GILLES DELEUZE
FÉLIX GUATTARI

Kapitalizm ve Şizofreni 2

Bin Yayla

Norgunk

© Norgunk Yayıncılık 2002
Sertifika No: 46249
ISBN 978 625-7917-26-1

Capitalisme et Schizophrénie 2:
Mille Plateaux
© 1980 by Les Editions de Minuit

Birinci Baskı
Aralık 2023

Yayına Hazırlayan
Alpagut Gültekin
Ayşe Orhun Gültekin

Fransızcadan Çeviren
Emre Sünter

Kapak Deseni
Tiraje

Baskı ve Cilt
Mas Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.
Hamidiye Mahallesi Soğuksu Caddesi 3
Kağıthane 34408 İstanbul
T. (212) 294 10 00 / F. (212) 294 90 80
kitap@masmat.com.tr
Sertifika No: 44686

Norgunk Yayıncılık
Şehit Erdoğan İban Sokak 20
Akal Sitesi C/8 Akatlar
Beşiktaş 34335 İstanbul
T. (212) 351 48 38
info@norgunk.com / www.norgunk.com

GILLES DELEUZE
FÉLIX GUATTARI

Kapitalizm ve Şizofreni 2

Bin Yayla

Fransızcadan Çeviren
Emre Sünter

Norgunk

İÇİNDEKİLER

ÇEVİRMENİN NOTU 9

YAZARLARIN NOTU 11

1. GİRİŞ: KÖKSAP 13

Kök, kökçük ve köksap. — Kitaba dair problemler. — Bir ve Çok. — Ağaç ve köksap. — Coğrafî doğrultular, Doğu, Batı, Amerika. — Ağacın kabahatleri. — Bir yayla nedir?

2. 1914 — TEK KURT MU ÇOK KURT MU? 37

Nevroz ve psikoz. — Bir çokluklar teorisine doğru. — Sürüler. — Bilinçdışı ve moleküler olan.

3. İ.Ö. 10.000 — AHLAKIN JEOLOJİSİ 50

Katmanlar. — Çifte eklemlenme (dilimlilik). — Bir katmanın birliğini oluşturan şey. — Ortamlar. — Bir katmanın çeşitliliği: biçimler ve tözler, üst-katmanlar ve yan-katmanlar. — İçerik ve ifade. — Katmanların çeşitliliği. — Moler ve moleküler. — Soyut makine ve düzenleme: onların karşılaştırmalı halleri. — Meta-katmanlar.

4. 20 KASIM 1923 — DİLBİLİMİN KOYUTLARI 85

Buyruk-sözcük. — Dolaysız söylem. — Buyruk-sözcükler, bedensiz edimler ve dönüşümler. — Tarihler. — İçerik ve ifade: iki durumdaki değişkenler. — Düzenlemenin yönleri. — Sabitler, değişkenler ve sürekli çeşitlenme. — Müzik. — Üslup. — Majör ve minör. — Oluş. — Ölüm ve kaçış, figür ve başkalaşım.

5. İ.Ö. 587–İ.S. 70 — BİRTAKIM İM REJİMLERİ HAKKINDA 124

Despotik imleyen rejim. — Tutkuya dayalı öznel rejim. — İki hezeyan ve psikiyatrinin problemi. — Yahudi halkının antik tarihi. — Kaçış çizgisi ve peygamber. — Yüz, yüz çevirme, ihanet. — Kitap. — Öznellik sistemi: bilinç ve tutku, İkizler. — Karı koca kavgası ve büro kavgası. — Artıklık. — Yersizyurtsuzlaşmanın figürleri. — Soyut makine ve diyagram. — Üretken, dönüşümsel, diyagramatik ve makinesel.

6. 28 KASIM 1947 — NASIL KENDİNİZİ ORGANSIZ BİR BEDEN HALİNE GETİRİRSİNİZ? 162

Organsız beden ve dalgalar, yeğinlikler. — Yumurta. — Mazoşizm, Saray Aşkı, Tao. — Katmanlar ve tutarlılık düzlemi. — Antonin Artaud. — Temkinlilik sanatı. — Üç Beden problemi. — Arzu, düzlem, seçilim ve bileşim.

7. SIFIR YILI — YÜZSELLİK 180

Beyaz duvar, kara delik. — Yüzsellik soyut makinesi. — Beden, kafa ve yüz. — Yüz ve manzara. — Saray romanı. — Yersizyurtsuzlaşma teoremleri. — Yüzün toplumsal işlevleri. — Yüz ve İsa. — Yüzün iki figürü: yüz ve profil, yüz çevirme. — Yüzü çözmek.

8. 1874 — ÜÇ NOVELLA YA DA "NE OLDU?" 205

Novella ve öykü: sır. — Üç çizgi. — Kesinti, çatlak, kırılma. — Çift, ikiz ve yeraltı kişisi.

9. 1933 — MİKRO-POLİTİKA VE DİLİMLİLİK 221

Dilimlilik, ilkel ve uygar. — Moler ve moleküler. — Faşizm ve totalitarizm. — Dilimli çizgi, kuantum akışı. — Gabriel Tarde. — Kitleler ve sınıflar. — Soyut makine: mutasyon ve üst-kodlama. — Bir iktidar merkezi nedir? — Üç çizgi ve her birinin tehlikeleri. — Korku, netlik, iktidar ve ölüm.

10. 1730 — YEĞİN-OLUŞ, HAYVAN-OLUŞ, ALGILANAMAZ-OLUŞ… 247

Oluş. — Büyücülüğün üç yönü: çokluklar; Anomal ya da *Outsider;* dönüşümler. — Bireyleşme ve *Hecceite:* akşamın beşi… — Boylam, enlem ve tutarlılık düzlemi. — İki düzlem ya da düzlemin iki kavranışı. — Kadın-oluş, çocuk-oluş, hayvan-oluş, moleküler-oluş: komşuluk bölgeleri. — Algılanamaz oluş. — Moleküler algı. — Sır. — Çoğunluk, azınlık, azınlıkçı. — Oluşun azınlıkçı ve asimetrik karakteri: çifte oluş. — Nokta ve çizgi, bellek ve oluş. — Oluş ve blok. — Noktasal sistemlerle çok-çizgili sistemlerin karşıtlığı. — Müzik, resim ve oluşlar. — Nakarat. — Yersizyurtsuzlaşma teoremlerinin devamı. — Taklide karşı oluş.

11. 1837 — NAKARAT ÜZERİNE 327

Karanlıkta, evde, dünyaya doğru. — Ortamlar ve ritim. — Pankart ve yeryurt. — Üslup olarak ifade: ritimsel yüzler, melodik manzaralar. — Kuşların ötüşü. — Yerliyurtluluk, düzenlemeler ve ara-düzenlemeler. — Yeryurt ve yeryüzü, Yerli. — Tutarlılık problemi. — Makinesel düzenleme ve soyut makine. — Klasisizm ve ortamlar. — Romantizm, yeryurt, yeryüzü ve halk. — Modern sanat ve kozmos. — Biçim ve töz, kuvvetler ve malzemeler. — Müzik ve nakaratlar, büyük ve küçük nakarat.

12. 1227 — GÖÇEBEBİLİM ÜZERİNE İNCELEME: SAVAŞ MAKİNESİ 371

Devletin iki kutbu. — Savaş makinesinin indirgenemezliği ve dışsallığı. — Savaş adamı. — Minör ve majör: minör bilimler. — Birlik ve birlik ruhu. — Düşünce, devlet ve göçebebilim. — İlk yön: savaş makinesi ve göçebe uzay. — Din. — Doğu, Batı ve devlet. — İkinci yön: savaş makinesi ve insan bileşimi, göçebe sayı. — Üçüncü yön: savaş makinesi ve göçebe duygulamlar. — Serbest eylem ve iş. — Düzenlemelerin doğası: aletler ve imler, silahlar ve takılar. — Metalürji, gezinme ve göçebelik. — Makinesel dal ve teknolojik soylar. — Pürüzsüz uzay, şeritli uzay, delikli uzay. — Savaş makinesi ve savaş: ilişkinin kompleksliği.

13. İ.Ö. 7000 — KAPMA AYGITI 449

Paleolitik devlet. — İlkel gruplar, kentler, devletler ve dünya çapındaki organizasyonlar. — Öngörmek, savuşturmak. — "Sonuncu" sözcüğünün anlamı (marjinalizm). — Değiştokuş ve stok. — Kapma: toprak mülkiyeti (rant), mali işler (vergi), kamusal işler (kâr). — Şiddete dair problemler. — Devlet biçimleri ve Hukukun üç çağı. — Kapitalizm ve devlet. — Özneleştirerek-tâbi-kılma ve köleleştirme. — Aksiyomatik ve problemleri.

14. 1440 — PÜRÜZSÜZ OLAN VE ŞERİTLİ OLAN 502

Teknolojik model (tekstil). — Müzikal model. — Denizcilik modeli. — Matematiksel model (çokluklar). — Fiziksel model. — Estetik model (göçebe sanat).

15. SONUÇ: SOMUT KURALLAR VE SOYUT MAKİNELER 530

REPRODÜKSİYON DİZİNİ 543

TÜRKÇE-FRANSIZCA KAVRAM SÖZLÜĞÜ 545

KİŞİLER VE ESERLER DİZİNİ 549

ÇEVİRMENİN NOTU

Bin Yayla kenelerden nötrinolara, kumaş parçalarından kara deliklere, atında uyuklayan şövalyelerden at arabalarına pek çok farklı varlığın boy gösterdiği bir kitap. Benzer bir şeyi disiplinler için de söyleyebiliriz: Antropoloji, etnoloji, etoloji, matematik, fizik..., her biri yeri geldikçe beliriyor, kavram yaratma görevinin gerekleri doğrultusunda sahnedeki yerini alıyor. Bunun için tek ölçüt her öğenin kendi özgüllüğünü yadsımaksızın onu kendi bağlamından çekip çıkartmak ve onun başka türden öğelerle ilişkiye geçebileceği bir düzlemi yaratmak. Yaşamla kavramın iç içe geçtiği bu düzlemde felsefe olup bitenlere ya da metinlere mesafeli bir bakışla sınırlı olmaktan çıkar ve yeni ifade olanaklarını keşfetmenin bir yolu haline gelir. İşte bu kitabın önümüze koyduğu oyunsu zorluk da budur: Onun ritimlerini takip ederken, kendimizinkilerin de ona karışmasına izin vermek.

Kitabın çevirisini de bu tür bir görev üzerinden tarif etmek yanlış olmaz herhalde. *Bin Yayla* söylediklerini yaparken, yaptıklarını da söyleyen bir kitap. Bir kavram anlamını diğer kavramlarla olan uzaklık-yakınlık ilişkilerine göre bulduğu kadar, dilin kullanımı da bu ağın oluşturulmasında önemli bir rol oynuyor. Bunun önemli bir yan etkisi de şu: Kavramların yaratımı ve birbirleriyle ilişkileri dilsel öğelerde temellenmekle ve onları katetmekle birlikte, onlara indirgenemez ve ancak onları birlikte sürükleyen harekete katılmakla açığa çıkan fazladan bir etki olarak deneyimlenebilir. Çevirinin kendisi de bu kavramsal harekete bir katılım ve onun Türkçenin kaynakları doğrultusunda yeniden oluşturulması süreci olarak görülebilir. Metnin söylediğini söylerken, söylemeden ürettiği etkilerin aktarımı hem bu çevirinin hem de *Bin Yayla*'nın Türkçedeki serüveninin açık uçlu bir sorusu olacaktır.

Çeviri boyunca hem *Bin Yayla*'nın kavramsal hareketinin gereklilikleri hem de metinde sıkça karşımıza çıkan ihtiyatlılık ve yetingenlik telkinleri uyarınca çevirmenin hissedilirliğini asgari düzeyde tutmaya çalıştım. Deleuze ve Guattari kavramsal kurgunun yaratımında sıkça sözcüklerin çok-anlamlılığından yararlanıyorlar. Bu tür durumlarda ya da genel olarak Fransızca sözcüğün ya da cümlenin anlam ufku önerilen Türkçe karşılığı aştığında dipnotlarda kısa bir açıklama sundum ya da köşeli parantezden yararlandım. Bazı alıntılardaki köşeli parantezler Deleuze ve Guattari'nin kendi yorumlarını içeriyor. Bunun dışındaki tüm köşeli parantezler bana ait.

Metinde başvurulan kitapların Türkçe çevirilerinin tamamını gözden geçirmekle birlikte, kavramsal sürekliliği sağlamak adına tüm alıntıları kendim çevirdim. Okura bir karşılaştırma olanağı sunmak için alıntı bilgilerini sayfa numaralarıyla birlikte köşeli parantez içinde belirttim; bunda da yalnızca baskısı mevcut çevirileri dikkate aldım. Gönderme yapılan bir kitap Türkçeye çevrilmişse başlığın Türkçesini kullandım, aksi durumda özgün başlığı aynen bıraktım; eğer başlığın anlamı bağlam açısından önemliyse, karşılığını köşeli parantez içinde verdim. Deleuze ve Guattari, her ikisinin de daha önceki kitaplarından aşina olduğumuz üzere serbest bir alıntılama tarzını tercih ediyorlar. Bazen alıntının yazarı metinden anlaşılabiliyor, ama alıntı bilgileri verilmiyor; bazense yazarın kim olduğu dahi söylenmiyor. İlk durum söz konusu olduğunda, alıntılanan metnin tam bilgilerini çevirmenin notunda verdim; ikinci durumdaysa herhangi bir müdahalede bulunmadım.

Çeviri boyunca karşılaşılan kavramsal terimlerin Türkçe karşılıklarının takip edilebilmesi için bir Türkçe-Fransızca Kavram Sözlüğü hazırladım. Bunun yanında bir de kitabın sonuna bir Kişiler ve Eserler Dizini ekledik. Bu kısımda büyük ölçüde, kitabı İngilizceye çeviren Brian Massumi'nin ve bu çevirideki dizini hazırlayan Hassan Melehy'nin çalışmasından yararlandım.

Çeviri sürecinde desteğini esirgemeyen Norgunk Yayınevi'ne, Alpagut Gültekin ve Ayşe Orhun Gültekin'e, sorularımı içtenlikle yanıtlayan Brian Massumi, Ronald Bogue ve Eylül Alnıaçık'a teşekkür ederim.

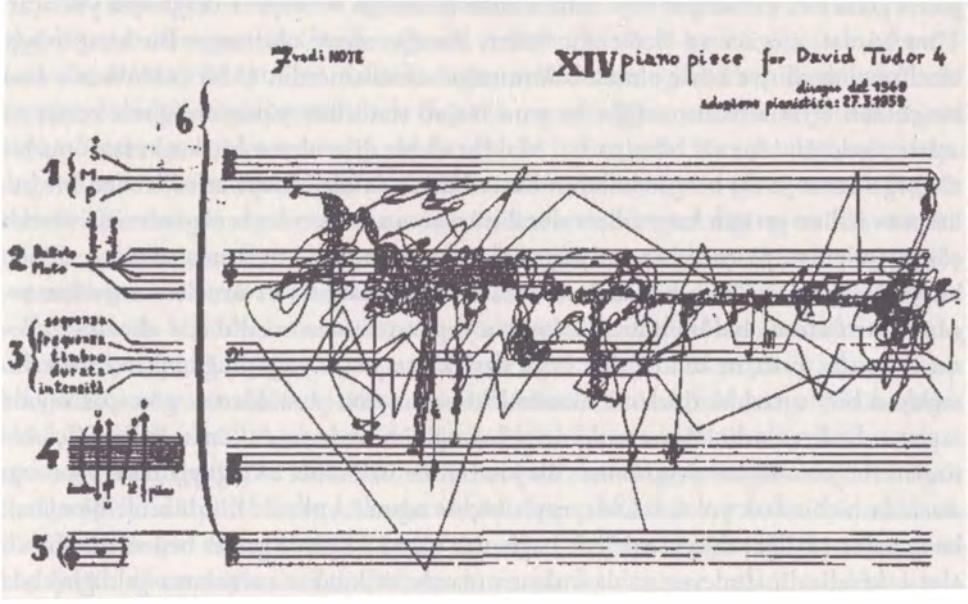
Emre Sünter

YAZARLARIN NOTU

Bu kitap ilk cildi *Anti-Ödipus* olan *Kapitalizm ve Şizofreni*'nin devamı ve son cildidir.

Bölümlerden değil, "yaylalar"dan oluşmaktadır. Bunun nedenini (ve ayrıca metinlerin neden tarihlendirildiğini) kitapta açıklamaya çalışacağız. Bu yaylalar, yalnızca en son okunması gereken sonuç bölümü hariç, bir dereceye kadar birbirlerinden bağımsız olarak okunabilirler.

Şu bölümler daha önce yayımlanmış ve bu kitaba değiştirilerek aktarılmıştır: "Rhizome" [Köksap] (Minuit Yayınları, 1976); "Un seul ou plusieurs loups?" [Tek Kurt mu Çok Kurt mu?] (*Minuit* dergisi, sayı 5); "Comment se faire un Corps sans organes?" [Nasıl Kendinizi Organsız Bir Beden Haline Getirirsiniz?] (*Minuit* dergisi, sayı 10).

Sylvano Bussotti

Anti-Ödipus'u iki kişi yazdık. Her birimiz birkaç kişi olduğumuzdan zaten çok kalabalıktık. Bu kitapta bize en yakın ve en uzak olan her şeyi kullandık. Kendimizi tanınmaz hale getirmek için sağa sola akıllıca takma adlar serpiştirdik. Peki neden kendi adlarımızı kullanmaya devam ettik? Alışkanlıktan, sırf alışkanlıktan. Sırası geldiğinde kendimizi tanınmaz hale getirmek için. Kendimizi değil, bizi harekete geçiren, bize bir şeyler hissettiren ya da düşündüren şeyleri algılanamaz hale getirmek için. Ve aynı zamanda herkes gibi konuşmak ve güneşin doğduğunu söylemek, herkes bunun bir konuşma şekli olduğunu bilse bile güzel olduğu için. Artık ben diyemediğimiz bir noktaya değil, artık ben deyip dememenin önemli olmadığı bir noktaya ulaşmak için. Artık kendimiz değiliz. Herkes kendi payına düşeni bilecek. Yardım aldık, esinlendik, çoğaldık.

Bir kitabın ne nesnesi ne de öznesi vardır; o, çok farklı tarihlerde ve hızlarda, çeşitli şekillerde oluşturulmuş malzemelerden yapılmıştır. Kitabı bir özneye atfettiğimiz anda, bu malzemelerin çalışmasını ve ilişkilerinin dışsallığını göz ardı etmiş oluruz. Jeolojik hareketleri açıklamak için iyiliksever bir Tanrı yaratmaktır bu. Her şeyde olduğu gibi bir kitapta da eklemlenme ya da dilimlilik çizgileri, katmanlar, yerliyurtluluklar vardır; ama aynı zamanda kaçış çizgileri, yersizyurtsuzlaşma ve katmansızlaşma hareketleri de vardır. Karşılaştırmalı akış hızları bu çizgiler boyunca göreli gecikme, kıvamlılık veya tam tersine hızlanma ve kopma olaylarına yol açar. Tüm bunlar, çizgiler ve ölçülebilir hızlar, bir *düzenleme* oluşturur. Bir kitap böyle bir düzenlemedir ve böyle olması bakımından atfedilemezdir. O bir çokluktur – ama bir çokluk artık atfedilemediğinde, yani bir ad statüsüne yükseltildiğinde onun ne anlama geldiğini henüz bilmiyoruz. Makinesel bir düzenleme hiç kuşkusuz onu bir tür organizma ya da bir tür imleyen bütünlük ya da bir özneye atfedilebilen bir belirlenim haline getiren katmanlara dönüktür, ama aynı zamanda organizmayı sürekli çözen, imlemsiz parçacıkları, saf yeğinlikleri geçirten ya da dolaşıma sokan ve geride bir yeğinliğin izi olarak bir addan başka bir şey bırakmayan öznelere atfedilen *organsız bir bedene* de dönüktür. Bir kitabın organsız bedeni nedir? Ele alınan çizgilerin doğasına, onların kendilerine özgü derecesine ya da yoğunluğuna, seçilmelerini sağlayan bir "tutarlılık düzlemi" üzerindeki yakınsama olasılıklarına göre çok sayıda organsız beden vardır. Başka yerlerde olduğu gibi burada da asıl önemli olan ölçü birimleridir: *yazının nicelleştirilmesi.* Bir kitabın ne hakkında olduğuyla nasıl yapıldığı arasında hiçbir fark yoktur. Dolayısıyla hiçbir nesnesi yoktur. Bir düzenleme olarak kitap yalnızca diğer düzenlemelerle bağlantılı olarak, diğer organsız bedenlerle ilişkili olarak kendisidir. İmleyen ya da imlenen olarak bir kitabın ne anlama geldiğini asla sormayacağız; hiçbir şekilde bir kitabın içinde anlamamız gereken şeylerin arayışına girmeyeceğiz. Onun nelerle birlikte işlediğini, neyle bağlantılı olarak yeğinlikleri geçirdiğini ya da geçirmediğini, hangi çokluklarda kendini ortaya koyduğunu ve başkalaştırdığını, hangi organsız bedenlerle kendini yakınlaştırdığını soracağız. Bir kitap yalnızca dışarısı üzerinden ve dışarıda var olur. Bir kitabın kendisi küçük bir makinedir; o halde, bu edebi makinenin bir savaş makinesiyle, bir aşk makinesiyle, bir devrimci makineyle, vb. – ve onları yönlendiren bir *soyut makine*yle – ölçülebilir ilişkisi nedir? Edebiyatçılara çok sık başvurduğumuz için eleştirildik. Ama yazarken sorulması gereken tek soru edebi makinenin başka hangi makineye bağlanabileceği ve çalışması için hangi makineye bağlanması gerektiğidir. Kleist ve çılgın bir savaş makinesi, Kafka ve işitilmedik bir bürokratik makine… (peki edebiyat *yoluyla* bir hayvan-oluşa ya da bir bitki-oluşa giriyorsak ve bu kesinlikle, edebi olarak bu oluşlara girildiği anlamına gelmiyorsa? İlk önce ses yoluyla hayvan-oluşa girilmez mi?). Edebiyat bir düzenlemedir. İdeolojiyle hiçbir ilgisi yoktur. İdeoloji yoktur ve hiçbir zaman da olmamıştır.

Biz yalnızca çokluklar, çizgiler, katmanlar ve dilimlilikler, kaçış çizgileri ve yeğinlikler, makinesel düzenlemeler ve onların farklı tipleri, organsız bedenler ve onların inşası ve seçilimi, tutarlılık düzlemi ve her durumda ölçüm birimlerinden söz ediyoruz. *Katman-ölçerler, yıkım-ölçerler, OsB yoğunluk birimleri, OsB yakınsama birimleri* yazının nicelleştirilmesini oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda onu daima başka bir şeyin ölçümü olarak tanımlar. Yazının imlemekle hiçbir ilgisi yoktur, gelmekte olan toprakların ölçümü, haritalandırılmasıyla ilgisi vardır.

İlk kitap tipi kök-kitaptır. Ağaç halihazırda dünyanın imgesidir ya da tam da kök ağaç-dünyanın imgesidir. Güzel, organik, imleyen ve öznel içsellik (kitabın katmanları) olarak klasik kitaptır bu. Sanatın doğayı taklit etmesi gibi, kitap da dünyayı taklit eder: Kendine özgü prosedürlerle doğanın yapamadığını ya da artık yapamadığını yapar. Kitabın yasası yansıtma[1] yasasıdır, Bir iki haline gelir. Bu yasa dünyayla kitap, doğayla sanat arasındaki bölünmenin ta kendisini belirlediğine göre, o nasıl doğada olabilir? Bir iki haline gelir: Mao'nun stratejik olarak dile getirdiği ve en "diyalektik" şekilde anlaşılan bu formülle her karşılaştığımızda, kendimizi en klasik ve en fazla yansıtılmış, en eski ve en yorgun düşüncenin önünde buluruz. Doğa bu şekilde işlemez: Köklerin kendileri eksenlidir, çok sayıda yanal ve dairesel dallanmalara sahiptir, dikotomik değildir. Zihin doğanın gerisinde kalır. Doğal bir gerçeklik olarak kitap bile, ekseni ve etrafındaki yapraklarla eksenli-köktür. Ama ruhsal bir gerçeklik olarak kitap, bir imge olarak Ağaç veya Kök önce Bir'in iki, sonra ikinin dört haline gelme yasasını sürekli geliştirir... İkili mantık kök-ağacın ruhsal gerçekliğidir. Dilbilim gibi "gelişmiş" bir disiplin bile bu kök-ağacı temel imgesi olarak korur ve bu da onu klasik düşünüme bağlar (sözgelimi Chomsky ve onun sözdizimsel ağacı bir S noktasından başlayarak dikotomiyle ilerler). Bu aynı zamanda bu düşünce tarzının, çokluğu asla anlamadığını söylemektir: O, ruhsal bir yöntemi izleyerek ikiye varmak için varsayılan güçlü bir temel birime gereksinim duyar. Ve nesne tarafında, doğal yöntemi izleyerek, kuşkusuz, Bir'den doğrudan üçe, dörde veya beşe geçilebilir, ama daima güçlü bir temel birime, ikincil kökleri destekleyen ana eksene sahip olmak koşuluyla. Ama bu da bizi fazla ileriye götürmez. Ardışık daireler arasındaki ikili-tek-anlamlı ilişkiler yalnızca dikotominin ikili mantığının yerini almıştır. İkili kök gibi eksenli kök de çokluktan anlamaz. Biri nesnede, diğeriyse öznede işler. İkili mantık ve ikili-tek-anlamlı ilişkiler hâlâ psikanalize (Schreber'in Freudyen yorumundaki sanrı ağacı), dilbilime ve yapısalcılığa, hatta bilişime egemendir.

Kök-sistemi ya da fasiküllü kök, kitabın modernitemizin memnuniyetle kendine ait olduğunu iddia ettiği ikinci figürüdür. Bu defa, ana kök yarıda kalmış ya da

---

1 Bir ışık, ses ya da imgenin yansıması anlamına gelen *réflexion* sözcüğü felsefi yazında bir düşünme kipi olarak ele alınır. Buradaki bağlamda, kök-kitap dünyanın belli bir temsilini yansıttığından, *réflexion* karşılığı olarak yansıtma sözcüğünü tercih ediyorum. *(ç.n.)*

onun uç kısımları hasar görmüştür; dolaysız ve belirsiz bir ikincil kökler çokluğu ona aşılanır ve büyük bir gelişme gösterir. Bu defa da doğal gerçeklik ana kökü sekteye uğratır, ama onun birliği geçmiş ya da gelecek olarak, olanak olarak varlığını sürdürür. Kendimize sormamız gereken soru ruhsal ve yansıtılmış gerçekliğin bu şey durumunu daha da kapsamlı bir gizli birlik ya da daha uzanımlı bir bütünlük talebini dışavurarak telafi edip etmediğidir. Burroughs'un *cut-up* yöntemini ele alalım: Çoklu ve hatta saçaklı kökleri oluşturan (tıpkı bir kesme işlemi gibi), bir metnin diğerinin üzerine katlanması ele alınan metinlere ek bir boyutu ima eder. Birlik ruhsal işlevini katlanmanın bu ek boyutunda sürdürür. Bu anlamda en kararlı şekilde parçalara ayrılmış eser Bütüncül Eser ya da Başyapıt olarak da sunulabilir. Dizileri çoğaltmak ya da bir çokluğu büyütmek için kullanılan modern yöntemlerin çoğu örneğin doğrusal bir doğrultuda mükemmel bir şekilde geçerliyken, bütünleştirici bir birlik başka bir boyutta, dairesel ya da döngüsel bir boyutta çok daha sıkı bir şekilde kendisini öne sürer. Bir çokluk bir yapıda her yakalandığında, büyümesi birleşme yasalarının indirgenmesiyle telafi edilir. Birlik budayıcıları aslında melek yapıcılardır [*doctores angelici*], çünkü tam anlamıyla meleksi ve üstün bir birliği olumlarlar. Joyce'un yerinde bir şekilde "çoklu kökler" olarak adlandırılan sözcükleri sözcüğün ve hatta dilin doğrusal birliğini yalnızca cümlenin, metnin ya da bilginin döngüsel birliğini ortaya koyarak etkili bir şekilde kırar. Nietzsche'nin aforizmaları bilginin doğrusal birliğini ancak düşüncede bir bilinmeyen olarak mevcut olan ebedi dönüşün döngüsel birliğine gönderme yaparak kırar. Başka bir deyişle, fasiküllü sistem özneyle nesnenin, doğal gerçeklikle ruhsal gerçekliğin birbirini tamamlıyor olmasıyla düalizmden tam anlamıyla kopamaz: Birlik nesnede sürekli kösteklenir ve engellenirken, yeni bir birlik tipi öznede zaferini ilan eder. Dünya eksenini yitirmiş durumdadır, özne artık bir dikotomi bile meydana getiremez, ama nesnesinin boyutuna daima ek bir boyutta daha yüksek bir birliğe, muğlaklık ya da üst-belirlenim birliğine ulaşır. Dünya kaos haline gelmiştir, ama kitap dünyanın imgesi olarak kalır: kozmos-kök yerine kaozmos-kökçük. Tuhaf bir mistikleştirme: parçalandıkça daha da bütüncül hale gelen kitap. Dünyanın imgesi olarak kitap; ne kadar da yavan bir fikir. Gerçekten de Yaşasın çokluk demek yeterli değildir, her ne kadar bu çığlığı atmak hiç kolay olmasa da. Hiçbir tipografik, sözcüksel ve hatta sözdizimsel beceri onu işitilir kılmak için yeterli olmayacaktır. Çokluk sürekli daha yüksek bir boyut eklenerek değil, aksine en basit şekilde, yetingenliğin[2] gücüyle, mevcut olan boyutlar düzeyinde *meydana getirilmelidir* – daima n - 1 (ancak bu şekilde çokluğun bir parçası olunabilir: daima çıkararak). Oluşturulacak çokluktan, benzersiz olanı çıkarın; n - 1 boyutta yazın. Böyle

2 *Sobriété* sözcüğü itidal, eldekilerle yetinme ve herhangi bir maddenin etkisi altında olmama, ayık olma gibi çeşitli anlamlara gelir. Bir bakıma, Deleuze ve Guattari bu sözcüğün bu çok-anlamlı yapısından yararlanırlar. Özellikle, oluşla ilgili 10. yaylada alkol, uyuşturucu gibi maddelerle ilişkili olarak

bir sistem köksap olarak adlandırılabilir. Bir yeraltı gövdesi olarak köksap köklerden ve kökçüklerden kesinlikle farklıdır. Soğanlar ve yumrular köksaptır. Kökleri ya da kökçükleri olan bitkiler başka açılardan da köksapa dayalı olabilir: Botaniğin kendi özgüllüğü içinde tamamen köksapa dayalı olup olmadığını bilmek bir sorundur. Sürü halindeki hayvanlar bile köksapa dayalıdır; sıçanlar köksaptır. Oyuklar habitat, tedarik, yer değiştirme, saklanma ve kaçma işlevlerinin tümünde köksapa dayalıdır. Köksapın kendisi, her yöne dallanan yüzeysel uzantısından tutun da soğanlar ve yumrulardaki somutlaşmalarına kadar çok çeşitli biçimlere sahiptir. Sıçanların alt alta üst üste kaynaşması. Köksap en iyiyi de en kötüyü de içerir: patates ve ayrıkotu, yabani ot. Hayvan ve bitki, ayrıkotu yengeç otudur. Köksapın bazı yaklaşık özelliklerini sıralamazsak anlaşılan kimseyi ikna edemeyeceğiz.

1. ve 2. ilkeler: bağlantı ve heterojenlik ilkeleri. Bir köksapın herhangi bir noktası diğer herhangi bir noktayla bağlantılı olabilir ve olmalıdır. Bu, bir noktayı, bir düzeni sabitleyen ağaçtan ya da kökten çok farklıdır. Chomsky'nin dilbilimsel ağacı hâlâ bir S noktasından başlayıp dikotomiyle ilerler. Aksine bir köksaptaki her özellik mutlaka dilsel bir özelliğe göndermez: Her türden semiyotik zincir çok çeşitli kodlama kiplerine, biyolojik, politik, ekonomik, vb. zincirlere bağlanır ve yalnızca farklı im rejimlerini değil, aynı zamanda şey durumlarının statülerini de oyuna sokar. *Kolektif sözceleme düzenlemeleri* aslında doğrudan *makinesel düzenlemeler*de işlev görür ve im rejimleriyle onların nesneleri arasında radikal bir kopuş kurulamaz. Dilbilim bile kendisini apaçık olanla sınırlandırdığını ve dilin kendisiyle ilgili hiçbir varsayımda bulunmadığını iddia eder; yine de belirli düzenleme kiplerini ve toplumsal iktidar tiplerini ima eden bir söylemin alanları içinde kalır. Chomsky'nin gramatikliği, tüm cümlelere egemen olan kategorik simge S, sözdizimsel bir işaretleyici olmadan önce bir iktidar işaretleyicisidir: Gramatik olarak doğru cümleler kuracaksınız, her cümleyi bir ad cümlesi ve bir fiil cümlesi olarak ikiye böleceksiniz (ilk dikotomi...). Bu tür dilbilimsel modelleri çok soyut oldukları için değil, aksine yeterince soyut olmadıkları için, bir dilin sözcelerin semantik ve pragmatik içerikleriyle, kolektif sözceleme düzenlemeleriyle, toplumsal alanın bütün bir mikro-politikasıyla bağlantısını işleten *soyut makine*ye ulaşamadıkları için eleştiriyoruz. Bir köksap semiyotik zincirleri, iktidar organizasyonlarını, sanata, bilime ve toplumsal mücadelelere göndermede bulunan olayları sürekli birbirine bağlar. Semiyotik bir zincir dilsel olduğu kadar algısal, mimiksel, jestsel, bilişsel de olan çok çeşitli edimleri bir araya getiren bir yumru gibidir: Kendi başına bir dil ya da dilin evrenselliği yoktur, bir lehçeler, ağızlar, argolar, özel

---

ayıklık anlamının kastedildiği açıktır. Hatta Deleuze ve Guattari sözcüğün bu anlamını açık ve seçik fikirlerin kapsamını çizdiği bir bilinçlilik türüyle sınırlamaz, farklı ilişki kümelerine açılan bir farkındalık haline doğru genişletirler. Öte yandan, bir bileşimin meydana getirilmesinin koşulu olarak öne sürülen eksiltme mantığı ve bu süreçteki yıkıcılık tehlikelerine karşı tetikte olmanın gerekliliği yetingenlik anlamını da ön plana çıkartıyor. *(ç.n.)*

diller çokluğu vardır. İdeal bir konuşmacı-dinleyici olmadığı gibi homojen bir dilsel topluluk da yoktur. Dil, Weinreich'ın ifadesiyle, "özünde heterojen bir gerçekliktir" Ana dil yoktur, politik bir çokluk içindeki egemen bir dilin iktidarı ele geçirmesi vardır. Dil bir cemaat, bir piskoposluk, bir başkent etrafında istikrara kavuşur. Bir soğan oluşturur. Nehir vadileri veya demiryolu hatları boyunca yeraltı gövdeleri ve akışları oluşturarak gelişir; bir petrol lekesi gibi yayılır.[3] Dil üzerinde daima iç yapısal ayrıştırmalar yapabiliriz: Bu, temelde kök arayışından farklı değildir. Ağaçta daima soykütüksel bir şeyler vardır. Halka dönük bir yöntem değildir bu. Aksine, köksap tipi bir yöntem dilin merkezini ancak başka boyutlara ve sicillere kaydırarak dili analiz edebilir. Bir dil yalnızca bir güçsüzlük işlevi olarak kendi üstüne kapanır.

3. ilke: çokluk ilkesi. Çok olan yalnızca, etkin bir şekilde bir ad, yani çokluk olarak ele alındığında, özne ya da nesne, doğal ya da ruhsal gerçeklik olarak, imge ve dünya olarak Bir ile her türlü ilişkisini kopartır. Çokluklar köksapa dayalıdır ve ağaç-yapılı sözde çoklukları ifşa ederler. Ne nesnede eksen görevi gören bir birlik ne de öznede bölünen bir birlik söz konusudur. Hatta nesnede budanmak ya da özneye "geri dönmek" üzere dahi birlik yoktur. Bir çokluğun ne öznesi ne de nesnesi vardır, yalnızca belirlenimleri, büyüklükleri, doğasını değiştirmeksizin büyüyemeyen boyutları vardır (dolayısıyla birleşim yasaları çoklukla birlikte büyür). Bir köksap ya da çokluk olarak kuklanın ipleri bir sanatçının ya da göstericinin sözde iradesine değil, sırası geldiğinde ilk kuklanın iplerine bağlı başka boyutları izleyerek başka bir kukla oluşturan sinir liflerinin çokluğuna gönderme yapar: "Kuklaları hareket ettiren ipliklere ya da çubuklara dokuma diyelim. *Onun çokluğunun* onu metne yansıtan aktörün şahsında yattığına itiraz edilebilir. Öyle de olabilir, ama onun sinir lifleri de yeri geldiğinde bir dokuma oluşturur. Ve gri maddeden, ızgaradan geçer, sonunda farklılaşmamış olana varırlar. Oyun mitolojide Mirelere ve Nornlara atfedilen, dokumacıların saf etkinliğine yaklaşır."[4] Bir düzenleme, tam da bağlantılarını arttırdıkça doğası zorunlu olarak değişen bir çokluğun boyutlarındaki bu artıştır. Bir köksapta bir yapıda, bir ağaçta, bir kökte olduğu gibi noktalar veya konumlar yoktur. Yalnızca çizgiler vardır. Glenn Gould bir eserin icrasını hızlandırdığında, bir virtüöz gibi davranmakla kalmaz, müzikal noktaları çizgilere dönüştürür, bütünü çoğaltır. Sayı, öğeleri herhangi bir boyuttaki yerlerine göre ölçen evrensel bir kavram olmaktan çıkmış ve kendisi de, ele alınan boyutlara göre değişken bir çokluk haline gelmiştir (alanın, bu alana bağlı bir sayılar kompleksi üzerindeki önceliği). Ölçü birimlerimiz yoktur, yalnızca çokluklarımız ya da ölçü çeşitlerimiz vardır. Birim[5] mefhumu ancak

---

3 Bkz. Bertil Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, P.U.F., (Kastilya lehçesi örneği), s. 97 vd.

4 Ernst Jünger, *Approches, drogues et ivresse*, Table ronde, s. 304, § 218.

5 *Unité* sözcüğünü bağlama göre birim ya da birlik sözcükleriyle karşılıyorum. *(ç.n.)*

imleyenin iktidarı ele geçirmesi ya da buna karşılık gelen bir özneleşme süreci bir çokluk içinde gerçekleştiğinde ortaya çıkar: Nesnel öğeler ya da noktalar arasında bir ikili-tek-anlamlı ilişkiler dizisi ya da öznede ikili bir farklılaşma mantığı yasasına göre kendini bölen Bir'i kuran eksenel birlik için durum budur. Birlik daima ele alınan sistemin birliğine ek bir boş boyutta işler (üst-kodlama). Oysa bir köksap veya çokluk kendisinin üst-kodlanmasına asla izin vermez, çizgilerinin sayısına, yani bu çizgilere bağlı sayıların çokluğuna eklenen bir boyuta sahip değildir. Tüm çokluklar tüm boyutlarını doldurdukları, kapladıkları ölçüde düzdür: Bu yüzden çoklukların bir *tutarlılık düzlemi*nden söz ediyoruz, bu "düzlem", üzerinde kurulan bağlantıların sayısına göre artan boyutlara sahip olsa da. Çokluklar dışarısıyla tanımlanır: soyut çizgiyle, başka çizgilerle bağlantı kurarak doğa değiştiren kaçış ya da yersizyurtsuzlaşma çizgisiyle. Tutarlılık düzlemi (ızgara) tüm çoklukların dışarısıdır. Kaçış çizgisi hem çokluğun etkin bir şekilde doldurduğu sonlu boyutta bir sayının gerçekliğini hem çokluğun kendisini bu çizgi boyunca dönüştürmediği herhangi bir ek boyutun olanaksızlığını hem de boyutları ne olursa olsun, tüm bu çoklukları aynı tutarlılık veya dışsallık düzleminde düzleştirme olanağını ve zorunluluğunu işaret eder. Bir kitabın ideali her şeyi böyle bir dışsallık düzlemine, tek bir sayfaya, tek bir sahile yaymaktır: yaşanmış olaylar, tarihsel belirlenimler, düşünülmüş kavramlar, bireyler, toplumsal gruplar ve oluşumlar. Kleist böyle bir yazı icat etti: değişken hızlara, hızlanmalara ve dönüşümlere sahip, daima dışarıyla ilişki içinde olan kırık bir duygulamlar dizisi. Açık halkalar. Dolayısıyla onun metinleri bir tözün ya da bir öznenin içselliği tarafından oluşturulan klasik ve romantik kitaba her açıdan karşıttır. Bir savaş makinesi olarak kitap bir devlet aygıtı olarak kitaba karşı. *N-boyutlu düz çokluklar* imlemsiz ve öznesizdir. Onlar belirsiz artikellerle ya da daha çok parçacıl artikellerle belirtilir (*biraz* ayrıkotu, *biraz* köksap...).

4. ilke: imlemsiz kırılma ilkesi. Bu ilke yapıları birbirinden ayıran veya bir yapıyı kateden aşırı imleyen kesintilere karşıdır. Bir köksap herhangi bir noktada kopabilir, kırılabilir ve şu ya da bu çizgisi boyunca ve başka çizgiler boyunca devam edebilir. Karıncalarla işimiz bitmedi, çünkü onlar bir hayvan köksapı oluştururlar ve bu köksapın büyük bir kısmı yok edilebilir olsa da o kendisini sürekli yeniden oluşturabilir. Her köksap, katmanlaştığı, yerliyurtlulaştığı, organize olduğu, imlendiği, atfedildiği, vb. dilimlilik çizgileri içerir; ama aynı zamanda sürekli üzerinden kaçtığı yersizyurtsuzlaşma çizgileri de içerir. Dilimli çizgiler bir kaçış çizgisinde her patladığında, köpsapta bir kırılma baş gösterir, ama kaçış çizgisi de köksapın bir parçasıdır. Bu çizgiler sürekli birbirlerine gönderirler. Bu yüzden, iyi ve kötü gibi ilkel bir biçimde bile olsa, asla bir düalizm ya da dikotomi üzerinden hareket edemeyiz. Bir kırılma yaratabiliriz, bir kaçış çizgisi çizebiliriz, ama daima bütünü yeniden-katmanlaştıran organizasyonlara, iktidarı bir imleyene teslim eden oluşumlara, bir özneyi yeniden-oluşturan atfetmelere – Ödipal dirilmelerden faşist somutlaşmalara kadar her şey olabilir – geri dönme

riskiyle karşı karşıyayızdır. Gruplar ve bireyler kristalleşmeyi bekleyen mikro-faşizmler içerirler. Evet, ayrıkotu da köksaptır. İyi ve kötü yeniden-başlayacak etkin ve geçici bir seçimin ürünü olabilir ancak.

Yersizyurtsuzlaşma hareketleri ve yeniden-yerliyurtlulaşma süreçleri nasıl olur da sürekli bir göreli bağlanma, birbirine geçme hali içinde olmaz? Orkide yaban arısının bir imgesini, bir taslağını oluşturarak kendini yersizyurtsuzlaştırır; ama yaban arısı da kendini bu imge üzerinde yeniden-yerliyurtlulaştırır. Öte yandan yaban arısı orkidenin üreme aygıtının bir parçası haline gelerek kendisini yersizyurtsuzlaştırır; ama polenlerini taşıyarak orkideyi yeniden-yerliyurtlulaştırır. Yaban arısıyla orkide heterojen öğeler olarak bir köksap oluştururlar. Orkidenin, yaban arısının imgesini imleyen bir tarzda (mimesis, taklit, çekim, vb.) yeniden üreterek onu taklit ettiğini söyleyebiliriz. Ama bu yalnızca katmanlar düzeyinde doğrudur – iki katman arasındaki paralellik öyledir ki birinin üzerindeki bitkisel organizasyon diğerindeki hayvansal organizasyonu taklit eder. Aynı zamanda, bambaşka bir şey söz konusudur: artık taklit değil, kodun kapılması, kod artı-değeri, değer artışı, gerçek bir oluş, orkidenin yaban-arısı-oluşu, yaban arısının orkide-oluşu söz konusudur; bu oluşların her biri terimlerden birinin yersizyurtsuzlaşmasını ve diğerinin yeniden-yerliyurtlulaşmasını sağlar, iki oluş birbirine bağlanır ve yersizyurtsuzlaşmayı sürekli daha ileri götüren bir yeğinlik dolaşımını izleyerek birbirine geçer. Ortada bir taklit ya da benzerlik değil, artık imleyene dair hiçbir şeye atfedilemeyen ya da tâbi kılınamayan ortak bir köksaptan oluşan kaçış çizgisindeki iki heterojen dizinin patlaması vardır. Rémy Chauvin bunu çok iyi ifade eder: "Birbiriyle hiçbir ilgisi olmayan iki varlığın *paralel-olmayan evrimi*."[6] Daha genel olarak, evrimsel şemaların eski ağaç ve köken modelini terk etmesi gerekebilir. Belirli koşullarda, bir virüs üreme hücrelerine bağlanabilir ve kendisini kompleks bir türün hücresel geni olarak aktarabilir; dahası, tamamen farklı bir türün hücrelerine geçerek kaçabilir ve yanında da ilk konaktan gelen "genetik bilgi"yi de götürebilir (örneğin, Benveniste ve Todaro'nun, babun DNA'sıyla belirli evcil kedi türlerinin DNA'sı arasındaki ikili bağlantıyı kuran C tipi bir virüs üzerine güncel araştırmaları). Evrimsel şemalar artık yalnızca en az farklılaşmış olandan en çok farklılaşmış olana doğru giden ağaç-yapılı köken modellerine göre değil, heterojen yapıda dolaysızca işleyen ve zaten farklılaşmış bir çizgiden bir diğerine atlayan bir köksapa göre oluşturulacaktır.[7] Burada da babunla kedinin *paralel-olmayan evrimi* söz konusudur; elbette ne biri diğerinin modeli ne de diğeri ilkinin kopyasıdır (kedideki bir babun-oluş kedinin babunmuş gibi "yaptığı"

6 Rémy Chauvin, *Entretiens sur la sexualité* içinde, Plon, s. 205.

7 R. E. Benveniste ve G. J. Todaro'nun çalışmaları hakkında bkz. Yves Christen, "Le rôle des virus dans l'évolution", *La Recherche*, sayı 54, Mart 1975: "Virüsler bir hücredeki entegrasyon-ekstraksiyon sürecinden sonra, eksizyon hatalarının bir sonucu olarak konaklarından DNA parçalarını alabilir ve bunları yeni hücrelere aktarabilirler: Bu, genetik mühendisliği olarak bilinen şeyin temelidir. Sonuç olarak,

anlamına gelmez). Virüslerimizle köksap yaparız ya da daha doğrusu virüslerimiz bizi diğer hayvanlarla köksap yapmaya zorlar. Jacob'un dediği gibi, genetik malzemenin virüsler ya da diğer süreçlerle aktarımı, farklı türlerden hücrelerin birleşimi "Antik Çağ ve Orta Çağ'da çok sevilen iğrenç aşklara" benzer sonuçlar doğurur.[8] Farklılaşmış çizgiler arasındaki çapraz iletişimler soykütüksel ağaçları bulanıklaştırır. Daima, moleküler olanı ya da hatta ittifak kurduğumuz molekül-altı parçacığı arayın. Soyumuzdan gelen hastalıklardan ya da kendi soyaçekimi olan hastalıklardan çok, çok-biçimli ve köksapa dayalı griplerimizden dolayı evrimleşiriz ve ölürüz. Köksap bir karşı-soykütüktür.

Aynısı kitap ve dünya için de geçerlidir: Kitap dünyanın kökleşmiş bir inanca bağlı bir imgesi değildir. Dünyayla köksap yapar; kitapla dünya arasında paralel-olmayan bir evrim vardır. Kitap dünyanın yersizyurtsuzlaşmasını sağlar, ama dünya da kitabın yeniden-yerliyurtlulaşmasını işletir, ki o da sırası geldiğinde dünyada kendi kendisini yersizyurtsuzlaştırır (eğer buna gücü yeterse, bunu yapabilirse). Taklitçilik tümüyle farklı doğadaki fenomenlere dönük, ikili bir mantığa dayanan çok kötü bir kavramdır. Timsah bir ağaç gövdesini yeniden üretmez, tıpkı bukalemunun çevresindeki renkleri yeniden üretmemesi gibi. Pembe Panter hiçbir şeyi taklit etmez, hiçbir şeyi yeniden üretmez, dünyayı kendi rengine boyar, pembe üzerine pembe; bu onun dünya-oluşudur, kendisini algılanamaz-oluşa sokacak şekilde bunu yapar, ki bunun kendisi imlemsizdir, kendi kırılmasını, kendi kaçış çizgisini meydana getirir, kendi "paralel-olmayan evrimini" izleyerek sonuna kadar gider. Bitkilerin bilgeliği: Onlar köklendiklerinde bile, daima herhangi bir şeyle – rüzgârla, hayvanla, insanla – bir köksap oluşturdukları bir dışarısı vardır (ve aynı zamanda, tıpkı insanlar gibi hayvanların da kendilerinin bir köksap oluşturduğu bir yön vardır). "İçimizdeki bitkinin muzaffer bir fışkırması olarak sarhoşluk." Ve daima köksapı kırılmayla takip edin, kaçış çizgisini uzatın, sürdürün ve aktarın; en soyut ve dolambaçlı *n*-boyutlu çizgileri ve kırık doğrultuları üretene dek onu çeşitlendirin. Yersizyurtsuzlaşmış akışları bağlayın. Bitkileri takip edin: İlk çizginin sınırlarını ardışık tekillikler etrafındaki yakınsama çemberlerine göre belirleyerek başlıyoruz; daha sonra bu çizginin içinde, sınırların dışında ve başka doğrultularda yer alan yeni noktalarla yeni yakınsama çemberlerinin kurulup kurulmadığına bakıyoruz. Yazın, köksap yapın, yersizyurtsuzlaşmayla kendi yeryurdunuzu genişletin, kaçış çizgisini soyut bir makinede tüm tutarlılık düzlemini

---

bir organizmaya özgü genetik bilgi virüsler aracılığıyla başka bir organizmaya aktarılabilir. Uç durumlara baktığımızda, bu bilgi aktarımının daha fazla evrimleşmiş bir türden daha az evrimleşmiş bir türe ya da bir öncekinden türeyen bir türe doğru gerçekleştiğini bile düşünebiliriz. Dolayısıyla bu mekanizma evrimin klasik bir şekilde kullandığı mekanizmaya ters düşecektir. Bu tür bilgi aktarımları büyük önem taşısaydı, bazı durumlarda *bugün evrimi temsil etmek için kullanılan çalı veya ağaç-yapılı şemaların yerine, (farklılaşmalarından sonra dallar arasındaki iletişimleri içeren) ağsı şemaları koymaya* bile yönelebilirdik" (s. 271).

8 François Jacob, *La logique du vivant*, Gallimard, s. 312, 333 [Türkçesi: F. Jacob, *Canlının Mantığı*, Bertan Onaran (çev.), Payel Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 295-296, 315].

kapladığı noktaya kadar götürün. "Önce ilk bitkinize gidin ve suyun o noktadan nasıl aktığını dikkatlice gözlemleyin. Yağmur tohumları alıp uzaklara götürmüş olmalı. Suyun açtığı olukları takip edin, böylece akışın yönünü bileceksiniz. Ardından, o yönde kendi bitkinize en uzak olan bitkiyi bulun. Bu ikisi arasında yetişenlerin hepsi sizindir. Daha sonra, bu bitkiler tohumlarını ektiğinde, yeryurdunuzu genişletmek için bu bitkilerin her birinden gelen suyun akışını takip edebilirsiniz."[9] Müzik çok sayıda "dönüştürülecek çokluklar" olarak, kaçış çizgilerini sürekli devreye sokar, hem de bunu onu yapılandıran ya da ağaç-yapılı hale getiren kendi kodlarını altüst ederek yapar; bu yüzden de müzikal biçim kırılma ve çoğalmalarına varıncaya dek bir yabani otla, bir köksapla karşılaştırılabilir.[10]

5. ve 6. ilke: haritacılık ve şablon-çıkarma ilkesi. Bir köksap herhangi bir yapısal veya üretken model üzerinden açıklanabilir değildir. Herhangi bir genetik eksen fikrine olduğu kadar herhangi bir derin yapı fikrine de yabancıdır. Genetik bir eksen ardışık aşamaların organize edildiği eksenli bir nesnel birlik gibidir. Derin bir yapı daha çok, dolaysız bileşenlere ayrılabilen temel bir dizi gibidir, ürünün birliğiyse dönüşümsel ve öznel olan başka bir boyuta geçer. Bu şekilde, ağacın ya da eksenli veya fasiküllü kökün temsili modelinden çıkılamaz (örneğin, Chomsky'nin "ağaç"ı temel diziyle ilişkilendirilir ve ikili bir mantığa göre kendi oluşum sürecini temsil eder). En eski düşüncenin çeşitlenmesi. Genetik eksen ya da derin yapının her şeyden önce, sonsuza dek yeniden üretilebilen *şablon* ilkeleri olduğunu söylüyoruz. Ağacın tüm mantığı bir şablon ve yeniden-üretim mantığıdır. Psikanalizde olduğu kadar dilbilimde de, kendisi de temsili olan, kodlanmış komplekslerde kristalize olmuş, genetik bir eksende dağılmış veya sentagmatik bir yapıda dağıtılmış bir bilinçdışını nesnesi olarak alır. Amacı bir olgu durumunu betimlemek, özneler-arası ilişkileri yeniden-dengelemek ya da zaten orada olan, belleğin ve dilin karanlık kuytularında gizlenen bir bilinçdışını keşfetmektir. O, üst-kodlayan bir yapıdan ya da destekleyici bir eksenden hareketle, hazır halde verili olan bir şeyin şablonunu çıkartmaktan ibarettir. Ağaç şablonları eklemler ve hiyerarşik hale getirir, şablonlar ağacın yaprakları gibidir.

Geri kalan her şey köksaptır, bir *haritadır, şablon değil.* Harita yapın, şablon değil. Orkide yaban arısının şablonunu yeniden üretiyor değildir, bir köksapın bağrında yaban arısıyla birlikte bir harita yapar. Harita şablona karşıtsa, bunun nedeni gerçeklikle temas halindeki bir deneylemeye tümüyle dönük olmasıdır. Harita kendi üstüne kapalı bir bilinçdışını yeniden üretmez, onu inşa eder. Alanların arasındaki bağlantıyı, organsız bedenler üzerindeki tıkanıklıkların kaldırılmasını, onların azami şekilde

---

9 Carlos Castaneda, *L'herbe du diable et la petite fumée*, Ed. du Soleil noir, s. 160.

10 Pierre Boulez, *Par volonté et par hasard*, Ed. du Seuil, s. 14: "Onu belli bir toprağa ekiyorsunuz ve birdenbire bir yabani ot gibi büyümeye başlıyor." Müzikal çoğalma hakkında bkz. muhtelif yerler ve s. 89: "Yazının kendisinin icracı için atımlı bir zamanla çakışmayı olanaksız kıldığı, dalgalandıran bir müzik."

bir tutarlılık düzlemine açılmalarını besler. Kendisi de köksapın bir parçasıdır. Harita açıktır, tüm boyutlarıyla bağlanabilir, sökülebilir, tersine çevrilebilir ve değişimlere sürekli elverişlidir. Yırtılabilir, tersine çevrilebilir, her türden montaja uyarlanabilir, bir birey, bir grup, bir toplumsal oluşum tarafından yeniden işlenebilir. Onu bir duvara çizebilir, bir sanat eseri olarak tasarlayabilir, politik bir eylem ya da bir tefekkür olarak inşa edebiliriz. Köksapın daima çok girişli olması belki de en önemli özelliklerinden biridir; bu anlamda oyuk bir hayvansal köksaptır ve bazen bir yer değiştirme koridoru olarak kaçış çizgisiyle rezerv veya barınak katmanları arasında net bir ayrım içerir (bkz. misk sıçanı). Bir harita daima "aynı olan"a geri dönen şablondan farklı olarak birden fazla girişe sahiptir. Harita bir performans meselesidir, oysa şablon daima iddia edilen bir "yetkinliğe" gönderir. Psikanalizin aksine, her arzuyu ve sözceyi genetik bir eksene ya da bir üst-kod yapısına indirgeyen ve bu eksendeki aşamaların ya da bu yapıdaki bileşenlerin tekdüze şablonlarının sonsuza dek izini süren psikanalitik yetkinliğin aksine, şizo-analiz, her ne adı alırsa alsın, ilahi, anagojik, tarihsel, ekonomik, yapısal, kalıtsal ya da sentagmatik, önceden çizilmiş bir yazgı fikrini reddeder. (Melanie Klein'ın çocuk hastalarından biri olan Küçük Richard'ın haritacılık problemini nasıl anlamadığını ve çocuk umutsuzca psikanalizin kesinlikle görmezden geldiği bir performansın peşinden koşmaya çalışırken hazır şablonlar – Ödipus, iyi baba ve kötü baba, kötü anne ve iyi anne – çıkarmakla yetindiğini açıkça görürüz.)[11] Kısmi dürtüler ve nesneler ne genetik eksendeki aşamalar ne de derin bir yapıdaki konumlardır; bunlar, çocuğun politik olarak, yani arzusunun tüm gücüyle deneyimlediği problemler, girişler ve çıkışlar, çıkmazlar için politik seçeneklerdir.

Bununla birlikte, bir iyi ve bir kötü taraf olarak haritaları şablonlarla karşıtlaştırarak basit bir düalizmi yeniden kurmuş olmuyor muyuz? Bir haritanın özü şablonunun çıkartılabilmesi değil midir? Bir köksapın özü köklerle kesişmek, bazen de onlarla birleşmek değil midir? Bir harita halihazırda kendi şablonları gibi olan artıklık fenomenleri içermez mi? Bir çokluğun birleşmelerin ve bütünleşmelerin, kitleselleşmelerin, mimetik mekanizmaların, imleyen iktidar edinimlerinin, öznel atfetmelerin kök saldığı katmanları yok mudur? Kaçış çizgileri bile, olası sapmaları yoluyla, çözme ya da döndürme işlevine sahip oldukları oluşumları yeniden üretmeyecek midir? Ancak bunun tersi de doğrudur, bu bir yöntem meselesidir: *Şablon daima haritaya aktarılmalıdır.* Ve bu işlem bir öncekiyle hiç de simetrik değildir. Zira bir şablonun haritayı tam bir titizlikle yeniden ürettiği doğru değildir. Bu daha çok yapay araçların, boyaların ya da diğer kısıtlayıcı prosedürlerin yardımıyla yeniden üretmeyi amaçladığı şeyi seçerek ya da yalıtarak işe başlayan bir fotoğraf ya da röntgen filmi gibidir. Taklitçi daima modeli yaratır ve onu kendine çeker. Şablon, haritayı zaten bir imgeye

11 Bkz. Melanie Klein, *Psychanalyse d'un enfant*, Tchou: Richard'ın etkinliklerinde savaş haritalarının rolü.

tercüme etmiş, köksapı köklere ve kökçüklere dönüştürmüştür. Çoklukları kendi imlemlilik ve özneleşme eksenleri boyunca organize etmiş, dengeli hale getirmiş ve etkisizleştirmiştir. Köksapı üretmiş ve yapılandırmıştır ve şablon başka bir şeyi yeniden ürettiğini sandığında halihazırda kendisinden başka bir şeyi yeniden üretmiyordur. Tam da bu yüzden çok tehlikelidir. Artıklıkları zerk eder ve yayar. Şablonun haritadan ya da köksaptan yeniden ürettiği şey yalnızca çıkmazlar, tıkanıklıklar, eksenli kök tohumları ya da yapılanma noktalarıdır. Psikanalize ve dilbilime bakın: İlki, tuhaf yeni amaçlara dönük bir kullanım için bile olsa, bilinçdışının şablonlarından ve fotoğraflarından, diğeriyse dilin ima ettiği ihanetlerden başka bir şey getirmemiştir (psikanalizin yazgısını dilbilime bağlaması şaşırtıcı değildir). En saf haliyle çocuk psikanalizinin bir örneği olan Küçük Hans'a halihazırda neler olduğuna bakın: Sürekli olarak onun KÖKSAPINI KIRDILAR, HARİTASINI LEKELEDİLER, bütün çıkış yollarını kapatıp durdular, ta ki o kendi utancını ve suçluluk duygusunu arzulayana dek, ta ki utanç ve suçluluğun, FOBİ'nin onun içinde kök salmasını sağlayana dek (ona önce binanın, sonra sokağın köksapını yasakladılar, onu annebabasının yatağında köklendirdiler, kendi bedeninde kökçükler açtırdılar, Profesör Freud'da sabitlediler). Freud Küçük Hans'ın haritacılığını açıkça dikkate alır, ama bunu daima ve yalnızca bir aile fotoğrafına indirgemek için yapar. Ve Melanie Klein'ın Küçük Richard'ın jeopolitik haritalarına ne yaptığına bakın: Onlardan fotoğraflar yapar, şablonlar çıkartır. Poz verin ya da ekseni, genetik aşamayı ya da yapısal yazgıyı takip edin – bir şekilde köksapınız kırılmış olacaktır. Ancak tüm çıkışlar engellendikten sonra yaşamanıza ve konuşmanıza izin verilecektir. Ne zaman bir köksap engellense, ağaçsı-yapıya büründürülse, her şey bitmiştir, arzudan hiçbir şey meydana gelmez; çünkü arzu daima köksapla hareket eder ve üretir. Arzu bir ağaca her tırmandığında, ona çelme takıp ölmesine neden olan içsel bir nüksetme vardır; öte yandan köksap dışsal ve üretken serpilmelerle arzu üzerinde işler.

Bu yüzden, ters yönlü, fakat simetrik olmayan diğer işlemi denemek çok önemli. Şablonları haritaya yeniden bağlayın, kökleri veya ağaçları bir köksapla yeniden ilişkilendirin. Küçük Hans örneğinde bilinçdışını incelemek onun nasıl aile eviyle ve aynı zamanda binanın, sokağın, vb. kaçış çizgisiyle bir köksap oluşturmaya çalıştığını; bu çizgilerin nasıl engellendiğini, çocuğun ailede nasıl kök saldığını, babanın altında nasıl fotoğraflandığını, annenin yatağına nasıl aktarıldığını; sonra da Profesör Freud'un müdahalesinin duygulamların bir özneleşmesi olarak, imleyenin iktidarı ele almasını nasıl sağladığını; çocuğa kalan tek kaçış yolunun nasıl utanç ve suçluluk duyulacak bir hayvan-oluş (gerçek bir politik seçenek olarak Küçük Hans'ın at-oluşu) olduğunu göstermektir. Ama çıkmazları harita üzerinde sürekli yeniden konumlandırmak ve böylece onları olası kaçış çizgilerine açmak gerekir. Aynısı grup haritası için de geçerlidir: Köksaptan hangi noktada kitleselleşme, bürokrasi, liderlik, faşistleşme, vb. oluştuğunu ve yine de, hangi çizgilerin, yeraltında bile olsa, belli belirsizce köksaplar

üretmeye devam ettiğini göstermek gerekir. Deligny'nin yöntemi: Otistik bir çocuğun jestlerini ve hareketlerini haritalandırın, aynı çocuk için, farklı çocuklar için birkaç haritayı birleştirin.[12] Haritanın ya da köksapın özünde birden fazla girişi olduğu doğruysa, o halde gerekli önlemleri göz önünde bulundurarak ona şablonlar ya da kök-ağaçlar üzerinden bile girebileceğimizi düşünebiliriz (burada yine Maniheist bir düalizmden kaçınılmalıdır). Örneğin, kişi sıklıkla çıkmaz sokaklara sapmaya, imleyen iktidarlarla ve öznel duygulamlarla çalışmaya, Ödipal, paranoyak ve hatta daha kötüsü, diğer dönüşümsel işlemleri olanaklı kılan katılaşmış yerliyurtluluklardan destek almaya zorlanacaktır. Hatta psikanalizin bile, kendisine rağmen, bir destek noktası olarak hizmet etmesi olasıdır. Diğer durumlardaysa, tam tersine, katmanların parçalanmasına, köklerin kırılmasına ve yeni bağlantıların kurulmasına doğrudan olanak tanıyan bir kaçış çizgisine dayanılabilir. Bu yüzden, değişken yersizyurtsuzlaşma katsayılarına sahip çok farklı harita-şablon, köksap-kök düzenlemeleri vardır. Köksaplarda ağaç veya kök yapıları vardır, tersi yöndeyse bir ağaç dalı veya bir kök bölümü bir köksapa tomurcuklanmaya başlayabilir. Bunun tespiti evrenselleri içeren teorik analizlere değil, çoklukları veya yeğinlik kümelerini oluşturan bir pragmatiğe bağlıdır. Bir ağacın bağrında, bir kökün kovuğunda veya bir dalın uzantısında yeni bir köksap oluşabilir. Ya da köksap üretimini başlatan, kök-ağacın mikroskobik bir öğesi, bir kökçüktür. Muhasebe ve bürokrasi şablonlar halinde ilerler, ama bir Kafka romanında olduğu gibi tomurcuklanmaya, köksap saplarını filizlendirmeye de başlayabilir. Yeğinlikli bir hat kendisi için çalışmaya başlar, sanrılı bir algı, bir sinestezi, sapkın bir mutasyon ya da bir imgeler oyunu öne çıkar ve imleyenin hegemonyası sorgulanır. Jeste, mimiğe, oyuna, vb. dayalı semiyotik, çocukta özgürlüğünü yeniden kazanır ve kendisini "şablon"dan, yani öğretmen dilinin baskın yetkinliğinden kurtarır – mikroskobik bir olay yerel iktidar dengesini bozar. Sözgelimi Chomsky'nin sözdizimsel modeli üzerine inşa edilen üretici ağaçlar her yöne doğru açılabilir ve sırası geldiğinde köksaplar oluşturabilir.[13] Köksap-biçimli olmak, köklere benzeyen saplar ve lifçikler üretmek ya da daha iyisi, gövdeye nüfuz edip onlarla yeni tuhaf kullanımlar kuracak şekilde bağlantıya geçmektir. Ağaçlardan gına geldi. Ağaçlara, köklere ya da kökçüklere inanmayı bir yana bırakmalıyız, onlardan çok çektik. Biyolojiden dilbilime kadar tüm ağaç kültürü onlara dayanır. Aksine, yeraltı gövdeleri ve havasal kökler, tesadüfi fışkırmalar ve köksap dışında hiçbir şey güzel, sevgi dolu ya da politik değildir. Hiç de köklü olmayan bir kent olan Amsterdam ticari bir savaş makinesiyle ilişkisi içinde, yararlılığın en büyük deliliğe bağlı olduğu, kök-kanallarıyla bir köksap-kenttir.

---

12 Fernand Deligny, "Voix et voir", *Cahiers de l'immuable*, *Recherches*, sayı 8, Nisan 1975.

13 Bkz. Dieter Wunderlich, "Pragmatique, situation d'énonciation et Deixis", *Langages*, sayı 26, Haziran 1972, s. 50 vd.: Mac Cawley, Sadock ve Wunderlich'in Chomsky'nin ağaçlarına "pragmatik özellikleri" sokma girişimleri.

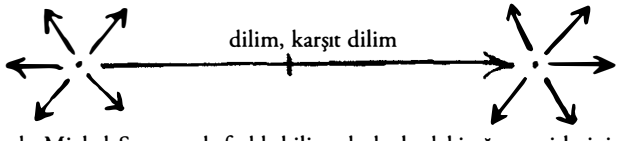
Düşünce ağaç-yapılı değildir ve beyin de köklü ya da dallı budaklı bir madde değildir. Yanlış bir şekilde "dendrit" olarak adlandırılan şey, nöronları sürekli bir dokuda birbirine bağlamaz. Hücrelerin süreksizliği, aksonların rolü, sinapsların işleyişi, sinaptik mikro-yarıkların varlığı, her mesajın bu yarıklar üzerinden atlaması, beyni kendi tutarlılık düzlemine ya da nörogliyasına, tüm bir belirsiz olasılık sistemine [*the uncertain nervous system*] daldıran bir çokluk haline getirir. Pek çok insanın kafasında bir ağaç vardır, oysa beynin kendisi bir ağaçtan çok bir ottur. "Aksonla dendrit her omurgada bir sinapsla birlikte, bir böğürtlenin etrafındaki kahkaha otu gibi birbirine sarılır."[14] Aynısı bellek için de geçerlidir. Nörologlar ve psikofizyologlar uzun bellekle kısa bellek (bir dakika mertebesindeki bellek) arasında ayrım yaparlar. Ama aradaki fark yalnızca niceliksel değildir: Kısa bellek köksap veya diyagram tipindeyken, uzun bellek ağaç-yapılı ve merkezidir (baskı, engram, kopya veya fotoğraf). Kısa bellek hiçbir şekilde nesnesine bitişiklik veya dolaysızlık yasasıyla tâbi değildir, uzakta olabilir, uzun zaman sonra gelebilir veya geri dönebilir, ama bu daima süreksizlik, kopma ve çokluk koşullarında olur. Dahası, iki bellek aynı şeyi kavramanın iki zamansal kipi olarak ayırt edilmez; her ikisinin de kavradığı aynı şey, aynı anı ya da aynı fikir değildir. Kısa bir Fikrin ihtişamı: Kısa bellekle, dolayısıyla kısa fikirlerle yazarız, uzun kavramların uzun belleğini kullanarak okusak ve tekrar tekrar okusak bile. Kısa bellek unutmayı bir süreç olarak anlar; anlık olanla değil, kolektif, zamansal ve sinirsel köksapla iç içe geçer. Uzun bellek (aile, ırk, toplum veya uygarlık) şablon çıkartır ve tercüme eder, ama tercüme ettiği şey onun içinde, uzaktan, zamana karşı, anlık olarak değil, "zamansızca" etkide bulunmaya devam eder.

Ağaç ya da kök, çokluğu daha yüksek bir birlikten, merkezden ya da dilimden hareketle sürekli taklit eden kederli bir düşünce imgesini esinler. Aslında, dallar ve kökler kümesini ele alırsak, gövde aşağıdan yukarıya doğru katedilen alt-kümelerden biri için *karşıt bir dilim* rolü oynar: Böyle bir dilim tek bir merkezden yayılan ışınların oluşturduğu "dipol-birimler"in aksine, bir "dipol-bağı"dır.[15] Ama bağlar kökçük

---

14 Steven Rose, *Le cerveau conscient*, Ed. du Seuil, s. 97, ve bellek hakkında bkz. s. 250 vd.

15 Bkz. Julien Pacotte, *Le réseau arborescent, schème primordial de la pensée*, Hermann, 1936. Bu kitap salt bir biçimcilik olarak değil, "biçimsel düşüncenin gerçek temeli" olarak sunulan ağaç biçimin çeşitli şemalarını analiz eder ve geliştirir. Klasik düşüncenin sınırlarını zorlar. Dipol teorisi olan "Bir-İki"nin tüm biçimlerini toplar. Gövde-kökler-dallar kümesinin şu şemasını üretir:

Daha yakın zamanda Michel Serres çok farklı bilimsel alanlardaki ağaç çeşitlerini ve dizilerini analiz etti: Bir ağaç bir "ağ"dan hareketle nasıl oluşmaktadır? (*La traduction*, Ed. de Minuit, s. 27 vd.; *Feux et signaux de brume*, Grasset, s. 35 vd.).

sistemindeki gibi kendi kendilerini çoğaltabiliyorlarsa, asla Bir-İki'nin ve sahte çokluların ötesine geçemeyiz. Yeniden-türeyimler, yeniden-üretimler, geri dönüşler, hidralar ve denizanaları da bizi daha ileri götürmez. Ağaç-yapılı sistemler imlemlilik ve özneleşme merkezlerine sahip hiyerarşik sistemler, organize bellekler gibi hareket eden merkezi otomatlardır. Buna karşılık gelen modelde bir öğe, malumatı yalnızca üst bir birimden ve öznel bir etkilenimi yalnızca önceden-kurulmuş bağlardan alır. Bu durum, tüm gücü bir belleğe ya da merkezi bir organa verdikleri ölçüde hâlâ en eski düşünceyi muhafaza eden bilgisayarların ve elektronik makinelerin güncel problemlerinde görülebilir. Pierre Rosenstiehl ve Jean Petitot "komut ağaçlarının imgelemini" (merkezli sistemler veya hiyerarşik yapılar) açığa çıkartan güzel bir makalede şunları belirtirler: "Hiyerarşik yapıların önceliğini kabul etmek ağaçsı yapılara ayrıcalık tanımakla eşdeğerdir. (...) Ağaçsı biçim topolojik bir açıklamayı kabul eder. (...) Hiyerarşik bir sistemde, bir birey yalnızca etkin bir komşuyu, hiyerarşik üstünü kabul eder. (...) Aktarım kanalları önceden kurulmuştur: Ağaçsı-yapı belirli bir yerde onunla bütünleşen bireyden önce var olur" (imlemlilik ve özneleşme). Yazarlar bu bağlamda, bir çokluğa ulaştığımızı sandığımızda bile, bu çokluğun yanlış olabileceğine – kökçük tipi dediğimiz şey – çünkü görünüşte hiyerarşik olmayan sunumunun veya sözcesinin yalnızca tamamen hiyerarşik bir çözüme izin verdiğine işaret ederler. Ünlü *arkadaşlık teoremi* böyle bir örnektir: "Bir toplumda herhangi iki bireyin tam olarak bir ortak arkadaşı varsa, o zaman diğerlerinin hepsinin arkadaşı olan bir birey vardır" (Rosenstiehl ve Petitot'nun dedikleri gibi, kimdir ortak arkadaş? "Bu çiftler topluluğunda evrensel dost, usta, itirafçı, doktor kimdir? Bu fikirler başlangıç aksiyomlarından tuhaf bir şekilde uzaklaşmıştır." İnsan türünün bu arkadaşı kimdir? Klasik düşüncede yer aldığı şekliyle *filozof* mudur? – o yalnızca kendi yokluğu ya da öznelliğiyle kendisini hissettiren, aynı zamanda hiçbir şey bilmiyorum, ben hiçbir şey değilim diyen boşa çıkartılmış bir birlik olsa bile). Yazarlar bu bağlamda diktatörlük teoremlerinden söz ederler. Bu tam da kök-ağaçların ilkesi ya da sonucudur: kökçük çözümü, İktidar yapısı.[16]

Yazarlar bu merkezli sistemlerin karşısına, iletişimin bir komşudan herhangi bir komşuya doğru gerçekleştiği, sapların ya da kanalların önceden mevcut olmadığı, bireylerin birbirinin yerine geçebildiği ve yerel işlemlerin kendilerini eşgüdümledikleri ve genel nihai sonucun merkezi bir merciden bağımsız olarak senkronize olduğu belli bir uğrakta yalnızca bir *durum*la tanımlandıkları merkezsiz sistemleri, sonlu otomat ağları koyarlar. Yeğinlikli durumların çapraz-aktarımı topolojinin yerini alır ve

16 Pierre Rosenstiehl ve Jean Petitot, "Automate asocial et systèmes acentrés", *Communications*, sayı 22, 1974. Arkadaşlık teoremi hakkında bkz. H. S. Wilf, *The Friendship Theorem in Combinatorial Mathematics*, Welsh Academic Press; kolektif kararsızlık teoremi denilen benzer bir teorem hakkında bkz. K. J. Arrow, *Choix collectif et préférences individuelles*, Calmann-Lévy.

"malumat dolaşımını düzenleyen grafik bir bakıma hiyerarşik grafiğin tam tersidir. Grafiğin ağaç olması için hiçbir gerekçe yoktur" (böyle bir grafiği harita olarak adlandırıyoruz). Savaş makinesi ya da Ateş Mangası problemi: *N* sayıdaki bireyin aynı anda *ateş* açabilmesi için bir general gerekli midir? Generalsiz çözüm bir savaş köksapı ya da gerilla mantığı bakış açısıyla, sonlu sayıda duruma ve karşılık gelen hızların sinyallerine sahip olan, merkezi bir düzenin hiçbir şablonunu, hiçbir kopyasını içermeyen merkezsiz bir çoklukta bulunabilir. Hatta böyle bir çokluğun, makinesel bir düzenlemenin ya da toplumun her türlü merkezileştirici, birleştirici otomatı "toplum-dışı davetsiz bir misafir" olarak reddettiği gösterilmiştir.[17] Bu andan itibaren, *n* daima n - 1'dir. Rosenstiehl ve Petitot bu noktada ısrarcıdırlar, merkezli-merkezsiz karşıtlığı belirlediği şeylerden çok, şeylere uyguladığı hesaplama kipleriyle geçerlidir. Ağaçlar köksapa karşılık gelebilir veya tersine bir köksapa tomurcuklanabilir. Ve genellikle aynı şeyin her iki hesaplama kipini ya da regülasyon tipini kabul ettiği doğrudur, ama bunu da tekil olarak durum değiştirerek yapar. Örneğin psikanaliz: yalnızca teorisinde değil, hesaplama ve tedavi pratiğinde de bilinçdışını ağaçsı yapılara, hiyerarşik grafiklere, tekrarlayan anılara, merkezi organlara, fallusa, ağaç-fallusa tâbi tutar. Psikanaliz bu açıdan yöntemini değiştiremez: diktatörce bir bilinçdışı anlayışına dayanarak, kendi diktatörce iktidarını temellendirir. Psikanalizin manevra alanı bu nedenle çok sınırlıdır. Hem psikanalizde hem de nesnesinde daima bir general, bir şef vardır (General Freud). Aksine, şizo-analiz, bilinçdışını merkezsiz bir sistem, yani sonlu otomatlardan (köksap) oluşan makinesel bir ağ olarak ele alarak, bilinçdışının tümüyle farklı bir durumuna ulaşır. Aynı saptamalar dilbilim için de geçerlidir; Rosenstiehl ve Petitot yerinde bir şekilde "sözcükler topluluğunun merkezsiz organizasyonu" olasılığını ele alırlar. Arzular için olduğu gibi sözceler için de mesele asla bilinçdışını indirgemek, yorumlamak ya da bir ağaca göre imlemek değildir. Mesele *bilinçdışını* ve onunla birlikte yeni sözceleri, başka arzuları *üretmektir:* Köksap bilinçdışının tam da bu üretimidir.

Ağacın Batı gerçekliğine ve tüm Batı düşüncesine, botanikten biyolojiye ve anatomiye, aynı zamanda gnoseolojiye, teolojiye, ontolojiye, tüm felsefeye nasıl egemen olduğu ilginçtir: temel-kök, *Grund, roots* ve *fundations*. Batı'nın ormanla ve

---

17 *A.g.y.* Merkezsiz sistemin temel özelliği yerel girişimlerin merkezi bir merciden bağımsız olarak eşgüdümlenmesi ve hesaplamanın tüm ağ içinde yapılmasıdır (çokluk). "Bu nedenle, kişilerin dosyasının oluşturulabileceği tek yer kendi evleridir, çünkü betimlemeleri ve güncellemeleri yapabilecek tek kişi yine onların kendileridir: Toplumun kendisi kişilerin tek olanaklı veri bankasıdır. Merkezsiz doğal bir toplum merkezileştirici otomatı toplum-dışı davetsiz bir misafir olarak reddeder" (s. 62). "Ateş Mangası teoremi" üzerine, s. 51-57. Hatta generaller, biçimsel gerilla tekniklerini kendilerine mal etme hayaliyle, teorik olarak yalnızca asgari bir merkezi iktidar ve "hiyerarşik aktarım" içeren, "çok sayıda ama bağımsız hafif hücrelere dayanan" "eşzamanlı modül" *çokluklarından* söz ederler: bkz. Guy Brossollet, *Essai sur la non-bataille*, Belin, 1975.

ormansızlaştırmayla ayrıcalıklı bir ilişkisi vardır; ormandan çıkartılan tarlalar ağaçsı tipteki türlere dayanan bir soy kültürünün nesnesi olan tohumluk bitkilerle doldurulur; nadasa bırakılmış topraklarda yapılan hayvancılık tüm bir ağaçsı hayvanı oluşturan soyları seçer. Doğu'ysa başka bir figür sunar: orman ve tarladan çok bozkır ve bahçeyle (başka durumlarda çöl ve vahayla) kurulan ilişki; bireyi bölerek ilerleyen bir yumru kültürü; kapalı alanlara hapsedilmiş hayvancılığın bir kenara bırakılması, paranteze alınması ya da göçebelerin bozkırlarına taşınması. Batı: çok sayıda değişken bireye sahip seçilmiş bir soya dayalı tarım; Doğu: geniş bir "klon" yelpazesine gönderen az sayıda bireye dayalı bahçecilik. Doğu'da ve özellikle Okyanusya'da ağacın Batı modeline her açıdan karşıt bir tür köksapsal model yok mudur? Haudricourt bunu, Batı'nın çok sevdiği aşkınlık ahlakı ya da felsefesi ile Doğu'nun içkinlik ahlakı ya da felsefesi arasındaki karşıtlığın bir gerekçesi olarak bile görür: eken ve biçen Tanrı'ya karşı iğneyle kuyu kazan Tanrı (ekime karşı iğneyle kazma).[18] Aşkınlık: tam bir Avrupa hastalığı. Müzik bile aynı değildir, yeryüzünün müziği farklıdır, tıpkı cinsellik gibi: tohumlu bitkiler, hatta iki cinsiyeti aynı bitkide birleştirenler bile, cinselliği üreme modeline tâbi kılarlar; köksapsa tam tersine, cinselliğin yalnızca üremeyle değil, aynı zamanda genitaliteyle de ilişkili olarak özgürleşmesidir. Batı'daysa ağaç kendini bedenlere dikmiş, cinsiyetleri bile sertleştirmiş ve katmanlaştırmıştır. Bizler köksapı ya da otu yitirdik. Henry Miller: "Çin insanlığın lahana tarlasındaki yabani ottur. (...) Yabani ot insan çabasının baş düşmanıdır. Bitkilere, hayvanlara ve yıldızlara verdiğimiz tüm hayali varoluşlar arasında belki de en bilgece yaşamı sürdüren odur. Onun çiçekler, uçak gemileri ya da dağlar üzerine Vaazlar üretmediği doğrudur. (...) Ama sonunda son sözü söyleyen de daima ottur. Sonunda her şey Çin'in durumuna geri döner. Bu, tarihçilerin genellikle Orta Çağ karanlığı olarak adlandırdıkları şeydir. Ottan başka çıkış yolu yoktur. (...) O yalnızca ekilmemiş geniş alanlar arasında mevcuttur. Boşlukları doldurur. Diğer şeylerin *arasında* ve onlarla birlikte *boy verir*. Çiçek güzeldir, lahana faydalıdır, haşhaş insanı çıldırtır. Oysa ot taşmadır, bir ahlak dersidir."[19] – Hangi Çin'den söz ediyor Miller, eskisinden mi, şimdikinden mi, hayali bir Çin'den mi, yoksa hareketli bir haritanın parçası olan başka bir Çin'den mi?

Amerika'ya özel bir yer vermek gerekiyor. Elbette o da ağaçların egemenliğinden ve bir kök arayışından muaf değildir. Bunu edebiyatta, ulusal kimlik arayışında ve hatta Avrupalı bir soy veya şecere arayışında bile görürüz (Kerouac atalarını

18 Batı'daki tohumlu bitki tarımı ve Doğu'daki yumru bahçeciliği, ekim-dikim karşıtlığı, hayvancılığa dair farklar hakkında bkz. Haudricourt, "Domestication des animaux, culture des plantes et traitement d'autrui" (*L'Homme*, 1962) ve "L'origine des clones et des clans" (*L'Homme*, Ocak 1964). Mısır ve pirinç itiraz konusu değildir: Bunlar "yumru kök ekenlerin geç benimsedikleri" ve buna göre muamele ettikleri tahıllardır; pirincin "gölevez kanallarında yabani ot olarak ortaya çıkmış olması" olasıdır.

19 Henry Miller, *Hamlet*, Corrêa, s. 48-49.

bulmak için geriye gider). Gerçek şu ki, olmuş ve olmakta olan önemli her şey Amerikan köksapı üzerinden ilerler: beatnikler, *underground* [yeraltı], gruplar ve çeteler, bir dışarıyla doğrudan bağlantı içinde birbirini izleyen yanal boy vermeler. Amerikan kitabı Avrupa kitabından farklıdır, Amerikalı, ağaçların peşinden gittiğinde bile. Kitap kavrayışı farklıdır. "*Çimen Yaprakları*".[20] Ve Amerika'daki doğrultular farklıdır: Ağaç-yapılı araştırma ve eski dünyaya dönüş Doğu'da gerçekleşir. Ama atası olmayan Kızılderilileri, sürekli kaçış halindeki sınırları, değişen ve yer değiştiren hudutlarıyla köksapa dayalı Batı vardır. Batı'da, ağaçların bile köksaplar oluşturduğu tüm bir Amerikan "haritası" vardır. Amerika, doğrultuları tersine çevirmiştir: Sanki dünya tam olarak Amerika'da yuvarlak hale gelmiş gibi Doğu'sunu Batı'ya koymuştur; Batı'sı Doğu'nun uç noktasıdır.[21] (Haudricourt'un inandığı gibi Batı ile Doğu arasında aracılık eden Hindistan değil, bir eksen noktası ve tersine çevirme mekanizması olarak hareket eden Amerika'dır.) Amerikalı şarkıcı Patti Smith Amerikalı dişçinin İncil'inin şarkısını söyler: Kök aramayın, kanalı takip edin…

Ayrıca iki ve hatta üç (ve daha fazla) bürokrasi yok mudur? Batı bürokrasisi: tarıma ve kadastroya dayalı kökenleri, kökler ve tarlalar, ağaçlar ve hudut olarak onların rolü, Fatih William'ın büyük nüfus sayımı, feodalizm, Fransa krallarının politikaları, devletin mülkiyet üzerine kurulması, savaş yoluyla toprak pazarlığı, davalar ve evlilikler. Fransa kralları zambağı seçer, çünkü bu bitki derin kökleriyle yamaçlara tutunur. Doğu'da bürokrasi aynı mıdır? Elbette, bir köksap ve içkinlik doğusu sunmak çok kolaydır; öte yandan, devletin önceden kurulmuş, ağaç-yapılı hale getirilmiş ve köklendirilmiş sınıflara karşılık geldiği bir ağaç-yapılı şemaya göre hareket etmediği de doğrudur; onun bürokrasisi kanallar bürokrasisidir, örneğin devletin kanalize edilmiş ve kanalize edici sınıflar ürettiği, "zayıf mülkiyetli" ünlü hidrolik iktidar (bkz. Wittfogel'in tezlerinin reddedilmeyen yönleri). Despot bir nehir gibi hareket eder, hâlâ bir nokta, nokta-ağaç ya da kök olan bir kaynak gibi değil; despot ağacın altında oturmaktan çok sularla birlikte akar; Buda'nın ağacının kendisi bir köksap haline gelir; Mao'nun nehri ve Louis'nin ağacı. Amerika burada da bir aracı olarak hareket etmemiş midir? Zira o,

---

20 Walt Whitman'ın kitabı kastediliyor. [Türkçesi: W. Whitman, *Çimen Yaprakları*, Memet Fuat (çev.), Sel Yayıncılık, İstanbul, 2019.] *(ç.n.)*

21 Bkz. Leslie Fiedler, *Le retour du Peau-rouge*, Ed. du Seuil. Bu kitap coğrafyanın Amerika'daki mitolojik ve edebi rolünün ve doğrultuların tersine çevrilmesinin iyi bir analizini içerir. Doğu'da, özellikle bir Amerikan kodu arayışı ve aynı zamanda Avrupa'yla yeniden-kodlama vardır (Henry James, Eliot, Pound, vb.); Güney'de, kölelik sisteminin kendi yıkımı ve İç Savaş sırasındaki plantasyonların yıkımıyla üst-kodlaması vardır (Faulkner, Caldwell); Kuzey'den kapitalist kodsuzlaşma gelmiştir (Dos Passos, Dreiser); oysa Batı, yolculuk, sanrı, delilik, Kızılderililer, algısal ve zihinsel deneyleme, sınırların yer değiştirmesi ve köksapı birleştirerek bir kaçış çizgisi rolü oynamıştır (Ken Kesey ve onun "sis makinesi"; beatnik kuşağı, vb.). Her büyük Amerikalı yazar üslubuyla bile bir harita yapar; Avrupa'dan farklı olarak, herkes Amerika'yı kateden gerçek toplumsal hareketlerle doğrudan bağlantı kuran bir harita yapar. Örneğin, Fitzgerald eseri boyunca coğrafi doğrultuların işaretlerini çıkartır.

hem iç imhalar ve tasfiyelerle (yalnızca Kızılderililerin değil, çiftçilerin vb.'nin de imhası) hem de göçmenlerin art arda dışarı itilmesiyle hareket eder. Sermaye akışı herkesin, para akışının geçişinde kendi tarzında haz aldığı anlık "kuantumlar"la muazzam bir kanal üretir, iktidarı nicelleştirir (önce zengin olup sonra tekrar fakirleşen fakir efsanesi-gerçeği buradan çıkar): Amerika'da her şey bir araya gelir, aynı anda ağaç ve kanal, kök ve köksap. Evrensel bir kapitalizm ve kendisi olarak kapitalizm yoktur, kapitalizm her türlü oluşumun kavşağındadır, doğası gereği daima neo-kapitalizmdir. Doğulu yüzünü ve batılı yüzünü icat eder ve her ikisini de yeniden işler – hep daha kötüye doğru.

Aynı zamanda tüm bu coğrafi dağılımlarla yanlış yoldayız. Bir açmaz. Çok daha iyi. Eğer mesele köksapların, hem de çok daha sert bir şekilde kendi despotizmlerine, kendi hiyerarşilerine sahip olduğunu göstermekse, tamam, öyle olsun, zira şu ya da bu şey arasında düalizm, ontolojik düalizm yoktur, iyiyle kötünün aksiyolojik düalizmi yoktur, Amerikan karışımı ya da sentezi yoktur. Köksaplarda ağaç-yapılı düğümler, köklerde köksapsı fışkırmalar vardır. Dahası, köksaplara özgü despotik içkinlik ve kanallaşma oluşumları vardır. Ağaçların, havasal köklerin ve yeraltı gövdelerinin aşkın sisteminde anarşik bozunumlar vardır. Önemli olan ağaç-kök ve köksap-kanalın iki model olarak karşıt olmamasıdır: İlki kendi kaçışlarını üretse bile aşkın bir model ve şablon olarak hareket eder; diğeriyse kendi hiyerarşilerini oluştursa ve despotik bir kanala yol açsa bile modeli altüst eden ve bir harita taslağı çıkartan içkin bir süreç olarak hareket eder. Mesele yeryüzündeki şu ya da bu yer, tarihteki belli bir uğrak ya da zihindeki şu ya da bu kategori değildir. Mesele sürekli kurulup yıkılan bir modelle ve sürekli kendisini uzatan, kırılıp kopan ve yeniden başlayan süreçle ilgilidir. Hayır, yeni ya da farklı bir düalizm değildir bu. Yazı problemi: Bir şeyi tam olarak tanımlamak için mutlak olarak kesinlik-dışı ifadelere gereksinim duyarız. Bu, zorunlu bir adım olduğundan ya da yalnızca kestirimlerle ilerlenebileceğinden dolayı değil: Kesinlik-dışılık, hiçbir şekilde bir kestirim değildir, tam tersine, olmakta olanın tam olarak aktarımıdır. Bir düalizme başvuruyorsak, bunun nedeni bir başka düalizmi reddetmek. Her türlü modeli reddeden bir sürece ulaşmak için, bir modeller düalizmine başvuruyoruz. İnşa etmek istemediğimiz, fakat içinden geçtiğimiz düalizmleri çözmek için her defasında zihinsel düzelticilere gereksinimimiz var. Düşman olan, ama tümüyle zorunlu bir düşman olan, sürekli yeniden-düzenlediğimiz mobilyalar olan düalizmler üzerinden herkesin aradığı formüle varıyoruz: ÇOĞULCULUK = TEKÇİLİK.

Bir köksapın temel özelliklerini özetleyelim: Köksap, ağaçlardan veya köklerinden farklı olarak, herhangi bir noktayı başka herhangi bir noktaya bağlar ve hatlarının her biri aynı doğadan hatlara göndermek zorunda değildir, çok farklı im rejimlerini ve hatta im-dışı durumları oyuna sokar. Köksap ne Bir'e ne de çoka indirgenebilir. İki olan, hatta doğrudan üç, dört ya da beş, vb. olan Bir de değildir. Bir'den türeyen ya da Bir'in ekleneceği (n + 1) çok da değildir. Birimlerden değil, boyutlardan ya da daha çok hareketli doğrultulardan oluşur. Başı ve sonu yoktur, ama daima üzerinden geçerek serpildiği

ve taştığı bir ortası [ortamı] vardır. Öznesi ya da nesnesi olmayan, bir tutarlılık düzlemine yayılabilen ve Bir'in daima çıkarıldığı (n - 1) *n*-boyutlu doğrusal çokluklar oluşturur. Böyle bir çokluk doğasını değiştirmeksizin ve başkalaşmaksızın boyutlarını değiştirmez. Köksap bir noktalar ve konumlar kümesi, bu noktalar arasındaki ikili ilişkiler ve bu konumlar arasındaki ikili-tek-anlamlı ilişkiler kümesi tarafından tanımlanan bir yapının aksine, çizgilerden oluşur: boyutlar olarak dilimlilik ve katmanlaşma çizgileri, ama aynı zamanda buna bağlı olarak çokluğun doğasını değiştirerek başkalaştığı azami boyut olarak kaçış ya da yersizyurtsuzlaşma çizgileri. Bu tür çizgiler ya da çizgisellikler yalnızca noktalar ve konumlar arasındaki konumlandırılabilir bağlar olan ağaçsı tipteki soy-çizgileriyle karıştırılmamalıdır. Ağacın aksine, köksap bir yeniden-üretim nesnesi değildir: O ne ağaç-imge olarak dışsal yeniden-üretim ne de ağaç-yapı olarak içsel yeniden-üretimdir. Köksap bir karşı-soykütüktür. Bu bir kısa bellek ya da karşı-bellektir. Köksap çeşitlenme, genişleme, fethetme, kapma, zerk etmeyle ilerler. Köksap grafik, çizim veya fotoğrafın aksine, şablonların aksine, üretilmesi, inşa edilmesi gereken, daima sökülebilir, bağlantıya sokulabilir, tersine çevrilebilir, değiştirilebilir olan, çoklu giriş ve çıkışları olan, kaçış çizgileri olan bir haritaya dairdir. Haritalara aktarılması gereken, şablonlardır, tersi değil. Hiyerarşik iletişim ve önceden kurulmuş bağlantılara sahip merkezi (hatta çok-merkezli) sistemlerin aksine, köksap hiyerarşisiz ve imlemsiz, Generalsiz, organize edici belleği ya da merkezi otomatı olmayan, yalnızca bir durumlar dolaşımıyla tanımlanan merkezsiz bir sistemdir. Köksapta söz konusu olan, cinsellikle, ama aynı zamanda hayvanla, bitkiyle, dünyayla, politikayla, kitapla, doğaya ve yapıntıya dair şeylerle, ağaç-yapılı ilişkiden oldukça farklı bir ilişkidir: her türden "oluşlar"

Bir yayla daima ortadadır, onun başı ya da sonu yoktur. Bir köksap yaylalardan oluşur. Gregory Bateson "yayla" sözcüğünü çok özel bir şeye işaret etmek için kullanır: kendi içinde titreşen ve bir doruk noktasına ya da dışsal bir ereğe doğru herhangi bir yönelim taşımaksızın gelişen sürekli bir yeğinlikler bölgesi. Bateson örnek olarak Bali kültürünü alıntılar: Anneyle çocuk arasındaki cinsel oyunlar ya da erkekler arasındaki kavgalar bu tuhaf yeğinlikli istikrarlılaştırmadan geçer. "Bir tür sürekli yeğinlik yaylası orgazmın", savaşın veya doruk noktasının yerine geçer. İfadeleri ve eylemleri kendi içlerindeki değerlerine göre içkinlik düzleminde değerlendirmek yerine dışsal veya aşkın ereklerle ilişkilendirmek batılı zihnin talihsiz bir özelliğidir.[22] Örneğin, bir kitap bölümlerden oluştuğu için doruk noktaları, bitiş noktaları vardır. Peki bir beyinde olduğu gibi mikro-çatlaklar üzerinden birbiriyle iletişim kuran yaylalardan oluşan bir kitapta ne olup bitmektedir? Bir köksap oluşturacak ve uzatacak şekilde yüzeysel yeraltı gövdeleriyle başka çokluklara bağlanabilen herhangi

22 Bateson, *Vers une écologie de l'esprit*, cilt I, Ed. du Seuil, s. 125-126. "Yayla" sözcüğünün klasik olarak soğanlar, yumrular ve köksapların incelenmesinde kullanıldığı unutulmamalıdır: bkz. Baillon'un *Botanik Sözlüğü*, "Soğan" maddesi.

bir çokluğa "yayla" adını veriyoruz. Bu kitabı bir köksap olarak yazıyoruz. Onu yaylalardan oluşturduk. Ona dairesel bir biçim verdik, ama o da sırf eğlencesine. Her sabah kalktık ve hangimizin hangi yaylayı seçip şuraya buraya üç beş satır yazacağını kendimize sorduk. Sanrı deneyimlerimiz oldu, satırların küçük karınca alayları gibi bir yayladan çıkıp bir diğerine girdiğine tanıklık ettik. Yakınsama çemberleri kurduk. Her yayla herhangi bir yerden okunmaya başlanıp herhangi başka bir yaylaya bağlanabilir. Çoka ulaşmak için etkili bir yöntem oluşturmak gerekir; hiçbir tipografik hile, hiçbir sözcük becerisi, hiçbir sözcük karıştırma veya yaratma, hiçbir sözdizimsel cüret bunun yerini tutamaz. Aslında bunlar çoğu zaman bir kitap-imge için başka bir boyutta sürdürülen bir birliği yaymaya ya da yerinden etmeye yönelik mimetik prosedürlerdir. Teknonarsisizm. Tipografik, sözcüksel ya da sözdizimsel yaratımlar ancak gizli bir birliğin ifade biçimine ait olmaktan çıkıp kendileri de ele alınan çokluğun boyutlarından biri haline gelirlerse gereklidirler; bu konuda nadir başarılar biliyoruz.[23] Bunu kendi adımıza yapmamız olanaklı olmadı. Bizim için yayla işlevi gören sözcükler kullandık yalnızca. KÖKSAP-MATİK = ŞİZO-ANALİZ = KATMAN-ANALİZ = PRAGMATİK = MİKRO-POLİTİKA. Bu sözcükler kavramlardır, ama kavramlar çizgilerdir, yani çoklukların şu ya da bu boyutuna bağlı sayı sistemleridir (katmanlar, moleküler zincirler, kaçış ya da kırılma çizgileri, yakınsama çemberleri, vb.). Hiçbir durumda bir bilim yaptığımızı iddia etmiyoruz. Bilimselliği ideolojiyi bildiğimizden daha fazla bilmiyoruz, yalnızca düzenlemeleri biliyoruz. Makinesel arzu düzenlemelerinden ve de kolektif sözceleme düzenlemelerinden başka bir şey yoktur. İmlemlilik yoktur, özneleşme yoktur: *n. güç* için yazmak (her türlü bireyleşmiş sözceleme, egemen imlemelerin tutsağı olarak kalır, her türlü imleyen arzu egemenlik kurulan öznelere gönderir). Bir düzenleme kendi çokluğu içinde zorunlu olarak hem semiyotik akışlar, maddi akışlar hem de toplumsal akışlar üzerinde çalışır (teorik veya bilimsel bir yazında yapılabilecek bir yeniden ele alımdan bağımsız olarak). Artık bir gerçeklik alanı olarak dünya, bir temsil alanı olarak kitap ve bir öznellik alanı olarak yazar arasında üçlü bir ayrıma sahip değiliz. Ama bir düzenleme bu düzenlerin her birinden alınan birtakım çoklukları birbirine bağlar, öyle ki bir kitabın devamı bir sonraki kitapta, nesnesi dünyada, öznesi bir ya da daha fazla yazarda bulunmaz. Kısacası, bize öyle geliyor ki, yazı asla bir dışarısı adına meydana getirilmez. Dışarının imgesi, imlemesi ve öznelliği yoktur. Dışarıyla birlikte düzenleme olarak kitap, dünyanın imgesi olarak kitaba karşı. Bir köksap-kitap; artık eksenli ya da fasiküllü dikotomi değil. O eski yöntemlere geri dönmemek zor olsa da asla kök yapmayın, asla onları ekmeyin. "Aklıma gelen şeyler bana köklerinden değil, ortadaki herhangi bir noktadan geliyor. O halde onu tutmaya çalışın, yalnızca gövdenin ortasından büyümeye başlayan bir ot

23 Bkz. Joëlle de la Casinière, *Absolument nécessaire*, Ed. de Minuit. Bu gerçekten göçebe bir kitaptır. Benzer bir doğrultu için bkz. "Montfaucon Research Center"ın araştırmaları.

parçasını tutun ve ona sımsıkı tutunun."[24] Peki bu neden bu kadar zor? Bu halihazırda algısal bir semiyotik meselesidir. Olayları yukarıdan aşağıya, soldan sağa ya da tam tersi yönde algılamak yerine, ortadan algılamak hiç kolay değildir: Deneyin ve her şeyin değiştiğini göreceksiniz. Şeylerin ve sözcüklerin içindeki otu görmek kolay değildir (Nietzsche de aynı şekilde bir aforizmanın "geviş getirmesi" gerektiğini ve bir yaylanın onu dolduran ve de gökyüzündeki bulutlar olan ineklerden asla ayrılamayacağını söyler).

Tarih daima yerleşiklerin bakış açısından ve üniter bir devlet aygıtı adına yazılır; göçebeler söz konusu olduğunda bile, en azından olasılık olarak bu böyledir. Eksik olan şey, bir tarihin tam tersi olan bir Göçebebilim'dir. Bununla birlikte, örneğin çocuk Haçlı Seferleri örneğinde olduğu gibi bazı nadir ve büyük başarılar da vardır: Marcel Schwob'un kitabı anlatıları çeşitli boyutlara sahip çok sayıda yayla olarak çoğaltır. Andrzejewski'nin kitabı *Les Portes du Paradis* kesintisiz tek bir cümleden, bir çocuk akışından, duraklamalar, başıboş dolaşmalar, acele etmelerden oluşan bir yürüyüş akışından, alayın başındaki yaşlı keşişe beyanda bulunmaya gelen çocukların tüm itiraflarının semiyotik bir akışından; her çocuğun aşkın dışında bırakıldığı ve Vendôme Kontu'nun karanlık ölüm sonrası sübyancı arzusuyla az ya da çok doğrudan yönlendirilen arzu ve cinsellik akışları ve tüm bunların yakınsama çemberlerinden oluşur. Önemli olan, akışların "Bir ya da çok" olması değildir, oraları çoktan geçtik: Biri diğerinin içinde olan ve her şekilde çokluk yaratan muazzam bir dışarıyla bağlantılı kolektif bir sözceleme düzenlemesi, makinesel bir arzu düzenlemesi vardır. Ve daha yakın zamanda, Armand Farrachi'nin Beşinci Haçlı Seferi üzerine yazdığı kitabı *La dislocation*'da cümleler birbirinden uzaklaşır ve dağılır ya da birbirleriyle itişip kakışır ve birlikte-var-olurlar ve harfler, tipografi Haçlı Seferi çılgına dönerken dans etmeye başlar.[25] Bunlar göçebe ve köksapsı yazı modelleridir. Yazı bir savaş makinesiyle kaçış çizgilerini bir araya getirir, katmanları, dilimlilikleri, yerleşikliği ve devlet aygıtını terk eder. Peki neden hâlâ bir modele gereksinimimiz var? Kitap hâlâ Haçlı Seferleri'nin bir "imgesi" değil midir? Schwob örneğinde eksenli bir birlik olarak, Farrachi örneğinde başarısız bir birim olarak, *Les Portes du Paradis*'nin en güzel örneğinde cenaze Kontu'nun bir birimi olarak hâlâ korunan bir birlik yok mu? Haçlı Seferleri'nden daha derin bir göçebeliğe mi, gerçek göçebelerin göçebeliğine mi, yoksa artık hareket etmeyen ya da hiçbir şeyi taklit etmeyenlerin göçebeliğine mi gereksinimimiz var? O göçebeler ki yalnızca düzenlemeler yaparlar. Kitap yeniden üretilecek bir dünyadan

---

24 Kafka, *Journal*, Grasset, s. 4.

25 Marcel Schwob, *La croisade des enfants*, 1896; Jerzy Andrzejewski, *Les portes du paradis*, 1959, Gallimard; Armand Farrachi, *La dislocation*, 1974, Stock. Paul Alphandéry Schwob'un kitabıyla bağlantılı olarak, edebiyatın bazı durumlarda tarihi yenileyebileceğini ve ona "gerçek araştırma yönleri" dayatabileceğini söyler (bkz. *La chrétienté et l'idée de croisade*, cilt II, Albin Michel, s. 116).

çok, heterojen olanın içinde düzenleyebileceği yeterli bir dışarıyı nasıl bulacak? Kitap kültürel olarak, zorunlu olarak bir şablondur: halihazırda kendisinin şablonu, aynı yazarın bir önceki kitabının şablonu, farkları ne olursa olsun diğer kitapların şablonu, kavramların ve sözcüklerin sonsuz şablonu, şimdiki, geçmiş ya da gelecek dünyanın şablonu. Ama karşı-kültür olarak kitap yine de çok ağır bir kültür tarafından katedilebilir: Ama o, belleği değil unutmayı, geliştirilecek ilerlemeyi değil azgelişmişliği, yerleşikliği değil göçebeliği, şablonu değil haritayı etkin bir şekilde kullanacaktır. KÖKSAP-MATİK = POP'ANALİZ, insanların okumaktan başka yapacak işleri olsa bile, akademik kültürün veya sözde bilimselliğin blokları çok acı verici veya ağır kalsa bile. Zira eğer izin verirsek bilim tamamen çıldırır. Matematiğe bakın: O bir bilim değil, müthiş bir argodur ve göçebedir. Hatta ve özellikle teorik alanda, herhangi bir geçici ve pragmatik çerçeve hiçbir şeyi değiştirmeyen kesintileri ve ilerlemeleriyle kavramların şablonunun çıkartılmasından daha iyidir. İmleyen kesintiden çok, algılanamaz kopuş. Göçebeler devlet aygıtına karşı bir savaş makinesi icat ettiler. Tarih göçebeliği hiç anlamadı, kitap da dışarıyı hiç anlamadı. Uzun bir tarih boyunca devlet kitabın ve düşüncenin modeli olmuştur: logos, filozof-kral, İde'nin aşkınlığı, kavramın içselliği, zihinler cumhuriyeti, aklın mahkemesi, düşüncenin memurları, yasa koyucu ve tebaa insan. Devletin bir dünya düzeninin içselleştirilmiş imgesi olma ve insanı kökleştirme iddiası. Oysa bir savaş makinesinin dışarıyla ilişkisi başka bir "model" değildir, düşüncenin kendisini göçebe hale getiren bir düzenlemedir, kitap tüm hareketli makineler için bir parça, bir köksap içinse bir gövdedir (Goethe'ye karşı Kleist ve Kafka).

N. güçte, ***n*** - 1. güçte, sloganlarla yazın: Kök değil köksap yapın, asla ekmeyin! Ekmeyin, dikmeyin! Tek ya da çok olmayın, çokluk olun! Çizgi yapın ama asla nokta yapmayın! Hız noktayı çizgiye dönüştürür! [26] Yerinizde sabit dururken bile hızlı olun! Şans çizgisi, kalça çizgisi, kaçış çizgisi. İçinizde bir General uyandırmayın! Doğru fikirlere değil, yalnızca bir fikre sahip olun (Godard). Kısa erimli fikirlere sahip olun. Harita yapın, fotoğraf veya desen değil. Pembe Panter olun ve bırakın aşklarınız yaban arısıyla orkide, kediyle babun gibi olsun. Yaşlı nehir adamı için dedikleri gibi:

O patates dikmez
Pamuk ekmez
Onları dikenler kısa sürede unutulur
Ama ihtiyar nehir adam yuvarlanmaya devam eder.[27]

---

26 Bkz. Paul Virilio, "Véhiculaire", *Nomades et vagabonds* içinde, 10-18, s. 43: doğrusallığın ortaya çıkışı ve algının hız yoluyla allak bullak oluşu hakkında.

27 *He don't plant 'tatos*
Don't plant cotton
Them that plants them is soon forgotten
But old man river he just keeps rollin along (metinde İngilizce). *(ç.n.)*

Bir köksap ne başlar ne de biter, daima orta[m]dadır, şeylerin arasındadır, arada-varlıktır, *intermezzo*'dur. Ağaç soy-bağıdır, oysa köksap ittifaktır, sadece ittifak. Ağaç, "olmak" fiilini dayatır, oysa köksap "ve ... ve ... ve ..." bağlacına sahiptir. Bu bağlaçta olmak fiilini sarsmaya ve kökünden sökmeye yetecek kadar kuvvet var. Nereye gidiyorsunuz? Nereden geliyorsunuz? Nereye doğru gitmek istiyorsunuz? Bunlar faydasız sorular. Beyaz bir sayfa açmak, sıfır noktasından başlamak ya da yeniden başlamak, bir başlangıç ya da bir temel aramak, tüm bunlar yanlış (yöntemsel, pedagojik, inisiyatik, simgesel...) bir yolculuk ve hareket kavranışını ima ediyor. Oysa Kleist, Lenz ya da Büchner'de hareket etmenin ve yolculuğun başka bir tarzı var: Ortadan başla, onun üzerinden geç, başlayıp bitirmek yerine gir ve çık.[28] Dahası, bu köksapsı anlamı ortaya koyan, şeylerin arasından nasıl hareket edileceğini, VE mantığının nasıl kurulacağını, ontolojinin nasıl altüst edileceğini, temelin nasıl yıkılacağını, sonun ve başlangıcın nasıl iptal edileceğini bilen Amerikan edebiyatıdır ve halihazırda İngiliz edebiyatıdır. Onlar bir pragmatiğin nasıl yapılacağını biliyorlardı. Orta[m] hiçbir şekilde bir ortalama değildir, tam tersine, şeylerin hızlandığı yerdir. Şeylerin *aradalığı* birinden diğerine giden ve tekrar geri dönen konumlandırılabilir bir ilişkiyi değil, dikey bir doğrultuyu, birini *ve* diğerini uzağa taşıyan çapraz bir hareketi, başlangıcı veya sonu olmayan, onların her iki kıyısını da kemiren ve orta[m]da hız kazanan bir akıntıyı işaret eder.

28 Bkz. J.-C. Bailly, *La légende dispersée*, 10-18: hareketin Alman Romantizmi'nde betimlenişi, s. 18 vd.

2. 1914 — TEK KURT MU ÇOK KURT MU?

İz Sahası ya da Kurt Çizgisi

O gün Kurt Adam bambaşka bir yorgunlukla indi divandan. Freud'un doğrulukla temas ettiğinde hiçbir şey olmamış gibi yoluna devam edip sonra da boşlukları çağrışımlarla doldurma konusunda bir dahi olduğunu biliyordu. Onun kurtlarla ve dolayısıyla anüsle ilgili hiçbir şey bilmediğini de biliyordu. Freud'un tek bildiği bir köpeğin ve kuyruğunun ne olduğuydu. Bu yetmezdi, yetmemeliydi. Kurt Adam biliyordu ki bir süre sonra Freud ona iyileştiğini söyleyecekti, fakat işin aslının öyle olmadığını ve tedavisinin Ruth'un, Lacan'ın, Leclaire'in elinde sonsuza kadar devam edeceğini biliyordu. Sonuçta biliyordu ki Kurt Adam olarak gerçek bir özel ad

edinmek üzereydi, kendi adından bile daha özel bir addı bu çünkü cinse özgü bir çokluğun en yüksek tekilliğinin anlık kavranışına ulaşmıştı: kurtların tekilliğine. Biliyordu ki bu yeni, gerçek özel ad şekilsizleştirilecek, yanlış yazılacak ve bir lakap olarak kayda geçilecekti.

Freud ise kendi hesabına birkaç olağanüstü sayfa yazmaya devam etti. Tümüyle uygulamaya dönük sayfalar: nevrozla psikoz arasındaki farkla ilgili, "Bilinçdışı" hakkındaki 1915 tarihli makale. Freud diyor ki histerikler ya da takıntılı kişiler bir çorapla bir vajina, bir yarayla hadım-etme gibi şeyler arasında genel bir karşılaştırma yapmayı becerebilen insanlardır. Hiç kuşku yok ki onlar nesneyi hem genel hem de yitik bir şey olarak kavrarlar. Fakat teni erotik bir şekilde, bir gözenekler, küçük noktalar ya da delikler çokluğu olarak, çorabı bir ilmekler çokluğu olarak kavramak nevrotiğin asla aklına gelmez. Oysa psikotik bunu yapabilir: "Bu küçük oyuklar çokluğunun, nevrotiği, onları kadın genital organlarının ikamesi olarak kullanmaktan alıkoyduğuna inanıyoruz."[1] Bir çorabı bir vajinayla karşılaştırmakta bir sorun yok, hep yapılan bir şey. Fakat saf bir ilmekler topluluğunu bir vajina tarlasıyla karşılaştırmak için kafayı yemiş olmanız gerekir. Freud'un söylediği de budur. Bu nokta çok önemli bir klinik keşfi ilgilendirir: nevrozla psikoz arasında temel bir üslup farkı vardır. Örneğin Salvador Dali sanrılarını yeniden üretmeye kalktığında, GENEL OLARAK gergedan boynuzu hakkında uzun uzadıya konuşabilir. Bunun için nevrotik bir söylemi geride bırakması gerekmez. Fakat diken diken olmuş tüyleri küçük bir gergedan boynuzları tarlasıyla karşılaştırmaya kalktığında, atmosferin değiştiğini ve kendimizi deliliğin içinde bulduğumuzu hissederiz. Hâlâ bir karşılaştırma mı söz konusudur? Daha çok, öğeleri değiştiren ya da *oluş haline geçen* saf bir çokluk söz konusudur. Mikro-mantıksal düzeyde, küçük tüyler boynuz, boynuzlar da küçük penisler "haline gelir".[2]

Kısa bir süre sonra Freud bilinçdışının en büyük sanatını, şu moleküler çokluklar sanatını keşfetti. Sonra da bıkıp usanmadan moler birimlere geri döndü ve kendi her zamanki izleklerini buldu, *genel olarak* baba, *genel olarak* penis, *genel olarak* vajina, *genel olarak* hadım-etme, vb. (Freud tam bir köksap keşfedecekken dönüp dolaşıp yine basit köklere geri döner.) 1915 makalesindeki indirgeme yöntemi bir hayli ilginçtir: Nevrotiğin karşılaştırmalarını ve özdeşleşmelerini şeylerin temsiline yönlendirdiğini, oysa psikotiğin elinde sözcüklerin temsilinden (örneğin *delik* sözcüğü) başka bir şey kalmadığını söyler. "İkame tercihini dayatan şey, nesneler arasındaki benzerlik değil,

---

1 Freud, *Métapsychologie*, Gallimard, s. 153.

2 Deleuze ve Guattari'nin özel bir kavramsal anlam verdikleri *devenir* terimini "oluş" sözcüğüyle karşılıyorum. Bu özgünlüğü vurgulamak için, sözcüğün fiil halini "oluşa geçmek" ya da "oluşa girmek" şeklinde veriyorum. Sözcük sıradan anlamıyla kullanılıyorsa ya da başka bir yazar bağlamında ele alınıyorsa, o zaman "haline gelmek" şeklinde karşılıyorum. Öte yandan, metin boyunca bu özgül ve sıradan kullanımların belirsizleştiğini ve yer yer birbirine karıştığını da belirtmeliyim. *(ç.n.)*

sözcüklerle ifade edilen şeyle kurulan özdeşliktir." O halde şeyin birliği olmadığında bile en azından sözcüğün birliği ve özdeşliği vardır. Burada adların *uzanımlı*[3] bir kullanım aldığını, yani kapsadıkları bir kümenin birleştirimini garanti eden cins adları olarak işlediklerini fark ediyoruz. Özel ad cins adın ancak uç bir durumu olabilir, halihazırda evcilleştirmiş olduğu çokluğu kendi içinde barındırır ve onu benzersiz olarak ortaya konulmuş bir varlığa ya da nesneye bağlar. Hem sözcükler hem de şeyler açısından ödün verilen şey, *yeğinlik* olarak özel adın, anlık olarak kavradığı çoklukla olan ilişkisidir. Freud'a göre şey paramparça olup özdeşliğini yitirdiğinde, sözcük bu özdeşliği yeniden sağlamak ya da yeni bir özdeşlik icat etmek üzere hâlâ oradadır. Freud artık şeylerde bulunmayan bir birliği yeniden kurma yolunda sözcüğe güvenir. Burada bir sonraki serüvenin, yani İmleyen*in* serüveninin doğuşuna tanıklık etmiyor muyuz: kendisini, imlemsiz özel adların yerine ikame eden ve çoklukların yerine yitirildiği bildirilen bir nesnenin kasvetli birliğini koyan şu sinsi despotik mercinin serüvenine?

Kurtlardan uzakta değiliz. Zira Kurt Adam aynı zamanda, psikotik diye adlandırılan ikinci döneminde burnunun derisindeki küçük deliklerin ya da yaraların değişken güzergâhını ya da çeşitlenmelerini sürekli gözlemleyecektir. Kurt Adam, Freud'un nevrotik olduğunu belirttiği ilk döneminde rüyasında bir ağacın üstünde altı ya da yedi tane kurt gördüğünü ve bunlardan beşinin resmini çizdiğini anlatır. Şimdi burada kurtların sürü halinde yaşadığını göz ardı eden kim? Freud'dan başka hiç kimse. Her çocuğun bildiği şeyi Freud bilmez. Freud düzmece bir kaygıyla sorar, bu rüyada beş, altı ya da yedi tane kurt olduğunu nasıl açıklamak gerekir? Freud bunun nevroz olduğuna karar vermiş olduğundan, başka bir indirgeme yöntemi uygular: sözcüklerin temsili düzeyindeki sözel kapsama yerine şeylerin temsili düzeyindeki serbest çağrışım. Sonuç aynıdır çünkü yine dönüp dolaşıp sözde yitik nesnenin ya da kişinin birliğine ya da özdeşliğine gelir. Kurtların bir şekilde çokluklarından arındırılması gerekir. İşlem bu rüya ile *Kurt ve Yedi Oğlak* (ki bunlardan sadece altı tanesi yenilecektir) hikâyesi arasında çağrışım kurulması üzerinden gerçekleşir. Freud'un indirgeyici sevincine tanıklık ederiz, kurtlardan çıkan çokluğun harfiyen oğlaklara aktarıldığını görürüz, ki bunun söz konusu hikâyeyle hiçbir ilgisi yoktur. Yedi kurt oğlaklardan başka bir şey değildir. Altı kurt: Yedinci oğlak (Kurt Adam'ın kendisi) duvar saatinin içinde saklanmaktadır. Beş kurt: Saat beşte annesiyle babasının seviştiğini görmüş olabilir ve Roma rakamı V kadının bacaklarını erotik bir şekilde açmasını

---

3 *Extension* ile *intensité* arasındaki ayrım Deleuze'ün *Fark ve Tekrar* kitabından gelir [bkz. *Fark ve Tekrar*, Burcu Yalım ve Emre Koyuncu (çev.), Norgunk Yayınları, 2017, 4. bölüm: "Farkın İdesel Sentezi" ve 5. bölüm: "Duyumsamanın Asimetrik Sentezi"] ve *Bin Yayla*'da köksap-ağaçsı-yapı, moleküler-moler, pürüzsüz uzay-şeritli uzay gibi ayrımlar üzerinden yeniden ele alınır. Şeylerin alttan-alta meydana gelme süreçlerini vurgulayan *intensité* terimini belli bir kuvvet bileşkesine gönderme yapma anlamında "yeğinlik" sözcüğüyle, bu süreçlerin belli bir uzayda sayılabilir hale gelmesi anlamında *extension* teriminiyse "uzanım" sözcüğüyle karşılıyorum. *(ç.n.)*

çağrıştırmaktadır. Üç kurt: Annesiyle babası üç defa sevişmiş olabilir. İki kurt: Çocuğun gördüğü ilk sevişmede annebaba köpekleme pozisyonunda olabilir ya da hatta çocuk iki köpeği çiftleşirken görmüş olabilir. Bir kurt: En baştan bildiğimiz üzere, kurt babadır. Sıfır kurt: O kuyruğunu yitirdi, demek ki o yalnızca bir hadım edici değil, aynı zamanda onun kendisi de hadım edilmiş. Freud kimi kandırmaya çalışıyor? Kurtların bunun dışına çıkıp kendilerini kurtarma fırsatı hiç olmadı ki: hayvanların ancak anne-baba arasındaki çiftleşmeyi temsil etmeye ya da tam tersine bu çiftleşme tarafından temsil edilmeye yaradıklarına daha en baştan karar verildi. Apaçık ki Freud kurtlardan kaynaklanan hayranlıkla ve onların sessiz çağrısıyla, kurt-oluşa dönük çağrıyla ilgili hiçbir şey bilmiyor. Kurtlar rüya görmekte olan çocuğu gözlemler ve ona dikkatle bakarlar. Rüyanın bir tersine çevirme ürettiğini ve sevişmekte olan anne-babayı ya da köpekleri görenin çocuk olduğunu söylemekten çok daha teskin edicidir bu. Freud'un tek bildiği Ödipuslaşmış kurt ya da köpek, hadım edilmiş-hadım edici kurt-baba, kulübedeki köpek, psikanalistin havlamasıdır.

Franny kurtlarla ilgili bir program dinliyor. Ona bir kurt olmak ister miydin diye soruyorum? Kibirli bir yanıt veriyor – Ne saçma bir soru bu, tek bir kurt olamazsın, daima sekiz ya da yedi, altı ya da yedi kurt olabilirsin. Tek başına bir kerede altı ya da yedi kurt olamazsın, fakat beş ya da altı kurdun arasındaki bir kurt olabilirsin. Kurt-oluşta önemli olan topluluğun konumu ve her şeyden önce, sürüyle ya da kurt-çokluğuyla ilişkisi bakımından öznenin kendisinin konumudur: sürüye nasıl dahil olur ya da olmaz, kendisini hangi uzaklıkta tutar, çokluğa nasıl tutunur ya da tutunmaz. Franny yanıtının sertliğini yumuşatmak için bir rüyasını anlatıyor: "Bir çöl var. Ama çölde olduğumu söylemenin hiçbir anlamı yok. Çölün panoramik bir görünüşü bu ve trajik ya da üstünde birilerinin olduğu bir çöl değil. Yalnızca toprak sarısı rengiyle, ışığıyla, sıcağıyla ve gölgesiz güneşiyle mevcut bir çöl. İçinde kıpır kıpır bir kalabalık, arı sürüleri, onların arasına karışmış futbolcular ve bir grup Tuareg. *Bense bu kalabalığın kıyısında, çeperinde duruyorum, fakat ona aitim, uzuvlarımdan biriyle, kolumla ya da bacağımla ona bağlıyım.* Durduğum çeperin benim için tek olanaklı yer olduğunu, içine çekildiğim bu debdebeden kendimi kurtaramazsam ya da bu kalabalıktan ayrılırsam öleceğimi biliyorum. Konumumu korumak kolay iş değil, hatta orada öylece durmak bile hiç kolay değil çünkü bütün bu varlıklar sürekli hareket halindeler ve hareketleri önceden kestirilemiyor ve hiçbir ritme uymuyor. Kimi zaman fıldır fıldır dönüyor, kimi zaman kuzeye gidip sonra bir anda doğuya dönüyorlar; kalabalıktaki bireylerin hiçbiri diğerlerine göre aynı yerde kalmıyor. Bu yüzden sürekli hareket halindeyim; tüm bunlar büyük bir gerilim yaratıyor, fakat bana şiddetli, neredeyse baş döndürücü bir mutluluk duygusu veriyor." Harika bir şizo rüya. Tümüyle kalabalığın içinde ve aynı zamanda tümüyle dışında, uzaklarda bir yerde olmak; eşikte durmak, tıpkı Virginia Woolf gibi yürüyüşe çıkmak ("bir daha asla *ben şuyum ben buyum* demeyeceğim").

Bilinçdışındaki kalabalıklaşma problemleri: şizonun gözeneklerinden, uyuşturucu bağımlısının damarlarından geçen her şey, karınca gibi üşüşmeler, kıpırdanmalar, harekete geçmeler, yeğinlikler, ırklar ve kabileler. Dehşeti, mikro-çokluklara bağlamasını iyi bilen Jean Ray'in yazdığı bir öykü mü bu – hani şu beyaz derinin türlü türlü yumruyla ve çıbanla kalktığı, gözeneklerden her sabah usturayla kesilmesi gereken eğri büğrü ve iğrenç kara cüce kafalarının çıktığı öykü? Peki ya eterden kaynaklanan "Liliput halüsinasyonları"? Bir şizo, iki şizo, üç şizo: "Derimin her bir gözeneğinden fışkıran bebekler var" – "Ah, benim gözeneklerimden değil de damarlarımdan fışkırıyor demir çubuklar" – "Bana kafurlu alkolle olmazsa, iğne vurmalarını istemiyorum. Yoksa her gözeneğimden göğüsler fışkırır." Freud kalabalık fenomenlerine bilinçdışının bakış açısından yaklaşmaya çalıştı, fakat iyi göremedi, bilinçdışının kendisinin temelde bir kalabalık olduğunu görmedi. Miyoptu ve sağırdı. Kalabalıkları tek bir kişinin yerine koydu. Oysa şizoların gözleri ve kulakları keskindir. Kalabalığın uğultularını ve fışkırmalarını babanın sesi sanmazlar. Jung bir kere rüyasında kemikler ve kafatasları görmüş. Bir kemik, bir kafatası asla tek başına bulunmaz. Kemik yığını bir çokluktur. Fakat Freud bunun, *birisinin* ölümünü imlemesini ister. "Jung şaşkın bir halde ona sadece bir değil, çok sayıda kemik olduğunu belirtti. Freud ise hâlâ..."[4]

Bir gözenekler, siyah noktalar, küçük yaralar ya da ilmekler çokluğu. Göğüsler, bebekler ve çubuklar. Bir arılar, futbolcular ya da Tuaregler çokluğu. Bir kurtlar ya da çakallar çokluğu... Tüm bunlar indirgenemezdir, fakat bizi bilinçdışının oluşumlarının belli bir statüsüyle buluşturur. Burada devreye giren etmenleri tanımlamaya çalışalım: öncelikle, dolu beden – organsız beden – rolünü oynayan bir şey söz konusudur. Daha önce söz edilen rüyada çöldü bu. Kurt-Adam rüyasındaysa kurtların yerleştikleri çıplak ağaçtır. Kılıf ya da halka olarak deri ve tersyüz edilebilir yüzey olarak çoraptır. Bir ev ya da evin bir odası, pek çok başka şey, herhangi bir şey olabilir. Sevişirken aşkla seviştiğimizde, kendimizle, bir başkasıyla ya da başkalarıyla bir organsız beden oluşturmuş oluruz. Organsız bir beden organlardan soyulmuş boş bir beden değildir; o, üzerinde işleyen organların (kurtlar, kurt gözleri, kurt çeneleri?) kalabalık fenomenlerine göre, Brown hareketi uyarınca, moleküler çokluklar biçiminde, üzerinde dağıldıkları bir bedendir. Çöl doludur. Dolayısıyla organsız bedenin asıl karşıtlık içinde yer aldığı şey, organlar değil, bir organizma oluşturduğu ölçüde, organların organizasyonudur. Organsız beden ölü bir beden değil, canlı bir bedendir, organizmayı ve onun organizasyonunu parçaladığı ölçüde daha da canlı, dopdolu, yaşayan bir bedendir. Kumsalda sıçrayan pireler. Deri kolonileri. Organsız dolu beden çokluklarla dolu bir bedendir. Bilinçdışı problemi elbette hiçbir şekilde üremeyle ilgili değildir, çoğalmayla, nüfusla ilgilidir. Yeryüzünün dolu bedeni üzerindeki dünya nüfusu meselesidir bu, aile içi organik üreme meselesi değil. "Halklar, kabileler, bir

4 E. A. Bennet, *Ce que Jung a vraiment dit*, Stock, s. 80.

ırkın kökenlerini icat etmeye bayılıyorum. Kendi kabilelerimden geri dönüyorum. Bugün itibariyle on beş kabilenin evlatlık oğluyum, ne eksik ne fazla. Ben de bu kabileleri sahiplendim çünkü onlardan birinde doğmuş olsam bile onları bu kadar çok sevemezdim." Bize diyorlar ki yine de şizofrenin bir annesi, bir babası yok mu? Üzgünüz ama anlaşıldığı anlamda yok. Onun yalnızca ikamet ettiği bir çölü ve orada ikamet eden kabileleri var, dolu bir bedeni ve ona bağlı çoklukları var.

Bu da bizi ikinci etmene, bu çoklukların ve onların öğelerinin doğası konusuna getiriyor. KÖKSAP. Çokluk rüyasının temel özelliklerinden biri her öğenin durmaksızın çeşitlenmesi ve diğer öğelerle olan uzaklığını değiştirmesidir. Kurt Adam'ın burnunun üstündeki öğeler derideki gözenekler, gözeneklerdeki küçük yaralar, yaralı dokudaki küçük oyuklar olarak belirlenim kazanarak sürekli dans eder, büyür ve küçülürler. Oysa bu değişken uzaklıklar birbirlerine bölünen uzanımlı nicelikler değil, tam aksine her biri bölünmeden, "görece bölünemeden" kalırlar; başka bir deyişle onlar belli bir eşiğin altında ya da üstünde bölünemez, *öğelerinin doğasını değiştirmeksizin* artıp azalamazlar. Bir arı sürüsü bir anda çizgili formalı futbolcuların ya da bir Tuareg çetesinin patırtısına dönüşebilir. Ya da: kurt grubu Deulhs çetesine karşı, kenarda koşan Mowgli'nin yönetimi altında bir arı sürüsüyle birleşebilir (Ah evet, Kipling kurtların çağrısını, onların libidinal anlamını Freud'dan daha iyi anladı; Kurt Adam vakasındaki kurtlarla ilgili hikâyenin ardından yaban arıları ve kelebeklerle ilgili hikâye gelir, kurtlardan yaban arılarına geçeriz). Peki bu uzaklıkların durmaksızın kendilerini değiştirmeleri ve öğelerinin her defasında doğa değiştirmeksizin değişemiyor olması ne anlama geliyor? Bu tür çokluğun öğelerinin ve onlar arasındaki ilişkilerin yeğin karakterini ortaya koymaz mı bu? Tıpkı bir hız gibi, sıcaklık hızlardan ya da sıcaklıklardan oluşmaz, fakat onlarda sarmalanır ya da onları sarmalar ve bunların her biri bir doğa değişimini işaret eder. Çünkü bu çoklukların ölçüm ilkesi homojen bir ortamda değil, başka bir yerde bulunur; onlara etkiyen kuvvetlerde, onları dolduran fiziksel fenomenlerde, tam da, onları içeriden kuran ve onları kurarken de zorunlu olarak ayrık niteliksel ve değişken akışlara bölünen libidoda. Kurt-Adam'da birlikte bulunan libidinal "akıntılar" çokluğunu Freud'un kendisi de kabul eder. Bu da aslında onun bilinçdışının çokluklarını mevcut şekliyle ele alış tarzını çok daha şaşırtıcı hale getiriyor. Çünkü Freud'a göre daima Bir'e indirgeme yapmak gerekir: küçük yaralar, küçük delikler hadım-etme adı verilen büyük yaranın ya da en üst düzey deliğin alt-bölümleri haline gelir, kurtlar her yerde karşımıza çıkan tek ve aynı Baba'nın ikameleri olur ve istendiği kadar üretilebilir (Ruth Mack Brunswick'in dediği gibi, sonuna kadar gidelim, kurtlar "*tüm* babalar ve doktorlardır", ama Kurt-Adam şöyle düşünür: "Benim kıçım bir kurt değil mi yani?").

Oysa tam tersini yapmamız, tüm bunları yeğinlikte anlamamız gerekiyor: Kurt sürüdür, yani çokluk bu şekilde olduğu haliyle sıfıra göre yakınlığı ya da uzaklığına – her defasında ayrıştırılamaz kalan mesafelere – göre bir anda kavranır. Sıfır

Kurt-Adam'ın organsız bedenidir. Eğer bilinçdışı yadsımaya dair hiçbir şey bilmiyorsa, bunun nedeni bilinçdışında olumsuz hiçbir şey bulunmaması, sıfıra doğru belirsiz yaklaşmaların ya da uzaklaşmaların söz konusu olmasıdır. Bu da hiçbir şekilde eksik terimiyle açıklanamaz ve dayanak ve payanda[5] olarak dolu bedenin olumluluğunu ifade eder (çünkü "akış yalnızca yeğinliğin bulunmayışını imlemek için zorunludur"). Kurtlar Kurt-Adam'ın organsız bedenindeki bir yeğinliği, bir yeğinlik grubunu, bir yeğinlik eşiğini tayin eder. Bir dişçi Kurt-Adam'a dedi ki, "çok sert ısırdığınız ve çeneniz çok güçlü tuttuğu için dişleriniz düşecek" – ve dişetlerinin kabarcıklarla ve küçük deliklerle dolu olduğunu ekledi.[6] Yüksek yeğinlik olarak çene, düşük yeğinlik olarak dişler ve sıfıra yaklaşma olarak kabarcıklarla kaplı dişetleri. Verili bir bölgedeki bir çokluğun kavranışı olarak kurt bir temsilci, bir ikame değildir, bir *hissediyorum*'dur. Kurt haline geldiğimi, sürünün kıyısında, kurtlar arasında bir kurt haline geldiğimi hissediyorum. Oysa Freud'un tek işittiği ıstırap çığlığıdır: Kurt haline gelmemem (ya da tam tersine, bu oluşta başarısız olmamam) için bana yardım edin. Söz konusu olan temsil değildir; konunun kişinin bir kurt olduğuna, kendisini bir kurt olarak temsil ettiğine inandırmasıyla hiçbir ilgisi yok. Kurt, kurtlar yeğinliklerdir, hızlar, sıcaklıklar, ayrıştırılamaz değişken uzaklıklardır. Bir karınca-üşüşmesi, bir kurt-üşüşmesidir bu. Anal makinenin kurt makineyle hiçbir ilgisi olmadığına ya da bu ikisinin birbirine yalnızca Ödipusçu aygıtla, şu pek-insanca Baba figürüyle bağlandığına kim inanır ki? Zira sonuçta anüs de bir yeğinliği, buradaki durum açısından, öğeleri doğa değiştirmeksizin ayrıştırılamayan bir uzaklığın sıfıra yaklaşmasını ifade eder. *Tıpkı bir kurt sürüsü gibi, bir anüs alanı.* Çocuk, anüsüyle çeperde bu kurtlara tutunuyor değil midir? Çeneden anüse iniş. Çenenizle ve anüsünüzle bu kurtlara tutunun. Çene bir kurt çenesi değildir, mesele o kadar basit değil; çene ve kurt başka hızları izleyerek, başka uzaklıkların bir işlevi olarak, birtakım eşik sınırları içinde, başka çokluklarla birlikte göze ve kurda, anüse ve kurda dönüştürülen bir çokluk oluştururlar. Kaçış ya da yersizyurtsuzlaşma çizgileri, kurt-oluş, insan-dışı-oluş, yersizyurtsuzlaşmış yeğinlikler, işte budur çokluk. Kurt oluş, delik oluş birbirine karışmış ayrık çizgileri

---

5 Burada "payanda" sözcüğüyle karşıladığım *suppôt* kavramı kullanımı Orta Çağ'a dek uzanan, kökeni, tözsel gerçekliği ifade etmek için kullanılan Latince *suppositom* sözcüğünden gelen ve Çağdaş Fransız Felsefesi'nde özellikle Pierre Klossowski'yle özel bir anlam bulan oldukça yüklü bir kavramdır. *Suppôt* ruhla beden arasında hiçbir fiziksel iletişim olmasa da metafizik bağlantının meydana geldiği yerdir. Öte yandan, "suç ortaklığı", "şeytanın elçisi" gibi yan anlamlar *Bin Yayla*'nın farklı bağlamlarıyla diyalog halindedir. Sözcüğün Klossowski tarafından ele alınışı ve bunun Deleuze felsefesiyle ilişkisi için bkz. Daniel W. Smith, "Introduction: Pierre Klossowski: From Theatrical Theology to Counter-Utopia", *Pierre Klossowski, Living Currency* içinde, Vernon W. Cisney, Nikolae Morar ve Daniel W. Smith (yay. haz.), Bloomsbury Academic Publishing, 2017, s. 1-41. *(ç.n.)*

6 Ruth Mack Brunswick, "En supplément à l'Histoire d'une névrose infantile de Freud", *Revue française de Psychanalyse*, sayı 4, 1936.

izleyerek kendi kendini yersizyurtsuzlaştırır. Bir delik bir kurttan daha olumsuz bir şey değildir. Hadım-etme, eksik, ikame: aşırı bilinçli, bilinçdışının oluşumları olarak çokluklardan hiçbir şey anlamayan bir budalanın anlattığı bir masal. Bir kurt, ama aynı zamanda bir delik bilinçdışının parçacıklarıdır; ikisi de parçacıklardan, parçacık üretimlerinden, moleküler çokluk öğeleri olarak parçacık güzergâhlarından başka bir şey değildir. Yeğin ve hareketli parçacıkların deliklerden geçtiğini söylemek bile yeterli değildir, içinden geçen şeyden daha az bir parçacık değildir bir delik. Fizikçiler şöyle diyor: delikler parçacıkların yokluğu değil, ışıktan daha hızlı giden parçacıklardır. Uçan anüsler, hızlı vajinalar. Hadım-etme diye bir şey yoktur.

Gelelim şu *çokluk* hikâyesine. Zira böyle bir adın yaratılması açısından önemli bir uğraktayız. Bu ad tam da çok ile bir arasındaki soyut karşıtlıktan kaçmak, diyalektikten kurtulmak, saf hali içinde çokluğu kavramayı başarmak, onu yitirilmiş bir Birliğin ya da Bütünlüğün sayısal bir fragmanı olarak ya da tersine, gelmekte olan bir Birliğin ya da Bütünlüğün organik öğesi olarak ele almayı bırakıp böylece çokluk tiplerini ayırt edebilmek için yaratılmıştır. Fizikçi-matematikçi Riemann'ın ayrık çokluklarla sürekli çokluklar (yani ölçüm ilkesini ancak onlara etkiyen kuvvetlerde bulan çokluklar) arasında yaptığı ayrımı bu şekilde buluyoruz. Meinong ve Russell'da ise uzanımlı olan, büyüklük ya da bölünebilirlik çoklukları ile yeğinlikli olana daha yakın olan, uzaklık çoklukları arasındaki ayrımı buluyoruz. Ve Bergson'da da sayısal ya da uzatılmış çokluklar ile niteliksel ya da süresel çokluklar ayrımı vardır. Biz de ağaç biçimli çokluklarla köksap biçimli çokluklar arasında bir ayrım yaptığımızda az çok buna benzer bir şey yapmış oluyoruz. Makro-çokluklar ile mikro-çokluklar arasındaki ayrım. Bir yanda uzanımlı, bölünebilir ve moler çokluklar; birleştirilebilir, tümleştirilebilir, organize edilebilirler; bilinçli ya da bilinç-öncesi olabilirler. Diğer yandaysa yeğinlikli, moleküler, bilinçdışı libidinal çokluklar; doğa değiştirmeksizin bölünemeyen parçacıklardan ve bir başka çokluğa girmeden çeşitlenmeyen, belli bir eşiğin içinde, ötesinde ve berisinde birbirleri üzerine geçtikçe, birbirleriyle iletişime girdikçe kendilerini sürekli meydana getiren ve ortadan kaldıran uzaklıklardan oluşurlar. Bu ikinci tip çoklukların öğeleri parçacıklardır; ilişkileri uzaklıklardır; hareketleri Brown tipi harekettir; nicelikleri yeğinliklerdir, yeğinlik farklarıdır.

Burada yalnızca mantıksal bir temel buluyoruz. Elias Canetti kimi zaman karşıtlaşan kimi zaman iç içe geçen iki çokluk tipi ayırt eder: kitle çoklukları ve sürü çoklukları. Canetti'nin anladığı anlamda kitlenin özellikleri arasında büyük nicelikte olma, üyelerin bölünebilmesi ve eşitliği, yoğunlaşma, bir bütün olarak grubun toplumsallığı, hiyerarşik yönetimin tek yönlülüğü, yerliyurtluluk veya yerliyurtlulaşma organizasyonu ve im yayımı sayılabilir. Bir sürünün özellikleri arasında küçük ya da sınırlı sayıda olma, dağılım, ayrıştırılabilir olmayan değişken uzaklıklar, niteliksel başkalaşımlar, kalıntıların ya da aşmaların eşitsizliği, sabitlenmiş bir tümleştirmenin ya da hiyerarşikleştirmenin olanaksızlığı, doğrultuların Brown tipi değişkenliği,

yersizyurtsuzlaşma çizgileri ve parçacıkların yansıtımı sayılabilir.[7] Hiç kuşku yok ki sürüde kitlede olduğundan daha fazla eşitlik ya da daha az hiyerarşi yoktur, ama bunlar farklı türdendir. Sürü ya da çete lideri oyunu hamle hamle oynar; her elde her şeyi öne sürmesi gerekir. Oysa grup ya da kitle lideri önceki kazançlarını sağlamlaştırıp onları sermayesi haline getirir. Sürü kendi etki alanındayken bile, bunun bir bileşeni olan bir yersizyurtsuzlaşma ya da kaçış çizgisinden oluşur ve buna yüksek bir olumlu değer atfeder. Oysa kitleler bu tür çizgileri ancak onları dilimlendirmek, tıkamak, olumsuz bir imle donatmak için kendi içlerine katarlar. Canetti bir sürüde herkesin, başkalarıyla bir arada olsa bile (örneğin avcı kurtlarla birlikte), yalnız olduğunu belirtir; herkes bir yandan sürüye katılırken bir yandan kendi işine bakar. "Sürünün üyesi sürünün değişken gruplaşmalarında kendisini daima kıyıda bulur. Tam merkezde duruyor olabilir, ama hemen sonra yine kıyıya dönecektir; kıyıda ve sonra yine merkezde. Sürü ateşin etrafında daire oluşturduğunda, herkesin sağında solunda komşuları olabilir, fakat arkası boştur ve vahşi doğa karşısında savunmasız bir haldedir." Bunu şizonun konumundan biliyoruz: çeperde olmak ve elle ya da ayakla tutunmak... Kitle öznesinin paranoyak konumunu bunun karşısına koyuyoruz: bireyin grupla, grubun şefle, şefin grupla özdeşleşmeleri; kitlenin içine alınma; merkeze yakınlaşma; verilen görev dışında asla kıyıda durmama. Örneğin Konrad Lorenz'in yaptığı gibi, sürülerin ve onların yoldaşlık tipinin evrimsel olarak grup ya da evlilik tipi toplumlardan neden daha ilkel olduğunu varsayalım ki? Hem insan sürüleri de vardır hem de bilhassa incelikli örnekler söz konusudur: "Sosyete" "toplumsallık"tan ayrı bir şeydir ve bu bakımdan sürüye yakındır. Toplumdaki insan haset ve çarpık bir sosyete imgesi üretir çünkü oradaki konumların ve hiyerarşilerin, güç ilişkilerinin, çok özel projelerin ve hırsların farkında değildir. Sosyetedeki ilişkiler asla toplumsal ilişkilerin üzerini örtmez, onlarla çakışmazlar. "Maniyerizmler" bile (ki bütün sürülerde görülür bu) mikro-çokluklara aittir ve toplumsal tavırlardan ya da göreneklerden ayrılır.

Öte yandan hiç kuşku yoktur ki, iki çokluk tipi, moler makineler ile moleküler makineler arasında ikili karşıtlık kurmak Bir ile çok arasındaki ikilikten daha iyi değildir. Tek bir *düzenleme* oluşturan, aynı *düzenleme*de işleyen çoklukların çoklukları vardır yalnızca: kitlelerdeki sürüler ve sürülerdeki kitleler. Ağaçların köksap çizgileri ve köksapın da ağaç biçimli noktaları vardır. Çılgın parçacıklar üretmek için devasa bir siklotron gerekmez mi? Yersizyurtsuzlaşma çizgileri yerliyurtluluk devrelerinin dışında nasıl saptanabilir ki? Yeni bir yeğinliğin küçücük bir deresi geniş alanlarda ve bu alanlardaki büyük altüst oluşlarda akmayacak da başka nerede akacak? Yeni bir ses üretmek için ne yapmamalısınız? Hayvan-oluş, moleküler-oluş, insan-dışı-oluş moler

7 Elias Canetti, *Masse et puissance*, Gallimard, s. 27-29, 97 vd. [Türkçesi: E. Canetti, *Kitle ve İktidar*, Gülşat Aygen (çev.), Ayrıntı Yayınları, 1992, s. 30-31, 102]. Biraz önce belirtilen farkların bir kısmı Canetti tarafından ifade edilmiştir.

bir uzanımdan, insanın aşırı-yoğunlaşmasından geçer ya da onlara giden yolu hazırlar. Kafka'da paranoyak büyük bürokratik makinenin yükselişiyle bir köpek-oluş, bir kıtkanatlı-oluş gibi küçük şizo makinelerin kurulumunu birbirinden ayıramayız. Tıpkı Kurt-Adam vakasında, onun rüyasında kurt-oluşunu takıntılarının askeri ve dinsel organizasyonundan ayıramayacağımız gibi. Bir asker kurtluk yapar; bir asker köpeklik yapar. İki çokluk ya da iki makine yoktur; bütünü, bir başka deyişle "kompleks"e denk düşen sözceler kümesini üreten ve dağıtan tek bir makinesel düzenleme vardır. Tüm bunlar hakkında psikanaliz ne söylüyor bize? Ödipus'tan başka hiçbir şey çünkü o kimseye kulak vermez. Her şeyi, kitleleri ve sürüleri, moleküler ve moler makineleri, her türden çokluğu dümdüz eder. Kurt-Adam'ın psikotik olarak adlandırılan dönemindeki ikinci rüyasını ele alalım: Sokağın birinde kapısı kapalı bir duvar ve solda boş bir dolap var; hasta dolabın önünde duruyor ve duvarın etrafında dolanmak ister gibi gözüken, küçük bir yara izli iriyarı bir kadın var; duvarın arkasında kurtlar kapıya yığılmış durumdalar. Bayan Brunswick bile yanılmış olamaz: İriyarı kadında kendisini görse de bu defa kurtların Bolşevikler olduğunu, devrimci kitlelerin çekmeceyi boşaltıp Kurt-Adam'ın servetine el koyduklarını düşünür. *Meta-kararlı bir durumda bulunan kurtlar büyük toplumsal makinenin diğer tarafına geçmişlerdir.* Ama psikanaliz tüm bu noktalar hakkında hiçbir şey söylemez – tabii Freud'un daha önce söylediği şeyi saymazsak: Her şey dönüp dolaşıp babaya geliyor (tamam, o Rusya'daki liberal partinin şeflerinden biri olabilir, ama bunun hiçbir önemi yok; devrimin "hastanın suçluluk duygusunu azalttığını" söylemek yeter). Gerçekten de sanırsız ki libidonun, yatırımlarında ve karşı-yatırımlarında, kitlesel karışıklıklarla, sürü hareketleriyle, kolektif imlerle ve arzu parçacıklarıyla hiçbir ilgisi yok.

O halde moler çoklukları ya da sürü makinelerini önbilince atfedip bilinçdışına da başka bir makineler ya da çokluklar türü ayırmak yeterli değil. Zira her şekilde bilinçdışına ait olan şey, bu ikisinin düzenlemesi, birincilerin ikincileri koşullandırma ve ikincilerin birincileri hazırlama, onlardan kaçma ya da onlara geri dönme tarzıdır: Libido bunların tümünü kateder. Her şeyi aynı anda dikkate almak gerekiyor – toplumsal makinenin ya da organize bir kitlenin yalnızca ayrışma eğilimlerini değil, aynı zamanda kendi uygulanışının ve organizasyonunun mevcut bileşenlerini de işaret eden moleküler bir bilinçdışına sahip olma tarzı; bir kitlede yakalanmış herhangi bir bireyin kendisinin de parçası olduğu kitlenin sürülerine benzemesi gerekmeyen bir sürü bilinçdışına sahip olma tarzı; bir bireyin ya da bir kitlenin bilinçdışında başka bir bireyin ya da başka bir kitlenin, kitlelerini ve sürülerini yaşatma tarzı. Birisini sevmek ne anlama gelir? O kişiyi daima bir kitlenin içinde yakalamak, onu her ne kadar küçük de olsa katıldığı bir grubun – bu aile ya da herhangi başka bir grup olabilir – içinden çıkartmak, sonra da o kişinin kendi içinde beslediği, belki de çok başka bir doğadan olan çoklukları, onun kendi sürülerini bulmaktır. Onları kendiminkilerle birleştirmek, onunkileri kendiminkilerin içine alırken, kendiminkileri de onunkilerin

içine akıtmaktır. Göksel düğünler, çoklukların çoklukları. Her aşk oluşmakta olan bir organsız beden üstündeki bir kişisizleşme alıştırmasıdır ve bu kişisizleşmenin en üst noktasında birisi *adlandırılabilir;* soyadını ya da önadını alır, kendisine ait olan ve kendisinin ait olduğu çoklukların anlık kavranışında en yeğin ayırt-edilebilirliği kazanır. Bir yüzdeki çil sürüsü, bir kadın sesiyle konuşan, genç kızların Charlus'nün sesinde yuva yaptığı bir genç erkekler sürüsü, birinin boğazındaki bir kurt sürüsü, birinin yaslandığı anüs, ağız veya gözdeki bir anüs çokluğu. Hepimiz birbirimizdeki çok sayıda bedenden geçeriz. Albertine kendi sayısı, organizasyonu, kodu ve hiyerarşisi olan bir kızlar grubundan çıkartılır usulca; bütün bir bilinçdışının bu grubu ve bu kısıtlı kitleyi kaplamasının yanı sıra, Albertine'in de kendi çoklukları vardır, ki anlatıcı onu yalıttığında, onun bedeninde ve yalanlarında bu çoklukları keşfetmiş olur – ve sonunda bu aşkın sonu Albertine'i ayırt-edilemez-olana dek götürecektir.

Bir kişinin katıldığı ve ait olduğu dışsal kitleler ve gruplar ile kendisinde sarmaladığı içsel kümeler arasında bir ayrım yapmanın yeterli olacağını düşünmeyin sakın. Asıl ayrım daima göreli, değişken ve tersine çevrilebilir olan iç ile dış arasında değil, birlikte-var-olan, birbirine nüfuz eden ve yer değiştiren farklı çokluk tipleri arasındadır – makineler, dişliler, motorlar ve öğeler seni seviyorum gibi bir sözce üreticisi düzenleme oluşturmak üzere belli bir uğrakta devreye girerler. Yine Kafka'ya göre Felice belli bir toplumsal makineden ve temsilcisi olduğu firmanın ürettiği parlograf makinelerinden ayrılamazdır. Onun, ticarete ve bürokrasiye hayran olan Kafka'nın gözünde bu organizasyona ait olmaması mümkün olabilir mi? Öte yandan Felice'in dişleri, o büyük etçil dişler başka çizgileri izleyerek onu bir köpek-oluş'un, bir çakal-oluş'un moleküler çokluklarına götürür... Felice ona ait olan modern toplumsal makinelerin iminden, Kafka'ya ait imlerden (ki bunlar aynı imler değildir) ve parçacıklardan, küçük moleküler makinelerden, Kafka'nın kendi sapkın yazma aygıtı üzerinden girdiği ve Felice'i de içine soktuğu tuhaf oluşun, yolculuğun bütününden ayrılamaz.

Bireysel sözce yoktur, yalnızca sözce üreticisi makinesel düzenlemeler vardır. Düzenlemenin temelde libidinal ve bilinçdışı olduğunu söylüyoruz. O, kişideki bilinçdışıdır. Şu an için, düzenlemelerin çok sayıda türden öğelere (çokluklara) sahip olduklarını kaydetmekle yetinelim: toplumsal, teknik, moler ve insana dair makineler, organize makineler; insan-dışı-oluş parçacıkları taşıyan moleküler makineler; Ödipusçu aygıtlar (*çünkü elbette Ödipusçu sözceler de vardır, hem de çok sayıdadır*); ve tutum ve işleyiş bakımından değişkenlik gösteren karşı-Ödipusçu aygıtlar. Bunları daha sonra göreceğiz. Artık ayrık makinelerden dahi söz edemeyiz, yalnızca belli bir anda tek bir makinesel düzenleme, libidonun yüzü olmayan figürünü oluşturan ve birbirine nüfuz eden çokluk tiplerinden söz edebiliriz. Hepimiz kendimizi bu tür bir düzenlemenin içinde buluruz, kendi adımıza konuştuğumuzu sanırken onun sözcesini yeniden üretiriz ya da daha çok, onun sözcesini üretirken kendi adımıza konuşuyoruzdur. Ne kadar da tuhaf sözcelerdir bunlar, deli saçması şeylerdir. Kafka'dan

söz ettik ama Kurt-Adam'ı da söyleyebilirdik: Freud'un takıntılı nevroza atfettiği dinsel-askeri bir makine, histerik karaktere atfettiği anal bir sürü ya da kurt-oluş makinesi ve ayrıca yaban arısı ya da kelebek makinesi, Freud'un tek motor haline getirdiği, her yerde tekrar tekrar bulunan hareketsiz motor olan ödipal bir aygıt, karşı-ödipal bir aygıt (kız kardeşle ensest, ensest-şizo ya da "alt tabakadan insanlarla" aşk, ya da anallık, eşcinsellik?), Freud'un Ödipus'a dayalı ikameler, gerilemeler ve türemelerden başka hiçbir şey görmediği tüm bu şeyler. Freud aslında hiçbir şey görmez ve anlamaz. Libidinal bir düzenlemenin ne olduğu, oyuna soktuğu tüm makinesel işleyişler, tüm çoklu aşklar hakkında hiçbir fikri yoktur onun.

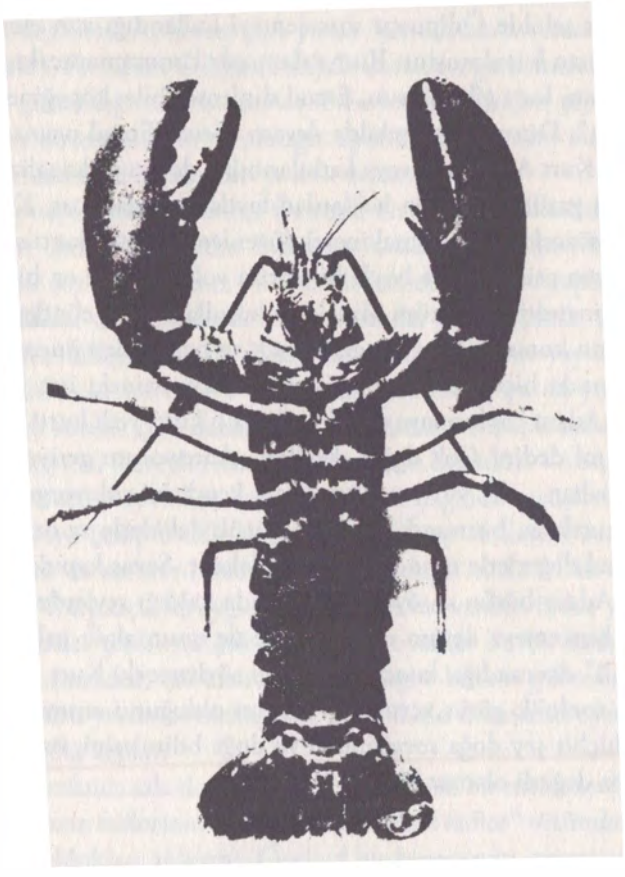
Elbette Ödipusçu sözceler vardır. Örneğin Kafka'nın "Çakallar ve Araplar" öyküsünü bu açıdan okumak kolaydır: Bunu her zaman yapabilirsiniz, hiçbir şey kaybetmezsiniz, hiçbir şey anlamasanız bile her defasında çalışır. Araplar açıkça babayla ilişkilendirilir, çakallar da anneyle; ikisinin arasında, paslı makasla temsil edilen bütün bir hadım-etme hikâyesi vardır. Fakat Arapların tüm çöle yayılmış geniş, silahlı ve organize bir kitle olduğu ortaya çıkar; çakallarsa kaçış ya da yersizyurtsuzlaşma çizgilerini izleyerek sürekli çöle dalan yeğin bir sürüdür ("kaçık bunlar, tam kaçık"); ikisinin arasında, kıyıda, Kuzeyli Adam, Çakal Adam bulunur. Ve büyük makas çakal parçacıklarını, hem onları kitleden koparıp onların çılgınca koşuşlarını hızlandırmak hem de onları kitleye çekip evcilleştirmek, kırbaçlayıp akıllarını başlarına getirmek için yönlendiren ya da serbest bırakan Arap imi değil midir? Ölü deve: Ödipusçu besin aygıtı. Karşı-Ödipusçu leş aygıtı: yemek için hayvanları öldür ya da leşi temizlemek için ye. Çakallar problemi çok iyi ortaya koyarlar: bu bir hadım-etme sorunu değil, "temizlik" sorunudur, çöl-arzu sınavı. Hangisi baskın gelecek, kitle yerliyurtluluğu mu, yoksa sürü yersizyurtsuzlaşması mı? Libido dramanın oynandığı organsız beden olarak tüm çölü kaplar.

Bireysel sözce yoktur, asla da olmamıştır. Her sözce bir makinesel düzenlemenin, yani kolektif sözceleme faillerinin ürünüdür ("kolektif failler" sözünden halkları ya da toplumları değil, çoklukları anlayın). Özel ad bir birey tayin etmez: tersine, birey en şiddetli kişisizleşme işleminin çıktısı olarak, kendisini her yandan kuşatan çokluklara açıldığında, kendi gerçek adını edinmiş olur. Özel ad bir çokluğun anlık kavranışıdır. Özel ad bir yeğinlik alanında, olduğu haliyle kapsanan saf bir mastarın öznesidir. Proust'un önadla ilgili dediği gibi: Gilberte'in adını söylediğimde, onu çırılçıplak ağzıma almış gibi bir hisse kapılırdım. Kurt Adam gerçek bir özel ad, oluşlara, mastarlara, kişisizleşmiş ve çoğalmış bir bireyin yeğinliklerine gönderen mahrem bir önaddır. Psikanaliz çoğalmadan ne anlar? Tek hörgüçlü devenin gökyüzünde kıs kıs gülen binlerce tek hörgüçlü deve haline geldiği çöl saati. Yeryüzünde binlerce deliğin açıldığı akşam saati. Hadım-etme, hadım-etme diye bağırır psikanaliz korkuluğu; kurtların olduğu yerde bir delikten, bir babadan ya da bir köpekten, vahşi çoklukların olduğu yerde evcilleştirilmiş bir bireyden başka bir şey asla görmemiştir. Bir tek Ödipusçu

sözceleri seçtiği için eleştirmiyoruz psikanalizi. Zira bu sözceler de bir ölçüde makinesel bir düzenlemenin parçasıdır, bu bakımdan da tıpkı bir hata hesabındaki gibi bizi düzeltmelere götürecek göstergeler olarak kullanılabilirler. Psikanalizi hastaları bireysel, kişisel sözceler üretebileceklerine ve sonunda kendi adlarına konuşabileceklerine inandıracak şekilde Ödipusçu sözcelemeyi kullandığı için eleştiriyoruz. Oysa tuzak daha en baştan kurulmuştur: Kurt Adam asla konuşamayacaktır. İstediği kadar kurtlardan söz etsin, kurt gibi ulusun, Freud dinlemez bile, köpeğine bakıp yanıt verir, "babadır baba" Durum aynı şekilde devam ederse, Freud nevroz der, eğer çatırdarsa psikoz der. Kurt Adam'a davaya katkılarından dolayı psikanaliz onur madalyası verilecek ve hatta gazilere sunulan haklardan faydalandırılacaktır. Kurt Adam ancak ondaki birtakım sözceleri üreten makinesel düzenleme açığa çıkartılsaydı kendi adına konuşabilirdi. Oysa psikanalizde böyle bir sorun yoktur: özne en bireysel sözcelerini dile getireceğine inandığı anda tüm sözceleme koşulları onun elinden alınır. İnsanları susturmak, onların konuşmalarına engel olmak ve her şeyden önemlisi onlar konuşmaya başladıklarında hiçbir şey dememişler gibi davranmak: işte psikanalizin ünlü tarafsızlığı. Kurt Adam haykırmaya devam eder: altı kurt, yedi kurt! Freud yanıt verir, o da nesi? Keçi mi dedin? Çok ilginç, keçileri çıkartıyorum geriye bir kurt kalıyor, öyleyse o senin baban... Bu yüzden Kurt Adam kendisini çok yorgun hisseder: boğazındaki tüm o kurtlarla, burnundaki tüm o küçük deliklerle ve organsız bedenindeki tüm o libidinal değerlerle uzandığı yerde kalakalır. Savaş kapıda, kurtlar Bolşevik olacak ve Kurt Adam bütün o söylemek zorunda kaldığı şeylerden dolayı kendisini boğuluyor gibi hissetmeye devam edecek. Bize de onun akıllı uslu, kibar, terbiyeli, "dürüst ve özenli" davrandığı, kısacası iyileştiği söylenecek. Kurt Adam ise psikanalizin gerçek bir zoolojik görüş açısından yoksun olduğunu anımsatarak öcünü alır: "Bir genç için hiçbir şey doğa sevgisinden ve doğa bilimlerini, özellikle de zoolojiyi anlamaktan daha değerli olamaz."[8]

8 Roland Jaccard'ın aktardığı mektup, *L'homme aux loups*, Ed. Universitaires, s. 113.

3. İ.Ö. 10.000 — AHLAKIN JEOLOJİSİ (YERYÜZÜ KİM OLDUĞUNU SANIYOR?)

Çifte Eklemlenme

Conan Doyle'un betimlediği koşullarda bir ağrı makinesiyle Yeryüzü'ne çığlık attıran Profesör Challenger maymunsu mizacına uygun olarak birkaç jeoloji ve biyoloji ders kitabını karıştırdıktan sonra bir konferans verdi. Yeryüzü'nün, yani Yersiz-yurtsuzlaşmış Olan'ın, Buzul Olan'ın, Dev Molekül'ün bir organsız beden olduğunu açıkladı. Biçimlenmemiş kararsız maddeler, her yöne giden akışlar, serbest yeğinlikler ya da göçebe tekillikler, çılgın ya da geçiş halindeki parçacıklar katediyordu bu organsız bedeni. Ama şu anda sorun bu değildi. Zira aynı anda yeryüzünde çok önemli,

bazı açılardan faydalı, başka bazı açılardan talihsiz bir fenomen gerçekleşmekteydi: katmanlaşma. Katmanlar Katlardı, Kemerlerdi. Maddeleri biçimlendiriyor, tınlama ve artıklık sistemlerinde yeğinlikleri hapsediyor ya da tekillikleri sabitliyor, yeryüzünün bedeninde irili ufaklı moleküller üretiyor, bu molekülleri moler kümelere sokuyorlardı. Katmanlar kapmalardı, yakınlarından geçen her şeyi tutmaya çabalayan "kara delikler" ya da tıkanıklıklar gibiydiler.[1] Yeryüzünde kodlamalar ve yerliyurtlulaştırmalarla çalışıyor, aynı zamanda kodla ve yerliyurtlulukla yol alıyorlardı. Katmanlar Tanrı'nın yargılarıydı; genel olarak katmanlaşma tümüyle Tanrı yargısının sistemiydi (fakat yeryüzü ya da organsız beden yargıdan sürekli gizleniyor, ondan kaçarak kendisini katmansızlaştırıyor, kodsuzlaştırıyor, yersizyurtsuzlaştırıyordu).

Challenger bir jeoloji ders kitabında karşılaştığını belirttiği bir cümle alıntıladı. Bu cümleyi ezbere öğrenmesi gerekiyordu çünkü onu ancak daha sonra anlayabilecekti: "Bir katmanlaşma yüzeyi iki kat arasında yer alan daha kompakt bir tutarlılık düzlemidir." Katlar katmanların kendisiydi. Bir diğer kata *alt-katman* olarak hizmet edecek şekilde en az iki iki bir araya geliyorlardı. Katmanlaşma yüzeyi katmanlardan ayrı bir şey olan makinesel bir düzenlemeydi. Düzenleme iki kat arasında, iki katman arasındaydı; bir yüzü katmanlara dönüktü (bu anlamda bu bir *ara-katmandı*), diğer yüzüyse başka bir tarafa, organsız bedene, tutarlılık düzlemine dönüktü (bu da bir *meta-katmandı*). Aslında organsız bedenin kendisi katmanlar düzeyinde kompakt bir hale gelen ya da kalınlaşan tutarlılık düzlemini oluşturuyordu.

Tanrı bir Istakoz'dur ya da bir çifte kıskaçtır, bir *double bind*'dır [çifte bağdır]. Katmanlar en az iki iki gelmekle kalmaz, aynı zamanda farklı bir şekilde her katmanın kendisi de çifttir (onun kendisi de çok sayıda kata sahip olacaktır). Her katman *çifte eklemlenmeyi* oluşturan fenomenler sunar. İki defa eklemleyin, B-A, BA. Bu demek değildir ki katmanlar konuşurlar ya da dile dayalıdırlar. Çifte eklemlenme o kadar çeşitlidir ki genel bir modelden yola çıkamayız, ancak görece basit bir durumdan hareket edebiliriz. Birinci eklemlenme bağlantıların ve art arda gelişlerin istatistiksel bir düzenini (*biçimler*), üzerine dayattığı meta-kararlı moleküler ya da yarı-moleküler birimleri (*tözler*) kararsız parçacık-akışları üzerinden seçer ya da kopartır. İkinci eklemlenme işlevsel, kompakt ve kararlı yapıların (*biçimler*) yerleşimini sağlar ve bu yapıların aynı anda edimselleştikleri moler bileşikleri (*tözler*) oluşturur. Böylece, jeolojik bir katmandaki ilk eklemlenme "tortullaşma"dır, döngüsel tortu birimleri istatistik bir düzene göre birikirler: Kumtaşı ve şistin ardından fliş gelir. İkinci eklemlenme kararlı ve işlevsel bir yapı kuran ve tortudan tortul kayalara geçişi sağlayan "kıvrılma"dır.

---

1 Roland Omnès, *L'univers et ses métamorphoses*, Hermann, s. 164 [Türkçesi: R. Omnès, *Evren ve Dönüşümleri*, Sacit Tameroğlu ve H. Vehbi Eralp (çev.), İzdüşüm Yayınları, 2005, s. 163]: "Yarıçapı kritik noktanın altına düşen bir yıldız adına kara delik (kapalı yıldız) denen şeyi oluşturur. Bu ifade böyle bir cisme doğru gönderilen hiçbir şeyin ondan bir daha çıkamayacağı anlamını taşır. Dolayısıyla kapkaradır, çünkü ne ışık verir ne de ışığı yansıtır."

Görülüyor ki iki eklemlenmeden birinin tözlere, diğerinin de biçimlere karşılık geldiği söylenemez. Tözler biçimlenmiş maddelerden başka bir şey değildirler. Biçimler bir kod içerirler, kodlama ve kodsuzlaşma kipleri içerirler. Biçimlenmiş maddeler olarak tözler yerliyurtluluklara, yerliyurtlulaşma ve yersizyurtsuzlaşma derecelerine gönderirler. Ama her eklemlenmenin de bir kodu *ve* bir yerliyurtluluğu vardır, bu bakımdan da her biri bir biçime ve töze sahiptir. Şu an için tek söyleyebileceğimiz, her eklemlenmenin bir dilimlilik ya da çokluk tipine denk düştüğüdür: Bir tip esnek, daha moleküler ve pek az düzen içerir bir haldeyken, diğer tip daha katı, moler ve organize bir haldedir. Birinci eklemlenmede de sistematik etkileşimler mevcut olmasına rağmen, bir üst-kodlama oluşturan merkezileştirme, birleştirme, bütünleştirme, tümleme, hiyerarşikleştirme ve sonuçlandırma gibi fenomenler asıl ikinci eklemlenme düzeyinde gerçekleşirler. Her iki eklemlenme de kendi dilimleri arasında ikili ilişkiler kurar. Fakat bir eklemlenmenin dilimleriyle diğer eklemlenmeninkiler arasında, çok daha kompleks yasaları izleyen ikili-tek-anlamlı ilişkiler söz konusudur. Yapı sözcüğünü bu ilişkiler ve bağıntılar toplamını işaret edecek şekilde kullanmak olanaklı olmakla birlikte, yeryüzünün son sözünün yapı olacağına inanmak bir yanılsamadır. Üstelik, iki eklemlenme arasındaki ayrımın daima molekülerle moler arasındaki ayrıma göre gerçekleştiği de kesin değildir.

Challenger enerjik, fiziko-kimyasal ve jeolojik katmanların uçsuz bucaksız çeşitliliğini es geçti ve doğrudan organik katmanlara ya da büyük bir organik katmanlaşmanın varoluşu konusuna geldi. Organizma, yani *bedenin bir organizma haline nasıl "getirileceği"* problemi bir kez daha eklemlenme ya da eklemsel bağıntı sorunudur. Profesörün çok iyi bildiği Dogonlar problemi şu şekilde ortaya koyarlar: Bir organizma demircinin bedenini ortaya çıkartır, bunu da bu beden üzerinde katmanlaştırma işlemi uygulayan makinesel bir düzenleme sayesinde ya da bir makinenin etkisiyle yapar. "Tokmak ve örs darbesi demircinin o zamana dek sahip olmadığı dirseklerinin ve dizlerinin hizasından kollarını ve bacaklarını kırdı. Böylece o, yeni insan biçimine özgü eklemlenmeler kazandı, yeryüzüne yayılıp çalışmaya adanacak bir biçim. (...) Kolu, çalışmaya dönük bir amaçla kıvrımlandı."[2] Fakat eklemsel bağıntıyı kemiklere indirgemek elbette bir konuşma tarzından başka bir şey değildir. Organizmanın tümü çifte eklemlenme türlerine göre ve çok farklı düzeylerde ele alınmalıdır. İlk olarak morfogenez düzeyi gelir: Bir yanda, rastlantısal bağıntılı moleküler tipteki gerçeklikler bir düzen belirleyen kalabalık fenomenlerinin ya da istatistiksel kümelerin içine alınırlar (protein lifi ve onun sekansı ya da dilimliliği). Diğer yanda, bu kümelerin kendileri de kararlı yapıların içine alınırlar; bu yapılar stereoskopik bileşimleri "seçer", organları, işlevleri ve ayarlamaları oluşturur, moler mekanizmaları organize eder ve hatta kalabalıkların üzerinde gezinebilen, mekanizmaları gözetleyebilen,

2 Marcel Griaule, *Dieu d'eau*, Fayard, s. 38-41.

aletleri kullanıp tamir edebilen, kümeyi "üst-kodlayabilen" merkezleri dağılıma sokarlar (kompakt bir yapı oluşturmak üzere lifin kendi üzerine katlanması; ikinci tür dilimlilik).[3] Tortullaşma ve katlanma, lif ve içe-katlanma.

Fakat bir başka düzeyde, protein oluşumuna yön veren hücre kimyası da çifte eklemlenmeyle işler. Bu çifte eklemlenme moleküler olanın içinde, küçük moleküllerle büyük moleküller, ardışık dönüşümlerden kaynaklanan dilimlilikle polimerleşmeden kaynaklanan dilimlilik arasında gerçekleşir. "Öncelikle, ortamdan alınan öğeler bir dizi dönüşümle birleştirilirler. (...) Tüm bu etkinlik yüzlerce kimyasal tepkime içerir. Fakat sonunda, sınırlı sayıda, en fazla bir düzine küçük bileşim üretir. Hücre kimyasının ikinci aşamasında, küçük moleküller büyük molekülleri üretmek üzere bir araya getirilirler. Makro-moleküllere özgü zincirler uç uca bağlanan birimlerin polimerleşmesiyle oluşur... Dolayısıyla hücre kimyasının bu iki aşaması işlevleri, ürünleri ve doğaları bakımından birbirinden farklıdırlar. İlk aşama kimyasal motifleri yontarken, ikincisi onları bir araya getirir. Bu ilk aşama yalnızca geçici bir varoluşa sahip bileşikleri oluşturur. Zira bu bileşikler biyo-sentez yolunda aracı bir rol üstlenirken, ikinci aşama kararlı ürünler inşa eder. İlk aşama bir dizi farklı tepkimeyle işlerken, ikinci aşama aynı tepkimeyi tekrar ederek işler."[4] Bunun yanında bir de üçüncü bir düzey vardır ki hücre kimyasının kendisi de bu düzeye dayanır. Bu da genetik koddur. Genetik kod da bu defa iki bağımsız molekül tipi arasına giren bir çift dilimlilikten, bir çifte eklemlenmeden ayrılamaz: Bir yanda protein birimleri sekansı ve diğer yanda nükleik birimler sekansı vardır, aynı tipin birimleri arasında ikili ilişkiler ve farklı tiplerin birimleri arasında ikili-tek-anlamlı bağıntılar söz konusudur. O halde daima iki eklemlenme, iki dilimlilik, iki tür çokluk vardır, her biri hem biçimleri hem de tözleri oyuna sokar. Fakat bu iki eklemlenmenin dağılımı aynı katmanda bile sabit bir tarzda gerçekleşmez.

Hayli asık suratlı dinleyiciler profesörün sunumundaki çok sayıda yanlış anlamayı, ters anlamı ve hatta kötüye kullanılan yanları ifşa ediyor, profesörün "arkadaşlarım" diyerek sığındığı otoriteler de onu kurtarmaya yetmiyordu. Hatta Dogonlar bile... Ve işler birazdan daha da kötüye gidecekti. Profesör başkalarına arkadan yaklaşıp işini gördüğü için sinikçe övünüyordu, fakat doğan çocuklar daima cüceler, urlar, ıvır zıvır şeyler ve hatta aptalca bayağılıklar olarak kalıyordu. Üstüne üstlük, profesör ne bir jeolog ne de bir biyologdu, hatta bir dilbilimci, bir etnolog ya da bir psikanalist

---

3 Genel anlamda morfogenezin iki yönü üstüne bkz. Raymond Ruyer, *La genèse des formes*, Flammarion, s. 54 vd.; ve Pierre Vendryès, *Vie et probabilité*, Albin Michel. Vendryès tam da eklemsel ilişkinin ve eklemli sistemlerin rolünü analiz eder. Proteinin iki yapısal yönü için, bkz. Jacques Monod, *Le hasard et la nécessité*, Seuil, s. 105-109 [Türkçesi: J. Monod, *Rastlantı ve Zorunluluk, Modern Biyolojinin Doğa Felsefesi*, Elodie Eda Moreau (çev.), Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2002, s. 88-92].

4 François Jacob, *La logique du vivant*, s. 289-290 [Türkçesi: F. Jacob, *Canlının Mantığı: Bir Kalıtım Tarihi*, Bertan Onaran (çev.), Payel Yayınevi, 2013, s. 274, 275].

bile değildi; onun uzmanlığının ne olduğu çoktan unutulup gitmişti. Aslında Profesör Challenger çiftti, iki defa eklemlenmişti ve bu işleri daha da kolaylaştırmadığı gibi, insanlar da hangi Challenger'ın ortada olduğunu asla bilemiyorlardı. Challenger (?) çeşitli adlarla andığı bir disiplin icat ettiğini iddia ediyordu: köksap-bilim, katman-analiz, şizo-analiz, göçebebilim, mikro-politika, pragmatik, çokluklar bilimi. Ama bu disiplinin amaçlarının, yönteminin ya da ilkelerinin ne olduğu açıkça belli bile değildi. Challenger'ın gözde öğrencisi genç profesör Alasca çeşitli açıklamalar sunarak iki yüzlüce hocasını savunmaya kalktı: Verili bir katmanda bir eklemlenmeden bir diğerine geçiş kolayca doğrulanabilmektedir, çünkü genetikte olduğu gibi jeolojide ve hatta dilbilimde de bu geçişe daima, "kayıp tükürük" fenomeninin öneminin ölçülebildiği bir su kaybı eşlik etmektedir. Üzerine alınan Challenger arkadaşı olduğunu söylediği Danimarkalı Spinozist jeolog Hjelmslev'i alıntılamayı tercih etti. Karanlık prens Hjelmslev dilin "katmanlaşmasını" incelemek için dille ilgilenen Hamlet'in soyundan geliyordu. Hjelmslev *madde, içerik* ve *ifade, biçim* ve *töz* mefhumları arasında bir örgü kurmayı başarmıştı. Bunlar "katmanlardır" diyordu Hjelmslev. Şu halde bu örgü, biçim-içerik ikiliğini kırma avantajına sahip çünkü bir içerik biçimi olduğu gibi bir ifade biçimi de vardır. Hjelmslev'in düşmanları bunun çoktan gözden düşmüş imleyen-imlenen mefhumlarını yeniden adlandırmanın bir tarzından başka bir şey olmadığını düşündüler. Hjelmslev'in kendisinin de söylediğinin aksine, örgünün dilbilimsel olmayan bir menzili, bir kökeni de vardı (aynısı çifte eklemlenme için de söylenmelidir: Eğer dilin kendine özgü bir yanı varsa, ki elbette vardır, bu, katmanların genel özelliklerini oluşturan çifte eklemlenmede ya da Hjelmslev'in örgüsünde değildir).

Madde terimi tutarlılık düzlemi ya da Organsız Beden, yani biçimlenmemiş, organize olmamış, katmanlaşmamış ya da katmansızlaşmış beden ve onun üstünde akan her şey – atom-altı ya da molekül-altı parçacıklar, saf yeğinlikler, fizik-öncesi ya da yaşam-öncesi serbest tekillikler – için kullanılıyordu. *İçerik* terimi şu andan itibaren iki bakış açısı üzerinden ele alınması gereken biçimlenmiş maddeler olarak adlandırılıyordu. Tözün bakış açısından bu maddeler "seçilmiş"ti ve biçimin bakış açısından belli bir düzene göre seçilmişti (*içerik tözü ve biçimi*). *İfade* terimi işlevsel yapılar olarak adlandırılıyordu, ki bunu da iki bakış açışından ele almak gerekliydi: bu yapılara özgü biçimin organizasyonu açısından ve onlar bileşimler oluşturdukları ölçüde tözün bakış açısından (*ifade biçimi ve tözü*). Bir katman daima ifade edilebilir olanın ya da ifadenin, bir görece değişmezliğin koşulu olarak işleyen bir boyutuna sahipti: Örneğin, nükleik sekanslar organizmanın bileşimlerini, organlarını ve işlevlerini belirlemeleri bakımından görece değişmez bir ifadeden ayrılamazdı.[5] İfade etmek

5 François Jacob, "Le modèle linguistique en biologie", *Critique*, Mart 1974, s. 202: "Genetik malzemenin iki ayrı rolü oynaması söz konusudur. Bir yandan, bir sonraki kuşağa aktarılabilmesi için çoğaltılmalıdır; öte yandan organizmanın yapılarını ve işlevlerini belirlemek için ifade edilmelidir."

daima Tanrı'nın görkeminin şarkısını söylemektir. Her katman Tanrı'nın bir yargısı olduğuna göre, şarkı söyleyen ya da kendini ifade eden yalnızca bitkiler ve hayvanlar, orkideler ve yaban arıları değildir; kayalar ve hatta nehirler, yeryüzündeki katmanlaşmış her şey bunu yapar. *İşte bu bakımlardan ilk eklemlenme içeriği, ikincisiyse ifadeyi ilgilendirir*. İki eklemlenme arasındaki ayrım biçimlerle tözler arasında değil, içerikle ifade arasındadır. İçeriğin tözü olduğu kadar ifadenin de tözü vardır ve ifadenin biçimi olduğu kadar içeriğin de biçimi vardır. Çifte eklemlenme bazen moleküler ve molerle çakışır, bazen de çakışmaz. Bunun nedeni içerikle ifadenin bazen bu çizgiler, bazen de başka çizgiler boyunca bölünmesidir. İçerikle ifade arasında asla örtüşme ya da uygunluk yoktur, karşılıklı önvarsayıma dayalı eş-biçimlilik vardır. Onlar arasındaki *ayrım daima gerçektir*, çeşitli şekillerde gerçekleşse de terimlerin çifte eklemlenmeyi öncelediği söylenemez. Her katmanda çizilen çizgi uyarınca terimleri dağıtan çifte eklemlenmedir; onlar arasındaki gerçek ayrımı kuran odur. (Öte yandan biçimle töz arasında gerçek bir ayrım yoktur, yalnızca zihinsel ya da modal bir ayrım vardır: Tözler biçimlenmiş maddelerden başka bir şey olmadığından biçimsiz bir töz kavranamaz, oysa bazı durumlarda tözsüz biçimleri kavramak olanaklıdır.)

İçerikle ifade arasında gerçek bir ayrım olsa da bunlar göreli terimlerdir ("birinci" ve "ikinci" eklemlenme de tümüyle göreli bir tarzda anlaşılmalıdır). Değişmezlik gücü içinde bile ifade tıpkı içeriğin bir değişken olması gibi bir değişkendir. İçerik ve ifade bir katmanlaşma işlevinin iki değişkenidir. Bir katmandan bir diğerine değişmekle kalmaz, aynı zamanda birbirlerine karışır, aynı katmanın içinde sonsuzca çoğalır ve bölünürler. Gerçekten de, her türlü eklemlenme çift olduğundan, içeriğin eklemlenmesi kendi hesabına çift olmadan *ve* aynı zamanda içerikte göreli bir ifade oluşturmadan – ve ifadenin eklemlenmesi kendi hesabına çift olmadan ve aynı zamanda ifadede göreli bir içerik oluşturmadan – içeriğin eklemlenmesi ve ifadenin eklemlenmesi yoktur. Bu yüzden içerikle ifade, ifadeyle içerik arasında *ara durumlar* vardır: katmanlaşmış bir sistemin üzerinden geçtiği düzeyler, dengeler ve değiş-tokuşlar. Kısacası, diğer biçimler ve tözlerle ilişkisi bakımından ifade rolünü oynayan içerik biçimleri ve tözleri buluruz ve aynısı ifade için de geçerlidir. Bu bakımdan bu yeni ayrımlar her eklemlenmedeki biçimlerle tözler arasındaki ayrımla çakışmaz; buna karşılık, her eklemlenmenin zaten ya da hâlâ çift olduğunu gösterir. Bunu organik katmanda görmek olanaklıdır: İçerik proteinlerinin iki biçimi vardır; birincisi (içe-katlanmış lif) diğeriyle ilişkisi bakımından bir işlevsel ifade rolü oynar. Aynısı ifadenin nükleik asitleri için de geçerlidir: Çifte eklemlenmeler diğerleriyle ilişkisi bakımından bir içerik rolü oynayacak olan belli biçimsel ve tözsel öğelere yol açarlar. Yeniden üretilen zincirin yarısı bir içerik haline gelmekle kalmaz, aynı zamanda yeniden oluşturulan zincirin kendisi de "mesajcı"yla ilişkisi bakımından içerik haline gelir. Bir katmanın her yerinde çifte kıskaçlar vardır, her doğrultuda uzanan *double bind*'lar ve ıstakozlar, yeri geldiğinde ifadeyi, yeri geldiğinde içeriği kateden bir çifte

eklemlenmeler çokluğu. Bütün bu bakımlardan Hjelmslev'in uyarısını unutmamak gerekir: "İfade düzlemi ve içerik düzlemi terimleri yerleşik kullanıma göre seçilmiştir ve tümüyle keyfidir. İşlevsel tanımları gereği, bu boyutlardan birine *ifade*, diğerine *içerik* deyip bunların tersi şekilde adlandırılamayacağını savunmak olanaksızdır: Onlar yalnızca karşılıklı dayanışma içinde tanımlanırlar ve onları tanımlamanın daha kesin bir yolu yoktur. Ayrı ayrı ele alındıklarında, onları ancak birbirleriyle karşıtlıkları içinde ve göreli bir tarzda tanımlayabiliriz, aynı işlevin birbirine karşıt iki fonktifi gibi çalışırlar."[6] Gerçek ayrımın, karşılıklı önvarsayımın ve genelleştirilmiş göreliliğin bütün kaynaklarını bu noktada bir araya getirmemiz gerekiyor.

Verili bir katmanda neyin çeşitlenip neyin çeşitlenmediği sorusunu sormamız gerekiyor öncelikle. Bir katmanı birlik haline getiren, ona çeşitliliğini veren şey nedir? Madde, tutarlılık (ya da tutarsızlık) düzleminin saf maddesi katmanın dışında yatar. Alt-katmandan ödünç alınan moleküler malzemelerin bir katman boyunca aynı olması, moleküllerin de öyle olduğu anlamına gelmez. Tözsel öğeler katman boyunca aynı olabilirken, aynı şey tözler için geçerli değildir. Biçimsel bağıntılar ya da bağlar aynı olabilirken, aynı şey biçimler için geçerli değildir. Biyokimyada organik bir katmanın *bileşim birliği* malzemeler ve enerji, tözsel öğeler ya da radikaller, bağlar ve tepkimeler düzeyinde tanımlanır. Ama farklı moleküller, tözler ve biçimler söz konusudur. – Geoffroy Saint-Hilaire'e bir görkem şarkısı armağan etmenin vakti gelmedi mi? Zira Geoffroy 19. yüzyılda görkemli bir katmanlaşma kavrayışı kurmayı başarmıştı. Diyordu ki en büyük bölünebilme özelliği açısından madde azalan parçacıklardan, uzayda ışıyarak "kendilerini açan" akışlardan ya da elastik sıvılardan ibarettir. Yanma tutarlılık düzlemindeki bu kaçış ya da sonsuzca bölünme sürecidir. Elektriklenmeyse tam tersi süreçtir; benzer parçacıklar atomlarda ve moleküllerde, benzer moleküller daha büyüklerinde ve onlar da moler kümelerde bir araya gelerek katmanları oluştururlar: bir çifte kıskaç ya da çifte eklemlenme olarak "Aynıların Aynıları çekmesi" Dolayısıyla organik katmana özgü hiçbir yaşamsal madde yoktur, madde tüm katmanlarda aynıdır. Fakat o kendisine özgü bir bileşim birliğine sahiptir: tek bir Soyut Hayvan, katmanda gömülü olan ve her yerde aynı moleküler malzemeleri, organların aynı öğelerini ya da anatomik bileşenlerini, aynı biçimsel bağlantıları sunan tek bir soyut makine. Öte yandan bu, organik biçimlerin, hatta organların ya da bileşen tözlerin, hatta hatta moleküllerin kendi aralarında farklılaşmasına engel olmaz. Geoffroy'nın tözsel birimler olarak protein ve nükleik asit radikalleri yerine anatomik öğeleri seçmiş olması pek de önemli değildir. O zaten bütün bir moleküller arası oyunlar alanını gündeme getirmişti. Önemli olan, katmanın hem birliğinin hem

6 Hjelmslev, *Prolégomènes à une théorie du langage*, Ed. de Minuit, s. 85.

de çeşitliliğinin ilkede içeriliyor olmasıdır: örtüşme içermeyen biçimlerin eş-biçimliliği; bileşen tözlerin özdeş olmadığı, öğelerin ya da bileşenlerin özdeşliği.

Cuvier'nin dahil olduğu diyalog ya da şiddetli polemik mi demeliyiz, bu noktada devreye girdi. Challenger son kalan dinleyicileri salonda tutmak için kukla tiyatrosu tarzında, bilhassa epistemolojik bir ölüler diyaloğu hayal etti. Geoffroy Canavarları gündeme getiriyor, Cuvier Fosilleri düzene koyuyor, Baer Embriyolarla dolu şişeleri sallıyor, Vialleton Dörtayaklıların Kemerini kuşanıyor, Perrier Ağız ile Beyin arasındaki dramatik savaşı canlandırıyordu..., vb.

Geoffroy: Eş-biçimliliğin geçerli olduğunun kanıtı, organik katmanda her ne kadar birbirinden farklı da olsa bir biçimden diğerine "katlanma" yoluyla geçilebiliyor olmasıdır. Omurgalı'dan Kafadanbacaklı'ya geçmek istiyorsanız, Omurgalı'nın omurgasının iki tarafını birbirine yaklaştırın, başını ayaklarına doğru ve basenini de enseye doğru bükün...

Cuvier (öfkeli bir şekilde): Doğru değil bu, doğru değil! Bir Fil'den bir Denizanası'na geçemezsiniz, biliyorum çünkü denedim. İndirgenemez eksenler, tipler, dallanmalar vardır. Organlar arası benzerlikler ve biçimler arası benzetimler olabilir, daha fazlası değil. Siz bir düzenbaz, bir metafizikçisiniz.

Vialleton (Cuvier'nin ve Baer'in müridi): Katlama iyi sonuç verse bile buna kim dayanabilir ki? Geoffroy'nın yalnızca anatomik öğeleri dikkate alması tesadüfi değil. Hiçbir kas, hiçbir bağ, hiçbir kemer bu şartlarda hayatta kalamaz.

Geoffroy: Eş-biçimlilik var dedim ben, örtüşme değil. "Gelişim ya da mükemmellik derecelerini" devreye sokmanız gerekiyor. Malzemeler belli bir kümeyi oluşturan dereceye katmanın her yerinde ulaşamazlar. Anatomik öğeler moleküler çarpışmaların, ortamın ya da komşuların etkisiyle belli noktalarda durdurulabilir ya da ketlenebilirler ve böylece aynı organları oluşturmamış olurlar. Böylece aynı biçimsel bağıntılar ya da bağlantılar tümüyle farklı biçimlerde ve dizilimlerde gerçekleştirilmiş olur. Öte yandan tüm katman boyunca, farklı derecelerde, çeşitli kiplere göre gerçekleştirilen yine aynı Soyut Hayvan'dır. Her defasında muhitinin ya da ortamının elverdiği kadarıyla mükemmeldir (elbette henüz bir evrim sorunu ortaya çıkmış değildir: Ne katlanma ne de dereceler kökeni ya da türeyişi içerir, yalnızca aynı soyut bağıntıların özerk gerçekleşmeleridir söz konusu olan). Tam bu noktada Geoffroy Canavarları gündeme getirdi: İnsan canavarlar gelişim derecesi geride kalmış embriyolardır, onlardaki insan insan-dışı biçimlerin ve tözlerin kılıfından başka bir şey değildir. Evet, Heteradelfus bir kabuklu canlıdır.

Baer (Cuvier'nin müttefiki, Darwin'in çağdaşı, Darwin hakkında çekinceleri olmakla birlikte Geoffroy'nın düşmanıdır): Bu doğru değil, gelişme dereceleriyle biçim tiplerini birbirine karıştıramazsınız. Aynı tip çok sayıda dereceye sahiptir ve aynı derece de çok sayıda tipte bulunur, ama asla derecelerden tipler meydana getiremezsiniz. Belli bir embriyo tipi bir başka tip olarak sunulamaz, en fazla başka bir tipin bir embriyosuyla aynı dereceden olduğu söylenebilir.

Vialleton (Baer'in hem Darwin'e hem Geoffroy'ya karşı işi daha da ileri götüren öğrencisi): Ve dahası, yalnızca bir embriyonun yapabileceği ya da dayanabileceği şeyler vardır. Tam da tipi sayesinde bu şeyleri yapabilir ya da onlara dayanabilir, yoksa kendi gelişim derecelerini izleyerek bir tipten bir diğerine geçebileceği için değil. Kaplumbağaya hayranlık duyun. Onun boynu belli bir sayıdaki boğumun konumunu değiştirmesini gerektirir ve ön uzuvları da bir kuşunkine kıyasla 180 derece dönmelidir. Asla embriyogenesis üzerinden filogenesise dair sonuçlar çıkartamazsınız. Katlanma bir tipten bir diğerine geçmenize olanak sağlamaz. Tam aksine, katlanma biçimlerinin indirgenemezliğini gösterir tipler... (Böylece Vialleton aynı davaya dönük iki bağlantılı sav öne sürmüş oldu; öncelikle, hiçbir hayvanın tözü gereği yapamayacağı şeyler olduğunu ve sonra da biçimi gereği sadece bir embriyonun yapabileceği şeyler olduğunu söylüyordu. Bunların ikisi de güçlü savlardır.)[7]

Nerede olduğumuzu pek de iyi bilemiyoruz artık. Bu atışmalarda çok sayıda şey olup bitiyor. Sayıları durmadan artan ayrımlar var. Çok sayıda hesap görülüyor, zira epistemoloji masum değildir. İncelikli ve çok yumuşak başlı Geoffroy ile ciddi ve şiddet dolu Cuvier Napolyon üzerinden kavgaya tutuşuyor. Katı uzman Cuvier uzmanlık alanını değiştirmeye daima hazır Geoffroy'ya karşı. Cuvier Geoffroy'dan nefret eder, Geoffroy'nın hafifmeşrep formüllerini, onun mizahını sindiremez (evet Tavukların dişleri vardır, Istakoz'un kemiklerinin üstü deriyle kaplıdır, vb.). Cuvier bir İktidar ve Arazi adamıdır ve hızların göçebe adamını şimdiden haber veren Geoffroy'ya bunu hissettirecektir. Cuvier Öklidçi uzayı yansıtırken, Geoffroy topolojik olarak düşünür. Bugün tüm paradokslarıyla korteksin katlanmalarını anımsayabiliriz. Katmanlar topolojiktir ve Geoffroy da büyük bir katlama sanatçısıdır, olağanüstü bir sanatçıdır. Dolayısıyla, Canavarlar üzerinden, sapkın iletişim yollarına giren belli bir hayvansal köksapın önsezisine sahiptir şimdiden. Oysa Cuvier kesintili fotoğraflar ve fosil kalıplar üzerinden tepki verir. Ama nerede olduğumuzu pek de iyi bilemiyoruz artık, çünkü ayrımlar her yönde çoğalıyor.

Daha Darwin'i, evrimciliği ve yeni-evrimciliği bile hesaba katmadık. Oysa tam da bu noktada belirleyici bir fenomen meydana gelir: Kukla tiyatromuz gittikçe bulanık, yani kolektif ve diferansiyel bir hale geliyor. Bir katmandaki çeşitliliği açıklamak için daha önce iki etmene ve onlar arasındaki belirsiz bağıntılara başvurmuştuk – gelişme ya da mükemmellik dereceleri ve biçim tipleri. Şimdi bunlar derin bir dönüşüme uğruyor. İki tür eğilimi izleyen biçim tipleri giderek daha fazla popülasyonlar, sürüler ve koloniler, kolektiflikler ya da çokluklar üzerinden anlaşılmalıdır. Gelişme

---

7 Bkz. Geoffroy Saint-Hilaire, *Principes de philosophie zoologique;* burada Cuvier ile aralarındaki tartışmadan parçalar alıntılanır; *Notions synthétiques*, buradaysa Geoffroy moleküler yanma, elektriklenme ve çekim kavramsallaştırmalarını sunar. Baer, *Über Entwickelungsgeschichte der Thiere* ve "Biographie de Cuvier" (*Annales des sciences naturelles*, 1908). Vialleton, *Membres et ceintures des vertébrés tétrapodes.*

dereceleriyse hızlar, oranlar, katsayılar ve diferansiyel ilişkiler üzerinden anlaşılmalıdır. Çift yönlü derinleşme. Darwinciliğin temel katkısı olan bu nokta katman üstünde yeni bir bireyler-ortamlar eşleşmesi içerir.[8] Bir yandan, verili bir ortamda temel ya da hatta moleküler bir nüfus olduğunu varsayarsak, biçimler o nüfustan daha önce var olmazlar, onlar daha çok istatistiksel sonuçlardır: nüfus daha fazla ıraksayan biçime sahip oldukça, onun çokluğu doğa bakımından farklılaşan çokluklara daha fazla bölündükçe, öğeleri daha fazla ayrı bileşenlere ya da biçimlenmiş maddelere girdikçe, ortamda kendisini daha iyi dağıtacak ya da onu daha çok bölüşecektir. Bu bakımdan, embriyogenezle filogenez arasındaki ilişki tersine döner: Embriyo kapalı bir ortamda önceden kurulmuş mutlak bir biçimi ortaya koymaz; nüfusların filogenezi açık bir ortamda, hiçbiri önceden kurulmamış olan göreli biçimlerin serbest hareketini kendisinde barındırır. Embriyogenezde "ebeveynlere bakıp sürecin ürününün ne olduğunu, bir güvercinin mi yoksa bir kurdun mu gelişmekte olduğunu öngörmek olanaklıdır... Ama burada referans noktalarının kendileri de hareket halindedir: Yalnızca dilsel kullanım açısından sabit noktalardan söz edilebilir. Evrensel evrim düzeyinde bu tür bir referans noktası belirlemek olanaklı değildir... Yeryüzündeki yaşam bazen hareketli ya da geçirgen sınırlar içeren, görece birbirinden bağımsız bir faunalar ve floralar toplamı olarak ortaya çıkar. Coğrafi alanlar ancak bir tür kaosa ya da en fazla bir ekolojik düzenin dışsal uyumlarına, popülasyonlar arası geçici dengelere ev sahipliği yapabilir."[9]

Diğer yandan, aynı anda ve aynı koşullar altında, dereceler önceden mevcut gelişme ve mükemmellik dereceleri değil, daha çok, göreli ve genel dengelerdir: ortamdaki belli öğelere, sonra da belli çokluklara sağladıkları avantajların işlevi olarak, ortamdaki belli bir çeşitlenmenin işlevi olarak değer kazanırlar. Bu anlamda dereceleri gittikçe artan bir mükemmellik düzeyine, parçaların farklılaşmasına ve kompleksleşmesine göre ölçmek olanaklı değildir artık. Bundan böyle onlar seçilme baskısı, katalize etme edimi, yayılma hızı, artış gösterme, evrilme ve mutasyona uğrama oranları gibi diferansiyel ilişkiler ve katsayılar, vb. üzerinden ölçülürler. Dolayısıyla görece ilerleme, karmaşıklaşmadansa niceliksel ve biçimsel sadeleşmeyle, edinimdense bileşenlerin ve

---

8 Bu uzun tarihte Edmond Perrier'ye belirleyici olmasa da ayrı bir yer ayrılabilir. Kendisi bileşim birliği problemini yeniden ele alıp Darwin'in ve özellikle de Lamarck'ın yardımıyla Geoffroy'nın düşüncelerini yenilemiştir. Aslında, Perrier'nin tüm yapıtı iki konuya eğilir: hayvan kolonileri ya da çoklukları ve aykırı derece ve katlanmaları açıklaması gereken hızlar ("taşigenez"). Örneğin: omurgalıların beyni nasıl olup da Halkalıların ağzının yerine geçebilmiştir, "ağızla beynin kavgası" Bkz. *Les colonies animales et la formation des organismes;* "L'origine des embranchements du règne animal" (*Scientia*, Mayıs-Haziran 1918). Perrier Geoffroy ve Cuvier üstüne eşsiz bölümler içeren bir Darwin öncesi zoolojik felsefe tarihi yazmıştır.

9 Canguilhem ve diğerleri, "Du développement à l'évolution au XIXe siècle", *Thalès* içinde, 1960, s. 34.

sentezlerin kaybıyla gerçekleşebilir (söz konusu olan hızdır ve hız da bir diferansiyeldir). Şeyler popülasyonlar üzerinden oluşur, biçim kazanır; kayıp üzerinden ilerleme kaydeder ve hız kazanır. Darwinciliğin iki temel katkısı çokluklar bilimi yönünde ilerlemesidir: Tiplerin yerini popülasyonlar ve derecelerin yerini oranlar ve diferansiyel ilişkiler alır.[10] Bunlar, popülasyonların hareketli sınırlarını ya da çokluk çeşitlenmelerini, diferansiyel katsayıları ya da ilişki çeşitlenmelerini ilgilendiren göçebe katkılardır. Çağdaş biyokimya ya da Monod'nun deyişiyle "moleküler Darwincilik" tek bir istatistik ve genel birey ya da basit bir numune düzeyinde moleküler popülasyonların ve mikrobiyolojik oranların belirleyici önemini doğrular (örneğin bir zincirde sayısız sekans olması ve o sekanstaki tek bir dilimin rastgele çeşitlenmesi).

Challenger konudan fazla saptığını kabul etti, fakat konu dışı olanla olmayanı ayırt etmenin hiç de kolay olmadığını belirtti. Önemli olan aynı katmanın, yani ele alınan konu bakımından organik katmanın birliğine ve çeşitliliğine dair çok sayıda sonuç çıkartmaktı.

İlk olarak, *bir* katmanın katman olarak adlandırılmasını sağlayan bir bileşim birliği elbette vardır: moleküler malzemeler, tözsel öğeler ve biçimsel bağıntılar ya da hatlar. Malzemeler tutarlılık düzlemindeki biçimlenmemiş madde değildir; onlar zaten katmanlaşmış olup "alt-katmanlar"dan gelmektedir. Öte yandan alt-katmanları da sadece alt-katman olarak düşünmemek gerekir elbette: Özellikle, onun organizasyonu katmanınkinden daha az kompleks ya da daha aşağı derecede değildir; her türlü gülünç kozmik evrimciliğe karşı tetikte olmak gerekir. Bir alt-katmanın sağladığı malzemeler bir katmanın bileşenlerinden daha basittir kuşkusuz, alt-katmandaki organizasyon düzeyi katmanın kendi organizasyon düzeyinden daha düşük değildir. Malzemelerle tözsel öğeler arasındaki fark bir organizasyon farkıdır; organizasyonda bir değişim meydana gelir, bir artış değil. Alt-katmanın sağladığı malzemeler ele alınan katmanın öğeleri ve bileşenleri için bir *dış ortam* oluştururlar, fakat katman*a* dışsal değildirler. Öğeler ve bileşenler tıpkı malzemelerin katman*ın* bir dışını oluşturması gibi onun bir içini oluştururlar. Fakat her ikisi de katmana aittirler; ilki katmana sağlanan ve bu yönde seçilen malzemeler açısından, diğeriyse malzemelerden oluşmaları açısından. Bir kez daha yineleyelim, bu dış ve iç göreli olup ancak değiştokuşları üzerinden var olurlar, dolayısıyla bu da onları bağıntıya sokan katman aracılığıyla gerçekleşir. Örneğin bir kristal katmandaki şekilsiz ortam kristal oluşmadan önce tohuma dışsaldır; kristal, amorf malzeme kütlelerini içselleştirip bünyesine katarak oluşur. Diğer yandan, kristal tohumunun içselliği sistemin amorf ortamın kristalleşebildiği dışsallığına geçiş yapmalıdır (başka bir organizasyon edinebilme yeteneği). Öyle bir noktaya gelinir ki tohumun kendisi dışarıdan gelmektedir. Kısacası hem iç hem de dış, katmana içseldir. Aynı durum organik katman için de geçerlidir: Alt-katmanın

10 G. G. Simpson, *L'évolution et sa signification*, Payot.

sağladığı malzemeler meşhur prebiyotik çorbayı oluşturan bir dış ortama gönderirken, katalizörler öğeleri ve hatta içsel tözsel bileşikleri oluşturmak üzere tohum rolü oynarlar. Fakat bu öğeler ve bileşikler bir yandan malzemeleri kendilerine mal ederken, bir yandan da ilksel çorbanın kendi koşullarında, replikasyon yoluyla kendilerini dışsallaştırırlar. Burada da yine, her ikisi de organik katmana içsel olan iç ve dış değiştokuşa girer. İkisi arasındaki sınır, organizasyondaki değiştokuşları ve dönüşümü (bir başka deyişle katmana içsel dağılımları) düzenleyen ve katmandaki tüm biçimsel ilişkileri ya da özellikleri tanımlayan zardır (sınırın durumu ve rolü hangi katmanda olunduğuna göre çok değişse de bu durum değişmez, örneğin kristalin sınırı hücre zarıyla karşılaştırılabilir). O halde merkezi kat ya da merkezi halka terimini bir katmanın bileşim ilkesini içeren şu küme için kullanabiliriz: dışsal moleküler malzemeler, içsel tözsel öğeler ve biçimsel ilişkileri taşıyan sınır ya da zar. Katmanda sarmalanan ve onun birliğini oluşturan tek bir *soyut makine* vardır. Bu, tutarlılık düzleminin Planomen'iyle [düzlem-diyar] karşıtlık içinde bulunan Ekümen'dir.

Ama katmanın bu birlikçi, merkezi kısmının yalıtılabileceğine ya da onun gerileme yoluyla, kendisi olarak yakalanabileceğine inanmak hata olacaktır. Öncelikle, bir katman zorunlu olarak ve en başından itibaren kattan kata hareket eder. Halihazırda çok sayıda kat barındırır. Bir katman bir merkezden bir çevreye doğru giderken, çevre de merkez üzerinde etkide bulunur ve yeni bir çevre için yeni bir merkezin oluşumuna yönelir. Akışlar durmaksızın yayılıp gerisin geri dönerler. Ara durumlar baş verir ve çoğalır ve bu süreç merkezi halkanın yerel koşulları kapsamında gerçekleşir (farklı yoğunlaşmalar, belli bir özdeşlik eşiğinin altında göz yumulan çeşitlenmeler). Bu ara durumlar ortamların ya da malzemelerin olduğu kadar, öğelerin ve bileşimlerin de yeni şekillerini sunar. Onlar aslında dışsal ortamla içsel öğe, tözsel öğelerle bileşimleri, bileşimlerle tözler arasında ve de farklı tarzda oluşmuş tözler (içerik tözleriyle ifade tözleri) arasında aracı durumdadır. Bu aracılara ve üst üste binmelere, bu baş vermelere, bu düzeylere *üst-katmanlar* adını veriyoruz. Ele aldığımız iki örnekte, kristal katman ortam ya da dışsal malzemeyle içsel tohum arasında çok sayıda olası aracı içerir: Çok sayıda hiyerarşik derece oluşturan, mükemmel bir şekilde süreksiz meta-kararlılık durumlarının çokluğu söz konusudur. Artık organik katman içsel denilen ortamlardan ayrılamazdır, ki bu ortamlar aslında hem dışsal malzemeler bakımından içsel öğelerdir hem de içsel tözler bakımından dışsal öğeler.[11] Ve bu organik içsel ortamların, bir organizmanın komplekslik derecelerini ve parçalarının farklılaşmasını düzenlediklerini biliyoruz. Bir katman bileşim birliği açısından ele alındığında, onun sürekliliğini kıran, halkasını parçalara ayıran ve onu derecelere bölen tözsel üst-katmanlarında var olur yalnızca. Merkezi halka yeni bir merkez oluşturan, ilk merkez

11 Kristal örneğinde ve organizma örneğinde iç ile dış ilişkisi ve aynı zamanda sınırın ya da zarın rolü hakkında bkz. Gilbert Simondon, *L'individu et sa genèse physico-biologique*, P.U.F., s. 107-114, 259-264.

üzerinde etkide bulunan ve sırası gelince kendisi de süreksiz üst-katmanlar halinde yayılan bir çevreden bağımsız var olamaz.

Hepsi bu da değil. İçle dış arasındaki bu yeni ya da ikinci dereceden göreliliğin yanı sıra, bir de zar ya da sınır düzeyinde bambaşka bir hikâye vardır. Öğeler ve bileşimler malzemeleri bünyelerine kattıkça ya da onları kendilerine mal ettikçe, onlara karşılık gelen organizmalar da henüz el değmemiş kütlelerden ya da diğer organizmalardan aldıkları "daha yabancı ve daha elverişsiz" başka malzemelere dönmek zorunda kalırlar. Bu noktada ortam üçüncü bir şekil alır: artık içsel ya da dışsal bir ortam değil, hatta göreli bir ortam, ara bir ortam bile değildir o; bir *birleşik ya da ilişik bir ortam*dır. Birleşik ortamlar öncelikle besin malzemelerinden farklı enerji kaynakları içerirler. Bu kaynakların elde edilmesinden önce organizmanın kendisini beslediği söylenebilse de soluk alıp verdiği söylenemez: bir tür nefes darlığı halinde bulunmaktadır.[12] Buna karşılık bir enerji kaynağı elde etmek öğelere ve bileşimlere dönüştürülebilen malzemelerin artmasını sağlar. Böylece birleşik ortam enerji kaynaklarının yakalanmasıyla (en genel anlamda soluma), malzemelerin ayırt edilip varlıklarının ya da yokluklarının saptanmasıyla (algı) ve uygun öğelerin ya da bileşimlerin üretilip üretilmediğiyle (yanıt, tepki) tanımlanır. Bu bakımdan tıpkı moleküler tepkimeler gibi moleküler algılar olması tüm bir hücre ekonomisinde ya da çok çeşitli bir dışsallık ortamında yalnızca bir veya iki kimyasal türü "tanıyan" düzenleyici etkenlerin özelliğinde görülebilir. Ama birleşik ya da ilişik ortamların gelişimi Uexküll'ün enerjik, algısal ve etkin karakterler üzerinden betimlediği hayvanlar dünyasında doruğa ulaşır. Kenenin unutulmaz birleşik dünyası düşmenin yerçekimi enerjisi, teri algılayan kokusal özelliği ve etkin sokma özelliğiyle tanımlanır: Kene bir ağacın dalına tırmanır, oradan geçmekte olan, kokusundan tanıdığı bir memelinin üstüne kendisini bırakır ve sonra da onun derisinde bir delik açar (üç etmenden oluşan birleşik bir dünya ve hepsi bu). Etkin ve algısal karakterlerin kendileri de bir çift-kıskaç, bir çifte eklemlenme gibidir.[13]

Bu noktada birleşik ortamlar organik biçimlerle sıkı bir ilişki içindedir. Organik bir biçim basitçe bir yapı değil, bir birleşik ortamın yapılanması, oluşumudur. Örümcek ağı gibi hayvansal bir ortam organizmanın biçiminden daha az "morfogenetik" değildir. Ortamın biçimi belirlediği söylenemez elbette, fakat biçimle ortam arasındaki ilişkinin belirleyici bir yan taşıyor olması işleri daha da karmaşıklaştırır. Biçim özerk bir koda bağlı olduğundan, ancak, kodun gerekleri uyarınca etkin, algısal ve enerjik özellikleri kompleks bir tarzda birbirine bağlayan birleşik bir ortamda oluşur; ancak, tözlerinin hızlarını ve oranlarını düzenleyen ara ortamlar üzerinden gelişebilir

12 J. H. Rush, *L'origine de la vie*, Payot, s. 158: "İlkel organizmalar bir anlamda bir soluk tıkanması halinde yaşıyorlardı. Yaşam doğmuştu, fakat daha solumaya başlamamıştı."

13 J. von Uexküll, *Mondes animaux et monde humain*, Gonthier [Türkçesi: J. von Uexküll, *Hayvan ve İnsan Dünyalarında Keşif Gezileri*, Eylül Alnıaçık (çev.), Norgunk, 2023].

ve kendisini ancak, ara ortamların diferansiyel ilişkilerini ve birleşik ortamların karşılaştırmalı avantajlarını ölçen dışsallık ortamında deneyimleyebilir. Ortamlar daima seçilim üzerinden organizmanın tamamı üzerinde etkide bulunurlar ve organizmaların biçimleri de bu ortamların dolaylı yoldan onay verdikleri kodlara dayanırlar. Birleşik ortamlar tek bir dışsallık ortamını farklı biçimlerin bir işlevi olarak kendi içinde bölerken, ara ortamlar bir dışsallık ortamını tek bir biçimin oranlarının ya da derecelerinin bir işlevi olarak kendi içinde böler. Ama bu bölmeler iki durumda farklı farklı gerçekleşir. Katmanın merkezi kemerleriyle ilişkisi bakımından ara ortamlar ya da durumlar üst üste binen "üst-katmanlar" oluşturur ve yeni çevreler için yeni merkezler meydana getirirler. Merkezi kemerin bu kenarlara ve yana doğru parçalara ayrılma tarzına "yan-katmanlar" adını veriyoruz. Katmanların tümünde görülen biçimsel bağıntılar ya da hatlar bu defa merkezi kemerin sınırı ya da zarı düzeyinde zorunlu olarak, yan-katmanlara karşılık gelecek şekilde tümüyle farklı biçimler ya da biçim tipleri alırlar. Bir katman yalnızca üst-katmanlarında ve yan-katmanlarında var olur, öyle ki bunların ikisi de son kertede kendilerine özgü katmanlar olarak ele alınmalıdırlar. Katmanın ideal olarak süreklilik taşıyan kemeri ya da halkası – moleküler malzemelerin, tözsel öğelerin ve biçimsel bağıntıların özdeşliğiyle tanımlanan Ekümen – ancak kırılmış, parçalar halinde üst-katmanlara ve yan-katmanlara ayrılmış bir halde var olur; üst-katmanlar ve yan-katmanlar da kendilerine özgü göstergeleriyle somut makineler içerir ve farklı molekülleri, özgül tözleri ve indirgenemez biçimleri oluştururlar.[14]

Şimdi Darwinciliğin iki temel katkısına geri dönebiliriz ve neden yan-katmanlardaki biçimlerin, biçim tiplerinin popülasyonlara ve üst-katmanlardaki gelişme derecelerinin oranlara ya da diferansiyel ilişkilere göre anlaşılması gerektiği sorusuna yanıt verebiliriz. Öncelikle, yan-katmanlar biçimlerin dayandıkları kendi kodlarını sarmalar ve bu kodlar da zorunlu olarak popülasyonlara uygulanırlar. Kodlamanın yapılacağı moleküler bir popülasyon halihazırda var olmalıdır ve kodun ya da koddaki bir değişikliğin etkileri kodun ortamda yayılma yeteneğine ya da değişikliğin popülasyon haline gelebileceği yeni bir birleşik ortamın yaratılmasına bağlı olarak, az çok moler bir popülasyona göre değerlendirilmelidir. Evet, daima sürüler ve çokluklar terimleriyle düşünmeliyiz: Bir kod tutabilir ya da tutmayabilir, bunun nedeni tam da kodlanmış bireyin belli bir popülasyona, "bir deney tüpünde, bir su şişesinde ya da bir memelinin bağırsağında konaklayan" bir popülasyona ait olmasıdır. Peki koddaki bir değişimin, kodun değişiklik geçirmesinin ya da yan-katmandaki bir çeşitlenmenin eninde sonunda yeni biçimleri ve birleşik ortamları doğurması ne anlama gelir? Değişim elbette önceden kurulmuş biçimler arasındaki bir geçişten, yani bir kodun

14 *Katman*, *alt-katman* ve *yan-katman* mefhumlarının kullanımı hakkında (bu son mefhum tanımlanmasa da) bkz. P. Laviosa-Zambotti, *Les origines et la diffusion de la civilisation*, Payot.

başka bir koda tercüme edilmesinden kaynaklanmaz. Problemi bu şekilde ortaya koymak onu çözülemez hale getirir ve yerleşik biçim tiplerinin indirgenemez olduğunu ve dolayısıyla hiçbir tercüme ya da dönüşüme izin vermediğini söyleyen Cuvier ve Baer ile hemfikir olmak anlamına gelir. Oysa bir kodun, kendi içinde barındırdığı bir kodsuzlaşma sürecinden ayrılamaz olduğu görüldüğünde, problem tümüyle başka bir biçimde ortaya konulmuş olur. "Genetik sürüklenme" olmaksızın genetik yoktur. Modern mutasyon kuramı zorunlu olarak popülasyona bağlı olan bir kodun özünde bir kodsuzlaşma payı içerdiğini açıkça göstermiştir: Her kod serbestçe çeşitlenebilen ekler içermekle kalmaz, aynı zamanda tek bir dilimin iki defa kopyalanabilmesiyle ikinci dilim serbestçe çeşitlenebilir hale gelir. Ayrıca, kod parçaları virüslerle ya da başka yollarla bir türün hücrelerinden bir diğerininkilere – örneğin İnsan ile Fare, Maymun ile Kedi arasında – aktarılabilir. Bu, bir kodun başka bir koda tercümesi değildir (virüsler tercüman değildir), kod artı-değeri ya da yan-iletişim olarak adlandırdığımız tekil bir fenomendir bu.[15] İleride bundan tekrar söz edeceğiz çünkü bu konu tüm hayvan-oluşlar açısından temel önemdedir. Ama şimdiden görüyoruz ki her kod bu ekler ve artı-değerler – bir çokluk düzenindeki ekler ve bir köksap düzenindeki artı-değerler – sayesinde bir kodsuzlaşma payından etkilenir. Yan-katmanlardaki biçimler, yan-katmanların kendileri katmanlarda hareketsiz ve donuk durmak şöyle dursun, makinesel bir kenetlenmenin parçası olarak çalışırlar: Popülasyonlarla ilişkilenirler, popülasyonlar kodlar içerirler ve kodlar da temelde göreli kodsuzlaşma fenomenlerini kapsarlar – bu fenomenler daima "yanda" durmaları, göreli olmaları sayesinde daha kullanılabilir, bileştirilebilir ve eklenebilirlerdir.

Eğer biçimler yan-katmanlardaki kodlara, kodlama ve kodsuzlaşma süreçlerine gönderiyorlarsa, biçimlenmiş maddeler olarak tözler de üst-katmanlardaki yerliyurtluluklara, yersizyurtsuzlaşma ve yeniden-yerliyurtlulaşma hareketlerine gönderirler. Doğrusu, üst-katmanlar onları oluşturan hareketlerden ayrılamayacağı gibi, yan-katmanlar da kendi süreçlerinden ayrılamazlar. Göçebe dalgalar veya yersizyurtsuzlaşma akışları merkezi kattan çevreye, sonra da yeni merkezden yeni çevreye gidip sonunda eski merkeze geri düşer ve sonra yine yenisine doğru tekrar harekete geçerler.[16] Üst-katmanlar giderek artan bir yersizyurtsuzlaşma yönünde organize olurlar. Fiziksel parçacıklar ve kimyasal tözler kendi katmanlarında ve bu katmanlar üzerinden yersizyurtsuzlaşma eşiklerini aşarlar; bu eşikler az çok kararlı ara durumlara, az çok geçici değerliklere ve varoluşlara, şu ya da bu bedendeki girişimlere, yakınlık yoğunluklarına, yeri az çok saptanabilir bağlara denk düşerler. Fiziksel parçacıklar yersizyurtsuzlaşma

15 François Jacob, *La logique du vivant*, s. 311-312, 332-333 [Türkçesi: *Canlının Mantığı*, s. 294-295, 314-315] ve Rémy Chauvin'in "paralel-olmayan evrim" olarak adlandırdığı şey.

16 Merkezden çevreye dalgalar ve akışlar, göçebelik ve göçler (göçebe akışlar) hakkında bkz. P. Laviosa-Zambotti, *Les origines et la diffusion de la civilisation.*

hızlarıyla karakterize edilmekle kalmaz – temel "çorba" fikrini hatırlatan Joyce tarzı takyonlar, parçacık-delikler ve kuarklar –, fakat tek bir kimyasal tözün de (sülfür ya da karbon örneğin) az çok yersizyurtsuzlaşmış halleri vardır. Bir organizma kendi katmanında, kendisine özerklik kazandıran ve onu dışarıyla rastlantısal ilişkiler kümesine sokan içsel ortamlara ne kadar çok sahipse, bir o kadar yersizyurtsuzlaşmıştır. Tam da bu yüzden gelişme dereceleri yalnızca göreli olarak ve diferansiyel hızların, ilişkilerin ve oranların bir işlevi olarak anlaşılmalıdır. Yersizyurtsuzlaşma kendi dereceleri ve eşikleri olan (yan-katmanlar), tümüyle pozitif bir güç olarak anlaşılmalıdır; daima görelidir ve ters yüzünü, tamamlayıcı yanını yeniden-yerliyurtlulaşmada bulur. Dışarıyla ilişkili olarak yersizyurtsuzlaşmış bir organizma zorunlu olarak kendi içsel ortamlarında yeniden-yerliyurtlulaşır. Varsayılan bir embriyo fragmanı eşik ya da gradyan değiştirerek yersizyurtsuzlaşırken, yeni muhitine göre yeni bir rol edinir. Yerel hareketler tam da başkalaşmalardır. Hücresel göçleri, esnemeleri, invajinasyonları, katlanmaları buna örnek olarak verebiliriz. Her yolculuk yeğindir ve içinden geçerek ve aşarak evrimleştiği yeğinlik eşiklerine göre gerçekleşir. Yeğinlik aracılığıyla yolculuğa çıkılır; yer değiştirmeler ve uzaydaki şekiller göçebe yersizyurtsuzlaşmaların yeğinlik eşiklerine, yani diferansiyel ilişkilere dayanırlar ve bunlar da aynı anda tamamlayıcı ve yerleşik yeniden-yerliyurtlulaşmaları sabitlerler. Her katman bu şekilde işler: Biçimlerini ve tözlerini yayarak belirli tınlama gradyanlarını ve eşiklerini oluşturduğu yeğinlikleri ya da yeğin parçacıkları kıskaçlarıyla azami sayıda yakalar (bir katmandaki yersizyurtsuzlaşma daima tamamlayıcı bir yeniden-yerliyurtlulaşmayla ilişkili olarak belirlenim kazanır).[17]

Önceden-kurulmuş biçimlerle önceden-belirlenmiş dereceleri karşılaştırdığımızda, birbirlerine indirgenemez olduklarını kabul etmek durumunda kalırız ve bu açıdan iki etmen arasındaki olası iletişim hakkında bir yargıda bulunmanın hiçbir yolu yoktur. Böylece görüyoruz ki biçimler yan-katmanlardaki kodlara dayanırlar ve kodsuzlaşma ya da sürüklenme süreçlerine dalarlar; derecelerin kendisi de yeğinlikli yersizyurtsuzlaşma ve yeniden-yerliyurtlulaşma hareketlerine kapılırlar. Kodlar ve yerliyurtluluklar, kodsuzlaşmalar ve yersizyurtsuzlaşmalar terim terime örtüşmezler: Aksine, bir kod yersizyurtsuzlaşabilir ve bir yeniden-yerliyurtlulaşma kodsuzlaşabilir. Bir kodla bir yerliyurtluluk arasında büyük boşluklar vardır. Buna rağmen iki etmen de bir katmandaki aynı "özne"ye sahiptir: yersizyurtsuzlaşan ve yeniden-yerliyurtlulaşan, kodlanan ve kodsuzlaşan popülasyonlardır. Bu etmenler ortamlarda iletişime geçip birbirlerine dolanırlar.

Bir yandan, kod değişimlerinin dışsal ortamda rastlantısal bir nedeni vardır ve onların popülasyon haline gelip gelmeyeceğini belirleyen şey içsel ortamlardaki

17 Farklı büyüklük düzenleri arasındaki tınlama olayları hakkında bkz. Simondon, *L'individu et sa genèse physico-biologique*, s. 16-20, 124-131 ve birçok yerde.

etkileri, onlarla olan bağdaşımlarıdır. Yersizyurtsuzlaşmalar ve yeniden-yerliyurtlulaşmalar değişimleri belirlemezken, seçilimi tam anlamıyla belirler. Diğer yandan, her değişimin kendi birleşik ortamı vardır; bu birleşik ortam yeri geldiğinde dışsal ortama bağlı olarak belli bir yersizyurtsuzlaşmayı, yeri geldiğinde içsel ya da ara ortamlar üstündeki yeniden-yerliyurtlulaşmayı doğurur. Bir birleşik ortamdaki algılar ve eylemler moleküler düzeyde bile *yeryurtsal imler* (göstergeler) oluşturur ya da üretirler. Bu bir hayvan dünyası için özellikle geçerlidir; bir hayvanın dünyası barınak, avlanma, yansızlık, vb. bölgesi gibi bölgelerin ayrılmasını sağlayan, özel organları harekete geçiren ve koda özgü kodsuzlaşma payını da içeren kod fragmanlarına karşılık gelen imlerden oluşur, sınırlarını onlar üzerinden belli eder. Öğrenme alanı bile kod tarafından tanımlanır ya da onunla reçetelendirilir. Fakat yeryurtsal göstergeler ya da imler ikili bir hareketten ayrılamaz. Birleşmiş ortam hayvanın bağlantıya geçtiği ve zorunlu olarak riskler aldığı bir dışsal ortamla yüzleşmek durumunda kaldığından, bir *kaçış çizgisi* payı bırakılmalıdır ki bir tehlike ortaya çıktığında hayvan birleşmiş ortamını yeniden kazanabilsin (örneğin arenadaki boğanın bir kaçış çizgisi olmalıdır ki kendisini seçtiği bir alana atabilsin).[18] İkinci olarak, birleşmiş ortam dışarının darbeleriyle altüst olduğunda ve bu yüzden hayvan bu defa kırılgan koltuk değneklerine dayanırcasına kendi içsel ortamlarına dayanarak yeni dışsallık bölümlerine katılmak üzere orayı terk etmek zorunda kaldığında yeni bir kaçış çizgisi açığa çıkar. Denizlerin kurumasıyla ilkel Balık yeryüzünü keşfetmek üzere birleşik ortamından ayrılır; "kendi ayakları üzerinde durmak" zorundadır, artık suyu yalnızca içeride, embriyoyu korumak amacıyla amniyotik zarda taşıyacaktır. Hayvan şu ya da bu şekilde, saldıran değil kaçandır, fakat onun kaçışları da fetihtir, yaratımdır. Öyleyse yerliyurtluluklar kendilerindeki yersizyurtsuzlaşma ve yeniden-yerliyurtlulaşma hareketlerinin varlığına tanıklık eden kaçış çizgileriyle her yandan katedilirler. Bir bakıma ikincildirler. Onlara yuvalanan bu hareketler olmadan hiçbir anlam ifade etmezler. Kısacası, üst-katmanlar ve yan-katmanlar bir katmanın Ekümen'inde ya da bileşim birliği üzerinde sürekli hareket eder, kayar ve yer değiştirirler; bir kısmı kaçış çizgilerine ve yersizyurtsuzlaşma hareketlerine, bir kısmı da kodsuzlaşma ya da sürüklenme süreçlerine kapılıp giderken, ortamların kesişiminde birbirleriyle iletişime girerler. Katmanlar gerek malzemeleri sağlayan alt-katmanlar düzeyinde, gerek bu katmanların taşıdıkları "çorbalar" (prebiyotik bir çorba, kimya-öncesi bir çorba...) düzeyinde, gerek üst üste yığılan üst-katmanlar düzeyinde, gerekse de birbirine yaslanan yan-katmanlar düzeyinde çatırdama ya da kopma fenomenleriyle sürekli sarsılırlar: her yerde eşzamanlı hızlanmalar ve tıkanmalar, karşılaştırmalı hızlar, göreli yeniden-yerliyurtlulaşma alanları yaratan yersizyurtsuzlaşma farkları açığa çıkar.

18 Claude Popelin, *Le Taureau et son combat*, 10-18: özellikle arenadaki insan ve boğa bölgeleri problemi hakkında bkz. IV. bölüm.

Bu göreli hareketleri hiçbir şekilde mutlak bir yersizyurtsuzlaşma, mutlak bir kaçış çizgisi, mutlak bir sürüklenme olanağıyla karıştırmamak gerekir. Birinciler katmanları ya da katmanlar arası ilişkileri, ikinciler tutarlılık düzlemini ve onun katmansızlaşmasını (Geoffroy'nın deyişiyle onun "yanmasını") ilgilendirir. Hiç kuşku yok ki çılgın fiziksel parçacıklar hızlandıklarında arkalarında asgari bir iz bırakarak katmanlara çarpar, uzay-zamansal ve hatta varoluşsal koordinatlarından kurtularak bir mutlak yersizyurtsuzlaşma haline, maddenin tutarlılık düzlemindeki biçimlenmemiş haline meylederler. Göreli yersizyurtsuzlaşmaların hızlanması bir bakıma bir hız duvarına ulaşır: Parçacıklar bu duvardan sektiklerinde ya da kara deliklerin onları yakalamasına karşı koyamadıklarında, katmanlara, onların bağıntılarına ve ortamlarına geri düşerler; fakat eğer duvarı aşabilirlerse, tutarlılık düzleminin biçimlenmemiş, katmansızlaşmış öğesine ulaşmış olurlar. *Hatta diyebiliriz ki parçacıkları yayan ve birleştiren soyut makineler iki farklı varoluş kipine sahiptir: ekümen ve planomen* [düzlem-diyar]. Soyut makineler bazen katmanlaşmaların esiri olarak kalırlar; programını ya da bileşim birliğini (Soyut Hayvan, Soyut Kimyasal Beden, kendi içinde Enerji) tanımladıkları ve göreli yersizyurtsuzlaşma hareketlerini düzenledikleri herhangi bir belirli katmanda sarmalanırlar. Bazen de tam tersine, soyut makine tüm katmanları keser, diyagramını oluşturduğu tutarlılık düzleminde tek başına ve kendisi olarak gelişir; aynı makine astrofizikte ve mikrofizikte, doğal olanda ve yapıntı olanda işler, mutlak yersizyurtsuzlaşma akışlarını (ki kesinlikle biçimlenmemiş madde olarak herhangi bir kaos anlamına gelmez) yönlendirir. Ama bu sunum hâlâ fazla basit.

Öncelikle, göreliden mutlağa basitçe hızlanma yoluyla geçilemez; hız artışı bu genel ve karşılaştırmalı sonuca götürme eğiliminde olsa bile bu böyledir. Bir mutlak yersizyurtsuzlaşma dev bir hızlandırıcı olarak tanımlanamaz; onun mutlaklığı şu ya da bu hızda gerçekleşmesine dayanmaz. Hatta mutlak olana, göreli yavaşlık ya da gecikme fenomenleri üzerinden bile varılabilir. Bir yersizyurtsuzlaşmayı niteleyen hızı değil (çok yavaş yersizyurtsuzlaşmalar da olabilir), doğasıdır. O ya üst-katmanları ve yan-katmanları oluşturup eklemlenmiş dilimlerle işler ya da tam tersine, tutarlılık düzleminin bir meta-katmanını ortaya çıkartan ayrıştırılamaz, dilimsiz bir çizgiyi izleyerek bir tekillikten bir diğerine sıçrar. İkinci olarak, mutlak yersizyurtsuzlaşmanın birdenbire, fazlalık olarak, sonradan ya da öteden geldiğini bilhassa düşünmemek gerekir. Bu durumlarda kalırsak, neden katmanların kendileri üstünde rastlantısal olarak meydana gelmeyen göreli yersizyurtsuzlaşma ve kodsuzlaşma hareketleriyle canlandıklarını anlayamayız. Aslında, ilk önce gelen, her ne kadar kompleks ve çoğul olsa da, tutarlılık düzleminin ya da organsız bedenin bir mutlak yersizyurtsuzlaşması, bir mutlak kaçış çizgisidir (Yeryüzü, mutlak-olarak-yersizyurtsuzlaşmış-olan). Bu mutlak yersizyurtsuzlaşma ancak bu düzlemdeki, bu bedendeki katmanlaşmayla göreli hale gelir: Katmanlar daima kalıntılardır, tersi değil. Bir şeylerin katmanlardan nasıl çıktığı değil, onların oraya nasıl girdiği sorgulanmalıdır.

Mutlak yersizyurtsuzlaşmanın göreli olana daimi içkinliği söz konusudur ve diferansiyel ilişkileri ve göreli hareketleri düzenleyen katmanlar-arası makinesel düzenleme yersizyurtsuzlaşmanın mutlak olana dönük uçlarını da beraberinde taşır. Tutarlılık düzlemi daima katmanlara içkindir; soyut makinenin iki hali daima yeğinliklerin iki farklı hali olarak birlikte-var-olur.

Dinleyicilerin çoğu ayrılmıştı (ilk ayrılan çifte eklemlenmeleriyle Martinetciler olurken, onları içerikleri ve ifadeleriyle Hjelmslevciler ve proteinleri ve nükleik asitleriyle biyologlar takip etti). Geriye, başka çılgınlıklara alışmış olan matematikçiler, birkaç astrolog ve arkeolog ve üç beş kişi kalmıştı. Üstelik Challenger baştan beri çok değişmiş, sesi boğuklaşmıştı ve konuşması yer yer bir maymun öksürüğüyle kesiliyordu. Onun rüyası insanlara bir konferans vermek değil, saf bilgisayarlar için bir program sunmaktı. Ya da bir aksiyomatik de olabilirdi bu, zira aksiyomatik temelde katmanlaşmayı ilgilendiriyordu. Challenger yalnızca belleğe sesleniyordu. Şu ana kadar, tözlerin ve biçimlerin bakış açısından bir katmanda neyin sabit kaldığını ve neyin çeşitlendiğini tartıştık, şimdi sıra içeriğin ve ifadenin bakış açısından katmanlar arasında neyin çeşitlendiği sorusuna yanıt vermeye geldi. Zira içerikle ifade arasında daima bir karşılıklı önvarsayım, çifte eklemlenmenin kurucusu olan gerçek bir ayrım varsa, o halde bir katmandan diğerine çeşitlenen şey bu gerçek ayrımın doğası ve ayırt edilen terimlerin karşılıklı konumları ve doğasıdır. Öncelikle ilk büyük katman grubunu ele alalım. Onları özetle şu şekilde karakterize edebiliriz: İçerik (biçim ve töz) molekülerdir ve ifade (biçim ve töz) molerdir. İkisi arasında öncelikle bir büyüklük ya da ölçek düzeni farkı vardır. Çifte eklemlenme burada iki büyüklük düzeni içerir. Katmanlaşmış sistemi kuran şey, iki bağımsız düzen arasında meydana gelen tınlama ya da iletişimdir. Bu sistemin moleküler içeriğinin kendisi, temel kütlelerin dağılımına ve bir molekülün bir diğeri üzerindeki eylemine denk düşen bir biçime sahiptir; aynı şekilde, ifade makroskobik düzeyde istatistiksel kümeyi ve denge durumunu dışavuran bir biçime sahiptir. İfade "aslen mikrofizik olan süreksizliğin etkin özelliklerini makrofizik düzeye taşıyan, güçlendirici bir yapılandırma işlemi" gibidir.

Jeolojik, kristal, fiziko-kimyasal katmanlardaki durumlardan yola çıktığımızda, moler olanın her yerde mikroskobik moleküler etkileşimleri ifade ettiğini gördük ("Kristal, mikroskobik bir yapının makroskobik ifadesidir", "kristallerin biçimi, kendisini oluşturan kimyasal türün belirli moleküler veya atomik özelliklerini ifade eder"). Elbette olasılıklar bu bakımdan çok çeşitlidir, ifadenin oluşumuna dönük dışsal kuvvetlerin etkisine ve ara durumların sayısına ve doğasına bağlı olarak değişkenlik gösterir. Molekülerle moler arasında az ya da çok sayıda ara durum bulunabilir; moler biçim üzerinde belirleyici olan, az ya da çok sayıda dışsal kuvvet ya da organize edici merkez bulunabilmesidir. Hiç kuşku yok ki bu iki etmen birbiriyle ters bir ilişki

içindedir ve sınır durumlara işaret eder. Örneğin, ifadenin moler biçimi "kalıp" tipinde olabilir; bu durumda azami sayıda dışsal kuvveti harekete geçirecektir. Ya da tersine, "kipleme" tipinde olabilir, bu durumda da yalnızca asgari sayıda kuvveti devreye sokacaktır. Öte yandan kalıp tipi geçerli olduğunda bile, kendine özgü biçimlerini edinen moleküler içerik ile kalıbın biçimi tarafından dışarıdan belirlenen moler ifade arasında neredeyse anlık olarak gelişen ara durumlar vardır. Buna karşılık, ara durumların çoğalması ve zamansallaşması moler biçimin iç-kaynaklı karakterine tanıklık ettiğinde bile (tıpkı kristallerde olduğu gibi), asgari sayıda kuvvet yine de her aşamada dahil olur.[19] O halde diyebiliriz ki içerikle ifadenin göreli bağımsızlığı, kendi biçimlerine sahip moleküler içerikle moler ifade arasındaki gerçek ayrım sınır durumlar arasındaki belli bir genişlikten nasibini alan özel bir statüye sahiptir.

Katmanlar Tanrı'nın yargıları olduğundan, Orta Çağ skolastiğinin ve teolojisinin inceliklerine başvurmaktan çekinmeyelim. İçerikle ifade arasındaki ayrımın gerçek bir ayrım olduğunu daha önce söylemiştik; bu gerçek bir ayrımdı çünkü bunlara denk düşen biçimler "şey"in kendisinde bilfiil ayrık halde bulunuyordu ve yalnızca gözlemcinin zihninin ürünü değildi. Fakat bu gerçek ayrım oldukça özel bir ayrımdır; yalnızca *biçimsel*dir, çünkü iki biçim tek bir şey, tek bir katmanlaşmış özne oluşturur ya da şekillendirir. Biçimsel ayrım için çok sayıda farklı örnek verilebilir: ölçekler ya da büyüklük düzenleri arasındaki ayrım (örneğin bir haritayla onun modeli arasındaki ayrım ya da başka bir tarzda, Eddington'ın iki ayrı ofisi meselinde olduğu gibi mikrofizik düzeylerle makrofizik düzeyler arasındaki ayrım); bir şeyin içinden geçtiği çeşitli durumlar ya da biçimsel nedenler arasındaki ayrım; bir biçim altında ele alınan şeyle onun yeri geldiğinde dışsal bir nedenselliğin etkisiyle bir başka biçim alması arasındaki ayrım, vb. (İkisi de kendi biçimlerine sahip içerikle ifade arasındaki ayrımın yanında başka pek çok ayrım, içeriğe özgü ifade biçimleri ve ifadeye özgü içerik biçimleri sunan ara durumlar vardır.)

Biçimsel ayrımlar ne kadar çeşitli ve gerçekse, organik katmandaki ayrımın doğası ve sonuç olarak bu katmandaki içerikle ifadenin dağılımı da bir o kadar değişkenlik gösterir. Öte yandan organik katman molekülerle moler arasındaki ayrımı her türlü ara durumu içerecek şekilde korur ve hatta güçlendirir. Bunu morfogenez örneğinde görmüştük, çifte eklemlenme iki büyüklük düzeni arasındaki iletişimden ayrılamıyordu. Aynı durum hücre kimyası için de geçerlidir. Ama organik katmanın, bizzat bu güçlenmeleri hesaba katan özgün bir karakteri vardır. Biraz önce ifadenin, her yöne giden ve her boyut uyarınca ifade edilen moleküler içeriğe dayandığını ve ancak daha üst bir büyüklük düzenine ve dışsal kuvvetlere gönderdiği ölçüde bağımsız olduğunu belirtmiştik: Gerçek ayrım biçimler arasındaydı, fakat

19 Büyüklük düzenleri ve onlar arasındaki tınlamaların kuruluşu hakkında, "kalıp", "kipleme" ve "modelleme" tipi eylemler hakkında, dış kuvvetler ve ara durumlar hakkında bkz. Gilbert Simondon.

aynı kümeye, şeye ya da özneye ait biçimler arasında. *Şimdiyse ifade başlı başına bağımsız, yani özerk hale gelir.* Önceki durumda bir katmanın kodlanması o katmanla eş-uzanımlıydı, oysa organik katmanın kodlanması, kendisini ikinci ve üçüncü katmanlardan koparttığı ölçüde bağımsız ve özerk bir çizgide gerçekleşir. İfade hacimsel ya da yüzeysel olmayı bırakıp doğrusal, tek-boyutlu hale gelir (dilimli halinde bile böyledir bu). Asıl önemli olan *nükleik sekansın doğrusallığıdır.*[20] İçerikle ifade arasındaki ayrım dolayısıyla artık basitçe biçimsel değildir, tam anlamıyla gerçektir. Büyüklük düzenlerinden bağımsız olarak moleküler olana geçer; iki molekül sınıfı, yani ifadesel nükleik asitlerle içeriksel proteinler arasında, nükleik veya nükleotid öğelerle protein veya aminoasit öğeleri arasında gerçekleşir. İfade de içerik de artık *hem* moleküler *hem de* molerdir. Ayrım artık tek ve aynı kümeyle ya da özneyle ilgili değildir. Doğrusallık bizi birlik değil, düz çokluklar doğrultusunda ilerletir. İfade, nükleotidleri ve nükleik asitleri olduğu gibi, molekülleri de kapsar; moleküller tözlerinde ve biçimlerinde yalnızca içerik moleküllerinden değil, aynı zamanda dışsal ortamdan kaynaklanan her türlü eylemden de tümüyle bağımsızdır. Böylece değişmezlik bazı moleküllerin özelliği haline gelirken, yalnızca moler ölçekte bulunur olmaktan çıkar. Öte yandan, proteinler tözlerinde ve içerik biçimlerinde aynı şekilde nükleotidlerden bağımsızdırlar: Tek-anlamlı bir tarzda belirlenen tek şey herhangi bir aminoasidin değil de belli bir aminoasidin üç nükleotidli bir sekansa karşılık geliyor olmasıdır.[21] Dolayısıyla doğrusal ifade biçiminin belirlediği şey, bu defa içeriğe göre türetilmiş bir ifade biçimidir ve bu biçim aminoasitlerin protein sekansının kendi üstüne katlanmasıyla sonunda üç-boyutlu özel yapıları üretir. Kısacası organik katmana özgü olan şey, *ifadenin bu hizalanışı, bir ifade çizgisinin bu şekilde tüketilmesi ya da kendisini kopartması,* ifade biçiminin ve tözünün tek-boyutlu bir çizgiye indirgenmesidir – ki bu sayede ifade ve içerik büyüklük düzenlerini göz önüne almak zorunda kalmaksızın birbirlerine göre bağımsızlık kazanırlar.

Bunun çok sayıda sonucu vardır. İfadeyle içeriğin bu yeni durumu yalnızca organizmanın yeniden-üretim gücünü değil, aynı zamanda onun yersizyurtsuzlaşma gücünü ya da hızını da koşullandırır. Kodun hizalanışı ya da nükleik sekansın doğrusallığı aslında "im"in bir yersizyurtsuzlaşma eşiğine işaret eder ve bu da bir yeniden kopyalanma yeteneği tanımlar ve organizmayı bir kristale kıyasla daha fazla yersizyurtsuzlaşmış bir hale getirir: Yalnızca yersizyurtsuzlaşmış olan kendisini yeniden üretme

---

20 Kuşkusuz, sekans ya da çizgi çokluğu vardır. Ama bu, "düzenin düzeni"nin tek bir çizgiyi izlemesine engel değildir (bkz. Jacob, *La logique du vivant*, s. 306 [*Canlının Mantığı*, s. 290] ve "Le modèle linguistique en biologie", s. 199-203).

21 Proteinlerle nükleik asitlerin karşılıklı bağımsızlığı ve karşılıklı önvarsayımları hakkında, bkz. François Jacob, *La logique du vivant*, s. 325-327 [*Canlının Mantığı*, s. 308-309] ve Jacques Monod, *Le hasard et la nécessité*, s. 110-112, 123-124, 129, 159-160 [*Rastlantı ve Zorunluluk*, s. 93-97, 104-105, 110, 132-133].

becerisine sahiptir. İçerik ve ifade moleküler ve moler çizgileri izleyerek dağıtılırken, tözler de durumdan duruma, önceki durumdan sonraki duruma ya da kattan kata, zaten oluşmuş bir kattan oluşum sürecindeki bir kata giderler; bu arada biçimlerse son kat ya da son durumla dışsal ortam arasındaki sınıra yerleşirler. Böylece katman üst-katmanlar ve yan-katmanlar halinde gelişir ve bu da kattan kata, durumdan duruma ya da tam da sınırda gelişen bir *tetiklemeler* kümesiyle gerçekleşir. Bir kristal bu süreci saf halinde sergiler, çünkü biçimi her yönde yayılır, fakat daima, tözün büyümesini devam ettirerek içinin büyük bir kısmı boşaltılabilen yüzeydeki katının işlevi olarak kalır. Bu, kristalin üç-boyutluluğa tâbi kılınmasıdır; bu onun yerliyurtluluk göstergesidir, bu tâbi kılınma yapıyı biçimsel olarak kendi kendisini yeniden üretemez ve ifade edemez hale getirir; yalnızca erişilebilir yüzey kendisini yeniden üretebilir, çünkü yersizyurtsuzlaşabilen tek yan odur. Tam aksine, saf bir ifade çizgisinin organik katmandan kopması organizmanın çok daha yüksek bir yersizyurtsuzlaşma eşiğine ulaşmasını olanaklı kılar, ona uzaydaki kompleks yapısının tüm detaylarını yeniden üretmesini sağlayan bir mekanizma sağlar ve onun tüm içsel katlarını dışarıyla ya da daha çok kutuplaşmış sınırla (ki canlı zarın özel rolü buradan gelir) "topolojik olarak temasa" sokar. Dolayısıyla katmanın üst-katmanlar ve yan-katmanlar halinde gelişimi artık basitçe tetiklemelerle değil, *çapraz-aktarımlarla* gerçekleşir; çapraz-aktarımlar büyüklük düzenlerinden bağımsız olarak moleküllerle moler arasındaki tınlamalarla güçlenmeyi, mesafeden bağımsız olarak içsel tözlerin işlevsel etkililiğini ve kodlardan bağımsız olarak biçimlerin çoğalmasının ve hatta iç içe geçmesinin olanağını açıklar (kod artı-değerleri, çapraz-kodlama ya da paralel-olmayan evrim fenomenleri).[22]

Üçüncü bir büyük katman grubu daha vardır ve bu grubu insan özü üzerinden değil, daha çok içerikle ifadenin yeni bir dağılımı üzerinden tanımlamak gerekir. İçerik biçimi "homoplastik" değil, "alloplastik" hale gelir; diğer bir deyişle, dış dünyadaki değişiklikleri yürütür. İfade biçimiyse genetik değil dilbilimsel hale gelir; diğer bir deyişle dışarıdan anlaşılabilen, aktarılabilen ve değişiklik yapılabilen simgelerle işler. İnsan varlığının özellikleri olarak adlandırdığımız teknik ve dil, alet ve simge, serbest el ve esnek gırtlak, yani "jest ve söz"e dair özellikler aslında bu yeni dağılımı ilgilendirir. Bu dağılımın insan varlığının ortaya çıkışının mutlak bir kökenine işaret ettiğini söylemek zordur. Leroi-Gourhan'ın analizleri bize içeriklerin el-alet çiftine ve ifadelerin de çehre-dil, yüz-dil çiftine bağlı bulunduklarını gösterir.[23] Bu bağlamda eli basitçe bir organ olarak değil, bir kodlama (dijital kod), dinamik bir yapılanma, dinamik bir oluşum (manuel biçim ya da manuel biçimsel hatlar) olarak

22 Çapraz-aktarım mefhumu hakkında bkz. Simondon, *L'individu...*, s. 18-21 (fakat Simondon bu mefhumu en genel anlamıyla ele alır ve her türlü sisteme genişletir). Zar üstüne s. 259 vd.

23 André Leroi-Gourhan, *Le geste et la parole, technique et langage*, Albin Michel, s. 161.

ele almak gerekir. Genel bir içerik biçimi olarak el, tözleri ya da biçimlenmiş maddeleri içeren etkinlik halindeki biçimler olan aletlere uzatılırken, sonunda, ürünler yine alet görevi gören biçimlenmiş maddeler ya da tözlerdir. Manuel biçimsel hatlar katmana dönük bir bileşim birliği oluşturuyorsa da aletlerin ve ürünlerin biçimleri ve tözleri yan-katmanlarda ve üst-katmanlarda organize edilirler ve bunların kendileri de gerçek birer katman olarak işleyerek, süreksizlikleri, kırılmaları, iletişimleri ve yayılımları, göçebelikleri ve yerleşiklikleri, insan nüfuslarındaki çok sayıda eşikleri ve göreli yersizyurtsuzlaşma hızlarını işaret eder. Zira içeriğin biçimsel hattı ya da genel biçimi olarak elle birlikte büyük bir yersizyurtsuzlaşma eşiğine ulaşılır ve bu eşik kendi içinde, karşılaştırmalı yersizyurtsuzlaşmaların ve yeniden-yerliyurtlulaşmaların bütün bir hareketli oyununa izin veren bir hızlandırıcı olarak açılır – ki bu hızlanmayı olanaklı kılan tam da organik alt-katmandaki "geç gelişme" fenomenleridir. El yalnızca yersizyurtsuzlaşmış ön pençe olmakla kalmaz, aynı zamanda serbest elin kendisi maymunun kavrayan ve hareket ettirici eline göre yersizyurtsuzlaşmıştır. Diğer organların (örneğin ayağın) sinerji yaratan yersizyurtsuzlaşmaları dikkate alınmalıdır. Aynı şekilde ortamın eşdeş yersizyurtsuzlaşmaları da dikkate alınmalıdır: Birleşik bir ortam olarak bozkır ormana göre daha fazla yersizyurtsuzlaşmıştır ve beden ve teknoloji üzerinde seçilime dönük bir yersizyurtsuzlaşma baskısı uygular (serbest bir biçim olarak el ve teknolojik olarak biçimlendirilebilir madde olarak ateş ormanda değil, bozkırda ortaya çıkabilmiştir). Son olarak da tamamlayıcı yeniden-yerliyurtlulaşmaların dikkate alınması gerekir (ayak, elin yersizyurtsuzlaşmasını telafi eden bir yeniden-yerliyurtlulaşma örneğidir ve bu da bozkırda gerçekleşmiştir). Tüm bunların organik, ekolojik ve teknolojik bir haritasını çıkartıp onları tutarlılık düzlemine yaymak gerekir.

Diğer yandan, dil yeni ifade biçimi ya da daha çok, katman boyunca yeni ifadeyi tanımlayan biçimsel hatlar kümesi haline gelir. Ama tıpkı manuel biçimsel hatların yalnızca, sürekliliği kıran ve onları etkilere dağıtan biçimlerde ve biçimlenmiş maddelerde var olması gibi, ifadenin biçimsel hatları da yalnızca çeşitli biçimsel dillerde var olur ve bir ya da daha fazla biçimlendirilebilir töz içerir. Töz öncelikle sessel tözdür, çeşitli organik öğeleri oyuna sokar: yalnızca gırtlak değil, ağız ve dudaklar da ve çehrenin her türlü hareket alanı, tüm bir yüz de bundan nasibini alır. Burada da yine tüm bir yeğinlik haritasını dikkate almak gerekir: hayvan ağzının bir yersizyurtsuzlaşması olarak ağız (Perrier'nin dediği gibi "ağızla beyin arasında bir çatışma" söz konusudur); ağzın bir yersizyurtsuzlaşması olarak dudaklar (yalnızca insanların dudakları vardır, yani iç mukoza doku yalnızca insanlarda dışa kıvrılmıştır; yalnızca insanların dişilerinin göğüsleri vardır, yani meme bezleri yersizyurtsuzlaşmıştır: dilin öğrenilmesi için avantaj sağlayan uzatılmış emzirme dönemiyle birlikte dudaklar göğüsler üzerinde ve göğüs de dudaklar üzerinde tamamlayıcı şekilde yeniden-yerliyurtlulaşır). Ne tuhaf bir yersizyurtsuzlaşmadır ağzı besinle ve gürültüyle değil de

sözcüklerle doldurmak. Bozkır bir kez daha güçlü bir seçilim baskısı uygulamış gibi görünüyor: "Esnek gırtlak" serbest elin karşılığı gibidir ve ancak, ormandan arındırılmış bir ortamda açığa çıkabilir; bu ortamda, ormanın bitmek bilmeyen gürültüsü içinde sesini bağırarak duyurmak için devasa gırtlak keselerine sahip olmaya gerek yoktur. Dille ifade etmek, konuşmak usulca konuşmaktır. Herkes bilir ki oduncular nadiren konuşurlar.[24] Ama tüm bu yersizyurtsuzlaşmalardan geçen tek şey fizyolojik, akustik ve sessel töz değildir. Dil gibi ifade biçimi de bir eşiği aşar.

Sessel imler zamansal bir doğrusallığa sahiptir ve onların yersizyurtsuzlaşmasını genetik doğrusallıktan farklı hale getiren, *bu üst-doğrusallıktır*. Genetik doğrusallığın dilimleri ardışık bir tarzda inşa edilmiş ve yeniden üretilmiş olsa da o her şeyden önce uzaysaldır; bu yüzden de bu düzeyde hiçbir etkili üst-kodlama gerekmez, yalnızca uç-uca fenomenler, yerel ayarlamalar ve kısmi etkileşimler söz konusudur (üst-kodlama, yalnızca, farklı büyüklük düzenleri içeren bütünleşmeler düzeyinde gerçekleşecektir). Jacob'un, genetik kodlamayla dil arasındaki yakınlığa dönük çekinceleri de bundan kaynaklanır: Aslında genetik kodda ne alıcı ve verici ne de kapsama ve tercüme vardır, tek söz konusu olan artıklıklar ve artı-değerlerdir.[25] Oysa dilsel ifadenin zamansal doğrusallığı bir ardışıklığa göndermekle kalmaz, zamansal ardışıklığın biçimsel bir sentezine, tüm bir doğrusal üst-kodlamayı oluşturan ve diğer katmanlarda bilinmeyen bir fenomeni açığa çıkartan bir senteze de gönderir: Önceki tetiklemelerle ve çapraz-aktarımlarla karşıtlık halinde bulunan bir *tercüme*, bir tercüme-edilebilirlik söz konusudur. Ve tercüme deyince, bir dilin bir başka dilin verilerini bir şekilde "temsil edebilmesi" anlaşılmamalıdır yalnızca; tercüme, bunun da ötesinde, dilin kendi katmanındaki kendi verileriyle birlikte, tüm diğer katmanları temsil etme ve böylece dünyanın bilimsel bir kavranışına erişme yetisi olarak anlaşılmalıdır. Aslına bakılırsa bilimsel dünya (hayvansal *Umwelt* ile karşıtlık içindeki *Welt*) diğer katmanlardaki tüm akışların, parçacıkların, kodların ve yerliyurtlulukların, yeterince yersizyurtsuzlaşmış bir imler sistemine, bir başka deyişle dile özgü bir üst-kodlamaya tercümesidir. Dilde, ifadenin biçimden, aynı zamanda da ifade biçiminin töz biçiminden neden bağımsız olduğunu açıklayan da bu *üst-kodlama* ya da *üst-doğrusallık* özelliğidir: Tercüme olanaklıdır çünkü aynı biçim bir tözden bir diğerine geçebilir; oysa genetik kodda, örneğin RNA ile DNA zincirleri arasında böyle bir durum söz

---

24 Tüm bu problemler – serbest el, esnek gırtlak, dudaklar ve bozkırın yersizyurtsuzlaşma etmeni olarak rolü – hakkında bkz. Emile Devaux'nun güzel kitabı: *L'espèce, l'instinct, l'homme*, Ed. Le François, III. kısım (VII. bölüm: "Ormanından kopartılmış, gelişimi yavaşlayan, çocuklaşan insansının ellerinin serbest ve gırtlağının esnek olması gerekiyordu", ve IX. bölüm: "Orman maymunu yarattı, mağarayla bozkırsa insanı").

25 François Jacob, *La logique du vivant*, s. 298, 310, 319 [*Canlının Mantığı*, s. 282, 293-294, 302]. Jacob ve Monod kimi zaman, fakat yalnızca kolaylık olsun diye, genetik kod için tercüme sözcüğünü kullanırlar ve Monod "kodun ancak tercüme ürünleriyle tercüme edilebileceğini" belirtir.

konusu değildir. Bu durumun dille ilgili birtakım emperyalist sanılara yol açtığını ileride göreceğiz; bu sanılar şu gibi safça formüllerle ifade edilmiştir: "Dilsel olmayan bir sistemi ilgilendiren her semiyoloji, aracı olarak dili kullanmak zorundadır. (...) Dil dilsel ve dilsel-olmayan tüm sistemlerin yorumlayıcısıdır." Bu da dilin soyut bir karakterini tanımlayıp sonra da diğer tüm diğer katmanların yalnızca konuşulduğunda bu karakteri paylaşabildiği anlamına gelir. Malumun ilamıdır bu. Ama daha pozitif bir şekilde saptanmalıdır ki, evrensel tercümenin dile bu içkinliği, üst-katmanların ve yan-katmanların üst üste binmeler, yayılımlar, iletişimler ve bitişmeler bakımından diğer katmanlarda olduğundan tümüyle farklı şekilde hareket ettiklerini gösterir: İnsanla ilgili tüm hareketler, en şiddetli olanları bile, tercümeleri içerir.

Acele etmeliyiz, dedi Challenger, üzerinde bulunduğumuz bu üçüncü katmandaki zaman çizgisi bizi acele etmeye zorluyor. O halde, her biri kendi biçimlerine ve tözlerine sahip yeni bir içerik-ifade organizasyonuna sahibiz: teknolojik içerik-simgesel ya da semiyotik ifade. İçerik yalnızca el ve aletler olarak değil, fakat onları önceleyen ve kuvvet durumları ve güç oluşumlarını oluşturan toplumsal bir teknik makine olarak anlaşılmalıdır. İfade yalnızca yüz ve dil ya da diller olarak değil, fakat onları önceleyen ve im rejimlerini oluşturan semiyotik kolektif makine olarak anlaşılmalıdır. Bir güç oluşumu bir aletten, bir imler rejimi de bir dilden çok daha fazlasıdır: Hem dillerin ve aletlerin oluşumunda hem de onların karşılıklı ya da ayrı ayrı iletişimlerinde ve yayılımlarında belirleyici ve seçici failler olarak etkide bulunurlar. Makinelerin ortaya-çıkışı bu üçüncü katmanla birlikte gerçekleşir; makineler tümüyle bu katmana ait olmakla birlikte aynı zamanda kıskaçlarını her yönde tüm katmanlara doğru yükseltip uzatırlar. *Soyut Makine'nin iki durumu arasında kalan ara bir duruma benzemiyor mu bu* – karşılık geldiği bir katmanda sarmalanmış halde bulunduğu durum (ekümen) ile katmansızlaşmış tutarlılık düzlemi üstünde kendi başına geliştiği durum (planomen) [düzlem-diyar]. Burada Soyut Makine katlarını açmaya, kendisini kurmaya başlar, ki bu da onun tüm katmanları aştığı yanılsamasını üretir, halbuki onun kendisi de hâlâ belli bir katmana aittir. Bu, elbette insanın kurucu yanılsamasıdır (insan kim olduğunu sanıyor?). Bu yanılsama dilin kendisine içkin üst-kodlamadan türer. Ama yanılsama olmayan şey, içerikle ifade arasındaki yeni dağılımlardır: el-alet ilişkisi tarafından karakterize edilen ve daha derin bir düzeyde de toplumsal bir Makine'ye ve güç oluşumlarına bağlı teknolojik içerik; yüz-dil ilişkileri tarafından karakterize edilen ve daha derin bir düzeyde de semiyotik bir Makine'ye ve im rejimlerine bağlı simgesel ifade. Her iki yanda da üst-katmanlar ve yan-katmanlar, üst üste binen dereceler ve bitişik biçimler kendi başlarına özerk katmanlara dönük olarak hiç olmadığı kadar değer kazanırlar. İki im rejimini ya da iki güç oluşumunu ayırabildiğimiz durumlarda, onların aslında insan nüfuslarındaki iki farklı katman olduklarını söyleyebiliriz.

O halde şimdi içerikle ifade arasındaki bağıntı tam olarak nedir ve aralarında ne tip bir ayrım vardır? Tüm bunlar kafadadır. Diğer yandan asla bundan daha gerçek

bir ayrım da yoktur. Şunu demek istiyoruz ki tüm katman için tam da bir dışsal ortam vardır, tüm katmana nüfuz eden bir ortam: beyinsel-sinirsel ortam. Bu ortam organik alt-katmandan gelir, fakat organik alt-katman yalnızca bir alt-katman ya da edilgen bir payanda rolü oynamaz elbette. Onun kendi organizasyonunun da aşağı kalır yanı yoktur. O daha çok, içinde yüzdüğümüz insan-öncesi çorbayı oluşturur. Ellerimiz ve yüzlerimiz onun içine batmış durumdadır. Beyin bir popülasyon, iki kutba doğru meyleden bir kabileler kümesidir. Bu çorbadaki iki kutbun oluşumunu analiz eden Leroi-Gourhan'a göre bu kutuplardan biri yüzün, diğeriyse elin eylemlerine dayanır. İkisi arasındaki eşdeşlik ya da görelilik aralarındaki gerçek ayrımı ortadan kaldırmaz; aksine, iki eklemlenmenin, içeriğin elle ilgili eklemlenmesinin ve ifadenin yüzle ilgili eklemlenmesinin birbirlerini önvarsaymalarının gereği olarak ona yol açar. Ve ayrım moleküller, şeyler ya da özneler arasında olduğu gibi basitçe gerçek değildir; o, (Orta Çağ'da denildiği gibi) *özsel* hale gelmiştir, yani varlığın atfetmelerini, türlerini ya da indirgenemez kategorileri ilgilendirir: sözcükler ve şeyler. Diğer yandan, iki ayrı eklemlenmeden her birinin kendi adına zaten çift olduğu en genel hareketi bu düzeye taşınmış bir halde buluruz; içeriğin birtakım biçimsel öğeleri içeriğin kendisiyle ilişkili olarak bir ifade rolü oynarken, ifadenin birtakım biçimsel öğeleri de ifadenin kendisiyle ilişkili olarak bir içerik rolü oynar. Leroi-Gourhan ilk durumda elin bir simgeler dünyasını, tüm bir çok-boyutlu dili nasıl yarattığını gösterir. Bu çok-boyutlu dili tek-boyutlu sözel dille karıştırmamak gerekir; o, içeriğe özgü olarak ışıyan bir ifadeyi oluşturur (yazının kökenidir bu).[26] İkinci durumdaysa, dilin kendisine özgü çifte eklemlenme açıkça ortaya çıkar, çünkü sesbirimleri, doğrusal, anlamlı dilimler olarak anlam-birimlerinin ifadesine özgü olarak ışıyan bir içerik oluşturur (ve katmanın genel karakteri olarak çifte eklemlenme yalnızca bu koşullarda Martinet'nin kullandığı anlamda dilsel anlamını kazanır). Böylece, içerik-ifade ilişkileri, onlar arasındaki gerçek ayrım, bu ilişkilerin çeşitlenmeleri ve bu ayrımın büyük katman tiplerine göre nasıl gerçekleştiği konusundaki tartışmamızın şimdilik sonuna gelmiş olduk.

Challenger hızlandıkça hızlanmak istiyordu. Salonda kimse kalmamış olsa da konuşmasına devam etti. Ama sesindeki ve görünüşündeki değişim gittikçe belirginleşiyor, insanlar hakkında konuşmaya başladığından beri ondaki hayvanca bir şeyler dile geliyordu. Ne olup bittiğini kestirmek hâlâ olanaklı değildi, fakat görünüşe göre Challenger yerinde yersizyurtsuzlaşmaktaydı. Ele almak istediği üç problem daha vardı. İlki, öncelikle terminolojik bir probleme benziyordu: İmlerden söz edebilmeye ne zaman başlarız? Onları her yere, tüm katmanlara koyup ne zaman bir ifade biçimi söz konusu olsa orada bir imin olduğunu mu söylememiz gerekir? Özetle üç tür im ayırt edebiliriz: *göstergeler* (*yeryurt imleri*), *simgeler* (*yersizyurtsuzlaşmış imler*) ve *ikonlar* (*yeniden-yerliyurtlulaşmış imler*). Her katmanın yerliyurtluluklar ve yersizyurtsuzlaşma

26 André Leroi-Gourhan, *a.g.y.*, s. 269-275.

ve yeniden-yerliyurtlulaşma hareketleri içerdiği bahanesiyle imlerin tüm katmanlarda bulunduğunu mu söylemeliyiz? Böyle geniş kapsamlı bir yöntem çok tehlikelidir çünkü sırf dilin evrensel tercüman ya da yorumlayıcı işlevine dayanarak da olsa, dilsel bir emperyalizmin zeminini hazırlar ya da onu pekiştirir. Katmanların tümünü kateden bir imler sistemi yoktur elbette, hatta teorik olarak simgeselleştirmeyi önceleyen semiyotik bir "*chora*" biçiminde bile.[27] Öyle görünüyor ki, ancak ifade biçimleriyle içerik biçimleri arasında yalnızca gerçek değil, aynı zamanda kategorik bir ayrım olduğunda tam olarak imlerden söz edebiliriz. Bu durumda, karşılık gelen katmanda bir semiyotik sistem vardır çünkü soyut makine tam da, "yazma"yı, bir başka deyişle dili ele alıp ondaki im *rejimlerini* çıkartmayı sağlayan dik konumundadır. Fakat soyut makine o noktaya ulaşmadan önce, yani doğal denilen kodlamalarda katmanın içinde sarmalanmış halde bulunur: Hiçbir şekilde yazmaz ve hiçbir şekilde bir şeyi im olarak tanımasını sağlayacak olan bir serbestlik derecesine sahip değildir (bunun istisnası, tümüyle yeryurtsal anlamda hayvansal imlerdir). Bu noktadan sonra, soyut makine tutarlılık düzleminde gelişir ve imlerle parçacıklar arasında hiçbir şekilde kategorik bir ayrım yapmaz; örneğin yazar, ama gerçekle aynı anda çıkıp gelerek yazar, doğrudan tutarlılık düzleminin üstüne kaydeder. Bu bakımdan, katı anlamıyla "im" sözcüğünü yalnızca bu son katman grubu için kullanmak akla yatkın gözüküyor. Ama bu terminoloji tartışması başka bir tehlikeye götürmeseydi hiç de anlamlı olmazdı: Tüm katmanları etkileyen dilsel emperyalizm değil, fakat imleyenin, dilin kendisi, im rejimlerinin tamamı ve onları taşıyan katmanın uzanımı üzerindeki emperyalizmi. Bu durumda asıl mesele artık imin tüm katmanlara uygulanıp uygulanmadığı değil, fakat imleyenin tüm imlere uygulanıp uygulanmadığı, tüm imlerin imlemlilik yetisine sahip olup olmadığı, imler semiyotiğinin zorunlu olarak bir imleyen semiyolojisine gönderip göndermediğidir. Bu yol im mefhumunu kullanmaktan sakınma durumuna bile götürebilir, çünkü imleyenin dil üstündeki önceliği imin basitçe her yöne genişlemesine göre çok daha güçlü bir şekilde dilin tüm katmanlar üzerindeki önceliğini sağlar. Şunu demek istiyoruz, Soyut Makine'nin *bu* konumuna özgü yanılsama, tüm katmanların onun kıskaçlarıyla yakalanıp karılabileceği yanılsaması imin yayılmasına kıyasla, imleyenin kurulmasıyla çok daha pekiştirilmiş olur (imlemlilik sayesinde dil her katmanda varsayılan imlerden tek tek geçmeksizin, katmanlarla doğrudan

27 *Chora* sözcüğü Platon'un *Timaios* diyaloğunda üçüncü tür bir uzayı betimlemek için, "biçimsiz aradalık", "taşıyıcı kolon", "maddi töz" gibi anlamlarda kullanılır. Derrida bu kavramla ilgili kısa bir kitap yazmış, onun üzerinden "ya/ya da" mantığının ötesine geçen bir durumu araştırmış ya da bu mantığı yapısöküme (*déconstruction*) uğratmaya girişmiştir. Bkz. Jacques Derrida, *Khôra*, Galilée, 2006 [Türkçesi: *Khora*, Didem Eryar (çev.), Kabalcı Yayınevi, 2010]. Deleuze ve Guattari'nin kavrama buradaki göndermesi özellikle Julia Kristeva'nın *chôra* analiziyle polemik halindedir. Bkz. Julia Kristeva, *La révolution du langage poétique. L'avant-garde à la fin du XIXe siècle: Lautréamont et Mallarmé*, Média Diffusion, 2014. *(ç.n.)*

ilişkilendiği iddiasında bulunur). Ama aynı yerde dönüp duruyor, aynı kangreni yaymaya devam ediyoruz.

Dilbilimsel imleyen-imlenen ilişkisi hiç kuşkusuz çok çeşitli şekillerde kavranmıştır: Bazen bu ilişkinin keyfi olduğu, bazen aynı yaprağın iki yüzü olarak birbirleri için zorunlu oldukları, bazen terim terime ya da genel olarak birbirlerine karşılık geldikleri, bazen de birbirlerinden ayırt edilmeyecek denli ikircikli oldukları söylenmiştir. Her şekilde, imlenenin varlığı imleyenle olan ilişkisinin dışında düşünülemez ve nihai olarak imlenen, imin ötesinde dış-değer-kazanan imleyenin kendi varlığıdır. İmleyene dair söylenebilecek tek şey vardır: o, Artıklık'tır, Artık Olan'dır. Onun inanılmaz despotizmi ve bu despotizmin başarısı da bundan kaynaklanır. Keyfilik, zorunluluk, terim terime ya da genel olarak karşılık gelme, ikirciklilik, tüm bunlar tek bir amaca hizmet eder: içeriğin imlenene, ifadenin de imleyene indirgenmesi. Oysa içerik biçimleri ve ifade biçimleri ziyadesiyle görelidir ve daima bir karşılıklı önvarsayım durumunda bulunur. Onların karşılıklı dilimleri arasındaki ilişkiler ikili-tek-anlamlı, dışsal ve "biçimi-bozulmuş" bir haldedir. İkisi arasında ya da birinden diğerine doğru asla uygunluk yoktur. Daima gerçek bir bağımsızlık ve gerçek ayrımlar söz konusudur. Biçimlerin birbirine göre ayarlanması, onlar arasındaki bağıntıların belirlenmesi özgül, değişken bir düzenlemeyi gerektirir. Bu özelliklerin bazıları imleyen-imlenen ilişkisine kısmen ve tesadüfen uyar gibi gözükse de aslında hiçbiri buna uymaz. Bir bütün olarak bu özellikler imleyenin çizdiği tabloyla radikal bir karşıtlık içindedir. Bir içerik biçimi bir imlenen değildir, tıpkı bir ifade biçiminin bir imleyen olmaması gibi.[28] Bu, tüm katmanlar için geçerlidir ve buna dilin devreye girdiği katmanlar da dahildir.

İmleyen sevdalıları çok basit bir durumu kendilerine örtük bir model olarak alırlar: sözcük ve şey. Sözcükten imleyeni ve şeyden de sözcüğe uyan, dolayısıyla imleyene boyun eğen imleneni çıkartırlar. Böylece dile içsel ve homojen olan bir alana yerleşirler. Foucault'nun örnek analizini takip edelim. Bu örnek öyle görünmese de fazlasıyla dilbilimi ilgilendirir. Bir şey olarak cezaevini ele alalım. Cezaevi bir biçimdir, "cezaevi-biçim"; bir katmandaki bir içerik biçimidir ve okul, kışla, hastane, fabrika gibi diğer içerik biçimleriyle ilişkilidir. Bu şey ya da biçim "cezaevi" sözcüğüne değil, suçlu edimleri sınıflandırma, sözceleme, tercüme etme ve hatta meydana getirmenin yeni bir tarzını ifade eden "suç, suçlu" gibi tümüyle farklı sözcüklere ve kavramlara gönderir. "Suç", "cezaevi" içerik biçimiyle karşılıklı önvarsayım halinde bulunan ifade biçimidir. Suç hiçbir şekilde bir imleyen değildir, cezaevinin imlenen olacağı hukuki bir imleyen bile değildir. Bu, tüm analizi düzleştirmek olurdu. Bununla birlikte, ifade

28 Bu yüzden Hjelmslev çekincelerine ve kuşkularına karşın, bize göre imleyenle imlenenden gerçekten vazgeçen tek dilbilimcidir. Kendisi, bu kopuşu bilinçli olarak, çekinmeden, ama aynı zamanda imleyenin örtük önvarsayımlarını koruyarak gerçekleştiren dilbilimcilerden çok daha ileri gitmiştir.

biçimi sözcüklere değil, bir katman olarak ele alınan toplumsal alanda açığa çıkan bir sözceler kümesine indirgenir (bir imler rejimi tam da budur). İçerik biçimi bir şeye değil, fakat bir güç oluşumu olarak kompleks bir şeyler durumuna (mimari, yaşam programları, vb.) indirgenir. İki çokluğun, ifadenin "söylemsel çoklukları"yla içeriğin "söylemsel olmayan çoklukları"nın sürekli birbirine karışması söz konusudur. Durum bundan çok daha komplekstir çünkü bir içerik biçimi olarak cezaevinin kendi göreli ifadesi vardır; ona özgü her tür sözce suçluluk sözceleriyle çakışmak zorunda değildir. Buna karşılık, ifade biçimi olarak suçluluğun kendi özerk biçimi vardır çünkü suçluluk suçları değerlendirmenin yeni bir tarzını ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda onları meydana getirir. İçerik biçimi ve ifade biçimi, cezaevi ve suç, bunların her birinin kendi tarihi, mikro-tarihi, dilimleri vardır. Olsa olsa, diğer içeriklerin ve ifadelerin yanında, kesinlikle bir imleyen olarak değil, fakat bir tür diyagram olarak işleyen Soyut Makine'nin aynı durumunu içerirler (cezaevi, okul, kışla, hastane, fabrika, vb. için aynı soyut makine). İki biçim tipini, içerik dilimleriyle ifade dilimlerini birbirine uydurmak için onlar arasındaki gerçek ayrımı hesaba katan çifte kıskaçlı ya da daha çok iki kafalı somut bir düzenleme gereklidir. Güç oluşumlarıyla im rejimlerini eklemleyen ve moleküler düzeyde çalışan bütün bir organizasyon gereklidir (Foucault bunu disipliner iktidar toplumları olarak adlandırır).[29] Kısacası, sözcüklerle onların denk düştüğü varsayılan şeyleri ve imleyenlerle onlara uygun geldiği varsayılan imlenenleri asla birbirine karıştırmamak, kararsız bir denge ya da karşılıklı önvarsayım halindeki farklı biçimselleştirmeleri ayırt etmek gerekir. "*İstediğimiz kadar gördüğümüzü söyleyelim, gördüğümüz şey asla söylediğimiz şeyde bulunmaz.*" Okulda olduğu gibi tek bir yazı dersi yoktur; bu, her türlü imlenen için artıklık olan büyük İmleyen'in bir dersi olurdu. Karşılıklı önvarsayım halinde bulunan ve bir çifte kıskaç oluşturan iki ayrı biçimselleştirme vardır: okuma ve yazma dersindeki ifade biçimselleştirmesi (her birinin kendi göreli içerikleri vardır) ve hayat bilgisi [şeyler] dersindeki içerik biçimselleştirmesi (kendi göreli ifadeleriyle birlikte). Asla imleyen ya da imlenen değiliz, katmanlaşmış bir haldeyiz.

İmi tüm katmanlara ve imleyeni de tüm imlere yerleştirmektense (ki bu, sınırına götürüldüğünde tüm imlerden tamamen vazgeçmeyi beraberinde getirir), katı bir şekilde sınırlı bir yöntemi tercih edeceğiz. Öncelikle, imsiz ifade biçimleri vardır (örneğin, genetik kodun dille hiçbir ilgisi yoktur). Ancak birtakım koşullar altında

---

29 Michel Foucault, *Surveiller et punir*, Gallimard [Türkçesi: M. Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), İmge Kitabevi, 2001]. Foucault daha *L'archéologie du savoir*'da iki çokluk, ifadeler ya da sözceler, içerikler ya da nesneler kuramının taslağını çizmiş, onların imleyen-imlenen çiftine indirgenemeyeceğini göstermişti [Türkçesi: M. Foucault, *Bilginin Arkeolojisi*, Veli Urhan (çev.), Birey Yayıncılık, 1999]. Aynı zamanda daha önceki kitaplarından birinin, *Les mots et les choses*'un adının neden olumsuz anlamda anlaşılması gerektiğini de açıklamıştı (s. 66-67) [Türkçesi: M. Foucault, *Kelimeler ve Şeyler*, Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), İmge Kitabevi, 2001, s. 81-82].

katmanların imler içerdikleri söylenebilir. İmler genel olarak dille eşitlenemez ve ancak dilin çok sayıda gerçek kullanımını ya da işlevini ilgilendiren sözce rejimleri tarafından tanımlanır. Peki o zaman bir ifadeyi başka türlü biçimselleştiren eşzamanlı içerikleri işaret etmeden ve imlemeden biçimselleştiren bu rejimler için neden *im* sözcüğünü kullanmaya devam edelim? İmler bir şeyin imleri değildir; onlar, yersizyurtsuzlaşma ve yeniden-yerliyurtlulaşma imleridir. Bu hareketlerde belli bir eşiğin aşıldığını belirtirler ve bundan dolayı da im sözcüğünün korunması gerekir (daha önce gördüğümüz üzere, hayvansal "imler" için bile geçerlidir bu).

Ardından, bu sınırlı tanımı kullanarak im rejimlerini ele alırsak, onların imleyenler olmadıklarını ya da zorunlu olarak böyle olmadıklarını görürüz. Tıpkı imlerin yalnızca belirli bir katman üzerindeki belli bir ifade biçimselleştirmesini işaret etmesi gibi, imlemliliğin kendisi de yalnızca bu özel biçimselleştirmede mevcut çok sayıda rejim içindeki bir rejimi işaret eder. Tıpkı semiyotik olmayan ifadeler ya da imsiz ifadeler olması gibi, katman üzerinde ve tutarlılık düzlemi üzerinde semiyolojik olmayan im rejimleri, imlemsiz imler vardır. İmlemlilikle ilgili söylenebilecek en fazla şey, onun *bir* rejimi nitelediğidir, bu da ne en ilginç ne de modern ya da güncel bir rejim bile değildir, hatta belki de en tehlikeli, kanserli ve diğerlerinden daha despotik rejimdir ve yanılsamada diğerlerinden çok daha ileriye gider.

Her durumda, içerikle ifade asla imlenenle imleyene indirgenebilir değildir. Ve hatta altyapıyla üstyapıya da indirgenebilir değildir (ki bu da ikinci problemdir). Artık ne belirleyici etmen olarak içeriğin önceliği ne de bir imleyen olarak ifadenin önceliği ortaya konulabilir. İfadeye "belli" bir bağımsızlık ve etkide bulunma olanağı versek bile, onu içeriği yansıtan bir biçim haline getiremeyiz. Bunun da tek nedeni ekonomik denilen içeriğin zaten bir biçime ve hatta ona özgü ifade biçimlerine sahip olmasıdır. İçerik biçimi ve ifade biçimi birbirini önvarsayan paralel iki biçimselleştirmeye gönderir: Açıktır ki onların dilimleri birbirine karışıp durur ve birbirine geçer. Fakat bunu gerçekleştiren, bu iki biçimin türediği soyut makinedir ve onların ilişkilerini düzenleyen makinesel düzenlemelerdir. Bu paralelliğin yerine piramit biçimli bir imge konursa, içerik (kendi biçimini de içerecek şekilde) Soyut'un tüm özelliklerini üstlenen ekonomik bir üretim altyapısına dönüşür. Böylece düzenlemeleri bir üstyapının ilk katı haline getirmiş oluruz, ki bu üstyapı da olduğu haliyle, bir devlet aygıtında konumlanır. İm rejimleri ve ifade biçimleriyse üstyapının ikinci katı haline gelir, ki onu da tanımlayan ideolojidir. Dilinse nereye konulacağı artık hiç de açık değildir: Büyük Despot ulusun ortak değeri ve bilgi taşıyıcısı olarak dile özel bir yer vermeye karar vermiştir. Ama bu şekilde dilin doğasını yanlış tanımış oluruz. Onun doğası yalnızca heterojen im rejimlerinde mevcuttur ve bir bilgiyi dolaşıma sokmaktan çok çelişkili buyrukların dağıtımını yapar. İktidar organizasyonlarını ifade eden ve bir içeriğin varsayılan ifadesi olarak ideolojiyle hiçbir ilgisi olmayan im rejimlerinin doğası da bu şekilde yanlış tanınmış olur (ideoloji devrede olan tüm toplumsal

makineleri gizleyen en berbat kavramdır). Hiçbir şekilde bir devlet aygıtında konumlanmayan, fakat dilimleri iç içe geçen içerik ve ifade biçimselleştirmelerinin her noktasında işleyen iktidar organizasyonlarının doğası yanlış tanınmış olur. Ve son olarak, hiçbir şekilde "son kertede" ekonomik olmayan içeriğin doğası yanlış tanınmış olur, çünkü çok sayıda doğrudan ekonomik im ya da ifade olduğu gibi ekonomik olmayan içerikler de vardır. Öte yandan, imleyen, altyapı tarafına konularak ya da aksine, ekonomi politiğe biraz fallus biraz hadım-etme, psikanalize de biraz ekonomi ya da politika konularak toplumsal oluşumların statüsü anlaşılamaz.

Son olarak, üçüncü bir problem daha var. Zira katmanlar arasında, sanki onlar aşamalara göre düzenlenmiş ve mükemmellik derecelerine göre sıralanmışlar gibi bir tür kozmik ya da hatta ruhsal bir evrim olduğunu varsaymadan katmanlar sistemini açıklığa kavuşturmak hiç de kolay değildir. Oysa durumun bununla hiç ilgisi yok. İçeriğin ve ifadenin farklı şekilleri aşamalar değildir. Biyo-yuvar, noo-yuvar yoktur, her yerde tek bir Mekano-yuvar vardır. Öncelikle katmanların kendilerini ele alarak başlarsak, bir katmanın diğerinden daha az organize olduğunu söyleyemeyiz. Bir alt-katman olarak bulunan bir katman için bile geçerlidir bu: Sabit bir düzen yoktur ve bir katman aşamalar ve dereceler açısından zorunlu olması gerektiği düşünülen ara aşamalardan bağımsız olarak diğer bir katmana doğrudan bir alt-katman olarak hizmet edebilir (örneğin mikrofiziksel sektörler organik fenomenler için dolaysız bir alt-katman görevi görür). Ya da aşikâr düzen tersine dönebilir; kültürel ya da teknik fenomenler böceklerin, bakterilerin, mikropların ya da hatta parçacıkların gelişimine dönük verimli bir toprak, iyi bir çorba sağlayabilir. Sanayi çağı böceklerin çağı olarak tanımlanmaktadır... Bugün işler daha da sarpa sarmıştır: Hangi katmanın hangisiyle, hangi anlamda iletişime geçeceğini önceden söyleyemeyiz. Her şeyden önce, daha düşük, daha yüksek ya da alçak diye bir organizasyon yoktur; alt-katman katmanın ayrılmaz parçasıdır, organizasyondaki bir artış olarak değil, fakat değişimin meydana geldiği ortam olarak ona bağlıdır.[30] Öte yandan, tutarlılık düzlemini ele alırsak, onun bambaşka şeylerle ve imlerle katedildiğini fark ederiz: Semiyotik bir fragman kimyasal bir etkileşimle yan yana gelir, bir elektron bir dile çarpar, bir kara delik bir genetik mesajı yakalar, bir kristalleşme bir tutku doğurur, yaban arısıyla orkide bir harfi kateder... Bu, "gibi" yapmak değildir, "bir elektron gibi", "bir etkileşim gibi", vb. demiyoruz. Tutarlılık düzlemi her türlü metaforun ortadan kalkmasıdır; mevcut olan her şey Gerçek'tir. Söz konusu olan, kişideki elektronlar, gerçek kara delikler, gerçeklikte bulunan organitler, otantik im sekanslarıdır. Yalnızca, bulundukları katmanlardan sökülmüş, katmansızlaşmış, kodsuzlaşmış, yersizyurtsuzlaşmışlardır ve bu da onları tutarlılık düzleminde yan yana getirip iç içe geçiren şeydir. Sessiz bir dans. *Tutarlılık düzlemi düzey farkı, büyüklük düzeni ya da mesafesi diye bir şey bilmez. Yapay olan ile doğal olan arasındaki*

30 Gilbert Simondon, *L'individu...*, s. 139-141.

her türlü farkı göz ardı eder. İçerik ile ifade ya da biçim ile biçimlenmiş töz ayrımı diye bir şey bilmez; tüm bunlar ancak katmanlarda ve katmanlara bağlı olarak var olurlar.

Peki şeyler kendilerini niteleyen katmanları yitirdiklerinde ve mutlak yersizyurtsuzlaşmaya girdiklerinde de hâlâ onları tanımlamaya ve adlandırmaya devam edebilir miyiz? Gözler kara delik; peki katmanlarının ve yerliyurtluluklarının dışında kara delikler ve gözler ne? Bu noktada katmanlarla katmansızlaşmış tutarlılık düzlemi arasında bir düalizm ya da özet bir karşıtlık kurmakla yetinemeyiz. Katmanların kendileri de göreli yersizyurtsuzlaşma hızlarıyla hareketlendirilir ve tanımlanır; üstelik, mutlak yersizyurtsuzlaşma başından beri oradadır ve katmanlar her yerde bulunan, daima ilksel ve içkin olan tutarlılık düzlemi üstündeki yan-ürünler, kalınlaşmalardır. Tutarlılık düzlemi aynı zamanda Soyut Makine tarafından kaplanmış ve çizilmiştir. Soyut makine çizdiği kodsuzlaşmış düzlem üzerinde gelişerek ve bileşim birliğini tanımladığı her katmanda sarmalanarak ve hatta ön-tutuş biçimini tanımladığı bazı katmanlarda yarı yarıya dikilerek *eşzamanlı olarak* gelişir. Tutarlılık düzleminde akıp giden ya da dans eden şey böylece kendisiyle birlikte katmanının aurasını, bir dalgalanmayı, bir anıyı ya da gerilimi taşır. Tutarlılık düzlemi kendisinde, kendi işlevleri olarak işleyen değişkenleri katmanlardan çekip çıkartabilmeye yetecek kadar katman tutar yalnızca. Tutarlılık düzlemi ya da planomen [düzlem-diyar] hiçbir şekilde biçimlenmemiş maddelerin farklanmamış bir kümesi ya da türlü türlü biçimlenmiş maddelerin bir kaosu değildir. Tutarlılık düzleminde artık ne biçimlerin ne de tözlerin ne içeriğin ne de ifadenin olduğu doğrudur, karşılıklı ve göreli yersizyurtsuzlaşmalar da yoktur artık. Tutarlılık düzlemi (ya da soyut makine) katmanların biçimlerinin ve tözlerinin altında, *yeğinlik sürerlikleri inşa eder:* ayrı biçimlerden ve tözlerden çıkarttığı yeğinliklere dönük olarak bir süreklilik yaratır. Tutarlılık düzlemi (ya da soyut makine) içeriklerin ve ifadelerin altında, en fazla yersizyurtsuzlaşmış parçacıklarda en fazla imlemsiz imi işlevlendiren *im-parçacıklarını* (*taneciklerini*) *yayar ve birleştirir*. Tutarlılık düzlemi (ya da soyut makine) göreli hareketlerin altında, karşılıklı göstergeleri mutlak değerlere dönüştüren *yersizyurtsuzlaşma akışlarının bağlanmasını sağlar*. Katmanlar yeğinlikleri ancak süreksiz olarak bilirler, onlar da biçimlerde ve tözlerde tutulmuştur; taneciklerse ancak içerik parçacıklarına ve ifade fasıllarına bölünmüş bir halde ve yersizyurtsuzlaşmış akışlar ancak birbirinden ayrılmış ve yeniden-yerliyurtlulaşmış bir halde bilinir. Yeğinlik sürerlikleri, tanecikler ya da im-parçacıklarla birleşen yayım, yersizyurtsuzlaşmış akışların bağlanması tutarlılık düzlemine özgü üç etmendir. Bu üç etmen soyut makine tarafından işleme konulur ve kodsuzlaşmayı oluşturur. Halihazırda bunların hiçbirinde kaotik bir beyaz geceyi ya da farklılaşmamış kara bir geceyi ima eden hiçbir şey yoktur. Kurallar vardır, fakat ileride ya da başka bir yerde göreceğimiz üzere bunlar "düzlemleştirme"nin [planlamanın], diyagramlaştırmanın kurallarıdır. Soyut makine gelişigüzel değildir. Süreklilikler, yayımlar ve birleşmeler, bağlamalar öyle rastgele meydana gelmez.

Şimdi son bir ayrımı daha kayda düşmemiz gerekiyor. Soyut makine tutarlılık düzleminde olup bitenlerin kompleksliğini dikkate alan farklı eşzamanlı hallere sahip değildir yalnızca, ama onun somut makinesel düzenleme adını verdiğimiz şeyle de karıştırılmaması gerekir. *Soyut makine* bazen sürerlikleri, yayımları ve bağlamaları inşa ettiği tutarlılık düzleminde gelişir. Bazen bileşim birliğini ve çekim ya da ön-tutuş kuvvetini tanımladığı bir katmanda sarmalanır. *Makinesel düzenleme* bununla sıkı ilişki içinde olmakla birlikte tümüyle başka bir şeydir. İlk olarak, bir katman üstünde, içerikle ifadenin birbirine uyarlanmasını sağlar, içerik dilimleriyle ifade dilimleri arasındaki ikili-tek-anlamlı ilişkileri üretir ve katmanın yan-katmanlara ve üst-katmanlara bölünmesini yürütür. Daha sonra, bir katmandan diğerine, bir alt-katman olarak işlev gören şeyle ilişkiyi sağlar ve buna denk düşen organizasyon değişimlerini yapar. Son olarak da tutarlılık düzlemine döner çünkü soyut makineyi zorunlu olarak belirli bir katmanda, katmanlar arasında ve katmanların düzlemle ilişkisinde gerçekleştirir. Organik katmanın eklemlenmelerinin gerçekleşmesi için örneğin Dogonlardaki demirci örsü gibi bir düzenleme gerekir. İki katman arasındaki ilişkinin gerçekleşmesi için bir düzenleme gerekir. Organizmaların, onları kullanan bir toplumsal alanda tutulup ona nüfuz edebilmesi için bir düzenleme gerekir: Amazonların organik katmanı bir savaş teknolojisi katmanına uyarlaması için, hem de korkunç bir kadın-yay-bozkır düzenlemesi pahasına, bir göğsü kesmesi gerekmedi mi? Kuvvet halleriyle im rejimlerinin, ilişkilerini birbirlerine geçirmeleri için düzenlemeler gerekir. Bir katmanda sarmalanan bileşim birliğinin, verili bir katmanla diğer katmanlar arasındaki ilişkilerin ve bu katmanlarla tutarlılık düzlemi arasındaki ilişkinin gelişigüzel kalmayıp organize olması için düzenlemeler gerekir. Her durumda, makinesel düzenlemeler soyut makineyi tutarlılık düzlemi üzerinde geliştiği ya da bir katmanda sarmalandığı haliyle *gerçekleştirir*. Ve en önemli problem de işte budur: Verili bir makinesel düzenlemenin, soyut makineyle birlikte gerçekleşme ilişkisi nedir? Bir makinesel düzenleme soyut makineyi nasıl gerçekleştirir, hangi uygunluğa göre bunu yapar? Düzenlemeleri sınıflandırın. Mekano-yuvar olarak adlandırdığımız şey, katmanların dışında, üstünde ve onlar arasında bulunan tüm soyut makineler ve makinesel düzenlemeler kümesidir.

Dolayısıyla, katmanlar sisteminin imleyen-imlenenle, altyapı-üstyapıyla ya da zihin ve maddeyle hiçbir ilgisi yoktur. Tüm bunlar katmanları tek bir katmana indirgemenin, sistemi katmansızlaşma olarak tutarlılık düzleminden kesip kopartarak onu kendi üstüne kapatmanın yollarıdır. Ses bizi terk etmeden önce özet yapmak gerekiyordu. Challenger bitiyordu. Sesi duyulmaz hale gelmiş, iyice tizleşmişti. Boğuluyordu. Elleri uzatılmış kıskaçlara dönüşmüş, herhangi bir şeyi kavramaktan aciz bir hale gelmiş olsa da hâlâ belli belirsizce bir şeyleri işaret etmekteydi. Çift maskenin, çift kafanın içinden sanki bir tür madde akıyordu; koyulaşıyor mu yoksa sıvılaşıyor mu, söylemek zordu. Dinleyicilerin bir kısmı geri dönmüştü, fakat yalnızca gölgeler ve aylak gezenler olarak. "Bunu duydunuz mu? Bir hayvan sesi." O halde hızla özetlemek,

belirlemek, terminolojiyi mümkün olduğunca, bir hiç uğruna da olsa kayda düşmek gerekiyordu. Öncelikle ilk mefhum grubu vardı: Organsız Beden ya da katmansızlaşmış Tutarlılık Düzlemi – bu bedende ya da düzlemde olup bitenlerin, Düzlemin Maddesi (yeğin sürerliklerden, parçacık-im yayımlarından ve akışların bağlanmasından oluşan tekil, dilimsizleşmiş çokluklar) – bu bedeni inşa eden, bu düzlemi çizen ya da olup bitenleri "diyagramlaştıran" Soyut Makine ya da Makineler (kaçış çizgileri ya da mutlak yersizyurtsuzlaşmalar).

Sonra da katmanlar sistemi geliyor. Katmanlar yeğin sürerlikte biçimleri kesip biçer ve maddeleri tözler haline getirir. Birleşik yayımlarda ifadelerle içerikler, ifade birimleriyle içerik birimleri, örneğin imlerle parçacıklar arasında ayrımlar yapar. Bağlanmalardaki akışları ayırır, onlara göreli hareketler ve çeşitli yerliyurtluluklar, göreceli yersizyurtsuzlaşmalar ve tamamlayıcı yeniden-yerliyurtlulaşmalar tayin eder. Böylece katmanlar hareketlerle canlandırılan çifte eklemlenmeleri her yerde kurar: Her durumda belirlenebilir ilişkiler altında, dilimli çoklukları oluşturan içerik biçimleri ve tözleri, ifade biçimleri ve tözleri vardır. İşte budur *katmanlar*. Her katman içerikle ifade arasındaki bir çifte eklemlenmedir, her ikisi de birbirinden gerçekten ayrıktır ve bir karşılıklı önvarsayım halinde bulunur. İçerikle ifade birbirine karışır ve onların dilimlerini ilişkiye sokan da çift-başlı makinesel düzenlemelerdir. Bir katmandan diğerine çeşitlenmekte olan şey, içerikle ifade arasındaki gerçek ayrımın doğası, biçimlenmiş maddeler olarak tözlerin doğası ve göreli hareketlerin doğasıdır. Üç büyük gerçek ayrım tipi arasındaki ayrımın bir özetini yapabiliriz: bir ifade tınlamasının kurulduğu büyüklük düzenleri arasındaki gerçek-biçimsel ayrım (tetikleme); bir ifade doğrusallığının kurulduğu farklı özneler arasındaki gerçek-gerçek ayrım (çapraz-aktarım); bir ifade üst-doğrusallığının kurulduğu farklı atfetmeler ya da kategoriler arasındaki gerçek-özsel ayrım (tercüme).[31]

Her katman bir başka katmana dönük olarak *alt-katman* işlevi görür. Her katmanın bileşim birliği kendi ortamına, tözsel öğelerine ve biçimsel özelliklerine göre tanımlanır (Ekümen). Ama her katman kendi indirgenemez biçimlerine ve birleşik ortamlarına göre *yan-katmanlara* ve kendi biçimlenmiş tözlerinin katlarına ve ara ortamlarına göre de *üst-katmanlara* bölünmektedir. Üst-katmanların ve yan-katmanların kendileri de katmanlar olarak ele alınmalıdır. Makinesel bir düzenleme katmanlar arası ilişkileri, ama aynı zamanda her bir katmandaki içerikle ifade arasındaki ilişkileri önceki bölmelere uygun bir şekilde ayarladığı ölçüde, bir *ara-katman*dır. Aynı

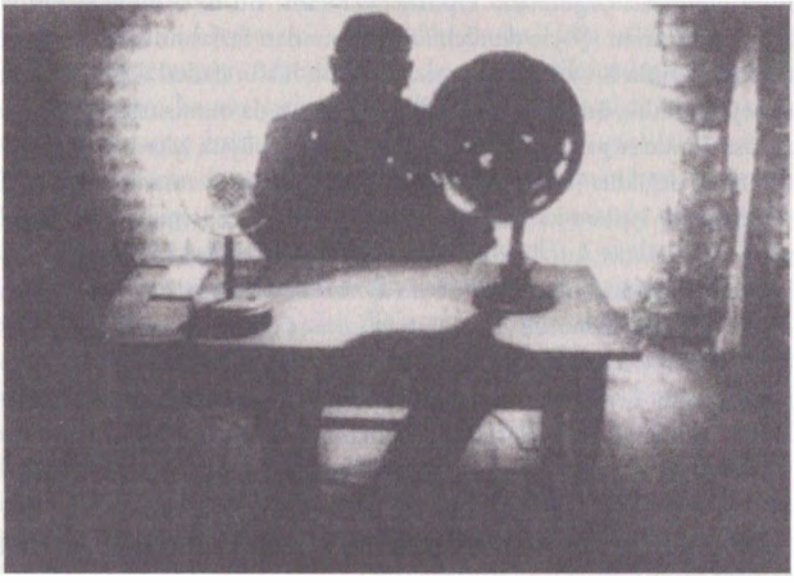
31 Deleuze ve Guattari *induction*, *transduction* ve *traduction* gibi terimleri fizik, kimya ve biyolojiden ödünç alır ve bunlara özgün birer anlam verirler. Öte yandan, bu terimlerin bu ilk anlamları da bir ölçüde korunur. Bu anlamsal sürekliliği sağlamak için bu sözcükleri sırasıyla "tetikleme", "çapraz-aktarım" ve "tercüme" sözcükleriyle karşılıyorum. Deleuze ve Guattari'nin kullanımında önemli bir esin kaynağı Gilbert Simondon'dur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gilbert Simondon, *L'individuation à la lumière des notions de forme et d'information*, Editions Jérôme Millon, 2005. *(ç.n.)*

düzenleme farklı katmanlardan ödünç alınabilir ve bu da belli oranda bir düzensizlik içerebilir. Diğer yandan, bir katman ya da bir katman öğesi farklı bir düzenlemede yine diğer katmanlarla birlikte işleyebilir. Sonuçta, makinesel düzenleme bir *meta-katmandır* çünkü aynı zamanda tutarlılık düzlemine dönüktür ve zorunlu olarak soyut makineyi gerçekleştirir. Soyut makine, Ekümen'i ya da bileşim birliğini tanımladığı her katmanda sarmalanmış halde bulunur ve katmansızlaşmayı yürüten tutarlılık düzlemi üstünde gelişir (Planomen) [düzlem-diyar]. Dolayısıyla düzenlemeler bir katmanın kendi biriminin işlevi olarak onun değişkenlerini ayarlamakla kalmaz, aynı zamanda katmanlar dışında olduğu haliyle soyut makineyi de belli bir şekilde gerçekleştirirler. Makinesel düzenlemeler eşzamanlı olarak hem her katmandaki içeriklerin ve ifadelerin kesişiminde hem de tüm katmanların tutarlılık düzlemiyle kesişiminde yer alırlar. Fener gibi her yöne dönüp durarak etkilerde bulunurlar.

Bitmişti. Tüm bunlar ileride somut bir anlam kazanacaktı. Eklemlenmiş çifte maske düşmüştü, içinden sıvıların sızdığı eldivenlerle tunik de öyle. Sıvılar akıp giderken, "buhur dumanıyla ve tuhaf desenli halı dokumalarıyla kaplı" konferans salonunun katmanlarını da yiyip bitiriyordu sanki. Katmansızlaşmış, yersizyurtsuzlaşmış Challenger yeryüzünü beraberinde götürdüğünü, gizemli bir dünyaya, zehirli bahçesine doğru yola çıktığını mırıldanıyordu. Bir şeyler daha fısıldandı: Şeyler körü körüne ilerler ve imler körü körüne çoğalır. Panik yaratımdır. Genç bir kız bağırdı "en yabani, en derin ve en iğrenç bir sara kriziyle" Özeti duyan olmadı ve kimse de Challenger'a dur gitme demedi. Challenger ya da artık ondan geriye ne kaldıysa, artık göreli olmaktan tümüyle çıkmış tuhaf bir güzergâhı izleyerek *tutarlılık düzlemine* doğru yavaşça koşturmaktaydı. Bir döner kapı gibi, bir tanecikli, yeğinlikli tik taklı, mutlak olanı yoğuran birleşik ritimli bir Saat gibi işleyen bir düzenlemeye karışmaya çalışıyordu: "Karaltı pek de insanca olmayan bir hareketle çöktü ve büyülenmiş bir halde, olağandışı ve kozmik ritminde tik tak eden, tabut biçimindeki saate yöneldi (...). Karaltı şimdi olağandışı saate ulaşmıştı, izleyicilerse yoğun dumanların arasından hiyerogliflerle kaplı büyük kapıyı kurcalayan, belli belirsiz kara bir pençe gördüler. Pençenin dokunuşu acayip bir tıkırtı çıkardı. Derken, karaltı tabut biçimli kutuya girip kapıyı kapadı. Olağandışı tik tak sesi tekrar başladı, tüm gizli kapıların açılışının temelinde yatan kozmik, kara ritmi çınlata çınlata"[32] – Mekano-yuvar ya da köksap-yuvar.

32 Lovecraft, *Démons et merveilles*, Bibliothèque mondiale, s. 61-62 [Türkçesi: H. P. Lovecraft, "Gümüş Anahtarın Açtığı Kapıların Ötesi", *H. P. Lovecraft Toplu Eserleri 1*, Hasan Fehmi Nemli (çev.), Dost Kitabevi, 2001, s. 500-501].

4. 20 KASIM 1923 — DİLBİLİMİN KOYUTLARI

Buyruk-sözcük Düzenlemesi

I. DİL MALUMATA VE İLETİŞİME DAYALIDIR.

Öğretmen bir öğrenciye soru sorduğunda malumat ediniyor ya da aynı şekilde bir gramer veya hesap kuralını öğretirken malumat veriyor değildir. O "eğitir", yani buyruklar, komutlar verir. Öğretmenin komutları öğrettiği şeye dışsal değildir ya da ona eklenmez. İlksel imlemelerden doğmaz, malumatların sonucu değildir: Bir buyruk daima ve halihazırda önceki buyrukları ilgilendirir, bu yüzden de buyruk artıklıktır. Zorunlu eğitim makinesi malumat aktarmaz, ama çocuğa gramerin tüm ikili temellerini (erkek-kadın, tekil-çoğul, ad-fiil, sözce öznesi-sözceleme öznesi, vb.) içeren semiyotik koordinatları dayatır. Dilin en temel birimi, yani sözce

buyruk-sözcüktür.[1] Malumatları merkezileştirmeye dayalı bir yeti olarak sağduyudan çok, buyruk-sözcükler yayma, alma ve aktarmaya dayalı iğrenç bir yetiyi tanımlamak gerekiyor. Dil inanılmak değil, boyun eğmek ve eğdirmek için yapılmıştır. "Baronesin beni iyi niyetine ikna etmeye en ufak niyeti yok; beni görmeyi yeğlediği konusunda hemfikir olduğunu gösteriyor yalnızca."[2] Çoğunlukla pek de gerçeklik ya da doğruluk kaygısı taşımayan, ama neyin gözlenmesi ve akılda tutulması gerektiğini açıkça söyleyen polis ya da hükümet bildirilerinde görürüz bunu. Bu bildirilerin inandırıcılık gibi bir derdinin olmaması çoğunlukla kışkırtıcılığa varır. Bu da asıl meselenin başka bir şey olduğunun kanıtıdır. Şöyle denilebilir: Dil bundan fazlasını istemez. Spengler sözün temel biçimlerinin bir yargının sözcesi ya da bir hissin ifadesi değil, "komut verme, boyun eğmeye tanıklık, öne sürme, soru, olumlama ya da olumsuzlama" olduğunu belirtir; çok kısa cümleler yaşamı komuta eder ve onları büyük işlerden ve girişimlerden ayırmak olanaklı değildir: "Hazır mısın?", "Evet", "Haydi o zaman."[3] Sözcükler aletler değildir; fakat tıpkı işçilere kazma kürek verdiğimiz gibi öğrencilere de dil, defter ve kalem veririz. Bir gramer kuralı sözdizimsel bir belirteç olmazdan önce bir iktidar belirtecidir. Buyruk ne ön-imlemelere ne de ayırt edici birimlerin ön-organizasyonuna bağlıdır. Tam tersi söz konusudur. Malumat komut olarak buyrukların yayımı, aktarımı ve gözlenmesi için gerekli en asgari birimdir. *Yanıyoruz* ile *Tanıyoruz*'u birbirine karıştırmamak ya da Lewis Carroll'ın betimlediği gibi öğretmenle öğrenci arasında geçen talihsiz durumdan kaçınmak için asgari malumat yeterlidir (öğretmen merdivenin tepesinden bir soru sorar, bu soru hademeler tarafından aktarılır ve geçtiği her adımda bozulmaya uğrar, en altta avluda bulunan öğrencinin verdiği yanıt yine her adımda bozulmaya uğrayarak yukarı döner). Dil yaşam değildir; o, yaşama buyruklar verir. Yaşam konuşmaz, dinler ve bekler.[4] Her türlü buyruk-sözcükte, hatta babadan oğula olanda bile küçük bir idam kararı vardır – Kafka'nın dediği gibi, bir Yargı Kararı.

Asıl zor olan, buyruk-sözcüğün statüsünü ve uzanımını netleştirmektir. Bu, bir dilin kökeni sorunu değildir çünkü buyruk-sözcük yalnızca bir dil-işlevdir, dille

---

1 Burada "buyruk-sözcük" olarak karşıladığım *mot d'ordre* terimi parola ve slogan gibi anlamlara da geliyor. Deleuze ve Guattari yer yer terimin bu anlamlarını da gündeme getiriyorlar. Yeri geldikçe bunlara dikkat çekeceğim. *(ç.n.)*

2 Georges Darien, *L'épaulette*, 10-18, s. 435. Ya da Zola, *La bête humaine*, Gallimard, s. 188 [Türkçesi: Zola, *Hayvanlaşan İnsan*, Alev Özgüner (çev.), İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 169]: "Bunu söylemesi Jacques'ı ikna etmek için değil, yalnızca başkalarının gözünde suçsuz görünmesi gerektiğini ona hatırlatmak içindi." Bu tür bir cümle genel anlamda, "Markiz saat beşte dışarı çıktı" gibi malumat veren bir cümleden çok daha romana özgüdür.

3 Spengler, *L'homme et la technique*, Gallimard, Idées, s. 103.

4 Brice Parain, *Sur la dialectique*, Gallimard. Parain yaşama verilen bu buyruklarla ilişkili olarak, dilde bir "varsayım" ya da önvarsayım kuramı geliştirir; ama bunu siyasal anlamda bir iktidardansa, ahlaki anlamda bir ödev olarak görür.

eş-uzanımlı bir işlevdir. Eğer dil daima kendisini varsayıyor gibi gözüküyorsa, eğer ona dilsel-olmayan sabit bir çıkış noktası atfedemiyorsak, bunun nedeni dilin görülen (ya da hissedilen) bir şey ile söylenen bir şey arasında işlemeyip daima bir söyleyişten bir diğerine doğru ilerliyor olmasıdır. Bu bakımdan, anlatının görülen şeyin iletişiminden değil, fakat işitilen şeyin, bir başkasının size söylediği şeyin aktarımından ibaret olduğuna inanıyoruz. Kulaktan dolma. Hatta tutkudan kaynaklı bozulmaya uğrayan bir görüntüyü gündeme getirmek dahi yeterli değildir. "İlk" dil ya da daha çok dile dair ilk belirlenim mecaz ya da metafor değil, *dolaylı söylemdir*. Bazılarının metafora ya da metonimiye vermek istedikleri önem, dilin çalışılması açısından felaket sonuçlar doğurmuştur. Metaforlar ya da metonimiler yalnızca etkilerdir; onlar ancak dolaylı söylemi baştan varsaymaları durumunda dile aittirler. Bir tutkuda çok sayıda tutku ve bir seste farklı türden sesler, mırıldanmalar, *glosolali*[5] vardır: Bundan dolayı her türlü söylem dolaylıdır ve dile özgü tercüme dolaylı söylemin tercümesidir.[6] Benveniste, arı organik bir kodlama taşısa ve *hatta mecazlara başvursa bile* onun bir dili olduğunu kabul etmez. Arının dili yoktur çünkü o algılamış olduğu şeyi iletebiliyor olmasına rağmen ona iletilen şeyi aktaramaz. Bir yiyecek kaynağını algılamış olan bir arı onu algılamamış olan diğer arılara mesajı iletebilir, fakat bu kaynağı görmemiş olan bir arı onu görmemiş olan arılara bu mesajı aktaramaz.[7] Dil birinci taraftan ikinci tarafa, görmüş olan birisinden görmemiş olana gitmekle kalmaz, fakat zorunlu olarak ikinci taraftan üçüncüye gider ve bunların hiçbiri de görmemiştir. Bu anlamda dil buyruk-sözcük olarak sözcüğün aktarımıdır, malumat olarak bir imin iletişimi değil. Dil bir haritadır, bir şablon değil. Peki buyruk, komut, emir kipinin belirttiği bir sınırlı açık önerme tipine gönderir gibi gözüktüğünde, buyruk-sözcük nasıl dille eş-uzanımlı bir işlev olur?

Austin'in ünlü tezleri eylemle söz arasındaki ilişkinin, bir sözcenin bir eylemi bildirme kipinde betimleyebildiği ya da tam olarak bir emir kipinde kışkırtabildiği

---

5 *Glossolalie* tam anlaşılmayan sesler çıkartarak konuşmak anlamına gelir. Öte yandan bu, Deleuze ve Guattari'de bir anlam ufkuna da işaret eder. Anlam sürekli içine battığı bir anlamsızlık alanıyla etkileşim halindedir ve bu da mırıltılarla ve farklı türden seslerle kendisini dışavurur. Bu bakımdan, aslında en sıradan, anlamın en açık olduğunun varsayıldığı bir durumda bile bir tür *glosolali* halinden söz edilebilir. *(ç.n.)*

6 İki yazar her şeyden önce, geleneksel dilbilim kategorilerinin ötesine geçen bir sözceleme kuramının bakış açısından, dolaylı söylemin özellikle "serbest" olarak nitelenen biçimindeki önemini gün yüzüne çıkarttı: (Rusça, Almanca ve Fransızca için) Mihail Bahtin, *Le marxisme et la philosophie du langage*, Ed. de Minuit, III. bölüm [Türkçesi: N. Voloşinov, *Marksizm ve Dil Felsefesi*, Mehmet Küçük (çev.), Ayrıntı Yayınları, 2020]; (İtalyanca için) P. P. Pasolini, *L'expérience hérétique*, Payot, I. bölüm. Ayrıca J.-P. Bamberger'nin "Sessiz ve sesli sinemada dolaylı söylem biçimleri" üstüne, yayımlanmamış bir incelemesinden de yararlandık.

7 Emile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Gallimard, s. 61: "Örneğin, bir arının bir aktarım ya da iletim türü sayılabilecek bir tarzda, kendi kovanından aldığı bildiriyi başka kovanlara götürdüğü gözlemlenmemiştir."

çeşitli dış-kaynaklı ilişkilerden ibaret olmadığını açıkça gösterir. Bir de söz ile *söyleyerek* yerine getirdiğimiz (performatif: "yemin ederim" dediğimde yemin etmiş olurum) bazı eylemler arasında ve daha genel olarak da söz ile konuşarak yerine getirdiğimiz (edimsözsel: "acaba...?" diyerek sorgularım, "seni seviyorum..." diyerek söz veririm, emir kipini kullanarak komut veririm) bazı eylemler arasında iç-kaynaklı ilişkiler vardır. Bu edimler söze içseldir ve sözceyle edimler arasındaki bu ilişkiler içkindir; bunlara, bir sözcenin başka sözcelere ya da dışsal bir eyleme gönderdiği, her zaman açılabilir varsayımlarla (Ducrot) karşıtlık içinde *örtük ya da söylemsel-olmayan önvarsayımlar* adını verebiliriz. Performatif olana dair alanın ve ondan daha geniş olan edimsöze dair alanın ortaya çıkartılması halihazırda üç önemli sonuç doğurmuştu: 1) Dili bir kod olarak kavramayı olanaksız hale getirmişti çünkü kod bir açıklamayı olanaklı kılan koşuldur; ve sözü bir malumatın iletişimi olarak kavramayı olanaksız hale getirmişti: buyurmak, sorgulamak, söz vermek, olumlamak bir komut, bir kuşku, bir ilişkilenme, bir sav hakkında malumat vermek değil, bu özgün, içkin ve zorunlu olarak örtük edimleri işletmektir. 2) Dilin bilimsel bölgeleri olarak, *pragmatikten* bağımsız bir anlamlılık, bir sözdizim ve hatta bir sözbirim tanımlamayı olanaksız hale getirmişti. Pragmatik, bir "çöplük" olmaktan, pragmatik belirlenimler alternatife tâbi olmaktan çıkar: Ya dilin dışına düş ya da pragmatik belirlenimleri sözdizimleştiren ve anlamsallaştıran açık koşullara yanıt ver. Oysa pragmatik tüm diğer boyutların arkasındaki önvarsayım haline gelir ve her yere sızar. 3) Dille söz arasındaki ayrımı korumayı olanaksız hale getirmişti çünkü söz artık basitçe, ilksel bir imlemenin dış-kaynaklı ve bireysel kullanımı ya da önceden mevcut bir sözdizimin değişken uygulaması olarak tanımlanamaz. Tam aksine, dilin anlamı ve sözdizimi artık onun varsaydığı söz edimlerinden bağımsız olarak tanımlanamaz.[8]

Doğrusu, söz edimlerinin ya da örtük önvarsayımların nasıl dille eş-uzanımlı bir işlev olarak ele alınabileceğini görmek hâlâ kolay değil. Hatta performatif olandan ("onu" söyleyerek yerine getirdiğimiz şeyler) edimsözsel olana (konuşarak yaptığımız şeyler) nasıl uzanılacağını görmek daha da zor. Zira bu uzanıma her an engeller çıkabilir ve performatifin önüne set çekilebilir; performatif özgün sözdizimsel ve anlamsal karakterlerle açıklanır ve böylece genelleşmiş bir pragmatiğin önüne geçilmiş olur. Örneğin Benveniste'e göre, performatif olan edimlerle değil, tam aksine *kendi-kendine-gönderen* terimlerin özelliğiyle ilgilidir (gerçek kişi zamirleri, BEN, SEN...,

8 William Labov dil-söz ayrımının yol açtığı çelişkiyi ya da en azından paradoksu açıkça göstermiştir: Dil dil yetisinin "toplumsal kısmı" olarak tanımlanır, sözse bireysel çeşitlenmelere gönderir; ama toplumsal kısım kendi üstüne kapalı olduğundan, zorunlu olarak şu sonuca varılır: Tek bir birey ilkece, her türlü dışsal veriden bağımsız olarak dile tanıklık edecektir, oysa söz ancak toplumsal bir bağlamda açıklığa kavuşacaktır. Saussure'den Chomsky'ye aynı paradoks söz konusudur: "Dil yetisinin toplumsal yönü tek bir birey gözlemlenerek incelenebilir, oysa bireysel yanı topluluğun içinde araştırmak gerekir" (*Sociolinguistique*, Ed. de Minuit, s. 259 vd., 361 vd.).

bağlayıcılar olarak tanımlanır). Bu yaklaşıma göre, dilde önceden mevcut bir öznellik yapısı, özneler arası bir yapı söz edimlerini önvarsaymak yerine onları yeterince açıklığa kavuşturur.[9] Böylece burada dil malumata dair bir şey olmaktan çok iletişime dair bir şey olarak tanımlanır ve geri kalan her şeyi açıklayan da bu özneler-arasılık, dilbilime özgü bu özneleşmedir, bu da her şeyin söylendiğinde varlık kazandığı anlamına gelir. Ama öznel iletişimin ideal malumattan daha iyi bir dilbilim mefhumu olup olmadığı sorusu hâlâ ortadadır. Oswald Ducrot kendisini Benveniste'in şemasını tersine çevirmeye götürecek gerekçeler geliştirdi: performatifi açıklayan, kendine-gönderme fenomeni değildir; tam aksine, kendine-göndermeyi açıklayan, "bazı sözcelerin toplumsal olarak bazı eylemlerin yerine getirilmesine hasredilmesi olgusu"dur. Performatifin kendisi edimsözle açıklanır, tersi değil. Söylemsel-olmayan ya da örtük önvarsayımları oluşturan, edimsözdür. Ve edimsöze gelince, o da kolektif sözceleme düzenlemeleri tarafından açıklanır; hukuki edimler ya da hukuki edimlere eşdeğer edimler dildeki özneleşme süreçlerine ya da öznelerin dildeki yerinin tayin edilmesine bağlı olmak şöyle dursun, onların dağılımını belirler. İletişim malumattan daha iyi bir kavram değildir, özneler-arasılık her dilde öznel biçimbirimlerin rolünü ve payını ölçen bu "sözceler-edimler" düzenlemelerini açıklama konusunda bizi imlemlilikten daha ileri götürmez.[10] (Dolaylı söylem analizinin bu bakış açısını onayladığını göreceğiz çünkü bu analiz özneleşmelerin birincil olmadığını ve kompleks bir düzenlemeden doğduğunu gösterir.)

Buyruk-sözcük adını verdiğimiz şey belli bir açık sözceler kategorisi (örneğin emir kipi) değil, her türlü sözcüğün ya da sözcenin örtük olarak önvarsayılmış şeylerle, yani sözcede yerine getirilen ve ancak onda yerine getirilebilen söz edimleriyle ilişkisidir. Dolayısıyla buyruk-sözcükler yalnızca komutlara değil, aynı zamanda "toplumsal bir yükümlülük" üzerinden sözcelere bağlanan tüm edimlere gönderir. İster doğrudan ister dolaylı olsun, bu bağı sunmayan hiçbir sözce yoktur. Bir soru, bir vaat buyruk-sözcüktür. Dil ancak buyruk-sözcükler kümesiyle, dilde belli bir anda yürürlükte olan örtük varsayımlar ya da söz edimleriyle tanımlanabilir.

Sözceyle edim arasındaki ilişki içseldir, içkindir, fakat aralarında özdeşlik yoktur. İlişki daha çok *artıklık* ilişkisidir. Buyruk-sözcüğün kendisi edimin ve sözcenin artıklığıdır. Gazeteler, haberler artıklıkla işler, bununla bize ne düşünmemiz, neyi akılda

---

9 Emile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale* (V. bölüm): edimsözün saf dışı bırakılması hakkında, bkz. s. 274 vd.

10 Oswald Ducrot, *Dire et ne pas dire*, Hermann, s. 70-80 (ve "Saussure'den dil felsefesine", J. R. Searle'ün *Actes de langage*'ına önsöz, Hermann). Ducrot dilbilimdeki malumat ve kod, iletişim ve öznellik mefhumlarını sorgular. Bir koda göndermeye devam eden tamamlanmış ve söylemsel örtüklüğe karşı bir "dilbilimsel önvarsayım" ya da söylemsel-olmayan örtüklük kuramı geliştirir. Tüm dilbilime işleyen ve "hukuki", "polemik" ya da "politik" bir bakış açısıyla ele alınan sözceleme düzenlemelerinin incelenmesine yönelen bir pragmatik inşa eder.

bulundurmamız, neyi ummamız, vb. "gerektiğini" söylerler. Dil nė malumata ne de iletişime dayalıdır, malumat iletişimi de değildir o, bundan çok daha başka bir şeydir: Dil buyruk-sözcüklerin aktarımıdır. Bu, bir sözcenin bir diğerine aktarımı ya da her sözcenin kendi içindeki aktarımı olabilir, yeter ki her sözce bir edimi yerine getirsin ve edim de bir sözceyi yerine getirsin. Bilişimin en genel şeması ilkece azami malumata dair ideal bir durum ortaya koyar ve artıklığı bu teorik azami düzeyin gürültüyle bastırılmasına engel olmak için onu azaltmayı sağlayan basit bir kısıtlayıcı koşul haline getirir. Buna karşılık biz diyoruz ki, asıl önce gelen buyruk-sözcüğün artıklığıdır ve malumat da buyruk-sözcüğün aktarımına dönük asgari koşuldur (bu yüzden de karşıtlık gürültüyle malumat arasında değil, dilde iş başında olan her türlü disipline edilemez yanla disiplin ya da "gramatiklik" olarak buyruk-sözcük arasındadır). Artıklığın iki biçimi vardır, *sıklık* ve *tınlama;* sıklık malumatın imlemliliğini ilgilendirirken, tınlama (BEN = BEN) iletişimin öznelliğini ilgilendirir. Ama tam da bu bakış açısıyla bakıldığında, malumatın ve iletişimin, hatta dahası imlemliliğin ve özneleşmenin artıklığa tâbi olduğu açıklığa kavuşur. Bazen malumatla iletişim arasında bir ayrım yapıldığını görürüz, bazen de malumattan soyut bir imlemlilik ve iletişimden de soyut bir özneleşme çıkartıldığı olur. Ama bunların hiçbirisi bize dilin ilksel ya da örtük biçimini vermez. Baskın imlemliliklerden bağımsız bir imlemlilik, özneleştirerek-tâbi-kılan kurulu bir düzenden bağımsız özneleşme yoktur. Her ikisi de verili bir toplumsal alandaki buyruk-sözcüklerin doğasına ve aktarımına bağlıdır.

Bireysel sözceleme yoktur; sözceleme öznesi bile yoktur. Diğer yandan sözcelemenin zorunlu olarak toplumsal olan karakterini analiz etmiş olan görece pek az sayıda dilbilimci vardır.[11] Sorun şu ki, bu toplumsal karakteri saptamak yetmez, çünkü onun dış-kaynaklı kalma riski vardır: Dolayısıyla onun hakkında çok fazla ya da çok az şey söylenmiş olur. Ancak sözcelemenin kendisinin *kolektif düzenlemeleri* nasıl kendisinde barındırdığı gösterilebildiğinde onun toplumsal karakteri iç-kaynaklı olarak kurulmuş olur. Ancak kişisel-olmayan kolektif düzenleme sözcelemeyi gerektirdiği ve onu belirlediği ölçüde sözcenin bireyleştiğini ve sözcelemenin özneleştiğini görürüz böylece. İşte dolaylı söylemin, *özellikle de "serbest" dolaylı söylemin* örnek değeri bundan kaynaklanır: Net, ayrık hatlar yoktur; daha en baştan, farklı şekillerde bireyleşmiş sözceler devreye giriyor ya da çeşitli sözceleme özneleri iç içe geçiyor değildir; önce kolektif bir düzenleme gelerek göreli özneleşme süreçlerini ya da bireyliğin tayin edilmelerini ve onların söylem içinde hareketlilik gösteren dağılımlarını belirleyecektir. Dolaylı söylemi açıklayan, öznelerin ayırt edilmesi değildir; bu söylem içinde serbestçe ortaya çıkan, düzenlemedir, bu da bir seste mevcut tüm sesleri, Charlus'nün bir monoloğundaki genç kızların

11 Bahtin ve Labov sözcelemenin toplumsal karakteri konusunda iki farklı tarzda ısrar ettiler. Bunu yaparak, yalnızca öznelciliğe değil, fakat yapısalcılık dil sistemini ideal bir bireyin anlayışına ve toplumsal etmenleri de konuşanlar olarak gerçek bireylere bağladığı ölçüde, yapısalcılığa da karşı geldiler.

ışıltısını, bir dildeki dilleri, bir sözcükteki buyruk-sözcükleri açıklayan şeydir. Amerikalı katil "*Son of Sam*" atalarından gelen, fakat bir köpeğin sesiyle aktarılan bir sesin dürtüsüyle öldürmüştür. Kolektif sözceleme düzenlemesi mefhumu en önemli mefhum haline gelir çünkü toplumsal karakteri açıklaması gereken odur. Hiç kuşkusuz, kolektif düzenlemeyi edimin ve onu zorunlu olarak yerine getiren sözcenin artıklık kompleksi olarak tanımlayabiliriz. Ama bu hâlâ nominal bir tanımdır ve artıklığın basitçe bir özdeşliğe indirgenemeyeceğine (ya da sözceyle edim arasında basit bir özdeşlik olmadığına) dayanan önceki konumumuzu bile gerekçelendiremeyiz. Kolektif düzenlemenin gerçek bir tanımına ulaşmak istiyorsak, sözcelerle artıklık oluşturan ya da buyruk-sözcükleri meydana getiren, dile içkin edimlerin ne olduğu sorusunu sormamız gerekir.

Öyle görünüyor ki bu edimler verili bir toplumda kullanımda olan ve bu toplumun bedenlerine *atfedilen bedensiz dönüşümler* kümesiyle tanımlanırlar. "Beden" sözcüğünü en genel anlamda kullanabiliriz (ahlaki bedenler vardır, ruhlar bedenlerdir, vb.). Diğer yandan bu bedenleri etkileyen etkilemeler ve etkilenmeler[12] ile onların bedensel-olmayan atfetmelerden başka bir şey olmayan ya da bir sözcenin "ifade edileni" olan edimleri birbirinden ayırmak gerekir. Ducrot bir edimin ne olduğu sorusunu sorduğunda tam da hukuki düzenlemeye döner ve hâkimin bir suçluyu bir hükümlüye dönüştüren kararını örnek olarak alır. Aslında, öncesinde olan şey, yani bir kişinin bir suçla suçlanması ve sonrasında olan şey, yani suçlunun cezasının uygulanması bedenleri etkileyen etkilemeler-etkilenmelerdir (mülkün bedeni, kurbanın bedeni, suçlunun bedeni, cezaevinin bedeni); fakat suçlunun bir hükümlüye dönüşümü hâkimin kararında ifade edilen saf anlık bir edim ya da bedensiz atfetmedir.[13] Savaş ve barış birbirinden çok farklı bedenlerin durumları ya da karışımlarıdır, fakat genel seferberlik ilanı bedenlerin anlık ve bedensiz bir dönüşümünü ifade eder. Bedenlerin bir yaşı vardır, olgunlaşır ve yaşlanırlar; fakat erginlik, emeklilik, belli bir yaş grubu belli bir toplumda bedenlere dolaysızca atfedilen bedensiz dönüşümlerdir. "Artık çocuk değilsin": Bu sözce bedenler hakkında söylense ve onların etkilemeleri ve etkilenmelerine girse de bedensiz bir dönüşümü ilgilendirir. Bedensiz dönüşüm, onu ifade eden sözcenin ve onun ürettiği etkinin anlık, dolaysız ve eşzamanlı oluşu üzerinden tanınabilir; bundan dolayı da buyruk-sözcükler saati dakikasına, saniyesi saniyesine tarihlendirilir ve tarihlendirildiği anda da geçerlilik kazanır. Aşk bedenlerin

---

12 *Action* ve *passion* sözcüklerini bağlama göre "eylem" ve "tutku" ya da "etkileme" ve "etkilenme" olarak çeviriyorum. *(ç.n.)*

13 Ducrot, s. 77: "Bir suç eylemini (hırsızlık, güvenin kötüye kullanılması, şantaj, vb.) nitelemek demek bizim kullandığımız anlamda onu bir *edim* olarak sunmak demek değildir, çünkü varsayıma göre, suçu tanımlayan hukuki suçluluk durumu, betimlenen etkinliğin diğer verili sonuçlarından ileri gelmektedir: Bu etkinlik cezalandırılabilir olarak ele alınır, çünkü başkasına, düzene, topluma, vb. zarar vermektedir. Oysa bir yargıcın hükmünün sözcesi hukuki bir edim olarak ele alınabilir, çünkü yargıcın sözüyle sanığın hükümlüye dönüşümü arasında hiçbir etki müdahil olmamıştır."

bir karışımıdır, bir okun deldiği bir kalple ya da ruhların birleşmesiyle, vb. temsil edilebilir; fakat "seni seviyorum" ilanı bedenlerin, hem sevilenin hem de sevenin bedensel-olmayan bir atfetmeyi ifade eder. Ekmek yiyip şarap içmek bedenlerin karışımıdır, İsa'yla bütünleşmekse hiç de daha az "gerçek" olmayan, tam anlamıyla ruhani bedenlerin bir karışımıdır. Ama ekmeğin ve şarabın bedeninin İsa'nın bedenine ve kanına dönüşümü bedenlere atfedilen bir sözcenin saf ifade-edilişidir. Bir uçağın kaçırılması, uçağı kaçıran korsanın silahını sağa sola sallayarak tehditlerde bulunması elbette bir etkilemedir ve rehin alma durumunda rehineler de bundan nasibini alır. Ama yolcuların rehineye ve uçak-bedenin de cezaevi-bedene dönüşümü anlık bedensiz bir dönüşümdür, İngilizcede "*speech acts*" [söz edimleri] denildiği anlamda bir "*mass media act*"dır [kitle iletişim edimi]. Verili bir toplumdaki buyruk-sözcükler ya da sözceleme düzenlemeleri, kısacası edimsöz, sözcelerin bedensiz dönüşümlerle ya da onları ifade eden bedensel-olmayan atfetmelerle olan anlık ilişkisini tayin eder.

Buyruk-sözcüğün sonsuzluğa yansıtılabilecek, her toplumun kaynağında bulunan bu anlık meydana gelme durumu çok ilginçtir: Örneğin Rousseau'ya göre doğa halinden toplumsal hale geçiş olduğu yerde bir sıçrama gibidir, Sıfır anında meydana gelen bedensiz bir dönüşümdür. Gerçek tarih toplumsal bir alanda gelişen bedenlerin etkilemelerini ve etkilenmelerini anlatır hiç kuşkusuz; onlarla belli bir tarzda iletişime geçer, fakat aynı zamanda buyruk-sözcükleri, yani bu gelişimde araya eklenen saf edimleri aktarır. Tarih tarihlerden kurtulamaz. Belki de genel bir süreç içinde bu edimlerin anlık meydana gelişini ve bulunuşunu en iyi gösteren alan ekonomi ya da finansal analizdir (bundan dolayı sözceler kesinlikle ideolojinin bir parçası değildirler ve zaten altyapının varsaydığı alanda çalışırlar). Almanya'da 1918'den sonra alıp başını giden enflasyon parasal bedeni ve aynı zamanda başka çok sayıda bedeni etkileyen bir süreçti; fakat "durumların" toplamı birdenbire semiyotik bir dönüşümü olanaklı kıldı, bu dönüşüm teorik olarak yeryüzünün ve aktif varlıkların bedeni üzerinde göstergelere bağlansa da tam bir saf edim ya da bedensiz dönüşümdür – *20 Kasım 1923*...[14]

---

14 J. K. Galbraith, "L'Inflation finale", *L'argent*, Gallimard, Idées, s. 259 vd.: "20 Kasım 1923'te perde inecekti. Son, bir yıl önce Avusturya'da olduğu gibi bir anda geldi. Fransa'daki daha düşük şiddetli enflasyonda olduğu gibi, hayret verici bir rahatlığa erdirdi. Belki de daha fazla böyle devam edemeyeceği için *sona erdi*. 20 Kasım'da eski *reichsmark*'ın artık geçerli bir para olmadığı *ilan edildi* ve yeni para birimi olarak *rentenmark* çıkartıldı (...). Yeni para birimi *rentenmark*'ın, Reich'ın sahip olduğu tüm topraklar ve diğer maddi varlıklar üzerindeki bir ipotekle destekleneceği *duyuruldu*. Bu fikirlerin kökeni *assignat*'lara [Fransa'da 1789-1796 arasında devrimci hükümet tarafından basılan kağıt para – *(ç.n.)*] kadar gider, fakat bu açıkça *çok daha hilelidir* [Galbraith yersizyurtsuzlaşmış demek istiyor – DG]. 1789 Fransa'sında, Kilise'nin henüz el koyduğu, paranın ilk başta değiştokuş edilebildiği uçsuz bucaksız topraklar vardı. Ama bir Alman bir arazi mülkiyeti üzerinde el koyma hakkını kullanmaya kalktığında, *onun akıl sağlığından şüphe edilirdi*. Ama yine de sistem işledi. Durumların da yardımıyla. (...) Eğer Alman bütçesi 1923'ten sonra da aynı gerekliliklere (onarımlar ve pasif direniş masrafları) yanıt vermek zorunda kaldıysa, mark'ı ve onun ününü hiçbir şey kurtaramazdı."

Düzenlemeler durmaksızın çeşitlenir, onların kendileri de dönüşümlere maruz kalırlar. Öncelikle durumların dikkate alınması gerekir: Benveniste performatif bir sözcenin onu performatif hale getiren durumların dışında hiçbir anlam ifade etmediğini açıkça gösterir. Herkes "genel seferberlik ilan ediyorum" diye bağırabilir, fakat kişiye böyle bir sözce meydana getirme hakkı veren bir değişken devreye girmedikçe böyle bir etkileme bir sözceleme edimi değildir ve çocukça ya da delice bir edim olarak kalır. Aynısı "seni seviyorum" için de geçerlidir, onu inandırıcı kılan ve de mutsuz bir aşk söz konusu olduğunda bile onu gerçek bir düzenleme, bir güç belirteci (boyun eğme de yine güç istenciyle olur) haline getiren şartların dışında onun ne bir anlamı ne bir öznesi ne de bir muhatabı vardır. Şartlar genel terimi yalnızca dışsal durumların söz konusu olduğunu düşündürtmesin. "Yemin ederim" demek ailede, okulda, bir aşkta, gizli bir toplulukta ya da mahkemede aynı şey değildir: Aynı şey değildir, aynı sözce de değildir; ne aynı bedensel durum ne de aynı bedensiz dönüşüm söz konusudur. Dönüşüm bedenler üzerinden söylenir, fakat onun kendisi bedensizdir, sözcelemeye içseldir. *Dili dışarıyla ilişkiye sokan* ifade değişkenleri vardır, *fakat bunun nedeni tam da bu değişkenlerin dile içkin olmasıdır.* Dilbilim kendisini sözdizimsel, biçimbilimsel, sesbilimsel sabitlere kapattığı sürece, sözceyi bir imleyene, sözcelemeyi de bir özneye bağlar ve böylece düzenlemeyi gözden kaçırır, durumları dışarıya gönderip dili kendi üstüne kapatır ve böylece pragmatiği bir tortu haline getirir. Tam aksine, pragmatik basitçe dışsal durumlara gönderme yapmaz: Dilin kendi üstüne kapanmaması yolunda çok sayıda içsel gerekçeyi barındıran ifade ya da sözceleme değişkenlerini gün yüzüne çıkartır. Bahtin'in dediği gibi, dilbilim sabitler çıkartmakla yetindiği sürece, tek bir sözcüğün nasıl tam bir sözceleme oluşturduğunu anlamamız konusunda yetersiz kalır; "tüm dilbilimsel kategorilerin ve tanımların kapsamının dışında kalan fazladan bir öğe" olsa gerektir, her ne kadar bu öğe yine sözceleme ya da dil teorisinin tümüyle içinde yer alsa da.[15] Buyruk-sözcük tam olarak, olduğu haliyle sözcüğü bir sözceleme haline getiren o değişkendir. Buyruk-sözcüğün anlık meydana gelmesi, onun dolaysızlığı dönüşümün atfedildiği bedenlerle ilişkili olarak ona bir çeşitlenme gücü kazandırır.

Pragmatik, dilin bir politikasıdır. Nazi sözcelerinin Alman toplumsal alanındaki kuruluşuyla ilgili Jean-Pierre Faye'ınki gibi bir çalışma bu bakımdan örnektir (ve bunu alıp doğrudan İtalya'daki faşist sözcelerin oluşumuna uygulayamayız). Dönüşüm üzerine olan bu tür çalışmalar buyruk-sözcüklerin çeşitlenmesini ve içkin edimleri işleterek toplumsal bedenlerle ilişkilenen bedensel-olmayan atfetmeleri ilgilendirir. Farklı

15 Bahtin [Voloşinov], s. 156-157. Sözcelemenin içsel değişkenleri olarak "simgesel kuvvet ilişkileri" hakkında bkz. P. Bourdieu, "L'économie des échanges linguistiques", *Linguistique et sociolinguistique, Langue française* içinde, Mayıs 1977, Larousse, s. 18-21.

koşulları ilgilendiren bir başka örnek Lenin'in "Slogan Hakkında" [16] metninde (1917) Sovyet Rusya'daki tümüyle Leninist bir tipteki sözcelerin oluşumuyla ilgili olabilir. Bu metin, proletaryanın bir beden olarak var olmasını sağlayan koşulların oluşumundan *önce*, kitlelerden bir sözceleme düzenlemesi olarak proleter bir sınıf çıkartmış olan bedensiz bir dönüşümdür. Yeni bir sınıf tipi "icat etmiş" olan Marksist Birinci Enternasyonal'in eşsiz buluşu buradadır: Dünyanın Tüm İşçileri, Birleşin! [17] Öte yandan Sosyal Demokratlarla kopuştan yararlanan Lenin proletarya sınıfından bir sözceleme düzenlemesi olarak bir öncü çıkartarak bir başka bedensiz dönüşüm icat etmiş ya da onu karara bağlamıştır; bu dönüşüm tümüyle bürokratik bir artıklık sisteminin içine düşmek pahasına da olsa, "Parti"ye, ayrı bir beden olarak yeni bir parti tipine atfedilecektir. Leninist bir bahis, gözükara bir atılım mı söz konusudur? Lenin "Bütün İktidar Sovyetlere" sloganının [buyruk-sözcüğünün] Devrim'in barışçıl gelişimi yolunda yalnızca 27 Şubat'tan 4 Temmuz'a kadar geçerli olduğunu ve artık savaş durumu için geçerli olmadığını duyurur; barıştan savaşa geçişi içeren bu dönüşüm yalnızca kitlelerden, yol gösteren bir proletaryaya geçişle sınırlandırılamaz ve proletaryadan yönlendirici bir öncüye geçişi de içerir. *Tam 4 Temmuz*'da Sovyet iktidarı sona erer. Tüm dışsal şartlar bu tarihe atfedilebilir: yalnızca savaş değil, Lenin'i Finlandiya'ya kaçmak zorunda bırakan ayaklanma. Ama bedensiz dönüşümün, onun atfedileceği bedenin, yani Parti'nin kendisinin organize olmasından önce 4 Temmuz'da sözcelendiği gerçeği ortadadır. "Her türlü slogan [buyruk-sözcük] belirli bir politik durumun özelliklerinin toplamından çıkartılmalıdır." Bu özelliklerin yalnızca politikaya gönderme yaptığı ve dilbilimle ilgili olmadığı şeklinde bir itirazda bulunulacak olursa, politikanın dili nasıl içten içe çalıştığı, buyruk-sözcükler değiştikçe yalnızca dağarcığı değil, cümlelerin yapısını ve tüm öğelerini de çeşitlendirdiği fark edilmelidir. Bir sözce tipi ancak pragmatik içerimlerinin işlevi, yani örtük önvarsayımlarla, bu tipin ifade ettiği ve bedenler arasında yeni bölümlenişler getirecek olan içkin edimlerle ya da bedensiz dönüşümlerle olan ilişkisi üzerinden değerlendirilebilir. Gerçek sezgi bir gramatiklik yargısı değil, şartlar kümesiyle ilişkili içsel sözceleme değişkenlerinin değerlendirilmesidir.

Açık komutlardan örtük önvarsayımlar olarak buyruk-sözcüklere geçtik; sonra buyruk-sözcüklerden onların ifade ettikleri içkin edimlere ya da bedensiz

16 Pek çok dile olduğu gibi Türkçeye de "Slogan Hakkında" olarak çevrilen Lenin'in bu metninin Fransızcasında slogan sözcüğü için "*mot d'ordre*" kullanılıyor. Bunun aslında bir tür eşseslilik olduğu ve sözcüklerin tek tek anlamlarıyla (*mot* = sözcük; *ordre* = buyruk) bir ilgisinin olmadığı öne sürülebilir. Öte yandan, Deleuze ve Guattari bu terimi bir sözcenin olanaklılık koşullarını kateden asgari bir öğe haline getirerek, sözcüğün farklı kullanımlarının iç içe geçtiği kavramsal bir alan yaratırlar. *(ç.n.)*

17 Tam da proletarya sınıfı mefhumu şu sorunun sorulmasını gerektirir: Proletarya belli bir uğrakta zaten mevcut mudur ve eğer mevcutsa beden olarak mı mevcuttur (ya da hâlâ mevcut mudur?)? Öyle görünüyor ki Marksistler örneğin "embriyo halindeki bir proletarya"dan söz ettiklerinde, bu mefhumu öngörü içerecek şekilde kullanırlar.

dönüşümlere, son olarak da onlardan onların değişkenleri olan sözceleme düzenlemelerine geçtik. Bu değişkenler belli bir anda belirlenebilir ilişkilere girdikleri sürece, düzenlemeler *bir imler rejiminde ya da semiyotik bir makinede* bir araya gelirler. Ama açıktır ki bir toplum çok sayıda semiyotik tarafından katedilir ve aslında karma rejimlere sahiptir. Üstelik, yeni buyruk-sözcükler bir başka anda ortaya çıkabilirler; değişkenleri çeşitlendirirler ve henüz bilinen bir rejime ait değildirler. Dolayısıyla, buyruk-sözcük pek çok bakımdan artıklıktır; yalnızca ona özsel olan bir aktarımın işlevi açısından değil, aynı zamanda kendisinde, yayıldığı andan itibaren, işlettiği edimle ya da dönüşümle olan "dolaysız" ilişkisi açısından da artıklıktır. Buyruk-sözcük belli bir semiyotikle kopuş halinde bulunduğunda bile daha en baştan artıklıktır. Bu yüzden kolektif sözceleme düzenlemesinin daima dolaylı olan bir söylemin sözcelerinden başka sözcesi yoktur. Dolaylı söylem nakleden sözcenin içinde nakledilen bir sözcenin bulunuşu, buyruk-sözcüğün sözcükte bulunuşudur. Dilin tamamı dolaylı söylemdir. Dolaylı söylemin doğrudan bir söylemi varsayması şöyle dursun, bir düzenlemedeki imlemlilik işlemlerinin ve özneleşme süreçlerinin dağılıma sokulması, atfedilmesi ve tayin edilmesi ölçüsünde ya da düzenlemenin değişkenlerinin her ne kadar geçici de olsa sabit ilişkiler içine girmeleri ölçüsünde doğrudan söylem dolaysız söylemden çıkartılır. Doğrudan söylem kopuk bir kitle fragmanıdır ve kolektif düzenlemenin parçalanmasından doğar; fakat kolektif düzenleme daima, kendi özel adımı edindiğim mırıltı gibi, içinden kendi sesimi çıkardığım uyumlu ya da uyumsuz sesler topluluğu gibidir. Bilincimde verili olmayan moleküler bir sözceleme düzenlemesine dayanırım daima, ki o her şeyden önce, görünüşteki toplumsal belirlenimlerime dayanır ve çok sayıda heterojen im rejimini bir araya getirir. *Glosolali*. Yazmak belki de bilinçdışının bu düzenlemesini gün ışığına çıkartmak, fısıldayan sesleri seçmek, adına Ben [*Moi*] dediğim bir şeyi çekip çıkarttığım kabileleri ve gizli deyişleri toplamaktır. BEN [*Je*] bir buyruk-sözcüktür. Bir şizofren şöyle der: "Seslerin şunu dediğini duydum: *o, yaşamın bilincinde.*" [18] Tam da bu anlamda şizofrenik bir *cogito* vardır, fakat o, kendilik bilincini bir buyruk-sözcüğün bedensiz dönüşümü ya da dolaysız bir söylemin sonucu haline getirir. Benim doğrudan söylemim yine, beni baştan aşağı kateden ve başka dünyaları ya da gezegenleri getiren serbest dolaysız söylemdir. Bundan dolayı çok sayıda sanatçı ve yazar ruh çağırma masasından etkilenmiştir. Buyruk-sözcüğe özgü yetinin ne olduğu sorusunu sorduğumuz anda, ortada birtakım tuhaf özellikler olduğunu kabul etmemiz gerekir: buyruk-sözcüklerin yayımında, algılanmasında ve aktarımında ortaya çıkan bir tür anlık-meydana-gelme-hali; büyük bir değişkenlik gösterme ve peşine takıldığımız, sonra da başkalarını benimsemek üzere bıraktığımız buyruk-sözcüklerle

18 Aktaran David Cooper, *Le langage de la folie*, Ed. du Seuil, s. 32-33. Cooper şöyle yorumlar: "*Sesler duymak* terimi normal [yani doğrudan – DG] söylemin bilincini aşan ve sonuçta farklı bir şey olarak deneyimlenmesi gereken bir şeyin bilincine varıldığı anlamına gelir."

ilgili kendimizi masum hissetmemizi sağlayan bir unutma gücü; bedensiz dönüşümlerin kavranışına dönük tümüyle idesel ya da hayaletimsi bir kapasite; uçsuz bucaksız bir dolaysız söylem türü altında dili yakalama yeteneği.[19] Sufle verme ve alma yetisi, bir artıklık ilişkisi içinde bir ezgiyi sürekli bir başka ezginin içine koyan şarkının yetisi, aslına bakılırsa medyumlukla ilgili bir yeti, *glosolali* ya da *ksenoglosi*[20] yetisi.

Bunun böylece nasıl bir dil-işlevi, dille eş-uzanımlı bir işlev tanımladığı sorusuna geri dönelim. Buyruk-sözcüklerin, kolektif düzenlemelerin ya da im rejimlerinin dille karışmadığı açıktır. Ama dilin koşulunu (*ifadenin üst-doğrusallığını*) işletirler; her defasında bu koşulu yerine getirirler; onlar olmasaydı, dil saf bir virtüellik olarak kalırdı (dolaysız söylemin üst-doğrusal karakteri). Hiç kuşku yok ki düzenlemeler çeşitlenir, dönüşümden geçerler. Ama onlar dille çeşitlenmek zorunda değillerdir, çeşitli dillere karşılık gelmezler. Bir dil kendi sözcelerine giren sesbilimsel, anlambilimsel, sözdizimsel sabitlerle tanımlanır görünür; oysa kolektif düzenleme bu sabitlerin, sözcelemenin kendisine içsel olan değişkenlerin (ifade değişkenleri, içkin edimler ya da bedensiz dönüşümler) işlevi açısından kullanımını ilgilendirir. Farklı sabitler, farklı diller aynı kullanıma sahip olabilirler; verili bir dildeki aynı sabitler ardışık ya da hatta eşzamanlı olarak farklı kullanımlara sahip olabilirler. Kendimizi, açık ya da potansiyel olarak açık dilbilimsel etmenler olarak sabitlerle dilbilimsel-olmayan dışsal etmenler olarak değişkenler arasındaki bir ikilikle sınırlandıramayız. Zira pragmatik kullanım değişkenleri

---

19 Elias Canetti buyruk-sözcüğün psikolojik eylem kipiyle ilgilenen ender yazarlardan biridir (*Masse et puissance*, Gallimard, s. 321-353) [Türkçesi: E. Canetti, *Kitle ve İktidar*, Gülşat Aygen (çev.), Ayrıntı Yayınları, 2014, s. 303-335]. Canetti bir buyruğun ruha ve tene bir kist, sonsuza dek kalacak sertleşmiş bir kısım oluşturan bir tür sızı kazıdığını varsayar. Bu olduğunda rahatlamanın tek yolu bu sızıyı bir an önce başkalarına aktarmak, onu "kitle" haline getirmektir, o zaman da kitlenin buyruk-sözcüğün yayıcısına karşı dönme riskini göze almak gerekir. Bununla birlikte, buyruk-sözcüğün bedendeki yabancı bir beden, sözdeki dolaysız bir söylem olması inanılmaz unutuşu açıklar: "Buyruğu uygulamaya sokan kişi kendisini değil, sızıyı suçlar; o daima içinde taşıdığı gerçek suçludur bir bakıma. (...) Sızı şu ya da bu suçu işleyen kişinin kendisi olmadığının daimi tanığıdır. Kendisini onun kurbanı olarak görür ve bu yüzden de gerçek kurban için hissedeceği hiçbir duygusu kalmamıştır. Dolayısıyla da buyruklara uyarak eylemde bulunan insanların kendilerini tümüyle suçsuz hissettikleri doğrudur", ve bu da onların başka buyruk-sözcüklerle yola devam etmelerini kolaylaştırır (s. 352 [Türkçesi: s. 334]). Canetti burada Nazilerdeki masumiyet duygusunu ya da eski Stalincilerdeki unutma kapasitesini derinlemesine açıklar, onlar yeniden, daha sinsi buyruk-sözcükler ortaya atma ya da onları takip etme hakkını kendilerinde bulmak amacıyla belleklerine ve geçmişlerine başvurdukları oranda bellek yitimine uğrarlar: "sızı manisi." Bu bakımdan Canetti'nin çözümlemesi bizce çok önemli. Bununla birlikte bu çözümleme çok özel bir ruhsal yetinin olduğunu önvarsayar, o olmadığında buyruk-sözcük de bu tür bir eylem kipine sahip olamaz. Bir "ortak duyu"ya, evrensel olarak paylaşılan, malumat ve iletişim üzerine kurulan bir sağduyuya dayalı bütün klasik rasyonalist kuram çok daha rahatsız edici bir yetinin, buyruk-sözcük yetisinin üstünü örtmenin ya da onu gizlemenin ve onu önceden gerekçelendirmenin bir tarzıdır. Tekil bir şekilde akıldışı kalan bu yetiye karşı önlem almanın en iyi yolu onu saf akıl adıyla kutsamak, onun saf akıldan başka bir şey olmadığını söylemektir...

20 *Ksenoglosi:* Bir kişinin doğal yollarla bilgisini edinmediği bir dili anlama, konuşma ya da yazma yetisi. *(ç.n.)*

sözcelemeye içseldir ve dilin örtük önvarsayımlarını oluşturur. O halde eğer kolektif sözceleme ele alınan dile her defasında eş-uzanımlıysa, bunun nedeni onun, dilin koşulunu işleten ve onun öğelerini kullanan bedensiz dönüşümler kümesini ifade etmesidir. Dil-işlev böyle tanımlandığında ne malumata ne de iletişime dayalıdır; onun ne imleyen bir malumatla ne de özneler arası bir imlemeyle ilgisi vardır. Ve malumatın dışında bir imlemliliği ya da iletişimin dışında bir öznelliği soyutlamanın da bir yararı yoktur. Zira özneleşme süreçleri ve imlemlilik hareketi im rejimleriyle ya da kolektif düzenlemelerle ilgilidir. Dil-işlev buyruk-sözcüklerin aktarımıdır ve buyruk-sözcükler düzenlemelere, düzenlemeler de işlevin değişkenlerini kuran bedensiz dönüşümlere bağlıdır. Dilbilim dilin *koşulu*nun işletilmesini ve onun öğelerinin *kullanımı*nı tanımlayan pragmatiğin (semiyotiğin ya da politikanın) dışında hiçbir şey değildir.

II. DİLİN HİÇBİR "DIŞ-KAYNAKLI" ETMENE BAŞVURMAYAN BİR SOYUT MAKİNESİ VARDIR.

Toplumsal bir alanda bedensel değişimler kümesiyle bedensiz dönüşümler kümesini ayırırsak, bu kümelerin her biri çeşitlilikler içerse de biri *içerik*, diğeri *ifade* olmak üzere iki biçimselleştirmeyle karşılaşırız. Zira içerik biçime karşıt değildir, fakat onun kendi biçimselleştirmesi vardır: el-alet kutbu ya da şeylerin dersi. Bununla birlikte içerik ifadeye karşıttır, ki onun da kendi biçimselleştirmesi vardır: yüz-dil kutbu, imlerin dersi. Bunun nedeni tam da ifadenin tıpkı içerik gibi kendi biçimine sahip olması, onun biçimine basitçe, karşılık gelen bir içeriği temsil etme, betimleme, saptama işlevinin atfedilememesidir: aralarında ne karşılıklılık ne de uygunluk vardır. İki biçimselleştirmenin doğası farklıdır; onlar bağımsız ve heterojendirler. Bu bağımsızlığı ilk önce Stoacılar teorileştirmiştir: bedenlerin etkilemeleriyle etkilenmelerini ("beden" sözcüğünü her türlü biçimlenmiş içerik olarak ele alarak ona en geniş uzanımı verirler) bedensiz edimlerden (yani sözcelerin "ifade edilmiş" kısmından) ayırırlar. İfade biçimi ifade-edilenler arasındaki zincirlenme, içerik biçimiyse bedenlerin iç içe geçişi olarak kurulur. Bıçak teni kestiğinde, yiyecek ya da zehir vücuda yayıldığında, bir şarap damlası suya düştüğünde, *bedenlerin* bir *karışması* söz konusudur; fakat "bıçak teni kesiyor", "yemek yiyorum", "su kırmızılaşıyor", sözceleri başka doğadan *bedensiz dönüşümleri* (olayları)[21] ifade eder. Stoacıların dehası bu paradoksu en üst düzeye vardırıp onu çılgınlığa ve kinizme kadar götürmelerinde ve onu en ciddi gerekçelere dayandırmalarında yatar: Bunun karşılığında ilk kez bir dil felsefesi geliştiren de onlar olacaktır.

---

21 Bkz. Bréhier'nin klasik kitabı, *La théorie des incorporels dans l'ancien stoïcisme*, Vrin: "bıçak eti kesiyor" ya da "ağaç yeşeriyor" sözceleri hakkında, s. 12 ve 20.

Eğer Stoacılarla birlikte bedensiz dönüşümlerin, bedensiz atfetmelerin bedenlere ve yalnızca bedenlere uygulandıklarını eklemezsek, paradoks bizi hiçbir yere götürmez. Bedensiz dönüşümler sözcelerin ifade-edilmiş yanıdır, fakat bedenlere *atfedilirler*. Oysa bunun nedeni bedenleri betimlemek ya da temsil etmek değildir; çünkü bunların da halihazırda kendi nitelikleri, etkileme ve etkilenmeleri, ruhları, kısacası kendi biçimleri vardır, ki onların kendileri de birer bedendir – ve temsiller de bedendir! Eğer bedensel-olmayan atfetmeler bedenlere uygulanıyorsa, eğer bedensiz ifade-edilen olarak "kırmızılaşmak"la bedensel nitelik olarak "kırmızı", vb.'yi birbirinden ayırmak gerekiyorsa, bunun nedeni temsilden bambaşka bir şeydir. Bedenin ya da şey durumunun imin "göndergesi" olduğunu dahi söyleyemeyiz. Bedensel-olmayan atfetme ifade edildiğinde ve bundan hareketle o, bedene atfedildiğinde, temsil ediliyor, gönderme yapılıyor değildir; bir şekilde *müdahil olunuyordur* ve bu da bir dil edimidir. İfadelerin ya da ifade-edilenlerin biçimlere girdiği ya da onlara müdahil olduğu, onları temsil etmediği fakat öngördüğü, geriye-aldığı, yavaşlatıp hızlandırdığı, ayırıp birleştirdiği, başka türlü böldüğü olgusu iki biçimin, ifade biçimiyle içerik biçiminin birbirinden bağımsız olduğunu yanlışlamaz, tam aksine doğrular. Anlık dönüşümler zinciri her an sürekli değişimler örgüsüne katılacaktır (Stoacılarda tarihlerin önemi de buradan gelir: Hangi andan itibaren kel kalmaya başlarız? "Yarın bir deniz savaşı olacak" türünden bir sözce hangi anlamda bir tarih ya da buyruk-sözcük oluşturur?). 4 Ağustos gecesi, 4 Temmuz 1917, 20 Kasım 1923: Bu tarihlerle ifade edilen, bedensiz olmasına rağmen bedenlere atfedilen, onlara giren bedensiz dönüşüm nedir? İfade biçimiyle içerik biçiminin bağımsızlığı onlar arasında hiçbir şekilde bir paralellik ya da karşılıklı bir temsil kurmaz; tam aksine, ifadelerin içeriklere gireceği, durmaksızın bir sicilden bir diğerine sıçrayacağımız, imlerin şeylerin kendisinde iş başında olacağı ve şeylerin de imlere uzanacağı ya da onlar üzerinden açımlanacağı bir tarzda onları ikiye ayırır. Bir sözceleme düzenlemesi şeyler "hakkında" konuşmaz, fakat şey durumları ve içerik durumlarıyla *aynı düzeyde* konuşur. Aynı *x*, aynı parçacık, etkileyen ve maruz kalan bedenler olarak işleyebildiği gibi, bir edim ya da buyruk-sözcüğü oluşturan bir im olarak da işleyebilir, hangi biçimin ele alındığı burada belirleyicidir (örneğin kuramsal-deneysel parçacık fiziği). Kısacası, iki biçimin işlevsel bağımsızlığı yalnızca onların karşılıklı önvarsayımlarının ve birbirleri arasındaki sürekli geçişin biçimidir. Asla buyruk-sözcükler arasındaki bir zincirlenme ve her biri kendi çapında iş gören bir içerikler nedenselliği durumu içinde bulunmayız; onlar birbirini temsil ediyor ya da birbirine gönderiyor da değildir. Tam aksine, iki çizginin bağımsızlığı dağılımsaldır ve birinin diliminin diğerininkine aktarımını, birbirlerine geçmelerini ya da sunulmalarını sağlar. Foucault'nun dediği gibi, sürekli, buyruk-sözcüklerden şeylerin "sessiz düzeni"ne ve oradan da tersine geçeriz.

Ama "müdahil olmak" gibi muğlak bir sözcük kullandığımızda, ifadelerin içeriklere müdahil olduğunu ya da kendilerini onlara soktuklarını söylediğimizde, sanki

buyruk-sözcük bir anda gökten zembille iniyormuşçasına bir tür idealizme düşmüyor muyuz? Belirlememiz gereken bir köken değil, iki biçimin birbirini önvarsayma çerçevesindeki müdahil olma, girme noktalarıdır. Hem içerik hem de ifade biçimleri, hem ifade hem de içerik biçimleri onları kapıp götüren yersizyurtsuzlaşma hareketinden ayrı tutulamaz. Hem ifade hem de içerik, biçimlerinin belli bir durumuna göre az ya da çok yersizyurtsuzlaşmış, göreli olarak yersizyurtsuzlaşmıştır. Bu bakımdan, ifadenin içerik ya da içeriğin ifade üzerindeki önceliğini varsayamayız. Bazen semiyotik bileşenler maddi bileşenlere göre daha fazla yersizyurtsuzlaşmışken, bazen de tersi geçerlidir. Örneğin bir matematiksel imler kompleksi bir parçacık kümesinden daha fazla yersizyurtsuzlaşmış olabilir; fakat tersine, parçacıklar da semiyotik sistemi yersizyurtsuzlaştıran deneysel etkilere sahip olabilirler. Bir ceza davası mevcut imler rejimi bakımından yersizyurtsuzlaştırıcı olabilir (toprak intikam diye haykırır ve ayaklarımın altında un ufak olur, günahımın ucu bucağı yoktur); fakat ceza edimini ifade eden im de tüm etkiler ve tepkiler bakımından yersizyurtsuzlaştırıcı olabilir ("yeryüzünde aylak aylak dolaşasın", kimse seni öldürmeyecek bile).[22] Kısacası, karşılıklı biçimlere ve içerikle ifadenin birbirine bağlanma, birbirlerini besleme, hızlandırma ya da tam aksine kararlı hale getirip bir yeniden-yerliyurtlulaşma sergileme tarzlarına bağlı olarak çeşitli yersizyurtsuzlaşma dereceleri vardır. Şartlar ya da değişkenler olarak adlandırdığımız şey derecelerin kendileridir. Beden toplaşmaları ya da karışımlarındaki oranlar olan *içerik değişkenleri* vardır ve sözcelemeye içsel etmenler olan *ifade değişkenleri* vardır. 20 Kasım 1923 tarihi civarlarında Almanya: bir yanda parasal bedenin yersizyurtsuzlaştırıcı enflasyonu, ama aynı zamanda *reichsmark*'ın bir yeniden-yerliyurtlulaşmayı üstlenen ve olanaklı kılan *rentenmark*'a semiyotik dönüşümü.[23] 4 Temmuz 1917 tarihi civarlarında Rusya: bir yanda geçici Sovyetler-Hükümeti'nin bir "beden" durumunun oranları, diğer yanda şeyleri hızlandırıp Parti'nin bedeninin patlayıcı eylemine katkıda bulunan bedensiz bir Bolşevik semiyotiğin hazırlanışı. Kısacası, bir ifadenin bir içerikle nasıl ilişkiye geçtiğini içeriğin üstünü açarak ya da onu temsil ederek bulamayız. Aksine, ifade biçimleriyle içerik biçimleri birbirlerine müdahil olmaları, birbirlerinde işlemeleri üzerinden kendi göreli yersizyurtsuzlaşma kuantumlarını birbirlerine bağlayarak iletişime geçerler.

Buradan da Düzenlemelerin doğası hakkında birtakım genel sonuçlara varabiliriz. Yatay olan birinci eksene göre bir düzenlemenin biri içeriğin, diğeri ifadenin olmak üzere iki dilimi vardır. Bir düzenleme bir yandan bedenlerin, etkilemelerin ve etkilenmelerin, birbirine tepki veren bedenlerin bir karışımının *makinesel* bir *düzenlemesi*dir; diğer yandan edimlerin ve sözcelerin, bedenlere atfedilen bedensiz dönüşümlerin *kolektif* bir *sözceleme düzenlemesi*dir. Ama dikey olarak yönelmiş bir eksene göre düzenleme,

---

22 Genesis 4:12 alıntı. *(ç.n.)*

23 *Rentenmark* 1922-1923 yılları arasında Weimar Almanya'sında görülen hiper-enflasyonu durdurmak için *reichsmark*'ın yerine devreye sokulan para birimidir. *(ç.n.)*

onu kararlı hale getiren hem *yeryurtsal* ya da yeniden-yerliyurtlulaşmış *yanlara* hem de onu alıp götüren *yersizyurtsuzlaşma uçlarına* sahiptir. Düzenlemenin bu iki eksenini birbirinden ayırıp onların birlikte işleyişini en iyi gösteren Kafka olmuştur. Bir yanda, gemi-makine, otel-makine, sirk-makine, şato-makine, mahkeme-makine: her birinin kendi iç içe geçmiş, kapsanmış, kapsamdan taşan (örneğin tavanı patlatan kafa) parçaları, çarkları, süreçleri, bedenleri vardır. Diğer yandaysa imler ya da sözceleme rejimi: her rejimin kendi bedensiz dönüşümleri, edimleri, ölüm kararları ve hükümleri, davaları, "hukuk"u vardır. Oysa sözcelerin makineleri temsil etmediği açıktır: Gemi Ateşçisi'nin söylemi bir beden olarak kömür atmayı betimlemez; onun kendi biçimi ve benzerlik içermeyen kendi gelişimi vardır. Yine de bedene, beden olarak tüm gemiye atfedilir. Buyruk-sözcüklere dair bir boyun-eğme, bir tartışma, iddia etme, suçlama ve savunma söylemi. İkinci eksene göre, bir yönden diğerine karşılaştırılan ya da birleştirilen ve sürekli birbirine geçen şey, bağlanmış ya da aktarılmış yersizyurtsuzlaşma dereceleri ve verili bir uğrakta kümeyi dengeli hale getiren yeniden-yerliyurtlulaşma işlemleridir. K, K-işlevi tüm düzenlemeleri sürükleyen, fakat aynı zamanda tüm yeniden-yerliyurtlulaşmalardan ve artıklıklardan, çocukluk, köy, aşk, bürokrasi..., vb. artıklıklarından geçen kaçış ya da yersizyurtsuzlaşma çizgisini tayin eder.

Düzenlemenin dört değerliği. Feodal düzenlemeyi örnek olarak alalım. Bunun için feodaliteyi tanımlayan bedenlerin karışımlarını ele almamız gerekir: yeryüzünün bedeni ve toplumsal beden, derebeyinin, vasalın ve kölenin bedeni, şövalyenin ve atın bedeni, onların üzengiyle girdikleri yeni ilişki, bedenlerin bir simbiyozunu sağlayan silahlar ve aletler – tüm bir makinesel düzenleme. Ama aynı zamanda sözceler, ifadeler, hanedanlık armalarını ilgilendiren hukuki rejim, her türlü bedensiz dönüşüm, özellikle de yeminler ve onların değişkenleri, itaat yemini ve aynı zamanda aşk yemini, vb. söz konusudur: kolektif sözceleme düzenlemesi. Diğer bir ekseni takip ettiğimizdeyse, feodal yerliyurtluluklara ve yeniden-yerliyurtlulaşmalara ve de aynı zamanda şövalyeyi ve onun binek hayvanını sürükleyip götüren yersizyurtsuzlaşma çizgisine varırız. Tüm bunların Haçlı Seferleri'nde nasıl bir araya geldiklerini ele almamız gerekiyor.

Öyleyse içeriğin nedensel etkilemeyle ifadeyi belirlediğini düşünmek hata olacaktır, her ne kadar ifadeye yalnızca içeriği "yansıtma" değil, onun üstünde etkin bir şekilde tepkide bulunma gücü verilse de. Sözceyi ilksel bir ekonomik içeriğe bağımlı kılan bu tür bir ideolojik sözce kavrayışı diyalektiğe içsel her türlü güçlüğe çarpar. Öncelikle, içerikten ifadeye giden bir nedensel etkilemeyi kavramak olanaklı olsa da aynısını ilgili *biçimler*, içerik biçimi ve ifade biçimi için söyleyemeyiz. İfadenin bağımsız olduğunu ve bunun tam da onun içerikler üzerinde tepkide bulunmasını sağlayan şey olduğunu kabul etmemiz gerekir. Oysa bu bağımsızlık zayıf bir şekilde kavranmıştır. Eğer içeriklerin ekonomik olduğu söylenirse, içerik biçimi öyle olmayacak ve saf bir soyutlamaya, yani malların üretimine ve bu üretimin kendileri olarak ele alınan araçlarına indirgenecektir. Aynı şekilde, eğer ifadelerin ideolojik olduğu söylenirse, ifade biçimi öyle olmayacak ve

ortak bir iyiye erişme olanağı olarak, soyutlama olarak dile indirgenecektir. O zaman da içerikler ve ifadeler farklı biçimler altında onları kateden mücadeleler ve çatışmalarla karakterize edilir, fakat bu biçimlerin kendileri mücadeleden ve çatışmadan muaftır ve aralarındaki ilişki tümüyle belirsiz kalır.[24] Bu ilişkiyi tanımlamanın tek yolu, ifadelerin ve sözcelerin bir anlam üretimi ya da bir im-değer biçimi altında doğrudan üretkenliğe müdahil olduklarını söyleyip ideoloji kuramına yama yapmaktır. Hiç kuşku yok ki burada üretim kategorisinin avantajı temsil, malumat ve iletişim şemalarından kendisini kurtarmasıdır. Peki ama o bu şemalardan daha mı uygundur? Onun dile uygulanması maddeyi anlama, içeriği ifadeye ve toplumsal süreci imleyen sistemine dönüştüren sürekli bir diyalektik mucizeyi gerektirdiği ölçüde, oldukça muğlaktır.

Maddi ya da makinesel yönü açısından bir düzenleme bir mallar üretimiyle değil, birbiriyle ilişkili her türden bedeni etkileyen tüm itmeleri ve çekmeleri, sempatileri ve antipatileri, başkalaşımları, alaşımları, iç içe geçmeleri ve genişlemeleri içerecek şekilde, bedenlerin bir toplumdaki karışımının kesin bir haliyle ilgilidir. Bedenlerin bağlayıcı, zorunlu ve izin verilen karışımlarını düzenleyen şey her şeyden önce bir beslenme rejimi ve cinsel rejimdir. Teknoloji bile aletleri yalıtık olarak ele alma hatasına düşer: Aletler ancak onları olanaklı kılan ya da onların olanaklı kıldığı karışımlarla ilişkili olarak mevcuttur. Üzengi yeni bir insan-at simbiyozu doğururken, bu da yeni silahlar ve yeni araçlar doğurur. Aletler bir Doğa-Toplum makinesel düzenlemesini tanımlayan simbiyozlardan ya da alaşımlardan ayrılamazdır. Onları seçip kendi "dal"ına alan bir toplumsal makineyi önvarsayarlar:[25] Bir toplum alaşımlarıyla tanımlanır, aletleriyle değil. Aynı şekilde, kolektif ya da semiyotik yanı açısından düzenleme dilsel bir üretkenlikle değil, değişkenlerin dilin öğelerinin kullanımını belirlediği im rejimleriyle, bir ifade makinesiyle ilgilidir. Tıpkı aletler gibi bu öğeler de kendi başlarına bir değer taşımazlar. Bedenlerin makinesel düzenlemesinin aletler ve mallar üzerinde, kolektif sözceleme düzenlemesinin de dil ve sözcükler üzerinde bir önceliği vardır. Düzenlemenin bu iki yönünün eklemlenmesi onların biçimlerini nicelleştiren yersizyurtsuzlaşma hareketleri tarafından gerçekleştirilir. Bundan dolayı toplumsal bir alan çatışmaları ve çelişkileriyle değil, onu kateden kaçış çizgileriyle tanımlanır. Bir

---

24 Stalin de dilbilim üstüne yazdığı ünlü metinde, ayrım gözetmeksizin tüm topluma, tüm sınıflara ve tüm rejimlere hizmet eden iki yansız biçim ortaya koyduğunu ileri sürer: bir yanda birtakım mallar üretmenin saf aracı olarak aletler ve makineler, öte yanda malumat ve iletişim üretmenin saf aracı olarak dil vardır. Bahtin bile dili ideoloji biçimi olarak tanımlar, ama ideoloji biçiminin kendisinin ideolojik olmadığını da belirtir.

25 Deleuze ve Guattari'nin biyolojiden aldıkları *phylum* (dal) terimi "alemin" altında, "türün" üstünde yer alan bir sınıflandırma ölçeğidir. Örneğin hayvanlar aleminin 31, bitkiler aleminin 14 alt-dalı olduğu varsayılır. Bununla birlikte Deleuze ve Guattari bu hiyerarşik şemanın ötesine geçerek, dal terimini makine kavramıyla ilişkilendirirler ve çoğunlukla "makinesel dal" ifadesini kullanırlar. Buna göre, çeşitli alanlardan gelen heterojen öğeler bir süreç içinde, beklenmedik etkiler üretecek şekilde bir araya gelirler. *(ç.n.)*

düzenleme ne altyapıya ne üstyapıya ne de derin ya da yüzeysel yapıya sahiptir, fakat o, tüm boyutlarını karşılıklı önvarsayımların ve birbirine sokulmaların oyuna girdikleri aynı tutarlılık planı üzerinde düzleştirir.

Diğer bir hataysa (ki gereksinim duyulduğunda birinciyle de birleştirilebilir) dilsel bir sistem olarak ifade biçiminin uygunluğuna inanmaktır. Bu sistem imleyen bir sesbilimsel yapı ya da derin bir anlambilimsel yapı olarak kavranabilir. Her iki durumun da anlamlılığı meydana getirip böylece ifadeyi doldurduğuna inanılırken, içerikler basit bir "gönderge"nin keyfiliğine ve pragmatik de dilsel-olmayan etmenlerin dışsallığına havale edilir. Bütün bu girişimlerde ortak olan yan, *dilin soyut bir makinesini* dikmek, fakat bunu da sabitlerin eşsüremli bir kümesi olarak kurmaktır. İtirazımız makinenin bu şekilde kavranmasının çok soyut olmasına değil; tam aksine, yeterince soyut olmayıp "doğrusal" kalmasına. O, ara bir soyutlama düzeyinde kalıyor, bu da onun bir yandan dilsel etmenlerin kendilerini dilsel-olmayan etmenlerden bağımsız olarak ele almasını, diğer yandan da bu dilsel etmenleri sabitler olarak ele almasını sağlıyor. Ama soyutlama daha da ileri götürülürse, dilin sözde-sabitlerinin yerini zorunlu olarak sözcelemenin kendisine içsel ifade değişkenlerine bıraktıkları bir düzeye varılır, bunun devamında da bu ifade değişkenleri sürekli etkileşimde bulundukları içerik değişkenlerinden ayrılamaz olur. *Eğer dilsel-olmayan etmenlerin dışsal pragmatiğini dikkate almak zorunluysa, bunun nedeni dilbilimin kendisinin, onun kendi etmenlerini ilgilendiren içsel bir pragmatikten ayrılamaz oluşudur.* İmleyeni ya da hatta göndergeyi dikkate almak yetmez, çünkü imleme ve gönderme mefhumlarının kendileri de hâlâ, özerk ve sabit olduğunu varsaydığımız bir ifade yapısının özelliğini taşır. Bir anlambilim inşa etmek ya da hatta pragmatiğin bazı yanlarının geçerliliğini kabul etmek, eğer onları daha baştan ele alan bir sesbilimsel ya da sözdizimsel makineden geçmeyi zorunlu kılıyorsa hiçbir işe yaramaz. Zira gerçek bir soyut makine bir düzenlemenin tamamına bağlıdır: o, bu düzenlemenin diyagramı olarak tanımlanır. Dilsel değil, diyagramatik ve üst-doğrusaldır. Ne içerik bir imlenendir ne de ifade bir imleyen, fakat ikisi birlikte düzenlemenin değişkenleridir. Pragmatik belirlenimleri, fakat aynı zamanda anlambilimsel, sözdizimsel ve sesbilimsel belirlenimleri bağlı oldukları sözceleme düzenlemelerine doğrudan bağlamadıkça hiçbir yere varamayız. Chomsky'nin soyut makinesi ağaç-yapılı bir modele ve dilsel öğelerin cümlelerde ve onların kombinasyonlarında doğrusal bir tarzda düzenlenmesine dayalıdır. Ama pragmatik değerleri ya da içsel değişkenleri özellikle de dolaysız söyleme bağlı olarak ele aldığımız anda, "hiper-cümleleri" devreye sokmak ya da "soyut nesneler" (bedensiz dönüşümler) inşa etmek zorunda kalırız. Bu da bir üst-doğrusallık, yani öğelerin sabit doğrusal bir düzen taşımadığı bir düzlem içerir: köksap modeli.[26] Bu bakış açısından, dille toplumsal alanın ve politik

26 Bu sorunlar hakkında bkz. J. M. Sadock, "Hypersentences", Illinois Üniversitesi Doktora Tezi, 1968; D. Wunderlich, "Pragmatique, situation d'énonciation et Deixis", *Langages*, Larousse, Haziran

problemlerin iç içe geçmesi soyut makinenin en derin düzeyinde yatar, yüzeyinde değil. Soyut makine düzenlemenin diyagramıyla ilişkiye sokulduğunda asla saf bir dilsel mesele değildir, ancak soyutlama yetersiz kaldığında geçerli olabilir bu. Soyut makineye bağlı olan dildir, tersi değil. Olsa olsa soyut makinede diyagramın iki durumunu ayırt edebiliriz, bunlardan birinde içeriğin ve ifadenin değişkenleri karşılıklı önvarsayım halindeki kendi heterojen biçimlerine göre bir tutarlılık düzleminde dağıtılırken, diğerinde içerik değişkenleriyle ifade değişkenlerini birbirinden ayırmak bile olanaklı değildir, çünkü aynı düzlemin değişkenliği biçimlerin ikiliğine baskın gelmiş ve onu "ayırt-edilemez" kılmıştır. (Birinci durum hâlâ göreli yersizyurtsuzlaşma hareketlerine gönderirken, ikincisinde yersizyurtsuzlaşmanın mutlak bir eşiğine ulaşılmıştır.)

III. DİLİN, ONU HOMOJEN BİR SİSTEM OLARAK TANIMLAMAMIZI SAĞLAYAN SABİTLERİ YA DA EVRENSELLERİ VARDIR.

Yapısal değişmezler sorusu – ve yapı fikrinin kendisinin atomik ya da ilişkisel de olsa bu değişmezlerden ayrılamaz oluşu – dilbilimin özünü oluşturur. Dilbilimin saf bir bilim, her türlü sözde dışsal ya da pragmatik etmenden yakasını kurtarmış tam tamına bir bilim olduğu iddiasını sağlayan da bu temeldir. Bu değişmezler sorusu birbirine sıkı sıkıya bağlı çok sayıda biçim alır: 1) bir dilin sabitleri (yer değiştirebilirlik açısından sesbilimsel; dönüşebilirlik açısından sözdizimsel; türetebilirlik açısından anlambilimsel sabitler); 2) dilin evrenselleri (sesbirimin farklı farklı özelliklere, sözdiziminin temel kurucu öğelere, imlemenin asgari anlambilimsel öğelere ayrışması); 3) sabitleri birbirine bağlayan ağaçlar – bunu ağaçlar arasındaki ikili ilişkiler üzerinden yapar (bkz. Chomsky'nin ağaç-yapılı doğrusal yöntemi); 4) ilkece dille eş-uzanımlı olan ve gramatiklik yargılarıyla tanımlanan yetkinlik; 5) öğelere ve ilişkilere olduğu kadar sezgisel yargılara da dayanan homojenlik; 6) sürekli nesnel sistemden, onun ilkesini kavrayan öznel bilince (dilbilimcinin kendisinin bilinci) geçiş yaparak, dili bir "kendinde şey" ve bir "kendisi için şey" olarak kuran eşsüremlilik.

Ekleme ya da çıkarma yaparak tüm bu etmenlerle oynayabiliriz. Diğer yandan bunların hepsi bir arada gelir çünkü bu etmenlerden birinin düzeyinde diğerlerinin de temel özelliklerini buluruz. Örneğin, söz-dil ayrımı yetkinlik-performans olarak

---

1972; özellikle de uygulama işlemi üstüne kurulu soyut nesneler modeli, U.Ü.M., uygulamalı üretici model öneren S. K. Saumjan (*Langages*, Mart 1974). Saumjan Hjelmslev'e başvurur: ona göre Hjelmslev'in gücü ifade biçimiyle içerik biçimini aynı düzlem üstündeki, tümüyle göreli iki değişken olarak, "tek işlevin fonktifleri" olarak (*Prolégomènes à une théorie du langage*, s. 85) kavramasında yatar. Ne var ki soyut makinenin diyagram biçimli olarak kavranmasına yönelik bu atılıma şu engel olmuştur: Hjelmslev ifadeyle içerik ayrımını hâlâ imleyen-imlenen kipinde kavrar, böylece de soyut makinenin dilbilime bağımlılığını devam ettirir.

yeniden ele alınır, ama bu, gramatiklik düzeyinde olur. Yetkinlikle performans arasındaki ayrımın tümüyle göreli olduğu yönünde bir itirazda bulunulursa (dilsel bir yetkinlik ekonomik, dinsel, politik ya da estetik, vb. olabilir; öğretmenin öğretme yetkinliği bir müfettişin ya da yasal düzenlemelerin hükmüne bağlı olarak yalnızca bir performans olabilir), dilbilimciler buna yetkinlik düzeylerini çoğaltmaya ve hatta sisteme pragmatik değerler eklemeye hazır olduklarını söyleyerek yanıt verirler. Örneğin Brekle bütün bir dilsel, psikolojik ya da sosyolojik etmenler kümesine bağlı bir "performansa-dayalı nevi-şahsına münhasır yetkinlik" etmenini eklemeyi önerir. Ama pragmatik bu şekilde kendine özgü sabitler ya da evrenseller içermesi üzerinden ele alınacaksa o zaman bu pragmatik zerk etme neye yarar? Ve ne şekilde "ben", "söz vermek", "bilmek" gibi ifadeler "selamlamak", "adlandırmak" ya da "mahkûm etmek" gibi ifadelerden daha evrenseldir?[27] Aynı şekilde, Chomsky'nin ağaçları tomurcuklandırılmaya ve doğrusal düzen kırılmaya çalışıldığında, kırılmaları işaret eden pragmatik bileşenler ağacın üstüne konulduğu ya da türetme esnasında silindiği sürece hiçbir şey kazanılmamış, bir köksap kurulmamış olur.[28] İşin aslı, en genel problem soyut makinenin doğasıyla ilgilidir: Soyut olanı evrensel ya da sabit olana bağlamaya ya da soyut makineler değişkenler ve çeşitlenmeler etrafında inşa edildiği sürece onların tekilliğini silmeye hiç gerek yoktur.

Chomsky ile Labov'u karşı karşıya getiren tartışma meselenin ne olduğunu daha iyi anlamamızı sağlayabilir. Her dil özünde heterojen bileşik bir gerçekliktir; dilbilimciler bunu bilirler ve söylerler de. Ama bu, *olguya dayalı* bir saptamadır. Chomsky bu kümeden, *ilkelerin* bilimsel bir incelemesini olanaklı kılan bir soyutlama, bir idealleştirme koşulu olarak homojen ya da standart bir sistem kesip biçmeyi ister yalnızca. Dolayısıyla dilbilimcinin kendisini standart İngilizceyle sınırlaması söz konusu değildir; o, siyah-İngilizceyi ya da getto İngilizcesini çalışsa bile, incelenen nesnenin sabitliğini ve homojenliğini garanti eden standart bir sistem çıkartma yükümlülüğü içinde bulacaktır kendisini (hiçbir bilim başka türlü işleyemez denilecektir). Dolayısıyla Chomsky Labov'un dilin değişken özelliklerine dönük ilgisini belli ederek kendisini dilbilime dışsal, olgusal bir pragmatik içinde konumlandırdığına inanır görünür.[29] Oysa Labov'un başka hevesleri vardır. O *içsel çeşitlenme* çizgilerini gündeme getirdiğinde, onları basitçe, telaffuza, üsluba ya da sistemin dışında yer alıp sistemin homojenliğini aynen koruyan alakasız özelliklere dair "serbest değişkenler" olarak görmez. Ona göre bunlar, her biri kendi çapında homojen olan iki sistemin olgusal karışımı da değildir – sanki konuşan kişi bir sistemden diğerine geçiyormuş gibi.

---

27 Bkz. H. E. Brekle, *Sémantique*, Armand Colin, s. 94-104: evrensel bir pragmatik ve "diyalog evrenselleri" fikri hakkında.

28 Bu tomurcuklanma ve farklı temsilleri hakkında bkz. Wunderlich, "Pragmatique..."

29 Noam Chomsky ve Mitsou Ronat, *Dialogues*, Flammarion, s. 72-74.

Labov dilbilimin yerleştirmek istediği alternatifi reddeder: ya farklı sistemlere değişkenler atfetmek ya da onları yapının dışındaki bir yere göndermek. Sistematik olan, müzisyenlerin "tema çeşitlemedir" dedikleri anlamda çeşitlemenin kendisidir. Labov çeşitlenmede her sistemi içeriden etkileyen ve onun kendi üstüne kapanmasını, ilkece homojenleşmesini yasaklayarak onu kendi gücüyle kaçırtan ya da sıçratan, olması gereken bir bileşen görür.[30] Ve hiç kuşku yok ki Labov'un ele aldığı çeşitlenmeler her türden olabilir, sese, sesbirime, sözdizime, anlambilime ve üsluba dayalı çeşitlenmeler. Öte yandan Labov'u olması gereken ile olgusal olan – ya da dilbilim ile üslup, eşsürem ile artsürem, alakalı özellikler ile alakasız özellikler, yetkinlik ile performans, dilin gramatikliği ile sözün gramatik-olmayışı arasındaki ayrımı gözden kaçırdığı yönünde suçlamak bize yersiz geliyor. Labov'un konumları katılaştırma pahasına, daha çok olgusal olan ile olması gereken arasında başka bir dağılım önerdiğini ve özellikle de olması gerekenin kendisinin ve soyutlamanın bir başka kavrayışını önerdiğini söyleyeceğiz. Labov çok kısa bir cümleler dizisinde *Black* İngilizce sisteminden standart sisteme ve tersine on sekiz defa geçiş yapıyor görünen genç bir Siyah'ı örnek olarak alır. Ama iki sistem arasındaki soyut ayrımın keyfi ve yetersiz olduğunu ortaya koyan tam da bu değil midir? Çünkü biçimlerin çoğu ancak şu ya da bu sekansın rastlantıları üzerinden iki sistemden birine bağlanır. O halde her sistemin çeşitlenme halinde olduğunu ve sabitleriyle ve homojenliğiyle değil, tam aksine, çok özel bir kipte içkin, sürekli ve kurallı (*değişken ya da seçimli* kurallar)[31] olma özelliklerine sahip bir çeşitlenebilirlik tarafından tanımlandığını kabul etmemiz gerekmez mi?

Bir dili içeriden çalışan bu sürekli çeşitlenmeyi, Labov'un kendisine koyduğu sınırlardan ve dilbilimin gerektirdiği bilimsellik koşullarından çıkmak pahasına, nasıl kavramamız gerekir? Aynı gün içinde bir birey bir dilden bir diğerine durmaksızın geçiş yapar. Önce "oğluyla bir baba olarak", sonra da bir patron olarak konuşur; sevgilisiyle çocuksu bir dille konuşur; uykuya dalmak üzereyken düşsel bir söyleme dalar ve telefon çalınca bir anda profesyonel bir dile döner. Bu çeşitlenmelerin dışsal olduğu, yine aynı dilin söz konusu olduğu yönünde bir itirazda bulunulabilir. Ama bu, soruya önyargılı yaklaşmak olacaktır. Zira öncelikle, söz konusu olanın aynı sesbilim, aynı

---

30 Hukuki bir ayrım olan *de facto-de jure* ayrımı Latincede "olguya dair" ve "hukuka dair" anlamlarına gelir. Deleuze ve Guattari Bergsoncu sezgi yöntemini izleyerek bu terimleri deneyimi analiz etmenin bir aracı haline getirirler. Buna göre, *de facto*, deneyimde karışım halinde bulunan öğelere işaret ederken, *de jure*, saf eğilimlere götüren doğa farklarını ayırt etmeyi sağlar. Yerine göre *de facto* için "olgusal", *de jure* için "ilkesel" ya da "olması gereken" karşılıklarını kullanıyorum. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gilles Deleuze, *Bergsonisme*, P.U.F., 1966 [Türkçesi: G. Deleuze, *Bergsonculuk*, Hakan Yücefer (çev.), Alfa Yayınları, 2021]. *(ç.n.)*

31 William Labov, *Sociolinguistique*, özellikle s. 262-265. Fark edilecektir ki Labov bazen, aşağı yukarı aynı anlamı taşıyan sözcelerle kendisini sınırlandırırken, bazen de tamamlayıcı fakat heterojen bir sözce zincirini takip etmek üzere bu koşulu bir yana bırakır.

sözdizim, aynı anlambilim olduğu kesin değildir. İkinci olarak, bütün mesele aynı olduğu varsayılan dilin değişmezlerle mi yoksa onu kateden çeşitlenme çizgisiyle mi tanımlandığını bilmektir. Bazı dilbilimciler dilsel değişimin sistemik kırılmadan çok, gittikçe artan sıklık değişimi, farklı kullanımların birlikte-varoluşu ve süreklilik üzerinden gerçekleştiğini önerdiler. "Yemin ederim!" sözcesini örnek olarak alalım. Bu sözce bir çocuk tarafından babasına, bir aşık tarafından sevgilisine, bir tanık tarafından mahkemede söylendiğinde aynı sözce değildir. Bunlar üç sekans gibidir. (Ya da Messiaen'ın yedi sekansa yayılmış dört "amen"i.) Bir kez daha, değişkenlerin yalnızca doğrusal olduğunu ve sözcenin olması gereken olarak sabit kalması gerektiğini söylemenin hiçbir gerekçesi yok. Sözce sayısı kadar gerçekleşme vardır, fakat aynı zamanda sözcelerin tamamı içlerinden herhangi birisinin gerçekleşmesinde de mevcuttur, yani çeşitlenme çizgisi virtüeldir, bir başka deyişle, edimsel olmaksızın gerçektir ve sonuçta sözcenin sıçramalarından bağımsız olarak süreklidir. Sözceyi sürekli çeşitlenmeye yerleştirmek zamanın en küçük anında (en küçük aralıkta) onu etkileyen her türlü sesbirimsel, sözdizimsel, anlambilimsel ve prozodik değişkenden onu geçirmek demektir. "Yemin ederim"in *sürerliğini*, karşılık gelen dönüşümlerle birlikte inşa etmek demektir. Bu, pragmatiğin bakış açısıdır, ama pragmatik burada dile içsel, her türden dilsel öğenin çeşitlenmelerini içerecek şekilde içkin hale gelmiştir. Örnek, Kafka'nın üç dava çizgisi: ailede babanın davası, otelde nişan davası ve mahkeme davası. Sürekli bir "indirgeme" arayışına meylediyoruz: Her şey çocuğun babası karşısındaki durumuyla ya da erkeğin hadım-etmeyle ilişkili durumuyla ya da yurttaşın yasayla ilişkili durumuyla açıklanacaktır. Ama bu durumda içeriğin bir sözde-sabitini çıkartmayla yetinmiş oluruz, ki bu da ifadenin bir sözde-sabitini çıkartmaktan daha iyi değildir. Çeşitlenmeye yerleşmek bizi bu tehlikelerden korur, çünkü o ne bir başlangıç ne de bir son içeren bir sürerlik ya da mecra oluşturur. Sürekli çeşitlenme değişkenin kendi sürekli ya da süreksiz karakteriyle karıştırılmamalıdır: buyruk-sözcük, süreksiz bir değişkene dönük sürekli çeşitlenme... Bir değişken, güzergâhının bir kısmında sürekli olabilir, sonra da onun sürekli çeşitlenmesi etkilenmeden kalarak, "alternatif bir süreklilik", virtüel ve fakat gerçek bir süreklilik olarak namevcut bir gelişmeyi dayatarak sıçrama ya da atlama yapabilir.

Bir sabit, bir değişmez kalıcılığından ve süresinden çok, göreli de olsa merkez işleviyle tanımlanır. Müzikteki tonal ya da diatonik sistemdeki tınlama ve çekim yasaları tüm kipler için geçerli olan, kararlılığa ve çekim gücüne sahip merkezleri belirler. Bu merkezler bu açıdan, belli bir zaman dilimi boyunca açıkça kurulmuş ayrı, fark edilebilir biçimleri organize eder: ağaçsı tipteki, doğrusal, kodlanmış, merkezileşmiş bir sistem. Minör "kip"in kendi aralıklarının doğası ve akorlarının daha az kararlılığa sahip olması bakımından tonal müziğe uçucu, kaçıcı, merkezsizleşmiş bir karakter verdiği doğrudur. Aynı zamanda bu kip bir yandan majör modelle ya da standartla onu hizalayan işlemlere boyun eğerken, diğer yandan da sanki müzik seyahate çıkmış ve tüm dirilmeleri,

Doğu'nun hayaletlerini, hayali toprakları ve dünyanın her yerindeki gelenekleri heybesine atıyormuşçasına belli bir muğlaklık taşır. Ama tamperaman, tamperlenmiş kromatizm çok daha güçlü, bir başka muğlaklık taşır: merkezin eylemini en uzak tonlara yaymanın, aynı zamanda merkezi ilkeyi parçalayıp sürekli gelişmenin merkezileşmiş biçimlerinin yerine, durmaksızın kendisini çözüp dönüşüme uğratan bir biçimi koymanın muğlaklığı. Gelişme, biçimi kendisine tâbi kılıp bütüne yayıldığında, Beethoven'da olduğu gibi, çeşitleme kendisini özgürleştirmeye ve yaratımla özdeşleşmeye başlar. Ama kromatizm serbestleşip genelleşmiş bir kromatizm haline geldiğinde tamperamana karşı döner ve yalnızca perdeleri değil, fakat sesin tüm bileşenlerini – süreler, yeğinlikler, tınılar, ataklar – etkilemeye başlar. Bu durumda artık bir maddeyi organize eden bir biçimden söz etmek olanaklı değildir; hatta biçimin sürekli bir gelişiminden dahi söz edemeyiz. Sessel-olmayan kuvvetleri işitilir kılacak, çok kompleks ve incelikle işlenmiş bir malzeme söz konusudur daha çok. Madde-biçim ikilisinin yerini kuvvetler-malzeme ikilisi alır. Eskilerin "*a priori* sentetik yargı"sının yerini sentezleyici almıştır, fakat bununla da tüm işlevler değişir. Çeşitlemenin tüm bileşenlere yerleştirilmesiyle müziğin kendisi üst-doğrusal bir sistem haline gelir, bir ağaç olmaktan çıkıp bir köksap olur ve böylece deliklerin, sessizliklerin, kırılmaların, kesimlerin bile bir parçası olduğu virtüel kozmik bir sürerliğin hizmetine girer. Dolayısıyla önemli olan tonal sistemle atonal müzik arasında sözde bir kopuş kurmak değildir, aksine, atonal müzik kendisini tonal sistemden kopartarak tamperamanı nihai sonuçlarına götürmüştür (tabii hiçbir Viyanalı bununla da yetinmeyecektir). Asıl önemli olan, neredeyse tam tersi yöndeki harekettir: 19. ve 20. yüzyılların büyük bölümü boyunca tonal sistemin kendisini etkileyen ve göreli bir tonaliteyi koruyarak tamperamanı çözen ve kromatizmi genişleten, yeni kipsellikler icat eden, majör ve minörü yeni bir alaşıma sokan ve verili değişkenler açısından çeşitleme sahalarını her defasında yeniden kazanan mayalanma. Bu mayalanma ön plana çıktı ve kendisini duyulur hale getirdi; bu şekilde çalışılan moleküler malzemesi üzerinden, kozmosun, müziği daima dalgalandırmış olan sessel-olmayan kuvvetlerini işitilir kıldı – saf halde bir parça Zaman, bir tutam mutlak Yeğinlik... Tonal, modal, atonal sözcükleri pek de bir anlam ifade etmiyor. Kozmos olarak sanat haline gelme ve sonsuz çeşitlemenin virtüel çizgilerini çizme konusunda müzik yalnız değildir.

Bu noktada, müziğin bir dil olmadığı, sessel bileşenlerin dilin alakalı özellikleri olmadığı ve ikisi arasında bir örtüşme olmadığı yönünde bir itirazda bulunulabilir. Biz de örtüşme olduğunu söylemiyoruz zaten, meselenin açık bırakılması ve her türlü önvarsayımdan uzak durulması gerektiğini vurguluyoruz. Bu özellikle dil-söz ayrımı için geçerlidir, bu ayrım ifadede ya da sözcelemede iş başında olan her türlü değişkeni dilin dışındaki bir konuma atar. Buna karşılık Jean-Jacques Rousseau bir İnsan Sesi-Müzik ilişkisi önermiştir; bu ilişki yalnızca sesbilgisini ve prozodiyi değil, fakat tüm dilbilimi başka bir yöne sürükler. Müzikteki insan sesi daima ayrıcalıklı bir deneysellik ekseni olmuş, hem dil hem de ses rolünü oynamıştır. Müzik insan sesiyle enstrümanları çok

farklı şekillerde birbirine bağlar, fakat insan sesi şarkı olduğu sürece, onun temel rolü sesi "tutmak", bir notayla çerçevesi çizilen ve aynı zamanda enstrümanın *eşlik ettiği* bir sabit olarak işlemektir. İnsan sesi ancak tınıya bağlandığında, onu kendisine heterojen kılan ve ona bir sürekli çeşitlenme gücü veren bir tessitura ortaya koyar: artık ona eşlik ediliyor değildir, o gerçek anlamda "makineleşmiş"tir, sözlü, şarkılı kısımları, enstrümantal ya da bazen elektronik olarak üretilmiş özel efektler içeren kısımları aynı düzleme uzatan ya da bu düzlemde üst üste bindiren müziksel bir makineye aittir. Genel hale gelmiş bir "*glissando*"nun sessel düzlemidir bu, her değişkenin ortalama bir değere değil, fakat onu diğer değişkenlerle sürekli çeşitleme içine sokan bir sıklık olasılığına sahip olması bakımından istatistiksel bir uzayın kuruluşunu içerir.[32] Luciano Berio'nun *Visage* ve Dieter Schnebel'in *Glossolalie* adlı eserleri bunun tipik örnekleridir. Ve Berio'nun kendisi ne derse desin, mesele sözde-birimlerle sesin dilsel bir simülakrumunu ya da metaforunu üretmekten çok, insan sesi kadar sentezleyici ve enstrümanın da konuştuğu, insan sesinin de enstrüman kadar çaldığı bu yansız, gizli, sabiti olmayan ve tümüyle dolaysız söylemde yatan dile ulaşmaktır. Mekanik ya da atomik hale gelmiş bir dünyada müziğin şarkı söylemeyi artık beceremediğini düşünmemek gerekir, aksine, uçsuz bucaksız bir çeşitleme katsayısı aynı sessel düzenlemenin tüm fatik, afatik,[33] dilbilimsel, şiirsel, enstrümantal, müzikal kısımlarına etki edip onları sürüklemektedir – "tüm dereceleri dolduran basit bir çığlık" (Thomas Mann). Sesin çok sayıda çeşitlenme prosedürü vardır, yalnızca artıp azalarak tınıyı sürekli geride bırakan *sprechgesang*'ta[34] değil, aynı zamanda çok sayıda farklı sesin tek bir ağızdan çıkıyor gibi durduğu dairesel nefes teknikleri ve tınlama bölgelerinde de gerçekleşir bu. Burada gizli dillerin hem sanat müziğinde hem de popüler müzikte büyük bir önemi vardır. Bazı etnomüzikologlar sıra dışı vakalar buldular (örneğin Dahomey'de); bazı durumlarda ilk diyatonik sessel kısım yerini sürekli olarak bir sesten diğerine kayan, gittikçe küçülen aralıklardaki sessel bir sürerliği tüm aralıkların belirsizleşerek sonunda bir "parlando"ya vardıkları gizli dildeki kromatik bir inişe bırakırken, bazen de diyatonik kısmın kendisi teraslı bir mimarinin kromatik düzeylerine göre perde değişimine uğrar, şarkı bazen bir *parlando*'yla, belli bir perdeye sahip olmayan basit bir konuşmayla kesilir.[35]

---

32 Labov böylece tam da sabit kuralların karşıtı olarak "değişken ya da istemli kurallar" mefhumunu tanımlamaya çalışır: Yalnızca saptanan bir sıklık değil, fakat kuralın uygulanma ya da sıklık olasılığına işaret eden özgül bir nicelik söz konusudur (bkz. *Le parler ordinaire*, Ed. de Minuit, cilt II, s. 44 vd.).

33 Dilbilimde ve iletişim kuramında kullanıldığı şekliyle, "fatik" terimi iletişimin toplumsal-pragmatik yanını vurgularken, "afatik" edilgen, duyarsız ya da ilgisiz bir hale gönderir. *(ç.n.)*

34 *Sprechgesang:* Söz ile şarkı arasında aracı bir rol oynayan dramatik bir seslendirme üslubu. En ünlü *sprechgesang* örneklerinden biri Schoenberg'in *Pierrot Lunaire* eseridir. *(ç.n.)*

35 Bkz. Gilbert Rouget'nin makalesi, "Un chromatisme africain", *L'Homme*, Eylül 1961 (bu sayı "Dahomey ritüel ilahileri" diskiyle birlikte gelir).

Bu belki de gizli dillerin, argoların, jargonların, profesyonel dillerin, tekerlemelerin, satıcıların bağırışlarının dağarcıklarını icat ederek ya da retorik figürleriyle değil de daha çok dilin ortak öğelerinin sürekli çeşitlenmelerini işleterek ön plana çıkmalarının bir özelliğidir. Bunlar müzikteki nota sistemine benzeyen kromatik dillerdir. Gizli bir dil sabitlerle işleyen ve bir alt-sistem oluşturan bir şifre ya da saklı bir kod değildir sadece; *o, kamusal dilin değişkenler sistemini çeşitlenme haline sokar.*

İşte varmak istediğimiz de bu: genelleşmiş bir kromatizm... Her türlü öğeyi sürekli çeşitlenmeye sokmak belki de yeni ayrımlara önayak olacak, fakat bu ayrımların hiçbirini nihai olarak kabul etmeyecek, hiçbirini de önceden verili olarak almayacak olan bir işlemdir. Tam aksine, bu işlem ilkece aynı anda insan sesine, söze, dile ve müziğe dayalıdır. Önceden ve ilkece belirlenmiş ayrımlar yapmaya hiç gerek yok. Genel olarak dilbilim hâlâ majör bir kipte işlemektedir, onun hâlâ bir tür diyatonik ölçeği, baskın öğelere, sabitlere ve evrensellere dönük tuhaf bir ilgisi vardır. Bu arada tüm diller içkin olarak sürekli çeşitlenme halindedir: ne eşsürem ne de artsürem, fakat eşsüremsizlik, dilin değişken ve sürekli hali olarak kromatizm. Pragmatizme yeğinliklerini ve değerlerini kazandıran kromatik bir dilbilime doğru.

Bir üslup adını verdiğimiz şey belki de dünyadaki en doğal şeydir; o, bir sürekli çeşitlenme prosedüründen başka bir şey değildir. Dilbilimin kurduğu ikilikler arasında dilbilimle üslup arasındaki ayrımdan daha sarsak pek az ikili vardır. Çünkü bir üslup bireysel psikolojik bir yaratım değil, bir sözceleme düzenlemesidir; bir dilin bir dil içinde kaçınılmaz açığa çıkışıdır. Sevdiğimiz, sıkça alıntıladığımız yazarlardan gelişigüzel bir liste yapılabilir: bir kez daha Kafka, Beckett, Gherasim Luca, Jean-Luc Godard... Tüm bu yazarların az çok belli bir iki-dillilik hali içinde oldukları hemen fark edilecektir: Çek Yahudi Kafka Almanca, İrlandalı Beckett hem İngilizce hem Fransızca yazıyordu, Luca Rumen kökenliydi ve Godard İsviçreli olmak istiyordu. Ama bu yalnızca durumsaldır, bir vesiledir ve vesile başka bir yerde de bulunabilir. Bu yazarların çoğunun sadece ya da öncelikle yazar olmadıkları fark edilecektir (Beckett ve tiyatro ve televizyon, Godard ve sinema ve televizyon, Luca ve onun görsel-işitsel makineleri). Bunun nedeni, dilsel öğeleri sürekli çeşitleme işlemine tâbi tutan, içsel bir pragmatiği dile sokan yazarın, sanki pragmatiğin iki yönü aynı çeşitleme çizgisinde, aynı sürerlikte buluşuyormuşçasına, jestler ve enstrümanlar gibi dilsel-olmayan öğeleri zorunlu olarak aynı tarzda ele alır bir durumda bulunmasıdır. Üstelik de fikir belki de öncelikle dışarıdan geliyor, dil bir üslubun zorunlu olarak dışsal kaynaklarında olduğu gibi onu takip ediyordur. Ama önemli olan, bu yazarların her birinin kendi çeşitleme yöntemi, kendi genişletilmiş kromatizmi olması ve hızları ve aralıkları çılgınca üretmeleridir. Gherasim Luca'nın "*Passionnément*"[36] [Tutkulu Bir Şekilde]

---

36 Gherasim Luca, *Le chant de la carpe*, Ed. du Soleil noir; Givaudan'ın yayınladığı, G. Luca'nın "Passionnément" şiirini okuduğu kayıt.

şiirindeki yaratıcı kekelemesi. Godard'ın başka türden bir kekelemesi. Tiyatroda: Robert Wilson'un belli bir tını olmaksızın fısıldayışları, Carmelo Bene'nin çıkıp inen çeşitlemeleri. Kekelemek kolaydır, fakat dilin kendisini kekeletmek başka bir meseledir; bu, dilbilimin tüm öğelerini, hatta dilbilimsel-olmayanları bile, ifade değişkenleriyle içerik değişkenlerini çeşitlenmeye sokmaktır. Yeni bir artıklık biçimi. VE... VE... VE... Dilde, "olmak" fiiliyle "ve" bağlacı, *-dir* [*est*] ile *ve* [*et*][37] arasında hep bir mücadele olageldi. Bu iki terim yalnızca görünüşte birbiriyle uyuşur ve birleşir, çünkü biri dilde bir sabit olarak etkide bulunur ve dilin diyatonik ölçeğini oluştururken, diğeri her şeyi çeşitlenmeye sokar, genelleşmiş bir kromatizmin çizgilerini oluşturur. Birinden diğerine her şey değişir. İngilizcede ve Amerikan İngilizcesinde yazan yazarlar bu mücadelenin ve onunla ilgili meselenin ve "ve"nin[38] değerinin biz Fransız yazarlardan daha fazla farkındadırlar. "Şaheserler bir tür yabancı bir dilde yazılmıştır" der Proust. Kekelemeyle, fakat basitçe sözün değil, dilin kekelemesiyle aynı şeydir bu. Bir yabancı olmaktır; fakat basitçe kendi dilinden başka bir dili konuşurken değil, bizzat kendi dilinde yabancı olmaktır. İki-dilli, çok-dilli olmaktır, fakat bir lehçede ya da yerel bir ağızda bile değil, bir ve aynı dilde. Bir piç, bir melez olmaktır, fakat bir ırkı saflaştırarak. İşte o zaman üslup bir dil olur. İşte o zaman dil yeğin hale gelir, değerlerin ve yeğinliklerin saf sürerliği haline gelir. İşte o zaman dilin tamamı bir sır haline gelir ve dilin içinde gizli bir alt-sistem kesip biçmenin uzağında, artık saklayacak hiçbir şey kalmamıştır. Bu sonuca ancak yetingenlikle, yaratıcı eksiltmeyle varılır. Sürekli çeşitlemenin yalnızca münzevi çizgileri vardır, bir tutam ot ve biraz saf su.

İstediğimiz dilbilimsel değişkeni alıp onun iki hali arasından geçen, zorunlu olarak virtüel olan sürekli bir çizgide onu çeşitlendirebiliriz. Dilin sabitlerinin bir tür mutasyon geçirmesini ya da basitçe sözde biriken değişimlerin etkisine maruz kalmasını uman dilbilimcilerin durumu içinde değiliz artık. Değişim ya da yaratım çizgileri tümüyle ve doğrudan soyut makinenin bir parçasıdır. Hjelmslev bir dilin zorunlu olarak, yararlanılmamış olanaklar içerdiğini ve soyut makinenin bu olanakları ya da potansiyellikleri kapsaması gerektiğini fark etmişti.[39] "Potansiyel", "virtüel" hiçbir şekilde gerçeğe karşıt değildir; aksine, yalnızca değişkenler arasındaki sabit ilişkilerin edimsel belirlenimine karşıt olan yaratıcı olanın gerçekliği ve değişkenlerin sürekli

---

37 Fransızcada "*est*" ve "*et*" sözcükleri aynı şekilde telaffuz edilir. *(ç.n.)*

38 "Ve", *and* İngiliz edebiyatında yalnızca Eski Ahit için değil, fakat dili çalışan "azınlıklar" için de işlev olarak çok önemli bir role sahiptir: tipik bir örnek J. M. Synge'dir (bkz. François Regnault'nun *The Playboy of the Westernworld*'ün Fransızca çevirisi *Baladin du monde occidental*'de İrlanda İngilizcesinin eşgüdümü hakkındaki tespitleri, Bibl. du Graphe). "Ve"yi bir bağlaç olarak çözümlemenin yeterli olduğu düşünülmemelidir; o daha çok, olası her bağlacın çok özel bir biçimidir ve bir dil mantığını devreye sokar. Jean Wahl'in çalışmaları "ve"nin bu anlamı ve onun "olmak" fiilinin önceliğini sarsma tarzıyla ilgili derin bir düşünüm içerir.

39 Hjelmslev, *Le langage*, Ed. de Minuit, s. 63 vd.

çeşitlenmeye sokulmasıdır. Bir çeşitlenme çizgisi çizdiğimiz her defasında, değişkenlerin doğası belli bir türdendir, sesbilimsel, sözdizimsel ya da gramatikal, anlambilimsel, vb. Ama çizginin kendisi alaka-sızdır, sözdizim-dışı ya da gramatik-dışı, anlambilim-dışıdır. Örneğin gramatik-dışılık sözün, dilin gramatikliğine karşıt, olumsal bir karakteri değildir artık; aksine, dilin, gramatik değişkenleri sürekli çeşitlenme haline sokan ideal karakteridir. Nicolas Ruwet'nin Cummings'in *he danced his did* [yaptığını dans etti] ya da *they went their came* [gelişleri gibi gittiler] gibi birtakım tekil ifadeleriyle ilgili analizini ele alalım. Gramatik değişkenlerin bu tür gramatik-dışı ifadelere varmak üzere virtüel olarak geçiş yaptıkları çeşitlenmeler oluşturabiliriz: *he did his dance* [dansını yaptı], *he danced his danse* [dansını dans etti], *he danced what he did* [yaptığını dans etti]..., *they went as they came* [geldikleri gibi gittiler], *they went their way* [kendi yollarını gittiler]...[40] Ruwet'nin yapısalcı yorumuna rağmen, tipik-olmayan ifadenin ardışık doğru biçimlerle üretildiği görüşünden uzak durmak gerekiyor. Aksine, doğru biçimlerin çeşitlenmeye sokulmasını üreten ve onları içinde bulundukları sabitlik halinden çıkartan tipik-olmayan ifadedir. Tipik-olmayan ifade dilin yersizyurtsuzlaşmasının keskin ucudur, *gerici* rolü oynar, bir başka deyişle dilin, kendi öğelerinin, biçimlerinin ya da mefhumlarının bir sınırına, dilin berisine ya da ötesine doğru gerilmesine yol açar. Gerici, cümlenin bir tür geçişliliğini işleme koyar ve son terimin tüm zinciri katederek bir önceki terim üzerinde etkide bulunmasına neden olur. Dilin yeğin ve kromatik bir tarzda ele alınmasını sağlar. VE gibi basit bir ifade tüm dile dönük bir gerici rolü oynar. Bu anlamda VE basit bir bağlaç olmaktan çok, sürekli çeşitlenmeye soktuğu tüm olası bağlanmaların tipik-olmayan ifadesidir. Dolayısıyla gerici bir sabite ya da bir değişkene indirgenemez, fakat her defasında sabitin değerini eksilterek (n - 1) değişkenin çeşitlenmesini sağlar. Gericiler hiçbir dilbilimsel kategoriye denk düşmez; öte yandan sözceleme düzenlemelerine olduğu kadar dolaysız söylemlere de özünü veren pragmatik değerlerdir onlar.[41]

Bu çeşitlenmelerin, dildeki yaratıcılığın olağan çalışmasını ifade etmediğini, marjinal kalarak şairler, çocuklar ve delilerle sınırlı tutulduğunu düşünenler çıkabilir. Bunun nedeni onların, soyut makineyi ancak ikincil olarak değiştirilebilir sabitlerle, birikmeli bir etki ya da sözdizimsel mutasyonla tanımlamak istemeleridir. Ama dilin soyut makinesi evrensel ya da hatta genel değildir, tekildir; edimsel değildir, fakat

---

40 Nicolas Ruwet, "Parallélisme et déviations en poésie", *Langue, discours, société* içinde, Ed. du Seuil. Ruwet, Cummings'in *Fifty Poems*'indeki 29. şiiri çözümler; "paralellik" mefhumunu gündeme getirerek bu çeşitlenme fenomeninin kısıtlı ve yapısalcı bir yorumunu yapar; başka metinlerdeyse bu çeşitlenmeleri dildeki gerçek değişikliklerle ilgisiz, aykırı alıştırmalarla ilişkilendirerek, onların kapsamını azaltır; fakat yine de onun yorumu bizce tüm bu yorum kısıtlamalarını aşmaktadır.

41 Bkz. Vidal Sephiha, "Introduction à l'étude de l'intensif", *Langages*, Mart 1973. Özellikle minör olarak adlandırılan dillerde ortaya çıktıkları haliyle, dilin gerilimleri ve tipik-olmayan çeşitlenmeleri üstüne yapılmış ilk incelemelerden biridir bu.

virtüel-gerçektir; onun değişmez ya da bağlayıcı kuralları yoktur, tıpkı her hamleyle kuralların değiştiği bir oyunda olduğu gibi çeşitlenmeyle birlikte sürekli çeşitlenen seçimli kuralları vardır. Bundan dolayı soyut makinelerle sözceleme düzenlemeleri birbirini tamamlar ve birbirinde mevcuttur. Soyut makine bir düzenlemenin diyagramı gibidir. Soyut makine sürekli çeşitlenme çizgilerini çizerken, somut düzenleme onların ziyadesiyle çeşitli ilişkilerini bu çizgilerin bir işlevi olarak ele alır, organize eder. Düzenleme çeşitlenmenin şu ya da bu düzeyindeki değişkenlerle şu ya da bu yersizyurtsuzlaşma derecesine göre müzakereye girer ve hangi değişkenlerin sabit ilişkilere gireceğini ya da bağlayıcı kurallara uyacağını, buna karşılık hangilerinin çeşitlenmeye dönük akışkan malzeme olarak kullanılacağını belirler. Bundan, düzenlemenin yalnızca belli bir direnci ya da ataleti soyut makineye karşıt olarak konumlandırdığı sonucunu çıkartmamak gerekir; zira aynı "sabitler" çeşitlenmenin geçiş yaptığı virtüelliklerin belirlenimi için önem taşısalar da, onların kendileri de ihtiyari olarak seçilirler. Belli bir düzeyde frenleme ve direnç vardır, fakat düzenlemenin bir başka düzeyinde değişkenlerin çeşitli tipleri arasındaki bir geliş-gidişten ve iki yönde de katedilen geçiş koridorlarından başka bir şey yoktur: Değişkenler makineyi hep birlikte, ilişkilerinin bütününe göre işletirler. Dolayısıyla bir sabitle kolektif dil arasında ve değişkenle bireysel söz edimleri arasında bir ayrım yapmaya gerek yoktur. Soyut makine daima tekilken, bir grup ya da bireyin özel adıyla tayin edilirken, sözceleme düzenlemesi bireyde olduğu kadar grupta da daima kolektiftir. Lenin-soyut makinesi ve Bolşevik-kolektif-düzenleme... Aynı durum edebiyat için de, müzik için de geçerlidir. Bireyin hiçbir önceliği yoktur; aksine, tekil bir Soyut'la kolektif bir Somut'un ayrışmazlığı vardır. Nasıl ki soyut makine düzenlemeden bağımsız var olmazsa, düzenleme de makineden bağımsız işlemez.

IV. DİLİN BİLİMSEL AÇIDAN İNCELENMESİ ANCAK MAJÖR BİR DİLİN YA DA BİR STANDARDIN KOŞULLARI ALTINDA OLANAKLIDIR.

Herkes dilin heterojen, değişken bir gerçeklik olduğunu bildiğine göre, dilbilimcilerin bilimsel bir incelemeyi olanaklı kılmak için homojen bir sistem kesip biçme ısrarının anlamı ne? Bu, değişkenlerden bir sabitler kümesi çıkartma ya da değişkenler arasındaki sabit ilişkileri belirleme meselesidir (halihazırda sesbilimcilerin yer-değiştirebilirlik kavramında oldukça açıktır bu). Ama dili bir inceleme nesnesi haline getiren bilimsel model dilin homojen, merkezi, standart hale getirildiği, bir iktidar dili, majör ya da baskın bir dil olduğu politik bir modelle aynı şeydir. Dilbilimciler tek istediklerinin bilim, yalnızca saf bilim olduğunu söyleyebilirler; bilimin düzeninin bir başka düzenin gereklerini garanti altına almak için kullanımı ilk defa gerçekleşmiyor. Peki nedir gramatiklik ve S imi, sözcelere egemen olan kategorik simge? O,

sözdizimsel bir belirteç olmadan önce, bir iktidar belirtecidir ve Chomsky'nin ağaçları iktidar değişkenleri arasında sabit ilişkiler kurar. Gramatik olarak doğru cümleler kurmak normal birey için toplumsal yasalara uymanın önşartıdır. Hiç kimsenin gramatikliği göz ardı etmediği kabul edilir, onu göz ardı edenler özel kurumlardan gelmektedir. Bir dilin birimi öncelikle politiktir. Ana-dil yoktur, egemen bir dilin iktidarı ele geçirmesi vardır; bu bazen geniş bir cephede ilerler, bazen de aynı anda çeşitli merkezleri çökerterek. Bir dilin çok sayıda homojenleştirme, merkezileştirme tarzını kavrayabiliriz: cumhuriyetçi tarz kraliyet tarzıyla aynı olmak ya da ondan daha yumuşak olmak zorunda değildir.[42] Ama bilimin sürekli sabitler ve sabit bağıntılar çıkartma girişimine, politikanın onları konuşanlara dayatma ve buyruk-sözcükler aktarma girişimi eşlik eder.

Speak white and loud [Beyaz ve yüksek sesle konuş]
pek harika bir dil
İşe almak
Buyruklar yağdırmak
İş başındaki ölümün
Ve insanı ferahlatan molanın
Saatini kararlaştırmak için...

O halde iki tür dil, "yüksek" ve "alçak", majör ve minör diller arasında bir ayrım mı yapmak gerekiyor? Birincisi tam olarak sabitlerin iktidarıyla, ikincisiyse çeşitlenmenin gücüyle tanımlanırdı. Basitçe majör bir dilin birliğiyle lehçelerin çokluğu arasında bir karşıtlık kurmak istemiyoruz. Daha çok, her lehçenin kendisini etkilere açtığı bir geçiş ve çeşitlenme bölgesi vardır, daha da iyisi, her minör dilin kendi lehçesine özgü bir çeşitlenme bölgesi vardır. Malmberg'e göre lehçe haritalarında nadiren net

42 Dilin hallerinin uzanımları ve kimi zaman "yağ lekesi", kimi zaman da "havadan taşınan birlikler" biçiminde yayılımları hakkında bkz. Bertil Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, III. bölüm (burada N. Lindqvist'in lehçebilim hakkında yaptığı çok önemli incelemelere başvurulmaktadır). Dolayısıyla, şu ya da bu majör dilin homojenleştirme ve merkezileştirmelerini işletme tarzını ilgilendiren karşılaştırmalı çalışmalar yapılmalıdır. Bu açıdan, Fransızcanın dilbilim tarihiyle İngilizceninki kesinlikle aynı değildir; homojenleştirme biçimi olarak yazıyla olan ilişki de yine aynı değildir. Son derece merkezileşmiş bir dil olan Fransızca için M. de Certeau, D. Julia, J. Revel'in çözümlemesine bakılabilir (*Une politique de la langue*, Gallimard). Bu çözümleme Başpapaz Grégoire'a odaklanarak, 18. yüzyılın sonundaki çok kısa bir dönemi kapsamakla birlikte çok farklı iki döneme işaret eder: Birinci dönemde kentle köy, başkentle taşra gibi, merkezi dille kırsal lehçeler karşı karşıya gelirken, ikincisinde ulusun kendisine yabancı ya da düşman olan her şeye karşı durması gibi, merkezi dil de "feodal deyimleri"ni, ama aynı zamanda göçmenlerin dilini karşısına alır (s. 160 vd.: "Aynı zamanda açıktır ki lehçelerin reddi bölgesel konuşma tarzlarının ya da ağızların değişmez yasalarla kavranmasındaki teknik bir yetersizlikten ileri gelir").

sınırlar bulunur, bunun yerine geçişken ve sınırdaş bölgeler, ayırt-edilemezlik bölgeleri vardır. Aynı zamanda, "Québec dili bölgesel aksanların ve tonik aksan oyunlarının kiplenmesi ve çeşitlenmesi açısından öyle zengindir ki, onun bir imla sisteminden çok müzikteki nota sistemiyle daha iyi korunabileceğini söylemek abartı olmayacaktır" denilir.[43] Lehçe mefhumunun kendisi oldukça belirsizdir. Üstelik de görelidir çünkü işlevini hangi majör dile göre yerine getirdiğini bilmek gerekir: örneğin Québec dili yalnızca standart bir Fransızcaya göre değil, fakat çeşitlendirmek üzere her türlü sessel ve sözdizimsel öğeyi ödünç aldığı majör İngilizceye göre de değerlendirilir. Bantu lehçeleri yalnızca bir ana-dile göre değil, majör dil olarak Afrikaner diline ve Siyahların tercih ettiği karşı-majör dil olarak İngilizceye göre de değerlendirilir.[44] Kısacası, minör dil mefhumunu aydınlatacak olan lehçe mefhumu değil, tam aksine, lehçeleri kendi çeşitlenme olanaklarına göre tanımlayan minör dildir. O halde majör ve minör diller arasındaki ayrımı en az bir egemen dil, bir de egemenlik altına alınmış dil içeren çift ya da çok-dillilik bölgelerinin durumuna dayanarak mı ya da bazı dillere diğerleri üzerinde emperyalist bir iktidar sağlayan bir dünya durumuna bakarak mı yapmalıyız (örneğin Amerikan İngilizcesinin bugünkü rolü)?

En az iki gerekçe bizi bu tür bir bakış açısını benimsemekten alıkoyuyor. Chomsky'nin dikkat çektiği üzere, bir lehçe, bir getto dili ya da bir minör dil ondan homojen bir sistem çıkartıp onun sabitlerini belirleyen bir ele alışın koşullarından kaçamaz: *Black İngilizcesinin* standart İngilizceye dönük olarak yapılan hatalar ya da ihlaller toplamıyla tanımlanamayan kendine özgü bir grameri vardır, fakat bu gramer ancak standart İngilizceye uygulanan aynı inceleme kuralları uygulanarak incelenebilir. Bu anlamda majör ve minör mefhumlarının hiçbir dilbilimsel geçerliliği yok gibi görünüyor. Fransızca dünya çapındaki majör işlevini yitirse de sabitliğinden ve homojenliğinden, merkeziliğinden hiçbir şey yitirmez. Aksine, Afrikaner İngilizceye karşı mücadele eden yerel bir minör dil olduğunda homojenliğini kazanmıştır. Hatta politik açıdan, özellikle de politik açıdan, bir minör dilin savunucularının bu dile sabitlik ve homojenlik vermeden (bu da yazıyla olacaktır), ki bu da onu resmî tanınmayı zorlamaya muktedir, yerel olarak majör bir dil haline getirir (bir minör dilin haklarını savunan yazarların politik rolü de buradan gelir), nasıl etkin olabileceklerini pek göremiyoruz. Ama karşı yöndeki sav daha ikna edici gözüküyor: Bir dil majör bir dilin özelliklerine ne kadar çok sahipse ya da onları ediniyorsa, o kadar çok onu "minör" bir dile çeviren sürekli çeşitlenmelerden etkilenir. Bir dilin dünya çapındaki

43 Bkz. Michèle Lalonde, *Change*, sayı 30, bu sayıda daha önce sözü edilen "Speak White" şiiri ve Québec dili hakkında bir manifesto da bulunur.

44 Afrikaner dilinin kompleks durumu hakkında bkz. Breyten Breytenbach'ın güzel kitabı, *Feu froid* (Bourgois, 1976). G. M. Lory'nin çalışması (s. 101-107) Breytenbach'ın projesini, dili şiirsel olarak işleyişindeki şiddeti ve "piç bir dille piç" olma isteğini açığa çıkartır.

emperyalizmini, onun diğer dillere soktuğu yozlaşmaları ifşa ederek eleştirmek boşunadır (örneğin saflık yanılarının İngilizcenin etkisine karşı eleştirisi, Poujadistlerin ya da akademisyenlerin "Frangilizce"yi kınaması). Zira İngiliz İngilizcesi ya da Amerikan İngilizcesi gibi bir dil dünyanın tüm azınlıklarınca, çok çeşitli çeşitlenme yöntemleriyle işlenmedikçe dünya çapında majör bir dil olamaz. Gal dilinin ve İrlanda İngilizcesinin İngilizceyi çeşitlendirme tarzı örnek olarak alınabilir. Ya da *Black* İngilizcesi ve çok sayıda "getto" dilinin Amerikan İngilizcesini çeşitlendirme tarzı; öyle ki New York neredeyse dilsiz bir kenttir. (Dahası, Amerikan İngilizcesi azınlıkların bu dilsel çalışması olmasaydı, İngiliz İngilizcesiyle olan farklarıyla kendi kendisini *oluşturamazdı.*) Ya da eski Avusturya İmparatorluğu'ndaki durum: Almanca, Alman Almancasına göre onu minör bir dil haline getiren azınlıkların ele alışı olmasa, onlar açısından majör bir dil olamazdı. Dil-içi, iç-kaynaklı, içsel azınlıklara sahip olmayan hiçbir dil yoktur. Öyle ki, en genel dilbilimsel açıdan bakıldığında, Chomsky ile Labov'un konumları sürekli birbirine geçer ve dönüşür. Chomsky minör, lehçesel bir dilin ya da bir getto dilinin bile ondan değişmezler çıkartılıp "dışsal ya da karışık" değişkenler saf dışı bırakılmadıkça incelenemeyeceğini söyler. Ama Labov da buna standart ya da majör bir dilin tam da ne karışık ne de dışsal olan, "içsel" çeşitlenmelerden bağımsız incelenemeyeceği şeklinde yanıt verir. *İçkin, sürekli ve kurallı bir çeşitlenmenin önceden ya da halen iş başında olmadığı homojen bir sisteme erişemezsiniz* (Chomsky neden bunu anlamazlıktan geliyor?).

O halde iki tür dil yoktur, aynı dilin iki olanaklı ele alınışı vardır. Bazen değişkenler, onlardan sabitler ve sabit ilişkiler çıkartılacak şekilde ele alınırken, bazen de onları sürekli çeşitlenme durumuna sokacak şekilde ele alınır. Zaman zaman, sabitlerin çeşitlenmelerin yanında, dilbilimsel sabitlerin sözceleme değişkenlerinin yanında var olduğu izlenimini uyandırmakla hata ettik: yalnızca sunumu kolaylaştırmak için bunu yaptık aslında. Zira sabitlerin değişkenlerin kendilerinden çıkartıldığı açıktır, dilbilimdeki evrensellerin ekonomide olduğundan daha fazla kendilerinde varoluşu yoktur ve daima değişkenlere dayanan bir evrenselleştirme ya da tekbiçimleştirme üzerinden sonuca vardırılırlar. *Sabit, değişkenin karşıtı değildir;* sabit, değişkenin bir başka ele alınışa, sürekli çeşitlenmeninkine karşıt ele alınışıdır. Bağlayıcı denilen kurallar ilk ele alışa karşılık gelirken, seçimli kurallar bir çeşitlenme sürerliğinin inşasını ilgilendirir. Üstüne üstlük, başvurulamayan, uygulamanın ya da itirazın konusu olamayan belli sayıda kategori ya da ayrım vardır, çünkü bunlar halihazırda ilk ele alışı varsayar ve tümüyle sabitler arayışına yedeklenirler: böylece dil söze, eşsürem artsüreme; yetkinlik performansa, ayrık özellikler ayrık-olmayan (ya da ikincil olarak ayrık olan) özelliklere karşıt hale gelir. Zira ayrık-olmayan, pragmatik, üsluba dayalı, prozodik özellikler bir sabitin bulunup bulunmadığına göre ayırt edilen, her yerde mevcut değişkenler, dilimli doğrusal öğelerden ayırt edilen üst-doğrusal ve "dilim-üstü" öğeler değildir yalnızca; onlar karakterleri gereği dilin tüm öğelerini sürekli çeşitlenme

haline sokabilme gücü taşırlar – örneğin, tonun sesbirimler, aksanın biçimbirimler ya da vurgunun sözdizim üzerindeki etkisi bundan kaynaklıdır. Bunlar ikincil özellikler değil, dilin artık önceki kategorilere göre işlemeyen bir başka ele alınışıdır.

"Majör" ve "minör" iki dili değil, fakat dilin iki kullanımını ya da işlevini niteler. Çift-dillilik elbette örnek bir değere sahip, fakat biz onu yine kullanışlı olduğu için ele alıyoruz. Hiç kuşku yok ki Avusturya İmparatorluğu'nda Çekçe Almancaya göre minör bir dildi; fakat Prag Almancası Viyana ya da Berlin Almancasına göre potansiyelde zaten minör bir dil olarak işliyordu; ve Kafka, Almanca yazan Çek Yahudi, bir çeşitlenme sürerliği inşa ederek, hem sabitleri sınırlandırmak hem de değişkenleri genişletmek için tüm değişkenlerle müzakereye girerek Almanca dilini minör bir yaratıcı ele alışa tâbi tutar: Dili kekeletin ya da "inletin", gericileri tüm dile ve hatta yazılı dile dahi yayın ve ondan çığlıklar, haykırışlar, perdeler, süreler, tınılar, aksanlar, yeğinlikler çıkartın. Minör denilen dillerde birbirine bağlı iki eğilime sık sık dikkat çekilmiştir: sözdizime ya da dağarcığa dair biçimlerin yoksullaşması, tel tel dökülmesi; fakat aynı zamanda değişen etkilerin tuhaf bir şekilde çoğalması, aşırı-yüklemeye, tefsire dönük bir merak. Bu, Prag Almancası, *Black* İngilizcesi ya da Québec dili için de geçerlidir. Ama birkaç ender istisna dışında, dilbilimcilerin yorumu çoğunlukla art niyetlidir, aynı özü paylaşan bir yoksulluğu ve yapmacıklığı gündeme getirir. Öne sürülen yoksulluk aslında sabitlerin sınırlandırılması, aşırı-yüklemeyse tüm bileşenleri sürükleyen bir sürerliği açığa çıkarmaya dönük çeşitlenmelerin uzantısıdır. Yoksulluk bir eksiklik değil, fakat bir sabitle doğrudan çarpışmaktansa onun çevresinden dolaşılmasını, onun içinde konum almaktansa ona alttan ya da üstten yaklaşılmasını sağlayan bir boşluk ya da eksiltidir. Ve bu aşırı-yükleme retorik bir figür, bir metafor, simgesel bir yapı değildir; o, dolaysız bir söylemin her sözcenin bağrında yeri belirlenmeksizin yattığına tanıklık eden hareketli bir tefsirdir. Her iki yandan, başvuru noktalarının reddine, sabit biçimin dinamik haldeki farklar yararına çözülüşüne tanıklık ediyoruz. Ve bir dil bu hale girdikçe, yalnızca müzikteki nota sistemine değil, aynı zamanda müziğin kendisine de yaklaşır.[45]

Eksilterek çeşitlenmeye sokmakla kesip çıkartarak çeşitlenmeye sokmak bir ve aynı işlemdir. Majör ya da standart bir dile bağlı olarak minör dilleri karakterize eden

---

45 Minör dillerin ikili yönü, yoksulluk-eksilti, aşırı-yüklenme-çeşitlenme hakkında örnek oluşturabilecek birtakım çözümlemelere başvuruyoruz: Wagenbach'ın 20. yüzyılın başında Prag Almancasıyla ilgili çözümlemesi (*Franz Kafka, années de jeunesse*, Mercure de France); Pasolini'nin İtalyancanın standart ya da ortalama bir düzey üzerine inşa edilmediğini, ama eşzamanlı iki yönde, "aşağı ve yukarı doğru", basitleştirilmiş malzeme ve ifadeli abartı yönünde patladığını gösterdiği çalışması (*L'expérience hérétique*, Payot, s. 46-47); *Black* İngilizcesinin bir yandan düşürmek, kaybetmek ya da yükten kurtulmak, öte yandan aşırı yüklemek, bir "*fancy talk*" [süslü konuşma] yaratmak yönündeki ikili eğilimini açığa çıkaran J. L. Dillard'ın çözümlemesi (*Black-English*, Vintage Book, New York). Dillard'ın belirttiği gibi, burada standart bir dile göre aşağıda olmak asla söz konusu değildir, fakat dilin standart düzeyinden zorunlu olarak

bir yoksulluk ve aşırı-yüklenme yoktur; standart dilin minör bir ele alınışı olarak bir yetingenlik ve çeşitlenme, majör dilin minör-oluşu vardır. Problem majör dille minör dil arasındaki bir ayrım değil, bir oluş problemidir. Soru, bir lehçe ya da ağız üzerinde kendini yeniden-yerliyurtlulaştırmak değildir; soru, majör dili yersizyurtsuzlaştırmaktır. Siyah Amerikalılar *Black* İngilizcesini İngilizcenin karşısına koymazlar, onlar kendi dilleri olan Amerikan İngilizcesini *Black* İngilizcesine dönüştürürler. Minör diller kendilerinde var olmazlar: ancak majör bir dile bağlı olarak var olurlar; aynı zamanda onlar bu dilin kendisinin minör oluşa geçmesi için gereken yatırımlardır. Herkes kendi majör dilini minör hale getirecek şekilde minör dilini, lehçesini ya da daha çok birey-dilini bulmalıdır. "Minör" olarak adlandırılan yazarların gücü de budur, en büyük, tek büyük yazar onlardır: kendi dillerini fethetmeyi, yani majör dili sürekli çeşitlenme haline sokacak şekilde kullanarak (bölgeciliğin tam zıddı) bu yetingenliğe ulaşmayı başarmışlardır. Kişi kendi dilinde çift-dilli ya da çok-dillidir. Majör dillerin içinde henüz bilinmeyen minör diller çizmek için onları fethedin. Majör dil *akıp gitsin* diye minör dili kullanın. Minör yazar kendi dilinde yabancıdır. Eğer o piçse, piç olarak yaşıyorsa, bu, dillerin karışımından ya da iç içe geçmesinden dolayı değil, kendi dili üzerinden gericileri germenin gücüyle onu eksiltip çeşitlendirmesinden dolayıdır.

Azınlık müziksel, edebi, dilbilimsel olduğu kadar hukuki ve politik göndermeleriyle de çok kompleks bir mefhumdur.[46] Azınlık ve çoğunluk yalnızca niceliksel bir tarzda birbirine karşıt değildir. Çoğunluk bir sabit, bir ifade ya da içerik sabiti içerir, değerlendirmelerini bunu bir standart ölçü olarak kullanarak yapar. Varsayalım ki sabit ya da ölçü İnsan-beyaz-erkek-yetişkin-kent sakini-standart bir dil konuşan-Avrupalı-heteroseksüel-herhangi birisi olsun (Joyce'un ya da Ezra Pound'un Ulysses'i). "Erkeğin" çoğunluk olduğu açıktır, sivrisineklerin, çocukların, kadınların, Siyahların, köylülerin, eşcinsellerin..., vb. sayısı daha fazla olsa da. Bunun nedeni onun iki defa ortaya çıkmasıdır, ilk olarak sabitte ve sonra da sabitin çıkartıldığı değişkende. Çoğunluk bir iktidar ve egemenlik hali varsayar, tersi değil. Standart ölçü varsayar, tersi değil. Marksizm bile "hegemonyayı neredeyse daima ulusal, nitelikli, erkek ve

---

kaçan iki yönlü eşdeşlik vardır. Yine *Black* İngilizcesi konusunda LeRoi Jones birbirine bağlı bu iki yönün dili hangi noktada müziğe yaklaştırdığını gösterir (*Le peuple du blues*, Gallimard, s. 44-45 ve III. bölümün tamamı). Daha genel olarak da Pierre Boulez'in müzikal bir çift hareket, biçimin çözülmesi, dinamik aşırı-yüklenme ya da çoğalma üstüne yaptığı çözümlemeyi anımsatıyoruz: *Par volonté et par hasard*, Ed. du Seuil, s. 22-24.

46 Deleuze ve Guattari'nin azınlık-çoğunluk ve minör-majör ayrımlarında vurguladıkları en önemli nokta bunun "niceliksel" değil "niteliksel" bir ayrım olduğudur. Diğer yandan, azınlık başta bir standarda göre belirlenmesi üzerinden anlam kazanır. Azınlıkların oluş süreçlerine girmeye güçlü bir yatkınlıkları olmasına rağmen, azınlık olmak başlı başına bunu garanti etmez. Bu yüzden "*minoritaire*" sözcüğü için "azınlıkçı" karşılığını tercih ediyorum. *(ç.n.)*

otuz beş yaşın üstündeki erkeğin bakış açısından tercüme etmiştir".[47] Dolayısıyla sabitten farklı bir belirlenim doğası gereği ve sayısı ne olursa olsun, azınlık olarak, yani bir alt-sistem ya da bir sistem-dışılık olarak ele alınacaktır. Bunu seçimlerle ilgili ya da diğer işlemlerde görüyoruz; size bir seçim yapma şansı verilir, fakat sabitin sınırlarının dışına çıkılmaması koşuluyla ("toplumu değiştirmeyi seçmemelisiniz..."). Ama bu noktada her şey tersine döner. Zira çoğunluk analitik olarak soyut standartta içerildiği sürece asla belli bir kimse değildir, daima Hiç Kimse'dir (Ulysses), oysa azınlık herkesin oluşudur [herkes-oluştur], kişinin modelden saptığı ölçüde potansiyel olarak oluşa geçmesidir. Çoğunluğa dair bir "olgu" vardır, fakat bu, herkesin azınlık-oluşuna karşıt, Hiç Kimse'nin analitik olgusudur. Bu yüzden şu ayrımı yapmamız gerekiyor: Bir sabit ve homojen sistem olarak çoğunlukçu, alt-sistemler olarak azınlıklar ve potansiyel, yaratılmış ve yaratıcı oluş olarak azınlıkçı. Problem yeni bir sabit kurarak bile olsa, asla çoğunluğu elde etmek değildir. Çoğunluk oluş diye bir şey yoktur, çoğunluk asla bir oluş değildir. Oluş ancak azınlığa dair olabilir. Sayıları ne olursa olsun kadınlar bir azınlıktır, bir hal ya da alt-küme olarak tanımlanabilirler; fakat yalnızca, mülkiyetine sahip olmadıkları, içine girmek zorunda oldukları bir oluşu olanaklı kılarak, tüm insanlığı, hem erkeği hem de kadını etkileyen bir kadın-oluşu yaratırlar. Aynısı minör diller için de geçerlidir; onlar basitçe alt-diller, birey-diller ya da lehçeler değildirler; onlar, majör dili tüm boyutlarıyla ve öğeleriyle bir azınlık-oluşa sokan potansiyel etkenlerdir. Minör diller, majör dil ve majör dilin minör-oluşu arasında ayrım yapmamız gerekiyor. Azınlıklar elbette nesnel olarak, dil, kavim, cinsiyete göre, getto yerliyurtluluklarına göre tanımlanabilir hallerdir; ama aynı zamanda yalnızca kontrol edilemez hareketleri ve ortalamanın ya da çoğunluğun yersizyurtsuzlaşmalarını tetikleyerek değer kazanan oluş tohumları, oluş kristalleri olarak düşünülmelidirler. Bundan dolayı Pasolini asıl önemli olanın tam da serbest dolaylı söylemde olduğunu, ne A dilinde ne de B dilinde olduğunu, "gerçekten bir B dili olmak üzere olan A dilinden başka bir şey olmayan X dilinde" olduğunu göstermiştir.[48] Herkesin oluşu [herkes-oluş] olarak azınlık bilincinin evrensel bir figürü vardır ve bu da yaratım olan bu oluştur. Ona çoğunluğun elde edilmesiyle ulaşılamaz. Bu figür tam da, çoğunluğun standardının temsili eşiğini fazlalıkla ya da eksiklikle durmaksızın aşan bir genlik olarak sürekli çeşitlenmedir. Figür, evrensel bir azınlık bilincine büründürüldüğünde tümüyle İktidar ve Egemenlik sahasına ait olan oluş güçlerine başvurulur. Sürekli çeşitlenme Hiç Kimse'nin çoğunluk Olgusu'na karşıt olarak herkesin azınlık-oluşunu kurar. Bilincin evrensel figürü olarak azınlık-oluş özerklik adını alır. Elbette lehçe olarak minör bir dil kullanılarak, bölgecilik

47 Yann Moulier, Mario Tronti'nin *Ouvriers et Capital*'ine önsöz, Bourgois, 1977 [Türkçesi: M. Tronti, *İşçiler ve Sermaye*, Eyüp Eser (çev.), Otonom Yayıncılık, 2021].

48 P. P. Pasolini, *L'expérience hérétique*, s. 62.

ya da gettoculuk yapılarak devrimci oluşa geçilemez; çok sayıda azınlık öğesi kullanılarak, birleştirilerek, bağlanılarak özel, özerk ve öngörülemez bir oluş icat edilir.[49]

Majör kip ile minör kip dilin iki ele alınışıdır, biri dilden sabitler çıkarmaya, diğeri onu sürekli çeşitlenmeye sokmaya dayanır. Ama buyruk-sözcük dilin koşulunu işleten ve şu ya da bu ele alışa göre öğelerin kullanımını tanımlayan sözceleme değişkeni olduğu ölçüde, değişkenlerin bu iki yönünü, iki ele alınışını açıklayabilecek tek "meta-dil" olarak ona geri dönülmelidir. Dilin işlevleri problemi genel olarak yanlış bir şekilde ele alınmıştır çünkü diğer tüm olası işlevleri kapsayan bu buyruk-sözcük değişkeni göz ardı edilmiştir. Canetti'nin önerilerini izleyerek şu pragmatik durumdan hareket edebiliriz: Buyruk-sözcük bir ölüm hükmüdür; kayda değer şekilde yumuşatıldığında, simgesel, inisiyatik, geçici, vb. hale geldiğinde bile daima bir ölüm hükmü içerir. Buyruk-sözcükler buyruğu alana anında ölüm getirir; ya kişi buna uymaz ve eninde sonunda ölüme varır ya da kişi onu üzerine alıp bir başka yere götürür. Bir babanın oğluna "şunu yapacaksın", "bunu yapmayacaksın" diyerek verdiği buyruklar oğulun bir noktada kendi kişiliğini deneyimlediği küçük bir ölüm hükmünden ayrılamaz. Ölüm, ölüm; tek yargı odur ve yargıyı bir sistem haline getirir. Karar. *Ama buyruk-sözcük* ayrılamazcasına bağlı olduğu *bir başka şeydir:* bir uyarı çığlığı ya da bir kaçış mesajı. Kaçışın buyruk-sözcüğe karşı bir tepki olduğunu söylemek aşırı bir basitleştirme olurdu, daha çok, kaçış buyruk-sözcükte kapsanır, onun kompleks bir düzenlemedeki diğer yüzü, diğer bir bileşeni gibidir. Canetti kaçışı ve ölümü aynı anda sözceye döken aslan kükremesini gündeme getirmekte haklıdır.[50] Buyruk-sözcüğün iki tonu vardır. Peygamber kaçmaya koyulduğunda da, ölümü arzuladığında da buyruk-sözcükler alır: Yahudilerde peygamberlik ölme arzusu ve kaçma itkisini kutsal buyruk-sözcükle birleştirmiştir.

O halde buyruk-sözcüğün ilk yönünü, yani sözcenin ifade edileni olarak ölümü ele alırsak, onun tam da önceki gereklilikleri karşıladığını görürüz: Ölüm özünde bedenleri ilgilendiriyor, onlara atfediliyor olsa da onun dolaysızlığı, anlık olarak meydana gelmesi ona bir bedensiz dönüşümün sahici karakterini verir. Onun öncesinde ve sonrasında gelen şey, uzun bir etkilemeler ve etkilenmeler sistemi, bedenlerin yavaş bir çalışmasıdır; o kendisinde ne etkileme ne de etkilenmedir, fakat sözcelemenin sözceyle, hükümle bağlandığı saf edim, saf dönüşümdür. Bu adam ölüdür…

---

49 Bkz. Québec dili konusundaki "Ortak Strateji" manifestosu, *Change*, sayı 30: Manifesto bir azınlık durumunun devrimci bir konum edinebilmek için yeterli olacağını düşündüren, "yıkıcı dil miti"ni kınar ("bu mekanikçi denklem popülist bir dil kavrayışından ileri gelir. (…) Bir birey işçi sınıfının dilini konuştuğu için bu sınıfın konumunda bulunuyor değildir. (…) *Joual*'in yıkıcı, karşı-kültürel bir güç taşıdığına ilişkin sav bütünüyle idealisttir", s. 188).

50 Elias Canetti, *Masse et puissance*. (Bkz. buyruk-sözcüğün iki yönüne karşılık gelen iki temel bölüm, "Buyruk" ve "Başkalaşım"; özellikle de s. 332-333 [Türkçesi: *Kitle ve İktidar*, s. 316-317], Mekke hac yolculuğunun, kodlanmış iki yanıyla, ölü taşlaşması ve panikle kaçış üzerinden betimlenmesi.)

Buyruk-sözcüğü aldığın anda zaten ölüsün... Ölüm aslında bedenleri, onların biçimlerini ve hallerini ayıran bu aşılamaz, idesel sınır olarak, inisiyatik de olsa, simgesel de olsa, bir öznenin biçim ya da hal değiştirmek üzere geçmesi gereken koşul olarak her yerdedir. Canetti bu anlamda "enantiomorfoz"dan söz eder: her an sabitlerle yasa koyan, başkalaşımları yasaklayan ya da katı bir biçimde sınırlayan, figürlere açık ve kararlı hatlar veren, biçimleri ikişer ikişer karşı karşıya getiren ve bir biçimden diğerine geçmek için öznelere ölmeyi dayatan, değişmez ve hiyeratik bir Efendi'ye gönderen bir rejim. Bir beden daima bedensiz bir şey üzerinden bir başka bedenden ayrılır ve ayırt edilir. Figür bir bedenin uç noktası olduğu ölçüde, o bedeni sınırlandıran ve nihayetlendiren bedensel-olmayan atfetmedir: Ölüm, Figür'dür. Bir beden ölüm üzerinden, yalnızca zamanda değil, fakat uzayda da sona erer ve ölüm üzerinden onun çizgileri bir hattı oluşturur ya da kuşatır. Ölü uzaylar olduğu gibi ölü zamanlar da vardır. "Enantiomorfoz sık sık uygulandığında dünyayı daralmaya götürür (...); belki de başkalaşım üzerindeki yasakların en önemlisi toplumsal olanlardır. (...) Sınıflar arası ayrımı sağlayan, sınırların en katısı olan ölümün ta kendisidir."[51] Bu tür bir rejimde herhangi bir yeni beden, karşıtı olan bir biçimin kurulmasını olduğu kadar ayrı öznelerin oluşumunu da gerektirir; ölüm, biçimlerinin ve tözlerinin bakış açısından tüm bedenlere atfedilen genel bedensiz dönüşümdür (örneğin Parti'nin bedeni bir enantiomorfoz işlemi ve ilk neslin saf dışı bırakılmasını varsayan, yeni militanların oluşturulması olmaksızın kendisini göstermez).

Burada içerikle ilgili olduğu kadar ifadeyle de ilgili saptamaları gündeme getirdiğimiz doğru. Aslına bakılırsa iki düzlemin bir düzenlemede beden rejimi ve imler rejimi olarak en çok ayırt edildiği anda, onlar yine karşılıklı önvarsayımlarına götürürler. Bedensiz dönüşüm buyruk-sözcüklerin ifade-edilenidir, fakat aynı zamanda da bedenlerin atfedilmesidir. Yalnızca dilbilimsel ifade değişkenleri değil, aynı zamanda dilbilimsel-olmayan içerik değişkenleri de ayrı ayrı, sabitler çıkartmaya elverişli biçimsel karşıtlık ya da ayrım ilişkilerine girerler. Hjelmslev'in işaret ettiği üzere, örneğin bir ifadenin fonik birimlere bölünme tarzı, bir içeriğin fiziksel, zoolojik ya da toplumsal birimlere bölünme tarzıyla aynıdır ("buzağı" genç-erkek-sığır olarak bölünür).[52] İkilikler, ağaçsı-yapılar ağı her iki tarafta da geçerlidir. Diğer yandan iki düzlem arasında

---

51 Elias Canetti, *Kitle ve İktidar*; özellikle kimya ve kristalografi alanlarında kullanılan *enantiomorfoz* terimi iki kristal biçiminin birbiriyle eşzamanlı ve eş-uzanımlı gelişimini ifade eder. Canetti bu terimi sosyolojik/politik bir bağlama taşır ve onu "başkalaşım" (*Verwandlung*) sözcüğüyle karşıtlık içinde "yasaklama", "sınırlandırma" (*Entwandlung*) anlamlarında kullanır. Deleuze ve Guattari Canetti'nin bu analizlerini takip ederler. *(ç.n.)*

52 Hjelmslev'in içerik düzlemini bir tür "imlenen"e yedirmeye yönelik kısıtlayıcı bir koşul dayattığını görmüştük. Dolayısıyla, onun önerdiği şekliyle, içerik analizinin dilbilimden çok başka dallardan, örneğin zoolojiden çıktığı yönünde haklı bir itirazda bulunulabilir (örneğin Martinet, *La linguistique*, Denoël, s. 353). Fakat bu itiraz bize göre yalnızca Hjelmslev'in kısıtlayıcı koşuluna karşı ileri sürülebilir.

hiçbir analitik benzerlik, karşılıklılık ya da örtüşme yoktur. Ama onların bağımsızlığı eş-biçimliliği, yani her iki tarafta da aynı tip sabit bağıntılar olduğunu dışlamaz. Ve dilbilimsel öğelerle dilbilimsel-olmayan öğelerin örtüşme içermemesine rağmen ayrılamaz olmasını sağlayan bu tip bağıntılardır. Aynı anda içerik öğeleri beden karışımlarına net hatlar verirken, ifade öğeleri de bedensel-olmayan ifade-edilenlere bir hüküm ya da yargı kudreti verecektir. Tüm bu öğelerin farklı soyutlama ve yersizyurtsuzlaşma dereceleri vardır, fakat onlar, her defasında düzenlemenin tamamını şu ya da bu buyruk-sözcüklerde ve şu ya da bu konturlarda yersizyurtsuzlaştırarak işlerler. Hatta sentetik yargı öğretisinin anlamı da budur, Hüküm'le Figür, ifade biçimiyle içerik biçimi arasında *a priori* bir bağ (eş-biçimlilik) olduğunu göstermektir.

Ama buyruk-sözcüğün bir başka yönünü, ölümü değil de kaçışı ele alırsak, değişkenlerin buyruk-sözcüğe yeni bir halde, sürekli çeşitlenme halinde girdiklerini görürüz. O zaman da sınıra geçiş, her şeye rağmen bedenlere atfedilen bedensiz dönüşüm olarak ortaya çıkar: Ölümü ortadan-kaldırmanın değil belki ama onu indirgemenin ya da onu çeşitlenmenin kendisi haline getirmenin tek yolu da budur. Dil onu kendi sınırlarına doğru geren bu hareketle itilirken, bedenler de içeriklerinin başkalaşım hareketine ya da figürlerinin sınırına erişmelerini ya da o sınırı aşmalarını sağlayan tükenme sürecine yakalanırlar. Bu noktada minör bilimlerle majör bilimler karşı karşıya getirilebilir: örneğin, çizginin kırılarak bir eğri olma yolundaki atılımı, şekil ve hareketin bütün bir işlemsel geometrisi, Öklid'in değişmezlere dayalı majör ya da kraliyet biliminden çok farklı işleyen ve uzun bir kuşku ve hatta baskı tarihini kateden (bu soruya daha sonra tekrar döneceğiz), çeşitlenme haline sokmanın pragmatik bir bilimi. En küçük aralık daima şeytanidir: başkalaşımların ustası, değişmez hiyeratik krala karşıt hale gelir. Sanki yeğin bir madde bir çeşitlenme sürerliğini kâh dilin içsel gericilerinde kâh içeriğin içsel gerilimlerinde serbest bırakıyordur. En küçük aralık fikri aynı doğadan figürler arasında kurulmaz, fakat en azından eğriyle doğruyu, çemberle teğeti içerir. Tözlerin bir dönüşümüne ve biçimlerin çözülmesine, sınıra geçişe ya da hatların, bir beden ya da sözcüğün hiçbir belli bir noktada saplanıp kalmadığı akışkan kuvvetler, akışlar, hava, ışık ve madde yararına kaçışına tanıklık ederiz. Bu yeğin maddenin bedensiz gücüne, bu dilin maddi gücüne tanıklık ederiz. Bedenlerden ya da sözcüklerden daha dolaysız, daha akışkan ve ateşli bir madde. Sürekli çeşitlenme söz konusu olduğunda artık bir ifade biçimiyle bir içerik biçimi arasında ayrım yapmaya gerek yoktur, iki düzlem karşılıklı önvarsayım halinde birbirinden ayrılamaz hale gelmiştir. Bu durumda, onlar arasındaki ayrımın göreliliği yersizyurtsuzlaşmanın düzenlemeyi sürükleyerek mutlak hale geldiği tutarlılık düzleminde tümüyle gerçekleşir. Diğer yandan mutlak, farklanmamış demek değildir: "Sonsuzca küçük" hale gelen farklar bedensiz güç olarak ifadeyi, fakat aynı zamanda sınırsız bedensellik olarak içeriği kullanan tek ve aynı maddede meydana gelirler. İçerik ve ifade değişkenleri hâlâ iki biçim varsayan önvarsayım ilişkisi içinde değildir

artık: Değişkenlerin sürekli çeşitlenme haline sokulması daha çok, iki biçimin birbirine yaklaştırılması, yersizyurtsuzlaşmanın her iki yanda bulunan keskin noktalarının bağlanması yoluyla işler, bu da hiçbir figür içermeyen, kasten biçimlendirilmemiş ve ifadede ve içerikte yalnızca bu keskin noktaları, gericileri ve gerilimleri tutan serbest kalmış tek bir maddenin düzlemi üzerinde gerçekleşir. Jestler ve şeyler, insan sesleri ve diğer sesler, değişip duran kekeleme, *vibrato, tremolo* ve taşma etkileriyle sürüklenen aynı "opera"da yakalanırlar. Bir sentezleyici tüm parametreleri çeşitlenme haline sokar ve azar azar, "en temelde heterojen olan öğelerin bir şekilde birbirlerine dönüşecek hale gelmelerini" sağlar. Bu bağlanma gerçekleştiği anda ortak bir madde vardır. Ancak bu noktada soyut makineye ya da düzenlemenin diyagramına ulaşabiliriz. Sentezleyici, yargının yerini aldığı gibi, madde de figürün ya da biçimlenmiş tözün yerini almıştır. Bir yanda enerjik, fiziko-kimyasal, biyolojik yeğinlikler, diğer yandaysa semiyotik, malumata-dair, dilbilimsel, estetik, matematik..., vb. yeğinlikler şeklinde bir gruplandırma yapmak artık uygun değildir. Düzenleme bu vektörler ya da kaçış gerilimleri tarafından sürüklendiği anda yeğinlik sistemlerinin çokluğu düzenlemenin tamamına bağlanır, onda bir köksap oluşturur. Zira soru buyruk-sözcükten nasıl kaçılır değil, fakat onun sarmaladığı ölüm hükmünden nasıl kaçılacağı, onun kaçış gücünün nasıl geliştirileceği, kaçışın hayali olana dümen kırmasına ya da bir kara deliğe düşmesine nasıl engel olunacağı, bir buyruk-sözcüğün devrimci potansiyelliğinin nasıl korunacağı ya da ortaya çıkartılacağıdır. Hofmannsthal "Almanya, Almanya!" buyruk-sözcüğünü, "melankolik bir ayna"da bile olsa bir yeniden-yerliyurtlulaşma gereksinimi içinde kendi üzerine alır. Ama bu buyruk-sözcüğün altında bir diğerini işitir: Sanki eski Alman "figürler" yalnızca sabitlerdir de daha sonra değişken haline geldikçe doğayla, yaşamla çok daha derin bir ilişkiyi açığa çıkartmak üzere silinip gideceklerdir. Peki yaşamla bu ilişki hangi durumda bir katılaşmaya, bir boyun eğişe varıyor olmalı? Hangi uğrakta başkaldırı ya da teslimiyet söz konusu olmalı ya da geçit vermez olunmalı? Ne zaman kuru bir söz ne zaman bir coşkunluk ya da eğlence gerekir?[53] Kesintiler ya da kırılmalar ne olursa olsun, bir tek sürekli çeşitlenme bu virtüel çizgiyi, yaşamın bu virtüel sürerliğini, "gündelik olanın arkasındaki özsel öğeyi ya da gerçeği" çekip çıkartabilir. Herzog'un bir filminde harika bir sözce var. Filmdeki karakter bir soru sorarken şöyle diyor: Bu yanıta kim bir yanıt verecek? Aslında soru diye bir şey yoktur, yanıt verdiğimiz tek şey yanıtlardır. Bir soruda (sorgu, rekabet, plebisit..., vb.) zaten içerilen yanıtın karşısına bir başka yanıttan gelen soruları koyarız. Buyruk-sözcükten bir buyruk-sözcük çıkartırız. Yaşam buyruk-sözcükte ölümün yanıtına yanıt vermelidir, kaçarak değil ama kaçışın etki etmesini ve yaratmasını sağlayarak. Buyruk-sözcüklerin altında geçiş-sözcükleri [parolalar] vardır.

---

53 Bkz. Hugo von Hofmannsthal'ın metninin ayrıntıları, *Lettres du voyageur à son retour*, Jean-Claude Schneider (Fr. çev.), Mercure de France, 1969 (9 Mayıs 1901 tarihli mektup).

Bunlar geçiş yapan, geçiş bileşenleri olan sözcüklerken, buyruk-sözcükler durmaları, katmanlaşmış, organize olmuş bileşimleri işaret ederler. Aynı şey, aynı sözcük hiç kuşkusuz bu ikili doğaya sahiptir: Birinden diğerini çıkartmak, buyruk bileşimlerini geçiş bileşenlerine dönüştürmek gerekir.

İsrailoğullarının Cenaze Taşıma Düzeni

YENİ BİR REJİM

Her türlü özgül ifade biçimselleştirmesine im rejimi adını veriyoruz, en azından ifadenin dilsel olduğu durumda. Bir im rejimi bir semiyotik oluşturur. Ama başlı başına semiyotikleri ele almak hiç kolay gözükmüyor: Aslına bakılırsa, ifade biçiminden hem ayrılamayan hem de ondan bağımsız olan bir içerik biçimi vardır daima ve iki biçim ilkece dilsel olmayan düzenlemelere gönderir. Bununla birlikte, sanki ifade biçimselleştirmesi özerk ve kendi kendine yetiyormuş gibi davranabiliriz. Zira bu koşullarda bile ifade biçimleri öyle bir çeşitlilik içinde bulunur, bu biçimler birbirine öyle karışmıştır ki, biçime ya da "imleyen" rejimine hiçbir özel ayrıcalık atfedemeyiz. Semiyoloji dediğimiz şey imleyen semiyotikse eğer, o zaman o herhangi bir im rejiminden başka bir şey değildir ve içlerinde en önemlisi de değildir. Bu da dolayısıyla, dilin kendisinde bir evrenselliğinin, kendi kendine yeten bir biçimselleştirmesinin, genel bir semiyolojinin ya da meta-dilin asla bulunmadığı bir pragmatiğe geri dönme zorunluluğunu

beraberinde getirir. O halde, dilsel önvarsayımların yetersizliğine tanıklık eden ve bunu da bizzat im rejimleri adına yapan, öncelikle imleyen rejiminin incelenmesidir.

İmin imleyen rejiminin (imleyen imin) basit bir genel formülü var: İm ime gönderir ve bu göndermeyi sonsuza dek sürdürür. Bundan dolayı en uç noktada im mefhumundan bile vazgeçilebilir, çünkü ilkece imin, ne tayin ettiği bir şeyler durumuyla ne de imlediği bir varlıkla ilişkisi kurulabilir, tek ilişki imler rejimi imlenen denilen bir zincir tanımladığı sürece imin imle olan biçimsel ilişkisidir. İmlemliliğin sınırsızlığı imin yerini almıştır. İşaret etmenin (tayin etme ve imlemenin birlikteliği) dile getirmenin zaten bir parçası olduğu varsayıldığında, imin bu imleyen rejiminin tümüyle içindeyizdir. *Göstergelere*, başka bir deyişle, tayin edilebilir olanı oluşturan yeryurtsal şey durumlarına pek dikkat edilmez. *İkonlara*, yani imlenebilir olanı oluşturan yeniden-yerliyurtlulaşma işlemlerine pek dikkat edilmez. Böylece im zaten, yüksek dereceli bir göreli yersizyurtsuzlaşmaya ulaşmıştır; imden ime sürekli ve artıklıklı bir gönderme hareketi içinde olan bir *simge* olarak ele alınır. İmleyen, imle artıklığa giren imdir. Her türlü im imden oluşur. Henüz belli bir imin neyi imlediğini bilmek söz konusu değildir, fakat şekilsiz atmosferik bir sürerliğe gölgesini düşüren ne başı ne sonu belli bir ağ oluşturmak üzere onun başka hangi imlere gönderdiği, ona başka hangi imlerin eklendiği bilinebilir. Şu an için "imlenen" rolünü oynayan bu şekilsiz sürerliktir, fakat yalnızca araç ya da duvar olarak kullandığı imleyenin altına durmaksızın kayar: Tüm içeriklerin kendine özgü biçimleri onda çözünür. İçeriklerin atmosferleşmesi ya da dünyevileşmesi. Böylece içerik üzerinden soyutlama yapılmış olur. Lévi-Strauss'un betimlediği durumun içindeyiz: Dünya daha kimse *ne* imlediğini bilmeden imlemeye başlar; imlenen bilinir olmadan önce verilidir.[1] Eşiniz size tuhaf bir ifadeyle baktı ve kapıcı size bu sabah vergi dairesinden bir mektup getirdi ve size şans diledi, sonra köpek pisliğine bastınız, kaldırımda saatin akreple yelkovanı gibi duran iki tahta parçası gördünüz, iş yerinize girdiğinizde arkanızdan fısıldaşarak konuştular. Bunların ne anlama geldiği pek de önemli değildir, fakat sürekli imleme halindedirler. Başka imlere gönderen im tuhaf bir güçsüzlüğe, bir belirsizliğe tutulmuş durumdadır, fakat zinciri oluşturan imleyen yine de güçlüdür. Paranoyak kendisini dört bir yandan kuşatan kaygan atmosferdeki yersizyurtsuzlaşmış imin bu güçsüzlüğünü paylaşır, fakat bu onun, atmosferden yayılan ağın efendisi olarak, krallara yaraşır bir öfke duygusuyla imleyenin aşırı gücüne erişmesini sağlar. Paranoyak despotik rejim: Bana saldırıp acı çektiriyorlar, ama ben onların niyetlerini biliyorum, onlardan bir adım öndeyim, bunu hep biliyordum, güçsüzken bile güçlüyüm, "onları alaşağı edeceğim"

---

1 Lévi-Strauss, "Introduction à l'œuvre de Marcel Mauss", *Sociologie et anthropologie*, P.U.F., s. 48-49 [Türkçesi: Marcel Mauss, *Sosyoloji ve Antropoloji*, Özcan Doğan (çev.), Doğu Batı Yayınları, 2011, s. 48-49] (Lévi-Strauss metnin devamında imlenenin başka bir yönünü ayıracaktır). Bir atmosferik sürerliğin bu ilk değeri hakkında bkz. Binswanger ve Arieti'nin psikiyatrik betimlemeleri.

Bu tür bir rejimde hiçbir şey sonlanmaz. Buna göre yapılmıştır o, sonsuz borcun trajik rejimidir ve bu rejimde kişi hem borçlu hem de alacaklıdır. Bir im içinden geçtiği bir başka ime gönderir ve onu yine başka imlere taşır. "Öyle bir noktaya varır ki, döngüsel bir tarzda geri döner..." İmler yalnızca sonsuz bir ağ meydana getirmezler, imler ağı sonsuzca döngüseldir. Sözce nesnesini, ad ise sahibini ayakta tutar. İm bazen başka imlere geçerek bazen de belli bir zaman için yedekte tutularak hem kendi şeyler durumunu hem de kendi imlenenini ayakta tutar; zincirdeki yerini yeniden alıp bir kez daha kendisini içinden çıkartacağı yeni bir duruma, yeni bir imlenene yatırım yapmak üzere bir hayvan ya da bir ölü gibi sıçrar.[2] Bir ebedi dönüş izlenimi. Dalgalandıran, gezinen sözcelerin, askıdaki adların, zincir tarafından öne itilip geri dönmek için bekleyişe geçerek pusuda yatan imlerin bütün bir rejimi vardır. Yersizyurtsuzlaşmış imin kendisiyle oluşturduğu artıklık olarak imleyen, ölümün ve dehşetin dünyası.

Ama asıl önemli olan, imlerin bu döngüselliğinden çok çemberlerin ya da zincirlerin çokluğudur. İm aynı çemberdeki ime göndermekle kalmaz, fakat aynı zamanda bir çemberden diğerine, bir sarmaldan diğerine de gönderir. Robert Lowie karılarının tarafından aldatılan Crowların ve Hopilerin nasıl farklı tutumlar sergilediklerini anlatır (Crowlar göçebe avcılardır, Hopilerse bir imparatorluk geleneğine bağlı yerleşik bir halktır). "Karısı tarafından aldatılan bir Kızılderili Crow karısının yüzünü keserken, aynı talihsizliğin kurbanı bir Hopi soğukkanlılığını yitirmeden bir köşeye çekilip köyü kıtlık ve kuraklık vursun diye dua eder." Burada paranoyanın, despotik öğenin ya da imleyen rejimin, Lévi-Strauss'un deyişiyle "bağnazlığın" hangi tarafa düştüğünü görmek zor değil: "Aslında bir Hopi için her şey birbirine bağlıdır: Toplumsal bir düzensizlik, evdeki bir olay evrenin sistemini, çok sayıda karşılıklılık üzerinden birleştirilen düzeyleri tartışmaya açar; bir düzlemdeki bir altüst oluş ancak diğer düzeyleri içeren diğer altüst oluşların bir yansıması olarak anlaşılabilir ve ahlaken katlanılabilirdir."[3] Hopi bir çemberden diğerine ya da iki sarmaldaki bir imden diğerine sıçrar. Köy ya da site terk edilir, sonra oraya geri dönülür. Sıçramalar yalnızca önceden-imleyen ritüeller tarafından değil, fakat aynı zamanda onların meşruiyeti üzerine yargıda bulunan tüm bir imparatorluk bürokrasisi tarafından düzenlenir. Gelişigüzel bir şekilde, kuralsızca sıçranmaz. Sıçramalar yalnızca kurallara bağlanmış değildir, aynı zamanda bazılarının yasaklandığı da olur: En dıştaki çember aşılmamalı, en merkezi çembere yaklaşılmamalıdır... Çemberlerin farkı da buradan gelir: Tüm imler birbirlerine ancak yersizyurtsuzlaşmış, aynı imlemlilik merkezine dönük, şekilsiz bir sürerlikte dağıtılmış halde gönderme yapsalar da bir köken mahaline (tapınak, saray, ev, cadde, köy, çalılık, vb.) tanıklık eden farklı yersizyurtsuzlaşma hızları vardır,

2 Bkz. Lévi-Strauss, *La pensée sauvage*, Plon, s. 278 vd. (iki durumun çözümlemesi) [Türkçesi: Lévi-Strauss, *Yaban Düşünce*, Tahsin Yücel (çev.), Yapı Kredi Yayınları, 2018, s. 249].

3 Lévi-Strauss, *Soleil Hopi*'ye önsöz, Plon, s. vi [Don C. Talayesva, *Soleil Hopi*, Plon, 1968].

aynı şekilde sürerliğin atmosferinde eşikler oluşturan ya da çemberler arasındaki (özel ile kamusal, ailedeki olay ile toplumsal düzensizlik gibi) ayrımları tutan diferansiyel ilişkiler vardır. Ayrıca bu eşikler ve çemberlerin dağılımı duruma göre değişkenlik gösterir. Sistemin temelinde hilekârlık vardır. Çemberden çembere atlamak, sahneyi sürekli başka yere taşımak, onu başka yerde oynamak: İmlemlilik merkezine yerleşen despotun paranoyak işlemine yanıt veren, özne olarak hilekârın histerik işlemidir bu.

Başka bir yön daha var: İmleyen rejimin önündeki görev her yönden yayılan imleri çemberlerde organize etmek değildir yalnızca; çemberlerin ya da sarmalın genişlemesini garanti altına alması, sisteme özgü entropiyi alt etmek için ve yeni çemberlerin serpilmesi ya da eskilerinin tazelenmesi için merkeze daha fazla imleyen temin etmesi gerekir. Dolayısıyla imlemliliğe hizmet eden ikinci bir mekanizma gerekir: Yorumlayıcılık ya da yorumlama. Bu defa imleyen yeni bir figür varsayar: İmleyen, bilinmeden verili olan ve imler ağının filesini attığı şekilsiz sürerlik değildir artık. İmleyenin bir kısmı, bilinebilir olduğu anda bir ime ya da bir imler grubuna karşılık gelir hale getirilecektir. Başka imlere gönderen imin sentagmatik eksenine, böylece biçimselleştirilen imin uygun bir imleyene göre kendisini yonttuğu paradigmatik bir eksen eklenir (burada yine içerik üzerinden soyutlama yapılır, fakat yeni bir tarzda). Yorumlayıcı rahip, kâhin tanrı-despotun bürokratlarından biridir. Hilekârlığın yeni bir yanı açığa çıkar, rahibin hilekârlığı: Yorumlama sonsuza gider ve yorumlanacak bir şeyden başka bir şeyle asla karşılaşmaz, ki bunun kendisi de zaten bir yorumlamadır. İmlenen imleyeni sürekli yeniden açığa vurur, yeniden yükler ya da üretir. Biçim daima imleyenden gelir. Dolayısıyla nihai imlenen, artıklığında ya da "fazlalığı"nda imleyenin kendisidir. İmleyenin üretimi üzerinden, yorumlamanın ya da hatta iletişimin aşıldığını iddia etmek tümüyle boşunadır, çünkü yorumlama ve iletişim daima imleyeni üretmeye ve yeniden üretmeye hizmet eder. Üretim mefhumunun bu şekilde yenilenemeyeceği açıktır. Psikanalist rahiplerin (her tür rahibin ya da kâhinin kendi döneminde yaptığı türden) keşif şuydu ki yorumlama imlemliliğe boyun eğmeliydi, o kadar ki imleyen imleneni açığa vurmadan, sırası gelince imlenen de imleyeni açığa vurmayacaktır. Aslında artık yorumlanacak bir şey bile kalmamıştır, çünkü en iyi, en ağır, en radikal yorumlama fazlasıyla imleyici sessizliktir. Psikanalistlerin artık konuşma gereği bile duymadığı ve böylece daha çok ya da daha iyi yorumladığı, böylece bir cehennemî çemberden diğerine sıçrayıp duran özneye dönük olarak yorumlamayı kamçıladığı iyi bilinen bir gerçektir. Aslında, imlemlilik ve yorumlama hastalığı yeryüzünün ya da derinin iki hastalığı, bir başka deyişle, insanlığın en temel nevrozudur.

İmlemliliğin merkezi hakkında, kişideki İmleyen hakkında söylenecek pek az şey var, çünkü bu saf bir soyutlama olduğu kadar saf bir ilke de, yani hiçbir şey. Eksiklik ya da fazlalık, önemli değil. İmin sonsuzca ime göndermesi ya da imlerin sonsuz kümesinin başat bir imleyene göndermesi aynı kapıya çıkar. Ama tam da, imleyenin bu

saf biçimsel artıklığı bir ad bulunması gereken özel bir ifade tözü olmadan düşünülemez: *yüzsellik*. Yüzün hatları daima dile eşlik etmekle kalmaz, aynı zamanda yüz, artıklıklar kümesini kristalize eder, imleyen imleri yayar ve alır, serbest bırakır ve tekrar yakalar. Onun kendisi başlı başına bir bedendir: O, tüm yersizyurtsuzlaşmış imlerin tutunduğu imlemlilik merkezinin bedeni gibidir ve onların yersizyurtsuzlaşmalarının sınırını işaret eder. Ses yüzden çıkar; tam da bu nedenle imparatorluk bürokrasisinde bir yazı makinesinin temel önemi ne olursa olsun, yazı kitabi değil, sözel bir karakter sergiler. Yüz imleyen rejiminin kendi İkonu'dur, sisteme içsel yeniden-yerliyurtlulaşmadır. İmleyen, yüzde kendisini yeniden-yerliyurtlulaştırır. İmleyene tözünü veren yüzdür, yorumlanacak şeyi sağlayan ve yorumlama imleyene tözünü tekrar verdiğinde değişimi yapan, hatları değiştiren odur. Bakın, yüzü değişti. İmleyen daima yüzselleşmiştir. Yüzsellik imlemliliklerin ve yorumlamaların tüm bu kümesi üzerinde maddi olarak hüküm sürer (psikologlar bebeğin annenin yüzüyle ilişkisi, sosyologlar da kitle iletişim araçlarında ya da reklamlarda yüzün rolü hakkında epeyce yazmışlardır). Despot-tanrı asla yüzünü gizlemedi, aksine: Kendisine bir yüz, hatta birden fazla yüz yaptı. Maske yüzü gizlemez, o yüzdür. Rahip tanrının yüzünü yönetir. Despotta her şey kamusaldır ve kamusal olan her şey de yüz sayesinde kamusaldır. Yalan, hilekârlık temelde imleyen rejimin parçasıdır, fakat sır öyle değildir.[4] Buna karşılık, yüz silindiğinde, yüzsellik hatları ortadan kaybolduğunda hayvan-oluşların, yeraltındaki moleküler-oluşların, imleyen sistemin sınırlarından taşan gececi yersizyurtsuzlaşmaların gerçekleştiği başka bir rejimin, sonsuzca daha dilsiz ve algılanamaz-olan başka bölgelerin içine girdiğimizden emin olabiliriz. Despot ya da tanrı, imleyenin bedeni olarak tüm bedenini oluşturan güneş yüzünü sağa sola sallar. Bana tuhaf tuhaf baktı, kaşlarını çattı, ne yaptım da yüzü değişti? Önümde fotoğrafı var, sanki bana bakıyor... Strindberg'in dediği gibi, yüzle gözetleme. İmleyenin üst-kodlaması, her yöne ışıyan, yeri belirlenemez her yerde bulunuş.

Son olarak, yüz ya da despotun veya tanrının bedeni bir karşı-beden gibidir: İşkence gören ya da daha iyisi, dışlanmış kimsenin bedeni. Hiç kuşku yok ki bu iki beden iletişim halindedir çünkü despotun bedeni bazen aşağılama ve hatta işkence ya da sürgün ve dışlama uygulamalarına maruz kalır. "Diğer kutba hükümlünün bedenini koymayı düşünebiliriz, onun da kendine göre hukuki statüsü vardır ve kendi törensel yanını açığa çıkartır (...), hükümdarın kişiliğinde vücut bulan iktidar fazlalığını temellendirmek için değil, kişilerin cezaya çarptırılmasıyla doğan iktidar eksikliğini kodlamak için. Politik alanın en karanlık bölgesinde hükümlü, kralın simetrik ve

4 Örneğin, Bantu mitinde, devletin ilk kurucusu yüzünü gösterir, halkın arasında yiyip içer, oysa avcı ve sonra da savaşçı sır sanatını icat eder, bir siperin arkasına saklanıp yemek yer: bkz. Luc de Heusch, *Le roi ivre ou l'origine de l'Etat*, Gallimard, s. 20-25. Heusch ikinci örneği daha "incelikli" bir uygarlığın kanıtı olarak görür: Oysa bize öyle geliyor ki burada başka bir semiyotik söz konusudur, kamu işleriyle değil, savaşla ilgili bir semiyotik.

terse çevrilmiş figürünün taslağını çıkarır."[5] İşkence gören kişi öncelikle yüzünü yitiren ve küllerin rüzgârda savrulduğu bir hayvan-oluşa, bir moleküler-oluşa giren kişidir. Ama işkence gören kişinin kesinlikle nihai nokta olmadığını belirtmeliyiz; aksine, dışlamadan önceki ilk adımdır bu. Ödipus en azından bunu anlamıştı. Kendisine işkence etti, gözlerini oydu, sonra da çıktı gitti. Günah keçisi ritüeli, onun hayvan-oluşu bunu açıkça gösterir: Kefaret karşılığı olan ilk keçi kurban edilir, fakat ikincisi kovulur, ıssız çöle yollanır. İmleyen rejimde günah keçisi imler sistemine dönük entropi artışının yeni bir biçimini temsil eder: Belli bir dönemde "kötü" olan her şey, yani imleyen-imlere direnen, imlerin farklı çemberler üzerinden birbirine göndermesinden kurtulan her şey ona yüklenir. Aynı şekilde günah keçisi kendi merkezinde, imleyeni yeniden yüklemeyi beceremeyen her şeyi varsayar, yine, en dıştaki çemberden taşan her şeyi alır götürür. Son olarak da ve özellikle de imleyen rejimin tahammül edemediği kaçış çizgisini, yani tam da her ne kadar yüksek olursa olsun imleyen imin yersizyurtsuzlaşma derecesini aştığından dolayı bu rejimin tıkamak zorunda kaldığı ya da ancak negatif bir tarzda belirleyebildiği bir mutlak yersizyurtsuzlaşmayı bünyesinde toplar. Kaçış çizgisi imlemlilik çemberlerinin ve imleyenin merkezinin teğeti gibidir. Lanet onun üzerinde olacaktır. Keçinin anüsü despotun ya da tanrının yüzünün tam karşısında durur. Sistemi kaçırtma riski bulunan her şey öldürülür ya da kaçırtılır. İmleyenin fazlalığını aşan ya da onun altından geçen her şey negatif bir değerle damgalanacaktır. Tek seçeneğiniz keçinin kıçıyla tanrının yüzü, büyücülerle rahipler arasında olacaktır. Sistemin tümü dolayısıyla şunları kapsar: Despot-tanrının tapınağın imleyen merkezindeki yüzü ya da paranoyak bedeni; tapınakta imleneni imleyerek onu sürekli yeniden yükleyen yorumlayıcı rahipler; bir çemberden diğerine sıçrayan, sıkı çemberlerde kümelenmiş dışarıdaki histerik insan kalabalığı; çöle çılgınca kaçışıyla çemberleri kateden, rahiplerce seçilip işlenen ve süslenen, merkezden çıkıp gelen depresif, yüzsüz keçi. – Bu aşırı özet tablo yalnızca despotik imparatorluk rejimi için değil, aynı zamanda merkezileşmiş, hiyerarşik, ağaç-yapılı, tâbi-kılınmış her türlü grup için de geçerlidir: Politik hareketler, edebi hareketler, psikanaliz dernekleri, aileler, evlilikle ilgili durumlar... Fotoğraf, yüzsellik, artıklık, imlemlilik ve yorumlama her yerde devreye girer. İmleyenin kasvetli dünyası; onun daima güncel bir işlev taşıyan arkaizmi; tüm yönleri dile getiren özsel hilekârlığı; derin maskaralığı. İmleyen, tüm aile kavgalarında hüküm sürer, tıpkı her devlet aygıtında olduğu gibi.

İmin imleyen rejimi sekiz yönle ya da ilkeyle tanımlanır: 1) İm sonsuzca ime gönderir (imlemliliğin, imi yersizyurtsuzlaştıran sınırsızlığı); 2) İm imle yeniden geri getirilir ve sürekli geri döner (yersizyurtsuzlaşmış imin döngüselliği); 3) İm çemberden çembere atlar ve merkezin yerini sürekli değiştirirken, aynı zamanda kendisini

5 Foucault, *Surveiller et punir*, s. 33 [Türkçesi: Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), İmge Kitabevi, 2015, s. 34].

ona bağlar (imlerin metaforu ya da histerisi); 4) Çemberlerin genişlemesi imleneni açığa vuran ve imleyeni tekrar açığa vuran yorumlamalarla güvence altına alınır (rahibin yorumlama hastalığı); 5) Sonsuz imler kümesi kendisini pekâlâ hem eksiklik hem de fazlalık olarak sunan başat bir imleyene gönderir (despotik imleyen, sistemin yersizyurtsuzlaşma sınırı); 6) İmleyen biçimin bir tözü vardır ya da imleyenin bir bedeni, yani Yüz'ü vardır (bir yeniden-yerliyurtlulaşma oluşturan yüzsellik hatları ilkesi); 7) Sistemin kaçış çizgisi negatif bir değerle yüklenir, imleyen rejimin yersizyurtsuzlaşma gücünü aşan bir şey olarak mahkûm edilir (günah keçisi ilkesi); 8) Bu, hem sıçramalarıyla, hem kurala bağlanmış çemberleriyle, hem kâhinin yorumlamalarının ayarlamalarıyla, hem yüzselleşmiş merkezin kamusal karakteriyle, hem de kaçış çizgisinin ele alınışıyla evrensel bir hilekârlık rejimidir.

Böyle bir semiyotik sistem ilk olmadığı gibi, soyut bir evrimcilik bakış açısıyla ona özel bir ayrıcalık atfetmenin de hiçbir gerekçesini göremiyoruz. Çok kısaca diğer iki semiyotiğin bazı karakterlerine işaret etmek isteriz. Öncelikle, ilkel olarak adlandırılan *ön-imleyen semiyotik*, imler olmadan işleyen "doğal" kodlamalara çok daha yakındır. Burada, tek ifade tözü olarak yüzselliğe hiçbir indirgemede bulunulmaz: İçerik biçimleri bir imlenen üzerinden yapılan soyutlamayla hiçbir şekilde saf dışı bırakılmamıştır. Tam olarak semiyotik bir bakış açısıyla yine de içerikten soyutlama yapıldığında bu, ifade biçimlerinin, imleyenin herhangi bir şekilde iktidarı ele almasına engel olan ve içeriğin kendisine özgü ifadesel biçimlerini koruyan bir çoğulculuğunu ya da çok-sesliliğini besler: Böylece bedensellik, jestsellik, ritim, dans, ritüel biçimleri sessel biçimle beraber heterojen bir şekilde birlikte-var-olur.[6] Çok sayıda ifade biçimi ve ifade tözü birbirini keser ve birbirine geçer. Bu, dilimli bir semiyotiktir, fakat aynı zamanda, her türlü imleyen döngüselliğin önünü kesecek şekilde çok-çizgili, çok-boyutludur. Dilimlilik soyların yasasıdır. Burada im göreli yersizyurtsuzlaşma derecesini başka imlere sürekli gönderme yapmasına değil, fakat daha çok yerliyurtlulukların, her imin çekip çıkartıldığı (kamp, çalılık, kamp yerinin değiştirilmesi gibi) karşılaştırmalı dilimlerle yüzleşmesine borçludur. Sözcelerin çok-sesliliği korunmakla kalmaz, aynı zamanda bir sözceyle görülecek iş de bitirilebilir: Eskimiş bir ad feshedilir, ki bu da imleyenin dönüşümünden ya da yedekte tutulmasından oldukça farklı bir durumdur. Ön-imleyen bir rejimde yamyamlığın anlamı tam olarak budur: içerikle olan ilişkisine rağmen (ki bu ilişki ifadeseldir), bir semiyotiğin tümüyle parçası olan bir ad-yeme-edimi, bir semiyografi.[7] Böyle bir semiyotiğin işleyişinin cehaletten,

---

6 Bkz. Greimas, "Pratiques et langages gestuels", *Langages*, sayı 10, Haziran 1968; fakat Greimas bu semiyotiği, bize başka im rejimlerinin parçası gibi görünen "sözce öznesi", "sözceleme öznesi" gibi kategorilerle ilişkilendirir.

7 Ölü ruh ya da adların eylemini durdurma yolu olarak yamyamlık hakkında; ve onun semiyotik "takvim" işlevi hakkında bkz. Pierre Clastres, *Chronique des Indiens Guayaki*, Plon, s. 332-340.

imleyenin bastırılmasından ya da düşürülmesinden kaynaklandığı düşünülmemelidir. Aksine, o, gelmekte olanın keskin bir önsezisiyle canlanır. Ona karşı savaşmak için onu anlaması gerekmez. Onun yazgısı zaten mevcut bir tehdidi bertaraf etmek üzere kendi dilimliliği ve çok-sesliliği tarafından çizilmiştir tümüyle: Evrenselleştiren soyutlama, imleyenin kurulması, sözcelemenin biçimsel ve tözsel olarak tek-biçimlileştirilmesi, sözcelerin ve eşdeşlerinin döngüselliği, devlet aygıtları, despotun yerleşimi, rahip kastı, günah keçisi, vb. Ölü birisini her yediklerinde şöyle diyebilirler: İşte devletin ele geçiremeyeceği biri daha.

Başka bir semiyotik daha var: *karşı-imleyen* semiyotik (onun en dikkate değer temsilcisi önceki semiyotiğe ait olan avcı göçebelerle karşıtlık halindeki korkusuz, savaşçı, hayvan-yetiştiricisi göçebelerdir). Bu defa bu semiyotik dilimlilikle değil aritmetikle ve sayılandırmayla işler. Sayının, dilimli soyların bölünmesinde ya da birleştirilmesinde elbette zaten büyük bir önemi vardı; aynı zamanda, imleyen imparatorluk bürokrasisinde belirleyici bir işleve sahipti. Ama bu, temsil eden ya da imleyen, "kendisinden başka bir şeyin kışkırttığı, ürettiği, neden olduğu" bir sayıydı. Oysa sayısal bir im onu kuran işaretleme sisteminin dışındaki bir şey tarafından üretilmiş değildir, çoğul ve hareketli bir dağılımı işaret eder, kendi kendisine işlevler ve bağıntılar koyar, toplamlardan çok dizilişlere, birikimlerden çok dağılımlara varır, birimlerin birleşiminden çok kesinti, geçiş, göç ve birikimle işler; böyle bir im devlet aygıtına karşı çevrilmiş bir göçebe savaş makinesinin semiyotiğine ait görünür. Sayılayan sayı.[8] Sayısal organizasyon 10, 50, 100, 1000... diye gider ve onunla bağdaştırılan uzaysal organizasyon hiç kuşkusuz devlet orduları tarafından sahiplenilmiş olsa da temelde Hiksoslardan Moğollara kadar büyük bozkır göçebelerine özgü askeri bir sisteme tanıklık eder ve soylar ilkesinin üstüne biner. Sır ve casusluk savaş makinesinde bu Sayılar semiyotiğinin önemli öğeleridir. İncil'de Sayıların rolü göçebelerden bağımsız değildir, çünkü Musa bu fikri kayınpederi Keniteli Yitro'dan almıştır: O bunu yürümeye ve göçe dönük bir organizasyon ilkesi olarak kullanmış ve askeri alana uygulamıştır. Bu karşı-imleyici semiyotikte, imparatorluğun despotik kaçış çizgisinin yerini büyük imparatorluklara karşıt olarak konumlanan, onları kateden ya da yıkan, kimi zaman da fethedip karma bir semiyotik oluşturarak onlarla bütünleşen bir orta-dan-kaldırma çizgisi alır.

Özellikle bir im rejiminden daha ayrıntılı bir şekilde söz etmek istiyoruz. Bu *imleyen-sonrası* rejim farklı özellikleriyle imlemliliğe karşıttır ve özgün bir yöntemle, "özneleşme"yle tanımlanır. – Çok sayıda im rejimi bulunmaktadır. Bizim listemiz de gelişigüzel olarak sınırlandırıldı. Bir semiyotik rejimi ya da sistemi bir halkla ya da

8 Az önce sayıyla ilgili geçen ifadeler Julia Kristeva'dan alınmıştır, her ne kadar Kristeva bu ifadeleri "imleyen" varsayımı içinde, edebi metinleri analiz etmek için kullansa da: *Semeiotikè*, Ed. du Seuil, s. 294 vd., s. 317.

tarihsel uğrakla özdeşleştirmenin hiçbir gerekçesi yoktur. Aynı uğrakta ya da aynı halkın içinde öyle bir karışma vardır ki ancak bir halkın, bir dilin ya da bir uğrağın bir rejimin göreli egemenliğini sağladığını söyleyebiliriz. Belki de tüm semiyotikler karmadır, yalnızca çeşitli içerik biçimleriyle değil, aynı zamanda farklı im rejimleriyle de birleşirler. Ön-imleyen öğeler daima etkindir, karşı-imleyen öğeler daima iş başındadır ve mevcuttur, imleyen-sonrası öğeler zaten imleyen rejimde oradadır. Hatta bu bile çok fazla zamansallığa işaret ediyor. Semiyotikler ve onların karışımları halkların yüzleştiği ve birbirine karıştığı bir tarihte ortaya çıkabileceği gibi, çok sayıda işlevin birbiriyle yarıştığı dillerde, delilik biçimlerinin birlikte-var-olduğu ve hatta tek bir vakada bile birbiriyle alışverişe girdiği bir psikiyatri hastanesinde, aynı dili konuşan insanların aynı dili konuşmadıkları sıradan bir sohbette de ortaya çıkabilir (bir anda hiç beklenmedik bir semiyotik fragmanı belirir). Bir evrimcilik öneriyor ya da hatta tarih yapıyor değiliz. Semiyotik sistemler düzenlemelere dayanırlar ve belli bir halkın, uğrağın ya da dilin, aynı zamanda belli bir üslubun, modanın, patolojinin, sınırlı bir durumdaki küçücük bir olayın şu ya da bu semiyotiğe dönük bir egemenlik kurabilmesini sağlayan düzenlemelerdir. İm rejimlerinin haritalarını inşa etmeye çalışıyoruz: Onları ters çevirebilir, koordinatlarından ya da boyutlarından bazılarını tutabiliriz ve duruma bağlı olarak bir toplumsal oluşum, bir patolojik hezeyan, bir tarihsel olayla, vb. ilgileniyor olabiliriz. Bunu başka bir vesilede yine göreceğiz: Bazen eskilerde kalmış toplumsal bir sistem olan "saray aşkı" meselesini, bazen de adına "mazoşizm" denilen özel bir girişimi ele alacağız. Haritaları birleştirip ayırabiliriz de. İki tip semiyotik arasında (örneğin imleyen-sonrası rejimle imleyen rejim arasında) ayrım yapmak için aynı anda çok çeşitli alanları ele almamız gerekiyor.

20. yüzyılın başlarında klinik hünerlerinin zirvesinde bulunan psikiyatri "zihinsel zayıflamanın" gerçekleşmediği, akli bütünlüğün tümüyle korunduğu, sanrı içermeyen hezeyanlar sorunuyla karşılaştı. Çeşitli yönleri zaten içinde bulunduran bir ilk büyük grup vardı: paranoyak hezeyanları ve yorumlama hezeyanları. Ama bir başka grubun olası bağımsızlığı sorusu Esquirol'ün Monomanisi'nde ve Kraepelin'in Yakınma hezeyanında ilk fikirlerini bulmuş, sonra da Sérieux ve Capgras'nın Sızlanma hezeyanında ve Clérambault'nun tutkuya dayalı hezeyanında tanımlanmıştır ("yakınma ya da sızlanma, kıskançlık, erotomani"). Bir yandan Sérieux ve Capgras'nın ve diğer yandan Clérambault'nun (ayrımlar konusunda en ileri giden odur) incelikli çalışmalarını izleyerek paranoyak-yorumsal bir fikirsel imlemlilik rejimiyle tutkuya dayalı, imleyen-sonrası, öznel bir rejimi karşı karşıya koyuyoruz. Bunlardan ilki, bir fikrin etrafındaki iç-kaynaklı kuvvetlere tanıklık eden gizli bir merkezle ve sinsi bir başlangıçla; şekilsiz bir sürerlik, en ufak olayın bile içine girdiği kaygan bir atmosferdeki ağ şeklindeki bir gelişmeyle; çemberlerde ışıyan bir organizasyonla ve bireyin bir noktadan diğerine, bir çemberden diğerine sıçradığı, merkeze yaklaşıp ondan uzaklaştığı, geriye ve ileriye dönerek işlediği, her yönde döngüsel ışımayla oluşan bir uzanımla; ve

atmosferin ana çekirdeğin etrafında kümelenen ikincil merkezleri ya da değişken özellikleri izleyerek bir dönüşüme uğramasıyla tanımlanır. İkinci rejimse, tersine, belirleyici bir dışsal vesileyle; kendisini daha çok bir fikir değil bir duygu olarak ve imgelem değil çaba ya da eylem olarak ("fikirlerin değil edimlerin hezeyanı" olarak) ifade eden, dışarıyla kurulan bir ilişkiyle; tek bir alanda işleyen sınırlı bir gruplaşmayla; doğrusal bir dizinin, bir işleyişin başlangıç noktası olarak çalışan ve yeni bir işleyişin başlangıç noktasına vardığında kendisini sonlandıran bir "koyut" ya da "özlü formülle"; kısacası, *sınırsızca genişleyen çemberlerin eşzamanlılığıyla değil sonlu süreçlerin doğrusal ve zamansal ardışıklığıyla* tanımlanır.[9]

Zihinsel zayıflamanın söz konusu olmadığı bu iki hezeyanın tarihi büyük bir önem taşır. Zira bu tarih, önceden mevcut bir psikiyatriye sıkıntı çıkartıyor değildir; 19. yüzyıl psikiyatrisinin kuruluşunun tam kalbinde yer alır ve psikiyatristin en baştan beri olduğu şeyin neden öyle olduğunu açıklar: Psikiyatrist baştan beri insancıl, polisiye, adli, vb. gereklilikler arasında sıkışıp kalmış, onlara yakalanmış, gerçek bir doktor olmamakla suçlanmış, onun deli olanları akıllı, akıllı olanları da deli yerine koyduğundan kuşkulanılmış, kendisi de bilinç dramalarının ağına düşmüş, son Hegelci güzel ruhu oluşturmuştur. Daha önce incelenmemiş iki hezeyan tipini ele alırsak, tümüyle deli gibi gözüken birinci gruptaki kişilerin aslında öyle olmadıklarını söyleyebiliriz: Başkan Schreber ışıyan paranoyasını ve Tanrı'yla ilişkilerini her yönde geliştirir, fakat servetini akıllıca idare etmeyi ve çemberler arası ayrımları yapmayı başardığından aslında deli değildir. Diğer kutuptaysa hiç de deli gibi gözükmeyen kişiler vardır, fakat onların münakaşa, kundakçılık, cinayet gibi ani eylemlerine bakıldığında (Esquirol'ün dört büyük monomanisi, erotik, entelektüel, kundakçı ve cinayete dayalı monomaniler bu kategoriye aittir) delidirler. Kısacası, psikiyatri kesinlikle delilik kavramıyla, hatta bu kavramın elden geçirilmiş haliyle ilişkili olarak değil, fakat *onun bu şekilde iki zıt yöne ayrılmasıyla* kurulmuştur. Ve psikanalizin böylece bize gösterdiği hepimizin sahip olduğu ikili imge, yani bir yandan deli değilken öyle gözükmek, bir yandansa deliyken öyle değilmiş gibi gözükmek değil midir? (Bu iki yönlü saptama aynı zamanda psikanalizin çıkış noktası, onun psikiyatriye bağlanma tarzıdır: Hepimiz deli gibi gözüksek de aslında öyle değiliz, işte bakın rüyalar; hepimiz deli değil gibi gözüksek de aslında öyleyiz, işte bakın günlük yaşam.) Dolayısıyla psikiyatristler

9 Bkz. Sérieux ve Capgras, *Les folies raisonnantes*, Alcan, 1909; Clérambault, *Œuvre psychiatrique*, yeni baskı P.U.F.; ama Capgras özünde karma ya da çok-biçimli bir semiyotiğe inanırken, Clérambault olgu karışımlarını kabul etse de soyut olarak iki saf semiyotik çıkartır. – İki hezeyan grubunun bu biçimde birbirinden ayrılmasının kökenleri konusunda, özellikle Esquirol'ün *Des maladies mentales* (1838) kitabına ("monomani" ne ölçüde maniden ayrılabilir?); ve Kraepelin'in *Lehrbuch der Psychiatrie* kitabına ("yakınmacılık" ne ölçüde paranoyadan ayrılabilir?) başvuruyoruz. İkinci hezeyan ya da tutkuya dayalı hezeyan grubundaki sorunu Lacan (*De la psychose paranoïaque*, Ed. du Seuil) ve Lagache (*La jalousie amoureuse*, P.U.F.) kitaplarında yeniden ele almış ve tarihsel olarak ortaya sermişlerdir.

kimi zaman hoşgörüyü ve anlayışı savunmak, kapalı kapıların gereksizliğini vurgulamak ve *open-door* [açık kapılı] akıl hastanelerinden yana olmak durumunda kalmış, kimi zamansa tersine, delilerin deli gibi gözükmedikleri gerekçesiyle güçlendirilmiş bir gözetlemeyi, çok daha sıkı güvenlik önlemlerine sahip özel akıl hastanelerini savunmuşlardır.[10] İki büyük hezeyan türü olan fikirsel hezeyanla eylemsel hezeyan arasında yapılan ayrımın birçok açıdan sınıflar arasındaki ayrımı kesmesi bir rastlantı mıdır (kapatılmasına pek de gerek olmayan paranoyak öncelikle bir burjuvadır, oysa monomanyak, tutkulu hak arayışçısı çoğunlukla köylü ve işçi sınıflarından ya da bazı uç durumlarda politik suikastçıların arasından çıkar)?[11] Işıyan, (ister istemez) ışınlar yayan fikirlere sahip bir sınıf doğrusal, seyrek, kısmi, yerel eylemlere indirgenmiş bir sınıfa karşı... Bütün paranoyaklar burjuva değildir, bütün tutkuyla eyleyenler ya da monomanyaklar proleter değildir. Ama Tanrı ve onun psikiyatristleri bu karma rejimler içinden, hezeyan durumunda bile olsa sınıf temelli bir toplumsal düzeni koruyanlarla, kuru ot yangını, ana-baba cinayeti, aşağılık aşk ve saldırganlık durumları gibi yeri tümüyle saptanabilen bir düzensizlik getirenleri tanımakla yükümlüdür.

Dolayısıyla, despotik, imleyen ve paranoyak bir imler rejimiyle otoriter, imleyen-sonrası, öznel ya da tutkuya dayalı bir rejim arasında ayrım yapmaya çalışıyoruz. Elbette otoriter ile despotik, tutkuya dayalı olan ile paranoyak, öznel ile imleyen aynı şeyler değildir. Daha önce tanımlanan imleyen rejimle karşıtlığı içinde bu ikinci rejimde neler olup bitmektedir? İlk olarak, *bir im ya da bir imler paketi ışımakta olan döngüsel ağdan kopar*, dar, açık bir geçide sürüklenmişçesine kendi adına işlemeye, düz bir çizgide akmaya başlar. İmleyen sistem kendi yersizyurtsuzlaşmış imlerine özgü göstergeyi aşan bir kaçış ya da yersizyurtsuzlaşma çizgisini zaten çizmişti; fakat sistem bu çizginin içine keçiyi kaçırarak ona negatif bir değer yüklüyordu. Şimdi bu çizginin pozitif bir im aldığını, onda kendi varlık gerekçesini ya da yazgısını bulan bir halk tarafından etkiler üretecek şekilde işgal edildiğini ya da takip edildiğini söyleyebiliriz. Bir kez daha yineleyelim, burada tarih yapıyor değiliz: Bir halkın bu imler rejimini icat ettiğini söylemiyoruz, o yalnızca, bu rejimin tarihsel koşullardaki göreli egemenliğini sağlayan düzenlemeyi belli bir uğrakta işletir (ve bu rejim, bu egemenlik hali, bu düzenleme başka koşullarda, örneğin patolojik ya da edebi ya da aşkla ilgili

---

10 Bkz. Sérieux ve Capgras, s. 340 vd. Ayrıca Clérambault, s. 369 vd.: Tutkuya dayalı hezeyana sahip kişiler akıl hastanesinde bile anlaşılamaz, çünkü dingin ve kurnazdırlar, "onları nasıl yargıladığımızı bilecek kadar sınırlı bir hezeyandan mustariptirler"; bu yüzden onları kapatmak çok daha gereklidir; "bu tür hastalar sorgulanmamalı, yönlendirilmelidir, yönlendirilmeleri için de tek yol vardır, o da onları heyecanlandırmaktır"

11 Esquirol monomaninin bir "uygarlık hastalığı" olduğunu ve toplumsal bir evrimi izlediğini ileri sürer: Başta dinseldir, ama polis tarafından takip edildikçe politik olma eğilimi gösterir (*Des maladies mentales*, cilt I, s. 400). Ayrıca bkz. Emmanuel Régis'nin saptamaları, *Les régicides dans l'histoire et dans le présent*, 1890.

ya da gündelik koşullarda da sağlanabilir). Bir halkın belli bir hezeyan tipi tarafından ele geçirildiğini söylemiyoruz, fakat tüm koordinatlarıyla birlikte ele alındığında bir hezeyanın haritası yine kendi koordinatlarına göre ele alınan bir halkın haritasıyla örtüşebilir. Paranoyak Firavun'la tutkulu Yahudi örneğin? Yahudi halkıyla birlikte bir imler grubu parçası olduğu Mısır imparatorluk ağından kopar, çöldeki bir kaçış çizgisini izlemeye başlar, en otoriter öznellikle despotik imlemliliği, en tutkulu ve en az yorumlayıcı hezeyanla yorumcunun paranoyak hezeyanını, kısacası doğrusal "dava ya da hak arayışı"yla ışımakta olan döngüsel ağı karşı karşıya getirir. *Sizin hak arayışınız, sizin davanız:* Musa'nın halkına söylediği söz bu olacaktır ve davalar bir Tutku çizgisinde birbiri ardına gelecektir.[12] Kafka bundan kendi yakınmacılık ya da dava kavrayışını ve doğrusal dilimlerin ardışıklığını çıkartır: Baba-davası, otel-davası, gemi-davası, mahkeme-davası…

Burada Yahudi halkının tarihindeki en temel ya da kapsamlı olayı göz ardı edemeyiz: Tapınağın iki ayrı tarihte (İ.Ö. 587 ve İ.S. 70) gerçekleşen yıkımı. Tapınağın bütün tarihi – Kutsal Sandığın yer değiştirmesi ve kırılganlığı, Solomon'un bir Ev inşa etmesi, Darius döneminde onun yeniden inşası, vb. – anlamını ancak, iki büyük uğrağını Nabukadnezar ve Titus'ta bulan, yenilenen yıkım süreçleriyle ilişkili olarak kazanır. Hareketli, kırılgan ya da yıkık tapınak: Kutsal Sandık her yere yanlarında götürdükleri küçük bir imler paketinden başka bir şey değildir. Olanaksız hale gelen şey, hayvanın ya da keçinin işgal ettiği, imleyeni tehdit eden her türlü tehlikelerle yüklü ve yalnızca negatif olabilen bir kaçış çizgisidir. Bela başımızdan eksik olmasın, işte Yahudi tarihine damgasını vuran formül budur: İm değiştirerek, öznelliğimizi, Tutkumuzu, davamızı ya da hak arayışımızı pozitif çizgi haline getirerek keçinin çizgisini, en yersizyurtsuzlaşmış çizgiyi izlemesi gereken biziz. Biz kendi kendimizin keçisi olacağız. Biz kuzu olacağız: "Eskiden bir aslan gibi kurbanların kanıyla onurlandırılan Tanrı şimdi arkaplana çekilmek zorunda, ki böylece kurban edilen Tanrı önplana çıksın. (…) Tanrı, kurban eden hayvan yerine kurban edilen hayvana dönüştü."[13] Karaları sulardan ayıran teğeti izleyeceğiz, birleştireceğiz, döngüsel ağla kaygan sürerliği ayıracağız, kendi yolumuzu çizmek ve imleyenin (Kutsal Sandığın güvercini) öğelerini ayrıştırmak için ayrım çizgisini kendimizin kılacağız. Dar bir yürüyüş çizgisi, bir ara konum değil, narin bir çizgi olan bir iki-aradalık. Bir semiyotik sistemde halihazırda olumlanan tüm bir Yahudi özgünlüğü vardır. Buna karşın, bu semiyotik de diğerlerinden daha az karma değildir. Bir yandan göçebelerin karşı-imleyen semiyotiğiyle yakın ilişki içindedir (İbranilerin bütün bir göçebe geçmişleri, esinlendikleri

12 *Deutéronome*, I, 12. Dhorme [Tevrat'ın 5. Kitabı] içinde (La Pléiade) şöyle belirtir: "Sizin hak arayışınız, tam anlamıyla davanız."

13 D. H. Lawrence, *L'apocalypse*, Balland, X. bölüm [Türkçesi: Lawrence, *Kıyamet*, Figen Dereli (çev.), Telemak Yayınları, 2021].

sayısal göçebe organizasyonla güncel bir ilişkileri, özgül bir göçebe-oluşları vardır ve yersizyurtsuzlaşma çizgilerini fazlasıyla askeri göçebe yıkım çizgisine borçludurlar).[14] Diğer yandan, nostaljinin durmaksızın kendilerini, onları ve Tanrılarını katettiği imleyen semiyotiğin kendisiyle özsel bir ilişki içindedirler: Yeniden bir imparatorluk toplumu kurmak ya da onunla bütünleşmek, herkes gibi tahta bir kral çıkartmak (Samuel), nihayet sağlam bir tapınak inşa etmek (David ve Solomon, Zekeriya), Babil kulesinin sarmalını yapıp Tanrı'nın yüzünü yeniden bulmak, başıboş dolaşmayı bir yana bırakmakla kalmayıp aynı zamanda kendisi yalnızca büyük bir bir-araya-gelişin işlevi olarak var olan diasporayı aşmak. Bu karma semiyotiğin tutkuya dayalı ya da öznel, imleyen-sonrası yeni rejime tanıklık ettiğini belirtmekle yetinelim.

Yüzsellik derin bir dönüşüme uğrar. Tanrı kimsenin görmemesi gereken yüzünü çevirir; fakat buna karşılık, gerçek bir tanrı korkusuna kapılan özne de kendi yüzünü çevirir. Çevrilen ve profilden görülmeye başlanan yüzler cepheden görülen, ışıyan yüzün yerini alır. Pozitif kaçış çizgisi işte bu ikili yüz çevirmeyle çizilir. Peygamber bu düzenlemedeki ana figürdür; kutsal sözü kendisine sağlayacak bir ime gereksinim duyar, kendisi de ait olduğu özel rejimi işaret eden bir imin etkisi altındadır. Peygamberliğe özgü bu semiyotiği dikkate alarak, onun derin teorisini ortaya koyan kişi Spinoza'dır. Halihazırda, kendisinden yüz çevirmiş olan Tanrı'dan yüz çevirmiş olan Kabil onu ölümden kurtaran im tarafından korunarak yersizyurtsuzlaşma çizgisini izler. Kabil imi. İmparatorluğa özgü ölümden daha kötü bir ceza değil mi bu? Yahudi Tanrısı sürüncemeyi, sürünceme halindeki varoluşu, *sınırsız ertelemeyi* icat eder.[15] Ama Tanrı'yla kurulan yeni ilişki biçimi olarak ittifakın pozitifliğini de icat eder, çünkü özne hâlâ canlıdır. Adının altı boş olan Habil hiçbir şey değildir, fakat Kabil gerçek insandır. İmleyenin yüzünü, kâhinin yorumlamasını ve öznenin yer değiştirmelerini canlandıran hiçbir şekilde dalavere ya da hilekârlık sistemi değildir artık. Gerçek insanın yeni pozitifliği tanımlayan bir Tanrı öfkesiyle sürekli Tanrı'ya ihanet ettiği, Tanrı'nın da ona ihanet ettiği ihanetin rejimi, evrensel ihanetin rejimidir bu. Musa ölümünden önce büyük ihanet ezgisinin sözlerini duyar. Kâhin-rahibin aksine, peygamberin

14 Bkz. Dhorme, *La religion des Hébreux nomades*, Brüksel. Ayrıca Mayani, *Les Hyksos et le monde de la Bible*, Payot. Yazar İbranilerin savaşçı göçebeler olan Habirularla ve göçebe demirciler olan Kenitelilerle ilişkilerini vurgular; Musa'ya özgü olan şey göçebelerden alınmış sayısal organizasyon ilkesi değil, her zaman vazgeçilebilecek bir uzlaşım-süreç, bir sözleşme-süreç fikridir. Mayani'nin vurguladığı üzere, bu fikir ne köklü çiftçilerden ne savaşçı göçebelerden ne de göçmenlerden gelir, onun kaynağı öznel yazgı terimleriyle düşünülen, yürüyüş halindeki bir kabiledir.

15 Bkz. Kafka, *Le procès* [kitabın Türkçede çeşitli çevirileri mevcut, örneğin bkz. Kafka, *Dava*, Levent Bakaç (çev.), Ayrıntı Yayınları, 2018]. Sınırsız erteleme teorisini ortaya atan ressam Titorelli'dir. Titorelli var olmayan kesin beraatı bir kenara koyarak, iki adli rejim olarak "görünüşte beraat"le "sınırsız erteleme"yi birbirinden ayırır: Bunlardan ilki döngüseldir ve bir imleyen semiyotiğine gönderir, ikincisiyse doğrusal ve dilimlidir, tutkuya dayalı semiyotiğe gönderir.

kendisi bile temelde haindir ve böylece Tanrı'nın düzenini bir müminden bile daha iyi gerçekleştirir. Tanrı kendisine ihanet etmekten bir an bile geri durmamış Ninova sakinlerini doğru yola davet etme göreviyle Yunus'u Ninova'ya yollamıştır. Ama Yunus'un ilk hareketi tam tersi yöne gitmek olur, o da Tanrı'ya ihanet eder ve "Adonay'ın yüzünden uzaklara" kaçar. Faziletli bir adam olarak Tarsis'e doğru gemiyle yola koyulur ve uyur. Tanrı'nın çıkardığı bir fırtına onu suya düşürür, kocaman bir balık onu yutar ve sonra da onu karayla suyun sınırında tükürüp dışarı atar, o sınır ki daha önce Kutsal Sandığın güvercininin (Yunus tam olarak güvercinin adıdır) işgal ettiği ayrımın sınırı ya da kaçış çizgisidir. Ama Yunus Tanrı'nın yüzünden kaçarak tam da Tanrı'nın istediğini yapmış, Ninova'nın musibetini kendi üstüne almış ve Tanrı'nın ondan istediğinden daha iyi bir iş çıkartmış, böylece Tanrı'yı öncelemiştir. İşte bundan dolayı faziletli bir adam olarak uyur. Tanrı Kabil ağacı tarafından onun geçici olarak korunmasını sağlayarak onu hayatta tutmuş, fakat sırası gelince ağacı öldürmüştür, çünkü Yunus kaçış çizgisini işgal ederek ittifakı yeniden kurmuştur.[16] İhanet sistemini evrenselliğe vardıran İsa'dır: Yahudilerin Tanrısı'na ihanet etmiş, Yahudilere ihanet etmiş, Tanrı tarafından ihanete uğramıştır ("beni neden terk ettin?"[17]), gerçek insan, Yehuda tarafından ihanete uğramıştır. Musibeti üstlenmiştir üstlenmesine ama onu öldüren Yahudiler de musibeti üstlerine almışlardır. İsa'ya tanrısal soyunun imi sorulur: İsa Yunus'un bir imini gündeme getirir. Kabil, Yunus ve İsa imlerin içine daldıkları ve iç içe geçtikleri üç büyük doğrusal süreci oluştururlar. Bu süreçlerden çok sayıda vardır. Her yerde, kaçış çizgisi üstündeki ikili yüz çevirmeye rastlanır.

Peygamberin Tanrı'nın kendisine yüklediği yükü reddetmesi (Musa, Yeremya, Yeşeya, vb.) bir imparatorluk münecciminin ya da kâhininin tehlikeli bir görevi reddetmesinde olduğu gibi bu yükün ona çok ağır gelmesinden kaynaklanmaz. Bu daha çok, Yunus'un durumuna benzer: Tanrı'nın niyetlerine uyulmasındansa, ondan saklanılarak ve kaçılarak, ona ihanet edilerek bu niyetler çok daha fazla öngörülmüş olur. Peygamber Tanrı'dan esinlendiğinden çok, sürekli onun tarafından zorlanır, harfiyen onun tecavüzüne uğrar. Peygamber bir rahip değildir. O nasıl konuşulacağını bilmez, onun ağzına sözcükleri Tanrı koymuştur: Sözün mideye indirilmesi, yeni bir semiyofaji biçimi. Kâhinin aksine peygamber hiçbir şey yorumlamaz: *Onda fikir ya da imgelemden çok bir eylem hezeyanı vardır*, Tanrı'yla kurulan despotik ve imleyen ilişkiden çok tutkuya dayalı ve otoriter bir ilişki. Peygamber bugünün ve geçmişin iktidarlarını uygulamaktan çok, geleceğin güçlerini öngörür ve saptar. Yüzsellik hatlarının işlevi bir kaçış çizgisinin oluşumunu engellemek ya da o çizgiyi kontrol eden ve oraya yalnızca yüzsüz keçiyi gönderen bir imlemlilik bedenini oluşturmak değildir artık.

---

16 Yahudi peygamberliğiyle ihanetin ilişkisini Yunus'un örnek durumu üzerinden ilk analiz eden kişi Jérôme Lindon olmuştur (*Jonas*, Ed. de Minuit).

17 Matthew 27:46; Mark 15:34. *(ç.n.)*

Aksine, kaçış çizgisini organize eden şey, çukurlaşıp başka yöne dönerek profilden görünüm veren iki yüzün yüz-yüze-gelişidir. İhanet sabit fikir, başat saplantı haline gelmiş, paranoyağın ve histeriğin hilekârlığının yerini almıştır. "Ezen-ezilen" ilişkisiyle ilgili değildir bu: Onun anlamı despotik paranoyak rejime ve otoriter tutkuya dayalı rejime göre tümüyle değişir.

Bizi rahatsız eden bir şey daha var: Ödipus'un hikâyesi. Ödipus Yunan dünyasında neredeyse benzersizdir. Bütün bir ilk kısım imparatorlukla ilgili, despotik, paranoyak, yorumlayıcı, kehanet-vâridir. Ama bütün bir ikinci kısım Ödipus'un başıboş dolaşmasını, kaçış çizgisini, ikili şekilde hem kendi yüzünü hem de Tanrı'nın yüzünü geri çevirmesini ilgilendirir. Düzenli bir şekilde aşılan ya da aksine hak dahilinde aşılmaması gereken (*Hybris*), tümüyle belirgin sınırların ötesinde Ödipus'un sürüklendiği gizli bir sınır vardır. Yorumlayıcı imleyen ışımanın yerine, Ödipus'un tam da yeni bir doğrusal süreç başlatabilmenin kalıntısı olarak bir sır tutmasına izin veren doğrusal bir öznel süreç vardır. Ödipus *Atheos* adını alır: Ölümden ya da sürgünden daha beter bir şey yaratır, tuhaf bir şekilde pozitif yersizyurtsuzlaşma ya da ayrım çizgisinde gezinir ve hayatta kalır. Hölderlin ve Heidegger bunu *ikili yüz çevirmenin* doğuşu, yüzün değişimi ve garip bir şekilde Yunanlılara pay çıkarttıkları modern trajedinin doğuşu olarak görürler. Varılan sonuç artık cinayet ve ani ölüm değil, fakat sürüncemeli hayatta kalma, sınırsız ertelemedir.[18] Nietzsche Prometeus'un tersine Ödipus'un Yunanlıların Sami miti olduğunu, Çile'yi[19] ya da edilgenliği yücelttiğini öne sürer.[20] Yunan Kabil'i Ödipus. Psikanalize geri dönelim. Freud'un Ödipus'a atlaması tesadüf değildir. Bu gerçekten de karma bir semiyotiktir: Yüzün ışımasıyla gelen despotik bir imlemlilik ve yorumlama rejimi, fakat aynı zamanda yüzün çevrilmesiyle gelen otoriter bir özneleşme ve peygamberlik rejimi (psikanalistin hastanın arkasına yerleşmesi bir anda tüm anlamını bulur). Bir "imleyenin bir başka imleyen için özneyi temsil etmesi"ni açıklamaya dönük yakın zamanlı çabalar tam olarak senkretizmdir:[21] Doğrusal öznellik süreci ve imleyenin ve yorumlamanın döngüsel bir gelişimi. Karışım

---

18 Hölderlin, *Remarques sur Œdipe*, 10-18 (ama Hölderlin Yunanlıların böylesi "yavaş ve zorlu" bir ölümle tanımlanan karakterini halihazırda sınırlandırır; ayrıca Jean Beaufret'nin bu ölümün doğası ve ihanetle ilişkisi hakkında güzel bir yorumu vardır: "Artık Zaman'dan başka bir şey olmayan tanrının kategorik olarak yüz çevirmesine insan bir hain olarak yüz çevirerek karşılık vermeyi kendine görev bilir").

19 Bağlama göre "tutku" ya da "etkilenme" olarak karşıladığımız *passion* sözcüğü Hristiyanlıkta İsa'nın çarmıha gerilmesini ve bununla bağlantılı kurtuluş öğretisini ifade eden bir terimdir. Bu öğretiye temel oluşturan dört İncil'de bu terim Latince "acı çekmek, katlanmak ya da eziyet görmek" anlamlarına gelen *patior* sözcüğünden türetildiğinden bu bağlamda "çile" sözcüğünü tercih ediyoruz. *(ç.n.)*

20 Nietzsche, *La naissance de la tragédie*, § 9 [Türkçesi: Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, Mustafa Tüzel (çev.), İş Bankası Kültür Yayınları, 2010].

21 *Syncrétisme:* Birbirinden farklı inançların, düşünce okullarının ya da dinlerin bir araya getirilmesi. *(ç.n.)*

halinde bulunan, mutlak olarak farklı iki im rejimi. Ama en korkunç, en sinsi iktidarlar onun üzerine kurulur.

Despotik paranoyak hilekârlıkla karşıtlık içinde bulunan otoriter tutkuya dayalı ihanetin tarihi hakkında bir şeyler daha söyleyelim. Her şey alçaklıktır, fakat Borges evrensel alçaklığın tarihini ıskalamıştır. Halbuki ihanetlerin büyük alanıyla hilelerin büyük alanının ayrılması gerekliydi. Sonra da sıra çeşitli aldatma figürlerine gelmeliydi. Aslında herhangi bir uğrakta, herhangi bir yerde, fakat daima, yeni bileşenlere göre çeşitlenen bir düzenleme üzerinden beliren ikinci bir ihanet figürü vardır. Hristiyanlık imparatorluğa özgü, imleyen birleşimiyle ve de imleyen-sonrası Yahudi öznelliğiyle karma semiyotiğin özellikle önemli bir örneğidir. İmleyen, fikre dayalı sistemi dönüştürmekle kalmaz, imleyen-sonrası tutkuya dayalı sistemi de dönüştürür. Yeni bir düzenleme icat eder. Sapkın mezhepler hâlâ hilekârlığın bir parçasıdır, tıpkı ortodoksinin imlemliliğin bir parçası olması gibi. Fakat sapkın mezheplerden daha fazlası olan ve saf ihaneti üstüne alan sapkın mezhepler vardır: Bogreler; Bulgarların özel bir rol oynaması tesadüf değildir. Bulgarlara dikkat edin diyordu Bay Plume. Problem derin yersizyurtsuzlaşma hareketleriyle ilişkili yerliyurtluluklar problemidir. İngiltere; bir başka yerliyurtluluk ya da bir başka yersizyurtsuzlaşma: Cromwell; her yerde hainler vardır, kraliyete bağlı imlemlilik merkezine ve ara çemberlere karşıt, tutkuya dayalı düz bir özneleşme çizgisi söz konusudur: Diktatör despota karşı. Her şeye ihanet etmeyi ideal edinmiş eciş bücüş, çarpık III. Richard: İki yüzün birbirinden yüz çevirdiği, fakat ikisinin de birbiri için yaratıldığını, yazgısında diğerinin olduğunu bildiği bir yüzleşme için Leydi Anne'la karşı karşıya gelir. Bu, kralların iktidarı ele geçirmek için hile yaptıkları, cinayet işledikleri, fakat sonunda iyi krallar haline geldikleri diğer tarihsel Shakespeare dramalarından farklıdır. Bu krallar devlet adamlarıdır. III. Richard ise başka bir yerden gelir: Onun meselesi, kadınlarla ilgili olanları da dahil olmak üzere, bir devlet aygıtından çok bir savaş makinesiyle ilgilidir. Büyük göçebelerden ve onların sırlarından kopup gelen haindir o. Bunu da en başında, iktidarın ele geçirilmesini sonsuzca aşan gizli bir tasarıdan söz ederken söyler. O, savaş makinesini kırılgan devlete ve uysallaştırılmış çiftlere geri döndürmek ister. Bunu bir tek büyülenmiş, dehşete kapılmış, kabullenmiş Leydi Anne tahmin eder. Elizabeth tiyatrosu mutlak hainler olmak isteyen, saray ya da hatta devlet adamlarının hilelerine karşıt bu hain karakterlerle doludur. – Hristiyanlık alemindeki büyük keşiflere, yeni toprakların ve kıtaların keşfine kim bilir ne ihanetler eşlik etmiştir! Küçük grupların her şeye, arkadaşlarına, krala, yerli halklara, komşu kâşiflere, ailelerinden bir kadınla birlikte her şeyi yeniden başlatacak, sonunda saf bir ırkı kurmak gibi delice bir umutla ihanet ettikleri yersizyurtsuzlaşma çizgileri. Herzog'un *Aguirre* filmi tam Shakespeare tarzındadır. Aguirre sorar, insan nasıl her yerde ve her şeyde hain olur? Buradaki tek hain benim. Hile bitti, şimdi ihanet zamanı. Ne büyük bir düş! Son hain olacağım ben, toptan hain ve dolayısıyla son insan. – Sonra da Reform gelir: Her şeye ve herkese ihanet eden olağanüstü Luther figürü; onun Şeytan'la

kişisel ilişkisi hem iyi hem de kötü amellerde evrensel ihaneti doğurur. – Bu yeni hainlik figürlerinde daima Eski Ahit'e dönüş vardır: Ben Tanrı'nın öfkesiyim. Ama ihanet insancıl hale gelmiştir, artık Tanrı'yla onun kendi insanları arasında geçmez, onun sırtını Tanrı'ya dayayan insanlarıyla hilekâr olmakla itham edilen diğerleri arasında geçer. Son kertede, yalnızca bir Tanrı insanı ya da Tanrı öfkesinin insanı vardır: Tüm hilekârlara karşı tek bir hain. Ve her hain karma olduğundan, hangi hain kendisini bu adamın yerine koymaz ki? Ve hangi hain günün birinde sonuçta kendisinin bir hilekârdan başka bir şey olmadığını kendisine söylemez ki? (Bkz. tuhaf Maurice Sachs vakası.)

İmleyen paranoyak rejimle imleyen-sonrası tutkuya dayalı rejim arasında kitabın ya da onun yerini tutan şeyin anlamının değiştiği açıktır. İlk durumda, öncelikle despotik imleyenin yayımı ve kâtiplerin ya da rahiplerin imleneni sabitleyip imleyeni yeniden açığa vuran yorumlaması söz konusudur; fakat aynı zamanda, imden ime giden, bir yeryurttan diğerine taşınan ve dolaşarak belli bir yersizyurtsuzlaşma hızı sağlayan bir hareket söz konusudur (örneğin bir destanın dolaşımı, bir kahramanın doğuşu için birçok sitenin yarışması ve yine kâtip-rahiplerin yerliyurtlulukların ve soykütüklerin alışverişi konusundaki rolü).[22] Kitabın yerini tutan şeyin burada daima kitabın sözlü karakterini koruyan dışsal bir modeli, bir göndergesi, yüzü, ailesi ya da yeryurdu vardır. Oysa tutkuya dayalı rejimde kitabın içselleştirildiği ve her şeyi içselleştirdiği söylenebilir: Kitap yazılı kutsal Kitap haline gelir. Yüzün yerine geçen odur ve kendi yüzünü gizleyen Tanrı Musa'ya yazılı taş tabletleri verir. Tanrı trompetlerle ve İnsan Sesi'yle kendisini dışavurur, fakat seste işitilen şey yüz-olmayandır, tıpkı kitapta gördüğümüz şeylerin sözler olması gibi. *Kitap tutkunun bedeni haline gelmiştir*, tıpkı yüzün imleyenin bedeni olması gibi. Şu halde, yeryurtları ve soykütüklerini sabitleyen, en yersizyurtsuzlaşmış yan haline gelen şey kitaptır. Soykütükleri kitabın söylediği şeydir ve yeryurtlar kitabın söylendiği yerdir. Öyle ki yorumlamanın işlevi tümüyle değişir. Kimi zaman da yorumlama en ufak değişimi, en ufak eklemeyi, en ufak yorumu yasaklayan saf ve harfi harfine bir aktarım adına tümüyle ortadan kalkar (Hristiyanlıktaki ünlü "kendinizi yavaş yavaş yok edin" cümlesi bu tutkuya dayalı çizgiye aittir; bu yönde en ileri giden Kuran'dır). Kimi zaman, yorumlama devam eder, fakat dışarıdaki öğeler arasında dolaşım işlevini yitiren kitabın kendisine içsel hale gelir: Örneğin, kodlanmış farklı yorumlama tipleri kitaplara içsel eksenlere göre sabitlenir; yorumlama Eski ve Yeni Ahit gibi iki kitap arasındaki uygunluklara göre düzenlenir ve aynı içsellik öğesine batmış bir üçüncü kitabı daha teşvik edebilir.[23] Son

22 Epik "kütüphane"nin doğası hakkında (imparatorluk karakteri, rahiplerin rolü, tapınaklarla siteler arasında dolaşım) bkz. Charles Autran, *Homère et les origines sacerdotales de l'épopée grecque*, Denoël.

23 Bkz. Orta Çağ'daki kitap yorumlama teknikleri; ve iki Ahit arasındaki uyumlardan hareketle, içeriden üçüncü bir durum ya da süreç çıkaran Gioacchino da Fiore'nin sıra dışı girişimi (*L'Evangile éternel*, Rieder).

olarak da yorumlama her türlü aracıyı ya da uzmanı reddedip doğrudan hale gelebilir, çünkü kitap hem kendi içinde hem de kalpte yazılıdır, bir defasında bir özneleşme noktası olarak ve diğer defasında öznenin içinde (reformist kitap kavramsallaştırması). Her durumda, dünyanın kökeni ve erekliliği olarak hezeyanlı kitap tutkusu başlangıç noktasını burada bulur. Benzersiz kitap, eksiksiz eser, kitabın *içindeki* tüm olası birleşimler, ağaç-kitap, kozmos-kitap; avangardların pek sevdiği, kitabın dışarıyla ilişkilerini kopartan tüm bu bayağı laflar imleyenin ezgisinden de beterdir. Elbette onlar da karma semiyotiğe tümüyle katılırlar. Fakat aslında onların da bilhassa sofu bir kökeni vardır. Wagner, Mallarmé ve Joyce, Marx ve Freud: Bunlar da hâlâ İncil'dir. Tutkuya dayalı hezeyan derin bir şekilde monomanyaksa, monomani de kendi açısından tektanrıcılıkta ve Kitap'ta kendi düzenlemesinin temel bir öğesini bulmuştur. Kültlerin en tuhafı.

İşte tutkuya dayalı rejimde ya da özneleşme rejiminde olup biten budur. Genişlemekte olan çemberlerle ya da bir sarmalla ilişkili bir imlemlilik merkezi yoktur artık, fakat çizgiyi başlatan bir özneleşme noktası vardır. Bir imleyen-imlenen ilişkisi yoktur artık, fakat özneleşme noktasından çıkan bir sözceleme öznesi ve ilk özneyle birlikte yeri geldiğinde belirlenebilir olan bir ilişkiye giren bir sözce öznesi vardır. İmden ime döngüsellik yoktur artık, fakat imin özneler üzerinden içine girdiği doğrusal bir süreç vardır. Üç farklı alanı ele alalım:

1) *İmparatorluklarla karşıtlık halindeki Yahudiler:* Yüzünü geri çeken Tanrı bir kaçış ya da yersizyurtsuzlaşma çizgisi çizmeye dönük bir özneleşme noktası haline gelir. Musa Tanrı'nın yüzün yerini alan tabletlerinden hareketle kendisini kurduğu sözceleme öznesidir; Yahudi halkı hainliğe, fakat aynı zamanda yeni toprağa dönük sözce öznesini oluşturur ve döngüsel bir genişleme yerine sürekli yeniden oluşturulması gereken doğrusal bir "süreci" ya da ittifakı kurar.

2) *Modern denilen felsefe ya da Hristiyan felsefesi;* Antik felsefenin karşıtı olarak Descartes: Mutlak olarak zorunlu bir özneleşme noktası olarak sonsuzluk fikrinin önceliği söz konusudur. *Cogito*, bilinç, "Düşünüyorum" kendi kullanımını yansıtan ve kendisini ancak, yönteme dayalı kuşkuyla temsil edilen bir yersizyurtsuzlaşma çizgisini izleyerek kavrayan bir sözceleme öznesidir. Sözce öznesi, ruhla bedenin birliği ya da his *cogito* tarafından kompleks bir şekilde garanti edilir ve zorunlu yeniden-yerliyurtlulaşmaları gerçekleştirir. *Cogito* ihanet olasılığının, aldatıcı Tanrı ve kötücül Cin'in dadandığı, sürekli yeniden başlaması gereken bir süreçtir. Descartes "yürüyorum o halde varım" üzerinden değil de "düşünüyorum o halde varım" üzerinden çıkarım yaparak, iki özne arasındaki ayrımı ortaya atar (hâlâ Kartezyen olan çağdaş dilbilimciler ilk öznede ikincinin izlerini bularak buna bağlayıcı adını verirler).

3) *19. yüzyıl psikiyatrisi:* Maniden ayrılan monomani; fikre dayalı hezeyanlardan yalıtılan öznel hezeyan; büyücülüğün yerini alan "ele geçirme"; paranoyadan farklı olarak tutkuya dayalı hezeyanın yavaş yavaş ortaya çıkartılması... Clérambault'ya göre

tutkuya dayalı hezeyanın şeması şu şekildedir: Özneleşme noktası olarak Koyut (*O* beni seviyor); sözceleme öznesinin tonalitesi olarak gurur (sevilen varlığın hezeyanla peşinden koşma); Garez, Kin (sözce öznesine geri dönüşün sonucu). Tutkuya dayalı hezeyan gerçek bir *cogito*'dur. Clérambault kıskançlık ya da yakınmacılık örneklerinde olduğu gibi, bu erotomani örneğinde de şu noktanın altını özellikle çizer: İm yeni bir doğrusal sürece ya da dilime başlamadan önce öncekini baştan sona katetmelidir, oysa paranoyak hezeyandaki imler sürekli, her yönde gelişip değişen bir ağ oluştururlar. Aynı şekilde, *cogito* yeniden başlaması gereken doğrusal bir zamansal süreci izler. Yahudilerin tarihi her defasında yeni bir sürece yeniden başlamaya yetecek kadar kişinin hayatta kalmayı başardığı felaketlerle damgalanmıştır. Bir sürecin akışını belirleyen çoğunlukla budur: Doğrusal bir hareket söz konusu olduğunda çoğul hal kullanılır, fakat bir durağanlık, bir duraklama bir hareketin sonunu yenisi başlamadan önce sabitler sabitlemez Tekil Olan'a geri dönülür.[24] Temel dilimlilik: Bir süreç bitmelidir (ve bu bitiş vurgulanmalıdır) ki bir diğeri başlayabilsin, diğerinin başlaması olanaklı hale gelsin.

İmleyen-sonrası rejimin tutkuya dayalı çizgisi kökenini özneleşme noktasında bulur. Özneleşme noktası herhangi bir şey olabilir. Bu noktadan hareketle öznel semiyotiğin şu temel özelliklerine ulaşabiliriz: ikili yüz çevirme, ihanet, sürüncemede varoluş. Anoreksik için besin bu rolü oynar (anoreksik ölümle yüzleşiyor değildir, o, besine ihanet ederek kendisini kurtarır ve larvalar, kurtçuklar, mikroplar içerdiğinden kuşkulanılan besin de daha az hain değildir). Bir fetişist için bir elbise, bir iç çamaşırı, bir ayakkabı özneleşme noktasıdır. Bir aşık için de bir yüzsellik hattı öyledir, fakat yüzsellik anlam değiştirmiş, her şeyi kaçışa götüren bir yersizyurtsuzlaşmanın başlangıç noktası haline gelmek için, bir imleyenin bedeni olmaktan çıkmıştır. Herhangi bir şey, bir hayvan bu işi üstlenebilir. Her şeyde bir *cogito* vardır. "Çok ayrık bir çift göz, kuvarstan yontulmuş bir baş, kendi hayatı varmış gibi duran bir kalça. (...) Kadının güzelliği ne zaman karşı konulamaz hale gelse, benzersiz bir niteliğe götürülebilir": Tutkuya dayalı bir çizginin başlangıcındaki özneleşme noktası.[25] Üstelik, çok sayıda nokta birbirinden ayrık çok sayıda doğrusal, fakat her zaman birbiriyle uyuşmayan sürece daima girmiş halde bulunan verili bir bireye ya da gruba dönük olarak birlikte-var-olur. Bir bireye dayatılan çeşitli eğitim ya da "normalleşme" biçimleri daima daha yüce, daima daha soylu, daima varsayılan bir ideale uyan özneleşme noktasını ona değiştirtmeye dayanır. Sonra da özneleşme noktasından, onun tarafından belirlenen zihinsel bir gerçekliğin işlevi olarak sözceleme öznesi doğar. Sözceleme öznesinden de yeri gelince bir sözce öznesi, yani egemen bir gerçekliğe uyan sözcelerde tutulan bir özne doğar (onun biraz önce sözünü ettiğimiz zihinsel gerçekliği ona

24 Örneğin, *Deutéronome*, XIX, 1: "Refidim'den yola çıkıp Sina Çölü'ne *vardılar*, çölde *konakladılar* ve *İsrailoğlu* da orada, dağın karşısında *konakladı*."

25 Henry Miller, *Sexus*, Buchet-Chastel, s. 334.

karşıt göründüğünde bile ancak belli bir kısmı oluşturur). Önemli olan şey, dolayısıyla imleyen-sonrası tutkuya dayalı çizgiyi bir özneleşme ya da özneleştirerek-tâbi-kılma çizgisine çeviren şey iki öznenin kuruluşu, ikiye bölünmesi ve ikisinin birbiri üzerine, sözceleme öznesinin sözce öznesi üzerine yuvarlanmasıdır (dilbilimciler "sözceleme sürecinin sözcede bıraktığı iz"den söz ederken bunu kabul ederler). İmlemlilik sözcelemeyi tek-biçimli bir töz haline getirme işlemi yürütür, fakat öznellik de şimdi kolektif ya da özel bir bireyleşme işlemi yürütür. Söylenegeldiği üzere, töz özne haline gelmiştir. *Sözceleme öznesi sözce öznesi üzerine yuvarlanır, öyle ki sözce öznesi de yeri gelince başka bir sürece dönük olarak sözceleme öznesine ikmal yapar.* Sözce öznesi indirgeyici bir söz-yankılama üzerinden, ikili-tek-anlamlı bir ilişki içinde sözceleme öznesinin "muhatap"ı haline gelmiştir. Bu ilişki, bu yuvarlanma aynı zamanda zihinsel gerçekliğin egemen gerçeklik üzerine yuvarlanmasıdır. İçeriden işleyen egemen bir gerçekliğe bir çağrı vardır daima (bunu halihazırda Eski Ahit'te ya da ticaret ve kapitalizmle birlikte Reform hareketinde tümüyle görürüz). Artık aşkın bir iktidar merkezine dahi gereksinim yoktur, asıl gereksinen şey "gerçek"le karışan ve normalleştirerek işleyen içkin bir iktidardır. Burada tuhaf bir icat vardır: Sanki ikiye bölünmüş özne, biçimlerinden birinde, kendisinin de bir başka biçimiyle parçası olduğu sözcelerin *neden*iymiş gibi durur. Bu da imleyen despotun yerini alan, yasa-koyucu-özne paradoksudur: Egemen gerçekliğin sözcelerine ne kadar çok uyarsan, zihinsel gerçeklikteki sözceleme öznesi olarak komutayı o kadar elinde bulundurursun, sonunda da yalnızca kendine itaat etmiş olursun! Akıllı bir varlık olma kapasitenle kumanda sendedir... Yeni bir kölelik biçimi, yani kendi kendinin, saf "aklın" ya da *Cogito*'nun kölesi olma biçimi icat edilmiştir. Saf akıldan daha tutkuya dayalı bir şey var mıdır? *Cogito*'dan daha soğuk, daha aşırı, daha kendi kendisiyle ilgilenen bir tutku var mıdır?

Althusser toplumsal bireylerin özneler olarak kuruluşunu açıkça ortaya koymuştur: O buna çağırma adını verir ("hey, sen, oradaki!"), özneleşme noktasına mutlak Özne der, öznelerin "yansıtımlı ikilemesini" çözümler ve gösterimini Tanrı, Musa ve Yahudi halkı örneği üzerinden ilerletir.[26] Benveniste gibi dilbilimciler *Cogito*'ya çok yakın, tuhaf bir kişilik-bilim yaparlar: Hiç kuşkusuz, hitap edilen kişiyi, fakat daha çok da herkesin ondan hareketle kendisini özne olarak kurduğu bir özneleşme noktasını tayin edebilen *Sen;* "inanıyorum, sanıyorum, düşünüyorum..." tipi önermelerde olduğu haliyle, sözcede kendi kullanımını sözceleyip yansıtan kişiyi tayin eden sözceleme öznesi olarak *Ben* ("göndergesel olmayan boş im"); son olarak, daima yerine bir *O* konulabilen bir hali belirten sözce öznesi olarak ben ("acı çekiyorum, yürüyorum, soluk alıyorum, hissediyorum..."[27]). Bununla birlikte, söz konusu olan dilbilimsel

26 Althusser, "Idéologie et appareils idéologiques d'Etat", *La Pensée*, Haziran 1970, s. 29-35.

27 Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Gallimard, s. 252 vd.; Benveniste burada bir "süreç"ten söz eder.

bir işlem değildir, çünkü bir özne hiçbir zaman ne dilin koşulu ne de sözcenin nedenidir: Özne yoktur, yalnızca kolektif sözceleme düzenlemeleri vardır. Özneleşme bu düzenlemelerden yalnızca biridir ve ifadenin bir biçimselleştirmesini ya da bir im rejimini tayin eder, dilin içsel bir koşulunu değil. Aynı şekilde, Althusser'in dediği gibi, bu, ideolojiyi niteleyen bir hareket de değildir: İm rejimi ya da ifade biçimi olarak özneleşme bir düzenlemeye, diğer bir deyişle, halihazırda tümüyle ekonominin içinde işleyen ve son kertede gerçek olarak belirlenim kazanan içerikler arasındaki içeriklerle ya da ilişkilerle kendisini üst üste bindirmeyen bir iktidar organizasyonuna gönderir. Sermaye mükemmelen bir özneleşme noktasıdır.

Psikanalitik *cogito:* Psikanalist kendisini, hastanın nevrotik denilen noktaları bırakmasını sağlayacak olan, fikre dayalı özneleşme noktası olarak sunar. Hasta psikanaliste söylediği her şeyde ve seansın yapay zihinsel koşullarında kısmen sözceleme öznesidir: Bu açıdan da ona "psikanaliz yapılan kimse" adı verilir. Fakat o yaptığı ve söylediği her şeyde, sonsuzca psikanalizi yapılan, doğrusal süreçten doğrusal sürece geçen, hatta yeri geldiğinde analist değiştirme noktasına gelen, egemen bir gerçekliğin normalleştirmesine gittikçe daha fazla boyun eğen bir sözce öznesidir. Bu anlamda psikanaliz, karma semiyotiğiyle bir özneleşme çizgisine tümüyle katılır. Psikanalistin konuşmasına bile gerek yoktur, psikanaliz yapılan kimse yorumlamayı kendi üstüne alır; psikanalizi yapılmış kimseyse dilimler halinde "kendi" sonraki ya da önceki seansı hakkında düşünür.

Tıpkı paranoyak rejimin biri imin ime gönderdiği (ki im böylece bir imleyen haline gelir), diğeri imleyenin imlenene gönderdiği iki ekseni olması gibi, tutkuya dayalı rejimin, özneleşme çizgisinin de sentagmatik ve pragmatik olmak üzere iki ekseni vardır: İlki, biraz önce gördüğümüz üzere bilinçtir. Tutku olarak bilinç tam da, öznenin sözceleme öznesi ve sözce öznesi olarak ikiye ayrılması ve birinin diğeri üzerine yuvarlanmasıdır. Ama ikinci özneleşme biçimi tutku olarak aşk, tutku-aşktır: başka tipte bir ikiz, ikiye ayrılma ve yuvarlanma. Değişken bir özneleşme noktası burada bir kez daha, yüzlerini birbirinden gizlediği kadar birbirine gösteren iki özneyi, onları sürekli birbirine yaklaştırıp birbirinden uzaklaştıran bir kaçış çizgisini, bir yersizyurtsuzlaşma çizgisini birleştiren iki özneyi pay etmeye hizmet edecektir. Ama her şey değişir: İkiye ayrılan bilincin bekar bir yanı vardır ve bir de artık bilince ve akla gereksinmeyen tutkulu aşkın çifti vardır. Bununla birlikte bu, ihanette bile, ihanet üçüncü bir kişi tarafından gerçekleştirildiğinde bile tamamen aynı rejimdir. Adem'le Havva, Kabil'in karısı (İncil ondan daha fazla söz etmeliydi). Hain III. Richard sonunda rüyanın kendisine taşıdığı bilince varır, fakat ondan önce Leydi Anne'la tuhaf bir yüzleşme yaşar, birbirlerine verdikleri sözün sonunda, kendilerini ayıracağını bildikleri aynı çizgiyi izleyerek gizlenen iki yüzün buluşmasıdır bu. En sadık, en şefkatli ya da yeğin aşk ötekinin ağzındaki çıplak bir sözceyle kendisi olmasının, ötekinin de benim ağzımda bir sözceleme olmasının tatlılığı içinde, sürekli yer değiştiren bir sözceleme öznesiyle bir sözce öznesini pay eder. Ama

daima oluşum halinde bir hain vardır. Hangi aşk ihanete uğramaz ki? Hangi *cogito*'nun kötücül cini, bir türlü kurtulamadığı haini yoktur? "Tristan... Isolde... Isolde... Tristan...": İki öznenin çığlığı yeğinlik ölçeğini böylece tırmanıp sonunda bilincin zirvesine varırken, gemi suların, ölümün ve bilinçdışının, ihanetin çizgisini, kesintisiz melodi çizgisini izler. Tutkulu aşk iki kişilik bir *cogito*'dur, tıpkı *cogito*'nun kişinin bir tek kendisine duyduğu bir tutku olması gibi. *Cogito*'da potansiyel bir çift vardır, tıpkı tek bir virtüel öznenin tutku-aşkta ikiye ayrılması gibi. Klossowski fazlasıyla yeğin bir düşünceyle fazlasıyla ateşli bir çiftin bu tamamlayıcılığından en tuhaf figürleri çıkartmasını bilmiştir. Özneleşme çizgisi öyleyse tümüyle İkiz tarafından işgal edilir, fakat iki tür ikiz olduğu gibi bu çizginin de iki figürü vardır: Bilincin sentagmatik figürü ya da biçimi ilgilendiren bilinç kaynaklı ikiz (Ben = Ben); çiftin paradigmatik figürü ya da tözü ilgilendiren tutkuya dayalı ikiz (Erkek = Kadın, ikiz burada doğrudan cinsiyet farkıdır).

Bu ikizlerin girdikleri oluş süreci karışımlar kadar, bozulmalar da oluşturan karma semiyotiklerde izlenebilir. Bir yandan, tutkulu aşkın ikizi, tutku-aşkın çifti bir evlilik ilişkisine hatta bir "karı koca kavgası" durumuna sürüklenir. Sözceleme öznesi hangisidir, sözce öznesi hangisi? Cinsiyetlerin kavgası: *Düşüncelerimi çalıyorsun.* Karı koca kavgası daima iki kişilik bir *cogito*, bir savaş *cogito*'su olmuştur. Strindberg tutku-aşkın, despotik evlilik ilişkisine ve histerik-paranoyak sahneye sürüklenişini en ileriye götüren kişi olmuştur ("kadın" diyor ki her şeyi ben kendim buldum; halbuki aslında her şeyi bana borçlu, yankı, düşüncelerin çalınması, ey Strindberg!).[28] Diğer yandan, saf düşüncenin bilince dayalı ikizi, yasa-koyucu-özne çifti biri sözceleme öznesi rolünü ele geçirirken, diğerinin yalnızca sözce öznesi olarak kaldığı bürokratik bir ilişkiye ve yeni bir zulüm biçimine sürüklenir: *Cogito*'nun kendisi bir "büro kavgası", bürokratik aşk hezeyanı haline gelir. Yeni bir bürokrasi biçimi eski imparatorluk bürokrasisinin yerini alır ya da onunla birleşir, bürokrat *Düşünüyorum* der (bu anlamda en ileri giden kişi Kafka olmuştur, *Şato*, Sortini ve Sordini ya da Klamm'ın çeşitli özneleşme biçimleri gibi örneklere bakılabilir).[29] Evlilik ilişkisi çiftin ve bürokrasi de *cogito*'nun gelişimidir, fakat birbirlerini içerirler: aşka dayalı bürokrasi ve bürokratik çift. İkiz hakkında fazla fazla yazıldı, gelişigüzel bir şekilde ya da metafizik açılardan ele alındı, her yere, en eski aynalara bile konuldu. Halbuki onun yeni uğraklar getirdiği karma bir semiyotikte ve aynı zamanda çok özel figürler dayatmak üzere kaçış çizgisinde kaydolduğu saf özneleşme rejiminde taşıdığı özgül rejim hiç fark edilmedi.

---

28 Strindberg'in dehasının bir özelliği çifti ve karı koca kavgasını yeğin bir semiyotik düzeyine çıkarması ve im rejiminde bir yaratıcılık etmenine dönüştürmesidir. Jouhandeau'da aynı şey söz konusu değildir. Buna karşılık, Klossowski genel bir im teorisi bakış açısından, tutkuya dayalı iki kişilik *cogito*'ya dönük yeni kaynaklar ve çatışmalar yaratmayı başarmıştır (*Les lois de l'hospitalité*, Gallimard).

29 Ayrıca bkz. Dostoyevski, *Le Double* [Türkçesi: Dostoyevski, *Öteki*, Ergin Altay (çev.), İletişim Yayınları, 2014].

Bir kez daha yineleyelim: İmleyen-sonrası rejimde bilinç-düşünce ve tutku-aşk olmak üzere iki figür bulunur; sürüklenmede ya da karma birleşimde evlilik ilişkisinin ve bürokratik bilincin iki uğrağı vardır. Fakat karma bir halde bile bulunsa, özgün çizgi semiyotik bir analizin koşulları altında kolayca ortaya çıkarılabilir.

Bilinç ve aşkın bir artıklığı söz konusudur ve bu, diğer rejimdeki imleyen artıklıkla aynı şey değildir. İmleyen rejimde artıklık, imleri ya da im öğelerini (sesbirimler, harfler, bir dildeki harf grupları) etkileyen nesnel bir *sıklık* fenomenidir: İmleyenin hem her imle ilişkili azami bir sıklığı hem de bir imin bir başka imle ilişkili karşılaştırmalı bir sıklığı vardır. Her durumda, bu rejimin imlerin birbirleriyle olduğu kadar, imleyenle girdikleri ilişkilerde de kaydoldukları bir tür "duvar" geliştirdikleri söylenebilir. Buna karşılık imleyen-sonrası rejimde artıklık *öznel tınlamanın* artıklığıdır ve her şeyden önce bağlayıcıları, kişi adlarını ve özel adları etkiler. Burada öz-bilincin azami tınlamasıyla (Ben = Ben) adların karşılaştırmalı tınlaması (Tristan... Isolde...) arasında ayrım yapıyoruz. Ama bu defa, sıklığın hesabının tutulduğu bir duvar söz konusu değildir artık, bu daha çok bilinç ve tutkuyu kendine çeken, onların birlikte tınladıkları bir kara deliktir. Tristan Isolde'yi, Isolde Tristan'ı çağırır, ikisi birlikte akıntının onları sürüklediği kara deliğe, ölüme doğru ilerlerler. Dilbilimciler iki artıklık biçimi olarak sıklık ile tınlama arasında ayrım yaptıklarında, tınlamaya çoğunlukla yalnızca türetilmiş bir statü verirler.[30] Aslına bakılırsa, birbiriyle karışan, fakat kendi ayrı ilkelerine sahip iki semiyotik söz konusudur (aynı şekilde, başka im rejimlerine gönderen ritmik ya da jestsel, sayısal başka artıklık rejimleri de tanımlayabiliriz yine). İmleyen rejimle öznel rejimi ve onların denk düştükleri artıklıkları en temelde ayıran şey, gerçekleştirdikleri *yersizyurtsuzlaşma hareketi*dir. İmleyen im yalnızca diğer imlere ve imler kümesi de imleyenin kendisine gönderdiğinden, denk düşen semiyotik de daha üst düzey, fakat hâlâ *göreli*, sıklık olarak ifade edilen bir yersizyurtsuzlaşma sergiler. Bu sistemde kaçış çizgisi negatif bir imle yüklenmesi bakımından negatif olarak kalır. Öznel rejimin başka türlü işlediğini görmüştük: Bunun nedeni tam da imin başka imlerle olan imlemlilik bağını koparması ve pozitif bir kaçış çizgisi üzerinde akmaya başlaması, bilinç ve tutkunun kara deliğinde kendisini ifade eden *mutlak* bir yersizyurtsuzlaşmaya ulaşmasıdır. *Cogito*'nun mutlak yersizyurtsuzlaşması. Bundan dolayı öznel artıklığın imleyen artıklığa kendisini aşılıyormuş, ikinci dereceden bir artıklık olarak ondan türüyormuş gibi bir havası vardır.

İşler anlattığımızdan da karmaşık. Özneleşme kaçış çizgisine pozitif bir im tahsis eder, yersizyurtsuzlaşmayı mutlağa, yeğinliği en üst dereceye, artıklığı yansıtmalı bir biçime, vb. taşır. Ama önceki rejime geri düşmeksizin, kendi tarzında, serbest bıraktığı pozitifliği reddeder ya da ulaştığı mutlağı görelileştirir. Bu tınlama artıklığında, bilincin mutlağı güçsüzlüğün mutlağıdır ve tutkunun yeğinliği boşluğun ısısıdır. Bundan

30 Bu iki artıklık biçimi hakkında bkz. "Artıklık" maddesi, Martinet, *La linguistique guide alphabétique* içinde, Denoël, s. 331-333.

dolayı, özneleşme özünde, sonlu doğrusal süreçleri, biri başlamadan diğeri sonlanan süreçleri oluşturur: Bu bakımdan *cogito* daima yeniden başlamakta, bir tutku ya da hak arama da daima yeniden ele alınmaktadır. Her bilinç kendi ölümünün peşine düşer, her tutku-aşk bir kara deliğe çekilerek kendi sonunun peşine düşer ve tüm kara delikler birlikte tınlarlar. Böylece özneleşme kaçış çizgisine sonsuza dek yadsıyacağı bir dilimlilik ve mutlak yersizyurtsuzlaşmaya da sonsuza dek tıkayacağı, yolundan saptıracağı bir ortadan-kaldırma noktası dayatır. Bunun da gerekçesi basittir: İfade biçimleri ya da im rejimleri hâlâ *katmanlar*dır (içerik biçimleri üzerinden soyutlanarak kendi başlarına ele alındıklarında bile). Özneleşme en az imlemlilik kadar katmandır.

İnsanların elini kolunu bağlayan temel katmanlar organizma, aynı zamanda imlemlilik ve yorumlama, özneleşme ve özneleştirerek-tâbi-kılmadır. İm rejimlerinin artık geçerli olmadığı, ama kaçış çizgisinin kendi potansiyel pozitifliğini ve yersizyurtsuzlaşmanın kendi mutlak gücünü işlettiği tutarlılık düzleminden ve soyut makineden bizi ayıran tüm bu katmanlar kümesidir. Bu bakımdan problem en elverişli düzenlemeyi katmanlara dönük yanından tutup tutarlılık düzlemi ya da organsız bedene dönük yanına doğru eğmek, onu o yana doğru çekmektir. Özneleşme arzuyu öyle bir aşırılık ve kopma noktasına taşır ki arzu ya bir kara delikte ortadan kalkmak ya da düzlem değiştirmek zorunda kalır. Katmansızlaştırın, yeni bir işleve, *diyagramatik* bir işleve açılın. Bırakın bilinç kendi ikizi, tutku da bir kişinin bir başka kişiye dönük ikizi olmaktan çıksın. Bilinci bir yaşam deneylemesi ve tutkuyu da bir kesintisiz yeğinlikler alanı, bir parçacık-imler yayımı haline getirin. Bilincin ve aşkın organsız bedenini oluşturun. Özneleşmeyi ortadan kaldırmak için aşkı ve bilinci kullanın: "Büyük aşık, cezbedici ve harekete geçirici olmak için öncelikle su katılmadık bir budala olmanın bilgeliğini yaşamak gerekir."[31] *Düşünüyorum*'u bir hayvan-oluşa girmek ve aşkı da erkeğin bir kadın-oluşa girmesi için kullanın. Bilinci ve tutkuyu öznesizleştirin. İmleyen artıklıklardan ve öznel artıklıklardan ayrı diyagramatik artıklıklar yok mudur? Artık ağaç-yapılı düğümler olmayan, fakat bir köksaptaki yeniden başlamalar ve atılımlar olan artıklıklar yok mudur? Dili kekeletin, kendi dilinizde yabancı olun,

> "Bas baskı yapma pastut baskılamayın
> Pasif tutkularınızı baskılamayın yapmayın
>
> Silip süpürün silip baskılamayın
> Sıçanlarınız hisseleriniz sıçanlarınız hisseleriniz olmaz olmaz…"[32]

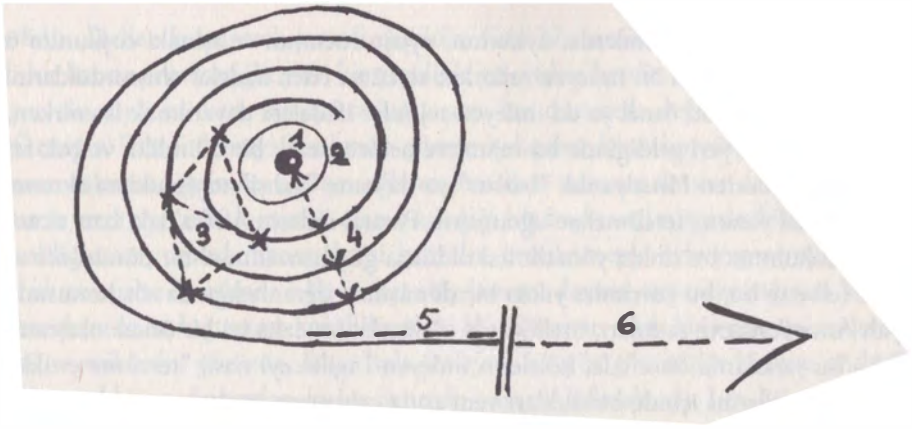
31 Henry Miller, *Sexus*, s. 307. Budala teması da çok değişkendir. Descartes'a göre *cogito*'yu ve Rousseau'ya göre de hissi açıkça kateder. Fakat Rus edebiyatı onu bilincin ya da tutkunun ötesinde, başka yollara sürükler.

32 Gherasim Luca, *Le chant de la carpe*, s. 87-94.

Sanki üç tip yersizyurtsuzlaşma ayırmak gerekiyordu: Birinci tip görelidir, katmanlara özgüdür ve imlemlilikle zirvesine ulaşır; ikincisi mutlaktır, ama yine de negatiftir ve katmanlara dayalıdır ve özneleşmede ortaya çıkar (*Ratio et Passio*); son olarak, tutarlılık düzlemi ya da organsız beden üstünde pozitif bir mutlak yersizyurtsuzlaşma olanağı vardır.

Elbette içerik biçimlerini (örneğin Tapınağın rolünü ya da egemen bir Gerçekliğin konumunu, vb.) saf dışı bırakmayı başaramadık. Ama şunu yaptık, çok çeşitli karakterler sunan belli sayıda semiyotiği yapay koşullarda yalıttık. *Ön-imleyen semiyotik:* Dilin ayrıcalığını vurgulayan "üst-kodlama" dağınık bir tarzda çalışır; burada sözceleme kolektif, sözcelerin kendisi çok-sesli, ifade tözleri çoğuldur; göreli yersizyurtsuzlaşma devlet aygıtlarını savuşturan, yerliyurtluluklar arası yüzleşme ve dilimli soylar tarafından belirlenir. *İmleyen semiyotik:* Burada üst-kodlama tümüyle imleyen ve onu yayan devlet aygıtı tarafından gerçekleştirilir. Sözcelemenin tek-biçimli hale getirilmesi, ifade tözünün birleştirilmesi, sözcelerin bir döngüsellik rejimi içinde kontrolü söz konusudur; göreli yersizyurtsuzlaşma imin bitimsizce ve artıklık yaratacak şekilde ime göndermesiyle en üst noktaya itilir. *Karşı-imleyen semiyotik:* Burada üst-kodlama ifade ya da sözceleme biçimi olarak Sayı tarafından ve onun dayandığı Savaş Makinesi tarafından sağlanır; yersizyurtsuzlaşma etkin bir yıkım ya da ortadan-kaldırma çizgisi izler. *İmleyen-sonrası semiyotik:* Üst-kodlama bilincin artıklığı tarafından sağlanır; sözcelemenin iktidar organizasyonunu içkin hale getiren tutkuya dayalı bir çizgi üzerinde özneleşmesi üretilir ve bu semiyotik, yersizyurtsuzlaşmayı hâlâ negatif bir tarzda da olsa, mutlağa yükseltir. – Bununla birlikte, iki yönü daha ele almamız gerekiyor: Bir yandan, bu semiyotikler içerik biçimleri üzerinden soyutlama yapıldığında bile yalnızca karma oldukları, karma birleşimler oluşturdukları ölçüde somutturlar. Her semiyotik karmadır ve ancak bu şekilde işler; her biri ister istemez bir ya da daha fazla semiyotiğin fragmanlarını yakalar (kod artı-değerleri). Bu bakış açısından bile imleyen semiyotiğin genel bir semiyoloji oluşturma yönünde geçerlilik kazanmaya dönük hiçbir ayrıcalığı yoktur: Özellikle onun tutkuya dayalı özneleşme semiyotiğiyle birleşme tarzı ("özneye dönük imleyen") başka birleşimler, örneğin tutkuya dayalı semiyotikle karşı-imleyen semiyotik arasındaki ya da karşı-imleyen semiyotikle imleyenin kendisi arasındaki (Göçebeler imparatorluğun parçası haline geldiklerinde), vb. birleşimler açısından hiçbir ayrıcalıklı yan içermez. Genel semiyoloji yoktur.

Örneğin, bir rejimin bir diğeri üzerindeki ayrıcalığına yer vermeksizin, somut karışımlar oluşturma olanaklarının açıkça belirdiği, imleyen semiyotik ve imleyen-sonrası semiyotikle ilgili şemalar oluşturmak mümkündür.

1) Merkez ya da İmleyen, tanrının, despotun yüzselliği; 2) Rahiplerin ve bürokratların bulunduğu Tapınak ya da Saray; 3) Çember halindeki organizasyon ve aynı çember üzerinde ya da bir çemberden diğerine im gönderen im; 4) İmleyenin imlenene yorumlama üzerinden gelişimi, böylece imleyen yeniden açığa vurulur; 5) Kefaret ödeyen keçi; kaçış çizgisinin tıkanması; 6) Günah keçisi, kaçış çizgisinin negatif imi.

Ama ilk yönü tamamlayan ve ondan çok farklı olan diğer yön dilin özel karakteri olarak üst-kodlamadan doğan tercüme-edilebilirliği gereği, bir soyut ya da saf semiyotiği bir diğerine dönüştürme olanağından ibarettir. Bu defa, artık somut karma semiyotikler değil, fakat soyut bir semiyotiğin bir diğerine dönüşümü söz konusudur (bu dönüşüm kendi adına soyut olmasa, yani katıksız bilgin olarak bir "tercüman" tarafından işletilmeksizin etkili bir şekilde meydana gelse de). Herhangi bir semiyotiği ön-imleyen rejime sokan *dönüşümlere benzetimsel*, imleyen rejime sokanlara *simgesel*, karşı-imleyen rejime sokanlara *polemik ya da stratejik*, imleyen-sonrası rejime sokanlara *bilince dayalı ya da mimetik*, son olarak da mutlak pozitif bir yersizyurtsuzlaşmanın tutarlılık düzlemi üzerinde, semiyotikleri ya da im rejimlerini paramparça eden dönüşümlere *diyagramatik dönüşümler* adını veriyoruz. Bir dönüşüm ne saf bir semiyotiğin sözcesiyle ne de hatta, hangi semiyotiğe ait olduğunu belirlemek için tüm bir pragmatik analizin devreye sokulması gereken muğlak bir sözceyle ne de karma bir semiyotiğe ait bir sözceyle (dönüşümün böyle bir etki yaratma olasılığı olsa da) karışır. Dönüşümsel bir sözce daha çok, bir semiyotiğin başka yerden gelen sözceleri kendi adına tercüme etme tarzını belirtir, fakat bunu da bu sözceleri saptırarak, geride dönüştürülemez kalıntılar bırakarak ve ters yönlü bir dönüşüme etkin bir şekilde direnerek yapar. Dahası, dönüşümler önceki listeyle de sınırlandırılamaz. Yeni bir semiyotik daima dönüşümler üzerinden kendi çapında yaratılabilir. Tercümeler yaratıcı olabilir. Dönüşüm ve tercüme üzerinden yeni saf im rejimleri oluştururuz. Bu noktada da karşımıza çıkan genel bir semiyoloji değil, fakat daha çok bir çapraz-semiyotiktir.

Benzetimsel dönüşümlerde, uykunun, uyuşturucunun ve aşktaki coşkunun öznel ya da imleyen rejimleri ön-imleyen rejimlere tercüme eden ifadeler oluşturduklarını görürüz çoğunlukla; bu öznel ya da imleyen rejimler ifadelere dayatılmak istenirken, ifadelerin kendileri yeri geldiğinde bu rejimlere beklenmedik bir dilimlilik ve çok-seslilik dayatarak direnirler. Hristiyanlık "barbar" ya da hatta "vahşi" topluluklara aktarımı sırasında tuhaf yaratıcı tercümelere uğramıştır. Parasal imlerin Afrika'daki bazı ticari çevrimlere sokulması bu imleri yönetilmesi oldukça güç benzetimsel bir dönüşüme uğratmıştır (elbette bu, bu çevrimler yıkıcı bir dönüşüme uğramadığında söz konusudur).[33] Siyah Amerikalıların şarkıları, özellikle de sözlü olanlar daha iyi bir örnek oluşturabilir, çünkü bu şarkılarda öncelikle, kölelerin imleyen İngilizceyi nasıl "tercüme ettiklerini" ve tıpkı kendilerini içinde buldukları yeni zorla çalıştırma şartlarına eskiden Afrika'da söylenen çalışma şarkılarını karıştırmaları gibi, imleyen İngilizceyi kendi Afrika dillerine karıştırarak dilin bir ön-imleyen ya da hatta karşı-imleyen kullanımını nasıl yarattıklarını görürüz. İkinci olarak, bu şarkılar Hristiyanlıkla ve köleliğin kaldırılmasıyla kölelerin müziklerini dönüştüren, aynı anda da benzetim yoluyla bu müziklerin sürecin kendisini dönüştürdüğü bir "özneleşme" ya da hatta "bireyleşme" sürecinden nasıl geçtiklerini gösterir. Son olarak da bu şarkıların, "yüzünü siyaha boyamış" Beyazlar sözcükleri ve şarkıları kendilerine mal ederlerken, Siyahlar da buna yüzlerini bir kat daha siyahlaştırarak, danslarını ve şarkılarını geri alarak ve hatta Beyazların şarkılarını dönüştürerek ya da tercüme ederek yanıt verdiklerinde ortaya benzersiz "yüzsellik" problemleri koyduklarını görürüz.[34] En kaba ve görünür dönüşümler elbette diğer yönde gerçekleşir: İmleyen, iktidarı eline aldığında gerçekleşen simgesel tercümeler. Biraz önce ele aldığımız parasal imler ya da ritmik rejimle ilgili örnekler anlamlarını terse çevirmemiz kaydıyla işimize yarayabilir. Bir Afrika dansından bir beyaz dansına geçiş çoğunlukla, iktidarın imlemliliğin ve özneleşmenin işletilmesiyle ele alındığı bilince dayalı ya da mimetik bir tercümeyi dışavurur. ("Afrika'da dans kişisiz, kutsal ve müstehcendir. Fallus dikilip muz gibi tutulduğunda bu kişisel bir sertleşme değildir: Tüm bir kabilenin sertleşmesine tanıklık ederiz. (...) Kent çerçevesindeki seksi dans ritüelleri solo olarak icra edilir – ki bu başlı başına sersemletici bir mana taşır. Yasa her türlü yanıtı, her türlü katılımı yasaklar. İlkel ritüelden geriye bedenin kışkırtıcı hareketlerinden başka bir şey kalmaz. Ve onların kışkırtıcılığı da *gözlemcinin bireyselliğine* göre çeşitlilik gösterir.")[35]

Gerçek bir semiyotik tercümenin önemini belirleyen şey basitçe dilbilimsel, sözlüksel ya da hatta sözdizimsel dönüşümler değildir. Hatta çoğunlukla tam tersi

---

33 Örneğin, Beyazlar Yeni Gine Sianelarına parayı öğrettiklerinde, Sianelar banknotlarla madeni paraları birbirine dönüştürülemez iki mal kategorisi olarak tercüme ederek işe başlarlar. Bkz. Maurice Godelier, "Economie politique et anthropologie économique", *L'Homme*, Eylül 1964, s. 123.

34 Bu tercüme-dönüşümler hakkında bkz. LeRoi Jones, *Le peuple du blues*, III.-VII. bölümler.

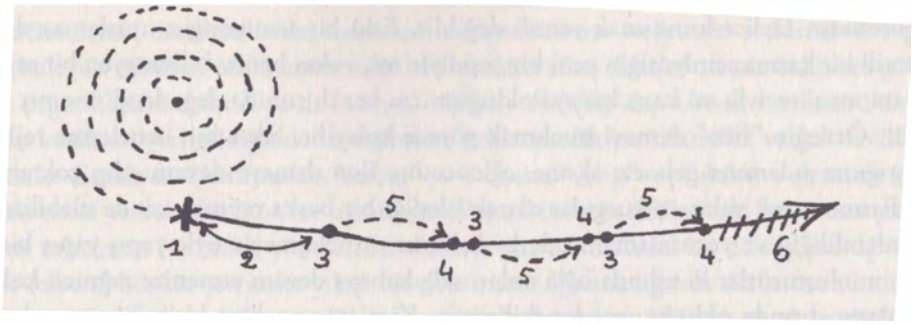
35 Henry Miller, *Sexus*, s. 634.

geçerlidir. Delice konuşmak yeterli değildir. Eski bir semiyotiğin uyarlamasıyla mı, verili bir karma semiyotiğin yeni bir çeşidiyle mi, yoksa henüz bilinmeyen bir rejimin yaratım süreciyle mi karşı karşıya olduğumuzu her durumda değerlendirmemiz gerekir. Örneğin "ben" demeyi bırakmak görece kolaydır, fakat bu, özneleşme rejimini aştığınız anlamına gelmez; aksine, eğlencesine Ben demeye devam edip çoktan kişi adlarının artık yalnızca kurgular olarak işlediği bir başka rejimin içinde olabilirsiniz. İmlemliliğin ve yorumlamanın derisi kalındır, özneleşmeyle öyle yapış yapış bir karışım oluştururlar ki aslında hâlâ onları salgılamaya devam etmenize rağmen kolayca onların dışında olduğunuzu sanabilirsiniz. Kimi zaman bazı kişilerin yorumlamayı mahkûm ettiklerini görürüz, fakat öyle imleyen bir yüz gösterirler ki aynı anda özneye yorumlamayı dayatırlar, ki bu özne de hayatta kalmak için kendisini yorumlamayla beslemeye devam eder. Psikanalizin her türlü aldatmacanın toplandığı bir semiyotiği değiştirmeyi başardığına kim gerçekten inanıyor? Yalnızca roller değişmiştir. İmleyen bir hastanın ve yorumlayan bir psikanalistin yerine şimdi imleyen bir analist ve bütün yorumlama işini üstlenen bir hasta vardır. Kingsley Hall'daki psikiyatri-karşıtı deneyde, "şizofren" olduğu ortaya çıkan eski hemşire Mary Barnes yeni Yolculuk semiyotiğini benimser, fakat bunun asıl nedeni topluluk içinde gerçek bir iktidar edinmek ve kolektif hezeyan olarak en kötü psikanalitik yorumlama rejimini yeniden devreye sokmaktır ("kendisi ya da başkası için yapılan her şeyi *yorumluyordu*...").[36] Fazlasıyla katmanlaşmış bir semiyotikten kurtulmak hiç kolay değildir. Bir ön-imleyen ya da bir karşı-imleyen semiyotik bile, hatta imlemsiz bir diyagram bile imlemlilik merkezleri ve virtüel özneleşme noktaları oluşturmaya tümüyle hazır rastlantı düğümleri barındırır. Atmosferik bir egemen semiyotiği yıkmak söz konusu olduğunda, tercüme işlemi elbette kolay değildir. Castaneda'nın kitaplarının derin faydalarından biri, uyuşturucu ya da başka şeylerin etkisi altında olup atmosfer değiştirmek söz konusu olduğunda Kızılderili'nin yorumlama mekanizmalarıyla nasıl savaştığını ve öğrencisine ön-imleyen bir semiyotik ya da hatta imlemsiz bir diyagram aşıladığını açıkça göstermektir: Dur! Beni yoruyorsun! Deneyle; imleme ve yorumlama! Kendi yerlerini, yerliyurtluluklarını, yersizyurtsuzlaşmalarını, rejimini, kaçış çizgilerini bul! Kendini hazır verili çocukluğunda ve Batı semiyolojisinde aramaktansa kendini semiyotikleştir. "Don Juan görmeye başlamak için dünyayı durdurmanın zorunlu olduğunu belirtti. Dünyayı durdurmak gündelik hayatın gerçekliğinin başkalaştığı birtakım farkındalık hallerinin ifade edilmesiydi tam da, çünkü yorumlamaların genelde kesintisiz akışı bu akışa yabancı bir durumlar kümesiyle kesintiye uğratılmaktaydı."[37]

---

36 Mary Barnes ve Joseph Berke, *Mary Barnes, un voyage à travers la folie*, Ed. du Seuil, s. 269. Kingsley Hall'daki psikiyatri-karşıtı deneyin başarısızlığı içsel etmenlere olduğu kadar dışsal durumlara da bağlı gibidir.

37 Castaneda, *Le voyage à Ixtlan*, Gallimard, s. 12.

1) İmlemlilik merkezinin yerini alan özneleşme noktası; 2) Birbirine yüz çeviren iki yüz; 3) Yüz çevirmedeki özneleşme noktasından doğan sözceleme öznesi; 4) Sözceleme öznesinin kendisini yuvarladığı sözce öznesi; 5) Yeni bir rahip biçimi ve yeni bir bürokrasiyle gelen sonlu doğrusal süreçlerin ardışıklığı; 6) Serbest kalmasına rağmen dilimlenmiş olan, negatif ve tıkalı kalan kaçış çizgisi.

Kısacası, gerçek bir semiyotik dönüşüm her türlü değişkene, yalnızca dışsal olanlara değil, dilde örtük bulunan, sözcelere içsel değişkenlere de çağrı yapar.

O halde pragmatik halihazırda iki bileşen sunar. İlk bileşene *üretken* adı verilebilir çünkü o çeşitli soyut rejimlerin hangi değişkenlerle nasıl somut karma semiyotikler oluşturduklarını, onların nasıl birleştiğini ve hangisinin baskın olduğunu gösterir. İkinci bileşense bu im rejimlerinin nasıl birbirlerine tercüme edildiklerini ve de özellikle bunun üzerinden yeni rejimler yarattıklarını gösteren *dönüşümsel* bileşendir. Üretken pragmatik karma semiyotiklerin bir tür şablonunu çıkartırken, dönüşümsel pragmatik dönüşüm haritaları yapar. Karma bir rejim edimsel bir yaratıcılık içermek zorunda olmasa da ve kendisini gerçek bir dönüşüm geçirmeksizin birleşimsel olanaklarla sınırlasa da bir rejimin özgünlüğünü olduğu kadar, onun verili bir uğrakta ve alanda girdiği karışımların yeniliğini hesaba katan yine dönüşümsel bileşendir. Aynı şekilde, bu ikinci bileşen daha derindir ve birincinin öğelerini ölçmenin tek yoludur.[38] Örneğin Bolşevik tipte sözcelerin ne zaman ortaya çıktığını ve Leninizm'in sosyal demokratlarla yaşanan kopuş sırasında nasıl gerçek bir dönüşüme yol açtığını, sonunda Stalinci organizasyonun karma semiyotiğine düşse de nasıl özgün bir semiyotik yarattığını sorabiliriz. Jean-Pierre Faye örnek bir çalışmasında verili bir toplumsal alandaki yeni sözceler sistemi olarak yüzleşilen Nazizm'i üreten dönüşümlerin ayrıntılı bir analizini yaptı. Şu tip sorular sorulabilir: Bir imler rejimi hangi uğrakta ve aynı zamanda hangi alanda kurulur? – Bir halkın tümünde mi, bir kısmında mı,

38 "Üretken" ve "dönüşümsel" Chomsky'nin terimleridir; ona göre dönüşümsel, tam da üretken olanı gerçekleştirmenin en iyi ve en derin yoludur; ama biz bu terimleri başka bir anlamda kullanıyoruz.

bir psikiyatri hastanesinin içinde saptanabilen bir kenarında mı? – Böylece, bir özneleşme semiyotiğinin Yahudilerin antik tarihinde, fakat aynı zamanda 19. yüzyılın psikiyatrik teşhislerinde saptanabildiğini gördük, bu elbette bunun karşılık geldiği semiyotikte derin çeşitlenmeler ve hatta gerçek dönüşümler içeriyordu. – Tüm bu sorular pragmatiğin kapsamına girer. Hiç kuşku yok ki bugün en derin dönüşümler ve tercümeler Avrupa'da gerçekleşmiyor. Pragmatik, dönüşümden muaf bir değişmez fikrini, bu değişmez egemen bir "gramatikliğin" değişmezi olsa bile reddetmelidir. Zira dil bir dilbilim meselesi olmadan önce politik bir meseledir; gramatiklik derecelerinin değerlendirilmesi bile politik bir meseledir.

Bir semiyotik, yani bir im rejimi ya da bir ifade biçimselleştirmesi nedir? Onlar dilden hem daha çok hem de daha az bir şeydir. Dil "üst-doğrusallık" koşuluyla tanımlanır; diller sabitlerle, sessel, sözdizimsel ve anlamsal öğelerle ve ilişkilerle tanımlanır. Ve hiç kuşku yok ki her im rejimi dilin koşulunu gerçekleştirip dil yetisinin öğelerini kullanır, bundan daha fazlası değil. Hiçbir rejim ne koşulun kendisiyle ne de sabitlerin özelliğiyle özdeşleştirilebilir. Foucault'nun açıkça gösterdiği üzere, im rejimleri dilin, kimi zaman çeşitli dilleri kateden, kimi zaman tek bir dilde dağılan ve verili bir düzenin yapısıyla ve birimleriyle karışmayan, fakat uzayda ve zamanda onlarla kesişip onların belirmesini sağlayan *varoluş işlevleri*dir yalnızca. Bu anlamda im rejimleri hiçbir dilbilimsel kategorinin açıklamaya yetmediği sözceleme düzenlemeleridir: *Bir önermeyi ya da hatta tek bir sözcüğü bir "sözce" haline getiren şey* açık hale getirilemeyen, sözcelemeye özgü pragmatik değişkenleri harekete geçiren örtük önvarsayımlara (bedensiz dönüşümler) gönderme yapmasıdır. Bu da dolayısıyla düzenlemeyi imleyenle ya da özneyle açıklamayı olanaksız hale getirir, çünkü bunlar, tam aksine, düzenlemedeki sözceleme değişkenlerine gönderirler. Bir düzenlemeyi varsayan, imlemlilik ya da özneleşmedir, tersi değil. İm rejimlerine verdiğimiz "ön-imleyen, imleyen, karşı-imleyen, imleyen-sonrası" gibi adlar heterojen işlevlere ya da düzenleme çeşitlerine (dilimlileştirme, imlemlilik ve yorumlama, sayılandırma, özneleşme) etkili bir şekilde karşılık gelmedikçe evrimcilikten yakasını kurtaramaz. Bu bakımdan im rejimleri sözcelemenin kendisine içsel olan, fakat dilin sabitlerine dışsal kalan ve dilbilimsel kategorilere indirgenemeyen değişkenlerle tanımlanır.

Ama bu noktada, her şey tersine döner ve bir im rejiminin neden dilden daha az bir şey olduğunu açıklayan gerekçeler aynı zamanda neden onun dilden daha fazla bir şey olduğunu açıklar hale gelir. Düzenleme ancak yüzlerinden birinde sözceleme düzenlemesidir ve ifadeyi biçimselleştirir; bundan ayrılamaz diğer yüzündeyse içerikleri biçimselleştirir, makinesel ya da bedensel düzenlemedir. Oysa içerikler hiçbir şekilde ne imleyene dayalı "imlenenler" ne de özneyle bir şekilde nedensellik ilişkisine giren "nesneler"dir. Onların kendi biçimselleştirmesi olması ölçüsünde, ifade biçimiyle hiçbir simgesel karşılıklılık ya da doğrusal nedensellik ilişkisine girmezler: İki biçim karşılıklı önvarsayım halindedir, biri üzerinden ancak

göreli olarak soyutlama yapabiliriz, çünkü onlar aynı düzenlemenin iki yüzüdürler. Bu sebeple düzenlemenin kendisinde bu iki yüzden daha derin bir şeye erişmemiz için ve önvarsayım halindeki iki biçimi, ifade biçimlerini ya da im rejimlerini (semiyotik sistemler), içerik biçimlerini ya da beden rejimlerini (fiziksel sistemler) aynı anda dikkate almamız gerekir. *Soyut makine* adını verdiğimiz, düzenlemenin yersizyurtsuzlaşmasının keskin uçlarını oluşturan şey budur.[39] Soyut makinenin dilden zorunlu olarak "çok daha fazla" bir şey olduğunu söylememiz gerekiyor. Dilbilimciler (Chomsky'yi izleyerek) katışıksızca dile dayalı bir soyut makine fikrine yükseldiklerinde, onlara hemen yapacağımız itiraz bu makinenin aşırı soyut olmak şöyle dursun, yeterince soyut olmamasıdır, çünkü o ifade biçimiyle ve dili önvarsayan sözümona evrensellerle sınırlıdır. İçerik üzerinden soyutlama yapmak soyutlamanın kendi bakış açısından bakıldığında çok daha göreli ve yetersiz bir işlemdir. Gerçek bir soyut makinenin bir ifade düzlemiyle bir içerik düzlemi arasında ayrım yapmaya dönük hiçbir aracı yoktur, çünkü o, katmanlara ya da yeniden-yerliyurtlulaşmalara göre içerikleri ve ifadeleri biçimselleştirecek tek ve aynı tutarlılık düzlemini çizer. Ama katmansızlaşmış, yersizyurtsuzlaşmış soyut makinenin kendisi için, kendisinde biçimi (aynı şekilde tözü) yoktur ve kendisinde içerikle ifadeyi birbirinden ayırmaz, her ne kadar kendisinin dışındaki bu ayrımı yönetse ve onu katmanlarda, alanlarda ve yeryurtlarda dağılıma soksa da. Bir soyut makine kendisinde, semiyotikten daha fiziksel ya da bedensel değildir, o *diyagramatik*tir (yapayla doğal arasındaki ayrımı göz ardı eder). *Madde*yle işler, tözle değil; *işlev*le işler, biçimle değil. Tözler ve biçimler ifade tözleri ve biçimleri "ya da" içerik tözleri ve biçimleridir. Ama işlevler henüz "semiyotik olarak" biçimlenmemiş ve maddeler de henüz "fiziksel olarak" biçimlenmemiştir. Soyut makine, saf İşlev-Madde'dir – pay edeceği biçimlerden ve tözlerden, ifadelerden ve içeriklerden bağımsız diyagram.

---

39 Michel Foucault ardışık düzeyleri takip eden ve tüm bu problemleri kesen bir sözce kuramı geliştirmiştir. 1) Foucault *Bilginin Arkeolojisi*'nde karşılıklılık ya da nedensellik ilişkilerine indirgenemez, ama karşılıklı önvarsayım halinde olan iki tür "çokluğu", içerik çokluğuyla ifade çokluğunu birbirinden ayırır; 2) Foucault *Hapishanenin Doğuşu*'nda, iç içe geçmiş iki heterojen biçimi açıklayabilecek bir merci arar ve onu iktidar ya da mikro-iktidar düzenlemelerinde bulur; 3) Ama bu kolektif düzenlemeler dizisi (okul, ordu, fabrika, hastane, hapishane, vb.), bir tek kendi hesabına madde ve işlev (kontrol edilmesi gereken herhangi bir insan çokluğu) içeren soyut bir "diyagram"daki derecelerden ya da tekilliklerden oluşur yalnızca; 4) *Cinselliğin Tarihi* başka bir yönde ilerleyecektir, çünkü düzenlemeler orada artık bir diyagramla değil, soyut makine olarak "nüfusun biyo-politikası"yla ilişkilendirilir ve karşı karşıya getirilir [Türkçesi: Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, Hülya Uğur Tanrıöver (çev.), Ayrıntı Yayınları, 2012]. – Foucault'yla aramızdaki ufak tefek farklar şu noktalardan kaynaklanıyor: 1) Bize göre düzenlemeler her şeyden önce iktidarla ilgili değil, arzuyla ilgilidir, çünkü arzu daima düzenlenmiş bir haldedir, oysa iktidar düzenlemenin katmanlaşmış bir boyutudur; 2) Diyagramda ya da soyut makinede ilksel olan kaçış çizgileri vardır, bunlar bir düzenlemenin içindeki direnç ya da karşı-hamle fenomenleri değil, yaratımın ve yersizyurtsuzlaşmanın keskin uçlarıdır.

Soyut makineyi artık işlevlerin ve maddelerin olmadığı yön, uğrak üzerinden tanımlıyoruz. Bir diyagramın aslında ne tözü ve biçimi ne de içeriği ve ifadesi vardır.[40] Töz biçimlenmiş bir maddeyken, madde fiziksel ya da semiyotik olarak biçimlenmemiş bir tözdür. İfade ve içerik ayrı biçimlere sahipken ve gerçekte birbirinden ayrılırken, işlevin bağlantıyı sağlayan içerik ve ifade "hatları" vardır yalnızca: Hatta onun artık bir parçacık mı yoksa bir im mi olduğunu bile söyleyemeyiz. Yalnızca yeğinlik, direnç, iletkenlik, ısınma, yayılma, hız ya da gecikme dereceleri sunan bir madde-içerik ve tıpkı bir matematiksel ya da müziksel sistemdeki yazıda olduğu gibi yalnızca "gericiler" sunan bir işlev-ifade. Yazı şimdi gerçekle aynı düzeyde işlerken, gerçek de maddi olarak yazar. Diyagramın birbirine bağlamak üzere tuttuğu şey en yersizyurtsuzlaşmış içerikle en yersizyurtsuzlaşmış ifadedir. Azami yersizyurtsuzlaşma bazen bir içerik hattıyla bazen de bir ifade hattıyla başlar, ki bu özelliğe diğeriyle ilişkili olarak "yersizyurtsuzlaştırıcı" adını veriyoruz, çünkü o diğer kısmı diyagramlaştırır, onu kendisiyle birlikte sürükler, kendi gücüne yükseltir. En yersizyurtsuzlaşmış öğe diğer öğeye eşik atlatır, böylece onların birbirine denk gelen yersizyurtsuzlaşmalarının bağlanması, birlikte hızlanmaları olanaklı hale gelir. Soyut makinenin mutlak, pozitif yersizyurtsuzlaşmasıdır bu. Bundan dolayı *diyagram*ın yeryurtsal imler olan *göstergeler*den ve aynı zamanda, yeniden-yerliyurtlulaşmalar olan *ikonlar*dan ve göreli ya da negatif yersizyurtsuzlaşmalar olan *simgeler*den ayrılması gerekir.[41] Diyagramatikliği üzerinden bu şekilde tanımlanan soyut bir makine ne son kertede bir altyapıdır ne de nihai kertede aşkın bir İde. O daha çok bir kılavuz rolü oynar. Bir soyut ya da diyagramatik makine gerçeğe dair bile olsa temsil etmek için işlemez, fakat gelmekte olan bir gerçeği, yeni tipte bir gerçekliği inşa eder. Dolayısıyla tarihin dışında değil, ama daima yaratım ya da potansiyellik noktalarını kurduğu her uğrakta tarihten "önce"dir. Her şey kaçmaktadır, her şey yaratmaktadır, fakat asla tek başına değil, aksine, yeğinlik sürerliklerini işleten, yersizyurtsuzlaşmaları bağlayan ve ifadelerle içerikleri çekip çıkartan bir soyut makineyle birlikte. Bu Soyut-Gerçek sözümona saf bir ifade makinesinin

---

40 Hjelmslev biçimlenmemiş, şekilsiz ya da biçimsiz "madde" ya da "anlam" hakkında çok önemli bir kavramsallaştırma önermiştir: *Prolégomènes à une théorie du langage*, § 13; *Essais linguistiques*, Ed. de Minuit, s. 58 vd. (ve François Rastier'nin önsözü, s. 9).

41 Göstergeler, ikonlar ve simgeler arasındaki ayrım Peirce'ten geliyor, bkz. *Ecrits sur le signe*, Ed. du Seuil. Ama Peirce onları imleyenle imlenen arasındaki ilişkiler üzerinden ayırır (gösterge için yan-yanalık, ikon için benzerlik, simge için uzlaşımsal kural); bu da onu "diyagram"ı özel bir ikon durumu olarak ele almaya götürmüştür (ilişki ikonu). Peirce gerçekten de semiyotiği icat eden kişidir. Bu yüzden de genel kabulleri değiştirerek de olsa ondan çeşitli terimler ödünç alabiliriz. Bir yandan, göstergeler, ikonlar ve simgeler bize göre yerliyurtluluk-yersizyurtsuzlaşma ilişkileriyle birbirinden ayrılır, yoksa imleyen-imlenen ilişkileriyle değil. Diğer yandan, bize göre diyagram ayrı bir role sahip olduğu andan itibaren ikona ve simgeye indirgenemez. Peirce'ün temel ayrımları ve diyagramın kompleks statüsüyle ilgili Jakobson'un analizine başvuruyoruz: "À la recherche de l'essence du langage", *Problèmes du langage* içinde, Gallimard, Diogène dizisi.

kurguya dayalı soyutlamasına taban tabana zıddır. Bu bir Mutlak'tır, fakat ne farksızlaşmış ne de aşkın bir Mutlak. Bu bakımdan soyut makineler özel adlar (ve tarihler) taşırlar, bu özel adlar hiç kuşkusuz artık kişileri ya da özneleri değil, maddeleri ve işlevleri tayin ederler. Bir müzisyenin, bir bilimcinin adı tıpkı bir ressamın adının bir rengi, bir nüansı, bir tonaliteyi, bir yeğinliği tayin etmesi gibi kullanılır: Bu daima Madde'yle İşlev'in bağlanmasını ilgilendirir. İnsan sesiyle enstrümanın çifte yersizyurtsuzlaşması bir Wagner-soyut makinesi, bir Webern-soyut makinesi, vb. tarafından işaretlenecektir. Fizik ve matematikte bir Riemann-soyut makinesinden ve cebirde bir Galois-soyut makinesinden (tam da temel bir nokta olarak alınan bir cisimle birleşen, ek çizgi denilen keyfi bir çizgiyle tanımlanır), vb. söz edebiliriz. Ne zaman tekil bir soyut makine bir maddenin içinde doğrudan işlemeye başlasa bir diyagram vardır.

Dolayısıyla diyagramatik düzeyde ya da tutarlılık düzlemi üzerinde tam anlamıyla im rejimleri bile yoktur, çünkü bir içerik biçiminden gerçek olarak ayrılan bir ifade biçimi yoktur artık. Diyagram yalnızca hatları ve keskin uçları bilir; onlar da maddi oldukları ölçüde hâlâ içeriğin öğeleri ve işlevsel oldukları ölçüde ifadenin öğeleridir, fakat ikisi ortak bir yersizyurtsuzlaşma sürecine girerek birbirini sürükler, birbirine aktarılıp birbiriyle karışır: parçacıklar-imler, tanecikler. Ve bu hiç de şaşırtıcı değildir çünkü bir ifade biçimiyle bir içerik biçimi arasındaki gerçek ayrım yalnızca katmanlar düzeyinde ve onların her birinde çeşitli şekillerde gerçekleşir. Kendi içinde ifade hatlarını ve kendi içinde içerik hatlarını biçimselleştirecek olan ve maddeleri fiziksel ya da semiyotik olarak biçimlenmiş tözler ve işlevleri de ifade ya da içerik biçimleri haline getirecek olan çifte eklemlenme bu düzeyde belirir. İfade rejimlere ya da semiyotiklere giren göstergeleri, ikonları ya da simgeleri böylece oluşturur. İçerik fiziksel sistemlere, organizmalara ve organizasyonlara giren bedenleri, şeyleri ya da nesneleri böylece oluşturur. Maddeyle işlevi bağlayan en derin hareket – yeryüzünün kendisine özdeş mutlak yersizyurtsuzlaşması – yalnızca ayrı ayrı yerliyurtluluklar, göreli ya da negatif yersizyurtsuzlaşmalar ve tamamlayıcı yeniden-yerliyurtlulaşmalar biçiminde belirir. Tüm bunlar ifade düzeyinde bir soyut makine kurup içeriği kendine özgü bir biçime dahi sahip olmaktan alıkoymaya yönelerek, onun üzerinden yapılan soyutlamayı daha ileri götüren dilsel bir katmanla doruk noktasına varır (dilin emperyalizmi, genel bir semiyoloji kurma iddiası). Özetle, katmanlar diyagramatik maddeleri tözselleştirir ve içerikle biçimlenmiş bir düzlem ile ifadeyle biçimlenmiş bir düzlemi ayırırlar. Her biri kendine göre tözselleşmiş ve biçimselleşmiş ifadeleri ve içerikleri, onların bağımsızlıklarını ya da gerçek ayrımlarını sağlayan ve kendisini sürekli yeniden üreten ya da bölen bir ikiliği hâkim kılan çifte eklemlenme kıskaçlarıyla tutarlar. Farklı katmanların arasına ve her katmanın içine kesintiler sokarak yeğinlik sürerliklerini parçalarlar. Kaçış çizgilerinin bağlanmalarına engel olur, yersizyurtsuzlaşmanın keskin uçlarını ezerler; bunu da bazen bu hareketleri göreli kılacak yeniden-yerliyurtlulaşmaları işleterek, bazen bu çizgilerden bazılarına tümüyle negatif bir değer atayarak, bazen

de onları dilimleştirerek, engelleyerek, tıkayarak ya da bir tür kara deliğe yollayarak yaparlar.

Özellikle diyagramatizmle aksiyomatik tipte bir işlemi birbirine karıştırmamak gerekiyor. Bırakın yaratıcı kaçış çizgileri çizip pozitif yersizyurtsuzlaşma hatlarını bağlamayı, aksiyomatik tüm çizgileri tıkar, her şeyin yerli yerinde olduğu bir sisteme tâbi kılar ve her yönden kaçmakta olan cebirsel ve geometrik yazı sistemlerini durdurur. Bu, fizikte belirlenimsizlik sorusunda ortaya çıkmıştır: Belirlenimsizliği fiziksel belirlenimcilikle uzlaştırmak için bir "yeniden düzene koyma" işine girişildi. Matematiksel sistemler aksiyomatikleştirildi, bir başka deyişle yeniden-katmanlaştırıldı, yeniden-semiyotikleştirildi; maddi akışlar yeniden-fizikselleştirildi. Bu, bilimsel olduğu kadar politik de bir meseledir: Bilim delirmemelidir... Hilbert ve de Broglie bilimci oldukları kadar politikacıdırlar da: Düzeni yeniden kurmuşlardır. Ama bir aksiyomatikleştirme, bir semiyotikleştirme, bir fizikselleştirme bir diyagram değildir, hatta tam aksi geçerlidir. Katmanın programı tutarlılık düzleminin diyagramına karşı. Bununla birlikte bu, diyagramın kendi kaçış güzergâhına geri dönüp yeni, tekil soyut makineler saçmasına engel olmaz (matematikte olası-olmayan işlevlerin yaratımı aksiyomatikleştirmeye ve bulunamaz parçacıkların maddi icadı fizikselleştirmeye karşı devreye sokulmuştur). Olduğu haliyle bilim başka her şey gibidir; yeniden düzen sağlamak ona içsel olduğu kadar, delilik de ona içseldir. Aynı bilimci kendi deliliği, polisi, imlemlilikleri ve özneleşmeleriyle olduğu kadar bir bilimci olma özelliğine uygun düşen kendi soyut makineleriyle her iki yöne de katılabilir. "Bilim politikası" ifadesi bilime içsel bu akımları iyi tayin eder; söz konusu olan, onun üzerinde etkide bulunan ve onu bir yerde atom bombası yapmaya, başka bir yerde bir uzay programı, vb. başlatmaya götüren dışsal durumlar ve devletle ilgili etmenler değildir yalnızca. Bu dışsal politik etkiler ya da belirlenimler bilimin kendi kutupları, salınımları, katmanları ve katmansızlaşmaları, kaçış çizgileri ve yeniden düzen sağlama biçimleri, kısacası onun kendi politikasının, kendisine özgü "polemik" yapma tarzının, kendi içsel savaş makinesinin az çok potansiyel olayları (önü kesilen, zulmedilen ya da engellenen bilimciler tarihsel olarak bunun bir parçasıdır) olmasaydı var olamazdı. Aksiyomatiğin, icadı ve yaratımı dikkate almadığını söylemek yeterli değildir: O, diyagramı durdurmaya ya da sabitlemeye, somut için çok büyük gerçek için çok küçük kalan donuklaşmış bir soyutlama düzeyinde kendisini kurarak onun yerini almaya dönük bilinçli bir istence sahiptir. Bu düzeyin ne anlamda "kapitalist" olduğunu göreceğiz.

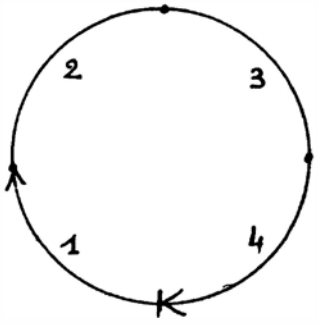
Bununla birlikte, bir yanda tutarlılık düzlemi, onun diyagramları ya da soyut makineleriyle, diğer yanda katmanlar, onların programları ve somut düzenlemeleri arasında bir ikilik kurmakla yetinemeyiz. Soyut makineler diyagramlarını geliştirdikleri tutarlılık düzleminde var olmazlar basitçe; genel olarak katmanların içinde sarmalanmış ya da "gömülü" bir halde ya da hatta hem bir ifade biçimini hem de bir içerik biçimini organize ettikleri özel katmanlarda yükselmiş bir halde zaten mevcutturlar. Bu

son durumda yanılsamaya yol açan şey, bir soyut makinenin yalnızca dile ya da ifadeye dayalı olduğu fikridir, yoksa katmana içsel olan ve ayrık biçimlerin göreliliğini dikkate alması gereken bir soyut makine fikri değil. O halde bir çifte hareket vardır: Birinde soyut makineler katmanları çalışır ve sürekli onlardan bir şeyler kaçırırken, diğerinde etkili bir şekilde katmanlar tarafından katmanlaştırılır, kapılırlar. *Bir yandan*, eğer katmanlar diyagramatik maddeleri ya da işlevleri dizginlemeseydi ve onları ifadeyle içeriğin bakış açısından biçimselleştirmeseydi asla kendilerini organize edemezlerdi; her im rejimi ve hatta imlemlilik ve özneleşme bile hâlâ diyagramatik etkilerdir (fakat görelileştirilmiş ya da negatifleştirilmiş bir haldedirler). *Diğer yandansa*, soyut makineler katmansızlaşmış parçacık-imlerini çekip çıkartma ve onları hızlandırma gücüne ya da potansiyelliğine sahip olmasalardı, katmanlarda bile asla mevcut olamazlardı (mutlağa geçiş). Tutarlılık ne tümleyici ne de yapılandırıcıdır, fakat yersizyurtsuzlaştırıcıdır (örneğin biyolojik bir katman istatistiksel verilerle değil, yersizyurtsuzlaşmanın keskin uçlarıyla evrimleşir). Katmanların güvenliği, dinginliği ve iç-dengesi o halde asla tümüyle garanti altında değildir: Kendisini en farklı katmanlaşma sistemlerine bile sokan ve bir sistemden diğerine atlayıp duran bir tutarlılık düzlemini geri kazanmak için, katmanları çalışmakta olan kaçış çizgilerini uzatmak, noktaları birleştirmek, yersizyurtsuzlaşma süreçlerini bağlamak yeterlidir. Bu anlamda imlemlilik ve yorumlamanın, bilinç ve tutkunun kendilerini nasıl uzattıklarını, fakat aynı zamanda tam anlamıyla diyagramatik bir deneyime nasıl açıldıklarını görmüştük. Ve soyut makinenin tüm bu halleri ya da kipleri tam da *makinesel düzenleme* adını verdiğimiz şeyde birlikte-var-olur. Aslında düzenlemenin iki kutbu ya da vektörü vardır; bunlardan biri yerliyurtlulukları, göreli yersizyurtsuzlaşmaları ve yeniden-yerliyurtlulaşmaları dağılıma soktuğu katmanlara dönükken, diğeri yersizyurtsuzlaşma süreçlerini bağlayıp yeryüzünün mutlağına taşıdığı tutarlılık ya da katmansızlaşma düzlemine dönüktür. Düzenleme katmanlara dayalı vektörü üzerinden, içinde kolektif bir sözceleme düzenlemesi olarak belirdiği bir ifade biçimiyle, içinde bedensel bir makinesel düzenleme olarak belirdiği bir içerik biçimini ayırt eder ve bir biçimi diğerine, bir belirimi diğerine uydurur, onları karşılıklı önvarsayım haline sokar. Ama o, diyagramatik ya da katmansızlaşmış vektörü üzerinden artık iki yüze sahip değildir; birbirine eklenen yersizyurtsuzlaşma derecelerini ve bağladığı keskin uçları çekip çıkarttığı içerik ya da ifade hatlarını tutar sadece.

Bir im rejiminin iki bileşeni yoktur yalnızca. Aslında dört bileşen söz konusudur ve bunlar Pragmatiğin nesnesini oluşturur. Bunlardan ilki *üretken* bileşendi: Bu, ifade biçiminin dilsel bir katman üzerinde nasıl çok sayıda birleşik rejime başvurduğunu, bir başka deyişle her türlü im rejiminin ya da semiyotiğin nasıl somut olarak karma olduğunu gösterir. Bu bileşen düzeyinde içerik biçimleri üzerinden soyutlama yapmak *olanaklıdır*, fakat vurgu ifade biçimindeki rejim karışımlarına kaydırıldığında ortaya daha başarılı bir sonuç çıkar: Dolayısıyla buradan, genel bir semiyoloji oluşturup biçimi birleştiren bir rejimin hâkim olduğu sonucuna varmamak gerekir. İkinci bileşen

dönüşümseldir: Soyut bir rejimin bir diğerine nasıl tercüme edilebildiğini, dönüştürülebildiğini ve özellikle diğer rejimler üzerinden yaratılabildiğini gösterir. Bu ikinci bileşen hiç kuşkusuz daha derindir, çünkü hiçbir karma rejim yoktur ki bir rejimden diğerine ister geçmiş ister edimsel, isterse de potansiyel (yeni rejimlerin yaratımının işlevi olarak) bu tür dönüşümleri varsaymasın. Burada da yine içerik üzerinden soyutlama yapılır ya da yapılabilir, çünkü açıklama ifade biçimine içsel başkalaşımlarla sınırlıdır, her ne kadar ifade biçimi bu başkalaşımları dikkate almak için yeterli olmasa da. Üçüncü bileşense *diyagramatiktir:* O, artık biçimselleştirilmiş bir halde olmayan fakat birbiriyle birleştirilebilir olan biçimlenmemiş özellikleri oluşturan parçacık-imleri çekip çıkartmak amacıyla im rejimlerini ya da ifade biçimlerini ele almaktan ibarettir. Soyutlama burada zirveye ulaşır, fakat bu aynı zamanda soyutlamanın gerçeğe dönüştüğü uğraktır; her şey (adlandırılmış ve tarihlendirilmiş) gerçek-soyut makineler üzerinden olup biter. Ve eğer içerik biçimleri üzerinden soyutlama yapmak olanaklıysa, bunun nedeni, aynı anda ifade biçimleri üzerinden soyutlama yapmanın zorunlu olmasıdır, çünkü yalnızca birbirine göre biçimlenmemiş hatlar tutulmaktadır. Tümüyle dile dayalı soyut bir makinenin saçmalığı da bundan kaynaklanır. Bu diyagramatik bileşenin yeri geldiğinde dönüşümsel bileşenden daha derin olduğu açıktır: Bir im rejiminin yaratımları-dönüşümleri aslında daima yeni soyut makinelerin ortaya-çıkışından geçer. Son olarak, tam anlamıyla *makinesel* olan son bileşenin soyut makinelerin, ifade hatlarına tam olarak ayrık bir biçim veren, fakat bunu da içerik özelliklerine ayrık bir biçim vermeden yapan somut düzenlemelerde nasıl gerçekleştiğini göstermesi beklenir – karşılıklı önvarsayım halinde olan ya da biçimlenmemiş haldeki zorunlu bir ilişkiye sahip olan iki biçim ifade biçiminin sanki kendi kendisine yeterliymiş gibi davranmasının bir kez daha önüne geçer (her ne kadar ifade biçimi tümüyle biçimsel bir tarzda bağımsız ya da ayrık olsa da).

O halde, pragmatik (ya da şizo-analiz) tomurcuklanıp köksap oluşturan dört döngüsel biçimle temsil edilebilir:

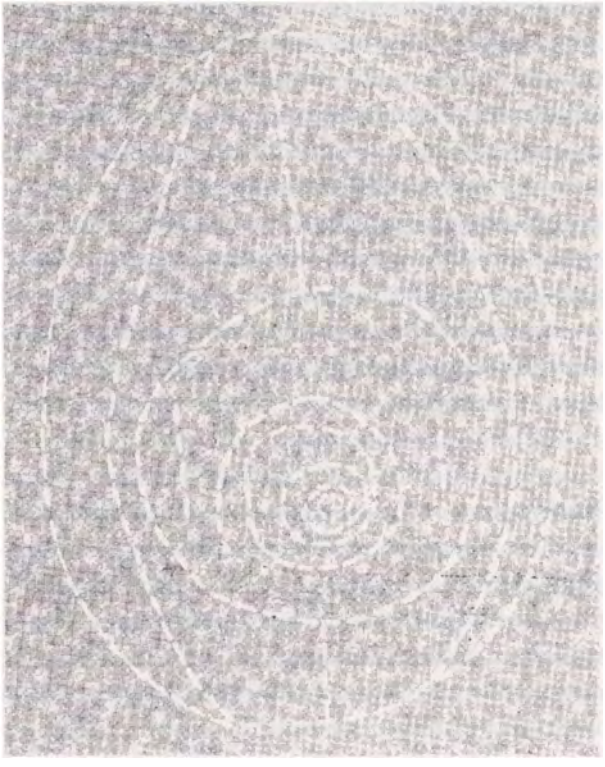
1. Üretken bileşen: Somut karma semiyotiklerin, onların karışımlarının ve çeşitlenmelerinin incelenmesi.
2. Dönüşümsel bileşen: Saf semiyotiklerin, onların dönüşümlerinin-tercümelerinin ve yeni semiyotiklerin yaratımının incelenmesi.
3. Diyagramatik bileşen: Fiziksel olarak biçimlenmemiş malzemelerle ilişkili, semiyotik olarak biçimlenmemiş malzemeler açısından soyut makinelerin incelenmesi.
4. Makinesel bileşen: Soyut makineleri gerçekleştiren ve ifade malzemelerini semiyotikleştirirken aynı anda içerik malzemelerini fizikselleştiren düzenlemelerin incelenmesi.

Bir bütün olarak pragmatik şundan ibarettir: Üretken bileşendeki karma semiyotiklerin *şablon*unun çıkartılması; rejimlerin şablonlardaki tercüme ve yaratım, filizlenme olanaklarıyla birlikte dönüşümsel *harita*sının çıkartılması; her durumda potansiyellikler ya da ortaya çıkışlar olarak oyuna giren soyut makinelerin *diyagram*ının çıkartılması; her şeyi dağıtıp hareketi dolaşıma sokan düzenlemelerin, alternatifleri, sıçramaları ve mutasyonlarıyla birlikte *program*ının çıkartılması.

Örneğin, herhangi bir "önerme"yi, bir başka deyişle bir bireyin ya da grubun ifadesi olarak, sözdizimsel, anlamsal ve mantıksal olarak tanımlanmış sözel bir kümeyi ele alalım: "Seni seviyorum" ya da "seni kıskanıyorum..." Bu önermenin grupta ya da bireyde hangi "sözce"ye karşılık geldiğini sorarak işe başlayabiliriz (çünkü aynı önerme tümüyle farklı sözcelere gönderebilir). Bu soru şu anlama gelir: Önerme hangi im rejimlerinde ele alınıyor, o olmadan sözdizimsel, anlamsal ve mantıksal öğelerin tümüyle boş kalacağı rejim hangisi? Dilbilimsel olmayan öğe, ona bir tutarlılık veren sözceleme değişkeni hangisi? Miller'ın dediği gibi, bir dansın kabilenin tüm kadınlarını birleştirdiği kolektif tipte, ön-imleyen bir "seni seviyorum" vardır; kuvvet ilişkileriyle, savaşla ilgili polemik ve dağılımsal tipte, karşı-imleyen bir "seni seviyorum" vardır (Penthesilea ve Akilleus'un "seni seviyorum"u); bir imlemlilik merkezine seslenen ve tüm bir imleyenler dizisini yorumlamayla imleyen zincire uyduran bir "seni seviyorum" vardır; bir özneleşme noktasından hareketle önce bir süreci, sonra bir başka süreci..., vb. oluşturan tutkuya dayalı ya da imleyen-sonrası bir "seni seviyorum" vardır. Aynı şekilde, "seni kıskanıyorum" önermesi elbette tutkuya dayalı özneleşme rejiminde ya da paranoyak imlemlilik rejiminde aynı şekilde alınmaz: İki ayrı hezeyan söz konusudur. İkinci olarak, önermenin belli bir grupta ya da bireyde, belli bir uğrakta hangi sözceye karşılık geldiği belirlendikten sonra, yalnızca karışım olanakları değil, aynı zamanda bir başka rejimdeki, diğer rejimlere ait sözcelerdeki tercüme ya da dönüşüm olanakları araştırılacak, böyle bir dönüşümde hangilerinin geçtiği ya da geçmediğine, nelerin indirgenemez kaldığına ve neyin aktığına bakılacaktır. Üçüncü olarak, bu önerme için hâlâ bilinmez olan yeni sözceler yaratmaya çalışılabilir, sonuç her ne kadar sözdizimin, anlamlılığın ve mantığın çöktüğü, şehvete, paçavraya dönmüş fiziksel ve semiyotik sistemlere, imlemsiz duygulamlara, imlemlilik-dışı imlere dair bir lehçe olsa da. Bu araştırma en kötüden en iyiye doğru gidecek şekilde tasarlanmalıdır, çünkü o yapmacık, metaforik ya da sersemletici rejimleri kapsadığı kadar nefes-çığlıkları, ateşli doğaçlamaları, hayvan-oluşları, moleküler-oluşları, gerçek transseksüellikleri, yeğinlik sürerliklerini, organsız bedenlerin oluşumlarını da kapsar... Ve bu iki kutup birbirinden ayrılamazdır, süreğen bir şekilde dönüşüm, evrilme, sıçrama, düşme ve yükselme ilişkilerine girerler. Bu son araştırma bir yandan soyut makineleri, diyagramları ve diyagramatik işlevleri, diğer yandan makinesel düzenlemeleri, onların biçimsel ifade-içerik ayrımlarını, karşılıklı önvarsayım halindeki sözcük ve organ yatırımlarını oyuna sokar. Örneğin, saray

aşkındaki "seni seviyorum" ifadesi: Onun diyagramı nedir, hangi soyut makine ortaya çıkar ve yeni düzenleme nedir? Bu sorular katmanların katmansızlaşmasına olduğu kadar organizasyonuna da uygulanabilir... Kısacası, sözceleri aşan ve onlara tepeden bakan, sözdizimsel, anlamsal ya da mantıksal olarak tanımlanabilecek hiçbir önerme yoktur. Russell'ın mantığından Chomsky'nin gramerine kadar, dili aşkınlaştırmaya, onu evrensellerle donatmaya dönük her türlü yöntem hem fazlasıyla soyut kalan hem de yeterince soyut olmayan bir düzeyi geçerli kılması anlamında en kötü soyutlamaya düşer. Doğrusu, önermelere gönderme yapan sözceler değildir, tam tersi geçerlidir. İm rejimleri dile dayalı değildir ve dil de ister yapısal ister üretken olsun, bir soyut makineyi tek başına kurmaz. Tam tersi geçerlidir. İm rejimlerine dayalı olan, dildir ve her türlü semiyolojik, dilbilimsel sistemin ve mantığın ötesine geçen soyut makinelere, diyagramatik işlevlere ve makinesel düzenlemelere dayalı olan, im rejimleridir. Ne evrensel, önermelere dayalı bir mantık vardır ne kendisinde gramatiklik ne de kendisi için imleyen. Sözcelerin ve semiyotikleştirmelerin "arkasında" farklı sistemlerin katmanlaşmasını kesen ve dilin ve varoluşun koordinatlarından kaçan makineler, düzenlemeler ve yersizyurtsuzlaşma hareketleri vardır yalnızca. Bu yüzden pragmatik, mantığın, sözdiziminin ya da anlamlılığın tamamlayıcısı değildir; tam aksine, o, tüm bunların dayandığı en temel öğedir.

6. 28 KASIM 1947 — NASIL KENDİNİZİ ORGANSIZ BİR BEDEN HALİNE GETİRİRSİNİZ?

Dogon Yumurtası ve Yeğinliklerin Dağılımı

Sizde de bir şekilde ondan bir tane (ya da birden fazla) var. O önceden var olmaz ya da hazır yapılmış halde değildir – her ne kadar bazı durumlarda önceden var olsa da. Bir şekilde ondan bir tane yaparsınız, ondan bir tane yapmadan arzulayamazsınız. Ve o sizi bekliyordur; onu yapmaya kalkıştığınız anda zaten yapılı halde bulunan, kalkışmadığınızda bulunmayan kaçınılmaz bir alıştırma ya da deneylemedir o. Bu hiç de rahatlatıcı bir şey değildir, çünkü onu ıskalayabilirsiniz de. Ya da dehşet verici olabilir,

sizi ölüme sürükleyebilir. O, arzu olduğu kadar, arzu olmayandır da. Bir mefhum, bir kavram değildir kesinlikle, daha çok bir pratik, bir pratikler bütünüdür. Organsız Beden'e (OsB) ulaşmazsınız, ona ulaşılamaz, daima ona erişme yolundasınızdır, o bir sınırdır. Soruyorlar, nedir bu OsB – ama zaten onun üstündesiniz, haşereler gibi kımıldaşıyor, körler gibi el yordamıyla ilerliyor ya da çılgınlar gibi koşturuyorsunuz: çöl gezgini ve bozkır göçebesi. Onun üstünde uyur, onun üstünde uyanırız, onun üstünde savaşırız – savaşırız ve bizimle savaşırlar –, onun üstünde yerimizi arar, onun üstünde dile gelmeyen mutluluklarımızı ve muhteşem yenilgilerimizi tadarız; onun üstünde içe kateder, onun üstünde içimize katederler, onun üstünde severiz. 28 Kasım 1947, Artaud organlara savaş ilan eder: *Tanrı Yargısının İşini Bitirmek İçin* "isterseniz beni bağlayın, ama bir organdan daha yararsız hiçbir şey yoktur".[1] Bu yalnızca radyofonik bir deneyleme değil, kendi üstünde sansür ve baskıya izin veren biyolojik ve politik bir deneylemedir de. *Corpus ve Socius*,[2] politika ve deneyleme. Kendi köşenizde rahatça deneyler yapmanıza izin vermeyecekler.

Beden yeterince organa sahip olduğu ve organları boşaltmak ya da yitirmek istediği anda OsB zaten yoldadır. Uzun bir geçit töreni. *Evhamlı beden:* Organlar yıkıma uğratılmış, hasar zaten gerçekleşmiştir, artık hiçbir şey olmamaktadır, "Bayan X artık beyni, sinirleri, göğsü, midesi ve bağırsakları olmadığını iddia eder. Ona tek kalan, organizasyonu olmayan bir bedenin derisi ve kemikleridir. Bunlar onun kendi ifadeleridir." *Paranoyak beden:* Organlar sürekli dışsal etkilerin saldırısı altındadır, fakat aynı zamanda dışsal enerjiler tarafından onarılırlar ("uzun süre boyunca midesiz, bağırsaksız yaşadı, akciğerleri neredeyse yoktu, yutak yırtılmıştı, mesane yoktu ve kaburga kemiklerinde kırıklar vardı. Ara sıra kendi gırtlak parçalarını yemeye alışmıştı, vb. Fakat tanrısal mucizeler yıkıma uğrattığı şeyi sürekli yenilemişti..."). *Şizo beden:* donakalım pahasına, organlara karşı giriştiği kendi etkin içsel mücadelesini verir. Sonra da *uyuşturucu almış beden*, deneysel şizo: "İnsan bedeni skandal bir şekilde etkisizdir; bozulma riskiyle karşı karşıya olan bir ağız ve anüs yerine, yemek ve dışkılama için neden çok amaçlı tek bir delik olmasın ki? Ağzı ve burnu kapatabilirdik, mideyi doldurup doğrudan ciğerlerde bir hava deliği açabilirdik, ki en baştan her şeyin böyle olması gerekiyordu."[3] *Mazoşist beden:* acı üzerinden doğru anlaşılamaz. Bu öncelikle bir OsB meselesidir. O sadisti ya da fahişesiyle bağlanmış

---

1 Antonin Artaud, *Œuvres complètes*, cilt XIII, Gallimard, 1974, s. 39-40 [Türkçesi: A. Artaud, *Tanrı Yargısının İşini Bitirmek İçin*, Esra Özdoğan (çev.), Sel Yayıncılık, 2002, s. 43]. *(ç.n.)*

2 *Corpus ve socius* terimleri biçimlerin ve dolayısıyla işlevlerin önceden belirlendiği bir organizmaya (beden) ve parçaların hiyerarşik bir şekilde dizildiği uyumlu bir bütüne (toplum) göndermek yerine, bileşenlerin birlikte çeşitlendikleri bir bedenselliği ve akışların birbirlerine karışarak çeşitli bileşimlere girdikleri açık bir toplumsal alanı ifade eder. Bu yüzden, bu terimleri olduğu gibi bırakıyorum. *(ç.n.)*

3 William Burroughs, *Le festin nu*, Gallimard, s. 146.

durumdadır; gözler, anüs, sidikyolu, göğüsler ve burun dikilip kapatılmıştır. Organların işleyişini durdurmak için kendisini askıya almıştır, sanki organlar deriye yapışıkmış gibi yüzülmüş, her şeyin sıkı sıkıya mühürlendiğinden emin olmak için arkadan düzülmüş, havasız bırakılmıştır.

OsB aynı zamanda neşe, esriklik ve dansla dolu olmasına rağmen, neden emilmiş, donakalmış, camlaşmış ve dikilmiş bedenlerin böyle kasvetli bir geçit töreni söz konusu? Neden bu örnekler, neden onlarla işe başlamak gerekiyor? Dolu bedenler yerine boşaltılmış bedenler. Ne olup bitti? Yeterince temkinli davrandınız mı? Bilgelik değil, doz olarak, deneylemeye içkin kural olarak temkinlilik: temkinliliğin zerk edilmesi. Niceleri bu savaştan yenilgiyle ayrıldı. Gözlerle görmekten, ciğerlerle nefes almaktan, ağızla yutmaktan, dille konuşmaktan, beyinle düşünmekten, anüsten ve gırtlaktan, kafadan ve bacaklardan bezmek gerçekten çok üzücü ve tehlikeli değil mi? Neden kafamızın üstünde yürümüyor, sinüslerimizle şarkı söylemiyor, derimizle görmüyor, karnımızla nefes alıp vermiyoruz: Basit Şey, Varlık, Dolu Beden, Hareketsiz Yolculuk, Anoreksi, Deriyle Görme, Yoga, Krişna, Aşk, Deneyleme. Psikanalizin "durun, kendinizi yeniden bulun" dediği yerde, biz şöyle demeliyiz: Daha da ileri gidelim, henüz OsB'mizi bulmadık, kendimizi yeterince sökmedik. Bellek-yitiminin yerine unutmayı, yorumlamanın yerine deneylemeyi koyun. Kendi organsız bedeninizi bulun. Onu yapmayı öğrenin. Bu bir yaşam ve ölüm, gençlik ve yaşlılık, üzüntü ve neşe sorusudur. Ve her yerde oynanmaktadır.

"Sahibe, 1) Beni masaya bağlayabilirsin, ipleri sıkı tut, aletleri hazırlamak için on-on beş dakika yeter; 2) En az yüz kırbaç darbesi, sonra birkaç dakikalık ara; 3) Dikmeye başla, penis deliğini dik, penis başının etrafındaki deriyi penise dik ki yırtılmasın, testis torbasını kalça derisine dik. Göğüsleri dik, sıkıca her bir göğüs ucuna dört delikli bir düğme yerleştir. Düğme deliklerini lastikle birleştirebilirsin. – *Şimdi ikinci evreye geçebilirsin:* 4) Ya beni karnımın üzerinde bağlı, fakat ayaklarım bitişik şekilde masanın üzerinde çevireceksiniz ya da bileklerim, aynı zamanda bacaklarım bitişik ve tüm vücudum sıkıca bağlı bir şekilde direğe bağlayacaksınız. 5) Sırtıma kaba etlerime kalçalarıma en az yüz kırbaç darbesi vur; 6) Kaba etleri birbirine bağla, kıç deliğine kadar uzansın. İki kat iple, her noktada durarak sıkıca yap. Eğer masadaysam, şimdi beni direğe bağlayabilirsin; 7) Kaba etlerimi elli kez kırbaçla; 8) İşkenceyi arttırmak ve tehdidini son bir kez uygulamak istersen, iğneleri gittiği yere kadar kaba etime sapla; 9) Sonra da beni sandalyeye bağlayabilirsin; göğüslerime otuz kırbaç darbesi vur ve daha küçük iğnelerden sok; istersen onların hepsini ya da birkaçını önceden kızarana kadar ısıtabilirsin. Sandalyeye sıkıca bağlı olmalıyım, ellerim arkada olmalı ki göğsüm dışarı doğru çıksın. Yanıklardan söz etmedim, çünkü yakında muayenem var ve yanıkların iyileşmesi uzun zaman alıyor." – Bu bir fantezi değil, bir program: Fantezinin psikanalitik yorumuyla programın psikiyatri-dışı deneylemesi arasında temel bir fark var. Yorumlamanın kendisinin

yorumlanması gerektiği fantezi ile deneylemenin motor programı arasında.[4] OsB her şey çıkartıldıktan sonra geriye kalandır. Çıkartılan şey tam da fantezidir, imlemliliklerin ve özneleşmelerin tamamıdır. Psikanalizse tersini yapar: Her şeyi fanteziye tercüme eder, her şeyi fanteziye çevirir, fanteziyi korur. O, gerçeği tümüyle ıskalar, çünkü OsB'yi ıskalar.

Bir şey olacak, zaten bir şeyler olup bitmekte. Ama OsB üstünde olup biten şeyle onun meydana getirilme tarzını kesinlikle birbirine karıştırmayacağız. Bununla birlikte, biri diğerinde içerilmektedir. Biraz önceki mektupta sözü edilen iki evre bundan ortaya çıkar. Her iki durumda da – dikme ve kırbaçlama – aynı şey yapılmasına rağmen *neden açıkça iki ayrı evre ayırt ediliyor*? Biri OsB'nin yapımı, diğeri onun üstünde bir şeyleri dolaşıma sokmak ya da geçirmek için; bununla birlikte aynı yöntemler iki evrede de kullanılır, fakat onları tekrar oluşturmak, iki defa ele almak gerekir. Kesin olan şudur ki mazoşist kendisine öyle koşullarda bir OsB yapmıştır ki o artık yalnızca acı yeğinlikleriyle, *acı yüklü dalgalarla* doludur. Mazonun acıyı aradığını ya da özel olarak askıya alınmış ya da sapkın bir tarzda hazzın peşinden koştuğunu söylemek doğru olmayacaktır. O, bir OsB arar, ama bu öyle tipte bir OsB'dir ki içinde oluştuğu koşullar bakımından ancak acıyla doldurulabilir ya da katedilebilir. Acılar popülasyonlar, sürüler, mazoşistin ortaya çıkartıp yükselttiği çöldeki kral-mazonun kipleridir. Aynısı uyuşturucu almış beden ve soğukluk yeğinlikleri, *buzdolabı dalgaları* için de geçerlidir. Her tip OsB için şu soruları sormalıyız: 1) Hangi tipte bir OsB söz konusudur, nelerin, nasıl geçeceğini halihazırda önceden belirleyen hangi yöntem ve araçlarla üretilmiştir? 2) Onun kipleri nelerdir, o hangi değişkenlerle ve sürprizlerle, hangi beklenmedik ve beklendik olaylarla meydana gelir? Kısacası belli tipte bir OsB ile onun üstünde olup bitenler arasında çok özel bir sentez ya da analiz ilişkisi vardır: Bir şeylerin belli bir kipte zorunlu olarak üretileceği, ama neyin üretileceğinin bilinmediği *a priori* sentez; OsB üstünde üretilen şeyin bu bedenin üretiminin zaten parçası olduğu, zaten onun içinde ve üzerinde kapsandığı, ama sonsuz sayıda geçişler, bölünmeler ve alt-üretimler pahasına yapılan sonsuz analiz. Bu çok hassas bir deneylemedir çünkü kiplerde durgunluk ya da tiplerde kayma olmamalıdır: Mazoşist ve uyuşturucu kullanıcısı OsB'lerini doldurmak yerine boşaltan bu tehlikelerle her an yüz yüze gelirler.

İki defa başarısız olabilirsiniz ve bu yine de aynı başarısızlık, aynı tehlikedir. OsB'nin kuruluşu düzeyinde ve geçen ya da geçmeyen şeyler düzeyinde. İyi bir OsB yaptığınızı sanabilirsiniz, doğru Yer'i, Güç'ü, Kolektif'i (tek başımızayken bile daima bir kolektif vardır) seçmişsinizdir ve sonra hiçbir şey geçmez, hiçbir şey dolaşmaz

---

4 M'Uzan'da program-fantezi karşıtlığı bir mazoşizm vakasıyla ilgili olarak açıkça ortaya çıkar; bkz. *La sexualité perverse*, Payot, s. 36. M'Uzan bu karşıtlığı netleştirmese de kaygı ve hadım-etme gibi Ödipus temalarını sorgulamak için program mefhumunu kullanır.

ya da bir şey şeylerin hareket etmesine izin vermez. Paranoyak bir nokta, bir tıkanma noktası ya da bir hezeyanın fışkırması; bunu William Burroughs'un *Speed* kitabında açıkça görürüz. Bu tehlikeli noktayı saptayabilir miyiz, tıkayıcıdan kurtulmalı mıyız ya da tam aksine, "çılgınlık yüzeye her vurduğunda onu sevmeli, onurlandırmalı, kullanmalı" mıyız? Tıkamak, tıkanmak, bu hâlâ bir yeğinlik değil midir? Her durumda, neyin geçip neyin geçmediğini, geçişi neyin sağladığını ve ona neyin engel olduğunu tanımlamalıyız. Lewin'e göre et döngüsünde olduğu gibi, bölümleri kapıcıların, gelip geçenlerin oluşturduğu kapılarla belirlenen kanallar üzerinden bir şeyler akar.[5] Kapı açıcılar ve tuzak kapatıcılar, Malabars ve Fierabras. Beden şimdi vanalar, kilitler, bent kapakları, iletişim halindeki kâseler ya da kaplar kümesinden başka bir şey değildir: her biri için bir özel ad, OsB'nin kalabalıklaşması, kırbaçla yönetilmesi gereken Metropolis. Ne doldurur, ne geçer ve ne tıkar?

Bir OsB ancak yeğinliklerle doldurulabilecek ve kalabalıklaşabilecek bir tarzda yapılmıştır. Yalnızca yeğinlikler geçer ve dolaşır. Yine de OsB bir sahne, bir yer ve hatta bir şeyin olup biteceği bir dayanak değildir. Fanteziyle, yorumlamayla hiçbir ilgisi yoktur onun. OsB yeğinliklerin geçmesini sağlar, kendisi de yeğinlikli, uzamsız bir *spatium*'da onları üretip dağılıma sokar. O ne uzaydır ne de uzaydadır; o, uzayı belli bir derecede dolduracak olan maddedir – üretilen yeğinlikler dereceye karşılık gelir. Katmansız, biçimsiz, yeğin maddedir, yeğinlik matrisidir, yeğinlik = 0; fakat bu sıfırla ilgili hiçbir şey negatif değildir, negatif ya da zıt yeğinlik yoktur. Madde enerjiye eşittir. Gerçeğin sıfırdan başlayarak yeğinlik büyüklüğü olarak üretimi. Bundan dolayı OsB'yi organizmanın uzanımı ve organların organizasyonundan önceki, katmanların oluşumundan önceki dolu yumurta olarak; eksenler ve vektörlerle, geçiş dereceleri ve eşiklerle, enerji mutasyonu içeren dinamik eğilimlerle, grup yer değiştirmeleri içeren kinematik hareketlerle, göçlerle tanımlanan yeğin yumurta olarak ele alıyoruz: Tüm bunlar *eklenti biçimler*den bağımsızdır çünkü burada organlar yalnızca saf yeğinlikler olarak belirir ve işler.[6] Organ bir eşiği aşarak, derece değiştirerek değişir. "Organlar, konumları ya da işlevleri söz konusu olduğunda her türlü sabitliği yitirirler, (...) her yerde cinsel organlar belirir, (...) anüsler fışkırır, dışkılamak için açılıp tekrar kapanırlar, (...) organizmanın tamamı saniyesinde ayarlanan allotropik çeşitlenmelere girerek doku ve renk değiştirir."[7] Tantrik yumurta.

---

5 Amerikan ailelerinde et döngüsünün ve akışının betimlenmesi hakkında bkz. K. Lewin, "L'écologie psychologique", *Psychologie dynamique*, P.U.F., s. 228-243.

6 Albert Dalcq, *L'œuf et son dynamisme organisateur*, Albin Michel, s. 95: "Kinematik dinamizm bakımından biçimler olumsaldır. Tohumdayken bir deliğin oyuklaşıp oyuklaşmadığı ikincildir. Önemli olan tek şey göç sürecinin kendisidir; bir ağız yarığına ya da ilksel bir çizgiye götüren şey invajinasyon değil, kronolojik ve niceliksel çeşitlenmelerdir."

7 Burroughs, *Le festin nu*, s. 21.

Sonuçta *Etika* OsB hakkındaki büyük kitap değil midir? Atfetmeler OsB tipleri ya da cinsleri, tözler, güçler, üretken matrisler olarak Sıfır yeğinliklerdir. Kipler olup bitmekte olanların tümüdür: dalgalar ve titreşimler, göçler, eşikler ve geçiş dereceleri, verili bir matristen hareketle verili tipte tözsel bir tip altında üretilen yeğinlikler. Tözsel atfetme ya da cins olarak mazoşist beden, dikiminden, sıfır derecesinden hareketle yeğinlikleri, acı yüklü kipleri üretir. Bir diğer atfetme olarak uyuşturulmuş beden, mutlak Soğuk = 0'dan hareketle özgül yeğinlikleri üretir ("Keşler Büyük Soğuk dedikleri şeyden sürekli yakınırlar ve siyah ceketlerinin yakalarını kaldırıp kurumuş enselerine sıkıca bastırırlar (...). Tam bir sinema: Keş sıcak olmak istemez, o serinlik, soğukluk, Büyük Donma ister. Ama soğuk da ona uyuşturucunun geldiği gibi gelmelidir: Dıştan değil, bunun ona hiçbir yararı olmaz, fakat içten; böylece, metabolizması mutlak Sıfır'a düşerken, omurgasını donmuş bir hidrolik kriko gibi dik tutarak sakince oturabilsin..."), vb. Tüm tözler için aynı töz, tüm atfetmeler için tek bir töz problemi şuna gelir: *Tüm OsB'lerin bir tümlüğü var mıdır?* Ama eğer OsB zaten bir sınırsa, o halde tüm OsB'lerin tümlüğü hakkında ne söylememiz gerekir? Bu bir Bir ve Çok problemi değil, birle çok arasındaki her türlü karşıtlığı etkili bir şekilde aşan, kaynaşma çokluğu problemidir. Olduğu haliyle, tözün ontolojik birliğini oluşturan tözsel atfetmelerin biçimsel bir çokluğu. Tek bir töz altında tüm yeğinlik atfetmelerinin ya da cinslerinin bir sürerliği ve aynı tip ya da atfetme altında belli bir cinse ait yeğinliklerin sürerliği vardır. Tüm tözlerin yeğinlikteki sürerliği, fakat aynı zamanda tüm yeğinliklerin tözdeki sürerliği. OsB'nin kesintisiz sürerliği. OsB, içkinlik, içkin sınır. Uyuşturucu kullananlar, mazoşistler, şizofrenler, aşıklar, tüm OsB'ler Spinoza'ya saygı duruşunda bulunurlar. OsB arzunun *içkinlik alanı*dır, arzuya özgü *tutarlılık düzlemi*dir (burada arzu hiçbir dışsal merciye, ne onun içini boşaltacak bir eksiğe ne de dolduracak bir hazza göndermeyen üretim süreci olarak tanımlanır).

Arzunun ihanete uğradığı, lanetlendiği, kendi içkinlik alanından söküldüğü her defasında, arkasında bir rahip vardır. Rahip arzu üstünde üçlü lanet uygular: negatif yasanın laneti, dış-kaynaklı kuralın laneti ve aşkın idealin laneti. Kuzeye dönen rahip şöyle der: Arzu eksiktir (arzuladığı şeyden nasıl eksik kalmasın ki?) Rahip hadım-etme adı verilen ilk kurban işlemini yürütür. Tüm kuzeyli erkekler ve kadınlar onun arkasına dizilip, "eksik, eksik, budur ortak yasa" diye tempo tutarak bağrışmaya başlarlar. Sonra, güneye dönen rahip arzuyu hazla ilişkilendirir. Zira hedonist, hatta orgazmik rahipler vardır. Arzu hazla yatıştırılacaktır; ve elde edilen haz arzuyu bir anlığına susturmakla kalmaz, aynı zamanda onu elde etmek zaten onu kesintiye uğratmanın, bir anda onu ve onunla kendinizi boşaltmanın bir yoludur. Boşaltım olarak haz: Rahip mastürbasyon adı verilen ikinci kurban işlemini yürütür. Bu kez doğuya dönen rahip haykırır: Keyif olanaksızdır, ama olanaksız

keyif arzuda kazılıdır.[8] Bundan dolayı da onun olanaksızlığının kendisi İdeal'dir, "keyiflenme-eksikliği yaşamın ta kendisidir" Rahip üçüncü kurbanı, bir fanteziyi ya da bin bir geceyi, yüz yirmi günü işletirken, doğulu adam onun şarkısını söylemektedir: Evet sizin fanteziniz, idealiniz ve olanaksızlığınız olacağız, hem sizin hem de kendimizin. Rahip batıya dönmedi, çünkü batının bir tutarlılık düzlemiyle dolu olduğunu biliyor, ama bu doğrultunun Herkül sütunlarıyla tıkandığını, çıkışsız olduğunu ve orada insanların ikamet etmediğini sanıyordu. Bununla birlikte, arzu orada pusuya yatmıştı, batı doğuya ve yeniden-keşfedilen ya da yersizyurtsuzlaşan diğer doğrultulara giden en kısa yoldu.

En güncel rahip figürü üç ilkeye sahip psikanalisttir: Haz, Ölüm ve Gerçeklik. Hiç kuşku yok ki psikanaliz arzunun üremeye ve hatta genitalliğe boyun eğmediğini göstermiştir. Bu onun modernizmidir. Ama temel noktaya dokunmaz, hatta eksiğin negatif yasasını, hazzın dışsal kuralını, fantezinin aşkın idealini arzuya kazımak için yeni yollar bulmuştur. Mazoşizm yorumuna bakalım: Gülünç ölüm içgüdüsüne başvurulmadığında, mazoşistin de herkes gibi haz peşinde koştuğu, fakat bunu ancak, derin bir kaygıyı yatıştırma ya da savuşturma işlevine sahip acı ve fanteziye dayalı aşağılamalar yoluyla elde edebildiği öne sürülür. Bu tam doğru değildir; mazoşistin çektiği acı hazza ulaşmak için değil, arzunun dış-kaynaklı ölçü olarak hazla olan sözde-bağını çözmek için ödemesi gereken bedeldir. Haz yalnızca acı üzerinden bir sapmayla erişilebilen bir şey değildir kesinlikle; o, pozitif arzunun sürekli sürecini kesintiye uğrattığından, azami olarak ertelenmesi gereken bir şeydir. Aslında arzuya içkin bir neşe vardır, sanki arzu kendi kendisiyle ve kendi temaşalarıyla doludur; hiçbir eksik ya da olanaksızlık içermeyen ve artık hazza göre ölçülemeyen bir neşedir bu, çünkü haz yeğinliklerini dağılıma sokup onların kaygı, utanç ve suçlulukla dolu olmalarına engel olacak olan şey neşedir. Kısacası, mazoşist, acıyı bir organsız beden oluşturup arzunun tutarlılık düzlemini ortaya çıkartmak için bir araç olarak kullanır. Bunun için mazoşizmden başka yollar, başka yöntemler ve elbette daha iyilerinin olması bir başka sorudur. Yeter ki söz konusu yöntem birilerine uysun.

Psikanalizden geçmemiş bir mazoşisti ele alalım: "PROGRAM... Gece yularları tak ve ellerimi sıkıca, istersen zincirle geme bağla, istersen banyodan döndükten

---

8 Cinsel haz, orgazm olma ve hem acı çekip hem zevk alma gibi anlamlara gelen *jouissance* kavramını Türkçede tek bir sözcükle karşılamak pek de kolay değil. Buna bir de Lacancı bağlamı eklediğimizde zorluk daha da artıyor. Lacan'a göre arzunun nesnesi geri getirilemezcesine kayıptır ve özne de ancak bu kayıp nesne üzerinden anlam kazanır. Dolayısıyla, arzunun gerçek nesnesi erişilemezdir. Bir orgazm durumundaki bütünleşme hali de nesnesinden ayrılmış halde bulunan öznenin ikame bir nesne üzerinden devreden çıkartılmasıdır. Bu yüzden de her haz eksiklikle bağlantılıdır ve yaşam da bu "eksiklikten haz alma" haline dönüşür. Deleuze ve Guattari hazzı böyle bir psikanalitik, Lacancı bir bağlamın ve hatta cinsellikle sınırlı olmayan bir bağlamın ötesine taşımaya çalışırlar. Bu yüzden, *jouissance* kavramını "keyif" sözcüğüyle karşılıyorum. *(ç.n.)*

hemen sonra büyük kemere bağla. Hiç zaman kaybetmeden koşum takımlarını, dizginleri ve kelebek vidaları tak ve vidaları koşum takımına bağla. Penisim metal bir kılıfın içinde kapalı durmalı. Gün içinde iki saatliğine ve akşam, sahibe nasıl isterse, dizginleri tak. Eller hâlâ bağlı, dizginler sıkılmış ya da gevşetilmiş halde üç dört günlük hapis. Sahibe atına kırbaç olmadan ve onu kullanmadan asla yaklaşmayacak. Eğer hayvan sabırsızlık ya da isyankârlık gösterirse, dizgin daha da sıkılaştırılmalıdır, sahibe onları tutup hayvana güzel bir dayak atacaktır."[9] Ne yapıyor bu mazoşist? Bir atı taklit ediyor gibi gözüküyor, *Equus Eroticus* [At Oyunu], ama mesele bu değil. At ve terbiyeci-sahip ya da sahibe, anne ya da baba imgeleri de değildir. Söz konusu olan tümüyle başka bir sorudur: mazoşizmin özünde yatan bir hayvan-oluş, bir kuvvet sorusu. Mazoşist bunu şu şekilde sunar: "*Terbiye etme aksiyomu – içgüdüsel kuvvetlerin yerine, aktarılan kuvvetleri koymak için onları yok et.*" Aslında, bir yok etmeden çok, bir değiştokuş ve bir dolaşım söz konusudur ("atın başına gelen benim de başıma gelebilir"). Atlar terbiye edilir: İnsan atın içgüdüsel kuvvetlerine onları düzenleyen, seçen, egemenlik altına alan ve üst-kodlayan aktarılmış kuvvetleri dayatır. Mazoşist, imleri tersine çevirme işlemi yürütür: At ona kendi aktarılmış kuvvetlerini aktaracaktır, ki böylece mazoşistin doğuştan-gelen kuvvetleri yeri geldiğinde ehlileştirilsin. İki dizi vardır, at dizisi (doğuştan-gelen kuvvet, insan tarafından aktarılan kuvvet), mazoşist dizisi (at tarafından aktarılan kuvvet, insanın doğuştan-gelen kuvveti). Bir dizi diğerinde infilak eder, onunla bir devre oluşturur: güç artışı ya da yeğinlik devresi. "Efendi" ya da daha çok atlı-sahibe, binici, kuvvetlerin dönüştürülmesini ve imlerin terse çevrilmesini sağlar. Mazoşist aynı anda arzunun içkinlik alanını çizen ve dolduran tüm bir düzenlemeyi inşa eder, kendisini, atı ve sahibeyi kullanarak bir organsız beden ya da tutarlılık düzlemi oluşturur. "Elde edilecek sonuçlar: Sürekli senin eylemlerinin ve emirlerinin beklentisi içinde olmalıyım ve her türlü karşıtlık yavaş yavaş yerini benim kişiliğimle seninkinin *kaynaşma*sına bırakmalı. (...) Bu bakımdan sırf senin botlarını anımsamak bile, hatta bunun farkında bile olmadan, bende korku uyandırmalı. Bu şekilde, *bende etki uyandıran şey artık kadının bacakları olmayacak* ve eğer bana okşamalarını kabul etmem yönünde emir vermek hoşuna giderse, onları aldığında ve bana hissettirdiğinde, daha önce hiç sahip olmadığım ve asla başka türlü sahip olmayacağım şekilde bana bedeninin damgasını vurmuş olacaksın." Bacaklar hâlâ organlardır, fakat botlar artık, bir OsB üstündeki bir damga ya da bölge olarak bir yeğinlik bölgesini belirler yalnızca.

Benzer şekilde ya da aslında farklı bir şekilde, saray aşkını bir eksiklik yasası ya da bir aşkınlık ideali türünden yorumlamak hata olacaktır. Dışsal hazdan vazgeçme ya da onun ertelenmesi, ondan sonsuzca uzaklaşılması, aksine, arzunun artık hiçbir şeyden eksik kalmadığı, kendisini kendisiyle doldurduğu ve kendi içkinlik alanını inşa ettiği,

9 Roger Dupouy, "Du masochisme", *Annales médico-psychologiques*, 1929, II, s. 397-405.

erişilen bir duruma tanıklık eder. Haz bir kişinin ya da bir öznenin etkilenmesidir; bir kişi için kendisini aşan arzu sürecinde "kendisini bulması"nın tek yolu budur; hazlar, en yapay olanları bile, yeniden-yerliyurtlulaşmalardır. Ama tam da, kendini bulmak şart mıdır? Saray aşkı benliği sevmez, tıpkı göksel ya da dinsel bir aşkın bütün evrenini sevmediği gibi. Mesele, yeğinliklerin geçtiği bir organsız beden meydana getirmek ve onu, daha yüksek bir genellik, daha büyük bir uzanım adına değil, artık kişisel olarak adlandırılamayacak tekillikler, artık uzanımlı olarak adlandırılamayacak yeğinlikler sayesinde artık ne benliğin ne de ötekinin söz konusu olduğu bir hale getirmektir. İçkinlik alanı benliğe içsel değildir, ama artık dışsal bir benlikten ya da bir benlik-dışından da gelmez. O daha çok, artık Benlikleri tanımayan mutlak Dışarısı gibidir, çünkü içle dış temellendikleri içkinliğin eşit şekilde parçasıdır. Saray aşkındaki "neşe", kalp değiştokuşu, sınama ya da "tartma": Arzuya dışsal ya da düzlemine aşkın olmayan, fakat aynı zamanda kişilere de içsel olmayan her şeye izin verilir. En ufak bir okşama bir orgazm kadar güçlü olabilir; orgazm bir olgudan başka bir şey değildir, daha çok da kendi haklarının peşinden giden arzuya kıyasla içler acısı bir olgu. Her şeye izin verilir: Tek geçerli olan, hazzın arzuyu kesintiye uğratacak ya da onu üç hayalete, yani içsel eksiğe, üst aşkınlığa, görünür dışsallığa dayandıracak bir ölçü olmayıp arzunun kendi akışı haline, İçkinlik haline gelmesidir.[10] Eğer haz arzunun normu değilse, bu, doldurulması olanaksız bir eksiklik adına değil, aksine, onun pozitifliği, bir başka deyişle, sürecinin akışı boyunca çizdiği tutarlılık düzlemi nedeniyledir.

982-984 yıllarında çok sayıda Çince Taocu eser Japonlar tarafından derlendi. Burada kadın enerjisiyle erkek enerjisi arasındaki bir yeğinlik devresinin oluşumunu görürüz; kadın içgüdüsel ya da doğuştan-gelen kuvvet (Yin) rolünü oynarken, bu kuvvet erkek tarafından öyle çalınır ya da ona aktarılır ki erkeğin aktarılan kuvveti (Yang) yeri geldiğinde doğuştan ve hem de çok daha doğuştan hale gelir: güçlerin artışı.[11] Bu dolaşımın ve çoğalmanın koşulu erkeğin boşalmamasıdır. İçsel eksiklik olarak arzuyu deneyimlemek ya da bir tür dışsallaştırılabilir artı-değer üretmek için hazzı ertelemek değil, aksine, yeğinlikli bir organsız bedeni, Tao'yu, arzunun hiçbir eksiklik taşımadığı ve o andan itibaren de artık hiçbir dışsal ya da aşkın kıstasla bağlanamayan bir içkinlik alanını oluşturmak söz konusudur. Tüm devrenin üremeye dair ereklere (enerjileri doğru anda boşaltmak) yuvarlanabildiği doğrudur ve Konfüçyüsçülük de

10 Saray aşkı ve onun hem dinsel aşkınlığı hem de hedonist dışsallığı reddeden içkinliği hakkında, bkz. René Nelli, *L'érotique des troubadours*, 10-18, özellikle cilt I, s. 267, 316, 358, 370; cilt II, s. 47, 53, 75. (Aynı zamanda cilt I, s. 128: şövalye aşkıyla saray aşkı arasındaki en büyük farklardan biri, "şövalyelere göre, hak edilen aşkın değeri daima aşka *dışsalken*", saray aşkı sisteminde sınanma özünde aşka *içseldir;* savaşın değeri "duygusal bir kahramanlığın" yerini alır. Bu, savaş makinesindeki bir mutasyondur.)

11 Robert van Gulik, *La vie sexuelle dans la Chine ancienne*, Gallimard; ve J.-F. Lyotard'ın yorumu, *Economie libidinale*, Ed. de Minuit, s. 241-251 [Türkçesi: J.-F. Lyotard, *Libidinal Ekonomi*, Emre Sünter (çev.), Hil Yayınları, 2012, s. 264-275].

bunu böyle anlamıştır. Ama bu, bu arzu düzenlemesinin yalnızca bir yüzü, katmanlara, organizmalara, devlete, aileye... dönük yüzü açısından doğrudur. Diğer yüz, arzunun kendisine özgü bir tutarlılık düzlemi çizen katmansızlaşmanın Tao yüzü açısındansa doğru değildir. Tao mazoşist midir? Saray aşkı Taocu mudur? Bu soruların hiçbir anlamı yok. İçkinlik alanı ya da tutarlılık düzlemi inşa edilmelidir. Bu farklı tipteki organsız bedenlere sahip çok farklı düzenlemeler (sapkın, sanatsal, bilimsel, mistik, politik) üzerinden çok farklı toplumsal oluşumlarda gerçekleşebilir. O, parça parça inşa edilir ve yerler, koşullar ve teknikler birbirine indirgenemezdir. Soru daha çok, parçaların birbirine uyup uymadığı ve bunun ne pahasına olduğudur. Canavarımsı kesişmelerin olması kaçınılmazdır. Tutarlılık düzlemi tüm OsB'lerin tümlüğü olacaktır, bir parçanın Çin'den, bir diğerinin Amerika'dan, bir diğerinin Orta Çağ'dan geldiği, birinin küçük bir sapkınlık taşıdığı saf içkinlik çokluğu. Tüm bu öğeler her bir kişinin alabildiği ve yapabildiği şeyi aldığı ve yaptığı, bir Benlik üzerinden soyutlayarak elde etmeyi başaracağı kendi beğenisine göre, verili bir oluşumdan soyutlamayı başaracağı bir politikaya ya da stratejiye göre, kökeninde soyut olacak olan verili bir yönteme göre genelleşmiş bir yersizyurtsuzlaşma hareketine kapılırlar.

Şunları ayırt ediyoruz: 1) Farklı tipleri, cinsleri, tözsel atfetmeleri olan OsB'ler, örneğin uyuşturucu almış OsB'nin Soğukluğu, mazoşist OsB'nin Acı Dalgası; bunlardan her birinin üretim ilkesi olarak 0 derecesi vardır (*remissio*). 2) Her tip OsB üstünde olup biten şeyler, bir başka deyişle, onların kipleri, üretilen yeğinlikleri, geçen dalgaları ve titreşimleri (*latitudo*). 3) Tüm OsB'lerin olası tümlüğü, tutarlılık düzlemi (bazen OsB adını verdiğimiz *Omnitudo*).[12] – Çok sayıda soru var: Yalnızca nasıl kendinizi bir OsB haline getirirsiniz değil, aynı zamanda nasıl onu boş bırakmadan, karşılık gelen yeğinlikleri üretirsiniz (tam olarak aynı sorular değiller). Dahası da var: Tutarlılık düzlemine nasıl ulaşılır? Tüm OsB'ler nasıl dikilir, soğutulur ve birbirine bağlanır? Eğer bu mümkünse, her OsB üstünde üretilen yeğinlikler bağlanarak, tüm yeğin sürekliliklerden bir sürerlik yaparak mümkündür. Her OsB'yi üretmek için düzenlemeler gerekmez mi, tutarlılık düzlemini inşa etmek için büyük bir Soyut Makine gerekmez mi? Bateson sürekli yeğinlik bölgelerine *yayla* adını veriyor. Bunlar öyle bir tarzda oluşturulmuşlardır ki hiçbir dışsal bitişle kesintiye uğratılmalarına ve hiçbir doruk noktasına yönelmelerine izin verilmez: Bali kültüründeki bazı cinsel ya da saldırgan kültürler buradan gelir.[13] Bir yayla bir içkinlik parçasıdır. Her OsB yaylalardan

12 Organsız beden Deleuze ve Guattari'nin Spinoza'yla da diyalog halinde geliştirdikleri bir kavram. Buna göre atfetmelerin her biri bir üretim ilkesine, bir geri dönüş, yineleme ya da tekrar devreye girme anlamında bir *remissio*'ya göre belirlenir. Kipler her seferinde bir farkı açığa vuran bir yeğinliğin üretimidir ve bir *latitudo*'yu, bir genişliği, genleşmeyi ya da mesafelenmeyi ifade eder. *Omnitudo* ise çıktıları önceden kestirilemeyen tümlüktür. Bu terimler metinde Latince kullanıldığından, ben de bu şekilde bırakıyorum. *(ç.n.)*

13 Gregory Bateson, *Vers une écologie de l'esprit*, s. 125-126.

oluşmuştur. Her OsB'nin kendisi, tutarlılık düzlemi üstündeki diğer yaylalarla iletişim halindeki bir yayladır. O bir geçiş bileşenidir.

Heliogabalus ve *Tarahumaralar*'ın bir yeniden okuması. Heliogabalus Spinoza'dır ve Spinoza dirilmiş Heliogabalus'tur. Ve Tarahumaralar deneylemedir, peyotedir. Spinoza, Heliogabalus ve deneylemenin formülü aynıdır: Anarşi ve birlik bir ve aynı şeydir, Bir'in birliği değil, ancak çokluk üzerinden söylenebilen çok daha tuhaf bir birlik.[14] Artaud'nun iki kitabının ifade ettiği de budur: kaynaşma çokluğu, sonsuz sıfır olarak kaynaşabilirlik, tutarlılık düzlemi, tanrıların olmadığı Madde; kuvvetler, özler, tözler, öğeler, azalmalar, üretimler; olma tarzları ya da üretilen yeğinlikler, titreşimler, soluklar, Sayılar olarak kiplikler. Son olarak, organlardan daha ötesine gidemezsek ("deriyi sarılaştıran karaciğer, frengiye dönmüş beyin, kirleri dışarı atan bağırsak") ve organizmada ya da akışları engelleyen ve bu dünyaya, dünyamıza bizi çivileyen bir katmanda kısılı kalırsak bu taçlanmış Anarşi dünyasına erişmek hiç de kolay değildir.

OsB'nin hiçbir şekilde organların zıddı olmadığını yavaş yavaş fark ediyoruz. Onun düşmanları organlar değildir. Düşman organizmadır. OsB organlara değil, organların organizma adını verdiğimiz bu organizasyonuna karşıttır. Artaud'nun mücadelesini organlara karşı verdiği doğrudur, fakat aynı zamanda peşinden koştuğu, canını sıkan şey organizmadır: *Beden bedendir. Tek başınadır. Organlara gereksinimi yoktur onun. Beden asla bir organizma değildir. Organizmalar bedenin düşmanıdır.* OsB organlara karşıt değildir, bileştirilip yerleştirilmesi gereken "gerçek organlar"ıyla organizmaya, organların organik organizasyonuna karşıttır. *Tanrı yargısı*, Tanrı yargısının sistemi, teolojik sistem tam da bir organizma yapan, organların adına organizma denilen bir organizasyonunu yapan O Kişi'nin işlemidir, çünkü O OsB'ye katlanamaz, çünkü O ilk olmak ve organizmanın ilk önce gelmesini sağlamak için OsB'nin peşine düşer, onu paramparça eder. Organizma zaten budur, doktorların yararlanıp iktidarlarını edindikleri, Tanrı'nın yargısıdır. Organizma hiçbir şekilde beden, OsB değildir, o, OsB üstündeki bir katmandır, bir başka deyişle OsB'ye biçimler, işlevler, bağlar, egemen ve hiyerarşikleştirilmiş organizasyonlar, faydalı bir çalışma çıkartmak üzere organize olmuş aşkınlıklar dayatan bir birikme, pıhtılaşma ve tortullaşma fenomenidir. Katmanlar bağlardır, kıskaçlardır. "İsterseniz beni bağlayabilirsiniz." Sürekli katmanlaştırılırız. Peki özne en az organizma kadar bir katmana aitse ve ona dayalıysa kimdir bu ben olmayan biz? Şimdi yanıt veriyoruz: O, OsB'dir, üstünde, bir organizmayı – ve aynı zamanda bir imlemeyi ve özneyi – bileştiren alüvyonların,

14 Artaud, *Héliogabale, Œuvres complètes VII*, Gallimard, s. 50-51 [Türkçesi: Artaud, *Taçlı Anarşist Heliogabalus*, İsmet Berkan (çev.), Sel Yayıncılık, 2019, s. 90-91]. Artaud'nun bir diyalektik birlik olarak hâlâ Bir'le çoğun özdeşliğini sunduğu ve çoğulu Bir'e götürerek onu indirgediği doğrudur. Artaud Heliogabalus'u bir tür Hegelci haline getirir. Fakat bu bir konuşma tarzıdır, çünkü çokluk en başından itibaren her türlü karşıtlığı aşar ve diyalektik hareketi yerinden eder.

tortullaşmaların, pıhtılaşmaların, katlanmaların ve yuvarlanmaların oluştuğu buzul gerçekliktir. Tanrı yargısının ağırlığı OsB'nin üzerine çöker ve ona karşı uygulanır; OsB ona maruz kalır. Organlar onda, organizma adını verdiğimiz bu bileşim ilişkilerine girerler. OsB inler: Beni bir organizma yaptılar! Beni uygunsuz bir şekilde katladılar! Benden bedenimi çaldılar! Tanrı yargısı OsB'yi içkinliğinden söker ve onu bir organizma, bir imleme, bir özne haline getirir. Katmanlaşmış olan OsB'dir. O, iki kutup arasında salınır, üstüne yuvarlandığı ve yargıya boyun eğdiği katmanlaşma yüzeyleriyle, serimlenen ve kendisini deneylemeye açan tutarlılık düzlemi arasında. Ve eğer OsB bir sınırsa ve bu sınıra asla ulaşılamıyorsa, bunun nedeni daima bir katmanın arkasında bir başka katman olması, bir katmanın bir başka katmanda gömülü halde bulunmasıdır. Zira Tanrı'nın yargısını oluşturmak için organizma yetmez, çok sayıda katman gerekir. OsB'yi serbest bırakan, kateden ve tüm katmanları çözen tutarlılık düzlemiyle, onu engelleyen ve yuvarlayan katmanlaşma yüzeyleri arasında sürekli ve şiddetli bir kavga vardır.

Bizi ilgilendiren, bir başka deyişle bizi en doğrudan şekilde bağlayan üç büyük katmanı ele alalım: organizma, imlemlilik ve özneleşme. Organizma yüzeyi, imlemlilik ve yorumlama açısı ve özneleşme ya da özneleştirerek-tâbi-kılma noktası. Organize olacaksın, bir organizma olacaksın, bedenini eklemleyeceksin – yoksa yozlaşmış birinden başka bir şey olmazsın. İmleyen ve imlenen, yorumlayan ve yorumlanan olacaksın – aksi takdirde bir sapkından başka bir şey olmayacaksın. Özne olacaksın ve bu şekilde, bir sözce öznesine yuvarlanmış bir sözceleme öznesi olarak sabitleneceksin – yoksa bir serseriden başka bir şey olmazsın. OsB, katmanlarının tümünün tutarlılık düzleminin özelliği olarak eklemsizleşmeyle (ya da *n* sayıda eklemlenmeyle), bu düzlem üstündeki bir işlem olarak deneylemeyi (imleyeni değil, asla yorumlamayın!) ve hareket olarak göçebeliği (durduğunuz yerde bile harekete devam, asla durmayın, hareketsiz yolculuk, öznesizleşme) karşı karşıya getirir. Eklemsizleşmek, bir organizma olmaktan çıkmak ne anlama gelir? Hangi noktada bunun basit bir şey olduğunu ve her gün yaptığımızı söyleyebiliriz? Temkinliliğin, dozlar sanatının ne kadar gerekli olduğunu ve aşırı-doz tehlikesinin bulunduğunu nasıl söyleyebiliriz? Çekiç darbeleriyle değil, çok ince bir eğeyle ilerliyoruz. Ölüm içgüdüsüyle karışmayan öz-yıkımlar icat ediyoruz. Organizmayı çözmek asla kendini öldürmek değildir, bedeni tüm bir düzenlemeyi, devreleri, bağlanmaları, kademeleri ve eşikleri, yeğinlik geçişlerini ve dağılımlarını, bir arazi ölçümcüsü tarzında ölçülen yeryurtları ve yersizyurtsuzlaşmaları varsayan bağlantılara açmaktır. Son kertede, organizmayı çözmek diğer katmanları, imlemliliği ya da özneleşmeyi çözmekten daha zor değildir. İmlemlilik ruha yapıştığı kadar, organizma da bedene yapışır, ikisini de çözmek hiç kolay değildir. Ve özneye gelince, kendimizi bizi sabitleyen, bizi egemen bir gerçekliğe çivileyen özneleşme noktalarının kancasından nasıl kurtarabiliriz? Bilinci bir keşfetme aracı haline getirmek için özneden çekip almak, bilinçdışını gerçek bir üretim haline getirmek için imlemlilikten

ve yorumlamadan çekip almak bedeni organizmadan çekip almaktan ne daha çok ne daha az zordur. Temkinlilik üçünün ortak sanatıdır; organizmayı çözdüğümüz sırada ölümle burun buruna gelebiliriz, imlemlilikten ve özneleştirerek-tâbi-kılmadan paçayı kurtarırken sahtelikle, yanılsamayla, sanrıyla ve ruhsal ölümle burun buruna gelebiliriz. Artaud sözcüklerini tek tek tartarak ve ölçerek konuşur: Bilinç "kendisi için neyin iyi olduğunu ve kendisine neyin yaramayacağını bilir; hangi düşüncelere ve hislere tehlikesizce ve faydalı bir şekilde sahip olabileceğini, hangilerinin özgürlüğüne bir tehdit olduğunu bilir. Özellikle de, kendi varlığının ne kadar ileri gittiğini ve gerçek-olmayana, yanılsamaya, yapılmamış-olana, hazırlanmamış-olana batmadan henüz gitmediği ya da gitme hakkının olmadığı yerleri bilir. Normal bilincin erişemediği, fakat Ciguri'nin bize erişim izni verdiği ve her türlü şiirin bizzat gizemi olan bir *Düzlem* vardır. Fakat insan varoluşunda bilincin girmediği, ama durumlara bağlı olarak ışıksız bir uzantı ya da bir tehdit olarak onu kuşatan karanlık ve biçimsiz *bir başka düzlem* vardır. Ve algıları, maceralı duyumsamaları ortaya çıkartan da budur. Bunlar hasta bir bilinci etkileyen utanmaz fantezilerdir… Benim de sahte duyumsamalarım, sahte algılarım oldu ve ben de onlara inandım."[15]

Her şafakta yeniden-oluşmak için yeterince organizma tutmak gerekir; ve tedarikte bir miktar imlemlilik ve yorumlama tutmak gerekir ki şartlar gerektirdiğinde, şeyler, kişiler ve hatta durumlar sizi zorladığında onları kendi sistemlerine karşıt hale getirebilin; egemen gerçekliğe yanıt verebilmek için eser miktar özneleşme tutmak gerekir. Katmanların mimini yapın. Vahşice katmansızlaştırarak OsB'ye ve onun tutarlılık düzlemine erişemeyiz. Bu yüzden baştan itibaren bu kasvetli ve içi boşaltılmış bedenler paradoksuyla karşılaştık: *Onlar* organizma adını verdiğimiz bu organlar organizasyonunu sabırla ve geçici olarak çözebilen noktaları aramak yerine, *kendilerini organlarından boşalttılar*. Aslında OsB'yi ıskalamanın çok sayıda tarzı vardır, kimi zaman onu üretmeyi başaramayız, kimi zamansa onu az çok üretmeyi başarsak da onun üstünde hiçbir şey üretilmez, yeğinlikler akmaz ya da engellenir. Bundan dolayı OsB kendisini katmanlaştıran yüzeylerle, onu serbest bırakan düzlem arasında sürekli salınır. Onu aşırı şiddetli bir jestle serbest bıraktığınızda, katmanları gerekli temkinliliği göstermeden sıçrattığınızda, düzlemi çizmekten uzaklaşıp ya kendinizi öldürürsünüz ya bir kara delikte kapana kısılırsınız ya da hatta bir felakete sürüklenirsiniz. Olabilecek en kötü şey katmanlaşmış – organize olmuş, imlenmiş, özneleşerek-tâbi-kılınmış – olmak değildir; en kötüsü, katmanların bir intihar ya da kaçıklık çukuruna düşmesi, böylece üzerimize daha önce hiç olmadığı kadar ağır bir şekilde devrilmeleridir. Yapılması gereken şudur: Kendinizi bir katmana yerleştirin, onun sunduğu imkanlarla deneyler yapın, onun üstünde elverişli bir yer bulup potansiyel yersizyurtsuzlaşma

15 Artaud, *Les Tarahumaras*, *Œuvres complètes IX*, s. 34-35 [Türkçesi: Artaud, *Tarahumaralar Ülkesine Yolculuk*, Bahadır Gülmez (çev.), Everest Yayınları, 2015, s. 39-40].

hareketlerini, olanaklı kaçış çizgilerini arayın, onları deneyimleyin, şurada burada akış bağlanmaları üretin, dilim dilim yeğinlik sürerliklerini deneyin, daima yeni bir küçük arazi edinin. Katmanlarla çok titiz bir ilişki kurarak kaçış çizgilerini özgürleştirebilir, bağlanmış akışların geçmesini ve kaçmasını sağlayabilir ve bir OsB'ye dönük kesintisiz yeğinlikleri çekip çıkartabiliriz. Bağlantılandır, bağla ve süreklileştir: hâlâ imleyen ve öznel programlara karşı tüm bir "diyagram" Toplumsal bir oluşumun içindeyiz; öncelikle, onun bizim için, bizde, bizim bulunduğumuz yerde nasıl katmanlaştığına bakın; sonra, katmanlardan, tutulmakta olduğumuz daha derin düzenlemeye doğru yukarı çıkın; düzenlemeyi çok yavaşça eğin, onu tutarlılık düzlemi yönüne doğru çevirin. Yalnızca orada OsB kendisini olduğu şey olarak, arzu bağlantısı, akış bağlanması ve yeğinlik sürerliği olarak açığa vurur. Kendimize, gerekli olduğunda diğer kolektif makinelere bağlanmaya hazır küçük bir makine inşa etmiş olduk. Castaneda uzun bir deneylemeyi betimler (bunun peyoteyle ya da başka bir şeyle ilgili olması önemli değildir): Kızılderili'nin öncelikle zaten zor bir işlem olan bir "yer" bulmak, sonra "müttefikler" bulmak, sonra da yavaş yavaş yorumlamadan vazgeçmek, akış akış ve dilim dilim deneyleme çizgileri, hayvan-oluş, moleküler-oluş, vb. inşa etmek için kendisini nasıl zorladığını bir anlığına anımsayalım. Çünkü OsB bunların tümüdür: Zorunlu olarak bir Yer, zorunlu olarak bir Düzlem, zorunlu olarak bir Kolektif (tüm bunların öğelerini, şeylerini, bitkilerini, hayvanlarını, aletlerini, insanlarını, güçlerini, fragmanlarını düzenler, çünkü bu "benim" organsız bedenim değildir, onun üstünde olan "benlik"tir ya da benden geriye kalan, biçim olarak değiştirilemez ve değişken, eşikleri aşmakta olan ne varsa odur).

Okur Castaneda'nın kitapları boyunca, Kızılderili Don Juan'ın ve bunun yanında başka şeylerin varlığından kuşkuya kapılabilir. Ama bunun hiçbir önemi yoktur. Eğer bu kitaplar bir etnografi olmaktan çok bir senkretizmse ve bir inisiyasyon hikâyesinden çok bir deneyleme protokolüyse, bu çok daha iyidir. Dördüncü kitap olan *Histoire du pouvoir* "Tonal" ve "Nagual" arasındaki canlı ayrımla ilgilidir. *Tonal* aykırı bir uzanıma sahip gibi durur: O, organizmadır ve organize olmuş ve organize eden her şeydir; ama aynı zamanda imlemliliktir ve imleyen ve imlenen, yorumlanmaya, açıklanmaya elverişli olan, bir şeyi anımsatan başka bir şeyin biçimi altında bellekte tutulabilen her şeydir; son olarak da, Benlik, özne, bireysel, toplumsal ya da tarihsel birey ve bunlara karşılık gelen tüm hislerdir. Kısacası, tonal Tanrı'yı, Tanrı yargısını da kapsayacak şekilde her şeydir, çünkü o, "dünyayı kavrama tarzıyla kurallar koyar, dolayısıyla, sözün gelişi, dünyayı yaratır" Bununla birlikte tonal yalnızca bir adadır. Çünkü konu *nagual* olduğunda, o da her şeydir. Ve bu aynı her şeydir, ama organsız bedenin organizmanın, deneylemenin artık gereksinim duymadığı her türlü yorumlamanın yerini aldığı koşulları ilgilendirir. Yeğinlik akışları, sıvıları, lifleri, onların duygulam sürerlikleri ve bağlanmaları, rüzgâr, ince bir dilimleşme, mikro-algılar öznenin dünyasının yerini almıştır. Oluşlar, hayvan-oluşlar, moleküler-oluşlar bireysel ya da

genel tarihin yerini alır. Aslında, tonal göründüğü kadar aykırı değildir: Katmanların tümünü ve katmanlarla ilişkilendirilebilen her şeyi, organizmanın organizasyonunu, imlenebilir olanın yorumlamalarını ve açıklamalarını, özneleşme hareketlerini kapsar. Nagualsa tam aksine, katmanları çözer. Söz konusu olan artık işleyen bir organizma değil, inşa edilen bir OsB'dir. Artık, açıklanması gereken edimler, yorumlanması gereken rüyalar ya da fanteziler, anımsanması gereken çocukluk anıları, imlemlenmesi gereken sözler yoktur, renkler ve sesler, oluşlar ve yeğinlikler vardır (ve köpek oluşa geçtiğinde, oynamakta olduğun köpeğin bir rüya mı yoksa bir gerçek mi, "senin lanet olası annen mi" yoksa tümüyle başka bir şey mi olduğunu sorma). Hisseden, eyleyen, anımsayan bir Benlik yoktur artık; hareketlerin, hızların duygulamlarına ve deneyimlerine sahip "parıldayan bir sis, sarı ve koyu bir buğu" vardır. Ama önemli olan, tonalı hızlıca yok ederek çözmek değildir. Onu eksiltmek, büzüştürmek, yıkamak ve bunu da yalnızca belli anlarda yapmak gerekir. Hayatta kalmak, nagualın saldırısını savuşturmak için onu tutmak gerekir. Zira fışkırıp gelen, tonalı yok eden bir nagual, tüm katmanları paramparça eden bir organsız beden anında bir hiçlik bedenine, ölümden başka çıkışı olmayan saf bir öz-yıkıma dönecektir: "Tonal ne pahasına olursa olsun korunmalıdır."

Neden bu kadar çok tehlike olduğu, neden bu kadar çok önlem almanın gerekli olduğu sorularına henüz yanıt vermedik. Katmanlarla OsB arasında soyut bir karşıtlık kurmak yeterli değildir. Zira OsB katmanlarda ve de katmansızlaşmış tutarlılık düzleminde zaten mevcuttur, ama tümüyle farklı bir tarzda. Bir katman olarak organizmayı ele alalım: Organların organizma adını verdiğimiz organizasyonuna karşıt bir OsB vardır, ama bir de organizmanın oradaki bu katmana ait bir OsB'si vardır. *Kanserli doku:* Her an, her saniye, bir hücre kanser olur, çıldırır ve kendi figürünü çoğaltır ve yitirir, her şeye hâkim olur; organizmanın hücreyi yeniden kendi kuralına götürmesi ya da onu yeniden-katmanlaştırması gerekir, yalnızca organizmanın hayatta kalması için değil, aynı zamanda onun dışına bir kaçışın, tutarlılık düzlemi üstündeki "diğer" OsB'nin yapımının olanaklı olması için. İmlemlilik katmanını ele alalım: Yine burada da imlemliliğin kanserli bir dokusu, despotun imlerin her türlü dolaşımını tıkayan, aynı zamanda "diğer" OsB üstündeki imlemsiz imin doğuşunu engelleyen, filizlenmekte olan bir bedeni vardır. Ya da özneleşmenin boğucu bedenini ele alalım; o, özneler arası bir ayrımın varlığını bile sürdürmesine engel olarak, bir özgürleşmeyi çok daha olanaksız kılar. Verili toplumsal oluşumları ya da bir oluşumun içindeki verili bir katman aygıtını ele alıyor olsak bile, bunların her birinin şiddet ve rekabet ve aynı zamanda ittifak ve suç ortaklığı ilişkilerine giren, tüm toplumsal alanı kemirmeye, kaplamaya, işgal etmeye ve orada yayılmaya hazır olan bir OsB'si olduğunu söylemeliyiz. Bir para OsB'si (enflasyon), ama aynı zamanda devletin, ordunun, fabrikanın, kentin, partinin, vb. OsB'leri. Eğer katmanlar bir pıhtılaşma ve tortullaşma meselesiyse, bir katmanın figürünü ve eklemlenmelerini yitirmesi için, kendisine

özgü tümörünü ya da verili bir oluşumdaki, verili bir aygıttaki tümörünü oluşturması için tortullaşma hızının bir katmanda artması yeterlidir. Katmanlar tutarlılık düzleminin korkunç karikatürleri olan kendi totaliter ve faşist OsB'lerini doğururlar. Dolayısıyla, tutarlılık düzlemi üzerindeki dolu OsB'lerle, aşırı şiddetli bir katmansızlaşmayla yok edilen katmanlardan geriye kalan enkazlar üstündeki boş OsB'ler arasında bir ayrım yapmak yeterli değildir. Bir katmanda çoğalmaya başlamış olan kanserli OsB'leri de dikkate almamız gerekir. *Üç-beden problemi.*[16] Artaud "düzlem"in dışında, "durumlara bağlı olarak ışıksız bir uzantı ya da bir tehdit olarak" bizi kuşatan bir başka düzlem olduğundan söz ediyordu. Bu bir mücadeledir ve bu olduğu haliyle asla yeterli bir açıklığa sahip değildir. OsB'leri nasıl yapmalı ki içimizdeki bir faşistin kanserli OsB'siyle ya da bir uyuşturucu bağımlısının, bir paranoyağın ya da bir hastalık hastasının boş OsB'siyle örtüşmesin? Üç Beden'i nasıl ayırt etmeli? Artaud sürekli bu problemle yüzleşti. *Tanrı Yargısının İşini Bitirmek İçin* kitabının sıra dışı bileşimi: Artaud Amerika'nın kanserli bedenini, savaş ve para bedenini lanetleyerek başlar; "kaka" adını verdiği katmanları teşhir eder; onun karşısına gerçek Düzlem'i koyar, bu, peyote olsa da, Tarahumaraların küçük deresi olsa da fark etmez; fakat aşırı ani, dikkatsiz bir katmansızlaşmanın tehlikelerini de bilir. Artaud sürekli bu konularla yüzleşir ve onlarla yaşar gider. *Hitler'e Mektup:* "Sayın Beyefendi, 1932 yılında, Berlin'deki İder Kafe'de, karşılaştığımız gecelerden birinde ve siz iktidarı ele geçirmeden az önce, size yalnızca bir *coğrafya haritası olmayan bir harita* üstündeki bariyerleri, bana karşı kurulmuş, bana tayin ettiğiniz belli birkaç yönü hedefleyen bir şiddet eylemi olan bariyerleri gösterdim. Hitler, bugün koyduğum bariyerleri kaldırıyorum! Parislilerin gaza ihtiyacı var. Saygılarımla, A.A. – *NOT.* Elbette, sayın Beyefendi, bu pek de bir davet değil, bilhassa bir uyarıdır..."[17] Yalnızca bir coğrafya haritası olmayan bu harita bariyerlerin eşikleri, gazın da dalgaları ya da akışları belirttiği bir OsB yeğinlik haritası gibidir. Artaud bunu kendisi için başaramamış olsa da onun üzerinden bir şeylerin hepimiz için başarıya ulaştığı kesindir.

OsB yumurtadır. Ama yumurta gerileme değildir: Aksine, mükemmelen eşzamanlıdır, kendi deneyleme ortamımız, kendi birleşik ortamımız olarak onu daima beraberimizde taşırız. Yumurta saf yeğinlik ortamıdır, *extensio* değil *spatium*'dur, üretim ilkesi olarak Sıfır yeğinliktir. Bilimle mitin, embriyolojiyle mitolojinin, biyolojik yumurtayla psişik ya da kozmik yumurtanın temel bir yakınsaması vardır: Yumurta

16 Fizik ve klasik mekanikte yer aldığı şekliyle üç beden problemi birbiriyle etkileşim içinde bulunan üç cismin ilk konumları ve hızları dikkate alınarak sonraki hareketlerinin belirlenmesine yöneliktir. Newton yasaları çerçevesinde kalındığında bu problem tam olarak çözülemez ve her çözüm açık bir problematik alanın belli bir durumu haline gelir. Deleuze ve Guattari bu problemi bilimlerle sınırlı olmayan bir düzleme çekiyorlar. *(ç.n.)*

17 Bkz. *Cause commune*, sayı 3, Ekim 1972.

şeylerin, organların yalnızca geçiş dereceleriyle, göçlerle, komşuluk bölgeleriyle birbirinden ayrıldığı farksızlaşmış olmayan bu yeğinlikli gerçekliği tayin eder daima. Yumurta OsB'dir. OsB organizmadan "önce" değildir, onunla yan yanadır ve sürekli kendini meydana getirme süreci içindedir. Eğer o, çocukluğa bağlıysa, bunun nedeni yetişkinin çocuğa ve çocuğun da Anne'ye gerilemesi anlamında değil, tıpkı bir parça plasentayı yanında taşıyan ikiz Dogon gibi, aksine, sürekli geçmişten kopuşunu, kendi mevcut deneyimini, deneylemesini oluşturan yeğin ve katmansızlaşmış bir maddeyi Anne'nin organik biçiminden söküp alması anlamındadır. OsB çocukluk bloğudur, oluş bloğudur, çocukluk anılarının tam tersidir. Ne yetişkinden "önce" gelen çocuk, ne de çocuktan "önce" gelen annedir: O, yetişkinin, çocukla yetişkinin sıkı sıkıya eşzamanlı olmasıdır, onların karşılaştırmalı yoğunluk ve yeğinlik haritasıdır ve bu harita üstündeki tüm çeşitlemelerdir. OsB ne annebabanın ne de çocukların bulunduğu, bulunabildiği (organik temsil) tam da bu yeğin tohumdur [germen]. Freud'un Weissmann'da anlamadığı da budur: Annebabanın eşzamanlı tohumu olarak çocuk. Dolayısıyla OsB asla seninki, benimki değildir... O daima *bir* bedendir. Gerilemeli olmadığı gibi yansıtmalı da değildir. O bir içe-evrilmedir, fakat bu yaratıcı ve daima eşzamanlı bir içe-evrilmedir. Organlar OsB üstünde dağılıma girerler; fakat tam da, organizma biçimlerinden bağımsız bir şekilde dağıtılır, biçimler olumsal hale gelir, organlar artık, üretilen yeğinliklerden, akışlardan, eşiklerden ve geçiş derecelerinden başka bir şey değildir. "Bir" karın, "bir" göz, "bir" ağız: Belgisiz artikelde hiçbir eksik yoktur, o, belirlenmemiş, farklanmamış değildir, ama saf yeğinliğin belirlenimini, yeğin farkı ifade eder. Belgisiz artikel arzunun iletkenidir. Hiçbir şekilde, parçalanmış, patlamış bir beden ya da bedensiz organlar (BsO) söz konusu değildir. OsB bunun tam tersidir. Ne yitirilmiş bir birlikle ilişkili parçalanmış organlar ne de farklılaşabilir bir tümlükle ilişkili farksızlaşmaya geri dönüş söz konusudur. Organların yeğin gerekçelerinin, bir düzenlemenin içinde ve bir OsB üstünde işleyen makinesel bağlantılara göre bulunan bir kolektifliği ya da çokluğu içeren bir dağılımı vardır. *Logos spermaticos*. Psikanalizin hatası organsız beden fenomenlerini gerilemeler, yansıtmalar, fanteziler olarak, bedenin *imgesi* terimleriyle anlamış olmasıdır. Sonuçta, psikanaliz OsB'nin yalnızca ters tarafını yakalar ve dünya çapındaki bir yeğinlik haritasının yerine halihazırdaki aile fotoğraflarını, çocukluk anılarını ve kısmi nesneleri koyar. Ne yumurtayla ne belgisiz artikellerle ne de durmaksızın meydana gelmekte olan bir ortamın eşzamanlılığıyla ilgili bir şey anlar.

OsB arzudur, arzuladığımız şey odur ve onun aracılığıyla arzularız. Ve bunun tek nedeni onun arzunun tutarlılık düzlemi ya da içkinlik alanı olması değildir. Çok sert bir katmansızlaşma boşluğuna ya da kanserli katmanın yayılımına düştüğümüzde dahi arzu hâlâ oradadır. Arzu oralara kadar gider: Kimi zaman kendi yıkımını arzular, kimi zaman yok etme gücünü arzular. Para arzusu, ordu, polis ve devlet arzusu, faşist arzu, faşizm bile arzudur. Ne zaman şu ya da bu ilişki altında bir OsB kurulsa, orada

arzu vardır. Bu bir ideoloji problemi değil, saf madde problemidir, fiziksel, biyolojik, psişik, toplumsal ya da kozmik madde fenomenidir. Bu yüzden, bir şizo-analizin karşılaştığı maddi problem OsB seçimini yapacak, onu ikizlerinden ayıracak araçlara sahip olup olmadığımızı bilmektir: boş camsı bedenler, kanserli, totaliter ve faşist bedenler. Arzunun sınavı: Sahte arzuları mahkûm etmek değil, fakat arzuda, katman çoğalmasına göndereni, aşırı şiddetli katmansızlaşmaya göndereni ve tutarlılık düzleminin inşasına göndereni ayırt etmektir (kendi içimizdeki faşisti ve intihar eğilimlisini ve deliyi gözetim altında tutmak gerekir). Tutarlılık düzlemi basitçe tüm OsB'ler tarafından oluşturulan şey değildir. Onun kendisini çizen soyut makinenin işlevi olarak reddettiği şeyler, seçtiği OsB'ler vardır. Bir OsB'nin kendi içinde (mazoşist beden, uyuşturucu almış beden, vb.) bile düzlem üstünde neyi oluşturup neyi oluşturamayacağımızı ayırt etmemiz gerekir. Uyuşturucunun faşist bir kullanımı, intihara yatkın bir kullanımı vardır, fakat tutarlılık düzlemine uygun bir kullanımı da olanaklı mıdır? Hatta paranoya: Kısmen onu kullanmanın da bir olanağı bulunabilir mi? Tüm OsB'lerin tek bir tözün tözsel atfetmeleri olarak ele alınan tümlüğü sorusunu ortaya attığımızda, bunu katı anlamda yalnızca düzlem üzerinden anlamak gerekir. Seçilmiş tüm dolu OsB'lerin tümlüğünü meydana getiren düzlemdir (boş ya da kanserli bedenleri içeren pozitif tümlük yoktur). Bu tümlüğün doğası nedir? O yalnızca mantıksal mıdır? Ya da her OsB'nin kendi cinsine göre, diğer OsB'lerin kendi cinslerine göre ürettikleri etkilerle özdeş ya da benzeş etkiler ürettiklerini mi söylemeliyiz? Uyuşturucu almış kişinin elde ettiği, mazoşistin elde ettiği şey, düzlemin koşullarında başka bir tarzda da elde edilebilir miydi, böylece, Henry Miller'ın deneylemelerinde olduğu gibi, uyuşturucu almadan kendini uyuşturmak, saf suyla kafayı bulmak olanaklı olabilir mi? Ya da bu, tözlerin gerçek bir geçişi, tüm OsB'lerin yeğin bir sürerliği sorusu mudur? Hiç kuşkusuz her şey mümkün. Sadece şunu diyoruz: Etkilerin özdeşliği, cinslerin sürekliliği, tüm OsB'lerin tümlüğü tutarlılık düzlemi üstünde ancak onu kapsayabilen ve hatta çizebilen bir soyut makineyle, arzuya bağlanabilen, etkili bir şekilde arzuları üstlenebilen, onda sürekli bağlantıları, çapraz bağları sağlayabilen düzenlemelerle elde edilebilir. Aksi takdirde, düzlemin OsB'leri kendi cinslerinden ayrılmış, kenara itilmiş, sınırın araçlarına indirgenmiş bir halde bulunurken, kanserli ya da boşaltılmış ikizler "diğer düzlem"de zafere ulaşacaklardır.

Daha önce, iki eksenle, imlemlilik ve özneleşme eksenleriyle karşılaşmıştık. Bunlar çok farklı iki semiyotik ya da hatta katmandı. Ama imlemlilik, imlerini ve artıklıklarını kaydettiği bir beyaz duvar olmadan asla gelişmez. Özneleşme, bilincini, tutkusunu, artıklıklarını barındırdığı bir kara delik olmadan asla gelişmez. Semiyotikler karma olduğundan ve katmanlar en az iki iki geldiğinden, kesişimlerinde çok özel bir düzeneğin kurulması şaşırtıcı olmasa gerek. Tuhaftır ki bu bir yüzdür: *beyaz duvar-kara delik* sistemi. Beyaz yanaklı geniş bir yüz, kara delik olarak gözlerin araya girdiği bir tebeşir yüz. Palyaço kafa, beyaz yüzlü palyaço, mutsuz palyaço, ölüm meleği, Kutsal Kefen.[1] Yüz konuşan, düşünen ya da hisseden kişinin dış örtüsü değildir.

1 İsa'nın çarmıhtan indirildikten sonra sarıldığı iddia edilen, sakallı bir adama ait, önünde ve arkasında karaltı olan keten kumaş. Bu sakallı adamın İsa olduğu düşünülmektedir. Kutsal Torino Kefeni olarak da bilinir. *(ç.n.)*

Olası dinleyici konuşan kişinin yüzünde kendi tercihlerini yönetmeseydi, imleyenin dildeki biçimi, hatta onun birimleri belirlenimsiz kalırdı ("oh, kızgın gözüküyor…", "bunu demiş olamaz…", "ben seninle konuşurken, yüzümü görüyorsun…", "bana iyi bak…"). Bir çocuk, bir kadın, bir anne, bir adam, bir baba, bir patron, bir öğretmen, bir polis memuru genel bir dil konuşmaz, imleyen hatlarının özgül yüzsellik hatlarında işaretlendiği bir dil konuşur. Yüzler öncelikle bireysel değildir; sıklık ya da olasılık bölgelerini tanımlar, uygun imlemelere direnen ifadeleri ve bağlantıları önceden etkisizleştiren bir alanı çevrelerler. Aynı şekilde, eğer yüzler zihinsel ya da hissedilen gerçekliği egemen bir gerçekliğe önceden uydurarak seçen tınlama yerlerini biçimlendirmeseydi, özneleşme biçimi, bilinç ya da tutku tümüyle boş kalırdı. Yüzün kendisi artıklıktır. Ve onun kendisi imlemlilik ya da sıklık artıklıklarıyla ve yine tınlama ya da özneleşme artıklıklarıyla artıklığa girer. Yüz imleyenin sıçramak için gereksinim duyduğu duvarı inşa eder, imleyenin duvarını, çerçeveyi ya da ekranı oluşturur. Yüz özneleşmenin delmek için gereksinim duyduğu deliği oyar, bilinç ya da tutku olarak özneleşmenin kara deliğini, kamera ya da üçüncü gözü oluşturur.

Yoksa başka türlü mü konuşmalıyız? İmleyenin duvarını ve özneleşmenin deliğini oluşturan yüz değildir tam olarak. Yüz, en azından somut yüz beyaz duvarın *üstünde* belli belirsizce şekil almaya başlayacaktır. Kara deliğin *içinde* belli belirsizce belirmeye başlayacaktır. Sinemada yüzün yakın çekiminin iki kutbunun olduğu söylenebilir: Biri yüzün ışığı yansıtmasını sağlarken, diğeri onu "amansız bir karanlığın"[2] girdabına çekene dek gölgelere boğar. Bir psikolog yüzün "biçimsiz ve boyutsuz, belirsiz ışıklılık değişkenleri"nden hareketle kristalize olan görsel bir algı olduğunu söylüyordu. Kışkırtıcı bir beyazlık, kapan bir delik, bir yüz. Boyutsuz kara delik ve biçimsiz beyaz duvar o halde daha en baştan halihazırda oradadır. Ve bu sistemde çok sayıda birleşim zaten olanaklı bir haldedir: Ya kara delikler beyaz duvarda pay edilecek ya da beyaz duvar tüm kara delikleri birleştiren, onları hızla fırlatan ya da "birlikte büyüten" bir kara deliğe doğru çözülerek ona doğru gidecektir. Bazen yüzler ekranda delikleriyle belirirken, bazen de doğrusallaşmış, sarımlanmış duvarlarıyla delikte belirirler. Bir dehşet hikâyesi, yüz bir dehşet hikâyesidir. Açıktır ki imleyen kendisine gereken duvarı tek başına inşa etmez. Açıktır ki özneleşme, deliğini tek başına oymaz. Somut yüzlerin hazır yapılı geldiklerini varsayamayız. Somut yüzler aynı anda imleyene beyaz duvarını, özneleşmeye kara deliğini vererek yüzleri üretecek olan bir *yüzsellik soyut makinesi*nden doğar. Dolayısıyla kara delik-beyaz duvar sistemi halihazırda bir yüz değildir, onu kendi çarklarının değiştirilebilir birleşimlerine göre üreten soyut makinedir. Soyut makinenin ürettiği şeye, üreteceği şeye benzemesini beklemeyin.

Soyut makine hiç beklemediğimiz bir anda, bir uyuklama ânının, bir alacakaranlık halinin, bir sanrının ya da eğlenceli bir fizik deneyinin rastlantısal bir noktasında

2 Josef von Sternberg, *Souvenirs d'un montreur d'ombres*, Laffont, s. 342-343.

açığa çıkar... Kafka'nın kısa öyküsü "Blumfeld":[3] Bekar adam akşam eve geldiğinde, yerde kendi kendine sekip duran iki küçük pinpon topu bulur. Toplar sağa sola sıçramakta, hatta onu yüzünden vurmaya çalışmaktadır. Görünüşe göre bu topların içinde daha da küçük elektrikli toplar vardır. Blumfeld sonunda onları bir dolabın kara deliğine tıkmayı başarır. Ertesi gün aynı sahne Blumfeld topları şapşal bir oğlan çocuğuna ve ekşi suratlı iki küçük kıza vermeye çalıştığında ve ofiste, süpürgeyle kaçıp gitmek isteyen iki ekşi suratlı ve şapşal asistanla karşılaştığında da devam eder. Debussy ve Nijinski'nin harika bir balesinde küçük bir tenis topu kararmakta olan sahneye fırlar; sonda da yine bir başka top ortaya çıkacaktır. İkisinin arasında bu defa, onları gözlemleyen iki genç kız ve bir oğlan belirsiz bir ışık altında kendi tutkulu danslarını ve yüz hatlarını geliştirirler (merak, garez, ironi, esriklik...).[4] Burada açıklanacak, yorumlanacak hiçbir şey yok. Bu, bir alacakaranlık halinin saf soyut makinesidir. Beyaz duvar-kara delik mi? Ama birleşimlere bakılırsa, burada duvar kara, delik beyaz olabilir. Toplar bir duvardan sıçrayabilir ya da bir delikten kayıp gidebilir. Hatta çarpmaya bağlı olarak, duvarla ilişkili görece bir delik rolü ya da yöneldikleri delikle ilişkili görece bir duvar rolü üstlenebilirler. Beyaz duvar-kara delik sisteminde dolaşırlar. Burada hiçbir şey bir yüze benzememekle birlikte, yüzler sistemin tamamında dağılıma girer ve yüz hatları organize olur. Ve yine bununla birlikte, bu soyut makine hiç kuşkusuz yüzden başka bir şeyi de gerçekleştirebilir, ama bu öylesine bir düzene göre ve zorunlu birtakım gerekçeler olmadan olmaz.

Amerikan psikolojisi özellikle de anneyle çocuk arasındaki ilişki, *eye-to-eye contact* [göz teması] açısından yüzle fazlasıyla ilgilenmiştir. Dört gözlü makine mi? Bu araştırmalardaki bazı aşamaları anımsayalım: 1) Isakower'in uykuyla ilgili incelemelerinde, propriyoseptif,[5] elle, ağızla, deriyle ilgili ya da hatta belli belirsizce görsel duyumsamalar çocuğa ait ağız-göğüs ilişkisine gönderir. 2) Lewin'in rüyaların *beyaz ekranı* keşfinde ekran genelde görsel içeriklerle kaplanırken, rüyanın tek içeriği propriyoseptif duyumsamalar olduğunda beyaz kalır (bu ekran ya da beyaz duvar bir kez daha, yaklaşmakta, büyümekte olan ve sonunda yassılaşan göğüstür). 3) Spitz'in yorumuna göre beyaz ekran dokunsal bir duyumsama ya da temas nesnesi olarak göğsün kendisini temsil etmekten çok, asgari bir mesafe içeren ve bu bakımdan çocuğun göğsü

3 Türkçesi için bkz. F. Kafka, *Blumfeld: Geçkin Bir Bekar*, Tuğba Ertuğ (çev.), Pergole Yayınları, 2018. *(ç.n.)*

4 Bu bale hakkında bkz. Jean Barraqué, *Debussy*, Ed. du Seuil, 1977; savın metni bu çalışmada alıntılanır, s. 166-171.

5 Türkçeye "özalmaç" ya da "özduyum" olarak da çevrilen propriyosepsiyon terimi vücudun konumuna ve nasıl hareket ettiğine dair bilgi sağlayan duyudur. Kaslarda, tendonlarda ve eklemlerde bulunan sinirler aracılığıyla merkezi sinir sistemine iletilen sinyaller konum, hareket ve ivmeye dair bir temsile dönüştürülür ve böylece yön bulma ya da denge sağlamaya dönük işlevler yerine getirilir. Hareket ve kuvvete dair örtük geri-bildirim süreçlerini ilgilendirdiğinden, "altıncı his" olarak da adlandırılır. *(ç.n.)*

bulmak için yönelme amaçlı kullandığı annenin yüzünün belirdiği görsel bir algıdır. Dolayısıyla, çok farklı öğelerin iki tür birleşimi olacaktır: propriyoseptif, elle, ağızla ve deriyle ilgili duyumsamalar ve kara deliklere çekilen gözlerin şekliyle birlikte beyaz ekranda karşı cepheden görülen yüzün görsel algısı. Bu görsel algı beslenme edimiyle, hacim olarak göğüsle ve dokunmayla deneyimlenen oyuk olarak ağızla ilişkili olarak hızla belirleyici bir önem kazanır.[6]

O halde şu ayrımı önerebiliriz: Yüz bir delikler sisteminin, delikli bir yüzey sisteminin parçasıdır. Ama bu sistemin özellikle, bedene özgü (propriyoseptif) oyuk-hacim sistemiyle karıştırılmaması gerekir. Kafa bedene dahildir, yüz değil. Yüz bir yüzeydir: Yüz hatları, çizgileri, kırışıklıkları vardır; uzun yüz, kare yüz, üçgen yüz; yüz bir hacme uygulanıp onu sarmaladığında bile, artık delikten başka bir şey olmayan oyukları kuşatıp sınırlandırdığında bile bir haritadır. Kafa, hatta insan kafası bile bir yüz olmak zorunda değildir. Yüz ancak kafa bedenin bir parçası olmayı bıraktığında, artık beden tarafından kodlanmadığında, kendi başına artık bedensel, çok-sesli ve çok-boyutlu bir koda sahip olmadığında – kafa da dahil olmak üzere beden kodsuzlaştığında ve onun Yüz adını alacak olan bir şey tarafından *üst-kodlanması* zorunlu hale geldiğinde – üretilir. Bu da kafanın, onun tüm oyuk-hacim öğelerinin yüzselleştirilmesi gerektiği anlamına gelir. Bunu yapan delikli ekrandır, beyaz duvar-kara deliktir, yüzü üretecek olan soyut makinedir. Ama işlem bununla kalmaz: Kafa ve öğeleri kaçınılmaz bir süreç içinde bedenin tamamı yüzselleştirilebilir olmadan, bu noktaya getirilmeden yüzselleştirilmez. Ağızla burun, ama öncelikle gözler delikli bir yüzey haline gelince bedenin diğer hacimleri ve oyukları da onları izler. Doktor Moreau'nun adına yaraşır bir işlem: korkunç ve muhteşem. El, göğüs, karın, penis ve vajina, kalça, bacak ve ayak, hepsi de yüzselleştirilecektir. Fetişizm, erotomani, vb. bu yüzselleştirme sürecinden ayrılamazdır. Hiçbir şekilde, bedenin bir parçasını alıp onu bir yüze *benzetmek* ya da bir bulutta oynaşan bir rüya-yüz meydana getirmek söz konusu değildir. Burada insan-biçimcilik yoktur. Yüzselleştirme benzerlikle değil, bir gerekçeler düzeniyle işler. O, tüm bedeni delikli yüzeyden geçiren ve yüzün bir model ya da imge rolü oynamadığı, fakat tüm kodsuzlaşmış parçaların bir üst-kodlaması olan çok daha bilinçdışı ve makinesel bir işlemdir. Her şey cinseldir; hiçbir yüceleştirme yoktur, fakat yeni koordinatlar vardır. *Bunun da nedeni tam da, yüzün kafayı kaplamakla yetinmeyen*, fakat bedenin diğer parçalarını etkileyen ve hatta bunu benzerlik taşımayan diğer nesnelere gereksinim duyduğunda bile yapan *bir soyut makineye dayalı olmasıdır. Bu andan itibaren soru hangi durumların* yüzü ve yüzselleştirmeyi üreten *makineyi harekete geçirdiği* sorusu haline gelir. Kafa, hatta insan kafası zorunlu olarak bir yüz olmasa da yüz insan dünyasında üretilir. Ama onu üreten zorunluluk "genel olarak" insan varlıklarına uygulanmaz.

---

6 Bkz. Otto Isakower, "Contribution à la psychopathologie des phénomènes associés à l'endormissement", *Nouvelle revue de psychanalyse*, sayı 5, 1972; Bertram D. Lewin, "Le sommeil, la bouche et l'écran du rêve", *a.g.y.*; René Spitz, *De la naissance à la parole*, P.U.F., s. 57-63.

Kafa hayvansal değildir, ama genel olarak insani de değildir; hatta yüzle ilgili tümüyle insan-dışı bir şey vardır. Yüzün ancak belli bir eşikten itibaren insan-dışı olduğunu söylemek hata olacaktır: yakın çekim, aşırı büyütme, sıra dışı ifade, vb. Yüz en baştan itibaren insandaki insan-dışıdır, doğası gereği hareketsiz beyaz yüzeyleriyle, parıldayan siyah delikleriyle, boşluğuyla ve sıkıntısıyla yakın çekimdir. Sığınak-yüz. O noktaya kadar ki, eğer insanın bir yazgısı varsa, bu daha çok yüzden kaçmak, yüzü ve yüzselleştirmeleri çözmek, algılanamaz oluşa, yeraltı oluşa girmektir; bu da hayvansallığa ya da kafaya geri dönerek değil, oldukça ruhsal ve özel hayvan-oluşla, duvarı geçip kara deliklerden çıkan, *yüzsellik hatlarının*, sonunda yüzün organizasyonundan kendilerini kurtardıkları gerçek tuhaf oluşlarla olur – ufka savrulan çiller, rüzgârda savrulan saçlar, kendinizi gördüğünüz ya da imleyen öznelliklerin yüz yüze gelişinde kasvetle baktığınız gözler değil, katettiğiniz gözler. "Kollarıma aldığım karımın gözlerine artık bakamıyorum, fakat onu yüzerek katediyorum, kafa ve kollar ve bacaklar, göz yuvarlarının arkasında keşfedilmemiş bir bölge, geleceğe dair bir dünya olduğunu görüyorum ve burada hiçbir mantık işlemiyor. (...) Duvarı yıktım (...), gözlerim hiçbir işe yaramıyor, çünkü bana bilinenin imgesini geri gönderip duruyorlar. Tüm bedenim sürekli artan bir hızla hareket eden, asla yakalanamayan, asla arkaya bakmayan, asla azalmayan sürekli bir ışın demeti haline gelmeli. (...) *Böylece kulaklarımı, gözlerimi, ağzımı mühürlüyorum.*"[7] OsB. Evet, yüzün, yıkılması, çözülmesi koşuluyla büyük bir geleceği vardır. İmlemsize, öznesize doğru bir yola girdiği sürece. Ama daha neler hissettiğimizle ilgili hiçbir şey açıklamadık.

Kafa-beden sisteminden yüz sistemine doğru evrim ya da genetik aşamalar yoktur. Ne fenomenolojik konumlar vardır ne de kısmi nesnelerin yapısal ya da yapılandırıcı organizasyonlarıyla bütünleşmesi söz konusudur. Yüzselliğe özgü bu makineden geçmeden, zaten orada olan ya da varlığa getirilen bir özneye gönderme yapmak söz konusu değildir. Yüz yazınında, Sartre'ın bakışla ve Lacan'ın aynayla ilgili metinleri bir öznellik biçimine, fenomenolojik bir alanda yansıyan ya da yapısal bir alanda bölünen bir insanlık biçimine gönderme hatasına düşer. *Ama bakış bakışsız gözlerle, yüzselliğin kara deliğiyle ilişkili olarak yalnızca ikincildir. Ayna yüzselliğin beyaz duvarıyla ilişkili olarak yalnızca ikincildir.* Artık genetik eksen ya da kısmi nesnelerin bütünleşmesi terimleriyle konuşmamıza gerek yok. Ontogenezdeki aşamalara dayalı her yaklaşım keyfidir: En hızlı olanın birinci olduğuna, daha sonra gelenler için bir temel ya da sıçrama tahtası görevi gördüğüne inanılır. Kısmi nesnelere dayalı bir yaklaşımsa çok daha kötüdür; bu, her şeyi bir şekilde sonra yeniden dikmek üzere doğrayan, parçalayan ve anatomiye yatıran çılgın bir deneycinin yaklaşımıdır. İstediğiniz gibi herhangi bir kısmi nesneler listesi yapabilirsiniz: el, göğüs, ağız, gözler... Frankenştayn'dan çıkamazsınız. Ele almamız

7 Henry Miller, *Tropique du Capricorne*, Ed. du Chêne, s. 177-179 [Türkçesi: H. Miller, *Oğlak Dönencesi*, Avi Pardo (çev.), Siren Yayınları, 2021, s. 119-121].

gereken bedensiz organlar, parçalanmış organlar değil, öncelikle, söz konusu organların doğasını ve yerini belirleyecek ve bu bedeni bir organizma haline ya da hatta organizmanın yalnızca bir parçası olduğu bir katman sistemi haline getirecek olan farklı yeğin hareketlerle canlanan bir organsız bedendir. Açıktır ki en yavaş hareket ne en az yeğin ne de en son üretilecek ya da varılacak hareket değildir. Ve en hızlı olan, farklı hızlara sahip, bir aşamalar silsilesi taşımayan, eşsüremli olmasa da eşzamanlı olan bir gelişimin dengesizliği içinde en yavaş olana doğru zaten yakınsamış, onunla bağlantıya geçmiş olabilir. Beden bir kısmi nesneler sorunu değil, bir diferansiyel hızlar sorunudur.

Bu hareketler yersizyurtsuzlaşma hareketleridir. Bedeni hayvansal ya da insani bir organizma "haline getiren" onlardır. Örneğin, kavrayıcı el yalnızca ön pençenin değil, aynı zamanda lokomotor elin de *göreli* bir yersizyurtsuzlaşmasını içerir. Onun kendisinin bir eşdeşi vardır, bu da kullanım nesnesi ya da alettir: yersizyurtsuzlaşmış dal olarak değnek. Dik duruşlu kadının göğsü memeli hayvanın bezinin bir yersizyurtsuzlaşmasını belirtir; çocuğun, mukozalı zarların dışa kıvrılmasıyla oluşan dudaklarla bezeli ağzı hayvansal burnun ya da ağzın bir yersizyurtsuzlaşmasına işaret eder. Dudak-göğüs: Her biri diğerinin eşdeşi görevi görür.[8] İnsan kafası hayvanla ilişkili bir yersizyurtsuzlaşma içerirken, aynı zamanda kendisi de yersizyurtsuzlaşmış ortam olarak bir dünyanın (bozkır orman ortamıyla karşıtlığa giren ilk "dünya"dır) organizasyonunun eşdeşidir. Ama söz konusu yüz olduğunda, o daha yavaş olmasına rağmen çok daha yeğin bir yersizyurtsuzlaşmayı temsil eder. Bunun *mutlak* bir yersizyurtsuzlaşma olduğunu söyleyebiliriz: Bu yersizyurtsuzlaşma artık göreli değildir çünkü organizma katmanından insan olduğu kadar hayvan da olan kafayı çıkartır ve onu imlemlilik ve özneleşme gibi diğer katmanlarla bağlantıya sokar. Bu noktada yüzün büyük önem taşıyan bir eşdeşi vardır: yalnızca bir ortam olmayan, aynı zamanda yersizyurtsuzlaşmış bir dünya olan manzara. Bu "daha üst" düzeyde çok sayıda yüz-manzara eşdeşliği vardır. Hristiyan eğitimi hem yüzselliğin hem de manzarasallığın ruhsal kontrolünü hayata geçirir: Onların her ikisini de oluşturun, boyayın, tamamlayın, manzaraları yüzlere bağlayan bir tamamlayıcılığa göre onları düzenleyin.[9] Yüz ve manzaraya dair

8 Klaatsch, "L'évolution du genre humain", *L'Univers et l'humanité* içinde, Kreomer, cilt II: "Geri kalan yönler açısından insana çok benzeyen genç şempanzelerde dudakların kırmızı kenarlarının izini boşuna aradık. (...) Ağız iki beyaz kenar arasındaki bir çizgi gibi görünseydi, en zarif görünümlü genç kızın yüzü nasıl olurdu? (...) Öte yandan, maymunsulardaki pektoral bölge meme bezlerinin iki meme ucuna sahiptir, ancak hiçbir zaman göğüslerle karşılaştırılabilecek şekilde biçimlendirilmiş yağ yastıkçıkları yoktur." Emile Devaux'nun formülü: "Çocuk annenin göğüslerini ve anne de çocuğun dudaklarını yapmıştır" (*L'espèce, l'instinct, l'homme*, Ed. Le François, s. 264).

9 Yüz egzersizleri J.-B. de la Salle'in pedagojik ilkelerinde temel bir rol oynar. Ama daha önce Loyolalı İgnatius İsa'nın yaşamı, cehennem, dünya, vb. konularını ilgilendiren "yer bileşimlerini" ya da manzara alıştırmalarını öğretisine eklemişti. Barthes'ın dikkat çektiği üzere, bu, bir dile tâbi kılınmış iskelet imgelerini, aynı zamanda da dinsel ilmihallerde ve el kitaplarında bulduğumuz, tamamlanması, renklendirilmesi gereken etkin şemaları içerir.

el kitapları katı disiplin taşıyan ve sanatlara esin verdiği kadar onlardan esin de alan bir pedagoji oluşturur. Mimarlık onların kümelerini, evleri, köyleri ya da kentleri, anıtları ya da fabrikaları yerleştirir; bunlar mimarlığın dönüştürdüğü bir manzaradaki yüzler olarak işler. Resim aynı hareketi alır, fakat aynı zamanda, bir manzarayı yüzün işlevi olarak yerleştirerek, her ikisini de aynı şekilde işleyerek bu hareketi terse çevirir: "yüz-ve-manzara-nâme." Sinemadaki yakın çekim, yüzü her şeyden önce bir manzara olarak ele alır, onu bu şekilde tanımlar, kara delik ve beyaz duvar, ekran ve kamera. Ama aynısı daha önceki sanatlar, mimari, resim ve hatta roman için de geçerlidir: Yakın çekimler onların tüm eşdeşliklerini icat ederek onları canlandırır. Öyleyse, annen bir manzara mı yoksa bir yüz mü? Bir yüz mü yoksa bir fabrika mı? (Godard). Bilinmez, keşfedilmemiş bir manzarayı kuşatmayan bir yüz, sevilen ya da hayali kurulan bir yüzle dolu olmayan, gelmekte olan ya da zaten geçmiş olan bir yüz geliştirmeyen bir manzara yoktur. Hangi yüz birleştirdiği manzaralara, denizle tepeye, çağrı yapmamıştır? Hangi manzara, kendisini tamamlayacak olan ve çizgilerinin ve hatlarının beklenmedik tamamlayıcısını sağlayacak olan yüzü anımsatmamıştır? Resim soyut hale geldiğinde bile, bunu yalnızca kara delikle beyaz duvarı, beyaz tuvalle kara yarığın büyük bileşimini yeniden bulmak için yapar. Tuvalin, bir kaçış ekseni boyunca, çapraz kesen bir ufuk noktasında, bıçak darbeleriyle yarılarak ya da delinerek yırtılması ve de esnemesi: Makine halihazırda oradadır, daima yüzleri ve manzaraları, hem de en soyut olanlarını üreterek işler. Tiziano resimlerine siyah beyaz olarak başlardı, içi doldurulacak hatlar oluşturmak için değil, gelmekte olan renklerin her birinin matrisi olarak.

Roman — *Perceval karın sersemlettiği bir kaz sürüsünün uçuşuna tanıklık etti. (...) Kartal sürüden ayrı düşmüş bir kaz buldu. Ona öyle sert vurdu, öyle sert çarptı ki onu yere düşürdü. (...) Perceval kazın düştüğü ve kanın hâlâ belirgin olduğu yerdeki ezilmiş karları gördü. Kanın ve karın birlikte oluşturdukları bu imgeye bakmak için mızrağına dayandı. Bu canlı renk ona bir arkadaşının yüzünü anımsattı. Bunu düşünürken her şeyi unuttu çünkü tam bu anda, arkadaşının yüzündeki beyazlığın üstündeki kıpkırmızı renk tıpkı beyaz karın üstündeki bu üç damla kan gibiydi. (...) Atının üstünde uyuklayan bir şövalye gördük.* Burada her şey var: yüze ve manzaraya özgü artıklık, yüz-manzaranın karlı beyaz duvarı, duvarda dağıtılan kartalın ya da üç kan damlasının kara deliği ve aynı zamanda, yüz-manzaranın derin bir donakalım halindeki şövalyenin kara deliğine doğru akan gümüşi çizgisi. Şövalye belli koşullarda, kara deliği katederek, beyaz ekranı delerek, yüzü çözerek hareketi daha da ileri itemez mi – bu girişim geri tepse bile? [10] Tüm bunlar hiçbir şekilde roman tarzının bitişine işaret etmez, aksine bu baştan beri oradadır, bu türün özsel yanıdır. *Don Kişot*'u, kahramanın sanrılarını,

10 Chrétien de Troyes, *Perceval ou le roman du Graal*, Gallimard, Folio, s. 110-111. Malcolm Lowry'nin romanı *Ultramarine*'de geminin "mekanizmasının" egemen olduğu benzer bir sahne buluruz: Köpekbalıklarının istila ettiği suda bir güvercin boğulmaktadır, "sanki kırmızı bir yaprak beyaz bir

ahmakça fikirlerini, hipnotik ya da kataleptik hallerini gündeme getirerek şövalye romanının sonu olarak görmek yanlıştır. Beckett'in romanlarında, karakterlerin kara deliklerini, yersizyurtsuzlaşma çizgilerini, *Molloy*'un ya da *Adlandırılamayan*'ın şizofrenik gezintilerini, adlarını, anılarını ya da tasarılarını yitirmelerini gündeme getirerek romanın sonunu görmek genel olarak yanlıştır. Elbette romanın bir evrimi vardır, fakat bu kesinlikle orada değildir. Roman artık adlarını, ne aradıklarını ya da ne yaptıklarını bilmeyen, belleğini yitirmiş, ataksik ya da donakalmış, yitik karakterlerin macerasıyla tanımlanır sürekli. Roman tarzıyla dramatik ya da epik tarzlar arasındaki farkı yaratan onlardır (örneğin epik ya da dramatik kahraman delilikten ya da unutkanlıktan, vb. mustarip olduğunda, bu tümüyle farklı şekilde olur). *Clèves Prensesi* romanı tam da dönemin insanlarına paradoksal gözüktüğünden dolayı bir romandır: yokluk ya da "durağanlık" halleri, karakterlerin başına gelen uyku halleri. Romanda daima Hristiyan tarzı bir eğitim vardır. Molloy roman tarzının başlangıcıdır. Roman başladığında, örneğin Chrétien de Troyes'da, süreç boyunca romana eşlik edecek olan ana karakter en baştan oradadır: Saray aşkındaki şövalye zamanını adını, yaptıklarını, ona söylenenleri unutmakla geçirir, nereye gittiğini, ne konuştuğunu bilmez, sürekli bir mutlak yersizyurtsuzlaşma çizgisi çizer, aynı zamanda yolunu kaybeder, kara deliklerde durur ve onların içine düşer. "Şövalyeliği ve macerayı bekler." Chrétien de Troyes'daki herhangi bir sayfayı açtığınızda, mızrağına dayanmış halde atının üstünde oturup bekleyen, manzarada sevgilisinin yüzünü gören, yanıt vermesi için vurmanız gereken donakalmış bir şövalyeye rastlarsınız. Kraliçenin beyaz yüzünün önünde duran Lancelot atının nehre daldığını fark etmez; ya da geçmekte olan bir at arabasına atlar ve bu, içerde türlü rezilliklerin döndüğü bir at arabasıdır. Romana ait olan ve kimi zaman kara deliklerin bir beyaz duvarda dağıtıldığı, kimi zamansa beyaz ufuk çizgisinin bir kara deliğe doğru aktığı ya da bu iki durumun aynı anda gerçekleştiği bir manzara-yüz kümesi vardır.

YERSİZYURTSUZLAŞMA TEOREMLERİ YA DA MAKİNESEL ÖNERMELER

Birinci Teorem: Hiçbir zaman tek başımıza yersizyurtsuzlaşmayız, daima en az iki terim vardır, el-kullanım nesnesi, ağız-göğüs, yüz-manzara. Ve bu iki terimden her biri diğeri üstünde yeniden-yerliyurtlulaşır. Fakat yeniden-yerliyurtlulaşmayı ilkel

---

sağanağın üstüne düşmüştür" ve bu da kaçınılmaz bir şekilde kanlı bir yüzü anımsatır (Denoël, s. 182-196). Lowry'nin sahnesi o kadar farklı öğelerle bezelidir, o kadar özel bir şekilde organize edilmiştir ki, Chrétien de Troyes'nın sahnesinin etkisinden değil, yalnızca bir kesişmeden söz edilebilir. Bu da gerçek bir kara delik ya da kırmızı leke-beyaz duvar (kar ya da su) soyut makinesinin varlığını güçlü bir şekilde teyit eder.

ya da daha eski bir yerliyurtluluğa geri dönüşle karıştırmamak gerekir: Yeniden-yerliyurtlulaşma zorunlu olarak, kendisi yersizyurtsuzlaşmış bir öğenin kendi yerliyurtluluğunu yitirmiş bir başka öğe için yeni bir yerliyurtluluk olarak hizmet ettiği bir yapıntılar kümesini içerir. Örneğin elle alet, ağızla göğüs, yüzle manzara arasında tüm bir yatay ve tamamlayıcı yeniden-yerliyurtlulaşmalar sistemi vardır.

İkinci Teorem: İki yersizyurtsuzlaşma öğesinden ya da hareketinden en hızlı olanı zorunlu olarak en yeğin ya da en çok yersizyurtsuzlaşmış olan değildir. Yersizyurtsuzlaşma yeğinliğinin hareket ya da gelişme hızıyla karıştırılmaması gerekir. Hatta en hızlı olan, yeğinliğini en yavaş olanla bağlantıya sokabilir, ki o da bir yeğinlik olarak en hızlı olandan sonra gelmez, fakat eşzamanlı olarak başka bir katmanda ya da düzlemde iş başındadır. Böylece göğüs-ağız ilişkisi en baştan itibaren bir yüzsellik düzlemi üstünde yönlendirilir.

Üçüncü Teorem: Hatta *en az* yersizyurtsuzlaşmış olanın *en çok* yersizyurtsuzlaşmış olan üstünde yeniden-yerliyurtlulaştığı sonucunu çıkartabiliriz. Buradan da dikey olarak, aşağıdan yukarıya işleyen ikinci bir yeniden-yerliyurtlulaşma sistemi ortaya çıkar. Bu anlamda yalnızca ağız değil, göğüs, el, tüm beden ve aletin kendisi de "yüzselleşmiş"tir. Genel olarak, göreli yersizyurtsuzlaşmalar (çapraz-kodlama) belli bir bakımdan mutlak bir yersizyurtsuzlaşma üstünde yeniden-yerliyurtlulaşır (üst-kodlama). Kafanın bir yüzde yersizyurtsuzlaşmasının mutlak olduğunu, fakat bunun bir katmandan diğerine, organizma katmanından imlemlilik ve özneleşme katmanına geçmesi bakımından negatif kaldığını görmüştük. El ve göğüs yüzün üstünde ve manzaranın içinde yeniden-yerliyurtlulaşır: Aynı anda yüzselleştirilirken, manzarasallaştırılırlar. Bir kullanım nesnesi dahi yüzselleştirilecektir: Bir ev, bir eşya ya da bir nesne, bir giysi vb. bir yüze benzedikleri için değil, beyaz duvar-kara delik sürecine yakalandıkları için, soyut yüzselleştirme makinesine bağlandıkları için onların *bana baktıklarını* söylüyoruz. Sinemadaki yakın çekim bir yüze ya da yüz öğesine olduğu kadar, bir bıçağa, bir bardağa, bir saate ya da bir çaydanlığa da odaklanabilir; Griffith'teki "çaydanlık bana bakıyor" örneğin. Öyleyse Dickens *Çaydanlık ile Cırcır Böceği*'nin [*The Cricket on the Hearth*] şu ilk cümlesini yazdığında romandaki yakın çekimlerden söz etmek yersiz midir: "Çaydanlık başladı...",[11] ve aynısı resimde, bir natürmortun içeriden bir manzara-yüz haline gelme tarzı ya da Bonnard'da, Vuillard'da bir alet takımının, masa örtüsünün üstündeki bir bardağın ya da bir çaydanlığın yüzselleştirilme tarzı için de geçerli değil midir?

---

11 Eisenstein, *Film Form*, Meridian Books, s. 194-199: "Çaydanlık başladı... Dickens'ın *Çaydanlık ile Cırcır Böceği*'ndeki ilk cümlesi. Filmlerden daha uzak ne olabilir? Ama ne kadar tuhaf görünse de sinema da bu kazanda kaynamaya başladı. (...) Tipik bir yakın plan görür görmez haykırırız: Bu elbette saf Griffith... Bu çaydanlık tipik bir Griffith yakın çekimi. Griffith'in *Doğu Yolu* [*Way Down East*] filminde aynı ustalıkla katı yaşam figürünü ve karakterlerin suçlu Anna'yı sallanan bir buz kütlesinin hareketli yüzeyine iten buz gibi ahlaki figürünü çevreleyebilmesinden, doymuş bir yakın çekimin Dickens tarzında bir atmosfere sahip olduğunu fark ederiz" (burada yine beyaz duvarı buluyoruz).

Dördüncü Teorem: O halde soyut makine yalnızca, ürettiği yüzlerde gerçekleşmez, aynı zamanda bir gerekçeler düzenini (bir benzerlik organizasyonunu değil) izleyerek yüzselleştirdiği beden parçalarında, giysilerde ve nesnelerde çeşitli derecelere göre gerçekleşir.

Öte yandan şu soru hâlâ ortadadır: Yüzselliğin soyut makinesi ne zaman oyuna girer? Ne zaman harekete geçirilir? Basit örnekleri ele alalım: annenin, emzirme sırasında yüz üzerinden işleyen iktidarı; sevgilinin yüzü üzerinden, hatta dokunma üzerinden işleyen tutkuya dair iktidar; liderin yüzü üzerinden, flamalar, ikonlar ve fotoğraflarla, hatta kitle eylemleriyle işleyen politik iktidar; sinemada yıldızın yüzü ve yakın çekim üzerinden işleyen iktidarı; televizyonun iktidarı... Yüz burada bireysel olarak işlemez; yüzün var olması zorunluluğundan kaynaklanan, bireyleşmedir. Önemli olan, yüzün bireyselliği değil, onun işlemesini sağlayan ve bunu da belli durumlarda yapan şifrelemenin etkililiğidir. Bu bir ideoloji meselesi değil, iktidar organizasyonu ve ekonomisi meselesidir. Yüzün, yüzün gücünün iktidarı doğurduğunu ve onu açıkladığını söylüyor değiliz elbette. Buna karşılık, *bazı iktidar düzenlemeleri yüzün üretimine gereksinim duyarken*, bazıları duymaz. Örneğin ilkel toplumlarda pek az şey yüz üzerinden işler: Onların semiyotiği imleyen değildir, öznel değildir, özünde kolektiftir, çok-sesli ve bedenseldir, çok farklı ifade biçimlerini ve tözlerini oyuna sokar. Çok-seslilik bedenler üzerinden, onların hacimleri, içsel oyukları, dışsal değişkenlerinin bağlantıları ve koordinatları (yerliyurtluluklar) üzerinden işler. Elle ilgili bir semiyotik fragman, elle ilgili bir sekans ağızla ya da deriyle ilgili, ritmik, vb. bir sekansın altına konulmaksızın, onunla bütünleşmeksizin kendisini koordine eder. Örneğin Lizot "ödev, ritüel ve günlük yaşamın birbirinden ayrılmasının [nasıl] neredeyse mükemmel bir şekilde gerçekleştiğini (...) ve bugünkü zihinlerimiz için kavranamaz" olduğunu gösterir: Bir yas tutma durumunda bazıları müstehcen şakalar yaparken, bazıları ağlar; ya da bir Kızılderili flütünü tamir etmek için aniden ağlamayı keser.[12] Aynısı ensest için de geçerlidir; ensest yasağı yoktur, belli koordinatları izleyen yasak sekanslarıyla bağlantıya giren ensestli sekanslar vardır. Resimler, dövmeler, deriye kazınan işaretler bedenin çok-boyutluluğunu kucaklar. Maskeler dahi, kafayı bir yüz haline getirmektense onun bedene ait olmasını sağlar. Hiç kuşkusuz, bedenin koordinatlarını sarsan ve belli iktidar düzenlemelerinin taslağını çıkartan derin yersizyurtsuzlaşma hareketleri vardır; bununla birlikte onlar, özellikle uyuşturucuların da yardımıyla, bedenin yüzsellikle değil, hayvan-oluşlarla bağlantıya geçmesini sağlar. Elbette bu durumlarda daha az ruhsallık olduğu söylenemez, çünkü hayvan-oluşlar bir hayvan Ruhuna, bir jaguar-ruhuna, bir kuş-ruhuna, bir oselo-ruhuna, bir tukan-ruhuna dayanır – onlar bedeni bir yüz haline getirmektense, onu içeriden ele geçirir, onun

12 Jacques Lizot, *Le cercle des feux*, Ed. du Seuil, s. 34 vd.

oyuklarına girer, hacimleri doldurur. Ele geçirilme durumları İnsan Sesi'nin yüzle değil, bedenle doğrudan ilişkisini ifade eder. Şamanın, savaşçının ve avcının kırılgan ve geçici iktidar organizasyonları bedensellik, hayvansallık ve bitkisellik üzerinden işlemeleri bakımından çok daha ruhsaldır. İnsan kafasının hâlâ organizma katmanına ait olduğunu söylediğimizde, bir kültürün ve bir toplumun varoluşunu suçlamıyoruz elbette; bu kültürlerin ve bu toplumların kodlarının bedenlere, kafaların bedenlere aitliğine, kafa-beden sisteminin *oluşa-geçme* becerisine, ruhları ağırlama, arkadaşça olanlarını ağırlarken, düşmanca olanlarını itme becerisine dayandıklarını söylüyoruz yalnızca. "İlkeller" en insani, en güzel ve en ruhsal kafalara sahip olabilirler, onların yüzleri yoktur ve buna gereksinimleri de yoktur.

Bunun da basit bir gerekçesi var. Yüz bir tümel değildir. O, beyaz insanın yüzü dahi değildir; yüz geniş beyaz yanaklı, gözlerin kara delikler olduğu Beyaz İnsan'ın kendisidir. Yüz İsa'dır. Yüz Ezra Pound'un şehvani ortalama erkek olarak adlandırdığı tipik Avrupalı, kısacası sıradan gündelik Erotomanyak'tır (19. yüzyıl psikiyatristleri nemfomaniden farklı olarak erotomaninin çoğunlukla saf ve iffetli kaldığı konusunda haklıdırlar; erotomani yüz ve yüzselleştirme üzerinden işler). Yüz tümel değildir, *facies totius universi*'dir.[13] Süper star İsa: O tüm bedenin yüzselleştirilmesini icat eder ve onu her yere yayar (*Jeanne d'Arc'ın Çilesi*, yakın çekim). Yüz öyleyse doğası gereği tümüyle özgün bir fikirdir; ama bu onu en genel işlevini edinip uygulamaya koymaktan alıkoymaz: ikili-tek-anlamlılaştırma, ikilileştirme işlevi. Bunun da iki yönü vardır: Kara delik-beyaz duvar tarafından oluşturulduğu haliyle yüzsellik soyut makinesi biri birimleri veya öğeleri, diğeri seçimleri ilgilendirecek şekilde iki tarzda işler. Birinci yöne göre, kara delik genel gönderme yüzeyi olarak beyaz duvar ya da ekranda yer değiştiren merkezi bir bilgisayar, İsa, üçüncü göz olarak davranır. Makine kendisine sunulan içerik ne olursa olsun, bir yüz biriminin bir başka birimle ikili-tek-anlamlı bir ilişkiye giren temel bir yüzün kuruluşuna dönük olarak işleyecektir: erkek *ya da* kadın, zengin ya da fakir, yetişkin ya da çocuk, lider ya da tebaa, "şu *ya da* bu" Kara deliğin ekranda yer değiştirmesi, üçüncü gözün gönderme yüzeyinde gezinmesi iki iki birbirine bağlanan temel yüzlerden yapılma dört-gözlü makineler gibi çok sayıda dikotomiyi ya da ağaçsı-yapıyı oluşturur. Öğretmenin ve öğrencinin yüzü, babanın ve oğlun yüzü, işçinin ve patronun yüzü, polisin ve vatandaşın yüzü, suçlunun ve hâkimin yüzü ("hâkimin sert bir havası vardı, gözleri ufuksuzdu..."): Bireyleşmiş somut yüzler bu birimlerin, onların bu birleşimlerinin etrafında üretilir ve dönüştürülürler – askeri bir istidada sahip olduğunu hemen anlayabildiğimiz, tam bir Askeri Liseli çenesine sahip olduğunu söylediğimiz bir zengin çocuğunun yüzü gibi. Biz bir yüze sahip olmayız, daha çok, onun içine gireriz.

---

13 *Facies totius universi* Spinoza'nın Schuller'e mektubunda kullandığı bir ifade. "Tüm evrenin bedeni"; "evrenin sonsuzca genişlemekte olan bedeni" anlamlarına gelmektedir. *(ç.n.)*

Diğer yöne göreyse, yüzsellik soyut makinesi seçmeli bir yanıt ya da seçim rolü kazanır: Makine verili somut bir yüze göre neyin geçip neyin geçmeyeceğine, neyin uygun olup olmadığına, hangi temel yüzsellik birimlerine göre öyle olduğuna dair yargıda bulunur. İkili ilişki bu defa "evet-hayır" tipindedir. Kara deliğin boş gözü tıpkı hâlâ kabul ya da ret imleri gönderebilen yarı bunak bir despot gibi, soğurur ya da reddeder. Bir öğretmenin yüzünde tikler cirit atmakta ve onu "artık işler yürümüyor" gibi bir ifade doğuran bir kaygıyla kaplamaktadır. Bir sanık, bir denek küstahlığa dönen bir aşırı etkilenme hali içinde bir itaat sergiler. Ya da birisi dürüst olmak için fazla kibardır. Verili bir yüz ne bir erkeğin ne de bir kadının yüzüdür. Ne fakirin yüzü ne de zenginin yüzüdür. Servetini yitirdiğinden sınıf düşmüş birisi olabilir mi? Makine her kertede, uygun olmayan ya da kuşkulu gözüken yüzleri reddeder. Ama bunu yalnızca belli bir seçim düzeyinde yapar. Zira ikili-tek-anlamlı ilişkilerden kaçan her şey için ve ilk seçimde kabul edilenle ancak ikinci, üçüncü seçimlerde hoş görülen arasında ikili ilişkiler kurmak için mesafe tiplerinin ardışık olarak üretilmesi gerekecektir. Beyaz duvar genişlemeye devam ederken, kara delik defalarca işler. Öğretmen deliye dönmüştür; fakat delilik *n'inci* seçime uygun bir yüzdür (bununla birlikte bu sonuncu seçim değildir, çünkü hâlâ, deli olması gerektiğini varsaydığımız, fakat hiçbir delilik tipine uymayan delice yüzler vardır). Ah, bu bir erkek değil, bir kadın da değil, bir travesti: İkili ilişki ilk kategorinin "hayır"ıyla, ne pahasına olursa olsun ezilmesi gereken bir düşmanı belirtebilmekle birlikte belli koşullar altında bir hoşgörüye de işaret edebilen sonraki kategorinin "evet"i arasında kurulur. Her şekilde tanındın, soyut makine kendi ızgara sisteminin kümesine seni kaydetti. Açıktır ki yüzsellik makinesi sapma saptayıcı olarak yeni rolünde bireysel vakalarla yetinmez ve ilk rolünde genel bir tarzda yerine getirdiği şekilde normalliklerin bilgisayımını da üstlenir. Eğer yüz gerçekten de İsa'ysa, yani herhangi bir ortalama beyaz Erkek'se, ilk sapmalar, ilk mesafe tipleri ırksaldır: sarı erkek, siyah erkek, ikinci ya da üçüncü kategoriye giren erkekler. Onlar da duvarda kaydolacak, delik tarafından dağıtılacaklardır. Onların Hristiyanlaştırılması, yani yüzselleştirilmesi gerekir. Beyaz adamın iddiası olarak ırkçılık hiçbir zaman dışlamayla ya da herhangi birisinin Başkası olarak tayin edilmesiyle işlememiştir: Daha çok ilkel toplumlarda yabancı figürü "başkası" olarak kavranır.[14] Irkçılık uygun olmayan hatları gittikçe dış-merkezli ve geriye dönük hale gelen dalgalarda, bazen onları verili bir yerde, verili koşullarda ve verili bir gettoda hoş görerek, bazen de başkalığa asla tahammül etmeyen duvardan silerek bütünleştirmeye çabalayan beyaz Erkek yüzünün işlevi olarak, sapma mesafelerinin belirlenmesiyle işler (bu bir Yahudi, bu bir Arap, bu bir zenci, bu bir deli..., vb.). Irkçılık açısından dışarısı yoktur, dışarıda insanlar yoktur. Yalnızca bizim gibi olmak isteyen ve suçu öyle

14 Yabancının Başkası olarak yakalanması hakkında, bkz. Haudricourt, "L'origine des clones et des clan", *L'Homme*, Ocak 1964, s. 98-102. Ve Jaulin, *Gens du soi, gens de l'autre*, 10-18 (önsöz, s. 20).

olmamak olan insanlar vardır. Kesim artık bir içerisiyle bir dışarısı arasında değildir, eşzamanlı imleyen zincirlerin ve ardışık öznel seçimlerin içindedir. Irkçılık asla başkasının parçacıklarını saptamaz, o, aynının dalgalarını özdeşleştirilmeye direnenlerin (ya da ancak verili bir sapma mesafesine göre özdeşleştirilmeyi kabul edenlerin) yok edilmesine varıncaya dek yayar. Zalimliğinin eşdeğeri yalnızca beceriksizliği ve naifliğidir.

Daha neşeli bir tarzda, resim her türlü İsa-yüz kaynaklarını keşfetti. Resim tüm yüz birimlerini, ama aynı zamanda da sapma mesafelerini üretmek için İsa'nın yüzünü kullanarak, yüzselliğin soyut makinesinden, beyaz duvar-kara delikten her yönde yararlandı. Bu bakımdan, Orta Çağ'dan Rönesans'a, resmin dizginsiz bir özgürlük gibi duran coşkun bir sevinci vardır. İsa tüm bedenin (kendisininkinin) yüzselleştirilmesini ve tüm ortamların (kendisininkinin) manzarasallaştırılmasını yönetmekle kalmaz, aynı zamanda tüm temel yüzleri oluşturur ve tüm mesafeleri tasarrufunda tutar: fuardaki atlet-İsa, üslupçu-ibne-İsa, zenci İsa ya da en azından duvarın kıyısında duran kara Bakir. En büyük delilikler Katolik kod üzerinden tuvalde belirir. Pek çok örnekten sadece bir tanesi: Manzaranın beyaz arkaplanında ve gökyüzünün siyah-mavi deliğinde beliren, uçurtma makinesine dönüşmüş, çarmıha gerilmiş İsa ışınlarla Aziz Francis'e stigmalar yollar;[15] stigmalar azizin bedeninin yüzselleştirilmesini İsa'nın bedeninin imgesinde işletirler, fakat stigmaları azize taşıyan ışınlar aynı zamanda Francis'in kutsal uçurtmayı çekmek için kullandığı iplerdir. İnsanlar haç imi altında yüzü ve yüzselleştirme süreçlerini yönlendirmeyi öğrenmiştir.

Malumat teorisi ikili-tek-anlamlı ilişkilerdeki öğeler olarak ya da mesajlar arasında bu ilişkilere göre organize olmuş öğeler olarak halihazırda işlemekte olan hazır-yapılı *imleyen* mesajların homojen bir kümesini çıkış noktası olarak alır. İkinci olarak, bir birleşimin çekilişi öğelerin sayısına göre oransal olarak artan *öznel* ikili seçimlerin belli bir sayısına dayanır. Ama sorun şudur ki tüm bu ikili-tek-anlamlılaştırmalar, bu ikilileştirmeler (ki bazılarının söylediği gibi, yalnızca hesaplama becerilerindeki artışa bağlı değildir) bir duvarın ya da ekranın serimlenmesini, merkezi bir bilgisayıcı deliğin konulmasını önceden varsayar; o olmadan hiçbir mesaj ayırt edilemez, hiçbir seçim yapılamaz. Kara delik-beyaz duvar sistemi her türlü uzayı zaten ızgaraya almış, kendi ağaçsı-yapılarının ya da dikotomilerinin taslaklarını zaten çıkartmış olsa gerektir, ki böylece imleyen ve öznellik ağaçsı-yapılarının ya da dikotomilerinin olanağını kavranır kılabilsin. İmlemlilik ve özneleşmenin karma semiyotiği dışarıdan gelebilecek davetsiz girişlere karşı özel olarak kendisini koruma gereksinimi duyar. Aslında artık hiçbir dışarısı olmasa gerektir: Hiçbir göçebe makine, hiçbir ilkel çok-seslilik kendi heterojen ifadelerinin töz birleşimleriyle ortaya çıkmamalıdır. Her türlü tercüme-edilebilirliğin koşulu olarak tek bir ifade tözü olmalıdır. Ayrık, dijitalleşmiş, yersizyurtsuzlaşmış öğelerle işleyen imleyen zincirler ancak onları koruyan semiyolojik bir ekranın, bir

15 Giotto'nun *Stigmaları Alan Aziz Francis* tablosundan söz ediliyor. *(ç.n.)*

duvarın bulunması koşuluyla oluşturulabilir. İki zincir arasındaki ya da bir zincirin her noktasındaki öznel seçimler ancak hiçbir dışsal fırtınanın zincirleri ve özneleri önüne katıp götürmemesi koşuluyla yapılabilir. Bir öznellikler ağı ancak, atanılan duygulamları ve de egemen imlemeleri aşabilen ya da dönüştürebilen her şeyi yakalayan merkezi bir göze, bir kara deliğe sahip olunması durumunda oluşturulabilir. Üstelik, olduğu haliyle dilin bir mesaj taşıyabileceğine inanmak saçmadır. Bir dil daima, yüzlerde sözceleri duyuran, sürmekte olan imleyenlere ve ilgilenilen öznelere bağlı olarak onları dengeleyen yüzlerde saklıdır. Seçimlere yüzler kılavuzluk eder ve öğeler yüzlerin etrafında organize olurlar: Ortak bir gramer yüzlerin eğitiminden asla ayrılamaz. Yüz gerçek bir megafondur. Dolayısıyla, yüzselliğin soyut makinesi koruyucu bir ekran ve bilgisayıcı bir kara delik sağlamakla yetinmese gerektir, ayrıca onun ürettiği yüzler her türlü ağaçsı-yapıyı ve dikotomileri çizer; bunlar olmadan, imleyen ve öznel, dilde kapsamlarına aldıkları ağaçsı-yapıları ve dikotomileri işletemezler. Hiç kuşku yok ki yüzün ikilikleri ve ikili-tek-anlamlılıkları dilin, onun öğelerinin ve öznelerinin ikilikleriyle ve ikili-tek-anlamlılıklarıyla aynı değildir. Aralarında hiçbir benzerlik bulunmaz. Ama birinciler ikincilerin temelinde yatar. Aslında, yüzsellik makinesi herhangi bir türden biçimlenmiş içeriği tek bir ifade tözüne tercüme ettiğinde, onu özel bir imleyen ve öznel ifade biçimine zaten boyun eğdirmiş olur. İmleyen öğelerin ayırt-edilebilirliğini, öznel seçimlerin gerçekleşmesini olanaklı kılan önceki ızgaralamayı işletir. Yüzsellik makinesi imleyene ve özneye yapılan bir ekleme değildir; o daha çok, bağlantıyı sağlayan ve koşullandırandır: Yüzün ikili-tek-anlamlılıkları, ikilikleri diğerlerini çiftler, yüz artıklıklarını öznel ve imleyen artıklıklarla artıklığa sokar. Bunun nedeni tam da yüzün bir soyut makineye dayanması, ne önceden orada olan bir özneyi ne de bir imleyeni varsaymasıdır. Yüz onların bağlantısını sağlar ve onlara zorunlu tözü verir. Yüzleri seçen, Szondi testinde olduğu gibi, bir özne değildir; özneleri seçen yüzlerdir. Kara leke-beyaz delik figürünü ya da beyaz sayfa-kara deliği yorumlayan, Rorschach testinde olduğu gibi, bir imleyen değildir; imleyenleri programlayan o figürdür.

Yüzselliğin soyut makinesini neyin harekete geçirdiği sorusu konusunda ilerleme kaydettik, çünkü o her zaman ya da herhangi bir toplumsal oluşumda uygulanıyor değildir. *Bazı* toplumsal oluşumların yüze ve de manzaraya gereksinimi vardır.[16] Bunun arkasında tüm bir tarih yatar. Çok çeşitli ifade tözlerini ve biçimlerini oyuna sokan heterojen, çok-sesli, ilkel semiyotiklerin tamamının bir imlemlilik ve özneleşme semiyotiği lehine, çok farklı tarihlerde, genelleşmiş bir çöküşü meydana gelmiştir. İmlemlilikle özneleşme arasındaki farklar ne olursa olsun, şu ya da bu durumda

16 Maurice Ronai manzaranın, kavramından daha az olmayan gerçekliği içinde çok özel bir semiyotiğe ve iktidar aygıtlarına nasıl gönderdiğini gösterir: Coğrafya burada kendi kaynaklarından birini, aynı zamanda da politik bağımlılığının ilkesini bulur ("vatanın ya da ulusun yüzü" olarak manzara). Bkz. "Paysages", *Herodote*, sayı 1, Ocak 1976.

hangisi diğerinin üstünde egemenlik kuruyor olursa olsun, olgusal karışımlarının değişken figürleri neler olursa olsun, tam da her türlü çok-sesliliği ezme, dili özel bir ifade biçimi olarak kurma, ikili-tek-anlamlı imleyenle ve öznel ikilileştirmeyle işleme konusunda ortaktırlar. Dile özgü üst-doğrusallık çok-boyutlu figürle birlikte koordine olmayı bırakır: Şimdi tüm hacimleri düzlemekte, tüm çizgileri kendi altına koymaktadır. Dilbilimin bir ikili indirgemeler kümesi üzerinden ele alacağı eşseslilik ya da muğlak sözceler problemiyle sürekli ve hızla karşılaşması tesadüf müdür? Daha genel olarak, dilbilim hiçbir çok-sesliliğe, hiçbir köksap hattına tahammül edemez: Koşup oynayan, dans eden, resim çizen bir çocuk dikkatini dile ve yazıya veremiyordur, o asla iyi bir özne olamayacaktır. Özetle, yeni semiyotik her türlü ilkel semiyotik çokluğunu sistematik olarak yok etme gereksinimi duyar, her ne kadar ondan geriye kalanların bir kısmını çok iyi belirlenmiş kapalı alanlarda saklı tutsa da.

Bununla birlikte, birbirlerine karşı sadece silahlarıyla böylece savaş açan semiyotikler değildir. *Bunlar, imlemliliği ve özneleşmeyi,* onların belirlenmiş ifade biçimi olarak dayatan, yeni içeriklerle karşılıklı önvarsayım halinde olan *çok özel iktidar düzenlemeleridir:* Despotik düzenlemenin olmadığı imlemlilik, otoriter düzenlemenin olmadığı özneleşme yoktur, ikisi arasında, tam olarak imleyenlerle etkide bulunan ve ruhlar ve özneler üstünde uygulanan iktidar düzenlemelerinin olmadığı karışma yoktur. Yeni semiyotiğe emperyalizminin araçlarını, yani diğer semiyotikleri ezme ve dışarıdan gelecek her türlü tehdide karşı kendini koruma araçlarını veren bu iktidar düzenlemeleri, bu despotik ya da otoriter oluşumlardır. Ortak yürütülen bir çabayla çok-sesli ya da çok-boyutlu semiyotiklerin geçtiği bedenin ya da bedensel koordinatların ortadan kaldırılması söz konusudur. Bedenler disiplin altına alınacak, bedensellik çözülecek, hayvan-oluşlar kovalanacak, organik katmanlardan imlemlilik ve özneleşme katmanlarına sıçrandığından yersizyurtsuzlaşma yeni bir eşiğe dek itilecektir. Tek bir ifade tözü üretilecektir. Beyaz duvar-kara delik sistemi inşa edilecek ya da daha çok, öznenin özerkliğiyle birlikte, imleyenin her şeye-gücü yetmesini sağlayıp bunu garanti altına alması gereken bu soyut makine harekete geçirilecektir. Beyaz duvara iğnelenecek, kara deliğe tıkılacaksınız. Bu makineye yüzsellik makinesi adı verilir çünkü o, yüzün toplumsal üretimidir, çünkü bedenin tamamının, muhitinin ve nesnelerinin yüzselleştirilmesi, dünyaların ve ortamların tamamının manzarasallaştırılması işlemini yürütür. Bedenin yersizyurtsuzlaşması yüzde bir yeniden-yerliyurtlulaşmayı içerir; ortamların ya da bedensel koordinatların çöküşü bir manzaranın kuruluşunu içerir. İmleyenin ve öznelin semiyotiği asla bedenler aracılığıyla geçmez. İmleyeni bedenle ilişkiye sokuyormuş gibi yapmak saçmalıktır. Olsa olsa, o zaten tümüyle yüzselleştirilmiş bir bedenle ilişkili olabilir. Bir yanda üniformalarımızla giysilerimiz arasındaki, diğer yanda resimle ilkel kılıklar arasındaki fark birincilerin düğmelerin kara deliğiyle ve kumaşın beyaz duvarıyla bedenin yüzselleştirilmesi işlemini yürütmesidir. Burada maske bile önceki işlevinin zıddı olarak yeni bir işlev edinir.

Zira maskenin hiçbir birleştirici işlevi yoktur, o ancak negatif bir işleve sahip olabilir (maske hiçbir durumda, gösterdiğinde ya da açığa vurduğunda bile, gizlenmeye, saklanmaya hizmet etmez). Ya maske ilkel semiyotiklerde olduğu gibi kafanın bedene aitliğini ve onun hayvan-oluşunu sağlar. Ya da aksine, günümüzde olduğu gibi, yüzün dikilmesini, yükselmesini, kafayla bedenin yüzselleştirilmesini sağlar: Dolayısıyla maske kendisinde yüzdür, yüzün soyutlanması ya da işlemidir. Yüzün insan-dışılığı. Yüz asla önceden-mevcut bir imleyen ya da özne varsaymaz. Sıra tamamen farklıdır: despotik ve otoriter somut iktidar düzenlemesi → yüzsellik soyut makinesinin harekete geçirilmesi, beyaz duvar-kara delik → yeni imlemlilik ve özneleşme semiyotiğinin bu yeni delikli yüzeye yerleştirilmesi. Bu yüzden özel olarak iki problemi ele alıp duruyoruz: yüzün onu üreten soyut makineyle ilişkisi; yüzün bu toplumsal üretime gereksinim duyan iktidar düzenlemeleriyle ilişkisi. Yüz bir politikadır.

Elbette, imlemlilik ve özneleşmenin ilkece tümüyle ayrı olan, kendi farklı rejimleri (döngüsel ışıma, dilimli doğrusallık), kendi farklı iktidar aygıtları (genelleşmiş despotik kölelik, otoriter süreç-sözleşme) olan semiyotikler olduklarını zaten görmüştük. Bunların ikisi de İsa'yla, evrensel Hristiyan olarak Beyaz Adam'la başlamaz: Asyalı, zenci ya da Kızılderili despotik imlemlilik oluşumları vardır; otoriter özneleşme süreci en saf haliyle Yahudi halkının kaderinde ortaya çıkar. Ama bu semiyotikler arasındaki fark ne olursa olsun, olgusal olarak yine bir *karışım* oluştururlar ve hatta bu karışım düzeyinde kendi emperyalizmlerini, bir başka deyişle diğer bütün semiyotikleri ezme yönündeki ortak iddialarını öne sürerler. Bir öznellik tohumu içermeyen imlemlilik, imleyenden geride kalanları beraberinde sürüklemeyen özneleşme yoktur. İmlemlilik her şeyden önce bir duvarda sıçrıyorsa, öznellik her şeyden önce bir deliğe dökülüyorsa, o halde imlemlilik duvarının zaten kara delikler içerdiğini ve özneleşmenin kara deliğinin duvarın hurdalarını hâlâ beraberinde götürdüğünü söylememiz gerekiyor: O halde karışım açıkça beyaz duvarla kara deliğin birbirinden ayrılamadığı makinede temellenir ve iki semiyotik sürekli, tıpkı "Yahudi'yle Firavun" arasında olduğu gibi, kesişerek, bölünerek ve birbirine bağlanarak karışır. Ama dahası da vardır çünkü karışımların doğası geniş ölçüde çeşitlenebilir. Yüzsellik makinesine İsa'nın sıfır yılını ve Beyaz Adam'ın tarihsel gelişimini atfedebiliyorsak, bunun nedeni karışmanın, tıpkı koyu-kırmızı şarap damlalarının beyaz suda dağılması gibi, her öğenin bir başka öğede yayıldığı tam bir iç içe geçme sürecine dönük olarak sürekli bir bölünme ve kesişme halinde olmasıdır. Bizim modern Beyaz Adam semiyotiğimiz, kapitalizmin semiyotiği imlemlilik ve özneleşmenin etkili bir şekilde birbirine geçtiği bu karışım haline erişmiştir. Bu yüzden de yüzsellik ya da beyaz duvar-kara delik sistemi en geniş kapsamını burada bulur. Bununla birlikte karışım halleriyle öğelerin çeşitlenen oranlarını ayırt etmemiz gerekiyor. Gerek Hristiyanlık hali gerekse de Hristiyanlık-öncesi haller içindeki bir öğe bir diğerini beraberinde götürebilir, diğerinden daha güçlü ya da daha güçsüz hale gelebilir. Böylece hem yüzsel

birimlerle hem de daha önce tanımladığımız yüzsel mesafelerle karışmayan *sınır-yüzleri* tanımlama noktasına geldik.

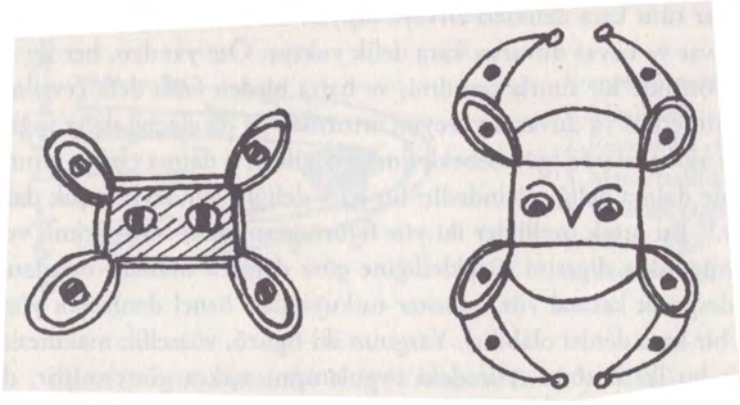
I. Burada, kara delik beyaz duvarın üstündedir. Bu bir birim değildir çünkü kara delik duvarın üstünde sürekli yer değiştirir ve ikilileştirmeyle işler. İki kara delik, dört kara delik, *n* sayıda kara delik gözler olarak dağıtılırlar. Yüzsellik daima bir çokluktur. Manzara bir Ernst tablosunda, Aloïse'in ya da Wölfli'nin desenlerinde olduğu gibi, gözlerle ya da kara deliklerle dolacaktır. Bir deliğin sınırlarını belli eden çemberler beyaz duvar üstünde kaydedilir: Böyle bir çemberin olduğu her yere bir göz koyabiliriz. Hatta bunu bir yasa olarak önerebiliriz: Bir deliğin sınırı ne kadar çok belli olmuşsa, sınırlama etkisi de o kadar çok deliğin üzerinde kaydığı yüzeyi arttırma ve bu yüzeye bir kapma kuvveti verme şeklinde ortaya çıkar. En saf vaka şeytanları temsil eden Etiyopya halk parşömenlerinde bulunabilir: Parşömenin beyaz duvarının üstünde iki kara delik çizilir ya da kare yüzün veya yuvarlak yüzün taslağı çıkartılır, ama bu kara delikler yayılır ve yeniden üretilirler, artıklığa girerler ve ikinci bir çemberin çizildiği her defasında yeni bir kara delik oluşturulur ve onun içine bir göz konulur.[17] Bir yüzeyin kapma etkisi yüzey genişledikçe daha da artar. İmleyen despotik yüz ve onun kendi artışı, çoğalması, sıklık artıklığıdır bu. Gözler arttırılır. Despot ya da temsilcileri her yerdedir. Bu, önden görülen yüz, kendisi de kara delikler tarafından gafil avlandığından daha az gören bir özne tarafından görülen yüzdür. Yazgının bir figürüdür, *karasal* yazgı, imleyen nesnel yazgı. Sinemadaki yakın çekim bu figürü iyi bilir: Griffith'te bir yüzün yakın çekimi, bir yüz öğesi ya da yüzselleşmiş bir öğe dolayısıyla öngörücü zamansal bir değer kazanır (saatin akrep ve yelkovanı bir şeyler duyurmaktadır).

II. Buradaysa tam tersine, beyaz duvar incelmiş, kara duvara doğru gitmekte olan gümüş bir ipliğe dönüşmüştür. Bir kara delik diğer tüm kara delikleri, gözleri, yüzleri "zirveye taşırken", aynı zamanda manzara, en uç noktası deliğin etrafında sarımlanan bir iplik haline gelir. Bu, yine bir çokluktur, fakat yazgının bir başka figürüdür, yansıtmalı, tutkuya dair, öznel yazgı. O, *denizcilik* yüzü ya da manzarasıdır: Gökyüzüyle suların ya da yeryüzüyle suların ayrım çizgisini izler. Bu otoriter yüz profilden görünür ve kara deliğe doğru akar. Ya da iki yüz, yüz yüze gelir, fakat gözlemci bunu profilden görür ve onların birleşmesi sınırsız bir ayrımla zaten

17 Bkz. Jacques Mercier, *Rouleaux magiques éthiopiens*, Ed. du Seuil. Ve "Les peintures des rouleaux protecteurs éthiopiens", *Journal of Ethiopian Studies*, XII, Temmuz 1974; "Etude stylistique des peintures de rouleaux protecteurs éthiopiens", *Objets et mondes*, XIV, Yaz 1974 ("Göz bedenin yerine geçen yüzün yerine geçer. (...) Gözbebekleri iç uzaylarda çizilir. (...) Bu nedenle büyüsel anlamın göze ve yüze dayalı yönlerinden, çapraz-taralı, damalı, dört köşeli yıldızlı figürler taşıyan geleneksel motiflerin kullanımından söz etmek gerekir"). Soyu Süleyman'a ve onun büyücüler sarayına dayanan Negus'un iktidarı meleksi ya da şeytani bir kara delik gibi çalışan kor gözlerine dayanıyordu. J. Mercier'nin çalışmalarının tamamı yüzün işlevleriyle ilgili her türlü analiz için temel bir katkı sağlar.

Basit makine | Sınırlama etkilerinin artışı | Dört gözlü makine

Arttırılan sınırlarla gözlerin çoğalması

Karasal İmleyen Despotik Yüz

işaretlenmiş bir halde bulunur. Ya da yüzler birbirinden yüz çevirir, ihanetle sürüklenir. Tristan, Isolde, Isolde, Tristan, kendilerini ihanetin ve ölümün kara deliğine taşıyan gemideler. Bilincin ve tutkunun yüzselliği, tınlamanın ya da eşleşmenin artıklığı. Yakın çekimin etkisi, bu defa bir yüzeyi kapatırken onu arttırmak değildir, o, zamansal öngörü değerine dönük işlevini yitirir. Bir yeğinlik ölçeğinin kaynağına işaret eder ya da bu ölçeğin bir parçasıdır, yüzler varış noktası olarak kara deliğe ne kadar çok yaklaşırsa, yakın çekim de onların izlediği çizgiyi o kadar ısıtır: Ayzenştayn yakın çekimi Griffith yakın çekimine karşı (*Potemkin Zırhlısı*'ndaki yakın çekimlerde kederin ya da öfkenin yeğinlikli artışı).[18] Burada da yine, yüzün iki sınır-figürü arasındaki tüm birleşimlerin olanaklı olduğunu açıkça görüyoruz.

18 Ayzenştayn'ın kendi yakın çekim kavrayışını Griffith'inkinden ayırma tarzı hakkında bkz. *Film Form*.

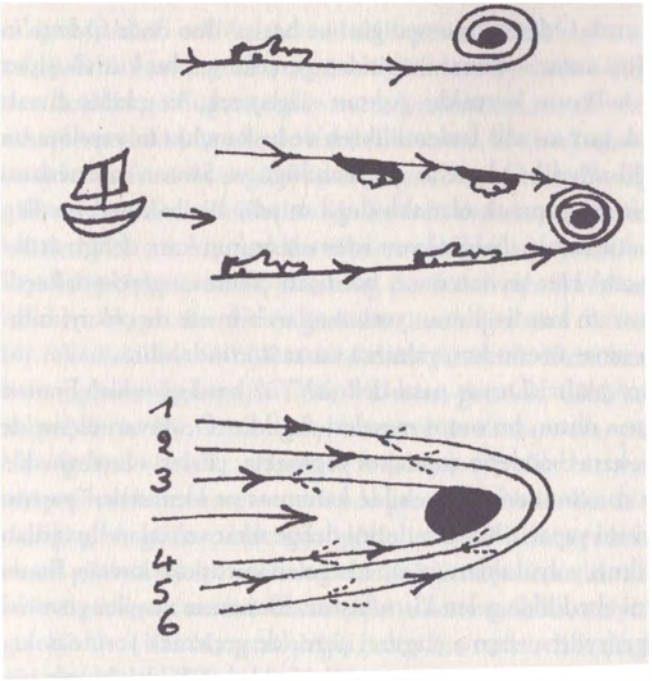
Pabst'ın *Lulu* filminde yenik Lulu'nun despotik yüzü cinayeti duyurmaya dönük bir öngörü değeri taşıyan bir ekmek bıçağı imgesiyle bağlantıya sokulur; fakat aynı zamanda Karındeşen Jack'in otoriter yüzü onu bıçağa ve Lulu'nun katiline götüren tüm bir yeğinlikler ölçeğinden geçer.

Daha genel olarak, iki sınır-figür arasındaki ortak özellikleri fark edebiliriz. Bir yandan, beyaz duvar, geniş beyaz yanaklar imleyenin tözsel öğesi olsa da ve kara delik, gözler öznelliğin yansıtmalı öğesi olsa da ikisi daima birlikte giderler. Ama bu, iki kipten birinde gerçekleşir: Kimi zaman, kara delikler beyaz duvarda pay edilir ve çoğaltılır, kimi zamansa aksine, kendi zirve noktasına ya da ufuktaki ipliğine indirgenen duvar tüm kara delikleri zirveye taşıyan bir kara deliğe doğru savrulur. Kara deliksiz duvar ve beyaz duvarsız kara delik yoktur. Öte yandan, her iki durumda da kara delik özünde bir sınırla çevrilmiş ve hatta birden fazla defa çevrilmiştir; bu sınır çizmenin etkisi ya duvarın yüzeyini arttırmak ya da çizgiyi daha yeğin kılmaktır. Kara delik asla gözlerde (göz bebeklerinde) değildir, o daima çizilen sınırın içindedir ve gözler de daima deliğin içindedir: bir kara deliğin içindeyken çok daha iyi gören ölü gözler.[19] Bu ortak özellikler iki yüz figürü arasındaki sınır-farkını ve hangisinin karma semiyotikte diğerini sürüklediğine göre değişen oranları ortadan kaldırmaz. İmleyen despotik karasal yüz, otoriter tutkuya dair öznel denizcilik yüzü (çöl aynı zamanda bir kara denizi olabilir). Yazgının iki figürü, yüzsellik makinesinin iki hali. Jean Paris bu iki kutbun resimdeki uygulanışını açıkça göstermiştir, despotik İsa kutbu ve tutkuya dayalı İsa kutbu: Bir yandan, bir Bizans mozaiğinde olduğu gibi, İsa'nın, altın arkaplanda duran gözlerin kara deliğiyle karşıdan görülen yüzü, öne yansıtılan derinlik; diğer yandan, bir Quattrocento tuvalinde olduğu gibi, kesişip birbirinden yüz çeviren, dörtte üç profilden ya da profilden görülen yüzler, çok sayıda çizgi çizen, derinliği tablonun kendisinde bütünleştiren yandan bakışlar (geçişe ve karışıma dair gelişigüzel örnekler verebiliriz: Duccio'nun, bir su manzarası taşıyan *Aziz Pietro'ya Çağrı* eseri; ikinci formül halihazırda İsa'yı ve ilk balıkçıyı alıp götürürken, ikinci balıkçı Bizans kodunun içinde kalır).[20]

Swann'ın aşkı: Proust yüzü, manzarayı, resmi, müziği, vb. tınlatmayı başarmıştır. Swann-Odette hikâyesindeki üç uğrak. Öncelikle, bütün bir imleyen düzenek kurulur. Geniş beyaz ya da sarı yanaklı Odette'in yüzü ve kara delikler olarak gözler. Ama

19 Bu, korku romanında ve bilimkurguda yaygın bir temadır: Gözler kara deliğin içindedir, tersi değil ("Bu kara delikten çıkan parlak bir disk görüyorum, gözlere benziyor"). Çizgi romanlar, örneğin *Circus*, sayı 2, yüzler ve gözlerle doldurulmuş bir kara deliği ve bu kara deliğin geçişini sunar. Gözlerin deliklerle ve duvarlarla ilişkisi hakkında bkz. J.-L. Parant'ın metinleri ve çizimleri, özellikle de *Les yeux MMDVI*, Bourgois.

20 Bkz. Jean Paris'in analizleri, *L'espace et le regard*, Ed. du Seuil, cilt I, 1. bölüm (aynı şekilde, Bakire'nin evrimi ve yüzünün çocuk İsa'nın yüzüyle bağlantılarının çeşitlenmesi hakkında bkz: cilt II, 2. bölüm).

Bekar makine

Eşleşmiş makine

Kompleks makine:
1. Müziksellik çizgisi
2. Resimsellik çizgisi
3. Manzarasallık çizgisi
4. Yüzsellik çizgisi
5. Bilinç çizgisi
6. Tutku çizgisi, vb.

Öznel Otoriter Denizcilik Yüzü (Tristan ve Isolde'ye Göre)

bu yüzün kendisi sürekli, aynı şekilde duvara yerleştirilmiş olan başka şeylere gönderir. Swann'ın estetizmi, amatörlüğü bundan kaynaklanır: Bir şeyin imleyen imi altında işleyen bir yorumlama ağında sürekli başka bir şeye göndermesi gerekir. Bir yüz bir manzaraya gönderir. Bir yüz bir resmi, bir tablo fragmanını "anımsat"malıdır. Bir müzik Odette'in yüzüyle bağlantıya giren bir cümleciğin ağızdan kaçmasına neden olmalıdır, öyle ki cümlecik artık bir sinyalden başka bir şey değildir. Beyaz duvar doldurulur, kara delikler yerleştirilir. Bir yorumlama gönderimi içindeki tüm bu imlemlilik düzeneği iki uğrağı, Swann'ın kıskançlığının, yakınmacılığının, erotomanisinin geliştiği tutkuya dair, öznel uğrağı hazırlar. Odette'in yüzü şimdi tek bir kara deliğe, Swann'ın Tutkusu'nun kara deliğine doğru koşturan bir çizgi boyunca uzanmaktadır. Diğer çizgiler de, manzarasallık, resimsellik ve müziksellik çizgileri de hızla bu donakalım deliğine akmaya başlar ve onun etrafında sarımlanır, ona defalarca sınır çeker.

Ama üçüncü uğrakta Swann uzun tutkusunun sonucunda bir davete katılır, orada hizmetçilerin ve davetlilerin yüzlerinin özerk estetik hatlarda *çözündüğünü* görür öncelikle: Sanki resimsellik çizgisi hem duvarın ötesinde hem de kara deliğin dışında bağımsızlığını yeniden kazanmış gibidir. Sonra, Vinteuil'ün cümleciği aşkınlığını yeniden kazanır ve öznesiz, imlemsiz ve daha da yeğin saf bir müziksellik çizgisiyle

bağlarını yeniler. Ve Swann artık Odette'i sevmediğini ve her şeyden önce Odette'in onu asla yeniden sevmeyeceğini anlar. – Sanat üzerinden gerçekleşen bu kurtuluş şart mıydı? Çünkü ne Swann ne de Proust kurtuldu. Aşktan vazgeçerek, *bu* şekilde duvarı delmek ya da delikten çıkmak şart mıydı? İmlemlilikten ve kıskançlıktan yapılma bu aşk baştan beri çürümüş değil miydi? Odette'in iki yüzlülüğü ve Swann'ın estetizmi dikkate alındığında, başka bir şey yapmak olanaklı değil miydi? Bir bakıma, madlen de aynı hikâyedir. Anlatıcı hatır hutur çöreğini yer: istemsiz anının kara deliği, artıklığı. Bundan dışarı nasıl çıkacak? Her şeyden önce, bu dışarı çıkılması gereken, kaçılması gereken bir şeydir. Proust'un kendisi bunu, yorumcuları bilmese de çok iyi bilir. Ama onun dışarı çıkma yolu sanat üzerinden, yalnızca sanat üzerindendir.

Kara delikten nasıl dışarı çıkılır? Duvar nasıl delinir? Yüz nasıl çözülür? Fransız romanının dehası nerede olursa olsun, bu onun meselesi değildir. O, duvarı ölçmekle ya da hatta onu inşa etmekle, kara deliklerin sondajını yapmakla, yüzleri oluşturmakla fazlasıyla meşguldür. Fransız romanı derin bir şekilde karamsar ve idealisttir, "yaşamı yaratmak yerine onun eleştirisini yapar". Karakterlerini deliğe tıkar ve onları duvardan sıçratır. Yalnızca organize edilmiş yolculukları ve sanatla gelen kurtuluşu kavrar. Bu da hâlâ Katolik bir kurtuluş, yani ebedilikle gelen kurtuluştur. Zamanını çizgiler çizmekle, etkin kaçış ya da pozitif yersizyurtsuzlaşma çizgileri çizmekle geçirmek yerine nokta yapmakla[21] geçirir. İngiliz-Amerikan romanıysa tümüyle farklıdır. "Çık git, çık git, kaç git... ufku katet..."[22] Thomas Hardy'den Lawrence'a, Melville'den Miller'a, aynı soru çınlar: Katet, dışarı çık, del, çizgi yap, nokta değil. Ayrım çizgisini bul, onu izle ya da yarat, ta ki ihanete varana dek. Bundan dolayı onların diğer uygarlıklarla, Doğu'yla ya da Güney Amerika'yla ilişkisi ve aynı zamanda uyuşturucular ve yerinde yolculuklarla ilişkisi Fransızlarınkinden tümüyle farklıdır. Onlar öznelliğin, bilincin ve belleğin, eşliliğin ve evliliğin kara deliğinden çıkmanın ne denli güç olduğunu bilirler. Teslim alınmayı kabullenmek, bununla kendini yatıştırmak ve bir *yüze* kendini bağlamak ne kadar da caziptir... "Bu kara delikte kapalı kalan kadın (...) ondan erimiş bakırımsı bir ışıma çıkarttı, (...) sözcükler ağzından lav gibi çıkıyor, tüm bedeni doymak bilmezcesine tutunacak bir dal arıyordu, bir tutamağın, tüneyebileceği sağlam ve hakiki bir *nokta*nın, bir an içine girip dinlenebileceği bir sığınağın peşindeydi. (...) Önce bunu tutku, esriklik sandım (...), yaşayan bir volkan keşfettiğimi sandım, bir umutsuzluk okyanusunda, çaresizliğin ve güçsüzlüğün Sargasso'sunda batmakta olan bir insan gemisi bulduğumu hiç düşünmemiştim. Bugün tavandaki delikten parlayan

---

21 Burada bir sözcük oyunu var. *Faire le point*, harfiyen nokta yapmak anlamına gelmekle birlikte, aynı zamanda mecazen "değerlendirmek", "yerinde bir tespitte bulunmak" anlamlarına da gelir. *(ç.n.)*

22 D. H. Lawrence, *Etudes sur la littérature classique américaine*, Ed. du Seuil, "Hermann Melville ou l'impossible retour": Lawrence'ın metni karasal gözlerle denizsel gözler arasında hoş bir ayrım yaparak başlar.

o siyah yıldızı, evlilik hücremizin tepesinde sallanan o sabit yıldızı, Mutlak'tan daha sabit, daha uzak o yıldızı düşündüğümde, o yıldızın o olduğunu, onu o yapan her şeyden boşalmış olduğunu biliyorum: görünüşsüz, siyah ve ölü güneş."[23] Bir kara deliğin arkaplanındaki yüz olarak bakırımsı ışıma. Önemli olan onun dışına çıkmaktır, ama sanatla, yani ruhla değil, yaşamla, gerçek yaşamla. *Benden sevme kuvvetimi alma.* İngiliz ve Amerikalı romancılar imleyenin duvarını delmenin ne denli güç olduğunu da bilirler. Pek çok kişi İsa'dan itibaren, İsa'yla başlayarak bu işe girişmiştir. Ama İsa'nın kendisi geçişi, sıçramayı ıskalamış, duvardan *sekmiştir;* "aniden geri dönen bir yay gibi, olumsuz akışın tüm kirleri geri aktı, insanlığın tüm olumsuz atılımı insan tam sayısını, bir rakamını, bir ve bölünemez olanı yaratmak üzere hareketsiz ve canavarca bir kütlede toplanmış gibiydi" – Yüz.[24] Duvarı geçmek, Çinliler bunu yaptılar belki de, ama ne pahasına? Bir *hayvan-oluş*, bir *çiçek ya da kaya-oluş* pahasına ve hatta dahası tuhaf bir *algılanamaz-oluş, sevmenin kendisiyle bir olan* bir *sert-oluş* pahasına.[25] Bu bir hız sorunudur, hatta hareket, yerinde gerçekleşse bile. Bu da yüzü çözmek ya da Miller'ın dediği gibi, gözlere bakmayı, gözlerin içine bakmayı bırakıp onları yüzerek geçmek, kendi gözlerini kapatmak ve bedenini gittikçe artan bir hızla hareket eden bir ışık ışını haline getirmek midir? Bunun için elbette sanatın, en yüksek sanatın tüm kaynakları gereklidir. Tüm bir yazı çizgisi, tüm bir resimsellik çizgisi, tüm bir müziksellik çizgisi gereklidir... Zira yazıyla hayvan-oluşa, renkle algılanamaz-oluşa, müzikle sert ve anısız oluşa ve aşkla hem hayvan hem de algılanamaz-oluşa gireriz. Ama sanat asla bir erek değildir, o, yaşam çizgilerini, bir başka deyişle, yalnızca sanatın *içinde* üretilmeyen tüm bu gerçek oluş süreçlerini, sanatın *içine* kaçmaktan, sanata sığınmaktan ibaret olmayan tüm bu etkin kaçışları, sanatta kendisini yeniden-yerliyurtlulaştırmayan bu pozitif yersizyurtsuzlaşmaları imlemsiz, öznesiz ve yüzsüz olanın bölgelerine doğru çizme yönünde bir araçtan başka bir şey değildir.

Yüzü çözmek küçük bir mesele değildir. Büyük bir delilik tehlikesi vardır: Şizoların aynı anda yüzün, kendi yüzlerinin ve başkalarının yüzlerinin anlamını, manzaranın anlamını, dilin ve egemen imlemelerinin anlamını yitirmesi tesadüf müdür? Yüz güçlü bir organizasyondur. Yüzün kare ya da daire yapısında tüm bir hatlar kümesini, kendi altına koyacağı ve imlemlilikle özneleşmenin hizmetine sokacağı *yüzsellik hatlarını* aldığını söyleyebiliriz. Bir tik nedir? O, yüzün hükümran organizasyonundan kaçmaya çalışan bir yüzsellik hattıyla, bu hattın üzerine kapanan, onu yakalayan, onun kaçış çizgisini tıkayan ve ona kendi organizasyonunu yeniden dayatan yüzün kendisi arasında sürekli yeniden başlayan bir mücadeledir tam da. (Klonik tikle konvülsif tik ve tonik tikle spazmodik tik arasında tıbbi bir ayrım vardır; ilk durumda,

---

23 Henry Miller, *Tropique du Capricorne*, s. 345 [Türkçesi: *Oğlak Dönencesi*, s. 232].

24 *A.g.y.*, s. 95 [Türkçesi: *a.g.y.*, s. 62].

25 *A.g.y.*, s. 96 [Türkçesi: *a.g.y.*, s. 62-63].

kaçmaya çalışan yüzsellik hattının, ikinci durumdaysa, kapatmaya, hareketsizleştirmeye çalışan yüzsellik organizasyonunun üstün geldiği söylenebilir.) Bununla birlikte, yüzü çözmek büyük bir meseleyse, bunun nedeni konunun basitçe ne bir tik hikâyesi ne de bir amatörün ya da estetin macerası olmasıdır. Eğer yüz bir politikaysa, gerçek oluşları, tüm bir yeraltı-oluşu ilgilendiren, yüzü çözmek de politikadır. Yüzü çözmek imleyenin duvarını delip öznelliğin kara deliğinden çıkmakla aynı şeydir. Böylece şizo-analizin programı, sloganı şu olur: Kara deliklerinizi ve beyaz duvarlarınızı arayın, onları bilin, yüzlerinizi bilin, onları başka türlü çözemez, kaçış çizgilerinizi başka türlü çizemezsiniz.[26]

Bir kez daha pratik temkinlilik uyarılarımızı çoğaltmamız gerekiyor. Öncelikle, söz konusu olan asla bir şeye geri dönmek değildir... İlkellerin imleyen-öncesi ve öznellik-öncesi semiyotiklerine "geri dönmek" söz konusu değildir. Bir Zenci'yi ya da bir Kızılderili'yi, hatta bir Çinli'yi oynama konusunda daima başarısız oluruz ve Güney Denizleri'ne yapılacak hiçbir yolculuk, her ne kadar çetin koşullarda gerçekleşirse gerçekleşsin, duvarı geçmemizi, delikten çıkıp yüzü yitirmemizi sağlamaz. Asla yeniden ilkel bir kafa ve beden, ruhsal, insani ve yüzü olmayan bir kafa yapamayız. Aksine, bu yalnızca yeniden fotoğraf çekmeyi, duvardan sıçramayı doğurur. Kendimizi tekrar tekrar yeniden-yerliyurtlulaşmış bir halde buluruz. Ey benim minik ıssız adam, sende *Closerie des Lilas*'yı[27] buluyorum; ey benim derin okyanusum, *Bois de Boulogne*'un gölünü yansıtıyorsun, ey Vinteuil'ün cümleciği, bana tatlı bir âni anımsatıyorsun. Bunlar fiziksel ve ruhsal Doğu alıştırmalarıdır, ama bir çift için evlilik yatağının bir Çin çarşafıyla örtülmesi gibi bir şeydir: Bugünkü alıştırmanı güzelce yaptın mı? Lawrence'ın Melville'e tek bir garezi vardı: Melville yüzü, gözleri ve ufku, duvarı ve deliği aşmasını herkesten iyi bilmesine rağmen, bu aşmayı, bu yaratıcı çizgiyi bir sanatçı olarak kalmanın ve yaşamdan nefret etmenin, Anavatan'a dönük bir nostaljiyi korumanın yolu olarak bir "olanaksız geri dönüş"le, Typee'deki vahşilere geri dönüşle karıştırdı. ("Melville Evi'ne ve Annesi'ne nostalji duyuyordu, bunlar gemilerin götürebileceği kadar uzağa kaçmak istediği şeylerdi. (...) Melville geri kalan hayatıyla yüzleşmek için eve geri döndü. (...) Yaşamı reddetti. (...) Ama mükemmel bir ideal ilişki, mutlak aşk idealine sadık kaldı, gerçekten mükemmel bir ilişki her iki tarafın diğer tarafın çok sayıda bilinmez alana sahip olmasını kabullendiği ilişkiydi. (...) Melville özünde bir mistik ve bir idealistti... İdeal silahlarına sadık kaldı. Bense

---

26 W. Reich'ın *L'Analyse caractérielle* kitabı (Payot), yüz ve yüz hatlarını karakterin "zırhının" ve benliğin dirençlerinin ilk kısımlarından biri olarak ele alır ("ağız halka"sını izleyen "göz halkası"). Bu halkaların organizasyonu "orgonotik akıma" dik planlarda yapılır ve bu akımın vücutta serbest hareketine karşı durur. Göğüs zırhını ortadan-kaldırmanın veya "halkaları çözmenin" önemi bundan kaynaklanır. Bkz. s. 311 vd.

27 Paris'te Ernest Hemingway gibi önemli yazar ve entelektüellerin takıldıkları bir restoran. *(ç.n.)*

benimkilerden vazgeçtim ve ona şöyle dedim: Bırak eski silahlar paslansın. *Kendine yenilerini yap ve tam isabetle ateş et.*")[28]

Geriye dönemeyiz. Yalnızca nevrozlular ya da Lawrence'ın deyişiyle "dönekler", hilekârlar gerilemeye girişirler. İmleyenin beyaz duvarı, öznelliğin kara deliği ve yüzsel makine açmazlardır, boyun eğişlerimizin ve özneleşerek-tâbi-kılınmalarımızın ölçüsüdür; ama bizler onların içine doğmuşuzdur ve kavgamızı da yine orada vermemiz gerekir. Zorunlu bir uğrak anlamında değil, yeni bir kullanımın icat edilmesi gereken bir alet anlamında. Her türlü anıyı, her türlü göndermeyi, her türlü olası imlemeyi ve her türlü yapılabilir yorumlamayı iptal eden imlemsizlik çizgilerini yalnızca imleyenin duvarı üzerinden geçirebiliriz. Yalnızca öznel bilincin ve tutkunun kara deliğinde, eşlerden her birinin diğerinin bilinmeyen alanlarına girmeden veya onları fethetmeden onlarla bağlantıya girdiği, çizgilerin kırık çizgiler olarak oluştuğu canlı, öznel-olmayan bir aşk için yeniden başlatılması gereken kapılmış, ısıtılmış, dönüştürülmüş parçacıkları keşfedeceğiz. Yalnızca yüzün içindeyken, onun kara deliğinin derinliklerinde ve beyaz duvarının üstünde yüzsellik hatlarını tıpkı kuşlar gibi serbest bırakabileceğiz; ilkel bir kafaya geri dönmek için değil, bu hatların, kendileri de manzaradan özgürleşmiş manzarasallık hatlarına, kendileri de kendi ilgili kodlarından özgürleşmiş resimsellik, müziksellik hatlarına bağlandığı birleşimleri icat etmek için. Ressamlar kim bilir nasıl bir neşeyle İsa'nın kendi yüzünü her yönde ve doğrultuda kullandılar; bu basitçe bir resmetme arzusu değildi, tüm arzuların neşesiydi. Saray romanındaki şövalye donakalmış bir haldeyken, kara deliğin derinliklerinde mi yoksa yeni bir yolculuğa başlamak üzere onu oradan çıkartacak parçacıkların üzerinde mi olduğunu söylemek mümkün müdür? Lancelot'yla karşılaştırılan Lawrence şöyle yazar: "Denizin yanında yalnız, akılsız ve belleksiz olmak. (...) Güneşin vurduğu kumların üzerindeki yerli bir karanlık kadar yalnız ve yok ve mevcut olarak. (...) Uzakta, çok uzakta, sanki başka bir gezegene inmiş gibi, bir insanın ölümden sonra yapabileceği gibi. (...) Manzara mı? Manzara umurunda bile değildi. (...) İnsanlık mı? Hiç yoktu. Düşünce mi? Bir taş gibi denize düştü. Uçsuz bucaksız, yanıp sönen geçmiş mi? Kıyıya fırlatılmış narin yarı saydam bir deniz kabuğu zarı gibi yıpranmış, ince ve çelimsiz."[29] Beyaz duvar-kara delik, siyah nokta-beyaz kumsal sisteminin, tıpkı bir Japon estampında olduğu gibi, kendi çıkışıyla, kendi kaçışıyla, kendi katedişiyle bir olduğu belirsiz uğrak.

Soyut makinenin iki çok farklı durumunu gördük: Bazen, yalnızca göreli olan yersizyurtsuzlaşmaları ya da yine de negatif kalan mutlak yersizyurtsuzlaşmaları garanti altına alan katmanlarda tutuluyor; bazen de aksine, kendisine yeni soyut makineler oluşturma kuvveti olarak "diyagramatik" bir işlev, pozitif bir yersizyurtsuzlaşma değeri veren bir tutarlılık düzleminde gelişiyordu. Bazen soyut makine, yüzsellik soyut

---

28 D. H. Lawrence, *Etudes sur la littérature classique américaine.*

29 D. H. Lawrence, *Kangourou*, Gallimard.

makinesi olarak, akışları imlemliliklere ve özneleşmelere, ağaç-yapılı düğümlere ve ortadan-kaldırma deliklerine yuvarlar; bazen de aksine, gerçek bir "yüzsüzleştirmeyi" işlettiği ölçüde, geçiş yollarındaki katmanları çözen, imlemlilik duvarlarını delip öznellik deliklerini fışkırtan, gerçek köksaplar lehine ağaçları kesen ve pozitif yersizyurtsuzlaşma ya da yaratıcı kaçış çizgileri üstündeki akışları yönlendiren *arayıcı kafaları* bir şekilde serbest bırakır. Artık eş-merkezli olarak organize edilmiş katmanlar yoktur, artık çizgilerin sınır çekmek için etrafında sarımlandıkları kara delikler yoktur, artık dikotomilerin, ikililiklerin, iki-kutuplu değerlerin tutunduğu duvarlar yoktur. Artık bir manzara, bir tablo, küçük bir müzik cümlesiyle artıklık yapan ve duvarın birleşik yüzeyi üstünde ya da kara deliğin merkezdeki dönüşünün içinde birisinin sürekli başka birisini düşündürdüğü bir yüz yoktur. Ama yüzsellikten serbest kalan her hat manzarasallıktan, resimsellikten, müziksellikten serbest kalan bir hatla köksap oluşturur. Bu bir kısmi nesneler koleksiyonu değildir, canlı bir bloktur, yüz hatlarının, mutlak pozitif yersizyurtsuzlaşma kuantumlarını izleyerek böylece etkili bir şekilde üretilen, yaratılan – artık yeniden-yerliyurtlulaşma sistemlerine göre anımsanmayan ya da geri çağrılmayan – bilinmez bir manzara hattıyla, bir resim ya da müzik hattıyla gerçek bir çokluğun ya da diyagramın içine girdiği bir saplar bağlantısıdır. Bir yaban arısı hattı ve bir orkide hattı. Soyut makinelerin çok sayıda mutasyonunu işaretleyen, her biri bir diğerinin işlevi olarak işleyen kuantumlar. Böylece bir kapanmaya, bir güçsüzlüğe işaret eden ağaç-yapılı olanağın karşısında, olanağın potansiyelleşmesini işleten bir köksap olanağı açılır.

Yüz, ne korkunç bir şey. O, gözenekleri, yassı noktaları, donukluğu, parlaklığı, beyazlığı ve delikleriyle doğal olarak bir ay manzarasıdır: Onu insan-dışı kılmak için yakından çekmeye gerek yok, o doğal olarak yakın çekimdir ve doğal olarak insan-dışıdır, canavarca bir başlıktır. Zorunlu olarak böyledir çünkü bir makine tarafından ve onu harekete geçiren, yersizyurtsuzlaşmayı negatifte tutarak mutlağa iten bir iktidar aygıtının gereklerine göre üretilir. Ama insani, ruhsal ve ilkel kafayla insan-dışı yüzü karşı karşıya koyduğumuzda geri dönüş ya da gerileme nostaljisine düşmüş oluruz. Aslında, insan-dışılıklardan başka hiçbir şey yoktur, insan yalnızca insan-dışılıklardan yapılmıştır, fakat bunlar çok farklı türdendir ve çok farklı hızları ve doğaları izlerler. İlkel insan-dışılık, yüz-öncesinin insan-dışılığı kafanın bedene aitliğini, hayvansal-ruhsal oluşlarla bağlantı halindeki, halihazırda görece yersizyurtsuzlaşmış bir bedene aitliğini sağlayan bir semiyotiğin tüm çok-sesliliğidir. Yüzün ötesinde bambaşka bir insan-dışılık yatar: Artık ilkel kafanın değil, "arayıcı kafaların" insan-dışılığı; burada, yersizyurtsuzlaşmanın keskin uçları işlevsel hale gelir, yersizyurtsuzlaşma çizgileri yeni tuhaf oluşlar, yeni çok-seslilikler oluşturarak mutlak pozitif hale gelir. Yaratılması gereken bir insan-dışı yaşamın harikalığı için yeraltı-oluşa girin, her yerde köksaplar yapın. *Yüz, aşkım,* sonunda bir arayıcı kafa haline geldin... Zen yılı, omega yılı, ω yılı. Burada bırakmalı mıyız, üç durum, fazlası değil, ilkel kafalar, İsa-yüz ve arayıcı kafalar?

Edebi tür olarak "novella"nın özünü belirlemek pek de zor değil: Her şey "Ne oldu? Ne olmuş olabilirdi?" soruları etrafında organize olduğunda novella vardır. Öyküyse novellanın tersidir, çünkü okuyucu nefesini tutup şu soruyu sorar: Ne olacak? Daima bir şeyler meydana gelecek, bir şeyler olacaktır. Romanda da daima bir şeyler olur, fakat roman novellayla öykünün öğelerini sürekli kendi yaşayan şimdisinin çeşitlenmesine (*süre*) dahil eder. Polisiye roman bu bakımdan özellikle melez bir türdür çünkü çoğunlukla bir cinayet ya da bir soygun düzenine göre bir şeyler = x olmuştur, fakat tam da olmuş olan şeyin keşfedilmesi ve bunun da polisiye modeline göre belirlenen şimdide gerçekleşmesi gerekir. Öte yandan, tüm bunları zamanın üç

boyutunun farklı yönlerine indirgemek doğru değildir. Bir şey oldu ya da bir şey olacak, öyle yakın bir geçmişi, öyle eli kulağında bir geleceği tayin eder ki şimdinin kendi tutmaları, çekmeleriyle birlikte, bir olurlar (diyecektir Husserl). Bununla birlikte, şimdiyi canlandıran, onunla eşzamanlı olan hareketler bakımından ayrım meşrudur: Yakın geçmiş eli kulağında gelecekle birlikte hareket eder, eli kulağında gelecek şimdi olduğu *andan itibaren* yakın geçmişi zaten geçmişe itmiştir (novella), yakın geçmişse eli kulağında geleceği *aynı anda* geleceğe sürükler (öykü). Aynı konu hem bir öykü yazarı hem de bir novella yazarı tarafından ele alındığı için şanslıyız: İki aşıktan biri aniden diğerinin odasında ölür. Maupassant'ın öyküsü "*Une ruse*"de her şey şu soruların etrafında döner: Ne olacak? Hayatta kalmayı başaran kişi kendisini bu durumdan nasıl kurtaracak? Üçüncü taraf-kurtarıcı, bu örnekte bir doktor, nasıl bir çözüm üretecek? Barbey d'Aurevilly'nin novellası "Kırmızı Perde" [*Le rideau cramoisi*] şu sorular etrafında döner: Bir şey oldu, ama ne? Soru budur, yalnızca soğuk genç kadının neden öldüğü gerçekten bilinmediğinden değil, aynı zamanda kendisini küçük memura neden verdiğinin asla bilinmeyeceğinden ve üçüncü taraf-kurtarıcının, bu örnekte alay komutanının, işleri nasıl yoluna koyabildiğinin bilinmeyeceğinden dolayı.[1] Olayları açık-uçlu bırakmanın kolay olduğu sanılmasın: Asla bilemeyeceğimiz bir şeyin olması, hatta arka arkaya birkaç şey olması yazarın bilinmesi gerekenlerin ayrıntılarını icat etmesinin gerektiği aksi durumdan daha az dikkat ve kesinlik gerektirmez. Az önce ne olduğunu asla bilemeyeceğiz ya da biraz sonra ne olacağını hep bileceğiz: Bunlar novellada ve öyküde okurun nefesini tutmasının iki farklı gerekçesidir ve yaşayan şimdinin her an ikiye bölünmesinin iki tarzıdır. Novellada bir şeyin olmasını beklemeyiz, az önce zaten bir şeyin olmuş olduğunu umarız. Novella son novellayken, öykü ilk öyküdür. Öykü yazarının "mevcudiyeti" novella yazarınınkinden tümüyle farklıdır (ve her ikisinin mevcudiyeti roman yazarınınkinden de farklıdır). Zamanın boyutları üzerinde çok da fazla durmayalım o zaman: Novellanın geçmişin bir belleğiyle ya da bir yansıtma edimiyle pek de bir ilgisi yoktur, aksine o temel bir unutmanın üzerine oynar. Novella "ne oldu" öğesinde evrimleşir çünkü bizi bilinemez ya da algılanamaz-olan bir şeyle ilişkiye sokar (Bunun tersiyse doğru değildir: Bunun nedeni bize artık hakkında bilgi sağlayamayacağı bir geçmişten söz etmesi değildir). Hatta son kertede hiçbir şey olmamış bile olabilir, ama tam da bu hiçbir şey bize şöyle

1 Bkz. Jules Amédée Barbey d'Aurevilly, *Les Diaboliques*, Gallimard, 1984 [1874] [Türkçesi: J. B. d'Aurevilly, *Şeytani Öyküler*, Aysel Bora (çev.), Can Yayınları, 2008]. Elbette Maupassant'ın kendisi öyküye indirgenemez: Onun novellaları vardır ya da romanlarında novelladan öğeler mevcuttur. Örneğin *Une vie*'nin 4. bölümündeki Lison teyzeyle ilgili kısım [Türkçesi: Maupassant, *Bir Yaşam*, Nesrin Altınova (çev.), İmge Kitabevi, 2014]: "Lison'un kafasına göre takıldığı dönemdi. (...) Bundan asla daha fazla söz edilmedi ve sisler içinde kaldı. Bir akşam, o sıralar yirmi yaşında olan Lise kimsenin nedenini bilmediği bir şekilde kendini suya attı. Onun hayatında ya da tavırlarında bu tür bir deliliği hissettirebilecek hiçbir şey bulunmuyordu."

dedirtir: "Anahtarlarımı nereye koyduğumu veya o mektubu gönderip göndermediğimi, vb. unutturacak ne olmuş olabilir? Beynimdeki hangi küçük damar yırtılmış olabilir? Bir şeyin olmasına neden olan bu hiçbir şey nedir?" Novella bir *sırla* temel bir ilişki içindedir (sırrın keşfedilecek malzemesiyle ya da nesnesiyle değil, içine-girilemez kalan biçimiyle). Oysa öykü *keşifle* ilişki içindedir (keşfin, keşfedebildiğimiz şeyden bağımsız biçimi). Ayrıca novella bedenle zihnin kıvrımlar ve sarmalamalar gibi olan *duruşlarını* sahneye koyarken, öykü hem de en beklenmedik serimlenmeler ve gelişmeler olan *tavırları* ve *konumları* oyuna sokar. Barbey'nin bedensel duruşlara, bir başka deyişle, bedenin az önce olan şey karşısında şaşkınlığa düştüğü hallere düşkün olduğu açıktır. Barbey *Şeytani Öyküler*'in önsözünde bedensel duruşların bir şeytaniliği, cinselliği, pornografisi ve skatolojisi [dışkı-bilimi] olduğunu ve bunun aynı anda bedensel tavırları ya da konumları belirten duruşlardan çok farklı olduğunu önerir. Duruş tersine çevrilmiş bir erteleme gibidir. Dolayısıyla, mesele novellayı geçmişle ve öyküyü de gelecekle bağlantılandırmak değildir, novellanın şimdinin kendisinde, olmuş bir şeyin – bu bir şey hiçbir şey olsa da ya da bilinemez kalsa da – biçimsel boyutuna bağlandığını söylememiz gerekir. Aynı şekilde, novella-öykü farkını fantastik, harikulade, vb. gibi kategorilerle örtüştürmeye çalışmayacağız: Bu başka bir problemdir ve kesişiyor olmalarının hiçbir gerekçesi yoktur. Novellanın zinciri şu şekildedir: Ne oldu? (kiplilik ya da ifade), Sır (biçim), bedensel Duruş (içerik).

Fitzgerald'ı ele alalım. O bir öykü ve novella dehasıdır. Kendisine şu soruyu her sorduğunda bir novella yazarıdır: *İşlerin bu noktaya gelmesi için ne olmuş olabilir?* Bu soruyu böyle yeğin bir noktaya taşımayı başaran tek kişi Fitzgerald'dır. Bu bir bellek, yansıtma, yaşlılık ya da yorgunluk sorusu değildir, oysa öykü çocukluk, eylem ya da atılımla ilgilenir. Yine de Fitzgerald'ın kendisine roman yazarı sorusunu yalnızca kişisel olarak bitkin, yorgun, hasta ve hatta daha da kötü durumda olduğunda sorduğu doğrudur. Ama bir kez daha, bunlar birbiriyle bağlantılı olmak zorunda değildir: Bu bir zindelik ya da aşk sorusu da olabilir. Ve öyledir de, hatta bu umutsuz koşullarda bile. Bunu daha çok bir algı meselesi olarak kavramak daha iyidir: Bir odaya gireriz ve henüz meydana gelmemiş olsa bile, bir şeylerin zaten ortada olduğunu, henüz olmuş olduğunu algılarız. Ya da meydana gelmek üzere olan bir şeyin son kez meydana geldiğini, çoktan bittiğini biliriz. Bir "seni seviyorum" cümlesinin son kez söylendiğini biliriz. Algısal semiyotik. Tanrım, her şey algılanamazken ve hep öyle kalırken ve de hep öyle olması ve kalması için ne olmuş olabilir ki?

Söz konusu olan novellanın özgüllüğü değildir yalnızca, onun evrensel bir malzemeyi özgül bir şekilde ele alma tarzı vardır. Zira bizler çizgilerden yapılmışızdır. Yalnızca yazı çizgilerinden söz etmiyoruz. Yazı çizgileri diğer çizgilerle, yaşam çizgileriyle, şans ya da şanssızlık çizgileriyle, yazı çizgisinin kendisini çeşitlenme haline getiren çizgilerle, *yazılı çizgiler arasındaki çizgilerle* bağlanır. Novellanın kendine özgü ortaya çıkma tarzı ve aslında herkese ve her türe ait olan bu çizgileri birleştirme tarzı olabilir.

Vladimir Propp büyük bir yetingenlik içinde, öykünün, kendi özgül tarzı uyarınca nitelediği, biçimselleştirdiği, birleştirdiği dışsal ve içsel *hareketlerin* işlevi olarak tanımlanması gerektiğini söyler.[2] Novellanınsa kendi açısından çok özel bir farkındalığı işlettiği ten çizgilerinin, canlı *çizgilerin* işlevi olarak tanımlandığını göstermek istiyoruz. Marcel Arland novella hakkında şunu demekte haklıdır: "Bunlar en ince ayrıntılara varana dek saf çizgilerdir *ve* yalnızca sözün saf ve bilinçli gücüdür."[3]

BİRİNCİ NOVELLA:
"DANS LA CAGE", HENRY JAMES, 1898 (FRANSIZCA ÇEVİRİ, STOCK)

Genç bir telgraf operatörü olan kadın kahramanın çok bölünmüş, çok hesaplı bir hayatı vardır ve sınırlı dilimlerle ilerler: her gün art arda kaydettiği telgraflar, bu telgrafları gönderen kişiler, telgrafı aynı şekilde kullanmayan bu kişilerin sosyal sınıfı, sayılması gereken sözcükler. Üstelik telgraf kabini, nişanlısının çalıştığı komşu bakkala bitişik bir dilim gibidir. Yerliyurtlulukların bitişikliği. Ve nişanlı sürekli gelecekle-rini, işlerini, tatillerini, evlerini planlar ve tasarlar. Burada, hepimiz için olduğu gibi, her şeyin hesaplanabilir ve öngörülebilir göründüğü, bir dilimin başlayıp bittiği, bir dilimin diğerine geçtiği katı bir dilimlilik çizgisi vardır. Yaşamımız böyle yapılmıştır: Yalnızca büyük moler kümeler (devletler, kurumlar, sınıflar) dilimlenmiş değildir, bir kümenin öğeleri olarak kişiler, kişiler arasındaki ilişkiler olarak hisler de dilimlenmiş-tir ve bu, kimliği rahatsız edecek ya da dağıtacak tarzda değil, aksine kişisel kimliği de içerecek şekilde onu her kertede garanti ve kontrol edecek tarzda yapılır. Nişanlısı genç kadına şöyle diyebilir: Dilimlerimiz arasında farklılıklar olsa da aynı zevklere sahibiz ve birbirimize benziyoruz. Ben bir erkeğim, sen bir kadınsın; sen telgrafçısın, ben bakkal; sen sözcükleri sayıyorsun, ben bir şeyleri tartıyorum; dilimlerimiz birbi-rine uyuyor, birbirine bağlanıyor. Evlilik. İyi belirlenmiş, iyi planlanmış yeryurtların bütün bir oyunu. Onların bir geleceği vardır ama bir oluşları yoktur. İlk yaşam çizgisi budur, *dilimliliğin moler ya da katı çizgisi;* o hiçbir şekilde ölü değildir, çünkü hayatı-mızı doldurur ve kateder ve sonunda da onu peşinden sürükler. Hatta fazlasıyla şefkat ve aşk da içerir: "Bu kötü bir çizgi" demek fazlasıyla kolaydır çünkü onu her yerde ve diğer tüm çizgilerde bulursunuz.

Zengin bir çift postaneye girer ve genç kıza başka bir yaşamın varlığının farkın-dalığını getirir ya da en azından bunu onaylar: kodlanmış, takma adlarla imzalanmış çok sayıda telgraf. Artık kimin kim olduğunu, neyin ne anlama geldiğini söylemek çok kolay değildir. Telgraf iyi belirlenmiş dilimlerden oluşan katı bir çizgi yerine,

2 V. Propp, *Morphologie du conte*, Gallimard.

3 M. Arland, *Le Promeneur*, Ed. du Pavois.

şimdi bir ay ışınında ya da yeğin bir ölçek üzerinde doğduğu anda yakalanan, edim halindeki pek çok küçük dilimlenme olarak *kuantumlarla* işaretlenmiş esnek bir akış oluşturur. Genç kız "muhteşem yorumlama sanatı" sayesinde adamın kendisini tehlikeye atan, gittikçe daha da tehlikeli bir hale gelen bir sırrı olduğunu, tehlikeli bir duruşa girdiğini kavrar. Söz konusu olan adamın kadınla olan aşk ilişkisi değildir yalnızca. Henry James eserinde sırrın malzemesini tümüyle sıradan ve önemsiz bir hale getirmeyi başarsa da ilgilendiği malzemenin bu olmadığı bir aşamaya varmıştır.[4] Şimdi asıl önemli olan sırrın, malzemesinin artık keşfedilmesine bile gerek olmayan biçimidir (bunu asla bilemeyiz, çok sayıda olasılık vardır, sırrın bir tür molekülerleşmesiyle nesnel bir belirlenimsizlik söz konusudur). Genç telgrafçı bu adamla ilişkili olarak ve doğrudan onunla tuhaf bir tutkulu suç ortaklığı geliştirir, kendi nişanlısıyla sürdürdüğü yaşamla rekabete bile girmeyen yoğun bir moleküler yaşam. Ne oldu, ne olmuş olabilirdi? Ama bu yaşam, kafasında değildir, hayali de değildir. Bunun yerine, genç kızın nişanlısıyla yaptığı dikkate değer bir sohbette öne sürdüğü gibi, işin içinde iki *politika* olduğunu söylemeliyiz: sınıfları, cinsiyetleri, kişileri veya hisleri aynı şekilde değerlendirmeyen bir makro-politika ve bir mikro-politika. Ya da hatta çok farklı iki bağıntı tipi olduğunu söylemeliyiz: iyi belirlenmiş kümeleri ya da öğeleri (toplumsal sınıflar, erkekler ve kadınlar, şu ya da bu kişiler) oyuna sokan *çiftlerin* iç-kaynaklı ilişkileri ve bu sınıflardan, bu cinsiyetlerden ve bu kişilerden kaçan akışları ve parçacıkları ilgilendiren, daima kendilerine dışsal olan, yeri daha az saptanabilen ilişkiler. Neden sonuncu tip ilişkiler çift ilişkileri değil de *ikiz* ilişkilerdir? "Dışarıda kendisini bekleyen bu diğer benlikten gerçekten korkuyordu; belki de onu bekleyen adamdı, diğer benliği olan ve korktuğu kişiydi."[5] Her şekilde, burada bir öncekinden çok farklı bir çizgi, dilimlerin yersizyurtsuzlaşma kuantumları gibi olduğu bir *esnek ya da moleküler dilimlenme çizgisi* vardır. Bu çizgi üzerinde, biçimi, olmuş olan bir şeyin, ona ne kadar yakın olursak olalım zaten geçmiş bir şeyin kendi biçimi olan bir şimdi tanımlanır, çünkü bu şeyin ele geçirilemez malzemesi algının olağan eşiklerini aşan hızlar uyarınca tümüyle molekülerleşmiştir. Bununla birlikte bu çizginin mutlaka daha iyi olduğunu söylemiyoruz.

Bu iki çizginin sürekli iç içe geçtiği, birbiri üzerinde etkide bulunduğu ve birbirine ya bir esneklik akımı ya da bir sertlik noktası sunduğu açıktır. Nathalie Sarraute roman hakkındaki denemesinde İngiliz romancılarını, tıpkı Proust ya da Dostoyevski gibi, bilinçdışının zamanı yeniden bulmayı ya da geçmişi yeniden yaşamayı sağlayan büyük hareketlerini, büyük yeryurtlarını keşfettikleri için övmez yalnızca, hem mevcut hem de algılanamaz-olan bu moleküler çizgileri beklenmedik şekilde izledikleri

---

4 *Matière* sözcüğünü bağlama göre "madde" ya da "malzeme" olarak çeviriyorum. *(ç.n.)*

5 Henry James, "In the Cage", *The Novels and Tales of Henry James*, Fairfield, 1979, cilt XI, s. 469. *(ç.n.)*

için de över. Diyalog veya konuşmanın sabit bir dilimliliğin kesintilerine, her birimizin tavırlarına ve konumlarına karşılık gelen, ayarlanmış uçsuz bucaksız dağılım hareketlerine nasıl iyi uyduğunu, fakat aynı zamanda *mikro-hareketler*, bambaşka şekilde dağıtılmış ince dilimlenmeler, anonim bir maddenin parçacıkları, artık bilinçdışında bile aynı kertelerden geçmeyen ufacık çatlaklar ve duruşlar, gizli yönsüzleşme ya da yersizyurtsuzlaşma çizgileri tarafından katedilir ve sürüklenir halde bulunduklarını gösterir: Sarraute'un deyişiyle, konuşmada bütün bir alt-konuşma, yani konuşmanın bir mikro-politikası mevcuttur.[6]

Ve sonra James'in kahramanı, esnek dilimliliğinde veya akış çizgisinde, artık ötesine geçemeyeceği bir tür azami kuantuma ulaşır (istese bile daha uzağa gitmesi söz konusu değildir). Bizleri kateden bu titreşimlerin tahammül sınırımızın ötesine geçip şiddetlenme tehlikesi vardır. "Ne olmuş?" sorusu telgrafçıyla telgraf gönderen arasındaki moleküler ilişkiyi sırrın biçiminde eritir, çünkü hiçbir şey olmamıştır. Her iki taraf da kendi katı dilimliliğine itilir: Adam dul kalan kadınla, kadın da nişanlısıyla evlenecektir. Ve buna rağmen her şey değişmiştir. Kadın yeni bir çizgiye, üçüncü türden bir çizgiye, yerinde meydana gelse bile diğerleri kadar gerçek olan bir tür *kaçış çizgisine* ulaşmıştır: Bu çizgi artık dilimleri kabul etmez; daha çok, dilimli iki dizinin patlaması gibidir. Kadın duvarı delmiş, kara deliklerden dışarı çıkmıştır. Bir tür mutlak yersizyurtsuzlaşmaya ulaşmıştır. "Sonunda o kadar çok şey biliyordu ki artık hiçbir şeyi yorumlayamazdı. *Artık daha net görmesine yardımcı olacak gölgeler yoktu, geriye yalnızca bir parıldama kalmıştı.*" Yaşamda James'in bu cümlesinden daha ileri gidemeyiz. Sır bir kez daha doğa değiştirmiştir. Hiç kuşkusuz sırrın hâlâ aşkla ve cinsellikle bir ilgisi vardır. Ama o bazen gizli malzemeydi, ne kadar sıradansa o kadar gizliydi, geçmişte veriliydi ve ona ne tür bir biçim vereceğimizi bilemiyorduk: Bakın, sırrımın ağırlığı altında eğiliyorum, bakın, bende ne gizemler yatıyor. Bu, ilginç görünmenin bir yoludur, D. H. Lawrence'ın "benim kirli sırrım", bir bakıma *benim* Ödipus'um dediği şeydir. Bazense sır her türlü malzemenin molekülerleşmiş, algılanamaz ve atfedilemez olduğu bir şeyin biçimi haline gelmiştir: Geçmişte verili değildir, fakat "ne oldu?" sorusunun verilemez-yanıdır. Ama bu üçüncü çizgi üstünde artık herhangi bir biçim bile yoktur – saf soyut bir çizgiden başka bir şey kalmamıştır. Artık saklayacak bir şeyimiz olmadığından yakalanamayız da. Sevmeyi becerebilmek için kendimizi algılanamaz hale getirmek, aşkı çözmüş olmak. Sonunda yalnız olmak ve çizginin diğer ucunda gerçek ikizle karşılaşmak için kendi benliğini çözmüş olmak.

---

6 Nathalie Sarraute, *L'ère du soupçon* kitabının "Conversation et sous-conversation" bölümünde (Gallimard) Proust'un en küçük hareketleri, bakışları veya tonlamaları nasıl analiz ettiğini gösterir. Bununla birlikte, onları bellekte yakalar, onlara bir "konum" verir, onları bir neden-sonuç zinciri olarak ele alır, "onları nadiren şimdiki zamanda yeniden yaşamaya ve okuyucuya yeniden yaşatmaya çalışmıştır, oysa onlar kendi maceraları, gizemleri ve öngörülemez sonları olan çok sayıda küçük drama olarak geliştikleri oranda oluşurlar ve gelişirler"

Hareketsiz bir yolculuğun yeraltı yolcusu. Herkes gibi olmak; ama bu tam da yalnızca nasıl hiç kimse olunacağını bilenler, artık hiç kimse olmayı bilenler için bir oluştur. Kendini gri üstüne griye boyamak. Kierkegaard'ın dediği gibi, inanç şövalyesini eve ya da postaneye giden bir burjuva Alman'dan ayıran hiçbir şey yoktur: Ondan hiçbir özel telgraf imi çıkmaz; sürekli olarak sonlu dilimler üretir veya onları yeniden üretir, yine de halihazırda kimsenin kuşkulanmadığı bir çizgide hareket etmektedir.[7] Her şekilde, telgraf hattı [çizgisi] bir simge değildir ve basit de değildir. Onlardan en az üç tane vardır: katı ve keskin çizgili dilimlilik, moleküler dilimlenme ve sonra da, daha az ölümcül, daha az canlı olmayan kaçış çizgisi, soyut çizgi. İlkinde çok sayıda söz ve konuşma, soru ya da yanıt, sonu gelmeyen açıklamalar, kesinleştirmeler vardır; ikincisiyse yoruma açık sessizlikler, imalar ve aceleci dokundurmalardan oluşur. Ama üçüncüsü şimşek gibi çakıyorsa, kaçış çizgisi hareket halindeki bir trene benziyorsa, bunun nedeni onun üzerine doğrusal olarak atlamamız, meydana gelen hiçbir şeyin başka bir şeyin yerini alamayacağını kabul ederek sonunda her şeyden, bir ot parçasından, bir felaketten ya da duyumsamadan "harfiyen" konuşabiliyor olmamızdır. Bununla birlikte, üç çizgi sürekli birbirine karışmaktadır.

İKİNCİ NOVELLA:
"THE CRACK-UP", FITZGERALD, 1936 (FRANSIZCA ÇEVİRİ, GALLIMARD)

Ne oldu? Bu, Fitzgerald'ın yaşamının sonlarına doğru sürekli geri döndüğü sorudur, hatta bir defasında "tüm yaşam elbette bir yıkım sürecidir" der. Bu "elbette"yi nasıl anlamalıyız? Her şeyden önce şunu söyleyebiliriz ki, yaşam sürekli, gittikçe katılaşan ve kuruyan bir dilimliliğe girer. Yazar Fitzgerald'a göre, keskin çizgili dilimleriyle yolculuklar önemini yitirmiştir. Ayrıca, dilimden dilime çöküntü, servet kaybı, yorgunluk ve yaşlanma, alkoliklik, evliliğin başarısızlığı, sinemanın yükselişi, faşizm ve Stalinizm'in doğuşu, başarı ve yetenek kaybı vardır – ki Fitzgerald dehasını tam bu anda bulur. "*Dışarıdan gelen ya da geliyor gibi görünen büyük ani darbeler*"[8] ve fazlasıyla önemli *kırılmalarla* ilerleyerek, birbirini izleyen ikili "seçimlere" göre bir terimden diğerine geçmemizi sağlar: zengin-fakir… Değişim diğer yönde olsa bile, katılaşmayı, meydana gelen her şeyi üst-kodlayan yaşlanmayı hiçbir şey telafi edemeyecektir. İşte başlangıçta esnek bile olsa, geniş kitleleri oyuna sokan katı bir dilimlilik çizgisi.

---

7 Kierkegaard, *Crainte et tremblement*, Aubier, s. 52 vd. [Türkçesi: Kierkegaard, *Korku ve Titreme: Diyalektik Lirik*, Nur Beier (çev.), Pinhan Yayıncılık, 2021, s. 58 vd.].

8 Scott Fitzgerald, "The Crack-up", *The Crack-up: With Other Uncollected Pieces*, Edmund Wilson (yay. haz.), New Directions, 1956, s. 69. *(ç.n.)*

Ancak Fitzgerald tamamen farklı bir dilimliliği izleyen, farklı türden bir çatlama bulunduğunu söyler. Bunlar, artık büyük kesintiler değil, bir tabakta olduğu gibi çok daha ince ve esnek olan ve daha çok *diğer tarafta işler iyiye gittiğinde* ortaya çıkan mikro-çatlaklardır. Bu çizgide de yaşlanma olsa da aynı tarzda değildir: Bu çizgide yaşlandığınızda onu diğer çizgide hissetmezsiniz ve "o" zaten bu çizgide olana dek onu diğer çizgide fark etmezsiniz. Diğer çizginin yaşlarına karşılık gelmeyen böyle bir uğrakta artık ötesine geçemeyeceğimiz bir dereceye, bir kuantuma, bir yeğinliğe ulaşmışızdır. (Bu yeğinlik konusu çok inceliklidir: En güzel yeğinlik bu uğrakta kuvvetimizi aştığı anda zararlı hale gelir, buna dayanabilmemiz, iyi durumda olmamız gerekir.) Ama tam olarak ne oldu? Tayin edilemez veya algılanamaz bir şey değil aslında; moleküler değişimler; ancak bir şey meydana geldiğinde, onu bekleyen benlik zaten ölü olduğunda ya da onu bekleyen kişi henüz gelmediğinde devreye giren yeniden arzu dağılımları. Bu defa, bir ağacın aşkınlığının belirlediği büyük hareketler ve kırılmalar değil, bir köksapın içkinliğindeki fışkırmalar ve çatlamalar söz konusudur. Çatlak "neredeyse haberimiz olmadan meydana gelir, bunun farkına gerçekten bir anda varırız" Daha az rahatsız edici olmayan, hatta çok daha rahatsız edici olabilen bu esnek moleküler çizgi yalnızca içsel ya da kişisel değildir: O aynı zamanda her şeyi oyuna sokar, ama başka bir ölçekte ve başka biçimlerde, başka türden, ağaç-yapılı değil köksapsı dilimlenmelerle. Bir mikro-politika.

Bunun yanında, bir kırılma çizgisi olan ve diğer ikisinin patlamasına, sarsılmasına işaret eden – peki ne için? – üçüncü bir çizgi daha vardır. "Hayatta kalanların gerçek bir kırılma yaşadığı fikrine vardım. Kırılma çok şey ifade eder ve bunun genellikle kişinin baştan başka bir zincir bulmaya veya eskisini yeniden devreye sokmaya koyulduğu durumla hiçbir ilgisi yoktur." Fitzgerald burada kırılmayı, imleyen zincirler denilen yapısal sözde kesintilerin karşısına koyar. Ancak bunu "yolculuk" ya da hatta moleküler taşıma türündeki daha esnek, daha yeraltı bağlardan ya da saplardan da ayırt etmekten geri durmaz. "Ünlü Kaçış ya da her şeyden uzaklaşma bir tuzaktaki gezintidir, bu tuzak yalnızca resmini yapmak ya da oralara açılmak isteyenlere göre olan Güney Denizleri'ni içerse bile. Gerçek bir kırılma geri dönemeyeceğimiz, geçmişi var olmaktan çıkarttığından dolayı geri döndürülemez bir şey üzerinde meydana gelen bir şeydir." Yolculuklar daima katı dilimliliğe bir geri dönüş olabilir mi? Yolculukta, Melville'in Güney Denizleri'nde yaşadığı gibi daima anneyle-babayla mı karşılaşırız? Kasların sertleşmesi? Esnek dilimliliğin kendisinin, kaçtığını iddia ettiği büyük figürleri mikroskop altında yeniden biçimlendirdiğine ve minyatürleştirdiğine mi inanmalıyız? Beckett'in unutulmaz cümlesi tüm yolculukları itham eder: "*Bildiğim kadarıyla eğlencesine yolculuğa çıkmıyoruz, aptalız ama o kadar da değil.*"

Kırılmada yalnızca geçmişin malzemesi uçup gitmekle kalmaz, uçucu bir malzemede meydana gelen algılanamaz bir şeyin biçimi, olmuş olanın biçimi artık mevcut bile değildir. Kişinin kendisi hareketsiz bir yolculukta algılanamaz ve yeraltı haline

gelir. Artık hiçbir şey olamaz, olmuş olmuş da olamaz. Artık kimse benim lehimde ya da aleyhimde bir şey yapamaz. Yeryurtlarım kapsama alanının dışındadır, hayali olduklarından değil, tam aksine, onları çizme sürecinde olduğumdan. Artık büyük ya da küçük savaşlar yok. Daima bir şeylerin peşinde olan yolculukları arkamda bıraktım. Yüzümü, biçimimi ve malzememi yitirmenin gücüyle artık hiçbir sırra sahip değilim. Artık bir çizgiden başka bir şey değilim. Artık aşık olabilecek bir hale geldim, ama soyut, evrensel bir aşk değil bu, benim kadar benliğinden kurtulmuş ikizimi körü körüne seçeceğim ve onun da beni aynı öyle seçeceği bir aşk. Aşktan ve benlikten vazgeçerek, aşk tarafından ve aşk için kurtarıldık. Boşluğun içinden geçen bir ok gibi, soyut bir çizgiden başka bir şey değiliz artık. Mutlak yersizyurtsuzlaşma. Herkes gibi olduk, ama hiç kimsenin herkes gibi olamayacağı bir tarzda. Dünyayı kendi üstümüze boyadık, kendimizi dünyanın üstüne değil. Dehanın olağanüstü bir adam olduğu *ya da* herkesin dehaya sahip olduğu söylenmemeli. Deha herkesten/tüm dünyadan bir oluş yaratmayı bilen kişidir (belki de Ulysses: Joyce'un başarısız hırsı, Pound'un kısmi başarısı). Hayvan-oluşlara, moleküler-oluşlara, nihayet algılanamaz-oluşlara girdik. "Her zaman barikatın diğer tarafındaydım. Korkunç coşku duygusu devam etti. (...) Olabildiğince gerçek bir hayvan olmaya çalışacağım ve bana üzerinde yeterince et olan bir kemik atarsanız, elinizi bile yalayabilirim." Bu umutsuz tonun nedeni ne? Kırılma ya da gerçek kaçış çizgisinin kendi tehlikesi, diğerlerinden daha kötü olan bir tehlikesi yok mudur? Şimdi ölme zamanı. Her şekilde, Fitzgerald bize, içimizden geçen ve "bir yaşam" (Maupassant'ın kitabının başlığı gibi) oluşturan üç çizginin ayrımını önerir. *Kesinti çizgisi, çatlak çizgisi, kırılma çizgisi*. Katı dilimlilik ya da moler kesinti çizgisi; esnek dilimlenme ya da moleküler çatlak çizgisi; kaçış ya da kesinti çizgisi, dilimsiz, ölümcül ve canlı soyut çizgi.

ÜÇÜNCÜ NOVELLA: "HISTOIRE DU GOUFFRE ET DE LA LUNETTE", PIERRETTE FLEUTIAUX, 1976, JULLIARD

Birbirine az çok yakın, birbirinden az çok uzak dilimler vardır. Bu dilimler bir uçurumu, bir tür kara deliği çevreliyor gibi görünür. Her dilimde yakın-görüşlüler ve uzak-görüşlüler olmak üzere iki tür gözcü vardır. Uçurumda meydana gelen hareketleri, fışkırmaları, ihlalleri, karışıklıkları ve isyanları izlerler. Ama iki tip gözcü arasında büyük bir fark vardır. Yakın-görüşlülerin dürbünü basittir. Uçurumda devasa hücrelerin, büyük ikili bölünmelerin, dikotomilerin, "sınıf, kışla, toplu konut projesi ya da hatta bir uçaktan görülen kırsal bölgeler" tipindeki iyi belirlenmiş dilimlerin bir konturunu görürler. Dalları, zincirleri, sıraları, sütunları, dominoları, şeritleri görürler. Ara sıra da kenarlarda, kötü yapılmış bir figür, oynak bir kontur keşfederler. Sonra da

korkunç Işın Teleskobu'nu devreye sokarlar. O görmek değil, kesmek, şekilleri kesmek için kullanılır. Bir lazer ışını yayan ve her yere büyük imleyen kesintinin hükümdarlığını yayan bu geometrik alet bir anlığına tehdit altında olan moler düzeni yeniden kurar. Kesen teleskop her şeyi *üst-kodlar;* ette ve kemikte çalışır, ama o yalnızca saf geometridir, devlet meselelerini ilgilendiren bir geometri ve yakın-görüşlülerin bu makinenin hizmetine sunulmuş fiziğidir. Geometri nedir, devlet nedir, yakın-görüşlüler nedir? Bunlar anlamsız sorular ("harfiyen konuşuyorum") çünkü asıl soru artık bir yazı çizgisi olmayan bir çizgiyi, herkesin kendi bireysel ya da kolektif konturlarına göre yargılanacağı ve düzeltileceği bir katı dilimlilik çizgisini, tanımlamakla bile değil, ama etkili bir şekilde çizmekle ilgilidir.

Uzak görüşe sahip olanların, uzak-görüşlülerin tüm o müphemlikleri içindeki durumu çok farklıdır. Onların sayıları azdır, her dilime en fazla bir tane düşer. Teleskopları incelikli ve komplekstir. Ama şurası kesindir ki onlar lider değildirler. Başkalarından çok farklı şeyler görürler. Tüm bir mikro-dilimliliği, ayrıntıların ayrıntılarını, "olanaklar kaydırağını", henüz kenarlara ulaşmamış ufacık hareketleri, konturlardan çok önce şekillenmeye başlayan titreşimleri ya da çizgileri, "seğirmelerle hareket eden dilimleri" görürler. Tüm bir köksap; ne bir kesme makinesi olarak bir imleyenle üst-kodlanmaya ne de belli bir figüre, kümeye ya da öğeye atfedilmeye boyun eğen moleküler bir dilimlilik. Bu ikinci çizgi onu üreten ve bir amaç ya da gerekçe olmaksızın her an her şeye meydan okuyan anonim dilimlenmeden ayrılamaz. "Ne oldu?" Uzak-görüşlüler geleceği tahmin edebilirler, ancak bu daima moleküler bir malzemede zaten olmuş bir şeyin, bulunamaz parçacıkların girdikleri oluşun biçimi altında olur. Tıpkı biyolojide olduğu gibi: Konturlu büyük hücresel bölünmelere ve dikotomilere göçler, invajinasyonlar, yer değiştirmeler ve dilimleri yeri-belirlenebilir noktalarla değil, altta meydana gelen yeğinlik eşikleriyle işaretlenen morfogenetik dürtüler, her şeyin birbirine karıştığı mitozlar ve büyük hücrelerin ve kesintilerinin içinde birbirini kesen moleküler çizgiler eşlik eder. Tıpkı bir toplumda olduğu gibi: Katı ve üstten-kesen dilimler başka bir doğadan olan dilimlenmelerle alttan kesilmektedir. Ama ne biri ne diğeri, ne biyoloji ne toplum, ne de ikisinin benzerliği: "Harfiyen konuşuyorum", çizgiler çiziyorum, yazı çizgileri; ve yaşam çizgilerin arasından geçiyor. Esnek bir dilimlilik çizgisi ortaya çıktı ve diğeriyle karıştı, ama o çok farklı bir çizgidir, uzak-görüşlülerin mikro-politikası tarafından titreyerek çizilmiştir. Bu tıpkı diğer çizgi gibi, hatta ondan daha da fazla küresel bir politik meseledir, ama ölçülemez, üst üste bindirilemez bir ölçekte ve biçimde gerçekleşir. Aynı zamanda algısal bir meseledir, çünkü algı daima semiyotikle, pratikle, politikayla ve teoriyle el ele gider. Belirli bir ölçekte, başkasının çizgisiyle, bu başkası hâlâ kendimiz olsak bile, birleşebilen ya da birleşemeyen belirli bir çizgiyi izleyerek görür, konuşur ve düşünürüz. Eğer olmuyorsa, o zaman ısrar etme, tartışmaya girme; kaç, kaç, hatta giderken de "tamam, tamam, sen kazandın" de. Konuşmanın anlamı yok; önce teleskopları,

ağızları ve dişleri, tüm dilimleri değiştirmek gerekli. Yalnızca harfiyen konuşmayız, aynı zamanda harfiyen algılarız, harfiyen yaşarız, yani, bağlantı kurulabilir olan ya da olmayan, hatta tümüyle heterojen olan çizgileri izleyerek yaşarız. Bazen de çizgiler homojen olduklarında işler yürümez.[9]

Uzak-görüşlülerin durumunun muğlaklığı şundan kaynaklanır: Uçurumdaki en ufak mikro-ihlali, başkalarının göremedikleri şeyleri tespit edebilirler; ayrıca Kesici Teleskop'un sözde geometrik adaletinin altında, onun neden olduğu korkunç hasarı da fark ederler. Her şeyi önceden görüyormuş ve başkalarından öndeymiş gibi hissederler çünkü en küçük şeyi olmuş gibi görürler; ama uyarılarının bir faydası olmadığını bilmezler, çünkü kesici teleskop uyarıya, öngörü olasılığına gerek kalmadan her şeyi düzeltecektir. Bazen başkalarının görmediği bir şeyi gerçekten gördüklerini hissederler; bazense gördüklerinin yalnızca bir derece farkından ibaret olduğunu ve hiçbir amaca hizmet etmediğini hissederler. En katı ve en acımasız kontrol projesinin işbirlikçileri olmalarına rağmen, nasıl olur da kendilerine ifşa edilen yeraltı etkinliğine belli belirsiz bir sempati bile duymazlar? Bu moleküler çizgi *sanki iki taraf arasında gidip geliyormuş gibi* bir muğlaklık içindedir. Bir gün (ne olacak?), bir uzak-görüşlü kendi dilimini terk edecek ve karanlık uçurumun üzerindeki dar bir geçitte yürümeye başlayacak, teleskobunu kıracak ve diğer tarafa doğru ilerlemekte olan kör bir İkiz'le karşılaşmak üzere kaçış çizgisinde yola koyulacak.

Bireyler ya da gruplar olarak, aynı ritimde atmayan ve aynı doğayı taşımayan çizgiler, meridyenler, jeodeziler, dönenceler ve kuşaklarla katediliriz. Üç çizgiden, üç tür çizgiden oluştuğumuzu söylemiştik. Daha doğrusu çizgi demetlerinden oluşuruz çünkü her tür çoğuldur. Bu çizgilerden biriyle diğerlerinden daha fazla ilgilenebiliriz ve belki de belirleyici olmayan ama diğerlerinden daha önemli olan bir çizgi vardır... tabii eğer oradaysa. Zira bu çizgilerden bazıları bize dışarıdan dayatılır, en azından kısmen. Bazıları biraz tesadüfen, ıvır zıvır bir şeyden doğar, neden böyle olduğunu asla anlamayacağız. Bazılarıysa hiçbir model ya da tesadüf olmaksızın icat edilir, çizilir: Becerebiliyorsak, kaçış çizgilerimizi icat etmeliyiz ve onları ancak yaşamda etkili

9 Aynı derlemedeki bir başka novella olan "Le dernier angle de transparence"da Pierrette Fleutiaux önceden belirlenmiş bir şemayı uygulamadan, üç algı çizgisini ayırt eder. Kahraman genel kümelere ve net öğelere, iyi paylaştırılmış doluluk ve boşluk alanlarına dayalı *moler algıya* sahiptir (bu algı duvarlar tarafından kodlanır, miras alınır ve üst-kodlanır: Bu sandalyenin yanına oturmayın, vb.). Ama aynı zamanda, iki şey arasında, her şeyin binlerce çatlakla "kaynaşıp karıştığı", dolu olanda deliklerin belirdiği ve boşlukta mikro-biçimlerin oluştuğu, ince ve değişken dilimlenmelerden ve özerk özelliklerden oluşan *moleküler* bir *algıya* kapılır. Kahramanın sorunu iki çizgi arasında karar verememesi ve sürekli bir çizgiden diğerine atlamasıdır. Üçüncü bir algı çizgisi, *kaçış algısı*, diğer ikisinin açısı tarafından "belli belirsiz işaret edilen varsayımsal bir yön", yeni bir uzay açan "şeffaflık açısı" onu kurtarabilecek midir?

bir şekilde çizerek icat edebiliriz. En zoru kaçış çizgileri değil midir? Bazı gruplar ya da kişiler ona sahip değildir ve hiç de olmayacaktır. Bazı gruplarda ya da bireylerdeyse belli bir çizgi türü eksiktir ya da onu yitirmişlerdir. Ressam Florence Julien özellikle kaçış çizgileriyle ilgilenir: Fotoğraflardan yola çıkar ve onlardan neredeyse soyut ve biçimsiz çizgiler çıkartan bir yöntem icat eder. Ama burada da çok çeşitli çizgilerden oluşan bir demet söz konusudur: Okuldan koşarak çıkan çocukların kaçış çizgisi ne polisin kovaladığı göstericilerin ne de cezaevinden kaçan bir mahkûmun kaçış çizgisiyle aynıdır. Farklı hayvanların kaçış çizgileri: Her türün, her bireyin kendi kaçış çizgileri vardır. Fernand Deligny otist çocukların çizgilerini ve yörüngelerini uyarlayarak *haritalar* çıkartır: "Dolaşma çizgileri" ile "alışılmış çizgileri" dikkatlice birbirinden ayırır. Ve bu yalnızca gezintiler için geçerli değildir, aynı zamanda algı haritaları vardır, (yemek yapmak ya da odun toplamak gibi) alışıldık jestleri ve dolaşma jestlerini içeren jest haritaları vardır. Aynısı, yeri geldiğinde dil için de geçerlidir. Fernand Deligny kendi yazı çizgilerini yaşam çizgilerine açmıştır. Ve bu çizgiler sürekli birbirine karışmakta, bir an kesişip bir başka zaman birbirini izlemektedir. Bir dolaşma çizgisi alışıldık bir çizgiyi kesmiştir ve burada çocuk artık tam olarak iki çizgiye de ait olmayan bir şey yapar, yitirmiş olduğu bir şeyi yeniden bulur – ne oldu? – ya da hafif ve hızlı hareketlerle zıplar ya da ellerini çırpar, ama onun jestinin kendisi çok sayıda çizgi yayar.[10] Kısacası, *tekillikler taşıdığından zaten kompleks olan bir kaçış çizgisi vardır, ama aynı zamanda kendi dilimleri olan moler ya da alışıldık bir çizgi vardır ve ikisinin arasında (?) moleküler bir çizgi vardır, sahip olduğu kuantumlar onu bu ya da öbür yana devirebilir.*

Deligny'nin dediği gibi, bu çizgilerin hiçbir anlama gelmediği akılda tutulmalıdır. Bu bir haritacılık meselesidir. Onlar haritalarımızı oluştururken, bizleri oluştururlar. Dönüşürler ve hatta birbirlerine geçerler. Köksap. Hiç kuşku yok ki dille hiçbir ilgileri yoktur, aksine, onları izlemesi gereken dildir, kendi çizgileri *arasında* ondan beslenmesi gereken yazıdır. Hiç kuşku yok ki bir imleyenle, bir öznenin imleyen tarafından belirlenmesiyle hiçbir ilgileri yoktur; daha çok, imleyen, bu çizgilerin en fazla katılaşmış olanından çıkar ve özne en alttaki çizgi düzeyinde doğar. Hiç kuşku yok ki bir yapıyla hiçbir ilgileri yoktur; yapı yalnızca noktaları ve konumları, ağaçsı-yapıları işgal eder ve bir sistemin kaçmasına engel olmak için onu daima kapatır. Deligny çizgilerin çok sayıda dilim, eşik ya da kuantum, yerliyurtluluklar, yersizyurtsuzlaşmalar ya da yeniden-yerliyurtlulaşmalar olarak üzerine kaydolduğu ortak bir Beden'i gündeme getirir. Çizgiler her şeyin çizilip kaçtığı, ne hayali figürleri ne de simgesel işlevleri olan, kendisi soyut çizgi olan Organsız bir Beden üzerine kaydolur: OsB'nin gerçeği. *Şizo-analizin başka pratik nesnesi yoktur:* Senin organsız bedenin hangisi? Senin çizgilerin hangileri? Hangi haritayı yapma

10 Fernand Deligny, "Voix et voir", *Cahiers de l'immuable*, Nisan 1975.

ve yeniden düzenleme sürecindesin? Hangi soyut çizgiyi çiziyorsun, kendi adına mı yoksa başkalarının adına mı ve ne pahasına? Senin kaçış çizgin hangisi? Hangi organsız bedenin bu çizgiyle karışıyor? Tozutuyor musun? Tozutacak mısın? Kendini yersizyurtsuzlaştırıyor musun? Hangi çizgiyi yarıyorsun, hangisini figürler ya da simgeler olmaksızın uzatıyor ya da yeniden üstleniyorsun? Şizo-analiz ne öğelere ve kümelere ne öznelere ne de ilişkilere ve yapılara dayalıdır. Grupları olduğu kadar bireyleri de kateden *çizgilenmelere* dayalıdır yalnızca. Arzunun analizi olarak şizo-analiz, ister bir birey, ister bir grup, isterse bir toplum söz konusu olsun, doğrudan pratik ve politiktir. Zira politika varlıktan önce gelir. Pratik, terimlerin ve ilişkilerinin yerleşmesinden sonra gelmez, çizgilerin çizilmesine etkin olarak katılır; çizgilerle aynı tehlikelerle ve aynı çeşitlenmelerle yüzleşir. Şizo-analiz yeninin sanatı gibidir. Onun uygulanmakla ilgili hiçbir problemi yoktur: Bir yaşamın çizgilerini olduğu kadar, bir edebi ya da sanatsal eserin ya da bir toplumun çizgilerini seçilen belli bir koordinat sistemine göre çıkartır.

Katı ya da moler dilimlilik çizgisi, esnek ve moleküler dilimlenme çizgisi, kaçış çizgisi: Çok sayıda problem ortaya çıkıyor. İlk problem *her çizginin özel karakterini* ilgilendirir. Katı dilimlerin toplumsal olarak belirlendiği, ön-belirlendiği, devlet tarafından üst-kodlandığı sanılabilir; esnek dilimliliği içsel bir alıştırma, hayali ya da fanteziye dayalı bir şey olarak ele alma yönünde bir eğilim gelişebilir. Kaçış çizgisiyse tümüyle kişisel bir şey, bir bireyin kendi adına kaçma tarzı, "sorumluluklarından", dünyadan kaçma, çöle ya da sanata sığınma tarzı, vb. olarak görülebilir. Bu yanlış bir izlenimdir. Esnek dilimliliğin hayali olanla hiçbir ilgisi yoktur ve mikro-politikanın en az makro-politika kadar uzanımı vardır ve en az onun kadar gerçektir. Büyük ölçekli politika kendi lehine çalışan ya da kendisine engel oluşturan bu mikro-zerk-etmelerle, bu sızmalarla uğraşmadan asla kendi moler kümelerini yönetemez. Aslında, moler kümeler ne kadar büyükse, oyuna soktukları kertelerin molekülerleşmesi de o kadar büyük olur. Kaçış çizgileriyse asla dünyadan kaçmaktan ibaret değildir, daha çok, bir boruya delik açılmasında olduğu gibi, dünyayı kaçışa sokmaktan ibarettir; hiçbir toplumsal sistem yoktur ki, dilimleri kaçış çizgilerini kapamak için sürekli katılaşmasına rağmen her yönden sızdırmasın. Bir kaçış çizgisinde hiçbir şey hayali, hiçbir şey simgesel değildir. Hayvanda ve insanda bir kaçış çizgisinden daha etkin bir şey yoktur.[11] Tarih bile "imleyen kesintiler"le ilerlemek yerine bu yolu seçmeye zorlanır. Belirli bir uğrakta bir toplumdan neler kaçmaktadır? Bu kaçış çizgilerinde devletin ağır silahlarına karşı kullanılmak üzere yeni silahlar icat edilir. "Kaçıyor olabilirim

11 Henri Laborit bir "kaçışa övgü" kitabı yazdı (*Eloge de la fuite*, Laffont, 1976). Laborit bu kitapta hayvanlardaki kaçış çizgilerinin biyolojik önemini gösterir. Bununla birlikte onun yaklaşımı fazlasıyla biçimcidir. Ona göre insanlardaki kaçışsa dünya hakkındaki "malumatı" arttırmaya yönelik hayali değerlere bağlı görünür.

ama kaçarken bir silah arıyorum." [12] Göçebeler kaçış çizgilerinde, yollarına çıkan her şeyi silip süpürmüş ve Firavun'u şaşkınlığa düşüren yeni silahlar bulmuşlardır. Tek bir grubun ya da tek bir bireyin bile ayırt ettiğimiz tüm çizgileri aynı anda sunması olasıdır. Ancak, daha sık olarak, bir grubun ya da bir bireyin kendisi kaçış çizgisi olarak işler; onu takip etmek yerine yaratır; onu ele geçirmekten çok, meydana getirdiği canlı silahın kendisidir. Kaçış çizgileri gerçekliklerdir; onlarsız yapamayan ve bazen onları asgariye indirgeyen toplumlar için çok tehlikelidir bu.

İkinci problem *çizgilerin ayrı ayrı önemini* ilgilendiriyor. Katı dilimlilikten başlayabiliriz; o daha kolaydır, verilidir. Sonra, onun esnek bir dilimlilikle, kökleri çevreleyen bir tür köksapla az çok nasıl kesiştiğini görürüz. Ve sonra da yine kaçış çizgisinin ona nasıl eklendiğini görürüz. Ve ittifaklar ve kavgalar. Ama kaçış çizgisinden de başlayabiliriz: Mutlak yersizyurtsuzlaşmasıyla belki de ilk gelen bu çizgidir. Kaçış çizgisinin *sonradan gelmediği*, kendi zamanını ve diğer iki çizginin patlamasını beklese bile en başından beri orada olduğu açıktır. Dolayısıyla, esnek dilimlilik göreli yersizyurtsuzlaşmalarla ilerleyen ve katı çizgideki engellemelere ve geri dönüşlere neden olan yeniden-yerliyurtlulaşmalara izin veren bir tür uzlaşıdan başka bir şey değildir. Esnek dilimliliğin iki çizgi arasında nasıl yakalandığı, bir tarafa ya da diğerine dökülmeye hazır olması ilginçtir; bu onun muğlaklığıdır. Ve yine çeşitli birleşimleri görmemiz gerekiyor: Birinin, bir grubun ya da bireyin kaçış çizgisi pekâlâ bir başkasınınkini desteklemeyebilir; tam aksine, onu engelleyebilir, tıkayabilir ve katı dilimlilikte daha da derinlere itebilir. Aşkta da birisinin yaratıcı çizgisinin diğerinin hapishanesi olma durumu görülebilir. Bir çizginin bir diğeriyle bileşimi, aynı türden iki çizgi söz konusu olsa bile bir problemdir. İki kaçış çizgisinin uyumlu ve bir-arada-olanaklı olacağına dair hiçbir garanti yoktur. Organsız bedenin kolayca oluşturulacağının hiçbir garantisi yoktur. Ne bir aşkın ne de politik bir yaklaşımın buna dayanacağının hiçbir garantisi yoktur.

Üçüncü problem, *çizgilerin karşılıklı içkinliğidir*. Onları seçip ayıklamak kolay değildir. Onların hiçbiri aşkın değildir, her biri diğerlerinin içinde çalışmaktadır. Her yerde içkinlik. Kaçış çizgileri toplumsal alana içkindir. Esnek dilimlilik katı dilimliliğin betonlaşmalarını sürekli çözer, fakat çözdüğü her şeyi kendi düzeyinde yeniden kurar: mikro-Ödipuslar, mikro iktidar oluşumları, mikro-faşizmler. Kaçış çizgisi iki dilimli diziyi patlatır, ancak en kötüsüne, duvardan sıçramaya, tekrar bir kara deliğe düşmeye, büyük gerileme sürecine girmeye ve rastgele kendi dolambaçlı yollarına girerek en katı dilimleri yeniden yapmaya muktedirdir. Kurtlarınızı döktünüz mü gençler? Bu, hiç kaçmamaktan daha kötüdür – bakınız Lawrence'ın Melville'e sitemi. Katı

12 Amerikalı yazar ve aktivist George Lester Jackson özellikle, Afrikalı-Amerikalılara seslendiği otobiyografi ve manifesto karışımı *Soledad Brother: The Prison Letters of George Jackson* kitabıyla tanınır. 1971 yılında, cezaevinden kaçma girişimi sırasında hayatını kaybetmiştir. *(ç.n.)*

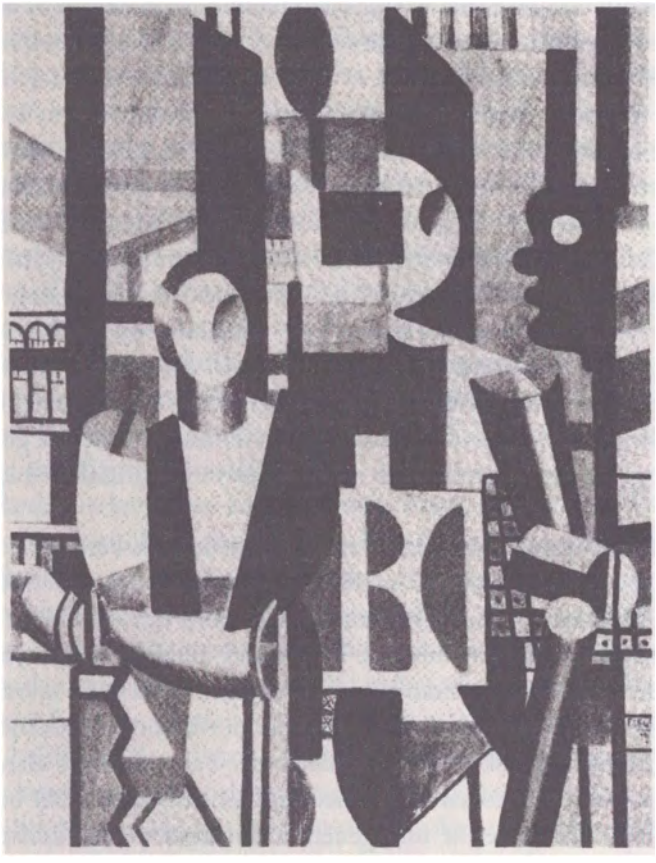
dilimlilikteki küçük bir kirli sır malzemesi, esnek dilimlilikteki "ne oldu?" sorusunun boş biçimi ve kaçış çizgisinde artık meydana gelemeyecek olan şeyin yeraltılılığı arasında, her şeyi yerle bir etme riski taşıyan canavarımsı bir gücün, Sır'rın neden olduğu altüst oluşları nasıl görmezlikten gelebiliriz? Birinci tür dilimliliğin Çift'i, ikincinin İkiz'i ve kaçış çizgisinin Yeraltı Kaçağı arasında çok sayıda olası karışım ve geçiş vardır.

Son bir problem daha var, en can sıkıcı olan bu problem *her çizgiye özgü tehlikeleri* ilgilendiriyor. İlk çizginin tehlikesi hakkında söylenecek pek de fazla bir şey yoktur çünkü katılaşmasının başarısızlığa uğrama olasılığı düşüktür. İkinci çizginin muğlaklığı hakkında söylenecek pek de fazla bir şey yoktur. Ama neden kaçış çizgisi, hem de iki çizgiden birine dönme tehlikelerinden bağımsız olarak, neşe mesajına rağmen, sanki her şeyin tam da bir çözüme ulaştığı o anda kendi girişiminin özüne kadar inen bir şey tarafından, bir ölüm, bir yıkım tarafından tehdit ediliyormuşçasına böylesine tuhaf bir umutsuzlukla dolu? Büyük bir novella yaratıcısı olan Çehov hakkında Şestov şöyle der: "Bir çaba sarf etti, buna hiç kuşku yok; içinde bir şeyler kırıldı. Bu çabanın nedeni sancılı bir emek değildi: Kuvvetinin ötesinde bir girişime atılamadan yıkıldı kaldı. Sonuç olarak, bu yalnızca saçma bir kazaydı, tökezledi ve düştü, kaydı. (...) Karşımıza yeni bir adam çıktı, karanlık ve kasvetli, suçlu bir adam."[13] *Ne oldu?* Burada da bu soru tüm Çehov karakterleri için geçerlidir. Acı ve kumdan oluşan bir kara deliğe düşmeden çaba gösteremez ve hatta bir şeyleri kıramaz mıyız? Ama Çehov gerçekten de düştü mü? Bu onu tümüyle dışarıdan yargılamak değil midir? Çehov'un kendisi, karakterleri ne kadar karanlık olurlarsa olsunlar, onların hâlâ "elli kilo aşk" taşıdıklarını söylemekte haklı değil mi? Bizi oluşturan ve Haber'in ve bazen de Müjde'nin özünü kuran çizgilerde elbette kolay hiçbir şey yoktur.

Sizin çiftleriniz neler, sizin ikizleriniz neler, sizin yeraltılarınız ve onların kendi aralarındaki karışımları neler? Bir kişi diğer bir kişiye, gözlerindeki delilik parıltısını sevdiğim gibi dudaklarımdaki viskinin tadını sev dediğinde, hangi çizgileri oluşturmakta ya da aksine bir-arada-olanaksız kılmaktadır? Fitzgerald: "Arkadaşlarımızın ve akrabalarımızın belki de yüzde ellisi size iyi niyetle Zelda'yı çıldırtan şeyin içkim olduğunu söyleyecektir. Diğer yarısıysa beni içmeye iten şeyin onun deliliği olduğuna sizi temin edecektir. Bu yargılar hiçbir anlam ifade etmiyor. Bu iki arkadaş ve akraba grubu birlikte olmasaydık işlerin çok daha iyi gideceği konusunda hemfikirdi. İroni şu ki hayatımız boyunca birbirimize hiç bu kadar aşık olmamıştık. O alkolü benim dudaklarımda seviyor. Ben onun en çılgın sanrılarına bayılıyorum." "Sonunda hiçbir şeyin pek de bir önemi yoktu. Birbirimizi yıkıma uğrattık. Ama dürüstçe söylemek gerekirse birimizin diğerini yıkıma uğrattığını hiç düşünmedim. Çok güzel metinler. Tüm çizgiler burada var: aile ve arkadaş çizgisi, konuşan, açıklayan ve psikanaliz yapan, eğriyi doğruyu belirleyenlerin çizgisi, Çiftin katı dilimlilikte ayrılan ya da

13 Léon Chestov, *L'homme pris au piège*, 10-18, s. 83.

birleşen tüm ikili makinesi (% 50). Sonra da esnek dilimlenme çizgisi geliyor; alkoliğin ve delinin, dudaklardaki ve gözlerdeki bir öpücükte olduğu gibi, kendilerine içsel bir mesaj olarak hizmet eden örtük anlamalarla birlikte, dayanabileceklerinin ve durumlarının sınırında bir ikizin çoğalmasını çekip aldıkları çizgi. Son olarak, bir kaçış çizgisi var, onlar ayrıldıklarında daha da ortak hale gelen ya da ortak hale geldikçe daha da ayrılan bir çizgi, şimdi biri diğerinin yeraltı kaçağıdır, artık hiçbir şeyin önemi kalmadıkça daha da başarılı hale gelen ikizidir, ikisi de yıkıma uğradığından – ama birbirleri tarafından değil – şimdi her şey yeniden başlayabilir. Hiçbir şey anıdan geçmeyecektir; her şey çizgilerden, çizgilerin arasından, birini *ve* diğerini algılanamaz kılan, ne ayrılma ne de bağlanma olan, ama vazgeçmenin ya da boyun eğmenin tam tersi olan yeni bir kabullenmeye, yeni bir mutluluğa dönük olarak durmaksızın çizilen bir kaçış çizgisi olan Ve'de geçer.

Dilimlilikler (tiplerin tamamı)

Her yerde ve her yönde dilimlenmiş durumdayız. İnsan dilimli bir hayvandır. Dilimlilik bizi oluşturan tüm katmanlara aittir. İkamet etmek, dolaşmak, çalışmak, oynamak: Yaşantı uzaysal ve toplumsal olarak dilimlenmiştir. Ev, odalarının amaçlarına göre, caddeler kentin düzenine göre, fabrika işlerin ve işlemlerin doğasına göre

dilimlenmiştir. *İkili bir tarzda*, büyük ikili karşıtlıklara göre dilimlenmiş durumdayız: toplumsal sınıflar, ama aynı zamanda erkek-kadın, yetişkin-çocuk, vb. Giderek genişleyen daireler halinde, giderek büyüyen diskler ya da taçlar halinde *dairesel olarak* dilimlenmiş durumdayız. Joyce'un "mektubunda" dediği gibi: benim meselelerim, mahallemin meseleleri, kentimin, ülkemin, dünyanın meseleleri... Her dilimin bir faslı ya da bir "işleyiş"i temsil ettiği düz bir çizgide, çeşitli düz çizgilerde *doğrusal olarak* dilimlenmiş durumdayız: Bir işleyişi bitirip diğerine başlarız, ailede, okulda, orduda ve işte prosedürlerden geçer, prosedürleşiriz. Okul bize "artık ailede değilsin" der, ordu bize "artık okulda değilsin..." der. Bazen farklı dilimler farklı bireylere veya gruplara gönderir, bazense bir dilimden diğerine geçen aynı birey veya aynı gruptur. Ama bu dilimlilik, ikililik, dairesellik ve doğrusallık figürleri daima birbirine bağlıdır ve hatta birbirinin içine geçer, bakış açısına göre dönüşüme uğrar. Yabanların durumu tam da bunu gösterir: Lizot, Ortak Ev'in, yeri belirlenebilir etkinlik tiplerinin (kültler ve törenler, sonra mal alışverişi, sonra aile hayatı, ardından çöp ve pislikler) uygulandığı bir taçlar dizisi şeklinde, içeriden dışarıya doğru, dairesel bir biçimde organize edildiğini gösterir, ama aynı zamanda "bu taçların her biri kendi içinde çapraz olarak bölünmüştür, her dilim belirli bir soydan gelmekte ve farklı akrabalık grupları arasında alt-bölümlere ayrılmaktadır".[1] Daha genel bir bağlamda, Lévi-Strauss ilkellerin düalist organizasyonunun dairesel bir biçime gönderdiğini ve ayrıca "herhangi bir sayıda grubu" (en az üç) kapsayan doğrusal bir biçime geçtiğini gösterir.[2]

Madem söz konusu olan kendi hayatımız, neden ilkellere geri dönelim? İşin aslı, dilimlilik mefhumu etnologlar tarafından sabit bir merkezi devlet aygıtına, genel bir iktidara ve özelleşmiş politik kurumlara sahip olmayan, ilkel denilen toplumları açıklamak için inşa edilmiştir. Toplumsal dilimler dolayısıyla birleşme ve bölünmenin iki uç kutbu arasında, görevlere ve durumlara bağlı olarak belli bir esnekliğe sahiptir; heterojen öğeler arasında büyük bir iletişim vardır, öyle ki bir dilim çok çeşitli tarzlarda bir başka dilime bağlanabilir. Tabandaki bir alanı (ekonomik, politik, yasal, sanatsal) önceden belirleme olasılığını dışlayan yerel bir inşa vardır; yapının iç-kaynaklı özelliklerine indirgenemez durumsal ya da ilişkisel dış-kaynaklı özellikler söz konusudur; etkinlik süreklidir, bu yüzden de dilimlilik fışkırmalar, kopmalar ve birleşmelerle işleyen, oluşum halindeki bir dilimlilikten bağımsız bir şekilde kavranamaz. İlkel dilimlilik hem soylara, onların değişken durumlarına ve ilişkilerine dayalı çok-sesli bir *kodla* hem de iç içe geçmiş yerel bölünmelere dayalı

1 Jacques Lizot, *Le cercle des feux*, Ed. du Seuil, s. 118.

2 Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale*, Plon, 8. bölüm: "Düalist organizasyonlar mevcut mudur?" [Türkçesi: Lévi-Strauss, *Yapısal Antropoloji*, Adnan Kahiloğulları (çev.), İmge Kitabevi, 2012].

gezgin bir *yerliyurtlulukla* nitelenir. Kodlar ve yeryurtlar, klan soyları ve kabile yerliyurtlulukları görece esnek bir dilimlilik dokusunu organize eder.[3]

Bununla birlikte, bize kalırsa devletli toplumların, hatta bizim modern devletlerimizin daha az dilimli olduğunu söylemek hiç de kolay değil. Dilimlilikle merkezileşme arasındaki klasik karşıtlık pek de geçerli durmuyor.[4] Devlet sürdürdüğü ya da sürmesine izin verdiği dilimler üzerinde etkinlik göstermekle kalmaz, kendi içinde kendi dilimliliğini barındırır ve onu dayatır. Belki de sosyologların dilimliyle merkezi arasında kurduğu karşıtlığın biyolojik bir arkaplanı vardır: halkalı solucan ve merkezi sinir sistemi. Ama merkezi beynin kendisi, tüm vekil eylemliliklerine rağmen ve onları da içerecek şekilde, diğerlerinden çok daha dilimli bir solucandır. Merkeziyle dilimli arasında bir karşıtlık yoktur. Modern politik sistem küresel, birleşik ve birleştirici bir bütündür, böyledir çünkü sıralanmış, iç içe geçmiş, düzenli alt-sistemler içerir; böylece karar verme süreçlerinin analizi her türlü bölümlendirmeyi ve boşlukları ve yer değiştirmeleri içerecek şekilde birbirine bağlanan kısmi süreçleri gün ışığına çıkarır. Teknokrasi dilimli iş bölümüyle işler (buna uluslararası iş bölümü de dahildir). Bürokrasi yalnızca bölümlere ayrılmış büroları aracılığıyla var olur ve yalnızca karşılık gelen "hedef kaymaları" ve "işlev bozuklukları" yoluyla işler. Hiyerarşi yalnızca piramidal değildir; patronun bürosu kulenin tepesinde olduğu kadar koridorun sonundadır da. Kısacası, modern yaşamın dilimliliği ortadan kaldırmadığını, aksine onu son derece katı hale getirdiğini söyleyebiliriz.

Dilimli olanla merkezi olanı karşılaştırmak yerine, o halde biri "ilkel" ve esnek, diğeri "modern" ve katı olmak üzere iki tip dilimlilik ayırt etmek gerekiyor. Ve bu ayrım önceki figürlerin her biriyle örtüşecektir:

1) İlkel toplumlarda ikili karşıtlıklar (erkek-kadın, alttakiler-üsttekiler, vb.) çok güçlüdür, ancak görünüşe göre bunlar kendileri aslında ikili olmayan makinelerden ve düzenlemelerden kaynaklanır. Bir gruptaki kadın-erkek toplumsal ikiliği her birinin kendi eşlerini farklı gruplardan (dolayısıyla en az üç grup vardır) almasına dayalı kurallara göre belirlenir. Bu anlamda Lévi-Strauss düalist organizasyonun böyle bir toplumda asla kendisi adına bir değer taşımadığını gösterir. Aksine, aynı anda ikili-tek-anlamlı ilişkilerle ve ardından ikili seçimlerle ilerleyerek olduğu haliyle işleyen çift-yönlü makineleri ileri sürmek modern toplumlara, daha doğrusu devlete özgüdür. Sınıflar ve cinsiyetler ikili halde gelirler ve üçlü-bölünme fenomeni ikili olma halinin taşınmasından kaynaklanır, tersi değil. Bunu özellikle, bu bakımdan ilkel kafa makinelerinden ayrılan Yüz Makinesi'yle ilgili olarak görmüştük. Görünen o ki modern

---

3 Bkz. *Systèmes politiques africains* kitabında (P.U.F.), Tallensiler hakkında Meyer Fortes'in ve Nouerler hakkında Evans-Pritchard'ın iki örnek incelemesi.

4 Georges Balandier etnologlarla sosyologların bu karşıtlığı tanımlama tarzlarını analiz eder: *Anthropologie politique*, P.U.F., s. 161-169 [Türkçesi: G. Balandier, *Siyasal Antropoloji*, Devrim Çetinkasap (çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021, s. 123-130].

toplumlar ikili dilimliliği yeterli bir organizasyon düzeyine yükseltmiştir. Dolayısıyla soru kadınların ya da aşağıdakilerin daha iyi veya kötü bir statüye sahip olup olmaması değil, bu statünün ne tip bir organizasyondan kaynaklandığıdır.

2) Aynı şekilde, ilkel toplumlardaki dairesel dilimliliğin zorunlu olarak dairelerin eş-merkezli olmasını ya da aynı merkeze sahip olmalarını beraberinde getirmediğini de fark edebiliriz. Esnek bir rejimde, merkezler zaten çok sayıda *düğüm*, *göz* ya da *kara delik* gibi hareket eder; ama hepsi birlikte tınlamaz, aynı noktaya düşmez, aynı merkezi kara deliğe yakınsamazlar. Çok sayıda animist göz vardır, her biri örneğin belli bir hayvan ruhuna atfedilir (yılan-ruh, ağaçkakan-ruh, kayman-ruh...). Her kara delik farklı bir hayvan gözü tarafından doldurulur. Hiç kuşku yok ki, şurada burada sertleşme ve merkezileşme işlemlerinin şekillendiğini görürüz: Tüm merkezler sırayla yalnızca bir merkezi olan tek bir daireden geçmelidir. Şaman tüm noktalar veya ruhlar arasında çizgiler çizer, bir gruplaşmanın, merkezi bir ağaca bağlı ışıyan bir kökler dizisinin taslağını çıkartır. Ağaç-yapılı bir sistemin ilkel köksapın büyümesini disipline ettiği merkezileşmiş bir iktidarın doğuşudur bu.[5] Ve ağaç burada hem bir dikotomi ya da ikililik ilkesi hem de bir dönme ekseni rolü oynar... Ama şamanın iktidarı hâlâ tümüyle yerelleşmiştir, belirli bir dilime sıkı sıkıya bağlıdır, uyuşturucu maddeler tarafından koşullandırılır ve her nokta kendi bağımsız sekanslarını yaymaya devam eder. Aynı şey modern toplumlar ya da hatta devletler için söylenemez. Elbette, merkeziyle dilimli karşıt değildir ve daireler ayrı kalmayı sürdürür. Ama eş-merkezli hale gelirler, tümüyle ağaçsı bir yapıya bürünürler. Tüm merkezler birlikte tınladıkça, tüm kara delikler tüm gözlerin arkasında bir yerlerde bir kesişme noktası olarak duran bir birikim noktasına düştükçe, dilimlilik katı hale gelir. Babanın yüzü, öğretmenin yüzü, albayın yüzü, patronun yüzü artıklık yapmaya başlar, çeşitli daireleri kateden ve tüm dilimlerden geçen bir imlemlilik merkezine gönderir. Esnek mikro-kafaların, hayvansal yüzselleştirmelerin yerini merkezin her yerde olduğu ve çevrenin hiçbir yerde olmadığı bir makro-yüz alır. Artık gökyüzünde ya da hayvan-oluşlarda, bitki-oluşlarda *n* sayıda göz yoktur, ışımaların tümünü tarayan merkezi bir sayıcı göz vardır. Merkezi devlet dairesel bir dilimliliğin ortadan kaldırılmasıyla değil, ayrık dairelerin eş-merkezliliğiyle ya da merkezlerin tınlamasıyla kurulur. *İlkel toplumlarda çok sayıda iktidar merkezi bulunmaktadır; ya da şöyle de diyebiliriz, devletli toplumlarda hâlâ bir o kadar çok iktidar merkezi vardır.* Öte yandan devletli toplumlar tınlama aygıtları gibi davranırken ve tınlamayı organize ederken, ilkel toplumlar ona ket vururlar.[6]

---

5 Kızılderili Yanomamilerde şamanın öncülüğü ve ağacın rolü hakkında bkz. Jacques Lizot, *Le cercle des feux*, s. 127-135: "Oraya dikilen meşe palamudunun dibine aceleyle bir delik kazılır. Turaewë toprağa her yana yayılan hayali çizgiler çizer. Bunlar 'köklerdir' der."

6 Bu nedenle devlet yalnızca kamusal tipte bir iktidarla tanımlanamaz, aynı zamanda hem özel hem de kamusal iktidarlara dönük bir tınlama kutusu olarak tanımlanır. Althusser bu anlamda

3) Son olarak, doğrusal bir dilimlilik açısından bakıldığında, her dilimin kendi adına vurgulandığı, düzeltildiği ve homojenleştirildiği, bütün bunların da diğer dilimlere bağlı olarak yapıldığı söylenebilir. Her dilim kendi ölçü birimine sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda aralarındaki birimlerin eşdeğerliği ve tercüme edilebilirliği söz konusudur. Merkezi göz eşdeşi olarak içinde hareket ettiği, fakat hareketiyle ilişkili olarak kendisi değişmez kalan bir uzama sahiptir. Yunan site-devletinin kurulmasıyla ve Kleistenes reformuyla birlikte, soya bağlı dilimleri üst-kodlayacak olan homojen ve yerdeş bir politik uzay ortaya çıkarken, ayrı odak noktaları ortak bir payda olarak etkide bulunan bir merkezde tınlamaya başlar.[7] Paul Virilio Yunan sitesinin ötesinde, Roma İmparatorluğu'nun nasıl *devletin* geometrik ya da *doğrusal bir düzenini* dayattığını gösterir; bu, kampların ve kalelerin genel tasarımını, evrensel bir "çizerek sınırlama" sanatını, yerliyurtlulukların planlanmasını, uzayın yerlerin ve yerliyurtlulukların yerini almasını, dünyanın kente dönüşümünü, gittikçe katılaşan bir dilimlenmeyi içerir.[8] Bunun nedeni, vurgulanmış ya da üst-kodlanmış dilimlerin tomurcuklanma yetilerini, oluşum halindeki, meydana gelme ve çözülme halindeki dilimlenmelerle olan dinamik ilişkilerini yitirmiş gibi görünmeleridir. Eğer ilkel bir "geometri" (proto-geometri) varsa, bu, figürlerin etkilenmelerinden, çizgilerin oluşlarından, dilimlerin dilimlenmelerinden ayrılamadığı işlemsel bir geometridir: "Yuvarlaklar" vardır, daire değil, "hizalanmalar" vardır, düz çizgi değil, vb. Aksine, devlet geometrisi ya da daha doğrusu devletin geometriyle olan bağı ideal ya da sabit özlerin yerine esnek morfolojik oluşumları, özelliklerin yerine etkilenimleri, önceden-belirlenmiş dilimlerin yerine oluşum halindeki dilimlenmeleri koyan teorem-öğenin önceliğinde kendisini dışavurur. Geometri ve aritmetik, bir neşterin gücünü edinir. Özel mülkiyet kadastro tarafından üst-kodlanmış ve ızgaraya alınmış bir uzayı içerir. Her çizgi kendi dilimlerine sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda birinin dilimleri diğerininkilere karşılık gelir: Örneğin, ücret rejimi parasal dilimleri, üretim dilimlerini ve tüketilebilir malların dilimlerini birbirine karşılık gelir hale getirecektir.

şunu söyleyebilir: "Kamusalla özel arasındaki ayrım burjuva hukukuna içsel bir ayrımdır ve burjuva hukukunun iktidarlarını uyguladığı bağımlı alanlarda geçerlidir. Devletin alanı Yasa'nın ötesinde olduğu için ondan kaçar. (...) Aksine o, kamusalla özel arasındaki her türlü ayrımın koşuludur" ("Idéologie et appareils idéologiques d'Etat", *La Pensée*, Haziran 1970).

7 J.-P. Vernant, *Mythe et pensée chez les Grecs*, Maspero, cilt I, 3. bölüm ("Ev ortak hale gelerek, artık özel konutların içinde değil, agoranın kamusal ve açık alanı üzerine kurularak, [...] bundan böyle, *polis*'i oluşturan tüm evlerin ortak paydası olarak merkezi ifade eder", s. 210).

8 Virilio, *L'insécurité du territoire*, Stock, s. 120, 174-175. "Askeri kampın düzenlenmesi" hakkında: "Geometri uzayda ve zamanda devlet iktidarının genişlemesi için hesaplanmış gerekli temeldir; bu bakımdan, tam tersi yönde devlet yeterli, geometrik olduğu ölçüde ideal bir figürü kendinde barındırır. (...) Ama Fénelon XIV. Louis'nin devlet politikasına karşı çıkarak şöyle yazar: Büyülerden ve geometrinin şeytani özelliklerinden sakının!"

Katı dilimlilikle esnek dilimlilik arasındaki temel farkları özetleyebiliriz. İkili dilimlilik katı kip altında kendi adına değer taşır ve doğrudan büyük ikileştirme makinelerine dayanırken, diğer kip altında ikililikler "*n*-boyutlu çokluklar"dan kaynaklanır. İkinci olarak, dairesel dilimlilik eş-merkezli olma eğilimindedir, yani tüm odaklarını sürekli hareket halinde bulunan, fakat bir tınlama makinesine gönderme yapması bakımından hareketlerinde değişmez kalan tek bir merkezde çakıştırır. Son olarak, doğrusal dilimlilik *geometrik tarzdaki* homojen uzayı oluşturan ve tözleri, biçimleri ve ilişkileri bakımından belli olan dilimleri çekip çıkartan bir üst-kodlama makinesinden geçer. Bu katılaşmış dilimliliğin her defasında Ağaç'la ifade bulduğunu görüyoruz. Ağaç ağaç-yapılı düğümdür ya da dikotomi ilkesidir; eş-merkezliliği sağlayan dönüş eksenidir; olanağı ızgaraya alan yapı ya da ağdır. Ama ağaçlaşmış bir dilimliliğin karşısına köksapsı dilimlenmeyi bu şekilde koyuyorsak, bu yalnızca aynı sürecin iki haline işaret etmek için değil, aynı zamanda iki farklı süreci ortaya çıkartmak içindir. Zira ilkel toplumlar özünde kodlarla ve yerliyurtluluklarla işler. Hatta tınlamayı önleyen şey bu iki öğe arasındaki, yeryurtların kabile sistemiyle soyların klana dayalı sistemi arasındaki ayrımdır.[9] Oysa modern ya da devletli toplumlar başarısız kodların yerine tek-anlamlı bir üst-kodlamayı ve yitik yerliyurtlulukların yerine de özgül bir yeniden-yerliyurtlulaşmayı (bu da tam da üst-kodlanmış geometrik uzayda gerçekleştirilir) koymuştur. Dilimlilik daima bir soyut makinenin sonucu olarak ortaya çıkar; ama katıda ve esnekte işleyen aynı soyut makine değildir.

O halde, merkeziyle dilimliyi karşıtlaştırmak yeterli değildir. Ama biri esnek ve ilkel, diğeri modern ve katılaşmış olmak üzere iki dilimliliği karşıtlaştırmak da yetmez. Zira iki dilimi açıkça ayırt etmek mümkün olmakla birlikte onlar birbirinden ayrılamaz, birbiriyle ve birbirinde iç içe geçmiş durumdadır. İlkel toplumlar devleti önceleyen, öncelediği kadar da savuşturan katılık ve ağaçlaştırma nüvelerine sahiptir. Tersine, bizim modern toplumlarımız esnek bir dokunun içinde yüzmektedir, ki bu doku olmadan katı dilimler tutunamazlar. Esnek dilimliliği yalnızca ilkellere atfedemeyiz. Esnek dilimlilik içimizdeki bir yabanın varkalımı dahi değildir, o, mükemmelen edimsel bir işlevdir ve diğerinden ayrılamaz. Dolayısıyla, her toplum, ama aynı

9 Meyer Fortes, Tallensilerdeki "yeryüzünün koruyucuları"yla şefler arasındaki farkı analiz eder. İktidarlar arasındaki bu ayrım ilkel toplumlarda oldukça geneldir; ama asıl önemli olan, onun iktidarların tınlamasını önleyecek şekilde tam olarak organize edilmesidir. Örneğin, Berthe'in Java'daki Badujlarla ilgili analizini izleyecek olursak, yeryüzünün koruyucusunun iktidarı bir yanda edilgen ya da dişil olarak kabul edilirken, diğer yanda en yaşlıya atfedilir: Bu, "akrabalığın politik düzene müdahalesi" değil, tam tersine, özel mülkiyetin türeyeceği bir tınlamanın kurulmasını önlemeye dönük olarak "akrabalık terimlerine tercüme edilen bir politik düzenin gerekliliği"dir (bkz. Louis Berthe, "Aînés et cadets, l'alliance et la hiérarchie chez les Baduj", *L'Homme*, Temmuz 1965).

zamanda her birey aynı anda biri moler, diğeri *moleküler* olmak üzere iki dilimlilik tarafından katedilir. Eğer birbirlerinden ayrılıyorlarsa, bunun nedeni aynı terimlere, aynı ilişkilere, aynı doğaya ve aynı tip çokluğa sahip olmamalarıdır. Ama bunlar birbirlerinden ayrılamazlar, bunun da nedeni onların birlikte-var-olmaları, ilkellerdeki ve bizdeki farklı figürlere bağlı olarak, ama daima birbirlerini önvarsayacak şekilde birbirlerine geçmeleridir. Özetle, her şey politiktir, ama her türlü politika hem *makropolitik* hem de *mikropolitik*tir. Algı ya da his tipindeki kümeleri ele alalım: Onların moler organizasyonu, katı dilimliliği farklı şekilde dağıtılan, farklı şekilde işleyen bir bilinçdışı mikro-algılamlar dünyasının, bir bilinçdışı duygulamlar, ince dilimlenmeler dünyasının varlığına engel olmaz. Algının, duygulanımın, sohbetin, vb. bir mikro-politikası söz konusudur. Cinsiyet ya da sınıf gibi büyük ikili kümeleri ele aldığımızda, onların aynı zamanda, başka bir doğadan olan moleküler düzenlemelere girdiklerini ve ikili bir karşılıklı bağımlılık durumu içinde olduklarını görürüz. Zira iki cinsiyet yalnızca kadındaki erkeği ve erkekteki kadını değil, fakat her birindeki hayvanla, bitkiyle, vb. olan ilişkileri oyuna sokan çoklu moleküler birleşimlere gönderir: binlerce küçük-cinsiyet. Ve toplumsal sınıfların kendileri aynı harekete, aynı dağılıma, aynı hedeflere ve aynı mücadele tarzlarına sahip olmayan "kitleler"e gönderir. Kitleyle sınıfı etkili bir şekilde ayırma girişimleri şu sınıra meyleder: *Kitle mefhumu moleküler bir mefhumdur*, sınıfın moler dilimliliğine indirgenemez tipte bir dilimlenmeyle işler. Bununla birlikte, sınıflar kitlelerden meydana getirilir; onları kristalize ederler. Ve kitleler sürekli sınıflardan akar ya da sızarlar. Ama onların birbirlerini önvarsaymaları aralarında bir bakış açısı, doğa, ölçek ve işlev farklılığı olduğu gerçeğini değiştirmez (bu şekilde anlaşılan kitle mefhumu Canetti'nin önerdiğinden tümüyle farklı bir anlama sahiptir).

Bürokrasiyi bitişik büroların bölümlere ayrılması, her dilimde bir büro müdürünün bulunması ve koridorun sonunda ya da kulenin tepesinde buna karşılık gelen bir merkezileşmeyle tanımlamak yeterli değildir. Zira aynı zamanda bütün bir bürokratik dilimlenme, büroların esnekliği ve iletişimi, bürokrasinin sapkınlığı, idari kurallar bakımından dahi devreye giren sürekli bir icatçılık veya yaratıcılık durumu vardır. Eğer bürokrasinin en büyük kuramcısı Kafka'ysa, bunun nedeni onun belli bir düzeyde (ama hangisi? bunun yeri saptanamaz) bürolar arasındaki engellerin nasıl "kesin sınırlar" olmaktan çıktığını, onları çözen moleküler bir ortama daldığını ve aynı zamanda büro müdürünü tanınması, tanımlanması olanaksız olan ve ancak merkezileştirilebilir olduğunda ayırt edilebilir olan mikro-figürler şeklinde çoğalttığını göstermesidir: katı dilimlerin ayrımı *ve* tümleştirilmesiyle birlikte-var-olan bir başka rejim.[10] Hatta faşizmin

10 Kafka, *Le château*, özellikle de 14. bölüm (Barnabas'ın açıklamaları) [Türkçesi: Kafka, *Şato*, Tanıl Bora (çev.), İletişim Yayınları, 2018; ayrıca Yapı Kredi Yayınları, İş Bankası Kültür Yayınları, İthaki Yayınları, Cem Yayınevi gibi pek çok yayınevinin farklı çevirileri mevcut]. Bu bakımdan, iki büro – moler ve moleküler – meseli Eddington örneğindeki gibi yalnızca fiziksel bir yorumu değil, tam anlamıyla bürokratik bir yorumu da içerir.

moler dilimlerle ve onların merkezileştirilmesiyle karıştırılmaması gereken moleküler bir rejimi içerdiği dahi söylenebilir. Kuşkusuz faşizm totaliter bir devlet kavramını icat etti, ama faşizmi kendi icat ettiği bir mefhumla tanımlamak için hiçbir neden yok: Faşizmin olmadığı, Stalinci tipte veya askeri diktatörlük tipinde totaliter devletler vardır. Totaliter devlet kavramı yalnızca makropolitik bir ölçekte, katı bir dilimlilik için ve özel bir tümleştirme ve merkezileştirme kipi için geçerlidir. Ama faşizm Nasyonal Sosyalist devlette hep birlikte tınlamadan *önce*, etkileşim halinde bir noktadan diğerine sıçrayan moleküler odaklardan ayrılamaz. Kırsal faşizm ve kent veya mahalle faşizmi, gençlik faşizmi ve emekli asker faşizmi, sol faşizm ve sağ faşizm, çift, aile, okul veya büro faşizmi: Her faşizm bir mikro-kara-delik tarafından tanımlanır; o, büyük bir genelleşmiş merkezi kara delikte tınlamadan önce, kendi başına bir değer taşır ve diğer kara deliklerle iletişime geçer.[11] Her deliğe, her oyuğa bir *savaş makinesi* yerleştirildiğinde faşizm vardır. Nasyonal Sosyalist Devlet kurulduğunda bile, kendisine "kitleler" üzerinde benzersiz bir eylem imkânı sağlayan bu mikro-faşizmlerin sürekliliğine gereksinim duyacaktır. Daniel Guérin, eğer Hitler Alman devlet yönetiminden ziyade iktidarı ele geçirdiyse, bunun nedeninin öncelikle ona "toplumun tüm hücrelerine nüfuz etmek için eşsiz, yeri doldurulamaz bir araç" sağlayan mikro-organizmalara, esnek ve moleküler dilimliliğe, her türlü hücreyi içine alabilen akışlara sahip olması olduğunu söylemekte haklıdır. Tersine, eğer kapitalizm faşist deneyimi sonunda felaket olarak değerlendirdiyse, kendisine göre çok daha akıllıca ve idare edilebilir bulduğu Stalinci totalitarizmle ittifak kurmayı tercih ettiyse, bunun nedeni Stalinci totalitarizmin daha klasik ve daha az akışkan bir dilimliliğe ve merkezileştirmeye sahip olmasıdır. Faşizmi tehlikeli kılan bir mikropolitik ya da moleküler güçtür, çünkü bu bir kitle hareketidir: totaliter bir organizmadan çok, kanserli bir beden. Amerikan sineması bu moleküler odakları sıklıkla göstermiştir; serseri tayfası, çete, mezhep, aile, köy, mahalle, taşıt faşizmleri hiç kimseyi dışarıda bırakmaz. Geniş çaplı soruya bir tek mikro-faşizm yanıt verebilir: Arzu neden kendi bastırılmasını arzular, nasıl kendi bastırılmasını arzulayabilir? Elbette kitleler faşizme edilgen bir şekilde boyun eğmezler; ne bir tür mazoşist histeri içinde bastırılmayı "isterler"; ne de ideolojik bir yemin tuzağına düşerler. Ama arzu moleküler düzeylerden zorunlu olarak geçen kompleks düzenlemelerden, duruşları, tavırları, algıları, öngörüleri, semiyotikleri, vb. şekillendiren mikro-oluşumlardan asla ayrılamaz. Arzu farklılaşmamış dürtüsel bir enerji asla değildir, onun kendisi ayrıntılı bir şekilde hazırlanmış bir montajdan, yüksek etkileşimli bir *mühendislikten* kaynaklanır: moleküler enerjileri işleyen ve mevcut faşist olma arzusunu eninde sonunda

11 Faye'ın kitabının gücü Nazizm'i oluşturan bu odakların, uygulamaların ve semiyotiklerin çokluğunu göstermiş olmasıdır (*Langages totalitaires*, Hermann). Bu nedenle Faye hem (İtalyan ve Alman kökenli) totaliter devlet kavramının titiz bir analizini yapan ilk kişidir, hem de İtalyan faşizmini ve Alman Nazizmi'ni bu kavramla tanımlamayı reddeder (o, "altta-yatan süreçten" farklı bir düzeyde işler). Tüm bu noktaları Faye *La critique du langage et son économie* (Ed. Galilée) kitabında açıklar.

belirleyen bütün bir esnek dilimlilik. Sol organizasyonlar da mikro-faşizm salgılayan organizasyonlar arasındadır. Kendi içimizdeki faşisti görmeden, kişisel ve kolektif moleküllerle içimizde barındırdığımız, beslediğimiz ve el üstünde tuttuğumuz faşizmi fark etmeden moler düzeyde faşizm-karşıtı olmak çok kolaydır.

Bu esnek ve moleküler dilimlilikle ilgili dört hatadan kaçınmamız gerekiyor. Birincisi aksiyolojiktir ve "daha iyi" olmak için biraz esnekliğin yeterli olduğuna inanmaktan ibarettir. Ama faşizm mikro-faşizmleriyle çok daha tehlikelidir ve ince dilimlenmeler de en katılaşmış dilimler kadar zararlıdır. İkincisi psikolojiktir, sanki moleküler alan imgelemin alanıymış ve yalnızca bireye veya bireyler arası alana gönderiyormuş gibi ele alınır. Oysa bir çizgide ne kadar toplumsal-Gerçek varsa, diğerinde de o kadar vardır. Üçüncüsü, iki biçim biri küçük diğeri büyük olmak üzere basitçe boyutlarına göre ayırt edilemez. Moleküler olanın ayrıntılar üzerinden işlediği ve küçük gruplardan geçtiği doğruysa, o zaman o da en az moler organizasyon kadar toplumsal alana eş-uzanımlıdır. Son olarak, iki çizgi arasındaki niteliksel fark onların birbirini güçlendirmesini veya kesmesini engellemez; ikisi arasında daima doğru veya ters orantılı bir orantı ilişkisi vardır.

Gerçekten de ilk durumda moler organizasyon ne kadar güçlüyse, öğelerinin, ilişkilerinin ve temel aygıtlarının molekülerleşmesini de o kadar tetikler. Makine gezegensel ya da kozmik hale geldiğinde, düzenlemeler de gittikçe minyatürleşme, mikro-düzenlemeler haline gelme eğilimine girerler. Gorz'un formülüne göre, dünya kapitalizmi bir çalışma öğesi olarak moleküler ya da molekülerleştirilmiş, yani "kitlesel" bir bireyden başka bir şeye sahip değildir artık. Organize olmuş büyük bir moler güvenliğin idaresi eşdeşi olarak her türlü küçük korkunun mikro-yönetimine, her türlü kesintisiz moleküler bir güvensizliğe sahiptir, o noktaya kadar ki İçişleri Bakanlarının formülü şöyle bir şey olacaktır: güvensizliğin bir mikro-politikası için ve onunla birlikte toplumun bir makro-politikası.[12] Bununla beraber, moleküler hareketler dünya çapındaki büyük organizasyonu tamamlamaya değil, onu engellemeye ve bozmaya kalktığı sürece ikinci durum daha da önemlidir. Başkan Giscard d'Estaing'in politik ve askeri coğrafya dersinde söylediği şey de budur: Batı'yla Doğu arasındaki denge üst-kodlayan ve fazlasıyla silahlanmış çift-yönlü bir makine içinde ne kadar sağlanıyorsa, Kuzey'le Güney arasındaki diğer çizgi de bir o kadar "istikrarsızlaşıyor" "Güvenliğin bölgesel istikrarsızlığına" neden olan bir Filistinli, aynı zamanda bir Basklı, bir Korsikalı daima vardır.[13] Öyle ki, Doğu ve Batı'daki iki büyük küme

12 "Güvenliğin makro-politikasıyla terörün mikro-politikası" arasındaki bu tamamlayıcı ilişki hakkında bkz. Virilio, *a.g.y.*, s. 96, 130, 228-235. Modern büyük kentlerde bu mikro-organizasyonun çoğunlukla sürekli bir "stres" durumundan kaynaklandığını görüyoruz.

13 V. Giscard d'Estaing, 1 Haziran 1976, Yüksek Ulusal Savunma Araştırmaları Enstitüsü'nde verilen söylev (metnin tamamı 4 Haziran 1976 tarihli *Le Monde*'da mevcuttur).

sürekli olarak moleküler bir dilimlenmeyle, kendi dilimlerini korumalarını zorlaştıran zigzag halindeki bir çatlakla işlenir. Sanki daima bir kaçış çizgisi, hem de küçücük bir dereyle başlayıp dilimler arasında akmakta ve onların merkezileştirmesinden sıyrılıp tümleştirmesinden kurtulmaktadır. Bir toplumu harekete geçiren derin hareketler zorunlu olarak moler dilimlerin bir çatışması olarak "temsil edilse" bile bu şekilde sunulur. Bir toplumun çelişkileriyle tanımlandığı (özellikle Marksizm'de) yanlış bir şekilde söylenir. Ama bu yalnızca büyük ölçek için geçerlidir. Mikro-politika açısından, bir toplum moleküler olan kaçış çizgileriyle tanımlanır. İkili organizasyonlardan, tınlama aygıtından, üst-kodlama makinesinden sıyrılan bir şey daima akar ya da kaçar: "Değerlerdeki değişime", gençliğe, kadınlara, delilere, vb. atfedilen şeylerdir bunlar. Fransa'daki Mayıs 1968 molekülerdi ve koşulları makropolitik açıdan çok daha algılanamazdı. Böyle bir durumda çok sınırlı ya da çok yaşlı insanlar olayı en ileri politikacılardan ya da organizasyon açısından kendilerinin ileri olduğuna inananlardan çok daha iyi kavrarlar. Gabriel Tarde'ın dediği gibi, bilmemiz gereken hangi köylülerin, Güney Fransa'daki hangi bölgelerin yerel toprak sahipleriyle selamı sabahı kestiğidir. Çok yaşlı, çağdışı kalmış bir toprak sahibi bu durumu bir modernistten daha iyi değerlendirebilir. '68 Mayısı için de aynısı geçerlidir: Olayı makropolitik açıdan değerlendirenlerin hiçbiri hiçbir şey anlamadı, çünkü ne olduğu bilinmeyen bir şeyler dışarı sızıyordu. Politikacılar, partiler, sendikalar, çok sayıda solcu büyük bir sıkıntıya kapıldı; "koşullar"ın olgunlaşmadığını anımsatıp durdular. Sanki onları geçerli sözcüler yapan çift-yönlü makinenin tamamından geçici olarak yoksun bırakılmış gibiydiler. Tuhaf bir şekilde, de Gaulle ve hatta Pompidou bile diğerlerinden çok daha fazlasını anladı. İlk başta küçücük olan moleküler bir akış kaçıyor, bilinir hale gelmeksizin büyüyordu... Bununla birlikte, bunun tersi de doğrudur: Moleküler kaçışlar ve hareketler moler organizasyonlara geri dönmeseler ve dilimlerini, ikili cinsiyet, sınıf, parti dağılımlarını yeniden karmasalar hiçbir anlam ifade etmezler.

Bu yüzden soru molerle molekülerin yalnızca ebat, ölçek veya boyuta göre değil, öngörülen referans sisteminin doğasına göre de ayırt edilmesidir. Belki de o zaman "çizgi" ve "dilim" sözcükleri moler organizasyona ayrılmalı ve moleküler bileşime daha uygun başka sözcükler aranmalıdır. Aslında, bir *çizgiyi* açıkça belirlenmiş *dilimlere* atayabildiğimiz her defasında, onun bir *kuantum akışı* olarak başka bir biçimde uzanmaya devam ettiğini fark ederiz. Ve her defasında, bu ikisinin sınırındaki bir "iktidar merkezi"ni konumlandırabiliriz ve onu bir alandaki mutlak uygulanışıyla değil, çizgiyle akış arasında işleyen göreli uyarlanmalarla ve dönüşümlerle tanımlayabiliriz. Dilimleri olan parasal bir çizgiyi düşünün. Bu dilimler farklı bakış açılarına göre belirlenebilirler: örneğin, bir şirket bütçesi açısından (gerçek ücretler, net kârlar, yönetim ücretleri, sermaye faizi, rezervler, yatırımlar..., vb.). Oysa bu para-ödeme çizgisi tümüyle başka bir yöne, yani artık dilimleri değil, kutupları, tekillikleri ve kuantumları kapsayan bir para-finansmanı akışına gönderir (akışın kutupları paranın

yaratılması ve ortadan kaldırılmasıdır; tekillikler nominal likit değerlerdir; kuantumlar enflasyon, deflasyon, stagflasyon, vb.'dir). Bu bakımdan, arzuya bağlı, daima katı çizginin ve burada faiz, arz ve talebi belirleyen dilimlerin altında yatan "mutant, sarsıcı, yaratıcı ve dolaşımcı bir akış"tan söz edebiliriz.[14] Bir ödeme dengesinde, örneğin özerk denilen işlemlerle telafi edici denilen işlemleri birbirinden ayıran ikili bir dilimlilik buluruz; ama tam da sermaye hareketleri bu şekilde dilimlendirilemez, çünkü bunlar "doğalarına, sürelerine, alacaklının ya da borçlunun kişiliğine göre en çok *parçalanmış olanlar*"dır, öyle ki bu akışa bağlı olarak "çizginin nereye konulacağı artık bilinemez".[15] Oysa iki yön arasında daima bir eşdeşlik vardır, çünkü bir akış doğrusallaştırmayla ve dilimlileştirmeyle tüketilir ve bunlar üzerinden yeni bir yaratım ortaya çıkar. Özellikle merkez bankalarında yoğunlaşan bir bankacılık iktidarından söz ettiğimizde, aslında bu, devrenin iki parçasının iletişimini, dönüşümünü, birlikte-uyarlanmasını "olabildiğince" regüle etmekten oluşan bu göreli iktidarla ilgilidir. Bu nedenle iktidar merkezleri güç bölgelerinden çok daha fazla, onlardan kaçanlarla veya onların güçsüzlüğüyle tanımlanır. Kısacası, moleküler, mikro-ekonomi, mikro-politika kendi açısından, öğelerinin küçüklüğüyle değil, "kitle"sinin doğasıyla – moler dilimli çizgiden farklı kuantum akışı – tanımlanır.[16] Dilimleri kuantumlarla eşleştirme, onları kuantumlara uygun olarak ayarlama görevi mutlak-bir-güçten çok, bazen başarılı bazen başarısız olan ritim ve kip değişikliklerini içerir; ve daima bir şeyler kaçmaktadır.

Başka örnekler de verebiliriz. Sözgelimi, bir Kilise iktidarından söz ettiğimizde, bu iktidar daima, güçlü bir dilimliliği, günah çeşitlerini (yedi ölümcül günah), ölçü birimlerini (kaç kez?), eşdeğerlik ve kefaret kurallarını (günah çıkarma, günaha karşılık ceza…) içeren belli bir günah yönetimiyle ilgili olmuştur. Oysa bir de tamamlayıcı da olsa çok farklı olan, günah-işleyebilirliğin moleküler akışı olarak adlandırabileceğimiz bir şey vardır: O, doğrusal bölgeyi kuşatır, onun üzerinden müzakere edilse de kendi açısından onun yalnızca kutupları (ilk günah-kefaret ya da lütuf) ve kuantumları ("günahın bilincine erememe günahı", günah bilincinin günahı, günah bilincinin

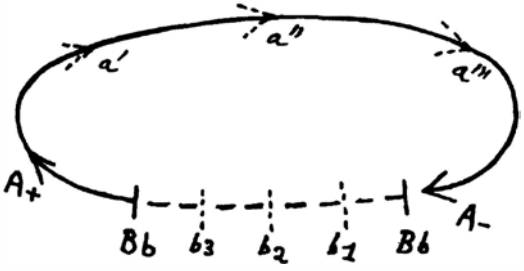
---

14 "Mutant kudretli akış" ve iki para arasındaki ayrım hakkında bkz. Bernard Schmitt, *Monnaie, salaires et profits*, Ed. Castella, s. 236, 275-277.

15 Michel Lelart, *Le dollar monnaie internationale*, Ed. Albatros, s. 57.

16 Foucault'nun *Hapishanenin Doğuşu*'ndaki analizine ve "iktidarın mikrofiziği" dediği şeye de bakabiliriz: Birincisi, bunlar minyatürleşmiş mekanizmalar, ayrıntılarda ya da sonsuz küçüklerde uygulanan ve okulda, orduda, fabrikada, hapishanede çok sayıda "disiplin"i oluşturan moleküler odaklardır (bkz. s. 140 vd. [Türkçesi: *Hapishanenin Doğuşu*, Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), İmge Kitabevi, 1992, s. 172 vd.]). Ama ikinci olarak, bu dilimlerin kendileri ve onları mikrofiziksel ölçekte işleyen odaklar tüm toplumsal alana eş-uzanımlı olan soyut bir "diyagramın" tekillikleri olarak ya da herhangi bir akıştan alınan – ki bu, kontrol edilecek "bir bireyler çokluğu" üzerinden tanımlanır – kuantumlar olarak sunulurlar (bkz. s. 207 vd. [*Hapishanenin Doğuşu*, s. 258 vd.]).

sonucundan kaynaklanan günah) vardır.[17] Aynısı hukuki bir kodun ve onun bölümlerinin moler çizgisinden ayrılan bir suçluluk akışı için de söylenebilir. Ya da askeri bir güçten, bir ordu gücünden söz ettiğimizde, tam da savaşı yapan devletlere ve bu devletlerin öne sürdüğü politik hedeflere karşılık gelen savaş tiplerine göre dilimlenebilir olan bir çizgiyi düşünüyoruz ("sınırlı" savaştan "topyekûn" savaşa). Ama Clausewitz'in sezgilerini izleyecek olursak, savaş makinesi, yani *mutlak* bir savaş akışı çok farklıdır, bu akış saldırgan kutuptan savunmacı kutba akar ve yalnızca kuantumlarla (savaşın nominal varlıkları olarak görülebilecek maddi ve psişik güçler) işaretlenir. Saf akışın soyut ve yine de gerçek olduğu söylenebilir; idesel ve yine de etkili; mutlak ve yine de "farklılaşmış". Akışın ve onun kuantumlarının ancak dilimli çizginin göstergeleri üzerinden kavrandığı doğrudur; ama tersine, bu çizgi ve göstergeler ancak onları kaplayan akış üzerinden var olurlar. Her durumda, dilimli çizginin (makro-politika) kuantum akışına (mikro-politika) daldığı ve onunla uzatıldığı açıktır:

A: Akışlar ve kutuplar
a: Kuantumlar
b: Çizgi ve dilimler
B: İktidar merkezi
(tüm bunlar bir *döngüyü* ya da *dönemi* oluşturur)

Gabriel Tarde'a (1843-1904) Saygılar: Tarde'ın uzun süredir unutulmuş çalışmaları Amerikan sosyolojisinin ve de özellikle mikro-sosyolojinin etkisiyle yeniden geçerlilik kazandı. Tarde Durkheim ve okulu tarafından (Cuvier'nin Geoffroy Saint-Hilaire'e karşı yürüttüğü kadar sert ve aynı türden bir polemikle) ezilmişti. Durkheim genellikle ikili, tınlamaya giren ve üst-kodlanan büyük kolektif temsillerde ayrıcalıklı bir nesne buldu... Tarde kolektif temsillerin "milyonlarca insanın benzerliği" bakımından açıklanması gereken şeyi önceden varsaydığını söyleyerek buna itiraz etti. Tarde'ın daha çok ayrıntılar dünyasıyla ya da sonsuz küçüklerle ilgilenmesinin nedeni budur: Tüm bir alt-temsil malzemesini oluşturan küçük *taklitler, karşıtlıklar ve icatlar* vardır. Ve Tarde'ın yazdığı en iyi sayfalar çok küçük bir bürokratik ya da dilsel, vb. bir yeniliği analiz ettiği yerlerdir. Durkheimcılar bunun sosyolojiyle değil, psikoloji veya psikolojiler-arasılıkla ilgili olduğunu, sosyoloji olmadığını söylediler.

17 "Niceliksel günah-işleyebilirlik", kuantumlar ve niteliksel sıçramayla ilgili Kierkegaard'ın *Kaygı Kavramı*'nda kurduğu tüm bir mikro-teolojiye başvuruyoruz.

Ama bu sadece görünüşte, ilk kestirimde doğrudur: Bir mikro-taklit bir bireyden diğerine gidiyor gibi gözükmektedir. O aynı zamanda ve daha derinde, bir akışla ya da dalgayla ilgilidir, bireyle değil. *Taklit bir akışın yayılmasıdır; karşıtlık akışların ikili hale getirilmesidir, ikilileştirmedir; icat çeşitli akışların bağlanması ya da bağlantıya sokulmasıdır*. Peki Tarde'a göre akış nedir? Akış inanç ya da arzudur (her düzenlemenin iki yönüdür bunlar), o daima bir inanç ve arzu akışıdır. İnançlar ve arzular her toplumun temelidir, çünkü onlar "nicelleştirilebilir" akışlardır, bu bakımdan da gerçek toplumsal Niceliklerdir; oysa duyumsamalar nitelikseldir ve temsiller de onların basit çıktılarıdır.[18] Sonsuz küçüğe kadar giden taklit, karşıtlık ve icat inançların ve arzuların yayılmasını, ikilileştirilmesini veya birleştirilmesini belirleyen akış kuantumları gibidir öyleyse. İstatistiğin önemi bundan kaynaklanır, tabii yalnızca "durağan" temsil bölgeleriyle değil, tepe noktalarıyla ilgilenmesi koşuluyla. Zira neticede fark hiçbir şekilde toplumsalla bireysel arasında (ya da bireyler arasında) değil, ister kolektif ister bireysel olsun, temsillerin moler alanıyla inançlar ve arzuların moleküler alanı arasındadır. Bu noktada toplumsalla bireysel arasındaki ayrım bütün anlamını yitirir, çünkü akışlar kolektif imleyenler tarafından üst-kodlanabilen bireylere atfedilebilir değildir artık. Temsiller halihazırda büyük kümeleri ya da bir çizgi üzerinde belirlenmiş dilimleri tanımlarken, inançlar ve arzular yaratılan, tüketilen ya da başkalaşan ve eklenen, çıkartılan ya da birleştirilen kuantumlarla işaretli akışlardır. Tarde mikro-sosyolojiyi icat etmiş ve ileride kurbanı olacağı tüm yanlış yorumları peşinen boşa çıkartarak ona tüm genişliğini ve kapsamını vermiştir.

Dilimli çizgiyle kuantum akışını bu şekilde birbirinden ayırabiliriz. Mutant bir akış daima kodlardan sıyrılma, kodlardan kaçma eğiliminde olan bir şeyi içerir; kuantumlarsa tam da kodsuzlaşmış akıştaki yersizyurtsuzlaşma imleri ya da dereceleridir. Aksine, katı çizgi bir üst-kodlamanın başarısız kodların yerini almasını içerir ve dilimler üst-kodlayan ya da üst-kodlanmış çizgideki yeniden-yerliyurtlulaşmalar gibidir. İlk günah örneğine geri dönelim: Bu, yaratılışla ilişkili bir kodsuzlaşmayı (Bakire için tek bir adanın muhafaza edilmesi) ve Adem'in toprağıyla ilişkili bir yersizyurtsuzlaşmayı işaretleyen bir akışın bizzat kendi edimidir. Ama aynı zamanda ikili organizasyonlarla (İktidarlar, Kilise, imparatorluklar, zengin-fakir, erkek-kadın..., vb.) ve tınlamayla bir üst-kodlamayı ve tamamlayıcı yeniden-yerliyurtlulaşmaları (Kabil'in toprağındaki, işteki, üretimdeki, paradaki...) işletir. Bu durumda iki referans sistemi birincinin ikinciden kaçması ve ikincinin birinciyi durdurması, onun daha ileri akmasını engellemesi anlamında zıt bir ilişki içindedir; ama bunlar sıkı sıkıya birbirini tamamlar ve birlikte-var-olurlar, çünkü biri yalnızca diğerinin işlevi olarak var olur;

18 Tarde'a göre psikoloji nicelikseldir, ama bu, arzuyla inancın duyumsamadaki bileşenlerini çalıştığı sürece geçerlidir. Ve mantık kendisini temsil biçimleriyle sınırlandırmayıp inanç ve arzu derecelerine ve onların birleşimlerine ulaştığında nicelikseldir (bkz. *La logique sociale*, Alcan, 1893).

yine de farklıdırlar ve terim terime karşılık gelmeksizin birbirleriyle doğrudan bir ilişki içindedirler, çünkü ikinci birinciyi yalnızca, artık birincinin "düzlem"i olmayan bir düzlemde etkili bir şekilde durdurur ve birinci kendi düzlemindeki atılımını devam ettirir.

Bir toplumsal alan farklı hızları ve tempoları izleyerek "kitleleri" etkileyen, her türlü kodsuzlaşma ve yersizyurtsuzlaşma hareketleriyle canlandırılır. Bunlar çelişkiler değil, kaçışlardır. Bu düzeyde her şey bir *kitle* problemidir. Örneğin, 10 ila 14. yüzyıllar arasında kodsuzlaşma etmenlerinin ve yersizyurtsuzlaşma hızlarının arttığını görüyoruz: Kuzey'de, Doğu'da ve Güney'de ortaya çıkan son işgalci kitleler; yağma çetesi haline gelen askeri kitleler; kâfirlerle ve sapkınlarla yüzleşen ve gittikçe yersizyurtsuzlaşan hedefleri benimseyen kilise kitleleri; derebeylik alanlarını terk eden köylü kitleleri; serflikten daha az yeryurtsal olan sömürü araçları bulmaya zorlanan derebeylik kitleleri; kendi hinterlandından kopan ve kentlerde gittikçe daha az yerliyurtlulaşmış toplumsal donanımlar arayan kentli kitleler; eski tutku ve evlilik kodlarından kopan kadın kitleleri; kendilerini büyük ticari devrelere sokmak için istifçilik nesnesi olmaktan çıkan parasal kitleler.[19] Bu akışların bağlantısını sağlayan bir örnek olarak Haçlı Seferleri'ni ele alabiliriz: Burada her bir akış diğerini yeniden başlatıp diğerlerini hızlandırır (hatta "uzak Prenses"teki kadınlık akışı, hatta 13. yüzyıldaki Haçlı Seferleri'ndeki çocuk akışı). Ama aynı zamanda ve bundan ayrılamaz bir şekilde, üst-kodlamalar ve yeniden-yerliyurtlulaşmalar meydana gelir. Haçlı Seferleri Papa tarafından üst-kodlanır ve yeryurtsal hedeflerin belirlenmesi sağlanır. Kutsal Topraklar, Tanrı'nın Barışı, yeni bir manastır tipi, yeni para figürleri, köylülüğe dönük kiralama ve ücretli emekle (hatta köleliğe dönüşle) işleyen yeni sömürü biçimleri, kentsel yeniden-yerliyurtlulaşmalar, vb. kompleks bir sistem oluşturur. Bu noktada, iki mefhum arasında, akışların *bağlantısı* ile *bağlanması* arasında bir ayrım yapmamız gerekiyor. Zira "bağlantı" kodsuzlaşmış ve yersizyurtsuzlaşmış akışların birbirini yeniden başlatma, ortak kaçışlarını hızlandırma ve kendi kuantumlarını ekleme ya da ısıtma tarzına işaret ederken, bu aynı akışların "bağlanması" daha çok, bu durumda kaçış çizgilerini tıkayan ya da kapatan, genel bir yeniden-yerliyurtlulaşmayı işleten ve akışları, onları üst-kodlayabilecek birinin egemenliği altına sokan, onların göreli bir durdurulmasını belirtir. Ama tam da ilk yön açısından, süreçlerin birikimini ya da bağlanmasını işleten en yersizyurtsuzlaşmış akış her defasında üst-kodlamayı belirler ve ikinci yön açısından, yeniden-yerliyurtlulaşmaya temel olarak hizmet eder (yeniden-yerliyurtlulaşmanın daima en yersizyurtsuzlaşmış öğe *üzerinde* gerçekleştiğini öne süren bir teoremle daha önce karşılaşmıştık). Sözgelimi kentli tüccar burjuvazisi soyluların, kilisenin, zanaatkârların ve hatta köylülerin

19 Tüm bu noktalarla ilgili olarak bkz. özellikle Dobb, *Etudes sur le développement du capitalisme*, Maspero; Duby, *Guerriers et paysans*, Gallimard.

dayandığı bilgi, teknoloji, düzenleme ve devreleri bağlar ya da sermayeleştirir. Bunun nedeni tam da burjuvazinin yersizyurtsuzlaşmanın keskin ucu olması, aynı zamanda toplu yeniden-yerliyurtlulaşmayı işleten gerçek bir parçacık hızlandırıcısı olmasıdır.

Tarihçinin görevi iki hareketin (bir yanda kodsuzlaşma-yersizyurtsuzlaşma ve diğer yanda üst-kodlama-yeniden-yerliyurtlulaşma) birlikte-var-oluşunun ya da eşzamanlılığının "dönemini" tayin etmektir. Bu dönem boyunca, moleküler yönle moler yönü birbirinden ayırt edebiliriz: bir yanda mutasyonları, yersizyurtsuzlaşma kuantumları, bağlantıları, hızlanmalarıyla *kitleler ya da akışlar;* diğer yanda ikili organizasyonları, tınlamaları, bağlanmaları ya da birikimleri, bir çizgiyi diğerinden üstün tutan üst-kodlama çizgileriyle *sınıflar ya da dilimler* vardır.[20] Bir makro-tarihle bir mikro-tarih arasındaki fark hiçbir şekilde göz önüne alınan sürelerin uzunluğuyla, büyük ve küçük olmakla ilgili değil, dilimli, üst-kodlanmış bir çizgiyi ya da mutant bir kuantum akışını ele almamıza bağlı olarak farklı referans sistemleriyle ilgilidir. Ve katı sistem diğerini durdurmaz: Akış çizginin altında, sürekli mutant bir halde devam ederken, aynı çizgi tümleştirir. *Kitle* ve *sınıf,* aynı grup iki imden etkilense bile ne aynı hatlara ne de aynı dinamiğe sahiptir. Kitle olarak *ve* sınıf olarak burjuvazi... Bir kitlenin diğer kitlelerle ilişkisi "karşılık gelen" sınıfın diğer sınıflarla ilişkisiyle aynı değildir. Elbette, bir tarafta diğer tarafta olduğundan daha az kuvvet ve şiddet ilişkisi olduğunu söyleyemeyiz. Ama tam da, aynı mücadele zaferlerin ve yenilgilerin aynı olmadığı çok farklı iki yön kazanır. Kitle hareketleri birbirlerini hızlandırır ya da besler (ya da uzun bir süre boyunca, uzun bir uyuşukluk hali içinde sönük kalır), ama bir sınıftan diğerine atlar, mutasyonlardan geçer, sınıf ilişkilerini değiştirecek olan, onların üst-kodlamalarını ve yeniden-yerliyurtlulaşmalarını sorgulamaya açacak olan, yeni kaçış çizgilerini başka yerlerden geçirtecek olan yeni kuantumları çekip çıkartır ya da yayarlar. Sınıfların yeniden-üretiminin altında daima değişken bir kitle haritası vardır. Politika makro-kararlar ve ikili seçimler, ikilileştirilmiş çıkarlarla işler; ama karar verilebilir olanın sahası dar kalır. Ve politik karar zorunlu olarak, başka bir şekilde nabzı tutulması ya da değerlendirilmesi gereken bir mikro-belirlenimler, çekimler ve arzular dünyasına dalar. Doğrusal kavrayışlar ve dilimli kararlar altında akışların ve

---

20 Kitleler ve sınıflar arasındaki farklar ve ilişkiler problemini ortaya koyan Rosa Luxemburg'dur (*Œuvres I*, Maspero), ama bunu yine de öznel bir bakış açısıyla yapar: "sınıf bilincinin içgüdüsel temeli" olarak kitleler (bkz. Boulte ve Moiroux'nun makalesi, "Rosa Luxemburg vivante", *Partisans* içinde, 1969). Badiou ve Balmès daha nesnel bir varsayım öne sürerler: Kitleler genel olarak devlet biçimiyle ve sömürüyle karşıtlığa giren "değişmezler" olurken, sınıflar somut devleti belirleyen ve proletarya durumunda etkili bir çözülme olasılığını belirleyen tarihsel değişkenlerdir (*De l'ideologie*, Maspero). Ama bir yandan kitlelerin neden kendilerinin tarihsel değişkenler olmadığını ve diğer yandan neden yalnızca sömürülenlere ("köylü – pleb – kitleler") tahsis edildiğini anlamakta zorlanıyoruz, oysa bu sözcük aynı derecede derebeyliğe dair, burjuva – ya da hatta parasal – kitleler için de geçerlidir.

niceliklerin değerlendirilmesi. Michelet ilginç bir pasajda I. François'yı Kilise'ye karşı verdiği mücadelede, birçok insanı Fransa'ya iten göç akışını yanlış değerlendirdiği için kınar: I. François burada, meydana gelenden farklı bir reform hareketinin liderliğini üstlenerek Fransa'nın kendi avantajına kullanabileceği kitlesel bir moleküler akışı hissetmek yerine, yalnızca olası asker tedarikini görmüştür.[21] Problemler daima bu şekilde sunulurlar. İyi ya da kötü, politika ve yargıları daima molerdir, ama onu "yapan", değerlendirmeleriyle birlikte moleküler olandır.

Artık daha iyi bir harita çizme noktasındayız. "Çizgi" sözcüğüne çok genel bir anlam verirsek, yalnızca iki değil, aslında üç çizgi olduğunu görürüz:

1) İç içe geçmiş kodların ve yerliyurtlulukların görece esnek çizgisi; bu nedenle, yeryurt ve soy dilimlenmelerinin toplumsal uzayı oluşturduğu *ilkel* denilen bir dilimlilikten yola çıktık. 2) Dilimlerin çift-yönlü organizasyonuna, tınlama halindeki dairelerin eş-merkezliliğine, genelleşmiş üst-kodlamaya giden katı çizgi: Burada toplumsal uzay bir *devlet aygıtını* içerir. Bu, ilk sistemden başka bir sistemdir, bunun nedeni tam da üst-kodlamanın daha güçlü bir kod olması değil, kodların tarzından farklı, özgül bir tarz olmasıdır (aynı şekilde yeniden-yerliyurtlulaşma da ek bir yeryurt değildir, yeryurtların uzayından farklı, tam olarak, üst-kodlanmış geometrik uzayda meydana gelir). 3) Kodsuzlaşma ve yersizyurtsuzlaşmayla tanımlanan, kuantumlarla işaretlenmiş bir veya daha fazla kaçış çizgisi (bu çizgilerde daima bir *savaş makinesi* olarak işleyen bir şey bulunur).

Ama bu sunum hâlâ ilkel toplumlar önce geliyormuş gibi davranma dezavantajı taşıyor. Aslında, kodlar kodsuzlaşma hareketinden, yeryurtlar kendilerini kateden yersizyurtsuzlaşma vektörlerinden asla ayrılamazlar. Ve üst-kodlama ve yeniden-yerliyurtlulaşma da sonradan geliyor değildir. Bu daha çok, sıkı sıkıya iç içe geçmiş üç tür çizginin, kabileler, imparatorluklar ve savaş makinelerinin, birlikte-var-olduğu bir uzay gibidir. Aynı zamanda, kaçış çizgilerinin ilk önce geldiğini *ya da* dilimlerin zaten katılaşmış olduğunu ve esnek dilimlenmelerin de ikisi arasında salınıp durduğunu da söyleyebiliriz. Tarihçi Pirenne'in barbar kabileler hakkındaki önermesine bakalım: "*Barbarlar İmparatorluklara* kendiliklerinden saldırmadılar. Bu saldırılara bütün bir istila sürecini başlatacak olan, *Hun* akınları sonucunda itildiler."[22] Burada bir yanda, tınlama merkezi ve çevresi, devleti, *pax romana*'sı, geometrisi, kampları, sınır çeken *kireçleri*yle Roma İmparatorluğu'nun katı dilimliliği vardır. Ve sonra ufukta, tamamen farklı bir çizgi, bozkırdan çıkan, etkin ve akıcı bir kaçışa girişen, her yere

21 Michelet, *Histoire de France, la Renaissance*.

22 Pirenne, *Mahomet et Charlemagne*, P.U.F., s. 7 [Türkçesi: Pirenne, *Hz. Muhammed ve Charlemagne*, Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), İmge Kitabevi, 2006, s. 22].

yersizyurtsuzlaşmayı taşıyan, kuantumları devletsiz bir savaş makinesi tarafından sürüklenerek ısıtılan akışları başlatan göçebelerin çizgisi vardır. Göçmen Barbarlar ikisi arasındadır: Gelip giderler, sınırları geçerler ve geri dönerler, yağma yapar ya da fidye alırlar, ama aynı zamanda kendilerini bütünleştirir ve yeniden-yerliyurtlulaştırırlar. Bazen bir imparatorluğun içine girer, kendilerini onun bir dilimine tayin eder, paralı asker ya da işbirlikçi olur, yerleşir, toprakları işgal eder ya da kendileri devletler oluştururlar (bilge Vizigotlar). Bazen de tam tersine, göçebelerin tarafına geçer ve onlarla işbirliğine girerek ayırt-edilemez hale gelirler (parlak Ostrogotlar). Belki de Hunlar ve Vizigotlar tarafından sürekli yenildikleri için "ikinci sınıf Gotlar" olarak görülen Vandallar kendilerini efendileri kadar güçlü kılan bir kaçış çizgisi izlerler; Akdeniz'i geçen tek tayfa ya da kitle onlardır. Ama hiç beklenmedik bir yeniden-yerliyurtlulaşmayı gerçekleştirip Afrika İmparatorluğu'nu kuranlar da yine onlardır.[23] O halde, öyle görünüyor ki üç çizgi yalnızca birlikte-var-olmakla kalmaz, aynı zamanda birbirine dönüşür ve birbirinin içinden geçer. Ve yine, çizgilerin farklı gruplar tarafından gösterildiği özet bir örneği ele almış olduk. Söylediklerimiz aynı gruptaki ya da aynı bireydeki çizgiler için de fazlasıyla geçerlidir.

Bu nedenle, Soyut Makine'nin eşzamanlı durumlarını ele almak daha iyi olacaktır. Bir yanda *soyut bir üst-kodlama makinesi* vardır: Katı bir dilimliliği, bir makro-dilimliliği tanımlayan odur, çünkü dilimleri iki iki karşıt hale getirerek, merkezlerini tınlamaya sokarak ve onu her yönde şeritlenmiş, homojen ve bölünebilir bir uzaya uzatarak üretir ya da daha doğrusu yeniden üretir. Bu tür bir soyut makine devlet aygıtına gönderir. Bununla birlikte, onu devlet aygıtının kendisiyle karıştırmamalıyız. Sözgelimi, soyut makineyi *geometrik düzene göre* ya da başka koşullar altında, bir "aksiyomatik"le tanımlıyoruz; ama devlet aygıtı ne geometri ne de aksiyomatiktir: O, verili sınırlar içinde ve verili koşullar altında üst-kodlama makinesini gerçekleştiren yeniden-yerliyurtlulaştırma düzenlemesidir. Yalnızca şunu söyleyebiliriz ki, devlet aygıtı gerçekleştirdiği bu soyut makineyle kendisini az çok özdeşleştirme eğilimindedir. Totaliter devlet mefhumu da anlamını burada bulur: Bir devlet kendi sınırları içinde, dünya çapındaki üst-kodlama makinesini gerçekleştirmek yerine, bir "otarşi"nin koşullarını yaratarak, boşluğun yapıntılığında bir "kapalı kap" aracılığıyla bir yeniden-yerliyurtlulaşmayı üreterek bu makineyle kendisini özdeşleştirdiğinde totaliter hale gelir (bu asla ideolojik bir işlem değil, ekonomik ve politik bir işlemdir).[24]

---

23 Bkz. E.-F. Gautier, *Genséric, roi des Vandales*, Payot ("çünkü onlar tam da en güçsüz olanlardır, sonsuzca arkadan itilmiş, daha ileri gitmeye zorlanmışlardır").

24 Totalitarizmi tanımlayan şey bir kamu sektörünün önemi değildir, çünkü ekonomi çoğu durumda liberal kalır. Onu tanımlayan şey başta parasal ve hatta endüstriyel "kapalı kapların" yapay kuruluşudur. Daniel Guérin'in gösterdiği üzere, İtalyan faşizmi ve Alman Nazizmi öncelikle bu anlamda totaliter devletler oluşturur (*Fascisme et grand capital*, Maspero, 9. bölüm [Türkçesi: D. Guérin, *Faşizm ve Büyük Sermaye*, Bülent Tanör (çev.), Habitus Kitap, 2012, 9. bölüm, "Faşizmin İktisadi Politikası"].

Öte yandan, diğer kutupta, kodsuzlaşma ve yersizyurtsuzlaşmayla işleyen, mutasyona dönük bir soyut makine vardır. Kaçış çizgilerini çizen bu makinedir: Kuantum akışlarını yönlendirir, akışların bağlantısını-yaratımını sağlar, yeni kuantumlar yayar. Onun kendisi kaçış halindedir ve kendi çizgilerine savaş makineleri diker. Onun bir başka kutup oluşturmasının nedeni, katı ya da moler dilimlerin kaçış çizgilerini mühürlemesi, tıkaması, engellemesi, ama aynı zamanda kaçış çizgilerini katı dilimlerin "arasından" ve bir başka doğrultuda, moleküler-altı bir doğrultuda sürekli akıtmasıdır. Bununla birlikte, iki kutup arasında, tam anlamıyla moleküler olan bir çapraz-aktarım, tercüme ve müzakere sahası vardır. Bu sahada bazen moleküler çizgiler halihazırda yarıklarla ve çatlaklarla katedilirken, bazen de kaçış çizgileri halihazırda kara deliklere doğru çekilmiş, akış bağlantıları halihazırda sınırlayıcı bağlanmalarla, merkezi noktalara dönüştürülmüş kuantum yayımlarıyla değiştirilmiş durumdadır. Bütün bunlar aynı anda olur. Kaçış çizgileri hem yeğinliklerini bağlantıya sokup devam ettirirler hem de parçacık-imlerin kara deliklerden dışarı fırlamasına önayak olurlar, aynı zamanda da kendilerini dönüp durdukları mikro-kara-deliklere, kendilerini kesintiye uğratan moleküler bağlanmalara yuvarlarlar ve böylece, üst-kodlanmış merkezi bir kara delikte istikrarlılaştırılmış, ikilileştirilmiş, yoğunlaştırılmış, eksenleştirilmiş dilimlere girerler.

Bir iktidar merkezi veya odağı nedir? sorusu tüm çizgilerin dolaşıklığını göstermeye uygun bir sorudur. Ordunun, Kilise'nin, okulun, kamusal ya da özel bir iktidarın iktidarından söz ediyoruz... İktidar merkezleri açıkça katı dilimleri ilgilendirir. Her moler dilimin kendi merkezi ya da merkezleri vardır. Bu dilimlerin kendilerinin, onları ayıran ve birleştiren, karşı karşıya getiren ve tınlamaya sokan bir iktidar merkezini varsaydıklarına itiraz edilebilir. Ama dilimli parçalarla merkezileşmiş aygıt arasında hiçbir çelişki yoktur. Bir yandan, en katı dilimlilik merkezileşmeyi engellemez: Ortak merkezi nokta diğer tüm noktaların birbirine karıştığı bir nokta olarak değil, onların arkasında duran, ufuktaki bir tınlama noktası olarak davranır. Devlet diğer tüm noktaları üzerine alan bir nokta değildir, onlara dönük bir tınlama odasıdır. Ve devlet totaliter olduğunda bile, farklı merkezleri ve dilimleri tınlamaya sokma işlevi değişmez: O, içsel menzili arttıran ya da bir "zorunlu hareket"in "tınlamasını" çiftleyen kapalı bir kabın koşullarında meydana gelir yalnızca. Öyle ki, diğer yandan ve tam tersine, en katı merkezileşme merkezler, dilimler ve daireler arasındaki ayrımı ortadan kaldırmaz. Üst-kodlayan çizgi aslında, olduğu haliyle bir dilimin diğerleri üstündeki egemenliğini sağlamasıyla (ikili dilimlilik durumu), belli bir merkeze diğer merkezlerle ilişkili olarak görece bir tınlama iktidarı verilmesiyle (dairesel dilimlilik durumu), onun içinden geçtiği egemen dilimin vurgulanmasıyla (doğrusal dilimlilik durumu) çizilir. Bu anlamda merkezileşme daima hiyerarşiktir, ama hiyerarşi de daima dilimlidir.

Her iktidar merkezi aynı zamanda molekülerdir, artık yalnızca yayılmış, saçılmış, çoğaltılmış, minyatürleştirilmiş, sürekli hareket halinde, ince dilimlenmelerle etkide

bulunan, ayrıntılarda ve ayrıntıların ayrıntılarında işleyen bir şekilde var olan mikro-mantıksal bir doku üstünde iktidarını yürütür. Foucault'nun "disiplinler" ya da mikro-iktidarlar (okul, ordu, fabrika, hastane, vb.) analizi yeniden-gruplaşmaların ve birikimlerin, ama aynı zamanda kopuşların ve kaçışların birbiriyle çatıştığı, tersine dönüşlerin meydana geldiği bu "istikrarsızlık odakları"na tanıklık eder.[25] Artık "okul müdürü" değil, gözetmen, en iyi öğrenci, en kötü öğrenci, hademe, vb. gündemdedir. Artık general değil, alt rütbeli subay, astsubay, içimdeki asker ve hoşnutsuz kimse gündemdedir: Her birinin kendi eğilimleri, kutupları, çatışmaları ve kuvvet bağlantıları vardır. Ve bir emir subayı, bir hademe bile yalnızca daha iyi bir açıklamaya dönük olarak gündeme getirilir; çünkü onların da bir moler tarafı *ve* bir de moleküler tarafı vardır ve bu da bize generalin ya da ev sahibinin de her iki tarafa sahip olduğunu fark ettirir. Özel adın, bu ayırt-edilemezlik bölgelerine girdiğinde iktidarını yitirdiğini değil, yeni bir iktidar türü edindiğini söylüyoruz. Kafka gibi konuşmak gerekirse, artık gündemde olan memur Klamm değil, ama belki onun sekreteri Momus ya da Klamm'la aralarındaki farkları artık belirlenemeyecek denli büyük olan diğer moleküler Klammlardır. ("Bu memurlar aynı kitaplara her zaman bağlı kalmıyorlar, ama değişen bu kitaplar değil, onların yerlerinin kendisi; oda dar olduğundan birbirlerine çarparak geçmek zorundalar..." "Bu memur, Klamm'a çok benziyor ve eğer kendi bürosunda, kendi masasında, kapıda adı yazılı olarak oturuyor olsaydı, bundan bir an kuşku duymazdım..."[26] der kesinlik ve güvenliğin tek garantisi olarak, ne kadar katı ve korkunç olursa olsun benzersizce moler bir dilimlilik hayal eden Barnabas. Ama moler dilimlerin zorunlu olarak, onları besleyen ve hatlarını dalgalandıran bu moleküler çorbaya daldığını da fark etmeden edemez.) Ve bu mikro-dokuya sahip olmayan hiçbir iktidar merkezi yoktur. Ezilen bir kişinin eziyet sisteminde nasıl bu kadar etkin bir yer tutabildiğini açıklayan da mikro-dokulardır – mazoşizm değil: Zengin ülkelerin işçileri Üçüncü Dünya'nın sömürülmesine, diktatörlüklerin silahlandırılmasına ve atmosferin kirletilmesine etkin bir şekilde katılırlar.

Ve bu şaşırtıcı değil, çünkü bu doku katı dilimli üst-kodlama çizgisiyle nihai kuantum çizgisi arasındadır. Sürekli ikisi arasında gelip gider; kimi zaman kuantum çizgisini dilimli çizgiye yuvarlar, kimi zamansa dilimli çizgiden akışları ve kuantumları kaçırtır. Bu tam da iktidar merkezlerinin ya da sınırlarının üçüncü yönüdür. Zira bu merkezlerin amacı akış kuantumlarını ellerinden geldiğince çizgi dilimlerine tercüme

---

25 "Bu ilişkiler toplumun en derinliklerine iner, onların yeri devletin vatandaşlarla ilişkilerinde veya sınıfların sınırında saptanamaz ve yasanın ya da hükümetin genel biçimini (...) yeniden üretmekle yetinmezler. (...) Sayısız çatışma noktası, her biri kendi içinde çatışma, mücadele ve kuvvet ilişkilerinin en azından bir süreliğine tersine dönmesi risklerini taşıyan istikrarsızlık odaklarını tanımlarlar" (Foucault, *Surveiller et punir*, s. 32 [*Hapishanenin Doğuşu*, s. 33]).

26 F. Kafka, *Şato*, Regaip Minareci (çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 202-203. *(ç.n.)*

etmektir (şu ya da bu şekilde tümleştirilebilir tek şey dilimlerdir). Ama bunu yaparken hem güçlerinin ilkesiyle hem de güçsüzlüklerinin zeminiyle karşılaşırlar. Ve güç ve güçsüzlük, karşıt olmak şöyle dursun, en vasat devlet adamlarında fazlasıyla bulunan ve onların "şanını" tanımlayan bir tür büyüleyici tatmin içinde birbirini tamamlar ve güçlendirir. Zira onlar şanlarını dar görüşlülüklerinden, güçlerini de güçsüzlüklerinden alırlar, çünkü bu, başka bir seçeneğin olmadığını teyit eder. Tek "büyük" devlet adamı kılavuz-imler ya da parçacık-imler olarak akışlarla bağlantıya geçen ve kara deliklerden çıkabilen kuantumları yayan kişidir: Bu adamların, hata yapıp düştüklerinde bile, birbirleriyle yalnızca kaçış çizgilerinde, onu çizdikleri, hissettikleri, izledikleri ya da ilerlettikleri sırada karşılaşmaları tesadüf değildir (İbrani Musa, Vandal Genserik, Moğol Cengiz, Çinli Mao...). Ama bu akışların kendisini regüle eden bir İktidar yoktur. Bir "para arzının" [kitlesinin] artışında bile hiç kimse egemenlik kuramaz. Akışlarda ve aynı şekilde dilimlerde bir egemenlik kurulabilirmişçesine, evrenin sınırlarına dönük bir efendi imgesi, bir devlet ya da gizli hükümet fikri tasarladığımızda, komik ve kurgusal bir temsilin içine düşeriz. Borsa akışlara ve onların kuantumlarına devletten daha iyi bir imge sağlar. Kapitalistler artı-değeri ve dağıtımını kontrol edebilirler, ama artı-değerin türediği akışları egemenlik altına alamazlar. Buna karşılık, iktidar merkezleri akışların dilimlere dönüştürüldüğü noktalarda uygulanır: Bunlar değiştiriciler, dönüştürücüler ve salındırıcılardır. Öte yandan bu, dilimlerin kendilerinin bir karar alma iktidarına dayandığı anlamına gelmez. Aksine, dilimlerin (örneğin sınıflar) kitlelerin ve yersizyurtsuzlaşmış akışların bağlanmasıyla nasıl oluştuğunu daha önce gördük, en yersizyurtsuzlaşmış akış egemen dilimi belirliyordu: Bu bakımdan, dolar dilimi paraya, burjuvazi kapitalizme egemen olur..., vb. Dolayısıyla, dilimlerin kendileri bir soyut makineye bağlıdır. Ama iktidar merkezlerine bağlı olan, bu soyut makineyi gerçekleştiren, yani durmaksızın kitle ve akış çeşitlenmelerini egemen dilimin ve egemen olunan dilimlerin işlevi uyarınca katı çizginin dilimlerine uyarlayan, düzenlemelerdir. Bu uyarlamalarda pek çok sapkın buluş bulunabilir.

Bu anlamda, sözgelimi bir bankacılık iktidarından (dünya bankası, merkez bankaları, kredi bankaları) söz edebiliriz: Eğer para-finansmanının ya da kredi parasının akışı ekonomik işlemler kitlesine gönderiyorsa, bankaların yönettiği şey, *yaratılmış olan* bu kredi parasının, *mal edilmiş* dilimli ödeme parasına, diğer bir deyişle, malların alımına dönük olarak kendileri dilimlendirilmiş olan madeni paraya ya da devlet parasına dönüştürülmesidir (faiz oranının önemi de bundan kaynaklanır). Bankaların yönettiği şey iki para türü arasındaki dönüşüm ve ikinci türün dilimlerinin homojen bir bütüne, herhangi bir mala dönüşümüdür.[27] Aynı şey herhangi bir iktidar merkezi için de söylenebilir. Herhangi bir iktidar merkezinin şu üç yönü veya üç bölgesi

27 Banka iktidarının bu yönleri hakkında bkz. Suzanne de Brunhoff, *L'offre de monnaie*, Maspero, özellikle s. 102-131.

vardır: 1) sert bir katı çizginin dilimleriyle ilişkili kendi güç bölgesi; 2) mikrofiziksel bir dokudaki yayılımla ilişkili ayırt-edilemezlik bölgesi; 3) kontrol etmeyi ve belirlemeyi başaramadığı, yalnızca dönüştürebildiği akışlarla ve kuantumlarla ilişkili güçsüzlük bölgesi. Şu halde, her iktidar merkezi gücünü daima güçsüzlüğünün zemininden alır: Onun radikal kötücüllüğü ve kendini beğenmişliği bundan kaynaklanır. Moler bir dönüştürücü, salındırıcı ya da dağıtımcı olmaktansa, küçük bir kuantum akışı olmak daha iyidir! Para örneğine geri dönersek, birinci bölge kamu merkez bankalarıyla, ikincisi "bankalar ve borç alanlar arasındaki belirsiz özel ilişkiler dizisi"yle; üçüncüsü kuantumları ekonomik işlemler kitlesi tarafından tanımlanan, arzulanan para akışıyla temsil edilir. Aynı problemlerin diğer iktidar merkezleriyle ilişkili olarak tam da bu işlemler düzeyinde ortaya konulduğu ve bulunduğu doğrudur. Ama her durumda, iktidar merkezinin birinci bölgesi moler üst-kodlama soyut makinesini gerçekleştiren düzenleme olarak devlet aygıtında, ikinci bölge bu düzenlemenin içine daldığı moleküler dokuda, üçüncü bölgeyse mutasyonun, akışın ve kuantumların soyut makinesinde tanımlanır.

Ama üç çizgiden birinin doğası gereği ve zorunlu olarak diğerlerinden daha kötü ya da daha iyi olduğunu söyleyemeyiz. Her çizgideki tehlikelerin incelenmesi temsil etmeyi, yorumlamayı ya da simgeselleştirmeyi değil, yalnızca haritalar yapmayı ve çizgiler çizmeyi, onların karışımlarını ve ayrımlarını belirlemeyi önerdiği sürece, pragmatiğin ya da şizo-analizin nesnesidir. Nietzsche'nin Zerdüşt'e, Castaneda'nın Kızılderili Don Juan'a söylettiği şey budur: Üç ve hatta dört tehlike vardır, önce Korku, sonra Netlik, sonra İktidar ve son olarak da büyük İğrenme, öldürme ve ölme arzusu, ortadan-kaldırma Tutkusu.[28] Korkunun ne olduğunu tahmin edebiliriz. Hep kaybetmekten korkarız. Güvenlik, bizi ayakta tutan büyük moler organizasyon, tutunduğumuz ağaçsı-yapılar, bize iyi tanımlanmış bir statü veren ikili makineler, girdiğimiz tınlamalar, bize egemen olan üst-kodlama sistemi, tüm bunları arzularız. "Kibrimizin ve kendimizi beğenmişliğimizin cömertçe bize bahşettiği değerler, ahlak, anavatan, dinler ve mahrem kesinlikler istikrarlı şeyler arasında durup soluklandıklarını sananlar için dünyanın sağladığı çok sayıda barınaktır; bu kişiler ***kaçıştan kaçarken***... ilerledikleri bu uçsuz bucaksız bozgun hakkında hiçbir şey bilmezler."[29] Kaçıştan kaçıyor, dilimlerimizi katılaştırıyor, kendimizi ikili mantığa bırakıyoruz; bize bir dilimde ne kadar katı davranmışlarsa, diğerinde bir o kadar katı oluyoruz; önümüze ne gelirse kendimizi yeniden-yerliyurtlulaştırıyor, ait olduğumuz büyük kümeler düzeyinde olduğu kadar kendimizi yerleştirdiğimiz küçük gruplar düzeyinde ve içimizin en mahrem, en

28 Castaneda, *L'herbe du diable et la petite fumée*, s. 106-111.

29 Blanchot, *L'amitié*, Gallimard, s. 232.

özel kovuklarında olup biten şeyler düzeyinde molerden başka dilimlilik bilmiyoruz. Buna, algılama biçiminden eylem türlerine, hareket etme tarzından yaşam tarzına, semiyotik rejime her şey dahildir. Adam odaya girer ve "Çorba hazır mı?" diye sorar, kadın yanıt verir: "Ne bu surat! Moralin mi bozuk?": İşte karşı karşıya gelen iki katı dilim. Dilimlilik ne kadar sert olursa, bize o kadar güven verir. Korku tam da budur ve bizi böylece ilk çizgiye çeker.

Netlikle ilgili ikinci tehlike daha az bariz gözüküyor. Aslında netlik, moleküler olanı ilgilendirir. Burada da her şey devreye girer, algı bile, semiyotik bile, ama bu defa ikinci çizgide. Örneğin Castaneda uyuşturucunun bize açtığı moleküler bir algının varlığını gösterir (ama pek çok şey uyuşturucu olarak kullanılabilir): Moler yapıdaki deliklerde olduğu gibi, uzayları ve boşlukları açığa vuran sessel ve görsel bir mikro-algıya erişiriz. Tam olarak budur netlik: Bize tam görünen şeyde kurulan bu ayrımlar, kompakt olandaki delikler; ve tersine, biraz önce iyice ayrılmış dilimlerin sonlanma noktalarını gördüğümüz yerde, şimdi kesin dilimlilikle örtüşmeyen belirsiz sınırlar, sınır ihlalleri, üst üste binmeler, göçler, dilimlenme edimleri vardır. Şimdi her şey esnek görünür, doludaki boşluklar, biçimlerdeki bulutsular, çizgilerdeki çırpıntılar. Her şey mikroskop netliğindedir. Her şeyi anladığımıza ve bunlardan sonuçlar çıkarttığımıza inanırız. Bizler yeni şövalyelerizdir, bir misyonumuz bile vardır. Göçmenin mikrofiziği yerleşiklerin makro-geometrisinin yerini almıştır. Ama bu esneklik ve bu netlik yalnızca kendi tehlikelerini içermekle kalmaz, kendileri de birer tehlikedir. Bunun ilk nedeni esnek dilimliliğin etkilenmelerin, katı olandan gelen etkilenmelerin minyatürünü yeniden üretme riski taşımasıdır: Ailenin yerini topluluk, evliliğin yerini değiştokuş ve göç rejimi alır, ama daha da kötüsü, mikro-Ödipuslar kurulur, mikro-faşizmler yasa yapar, anne çocuğuna mastürbasyon yapmak zorunda hisseder, baba annenin yerine geçer. Hiçbir yıldızdan düşmeyen ve böylesi bir üzüntüyü yayan karanlık bir netlik: Bu hareketli dilimlilik doğrudan en katı olandan kaynaklanır, onun doğrudan telafisidir. Kümeler ne kadar çok moler hale gelirse, öğeler ve ilişkileri de o kadar çok moleküler hale gelir: moler insanlık için moleküler insan. Kendimizi yersizyurtsuzlaştırırız, kitleler oluştururuz, ama tek amacımız kitle ve yersizyurtsuzlaşma hareketlerini ilmeklemek ve iptal etmek, diğerlerinden çok daha kötü, marjinal yeniden-yerliyurtlulaşmaları icat etmektir. Ama hepsinden öte, esnek dilimlilik moler dilimliliğin tehlikelerini küçük ölçekte yeniden üretmekle yetinmez, onlardan kaynaklanmayan ya da onları telafi etmekle sınırlı olmayan kendi tehlikelerine yol açar: Daha önce gördüğümüz üzere, mikro-faşizmlerin bir makro-faşizmde kristalleşebilen, ama aynı zamanda kendi hesabına esnek çizgide yüzebilen ve her küçük hücreyi doldurabilen kendi özgün yanları vardır. Çok sayıda kara delik pekâlâ merkezileşmeyebilir ve çok çeşitli durumlara uyum sağlayan, algılarda ve moleküler semiyotiklerde delikler açan virüsler gibi davranabilir. Tınlamasız etkileşimler. Kendimizi paranoyak korku yerine, binlerce küçük monomaniye,

her kara delikten fışkıran kanıtlara ve netliğe kapılmış halde buluruz ve bu artık bir sistem değil, herhangi bir kişiye bir yargıç, bir adalet savaşçısı, bir polis, bir mahalle ya da apartman faşisti misyonu yükleyen gümbürtüler ve vızıltılar, kör edici ışıklardır sadece. Korkuyu yendik, güvenliğin kıyılarını terk ettik, ama bir o kadar yoğunlaşmış olan, bir o kadar organize olan bir sisteme girdik: herkese kendi kara deliğini buldurtan ve onun bu delikte tehlikeli hale gelmesine neden olan, ilk çizginin kesinliklerinden daha kaygı verici bir şekilde her duruma uygun bir netliği, rolü ve misyonu edinen küçük güvensizlikler sistemi.

İktidar üçüncü tehlikedir, çünkü o aynı anda her iki çizgidedir. Katı dilimlerden, onların üst-kodlamalarından ve tınlamalarından ince dilimlenmelere, onların yayılımına ve etkileşimlerine geçer ve sonra geri döner. Bir çizgiden diğerine atlamayan ve küçük üslupla büyük üslup, haydut üslubuyla tumturaklı üslup, bakkal dükkânı lafazanlığıyla üst düzey memur emperyalizmi arasında gidip gelmeyen hiçbir iktidar adamı yoktur. Ama tüm bu zincir ve bu iktidar ağı onlardan kaçmakta olan bir mutant akışlar dünyasına dalmış durumdadır. İktidarı bu kadar tehlikeli yapan tam da onun güçsüzlüğüdür. İktidar adamı kaçış çizgilerini durdurmak ve bunun için mutasyon makinesini üst-kodlama makinesine sabitlemek istemekten asla vazgeçmeyecektir. Ama bunu ancak bir boşluk yaratarak, yani ilk önce üst-kodlama makinesinin kendisini sabitleyerek, onu gerçekleştirmekten sorumlu yerel düzenlemeyi içine alarak, kısacası düzenlemeye makinenin boyutlarını vererek yapabilir. Totalitarizmin ya da "kapalı kabın" yapay koşulları altında olan tam da budur.

Ama dördüncü bir tehlike daha var ve hiç kuşku yok ki bizi en çok ilgilendiren de bu tehlike, çünkü o, kaçış çizgilerinin kendileriyle ilgili. Bu çizgileri imgelemde değil, toplumsal gerçekliğin bizzat kendi dokusunda çizilen bir tür mutasyon ya da yaratım çizgisi olarak sunabiliriz, onlara bir okun hareketini ve bir mutlaklığın hızını atfedebiliriz – fakat onların korktukları ve karşılaştıkları tek riskin sonunda yakalanmaya izin vermeleri, kendilerini tıkılmaya, bağlanmaya, yeniden-ilmiklenmeye, yeniden-yerliyurtlulaşmaya bırakmaları olduğuna inanmak aşırı bir basitleştirme olur. Onların kendileri de, tıpkı bir ölüm ve yanık kokusu gibi, içinden bitik bir durumda çıktığımız bir savaş hali gibi tuhaf bir umutsuzluk yayar: Onların içerdiği kendi tehlikeleri öncekilerden tümüyle farklıdır. Fitzgerald'a şu sözleri söyleten tam da böyle bir şeydir: "Alacakaranlıkta, elimde boş bir tüfekle ve bütün hedefleri indirmiş bir halde ıssız bir menzilde duruyormuşum gibi bir his vardı içimde. Hiçbir sorun yok. Sadece sessizlik ve kendi nefesimin sesi. (...) Kendimi yakmam karanlık ve sırılsıklam bir şeydi."[30] Neden kaçış çizgisi insanın yıkabileceği her şeyi yıktıktan sonra yenik ve yıkık bir halde geri dönmesi riski taşıyan bir savaştır? İşte dördüncü tehlike tam da burada yatar: Kaçış çizgisi duvarı aşar, kara deliklerden çıkar, ama diğer çizgilerle

30 Fitzgerald, *La fêlure*, Gallimard, s. 350, 354.

bağlantılanıp her defasında kendi değerliğini arttırmak yerine, *yıkıma, saf ve basit ortadan-kaldırmaya, ortadan-kaldırma tutkusuna dönüşür*. Kleist'ın kaçış çizgisi ve verdiği savaş böyledir; intihar, çifte intihar kaçış çizgisini bir ölüm çizgisi haline getiren bir çıkış olarak belirir.

Herhangi bir ölüm içgüdüsüne başvuruyor değiliz. Arzuda içsel dürtü yoktur, yalnızca düzenlemeler vardır. Arzu daima düzenlenir ve düzenlemenin onu belirlediği şeydir. Kaçış çizgilerinin bizzat kendi düzeyinde, onları çizen düzenleme savaş makinesi tipindedir. Mutasyonlar *nesnesi kesinlikle savaş olmayan*, yersizyurtsuzlaşma kuantumlarının yayımı, mutant akışların geçişi olan (bu anlamda her türlü yaratım bir savaş makinesinden geçer) bu makineye gönderir. Savaş makinesinin başka bir kökene sahip olduğunu, devlet aygıtından başka bir düzenleme olduğunu gösteren birçok gerekçe var. O, göçebe kökenlidir ve savaş makinesine karşı yönelir. Devletin temel problemlerinden biri kendisine yabancı olan bu savaş makinesini kendisine mal etmek ve onu sabit bir askeri kurum şeklinde kendi aygıtının bir parçası haline getirmektir ve devlet bu konuda daima büyük zorluklarla karşılaşacaktır. Ama bu tam da savaş makinesi, nesnesi olarak yalnızca savaşı aldığında, böylece mutasyonun yerine yıkımı koyduğunda, en feci yükü serbest bıraktığında olur. Mutasyon hiçbir şekilde savaşın dönüşümü değildir; aksine, savaş mutasyonun düşüşü ya da başarısızlığa uğraması, savaş makinesi değişim gücünü yitirdikten sonra geriye kalan tek nesne gibidir. Hatta şunu söylemeliyiz ki, savaş savaş makinesi devlet tarafından kendisine mal edildiğinde ya da daha da kötüsü onun kendisi artık yıkımdan başka bir şey tanımayan bir devlet aygıtı kurduğunda, savaş makinesinin yalnızca iğrenç kalıntısıdır. Bu olduğunda, savaş makinesi artık mutant çizgiler değil, saf ve soğuk bir ortadan-kaldırma çizgisi çizer. (İleride, savaş makinesiyle savaş arasındaki bu kompleks ilişkiye dair bir varsayım öne süreceğiz.)

Faşizmin paradoksunu ve totalitarizmden farkını burada buluyoruz. Totalitarizm bir devlet meselesi olduğundan, özünde, yeri belirlenmiş bir düzenleme olarak devletin, gerçekleştirdiği soyut üst-kodlama makinesiyle olan ilişkisiyle ilgilidir. Askeri diktatörlük söz konusu olduğunda bile, iktidarı alan ve devleti totaliter aşamaya yükselten bir devlet ordusudur, bir savaş makinesi değil. Totalitarizm baştan aşağı muhafazakârdır. Oysa faşizmde bir savaş makinesi devrededir. Ve faşizm totaliter bir devlet kurduğunda, bu artık bir devlet ordusunun iktidarı alması anlamında değil, aksine bir savaş makinesinin devleti ele geçirmesi anlamındadır. Virilio'nun tuhaf bir yorumu bizi doğru yola sokuyor: Faşizmde devlet totaliter olmaktan çok *intihara meyillidir*. Faşizmde gerçekleşmiş bir nihilizm vardır. Faşizm olası tüm kaçış çizgilerini tıkamaya çalışan totaliter devletin aksine, yeğin bir kaçış çizgisi üzerine kuruludur ve onu katıksız bir yıkım ve ortadan-kaldırma çizgisine dönüştürür. Nazilerin en başından beri Almanya'ya ne getirdiklerini nasıl duyurdukları ilginçtir: hem düğünler hem de ölümler, buna kendi ölümleri ve Almanların ölümleri de dahildir. Yok olacaklarını

düşündüler, ama girişimleri Avrupa, dünya, güneş sistemi çapında yeniden başlayacaktı. Ve insanlar alkışladılar, anlamadıkları için değil, başkalarının ölümünden geçen bu ölümü istedikleri için. Bu, her defasında her şeyi yeniden oyuna sokma, kendi ölümüyle başkalarının ölümü üzerine bahse girme ve her şeyi "yıkım-ölçer" ile ölçme istenci gibidir. Klaus Mann'ın *Mephisto* romanı oldukça sıradan Nazi söylemlerinden veya konuşmalarından örnekler verir: "Acıklı kahramanlık gittikçe hayatımızdan çıkıyordu. (...) Gerçekte, askeri bir tarzda yürümüyoruz, sendeleyerek ilerliyoruz. (...) Sevgili Führer'imiz bizi karanlığa ve hiçliğe sürüklüyor. (...) Karanlıkla ve uçurumla özel bir ilişkisi olan biz şairler ona nasıl hayran olmayalım? (...) Ufukta alev alev yanan yangınlar; tüm sokaklarda kan nehirleri ve *hayatta kalanların, kurtulmayı başarmış olanların, ölülerin cesetleri etrafında* çılgınca dansları!" [31] İntihar bir ceza olarak değil, başkalarının ölümünün taçlandırılması olarak ortaya çıkar. Bunun bir puslu konuşma ve ideoloji meselesi olduğu, ideolojiden başka bir şey olmadığı her zaman söylenebilir. Ama bu doğru değil; faşizmin ekonomik ve politik tanımlarının yetersizliği, bunlara muğlak, sözde ideolojik belirlenimleri ekleme gereksinimini içermez basitçe. Nazi sözcelerinin politikada ve ekonomide olduğu kadar en saçma konuşmalarda da tam olarak nasıl oluştuğunu sorgulayan Jean-Pierre Faye'ı izlemeyi tercih ediyoruz. Yeniden silahlanmanın yaygınlaşmasının tüketimdeki artışın yerini aldığı ve yatırımların üretim araçlarından saf yıkım araçlarına geçtiği ekonomik düzeyde bile, bu sözcelerde daima "*Yaşasın Ölüm!*"ün "aptal ve iğrenç" çığlığını buluyoruz! Faşizmi totaliter devlet kavramıyla değil, intihara meyilli devlet kavramıyla tanımlayan Paul Virilio'nun analizi bize tümüyle doğru görünüyor: Topyekûn adı verilen savaş bir devletin girişiminden çok, devleti kendisine mal eden ve devletin kendisinin intiharından başka bir çıkışı olmayan mutlak savaş akışını kendi üzerinden geçirten bir savaş makinesinin girişimi olarak ortaya çıkar. "Gerçekten sınırsız ve amaçsız olan, bilinmez bir maddi sürecin tetiklenmesi. (...) Mekanizması bir kez tetiklendiğinde, barışa yol açamaz, çünkü dolaylı strateji egemen iktidarı etkin bir şekilde alışılmış uzay ve zaman kategorilerinin dışına yerleştirir. (...) Hitler en sonunda en emin yönetim aracını, politikasının ve askeri stratejisinin meşruiyetini günlük yaşamın ve çevresinin dehşetinde buldu; ve bu sonuna kadar devam etti, çünkü topyekûn savaşın

---

31 Klaus Mann, *Mephisto*, Denoël, s. 265-266. Bu tür beyanlar Nazilerin başarılı olduğu dönemlerde dahi bolca bulunur. Bkz. Goebbels'in ünlü formülleri: "Hitler'in içinde hareket ettiği mutlak kader dünyasında hiçbir şeyin anlamı yoktur, ne iyinin ne de kötünün, ne zamanın ne de uzayın; *diğer insanların başarı dediği şeyler ölçüt olarak kullanılamaz.* (...) Hitler'in sonu büyük ihtimalle felaket olacak..." (*Hitler parle à ses généraux*, Albin Michel). Bu felaket başka bir bağlamda, intihara meyilli bazı insanlarda da gördüğümüz gibi, büyük bir tatmin, vicdan rahatlığı ve rahatlatıcı bir sükûnetle uzlaştırılabilir. Tüm bir felaket bürokrasisi söz konusudur. İtalyan faşizmiyle ilgili olarak özellikle M. A. Macciocchi'nin analizine başvuruyoruz, "Sexualité féminine dans l'idéologie fasciste", *Tel Quel*, sayı 66: kadın ölüm mangası, yas tutan dulların ve annelerin sahnelenmesi, buyruk-sözcükler, "Tabutlar ve Beşikler"

harabeleri, dehşetleri, kaosu ve suçları bırakın onun iktidarının tiksinç doğasını boşa çıkartmayı, onun kapsamını normal olarak yalnızca daha da arttırdı. Telgraf 71: *Savaş kaybedilirse, ulus yok olsun*, Hitler'in, yaşam alanlarının nihai kaynaklarını, her türlü sivil rezervi (içme suyu, yakıt, yiyecek, vb.) yok ederek kendi halkının yıkımını tamamlamak için çabalarını düşmanlarınınkilerle birleştirmeye karar vermesi normal sonuçtur..."[32] Faşizmin tüm moleküler odaklarını canlandıran ve onları bir devlet aygıtında tınlamaya sokmak yerine bir savaş makinesinde etkileşime sokan şey, kaçış çizgisinin bir yıkım çizgisine dönüşmesidir. *Nesnesi olarak yalnızca savaşı alan* ve yıkımı durdurmak yerine kendi hizmetkârlarını ortadan kaldırmayı kabullenen *bir savaş makinesi*. Diğer çizgilerin tehlikeleri bu tehlikenin yanında sönük kalır.

32 Paul Virilio, *L'insécurité du territoire*, I. bölüm. Ve Hannah Arendt her ne kadar Nazizm ve totalitarizmi özdeşleştirse de Nazi egemenliğinin bu ilkesini tanımlamasını bilmiştir: "Onların egemenlik fikri ne bir devlet tarafından ne de basitçe bir şiddet aygıtı tarafından gerçekleştirilemezdi, yalnızca sürekli hareket halindeki bir hareketle gerçekleştirilebilirdi"; ve hatta savaş ve savaşı kaybetme riski hızlandırıcılar olarak devreye girer (*Le système totalitaire*, Ed. du Seuil, s. 49, 124 vd., 140 vd., 207 vd.).

Bir İzleyicinin Anıları. — *Willard* diye güzel bir film anımsıyorum (1972, Daniel Mann). Belki ikinci sınıf, ama popüler olmasa da güzel bir film, popüler değil çünkü kahramanlar sıçanlar. Tam doğru anımsamıyor olabilirim. Hikâyeyi kabaca anlatıyorum. Willard otoriter annesiyle eski aile evinde yaşamaktadır. Korkunç bir Ödipal atmosfer vardır. Annesi ona yeni doğmuş sıçanları yok etmesini emreder. Willard ise bir (veya iki veya birkaç) sıçanı öldürmeden bırakır. Şiddetli bir tartışmanın ardından köpeğe "benzeyen" anne ölür. Willard bir iş adamının satın almak için can attığı evi kaybetme riskiyle karşı karşıyadır. Kurtardığı, inanılmaz derecede zeki baş sıçan Ben'i sever. Bir de Ben'in arkadaşı olan beyaz bir sıçan vardır. İşten eve dönen Willard

bütün zamanını sıçanlarla geçirir. Sıçanlar çoğalırlar. Willard Ben'in komutasındaki sıçan sürüsünü iş adamının evine yönlendirir ve onu korkunç bir şekilde öldürtür. Bu arada ihtiyatsız davranıp en sevdiği iki sıçanı iş yerine götürür ve çalışanların beyaz sıçanı öldürmesine göz yummak durumunda kalır. Ben ise Willard'a uzun ve sert bir bakış attıktan sonra kaçar. Böylece Willard kaderinde olan *sıçan-oluş sürecinde* bir duraklama yaşar. Tüm gücüyle insanların arasında kalmaya çalışır. Hatta fazlasıyla bir sıçana "benzeyen" – ama sadece benzeyen – iş yerinden genç bir kadının çıkma teklifini bile kabul eder. Ama bir gün, kendisini evlenmeye, yeniden-ödipalleşmeye hazır hissedip genç kızı evine davet ettiğinde, bir anda nefret dolu bir şekilde ortaya çıkan Ben'i görür. Onu uzaklaştırmaya çalışır, ama aslında genç kızı uzaklaştırmaktadır. Ben'in kendisini çektiği bodrum katına iner, burada sayısız sıçan onun derisini yüzmek için beklemektedir. Bu bir masala benziyor, ama hiç de rahatsız edici değil.

Burada her şey var: benzerlik üzerinden ilerlemekle sınırlı olmayan, hatta benzerliğin bir engel ya da durdurma olduğu bir hayvan-oluş; sıçanların çoğalmasıyla, sürüyle birlikte gelen, aile, meslek, evlilik gibi büyük moler güçlerin altını oyan moleküler-oluş; uğursuz bir seçim, çünkü sürüde bir "gözde" üye vardır ve onunla bir tür ittifak sözleşmesine, berbat bir anlaşmaya girilir; öz-yıkıma kadar gidebilen bir düzenlemenin, bir savaş ya da suç makinesinin kurulumu; öznel hisler gibi, imleyen projeleri yerle bir eden ve insan-dışı bir cinsellik oluşturan alternatif bir akımın, öznel-olmayan duygulamların dolaşımı; evliliğe ya da mesleğe dayalı, ödipal yeniden-yerliyurtlulaşma girişimlerini baştan boşa çıkaran karşı konulamaz bir yersizyurtsuzlaşma (öyleyse bir yanda, benim küçük köpeğim, benim küçük kedim diyerek aileyi oynayabildiğimiz, "Ödipus'u oynayabildiğimiz" Ödipal hayvanlar; diğer yandaysa, bizi karşı konulamaz bir oluşa sürükleyen başka hayvanlar mı var? Ya da bir başka varsayım: Aynı hayvan duruma göre iki karşıt işlev, iki karşıt hareket olarak ele alınabilir mi?).

Bir Natüralistin Anıları. — Doğa tarihinin temel problemlerinden biri hayvanlar arasındaki ilişkiler hakkında düşünmek olmuştur. Bu, kendisini soykütük, akrabalık, köken ya da soy-bağı terimleriyle tanımlayan evrimciliğin son versiyonundan oldukça farklıdır. Evrimciliğin zorunlu olarak soy-bağı üzerinden meydana gelmeyen bir evrim fikrine ulaşacağını biliyoruz. Ama o, ilk başta yalnızca soykütüksel bir motiften geçebilirdi. Tersine, doğa tarihi bu motifi ya da en azından onun belirleyici önemini göz ardı etti. Darwin'in kendisi de akrabalığa dayalı evrimsel temayla, farkların ya da benzerliklerin toplamını ve değerini ilgilendiren natüralist temayı birbirinden oldukça bağımsız temalar olarak ayırır: Aslında, eşit derecede akraba olan gruplar atalarına kıyasla tümüyle değişken olan fark derecelerine sahip olabilirler. Tam da doğa tarihi her şeyden önce farkların toplamı ve değeriyle ilgilendiğinden, ilerlemeleri ve gerilemeleri, süreklilikleri ve büyük kırılmaları kavrayabilse de gerçek anlamda bir evrimi, yani değişkenlik *dereceleri* dışsal koşullara dayanan bir köken olasılığını kavrayamaz.

Doğa tarihi yalnızca A ile B arasındaki ilişki terimleriyle düşünebilir, A'nın *x*'e göre üretimi terimleriyle değil.

Ama bu ilişkiler düzeyinde çok önemli bir şey olur. Zira doğa tarihi hayvanlar arasındaki ilişkileri iki tarzda kavrar: dizi ya da yapı. Bir diziye bakarak derim ki: *A b*'ye, *b* de *c*'ye benziyor... vb., tüm bu terimler dizinin gerekçesi olarak, çeşitli derecelerine göre kendilerini tek bir üstün terimle, yetkinlik ya da nitelikle ilişkilendirirler. Teologların orantı benzeşliği dedikleri şey tam da budur. Yapıya göreyse, *a b*'ye göre neyse, *c* de *d*'ye göre odur derim ve bu ilişkilerin her biri göz önüne alınan yetkinliği kendi tarzında gerçekleştirir: Solungaçlar suda solunum için neyse, akciğerler de karada solunum için odur; ya da kalp solungaçlar için neyse, kalbin yokluğu trakealar için odur... Bu bir orantılılık benzeşliğidir. İlk durumda, bir dizi boyunca veya bir diziden diğerine farklılaşan benzerlikler vardır. İkinci durumda, bir yapı içinde ve bir yapıdan diğerine birbirine benzeyen farklar vardır. İlk benzeşlik biçimi daha duyarlı ve popüler olarak kabul edilir ve imgelemi gerektirir; fakat onun gerektirdiği imgelem dizinin dallarını hesaba katan, görünür kopuklukları dolduran, sahte benzerlikleri önleyen ve gerçek olanları derecelendiren, hem ilerlemeleri hem de gerilemeleri veya bozulmaları hesaba katması gereken titiz bir imgelemdir. Benzeşliğin ikinci biçimi krallık tarzı olarak kabul edilir, çünkü eşdeğer ilişkileri sabitlemek için, bazen bir yapıda birleşebilen bağımsız değişkenleri, bazen de her yapıda birbirini içeren eşdeşleri keşfederek, anlama yetisinin tüm kaynaklarına gereksinim duyar. Ama ne kadar farklı olursa olsun, bu iki dizi ve yapı teması doğa tarihinde daima birlikte-var-olmuş, görünüşte çelişkili, aslında az çok istikrarlı uzlaşımlar oluşturmuştur.[1] Benzer şekilde, iki benzeşlik figürü de teologların zihinlerinde değişken dengeler altında bir arada var olmuştur. Bunun nedeni, Doğa'nın her iki yanda da uçsuz bucaksız bir *mimesis* olarak kavranmasıdır: bazen ileri ya da geri giderek sürekli birbirini taklit eden varlıkların, hep birlikte kademeli bir benzerlikle dizinin modeli ve gerekçesi olarak taklit ettikleri, daha üst ilahi terime yönelerek oluşturdukları bir zincir biçiminde; bazen de taklit edilecek hiçbir şeyin kalmadığı, çünkü onun kendisinin, her şeyin bu defa düzenlenmiş fark üzerinden taklit ettiği model olduğu bir ayna Taklit biçiminde... (Bir evrim-üretimi fikrini bu aşamada olanaksız kılan bu mimetik veya mimolojik görüştür.)

Ama bu problemden hiçbir şekilde kurtulmuş değiliz. Fikirler ölmezler. Basitçe arkaizmler olarak hayatta kaldıklarından değil. Ama belli bir uğrakta bilimsel bir aşamaya ulaşmış ve sonra da onu yitirmiş ya da başka bilimlere göç etmiş olabilirler. Böylece uygulama ve statü, hatta biçim ve içerik değiştirebilirler; fakat yeni bir alanın yaklaşımında, yer değiştirmesinde, dağılımında özsel bir şeyleri korurlar. Fikirler

---

1 Diziyle yapının birbirini tamamlaması ve evrimcilikten farkı hakkında bkz. H. Daudin, *Cuvier et Lamarck: Les classes zoologiques et l'idée de série animale*, EAC; ve M. Foucault, *Kelimeler ve Şeyler*, 5. bölüm.

daima tekrar kullanılabilirler, çünkü en çeşitli güncel kipler altında daha önce de kullanılmışlardır. Zira bir yandan, hayvanlar arasındaki ilişkiler yalnızca bilimsel bir nesne değil, aynı zamanda bir rüya, simgecilik, sanat veya şiir, uygulama ve pratik kullanım nesnesidir. Diğer yandan, hayvanlar arasındaki ilişkiler insanın hayvanla, erkeğin kadınla, erkeğin çocukla, erkeğin elementlerle, erkeğin fiziksel ve mikrofiziksel evrenle ilişkilerinde yakalanır. "Dizi-yapı" ikili fikri bir uğrakta bilimsel bir eşiği aşar, ama onun başladığı yer orası değildir ve orada kalmaz ya da başka bilimlere geçer, örneğin rüyaların, mitlerin ve organizasyonların incelenmesinde kullanılmak üzere insan bilimlerini canlandırır. Fikirlerin tarihi asla sürekli olmamalı, benzerlikler ve de kökenler ya da soylar konusunda dikkatli olmalı, bir fikrin geçtiği eşikleri, doğasını ya da nesnesini değiştiren yolculukları işaretlemekle yetinmelidir. Oysa hayvanlar arasındaki nesnel ilişkiler kolektif bir imgelemin ya da toplumsal bir anlama yetisinin bakış açısından, insanla hayvan arasındaki belli öznel ilişkilere uygulanmıştır.

Jung hayvanların rüyalarda, mitlerde ve insan kolektiflerinde özellikle önemli bir rol oynadığı, kolektif bilinçdışı olarak Arketip'in bir teorisini geliştirdi. Hayvan tam da, çift yönlü ilerleme-gerilemeyi içeren ve her terimin libidonun olası bir dönüştürücüsü (başkalaşım) rolü oynadığı bir *dizi*den ayrılamaz. Rüyaların bütün ele alınışı da bundan ortaya çıkar, çünkü rahatsız edici bir imge söz konusu olduğunda, onu arketip dizisiyle bütünleştirmek gerekir. Böylece bir dizi dişil, erkeksi ya da çocuksu sekanslar, aynı şekilde hayvansal, bitkisel ya da hatta elementsel veya moleküler sekanslar içerebilir. Doğa tarihinden farklı olarak, dizinin en önemli terimi artık insan değildir; bu, bilinçdışının şu ya da bu talebi uyarınca, belli bir edimle ya da işlevle ilişkili olarak, insan için bir hayvan, aslan, yengeç ya da yırtıcı kuş, bit olabilir. Bachelard çok güzel bir Jungçu kitap yazdı. Lautréamont'un dallanmış dizisini kurarken, her terimin dizinin gerekçesi olarak saf bir saldırganlık işlevi bakımından yetkinlik derecesinin ve başkalaşımlarının hız katsayısını dikkate aldı: yılanın dişi, gergedanın boynuzu, köpeğin dişi ve baykuşun gagası ve yukarı doğru çıktıkça, kartalın ya da akbabanın pençesi, yengecin kıskacı, bitin bacakları, ahtapotun vantuzu. Jung'un çalışmasının tamamında, bütün bir mimesis, dizilerin ve terimlerinin ve özellikle de ara bir durumda bulunan hayvanların doğa-kültür-doğa dönüşüm döngülerini sağladığı orantı benzeşliklerini izleyerek, doğayla kültürü ağlarında birleştirir: "benzeş temsiller" olarak arketipler.[2]

Yapısalcılığın, imgeleme verilen bu itibarı, diziler boyunca benzerlikler kurulmasını, tüm diziyi kateden ve onu terimine götüren taklidi ve bu son terimle özdeşleşmeyi bu kadar güçlü bir şekilde kınaması tesadüf mü? Bu konuda Lévi-Strauss'un totemizmle ilgili ünlü metinlerinden daha açık hiçbir şey yoktur: Dışsal benzerlikler

2 Bkz. Jung, özellikle de *Métamorphoses de l'âme et ses symboles*, Librairie de l'Université, Cenevre. Ve Bachelard, *Lautréamont*, Corti.

içsel homolojilere doğru aşılır.[3] Artık söz konusu olan, hayal gücünün dizisel bir organizasyonunu değil, anlama yetisinin simgesel ve yapısal bir düzenini kurmaktır. Benzerliklerin derecelendirilmesi ve son kertede, mistik bir katılım içinde İnsan'la Hayvan'ın özdeşliğine varılması söz konusu değildir artık. İlişkilerin karşılıklılığına varmak için farkları sıralamak söz konusudur. Zira hayvan kendi hesabına, türlerin diferansiyel ilişkilerine ya da ayırt edici karşıtlıklarına göre ve aynı şekilde insan da göz önüne alınan gruplara göre dağıtılır. Verili bir insan grubunun verili bir hayvan türüyle totem kurumunda özdeşleştiğini söylemiyoruz, şunu söylüyoruz: A grubu B grubu için neyse, A' türü de B' türü için odur. Burada öncekinden çok farklı bir yöntem vardır: Her biri kendi totem-hayvanına sahip iki insan grubu verildiğinde, iki totemin iki grup arasındaki ilişkilere benzer ilişkiler kurma tarzını keşfetmemiz gerekir – Karga Şahin'e göre neyse...

Yöntem aynı zamanda Erkek-çocuk, Erkek-kadın, vb. ilişkileri için de geçerlidir. Örneğin, savaşçının genç kızla şaşırtıcı bir ilişkisi olduğunu dikkate aldığımızda, onları birleştirecek imgesel bir dizi kurmaktan kaçınacağız; daha çok, ilişkilerin eşdeğerliğini etkili kılan terimi arayacağız. Böylece Vernant erkek için savaş neyse, kadın için de evlilik odur diyebilir. Evlenmeyi reddeden bakireyle kız kılığına giren savaşçı arasındaki homoloji bundan kaynaklanır.[4] Kısacası simgesel anlama yetisi oran benzeşliğinin yerine orantı benzeşliğini; benzerliklerin dizileşmesinin yerine farkların yapılanmasını; terimlerin özdeşleştirilmesinin yerine ilişkilerin eşitliğini; imgelemin başkalaşımlarının yerine kavramdaki metaforları; büyük doğa-kültür sürekliliğinin yerine ikisi arasında benzerlik olmaksızın karşılıklılıkları dağıtan derin bir kırılmayı; kökensel bir modelin taklidinin yerine kendisi ilk ve modelsiz olan bir mimesisi koyar. Bir erkek asla, "ben bir boğayım, bir kurdum..." diyemez, ama "bir inek için boğa neyse, ben de kadın için oyum", "bir kuzu için bir kurt neyse, ben de başka bir erkek için oyum" diyebilir. Yapısalcılık büyük bir devrimdir, tüm dünya daha akılcı bir hale gelir. İki modeli, dizinin ve yapının modelini ele alan Lévi-Strauss yapısal modele gerçek bir sınıflandırma sisteminin tüm itibarını vermekle yetinmez; aldatıcı ve hatta sağduyudan yoksun olarak sunduğu dizisel modeli karanlık bir kurban alanına gönderir. *Dizisel kurban teması* yerini, doğru anlaşılan, *totem kurumunun yapısal temasına* bırakmalıdır. Ama buna rağmen, burada da tıpkı doğa tarihinde olduğu gibi, arketipik dizilerle simgesel yapılar arasında uzlaşmalar kurulur.[5]

---

3 Lévi-Strauss, *Le totémisme aujourd'hui*, P.U.F., s. 112 [Türkçesi: Lévi-Strauss, *Günümüzde Totemizm*, Kasım Akbaş (çev.), 2018, Nora Kitap, s. 106].

4 J.-P. Vernant, *Problèmes de la guerre en Grèce ancienne*, Mouton, s. 15-16.

5 Kurbansal diziyle totemik yapı karşıtlığı hakkında bkz. Lévi-Strauss, *La pensée sauvage*, Plon, s. 295-302 [Türkçesi: Lévi-Strauss, *Yaban Düşünce*, Tahsin Yücel (çev.), Yapı Kredi Yayınları, 2022, s. 265-270]. Lévi-Strauss diziye dönük tüm katılığına rağmen, iki tema arasındaki uzlaşmayı kabul eder;

Bir Bergsoncunun Anıları. — Bizi ilgilendiren sınırlı bakış açısından, yukarıdaki bakış açılarının hiçbiri bizi tatmin etmiyor. İnsan varlıklarını kateden ve sürükleyen ve insanları olduğu kadar hayvanları da etkileyen çok özel hayvan-oluşların varlığına inanıyoruz. "1730'dan 1735'e kadar tek duyduğumuz şey vampirlerdi..." Oysa yapısalcılığın bu oluşları hesaba katmadığı açıktır, çünkü tam da onların varoluşlarını yadsımak ya da en azından değersizleştirmek için tasarlanmıştır: İlişkiler arasındaki karşılıklılık bir oluş meydana getirmez. Öyle ki, toplumu her yönden kateden bu oluşlarla karşılaşan yapısalcılık onlarda gerçek düzeni saptıran ve art-zamanlılığın serüvenlerini ortaya koyan bozulma fenomenlerini görür. Yine de Lévi-Strauss mitler üzerine yaptığı incelemelerde, insanın hayvan-oluşa girerken, hayvanın da ...-oluşa girdiği (ama hangi oluşa, insan-oluşa mı yoksa başka bir şey-oluşa mı?) bu hızlı edimlerle karşılaşır. Bu *oluş bloklarını* iki ilişkinin karşılıklılığıyla açıklamaya çalışmak daima mümkündür, fakat bu, yüz yüze gelinen fenomeni hiç kuşkusuz zayıflatır. Bir sınıflandırma çerçevesi olarak mitin, daha çok bir masalın parçaları gibi olan bu oluşları kaydetmeye pek de yetkin olmadığını kabul etmemiz gerekmez mi? Duvignaud'nun, toplumları kateden "anomik" fenomenlerin, mite dayalı düzenin bozulmaları değil, kaçış çizgilerini izleyen ve mitinkilerden başka ifade biçimlerini içeren indirgenemez dinamizmler olduğuna, hatta mitler onları dizginlemek için kendilerine katsa bile böyle kaldığına ilişkin varsayımına itibar etmemeli miyiz?[6] Sanki kurban ve dizi, totemik kurum ve yapı gibi iki modelin yanı sıra, daha gizli, daha yeraltında olan başka bir şeye hâlâ yer yok mudur? Mitlerde ya da ritüellerde değil, masallarda ifade bulan *büyücü* ve oluşlar.

Oluş ilişkilerin karşılıklılığı değildir. Ama artık bir benzerlik, bir taklit ve son kertede bir özdeşleşme de değildir. Yapısalcılığın bütün dizi eleştirisi reddedilemez görünüyor. Oluş bir dizide ilerlemek ya da gerilemek değildir. Ve hepsinden önemlisi, Jung ya da Bachelard'da olduğu gibi, imgelem en yüksek kozmik ya da dinamik düzeye ulaştığında bile oluş imgelemde gerçekleşmez. Hayvan-oluşlar rüyalar veya fanteziler değildir. Onlar tamamen gerçektir. Ama ne tür bir gerçeklik söz konusudur? Zira hayvan-oluş hayvanı oynamaktan ya da taklit etmekten ibaret değilse, hayvanın "gerçekten" başka bir şey olmaması gibi, insan da "gerçekten" hayvan olmaz. Oluş kendisinden başka bir şey üretmez. Ya taklit ederiz ya da olduğumuz gibi kalırız dersek, yanlış bir alternatife düşmüş oluruz. Gerçek olan oluşun kendisidir, oluş bloğudur, oluşa girenin geçtiği varsayılan sabit terimler değil. Oluş olup bitmiş hayvan

---

yapının kendisi yakınlıklar arasındaki çok somut hissi ima etmekte (s. 51-52 [s. 63, 64]) ve kendi hesabına, homolojik ilişkilerini organize ettiği iki dizi üzerine kendisini kurmaktadır. Özellikle, "tarihsel oluş" bu homolojilerin yerine terimler arasındaki benzerlikleri ve özdeşleşmeleri koyan çeşitli art-sorunlara ya da çöküşlere sürükleyebilir (s. 152 [s. 145] vd.; Lévi-Strauss buna "tersine totemizm" adını verir).

6 Bkz. J. Duvignaud, *L'anomie*, Ed. Anthropos.

gibi bir terime sahip olmaksızın hayvan-oluş olarak nitelenebilir ve nitelenmelidir. İnsanın hayvan-oluşu gerçektir, insanın oluşa girdiği hayvan öyle olmasa bile; ve hayvanın başka-oluşu gerçektir, onun oluşa girdiği bu başka öyle olmasa bile. Bu noktanın açıklığa kavuşturulması gerekiyor: Bir oluşun kendisinden ayrı bir öznesi yoktur; ama aynı zamanda bir terimi de yoktur, çünkü onun terimi yalnızca, sırası geldiğinde, öznesi olduğu, birlikte-var-olduğu ve ilk oluşla bir blok oluşturduğu bir başka oluşa yakalandığında var olur. Bu, oluşa özgü bir gerçekliğin ilkesidir (Bergson'un, "bizim" sürelerimizin altında ya da üstünde kalan, birbiriyle iletişim halinde olan çok farklı "süreler"in birlikte-varoluşuna dayalı fikridir bu).

Son olarak, oluş bir evrim değildir, en azından köken ve soy-bağı yoluyla evrim değildir. Oluş soy-bağı yoluyla hiçbir şey üretmez, her türlü soy-bağı imgeseldir. Oluş daima soy-bağı düzeninden farklı bir düzendedir. O, ittifakla ilgilidir. Eğer evrim gerçek oluşları içeriyorsa, bu, hiçbir soy-bağının olanaklı olmadığı, tümüyle farklı ölçek ve alemlerden varlıkları oyuna sokan *simbiyoz*ların geniş alanında olur. Yaban arısıyla orkideyi içine alan, ama hiçbir yaban arısı-orkidenin, soyundan gelmediği bir oluş bloğu vardır. Kediyle babunu yakalayan ve bir C virüsünün ittifakı sağladığı bir oluş bloğu vardır. Genç köklerle bazı mikro-organizmalar arasında, yaprakta sentezlenen organik maddelerin ittifakı sağladığı bir oluş bloğu vardır (köksap-yuvar). Neo-Evrimciliğin özgün bir yanı varsa, bu, kısmen evrimin daha az farklılaşmış olandan daha çok farklılaşmış olana geçmediği ve kalıtsal bir soya dayalı evrim olmaktan çıkıp daha çok iletişimsel veya bulaşıcı hale geldiği bu fenomenlerle ilgilidir. Heterojenler arasında meydana gelen bu evrim biçimine "içe-evrilme" demeyi tercih ediyoruz, tabii içe-evrilmeyi gerilemeyle karıştırmamak kaydıyla. Oluş içe-evrimseldir, içe-evrilme yaratıcıdır. Gerilemek daha az farklılaşmış olana doğru gitmektir. Ama içe-evrilmek oyuna sokulan terimler "arasında" ve atanabilir ilişkiler altında, kendi çizgisini izleyerek akan bir blok oluşturmaktır.

Neo-Evrimcilik bize iki nedenden dolayı önemli görünüyor: Hayvan artık karakterlerle (türsel, cinssel, vb.) değil, bir ortamdan diğerine ya da aynı ortamda değişkenlik gösteren popülasyonlarla tanımlanır; hareket artık yalnızca ya da özellikle soydan kaynaklı üretimlerle değil, heterojen popülasyonlar arasındaki çapraz iletişimlerle meydana gelir. Oluş bir köksaptır, ne sınıflandırıcı ne de soykütüksel bir ağaç değil. Oluş taklit etmek ya da özdeşleşmek değildir kesinlikle; gerilemek-ilerlemek de değildir; karşılık gelmek, karşılık gelen ilişkileri kurmak da değildir, üretmek, bir soy-bağını üretmek, soy-bağıyla üretmek de değildir. Oluş tümüyle kendi tutarlılığı olan bir fiildir; "görünme", "olma", "eşitlenme" ya da "üretme"ye indirgenemez ve bizi bunlara götürmez.

Bir Büyücünün Anısı, I. — Bir hayvan-oluşta meselemiz daima bir sürü, bir grup, bir popülasyon, bir kalabalıklaşma, kısacası bir çokluktur. Biz büyücüler bunu hep

biliyorduk. Başka kertelerde, üstelik de birbirinden çok farklı kertelerde hayvanın başka türlü bir ele alınışı gündeme gelebilir: Hayvandan belli karakterleri, türleri ve cinsleri, biçimleri ve işlevleri, vb. çıkartabilir ya da bazılarını tutabiliriz. Toplum ve devlet insanları sınıflandırmak için hayvansal karakterlere gereksinim duyar; doğa tarihi ve bilim hayvanları sınıflandırmak için karakterlere gereksinim duyar. Dizicilik ve yapısalcılık bazen karakterleri benzerlik derecelerine göre ayırırken, bazen de farklarına göre sıralar. Hayvansal karakterler mitsel ya da bilimsel olabilir. Ama biz karakterlerle ilgilenmiyoruz, genişleme, yayılma, kaplama, bulaşma, kalabalıklaşma kipleriyle ilgileniyoruz. Ben lejyonum. *Kurt Adam* kendisini izleyen çok sayıda kurttan büyülendi. Yapayalnız bir kurt ne olurdu? Ve bir balina, bir bit, bir sıçan, bir sinek? Beelzebub şeytandır, ama sineklerin efendisi olarak şeytan. Kurt öncelikle bir karakter veya belirli sayıda karakter değildir, bir kurtlaşmadır. Bit bir bitleşmedir..., vb. Bir çığlık seslendiği ya da tanıklık ettiği popülasyondan bağımsız olarak nedir ki? Virginia Woolf kendisini bir maymun ya da balık olarak değil, yaklaştığı insanlarla girdiği değişken oluş ilişkilerine göre, bir maymun topluluğu ya da bir balık sürüsü olarak görür. Bazı hayvanların sürüler halinde yaşamasını kastetmiyoruz; Lorentz tarzında, aşağıda sürülerin ve yukarıda toplumların olduğu gülünç evrimci sınıflandırmalara girmek istemiyoruz. Her hayvanın öncelikle bir grup, bir sürü olduğunu söylüyoruz. Hayvanların karakterlerden çok sürü kiplerine sahip olduklarını söylüyoruz, bu kiplerin içinde ayrımlar yapmak gerekli olsa bile. İnsanın hayvanla meselesinin olduğu nokta burasıdır. Sürüyle çokluğa dönük bir büyülenme olmadan hayvan-oluşa girmeyiz. Bu büyülenme dışarıdan mı gelir? Yoksa bizi büyüleyen çokluk zaten içimizde ikamet etmekte olan bir çoklukla mı ilişkilidir? Lovecraft başyapıtı olan *Démons et merveilles*'de "benliği"nin sarsıldığını hisseden ve yok oluştan çok daha büyük bir korkuyu yaşayan Randolph Carter'ın hikâyesini anlatır: "Hem insan hem insan olmayan, hem omurgalı hem omurgasız, hem hayvan hem bitki, hem vicdanlı hem vicdansız Carterlar ve hatta dünyevi yaşamla hiçbir ortak yanı olmayan, başka kozmik sürerliklere ait olan gezegenlerin, galaksilerin ve sistemlerin arkaplanında dolaşan Carterlar. (...) Hiçliğin içine batmak huzurlu bir unutuşun kapılarını açar, ama kendi varoluşunun farkında olmak, bununla birlikte artık diğer varlıklardan ayrı belli bir varlık olmadığını", bizi kateden tüm oluşlardan ayrı olmadığını "bilmek", "işte bu, ürküntünün ve ıstırabın tarifsiz zirvesidir". Hofmannsthal ya da daha doğrusu Lord Chandos ölmekte olan bir "sıçan halkı" karşısında büyülenir ve onda, onun üzerinden, altüst olmuş benliğinin aralıklarında, "hayvanın ruhu canavarsı bir kaderle dişlerini gösterir": acıma değil, *doğaya karşı katılım.*[7] Böylece içinde tuhaf bir zorunluluk doğar: ya yazmayı bırakmak ya da bir sıçan gibi yazmak... Yazar bir büyücüyse, bunun nedeni yazının bir oluş olmasıdır; yazı yazar-oluşlar olmayan, sıçan-oluşlar, böcek-oluşlar, kurt-oluşlar, vb. olan

7 Hugo von Hofmannsthal, *Lettres du voyageur à son retour*, Mercure de France.

tuhaf oluşlarla katedilir. Neden böyle olduğunu açıklamak gerekiyor. Pek çok yazarın intiharı bu doğaya karşı katılımlarla, bu doğaya karşı evliliklerle açıklanabilir. Yazar bir büyücüdür çünkü hayvanı, karşısında ilkece sorumluluk duyduğu tek popülasyon olarak yaşar. Romantik öncesi Alman Moritz ölmekte olan buzağılardan değil, ölen ve kendisine bilinmeyen bir Doğa'nın inanılmaz hissini – *duygulam* – veren buzağılar karşısında kendisini sorumlu hisseder.[8] Zira duygulam kişisel bir his değildir, bir karakter de değildir, benliği kaldırıp sarsan bir sürü gücünün gerçekleşmesidir. Kişiyi bir anlığına da olsa insanlıktan kopartan, bir kemirgen gibi ekmeğini sıyırtan ya da ona bir kedigilin sarı gözlerini veren bu hayvansal sekansların şiddetini kim bilmez? Bizi duyulmadık oluşlara çağıran korkunç içe-evrilme. Bunlar, gerilemeler değildir, her ne kadar gerileme fragmanları, gerileme sekansları onlara katılıyor olsa da.

Hatta üç tür hayvanı ayırt etmek gerekiyor: bireyleşmiş hayvanlar, tanıdık, hisli, evcil hayvanlar, her birinin kendi küçük hikâyesi olan, "benim" kedim, "benim" köpeğim diye seslendiğimiz Ödipal hayvanlar; bunlar bizi gerilemeye davet eder, bizi narsisistik bir temaşaya götürür ve psikanalizin anladığı bir tek bu hayvanlardır, onların altında bir babanın, bir annenin, bir kardeşin imgesini daha iyi keşfetmek ister psikanaliz (o, hayvanlardan söz ettiğinde, hayvanlar gülmeyi öğrenirler): *Kedileri, köpekleri seven herkes aptaldır*. Ve sonra ikinci bir tür, karakter ya da atfetme taşıyan hayvanlar gelir, cins, sınıflandırma veya devlet hayvanları, örneğin büyük ilahi mitlerin diziler veya yapılar, arketipler veya modeller çıkartmak için ele aldığı hayvanlar (Jung yine de Freud'dan daha derindir). Son olarak, daha şeytani hayvanlar vardır, bir çokluk, bir oluş, bir popülasyon, bir öykü... oluşturan sürü ve duygulam hayvanları... Ya da bir kez daha, tüm hayvanlar üç tarzda da ele alınamaz mı? Bazı hayvanların, bitlerin, çitaların veya fillerin bir evcil hayvan gibi, benim küçük canavarım tarzında muamele görme olasılığı daima olacaktır. Ve diğer uçta, herhangi bir hayvan bize, yani büyücülere uyacak şekilde sürü ve kalabalıklaşma kipi altında ele alınabilir. Hatta kedi, köpek bile... Ve çobanın, hayvan bakıcısının, Şeytan'ın sürünün içinde gözde hayvanı olabilir, elbette biraz önce tartıştığımız tarzda olmasa da. Evet, tüm hayvanlar bir sürüdür ya da öyle olabilir, ama bu, onun duruma bağlı olarak edimsel ya da virtüel olarak içerdiği çokluğu, çokluğun derecesini keşfetmeyi zorlaştıran ya da kolaylaştıran değişken yetenek derecelerine göre olur. Sürüler, gruplar, güruhlar, popülasyonlar aşağı toplumsal biçimler değildir; bunlar, her hayvanı, insanın hayvanla girdiğinden daha az güçlü olmayan bir oluşa götüren duygulamlar, güçler ve içe-evrilmelerdir.

Kültür aşırılığıyla tanınan bir yazar olan Jorge Luis Borges yalnızca başlıkları güzel olan, en az iki kitabı eline yüzüne bulaştırdı: İlki, *Alçaklığın Evrensel Tarihi*, çünkü Borges bu kitapta büyücülerin hileyle ihanet arasında yaptığı temel farkı görmedi (ve hayvan-oluşlar halihazırda oradadır, zorunlu olarak ihanetin tarafındadır). İkinci

8 Bkz. J.-C. Bailly, *La légende dispersée, anthologie du romantisme allemand*, 10-18, s. 36-43.

olarak, *Manuel de zoologie fantastique* kitabında, miti bileşik ve yavaş bir imge haline getirmekle kalmaz, aynı zamanda sürüye dair tüm problemleri ve insan açısından da karşılık gelen hayvan-oluşu saf dışı bırakır. "Bu el kitabında insan varlığının, lobizonun, kurtadamın, vb. dönüşümlerini bilerek dışarıda bırakıyoruz."[9] Borges yalnızca karakterlerle, onların da en fantastik olanlarıyla ilgilenir, oysa büyücüler kurt adamların ve vampirlerin birer sürü olduklarını ve bu sürülerin birbirlerine dönüştüklerini bilirler. Peki bir grup ya da sürü olarak hayvan tam olarak ne anlama gelir? Bir grup bizi birtakım karakterlerin yeniden-üretimine geri götürecek bir soy-bağı ima etmez mi? Bir soy-bağı ya da kalıtımsal bir üretim olmaksızın bir kalabalıklaşmayı, bir yayılımı ya da bir oluşu nasıl kavrayabiliriz? Bir atadan gelen birliğin olmadığı bir çokluğu? Bu aslında çok basittir ve herkes bilir, her ne kadar bundan yalnızca gizlice söz etse de. Salgınla, soy-bağını; bulaşmayla, kalıtımı; bulaşma yoluyla kalabalıklaşmayla, cinsellikle yeniden-üretimi, cinsel üretimi karşıtlığa sokuyoruz. İnsan ve hayvan grupları bulaşmalar, salgınlar, savaş meydanları ve felaketlerle çoğalır. Bunlar, kendilerini yeniden üretmeyecek olan, ama her defasında daha fazla alan kazanarak yeniden başlayan bir cinsel birleşmeden doğan melezler, kısır ürünler gibidir. Doğa'ya karşı katılımlar ya da evlilikler alemleri kateden gerçek Doğa'dır. Salgın üzerinden, bulaşma üzerinden yayılmanın kalıtım üzerinden soy-bağı kurmakla hiçbir ilişkisi yoktur, iki tema birbirine karışıp birbirini gereksiniyor olsa da. Vampir soy-bağı kurmaz, bulaşır. Aradaki fark bulaşmanın, salgının tümüyle heterojen terimleri, örneğin bir insan, bir hayvan, bir bakteri, bir virüs, bir molekül veya bir mikro-organizmayı oyuna sokmasıdır. Ya da bu, yer mantarı için bir ağaç, bir sinek ve bir domuz da olabilir. Ne genetik ne de yapısal olan birleşimler, alemler-arasılık, doğaya karşı katılımlar; ama Doğa böyle işler zaten, kendi kendisine karşı olarak. Farkları yalnızca, bir türün bağrındaki cinsiyetler arası basit bir düalite ve nesiller boyunca yapılan ufak tefek değişiklikler olarak tutan soy-bağına dayalı üretimin, kalıtımsal yeniden-üretimin uzağındayız. Oysa bize göre, cinsiyetler olduğu gibi, simbiyoz halinde terimler de vardır; farklar olduğu gibi, bir bulaşma sürecinde devreye giren öğeler de vardır. Bir erkekle bir kadının arasında, rüzgârın taşıdığı başka dünyalardan gelen, kökler etrafında köksaplar yapan ve üretim terimleriyle değil, yalnızca oluş terimleriyle anlaşılabilen çok sayıda varlık geçtiğini biliyoruz. Evren soy-bağıyla işlemez. Bu yüzden de diyoruz ki hayvanlar sürülerdir ve sürüler bulaşmayla oluşur, gelişir ve dönüşürler.

Heterojen terimli ve bulaşmayla birlikte-işleyen bu çokluklar birtakım *düzenlemelere* girerler ve insan da bunun üzerinden hayvan-oluşlarını işletir. Ama tam da

---

9 *Luizo* ya da *luizon* olarak da bilinen *lobizon* Latin Amerika'da geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Guarani kültüründe yer alan yarı-kurt, yarı-insan olan mitik bir karakterdir. Mitolojide uzun saçları, tırnakları, vahşi ve hastamsı görünümüyle betimlenen bu yaratık çirkin ve ürkütücü yapısıyla insan kültürünün dışında kalan dünyanın olası korkunçluğunu temsil eder. Bu anlamda, Avrupa kültürlerinde bulunan kurt-adam mitiyle ortak özellikler taşır. *(ç.n.)*

bu yüzden, içimizdeki en derin yanları çalkalandıran bu karanlık düzenlemelerle aile kurumu ve devlet aygıtı gibi organizasyonları birbirine karıştırmamak gerekiyor. Av, savaş, sır, suç, vb. topluluklarını anabilirdik. Hayvan-oluşlar onlara özgüdür. Ne aile tipindeki soy-bağı rejimlerinin ne devlet tipindeki ya da devlet-öncesi tipteki sınıflandırma ve atfetme kiplerinin ne de dinsel tipteki dizisel kuruluşların arayışında değiliz. Olası görünüşlere ve karışıklıklara rağmen, mitler bunun kökensel arazisi ya da uygulama noktası değildir. Bunlar öyküler ya da anlatılar ve oluş sözceleridir. Ayrıca hayvansal da olabilen kolektiflikleri sürülerin en altta yer aldığı ve sonra yerini aileye ve devlete dayalı topluluklara bıraktığı fanteziye dayalı bir evrimciliğin bakış açısından hiyerarşikleştirmek saçma değil mi? Aksine, aralarında bir doğa farkı vardır ve sürülerin kökeni onları sürekli alttan çalışan, sürekli başka içerik biçimleriyle ve başka ifade biçimleriyle dışarıdan onlara sorun çıkartan ailelerin ve devletlerin kökeninden tümüyle başkadır. Sürü hem hayvansal gerçeklik hem de insanın hayvan-oluşunun gerçekliğidir; bulaşma hem hayvansal kalabalıklaşma hem de insanın hayvansal kalabalıklaşmasının yayılmasıdır. Av makinesi, savaş makinesi, suç makinesi mitlerde sözceye gelmeyen, *totemizmde daha da az gelen* her türlü hayvan-oluşları beraberinde getirir. Dumézil bu tür hayvan-oluşların özünde nasıl savaş adamına ait olduğunu, ama bir o kadar da ailelere ve devletlere dışsal olduğunu, bir o kadar da soy-bağlarını ve sınıflandırmalarını yerle bir ettiğini göstermiştir. Savaş makinesi devlete daima dışsaldır, devlet ondan yararlandığında ve onu kendisine kattığında bile. Savaş adamının, çokluğu, sürati, her yerde bulunabilmeyi, başkalaşımı ve ihaneti, duygulamın gücünü ima eden bütün bir oluşu vardır. Kurt-adamlar, ayı-adamlar, vahşi-hayvan-adamlar, her türden hayvansallığın adamları, gizli kardeşlikler savaş meydanlarını canlandırır. Ama savaşta insanlara hizmet eden ya da savaşları takip edip onlardan avantaj sağlayan sürü hayvanları da aynısını yapar. Ve hepsi birlikte bulaşmayı yayarlar.[10] İnsanın hayvan-oluşu, hayvan sürüleri, filler ve sıçanlar, rüzgârlar ve fırtınalar ve bulaşmayı eken bakterilerden oluşan kompleks bir bütün vardır. Tek bir *Gazap*. Savaş bakteriyolojik hale gelmeden önce zoolojik sekansları içeriyordu. Kurt-adamlar ve vampirler

10 Savaş adamı, onun devlet, aile ve din karşısındaki dış-kaynaklı konumu ve girdiği hayvan-oluşlar, vahşi-hayvan-oluşlar hakkında bkz. Dumézil, özellikle de *Mythes et dieux des Germains; Horace et les Curiaces; Heur et malheur du guerrier; Mythe et épopée*, cilt II [Türkçesi: Dumézil, *Mit ve Destan*, Ali Berktay (çev.), Yapı Kredi Yayınları, 2016]. Aynı zamanda Kara Afrika'daki leopar-adam, vb. topluluklarıyla ilgili incelemelere gönderme yapıyoruz: Bu toplulukların savaşçı kardeşlik gruplarından türemeleri olasıdır. Fakat sömürgeci devlet kabile savaşlarını yasakladıkça, bütün politik ve yeryurtsal önemlerini koruyarak, suç topluluklarına dönüşürler. Bu konudaki en iyi incelemelerden biri şudur: P. E. Joset, *Les sociétés secrètes des hommes-léopards en Afrique noire*, Payot. Bize öyle geliyor ki, bu gruplara özgü hayvan-oluşlar devlet aygıtlarında, ama aynı zamanda devlet öncesi, totemizm tipindeki kurumlarda ortaya çıkan insan-hayvan arası simgesel ilişkilerden çok farklıdır. Lévi-Strauss totemizmin, kabile sınırlarından taştığı ölçüde, nasıl devleti halihazırda bir tür embriyo halinde içinde barındırdığını açıkça gösterir (*Yaban Düşünce*, s. 220 [Türkçesi: s. 192] vd.).

savaşta, açlıkta ve salgında çoğalırlar. Herhangi bir hayvan bu sürülere ve karşılık gelen oluşlara girebilir; kedilerin savaş meydanlarında yer aldıklarını ve hatta orduların bir parçası haline geldiklerini gördük. Bu yüzden, hayvan türlerinden çok, onların aile kurumlarına, devlet aygıtlarına, savaş makinelerine, vb. dahil olma tarzlarına göre farklı hallerini ayırt etmemiz gerekiyor (ve yazı makinesinin ya da müzik makinesinin hayvan-oluşla ne tür bir ilişkisi var?).

Bir Büyücünün Anıları, II. — Birinci ilkemiz hayvan-oluşun sürüden ve bulaşmadan, sürü bulaşmasından geçtiğini söylüyordu. Ama ikinci ilke tam tersini söylüyor gibi duruyor: Çokluğun olduğu her yerde, sıra dışı bir birey de bulursunuz ve hayvan-oluşa girmek için onunla ittifak kurmanız gerekir. Yalnız kurt yoktur belki, ama sürü şefi, grup lideri ya da zamanında yerinden edilmiş ve şimdi yalnız yaşayan eski bir şef vardır, Münzevi vardır ya da hatta Şeytan vardır. Willard'ın gözdesi sıçan Ben'di ve ancak onunla ilişkisi üzerinden, bir tür aşk ittifakı, sonra da nefret ittifakı sonucunda sıçan-oluşa girdi. *Moby Dick*'in tamamı oluşa dair en büyük başyapıtlardan biridir; Kaptan Ahab karşı konulamaz, ama grubu ya da sürüyü devre dışı bırakan Benzersiz'le, Leviathan'la, Moby Dick'le girilen canavarca bir ittifaktan doğrudan geçen bir balina-oluşa girer. Daima şeytanla bir antlaşma vardır ve şeytan bazen sürünün şefi, bazen sürünün kıyısında duran bir Münzevi, bazen de grubun üst bir Gücü olarak ortaya çıkar. Sıra dışı bireyin çok sayıda olanaklı konumu vardır. Gerçek hayvan-oluşların bir başka büyük yazarı olan Kafka farelerin şarkısını söyler; ama Josefine, şarkıcı fare bazen sürünün içinde ayrıcalıklı bir yer tutarken, bazen sürünün dışında bir konum alır, bazen de sürünün kolektif sözcelerine kayar ve anonim bir halde onlarda yitip gider. Kısacası, her Hayvan'ın Anomal'i vardır. Bu noktayı anlayalım: Kendi sürüsüne ya da çokluğuna kapılan her hayvanın anomali vardır. Kullanımdan kalkan sıfat haldeki "anomal" sözcüğünün "anormal" sözcüğünden çok farklı bir kökeni olduğunu fark edebiliriz: A-normal, Fransızcada ad hali bulunmayan Latince sıfat kuralı olmayanı ya da kurala aykırı olanı nitelerken, sıfatını yitirmiş olan Yunanca ad "an-omali" eşitsiz-olanı, pütürlülüğü, sertliği, yersizyurtsuzlaşmanın keskin ucunu işaret eder.[11] Anormal yalnızca türe ya da cinse dayalı karakterlerin işlevi bakımından tanımlanabilir; oysa anomal bir çoklukla ilişkili bir konum ya da konumlar kümesidir. Dolayısıyla, büyücüler sürüdeki sıra dışı bireyin konumlarını yerleştirmek için eski "anomal" sıfatını kullanırlar. Hayvan-oluşa girmek için daima Anomal'le, Moby Dick'le ya da Josefine'yle ittifak kurulur.

Ortada bir çelişki var gibi görünüyor: sürü ile münzevi, kitlesel bulaşma ile gözdeyle ittifak, saf çokluk ile sıra dışı birey, rastgele küme ile önceden-yazgılı seçim

11 Bkz. Georges Canguilhem, *Le normal et le pathologique*, P.U.F., s. 81-82 [Türkçesi: G. Canguilhem, *Normal ve Patolojik*, Perge Akgün (çev.), Monokl Yayınları, 2019, s. 109-110].

arasında. Ve bu çelişki gerçektir: Ahab Moby Dick'i seçmez ve kendisini aşan ve başka bir yerden gelen bu seçimde balina avcılarının önce sürünün takip edilmesini gerektiren yasasını çiğner. Penthesilea Akhilleus'u gözde düşmanı olarak seçerek sürünün, kadın sürüsünün, dişi köpek sürüsünün yasasını çiğner. Ve yine de bu anomal seçimle birlikte her biri kendi hayvan-oluşuna girer, Penthesilea'nın köpek-oluşu, Kaptan Ahab'ın balina-oluşu. Biz büyücüler çelişkilerin gerçek olduğunu, ama gerçek çelişkilerin de yalnızca gülmek için olduğunu çok iyi biliriz. Zira bütün soru şudur: Anomalin doğası tam olarak nedir? Grupla, sürüyle ilişkili olarak hangi işlevi yerine getirir? Anomalin basitçe, evcil ya da tanıdık hayvana, psikanaliz tarzında baba imgesi, vb. olarak Ödipalleştirilen hayvana geri döndürülebilecek sıra dışı bir birey olmadığı açıktır. Ahab için Moby Dick yaşlı bir kadının el üstünde tutup sevdiği küçük kedisi ya da köpeği gibi değildir. Lawrence'a göre içine girdiği kaplumbağa-oluşun duygusal ve ailevi bir ilişkiyle hiçbir ilgisi yoktur. Lawrence bizde problemler ve hayranlık uyandıran yazarlardan biridir çünkü yazılarını daha önce işitilmedik gerçek hayvan-oluşlara bağlamasını bilmiştir. Lawrence'a tam da bu yüzden itiraz ederler: "Kaplumbağalarınız gerçek değil!" O ise şöyle yanıt verir: Olabilir, ama oluşum öyle, oluşum gerçek, özellikle de onu yargılayamadığınızdan; çünkü sizler küçük evcil köpeklersiniz...[12] Anomalin, sürünün gözde öğesinin evcil ve psikanalitik gözde bireyle hiçbir ilgisi yoktur. Ama anomal artık türe ve cinse dayalı karakterleri en saf halde, model ya da benzersiz örnek, cisimleşmiş tipik yetkinlik, bir dizinin seçkin terimi ya da mutlak olarak uyumlu bir karşılığın dayanağı olarak sunacak bir türün taşıyıcısı değildir. Anomal ne bireydir ne de türdür, o yalnızca duygulamlar taşır ve ne tanıdık ya da öznelleşmiş hisleri ne de türe dayalı ya da imleyen karakterleri kapsar. İnsani sınıflandırmalar kadar insani hassasiyetler de ona yabancıdır. Lovecraft bu şeye ya da varlığa *Outsider* adını veriyor; kenardan gelip dışa taşan, "toplaşan, kaynaşan, kabaran, köpüren ve bulaşıcı bir hastalık gibi yayılan bu adsız dehşet" olan, doğrusal ve fakat çoğul Şey.

Ne birey ne de tür değilse nedir bu anomal? Bu bir fenomendir, ama bir sınır çizgisi fenomenidir. Varsayımımız şu: Bir çokluk onu uzanımda oluşturan öğelerle veya anlayışta oluşturan karakterlerle değil, "içerim"de içerdiği çizgiler ve boyutlarla tanımlanır.[13] Boyutları değiştirirseniz, bir boyut eklerseniz veya çıkartırsanız çokluğu değiştirirsiniz. Her çokluğu izleyen bir sınır çizgisinin varlığı da bundan kaynaklanır;

---

12 D. H. Lawrence: "Böyle hayvanlar olmadığının söylenip durmasından usandım. (...) Ben bir zürafaysam ve benim hakkımda yazan sıradan İngiliz beyefendiler iyi yetiştirilmiş nazik köpeklerse, işte her şey ortada, hayvanlar farklıdırlar. (...) Beni sevmiyorsunuz, olduğum hayvandan içgüdüsel olarak nefret ediyorsunuz" (*Lettres choisies*, Plon, cilt II, s. 237).

13 Deleuze ve Guattari *intension* sözcüğünü hem yeğin (*intensité*) olma halini hem de uzanımdaki bir niteliği var eden özellikler *kümesi*nin bir kapsanışını belirtmek için kullanıyorlar. Buradaki bağlam konuyu *çokluklar üzerinden* ele aldığından "içerim" karşılığını tercih ediyorum. *(ç.n.)*

bu, hiçbir şekilde bir merkez değildir, daha çok, diğer boyutları, verili bir anda sürüyü oluşturan tüm çizgileri ya da boyutları sayabilmemizin işlevi olarak sarmalayan çizgi ya da en uç boyuttur (bunun ötesine geçildiğinde, çokluk doğa değiştirecektir). Kaptan Ahab'ın yardımcısına söylediği de budur: Moby Dick'le kişisel bir meselem yok, intikam gütmüyorum, bir miti çözmeye de çalışmıyorum, ama bir oluşum var! Moby Dick ne bir birey ne de bir cins; o, sınır çizgisi ve bir bütün olarak sürüyü yakalamam için, bir bütün olarak sürüye erişmem ve onun ötesine geçmem için Moby Dick'i vurmak zorundayım. Sürünün öğeleri yalnızca imgesel "suretler", sürünün karakterleri yalnızca simgesel varlıklardır; tek önemli olan sınır çizgisidir – anomal. "*Bana göre bu beyaz balina* yanı başımda duran *duvardır*", beyaz duvar, "bazen ötede hiçbir şey olmadığını düşünüyorum, ama boş ver!"[14] Anomalin bu bakımdan sınır çizgisi olması onun sınır çektiği sürüyle ya da çoklukla ilişkili olarak işgal ettiği çeşitli konumları ve büyülenmiş bir Benliğin işgal ettiği çeşitli konumları anlamamızı kolaylaştırır. Hatta sürülerde (onların oyuna soktukları belli düzenlemeleri ele almak yerine) aşağı bir kolektif aşamadan başka bir şey görmeyen bir evrimciliğin tuzaklarına düşmeden, onların bir sınıflandırmasını bile yapabiliriz. Her şekilde, bir uzaydaki bir hayvanı çizginin üstünde ya da sürünün tüm diğer üyelerinin ortada, solda ya da sağda olmasına göre çizgiyi çizerken bulduğumuzda, bir sınır çizgisi ya da anomal bir konum vardır: anomalin hâlâ sürüde mi, yoksa halihazırda onun dışında mı ya da onun değişken sınırında mı olduğunu söylememizi olanaksız kılan çevresel konum. Ama bazen her hayvan bu çizgiye ulaşır ya da bu dinamik konumu işgal eder; sözgelimi, bir sivrisinek sürüsünde "gruptaki her birey tüm türdeşlerini aynı yarı-uzayda görene kadar rastgele hareket eder, böylece gruba geri dönecek şekilde hareketini değiştirir; felakette istikrar bir *engel*le sağlanır".[15] Bazen sürünün şefi olarak sınır çizgisini çizen ve işgal eden belli bir hayvandır. Bazense sınır çizgisi yine bellidir ya da artık sürüye ait olmayan veya ona hiçbir zaman ait olmamış olan ve başka bir düzenin gücünü temsil eden ve potansiyel bir tehdit olduğu kadar bir eğitmen, *outsider*, vb. olarak da davranan başka bir doğadan varlıkla ikiye katlanır. Her durumda, bu kenar çizgisi ya da anomal fenomeninin bulunmadığı grup yoktur. Grupların, içlerinde evlilik ve aile tipinde ya da devlet tipinde merkezler kuran ve tümüyle başka bir toplumsallaşabilirlik biçiminin onlara geçmesini sağlayan, sürü duygulamlarının yerine ailesel hisleri ya da devletsel anlaşılabilirlikleri koyan çok farklı kuvvetlerle zayıflatıldığı doğrudur. Merkez ya da içerideki kara delikler burada baş rolü üstlenirler. Evrimciliğin bir ilerleme olarak görüldüğü tek yer burasıdır, bu serüven insan sürüleri bir grup aileciliği ya da hatta bir otoriterlik ya da bir sürü faşizmi oluşturduğunda insan gruplarının da başına gelir.

---

14 Herman Melville, *Moby Dick*, Sabahattin Eyuboğlu ve Mîna Urgan (çev.), Yapı Kredi Yayınları, 2002, 36. bölüm, "Kaptan Güvertesi", s. 223. *(ç.n.)*

15 René Thom, *Stabilité structurelle et morphogenèse*, Ed. W. A. Benjamin, s. 319.

Büyücüler daima tarlaların veya ormanların sınırında anomal bir konuma sahip olmuşlardır. Kenarlara musallat olurlar. Köyün sınır çizgisinde ya da iki köyün *arasında* bulunurlar. Önemli olan, onların, onlara soy-bağının statüsüne karşıt bir statü veren ittifakla, antlaşmayla olan yakınlıklarıdır. Anomalle girilen ilişki ittifak ilişkisidir. Büyücü anomalin gücü olarak şeytanla ittifak ilişkisi içindedir. Teologlar geçmişte, cinselliğe uygulanan iki tür laneti açıkça ayırt ettiler. İlki, ilk günahı ileten soy-bağı süreci olarak cinselliği ilgilendirir. Ama ikincisi, onu bir ittifak gücü olarak ilgilendirir ve yasa dışı birlikteliklere ya da iğrenç aşklara esin verir: Üremeyi engelleme eğiliminde olması bakımından birincisinden çok farklıdır, çünkü kendisi üreme kudretine sahip olmayan şeytanın dolaylı yollarla bunu yapması gerekir (sözgelimi, bir erkeğin dişi sukkubus'u olur ve sonra da erkeğin menisini ilettiği bir kadının erkek inkubus'u olur). İttifak ve soy-bağının evlilik yasaları tarafından kurala bağlanan ilişkilere girdiği doğrudur, ama bu durumda bile ittifak tehlikeli ve bulaşıcı bir gücü korur. Leach bu kuralla çelişiyor gibi görünen tüm istisnalara rağmen, büyücünün her şeyden önce, gücünü uyguladığı grupla yalnızca ittifak yoluyla birleşen bir gruba ait olduğunu gösterebilmiştir: Bu bakımdan anasoylu bir grupta erkek ya da kadın büyücünün babanın tarafında aranması gerekir. Ve ittifak ilişkisinin kalıcılık kazanmasına veya politik bir değer almasına bağlı olarak büyücülüğün tüm bir evrimi vardır.[16] Birinin kendi ailesinde kurt adamlar üretmesi için bir kurt gibi görünmesi ya da bir kurt gibi yaşaması yeterli değildir: Şeytanla yapılan antlaşma başka bir aileyle girilen ittifakla birleştirilmelidir ve bir geri-besleme etkisi olarak kurt-adamlar üreten şey, bu ittifakın ilk aileye geri dönmesi, onun ilk ailedeki tepkisidir. Erckmann-Chatrian'ın güzel bir öyküsü (*Hugues le loup*) bu karmaşık durumla ilgili gelenekleri bir araya getirir.

İki tema, "biri sürü olarak hayvanla bulaşma" ve "istisnai bir varlık olarak anomalle antlaşma" temaları arasındaki çelişkinin gittikçe eridiğini görüyoruz. Leach ittifak ve bulaşma, antlaşma ve salgın kavramlarını haklı olarak bir araya getirebilir; Kaçin cadılığını analiz ederek şöyle yazar: "Kötücül etkinin kadının hazırladığı yemek yoluyla bulaştığına inanılır (...). Kaçin cadılığı kalıtsal olmaktan çok bulaşıcıdır, (...) kökenle değil ittifakla ilişkilidir." İttifak ya da antlaşma içerik biçimi olan bir enfeksiyon ya da bir salgın için ifade biçimidir. Büyücülükte kan bulaşıcılık ve ittifakla ilgilidir. Bir hayvan-oluşun bir büyücülük meselesi olduğunu söylüyoruz, 1) çünkü bir şeytanla bir ilk ittifak ilişkisini ima eder; 2) çünkü bu şeytan insanın içine girdiği ya da oluşa geçtiği bir hayvan sürüsünün sınır çizgisi işlevini bulaşma yoluyla uygular; 3) çünkü bu oluşun kendisi başka bir insan grubuyla ikinci bir ittifakı ima eder; 4) çünkü iki grup arasındaki bu yeni sınır çizgisi sürü içindeki hayvanlarla insanların bulaşmasına rehberlik eder. Tıpkı bir büyücülük politikası gibi, tüm bir hayvan-oluş

16 E.R. Leach, *Critique de l'anthropologie*, P.U.F., s. 40-50.

politikası vardır: Bu politika ne aileye ne dine ne de devlete ait düzenlemelerde hazırlanır. O daha çok, azınlık gruplarını ya da ezilen, yasaklanan, isyan eden, ya da tanınan kurumların kıyısında bulunan grupları, dışa dönük olduğundan çok daha gizli, yani anomik olan grupları ifade eder. Hayvan-oluş Ayartma ve şeytanın imgelemde uyandırdığı canavarlar biçimini alıyorsa, bunun nedeni, kökenlerinde olduğu kadar girişiminde de yerleşik ya da yerleşmeye çalışan merkezi kurumlardan bir kopuşun ona eşlik etmesidir.

Oluşturulacak karışımlar olarak değil, incelenecek farklı durumlar olarak dağınık bir şekilde aktaralım: savaş makinesindeki hayvan-oluşlar, her türden vahşi-hayvan-adamlar (ama tam da, savaş makinesi dışarıdan gelir, savaşçıyı anomal güç olarak ele alan devletin dışından kaynaklanır); suç topluluklarındaki hayvan-oluşlar, leopar-adamlar, kayman-adamlar (devlet yerel savaşları ve kabile savaşlarını yasakladığında görülür); ayaklanma gruplarındaki hayvan-oluşlar (kilise ve devlet bir büyücülük bileşeni taşıyan köylü hareketleriyle yüz yüze geldiğinde ve şeytanla antlaşmaları feshedebilecek bütün bir mahkeme ve hukuk sistemini kurarak bunları bastırdığında görülür); çileci gruplardaki hayvan-oluşlar, otlayan veya yaban-hayvan münzeviler (çilecilik makinesi kilisenin yanı başında, anomal bir konumda, bir kaçış çizgisindedir ve Kilise'nin kendisini bir imparatorluk kurumu olarak kurma iddiasına karşı koyar);[17] "kutsal kızlık bozma" tipinde cinsel inisiyasyon topluluklarındaki hayvan-oluşlar, kurt-adamlar, keçi-adamlar, vb. (bunlar aile düzeninden üstün ve ona dışsal bir İttifak iddiasındadırlar, ailelerse onlara karşı kendi ittifaklarını kurma, bunları tamamlayıcı soy ilişkilerine göre belirleme ve ittifakın bu serbest kalan gücünü evcilleştirme hakkını elde etmeye çalışırlar).[18]

Hayvan-oluşların politikası elbette son derece muğlak kalır. Zira ilkel topluluklar bile bu oluşları kırmak, totemik ya da simgesel karşılıklılık ilişkilerine indirgemek için sürekli kendine mal etmiştir. Devletler savaşçının oluşlarını katı bir şekilde sınırlayan ulusal ordular biçimi altında, savaş makinesini sürekli kendisine mal etmiştir. Kilise

---

17 Bkz. Jacques Lacarrière, *Les hommes ivres de Dieu*, Fayard.

18 Pierre Gordon hayvan-oluşların "kutsal bakirelik bozma" ritüellerindeki rolünü inceledi (*L'initiation sexuelle et l'évolution religieuse*, P.U.F.). Bu hayvan-adamlar soy-bağı gruplarına bir ritüel ittifakı dayatırlar, kendileri de dışsal ya da kenarda kalmış kardeşlik gruplarına aittirler ve bulaşmanın, salgının efendileridirler. Gordon, kendi inisiyasyonlarını devreye sokma ve kendi ayrı soy-bağları üzerindeki ittifaklarını gerçekleştirme hakkını elde etmek için bu hayvan-adamlara karşı mücadeleye (sözgelimi ejderhaya karşı mücadele) giren köylerin ve sitelerin tepkisini analiz eder. – Aynı temayı G. Calame-Griaule ve Z. Ligers, "l'Homme-hyène dans la tradition soudanaise"de de buluyoruz (*L'Homme*, Mayıs 1961): Sırtlan-adam köyün kıyısında veya iki köyün arasında yaşar ve iki doğrultuyu da gözler. Bir kahraman ya da birbirinin köyünde sevgilisi olan iki kahraman hayvan-adama üstünlük sağlar. Sanki ittifakın çok farklı iki halini ayırt etmek gerekiyor: dışarıdan kendisini dayatan ve yasasını tüm soy-bağlarına dayatan şeytani bir ittifak (canavarla, hayvan-adamla girilen zorunlu ittifak) ve sonra, aksine, köylülerin canavarı yenip kendi ilişkilerini organize etmeleriyle, soy-bağlarının yasasına kendisini uyduran, mutabakata dayalı bir ittifak. Bu da

büyücüleri sürekli yakmış ya da münzevileri, hayvanlarla geriye kalan tek ilişkisi tuhaf bir şekilde tanıdık, evcil olan bir azizler dizisi imgesine yontarak sürekli kendisine katmıştır. Aileler kendi aralarında uygun ittifaklar kurmak için onları kemiren şeytani Müttefik'i sürekli savuşturmuştur. Büyücülerin nasıl şefler olarak hizmet verdiklerini, kendilerini despotizmin hizmetine soktuklarını, şeytan çıkarmayla karşı-büyücülük yaptıklarını, ailenin ve kökenin tarafına geçtiklerini göreceğiz. Ama bu aynı zamanda, büyücünün olduğu kadar oluşun da ölümü olacaktır. Miller'ın lanetlemesinde ("hayvan numarası yapmak, hayvanmış gibi davranmak, örneğin bir köpek gibi bana ara sıra atılan kemiği yakalamak daha iyi") ya da Fitzgerald'ınkinde ("olabildiğince gerçek bir hayvan olmaya çalışacağım ve bana üzerinde yeterince et olan bir kemik atarsanız, elinizi bile yalayabilirim") olduğu gibi, oluşun büyük bir evcil köpekten başka bir şey doğurmadığını göreceğiz. Faust'un formülünü tersine çevirin: Öyleyse hepsi bu muydu, Gezgin Öğrenci'nin biçimi miydi, basit bir fino köpeği miydi?

Bir Büyücünün Anıları, III. — Hayvan-oluşlara özel bir önem vermemek gerekiyor. Asıl önemli olan, ara bölgeyi işgal eden dilimlerdir. Yakın tarafta, kadın-oluşlarla, çocuk-oluşlarla karşılaşırız (belki de kadın-oluş diğerlerinden çok daha fazla özel bir ön-açıcı güce sahiptir; büyücülerin kadınlar olmasından çok, bu kadın-oluşun büyücülükten geçmesi önemlidir). Uzak tarafta, element, hücre, moleküler-oluşları ve hatta algılanamaz-oluşları buluruz. Cadıların süpürgesi onları hangi hiçliğe götürür? Peki Moby Dick Ahab'ı bu kadar sessizce nereye götürüyor? Lovecraft'ın kahramanı tuhaf hayvanlarla karşılaşır, fakat sonunda adlandırılamaz dalgaların ve tanımlanamaz parçacıkların ikamet ettiği bir Sürerliğin nihai bölgelerine ulaşır. Bilimkurgu onu hayvan, bitki veya mineral-oluşlardan bakteri, virüs, molekül ve algılanamaz-oluşlara götüren tüm bir evrim sürecini kateder.[19] Müziğin kendine özgü içeriği kadın-oluşlar, çocuk-oluşlar, hayvan-oluşlarla katedilir, fakat enstrümanları da ilgilendiren her türlü etki altında, işitilemez olanın kendisini duyurduğu ve algılanamaz-olanın olduğu haliyle belirdiği bir tür kozmik şırıltı içinde giderek daha moleküler hale gelme eğilimine girer: artık ötücü kuş değil, ses molekülü. Uyuşturucularla girişilen deneyler uyuşturucu kullanmayanları bile etkilediyse, bunun nedeni uzay-zamanın algısal

---

ensest sorusunu değiştirebilir. Zira ensest yasağının genel olarak ittifakın pozitif gerekliliklerinden kaynaklandığını söylemek yeterli değildir. Daha çok, soy-bağına öyle yabancı, öyle düşmanca bir ittifak vardır ki, zorunlu olarak ensest konumunu alır (insan-hayvan daima ensestle ilişki halindedir). İkinci ittifak ensesti yasaklar çünkü yalnızca, tam olarak ayrı soy-bağları arasında kendisini kurarak soy-bağının haklarına kendisini bağımlı kılar. Ensest iki kere ortaya çıkar, ittifak soy-bağını devirdiğinde ittifakın canavarca gücü olarak, ama aynı zamanda soy-bağı ittifakı kendisine bağımlı kılıp onu farklı soylarda dağıtması gerektiğinde soy-bağının yasaklanmış gücü olarak.

19 Matheson ve Asimov'un bu evrimde özel bir önemi vardır (Asimov simbiyoz temasını fazlasıyla geliştirmiştir).

koordinatlarını değiştirmesi ve bizi hayvan-oluşların bıraktığı yerden moleküler-oluşların devraldığı bir mikro-algılar evrenine sokmasıdır. Carlos Castaneda'nın kitapları örneğin bir köpek-oluşun duygulamlarının suyun, havanın, vb. mikro-algılarıyla, bir moleküler-oluşun duygulamlarıyla aktarıldığı bu evrimi, daha doğrusu içe-evrilmeyi açıkça gösterir. Bir adam sendeleyerek bir kapıdan diğerine geçer ve havada gözden kaybolur: "Size söyleyebileceğim tek şey akışkan olduğumuz, liflerden yapılmış parıltılı varlıklar olduğumuzdur."[20] İnisiyatik denilen tüm yolculuklar oluşun kendisinin oluşa geçtiği ve kişinin dünyanın "saatleri"ni izleyerek, bir cehennemin dairelerini ya da ölçeklerini, biçimlerini ve çığlıklarını çeşitlendiren bir yolculuğun aşamalarını izleyerek oluş değiştirdiği bu eşikleri ve bu kapıları içerir. Hayvanların ulumalarından elementlerin ve parçacıkların feryatlarına dek.

Dolayısıyla sürüler, çokluklar sürekli birbirlerine dönüşür, birbirlerine geçerler. Kurt adamlar ölünce vampire dönüşürler. Bu şaşırtıcı değil, çünkü oluş ve çokluk bir ve aynı şeydir. Bir çokluk öğeleriyle ya da bir birleşme ya da anlama merkeziyle tanımlanmaz. Boyutlarının sayısıyla tanımlanır; bölünebilir değildir, *doğasını değiştirmeksizin* hiçbir boyut yitirmez ya da kazanmaz. Ve boyutlarının çeşitlenmeleri ona içkin olduğundan, *her çokluğun halihazırda simbiyoz halindeki heterojen terimlerden oluştuğunu söylemekle, kendi eşiklerini ve kapılarını izleyerek, kendisini bir başka çokluklar sicimine dönüştürdüğünü söylemek aynı şeydir*. Sözgelimi, Kurt Adam'ın kurt sürüsü aynı zamanda bir arı sürüsü ve hatta bir anüs alanı, küçük delikler ve ufacık ülserler topluluğu haline gelir (bulaşma teması): simbiyoz ve oluş halindeki "o" oluşu oluşturan tüm bu heterojen öğelerdir. Büyülenmiş bir Benliğin konumunu ele alıyorsak, bunun nedeni kırılma noktasına dek gerilen, onun eğildiği çokluğun onu içeriden çalışan ve geren bir başka çokluğun devamı olmasıdır. Öyle ki, benlik iki çokluk arasındaki bir eşik, bir kapı, bir oluştur yalnızca. Her bir çokluk Anomal olarak işlev gören bir sınır çizgisiyle tanımlanır; ama bir sınır çizgileri sicimi, çokluğun değişimini izleyen sürekli bir sınır çizgileri çizgisi vardır (*lif*). Ve her eşikte veya kapıda yeni bir antlaşma mı vardır? Bir lif bir insandan bir hayvana, bir insandan veya hayvandan moleküllere, moleküllerden parçacıklara gider, ta ki algılanamaz-olana varana dek. Her lif bir Evren lifidir. Sınır çizgileri sicimindeki bir lif bir kaçış veya yersizyurtsuzlaşma çizgisi oluşturur. Anomal'in, *Outsider*'ın çeşitli işlevleri olduğunu görüyoruz: Anomal geçici veya yerel istikrarını duruma göre azami boyutla belirlediği her bir çokluğa sınır çizgisi çekmekle kalmaz, oluş için zorunlu olan koşul olmakla kalmaz, aynı zamanda oluşun dönüşümlerini ya da çoklukların geçişlerini kaçış çizgisi boyunca sürekli daha da ileri götürür. Moby Dick sürüye sınır çizgisi çeken *Beyaz Duvar*'dır; aynı zamanda şeytani *Antlaşma'nın Vadesi*'dir, nihayet, ucunda hiçbir şeyin olmadığı korkunç *Olta*nın kendisi, duvarı aşıp kaptanı sürükleyen, nereye sürükleyen, hiçliğe sürükleyen çizgidir.

---

20 Castaneda, *Histoires de pouvoir*, Gallimard, s. 153.

Dikkat etmemiz gereken hata bu sicimde, bu geçişlerde veya bu dönüşümlerde bir tür mantıksal düzen olduğunu sanmaktır. Hayvandan bitkiye, sonra da moleküllere, parçacıklara giden bir düzen koyutlamak halihazırda çok ileri gitmektir. Her çokluk simbiyotiktir ve onun oluşu hayvanları, bitkileri, mikro-organizmaları, çılgın parçacıkları, tüm bir galaksiyi bir araya getirir. Ve bu heterojenlikler, kurtlar, arılar, Kurt Adam'ın anüsleri ve küçük yaraları arasında önceden oluşturulmuş mantıksal bir düzen yoktur. Elbette büyücülük, oluşların bazı dönüşümlerini kodlamaya sürekli devam eder. Alexandre Dumas'nın *Meneur de loups* romanı gibi büyücülük geleneklerivle dolu bir romanı ele alalım: Uç durumların adamı ilk antlaşmada, şeytanın dileklerini gerçekleştirmesini, her defasında bir tutam saçının kırmızılaşması koşuluyla kabul eder. Saç-çokluğunun içindeyizdir, saç sınır-çizgisidir. Adam kendisini, sürü lideri olarak kurtların sınır çizgisine yerleştirir. Daha sonra, tek bir insan saçı kalmadığında, ikinci bir antlaşma onun kendisini bir kurt-oluşa sokar. O, yılda yalnızca bir gün savunmasız olduğundan, en azından ilkece bitimsiz bir oluş söz konusudur. Saç-çokluklarıyla kurt-çoklukları arasında bir benzerlik düzeninin devreye sokulabileceğinin farkındayız (bir kurdun tüyleri gibi kırmızı); ama bu tümüyle ikincildir (dönüşümün kurdu siyah olacak, onun tek bir kılı beyaz kalacaktır). Aslında, bir kırmızı-tüylü-oluşa yakalanan bir ilk saçlar-çokluğu ve sırası gelince adamın hayvan-oluşunu yakalayan bir kurtlar-çokluğu vardır. İkisi arasında, bir eşik ve lif, heterojenler arasındaki bir simbiyoz ya da geçiş vardır. Biz büyücüler bu şekilde iş görürüz. Mantıksal bir düzeni izleyerek değil, bağdaşımları ya da mantıksal-olmayan tutarlılıkları izleyerek. Bunun da gerekçesi basittir. Tanrı da dahil olmak üzere hiç kimse iki sınır çizgisinin bir sicim ya da bir lif oluşturup oluşturmayacağını, verili bir çokluğun bir başka çokluğa geçip geçmeyeceğini ya da hatta verili heterojen öğelerin simbiyoz içine girip girmeyeceğini, dönüşüme uygun, tutarlı ya da birlikte-işleyen bir çokluk oluşturup oluşturmayacağını önceden söyleyemez. Hiç kimse kaçış çizgisinin nereden geçeceğini söyleyemez: Kaçış çizgisi, ailenin Ödipal hayvanına, basit bir fino köpeğine geri dönüp çıkmaza mı girecek? Yoksa bir başka tehlikeye, örneğin bir ortadan-kaldırma, imha etme, kendi kendini yok etme çizgisine dönüşme, Ahab, Ahab, tehlikesine mi düşecek? Kaçış çizgisinin tehlikelerini ve belirsizliklerini çok iyi biliyoruz. Riskler her zaman mevcuttur, ama ondan kurtulma şansı da daima vardır: Her durumda, çizginin tutarlı olup olmadığına, yani heterojenlerin bir simbiyoz çokluğunun içinde etkili bir şekilde işleyip işlemediğine, çoklukların etkili bir şekilde geçiş oluşlarına dönüşüp dönüşmediklerine bakacağız. Çok basit bir örneği ele alalım: *X* yeniden piyano çalmaya başlar... Bu, çocukluğa Ödipal bir dönüş müdür? Bir tür sessel ortadan-kalkma içinde, ölmenin bir yolu mudur? Başka oluşları, piyanist-oluştan ya da yeniden-oluştan tümüyle farklı başka oluşları sürükleyecek ve *x*'in içinde tutsak kaldığı tüm önceki düzenlemelerin dönüşümünü tetikleyecek etkin bir çizgi olarak yeni bir sınır çizgisi midir? Bir çıkış? Şeytanla bir antlaşma? Şizo-analizin veya pragmatiğin başka

bir anlamı yoktur: Köksap yapın. Ama neyle bir köksap yapabileceğinizi, hangi yeraltı gövdesiyle etkili bir şekilde bir köksap oluşturabileceğinizi ya da bir oluşa girebileceğinizi, kendi çölünüzde bir halk kurabileceğinizi bilmiyorsunuz. Deneyleyin o zaman.

Söylemesi kolay mı? Ama oluşların ya da çoklukların önceden oluşturulmuş bir mantıksal düzeni yoktur, *ölçütler* vardır ve önemli olan, bu ölçütlerin sonradan gelmemesi, tehlikeler karşısında ve sırasında bize rehberlik etmeye yetecek kadar uygulanabilir olmalarıdır. Çokluklar her defasında boyutlarının sayısını belirleyen sınır çizgisiyle tanımlanıyor ve dönüşüyorsa, onları, sınır çizgilerinin kesikli bir çizgiyi çizerek birbirlerini izledikleri aynı düzleme yayma olanağını kavrayabiliriz. Bu yüzden, böyle bir düzlem yalnızca görünüşte boyutları "azaltır"; çünkü onun üzerine *düz*, ama aslında *artan ya da azalan boyutlara sahip çokluklar* kaydolduğu sürece onları toplar. Lovecraft büyücülüğün bu son sözünü görkemli ve basitleştirilmiş terimlerle söylemeye çalışır: "Dalgalar gücünü arttırdı ve Carter'a, mevcut parçasının ufacık bir parçadan ibaret olduğu çok-biçimli varlığı gösterdi. Ona, tıpkı karenin bir küpün kesiti ve bir dairenin de bir kürenin kesiti olması gibi, uzaydaki her şeklin yalnızca daha büyük boyutlu bir şeklin bir düzlemle kesişmesinin sonucu olduğunu öğrettiler. Aynı şekilde, küp ve küre, üç-boyutlu şekiller insanların ancak tahminle veya rüyalarıyla bildikleri, karşılık gelen dört-boyutlu biçimlerin kesitleridir. Bu dört-boyutlu şekiller beş-boyutlu biçimlerin kesitleridir ve bu böyle devam eder, ta ki arketipsel sonsuzluğun erişilemez ve baş döndürücü yüksekliklerine varana dek..."[21] *Tutarlılık düzlemi* çokluların boyutlarının sayısını ikiye indirgemek şöyle dursun, onların tamamını keser, herhangi bir sayıda boyuta sahip, herhangi bir sayıdaki çokluğu birlikte-mevcut hale getirerek onları kesiştirir. Tutarlılık düzlemi tüm somut biçimlerin kesişimidir. Dolayısıyla tüm oluşlar, tıpkı büyücülerin çizimlerinde olduğu gibi, çıkışlarını buldukları nihai Kapı'da, bu tutarlılık düzleminde yazılmıştır. Bu onların çıkmaza girmesini, hiçliğe dönüşmesini engelleyen tek ölçüttür. Tek soru şudur: Bir oluş bu noktaya ulaşır mı? Bir çokluk, kuruduğunda bile tüm canlılığını koruyan bir çiçek gibi, tüm boyutlarını koruyup düzleştirebilir mi? Lawrence kaplumbağa-oluşunda, en inatçı hayvan dinamizminden, ölçeklerin ve "kesitlerin" saf soyut geometrisine geçer, bunu yaparken de dinamizminden hiçbir şey yitirmez: Kaplumbağa-oluşu tutarlılık düzlemine iter.[22] Tutarlılık düzleminde her şey algılanamaz-oluşa geçer, her şey algılanamaz-oluştur, ama algılanamaz-olan tam da orada görülür, duyulur. Düzlem-diyar [*Planomène*] ya da Köksap-yuvar, Ölçekyum (ve boyutların artışına bağlı olarak buna başka adlar da verilebilir). *N* boyutları uyarınca buna Hiper-yuvar ya da Mekano-yuvar da diyebiliriz. Bu, Soyut Figür'dür, ya da daha doğrusu, kendisinin hiçbir biçimi

---

21 H. P. Lovecraft, "Gümüş Anahtarın Açtığı Kapıların Ötesi", *H. P. Lovecraft Toplu Eserleri*, Hasan Fehmi Nemli (çev.), Dost Yayınları, s. 604. *(ç.n.)*

22 Bkz. D. H. Lawrence, *Tortoises*'daki birinci ve ikinci şiirler.

olmadığından, her somut düzenlemesi bir çokluk, bir oluş, bir dilim, bir titreşim olan Soyut Makine'dir. Ve soyut makine diğer hepsinin kesişimidir.

Dalgalar pek çok soyutlama gibi tutarlılık düzleminde kaydolan titreşimler, hareketli sınır çizgileridir. Dalgaların soyut makinesi. Tüm yaşamını ve eserini bir geçiş, bir oluş, yaşlar, cinsiyetler, öğeler ve alemler arasındaki her türden oluşlara dönüştürmeyi başaran Virginia Woolf *Dalgalar*'da, yedi karakteri, Bernard, Neville, Louis, Jinny, Rhoda, Susan ve Percival'i birbirine bağlar. Ama bu karakterlerin her biri adıyla ve bireyselliğiyle bir çokluğu tayin eder (örneğin Bernard ve balık sürüsü); her biri hem bu çokluğun içinde hem de sınır çizgisindedir ve diğerlerine geçer. Percival en çok sayıda boyutu sarmalayan nihai karakter gibidir. Ama tutarlılık düzlemini oluşturan yine de o değildir. Rhoda onu denizden çıkarken gördüğünü düşünüyor olsa da, hayır, bu o değildir. "Kolunun dirseğini dizine dayadığında bu bir üçgendir, dik tuttuğunda bir sütundur, eğdiğinde bir çeşmenin kavisidir (...). Arkada deniz kükrer. Bu bizim erişimimizin ötesindedir."[23] Her biri bir dalga gibi ilerler, ama bu, tutarlılık düzleminde, titreşimin tüm düzlemi kateden kaçış ya da yersizyurtsuzlaşma çizgisini izleyerek yayıldığı tek ve aynı Soyut Dalga'dır (Virginia Woolf'un romanının her bölümünden önce, dalgaların bir yönüne, onların saatlerinden ya da oluşlarından birine dönük bir tefekkür gelir).

Bir Teoloğun Anıları. — Teoloji kurt-adamların olmadığı, insanların hayvan-oluşa giremeyeceği noktasında çok katıdır. Özsel biçimlerde bir dönüşüm gerçekleşemez, bu biçimler devredilemezdir ve ancak benzeşlik ilişkilerini sürdürürler. Şeytan ve büyücü ve aralarındaki antlaşma daha az gerçek değildir, zira tam anlamıyla şeytani bir *yerel hareket*in gerçekliği vardır. Teoloji Engizisyon'a model oluşturacak iki vakayı ayırt eder: Odysseus'un arkadaşları vakası ve Diomedes'in arkadaşları vakası: İmgesel görü ve büyü. Bazen, özne kendisinin bir canavara, domuza, öküze veya kurda dönüştüğüne inanır ve gözlemciler de buna inanırlar; ama burada, duyulur imgeleri imgeleme geri getiren ve onları dış duyulara geri döndüren yerel bir içsel hareket vardır. Bazen de şeytan gerçek hayvanların bedenlerini "ele geçirir", bu onların başlarına gelen kazaları ve etkileri başka bedenlere aktarmak anlamına gelse bile (örneğin, şeytanın ele geçirdiği bir kedi veya bir kurt insan bedenindeki tam karşılığına aktarılan yaralar alabilir).[24] Bu, insanın gerçekten hayvan-oluşa girmediğini, ama yine de insanın hayvan-oluşunun şeytani bir gerçeklik içerdiğini söylemenin bir yoludur. Bu yüzden,

---

23 Virginia Woolf, *Dalgalar*, Oya Dalgıç (çev.), İletişim Yayınları, 2016, s. 121. *(ç.n.)*

24 Bkz. Engizisyon el kitabı *Le marteau des sorcières*, yeniden basım, Plon: I, 10 ve II, 8. Daha basit olan ilk vaka Odysseus'un, domuza dönüştüğünü sanan ve bizim de öyle sandığımız yoldaşları (ya da öküze dönüştüğü sanılan Kral Nabukadnezar) hakkındadır. İkinci vakaysa daha karmaşıktır: Diomedes'in yoldaşları kuşa dönüştüklerine inanmazlar çünkü ölüdürler, oysa şeytanlar kuşların bedenlerini ele geçirip

şeytanın her türlü yerel aktarımı işlettiği kesindir. Şeytan bir taşıyıcıdır, ruh hallerini, duygulamları ve hatta bedenleri taşır (Engizisyon şeytanın bu gücünden taviz vermez: cadının süpürgesi veya "şeytan seni alsın götürsün"). Ama bu aktarımlar ne özsel biçimlerin ne de öznelerin ya da tözlerin engelini aşabilir.

Ve sonra, doğa yasalarıyla ilgili bambaşka bir problem var; bu, artık şeytanbilimi değil, simyayı ve özellikle fiziği ilgilendiriyor. Özsel biçimlerden ve belirlenmiş öznelerden ayrı, ilineksel biçimlerle ilgili bir problemdir bu. Zira ilineksel biçimler *az ya da çok* elverişlidir: az çok cömert, az çok beyaz ya da az çok sıcak. Bir ısı derecesi onu alan töz veya özneyle karıştırılmaması gereken, yetkin bir şekilde bireyleşmiş bir ısıdır. Bir ısı derecesi öznenin bireyliğiyle karışmayan benzersiz bir üçüncü bireylik oluşturmak üzere bir beyazlık derecesiyle ya da başka bir ısı derecesiyle birlikte bileştirilebilir. Bir günün, bir mevsimin veya bir olayın bireyliği nedir? Daha kısa bir gün ya da daha uzun bir gün tam anlamıyla uzanımlar değil, uzanıma özgü derecelerdir, tıpkı ısıya, renge, vb. özgü dereceler olması gibi. Dolayısıyla, ilineksel bir biçimin bileştirilebilir pek çok bireyleşmeden oluşan bir "enlem"i vardır. Bir derece, bir yeğinlik başka bir birey oluşturmak üzere başka derecelerle, başka yeğinliklerle bileşen bir bireydir, bir *Hecceite*'dir.[25] Bu enlem öznenin az çok ilineksel biçime katılması üzerinden mi açıklanır? Ama bu katılım dereceleri biçimin kendisindeki, öznenin özelliklerine indirgenemeyecek bir çırpıntıyı, bir titreşimi ima etmez mi? Ayrıca, eğer ısının yeğinlikleri eklemeyle bileşmiyorsa, bunun nedeni, onların bütünün ısısının daha da artmasını engelleyen ilgili öznelerinin eklenmesi gerektiğidir. Bu da yeğinliklerin dağılımını sağlamak, boylam olarak alınan bir cisme veya cisimler kümesine karşılık gelen her türden "biçimsizce biçimsiz olan" enlemleri, hızları, yavaşlıkları ve dereceleri kurmak için fazladan bir gerekçedir: bir haritacılık.[26] Kısacası, tözsel biçimlerle belirlenmiş özneler arasında, *ikisi arasında*, yalnızca yerel şeytani aktarımların bütün bir uygulaması söz konusu değildir, aynı zamanda, *hecceite*'lerin, derecelerin, yeğinliklerin, olayların ve ilineklerin doğal bir oyunu vardır; bunlar onları alan, tümüyle biçimlenmiş öznelerin bireyleşmelerinden tümüyle farklı bireyleşmeler oluştururlar.

---

onları Diomedes'in yoldaşlarının bedenlerine geçirirler. Bu daha kompleks vakayı ayırt etme zorunluluğunu açıklayan şey, duygulam aktarımı fenomenleridir: Örneğin, avcı bir lord bir kurdun bacağını keser ve eve döndüğünde, hiç dışarı çıkmamış olan karısını eli kesilmiş halde bulur; ya da bir adam kedilere vurur ve oluşan yaraların aynısı kadınlarda bulunur.

25 Latince *haecceitas* terimi Türkçede zaman zaman "işte-bu'luk", "şimdilik" gibi sözcüklerle karşılanıyor. Bu kavramın özgünlüğünü vurgulamak için onu metindeki gibi *hecceite* şeklinde bırakıyorum. Sözcüğün yapısıyla ilgili açıklama için bkz. bu kitapta s. 275, 30. dipnot. *(ç.n.)*

26 Orta Çağ'daki yeğinlik problemi, bu konuyla ilgili tezlerin çoğalması, bir kinematiğin ve bir dinamiğin kuruluşu ve özellikle de Nicolas Oresme'in önemli rolü hakkında bkz. Pierre Duhem'in klasik çalışması, *Le système du monde*, cilt VII, Hermann.

Bir Spinozacının Anıları, I. — Özsel veya tözsel biçimleri çok çeşitli şekillerde eleştirdik. Ama Spinoza radikal bir şekilde ilerler: Artık bir biçimi veya işlevi olmayan, dolayısıyla tamamen gerçek olmalarına rağmen bu anlamda soyut olan öğelere ulaşmaya çalışır. Onlar, yalnızca hareket ve durağanlıkla, yavaşlık ve hızla ayırt edilirler. Bunlar atomlar, yani hâlâ biçime sahip sonlu öğeler değildirler. Ne de sonsuzca bölünebilirler. Bunlar, aynı düzleme, tutarlılık ya da bileşim düzlemine yayılan, edimsel bir sonsuzluğun nihai sonsuz küçük parçalarıdır. Sonsuzluklarla ilerlediklerinden sayıyla tanımlanmazlar. Ama girdikleri hızın derecesini veya hareket ve durağanlık ilişkisini izleyerek, sonsuza giden, daha kompleks bir başka ilişki altında kendisi de bir başka Birey'in bir parçası olan şu ya da bu Birey'e aittirler. Dolayısıyla, sayıya göre değil, parçalarının girdiği ilişkinin bileşimine göre daha büyük veya daha küçük olan sonsuzluklar vardır. Öyle ki, her birey sonsuz bir çokluktur ve Doğa'nın tamamı kusursuz biçimde bireyleşmiş çoklukların bir çokluğudur. Doğa'nın tutarlılık düzlemi uçsuz bucaksız olan, fakat yine de gerçek ve bireysel olan Soyut bir Makine gibidir, parçaları çeşitli düzenlemeler ve bireylerdir, bunların her biri az ya da çok bileşik bir ilişkiler sonsuzluğu altında sonsuz sayıda parçacığı gruplandırır. Bu yüzden, canlı için olduğu kadar cansız için de, yapay şeyler için olduğu kadar doğal şeyler için de geçerli olan bir doğa düzleminin birliği vardır. Bu düzlemin biçim veya şekille, amaç veya işlevle hiçbir ilgisi yoktur. Onun birliğinin, şeylerin derinliklerinde gömülü bir temelle, Tanrı'nın zihnindeki bir erekle ya da bir tasarıyla hiçbir ilgisi yoktur. Daha çok tüm biçimlerin kesiti, tüm işlevlerin makinesi gibi olan ve yine de kesiştiği çoklukların ya da bireyselliklerin boyutlarıyla birlikte artan bir yayılma düzlemidir. Her şeyin yalnızca hız ve yavaşlıkla ayırt edildiği sabit düzlem. Benzeşlikle karşıtlık içinde olan içkinlik veya tek-anlamlılık düzlemi. Bir, her türlü çoğulun tek ve aynı anlamında söylenir, Varlık farklılaşan her şeyin tek ve aynı anlamında söylenir. Burada tözün birliğinden değil, bu tek ve aynı yaşam düzleminde birbirinin parçası olan değişimlerin sonsuzluğundan söz ediyoruz.

Cuvier ile Geoffroy Saint-Hilaire arasında bitmek bilmez bir tartışma vardır. İkisi de en azından benzerlikleri ya da duyulur, imgesel benzeşlikleri kınama konusunda hemfikirdir. Ama Cuvier'de bilimsel belirlenim organların kendi aralarındaki ve organların işlevleriyle olan ilişkilerine dayanır. Cuvier bu yüzden benzeşliği bilimsel aşamaya, bir orantılılık benzeşliğine götürür. Ona göre düzlemin birliği yalnızca bir benzeşlik birliği, dolayısıyla aşkın bir birlik olabilir, bu da ancak heterojen, aşılamaz ve indirgenemez bileşimlere göre farklı küçük küçük dalların bölünmesiyle gerçekleştirilir. Baer daha sonra şunu ekler: iletişim halinde olmayan gelişme ve farklılaşma tiplerine göre. Düzlem gizli bir organizasyon düzlemi, yapı veya oluşumdur. Geoffroy'nın bakış açısıysa tümüyle farklıdır, çünkü o, organları ve işlevleri "anatomik" dediği soyut öğelere ya da hatta, çeşitli birleşimlere giren, hız ya da yavaşlık derecelerine bağlı olarak verili bir organı oluşturan ve verili bir işlevi varsayan parçacıklara, saf malzemelere doğru aşar. Hız ve yavaşlık, hareket ve durağanlık, gecikme ve çabukluk

yalnızca yapı biçimlerini değil, aynı zamanda gelişme tiplerini de kendisine bağımlı kılar. Bu güzergâh daha sonra evrimci bir çerçevede, Perrier'nin taşigenez fenomenlerinde ya da allometride ve diferansiyel büyüme oranlarında yeniden ortaya çıkar: erken veya gecikmiş kinematik varlıklar olarak türler. (Doğurganlık sorunu bile biçim ve işlevden çok hızla ilgilidir; babanın kromozomları çekirdeğe dahil olmak için yeterince erken gelecek midir?) Her durumda, her şeyin verili olduğu, yalnızca hızla ayırt edilen ve bağlantılarına, hareket ilişkilerine bağlı olarak bireyleşmiş şu ya da bu düzenlemeye giren, biçimlenmemiş öğelerin ve malzemelerin dans ettiği saf bir içkinlik, tek-anlamlılık, bileşim düzlemi vardır. Her şeyin hareket ettiği, geciktiği veya acele ettiği sabit yaşam düzlemi. Onu gerçekleştiren tüm düzenlemeler için tek bir Soyut Hayvan. Kafadanbacaklı ve omurgalı için tek ve aynı tutarlılık veya bileşim düzlemi; çünkü omurgalının Ahtapot veya Mürekkep Balığı haline gelmesi için tek yapılması gereken, sırtının yarısının öğelerini bir araya getirecek kadar hızlı bir şekilde onu ikiye katlamak, sonra pelvisini ensesine kadar getirmek ve tıpkı "kafasını ve omuzlarını arkaya atıp kafasının ve ellerinin üzerinde yürüyen bir palyaço gibi" uzuvlarını uç noktalarından birinde toplamaktır.[27] *Katlama.* Soru artık, hiçbir şekilde organlar ve işlevler ve onların organizasyonlarına yalnızca benzeşlik ilişkileri ve gelişme tipleri altında hükmedebilecek aşkın bir Düzlem değildir. Soru organizasyon sorusu değil, bileşim sorusudur; gelişme veya farklılaşma sorusu değil, hareket ve durağanlık, hız ve yavaşlık sorusudur. Soru aynı saf içkinlik düzleminde bir geçiş, bir oluş ya da bir sıçrayış gerçekleştirmek üzere yeterince hızlı ulaşacak ya da ulaşamayacak olan öğeler ve parçacıklar sorusudur. Ve aslında, düzenlemeler arasında sıçramalar, yarıklar varsa, bu onların doğasında bulunan indirgenemezliklerinden dolayı değil, daima, zamanında gelmeyen ya da her şey bittikten sonra gelen öğeler olmasından dolayıdır; bu yüzden, kendileri de içkinlik düzleminin parçası olan sislerden veya boşluklardan, ilerlemelerden ve gecikmelerden geçmek zorunludur. Başarısızlıklar bile düzlemin bir parçasıdır. Tek bir sabit düzlemin – ki buna mutlak hareketsizlik *ya da* mutlak hareket düzlemi diyeceğiz – hız ve yavaşlık derecelerine bağlı olarak bireyleşmiş şu ya da bu düzenlemeye giren, göreli hızlardaki biçimsel-olmayan öğelerle katedildiği bu dünyayı kavramaya çalışmalıyız. Anonim bir maddeyle, değişken bağlantılara giren elle tutulamaz bir maddenin sonsuz zerreleriyle dolu tutarlılık düzlemi.

Çocuklar Spinozacıdır. Küçük Hans bir "çiş-yapıcı"dan söz ettiğinde, söz konusu olan bir organ ya da organik bir işlev değildir, her şeyden önce bir malzemedir, yani ilişkilerine, hareket ve durağanlık ilişkilerine, girdiği çeşitli bireyleşmiş düzenlemelere bağlı olarak çeşitlenen bir öğeler kümesidir. Bir kızın çiş-yapıcısı var mıdır? Çocuk evet der ve bunu benzeşlik yoluyla ya da hadım edilme korkusunu savuşturmak için yapıyor

27 Etienne Geoffroy Saint-Hilaire, *Principes de philosophie zoologique*. Ve parçacıklar ve hareketleri hakkında, *Notions synthétiques, historique et physiologique naturelle.*

değildir. Kızların da bir çiş-yapıcısının olduğu açıktır çünkü onlar da gerçekten çişlerini yaparlar: Organik bir işlevden çok, makinesel bir işleyiştir bu. Basitçe, aynı malzeme aynı bağlantılara, aynı hareket ve durağanlık ilişkilerine sahip değildir, erkekte ve kızda aynı düzenlemeye girmez (kız çişini ayakta ya da uzağa doğru yapmaz). Bir lokomotifin bir çiş-yapıcısı var mıdır? Evet vardır, fakat başka bir makinesel düzenlemede. Sandalyelerin yoktur: Ama bunun nedeni, sandalyenin öğelerinin bu malzemeyi ilişkilerine alamamış olması veya o malzemeyle olan ilişkiyi başka bir ürün verecek şekilde, örneğin bir sandalye ayağı, ayrıştırmış olmasıdır. Çocuklara göre "binlerce gelgite" maruz kalan, yeri geldiğinde "bir kemik, bir makine, bir dışkı, bir bebek, bir el ya da bir baba kalbi" olabilen bir organın "yerini saptamanın, tanımlamanın kolay olmadığını" fark ederiz. Ama bunun nedeni hiçbir şekilde, organın bir kısmi nesne olarak deneyimlenmesi değildir. Bunun nedeni, organın, öğelerinin hareket ve durağanlık ilişkilerine ve bu ilişkinin komşu öğeninkilerle nasıl oluşturulduğuna veya ayrıştırıldığına bağlı olarak, tam olarak ondan yaptığı şey olmasıdır. Bu, animizm olmadığı gibi, mekanizm de değildir; bu daha çok evrensel makineciliktir: sonsuz düzenlemeleri olan uçsuz bucaksız soyut bir makineyle kaplanan bir tutarlılık düzlemi. Çocukların soruları makine-sorular olarak görülmediğinde yanlış anlaşılır; bu sorulardaki belirsiz artikellerin önemi bundan kaynaklanır (*bir* göbek, bir çocuk, bir at, bir sandalye, "*bir* kişi nasıl yapılmıştır?"). Spinozacılık filozofun çocuk-oluşudur. Bir cisme şu ya da bu ilişki altında ait olan parçacık kümelerine onun *enlemi* adını veriyoruz; bu kümelerin kendileri, bu cismin bireyleşmiş düzenlemesini tanımlayan ilişkinin bileşimine göre birbirlerinin parçalarıdır.

Bir Spinozacının Anıları, II. — Spinoza'da bir başka yön daha var. Bir parçalar sonsuzluğunu gruplandıran her hareket ve durağanlık, hız ve yavaşlık ilişkisine bir güç derecesi karşılık gelir. Bir bireyi oluşturan, onu ayrıştıran ya da değiştiren ilişkilere onu etkileyen, eyleme gücünü arttıran ya da azaltan, dışsal parçalardan ya da kendi parçalarından gelen yeğinlikler karşılık gelir. Duygulamlar oluşlardır. Spinoza sorar: Bir beden ne yapabilir? Bir bedenin belirli bir güç derecesini veya daha çok bu derecenin sınırlarını izleyerek gücünün yeter olduğu duygulamları onun *enlemi* olarak adlandırıyoruz. *Enlem bir kapasite altındaki yeğinlikli parçalardan oluşurken, boylam bir ilişki altındaki uzanımlı parçalardan oluşur.* Bir bedeni organları ve işlevleriyle tanımlamaktan kaçındığımız gibi, onu Tür ya da Cins karakterleriyle tanımlamaktan da kaçınıyoruz: Onun duygulamlarını hesaba katmaya çalışıyoruz. Bu tür bir incelemeye "etoloji" adı verilir ve bu anlamda Spinoza gerçek bir Etika yazmıştır. Bir yarış atıyla bir beygir arasında, bir beygirle bir öküz arasında olduğundan daha fazla fark vardır. Von Uexküll hayvan dünyalarını tanımlarken, hayvanın gücünün yettiği etkin ve edilgin duygulamları hayvanın parçası olduğu bireyleşmiş bir düzenlemede arar. Örneğin, ışığın çektiği Kene bir dalın ucunda asılı durur; bir memelinin kokusuna duyarlıdır, bir memeli dalın altından geçerken kendini aşağı bırakır; mümkün olan

en az tüylü yerde derinin altına iğnesini batırır. Üç duygulam ve hepsi bu; kene zamanın geri kalanında, bazen yıllarca, uçsuz bucaksız ormanda olan her şeye kayıtsız bir şekilde uyur. Gücünün derecesi açıkça iki sınır arasındadır; ardından öleceği ziyafetin optimal sınırı, oruç tuttuğu sıradaki beklemesinin pesimal sınırı. Kenenin üç duygulamının türe ve cinse dair karakterleri, organları ve işlevleri, bacakları ve hortumları baştan varsaydığı söylenebilir. Fizyolojinin bakış açısından bu doğrudur; ama organik karakterlerin tam tersine boylam ve ilişkilerinden, enlem ve derecelerinden türediği *Etika*'nın bakış açısından değil. Bir bedenin neler yapabileceğini, yani duygulamlarının neler olduğunu, diğer duygulamlarla, bir başka bedenin duygulamlarıyla neler oluşturup oluşturamayacağını bilemeyiz: Bir beden diğeri tarafından yok mu edilecek yoksa onu yok mu edecek, birbirleriyle etkinliklerini ve edilgenliklerini değiştokuş mu edecekler ya da birlikte daha güçlü bir beden mi oluşturacaklar?

Yine çocuklara dönelim. Çocukların hayvanlardan nasıl söz ettiklerini ve nasıl heyecanlandıklarını görürüz. Duygulamların bir listesini yaparlar. Küçük Hans'ın atı temsili değildir, duygulama dairdir. O bir türün üyesi değil, bir makine düzenlemesindeki bir öğe veya bir bireydir: yük atı-otobüs-sokak. Parçası olduğu bu bireysel düzenlemenin işlevi bakımından, etkin ve edilgin duygulamların bir listesiyle tanımlanır: gözlerin at gözlüğüyle kapatılması, bir gem ve dizginlere sahip olmak, mağrur olmak, büyük bir çiş-yapıcıya sahip olmak, ağır yükler çekmek, kırbaçlanmak, düşmek, ayaklarıyla patırtı yapmak, ısırmak..., vb. Bu duygulamlar düzenlemenin ortasında dolaşır ve dönüşürler: Budur bir atın "yapabildiği" Duygulamlar at-gücünün en üst noktasında optimal bir sınıra, ama bir de pesimal bir sınıra sahiptir: Bir at sokakta düşer! ve aşırı yükün ve çok sert kırbaç darbelerinin altında bir daha doğrulamaz; bir at ölecek! – o günlerde sıradan bir görüntüydü bu (Nietzsche de, Dostoyevski de, Nijinski de bununla kederlenmişlerdir). Peki nedir Küçük Hans'ın bu at-oluşu? Hans'ın kendisi de bir düzenlemeye kapılmış haldedir: annesinin yatağı, babayla ilgili öğe, ev, caddenin karşısındaki kafe, yakındaki depo, sokak, sokağa çıkma hakkı, bu hakkın kazanılması, bunu kazanmanın vermiş olduğu gurur, fakat aynı zamanda bunun tehlikeleri, düşme, utanç... Bunlar fanteziler ya da öznel düşler değildir: Mesele atı taklit etmek, atı "oynamak", onunla özdeşleşmek, hatta acıma ya da sempati hislerini deneyimlemek değildir. Bu, düzenlemeler arasındaki nesnel bir benzeşlik meselesi de değildir. Küçük Hans'ın kendi öğelerine biçimlerden ve öznelerden bağımsız olarak, onu at-oluşa sokan hareket ve durağanlık ilişkilerini katıp katamayacağı meselesidir. Ne Hans'ın ne de atın düzenlemesi olmayan, henüz bilinmeyen bir düzenleme, Hans'ın at-oluşunun düzenlemesi var mıdır? Sözgelimi atın dişlerini gösterdiği ve Hans'ın da başka bir şey gösterdiği, ayaklarını, bacaklarını, çiş-yapıcısını, herhangi bir şeyi gösterdiği bir düzenleme? Peki Hans'ın problemi ne yöne doğru gider, hangi noktada önceden kapalı olan bir çıkış yolu belirir? Hofmannsthal bir sıçanın ıstırabını seyrettiğinde, içinde, hayvan "canavarca bir kadere dişlerini gösterir" *Ve bunun bir acıma hissi olmadığını*, hatta bir özdeşleşmeyle hiçbir ilgisinin

bulunmadığını vurgular. Bu, tümüyle farklı bireyler arasındaki hızların ve duygulamların bir bileşimidir, bir simbiyozdur; sıçan insandaki bir düşünce, ateşli bir düşünce olarak oluşa girerken, insan da bir sıçan-oluşa, ciyaklayan ve ölen bir sıçan-oluşa girer. Sıçan ve insan kesinlikle aynı şey değildir, ama Varlık artık sözcüklerin dili olmayan bir dilde, artık biçimlerin maddesi olmayan bir maddede, artık öznelerin duygulanabilirliği olmayan bir duygulanabilirlikte ikisi için tek ve aynı anlamda söylenir. *Doğaya karşı katılım*, ama tam da bileşim düzlemi, Doğa düzlemi tüm yapıntıları kullanarak sürekli düzenlemelerini yapan ve çözen bu tür katılımlar içindir.

Bu ne bir benzeşlik ne de bir imgelemdir, tutarlılık düzlemi üstündeki bir hızlar ve duygulamlar bileşimidir: bir plan [düzlem], bir program veya daha çok bir diyagram, bir problem, bir soru-makinedir. Çok ilginç bir metinde Vladimir Slepian şu "problemi" ortaya koyar: Açım, sürekli açım, bir insan aç olmamalı, öyleyse köpek olmalıyım, ama nasıl? Söz konusu olan, köpeği taklit etmek ya da bir ilişkiler benzeşliği kurmak değildir. Bedenimin parçalarına, onu köpek oluşa sokan hız ve yavaşlık ilişkilerini, benzerlik ya da benzeşmeyle işlemeyen özgün bir düzenlemeye katmayı başarmalıyım. Zira köpeğin kendisi başka bir oluşa girmeden köpek oluşa giremem. Slepian problemi çözmek için ayakkabıyı yapıntı olarak kullanma fikrini bulur. Eğer ayakkabıları ellerime giyersem, o zaman onun öğeleri yeni bir ilişkiye girer, bu da benim aradığım duygulamla ya da oluşla sonuçlanır. Peki ayakkabıyı diğer elimle nasıl bağlayabilirim, çünkü biri dolu olacak? Ağzımla; o da yeri geldiğinde düzenlemede yatırımlanmış halde bulunur ve köpeğin ağzı ayakkabıları bağlamak için kullanıldığı ölçüde, köpeğin ağız oluşuna girer. Problemin her aşamasında yapılması gereken organları karşılaştırmak değil, öğeleri ya da malzemeleri organdan, onu diğer organla "birlikte" oluşa sokmak için özgünlüğünü çekip çıkartacak bir ilişkiye sokmaktır. Ama ayakları, elleri, ağzı şimdiden kendine katmış olan oluş yine de başarısızlığa uğrayacaktır. Kuyrukta tökezleyecektir. Kuyruğa yatırım yapılması, ondan zorla cinsel organla ve kuyruk sokumuyla ortak öğelerin çıkartılması gerekecektir; böylece kuyruk insanın köpek-oluşuna girerken, aynı anda cinsel organla kuyruk sokumu da düzenlemenin bir parçası olarak bir başka oluşa, köpeğ*in* oluşuna girecektir. Plan [düzlem] başarısız olur, Slepian bu noktaya ulaşamaz. Kuyruk bir yandan insanın bir organı, diğer yandan köpeğin bir uzvu olarak kalır; ilişkileri yeni düzenlemede bir bileşim oluşturmaz. Psikanalitik sapmanın ortaya çıktığı yer de burasıdır, kuyruk, anne, iğneye iplik geçiren annenin çocukluk anısı, tüm bu somut figürlere ve simgesel benzeşliklere dair klişeler geri döner.[28] Ama Slepian bu güzel metinde öyle olmasını ister. Planın [düzlemin] başarısızlığının, planın [düzlemin] kendisinin bir parçası olduğu bir tarz olduğundan, plan [düzlem] sonsuzdur: Ona binlerce farklı şekilde başlayabilirsiniz,

28 Vladimir Slepian, "Fils de chien", *Minuit*, sayı 7, Ocak 1974. Bu metni fazlasıyla basitleştirerek sunuyoruz.

çok geç veya çok erken gelen ve tüm hız ve yavaşlık ilişkilerinizi, tüm duygulamlarınızı yeniden oluşturmaya ve düzenlemenin tamamını yeniden oluşturmaya sizi zorlayan bir şey daima bulursunuz. Sonsuz girişim. Ama planın [düzlemin] başarısızlığa uğramasının başka bir yolu daha var; bu defa bunun nedeni *başka bir planın* [düzlemin] tüm gücüyle geri dönmesi, hayvan-oluşu kırıp hayvanı hayvanın ve insanı insanın üstüne katlaması ve öğeler arasındaki benzerliklerden ve ilişkiler arasındaki benzeşliklerden başka bir şey tanımamasıdır. Slepian her iki riskle de karşı karşıyadır.

Psikanaliz hakkında basit bir şey söylemek istiyoruz: O, sık sık ve en başından beri insanın hayvan-oluşları sorusuyla karşılaşmıştır. Örneğin, sürekli bu tür oluşlardan geçen çocuklarda. Fetişizmde ve hepsinden öte, bu problemle sürekli yüzleşen mazoşizmde. Söyleyebileceğimiz en az şey, psikanalistlerin, hatta Jung'un bile anlamadıkları veya anlamak istemedikleridir. İnsandaki ve çocuktaki hayvan-oluşu katlettiler. Hiçbir şey görmediler. Hayvanda, dürtülerin bir temsilcisini veya ebeveynlerin bir temsilini gördüler. Bir hayvan-oluşun gerçekliğini, onun nasıl kendinde duygulam, kişideki dürtü olduğunu ve hiçbir şeyi temsil etmediğini görmediler. Düzenlemelerin kendisinden başka hiçbir dürtü yoktur. İki klasik metinde, Freud Hans'ın at-oluşunda ve Ferenczi Arpad'ın horoz-oluşunda yalnızca babayı bulur. Atın göz bağı babanın gözlükleri, ağzının kenarındaki siyahlık babanın bıyığı, atın çifte atmasıysa annebabanın "sevişmesi"dir. Hans'ın sokakla ilişkisi, sokağın ona nasıl yasaklandığı, "bir atın mağrurluğu, gözü kapalı bir atın arabayı çekişi, yere düşmesi, kırbaçlanması" gösterisinin bir çocuk için ne anlam ifade ettiğine dair tek bir sözcük bile yoktur. Psikanalizin, doğal olmayan katılımlara veya bir çocuğun tüm çıkışların kendisine kapalı olduğu bir problemi çözmek için kurabileceği düzenlemelere dönük hiçbir hissi yoktur: bir *plan* [düzlem]; bir fantezi değil. Benzer şekilde, mazoşizmdeki acı, aşağılanma ve ıstırap hakkında, ona yön verenin hayvan-oluş olduğu ve bunun tersinin söz konusu olmadığı görülürse, daha az saçma laf edilmiş olur. Devreye giren aygıtlar, aletler, makineler daima vardır, Doğa'yı en geniş haline götüren yapıntılar ve kısıtlamalar daima vardır. Bunun için organların devre dışı bırakılması, bir şekilde kapatılması gerekir, böylece onların serbest kalan öğeleri makinesel düzenlemenin bağrındaki duygulamların dolaşımının ve hayvan-oluşun açığa çıktığı yeni ilişkilere girebilir. Daha önce başka bir bölümde gördüğümüz, *Equus Eroticus*'taki maske, dizgin, gem ve penis kılıfı vakası buydu: At-oluş düzenlemesi öyledir ki, paradoksal bir biçimde, insan kendi kuvvetlerini "içgüdüsel" olarak zapt ederken, hayvan da kendi "kazanılmış" kuvvetlerini ona aktaracaktır. Tersine çevirme, doğal olmayan katılım. Ve sahibenin çizmeleri bacağı bir insan organı olarak geçersiz kılma ve bacağın öğelerini tüm düzenlemeye uygun bir ilişkiye sokma işlevine sahiptir: "Bu şekilde, üzerimde etkisi olan şey artık kadın bacakları olmayacak..."[29] Ama bir hayvan-oluşu

29 Bkz. Roger Dupouy, "Du masochisme", *Annales médico-psychologiques*, dizi 12, cilt II, 1929, s. 405.

kırmak için ondan bir parça koparmak, ondan bir uğrağı soyutlamak, içsel hızları ve yavaşlıkları göz ardı etmek, duygulamların dolaşımını durdurmak yeterlidir. O zaman geriye terimler arasında yalnızca imgesel benzerlikler ya da ilişkiler arasında simgesel benzeşlikler kalır. Böyle bir dilim babaya, böyle bir hareket ve durağanlık ilişkisi ilkel sahneye, vb. gönderecektir. Yine de bu kırılmaya yol açmak için psikanalizin tek başına yeterli olmadığını kabul etmek gerekir. O, yalnızca oluşun kendisinde var olan bir riski geliştirir. Kendini daima hayvanı, Ödipal evcil hayvanı "oynarken" bulma tehlikesi vardır; Miller havlar ve kemiği alır, Fitzgerald elinizi yalar, Slepian annesine geri döner ya da yaşlı adam 1900'lerden kalma erotik bir kartpostaldaki atı ya da köpeği oynar (ve vahşi hayvanı "oynamak" da yine bir yere götürmez). Hayvan-oluşlar sürekli bu tehlikelerle karşılaşırlar.

Bir Hecceite'nin Anıları. — Bir beden kendisini belirleyen biçimle, belirlenmiş bir töz ya da özne olarak, sahip olduğu organlar ya da icra ettiği işlevlerle tanımlanmaz. Tutarlılık düzleminde, *bir beden yalnızca bir boylamla ve bir enlemle tanımlanır:* Bir başka deyişle, şu ya da bu hareket ve durağanlık, hız ve yavaşlık ilişkileri altında ona ait olan maddi öğeler kümesiyle (boylam), şu ya da bu kudret ya da güç derecesi altında yeter olduğu yeğin duygulamlar kümesiyle (enlem) tanımlanır. Yalnızca duygulamlar ve yerel hareketler, diferansiyel hızlar. Bedenin bu iki boyutunu çıkartan ve Doğa düzlemini saf boylam ve enlem olarak tanımlayan Spinoza olmuştur. Enlem ve boylam bir haritacılığın iki öğesidir.

Bir kişinin, bir öznenin, bir şeyin veya bir tözün bireyleşmesinden çok farklı bir bireyleşme kipi vardır. Bu kipe *hecceite* adını veriyoruz.[30] Bir mevsim, bir kış, bir yaz, bir saat veya bir tarih hiçbir eksik taşımayan, bir şeyin ya da bir öznenin bireyliğiyle karışmayan mükemmel bir bireyliğe sahiptir. Her şeyin moleküller veya parçacıklar arasındaki bir hareket ve durağanlık ilişkisi, etkileme ve etkilenme gücü olması anlamında *hecceite*'lerdir bunlar. Şeytanbilim yerel hareketlerin ve duygulamların taşınmasını açığa çıkarttığında, aynı zamanda, bu taşınmalara elverişli koşulların, yağmurun, dolunun, rüzgârın, kirli havanın ya da zararlı parçacıklarla kirlenmiş havanın önemine işaret eder. Masallar basit kurgular değil, başlı başına değer taşıyan ve şeylerin ve öznelerin başkalaşımlarını yöneten somut bireyleşmeler olan *hecceite*'ler içermelidir. Uygarlık tipleri içinde Doğu öznellik ve tözsellikten çok daha fazla, *hecceite*'yle bireyleşmelere sahiptir: Sözgelimi, haikular kompleks bir bireyi oluşturan çok sayıda dalgalandıran çizgi olarak göstergeleri içermelidir. Charlotte Brontë'de her şey *rüzgâr*, şeyler, kişiler,

30 Bu sözcüğün bazen *ecce*, "işte bu" sözcüğünden türetilerek "*ecceite*" şeklinde yazıldığı da oluyor. Bu yanlıştır, çünkü Duns Scotus bu sözcüğü *haec*, "bu şey" kavramından hareketle yaratmıştır. Ama bu, yararlı bir yanlışlıktır, çünkü tam da, bir şeyin ya da bir öznenin bireyleşmesiyle karışmayan bir bireyleşme kipi önerir.

yüzler, aşklar, sözcükler terimleriyle ele alınır. Lorca'nın, aşkın düşüp faşizmin yükseldiği "akşam beşi". Akşamın beşi ne korkunç bir saat! Çok özel bir bireyleşmeyi tayin etmek için ama ne hikâye, aman ne sıcak, ama ne yaşam! deriz. Lawrence'ta, Faulkner'da günün saatleri. Bir ısı derecesi, bir beyazlığın yeğinliği yetkin bireyliklerdir; ve bir ısı derecesi yeni bir birey oluşturmak üzere bir başka dereceyle enlemde bileşime girebilir, tıpkı boylamına göre bir yerde soğuk bir yerde sıcak olan bir cisim olması gibi. Norveç omleti. Bir ısı derecesi bir beyazlık yeğinliğiyle bileşime girebilir, tıpkı sıcak bir yazın gökyüzündeki belli beyazlık bölgelerinde olduğu gibi. Bu, hiçbir şekilde, kalıcılıkların ya da sürelerin bireyliğine karşıt, anlık bir bireylik değildir. Bir imsak takvimi sabit bir takvim kadar zaman içerir, söz konusu olan aynı zaman olmasa da. Yalnızca bir gün ya da bir saat yaşayan hayvanlar vardır; öte yandan, birkaç yıllık bir dönem de en süreğen özne ya da nesne kadar uzun olabilir. *Hecceite*'lerle özneler ya da şeyler arasındaki eşit bir soyut zamanı kavrayabiliriz. Michel Tournier jeoloji veya astronominin aşırı yavaşlığıyla baş döndürücü hızı arasına, meteorların bizim tempomuzda yaşadığı meteorolojiyi koyar: "Gökyüzünde beynimdeki bir imgeye benzeyen bir bulut oluşuyor, rüzgâr benim soluduğum gibi esiyor, bir gökkuşağı kalbimin yaşamla uzlaşması için gereken zaman gibi iki ufka yayılıyor, yaz bir yaz tatili gibi akıp gidiyor." Ama Tournier'nin romanındaki bu kesinliğin ancak biçimini ve öznelliğini yitirmiş ve bir tür her yerde olma yetisi kazanmış ikiz bir kahramanın başına gelmesi tesadüf mü?[31] Zamanlar soyut olarak eşit olduğunda bile, bir yaşamın bireyleşmesi, onu yöneten veya destekleyen öznenin bireyleşmesiyle aynı şey değildir. Ve bu, aynı Düzlem de değildir: Bir durumda, yalnızca hızları ve duygulamları bilen tutarlılık düzlemi veya *hecceite*'ler bileşimi, diğer durumdaysa biçimlerin, tözlerin ve öznelerin tümüyle başka düzlemi vardır. Ve bu, aynı zaman, aynı zamansallık değildir. *Aion:* olayın belirsiz zamanı, yalnızca hızları bilen ve aynı anda bir zaten-orada-olan'da ve bir henüz-orada-olmayan'da, eşzamanlı bir çok-geç'te ve çok-erken'de, hem olmakta olan hem de henüz olmuş olan bir şeyde meydana gelen şeyi sürekli olarak bölen, dalgalandıran çizgi. Tam tersine *Chronos:* şeyleri ve insanları sabitleyen, bir biçim geliştiren ve bir özne belirleyen ölçünün zamanı. Boulez müzikte tempoyla tempo-dışı arasında ayrım yapar: değerlere dayalı biçimsel ve işlevsel bir müziğin "atımlı zamanı"na karşı, artık yalnızca hızlardan veya dinamik farklardan oluşan dalgalandıran bir müzik, dalgalandıran *ve* makinesel olan "atımsız zaman".[32] Kısacası, fark geçiciyle kalıcı arasında, hatta düzenliyle düzensiz arasında değil, iki bireyleşme kipi, iki zamansallık kipi arasındadır.

---

31 Michel Tournier, *Les météores*, Gallimard, 22. bölüm, "L'âme déployée" [Türkçesi: M. Tournier, *Meteorlar*, Yaşar Avunç (çev.), Ayrıntı Yayınları, 2001, s. 419].

32 Pierre Boulez, *Par volonté et par hasard*, s. 88-91 ("tempo fenomenleri saniyelerle ya da mini-saniyelerle ifade edilen bir uzunlukla, tümüyle elektronik olarak hesaplanmış bir müziğe sunamadığımız fenomenlerdir").

Sanki bir yanda, şeyler ya da kişiler tipindeki, biçimlenmiş özneler ve diğer tarafta *hecceite*'ler tipindeki uzay-zamansal koordinatlar varmışçasına, aşırı basit bir uzlaştırmadan kaçınmalıyız. Zira *hecceite*'lerden ibaret olduğunuzu ve onlardan başka bir şey olmadığınızı fark etmeden, onlara hiçbir şey veremezsiniz. Yüz bir *hecceite* haline geldiğinde: "Tuhaf bir karışımdı bu; basitçe, şu anki anla, hava durumuyla ve oradaki insanlarla başa çıkmanın yolunu bulmuş birinin yüzüydü."[33] Boylam ve enlemsiniz, biçimlenmemiş parçacıklar arasındaki bir hızlar ve yavaşlıklar kümesi, özneleşmemiş bir duygulamlar kümesisiniz. Bir günün, bir mevsimin, bir yılın, *bir yaşamın* (süreden bağımsız olarak), – bir iklimin, bir rüzgârın, bir sisin, bir yığının, bir sürünün (düzenlilikten bağımsız olarak) bireyleşmesine sahipsiniz. Ya da en azından sahip olabilirsiniz, oraya varabilirsiniz. Akşam saat beşte rüzgârın getirdiği bir çekirge sürüsü; geceleri ortaya çıkan bir vampir, dolunayda bir kurt adam. *Hecceite*'nin yalnızca özneleri konumlandıran bir dekordan veya fondan ya da şeyleri ve kişileri zeminde tutan eklentilerden ibaret olduğunu düşünmemek gerekir. Bir *hecceite* olarak bulunan şey kendi bireyleşmiş kümesindeki tüm bir düzenlemedir; başka bir düzleme ait olan biçimlerden ve öznelerden bağımsız olarak, bir boylamla ve bir enlemle, hızlarla ve duygulamlarla tanımlanan odur. Özne olmaktan çıkıp bir saatten, bir mevsimden, bir atmosferden, bir havadan, bir yaşamdan ayrılamayan düzenlemelerde olayların oluşuna giren kurdun kendisi ya da at ya da çocuktur. Sokak atla bileşime girer, tıpkı acı çeken sıçanın havayla, canavar ve dolunayın birbiriyle bileşime girmesi gibi. En fazla, düzenleme *hecceite*'leriyle (yalnızca boylam ve enlem olarak ele alınan bir cisim) ve her düzenlemenin içindeki oluş potansiyelliklerine işaret eden düzenlemeler-arası *hecceite*'ler (enlemlerle boylamların kesişme ortamı) arasında bir ayrım yapabiliriz. Ama ikisi kesinlikle birbirinden ayrılamazdır. İklim, rüzgâr, mevsim, saat onları dolduran, onları izleyen, onlarda uyuklayan ya da uyanan şeylerden, canavarlardan ya da kişilerden başka bir doğaya sahip değildir. Tek seferde okunmalıdır bu: canavar-saat-beşte-avlanıyor. Bir hayvanın akşam-oluşu, gece-oluşu, kanlı evlilikler. Saat beş o canavardır! O hayvan bu yerdir! "Sıska köpek caddede koşuyor, bu sıska köpek caddedir" diye bağırır Virginia Woolf. Bunu böyle hissetmemiz gerekiyor. İlişkiler, uzay-zamansal belirlenimler şeyin yüklemleri değil, çoklukların boyutlarıdır. Sokak otobüs-at düzenlemesine olduğu kadar, at-oluşu açtığı Hans düzenlemesinin de parçasıdır. Hepimiz akşam saat beşiz ya da başka bir saatiz, daha çok aynı anda iki saatiz, optimal ve pesimal, öğlen-gece yarısı, ama değişken bir tarzda dağıtılmış bir halde. Tutarlılık düzlemi kesişen çizgileri izleyen *hecceite*'leri içerir yalnızca. Biçimler ve özneler bu dünyaya ait değildir. Virginia Woolf'un kalabalığın içinde, taksilerin arasında yürüyüşü. Yürüyüş bir *hecceite*'dir: Bayan Dalloway "ben şuyum ben buyum, o şudur o budur" demez. Ve "o, çok genç, aynı zamanda da inanılmaz yaşlı

33 Ray Bradbury, *Les machines à bonheur*, Denoël, s. 67.

hissediyordu, hızlı ve yavaş, zaten orada ve henüz orada değil, 'bir bıçak gibi her şeye nüfuz ediyordu', aynı zamanda dışarıdaydı ve izliyordu, (...) *bir günlüğüne bile olsa* yaşamanın çok ama çok tehlikeli olduğunu düşünürdü her zaman".[34] *Hecceite*, sis, parıltı. Bir *hecceite*'nin ne başı ne sonu ne başlangıcı ne de varış yeri vardır; o daima ortadadır. Noktalardan değil, yalnızca çizgilerden yapılmıştır. O bir köksaptır.

Ve bu aynı dil değildir, en azından dilin aynı kullanımı değildir. Çünkü tutarlılık düzleminin *hecceite*'lerden başka içeriği olmadığından, aynı zamanda ona ifade olarak hizmet eden tüm bir özel semiyotiğe sahiptir. İçerik düzlemi ve ifade düzlemi. Bu semiyotik temelde özel adlardan, mastar fiillerden ve belirsiz artikellerden veya zamirlerden oluşur. *Belirsiz artikel + özel ad + mastar fiil* aslında, kendisini biçimsel imlemliliklerden olduğu kadar kişisel özneleşmelerden de kurtarmış bir semiyotiğin bakış açısından, daha az biçimselleştirilmiş içeriklerin eşdeşi olan temel ifade zincirini oluşturur. İlk olarak, mastardaki fiil zamana göre hiçbir şekilde belirlenmemiş değildir, Aion'a özgü dalgalandıran atımsız zamanı, yani saf olayın veya oluşun zamanını ifade eder, zamanın başka kiplerde aldığı kronolojik ya da kronometrik değerlerden bağımsız olan göreli hızları ve yavaşlıkları sözcelere döker. Öyle ki, oluşun kipi ve zamanı olarak mastarla, varlığın atımlarını ya da değerlerini oluşturarak Kronos'a gönderen diğer tüm kipleri ve zamanları karşıtlık içine sokabiliriz ("olmak" fiili tam olarak, mastarı olmayan ya da daha doğrusu mastarı sadece boş, belirsiz bir ifade olan ve belirli kipleri ve zaman kalıplarını tayin etmek için soyut olarak ele alınan tek fiildir).[35] İkinci olarak, özel ad hiçbir şekilde bir öznenin göstergesi değildir: Bu yüzden de onun işleminin bir türün adlandırılmasına benzeyip benzemediğini, öznenin onu sınıflandıran Biçim'den başka bir doğaya mı sahip olduğunu, yoksa bu Biçim'in nihai edimi, yani sınıflandırmanın sınırı olarak mı ele alındığını sormak bize saçma gözüküyor.[36] Zira özel ad bir özneyi belirtmediği gibi, bir ad da artık bir biçimin ya da bir türün işlevi olarak bir özel ad değeri kazanmaz. Özel ad her şeyden önce, olayın, oluşun ya da *hecceite*'nin düzenine ait bir şeyi belirtir. Özel adların sırrına sahip olanlar, stratejik bir operasyonu ya da bir tayfunu bir özel

---

34 Virginia Woolf, *Mrs. Dalloway*, İlknur Özdemir (çev.), Kırmızı Kedi Yayınevi, 2012, s. 8. *(ç.n.)*

35 G. Guillaume çok ilginç bir fiil kavrayışı önermiştir. "Süreç" içinde sarmalanan içsel bir zamanla çağların ayrımına gönderen dışsal bir zaman arasında bir ayrım yapar ("Epoques et niveaux temporels dans le système de la conjugaison française", *Cahiers de linguistique structurale*, Kanada, 1955). Bize göre bu iki kutuptan biri mastar-oluş olan Aion'a, diğeriyse şimdi-olmak olan Chronos'a denk düşer. Her fiil yalnızca kendi doğasına göre değil, aynı zamanda kiplerinin ve zamanın nüanslarına göre az çok ya bir kutba ya da diğer kutba meyillidir. Bunun istisnası her iki kutba da denk düşen "oluş" ve "olmak"tır. Proust Flaubert'in üslubu üzerine incelemesinde Flaubert'deki hikâye-bileşik zamanın bir mastar-oluş değeri kazandığını gösterir (*Chroniques*, Gallimard, s. 197-199).

36 Bu özel adlar problemi (hangi anlamda özel ad sınıflandırma sınırlarının dışındadır ve bir başka doğaya sahiptir ya da tam sınırdadır ve hâlâ ona dahildir?) hakkında bkz. Gardiner, *The Theory of Proper Names*, Londra; ve Lévi-Strauss, *Yaban Düşünce*, 7. bölüm.

adla adlandıran askerler ve meteorologlardır. Özel ad zamanın öznesi değil, bir mastarın failidir. Bir boylam ve bir enlem işaretler. Kene, Kurt, At, vb. gerçek özel adlarsa, bu onları karakterize eden cinse ve türe dayalı adlandırıcılar olmalarından dolayı değil, onları oluşturan hızlardan ve onları dolduran duygulamlardan dolayıdır: Onların oldukları olaydan dolayıdır – kendileri için olan ve düzenlemelerde yer alan olay, Küçük Hans'ın at-oluşu, Adam'ın kurt-oluşu, Stoacının kene-oluşu (diğer özel adlar).

Üçüncü olarak, belirsiz artikel ve zamir mastar fiilden daha fazla belirsiz değildir. Ya da daha çok, yalnızca kendisi belirsiz olan bir biçime ya da belirlenebilir bir özneye uygulandıkları ölçüde belirlenimden eksik kalmazlar. Öte yandan, bireyleşmesi bir biçimden geçmeyen ve bir özne aracılığıyla meydana gelmeyen olayları, *hecceite*'leri ortaya koyduklarında hiçbir eksiklik barındırmazlar. O halde belirsiz olan, azami belirlenime sahiptir: Bir zamanlar, bir çocuk dövülür, bir at düşer... Burada, oyuna sokulan öğeler kavramlarının ve kişilerinin öznelliğinin biçiminden bağımsız olarak parçası oldukları düzenlemede bireyleşmelerini bulurlar. Çocukların belirsiz olanı bir belirsiz olarak değil, aksine bir kolektifte bireyleşen bir şey olarak ele aldıklarını defalarca gördük. Psikanalizin ne pahasına olursa olsun belirsizlerin arkasında gizli bir belirli, bir sahiplenici, bir kişi olmasını isteyen çabalarına şaşırmamızın nedeni budur: Çocuk "*bir* göbek", "*bir* at" der, "*insanlar* nasıl büyür?" diye sorar, "*bir* çocuk *dövülüyor*" der, psikanalist "benim karnım", "baba" diye anlar, soruyu "babam gibi büyük mü olacağım" haline getirir. Psikanalist şunu sorar: Kim dövülüyor ve kimin tarafından?[37] Ama dilbilimin kendisi bir kişibilimden ayrılamaz olduğu ölçüde, aynı önyargıdan muaf değildir; ve yalnızca belgisiz artikel ve zamir değil, aynı zamanda kişi zamirinin üçüncü kişisi de ona ilk iki kişiye özgü olan ve her türlü sözcelemenin koşulu gibi olan öznelliğin belirleniminden yoksun görünür.[38]

Aksine, üçüncü kişinin belirsizliğinin, O, ONLAR'ın bu açıdan herhangi bir belirsizlik ima etmediğini ve sözceyi artık bir sözceleme öznesine değil, bir koşul olarak kolektif bir düzenlemeye bağladığına inanıyoruz. Blanchot Belirsiz Kişi'nin ve O'nun – ölü*nüyor*, *o* mutsuzdur[39] – hiçbir şekilde bir öznenin yerini almadığını, ama

---

37 Psikanalizin çocuklarda göründüğü şekliyle belirsiz artikel veya zamir kullanımına kayıtsız kalmasıyla ilgili bu problemle daha önce karşılaşmıştık: en başta Freud'da ve daha da fazla Melanie Klein'da (onun analiz ettiği çocuklar ve özellikle de Küçük Richard "bir", "biz", "insanlar" terimleriyle konuşur, ama Melanie Klein bunları kişisel ve sahiplenici aile tabirlerine geri getirmek için inanılmaz bir çaba sarf eder). Psikanaliz alanında bir tek Laplanche ve Pontalis'in, belirsizlerin özel bir rolü olduğu hissine sahip olduklarını düşünüyoruz; onlar çok hızlı indirgeyici yorumlara karşı çıkmışlardır: "Fantasme originaire...", *Temps Modernes*, sayı 215, Nisan 1964, s. 1861, 1868.

38 E. Benveniste'teki, dilin kişiselci ya da öznelci kavranışı hakkında bkz. *Problèmes de linguistique générale*, 20. ve 21. bölümler (özellikle de s. 255, 261).

39 Fransızcadaki *on* kişi zamiri bir olayın hem kişisiz gerçekleşmesini hem de kolektif karakterini vurguladığından hem pasif olarak hem de "biz" anlamında kullanılır. *(ç.n.)*

biçimlenmemiş olandaki ve kişiler tarafından gerçekleştirilemez olandaki olayı taşıyan ya da çekip çıkartan, *hecceite* tipinde bir düzenleme lehine her türlü özneyi ortadan kaldırdığını söylemekte haklıdır ("onların başlarına, ancak ben deme kudretlerinden vazgeçerek tekrar kavrayabilecekleri bir şey gelir").[40] "O" bir özneyi temsil etmez, bir düzenlemeyi diyagramlaştırır. Sözceleri üst-kodlamaz, onları birinci ve ikinci tekil kişide olduğu gibi aşmaz; aksine, onların, imleyen ya da özneleştiren gruplaşmaların tiranlığına, boş artıklıklar rejimine düşmelerine engel olur. Onun dile getirdiği ifade zincirleri içeriklerin azami meydana geliş ve oluş içerecek şekilde düzenlenebildiği zincirlerdir. "Yazgı gibi gelirler... nereden geldiler, buraya kadar nasıl girdiler...?" – O ya da Belirsiz Kişi, belirsiz artikel, özel ad, mastar fiil: AT OLUŞ BİR HANS, ONA BAKMAK KURT ADLI BİR SÜRÜ, ÖLÜNÜYOR, YABAN ARISI KARŞILAŞMAK ORKİDE, ONLAR GELMEK HUNLAR. Tutarlılık düzlemindeki küçük anonslar, telgraf makineleri (burada yine, Çin şiirinin yöntemlerini ve en iyi yorumcuların önerdikleri tercüme kurallarını düşünüyoruz).[41]

Bir Düzlem [*Plan*] *Yapıcının Anıları.* — Belki de iki düzlem, düzlemi kavramanın iki tarzı vardır. Düzlem görüleni görülür, işitileni işitilir..., vb. kılan, verili olanın şu ya da bu hal altında, şu ya da bu uğrakta her an verilmesini sağlayan gizli bir ilke olabilir. Ama düzlemin kendisi verili değildir. O doğası gereği gizlidir. O ancak, verili olandan hareketle (eşzamanlı ya da ardışık, eşsüremli ya da artsüremli olarak) çıkarsanabilir, tetiklenebilir, sonuç olarak çıkarılabilir. Böyle bir düzlem [plan] aslında hem organizasyon hem de gelişme düzlemidir: Yapısal ve oluşumsaldır, aynı anda her ikisi birdendir; yapı ve oluşum; gelişimleriyle birlikte, biçimlenmiş organizasyonların yapısal düzlemi [planı] ve organizasyonlarıyla birlikte, evrimsel gelişimlerin oluşumsal düzlemi [planı]. Bunlar düzlemin bu ilk kavranışındaki nüanslardır yalnızca. Ve bu nüanslara çok fazla önem vermek daha önemli bir şeyi kavramamızı engeller: Bu şekilde kavranan veya bu şekilde yapılan düzlem [plan] her şekilde biçimlerin gelişimini ve öznelerin oluşumunu ilgilendirmektedir. Biçimler için zorunlu olan gizli bir yapı, özneler için zorunlu olan saklı bir imleyen. Bundan da düzlemin [planın] kendisinin verili olmadığı sonucu çıkar. O yalnızca, verdiğine ek bir boyutta (n + 1) var olur. Bu da onu ereksel bir düzlem [plan], bir amaç, zihinsel bir ilke haline getirir. Bu bir aşkınlık düzlemidir [planıdır]. Ya bir gelişmenin en önemli terimini belirlediğinden ya

40 Maurice Blanchot'nun temel metinleri dilbilimdeki "bağlayıcılar" ve kişibilim teorisini reddetme yolunda değerlidir: bkz. *L'entretien infini*, Gallimard, s. 556-567. Ve "ben mutsuzum" ve "o mutsuz" ya da "ben ölüyorum" ve "ölünüyor" önermeleri arasındaki fark hakkında bkz. *La part du feu*, s. 29-30, ve *L'espace littéraire*, s. 105, 155, 160-161. Blanchot tüm bu vakalarda, belirsizin, "gündelik bayağılık"la hiçbir ilgisinin olmadığını, bunun daha çok kişi zamiri tarafında yer aldığını gösterir.

41 Örneğin, François Cheng, *L'écriture poétique chinoise*, Ed. du Seuil: "edilgen prosedürler" adını verdiği şeyin analizi, s. 30 vd.

da bir yapının orantı ilişkilerini kurduğundan bir benzeşlik düzlemidir [planıdır]. O, bir tanrının zihninde ya da yaşamın, ruhun ya da dilin bilinçdışında olabilir: Daima kendi etkileri üzerinden sonuca bağlanır. Daima çıkarsanır. *İçkin olduğu söylense bile*, yalnızca yoklukla, benzeş olarak (metaforik, metanomik olarak, vb.) böyledir. Ağaç tohumda verilidir, ama verilmeyen bir düzlemin [planın] işlevi olarak. Aynısı müzik için de geçerlidir. Gelişme ya da organizasyon ilkesi, geliştirdiği ya da organize ettiği şeyle doğrudan ilişki içinde, kendisi olarak belirmez: Sessel olmayan, kendisi olarak veya kendisi için "işitilir" olmayan aşkın bir bileşim ilkesi vardır. Bu da tüm olası yorumlara geçit verir. Biçimler ve gelişimleri, özneler ve oluşumları aşkın bir birlik veya gizli bir ilke olarak işleyen bir düzleme [plana] gönderir. Düzlem [plan] daima ortaya serilebilir, ama bir parça olarak, verdiği şeyde verilmeyen olarak. Balzac ve hatta Proust bile eserlerinin organizasyon ya da gelişme düzlemini [planını] bir üst-dilde ortaya sermemiş midir? Stockhausen de ses biçimlerinin yapısını, onları işitilir kılmayı başaramadığından, onların "yanında" ortaya serme gereği duymamış mıdır? Yaşam düzlemi [planı], müzik düzlemi [planı], yazı düzlemi [planı], hepsi aynı: Olduğu haliyle verilebilir olmayan, yalnızca geliştirdiği biçimlerin ve oluşturduğu öznelerin işlevi olarak çıkarsanabilen bir düzlem [plan] – çünkü bu biçimler ve bu özneler bu düzlem [plan] *için*dir.

Ve sonra tamamen farklı bir düzlem ya da düzlemin tümüyle başka bir kavranışı vardır. Burada, artık ne biçimler ya da biçimsel gelişimler ne de özneler ve öznel oluşumlar vardır. Artık yapı olmadığı gibi, oluşum da yoktur. Biçimlenmemiş, en azından göreli olarak biçimlenmemiş öğeler, moleküller ve her türden parçacıklar arasında yalnızca hareket ve durağanlık, hız ve yavaşlık ilişkileri vardır. Kolektif düzenlemeler oluşturan *hecceite*'ler, duygulamlar, öznesiz bireyleşmeler vardır yalnızca. Hiçbir şey geliştirilmez, ama şeyler er ya da geç varma ve hız bileşimlerine göre şu ya da bu düzenlemeyi oluştururlar. Hiçbir şey özneleştirilmez, fakat *hecceite*'ler güç ya da özneleştirilmemiş duygulam bileşimlerine göre oluşurlar. Yalnızca boylamları ve enlemleri, hızları ve *hecceite*'leri tanıyan bu düzleme tutarlılık ya da bileşim düzlemi adını veriyoruz (organizasyon ya da gelişme düzlemine karşıt olarak). Bu, zorunlu olarak bir içkinlik ve tek-anlamlılık düzlemidir. Bu yüzden, doğayla hiçbir ilgisi olmamasına rağmen, ona Doğa düzlemi diyoruz, çünkü bu düzlemde doğalla yapay arasında hiçbir fark yoktur. Ne kadar çok boyuta sahip olursa olsun, onda olup bitenlere dönük ek bir boyut asla yoktur. Tam da bu nedenle doğal ve içkindir. Aynısı çelişki ilkesi için de geçerlidir: Bu düzleme çelişmezlik düzlemi de diyebilirdik. Tutarlılık düzlemi tutarsızlık düzlemi olarak da adlandırılabilir. Bu, artık zihinsel bir tasarıma değil, soyut bir tasarıma gönderen geometrik bir düzlemdir. Olup bitenlerle birlikte sürekli boyutları artan, bu arada da düzlemselliğinden hiçbir şey yitirmeyen bir düzlemdir. Dolayısıyla bir çoğalma, kalabalıklaşma, bulaşma düzlemidir, ama malzemenin bu çoğalmasının bir evrimle, bir biçimin gelişmesiyle

veya biçimlerin soy-bağıyla hiçbir ilgisi yoktur. Hatta bir ilkeye geri dönecek bir gerilemeyle hiç mi hiç ilgisi yoktur. Tam aksine, o, biçimin zamanları ve hızları serbest bırakmak üzere sürekli çözüldüğü bir *içe-evrilmedir*. Sabit bir düzlem, sessel, görsel veya yazılı, vb. sabit bir düzlemdir. Burada sabit hareketsiz anlamına gelmez: O, tüm göreli hızların ve yavaşlıkların ve yalnızca onların ortaya çıktığı mutlak bir hareket ve durağanlık halidir. Bazı modern müzisyenler tüm klasik Batı müziğine egemen olduğu varsayılan aşkın organizasyon düzlemiyle, daima verdiğiyle birlikte verilen, algılanamaz-olanı algılatan ve artık bir tür moleküler şırıltı içinde yalnıza diferansiyel hızları ve yavaşlıkları taşıyan sessel bir içkin düzlemi karşıtlığa sokarlar: *Sanat eseri saniyenin saniyelerini, onda birini, yüzde birini işaretlemelidir.*[42] Söz konusu olan daha çok, Aion'un, dalgalandıran müziğe dönük atımsız bir zamanın, Boulez'in deyişiyle, biçimlerin yerlerini saf hız değişimlerine bıraktıkları bir elektronik müziğin serbest bırakılmasıdır. Her türlü yapıya ve oluşuma karşı süreci, atımlı zamana ya da tempoya karşı dalgalandıran zamanı, her türlü yorumlamaya karşı deneylemeyi olumlayan ve sessel durağanlık olarak sessizliğin de hareketin mutlak halini işaretlediği bu sessel sabit düzlemi en mükemmel şekilde ortaya çıkartan ilk kişi hiç kuşkusuz John Cage olmuştur. Aynısı görsel sabit düzlem için de söylenebilir: Godard örneğin, sinemanın sabit düzlemini [planını], biçimlerin arkalarında yalnızca bileşik hareketler arasındaki çok küçük hız çeşitlemelerini bıraktıkları bu hale etkili bir şekilde taşımıştır. Nathalie Sarraute ise iki yazı düzlemine dönük açık bir ayrım önerir: biçimleri (türler, temalar, motifler) organize edip geliştiren, özneler (kişiler, karakterler, hisler) atayıp evrimleştiren aşkın bir düzlem ve anonim bir maddenin parçacıklarını serbest bırakan, biçimlerin ve öznelerin "kılıf"ı üzerinden onları iletişime sokan, bu parçacıklar arasında yalnızca hareket ve durağanlık, hız ve yavaşlık, dalgalandıran duygulam ilişkilerini tutan ve böylece düzlemin kendisi algılanırken, aynı zamanda bizim de algılanamaz-olanı algılamamızı sağlayan tümüyle başka bir düzlem (mikro düzlem, moleküler düzlem).[43] O halde iyi kurulmuş bir soyutlama açısından bakıldığında, sanki iki düzlem, iki düzlemin kavranışı açıkça ve mutlak bir şekilde birbirine karşıtmış gibi yapabiliriz. Bu bakış açısından hareketle şunu söylüyoruz: Şu tipteki önermeler arasındaki farkı açıkça görebilirsiniz, 1) biçimler gelişir, özneler ancak çıkarsanabilen bir düzleme (organizasyon-gelişme düzlemi) göre oluşturulur; 2) zorunlu olarak, verdiğiyle aynı anda verilen bir düzlemin işlevi olarak,

---

42 Bkz. "yinelemeci" [*repetitive*] adı verilen Amerikalı müzisyenlerin, özellikle de Steve Reich ve Philip Glass'ın beyanları.

43 Nathalie Sarraute *L'ère du soupçon*'da, örneğin, Proust'un nasıl hem iki düzlem arasında gidip geldiğini hem de karakterlerinden "elle tutulamaz bir malzemenin sonsuz küçük parçacıklarını" çıkarttığını, ama aynı zamanda parçacıklarının tümünü tutarlı bir biçimde birleştirdiğini, şu ya da bu karakterin kılıfına kaydırdığını gösterir: bkz. s. 52, 100.

biçimlenmemiş öğeler arasında yalnızca hızlar ve yavaşlıklar, özneleştirilmemiş güçler arasında yalnızca duygulamlar vardır (tutarlılık ya da bileşim düzlemi).[44]

19. yüzyıl Alman Edebiyatı'ndan üç temel vakayı ele alalım: Hölderlin, Kleist ve Nietzsche. – İlki, Robert Rovini'nin analiz ettiği, Hölderlin'in olağanüstü bileşimi *Hyperion*: mevsim tipindeki *hecceite*'lerin önemi. Bunlar, iki farklı şekilde "anlatının çerçevesini" (düzlem [plan]) ve çerçevede neler olup bittiğinin ayrıntılarını (düzenlemeler ve karşılıklı-düzenlemeler) oluşturur.[45] Ama aynı zamanda, mevsimlerin ardışıklığı ve farklı yıllarda aynı mevsimin üst üste binmesi biçimleri ve kişileri çözer ve sanki anlatı elle tutulamaz bir maddeden kaçıyormuşçasına ilerliyormuş gibi hareketleri, hızları, gecikmeleri ve duygulamları açığa çıkartır. Ve belki de bir "*realpolitik*"le, bir savaş makinesiyle, müzikal bir uyumsuzluk makinesiyle ilişkisi budur.

Kleist: Onda her şey, yazısında olduğu kadar yaşamında da hız ve yavaşlık haline gelir. Art arda gelen donakalımlar ve aşırı hızlar, baygınlık nöbetleri ve ok atışları. Atında uyu ve dörtnala git. Bayılmanın yardımıyla, bir boşluğu aşarak, bir düzenlemeden diğerine atla. Kleist "yaşam düzlemlerini [planlarını]" çoğaltır, ama onun boşlukları ve başarısızlıkları, sıçramaları, depremleri ve vebaları daima tek bir düzlemde içerilir. Düzlem bir organizasyon ilkesi değil, bir ulaşım aracıdır. Hiçbir biçim gelişmez, hiçbir özne oluşmaz; ama duygulamlar yer değiştirir, oluşlar mancınıkla fırlatılır ve bloklar oluşturur, Akhilleus'un kadın-oluşunda ve Penthesilea'nın dişi köpek-oluşunda olduğu gibi. Kleist biçimlerin ve kişilerin soyut bir çizgideki bir ağırlık merkezinin yer değiştirmesiyle ve bu çizgilerin bir içkinlik düzleminde birleştirilmesiyle üretilen görünüşlerden ibaret olduğunu harika bir şekilde açıklamıştır. Kleist için ayı büyüleyici bir hayvandır, onu kandırmak imkansızdır, çünkü zalim küçük gözleriyle, görünüşlerin ardında yatan "hareketin gerçek ruhunu", *Gemüt*'ü ya da öznel-olmayan duygulamı görür: Kleist'ın ayı-oluşu. Ölüm bile yalnızca, çok farklı hızlardaki temel tepkimelerin kesişimi olarak düşünülebilir. *Bir kafatası patlar*, Kleist'ın takıntısı. Kleist'ın tüm yapıtları devlete karşı çağrılan bir savaş makinesiyle, resme ya da "tablo"ya karşı çağrılan bir müzik makinesiyle katedilir. Goethe ve Hegel'in bu yeni yazıdan bu kadar nefret etmesi tuhaftır. Çünkü onlara göre düzlem Biçim'in ayrılmaz bir şekilde uyumlu gelişimi ve Özne'nin, kişiliğin veya karakterin düzenlenmiş oluşumu (duygusal eğitim, karakterin tözsel ve içsel sağlamlığı, biçimlerin uyumu veya benzeşliği ve gelişmenin sürekliliği, devlet kültü, vb.) olmalıdır. Onların Düzlem [Plan] kavrayışı Kleist'ınkine tümüyle karşıttır. Kleist'ın ve elbette Hölderlin'in Goethe ve Hegel karşıtlığı. Goethe Kleist'ı aynı zamanda, sabit bir düzlem gibi saf bir "durağan süreç" kurmakla, her türlü merkezi karakterin gelişimini engelleyen boşluklar ve

---

44 Bkz. Artaud'nun iki Düzlem ayrımı, bunlardan biri tüm yanılsamaların kaynağı olarak mahkûm edilir: *Les Tarahumaras, Œuvres complètes*, cilt IX, s. 34-35.

45 Robert Rovini, "Önsöz", Hölderlin, *Hypérion* içinde, 10-18.

sıçramalar getirmekle ve büyük bir his karmaşasına neden olan bir duygulam şiddetini harekete geçirmekle suçladığında, meselenin özüne ulaşır.[46]

Nietzsche de aynı şeyi başka araçlarla yapar. Artık biçimlerin gelişimi veya öznelerin oluşumu yoktur. Wagner'i eleştirdiği nokta armoni formlarını hâlâ fazlasıyla kullanıyor olması ve fazlasıyla pedagojik kişileri ya da "karakterleri" tutmuş olmasıdır: çok fazla Hegel ve çok fazla Goethe. Oysa diğer yanda Bizet var, der Nietzsche... Bize öyle geliyor ki, Nietzsche'nin problemi fragmanlar halinde yazması değil. Hızlar ve yavaşlıklar: yavaş ya da hızlı yazmak değil, yazının ve diğer her şeyin parçacıklar arasındaki hız ve yavaşlıkların üretimi olması. Hiçbir biçim buna direnemez, hiçbir karakter ya da özne bunda hayatta kalamaz. Zerdüşt'ün yalnızca hızları ve yavaşlıkları vardır ve ebedi dönüş, ebedi dönüşün yaşamı atımsız zamanın ilk büyük somut serbest kalışıdır. *Ecce Homo*'nun yalnızca *hecceite*'lerle bireyleşmeleri vardır. Bu şekilde kavranan Düzlem'in [Plan'ın] daima başarısızlığa uğraması, fakat başarısızlıkların da düzlemin [planın] ayrılmaz bir parçası olması kaçınılmazdır: bkz. *Güç İstenci* için hazırlanan çok sayıda düzlem [plan]. Nitekim, bir aforizma söz konusu olduğunda, onun öğeleri arasında yeni hız ve yavaşlık ilişkileri kurmak daima olanaklı ve hatta zorunlu olacaktır, bu da onun gerçekten düzenleme değiştirmesini, bir düzenlemeden diğerine atlamasını sağlayacaktır (bu nedenle sorun fragman sorunu değildir). Cage'in dediği gibi, başarısız olmak düzlemin [planın] doğasında vardır.[47] Bunun nedeni tam da onun bir organizasyon, gelişim ya da oluşum düzlemi [planı] olması değil, bir istenç-dışı çapraz-dönüşüm düzlemi [planı] olmasıdır. Veya Boulez: "Makineyi, bir kaseti her çaldığınızda farklı zamansal karakteristikler verecek şekilde programlayın." O halde düzlem [plan] – yaşam düzlemi, yazı düzlemi, müzik düzlemi, vb. – başarısızlığa uğramak zorundadır, çünkü ona sadık olmak olanaksızdır, fakat başarısızlıklar da düzlemin parçasıdır, çünkü düzlem her defasında açımladığı boyutlarla birlikte büyür ya da küçülür (*n*-boyutlu düzlemsellik). Aynı anda hem savaş hem müzik ve hem de bulaşma-çoğalma-içe-evrilme makinesi olan tuhaf bir makine.

İki tür düzlem arasındaki karşıtlık neden hâlâ soyut bir varsayıma götürüyor? Çünkü birinden diğerine fark edilmeyen derecelerle ve farkına varmadan geçiyoruz ya da ancak sonradan bunun farkına varabiliyoruz. Çünkü sürekli birini diğerinin üzerine koyarak ya da birini diğerinden çıkartarak kuruyoruz. Örneğin, dalgalandıran içkinlik düzleminin yüzeyde serbestçe oynamasına izin vermek yerine, onun

---

46 Mathieu Carrière'in Kleist hakkındaki yayımlanmamış bir çalışmasından yararlanıyoruz.

47 "*A Year From Monday*'in başlığı nereden geliyor?" – "Bir grup arkadaşla bir yıl sonra ilk pazartesi tekrar Meksika'da buluşmak üzere oluşturduğumuz bir plan hakkında. Bir cumartesi günü buluştuk ve planımız asla gerçekleşmedi. Bu bir sessizlik biçimidir. (...) Planımızın başarısız olduğu gerçeği, buluşmayı beceremediğimiz gerçeği, her şeyin başarısız olduğu anlamına gelmez. Plan bir başarısızlık değildi" (John Cage, *Pour les oiseaux*, D. Charles ile söyleşiler, Belfond, s. 111).

diğer tarafa geçmesi ve organizasyonun bakış açısından artık bir benzeşlik ilkesinden ve gelişimin bakış açısından artık bir süreklilik yasasından başka bir şey olamayan bir zemin rolünü üstlenmesi için tek yapmamız gereken onu Doğa'nın derinliklerine batırmak, gömmektir.[48] Organizasyon ya da gelişme düzlemi katmanlaşma dediğimiz şeyi etkili bir şekilde kapsar: Biçimler ve özneler, organlar ve işlevler "katmanlar" ya da katmanlar arasındaki ilişkilerdir. Oysa içkinlik, tutarlılık ya da bileşim düzlemi olarak düzlem en yapay yollarla dahi olsa, bütün Doğa'nın bir katmansızlaşmasını içerir. Tutarlılık düzlemi organsız bedendir. Tutarlılık düzleminde belirdiği haliyle, parçacıklar arasındaki saf hız ve yavaşlık ilişkileri yersizyurtsuzlaşma hareketlerini içerir, tıpkı saf duygulamların bir öznesizleşme girişimini içermesi gibi. Üstelik, tutarlılık düzlemi onu açımlayan yersizyurtsuzlaşma hareketlerinden, onu çizen ve yüzeye çıkartan kaçış çizgilerinden, onu oluşturan oluşlardan önce var olmaz. Organizasyon düzlemi daima kaçış çizgilerini tıkamaya, yersizyurtsuzlaşma hareketlerini durdurmaya veya kesintiye uğratmaya, ezmeye, yeniden-katmanlaştırmaya, biçimleri ve özneleri derinlerde yeniden-kurmaya çabalayarak sürekli tutarlılık düzlemi üstünde çalışır. Ve buna karşılık olarak, tutarlılık düzlemi sürekli kendisini organizasyon düzleminden çıkartır, parçacıkları katmanlardan çekip alır, biçimleri hız veya yavaşlık yoluyla bulandırır, düzenlemelerin ya da mikro-düzenlemelerin gücüyle işlevleri kırar. Ama yine de tutarlılık düzleminin salt bir ortadan-kaldırma ya da ölüm düzlemi haline gelmemesi için çok temkinli olmak gerekir. İçe-evrilme farksızlaşmaya dönük bir gerilemeye dönüşmemelidir. Bunun için de içlerinden malzemeler, duygulamlar ve düzenlemeler çıkartmak için asgari bir katman, asgari bir biçim ve işlev, asgari bir özne tutmak gerekmez mi?

Bu yüzden, iki düzlem arasındaki karşıtlığı iki soyut kutup olarak kurmalıyız: Örneğin, sessel biçimler ve onların gelişimi üzerine kurulu olan Batı müziğinin aşkın organizasyon düzleminin karşısına, hızlardan ve yavaşlıklardan, hareketlerden ve durağanlıklardan meydana gelen Doğu müziğinin içkin tutarlılık düzlemini koyuyoruz. Ama somut varsayıma göre, Batı müziğinin her türlü oluşu, her türlü müzikal oluş asgari sayıda sessel biçimi ve hatta hızların ve yavaşlıkların içinden geçebileceği, onları tam olarak asgariye indiren armonik ve melodik işlevleri içerir. Beethoven görece zayıf üç veya dört notalı temalarla en şaşırtıcı çok-sesli zenginliği üretir. Sürekli bir gelişimin eşlik ettiği, biçimin çözülmesiyle (içe-evrilme) bir olan maddi bir çoğalma vardır. Belki de Schumann'ın dehası bir biçimin, yalnızca maddi ve duygusal olarak atfedilen hız ve yavaşlık ilişkileri için geliştirilmesi bakımından en çarpıcı vakadır.

---

48 Bu nedenle Goethe'yi aşkın bir Düzlem örneği olarak alabildik. Bununla birlikte Goethe bir Spinozacı olarak kabul edilir: Botanik ve zooloji çalışmalarında içkin bir bileşim düzlemini keşfeder, bu da onu Geoffroy Saint-Hilaire'e yaklaştırır (bu benzerliğe genelde dikkat çekilmiştir). Bununla birlikte, Goethe Biçim'in gelişimi ve Özne'nin oluşumu-eğitimi şeklindeki ikili fikri daima koruyacaktır: Böylece onun içkinlik düzlemi halihazırda diğer kutba doğru geçmiş olur.

Müzik biçimlerini ve motiflerini, yalnızca organizasyon ve hatta gelişme yasalarına göre meydana gelmeyen zamansal dönüşümlere, artışlara veya azalmalara, yavaşlamalara veya hızlanmalara sürekli bağımlı kılmıştır. Genişleme veya daralma halindeki mikro-aralıklar kodlanmış aralıklarda oynar. Wagner ve Wagner-sonrası müzisyenler ses parçacıkları arasındaki hız çeşitlenmelerini çok daha geniş ölçüde serbest bırakırlar. Ravel ve Debussy tam da hızlar ve yavaşlıklar üzerinden biçimi kırmaya, etkilemeye, dönüştürmeye yetecek kadar biçim tutarlar. *Bolero* biçimi patlayacak noktaya götürmek üzere asgari biçimi koruyan makinesel bir düzenlemenin neredeyse karikatüre dönmüş bir örneğidir. Boulez küçük motiflerin çoğalmalarından, kinematik ve duygulamsal olarak ilerleyen, basit bir biçime hız göstergeleri ekleyerek onu sürükleyen ve iç-kaynaklı olarak basit biçimsel ilişkilerden son derece kompleks dinamik ilişkiler üretmeyi sağlayan, küçük notaların birikimlerinden söz eder. Bir Chopin rubatosu bile yeniden üretilemez, çünkü her defasında farklı zaman özelliklerine sahip olacaktır.[49] Sanki değişken hızdaki uçsuz bucaksız bir tutarlılık düzlemi biçimlerden ve işlevlerden, biçimlerden ve öznelerden parçacıklar ve duygulamlar çıkartmak üzere sürekli onları sürüklüyordur. Tüm bir hızlar çeşitliliğini koruyan bir saat.

Bir genç kız nedir, bir grup genç kız nedir? En azından Proust onların kolektif ya da tekil bireyleşmelerinin öznellikle değil, *hecceite*'yle, saf *hecceite*'yle işlediğini kesin olarak göstermiştir: "kaçak varlıklar". Bunlar hız ve yavaşlık ilişkileridir, başka bir şey değil. Genç bir kız hızı bakımından geç kalmıştır: O kendisini bekleyen kişinin göreli zamanıyla ilişkili olarak çok fazla şey yapmış, çok sayıda uzaydan geçmiştir. Böylece genç kızın bariz yavaşlığı beklememizin çılgın hızına dönüşür. Bu bağlamda ve *Kayıp Zamanın İzinde*'nin tamamı için Swann'ın anlatıcıyla hiçbir şekilde aynı durumda olmadığını söylemeliyiz. Swann ikincil ve nadir anlar dışında, anlatıcının bir taslağı veya öncüsü değildir. Hiçbir şekilde aynı *düzlem*de değildirler. Swann sürekli olarak özne, biçim, özneler arası benzerlik, biçimler arası uygunluk terimleriyle düşünür ve hisseder. Odette'in bir yalanı onun için gizli öznel içeriği keşfedilmesi gereken ve amatör bir dedektif etkinliği uyandıran bir biçimdir. Vinteuil'ün müziği onun için başka bir şeyi anımsatması, başka bir şeye geri dönmesi, başka biçimleri, resimleri, yüzleri veya manzaraları yankılaması gereken bir biçimdir. Anlatıcı Swann'ın ayak izlerini pekâlâ izleyebilse de aslında başka bir öğede, başka bir düzlemdedir. Albertine'den gelen bir yalanın artık fazla bir içeriği yoktur; tam tersine, sevgilinin

49 Tüm bu noktalar (çoğalma-çözülme, birikme, hızların işaretlenmesi, dinamik ve duygulamsal rol) hakkında bkz. Pierre Boulez, *Par volonté et par hasard*, s. 22-24, 88-91. Boulez bir başka metinde Wagner'in bilinmeyen bir yönü hakkında ısrar eder: Ana motifler kendilerini sahneye ait karakterlere bağımlı olmaktan kurtarmakla kalmaz, aynı zamanda açımlanma hızları da bir "biçimsel kod"un ya da "tempo"nun tutuşundan kendilerini kurtarırlar ("Le temps re-cherché", *Das Rheingold Programmheft* içinde, cilt I, Bayreuth, 1976, s. 3-11). Boulez Wagnerci motiflerin bu dönüştürülebilir ve dalgalandıran rolünü anlayan ilk kişilerden biri olması bakımından Proust'u takdir eder.

gözlerinden çıkan ve yalnızca kendisi için geçerli olan, anlatıcının görsel veya işitsel alanında çok hızlı giden bir parçacığın yayılmasıyla karıştırılma eğilimindedir. Bu moleküler hız dayanılamazdır, çünkü Albertine'in olmak istediği ve zaten olduğu bir mesafeyi, bir *yakınlığı* belirtir.[50] Öyleyse anlatıcının tavrı ilkesel olarak, soruşturma yürüten bir detektifin tavrı değil, çok farklı bir figür olan gardiyanın tavrıdır: Hızın efendisi nasıl olunabilir, buna bir sinir ağrısı gibi, sinirli bir şekilde ve bir şimşek gibi, algısal olarak nasıl dayanılabilir? Albertine için bir cezaevi nasıl yaratılabilir? Ve kıskançlık artık aynı kıskançlık değilse, Swann'dan anlatıcıya geçtiğimizde, müziğin algısı da aynı değildir: Vinteuil giderek benzeş biçimlere ve karşılaştırılabilir öznelere göre kavranmaktan çıkar ve çeşitlenmekte olan bir tutarlılık düzleminde, hatta müziğin ve *İzinde*'nin düzleminde birleşen işitilmedik hızları ve yavaşlıkları üstlenir (tıpkı Wagnerci motiflerin her türlü biçimsel sabitliği ve kişilerin tayin edilmesini bir yana bırakması gibi). Öyle görünüyor ki Swann'ın şeylerin akışını yeniden-yerliyurtlulaştırmaya (Odette'i bir sırda, resmi bir yüzde, müziği *Bois de Boulogne*'da yeniden-yerliyurtlulaştırmaya) yönelik umutsuz çabaları yerini yersizyurtsuzlaşmanın hızlandırılmış hareketine, soyut makinenin doğrusal bir ivmesine bırakıyor ve Eser'i her şeyi çözme ve ölme pahasına besleyen gittikçe daha güçlü katsayıları izleyerek yüzleri ve manzaraları ve sonra aşkı, sonra kıskançlığı, sonra resmi, sonra müziğin kendisini sürüklüyor. Zira anlatıcı kısmi zaferlere rağmen projesinde başarısız olur; bu proje hiçbir şekilde zamanın bulunması ya da belleğin zorlanması değildir, anlatıcının astımının ritmindeki hızların efendisi olmaktır. Bir yok oluşla yüz yüze gelmektir. Ama başka bir çıkış olanaklıydı ya da Proust onu olanaklı hale getirdi.

Bir Molekülün Anıları. — Hayvan-oluş diğer oluşlardan yalnızca biridir. İçinde bir tür düzen ya da belirgin bir ilerleme kurabileceğimiz oluş dilimlerine kapılmış bir haldeyiz: kadın-oluş, çocuk-oluş; hayvan, bitki ya da mineral-oluş; her türlü moleküler-oluşlar, parçacık-oluşlar. Lifler bizi birinden diğerine götürür, kapılardan ve eşiklerden geçip birbirlerine dönüşürler. Şarkı söylemenin veya beste yapmanın, resim yapmanın, yazmanın başka bir amacı yoktur belki de: bu oluşları zincirlerinden kurtarmak. Özellikle müzik; tüm bir kadın-oluş, bir çocuk-oluş yalnızca insan sesi (İngiliz sesi, İtalyan sesi, kontrtenör, kastrato) düzeyinde değil, temalar ve motifler düzeyinde de müziği kateder: küçük nakarat, ront, çocuk oyunları ve dansları. Enstrümantasyon ve orkestrasyon hayvan-oluşlarla, hepsinden öte kuş-oluşlarla ve daha pek çok başka oluşla doludur. Şırıltılar, ağıtlar, moleküler tiz-seslilikler her ne kadar enstrümanların

50 Hız ve yavaşlık temaları özellikle *La prisonnière*'de geliştirilmiştir: "[Kaçış varlıklarının] uyandırdığı ve başka varlıkların, hem de daha güzel olanlarının uyandırmadığı duyguları anlamak için onların hareketsiz değil, hareket halinde olduklarını fark etmek ve onların kişilerine, fizikte hız anlamındaki ime karşılık gelen bir imi eklediklerini fark etmek gerekir. (...) Böyle varlıklara, böyle kaçış varlıklarına, onların kendi doğaları ve bizim endişelerimiz kanatlar bağlar."

başka etmenlerle de birleşen evrimi bugün onlara tümüyle müzikal bir içeriğin bakış açısından yeni bir eşiğin değeri olarak giderek daha fazla önem veriyor olsa da başından beri oradadır: ses molekülü, parçacıklar arasındaki hız ve yavaşlık ilişkileri. Hayvan-oluşlar moleküler-oluşlara bağlanırlar. Bu da her türlü soruyu gündeme getirir.

Bir bakıma, sondan başlamalıyız: Tüm oluşlar halihazırda molekülerdir. Bunun nedeni, oluşun bir şeyi ya da birisini taklit etmek, onunla özdeşleşmek olmamasıdır. O, biçimsel ilişkilerin oranlanması da değildir. Bu iki figürden hiçbiri oluşa uygulanamaz; ne bir öznenin taklidi ne de bir biçimin orantısallığı söz konusudur. Oluş sahip olduğumuz biçimlerden, olduğumuz özneden, sahip olduğumuz organlardan ya da yerine getirdiğimiz işlevlerden hareketle, aralarında, oluşa girmek üzere olduğumuz ve üzerinden oluşa girdiğimiz şeye en *yakın* hareket ve durağanlık, hız ve yavaşlık ilişkileri kurduğumuz parçacıkların çekip çıkartılmasıdır. Oluş bu anlamda arzu sürecidir. Bu yakınlık veya yaklaşıklık ilkesi oldukça özeldir ve herhangi bir benzeşliği yeniden ortaya sürmez. Bir parçacığın bir *komşuluk veya birlikte-bulunuş bölgesini*, herhangi bir parçacığın bu bölgeye girdiğinde aldığı hareketi olabildiğince sağlam bir şekilde gösterir. Louis Wolfson tuhaf bir girişime atılır: Bir şizofren ana dilindeki her cümleyi olabildiğince çabuk bir şekilde benzer ses ve anlamlardaki yabancı sözcüklere tercüme eder; anoreksik buzdolabına koşar, kutuları yırtar, olabildiğince çabuk bir şekilde karnını doyurur.[51] Onun yabancı dillerden "kılık değiştirmiş" sözcükleri ödünç almaya gereksinim duyduğuna inanmak yanlış olur. Aksine, kendi dilinden artık bu dilin biçimine ait olamayan fiil parçacıklarını çıkarır, tıpkı yiyecekten artık oluşmuş besleyici maddelere ait olmayan yiyecek parçacıklarını çıkarması gibi: İki tür parçacık komşuluğa girer. Şu şekilde de söyleyebiliriz: Oluş birtakım hareket ve durağanlık ilişkileri alan parçacıklar yaymaktır, çünkü bunlar bu tür bir komşuluk bölgesine girerler. Ya da bu bölgeye giren parçacıklar yaymaktır, çünkü bunlar bu ilişkileri alırlar. Bir *hecceite* moleküler bir bölgeye, bir parçacık uzayına dayalı sisten ya da pustan ayrılamaz. Komşuluk ele alınan öznelerden ve belirlenmiş biçimlerden bağımsız olarak aynı moleküle ait olmayı işaret eden hem topolojik hem de kantik bir kavramdır.

Schérer ve Hocquenghem kurt-çocuklar problemini yeniden ele alarak, bu temel noktayı ortaya çıkardılar. Elbette, söz konusu olan, sanki çocuk "gerçekten" hayvan oluyormuş gibi gerçek bir üretim; onu gerçekten yetiştirmiş olan hayvanları taklit etmiş gibi bir benzerlik; ya da sanki otist, terk edilmiş ya da kaybolmuş çocuk bir hayvanın yalnızca "benzeş"i haline gelmiş gibi simgesel bir metafor değildir. Schérer ve Hocquenghem insan düzeninin indirgenemez olduğunu iddia eden bir kültürcülüğe ya da ahlakçılığa dayanan bu yanlış akıl yürütmeyi mahkûm etmekte haklıdırlar: Çocuk bir hayvana dönüştürülmediğinden, onunla hastalığının ya da reddedilmesinin tetiklediği şekilde yalnızca metaforik bir ilişkiye girilebilir. Schérer ve Hocquenghem

51 Louis Wolfson, *Le schizo et les langues*, Gallimard.

ise kendi açılarından, nesnel bir belirlenimsizlik ya da belirsizlik bölgesine, "ortak ya da ayırt-edilemez bir şeye", yalnızca otist çocuklarda değil, ama tüm çocuklarda "hayvanla insan arasındaki sınırın nereden geçtiğini söylemeyi olanaksız kılan" bir komşuluğa başvururlar; sanki çocuğu yetişkinliğe götüren evrimden bağımsız olarak, çocukta başka oluşlara, gerilemeler olmayan, "*bedende olduğu haliyle dolaysızca deneyimlenen bir insan-dışılığa*" tanıklık eden "diğer eşzamanlı olanaklar"a, "programlanmış bedenin dışındaki" doğaya karşı evliliklere yer var gibidir. Hayvan-oluşun bir gerçekliği vardır, her ne kadar hiç kimse gerçekten hayvan olmasa da. Bu yüzden, köpek-çocuğun köpeği yalnızca kendi biçimsel yapısının sınırları içinde oynadığı ve köpeğe dair başka bir insanın istese de yapamayacağı hiçbir şeyi yapmadığı şeklinde bir itirazda bulunmak yararsızdır. Zira açıklanması gereken tam da tüm çocukların, hatta birçok yetişkinin bunu az çok yapması ve hayvanla simgesel bir Ödipal ortaklıktan çok, insan-dışı bir suç ortaklığına tanıklık etmesidir.[52] Otlayan, toprak ya da çiğ et yiyen çocukların yalnızca organizmalarında eksik olan vitaminleri ya da elementleri aradıklarını düşünmemek gerekir. Asıl mesele hayvanla birlikte bir beden oluşturmak, yeğinlik ya da komşuluk bölgeleriyle tanımlanan bir organsız beden yapmaktır. Peki Schérer ve Hocquenghem'in sözünü ettiği bu nesnel belirlenimsizlik ya da ayırt-edilemezlik nereden geliyor?

Bir örnek: Köpeği taklit etmeyin, onun organizmasını *başka bir şeyle* bileşime sokun, öyle ki bu şekilde oluşmuş bütünün yaydığı parçacıklar girdikleri hareket ve durağanlık ilişkisinin ya da moleküler komşuluğun işlevi bakımından köpek olsun. Bu başka şey elbette çok çeşitli şeyler olabilir ve söz konusu hayvanla az çok doğrudan ilişkili olabilir: hayvanın doğal besini (toprak ve solucan), diğer hayvanlarla girdiği dışsal ilişkiler (kedilerle birlikte bir köpek-oluşa ya da bir atla birlikte bir maymun-oluşa girebilirsiniz), bir kişinin hayvanı maruz bıraktığı bir aygıt ya da protez (ağızlık, dizgin, vb.) ya da söz konusu hayvanla ilişkisi dahi "belirlenemeyen" bir şey olabilir. Bu son durumda, Slepian'ın köpek-oluş girişimini nasıl ayakkabılarını ağzıyla ellerine bağlama fikrine dayandırdığını gördük. Philippe Gavi şişe, çanak çömlek, porselen, demir ve hatta bisiklet yiyen Lolito'nun performanslarını ve şu beyanını alıntılar: "Kendimi yarı hayvan, yarı insan olarak görüyorum. Belki de insandan çok hayvan. Hayvanları severim, özellikle köpekleri, aramda onlarla bir bağ olduğunu hissediyorum. Dişlerim uyum sağladı; işin aslı, cam ya da demir yemediğimde çenem bir kemik çiğnemek isteyen genç bir köpeğinki gibi kaşınıyor."[53] "Gibi" sözcüğünü

52 René Schérer ve Guy Hocquenghem, *Co-ire,* Recherches, s. 76-82. Çocuğun hayvan-oluşlarında, çocuğun herhangi bir gerçekliğinden çok ebeveynlerin kaygısını ifade eden otistik bir simgecilikten başka bir şey görmeyen Bettelheim tezinin eleştirisi için bkz. *La forteresse vide*, Gallimard.

53 Philippe Gavi, "Les philosophes du fantastique", *Libération*, 31 Mart 1977. – Önceki vakalar için, nevrotik adı verilen birtakım davranışları hayvan-oluşların işlevi olarak anlamayı başarmak, onları bu

bir metafor olarak yorumlarsak ya da ilişkilerin yapısal bir benzeşimini önerirsek (insan-demir = köpek-kemik), oluşla ilgili hiçbir şey anlamamış oluruz. "Gibi" sözcüğü *hecceite*'lerle ilişkili olarak kullanıldığında, imlenen haller ya da imleyen ilişkiler yerine oluş ifadelerinden oluşturulduğunda anlamı ve işlevi tümüyle değişen o sözcüklerden biridir. Bir köpek çenesini demir üzerinde çalıştırabilir, ama böyle yaptığında, çenesini moler bir organ olarak kullanıyordur. Lolito demir yediğindeyse durum tümüyle farklıdır: Çene kemiğini demirle öyle bir bileşime sokar ki kendisi de moleküler bir köpeğin çene oluşuna girer. Aktör Robert De Niro bir film karesinde yengeç "gibi" yürür; ama sorunun bir yengeci taklit etmek olmadığını söyler; asıl sorun yengece dair bir şeyi imgeyle, imgenin hızıyla bileşime sokmaktır.[54] Bizim için temel nokta da budur: Hayvan-oluşa ancak ve ancak, birtakım araçları ve öğeleri kullanarak, hayvansal parçacıkların hareket ve durağanlık ilişkisine ya da aynı anlama gelecek şekilde, hayvansal molekülün komşuluk bölgesine giren zerrecikler yayılmasıyla girilir. Yalnızca moleküler olarak hayvan oluşa geçilir. Havlayarak bir moler köpek oluşa geçmeyiz, ama havlama yeterince içten, yeterince zorunluluk ve bileşimle yapılırsa, moleküler bir köpek yayarız. İnsan sanki moler tür değiştiriyormuş gibi kurt ya da vampir oluşa geçmez; ama vampir ve kurt-adam insanın oluşlarıdır; bir başka deyişle, bileşik moleküller, hareket ve durağanlık, hız ve yavaşlık ilişkileri arasındaki, yayılan parçacıklar arasındaki komşuluklardır. Elbette kurt-adamlar, vampirler vardır, bunu tüm içtenliğimizle söylüyoruz, ama burada hayvanla benzerlik ya da benzeşme aramayın, çünkü bu, edim halindeki hayvan-oluştur, moleküler hayvanın üretimidir (oysa "gerçek" hayvan moler biçimi ve öznelliği içinde alınır). Hayvan, dişlerini Hofmannsthal'ın sıçanı gibi bizde gösterir ya da çiçek taçyapraklarını bizde açar; ama bu, zerrecik yayımıyla, moleküler komşulukla olur, bir öznenin taklidiyle ya da biçimin orantılılığıyla değil. Albertine her zaman bir çiçeği taklit edebilir, ama o uyuduğunda ve kendisini uykunun parçacıklarıyla bileşime soktuğunda, güzelliğinin ve cildinin tanecikleri onu moleküler bir bitkisellik bölgesine sokan bir durağanlık ve hareket ilişkisine girer. Albertine'in bitki-oluşu. Ve o tutsak olduğunda, bir kuşun parçacıklarını yayar. Ve kaçtığında, kendisini kaçış çizgisine attığında, at oluşa geçer, bu, ölümün atı olsa bile.

Evet, tüm oluşlar molekülerdir; oluşa geçtiğimiz hayvan, çiçek ya da taş kendi dışımızda bildiğimiz ve deneyim, bilim ya da alışkanlık yoluyla tanıdığımız biçimler, moler nesneler ya da özneler değil, moleküler kolektiviteler, *hecceite*'lerdir. Eğer bu doğruysa, aynısını insanı ilgilendiren şeyler için de söylemeliyiz: Açıkça ayrı moler

---

davranışların psikanalitik bir yorumuyla ilişkilendirmekten vazgeçmek gerekir. Bunu mazoşizmle ilişkili olarak görmüştük (ve Lolito cesaretinin kökeninin belirli mazoşist deneyimlerde olduğunu açıklar; Christian Maurel'in güzel bir metni maymun-oluşla at-oluşu mazoşist bir eşleşmede birleştirir). Anoreksiya da yine hayvan-oluş açısından ele alınmalıdır.

54 Bkz. *Newsweek*, 16 Mayıs 1977, s. 57.

varlıklar olarak kadına ya da çocuğa benzemeyen bir kadın-oluş, bir çocuk-oluş vardır (kadın ya da çocuk bu tür oluşların işlevi olarak ayrıcalıklı konumlara sahip olabilir, ama bu yalnızca bir olasılıktır). Örneğin burada moler varlık olarak adlandırdığımız şey onu erkekle karşıtlığa sokan çift-yönlü bir makinede ele alınan, biçimiyle tanımlanan, organlara ve işlevlere sahip olan ve özne olarak atanan kadındır. Oysa kadın-oluş bu varlığın taklit edilmesi ya da hatta kişinin kendisini ona dönüştürmesi değildir. Öte yandan, bazı erkek eşcinsellerde taklidin veya taklit anlarının önemi ve özellikle de bazı travestilerin gerçek bir dönüşüm için gösterdiği olağanüstü çaba göz ardı edilemez. Tek söylemek istediğimiz şey kadın-oluştan ayrılamaz olan bu yönlerin öncelikle başka bir şeyin işlevi olarak anlaşılması gerektiği: Sorun kadın biçimini taklit etmek ya da üstlenmek değil, hareket ve durağanlık ilişkisine, bir mikro-kadınsallığın komşuluk bölgesine giren parçacıklar yaymak, bir başka deyişle, kendimizde moleküler bir kadın üretmek, moleküler kadını yaratmaktır. Böyle bir yaratımın erkeğin ayrıcalığı olduğunu kastetmiyoruz, tam tersine, moler bir varlık olarak kadının *kadın-oluşa* geçmesi gerekir, ki erkek de kadın-oluşa geçsin ya da geçebilsin. Kadınların kendi organizmalarını, kendi tarihlerini, kendi öznelliklerini kazanmak üzere moler bir politika yürütmelerinin gerekli olduğu açıktır: "Biz kadınlar olarak..." sözcesi bir sözceleme öznesi olarak ortaya çıkar. Ama bir kaynağı kurutarak ya da bir akışı durdurarak işleyen böyle bir özneye kendini kapatmak tehlikelidir. Hınç, güç istenci ve soğuk anneliğin yönlendirdiği en kuru kadınlar söyler genelde yaşamın şarkısını. Tıpkı kurutulmuş bir çocuğun, kendisinden artık hiçbir çocukluk akışı yayılmadığından, çok daha iyi bir çocuk olması gibi. Her cinsiyetin diğerini içerdiğini ve kendi içinde zıt kutbu geliştirmesi gerektiğini söylemek artık yeterli değildir. Biseksüellik cinsiyetlerin ayrımından daha iyi bir kavram değildir. Minyatürleştirmek, ikili makineyi içselleştirmek onu alevlendirmek kadar can sıkıcıdır, bu şekilde işin içinden çıkamayız. Bu yüzden, moler yüzleşmelerin içine giren, altından girip üstünden çıkan moleküler bir kadın politikasını tasarlamak gerekiyor.

Virginia Woolf'a tümüyle kadıncıl bir yazı hakkında fikri sorulduğunda, "bir kadın olarak" yazma fikrinden dehşete kapılır. Aksine, yazı tüm bir toplumsal alanı katedip ona nüfuz edebilen kadınlık atomları olarak bir kadın-oluş üretmeli, bu atomlar erkekleri bu kadın-oluşa çekerek, onlara bulaşabilmelidir. Çok yumuşak, ama aynı zamanda sert ve inatçı, indirgenemez, boyun eğmez parçacıklar. Kadınların İngiliz roman yazınındaki yükselişi hiçbir erkeği dışarıda bırakmaz: En erkeksi, en fallokratik tipler olarak görülen Lawrence ve Miller gibi tipler bile yeri geldiğinde kadınla komşuluk ya da ayırt-edilemezlik bölgesine göre bu parçacıkları sürekli yakalar ve yayarlar. Yazarak kadın-oluşa girerler. Sorun erkekliği ve kadınlığı büyük çift-yönlü makinelerde karşıtlığa sokan organizma, tarih ve sözceleme öznesi sorusu değildir ya da yalnızca bu değildir. Soru her şeyden önce beden sorusudur – karşıt hale getirilebilir organizmalar üretmek üzere bizden *çaldıkları* beden. Bu beden ilk olarak genç kızdan

çalınmıştır: Böyle davranmayı bırak, artık küçük bir kız değilsin, bir erkekfatma değilsin, vb. Önce genç kızın oluşu çalınmıştır, ona bir tarih ya da tarih-öncesi dayatmak için. Sonra sıra genç erkeğe gelir, ama örnek olarak kız kullanılarak, arzusunun nesnesi olarak genç kız gösterilerek, onun için de karşıt bir organizma, egemen bir tarih üretilir. Kız ilk kurbandır, ama aynı zamanda bir örnek ve bir tuzak olarak hizmet etmelidir. Tersine, bedenin Organsız Beden olarak, organizma-dışılık olarak yeniden inşasının kadın-oluştan ya da moleküler bir kadının üretiminden ayrılamaz olmasının nedeni budur. Genç kız kuşkusuz, organik ya da moler anlamda kadın oluşa geçer. Ama tersine, kadın-oluş ya da moleküler kadın genç kızın kendisidir. Genç kız elbette bekaretle değil, hareket ve durağanlık, hız ve yavaşlık ilişkisiyle, atomların bileşimiyle, parçacıkların yayılmasıyla tanımlanır: *hecceite*. Sürekli organsız bir bedende gezinir. Soyut çizgi ya da kaçış çizgisidir. Dolayısıyla genç kızlar bir yaşa, cinsiyete, düzene ya da krallığa ait değildir: Daha çok, düzenler, edimler, yaşlar ve cinsiyetler arasında gidip gelirler; bir taraftan diğerine geçtikleri çift-yönlü makinelerle ilişkili olarak, kaçış çizgisi üzerinde *n* sayıda moleküler cinsiyet üretirler. Düalizmlerden çıkmanın tek yolu arada-olmak, aradan geçip gitmek, *intermezzo* olmaktır – Virginia Woolf bütün eserlerinde tüm gücüyle bunu yaşamış, sürekli oluşlara girmiştir. Genç kız erkek, kadın, çocuk, yetişkin gibi her karşıt terimle eşzamanlı olan oluş bloğu gibidir. Bir kadın oluşa geçen, genç kız değildir; evrensel genç kızı üreten, kadın-oluştur; yetişkin olan çocuk değil, evrensel gençliği oluşturan çocuk-oluştur. Gizemli bir yazar olan Trost devrimin yazgısını bağladığı genç bir kızın portresini çizer: Onun hızı, serbestçe makinesel olan bedeni, yeğinliği, soyut çizgisi ya da kaçış çizgisi, moleküler üretimi, belleğe olan kayıtsızlığı, figüratif olmayan karakteri, "arzusunun figüratif-olmayan yanı".[55] Jeanne d'Arc? Kızın Rus teröründeki rolü: bombalı genç kız, dinamit bekçisi? Moleküler politikanın genç kızlardan ve çocuklardan geçtiği kesindir. Ama genç kızların ve çocukların güçlerini ne onları hizaya getiren moler statüden ne de edindikleri organizma ve öznellikten almadıkları da kesindir; onlar bütün güçlerini cinsler ve çağlar arasında geçişine neden oldukları moleküler-oluştan, yetişkinin ve aynı zamanda çocuğun çocuk-oluşundan, erkeğin ve aynı zamanda kadının kadın-oluşundan alırlar. Genç kız ve çocuk oluşa geçmezler, oluşun kendisi çocuk ya da genç kızdır. Çocuk yetişkin oluşa geçmez, tıpkı genç kızın kadın oluşa geçmemesi gibi; ama genç kız her cinsiyetin kadın-oluşudur, tıpkı çocuğun her çağın genç-oluşu olması gibi. Yaşlanmayı bilmek genç kalmak değildir, kişinin yaşadığı çağdan, *o çağı* oluşturan parçacıklar, hızlar ve yavaşlıklar, akışlar çıkartmasıdır. Sevmeyi bilmek erkek ya da kadın olarak kalmak değil, kendi cinsiyetinden, *o* cinselliğin genç kızını oluşturan

55 Bkz. Trost, *Visible et invisible*, Arcanes ve *Librément mécanique*, Minotaure: "O gelmekte olan bir insan grubunun yansıması olarak, hem kendi duyulur gerçekliğinde hem de çizgilerinin ideal uzantısındaydı."

parçacıkları, hızları ve yavaşlıkları, akışları, *n* cinsiyeti çıkartmaktır. Çocuk-oluş olan, Çağ'ın kendisidir, tıpkı Cinselliğin, herhangi bir cinselliğin bir kadın-oluş, yani bir genç kız olması gibi. – Bu da şu aptalca sorunun yanıtı olsun: Neden Proust Albert'i Albertine yaptı?

Kadın-oluş dahil olmak üzere tüm oluşlar zaten moleküllerse, tüm oluşların kadın-oluştan başladığı ve geçtiği de söylenmelidir. Diğer tüm oluşların anahtarıdır o. Savaş adamının kadın kılığına girmesi, kız kılığında kaçması, bir kız olarak saklanması, hayatındaki utanç verici, geçici bir olay değildir. Saklanmak, kendini kamufle etmek bir savaşçı işlevidir; ve kaçış çizgisi düşmanı çeker, bir şeyleri kateder ve katettiği şeyleri kaçışa sokar; savaşçı, bir kaçış çizgisinin sonsuzluğunda ortaya çıkar. Savaş adamının kadınsılığı tesadüfi olmasa da bunun yapısal olduğunu ya da ilişkilerin karşılıklılığıyla düzenlendiğini düşünmek yanlış olur. "Erkek-savaş" ve "kadın-evlilik" ilişkisi arasındaki karşılıklılığın nasıl savaşçının, evlenmeyi reddeden bir kadın olarak genç kızla eşdeğerliğine yol açabildiğini görmekte zorlanıyoruz.[56] Askeri topluluklardaki genel biseksüelliğin ya da hatta eşcinselliğin, yapısal olmadığı gibi taklide dayalı da olmayan, aksine, savaş adamının özsel bir *anomi*sini temsil eden bu fenomeni nasıl açıklayabildiğini görmek de bir o kadar zor. Bu fenomen ancak oluş terimleriyle anlaşılabilir. Savaş adamının, *hiddeti*yle ve süratiyle nasıl karşı konulmaz hayvan-oluşlara sürüklendiğini daha önce gördük. Bunlar, koşullarını savaşçının kadın-oluşunda ya da genç kızla ittifakında, onunla bulaşmasında bulan oluşlardır. Savaş Adamı Amazonlardan ayrılamaz. Genç kızla savaşçının birliği hayvanları üretmez, ama savaşçının yeri geldiğinde genç kızla bulaşarak hayvan oluşa geçtiği, aynı zamanda da genç kızın hayvanla bulaşarak savaşçı oluşa geçtiği tek bir "blok"ta, hem savaş adamının kadın-oluşunu hem de genç kızın hayvan-oluşunu üretir. Her şey asimetrik bir oluş bloğunda, anlık bir zikzakta bir araya gelir. Çifte bir savaş makinesinin, Yunanlıların yakında Devlet'in yerini alacak olan savaş makinesinin ve Amazonların yakında çözülecek olan savaş makinesinin hayatta kalışında, son savaş adamı Akhilleus ve son bakireler kraliçesi Penthesilea bir dizi baş dönmesi, vertigo ve moleküler bayılma sonucunda birbirlerini seçerler; Akhilleus bir kadın-oluşa ve Penthesilea da bir köpek-oluşa girer.

Erkeğin kadın oluşa geçtiği ilkel topluluklardaki travestilik ya da kadın kılığına girme ritüelleri ne verili ilişkilere karşılık getirilecek toplumsal bir organizasyonla ne de erkeğe kadın olmayı ve de kadına erkek olmayı arzulatan ruhsal bir organizasyonla açıklanabilir.[57] Toplumsal yapı ve ruhsal özdeşleşme pek çok özel etmeni bir yana

---

56 Bkz. J.-P. Vernant'ın önerdiği örnekler ve yapısal açıklama: *Problèmes de la guerre en Grèce ancienne*, Mouton, s. 15-16.

57 İlkel topluluklardaki travestilik hakkında bkz. Bruno Bettelheim, *Les blessures symboliques*, Gallimard (Bettelheim özdeşleşmeci bir psikolojik yorum yapar) ve özellikle bkz. Gregory Bateson, *La cérémonie du Naven*, Ed. de Minuit (Bateson özgün bir yapısal yorum önerir).

bırakır: travestinin tetiklediği oluşların bağlanması, serbest bırakılması ve iletişimi; sonuçta ortaya çıkan hayvan-oluşun gücü; ve özellikle bu oluşların belirli bir savaş makinesine ait olması. Aynısı cinsellik için de geçerlidir: Cinselliği cinsiyetlerin ikili organizasyonuyla açıklamak iyi bir yol değildir ve yine her cinsiyetteki biseksüel bir organizasyona başvurmak da daha iyi bir yere götürmez. Cinsellik birbirine bağlanmış çok sayıda oluşu oyuna sokar; bunlar *n* sayıda cinsiyet gibi, aşkın geçtiği tüm bir savaş makinesi gibidir. Bu, aşk ve savaş, baştan çıkarma ve fethetme, cinsiyetlerin mücadelesi ve ev içi dalaşı ya da hatta Strindberg-savaş gibi sinir bozucu metaforlara bir geri dönüş değildir: Ancak aşk bittikten ve cinsellik kuruduktan sonra şeyler böyle görünmeye başlar. Asıl önemli olan, aşkın kendisinin tuhaf ve bir şekilde ürkütücü güçlere sahip bir savaş makinesi olmasıdır. Cinsellik çok sayıda kontrol edilemez oluş olan, binlerce cinsiyetin üretimidir. *Cinsellik erkeğin kadın-oluşundan ve insanın hayvan-oluşundan geçer:* parçacık yayımı. Bunun için bestiyalizme gerek yoktur, bununla birlikte bestiyalizm de burada ortaya çıkabilir; birçok psikiyatrik anekdot fazlasıyla basitleştirilmiş ve sonuç olarak konudan sapmış, fazlasıyla hayvani hale gelmiş olsa da buna ilginç bir şekilde tanıklık eder. Sorun bir kartpostaldaki yaşlı bir beyefendi gibi köpeği "oynamak" değildir; hiçbir şekilde hayvanlarla sevişmek değildir. Hayvan-oluşlar her şeyden önce başka bir güce sahiptirler, çünkü onların gerçeklikleri taklit ettiğimiz ya da karşılık geldiğimiz hayvanda değil, kendi içlerinde, hepimizi bir anda alıp götürmelerinde ve oluşa sokmalarındadır – hayvandan, herhangi bir evcilleştirmenin, herhangi bir kullanımın ya da taklidin yapabileceğinden çok daha etkili bir şekilde ortak bir öğe çıkartan bir *komşuluk*ta, bir *ayırt-edilemezlik*te: "O Hayvan."

Eğer kadın-oluş ilk kuantum ya da moleküler dilimse ve sonra onunla ilişkili hayvan-oluş geliyorsa, tüm bunlar nereye doğru koşar? Kuşkusuz, algılanamaz-oluşa doğru. Algılanamaz-olan, oluşun içkin sonudur, onun kozmik formülüdür. Sözgelimi, Matheson'un *Büzüşen Adam*'ı alemlerden geçer, moleküller arasında kayar ve sonunda sonsuzdaki sonsuzu düşünen, bulunamaz bir parçacık oluşa geçer. Paul Morand'ın *Bay Sıfır*'ı büyük ülkelerden kaçar, en küçük ülkelerden geçer, Lichtenstein'da kendi başına bir limitet şirket kurmak için devletlerin ölçeğine iner ve parmaklarıyla 0 parçacığını oluştururken algılanamaz olarak ölür: "Ben iki suyun arasından yüzerek kaçan ve dünyanın tüm tüfeklerinin ateş ettiği adamım. (...) Artık hedef olmamalıyım." Peki kadın-oluşla başlayıp sonunda tüm moleküler oluşlara varan algılanamaz-oluş ne anlama gelir? Algılanamaz-oluş pek çok şey ifade eder. Algılanamaz (anorganik), ayırt-edilemez (imlemsiz) ve kişisel olmayan (öznel-olmayan) arasındaki ilişki nedir?

İlk yanıt şöyle bir şey olabilir: herkes gibi olmak. Kierkegaard'ın "inanç şövalyesi", oluş adamı hikâyesinde anlattığı şey budur: Onu ne kadar gözlemlersen gözlemle, hiçbir şey fark edemezsin, bir burjuva, yalnızca bir burjuvadır. Fitzgerald'ın başından geçen de buydu: Ancak gerçek bir kırılmadan geçtikten sonra herkes gibi olma

yolunda... başarıya ulaşırsın. Ve fark edilmemek hiç de kolay değildir. Kapıcına ve komşularına bile bir yabancı olmak. Herkes "gibi" olmak bu kadar zorsa, bunun nedeni onun bir oluş meselesi olmasıdır. Herkesi [her şeyi] bir oluş haline getiren, herkesin herkes [her şey] gibi olması değildir. Bu, çok fazla çilecilik, yetingenlik, yaratıcı içe-evrim gerektirir: bir İngiliz zarafeti, bir İngiliz kumaşı duvarlara karışır, çok-fazla-algılanmışlık olmasını, algılanacak-çok-fazla-şey olmasını saf dışı bırakır. "Atık, ölüm ve fazlalık olan ne varsa saf dışı bırakın", sızlanma ve yakınma, tatmin edilmeyen arzu, savunma veya talep, hepimizi (herkesi) kendi içimizde, kendi moleritemizde köklendiren her şey. Zira herkes [her şey] moler kümedir, ama kozmosu moleküler bileşenleriyle oyuna sokan *herkes-oluş* başka bir meseledir. Herkes-oluş dünyasallaştırmak, bir dünya yapmaktır. Saf dışı bırakmanın gücüyle yalnızca soyut bir çizgi ya da kendisi soyut olan bir yapbozun parçası oluruz. Ve diğer çizgilerle, diğer parçalarla bağlanarak, devam ederek, ilkini bir saydamlık gibi kaplayabilen bir dünya yaparız. Hayvansal zarafet, kamuflaj balığı, yeraltı insanı: Bu balık hiçbir şeye benzemeyen ve organik bölünmelerini bile takip etmeyen soyut çizgilerle katedilir; ama böylece düzensiz, eklemsiz bir halde, algılanamaz oluşa geçmek üzere, kaya, kum ve bitki çizgileriyle bir dünya yaratır. Balık Çinli ressam-şair gibidir: ne taklitçi ne de yapısal, ama kozmik. François Cheng şairlerin benzerliklerin peşinde koşmadıklarını, "geometrik orantıları" hesaplamadıklarını gösterir. Onlar yalnızca, doğanın özsel çizgilerini tutarlar, çıkartırlar, yalnızca sürekli ya da üst üste binen "hatlar"la ilerlerler.[58] İşte bu anlamda herkes-oluş, dünyayı bir oluş haline getirmek, dünyasallaştırmak, bir dünya ya da dünyalar meydana getirmektir, bir başka deyişle kişinin kendi ayırt-edilemezlik komşuluklarını ve bölgelerini bulmasıdır. Soyut makine olarak Kozmos ve onu gerçekleştiren somut düzenleme olarak her bir dünya. Kişi kendisini, içinde *o* dünya olduğu *bir* dünyayı dolaysız, doğrudan bir şekilde üretmek üzere, kendisini diğer çizgilerle devam ettirip onlara bağlanan bir veya birden fazla soyut çizgiye indirgerse, o zaman herkes [her şey] oluşa geçer. Kerouac'ın ve elbette Virginia Woolf'un rüyası Çin şiir-deseninin çizgisi gibi olmaktı. Virginia Woolf "her atomun doyurulması" gerektiğini ve bunun için de benzer ve benzeş olan her şeyin ortadan kaldırılması, ama aynı zamanda "her şeyin konulması" gerektiğini söyler: Uğrağı aşan her şeyi saf dışı bırakın, ama onun içerdiği her şeyi içine koyun – uğrak anlık değildir, içine kaydığımız *hecceite*'dir ve saydamlıkla diğer *hecceite*'lere kayan *hecceite*'dir.[59] Dünyanın şafağında orada olmak. Algılanamazlık, ayırt-edilemezlik ve kişi-dışılık – üç erdem – arasındaki bağ budur. Diğer hatlarla birlikte kendi ayırt-edilemezlik bölgeni bulmak

58 François Cheng, *L'écriture poétique chinoise*, s. 20 vd.

59 Virginia Woolf, *Journal d'un écrivain*, cilt I, 10-18, s. 230: "Şu anda yapmak istediğim şeyin her atomu doyurmak olduğu fikri aklıma geldi", vb. Tüm bu noktalar hakkında Fanny Zavin'in Virginia Woolf hakkındaki yayımlanmamış incelemesinden yararlanıyoruz.

için kendini soyut bir çizgiye, bir hatta indirgemek ve böylece yaratıcının *hecceite*'sine, kişi-dışılığına girmek. O zaman ot gibi oluruz: dünyayı, herkesi [her şeyi] bir oluş haline getirmişizdir, çünkü zorunlu olarak iletişim halindeki bir dünya yaratmışızdır, çünkü bizi şeylerin arasına kaymaktan ve onların ortasında serpilmekten alıkoyan her şeyi kendimizde ortadan kaldırmışızdır. "Her şeyi" birleştirmişizdir: belirsiz artikel, mastar-oluş ve kişinin indirgenmiş olduğu özel ad. Doyur, saf dışı bırak, her şeyi içine koy.

Hareket algılanamaz-olanla özsel bir ilişki içindedir, doğası gereği algılanamazdır. Bunun nedeni, algının hareketi ancak hareket halindeki bir cismin tercümesi veya bir biçimin gelişimi olarak kavrayabilmesidir. Hareketler ve oluşlar, yani saf hız ve yavaşlık ilişkileri, saf duygulamlar, algı eşiğinin altında veya üstündedir. Hiç kuşku yok ki, algı eşikleri görelidir; bir eşiğin kaçırdığını yakalayabilen bir başka eşik daima vardır: kartal gözü... Ama uygun eşik de ancak algılanabilir bir biçimin ve algılanan, ayırt-edilen bir öznenin işlevi olarak işleyebilir. Bu bakımdan kendisi için hareket başka bir yerde meydana gelmeye *devam eder:* Algıyı diziler halinde kurarsak, hareket daima azami eşiğin ötesinde ve asgari eşiğin altında, genişleyen ya da daralan aralıklarda (mikro-aralıklarda) gerçekleşir. Tıpkı ilerleyişleri çok yavaş ve tutuşları görülemeyecek kadar hızlı ve ani olan dev Japon güreşçileri gibi, asıl kucaklanan güreşçiler değil, bekleyişin sonsuz yavaşlığı (ne olmak üzere?) ve sonucun sonsuz hızıdır (ne oldu?). Yapılması gereken, fotografik ya da sinematografik eşiğe ulaşmaktır; ama fotoğrafla ilişkili hareket ve duygulam bir kez daha altta ve üstte kendisine sığınak bulur. Kierkegaard "Ben yalnızca hareketlere bakıyorum" harika mottosunu benimsediğinde, sinemanın şaşırtıcı bir öncüsü gibi davranıyor ve bir aşk senaryosunun (Agnes'le Triton arasındaki aşk) versiyonlarını hız ve yavaşlık derecelerine göre çoğaltıyordu. Kierkegaard'ın, sonsuz olmayan hareket olmadığını; sonsuzun hareketinin yalnızca duygulam, tutku, aşk yoluyla, genç kız olan bir oluş içinde, ama hiçbir "dolayım"a gönderme yapmaksızın meydana geldiğini; bu hareketin her türlü dolaylı algıdan kaçtığını, çünkü her uğrakta zaten gerçekleştiğini ve dansçının ya da aşığın tam düştüğü saniyede ve hatta sıçradığı anda kendisini zaten "yürür halde" bulduğunu söylemekte çok sayıda gerekçesi vardır.[60] Hareket, tıpkı kaçak bir varlık olan genç kız gibi, algılanamazdır.

Bununla birlikte, hemen bir düzeltme yapmamız gerekiyor: Hareket aynı zamanda algılanmak "zorunda"dır, o, algılamadan edemediğimiz şeydir, algılanamaz-olan da *percipiendum*'dur. Burada bir çelişki yok. Eğer hareket doğası gereği algılanamazsa,

60 Kierkegaard'ın *Crainte et tremblement* kitabına gönderme yapıyoruz [Türkçesi: Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, Nur Beier (çev.), Pinhan Yayıncılık, 2019]. Bize göre bu kitap, yalnızca içeriğinde değil, aynı zamanda üslubunda ve bileşiminde, hareket ve hız problemini ortaya koyma tarzıyla Kierkegaard'ın en büyük kitabıdır.

bu daima, doğası gereği göreli olan ve bu yüzden, eşiklerin ve algılamların dağılımını işleten ve algılayan öznelere algılanabilir biçimleri veren bir düzlemde bir dolayım rolü oynayan herhangi bir algı eşiğine bağlı olarak böyledir: Bu, kendisi algılanmaksızın, algılanma olanağına sahip olmaksızın algılanabilir kılan, organizasyon ve gelişme düzlemi, aşkınlık düzlemidir. Ama *diğer* düzlemde, içkinlik ya da tutarlılık düzleminde, bileşimin ilkesinin kendisi algılanmak zorundadır, algılanmadan ve aynı zamanda oluşturulmadan ya da üretilmeden edinilemez. Bu durumda, hareket doğası gereği sonsuzca kaçan göreli bir eşiğin dolayımıyla ilişkili olmaktan çıkar; hızı veya yavaşlığı ne olursa olsun, süreklileşmiş düzlemin şu ya da bu bölgesinin inşasıyla bir hale gelen, farklılaşmış olmasına rağmen mutlak olan bir eşiğe ulaşmıştır. Ayrıca hareketin hep göreli bir yersizyurtsuzlaşma süreci olmaktan çıktığı, mutlak yersizyurtsuzlaşma süreci haline geldiği de söylenebilir. İki düzlem arasındaki fark birinde algılanamayan şeyin, diğerinde algılanmadan edilemeyen şey haline gelmesidir. Bu noktada, algılanamaz-olan, bir düzlemden diğerine ya da göreli eşiklerden, onlarla birlikte-var-olan mutlak eşiğe sıçramasıyla zorunlu-olarak-algılanan haline gelir. Kierkegaard inanç düzlemi olarak adlandırdığı sonsuzun düzleminin sonlu-olanı sürekli dolaysızca açığa-vuran, yeniden-açığa-vuran, yeniden toplayan saf bir içkinlik düzlemi olması gerektiğini gösterir: İnanç şövalyesi, yani oluş adamı sonsuz teslimiyet adamının aksine, "sonlu dünyanın doğrudan varisi"[61] olarak, genç kızı elde edecek, sonlu olanın tümüne sahip olacak, algılanamaz-olanı algılayacaktır. Algı artık bir özne ve nesne ilişkisi içinde değil, bu ilişkiye sınır olarak hizmet eden hareketin içinde, onların ilişkilendiği dönemin içindedir. Algı kendi sınırıyla karşı karşıya gelir; o, kendi komşuluğunun tümünde, bir *hecceite*'nin diğerinde bulunuşu olarak, bir *hecceite*'nin diğeri tarafından tutuluşu ya da diğerine geçişi olarak, şeylerin ortasında olacaktır: Yalnızca hareketlere bakın.

"İnanç" sözcüğünün içkinliğe dönük bir düzlemi tayin etmek için kullanılması ilginçtir. Ama eğer şövalye oluş adamıysa, o halde her türlü şövalye vardır. Dinin afyon olduğu anlamından çok farklı, inancın bir uyuşturucu olması anlamında uyuşturucu şövalyeleri bile yok mudur? Bu şövalyeler uyuşturucunun, temkinlilik ve deneylemenin gerekli olduğu koşullarda, bir düzlemin serimlenmesinden ayrılamayacağını iddia ederler. Ve bu düzlemde, yalnızca kadın-oluşlar, hayvan-oluşlar, moleküler-oluşlar, algılanamaz-oluşlar birbirlerine bağlanmakla kalmazlar, aynı zamanda algılanamaz-olanın kendisi zorunlu olarak algılanır hale gelirken, algı da zorunlu olarak moleküler hale gelir: Kaçış çizgilerini, dünya çizgilerini, saydamlık ve kesit çizgilerini yutan maddeler, renkler ve sesler arasındaki deliklere, mikro-aralıklara varılır.[62] *Algıyı değiştirmek;* problem doğru terimlerle ortaya konmuştur, çünkü "uyuşturucuları" ikincil ayrımlardan (sanrılı ya da değil, ağır ya da hafif, vb.) bağımsız, yüklü bir küme

---

61 Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, s. 71. *(ç.n.)*

62 Carlos Castaneda, muhtelif metinler ve özellikle *Voyage à Ixtlan*, s. 233 vd.

olarak sunar. Tüm ilaçlar temelde hızlar ve hız değişimleriyle ilgilidir. Uyuşturucular arasındaki farklar ne olursa olsun, bir Uyuşturucu Düzenlemesi'ni betimlememizi sağlayan şey, 1) algılanamaz-olanın algılandığı, 2) algının moleküler olduğu, 3) arzunun algıya ve algılanana doğrudan yatırım yaptığı algısal bir nedensellik çizgisidir. *Beat* kuşağının Amerikalıları bu yola çoktan girmiş ve uyuşturuculara özgü moleküler bir devrimden söz etmişti. Ardından, Castaneda'nın kapsamlı sentezleri geldi. Fiedler Amerikan Rüyası'nın kutuplarını belirledi: Kızılderili soykırımı ve zenci köleliği gibi iki kâbus arasında sıkışıp kalan Amerikalılar zenciyi duygulamın gücünün, duygulamların çoğalmasının bastırılmış bir imgesi haline getirirken, Kızılderili'yi de algının inceliğinin, gittikçe daha incelikli, bölünmüş, sonsuz derecede yavaşlatılmış veya hızlandırılmış bir algının bastırılmış imgesi haline getirdiler.[63] Avrupa'daysa Henri Michaux çok daha istekli bir şekilde ritüellerden ve uygarlıklardan kendisini kurtarma eğilimindeydi, bunun için takdire şayan ve titiz deney protokolleri hazırladı, uyuşturucuların nedenselliği sorununu saflaştırdı, uyuşturucuları olabildiğince sınırladı ve onları hezeyan ve sanrıdan ayırdı. Ama tam da bu noktada her şey bir araya geliyor: Bir kez daha, uyuşturucuların biçimleri ve kişileri ortadan kaldırdığını, türüne bağlı olarak çılgın hızları ve olağanüstü yavaşlıkları oyuna soktuğunu, güreşçiler gibi onları birbirine kenetlediğini, algıya mikro-fenomenleri, mikro-işlemleri kavramaya dönük moleküler gücünü ve artık bizim olmayan dalgalandıran bir zamanı ve artık bu dünyaya ait olmayan *hecceite*'leri izleyerek, hızlandırılan ya da yavaşlatılan parçacıkları yayma kuvvetini verdiğini söylersek, problemi doğru bir şekilde ortaya koymuş oluruz: yersizyurtsuzlaşma, "yönümü şaşırdım..." (arzunun, düşüncenin ve şeyin algının tamamını işgal ettiği, algılanamaz-olanın nihayet algılandığı, şeylerin, düşüncelerin, arzuların algısı). Geriye biçimsiz, öznesiz, yüzsüz, hızlar ve yavaşlık dünyasından başka bir şey kalmadı. Yüzleri ve manzaraları yırtan "öfkeli bir arabacının kırbaç darbesi" gibi, bir çizginin zikzağından başka bir şey kalmadı.[64] Algının bütün bir köksap çalışması, arzuyla algının birbirine karıştığı uğrak.

Bu özgül nedensellik problemi önemli. Bir düzenleme ele alınırken, aşırı genel ya da dışsal, psikolojik, sosyolojik nedenselliklere başvurmak, neredeyse hiçbir şey söylememekle eşdeğerdir. Günümüzde, uyuşturucularla ilgili, yalnızca zevk ve mutsuzluğa, iletişim güçlüklerine, daima başka bir yerden gelen nedenlere dair genellikleri

---

63 Leslie Fiedler, *Le retour du Peau-rouge*, Ed. du Seuil. Fiedler Beyaz Amerikalı'yla Siyah ya da Kızılderili arasındaki gizli ittifakı Amerikalı kadının biçimini ve moler tutuşunu kaçırma arzusu üzerinden açıklar.

64 Michaux, *Misérable miracle*, Gallimard, s. 126: "Korku özellikle yalnızca bir çizgi olup kalmamdı. Normal hayatta, bizler birer küreyiz, *panoramaları* keşfeden bir *küre*. (...) Burada yalnızca bir çizgi. (...) Olduğum hızlanmış çizgi..." Bkz. Michaux'nun çizgisel desenleri. Ama Michaux *Les grandes épreuves de l'esprit* kitabının ilk seksen sayfasında hızların, moleküler algıların ve "mikro-fenomenler"in veya "mikro-işlemler"in analizi konusunda çok daha ileri gider.

eşelemekle yetinen bir söylem var. İnsanlar uzanımdaki özel bir nedenselliği kavramayı başaramadıkça, söz konusu fenomeni daha çok anlıyormuş gibi yapıyorlar. Bir düzenlemenin asla nedensel bir altyapı içermediğine kuşku yok. Bununla birlikte, en yüksek derecede, soyut bir özgül ya da yaratıcı nedensellik çizgisini, kendi *kaçış ya da yersizyurtsuzlaşma çizgisini* içeriyor; bu çizgi yalnızca başka türden genel nedenselliklerle ilişkili olarak gerçekleştirilebilir, fakat hiçbir şekilde onlar tarafından açıklanamaz. Uyuşturucu problemlerinin ancak arzunun algıya doğrudan yatırım yaptığı ve algının moleküler hale geldiği, aynı zamanda algılanamaz-olanın algılanır hale geldiği düzeyde kavranabileceğine inanıyoruz. Uyuşturucu böylece bu oluşun faili olarak ortaya çıkar. Tam bu noktada, psikanalizle karşılaştırılması ve karşıtlaştırılması gereken bir farmako-analiz devreye girer. Zira psikanaliz hem bir model hem karşıt bir yaklaşım hem de bir ihanet haline getirilmelidir. Aslında psikanaliz bir gönderme modeli olarak ele alınabilir, çünkü özünde duygulamsal fenomenlerle ilgili olarak, sıradan psikolojik veya toplumsal genellemelerden farklı olarak kendi nedensellik şemasını inşa edebilmiştir. Ama bu nedensel şema asla kendi başına kavranamamış, daima başka bir şeyden sonuç olarak çıkartılmış, çıkarsanmış, algı sistemine yedeklenmiş ve tam olarak Bilinçdışı adını alan bir organizasyon düzlemine bağlı tutulmuştur. Bilinçdışı'nın düzlemi bu yüzden psikanalistin varlığını ve yorumlarının zorunluluğunu garanti altına alan, meşrulaştıran bir aşkınlık düzlemi olarak kalır. Bilinçdışı'nın bu düzlemi algı-bilinç sistemine moler olarak karşıttır ve arzunun bu düzleme *tercüme edilmesi* gerektiğinden, tıpkı bir buzdağının batmış kısmı gibi (Ödipal yapı ya da hadım-etme kayası), kendisi büyük molerliklere bağlıdır. Bu bakımdan, algılanamaz-olan çift-yönlü bir makinede, algılanır olana karşıt olduğundan, çok daha algılanamaz kalır. İnşası boyunca kendi başına zorunlu olarak algılanan tutarlılık ya da içkinlik düzlemindeyse her şey farklıdır: Deneyleme yorumlamanın yerini alır; artık moleküler, şekilsel ve simgesel olmayan bilinçdışı olduğu haliyle mikro-algılarda verilidir; arzu doğrudan algı alanına yatırım yaparken, algılanamaz-olan da arzunun kendisinin algılanan nesnesi, "arzunun figüratif-olmayan yanı" olarak belirir. Bilinçdışı artık aşkın organizasyon düzleminin saklı ilkesini değil, inşa edilirken kendi üzerinde belirdiği şekliyle içkin tutarlılık düzleminin sürecini tayin eder. Zira bilinçdışının inşa edilmesi gerekir, yeniden keşfedilmesi değil. Artık çift-yönlü bir bilinç-bilinçdışı makinesi yoktur, çünkü bilinçdışı, düzlem tarafından sürüklenen bilincin gittiği yerdedir, daha doğrusu orada üretilir. Uyuşturucu bilinçdışına psikanalizin sürekli ıskaladığı içkinliği ve düzlemi verir (bu bakımdan, belki de Freud'un ünlü kokain dönemi bilinçdışına doğrudan yaklaşmaktan vazgeçmesine neden olan bir dönüm noktasıdır).

Ama uyuşturucunun bu moleküler, içkin algısal nedenselliğe gönderdiği doğru olsa da onun uygulanışını koşullandıran düzlemi etkili bir şekilde çizmeyi başarıp başaramadığı sorusu hâlâ yanıt bekliyor. Uyuşturucunun nedensel çizgisi veya kaçış çizgisi bağımlılığın, vuruşun, dozun ve satıcının en katı biçimleriyle sürekli dilimlendirilir.

Ve esnek biçiminde bile, hayvan-oluşları, moleküler-oluşları belirleyecek şekilde algı derecelerini ve eşiklerini harekete geçirebilir; fakat tüm bunlar tutarlılık düzleminin mutlak bir eşikte çizilmesi yerine, onu taklit etmekle yetinen bir eşik göreliliği bağlamında yapılır. Hız ve hareket başka bir yere kaçmaya devam ediyorsa, hızla uçan bir kuş kadar hızlı algılamak neye yarar? Yersizyurtsuzlaşmalar göreli kalır, en iğrenç yeniden-yerliyurtlulaşmalarla telafi edilir, böylece algılanamaz-olan ve algı asla gerçekten kenetlenmeksizin sürekli birbirinin peşi sıra gider ya da ardından koşar. Kaçış çizgileri, dünyanın çizgilerinin kendilerini kaçırtmalarına izin veren delikler yerine, kara deliklerde kıvrılıp dönmeye başlarlar; her uyuşturucu kullanıcısı tıpkı bir deniz salyangozu gibi kendi bireysel ya da kolektif deliğinde kıvrılıp döner. Uçmak yerine düşmek. Moleküler mikro-algılar kullanılan uyuşturucuya bağlı olarak, sanrılar, hezeyanlar, yanlış algılar, fanteziler ya da paranoyak patlamalarla en baştan örtülür, düzlemin inşasını sürekli engelleyen çok sayıda hayalet veya ikizler olarak, biçimleri ve özneleri her an geri getirirler. Üstelik, daha önce tehlikeleri sıralarken gördüğümüz üzere, tutarlılık düzlemi bu tür bir düzenlemeye müdahale eden diğer nedenselliklerin etkisi altında yalnızca ihanete uğrama ya da yoldan çıkma tehlikesi taşımakla kalmaz, aynı zamanda düzlemin kendisi de inşa edildiği anda çözülmeye başlayarak kendi tehlikelerini doğurur. Artık *hızların efendisi* değilizdir, düzlemin kendisi artık *hızların efendisi* değildir. Uyuşturucu kullanıcıları yeğinliklerin geçmesi için yeterince zengin ya da dolu bir organsız beden yapmak yerine içi boşalmış veya camlaşmış bir beden ya da kanserli bir beden dikerler: Nedensel çizgi, yaratıcı çizgi ya da kaçış çizgisi anında bir ölüm ve ortadan-kaldırma çizgisine döner. Damarların iğrenç camlaşması ya da burnun iltihaplanması, uyuşturucu kullanıcısının camlaşmış bedeni. Kara deliklerle ölüm çizgileri, Artaud'nun uyarılarıyla Michaux'nun uyarıları bir araya geliyor (bunlar kabul ve tedavi merkezlerinin sosyo-psikolojik, psikanalitik veya malumata dayalı söylemlerinden daha teknik ve daha tutarlıdır). Artaud diyor ki: Bu tutarlılık düzlemindeki pek çok kara delik gibi, sanrılardan, yanlış algılardan, utanmaz fantezilerden veya kötü duygulardan kaçınamayacaksınız, çünkü bilinciniz de bu tuzak yönünde gidecek.[65] Michaux diyor ki: Artık hızlarınızın kontrolü sizde olmayacak, algılanamaz-olanla algı arasındaki çılgın bir yarışa, her şeyin göreli olduğundan çok daha dairesel hale geldiği bir yarışa saplanacaksınız.[66] Kendinizi bir şey sanacak, kontrolünüzü yitireceksiniz; bir tutarlılık düzleminde, bir organsız bedende olacaksınız, ama olduğunuz yerde bunlar sürekli engellenecek, boşaltılacaklar, yaptıklarınızı çözecekler, hareketsiz paçavralar olarak kalacaklar. "Hatalı algılar" (Artaud) ya da "kötü duygular" (Michaux), ne kadar da basit sözcükler, ama bunlar en teknik şeyi söylüyorlar: Arzunun moleküler ve algısal içkin nedenselliği uyuşturucu-düzenlemesinde başarısız olur. Uyuşturucu kullanıcıları

65 Artaud, *Les Tarahumaras, Œuvres complètes*, cilt IX, s. 34-36.

66 Michaux, *Misérable miracle*, s. 164 ("Kendi hızının efendisi olarak kalmak").

sürekli kaçmak istedikleri şeye düşerler: marjinal olmak için fazlasıyla katı bir dilimlilik; kimyasal maddeler, sanrılı biçimler ve fantezili özneleşmelerde meydana gelmek için fazlasıyla yapay bir yerliyurtlulaşma. Uyuşturucu kullanıcıları yorulmak bilmeksizin yeni bir yaşam yolu açan öncüler veya deneyciler olarak görülebilirler; ama onların temkinlilikleri bile temkinlilik koşullarını taşımaz. Bu yüzden de ya küçük bir ölümün ve uzun bir yorgunluğun konformist yolunu izleyen sahte kahramanlar grubuna katılırlar. Ya da en kötüsü, yapabilecekleri tek şey uyuşturucunun daima başarısızlığa uğrayan düzlemini ikincil olarak düzelterek, uyuşturucu üzerinden uyuşturucuda bir tutarlılık düzleminin inşası yolunda neyin eksik kaldığını keşfederek, yalnızca uyuşturucu kullanmayanların ya da artık kullanmayanların devam ettirebileceği ve faydalanabileceği bir girişimde bulunmaktır. Uyuşturucu kullananların hatası mola vermek, "ortadan" başlamak, ortadan çatallanmak yerine, uyuşturucu almak ya da onu bırakmak için her seferinde daima sıfırdan yeniden başlamak değil midir? Sarhoş olmayı başarmak, ama saf suyla (Henry Miller). Kafası iyi olmayı başarmak, ama uyuşturucudan kaçınarak, "al ve kaçın, özellikle de kaçın", ben bir su içicisiyim (Michaux). Öyle bir noktaya ulaş ki, sorun "uyuşturucu kullanıp kullanmamak"tan çıksın ve uyuşturucunun, algının uzay ve zamandaki genel koşullarını yeterince değiştirmesi sorunu haline gelsin, böylece uyuşturucu kullanmayanlar da tam da uyuşturucudan başka araçlara gereksinim duyulduğu yerde, dünyanın deliklerinden ve kaçış çizgilerinden geçmeyi başarabilirler. İçkinliği sağlayan uyuşturucu değildir, aksine, uyuşturucudan vazgeçmeyi sağlayan, uyuşturucunun içkinliğidir. Başkalarının da benzer riskleri almasını beklemek ödleklik ya da istismar değilse nedir? Araçlar değiştirilerek, işe daima ortadan girişilmelidir. Doğru molekülü, su molekülünü, hidrojen ya da helyum molekülünü seçmek zorunludur. Bu bir model meselesi değildir, tüm modeller molerdir: Meydana getirilen ve tanımlanan "komşuluklara" (ayırt-edilemezlikler, oluşlar) bağlı olarak moleküller ve parçacıklar belirlenmelidir. Yaşamsal düzenleme, yaşam-düzenlemesi *teorik ya da mantıksal olarak* her türlü molekülle, örneğin silisyumla bile olanaklıdır. Ama bu düzenlemenin silisyumla *makinesel olarak* olanaklı olmaması durumu ortaya çıkabilir: Soyut makine onun geçmesine izin vermez, çünkü tutarlılık düzlemini inşa eden komşuluk bölgelerini dağılıma sokmaz.[67] Makinesel gerekçelerin mantıksal gerekçelerden ya da olanaklılıklardan tümüyle farklı olduğunu göreceğiz. Söz konusu olan, bir modele uymak değil, doğru ata binmektir. Uyuşturucu kullanıcıları doğru molekülü ya da doğru atı seçmemişlerdir. Algılanamaz-olanı yakalamak ve algılanamaz oluşa geçmek için fazlasıyla hantal kalmışlar, uyuşturucunun onlara düzlemi vereceğini sanmışlardır; oysa düzlem kendi uyuşturucularını damıtmalı, hızların ve komşulukların efendisi olarak kalmalıdır.

---

67 Silisyumun olanakları ve onun organik kimya açısından Karbon'la ilişkisi hakkında bkz. *Encyclopedia Universalis*'in "Silisyum" maddesi.

Sırrın Anıları. — Sır algıyla ve algılanamaz-olanla ayrıcalıklı, ama çok değişken bir ilişki içindedir. Sır öncelikle birtakım içerikleri ilgilendirir. Ya içerik, biçimi için *fazlasıyla büyüktür* ya da içeriklerin kendilerinin biçimleri vardır, ama bu biçim biçimsel ilişkileri ortadan-kaldırma rolünü üstlenen basit bir kap, kılıf ya da kutuyla örtülür, çiftlenir ya da değiştirilir. Çeşitli gerekçelerle, bu şekilde yalıtılabileceği ya da kılık değiştirebileceği yargısına vardığımız içeriklerdir bunlar. Ama, aslında, bu gerekçelerin (utanç verici, değerli, ilahi, vb.) bir listesini yapmak sır *ve* ifşa, sır ve küfür şeklinde yalnızca iki terimin olduğu ikili bir makinede olduğu gibi, sır ile onun keşfini karşı karşıya koyduğumuz sürece pek az ilgi çekicidir. Zira bir yandan içerik olarak sır kendisi de bir o kadar gizli olan bir sır algısına doğru aşılır. Amacın ne olduğu, bu algının hedefinin bir ele verme mi, nihai bir ifşa mı ya da açığa çıkarma mı olduğu önemli değildir. Anekdota dayalı bir bakış açısından sırrın algısı onun zıddıdır, ama kavramın bakış açısından onun bir parçasıdır. Asıl önemli olan, sırrın algılanmasının ancak kendisinin sır olabileceğidir: casus, röntgenci, şantajcı, adsız mektupların yazarı, nihai amaçları ne olursa olsun, keşfetmeleri gereken şeyden daha az sır değildir. Sırrı gizli bir şekilde algılayacak bir kadın, bir çocuk, bir kuş daima olacaktır. Sizin algınızdan daha ince bir algı, algılanamazlığınızın, kutunuzda olanın bir algısı daima olacaktır. Sırrı algılayabilecek durumda olanlar için bir sırcılık mesleği bile hayal edebiliriz. Sırrın koruyucusunun illa da her şeyden haberdar olması gerekmez, ama o da bir algıya gönderir, çünkü sırrı keşfetmek isteyenleri (karşı istihbarat) algılayıp tespit etmesi gerekir. Öyleyse, sırrı daha az gizli olmayan bir algıya, yeri geldiğinde algılanamaz olmaya çalışan bir algıya doğru gittiği bir ilk yön vardır. Çok çeşitli şekiller bu ilk nokta etrafında dönebilir. Ve sonra, içerik olarak sırdan ayrılamaz olan ikinci bir nokta vardır: sırrın kendisini dayatma ve yayma tarzı. Bir kez daha, amaçlar veya sonuçlar ne olursa olsun, sırrın, yeri geldiğinde onun içinde yakalanan bir yayılma tarzı vardır. Salgılama olarak sır. Sır kamusal biçimlere sızmalı, girmeli ya da kendisini sokmalıdır, onlar üzerinde baskı yapmalı ve bilinen öznelere etkide bulunmalıdır ("lobi" tipindeki etkilerden söz ediyoruz, lobinin kendisi gizli bir topluluk olmasa da).

Kısacası, basit bir kap lehine kendi biçimini saklayan içerik olarak tanımlanan sır tesadüfen akışı kesintiye uğratan ya da ona ihanet eden, ama özünde onun parçası olan iki hareketten ayrılamaz: Kutudan bir şeyler sızmalı, kutu üzerinden ya da yarı açık kutudan bir şeyler algılanmalıdır. Sır toplum tarafından icat edilmiştir, toplumsal ya da sosyolojik bir mefhumdur. Her sır kolektif bir düzenlemedir. Sır hiçbir şekilde statik ya da hareketsizleşmiş bir mefhum değildir. Yalnızca oluşlar sırlardır, sırrın bir oluşu vardır. Sırrın kökeni savaş makinesindedir; savaş makinesi kadın-oluşlarıyla, çocuk-oluşlarıyla ve hayvan-oluşlarıyla, sırrı getirir.[68] Gizli bir topluluk

68 Luc de Heusch sırrı getirenin savaş adamı olduğunu gösterir: O düşünür, yer, sever, yargılar, sırra varır, oysa devlet adamı kamusal olarak ilerler (*Le roi ivre ou l'origine de l'Etat*). Devlet sırrı fikri geç bir fikirdir ve savaş makinesinin devlet tarafından mal edildiğini varsayar.

toplumda daima bir savaş makinesi olarak etkide bulunur. Gizli topluluklarla ilgilenen sosyologlar bu topluluklardan çok sayıda yasa çıkartmışlardır: koruma, eşitleştirme ve hiyerarşi, sessizlik, ritüel, bireysizleştirme, merkezileştirme, özerklik, bölümlendirme, vb.[69] Ama içeriğin hareketini yöneten iki temel yaşaya belki de yeterince önem verilmedi: 1) Her gizli toplumun ya sırrı algılayan ya onu koruyan ya da sırrın ifşasına dönük yaptırımları uygulayan daha da gizli bir arka-topluluğu vardır (bu hiçbir şekilde, gizli topluluğu gizli arka-topluluğu üzerinden, döngüsel bir gerekçelendirmeyle tanımlamak değildir: Bir topluluk bu çiftlemeyi, bu özel kesimi içerdiği andan itibaren gizlidir); 2) Her gizli topluluk kendisi de gizli olan kendi etkinlik kipine sahiptir; nüfuz etme, sızdırma, imada bulunma, sızma, baskı yapma ya da görünmez ışınlarla işler; "parolalar" ve gizli diller buradan doğar (ve burada hiçbir çelişki yoktur; gizli topluluk toplumun tümüne nüfuz etmeye, tüm biçimlerine sızmaya, hiyerarşiyi ve dilimlenmeyi sarsmaya dönük evrensel proje olmadan yaşayamaz: Gizli hiyerarşi eşitler arasındaki bir komployla bağlanır, gizli topluluk, üyelerini toplumda suda balık gibi olacak şekilde düzenler, ama gizli topluluk da balıklar arasındaki su gibi olmalıdır; çevredeki her türlü toplulukla suç ortaklığı içinde olmaya gereksinir). Bunu çok farklı vakalarda, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çete topluluklarında ya da Afrika'daki hayvan-insan topluluklarında açıkça görürüz: Bir yanda, gizli topluluğun ve liderlerinin ortamdaki kamusal ya da politik figürlere nüfuz etme kipi; ve diğer yanda, gizli topluluğun, bazı durumlarda katillerden ya da korumalardan oluşan özel bir kesimden kurulu bir arka-toplulukta çiftlenmesi vardır.[70] Nüfuz etme ve çiftleme, salgılama ve somutlama, her sır dahası belli durumlarda buluşabilen, karışabilen iki "ketumluluk" [71] arasında ilerler. Çocuğun sırrı bu öğeleri harikulade birleştirir: bir kutudaki bir içerik olarak sır, sırrın gizli bir şekilde nüfuz etmesi ya da yayılması, sırrın gizli algısı (çocuğun sırrı minyatürleşmiş yetişkin sırlarıyla yapılmış değildir, ama yetişkinin sırrının gizli bir algısı zorunlu olarak ona eşlik eder). Bir çocuk bir sırrı keşfeder...

Ama sırrın oluşu onu basit bir kapta biçimini saklamakla ya da bu biçimi bir kapla takas etmekle yetinmemeye iter. Bu durumda, sır, sır olarak kendi biçimini edinmelidir. Sır sonlu içeriğinden sonsuz biçimine yükselir. Bu noktada, bütün bir algılar ve göreli tepkiler oyununa göndermek yerine, mutlak algılanamaz-olana erişir.

---

69 Özellikle bkz. Georg Simmel, *The Sociology of Georg Simmel*, Glencoe, 3. bölüm.

70 P.E. Joset Kongo'daki *Mambelo* gizli inisiyasyon topluluğunun bu iki yönüne açıkça işaret eder: Bir yanda, onun, toplumsal iktidarların aktarımına kadar giden geleneksel politik liderler üstündeki etkisi; diğer yanda, gizli suç arka-topluluğu veya leopar-adamlar topluluğu olarak *Anioto*'yla olan fiili ilişkisi vardır (her ne kadar *Anioto*'nun *Mambela*'dan farklı bir kökeni olsa da). Bkz. *Les sociétés secrètes des hommes-léopards en Afrique noire*, 5. bölüm.

71 Burada kullanılan *discret* sözcüğü "ketumluluk" anlamına gelmekle birlikte, sırrın iki terim arasında gerçekleştiğini de ima ediyor. *(ç.n.)*

Açıkça belirlenmiş, yeri saptanmış ya da geçmiş bir içerikten, olmuş olan, yeri saptanamayan *herhangi bir şeyin a priori* genel biçimine geçilir. Histerik çocuk içeriği olarak tanımlanan sırdan, son derece erkeksi paranoyak biçim olarak tanımlanan sırra geçeriz. Ve tam da bu biçimde sırrın iki eşlikçisini, gizli algıyı ve etkileme kipini, gizli bir şekilde tesir etmeyi buluruz, ama bu eşlikçiler biçimin onu sürekli olarak yeniden oluşturan, yeniden biçimlendiren, yeniden dolduran "hatları" haline gelirler. Bir yanda paranoyak, sırlarını, en mahrem düşüncelerini çalanların uluslararası komplosunu açığa çıkartır ya da diğer kişinin sırlarını oluşmadan önce algılama yeteneğini ilan eder (paranoyak kıskanç kişi diğer kişiyi ondan kaçıyormuş gibi kavramaz, aksine en ufak bir niyeti tahmin eder veya öngörür). Diğer yandan, paranoyak yaydığı ya da aldığı ışımalarla etkide bulunur ya da etkiye açılır[72] (Raymond Roussel ve Schreber'in ışınları). Işınlamayla nüfuz etme ve çalma veya yankıyla ikiye-katlanma böylece sırra, etkilemeler olarak algıların algılanamaz-olana geçtikleri sonsuz biçimini veren şey haline gelir. Paranoyak yargı kutuların ve içeriklerinin ampirik araştırmasının yerini alan bir algılama beklentisi gibidir: *a priori suçlu* ve her durumda böyle! (sözgelimi, *İzinde*'nin anlatıcısının Albertine'le ilişkili evrimi). Özetle, psikanalizin sırrın histerik bir kavranışından giderek paranoyak bir kavranışına geçtiğini söyleyebiliriz.[73] Bitmek bilmeyen psikanaliz: Bilinçdışı basitçe sırları içeren bir kutu olmaktan çıkarak, kendisi sırrın sonsuz biçimi olmak gibi giderek ağırlaşan bir görevi üstlenir. Her şeyi söyleyeceksiniz, ama her şeyi söyleyerek hiçbir şey söylemeyeceksiniz, çünkü içeriklerinizin saf biçime göre ölçülmesi için psikanalistin bütün "sanatı" gereklidir. Ancak bu noktada, sır bu şekilde biçime yükseltildiğinde ortaya kaçınılmaz bir serüven çıkar. "Ne oldu?" sorusu bu sonsuz eril biçime ulaştığında, zorunlu olarak verilen hiçbir şey olmadı yanıtı biçimi ve içeriği yok eder. Erkeklerin sırrının hiçbir şey olmadığı, gerçekten hiçbir şey olmadığı haberi hızla yayılır. Ödipus, fallus, hadım-etme, "tendeki kıymık", bu muymuş sır? Kadınları, çocukları, delileri ve molekülleri güldürmek için yeterlidir bu.

Sır ne kadar çok organize edici, yapılandırıcı bir biçim haline getirilirse, o kadar çok ince ve yaygın hale gelir, içeriği o kadar çok moleküler hale gelirken, biçimi de o kadar çok çözünür. Jocasta'nın dediği gibi, gerçekten küçük bir şeydi. Bunun sonucunda sır kaybolmaz, ama daha kadınsı bir statü edinir. Ve zaten Başkan Schreber'in paranoyak sırrında kadınsı bir oluş, bir kadın-oluş yoksa ne vardır? Zira kadınlar sırrı erkeklerden tümüyle farklı bir tarzda ele alırlar (eril sırrın tersine çevrilmiş bir imgesini, bir tür jinekolojik sırrı yeniden oluşturmaları dışında). Erkekler onları

---

72 *Agir* ve *pâtir* fiillerini yerine göre "etkileme/etkilenme", "etkide bulunma/etkiye açılma" şeklinde karşılıyorum. *(ç.n.)*

73 Sırrın psikanalitik kavranışı hakkında bkz. "Du secret", *Nouvelle revue de psychanalyse*, sayı 14; ve Freud'un evrimi hakkında bkz. Claude Girard'ın makalesi, "Le secret aux origines"

bazen patavatsızlıklarından, gevezeliklerinden, bazen de dayanışma eksikliklerinden, ihanetlerinden dolayı suçlarlar. Yine de bir kadının şeffaflık, masumiyet ve hız sayesinde, nasıl hiçbir şey saklamadan bir sır küpü olabildiği ilginçtir. Sırrın saray aşkındaki karmaşık düzenlemesi tam anlamıyla kadınsıdır ve en büyük şeffaflık içinde işler. Yerçekimine karşı sürat. Bir devlet aygıtının yerçekimine karşı bir savaş makinesinin sürati. Erkekler ağır bir tavır takınırlar, sır şövalyeleri: "Bakın nasıl bir yük altındayım: ağırlığım, ihtiyatlılığım." Ama sonunda her şeyi söylerler ve bu da hiçbir şey değildir. Aksine, her şeyi söyleyen, hatta dehşet bir teknikle konuşan kadınlar vardır, ancak hiç kimse sonunda en başta bildiğinden daha fazlasını bilemez; her şeyi süratle, berraklıkla saklamışlardır. Sırları yoktur çünkü kendileri bir sır haline gelmişlerdir. Bizden daha mı politikler? İphigenia. *A priori masum.* Genç kızın erkeklerin yeğlediği "*a priori* suçlu" yargısına karşı kendi adına öne sürdüğü şey budur... Sır burada nihai haline ulaşır: İçeriği molekülerleşmiş, moleküler hale gelmiştir, aynı zamanda biçimi çözülerek saf hareketli bir çizgi haline gelir – belli bir çizginin bir ressamın "sırrı" olduğunun, belli bir ritmik hücrenin, belli bir ses molekülünün (ki bu bir tema ya da biçim oluşturmaz) bir müzisyenin "sırrı" olduğunun söylenmesi anlamında.

Sırla gerçekten ilgilenen bir yazar varsa, o da Henry James'dir. O bu bakımdan, adeta sanatını yetkinleştirircesine bütün bir evrimden geçmiştir. Zira sırrı öncelikle içeriklerde arar, hatta imlemsiz, yarı aralık, bir anlığına fark edilen içeriklerde. Ardından, sırrın artık içeriğe bile gereksinmeyen ve algılanamaz-olanı ele geçirecek olan sonsuz bir içeriğinin olanağını gündeme getirir. Ama bu olanağı yalnızca şu soruyu sormak için gündeme getirir: Sır içerikte mi yoksa biçimde midir? – Ve yanıt zaten bellidir: *ne biri ne diğeri.*[74] James karşı konulamaz bir kadın-oluşa kapılmış yazarlardan biridir. Hedefinin peşinde koşmaktan ve gerekli teknik araçları icat etmekten asla vazgeçmez. Sırrın içeriğini molekülerleştir, biçimi doğrusallaştır. James sırrın çocuk-oluşundan (daima sırları keşfeden bir çocuk vardır: *What Maisie Knew*) sırrın kadın-oluşuna (geçerken neredeyse hiçbir iz bırakmayan saf bir çizgiden başka bir şey olmayan bir saydamlıkla gelen bir sır: hayranlık uyandıran *Daisy Miller*), her şeyi keşfe çıkmıştır. James, Proust'a insanların sandıkları kadar yakın değildir; Albertine'i mahkûm eden "*a priori* suçlu"ya karşıt olarak, "*a priori* masum!" çığlığını ayağa kaldıran odur (Daisy'nin tek istediği biraz saygıydı, bunun için bütün aşkını verirdi). Sırda önemli olan, onun üç halinden çok (çocuk içeriği, sonsuz eril biçim, saf kadınsı

74 Bernard Pingaud, James'in "Halıdaki Figür" adlı örnek metnine dayanarak, sırrın içerikten biçime nasıl sıçradığını ve her ikisinden de kaçtığını gösterir: "Du secret", s. 247-249. James'in bu metni sıklıkla psikanalizle ilgili bir bakış açısıyla yorumlanmıştır; bkz. J.-B. Pontalis, *Après Freud*, Gallimard. Ama psikanaliz hem bilinçdışını hem de dili tanımlayan bir düzeyde, zorunlu olarak simgesel bir biçim (yapı, eksik neden, vb.) olarak zorunlu olarak gizlenen bir içeriğin tutsağı olarak kalır. Bu yüzden, edebi ya da estetik uygulamalarında, yazardaki sır kadar yazarın sırrını da gözden kaçırır. Tıpkı Ödipus'un sırrındaki gibi: İlk iki sırla ilgileniriz, asıl önemli olan üçüncüyü gözden kaçırırız.

çizgi), ona bağlı oluşlar, sırrın çocuk-oluşu, kadın-oluşu, moleküler-oluşudur – bu tam olarak, sırrın hem içeriğini hem de biçimini yitirdiği noktada, algılanamaz-olanın sonunda algılandığı, yeraltı insanının artık saklayacak hiçbir şeyinin kalmadığı noktada meydana gelir. Perde arkasındaki güçten [gri mevkiden] gri içkinliğe. *Ödipus üç sırdan da geçer:* deldiği, sfenksin kutusunun sırrı; suçluluğunun sonsuz biçimi olarak üzerine ağırlığı çöken sır ve son olarak da onu erişilmez kılan ve kaçışının ve sürgününün saf çizgisiyle karışan, onu saklayacak hiçbir şeyi kalmayan birisi ya da yaşlı bir Nô aktörü gibi yüzünün yokluğunu örtmek için yalnızca genç bir kızın maskesine sahip olan birisi haline getiren Colonus'taki sır. Bazı insanlar hiçbir şey saklamadan, yalan söylemeden konuşabilirler: Onlar saydamlıkla gizlidirler, su gibi nüfuz edilemez, gerçekten anlaşılmazdırlar. Bazı insanların sırrıysa onu kalın bir duvarla çevreleseler ya da sonsuz biçime yükseltseler de sürekli delik deşik olur.

Anılar ve Oluşlar, Noktalar ve Bloklar. — İnsanın neden bu kadar çok sayıda oluşu var da bir erkek-oluş yok? Bunun nedeni ilk olarak, erkeğin tam tamına çoğunluk olmasıdır, oysa oluşlar azınlığa dairdir, her oluş bir azınlık-oluştur. Çoğunluktan, daha büyük göreli bir niceliği değil, daha küçük nicelikler kadar daha büyük niceliklerin de azınlık olarak adlandırabileceği bir halin ya da standardın belirlenimini anlıyoruz: beyaz-erkek, erkek-yetişkin, vb. Çoğunluk bir tahakküm hali varsayar, tersi değil. Söz konusu olan, erkeklerden daha çok sivrisinek veya sinek olup olmadığını bilmek değil, erkeklerin zorunlu olarak (analitik olarak) çoğunluğu oluşturmasına bağlı olarak, "erkeğin" evrende bir standardı nasıl oluşturduğunu bilmektir. Nasıl ki bir yönetimdeki çoğunluk oy hakkını varsayıyor ve yalnızca bu hakka sahip olanlar arasında kurulmuyor, ama sayıları ne kadar fazla olursa olsun ona sahip olmayanlar üzerinde de uygulanıyorsa, benzer şekilde, evrendeki çoğunluk da erkeğin hakkını ya da iktidarını önceden verili olarak varsayar.[75] Bu anlamda kadınlar, çocuklar ve aynı zamanda hayvanlar, bitkiler, moleküller azınlıktadır. Belki de kadının standart-erkekle ilişkili olarak özel durumu azınlığa dair oluşların bir kadın-oluştan geçmesi durumunu beraberinde getirir. Bununla birlikte, oluş veya süreç olarak "azınlığa dair" olanla küme ya da hal olarak "azınlığı" birbirine karıştırmamak gerekiyor. Yahudiler, çingeneler, vb. şu veya bu koşullar altında azınlıklar oluşturabilirler; ama bu, onları oluşlar haline getirmeye tek başına yetmez. Bir hal olarak bir azınlıkta yeniden-yerliyurtlulaşırız ya da kendimizi yeniden-yerliyurtlulaşmaya bırakırız; ama bir oluşta kendimizi yersizyurtsuzlaştırırız. Kara Panterler'in dediği gibi, Siyahların da siyah-oluşa girmeleri gerekir. Kadınlar bile kadın-oluşa girmelidir. Yahudiler bile Yahudi-oluşa girmelidir (bir hal elbette yeterli değildir). Ama durum buysa, o halde Yahudi-oluş

75 Çoğunluk fikrinin belirsizliği hakkında bkz. Kenneth Arrow'un ünlü "Condorcet etkisi" ve "kolektif karar teoremi" temaları.

Yahudileri olduğu kadar Yahudi-olmayanları da zorunlu olarak etkiler. Kadın-oluş kadınları olduğu kadar erkekleri de zorunlu olarak etkiler. Bir bakıma, bir oluşun öznesi daima "erkek"tir; ama o ancak, kendisini çoğunluk kimliğinden koparan bir azınlık-oluşa girdiğinde böyle bir öznedir. Arthur Miller'ın romanı *Focus*'ta ya da Losey'nin filmi *Bay Klein*'da olduğu gibi: Kendi standart ölçüsünden koparıldığında Yahudi oluşa geçen, bu oluşa kapılan ve onunla sürüklenen Yahudi-olmayandır. Tersine, Yahudilerin kendilerinin Yahudi-oluşa, kadınların kadın-oluşa, çocukların çocuk-oluşa, Siyahların siyah-oluşa geçmeleri gerekiyorsa, bunun nedeni yalnızca bir azınlığın oluşun etkin bir aracı olarak hizmet edebilmesi, ama bunun da azınlığın çoğunluk karşısında tanımlanabilir bir küme olmaktan çıktığı koşullarda gerçekleşmesidir. Yahudi-oluş, kadın-oluş, vb. o halde ikili bir hareketin eşzamanlılığını ima eder, bu hareketin biri bir terimi (özneyi) çoğunluğa boyun eğdirirken, diğeri bir terimi (aracı ya da faili) azınlıktan çıkartır. Ayrılmaz ve asimetrik bir oluş bloğu, bir ittifak bloğu vardır: Yahudi ve Yahudi-olmayan iki "Bay Klein" bir Yahudi-oluşa girer (aynısı *Focus*'ta da olur).

Bir kadın kadın-oluşa geçmek zorundadır, ama tüm erkeklerin kadın-oluşunda. Bir Yahudi Yahudi oluşa geçer, ama Yahudi-olmayanın bir Yahudi-oluşunda. Bir azınlık-oluş yalnızca, onun öğeleri gibi olan yersizyurtsuzlaşmış bir aracıyla ve bir özneyle mevcuttur. Çoğunluğun yersizyurtsuzlaşmış bir değişkeni dışında oluş öznesi yoktur ve bir azınlığın yersizyurtsuzlaştırıcı değişkeni dışında oluş aracı yoktur. Bizi bir oluşa her şey itebilir, en beklenmedik, en önemsiz şey bile. Büyümeye başlayan ve sizi alıp götüren küçük bir ayrıntı olmadan çoğunluktan sapamazsınız. *Focus*'un ortalama bir Amerikalı olan kahramanı burnuna belli belirsiz bir Sami görünümü veren gözlüklere gereksinim duyduğundan, bu "gözlükler yüzünden", Yahudi-olmayan birinin bu tuhaf Yahudi-oluş macerasına atılacaktır. Her şey iş görebilir, ama işin tam da politik olduğu ortaya çıkar. Azınlık-oluş politik bir meseledir ve bir güç çalışmasını, etkin bir mikro-politikayı gerektirir. Bu, çoğunluğun nasıl kazanılacağını ya da elde edileceğini bilme sorusunu ilgilendiren makro-politikanın ve hatta Tarih'in tam tersidir. Faulkner'ın dediği gibi, faşist durumuna düşmemek için zenci-oluşa geçmekten başka çare yoktur.[76] Tarihten farklı olarak oluş geçmiş ve gelecek terimleriyle düşünülemez. Bir devrimci-oluş devrimin geleceği ve geçmişi sorunlarına kayıtsızdır; ikisi arasında olup biter. Her oluş bir birlikte-varoluş bloğudur. Tarihsiz olduğu söylenen topluluklar değişmez modelleri yeniden üretmekle yetindikleri ya da sabit bir yapı tarafından yönetildikleri için değil, oluş toplulukları (savaş toplulukları, gizli topluluklar, vb.) oldukları için kendilerini tarihin dışında konumlandırırlar. Yalnızca

76 Bkz. Faulkner, *L'Intrus*, Gallimard, s. 264. Güneyli Beyazların (yalnızca fakirler değil, eski zengin aileler de buna dahildir) İç Savaş'tan sonraki durumundan söz eden Faulkner şöyle yazar: "Almanya'nın 1933 sonrası durumu gibiyiz. Ya Nazi olacağız ya da Yahudi."

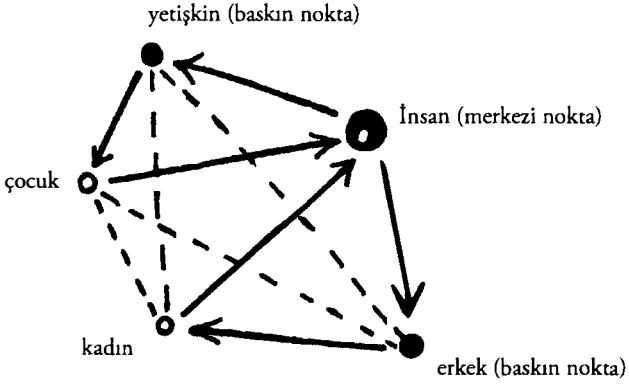
çoğunluğun ya da çoğunluğa göre tanımlanan azınlıkların tarihi vardır. Ama "çoğunluk nasıl fethedilir" sorusu algılanamaz-olanın güzergâhlarına kıyasla tamamen ikincil bir problemdir.

Başka bir şekilde söylemeye çalışalım: Erkek-oluş diye bir şey yoktur, çünkü erkek tam tamına moler varlıktır, oysa oluşlar molekülerdir. Yüzsellik işlevi bize, erkeğin hangi biçimde çoğunluğu oluşturduğunu ya da daha doğrusu onu koşullandıran standardı göstermişti: beyaz, erkek, yetişkin, "rasyonel", vb., kısacası, sıradan ortalama Avrupalı, sözceleme öznesi. Ağaç-yapılı yasaya göre, uzayın ya da ekranın tamamında hareket eden ve her defasında, tutulan yüzsellik hattına göre ayırt edici bir karşıtlığı besleyen bu merkezi Nokta'dır: erkek-(kadın); yetişkin-(çocuk); beyaz-(siyah, sarı veya kırmızı); rasyonel-(hayvan). Merkezi nokta ya da üçüncü göz dolayısıyla çift-yönlü makinelerdeki ikili dağılımları organize etme, kendisini karşıtlığın ana teriminde yeniden üretme özelliğine sahiptir, bu esnada karşıtlığın tamamı merkezi noktada tınlar. Artıklık olarak bir "çoğunluğun" kuruluşu. Ve böylece erkek merkezi noktanın konumuyla, her baskın nokta tarafından zorunlu olarak yeniden üretildiği ölçüde sıklığıyla, noktalar kümesi onunla ilişkili olduğu ölçüde tınlamasıyla, kendisini devasa bir bellek olarak kurar. Moler sistem kümesinde bir noktadan diğerine giden ve böylece sıklık ve tınlamanın belleğe dair koşullarına yanıt veren noktalarla tanımlanan herhangi bir çizgi ağaç-yapılı ağın bir parçası haline gelir.[77]

Ağaçsı-yapıyı kuran şey, çizginin noktaya boyun eğdirilmesidir. Elbette çocuğun, kadının, zencinin anıları vardır; ama bu anıları toplayan Bellek hâlâ, onları "çocukluk anıları", evlilik veya sömürge anıları olarak ele alan çoğunluğa dayalı eril mercidir.

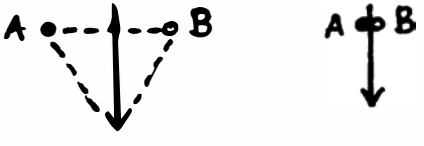
---

77 Çizginin noktaya boyun eğmesini ağaç-yapılı şemalarda açıkça görürüz: Bkz. Julien Pacotte, *Le réseau arborescent*, Hermann; ve hiyerarşik ya da merkezileşmiş sistemlerin statüsü hakkında bkz. P. Rosenstiehl ve J. Petitot, "Automate asocial et systèmes acentrés", *Communications*, sayı 22, 1974. Çoğunluğun ağaç-yapılı şeması şu şekilde sunulabilir:

Uzak noktalar arasındaki bir ilişkiden çok, bitişik noktaların bağlanması veya bitiştirilmesi yoluyla çalışmak mümkündür: O zaman anılar yerine fanteziler elde etmiş oluruz. Sözgelimi, bir kadın eril bir noktaya bitişik kadınsı bir noktaya ve bir erkek de kadınsı bir noktaya bitişik eril bir noktaya sahip olabilir. Bununla birlikte, bu melezlerin kurulması bizi gerçek bir oluş yönünde pek fazla ilerletmez (örneğin biseksüellik, psikanalistlerin fark ettiği üzere, erilliğin veya "fallus"un çoğunluğunun hüküm sürmesini hiçbir şekilde engellemez). Bir çizgi iki uzak noktayla ilişkilendirildiği ya da bitişik noktalardan oluşturulduğu sürece ağaç-yapılı şemadan kopamayız, oluşa veya moleküler olana ulaşamayız. Bir oluş çizgisi ne bağlandığı noktalarla ne de onu oluşturan noktalarla tanımlanır: tam tersine, noktaların *arasından* geçer, yalnızca ortadan boy verir ve ilk olarak ayırt edilen noktalara dik, bitişik ya da uzak noktalar arasında saptanabilen ilişkiye çapraz bir doğrultuda akar.[78] Bir nokta daima bir köken noktasıdır. Ama bir oluş çizgisinin ne başı ne sonu ne çıkış ne varış noktası ne kökeni ne de istikameti vardır; ve köken yokluğundan söz etmek, köken yokluğunu bir köken olarak kurmak kötü bir sözcük oyunudur. Bir oluş çizgisinin yalnızca bir ortası vardır. Orta bir ortalama değildir, bir ivmedir, hareketin mutlak hızıdır. Oluş daima ortadadır, ancak ortadan alınabilir. Oluş ne birdir ne de ikidir ne de ikisinin ilişkisidir, ama ikisinin-arasıdır, ikisine dik giden kaçış ya da iniş hududu ya da çizgisidir. Oluş bir bloksa (blok-çizgiyse), bunun nedeni bir komşuluk ve ayırt-edilemezlik bölgesi, bir *no man's land* oluşturması, iki uzak veya bitişik noktayı sürükleyen, birini diğerinin komşuluğuna taşıyan yeri belirlenemez bir ilişki oluşturmasıdır – ve hudut-komşuluk, mesafeye olduğu kadar bitişikliğe de kayıtsızdır. Yaban arısıyla orkideyi birleştiren çizgide ya da oluş bloğunda ortak bir yersizyurtsuzlaşma meydana gelir; yaban arısı orkidenin üreme aygıtından sıyrılan bir kısım haline gelirken, orkidenin kendisi de kendi üremesinden sıyrılan bir orgazmın nesnesi haline gelir. Bir blok oluşturan iki hareketin, seçilme baskısını yutan bir kaçış çizgisi boyunca birlikte-varoluşu. Çizgi ya da blok yaban arısıyla orkideyi birbirine bağlamadığı gibi, onları birleştirmez ya da birbirine karıştırmaz: İkisinin arasından geçer, onları noktaların ayırt-edilebilirliğinin ortadan kalktığı ortak bir komşuluğa taşır. Oluşun çizgi-sistemi (veya bloğu) belleğin nokta-sistemine karşıttır. Oluş, çizginin noktadan kendisini kurtardığı ve noktaları ayırt-edilemez kıldığı harekettir: ağaçsı-yapının karşıtı olarak köksap, ağaçsı-yapıdan

78 A ile B arasında yeri belirlenebilir bir bağlantıyla (mesafe) ya da onların bitişikliğiyle ilişkili olarak oluş çizgisi:

çıkış. *Oluş bir karşı-bellektir*. Hiç kuşku yok ki moleküler bir bellek vardır, ama moler ya da çoğunluğa dayalı bir sisteme dahil olma etmeni olarak. Anının daima bir yeniden-yerliyurtlulaştırma işlevi vardır. Aksine, bir yersizyurtsuzlaşma vektörü hiçbir şekilde belirlenimsiz değildir, moleküler düzeylerle doğrudan temas halindedir ve yersizyurtsuzlaştıkça da temasını arttırır: Moleküler bileşenleri bir arada "tutan" şey yersizyurtsuzlaşmadır. Bu bakış açısından, bir *çocukluk anısı*nın karşısına bir *çocukluk bloğunu* ya da bir çocuk-oluşu koyuyoruz: Moleküler "bir" çocuk üretiliyor... "bir" çocuk bir komşuluk bölgesinde ya da bir oluş bloğunda, her ikimizi de alıp götüren bir yersizyurtsuzlaşma çizgisinde bizimle birlikte-var-oluyor – bunun karşısında, bir zamanlar olduğumuz, anımsadığımız ya da hayalini kurduğumuz, geleceğinde yetişkin olmak olan moler çocuk var. "Bu, çocukluk olacak, ama benim çocukluğum olmamalı" der Virginia Woolf. (*Orlando* zaten anılarla değil, bloklarla, çağların blokları, dönemlerin blokları, alemlerin blokları, cinsiyet bloklarıyla işler, şeyler arasında çok sayıda oluş ya da yersizyurtsuzlaşma çizgisi oluşturur.)[79] Önceki sayfalarda "anı" sözcüğünü kullanmakla yanlış yaptık, aslında "oluş" sözcüğünü kullanmalıydık, oluş demek istiyorduk.

Çizgi, noktayla (ya da blok, anıyla; oluş, bellekle) karşıtlık içindeyse, bu mutlak bir tarzda değildir: Bir nokta sistemi çizgilerin belirli bir kullanımını içerir ve blok kendisini yeni işlevlerin noktasına atar. Bir nokta sisteminde, gerçekten de bir nokta öncelikle çizgisel koordinatlara gönderir. Yalnızca yatay bir çizgi ve dikey bir çizgi temsil edilmez, aynı zamanda dikey olan, kendisine paralel şekilde yer değiştirir ve yatay olan diğer yatayların üzerine biner, böylece herhangi bir nokta iki temel koordinata göre atanmış, aynı zamanda yatay bir üst üste binme çizgisinde ve dikey bir yer değiştirme çizgisinde ya da düzleminde işaretlenmiş olur. Son olarak, iki nokta arasında bir çizgi çekildiğinde ikisi bağlanmış olur. *Bir sistem*, çizgileri bu şekilde koordinatlar ya da yeri belirlenebilir bağlar olarak ele aldığında *noktasal adını alır:* Örneğin, ağaç-yapılı sistemler veya genel olarak moler ve belleğe dayalı sistemler noktasaldır. Belleğin noktasal bir organizasyonu vardır, çünkü her şimdi hem zamanın *akışı*nın eski bir şimdiden edimsel bir şimdiye giden yatay çizgisine (kinematik) hem de zamanın *düzeni*nin şimdiden eski şimdinin geçmişine ya da temsiline giden dikey bir çizgisine (katman-grafik) gönderir. Kuşkusuz bu, büyük zorluklarla karşılaşmaksızın daha fazla geliştirilemeyen, ama bir "didaktik", yani bir bellek-tekniği oluşturan sanatın temsillerinde bulduğumuz temel şemadır. Müzikal temsil bir yandan yatay, melodik bir çizgi, bir bas dizilimi çizgisi çizer; diğer melodik çizgiler onun üstüne

79 Virginia Woolf, *Journal d'un écrivain*, 10-18, cilt I, s. 238. Aynısını, çocukluk bloklarının çocukluk anılarına karşıt olarak işlediği Kafka'da da görürüz. Proust'un durumuysa daha karmaşıktır, çünkü o, ikisinin bir karışımını uygular. Psikanaliz, anıları ya da fantezileri yakalayabilir, ama çocukluk bloklarını asla yakalayamaz.

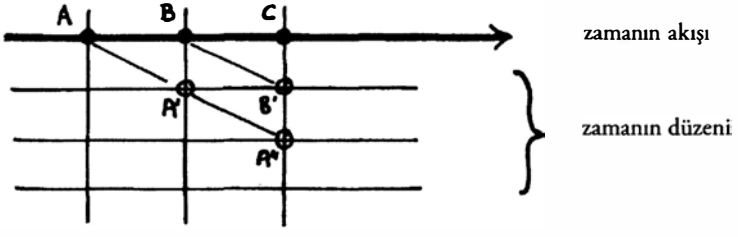
biner, çizgiler arasında karşı-nokta [kontrpuan] ilişkilerine giren noktalar atanır. Diğer yandan, yataylar boyunca yer değiştiren, ama artık onlara bağlı olmayan, yukarıdan aşağıya doğru giden ve sonraki akorlarla bağlanabilen bir akoru sabitleyebilen dikey bir armonik çizgiyi ya da düzlemi çizer. Resimsel temsilin kendi araçlarıyla, benzeş bir biçimi vardır: Yalnızca tablonun bir dikey ve bir yatay yanı olduğundan değil, hatların ve renklerin her biri kendi hesabına, yer değiştirme dikeylerine ve üst üste binme yataylarına gönderdiği için (sözgelimi, dikey, soğuk veya beyaz biçim, ışık ve tonalite; yatay, sıcak veya siyah biçim, kromatik ve kipsellik, vb.). Yalnızca yakın tarihli örneklere bakacak olursak, bunu müzikle zorunlu olarak bir yüzleşmeyi ima eden Kandinsky, Klee, Mondrian'ınki gibi didaktik sistemlerde açıkça görebiliriz.

Bir nokta sisteminin temel karakterlerini özetleyelim: 1) Bu tür sistemlerin yatay ve dikey olmak üzere iki temel çizgisi vardır, bunlar noktaların atanması için koordinat görevi görürler; 2) Yatay çizgi dikey olarak üst üste bindirilebilir ve dikey çizgi yatay sıklık ve dikey tınlama koşulları altında yeni noktalar üretilecek veya yeniden üretilecek şekilde yatay olarak yer değiştirebilir; 3) Bir noktadan diğerine bir çizgi çizilebilir (veya çizilemez), bu ancak yeri belirlenebilir bir bağlantı olarak olanaklıdır; köşegenler böylece farklı düzey ve uğrak noktaları için bağlantı rolü oynar, onlara sıra geldiğinde bu bitişik veya uzak, değişken ufuk ve tepe noktalarıyla sıklıklar ve tınlamalar kurar.[80] – Bu sistemler ağaç-yapılı, belleğe-dayalı, moler, ve yapısaldır; yerliyurtlulaşma ya da yeniden-yerliyurtlulaşma sistemleridir. Çizgi ve köşegen bir nokta için koordinatlar olarak veya birbirine giden iki nokta arasındaki yeri belirlenebilir bağlantılar olarak hizmet ettiklerinden, noktaya tümüyle tâbi kılınmış bir halde kalırlar.

Nokta sisteminin karşıtı olan şey, çizgisel ya da daha çok çok-çizgili sistemlerdir. Çizgiyi serbest bırak, köşegeni serbest bırak: Bu niyeti taşımayan hiçbir müzisyen ya da ressam yoktur. Bir nokta sistemi ya da didaktik bir temsil geliştirilir, ama amaç onu çatlatmak, bir sarsıntı yaratmaktır. Bir nokta sistemi bir müzisyen, bir ressam,

---

80 Örneğin, anının bellek sistemindeki oluşumu şimdiki bir A'yı yeni bir şimdiki B'yle ilişkili olarak A' temsiline ve C'yle ilişkili olarak A''ya dönüştürür:

Bkz. Husserl, *Leçons pour une phénoménologie de la conscience intime du temps*, P.U.F.

bir yazar, bir filozof ona karşı olduğunda ve tam da ona karşı olmak için bir sıçrama tahtası olarak onu imal ettiğinde en ilginç halini bulur. Tarih yalnızca tarihe karşı olanlar tarafından yapılır (kendilerini onun içine sokanlar, hatta onu şekillendirenler tarafından değil). Kışkırtmak için değildir bu, ama hazır buldukları veya kendi icat ettikleri nokta sistemi şu işleme izin vermek zorunda olduğu içindir: Çizgiyi ve köşegeni serbest bırak, nokta koymak yerine çizgi çiz, karmaşıklaştırılmış ya da yeniden oluşturulmuş bile olsa bir dikeye ve bir yataya yapışmak yerine, algılanamaz bir köşegen üret. Bu daima Tarih'e geri düşmektir, ama asla ondan geliyor değildir. Tarih bellekle olan bağlarını koparmaya çalışabilir; bellek şemalarını karmaşıklaştırabilir, koordinatları üst üste bindirip kaydırabilir, bağlantıları vurgulayabilir ya da kesimleri derinleştirebilir. Ama hudut yine de burada değildir. Hudut tarihle belleğin arasından değil, "bellek-tarih" nokta sistemleriyle, hiçbir şekilde ebedi olmayan çok-çizgili ya da çapraz düzenlemeler arasından geçer; bunlar, oluşları ilgilendirirler, saf halde, tarih-ötesi bir oluş parçacığı. Tarih-ötesi olmayan, arkadan gelmeyen ya da serbestleşmiş bir çizgiden geçmeyen hiçbir yaratma edimi yoktur. Nietzsche tarihi ebedi-olanın değil, tarih-altının ya da tarih-üstünün karşısına koyar: *hecceite*'nin, oluşun, oluşun masumiyetinin bir başka adı: Zamansız (bir başka deyişle, belleğe karşı unutuş, tarihe karşı coğrafya, şablona karşı harita, ağaçsı-yapıya karşı köksap). "Tarihsel-olmayan, yaşamın filizlenebileceği tek yer olan sarmalayıcı bir atmosfere benzer, bu atmosferin yok edilmesiyle birlikte yaşam da ortadan kalkar. (...) Eğer insan öncelikle böyle bir tarih-dışı bulutla sarmalanmasaydı, yaptıklarını yapabilir miydi?" [81] Yaratımlar bir dünyayı temsil etme görevinden ortaya çıkan mutant soyut çizgiler gibidir, çünkü tam da tarihin ancak nokta sistemlerinde yeniden-yakalayabileceği veya yeniden-yerleştirebileceği yeni bir gerçeklik tipini düzenlerler.

Boulez müzik tarihçiliğine soyunduğunda, amacı büyük bir müzisyenin nasıl her defasında çok farklı bir tarzda, armonik dikeyle melodik yatay arasında giden bir tür köşegeni icat ettiğini ve geçirdiğini göstermektir. Ve her defasında başka bir köşegen, başka bir teknik ve yaratım söz konusudur. Bir *ses bloğu* gerçek bir yersizyurtsuzlaşma çizgisi olan bu çapraz çizgi boyunca hareket eder; artık bir köken noktası yoktur, çünkü daima ve zaten çizginin ortasındadır; artık yatay ve dikey koordinatları yoktur, çünkü kendi koordinatlarını yaratır; ve artık, bir noktadan diğerine yeri belirlenebilir bir bağlantı oluşturmaz, çünkü "atımsız bir zamanın" içindedir: tıpkı çizgiyle karışan ya da bir tutarlılık düzlemi çizen sarhoş bir tekne gibi, noktaları, koordinatları ve ölçüyü bırakmış olan yersizyurtsuzlaşmış ritmik bir blok. Müzikal biçimin içine hızlar ve yavaşlıklar girer, onu bazen çoğalmaya, çizgisel mikro-çoğalmalara, bazen yok olmaya, sesin ortadan-kaldırılmasına, içe-evrilmeye ve aynı anda her ikisine birden iter. Müzisyen tam tamına şöyle diyebilir: "Bellekten nefret ediyorum, anıdan nefret

81 Nietzsche, *Considérations intempestives*, "Utilité et inconvénient des études historiques", § 1.

ediyorum" ve bunu oluşun gücünü olumladığı için söyler. Viyana ekolü bu tür bir köşegen, bu tür bir çizgi-bloğu açısından örnek bir vaka sunar. Ama Viyana ekolünün, onu Tarih'te konumlandıran yeni bir yerliyurtlulaşma sistemi, yeni bir noktalar, dikeyler ve yataylar sistemi bulduğu da söylenebilir. Ardından başka bir girişim, başka bir yaratma edimi gelir. Önemli olan, her müzisyenin her zaman bu şekilde ilerlemiş olmasıdır: Bir ses bloğunu, yaratılmış, serbest bırakılmış bir çizgide dalgalandırmak ve bu hareketli ve mutant bloğu, bir *hecceite*'yi uzayda salıvermek için noktaların dışında, koordinatların ve yeri belirlenebilir bağlantıların dışında, kırılgan da olsa köşegenini çiz (örneğin kromatizm, kümeler ve karmaşık notalar, ama halihazırda çok-sesliliğin tüm kaynakları ve olanakları, vb.).[82] Bazıları orgla ilgili olarak "eğik vektörler"den söz etmişlerdir. Köşegen çoğunlukla son derece karmaşık ses çizgilerinden ve uzaylarından oluşur. Küçük bir pasajın ya da ritmik bloğun sırrı burada mıdır? Kuşkusuz, nokta bu durumda yeni ve temel bir yaratıcı işlev üstlenir: Söz konusu olan artık basitçe, bir nokta sistemini yeniden oluşturmanın kaçınılmaz yazgısı değildir; aksine, artık kendisini çizgiye tâbi halde bulan noktadır ve çizginin çoğalmasını ya da aniden sapmasını, hızlanmasını, yavaşlamasını, öfkesini ya da ıstırabını belirleyen de budur. Mozart'ın "mikro-blokları" Hatta bloğun tek bir nota (blok-nokta) gibi bir noktaya indirgendiği bile olur: Berg'in *Wozzeck*'indeki Si ve Schumann'ın La'sı. Schumann'a övgü, Schumann'ın deliliği: Çello orkestrasyon ızgarası boyunca dolaşır ve yersizyurtsuzlaşmış ses bloğunun geçtiği köşegeni çizer; ya da aşırı yetingen bir nakarat türü melodik bir çizgi ve çok ayrıntılı bir çok-sesli mimari tarafından "işlenir"

Çok-çizgili bir sistemde her şey aynı anda meydana gelir: Çizgi, köken olarak noktadan kendisini kurtarır; köşegen, koordinatlar olarak dikey ve yataydan kendisini kurtarır; aynı şekilde çapraz, bir noktadan diğerine yeri belirlenebilir bir bağlantı olarak köşegenden kendisini kurtarır; kısacası, bir çizgi-bloğu seslerin ortasından

---

82 Tüm bu temalar hakkında bkz. Pierre Boulez: 1) Çaprazların her defasında müziğin yatay ve dikey koordinatlarından kaçma eğiliminde olması, hatta bazen "virtüel çizgiler" çizmesi hakkında bkz. *Relevé d'apprenti*, Ed. du Seuil, s. 230, 290-297, 372. 2) Bu çaprazla ilişkili ses bloğu ya da "süre bloğu" fikri hakkında bkz. *Penser la musique aujourd'hui*, Gonthier, s. 59-63; noktalarla bloklar, "noktasal kümeler"-le değişken bireyliklere sahip "birleştirici kümeler" hakkında bkz. "Sonate que me veux-tu?", *Médiations*, sayı 7, 1964. Boulez'de, bellek nefretini sıkça görürüz: bkz. "Eloge de l'amnésie" [Bellek-yitimine Övgü], *Musique enjeu*, sayı 4, 1971 ve "J'ai horreur du souvenir" [Anılardan Korkuyorum], *Roger Desormière et son temps* içinde, Ed. du Rocher. Kendimizi çağdaş örneklerle sınırlayacak olursak, Stravinsky, Cage ve Berio'da da benzer beyanlara rastlayabiliriz. Koordinatlara bağlı ve toplumsal çerçevelerde (kalkmak, yatmak, geri çekilmek) uygulanan müzikal bir bellek vardır elbette. Fakat müzikal bir "pasaj"ın algılanması bir bellekten, hatta anımsama tipindeki bir bellekten çok, karşılaşma tipindeki algının bir uzantısına ya da daralmasına başvurur. Her müzisyenin gerçek *unutma bloklarını* nasıl çalıştırdığını incelemek gerekir: örneğin Barraqué'nin Debussy'deki "unutma dilimleri" ve "eksik gelişmeler" hakkında söyledikleri (*Debussy*, s. 169-171). Daniel Charles'ın genel incelemesine gönderme yapıyoruz, "La musique et l'oubli", *Traverses*, sayı 4, 1976.

[ortamından] geçer ve kendisini yeri belirlenemeyen ortaya iter. Ses bloğu *intermezzo*'dur. Bir organsız bedendir, müzikal organizasyonu kateden ve gittikçe daha sessel hale gelen karşı-bellektir: "Schumanncı beden yerinde durmaz. (...) *İntermezzo* Schumann'ın tüm yapıtıyla eş-tözlüdür. (...) Son kertede, yalnızca *intermezzo*'lar vardır. (...) Schumanncı beden yalnızca çatallanmaları bilir: Kendisini inşa etmez, interlüdlerin birikimine göre sürekli ıraksar. (...) Schumanncı vuruş panik halindedir, ama aynı zamanda da kodlanmıştır; ve darbelerin panik hali görünüşte bilge bir dilin sınırları içinde tutulduğundan genellikle fark edilmeden geçer. (...) Tonaliteyle ilgili çelişkili, ama yine de bir arada bulunan iki statü düşünelim: bir yanda bir ekran (...), bedeni bilinen bir organizasyona göre eklemlemeye yazgılı bir dil (...), diğer yanda, çelişkili bir şekilde, tonalitenin başka bir düzeyde evcilleştirdiğini iddia ettiği darbelerin hünerli hizmetçisi haline gelmesi." [83]

Aynı şey, tam tamına aynı şey resim için de geçerli midir? Aslında, çizgiyi oluşturan nokta değil, yersizyurtsuzlaşmış noktayı sürükleyen, onu dışsal nüfuzuna taşıyan, çizgidir; bu durumda çizgi bir noktadan diğerine gitmez, *noktalar arasında* başka bir doğrultuda ilerler, bu da onları ayırt-edilemez kılar. Çizgi kendisini dikeyden ve yataydan serbestleştiren köşegen haline gelir; ama köşegen zaten çapraz, yarı-köşegen veya düz çizgi, kesikli veya açısal çizgi, ya da eğri haline gelmiştir – yine kendilerinin ortasında. Klee'nin grisi, Kandinsky'nin kırmızısı, Monet'nin moru beyaz dikeyle siyah yatay arasında yer alır, her biri bir renk bloğu oluşturur. Bu çizginin kökeni yoktur, çünkü daima, çizgiyi yalnızca ortadan alan resmin dışında başlar; koordinatları yoktur, çünkü dalgalandırdığı ve yarattığı tutarlılık düzlemiyle karışır; yeri belirlenebilir bir bağlantısı yoktur, çünkü yalnızca temsil işlevini değil, herhangi bir biçimi çevrelemeye dönük her türlü işlevi yitirmiştir – çizgi tam da bu yüzden soyut, gerçekten soyut ve mutant, görsel bir blok haline gelmiştir; ve nokta bu koşullar altında, bir nokta-renk ya da nokta-çizgi olarak yaratıcı işlevlerini yeniden edinir.[84] Çizgi noktaların arasında, noktaların ortasındadır ve artık bir noktadan diğerine gitmez. Artık bir konturu çevrelemez. "O, şeyleri değil, şeylerin arasını resmetti." Resimde derinlikten

---

83 Roland Barthes, "Rasch", *Langue, discours, société* içinde, Ed. du Seuil, s. 217-228.

84 Tüm bu bakımlardan ressamlar arasında çok sayıda fark bulunmakla birlikte, ortak bir hareket de vardır: bkz. Kandinsky, *Point, ligne, plan*, Gonthier [Türkçesi: Kandinsky, *Nokta ve Çizgiden Yüzeye*, Filiz Karaküçük (çev.), Simurg Art Yayınları, 2021]; Klee, *Théorie de l'art moderne*, Gonthier [Türkçesi: Klee, *Modern Sanat Üzerine*, Kaan Çaydamlı (çev.), Altıkırkbeş Yayınları, 2020]. Mondrian gibi ressamların dikeyle yatayın ayrıcalıklı değeri hakkındaki beyanları artık çizilme gereği bile duyulmayan bir köşegeni yaratmak için gereken koşulları gösterme amacı taşır: Örneğin, eşit olmayan kalınlık koordinatları çerçevenin içinde kesişir ve çaprazda "dinamik bir eksen" açarak, kendilerini çerçevenin dışına uzatırlar (bkz. Michel Butor'un yorumları, *Répertoire III*, "Le carré et son habitant", Ed. de Minuit). Pollock'un çizgisi hakkında Michael Fried'in makalesine ("Trois peintres américains", *Peindre* içinde, 10-18) ve Henry Miller'ın Nash'in çizgisi hakkındaki sayfalarına (*Virage à quatre-vingts*, Livre de Poche) da başvuruyoruz.

ve özellikle de perspektiften daha yanlış bir problem yoktur. Zira perspektif, köşegenleri veya çaprazları, kaçış çizgilerini *kaplamanın*, yani hareketli görsel bloğu yeniden-yerliyurtlulaştırmanın tarihsel bir tarzından başka bir şey değildir. "Kaplamak" sözcüğünü bir kaplama alanı sağlamak, bir bellek ve bir kod vermek, bir işlev atamak anlamında kullanıyoruz. Ama kaçış çizgileri, çaprazlar bu moler işlevin haricinde başka pek çok işlev için de elverişlidir. Bırakın kaçış çizgilerinin derinliği temsil etmek için üretilmesini, onları yalnızca bir anlığına, verili bir uğrakta kaplayan böyle bir temsil olanağını icat eden onlardır üstelik. Perspektif ve hatta derinlik, resmi daha da ileri götürerek yaratan tek şey olan kaçış çizgilerinin yeniden-yerliyurtlulaşmasıdır. Özellikle, merkezi denilen perspektif kaçışların çokluğunu ve çizgilerin dinamizmini noktasal bir kara deliğe fırlatır. Aksine, perspektif problemlerinin, tüm bir yaratıcı çizgiler bolluğunu beraberinde getirdiği, görsel blokları tümüyle serbest bıraktığı doğrudur ve bu da tam da onlar üstünde hakimiyet sağladığını iddia ettiği bir uğrakta olur. Resim, her bir yaratma ediminde müzik kadar yeğin bir oluşa angaje midir?

Müzik-oluş. — Batı müziği için (ama diğer müzikler de başka koşullar altında benzer bir problemle karşı karşıya kalır ve bunu farklı şekilde çözerler) ifade düzeyinde bir oluş bloğu, bir ifade bloğu tanımlamaya çalıştık: Bu oluş bloğu verili bir uğrakta müzikal kodlar olarak işleyen koordinatlardan veya noktasal sistemlerden sürekli kaçan çaprazlara dayalıdır. Bir içerik bloğunun bu ifade bloğuna karşılık geldiği açıktır. Bu bir karşılıklılık bile değildir; kendisi müzikal olan bir içerik (bir özne ya da bir tema değil) ifadeyle sürekli iç içe geçmeseydi, hareketli "blok" da olmazdı. O halde müziğin meselesi nedir, sessel ifadeden ayrılamayan içeriği nedir? Söylemesi zor ama şöyle bir şey: *Bir* çocuk ölür, bir çocuk oynar, bir kadın doğar, bir kadın ölür, bir kuş gelir, bir kuş gider. Örnekleri çoğaltmak mümkün olsa da bunların müzikteki rastlantısal temalar olmadıklarını, taklitsel uygulamaları hiç ilgilendirmediklerini, ama özsel bir yan taşıdıklarını söylemek istiyoruz. Neden bir çocuk, bir kadın, bir kuş? Çünkü müzikal ifade, içeriğini oluşturan bir kadın-oluştan, bir çocuk-oluştan, bir hayvan-oluştan ayrılamaz. Neden çocuk ölür, neden bir okla delik deşik edilmiş bir kuş düşer? Kaçmakta olan her çizginin, her kaçış ya da yaratıcı yersizyurtsuzlaşma çizgisinin doğasında bulunan "tehlike" yüzünden: yıkıma, ortadan-kaldırmaya dönüşmek. Bir kadın-çocuk, bir sır olan Mélisande iki kez ölür ("şimdi zavallı küçük kızın sırası").[85] Müzik asla trajik değildir, müzik neşedir. Ama yeri gelir bize ölümü tattırır, mutluluktan çok mutlu bir şekilde ölmek, yok olmak söz konusu olur. Bizde uyanan bir ölüm içgüdüsünün bir işlevi olarak değil, kendi ses düzenlemesine, ses makinesine özgü bir boyutun işlevi olarak; yüzleşilmesi gereken, çaprazın bir ortadan-kaldırma çizgisine döndüğü uğraktır bu. "Huzur *ve*

85 Debussy'nin *Pelléas et Mélisande* operasından söz ediliyor. *(ç.n.)*

hiddet."[86] Müzik yıkıma, her türlü yıkıma, yok oluşa, kırılmaya, yer değiştirmeye susamıştır. Bu da onun "faşizm"e dönük potansiyeli değil midir? Bir müzisyen ne zaman bir *In Memoriam* yazsa, burada söz konusu olan bir esin ya da anı motifi değil, aksine, yeniden kalkmak üzere düşmek pahasına da olsa, yalnızca kendi tehlikesiyle karşı karşıya gelen bir oluştur: bir çocuk-oluş, bir kadın-oluş, bir hayvan-oluş, bunlar yeter ki müziğin kendi içeriği olsunlar ve ölüme kadar gitsinler.

Nakaratın tam anlamıyla müzikal içerik, müziğe özgü içerik bloğu olduğunu söyleyebiliriz. Bir çocuk karanlıkta kendisini yatıştırır, ellerini çırpar ya da bir yürüme tarzı icat eder, onu kaldırımın özelliklerine uyarlar ya da "Fort-Da" şarkısını söyler (psikanalistler Fort-Da'da fonolojik bir karşıtlık ya da bilinçdışı-dile dönük simgesel bir bileşen bularak onun hakkında çok kötü konuşurlar; oysa bu bir nakarattır). Tra la la. Bir kadın mırıldanır, "onun alçak sesle bir ezgi mırıldandığını duydum" Bir kuş, nakaratını başlatır. Jannequin'den Messiaen'a müziğin tamamı binlerce farklı tarzdaki kuş ötüşleriyle doludur. Fırrr, Fırrr. Müzik çocukluk ve kadınlık bloklarıyla katedilir. Müzik tüm azınlıklarla katedilir ve bu yine de muazzam bir güç oluşturur. Çocukların, kadınların, etnik grupların, yeryurtların, aşkın ve yıkımın nakaratları: ritmin doğuşu. Schumann'ın eseri çok özel bir şekilde ele aldığı nakaratlardan, çocukluk bloklarından oluşur: onun kendi çocuk-oluşu, kendi kadın-oluşu, Clara. Nakaratın müzik tarihindeki, tüm Çocuk Oyunları ve *Kinderszenen*'deki, tüm kuş ötüşlerindeki çapraz veya köşegen kullanımlarının kataloğu oluşturulabilir. Ama böyle bir katalog faydasız olurdu, çünkü tema, özne ve motif örneklerinin çoğaltılarak sorunun çözülebileceğini düşündürtürdü, oysa asıl sorun müziğin en özsel ve zorunlu içeriğidir. Nakaratın motifi kaygı, korku, neşe, aşk, iş, yürüyüş, yeryurt olabilir... ama nakaratın kendisi müziğin içeriğidir.

Hiçbir şekilde, müziğin kökeninin nakarat olduğunu ya da müziğin onunla başladığını söylüyor değiliz. Müziğin ne zaman başladığı pek de bilinemez. Nakarat daha çok, müziği engellemenin, savuşturmanın ya da ondan vazgeçmenin bir yoludur. Ama müzik vardır çünkü nakarat da vardır, çünkü müzik nakaratı bir ifade biçimindeki bir içerik olarak alır, onu ele geçirir, çünkü onu başka bir yere götürmek için bir blok oluşturur. *Çocuğun müzik olmayan nakaratı müziğin çocuk-oluşuyla bir blok oluşturur:* Bir kez daha, bu asimetrik bileşim gereklidir. Mozart'taki "Ah anne, işte söylüyorum size", Mozart'ın nakaratları. Do'daki temayı on iki çeşitleme takip eder: Yalnızca temanın her notası ikiye katlanmaz, ama tema içeride de ikiye katlanır. Müzik, nakaratı köşegen veya çaprazın bu çok özel muamelesine tâbi tutar, onu yerliyurtluluğundan

86 "Bu güzel, asil barış müziğini çalarken cesur adamın göğsünde gergin, bıkmış, neredeyse dayanılmaz bir hiddete yaklaşan bir şey vardı. Müzik ne kadar mükemmelse, onu tam bir mutluluk içinde o kadar mükemmel icra ediyordu; ve aynı zamanda içindeki çılgın hiddet daha da artıyordu" (D. H. Lawrence, *La verge d'Aaron*, Gallimard, s. 16).

koparır. Müzik, nakaratı yersizyurtsuzlaştırmayı içeren etkin, yaratıcı işlemdir. Nakarat özünde yeryurtsaldır, yerliyurtlulaştırıcı ya da yeniden-yerliyurtlulaştırıcıdır, müzikse onu yersizyurtsuzlaştıran bir ifade biçimi için yersizyurtsuzlaşmış bir içerik haline getirir. Böyle bir cümle için bizi bağışlayın: Müzisyenlerin yapması gereken şey müzikal olmalı, müzikte yazılı olmalıdır. Bunun için daha çok mecazi bir örnek vereceğiz: Musorgski'nin *Ölüm Şarkıları ve Dansları*'ndaki Ninni hasta çocuğuna bakan bitkin bir anneyi anlatır; ona ninni söyleyen bir ziyaretçi, Ölüm eşlik eder; ninninin her dizesi takıntılı, ağırbaşlı bir nakaratla, tek bir notanın tekrarlayan ritmiyle, bir blok-noktayla sonlanır: "Şişşş, küçük çocuk, uyu benim küçük çocuğum" (çocuk ölmekle kalmaz, aynı zamanda nakaratın yersizyurtsuzlaşması annenin yerini alan kişide, Ölüm tarafından ikiye katlanır).

Resmin durumu benzer midir ve ne şekilde? Bir güzel sanatlar sistemine hiçbir şekilde inanmıyoruz, çözümlerini heterojen sanatlarda bulan çok farklı problemlere inanıyoruz. Sanat bize sahte bir kavram gibi geliyor, sadece sözde bir kavram; bununla birlikte, bu, çeşitli sanatların belirlenebilir bir çokluk içinde aynı anda kullanılabilmesini dışlamaz. Resim *yüz-manzara* problemini ilgilendiren bir "problem"de kayıtlıdır. Müzik tümüyle farklı bir problemde, *nakarat* probleminde kayıtlıdır. Her biri belirli bir uğrakta ve belirli koşullar altında, kendi probleminin çizgisi üzerinde ortaya çıkar; ama ikisi arasında, nokta sistemlerine tercüme edilmedikleri sürece, hiçbir olası simgesel ya da yapısal karşılıklılık yoktur. Yüz-manzara problemi açısından üç durum ayırmıştık: 1) Bedensellik semiyotikleri, karaltılar, duruşlar, renkler ve çizgiler (bu semiyotikler hayvanlarda zaten mevcuttur ve bolca bulunur; kafa bedenin bir parçasıdır, beden eşdeşi olarak ortama, biyotopa sahiptir; bu semiyotiklerde sözgelimi "ot sapı" davranışında gördüğümüz oldukça saf çizgileri halihazırda sergilenir halde buluruz); 2) Bir yüz organizasyonu, beyaz duvar-kara delik, yüz-gözler ya da profilden ve eğik gözlerle görülen yüz (bu yüzsellik, semiyotiğinin eşdeşi olarak manzaranın organizasyonuna sahiptir: tüm bedenin yüzselleştirilmesi ve tüm ortamların manzaralaştırılması, Avrupalı merkezi nokta olarak İsa); 3) Yüzlerin ve manzaraların, artık hiçbir biçimi çevrelemeyen, artık herhangi bir kontur oluşturmayan çizgilerle, artık manzarayı dağılıma sokmayan renklerle birlikte, arayıcı kafalar yararına bir yersizyurtsuzlaşması (bu, resimsel semiyotiktir: Yüzü ve manzarayı kaçışa geçir. Örneğin Mondrian buna haklı olarak "manzara" adını verir: mutlak olana varana dek yersizyurtsuzlaşan saf manzara). – Kolaylık olması için, oldukça farklı ve ardışık üç durum sunuyoruz, ama yalnızca geçici olarak. Hayvanlar tuvalin üstünde resim yapmıyor olsalar da ve hatta hormonlar onlarda renkleri ve çizgileri tetikliyor olsa da onlarda resmin olup olmadığına karar veremeyiz; burada bile hayvanlarla insanlar arasındaki keskin ayrımın temeli zayıftır. Tersine, resmin sözde soyut sanatla başlamadığını, bedenselliğin karaltıları ve duruşları yeniden yarattığını ve ayrıca yüz-manzara organizasyonunda (ressamların İsa'nın yüzünü "çalışma" ve onu dini kodlardan her yönde kaçırma tarzı)

zaten tam olarak işlediğini söylemeliyiz. Resmin amacı daima yüzleri ve manzaraları yersizyurtsuzlaştırmak olmuştur, bazen bedenselliği yeniden etkinleştirerek, bazen çizgileri ya da renkleri serbestleştirerek, bazen de her ikisini birden yaparak. Resimde çok sayıda hayvan-oluş, kadın-oluş ve çocuk-oluş vardır.

Müziğin probleminin nakarat problemi olduğu doğruysa, bu problem tümüyle farklıdır. Nakaratın yersizyurtsuzlaşması, nakarata dönük yersizyurtsuzlaşma çizgilerinin icat edilmesi resimle hiçbir ilgisi olmayan prosedürleri ve inşaları içerir (ressamların bazen denedikleri muğlak benzeşmelerin haricinde). Kuşkusuz burada da yine hayvanlarla insanlar arasında net bir sınır çekebileceğimiz kesin değildir: Messiaen'ın düşündüğü gibi, müzisyen olmayan kuşlardan farklı olarak, müzisyen kuşlar yok mudur? Kuşun nakaratı zorunlu olarak yeryurtsal mıdır, yoksa çok ince yersizyurtsuzlaşmalar, seçici kaçış çizgileri için zaten kullanımda mıdır? Müziği tanımlamamızı ve hatta müzisyen kuşlarla müzisyen olmayan kuşlar arasında ayrım yapmamızı sağlayan şey, kesinlikle gürültüyle ses arasındaki fark değildir; bu, *nakaratın işi*dir: Yeryurtsal ve yerliyurtlulaştırıcı mı kalacak, yoksa tüm koordinatlar boyunca bir çapraz çizen hareketli bir bloğa mı taşınacak – ve ikisi arasındaki tüm ara durumlar? Müzik tam olarak bir nakaratın serüvenidir: müziğin bir nakarata geri düşme tarzı (bizim kafamızda, Swann'ın kafasında, televizyon ve radyodaki sözde-arayıcı-kafada, büyük bir müzisyenin ayırt edici bir ezgi olarak yer eden müziği); onun nakaratı ele geçirme tarzı onu gittikçe daha yetingen kılar, birkaç notaya indirger, sonunda da görünürde ne kökeni ne de varış noktası olan yaratıcı bir çizgiye sürükler…

Leroi-Gourhan iki kutup olarak "el-alet" ile "yüz-dil" arasında bir ayrım ve bir eşdeşlik kurar. Ama söz konusu olan, bir içerik biçimiyle bir ifade biçimi arasında bir ayrım yapmaktır. Buradaysa kendilerinde içerikleri olan ifadeleri ele alıyoruz, bu yüzden de farklı bir ayrım yapmalıyız: Yüz kendi görsel eşdeşleriyle (gözler) resme gönderir, insan sesi kendi işitsel eşdeşleriyle müziğe gönderir (kulağın kendisi bir nakarattır, onun biçimine sahiptir). Müzik giderek daha az dile bağlı olan insan sesinin yersizyurtsuzlaşmasıdır, tıpkı resmin yüzün yersizyurtsuzlaşması olması gibi. Seslendirme özellikleri tıpkı dudak okumada olduğu gibi yüzsellik özelliklerinde işaretlenebilir; bununla birlikte, aralarında karşılıklılık yoktur ve müzikle resmin kendi hareketleri tarafından sürüklendikçe bu daha da belirginleşir. Ses yüzün çok ilerisindedir, çok ilerisinde. Bir müzik eserine *Yüz* adını vermek bu bakımdan en büyük sessel paradoks gibi duruyor.[87] O andan itibaren, resme ve müziğe dair iki problemi "hizalandırma"nın tek yolu bir güzel sanatlar sistemi kurgusunun dışından kaynaklanan bir ölçüt almak, her iki vakadaki yersizyurtsuzlaşma kuvvetlerini karşılaştırmaktır. Öyle görünüyor ki, müzik çok

87 Berio başka emareler sunsa da, bize öyle geliyor ki, *Visage* eseri yüzselliğin üç haline göre oluşturulmuştur: Önce, çok sayıda beden ve ses karaltısı, sonra yüzün kısa bir baskın ve senfonik organizasyon uğrağı, son olarak da arayıcı kafaların her doğrultuya fırlatılması. Bununla birlikte, yüzü ve avatarlarını

daha büyük, aynı anda çok daha yeğin ve çok daha kolektif bir yersizyurtsuzlaştırma kuvvetine sahiptir ve ses de yine çok daha büyük bir yersizyurtsuzlaşma gücüne sahiptir. Bu özellik belki de müzikten kaynaklanan kolektif büyülenmeyi ve hatta biraz önce sözünü ettiğimiz potansiyel "faşizm" tehlikesini açıklar: Müzik (davullar ve trompetler) insanları ve orduları uçuruma varana dek gidebilen bir yarışa sürükleyebilir; bu bakımdan, resimler olan, sınıflandırma ya da toplanma araçları olan pankartlardan ve bayraklardan çok daha etkilidir. Müzisyenler bireysel olarak ressamlardan daha gerici, daha dindar, daha az "toplumsal" olabilirler; yine de resimden çok daha büyük bir kolektif kuvvete sahiptirler: "Halk meclisinin oluşturduğu koro çok güçlü bir bağdır..." Bu kuvveti müzikal yayımın ve alımlamanın maddi koşullarıyla açıklamak daima olanaklıdır, ama tersi daha tercih edilirdir, bu koşulları açıklayan, daha çok, müziğin yersizyurtsuzlaşma kuvvetidir. Mutant bir soyut makinenin bakış açısından, resim ve müziğin aynı eşiklere karşılık gelmediğini ya da resim makinesiyle müzik makinesinin aynı göstergeye sahip olmadığını söylüyoruz. Ressamların en müzisyeni olan Klee'nin belirttiği gibi, müziğe kıyasla resim "geride kalır".[88] Belki de birçok insanın resim yapmayı tercih etmesinin veya estetiğin resmi ayrıcalıklı bir model olarak almasının nedeni budur: Resmin insanları daha az "korkuttuğu", daha az "korkutucu" olduğu kesindir. Onun kapitalizmle ve toplumsal oluşumlarla ilişkileri bile aynı tipte değildir.

Kuşkusuz, tüm vakalarda da yerliyurtluluk ve yersizyurtsuzlaşma etmenlerini ve ayrıca yeniden-yerliyurtlulaşma etmenini oyuna sokmalıyız. Hayvanın ve çocuğun nakaratları yeryurtsal gibi gözükür: Dolayısıyla "müzik" değildir. Ama müzik, nakaratı ele geçirip yersizyurtsuzlaştırdığında ve insan sesini yersizyurtsuzlaştırdığında, nakaratı ele geçirip ritmik bir ses bloğu haline getirdiğinde, nakarat Schumann ya da Debussy "oluşa geçtiğinde", bu, müziğin müzik olarak kendisini kendisinde yeniden-yerliyurtlulaştırdığı armonik ve melodik bir koordinatlar sistemi üzerinden olur. Tersine, hayvan nakaratının bile bazı durumlarda hayvan karaltılarından, duruşlarından ve renklerinden çok daha yeğin yersizyurtsuzlaştırma kuvvetlerine zaten sahip olduğunu göreceğiz. Bu yüzden pek çok etmenin hesaba katılması gerekiyor: göreli yerliyurtlulaşmalar, buna denk düşen yersizyurtsuzlaşmalar, ama aynı zamanda eşdeş yeniden-yerliyurtlulaşmalar ve yine onların çok sayıda farklı tipleri (örneğin, müzikal koordinatlar gibi iç-kaynaklı yeniden-yerliyurtlulaşmalar ve nakaratın basmakalıp bir

---

"taklit eden" bir müzik, metafor olarak işleyen bir ses asla söz konusu değildir. Ama sesler yüzün yersizyurtsuzlaşmasını hızlandırarak ona tam anlamıyla akustik bir güç verirler, oysa yüz sırası geldiğinde sesin yersizyurtsuzlaşmasını hızlandırarak, müzikal olarak tepki verir. Bu, elektronik müziğin ürettiği moleküler bir yüzdür. Ses yüzden önce gelir, kendisi bir anlığına onu biçimlendirir ve eklemsiz, imlemsiz, öznesiz olması koşuluyla, giderek hızı arttırarak hayatta kalır.

88 Grohmann, *Paul Klee*, Flammarion: "Yarı ikna olmuş, yarı eğlenceli bir şekilde, en azından biçimsel bir düzlemde, [resmi] Mozart'ın ölmeden önce müziği bıraktığı düzeye kısmen getirdiği için kendisini şanslı hissettiğini söylüyordu" (s. 66-67).

nağmeye ya da müziğin mânili bir şarkıya düşmesi gibi dışsal olanlar). Her yersizyurtsuzlaşmanın özel bir yeniden-yerliyurtlulaşması olması durumu molerle moleküler arasında daima süregelen eşdeşliği bize başka bir açıdan düşündürmeli: Moler bir oluşuma eşlik eden, algılanamaz süreçlere dönük geçişler ya da algılanabilir nirengi noktaları oluşturan moler bileşenler olmaksızın, hiçbir akış, hiçbir moleküler-oluş moler bir oluşumdan kaçamaz.

Müziğin kadın-oluşu, çocuk-oluşu sesin makineleşmesi probleminde ortaya çıkar. Sesi makineleştirmek ilk müzikal işlemdir. Sorunun Batı müziğinde, İngiltere'de ve İtalya'da nasıl iki farklı şekilde çözüldüğünü biliyoruz: Bir yanda kontrtenorun kafa sesi vardır, "sesinin ötesinde" şarkı söyler ya da diyaframı kullanmadan veya bronşlardan geçmeden sinüslerde, boğazın arka kısmında ve damak boşluğunda çalışır; diğer yanda, kastratoların, algılanamaz-olana, elle tutulamaz-olana ve uçucu-olana sanki şehvetli bir malzeme veriyormuş gibi duran "daha güçlü, daha hacimli, daha süzgün" sesi vardır. Dominique Fernandez bu konuda güzel bir kitap yazdı; bu kitapta, yerinde olarak müzikle hadım-etme arasındaki ilişkiye dair herhangi bir psikanalitik yaklaşımdan kaçınarak, müzikal bir ses makinesi probleminin zorunlu olarak büyük çift-yönlü makinenin ortadan kaldırılmasını, yani "erkek ya da kadın" seslerini dağılıma sokan moler oluşumu içerdiğinden söz ediyor.[89] Müzikte erkek olmak *ya da* kadın olmak yoktur artık. Bununla birlikte, Fernandez'in başvurduğu erdişilik efsanesinin yeterli olup olmadığı kesin değildir. Söz konusu olan bir efsane değil, gerçek bir oluştur. Sesin kendisi bir kadın-oluşa ya da bir çocuk-oluşa erişmeyi başarmalıdır. Müziğin olağanüstü içeriği budur. Sonuçta mesele, Fernandez'in belirttiği gibi, şarkı söyleyen bir çocuk bile olsa, kadını veya çocuğu taklit etmek değildir. Kendisi bir çocuk oluşa geçen müzikal sestir, ama aynı zamanda çocuk da ses oluşa, saf ses oluşa geçer. Hiçbir çocuk daha önce bunu yapmamıştır ya da yaptıysa bile, aynı zamanda bir çocuktan farklı bir şey oluşa, tuhaf bir şekilde göksel ve şehvetli bir dünyaya ait bir çocuk oluşa geçmiştir. Kısacası, yersizyurtsuzlaşma çiftedir: İnsan sesi bir çocuk-oluşta yersizyurtsuzlaşır, ama onun oluşa geçtiği çocuğun kendisi de yersizyurtsuzlaşmış, doğmamış, oluşa geçmiştir. Schumann, "çocuktan kanatlar çıktı" der. Aynı zikzak hareketini müziğin hayvan-oluşunda da buluruz: Marcel Moré, Mozart'ın müziğinin bir at-oluş ya da kuş-oluşla nasıl katedildiğini göstermiştir. Ama hiçbir müzisyen atı veya kuşu "oynamaktan" hoşlanmaz. Ses bloğu, içeriği olarak bir hayvan-oluşa sahipse, o halde hayvan da sessellikte aynı anda başka bir şey oluşa, mutlak bir şey oluşa, gece, ölüm, neşe oluşa geçer – bu, elbette bir genellik ya

89 Dominique Fernandez, *La rose des Tudors*, Julliard (ve *Porporino* romanı, Grasset). Fernandez pop müziği büyük İngiliz vokal müziğine mahcup bir dönüş olarak ele alır. Ayrıca kişinin nefes alıp verirken şarkı söylediği dairesel nefes alma tekniklerini veya sesi tınlama bölgelerine (burun, alın, elmacık kemikleri – yüzün tam anlamıyla müzikal kullanımı) göre filtreleme tekniklerini göz önünde bulundurmak gerekir.

da basitleştirme değildir, bir *hecceite*'dir: bu ölüm, o gece. Müzik bir hayvan-oluşu içerik olarak alır; ama örneğin bu at-oluştaki at cennetten ya da cehennemden gelen toynaklar gibi, küçük kanatlı timpani vuruşlarını ifade olarak alır; ve kuşlar onları çok sayıda ruha dönüştüren *gruppeti*'de, *appoggiatura*'larda, *staccato*'larda ifade bulurlar.[90] Mozart'ta köşegeni oluşturan vurgulardır, önce vurgular. Vurguları takip etmezsek, onları gözlemlemezsek, görece zayıf bir nokta sistemine geri düşeriz. Müzisyen insan kendisini kuşta yersizyurtsuzlaştırır, ama bu, kendisi yersizyurtsuzlaşmış, "biçim değiştirmiş" bir kuştur, bir oluşla gelen bir kuş olduğu kadar, onunla oluşa geçen göksel bir kuştur. Kaptan Ahab Moby Dick'le karşı konulamaz bir balina-oluşa geçer; ama aynı zamanda hayvan, Moby Dick saf dayanılmaz beyazlık, saf göz kamaştırıcı beyaz duvar genç bir kız "gibi" uzayan ve yumuşayan ya da bir kamçı gibi kıvrılan ya da bir sur gibi duran saf gümüş iplik oluşa geçer. Edebiyat bazen resme, hatta müziğe yetişiyor olabilir mi? Ve resim müziğe yetişiyor olabilir mi? (Moré, Klee'nin kuşlarını alıntılar, diğer yandan Messiaen'ın kuşların ötüşü hakkında söylediklerini anlamaz.) Hiçbir sanat taklide dayalı değildir, taklide dayalı veya figüratif olamaz: Bir ressamın bir kuşu "temsil ettiğini" varsayalım; aslında, ancak kuşun kendisi başka bir şey, saf çizgi ve saf renk oluşa geçmekte olduğu sürece meydana gelebilen bir kuş-oluştur bu. O kadar ki, taklit kendisini yok ettiği gibi, taklit eden bilmeden bir oluşun içine girer, taklit ettiği şeyin bilgisine sahip olmadan oluşla bağlanır. Bu yüzden yalnızca başarısız olursak, başarısız olduğumuzda taklit ederiz. Bir hayvanı taklit eden ressam ya da müzisyen değildir, onlar hayvan-oluşa geçerler ve aynı zamanda da hayvan, onların Doğa'yla anlaşmalarının en derinlerinde, onların istedikleri oluşa geçer.[91] Özünde hareketli, ama asla dengede olmayan bir bloğu meydana getiren şey, oluşun daima iki iki gerçekleşmesi, kişinin oluşa geçmesi kadar, oluşa girilen şeyin de oluşa geçmesidir. Mondrian'ın mükemmel karesidir bu; bir köşede dengeyi bulup kapalılığını yarı açan bir çapraz üretir ve her iki tarafı da sürükler.

Oluş asla taklit etmek değildir. Hitchcock kuş yaptığında, herhangi bir kuşun çığlığını yeniden üretiyor değildir; o, bir yeğinlik alanı veya bir titreşim dalgası olarak elektronik bir ses, kendi içimizde deneyimlediğimiz korkunç bir tehdit olarak sürekli bir çeşitlenme üretiyordur.[92] Ve bu yalnızca "sanatlar" için geçerli değildir: Aynısı, aynı zamanda çifte oluşun saf yaşantısına dayanan Moby Dick için de geçerlidir ve bu kitap aynı güzelliğe başka türlü sahip olamazdı. Tarantella bir tarantula ısırığının

---

90 Marcel Moré, *Le dieu Mozart et le monde des oiseaux*, Gallimard.

91 Taklidin, bir arketipte (dizi) doruğa ulaşan terimlerin benzerliği veya simgesel bir düzen (yapı) oluşturan ilişkilerin bir karşılıklılığı olarak kavranabileceğini daha önce gördük; ama oluş bunların ikisine de indirgenemez. Mimesis kavramı yalnızca yetersiz olmakla kalmaz, aynı zamanda kökten yanlıştır.

92 François Truffaut, *Le cinéma selon Hitchcock*, Seghers, s. 332-333 ("Kuşlara hiçbir şekilde çığlık attırmama konusunda drama lisansı aldım...")

sözde kurbanlarını iyileştiren ya da kovan tuhaf bir danstır. Ama kurban dansını yaptığında, örümceği taklit ettiğini, onunla özdeşleştiğini, hatta bir "arketip"e dayalı ya da "agonistik" bir mücadele üzerinden özdeşleşmenin sağlandığını söyleyebilir miyiz? Hayır, çünkü kurban, hasta, hasta olan kişi ancak örümcek de kendi hesabına kişinin üzerinde dans ettiği saf karaltı, saf renk ve saf ses oluşa geçtiği sürece dans-eden-örümcek oluşa geçer.[93] Taklit etmeyiz; bir oluş bloğu oluştururuz, taklit yalnızca, son bir mükemmellik kaygısı, bir göz kırpma, bir imza olarak, bu bloğun ayarlanması için devreye girer. Ama asıl önemli olan başka bir yerde olmuştur: Örümceğin kendisinin ses ve renk, orkestra ve resim oluşa geçmesi koşuluyla, dansın örümcek-oluşu. Olağanüstü bir hızla at "gibi" koşan, kendisini küçük bir sopayla kamçılayan, kişneyen, şaha kalkan, çifte atan, eğilen, atlar gibi yere çöken, diğer atlarla, bisikletler veya trenlerle yarışlara katılan yerel bir folklorik kahraman olan Alexis Koşu Atı'nı ele alalım. İnsanları güldürmek için at taklidi yapıyordu. Ama daha derinde bir komşuluk ya da ayırt-edilemezlik bölgesi taşıyordu. Kaynaklar özellikle mızıkasını çaldığında iyice bir ata büründüğünü bize söylüyor: Çünkü tam da o zaman ikincil ya da düzenleyici bir taklide gereksinimi kalmıyordu. Söylendiğine göre mızıkasını "çene-parçalayan" olarak adlandırıyordu ve bu enstrümanı herkesten iki kat hızlı çalıyor, akorların ölçüsünü ikiye katlıyor, insan-dışı bir tempo uyguluyordu.[94] Atın gemi bir mızıka oluşa geçtikçe ve tırısları iki katına çıktıkça, Alexis de çok daha fazla at oluşa geçiyordu. Her zaman olduğu gibi aynısını yine hayvanlar için de söylemeliyiz. Zira hayvanlar yalnızca renklere ve seslere sahip olmakla kalmazlar, aynı zamanda yersizyurtsuzlaşma bileşenleri aracılığıyla belirlenmiş ses-oluşlara ve renk-oluşlara girmek için ressamın ya da müzisyenin bir resimde ya da bir müzikte bu renkleri ve sesleri kullanmasını beklemezler (bu konuya ileride döneceğiz). Etoloji bu alana yaklaşacak kadar ilerlemiştir.

Sanki saf nitelikler (renk, ses, vb.) *Philebus*'ta olduğu gibi ölçüsüz bir oluşun sırrını taşıyormuşçasına, hiçbir şekilde bir nitelik estetiğinin bayraktarlığına soyunmuyoruz. Saf nitelikler bize göre hâlâ nokta sistemlerine aittir: Onlar ya anımsamalar ya dalgalandıran veya aşkın anılar, ya da fantezi tohumlarıdır. İşlevselci bir anlayışsa, tam tersine, bir nitelik içinde yalnızca belirli bir düzenlemede ya da bir düzenlemeden diğerine geçişte onun yerine getirdiği işlevi dikkate alır. Nitelik onu kavrayan oluş açısından ele alınmalıdır, arketip ya da filogenetik anı değeri taşıyan iç-kaynaklı niteliklerdeki oluş açısından değil. Örneğin, beyazlık, renk ressamın ya da Kaptan Ahab'ın hayvan-oluşu

93 Bkz. E. de Martino, *La terre du remords*, Gallimard, s. 142-170. Martino arketip, taklit ve özdeşleşme üzerine kurulu bir yorumu devam ettirir.

94 Bkz. J.-C. Larouche, *Alexis le trotteur*, Ed. du Jour, Montréal. Bir tanığın aktarımı: "Ağzıyla hepimizden farklı müzik yapıyordu. Bizim çalmayı bile beceremediğimiz kocaman bir mızıkası vardı. (...) Bizimle birlikte çalarken, bir anda bizi katlamaya karar verirdi. Yani akorun ölçüsünü ikiye katlardı; biz bir ölçü çalarken, o iki ölçü çalardı, ki bu, inanılmaz bir nefes gerektirirdi" (s. 95).

olabilen bir hayvan-oluşta ve aynı zamanda, hayvanın kendisinin bir renk-oluşu, bir beyazlık-oluşu olabilen bir renk-oluşta, beyazlık-oluşta yakalanır. Moby Dick'in beyazlığı onun yalnız-oluşunun özel göstergesidir. Hayvan renkleri, karaltıları ve nakaratları aynı zamanda yersizyurtsuzlaşma bileşenlerini de içeren evlilik-oluş ya da toplumsal-oluş göstergeleridir. Bir nitelik yalnızca, bir düzenlemenin yersizyurtsuzlaşma çizgisi olarak ya da bir düzenlemeden diğerine gidecek şekilde işler. Tam da bu anlamda, bir hayvan-bloğu filogenetik bir anıdan ve bir çocukluk bloğu bir çocukluk anısından farklı bir şeydir. Kafka'da bir nitelik hiçbir zaman kendisi için ya da bir anı olarak işlev görmez, ama içinde kendisini yersizyurtsuzlaştırdığı ve tersine, bir yersizyurtsuzlaşma çizgisi verdiği bir düzenlemeyi düzeltir: Böylece çocukluktaki çan kulesi kale kulesine geçer, onu ayırt-edilemezlik bölgesi düzeyinde alır ("belirsiz mazgallı siperler") ve bir kaçış çizgisine fırlatır (sakinlerden biri adeta çatıyı "patlatmıştı"). Durum Proust'ta daha karmaşık ve daha az yetingense, bunun nedeni, onun için niteliklerin bir anımsama *ya da* bir fantezi havası taşımasıdır. Ama yine de Proust için de bunlar anılar ya da fanteziler olarak değil, bir çocuk-oluş, kadın-oluş olarak, bir düzenlemeden diğerine geçen yersizyurtsuzlaşma bileşenleri olarak davranan işlevsel bloklardır.

Yüz tartışmaları sırasında karşılaştığımız basit yersizyurtsuzlaşma teoremlerine, şimdi genelleşmiş çifte yersizyurtsuzlaşmayla ilgili yenilerini ekleyebiliriz. *Beşinci Teorem:* Yersizyurtsuzlaşma daima çifttir, çünkü aynı anda oluşa geçen majör bir değişkenle minör bir değişkenin birlikte-varoluşunu içerir (bir oluşta iki terim yer değiştirmez, özdeşleşmez, biri değiştiğinde diğerinin de bir o kadar değiştiği, onların komşuluk bölgesini oluşturan asimetrik bir blokta birlikte sürüklenirler). — *Altıncı Teorem:* Simetrik olmayan çifte yersizyurtsuzlaşma yersizyurtsuzlaştırıcı bir kuvvetin ve yersizyurtsuzlaşmış bir kuvvetin atanmasını sağlar, aynı kuvvet "uğrağa" ya da ele alınan yöne göre birinden diğerine geçiyor olsa da. Üstelik, daha az yersizyurtsuzlaşmış olan, onun üzerinde bir o kadar etkide bulunan en fazla yersizyurtsuzlaşmış olan yönünde yersizyurtsuzlaşmayı hızlandırır. — *Yedinci Teorem:* Yersizyurtsuzlaştıranın göreli ifade rolü ve yersizyurtsuzlaşmış olanın göreli içerik rolü vardır (sanatlarda açıkça gördüğümüz üzere); fakat içeriğin dışsal bir nesneyle ya da bir özneyle hiçbir ilgisi yoktur, çünkü içerik ifadeyle asimetrik bir blok oluşturur, yersizyurtsuzlaşma, ifadeyle içeriği, aralarındaki ayrımı ilgisiz kılacak şekilde belli bir komşuluğa taşır (örnek: bir müzikal ifade biçimi olarak ses köşegeni ve tümüyle müzikal içerikler olarak, nakaratlar olarak kadın-oluşlar, çocuk-oluşlar, hayvan-oluşlar). — *Sekizinci Teorem:* Bir düzenleme bir diğeriyle aynı yersizyurtsuzlaşma kuvvetlerine ya da hızlarına sahip değildir; göstergeleri ve katsayıları her defasında, ele alınan oluş blokları ve soyut bir makinenin mutasyonları açısından yeniden hesaplamak gerekir (örneğin, resmin müziğe kıyasla belirli bir yavaşlığı, belirli bir kıvamlılığı vardır; ama dahası, insanla hayvan arasında simgesel bir sınır çekilemez, yalnızca yersizyurtsuzlaşma güçleri hesaplanabilir ve karşılaştırılabilir).

Fernandez kadın-oluşların, çocuk-oluşların vokal müzikteki varlığını işte böyle gösterir. Ardından, enstrümantal müziğin ve orkestra müziğinin yükselişine karşı tutum alır; özellikle de Verdi ve Wagner'i sesleri yeniden cinsiyetlileştirdikleri, bir erkeğin erkek, bir kadının kadın olmasını ve herkesin kendi sesine sahip olmasını isteyen kapitalizmin taleplerine uyarak ikili makineyi yeniden kurdukları için eleştirir: Verdi-sesleri, Wagner-sesleri erkek *ve* kadın üzerinde yeniden-yerliyurtlulaşır. Fernandez Rossini ve Bellini'nin vakitsiz ortadan kayboluşunu (biri emekli olmuş, diğeri ölmüştür) operanın artık sessel oluşlara geçmesinin olanaklı olmadığı yönündeki umutsuz duygularıyla açıklar. Bununla birlikte, bunun ne tür faydalar ve ne tür yeni köşegen tipleri getirdiğini sormaz Fernandez. Her şeyden önce, sesin basit enstrümantal eşlikle birlikte, kendisi için makineleşmekte olmaktan çıktığı doğrudur: Kendisi için geçerli bir katman veya bir ifade çizgisi olmaktan çıkar. Peki hangi gerekçeyle? Müzik insan sesini makineleştirenin enstrüman olduğu, insan sesiyle enstrümanın bazen yüzleşme, bazen tamamlama, bazen değiştokuş ve tamamlayıcılık ilişkisi içinde *aynı düzleme* taşındığı yeni bir yersizyurtsuzlaşma eşiğini aşmıştır. İnsan sesiyle piyanoyu aynı tutarlılık düzlemine koyan ve piyanoyu Wagner operasını hazırlayan bir doğrultuda bir hezeyan enstrümanı haline getiren bu saf hareket belki de ilk kez *lied*'de, özellikle de Schumann'ın *lied*'lerinde ortaya çıkar. Hatta Verdi vakası gibi bir vaka bile buna uyabilir: Onun operasının, *bel canto*'nun yok edilmesine ve son eserlerde orkestrasyonun önem kazanmasına rağmen lirik ve vokal kaldığı sık sık söylenmiştir; öte yandan, insan seslerinin enstrümantalleştiği ve *tessitura* veya uzantıda eşsiz bir kazanım elde ettiği de bir gerçektir (bariton-Verdi'nin, soprano-Verdi'nin üretimi). Her şekilde, mesele belli bir besteci, özellikle de Verdi değildir ya da belli bir tür değildir; müziği etkileyen en genel hareket, müzikal makinenin yavaş mutasyonudur. İnsan sesi cinsiyetlerin ikili bir dağılımına geri döndüğünde, bu, orkestrasyondaki ikili enstrüman gruplaşmalarıyla ilişkilidir. Müzikte daima koordinat olarak moler sistemler vardır; ama cinsiyetlerin düalist sistemi insan sesi düzeyinde yeniden keşfedildiğinde, bu noktasal ve moler dağılım yaratımın kendisinin bir parçası olmaya meyleden bir enstrümantasyon ve orkestrasyon içinde kesişecek, bağlanacak ve birbirini sürükleyecek yeni moleküler akışlar için bir koşuldur. İnsan sesleri iki cinsiyetin dağılımı üzerinden yeniden-yerliyurtlulaşabilir, ama sessel ve sürekli olan akış sanki bir potansiyel farkın içindeymiş gibi ikisi arasında daha da fazla geçer.

Bu da bizi ikinci noktaya getiriyor: İnsan sesinin bu yeni yersizyurtsuzlaşma eşiğini ilgilendiren temel problem artık tümüyle vokal olan bir kadın-oluş ya da çocuk-oluş problemi değil, sesin kendisinin enstrümanlaştırıldığı bir moleküler-oluş problemidir. Kuşkusuz, kadın-oluşlar ve çocuk-oluşlar tüm önemlerini korurlar, hatta yeni bir önemin keşfedilmesini sağlarlar, ama yeni bir gerçeği açığa çıkartmaları kaydıyla: Üretilen zaten moleküler bir çocuktur, moleküler bir kadındır... Debussy'yi düşünmek yeter: Çocuk-oluş, kadın-oluş yeğindir, ama artık motifin

moleküllerleştirilmesinden, orkestrasyonla meydana gelen gerçek "kimya"dan ayrılamazlar. Çocuk ve kadın artık denizden, su molekülünden ayrılamazlar (*Deniz Kızları* insan sesini orkestrayla bütünleştirmeye dönük ilk kusursuz girişimlerden birini temsil eder). Wagner müziğinin bu "elementer" karakteri, suya dönüklüğü ya da motifin "atomizasyonu", "sonsuzca küçük birimlere bölünmesi" yüzünden çokça suçlanmıştır. Hayvan-oluşu düşündüğümüzde bu daha da açık hale gelir: Kuşlar bütün önemlerini korurlar, ama yine de kuşlar aleminin yerini, çok daha moleküler titreşimleriyle, cırıltıları, hışırtıları, uğultuları, tıkırtıları, tırmalamaları ve kazımalarıyla böcekler çağı alır. Kuşlar vokaldir, ama böcekler enstrümantaldir: davullar ve kemanlar, gitarlar ve ziller.[95] Kuş-oluşun yerini bir böcek-oluş alır ya da onunla bir blok oluşturur. Böcek tüm oluşların moleküler olduğu gerçeğini duyurmak için çok daha uygundur (bkz. Martenot dalgaları, elektronik müzik). Moleküler olan *elementer olanla* ve *kozmik olanla* iletişime geçme kapasitesine sahiptir: Bunun nedeni tam da onun, çok farklı boylamlarla enlemleri, çok çeşitli hızlarla yavaşlıkları ilişkiye sokan ve çeşitlenmeyi tam da biçimsel sınırlarının ötesine taşıyan bir sürerliği garanti altına alan biçimin çözülmesini devreye sokmasıdır. Mozart'ı yeniden keşfedin; "tema"nın daha en baştan bir çeşitleme olduğunu yeniden keşfedin. Varèse ses molekülünün (bloğunun) değişken hız ilişkilerine göre çeşitli şekillerde düzenlenmiş elementlere, ama aynı zamanda tüm evreni ışıtan bir sessel enerjinin çok sayıda dalgalarına veya akışlarına ayrılmasını açıklar. İşte Varèse bu şekilde Gobi çölünü dünyanın bir müzik-oluşunu, bir kozmosa dönük bir köşegeni oluşturan böceklerle ve yıldızlarla doldurmuştur. Messiaen kaynaşmış halde bulunan çok sayıda kromatik süre sunar, "yıldızların ve dağların sonsuzca uzun zamanlarıyla böceklerin ve atomların sonsuzca kısa zamanları arasında ilişkiler olduğu fikrini öne sürmek amacıyla, en büyüklerle en küçükler arasında gider gelir: her şeyden önce ritmik çalışmadan gelen (...) elementer, kozmik güç."[96] Bir müzisyenin kuşları keşfetmesini sağlayan şey aynı zamanda onun elementer ve kozmik olanı keşfetmesini de sağlar. İkisi birlikte bir blok, bir evren lifi, kompleks bir

---

95 Andrée Tétry, *Les outils chez les êtres vivants*, Gallimard, "müzik enstrümanları" başlıklı, kaynakçalı bölüm: Gürültü hayvanın hareketinin veya çalışmasının bir etkisi olabilir, ama hayvanlar, tek işlevi çeşitli sesler üretmek olan aygıtlara sahip olduklarında müzik aletlerinden bahsedeceğiz (müzikal karakter, kendisinin belirlenmesine izin vermesi koşuluyla, çok değişkendir, ama aynısı kuşların ses aygıtı için de geçerlidir; böcekler arasında gerçek virtüözler vardır). Bu açıdan şunları ayırt ediyoruz: 1) telli çalgı tipindeki cırıltılı aygıtlar, sert bir yüzeyin başka bir yüzeye sürtünmesi (böcekler, kabuklular, örümcekler, akrepler, pedipalpler); 2) davul, zil, ksilofon tipi vurmalı çalgılar, kasların titreşen bir zar üstündeki doğrudan eylemi (ağustos böcekleri ve bazı balıklar). Yalnızca aygıtların ve seslerin çeşitliliği sonsuz olmakla kalmaz, aynı hayvan ritmini, tonunu, yeğinliğini koşullara ve hatta daha gizemli gereksinimlere göre değiştirir. "Öyleyse bu bir öfke, ıstırap, korku, zafer, aşk şarkısıdır. Cırıltının ritmi canlı uyarımın dürtüsü altında çeşitlenir: *Crioceris Lilii*'nin sürtünme sıklığı dakikada 228'den 550'ye ve üstüne çıkar."

96 Gisèle Brelet, *Histoire de la musique* içinde, II, Pléiade, "Musique contemporaine en France", s. 1166.

köşegen ya da uzay oluşturur. Müzik moleküler akışlar gönderir. Messiaen'ın dediği gibi, müzik kesinlikle insanın ayrıcalığı değildir: Evren, kozmos nakaratlardan yapılmıştır; müzik meselesi insanları olduğu kadar Doğa'yı, hayvanları, elementleri ve çölleri de kateden bir yersizyurtsuzlaşma gücü meselesidir. Söz konusu olan, daha çok, insanlarda müzikal olmayan yan ve doğada halihazırda müzikal olan yandır. Üstelik, Messiaen'ın müzikte keşfettiği şey etologların hayvanlarda keşfettiği şeyin aynısıdır: İnsanlar üst-kodlama araçları ve nokta sistemleri yaratmanın haricinde pek az ayrıcalığa sahiptir. Hatta bir ayrıcalığa sahip olmanın tam tersi bir durum söz konusudur; doğa kendi gücünü ve müziğin gücünü kadın, çocuk, hayvan ya da molekül-oluşlar üzerinden, insanların makinelerinin, fabrikaların ve bombardıman uçaklarının gürültüsünün karşısına koyar. Ve bu noktaya kadar gitmemiz, insanın müzikal olmayan sesinin sesin müzik-oluşuyla bir blok oluşturması, birbirinin tutuşundan kendisini kurtaramayan ve eğimli bir çizgide birlikte kayan güreşçiler gibi yüz yüze gelmeleri ya da birbirlerini kucaklamaları gerekir. "Koro hayatta kalanları temsil etsin (...). Ağustos böceklerinin hafif hışırtısı duyuluyor. Sonra bir tarlakuşunun trilleri, sonra bir alaycıkuşun şarkısı. Biri gülüyor, bir kadın gözyaşlarına boğuluyor. Bir adam yüksek sesle haykırıyor: 'Kaybolduk!' Bir kadın sesi: 'Kurtulduk!' Her yandan çığlıklar yükseliyor: 'Kaybolduk! Kurtulduk! Kaybolduk! Kurtulduk!' "[97]

97 Henry Miller'ın Varèse'le ilgili metni, *Le cauchemar climatisé*, Gallimard, s. 189-199.

11. 1837 — NAKARAT ÜZERİNE[1]

Paul Klee, *Cıvıltı Makinesi*

I. Karanlıkta korkuya kapılmış bir çocuk mırıldanarak kendini rahatlatıyor. Şarkısı eşliğinde yürüyor, şarkısına göre duruyor. Kaybolmuş bir halde, küçük şarkısıyla elinden geldiğince sığınak arıyor ya da yolunu bulmaya çalışıyor. Şarkı kaosun

1 Burada "nakarat" olarak karşıladığım *ritournello* terimi İtalyanca "geri dönüş" anlamına gelen *ritorno* sözcüğünden gelir ve Fransızcada başta çocuk tekerlemeleri olmak üzere her türlü melodik tekrarı

bağrındaki sakinleştirici ve dengeleyici, sakin ve dengeli bir merkezin taslağı gibi. Çocuk şarkı söylerken aynı anda zıplayabilir, süratini arttırıp yavaşlatabilir. Ama zaten şarkının kendisi bir sıçramadır: O, kaostan, kaostaki bir düzenin başlangıcına sıçrar, aynı zamanda her an dağılma riskiyle karşı karşıya kalır. Ariadne'nin ipliğinde daima bir sessellik vardır. Ya da Orpheus'un şarkısında.

II. Şimdi tam tersine evdeyiz. Ama önceden mevcut değildir ev: Kırılgan ve belirsiz merkezin etrafında bir daire çizmek, sınırlı bir uzay düzenlemek gerekmiştir. Çok çeşitli bileşenler, her türden nirengi noktası ve işaret devreye girer. Bu, önceki durumda zaten doğruydu. Ama şimdi bileşenler bir merkezin anlık belirlenimi için değil, bir uzayı organize etmek için kullanılır. Kaosun kuvvetleri olabildiğince dışarıda tutulur ve içsel uzay yerine getirilecek bir görevin ya da yapılacak bir işin tohum halindeki kuvvetlerini korur. Bu, yeryüzünün en özel kuvvetlerinin, içsel kuvvetlerinin dibe batmaması, direnebilmesi ya da hatta çizilen uzayın filtresi ya da eleği üzerinden kaostan bir şeyler ödünç alabilmesi için bütün bir seçme, eleme ve çıkartma etkinliğini içerir. Vokal ve sessel bileşenler çok önemlidir: bir ses duvarı ya da en azından bazı tuğlaların sessel olduğu bir duvar. Bir çocuk teslim etmesi gereken okul ödevini bitirmesi için gereken kuvvetleri kendinde toplamak için mırıldanır. Bir ev hanımı, işinin kaos-karşıtı kuvvetlerini toplarken mırıldanır ya da radyo dinler. Radyo veya televizyon alıcıları her hane için bir ses duvarı gibidir ve yeryurtları işaretler (çok gürültü olduğunda komşu şikayete gelir). Bir kentin kurulması ya da bir Golem'in inşası gibi yüce işler için bir daire çizilir, ama daha da önemlisi, bir çocuk rondunda olduğu gibi dairenin etrafında dolaşılır, yaratımın içsel kuvvetlerine olduğu kadar bir organizmanın farklılaşmış parçalarına da karşılık gelen ritmik ünsüzler ve ünlüler birleştirilir. Hız, ritim veya armonideki bir hata kaos kuvvetlerini geri getirerek yaratıcıyı ve yaratımı yok edeceğinden, bir felaket olacaktır.

III. Şimdi nihayet daire aralanır, açılır, içine birinin girmesine izin verilir, birisi çağrılır ya da dışarı çıkılır, dışarı fırlanır. Daire eski kaos kuvvetlerinin baskı yaptığı yandan değil, başka bir bölgeden, dairenin kendisinin yaratıldığı bölgeden açılır. Sanki dairenin kendisi, barındırdığı iş başındaki kuvvetlere bağlı olarak kendisini bir geleceğe açma eğilimindedir. Ve bu defa amaç geleceğin kuvvetleriyle,

---

ifade eder. Öte yandan, bu kullanım, Türkçede "hep aynı nakarat" ifadesinde kastettiğimize benzer bir şekilde, başkalaşım kapasitesinden yoksun, ham tekrar olarak anlaşılmamalıdır. Deleuze ve Guattari bu yayla boyunca *ritournelle* teriminin farklı bağlamlarını ele alarak, ona felsefi bir kavramın sahip olması gereken tutarlılığı verirler. Buna göre, bir nakaratta her yinelemeyi belli bir tazelikle geri getiren yaratıcı ve enerjik bir yan vardır. Bu anlamda, yalnızca müzikal besteler değil, her türlü bileşim belli bir dönüşüm kapasitesine sahiptir. Nakarat kavramı *Bin Yayla*'nın oluş, düzenleme, ya da yersizyurtsuzlaşma gibi kavramlarının anlaşılmasında da önemli bir rol üstlenir. *(ç.n.)*

kozmik kuvvetlerle buluşmaktır. Birisi ileri atılır, doğaçlama riskini göze alır. Ama doğaçlama yapmak Dünya'yla buluşmak ya da onunla karışmaktır. Bir ezginin eşliğinde evden dışarı çıkarız. "Dolaşma çizgileri" bir çocuğun alışılmış güzergâhlarını işaretleyen hareket, jest ve ses çizgileri üzerinden, kendilerini farklı bukleler, düğümler, hızlar, hareketler, jestler ve seslerle aşılar ya da onları filizlendirmeye başlar.[2]

Bunlar bir evrimde birbirini takip eden üç uğrak değildir. Bunlar bir ve aynı şeyin, Nakarat'ın üç yönüdür. Masallarda, korku hikâyelerinde ya da peri masallarında ve aynı zamanda *lied*'lerde bulunur. Nakarat her üç yöne de sahiptir, onları eşzamanlı hale getirir ya da karıştırır: bazen, bazen, bazen. Bazen kaos birisinin merkez olarak kırılgan bir noktayı sabitlemeye çalıştığı devasa bir kara deliktir. Bazen birisi noktanın etrafında (bir biçimden çok) sakin ve istikrarlı bir "tutum"u düzenler: Kara delik bir yuva haline gelmiştir. Bazen birisi bu tutuma kara deliğin dışına doğru bir kaçışı aşılar. Bu üç yönü ve aralarındaki bağı en derin şekilde gösteren kişi Paul Klee'dir. Klee resimle ilgili gerekçelerden dolayı kara deliğe "gri nokta" adını verir. Ama tam da gri nokta öncelikle boyutsuz, yeri belirlenemeyen kaos olarak, kaosun kuvveti, iç içe geçmiş sapkın çizgiler demeti olarak başlar. Sonra nokta "kendi üzerine atlar" ve yatay katmanlara, dikey kesimlere, alışılagelmiş yazılı olmayan çizgilere, bütün bir içsel yeryüzü kuvvetine (bu kuvvet aynı zamanda, atmosferde veya suda daha dingin bir halde ortaya çıkar) sahip boyutlu bir uzay yayar. Gri nokta (kara delik) dolayısıyla bir halden diğerine sıçramış durumdadır ve artık kaosu değil, meskeni veya evi temsil eder. Son olarak, nokta, kozmosun yuvarına kadar yayılan başıboş merkezkaç kuvvetlerinin etkisiyle kendi içinden ortaya çıkar: "Birisi yeryüzünden havalanmak için ani atılımlarla girişimde bulunur, fakat bir sonraki düzeyde (...) yerçekimi üzerinde zafer kazanan merkezkaç kuvvetlerinin etkisiyle güç kazanarak gerçekten de yeryüzünden havaya yükselir."[3]

Nakaratın rolü sıklıkla vurgulanmıştır: O yeryurtsaldır, yeryurtsal bir düzenlemedir. Kuş ötüşü: Öten kuş kendi yeryurdunu işaretler... Yunan kiplerinin, Hindu ritimlerinin kendileri yeryurtsal, yöresel, bölgeseldir. Nakarat aşkla, mesleklerle ilgili ya da toplumsal, ayinsel ya da kozmik başka işlevler de üstlenebilir: Yeryüzünü daima kendisiyle birlikte taşır; ona eşlik eden daima bir toprak (bazen ruhsal bir toprak)

---

2 Bkz. Fernand Deligny, "Voix et voir", *Cahiers de l'immuable:* Otistik çocuklardaki bir "dolaşma çizgisi"nin alışıldık güzergâhtan ayrılma ve "titreşme", "seyirme", "yalpalama" tarzı...

3 Paul Klee, *Théorie de l'art moderne*, s. 56, 27 [Türkçesi: P. Klee, *Modern Sanat Üzerine*, Kaan Çaydamlı (çev.), Altıkırkbeş Yayınları, 2020, s. 41]. Bkz. Maldiney'in yorumu: *Regard, parole, espace*, L'Age d'homme, s. 149-151.

vardır, Yerli'yle, Yerel Olan'la[4] özsel bir ilişki içindedir. Müzikal bir "nome" küçük bir ezgidir, tanınmak isteyen melodik bir formüldür ve çok-sesliliğin zemini ya da temeli olarak kalır (*cantus firmus*). Geleneksel ve yazılı olmayan yasa olarak *nomos* uzaysal bir dağılımdan, uzaydaki bir dağılımdan ayrılamaz. Bu yüzden *ethos*'tur, fakat *ethos* aynı zamanda Mesken'dir.[5] Ve bazen kaostan yeryurtsal düzenlemenin bir eşiğine geçeriz: doğrultulu bileşenler, alt-düzenleme. Bazen düzenlemeyi organize ederiz: boyutlu bileşenler, iç-düzenleme. Bazen yeryurtsal düzenlemeden çıkıp diğer düzenlemelere, hatta başka bir yerde olanlara yöneliriz: ara-düzenleme, geçiş ya da hatta kaçış bileşenleri. Ve üçü bir aradadır. Kaosun kuvvetleri, yeryüzünün kuvvetleri, kozmik kuvvetler: Bunların hepsi nakaratta yüz yüze gelir ve yakınlaşır.

Kaostan *Ortamlar* ve *Ritimler* doğar. Çok eski kozmogonilerin meselesidir bu. Kaos kendi esrimeleri olan, kendi doğrultulu bileşenlerinden yoksun değildir. Her biri bir bileşen tarafından tanımlanmış her türlü ortamın nasıl birbirine göre, birbirinin üstüne kaydığını başka bir yerde görmüştük. Her ortam titreşimlidir, bir başka deyişle, bileşenin periyodik tekrarından oluşan bir uzay-zaman bloğudur. Böylece canlının, malzemelere gönderen dışsal bir ortamı, bileşim öğelerine ve bileşik tözlere gönderen içsel bir ortamı, zarlara ve sınırlara gönderen bir ara ortamı ve enerji kaynaklarına ve algı-eylemlere gönderen bir ilişik ortamı vardır. Her ortam kodlanmıştır, bir kod periyodik tekrarla tanımlanır; ama her kod sürekli bir çapraz-kodlanma ya da çapraz-aktarım halindedir. Çapraz-kodlama veya çapraz-aktarım bir ortamın başka bir ortama temel olarak hizmet etme ya da aksine, onun üzerine kurulma, onda dağılma veya oluşma tarzıdır. Tam da bu yüzden ortam mefhumu birlikçi değildir: Bir ortamdan diğerine sürekli olarak geçen canlı varlık değildir yalnızca; birbirine geçen, özsel olarak birbiriyle iletişim halinde olan ortamlardır. Ortamlar onları tükenme veya izinsiz girişle tehdit eden kaosa açıktır. Ritim ortamların kaosa yanıtıdır. Kaos ve ritmin ortak noktası iki-aradalıktır, iki ortamın arasında olmak, ritim-kaos ya da kaozmostur: "Geceyle gündüz, inşa edilenle doğal olarak büyüyen *arasında*,

---

4 Deleuze ve Guattari doğuştan-gelen (*inné*) ile edinilmiş-olan (*acquis*) karşıtlığının ötesine geçmek amacıyla, *natal* ya da *natif* kavramını önerirler. *Natal* bir yandan doğuştan-gelen özelliklerin varsaydığı doğacı belirlenimciliğin, diğer yandansa her türlü davranışın kültür tarafından kodlandığı kültürel özcülüğün ötesine geçer. O hem doğuştan-gelen hem de sonradan edinilen öğeler içerir ve bunları özgül durumların boyutlarına göre birbirine karıştırarak, yeryüzüyle kurulan ilişkide belli bir tekillik gücü sergiler. Bu yüzden *natal* terimini, bu ilişkiselliği gözeterek "yerli" sözcüğüyle karşılıyorum. *(ç.n.)*

5 Özellikle çok-seslilikteki müzikal *nome*, *ethos* ve zemin ya da yeryüzü hakkında bkz. Joseph Samson, "La polyphonie", *Histoire de la musique* içinde, Pléiade, cilt I, s. 1168-1172. Aynı zamanda, Arap müziğinde hem modal bir tip hem de melodik bir formül olan "Makam"ın rolüne gönderme yapıyoruz: Simon Jargy, *La musique arabe*, P.U.F., s. 55 vd.

inorganikten organiğe, bitkiden hayvana, hayvandan insan türüne bir ilerleme içermeksizin giden dizide gerçekleşen mutasyonlar *arasında*..." Kaos bu aradalıkta ritim haline gelir, böyle olması zorunlu değildir, ama böyle olma şansı vardır. Kaos ritmin karşıtı değil, daha çok, tüm ortamların ortamıdır. Bir ortamdan diğerine çapraz-kodlanmış geçiş, ortamların iletişimi, heterojen uzay-zamanların eşgüdümü olduğu anda ritim vardır. Kuruyup gitme, ölüm, izinsiz giriş de ritme sahiptir. Ritmin ölçüsüz bile olsa ölçü veya kadans olmadığını biliyoruz: Askeri yürüyüşten daha az ritmik bir şey yoktur. Tam-tam 1-2, vals 1, 2, 3 değildir, müzik ikili veya üçlü değildir, Türk müziğinde olduğu gibi 47 temel zaman vardır. Düzenli olsun ya da olmasın, bir ölçü ölçüm biriminin çeşitlendiği, ama iletişim halinde olmayan bir ortamda çeşitlendiği kodlanmış bir biçimi varsayar, oysa ritim sürekli bir çapraz-kodlanma halinde olan, Eşitsiz ya da Ölçülemez Olan'dır. Ölçü dogmatiktir, ama ritim kritiktir, kritik anları bağlar veya kendisini bir ortamdan diğerine geçişe bağlar. Homojen bir uzay-zamanda değil, heterojen bloklarla çalışır. Doğrultu değiştirir. Bachelard "*gerçekten etkin anlar* (*ritim*) *arasında kurulan bağ daima, eylemin meydana geldiği düzlemden farklı bir düzlemde gerçekleşir*"[6] demekte haklıdır. Ritim ritme sahip olanla asla aynı düzleme sahip değildir. Çünkü eylem bir ortamda meydana gelirken, ritim iki ortam arasında veya iki ortamlar-arasılıkta ortaya çıkar, iki su arasında, iki saat arasında, köpekle kurt arasında, *alacakaranlıkta* veya *Zwielicht*'te, *Hecceite*'de olduğu gibi. Ortam değiştirmek, onu bulduğumuz gibi almak, işte budur ritim. Yere inmek, denize konmak, uçuşa geçmek... Böylece, tüm niyet beyanlarına rağmen ölçüyü ritme geri döndürme riski taşıyan bir açmazdan kolayca çıkılabilir: Ritmin kurucu eşitsizliği aynı zamanda bileşimlerin içerilen titreşimleri, periyodik tekrarları dikkate alınarak nasıl ileri sürülebilir? Bir ortam aslında, periyodik bir tekrarla var olur, ama bu tekrarın tek etkisi bir ortamın bir diğerine geçmesiyle bir farkın üretimidir. Ritmik olan farktır, onu üreten tekrar değil. Üretken tekrarın yeniden-üretici bir ölçüyle hiçbir ilgisi yoktur. "Çatışkının kritik çözümü" olurdu bu.

Çapraz-kodlamanın özellikle önemli bir durumu vardır: Bu durum bir kod başka şekilde kodlanmış bileşenleri almakla veya kabul etmekle yetinmeyip olduğu haliyle bir başka kodun fragmanlarını aldığında veya kabul ettiğinde ortaya çıkar. İlk durum yaprak-su ilişkisine, ikincisiyse örümcek-sinek ilişkisine gönderir. Örümcek ağının, örümceğin kodunda sineğin kendi kodunun sekanslarını barındırdığı sıkça belirtilmiştir; örümceğin kafasında bir sinek, bir sinek "motif"i, bir sinek "nakarat"ı vardır adeta. Yaban arısı ve orkide, aslanağzı ve tüylü arı örneklerinde olduğu gibi içerme karşılıklı olabilir. J. von Uexküll harikulade bir çapraz-kodlama teorisi yaratmıştır. Bileşenleri kontrpuan halindeki melodiler olarak alır; bunların her biri diğeri

6 Bachelard, *La dialectique de la durée*, Boivin, s. 128-129 [Türkçesi: Bachelard, *Sürenin Diyalektiği*, Emine Sarıkartal (çev.), Fol Kitap, 2021, s. 127].

için motif görevi görür: Müzik olarak Doğa.[7] Çapraz-kodlamanın söz konusu olduğu her defasında, basitçe bir eklemenin söz konusu olmadığından değil, bir artı-değer olarak yeni bir düzlemin kurulduğundan emin olabiliriz. Ritmik veya melodik düzlem, geçiş veya köprü artı-değeri – ama iki durum asla saf değildir, gerçekte birbirlerine karışırlar (dolayısıyla yaprak genel olarak suyla değil, yağmurla ilişkiye girer...).

Ancak henüz bir *Yeryurt* tutuluyor değil. Yeryurt ne bir ortam ne fazladan bir ortam ne de ortamlar arasındaki bir ritim ya da geçiştir. Yeryurt aslında, ortamları ve ritimleri etkileyen, onları "yerliyurtlulaştıran" bir edimdir. Yeryurt ortamların ve ritimlerin yerliyurtlulaşmasının ürünüdür. Bu da ortamların ve ritimlerin ne zaman yerliyurtlulaştığını ve yersizyurtsuz bir hayvanla yerliyurtlu bir hayvan arasındaki farkın ne olduğunu sormak anlamına gelir. Bir yeryurt tüm ortamlardan ödünç alır, onlara diş atar, onları bedensel olarak kucaklar (her ne kadar izinsiz girişlere karşı kırılgan kalsa da). Bir yeryurt ortamların yönleriyle veya kısımlarıyla inşa edilmiştir. Onun kendisinin dışsal bir ortamı, içsel bir ortamı, ara bir ortamı ve ilişik bir ortamı vardır. İçsel bir ikamet veya barınak bölgesine, dışsal bir etki alanına, az çok geri çekilebilir sınırlara veya zarlara, ara veya hatta etkisizleştirilmiş bölgelere ve enerji rezervlerine veya ilişiklerine sahiptir. Özünde, "göstergeler"le işaretlenir ve bu göstergeler tüm ortamların bileşenlerinden ödünç alınır: malzemeler, organik ürünler, zarın veya derinin halleri, enerji kaynakları, algı-eylem pekişmeleri. Tam olarak, ortamların bileşenleri boyutlu hale gelmek için doğrultulu olmayı bıraktığında, ifadesel hale gelmek için işlevsel olmayı bıraktığında yeryurt vardır. Ritmin ifadeselliği söz konusu olduğu anda yeryurt vardır. Yeryurdu tanımlayacak olan ifade malzemelerinin (niteliklerin) ortaya-çıkışıdır bu. Kuşlardaki veya balıklardaki renk örneğini ele alalım: Renk içsel hormon durumlarıyla ilişkili bir zar durumudur, ama belli bir eylem tipine bağlı kaldığı sürece işlevsel ve geçicidir (cinsellik, saldırganlık, kaçış). Tersine, onu yeryurtsal, daha doğrusu yerliyurtlulaştırıcı bir işaret haline getiren zamansal bir sabitlik ve uzaysal bir kapsam kazandığında ifadesel hale gelir: bir imza.[8] Sorun rengin işlevleri üstlenip üstlenmediğini veya yeryurdun içinde yeni işlevleri yerine getirip getirmediğini bilmek değildir. Bu açıktır, ama işlevin bu yeniden-organizasyonu öncelikle, ele alınan bileşenin ifadesel hale geldiğini ve bu bakış açısından bir yeryurdu işaretleme anlamına geldiğini ima eder. Aynı kuş türünün renkli veya renksiz temsilcileri olabilir; renklilerin bir yeryurdu vardır, beyazımsı olanlarsa sürücüldür. İdrar ve dışkının işaretlemedeki rolünü biliyoruz; ama tam da, örneğin

---

7 J. von Uexküll, *Mondes animaux et monde humain*, Gonthier [Türkçesi: J. von Uexküll, *Hayvan ve İnsan Dünyalarında Keşif Gezileri*, Eylül Alnıaçık (çev.), Norgunk, 2023].

8 K. Lorenz, *L'agression*, Flammarion, s. 28-30: "Onların görkemli elbiseleri sabittir. (...) Renklerin görece geniş, keskin tezatlı yüzeylere dağılımı mercan balıklarını yalnızca çoğu tatlı su balığından değil, aynı zamanda neredeyse tüm daha az saldırgan ve daha az yeryurtsal balıklardan da ayırır. (...) Tıpkı mercan balıklarının renkleri gibi, bülbülün ötüşü de bir yeryurdun kalıcı sahibini bulduğunu türünün tüm üyelerine uzaktan bildirir."

tavşandaki yeryurtsal dışkılar özelleşmiş anal bezler sayesinde özel bir kokuya sahiptir. Nöbet halindeki pek çok maymun parlak renkli cinsel organlarını sergilerler: Penis yeryurdun sınırlarını belirleyen ifadesel ve ritmik bir renk-taşıyıcısı haline gelir.[9] Bir ortam bileşeni hem nitelik hem sahiplik, *quale* ve *proprium* haline gelir.[10] Pek çok durumda bu oluşun ne kadar hızlı olduğu, bir yeryurdun hangi hızla kurulduğu ve de ifadesel niteliklerin seçildiği ya da üretildiği saptanmıştır. Çardak kuşu [*Scenopoietes dentirostris*] her sabah ağaçtan kestiği yaprakları aşağı bırakır ve sonra onları tersine çevirir, böylece daha soluk iç kısmın toprakla tezat oluşturmasını sağlayarak yer işaretleri oluşturur: Ters çevirme bir ifade malzemesi üretmektedir.[11]

Yeryurt niteliksel işarete göre birincil değildir, yeryurdu oluşturan işarettir. Bir yeryurttaki işlevler birincil değildir, öncelikle, yeryurdu meydana getiren bir ifadeselliği varsayarlar. Tam da bu anlamda yeryurt ve onda uygulanan işlevler yerliyurtlulaştırmanın ürünleridir. Yerliyurtlulaştırma ifadesel hale gelmiş ritmin ya da niteliksel hale gelmiş ortam bileşenlerinin edimidir. Bir yeryurdun işaretlenmesi boyutsaldır, ama bu bir ölçü değil, bir ritimdir. Ritmin, kendisini eylemlerin düzleminden başka bir düzleme kaydetmeye dönük en genel karakterini korur. Ama şimdi, iki düzlem yerliyurtlulaştırıcı ifadelerin düzlemi ve yerliyurtlulaşmış işlevlerin düzlemi olarak birbirinden ayrılmaktadır. Bu yüzden, *saldırganlığı yeryurdun temeline koyma eğiliminde olan* Lorenz'in tezi gibi bir tezi izleyemeyiz: Bu durumda yeryurt bir saldırganlık içgüdüsünün, hayvanın kendi türüne karşı dönerek tür-içi hale geldiği andan itibaren başlayan filogenetik evriminin ürünü olurdu. Yeryurtsal bir hayvan saldırganlığını kendi türünün üyelerine yönlendiriyor olurdu; bu da türe her bir bireyin ya da grubun kendine ait bir yere sahip olduğu bir uzayda dağıtılmış olmanın seçici avantajını sağlar.[12] Tehlikeli politik imalara sahip bu muğlak tez bize temelsiz görünüyor. Saldırganlık işlevinin tür-içi hale geldiğinde yeni bir boyut kazandığı açıktır. Ama işlevin bu yeniden-organizasyonu yeryurdu varsayar, onu açıklamaz. Yeryurdun içinde cinselliği, avı, vb. etkileyen çok sayıda yeniden-organizasyon vardır, hatta bir ev inşa etmek gibi yeni işlevler bile olabilir. Ama bu işlevler yalnızca *yerliyurtlulaştırıldıkları* sürece organize edilirler ya da yaratılırlar, tersi değil. Y etmeni, yerliyurtlulaştırıcı etmen başka bir yerde aranmalıdır: tam da ritmin ya da melodinin ifadesel-oluşunda, bir başka deyişle özgün niteliklerin (renk, koku, ses, karaltı, vb.) ortaya-çıkışında.

---

9 Irenäus Eibl-Eibesfeldt, *Ethologie*, Ed. Scientifiques: maymunlar hakkında bkz. s. 449; tavşanlar hakkında bkz. s. 325 ve kuşlar hakkında bkz. s. 151: "Oldukça renkli tüylere sahip zebra ispinozları birbirleriyle belli bir mesafeyi korurken, beyazımsı türler birbirine daha yakın durur."

10 *Quale* niteliğin, *proprium* ise sahipliğin tekil yanını vurgular. *(ç.n.)*

11 Bkz. W. H. Thorpe, *Learning and Instinct in Animals*, Methuen, s. 364.

12 Lorenz yerliyurtluluğu sürekli tür-içi saldırganlığın bir etkisi olarak sunma eğilimindedir, bkz. s. 45, 48, 57, 161, vb.

Bu oluşa, bu ortaya-çıkışa Sanat adı verilebilir mi? Bu, yeryurdu sanatın sonucu haline getirirdi. Sanatçı: Bir sınır taşı koyan ya da bir işaret yapan ilk insan... Bireysel ya da kolektif sahiplik bundan doğar, savaş ve zulüm için bile olsa. Sahiplik öncelikle sanatsaldır, çünkü sanat öncelikle *afiştir, pankarttır*. Lorenz'in dediği gibi, mercan balıkları afişlerdir. İfadesel olan, sahip olunandan önce gelir, ifadesel nitelikler ya da ifade malzemeleri zorunlu olarak sahiplenicidir ve varlıktan daha derin bir sahip-olmayı oluşturur.[13] Bu niteliklerin bir özneye ait olması anlamında değil, onları taşıyan veya üreten özneye ait olacak olan bir yeryurdun hatlarının çizilmesi anlamında. Bu nitelikler imzalardır, ama imza, özel ad bir öznenin kurmuş olduğu işaret değil, bir alanın, bir meskenin kurucu işaretidir. İmza bir kişinin göstergesi değil, bir alanın rastlantısal oluşumudur. Meskenlerin özel adları vardır ve esinlenirler. "Esinlenenler ve meskenleri...", ama esin meskenle ortaya çıkar. Bir rengi sevdiğim anda onu standardım ya da pankartım yaparım. Bayrağımızı karaya diker gibi bir nesneye imzamızı atarız. Bir lise yöneticisi bahçede yere saçılan tüm yaprakları damgaladı ve tekrar yerine koydu. İmzalamış oldu. Yeryurtsal işaretler *ready-made*'lerdir. Ve ayrıca *art brut* [ham sanat] denen şey hiçbir şekilde patolojik veya ilkel değildir, yalnızca, o ifade malzemelerinin yeryurtsallık hareketinde kurulması, serbestleşmesidir: kaide ya da sanatın zemini. Herhangi bir şeyi alın ve bir ifade malzemesi haline getirin. Çardak kuşu *art brut*'ü icra eder. Sanatçılar kendi afişlerini yırtıp attıklarında bile çardak kuşlarıdır. Elbette bu açıdan sanat insanın ayrıcalığı değildir. Messiaen pek çok kuşun yalnızca virtüöz değil, aynı zamanda sanatçı olduğunu ve öncelikle de yeryurtsal ötüşleriyle öyle olduklarını söylemekte haklıdır (eğer bir hırsız "kendisine ait olmayan bir yeri uygunsuz bir şekilde işgal etmek isterse, yerin gerçek sahibi ötmeye başlar ve öyle bir öter ki diğeri gider [...]. Hırsız daha iyi öterse, yerin sahibi yerini ona bırakır").[14] Nakarat ifadesel hale geldiğinden yerliyurtlulaşmış – ve yerliyurtlulaştırıcı olduğundan ifadesel hale gelmiş – ritim ve melodidir. Yerimizde sayıyor değiliz. Söylemeye çalıştığımız şey ifadesel niteliklerin kendi hareketi olduğu. İfadesellik bir ortamda bir eylemi tetikleyen bir dürtünün dolaysız etkilerine indirgenemez: Bu tür etkiler ifadelerden çok, öznel izlenimler veya duygulardır (sözgelimi, bir tatlı su balığının böyle bir dürtü altında aldığı geçici renk). İfadesel nitelikler mercan balıklarının renklerinin aksine kendinden-nesneldir, bir başka deyişle, çizdikleri yeryurtta bir nesnellik bulurlar.

---

13 "Sahip-olma"nın estetik ve yaşamsal önemi hakkında bkz. Gabriel Tarde, *L'opposition universelle*, Alcan.

14 Messiaen'ın kuş sesleriyle ilgili kavramsallaştırmalarının ayrıntıları, onun estetik niteliklerini değerlendirmesi ve onu hem yeniden üretmeye hem de malzeme olarak kullanmaya dönük yöntemleri Claude Samuel, *Entretiens avec Olivier Messiaen* (Belfond) ve Antoine Goléa, *Rencontres avec Olivier Messiaen* (Julliard) içinde bulunabilir. Özellikle, Messiaen'ın neden kuşbilimcilerin alışkın olduğu üzere ses kayıt cihazı ya da sonograf kullanmadığıyla ilgili olarak bkz. Samuel, s. 111-114.

Nedir bu nesnel hareket? Bir malzeme bir ifade malzemesi olarak ne *yapar?* O öncelikle bir afiş ya da bir pankarttır, ama bununla kalmaz. Buradan geçer, hepsi bu. Ama imza üslup haline gelecektir. Aslında, *ifadesel nitelikler ya da ifade malzemeleri çizdikleri yeryurdun, dürtülerin içsel ortamıyla ve şartların dışsal ortamıyla ilişkisini "ifade edecek" olan hareketli ilişkilerde iç içe geçerler.* Ama ifade etmek bağımlı olmak değildir, ifadenin bir özerkliği vardır. Bir yandan, ifadesel nitelikler birbirleriyle *yeryurtsal motifleri* oluşturan içsel ilişkilere girerler: Bazen bu motifler içsel dürtülerin üzerinde yükselirler, bazen onlarla üst üste binerler, bazen bir dürtüyü bir diğerinde temellendirirler, bazen bir dürtüden diğerine geçer ve böyle bir geçişe neden olurlar, bazen kendilerini ikisinin arasına sokarlar, ama kendileri "atımlı" değildirler. Bazen bu atımsız motifler sabit bir biçim altında belirirler ya da öyle beliriyor gibi görünürler; ama bazen de aynı motifler ya da başkaları değişken hıza ve eklemlenmeye sahiptir; onları birleştirdikleri veya etkisiz hale getirdikleri dürtülerden bağımsız kılan hem değişkenlikleri hem de sabitlikleridir. "Köpeklerimizin aç olmadıklarında bile hayali bir avı koklama, arama, takip etme, kovalama, ısırma hareketlerini gerçekleştirdiklerini ve ölümüne bir coşkuya kapıldıklarını biliyoruz." Bir başka örnek de Dikenli Balığın dansıdır. Onun çizdiği zikzak bir motiftir; zik eşe yönelik saldırgan bir itkiye, zak ise yuvaya yönelik cinsel bir itkiye bağlıdır, fakat zik ve zak farklı şekillerde vurgulanır ve hatta yönlendirilir. Diğer yandan, ifadesel nitelikler de aynı şekilde *yeryurtsal karşı-noktalar* [kontrpuanlar] [15] oluşturan başka içsel ilişkilere girerler: Bu defa, dışsal ortamın şartlarını bir karşı-nokta olarak alan, yeryurttaki noktaları oluşturma tarzlarıdır. Örneğin, bir düşman yaklaşır veya bir anda ortaya çıkar veya yağmur yağmaya başlar, güneş doğar, güneş batar... Burada da yine noktalar ya da karşı-noktalar yeryurtla ilişkisini ifade ettikleri dışsal ortamın şartlarına göre, sabitlikleri ya da değişkenlikleri bakımından özerktirler. Zira bu ilişki, tıpkı dürtülerle olan ilişkide dürtü verili olmadan da ilişkinin verilebilir olması gibi, şartlar verili olmadan da verilebilir. Ve dürtüler ve şartlar verildiğinde bile, ilişki ilişkilendirdiği şeye göre aslidir. İfade malzemeleri arasındaki ilişkiler yeryurdun içsel dürtülerle ve dışsal şartlarla olan ilişkilerini ifade eder: Bu ifadenin kendisinde bir özerkliğe sahiptirler. Aslında, yeryurtsal motifler ve karşı-noktalar içsel veya dışsal ortamın potansiyellerini keşfederler. Etologlar tüm bu olguları "ritüelleştirme" kavramı altında tanımlamışlar ve hayvan ritüelleriyle yeryurt arasındaki bağlantıyı göstermişlerdir. Fakat bu sözcük bu atımsız motiflere, yeri saptanamayan bu karşı-noktalara uymak zorunda değildir ve onların ne değişkenliklerini ne de sabitliklerini hesaba katmaz. Zira *ya* sabitlik *ya da* değişkenlik söz konusu olmak durumunda değildir, bazı motifler ya da noktalar

15 Geometrik anlamıyla nokta ve karşı-nokta arasındaki ilişki giderek müzikteki anlamıyla kontrpuana dönüşüyor ve bir noktada iki kullanım birbirine karışıyor. Müzik bağlamı açık olduğunda "kontrpuan" sözcüğünü kullanıyorum. *(ç.n.)*

yalnızca diğerleri değişkense sabittir ya da bir vesilede yalnızca diğerinde değişken olmak üzere sabitlenirler.

Aksine, yeryurtsal motiflerin, *ritmik yüzler veya karakterler* ve yeryurtsal kontrpuanların, *melodik manzaralar* oluşturduğu söylenmelidir. Bir ritmin kendisinin bir karakter, bir özne ya da bir dürtüyle ilişkilendiği basit durumda artık bulunmadığımızda ritmik karakter vardır: Şimdi, ritmin kendisi tümüyle karakterdir ve bu sıfatla sabit kalabileceği gibi, ses ekleme çıkartmalarıyla, daima artıp azalan sürelerle, öldürüp yeniden canlandıran, belirip kaybolan güçlendirme ya da elemeyle artıp azalabilir. Benzer şekilde, melodik manzara artık bir manzarayla ilişkili bir melodi değil, kendisi bir ses manzarası meydana getiren ve tüm ilişkileri virtüel bir manzarayla kontrpuan olarak alan melodidir. Pankart aşamasından bu şekilde çıkıyoruz: Zira her ifadesel nitelik, her ifade malzemesi kendi içinde ele alındığında bir pankart ya da afişse, bu ele alım daha az soyut değildir. İfadesel nitelikler birbirleriyle değişken ya da sabit ilişkiler içine girerler (ifade malzemelerinin *yaptığı* şey budur); artık bir yeryurdu işaretleyen pankartlar değil, yeryurdun verili olsun ya da olmasın içsel dürtülerle ya da dışsal şartlarla ilişkisini ifade eden motifler ve kontrpuanlar oluştururlar. Artık imzalar değil, bir üslup söz konusudur. Müzisyen bir kuşu müzisyen olmayan bir kuştan nesnel olarak ayıran şey tam da motiflere ve kontrpuanlara dönük bu yetenektir, bu motifler ve kontrpuanlar ister değişken ve hatta isterse sabit olsunlar ritmi ifade ettikleri ve melodiyi uyumlu hale getirdikleri için ifade malzemelerini bir afişten başka bir şey – bir üslup – haline getirirler. O halde müzisyen kuşun üzüntüden neşeye geçtiği veya güneşin doğuşunu selamladığı, ötmek için kendini tehlikeye attığı, bir başka kuştan daha iyi öttüğü, vb. söylenebilir. Bu formüllerin hiçbiri en ufak bir insan-biçimcilik tehlikesi taşımaz ya da en ufak bir yorumlama içermez. Bu daha çok bir yer-biçimciliktir. Neşeyle ve üzüntüyle, güneşle, tehlikeyle, yetkinlikle olan ilişki motifte ve kontrpuanda verilidir, bu ilişkilerin her bir terimi verili olmasa da. Güneş, neşe ya da üzüntü, tehlike motifte ve kontrpuanda sessel, ritmik veya melodik hale gelir.[16]

İnsan varlıklarının müziği de bu yoldan geçer. Bir sanat aşığı olan Swann için Vinteuil'ün cümleciği genellikle *Bois de Boulogne*'un manzarasıyla, Odette'in yüzü ve karakteriyle ilişkili bir pankart işlevi görür: Sanki bu cümle Swann'a *Bois de Boulogne*'un gerçekten de kendi yeryurdu olduğu ve Odette'in de kendisine ait olduğu güvencesini vermiş gibidir. Müziği bu şekilde işitme tarzında halihazırda fazlasıyla sanatsal bir şey var. Debussy ana motifleri bir durumun saklı koşullarını, bir karakterin gizli dürtülerini işaret eden yön levhalarıyla karşılaştırarak Wagner'i eleştirdi. Bu eleştiri bir düzeyde ve belli uğraklarda yerindedir. Ama eser geliştikçe, motifler birbirine bağlanır, *kendi düzlemlerini* fetheder, dramatik eyleme, dürtülere, durumlara

16 Tüm bu noktalar hakkında bkz. Claude Samuel, *Entretiens avec Olivier Messiaen*, IV. bölüm ve "ritmik karakter" mefhumu hakkında bkz. s. 70-74.

göre özerk hale gelir ve karakterlerden ve manzaralardan bağımsızlaşırlar; kendi içsel ilişkilerini sürekli zenginleştiren melodik manzaralar ve ritmik karakterler haline gelirler. Böylece görece sabit kalabilirler veya tam tersine artıp azalabilir, genişleyip daralabilir, açımlanma hızlarını çeşitlendirebilirler: Her iki durumda da atımlı ve yeri belirlenebilir olmaktan çıkarlar, sabitler bile çeşitlenmeye dönüktür ve geçici olmaları ve direndikleri bu sürekli çeşitlenmeyi sergilemeleri ölçüsünde katılaşırlar.[17] Proust tam da Wagnerci motifin bu yaşamını vurgulayan ilk kişilerdendir: Motif beliren bir karaktere bağlı değildir, aksine, aslında "her biri bir varlık olan çok sayıda müzikle dolu olan bir müziğin doluluğunda" ritmik bir karakter oluşturan, motifin kendisinin belirimidir.[18] Ve *İzinde*'nin çıraklığının Vinteuil'ün cümleciklerine benzer bir keşfin peşinde koşması tesadüf değildir: Bu cümleler bir manzaraya göndermezler, ama kendilerinde, artık dışarıda var olmayan manzaraları (beyaz sonat ve kırmızı yedili...) taşır ve geliştirirler. Tümüyle melodik olan manzaranın ve tümüyle ritmik olan karakterin keşfi bir levhadaki sessiz bir resim olmayı bıraktığı ölçüde sanatın bu uğrağını işaret eder. Bu belki sanatın son sözü değildir, ama sanat da tıpkı kuş gibi bu yoldan geçer: motifler ve kontrpuanlar bir kendinden-gelişim, bir başka deyişle bir üslup oluştururlar. Sessel veya melodik manzaranın içselleştirilmesi örnek biçimini Liszt'te ve ritmik karakter örnek biçimini Wagner'de bulur. Daha genel olarak *lied* manzaranın müzikal sanatıdır, müziğin en resimsel, en izlenimci biçimidir. Ama iki kutup o kadar bağlantılıdır ki, *lied*'de de Doğa sonsuz dönüşümlere sahip ritmik bir karakter olarak belirir.

Yeryurt her şeyden önce, aynı türden iki varlık arasındaki kritik mesafedir: mesafeleri işaretlemektir. Benim olan, her şeyden önce benim mesafemdir, yalnızca mesafelere sahibimdir. Bana dokunulmasını istemem, biri yeryurduma girdiğinde hırlarım, pankartlar koyarım. Kritik mesafe ifade malzemelerinden kaynaklanan bir ilişkidir. Kapıyı çalan kaos kuvvetlerini uzak tutmakla ilgilidir. *Maniyerizm: Ethos* hem mesken hem tarz, hem ülke hem de üsluptur. Bunu barok veya maniyerist olarak bilenen yeryurtsal danslarda (saraband, Alman, bure, gavot...) açıkça görürüz.[19] Pozlar, duruşlar, karaltılar, adımlar ve insan seslerinden oluşan tüm bir sanat vardır. İki şizofren bizden kaçabilen sınır ve yeryurt yasalarını izleyerek birbirleriyle konuşurlar veya dolaşırlar. Kaos tehdit ettiğinde, taşınabilir ve pnömatik bir yeryurt çizmek ne kadar önemlidir. Gerekirse kendi yeryurdumu kendi bedenime koyacağım, bedenimi

---

17 Pierre Boulez, "Le temps re-cherché", *Das Rheingold Programmheft* içinde, cilt I, Bayreuth, s. 5-15.

18 M. Proust, *Kayıp Zamanın İzinde: Mahpus. 5. Kitap*, Roza Hakmen (çev.), Yapı Kredi Yayınları, s. 83. *(ç.n.)*

19 Maniyerizm ve kaos hakkında, barok danslar hakkında ve de şizofreninin maniyerizm ve danslarla ilişkisi hakkında bkz. Evelyne Sznycer, "Droit de suite baroque", Léo Navratil, *Schizophrénie et art* içinde, Ed. Complexe.

yerliyurtlulaştıracağım: kaplumbağanın evi, kabukluların zaviyesi, ama aynı zamanda bedeni bir yeryurt yapan tüm dövmeler. Kritik mesafe bir ölçü değil, bir ritimdir. Ama tam da ritim, karakterler arasındaki mesafeleri sürükleyen, onları kendileri az çok mesafeli, az çok birleştirilebilir (aralıklı) ritmik karakterler haline getiren bir oluşa kapılır. Aynı cinsiyetten ve aynı türden iki hayvan karşı karşıya gelir; birinin ritmi kendi yeryurduna veya bu yeryurdun merkezine yaklaştığında "yükselir", diğerinin ritmi kendi yeryurdundan uzaklaştığında alçalır. İkisi arasında, sınırlarda sürekli bir salınım sabiti kurulur: etkin bir ritim, edilgin bir ritim, tanık bir ritim mi?[20] Ya da hayvan kendi yeryurdunu karşı cinsin partnerine aralar: Afrika örümcekkuşlarında olduğu gibi, düetler üzerinden almaşık veya anti-fonik ötüşlerde kompleks bir ritmik karakter oluşur. Ayrıca, yeryurdun iki yönünü aynı anda hesaba katmamız gerekiyor: Yeryurt yalnızca aynı türün üyelerini ayırarak bir arada yaşamalarını sağlamakla ve düzenlemekle kalmaz, aynı zamanda aynı ortamda azami sayıda farklı türü uzmanlaştırarak onların bir arada yaşamalarını olanaklı kılar. Aynı anda aynı türün üyeleri ritmik karakterlere girerler ve çeşitli türler melodik manzaralara girerler, manzaralar karakterlerle doldurulur, karakterler manzaralara ait kılınırlar. Böylece Messiaen'ın *Chronochromie*'si, on sekiz kuş ötüşüyle hem özerk ritmik karakterler oluşturur hem de kompleks kontrpuanlarda, ima edilen veya icat edilen akorlarda olağanüstü bir manzarayı icra eder.

Sanat, başlamak için insan varlıklarını beklemediği gibi, aynı zamanda sanatın insanlarda geç ve yapay koşullar dışında ortaya çıkıp çıkmadığı da sorulabilir. İnsan sanatının uzun bir süre başka bir doğaya sahip işlere ve ritüellere takılıp kaldığı dile getirilmiştir. Bununla birlikte, bunu belirtmenin belki de sanatı insanla başlatıyor olmaktan daha büyük bir önemi yoktur. Zira bir yeryurtta iki kayda değer etkinin meydana geldiği çok doğrudur: *işlevlerin bir yeniden-organizasyonu*, *kuvvetlerin bir yeniden-gruplandırılması*. Bir yandan, işlevsel etkinlikler yeni bir tutum kazanmaksızın yerliyurtlulaşmazlar (bir mesken inşa etme gibi yeni işlevlerin yaratılması, doğa değiştirerek tür-içi hale gelen saldırganlık gibi eski işlevlerin dönüşümü). Burada uzmanlaşma ya da meslek gibi yeni temaların doğması söz konusudur: Yeryurtsal nakarat sıkça mesleki nakaratlardan geçiyorsa, bunun nedeni mesleklerin, çeşitli işlevsel etkinliklerin aynı ortamda hayata geçirilmelerini ve de aynı zamanda aynı etkinliğin aynı yeryurtta başka faillerinin olmadığını varsaymasından dolayıdır. Satıcıların bağırışları gibi mesleki nakaratlar ortamda birbirleriyle kesişirler, ama onların her biri ne aynı etkinliğin uygulanabildiği ne de aynı bağırışın tınlayabildiği bir yeryurdu işaretler. İnsanlarda olduğu gibi hayvanlarda da rekabetin uygulanışına dönük kritik mesafe kuralları vardır: benim kaldırım köşem. Kısacası, işlevlerin yerliyurtlulaşması onların

20 Lorenz, *L'agression*, s. 46. – Sırasıyla etkin, edilgin ve tanık olarak tanımlanan üç ritmik karakter hakkında bkz. Messiaen ve Goléa, *Rencontres avec Olivier Messiaen*, s. 90-91.

"işler" ya da "ticaretler" olarak ortaya çıkmalarının koşuludur. Bu anlamda, tür-içi ya da uzmanlaşmış saldırganlık her şeyden önce, zorunlu olarak yerliyurtlulaşmış saldırganlıktır; yeryurdu açıklamaz çünkü ondan türemiştir. Dolayısıyla açıktır ki yeryurttaki tüm etkinlikler yeni bir pratik tutum kazanırlar. Ama bu, sanatın kendisi için burada var olmadığı sonucunu çıkartmak için bir gerekçe değildir, çünkü sanat çalışma-işlevin ortaya-çıkışını koşullandıran yerliyurtlulaştırıcı etmende mevcuttur.

Aynı durum yerliyurtlulaştırmanın diğer etkisini ele aldığımızda da geçerlidir. Artık işlere değil, ritüellere ya da dinlere gönderen bu diğer etki şundan ibarettir: Yeryurt farklı ortamlardaki tüm kuvvetleri yeryüzünün kuvvetlerinden oluşan tek bir demette bir araya getirir. Tüm yaygın kuvvetlerin alıcı ya da taban olarak yeryüzüne atfedilmesi her yeryurdun yalnızca en derin düzeyinde meydana gelir. "Çevreleyen ortam bir bütün olarak deneyimlenir, tam anlamıyla yeryüzüne ait olanla yeryüzü üzerinden yalnızca dışavurulmakta olanı – dağlar, ormanlar, su, bitki örtüsü – bu birincil sezgilerde birbirinden ayırmak hayli güçtür." Havanın veya suyun kuvvetleri, kuş ve balık böylece yeryüzünün kuvvetleri haline gelirler. Ayrıca, uzanımdaki yeryurt yeryüzünün içsel kuvvetlerini kaosun dışsal kuvvetlerinden ayırıyorsa da aynısı iki tip kuvvetin, tek ölçütü ve derdi yeryüzü olan bir kavgada kucaklaştığı ve birleştiği "içerimde", derinlikte geçerli değildir. Yeryurtta daima, tüm kuvvetlerin bir göğüs göğüse enerji çarpışmasında bir araya geldiği bir yer, bir ağaç ya da koru vardır. Yeryüzü bu göğüs-göğüselik halidir. Bu yeğin merkez hem yeryurdun kendisidir hem de muazzam bir hac yolculuğunun sonunda bu merkeze yakınsayan çok sayıda yeryurdun dışındadır ("yerli"yle ilgili muğlaklıklar bundan kaynaklanır). İster onun içinde isterse dışında olsun, yeryurt bilinmeyen bir anayurt gibi olan, her şeyin kararlaştırıldığı, dost ya da düşman tüm kuvvetlerin yeryüzü kaynağı gibi olan bu yeğin merkeze gönderir.[21] Öyleyse burada da yine, insana ve hayvana ortak olan dinin yalnızca, zorunlu koşulu olarak ham estetik ve yerliyurtlulaştırıcı etmene dayalı olduğundan dolayı yeryurdu kapladığını kabul etmeliyiz. Aynı anda, ortamın işlevlerini işlerde organize eden ve yeryüzünün kuvvetleri olan kaosun kuvvetlerini ritüellere ve dinlere bağlayan bu etmendir. *Aynı anda, yerliyurtlulaştırıcı işaretler motiflerde ve kontrpuanlarda gelişirler, işlevleri yeniden-organize ederler ve kuvvetleri yeniden-gruplandırırlar.* Ama bunun gereği olarak da yeryurt kendisini aşacak olan bir şeyi halihazırda serbest bırakır.

Dönüp dolaşıp bu "uğrağa" geliyoruz: ritmin ifadesel-oluşu, ifadesel özgün niteliklerin ortaya-çıkışı, motiflerde ve kontrpuanlarda gelişen ifade malzemelerinin oluşumu. O halde ham ya da kurgu, bu uğrağı yakalamak için görünüşte negatif de

21 Bkz. Mircea Eliade, *Traité d'histoire des religions*, Payot. "Yeryüzünün dinsel biçim olarak ilksel sezgisi" hakkında bkz. s. 213 vd.; yeryurdun merkezi hakkında bkz. s. 324 vd. Eliade merkezin hem yeryurdun dışında ve yakalanmasının zor olduğunu ve hem de yeryurdun içinde ve dolaysız erişimimiz dahilinde olduğunu açıkça belirtir.

olsa bir mefhum gerekiyor. İşin özü, kodla yeryurt arasındaki fark edilir ayrıklıktadır. Yeryurt kodun belirlenimsiz olmayan, ama başka türlü belirlenmiş olan bir serbestlik payında baş gösterir. Her ortamın kendi kodu olduğu ve ortamlar arasında sürekli bir çapraz-kodlanma olduğu doğruysa, buna karşılık yeryurt belli bir *kodsuzlaşma* düzeyinde oluşuyor gibidir. Biyologlar bu belirlenmiş payların önemini vurgulamışlardır, ama bunlar mutasyonlarla, yani koddaki içsel değişikliklerle karıştırılmamalıdır: Bu durumda söz konusu olan, genetik kodun içinde olmayan, işlevden bağımsız olan ve çeşitlenmeye dönük serbest bir malzeme sunan kopyalanmış genler ya da fazladan kromozomlardır.[22] Ama böyle bir malzemenin mutasyonlardan bağımsız olarak yeni türler yaratabilmesi organizmanın ortamlarıyla etkileşimlerini çoğaltabilen başka bir düzendeki olaylar ona katılmazsa pek de olanaklı değildir. İşte yerliyurtlulaşma tam da aynı türün kod paylarında kurulan ve bu türün ayrı temsilcilerine kendilerini farklılaştırma olanağı veren böyle bir etmendir. Çünkü yerliyurtlulukla türün kodu arasında bir ayrıklık vardır, ki bu da dolaylı olarak yeni türlere önayak olabilir. Yerliyurtluluk ortaya çıktığı her yerde aynı türün üyeleri arasında tür-içi bir *kritik mesafe* kurar. Bu da onun, dolaylı, dolambaçlı bir farklılaşma aracı haline gelen *türsel farklarla* ilişkili ayrıklığı sayesinde olur. Tüm bu açılardan kodsuzlaşma yeryurdun "negatif"i olarak belirir ve yeryurtlu hayvanlarla yeryurtsuz hayvanlar arasındaki en belirgin ayrım ilkinin diğerlerinden çok daha az kodlanmış olmasıdır. Şu ana kadar yeryurt hakkında yeterince kötü şey söyledik, şimdi onun yöneldiği, onun içinde meydana gelen, ondan çıkan ya da çıkacak olan tüm yaratımları değerlendirebiliriz.

Kaosun kuvvetlerinden yeryüzünün kuvvetlerine geçtik. Ortamlardan yeryurda. İşlevsel ritimlerden ritmin ifadesel-oluşuna. Çapraz-kodlama fenomenlerinden kodsuzlaşma fenomenlerine. Ortamsal işlevlerden yerliyurtlulaşmış işlevlere. Söz konusu olan, evrimden çok geçiş, köprüler ve tünellerdir. Ortamların sürekli birbirlerine geçtiklerini daha önce gördük. Şimdi de ortamların yeryurda geçtiğini görüyoruz. Estetik olarak adlandırdığımız ifadesel nitelikler elbette "saf" ya da simgesel nitelikler değillerdir, özgün nitelikler, bir başka deyişle edinici nitelikler, ortam bileşenlerinden yeryurt bileşenlerine geçişlerdir. Yeryurdun kendisi bir geçiş yeridir. Yeryurt ilk düzenlemedir, bir düzenleme oluşturan ilk şeydir, düzenleme öncelikle yeryurtsaldır. Ama nasıl olur da yeryurt halihazırda başka bir şeye, başka düzenlemelere geçme sürecinde olamaz? Bu yüzden, halihazırda yeryurdun içsel organizasyonundan söz etmeksizin onun oluşumundan söz edemeyiz. Halihazırda iç-düzenlemenin (motifler ve kontrpuanlar) içinde olmaksızın alt-düzenlemeyi (afişler ya da pankartlar) betimleyemeyiz. Bizi halihazırda başka düzenlemelere ya da başka yerlere götüren yolda bulunmaksızın

22 Biyologlar sıklıkla dönüşümün iki etmenini ayırt etmişlerdir: İlki mutasyon tipindedir, ama diğerleri genetik, coğrafi ya da hatta psişik olabilen yalıtma ya da ayırma süreçlerini kapsar; yeryurtluluk ikinci tipte bir etmendir. Bkz. Cuénot, *L'espèce*, Ed. Doin.

iç-düzenleme hakkında hiçbir şey söyleyemeyiz. Nakarat'ın geçişi. Nakarat yeryurtsal düzenlemeye doğru gider, oraya yerleşir veya oradan ayrılır. Genel anlamda, *bir yeryurt çizen ve yeryurtsal motiflerde, yeryurtsal manzaralarda gelişen ifade malzemeleri kümesinin tamamına nakarat adını veriyoruz* (optik, jestsel, devimsel, vb. nakaratlar vardır). Dar anlamda, bir düzenleme sessel olduğunda ya da ona ses "egemen" olduğunda bir nakarattan söz ediyoruz – ama sese atfedilen bu bariz ayrıcalığın nedeni ne?

Şimdi iç-düzenlemedeyiz. O, oldukça zengin ve kompleks bir organizasyon sunar. Yeryurtsal düzenlemeyi kapsamakla kalmaz, aynı zamanda düzenlenmiş, yerliyurtlulaşmış işlevleri de kapsar. Serçe familyasından Çıtkuşugilleri örneğin: Erkek kendi yeryurdunun sahipliğini sağlar ve olası davetsiz misafirlere karşı bir uyarı olarak bir "müzik kutusu nakaratı" üretir; bu yeryurtta kendi yuvalarını kurar, bazen on ikiye kadar varır bu; dişi geldiğinde, erkek yuvanın önünde durur, dişiyi yuvaya davet eder, kanatlarını sarkıtır, ötüşünün yeğinliğini azaltır, onu tek bir trile indirir.[23] Görünen o ki, yuvalar onları yalnızca ziyaret edip tamamlayan dişi gelmeden önce yalnızca erkek tarafından hazırlandığından, güçlü bir şekilde yerliyurtlulaşmıştır; "kur yapma" işlevi de yerliyurtlulaşmıştır, ama yeryurtsal nakarat yeğinlik değiştirerek baştan çıkarıcı hale geldiğinden daha az derecede. İç-düzenlemede her türlü heterojen bileşen devreye girer: yalnızca, düzenlemenin malzemeleri, renkleri, kokuları, sesleri, duruşları, vb. birleştiren işaretler değil, ama bir motife giren şu ya da bu düzenlenmiş davranışın çeşitli öğeleri de. Örneğin, bir davranış gösterisi dans etme, gaga şaklatma, renklerin gösterimi, uzatılmış boyun duruşu, bağırışlar, tüylerin düzleştirilmesi, eğilme ve bir nakarattan oluşur. Sorulması gereken ilk soru tüm bu yerliyurtlulaştırıcı işaretleri, bu yeryurtsal motifleri, bu yerliyurtlulaşmış işlevleri aynı iç-düzenlemede neyin bir arada tuttuğudur. Bu bir *tutarlılık* sorusudur: heterojen öğelerin "bir-arada-tutulması". Bu öğeler ilk başta yalnızca bulanık bir küme, ileride tutarlılık kazanacak ayrık bir küme oluştururlar…

Ama başka bir soru bunu kesintiye uğratıyor veya kesiyor gibi duruyor. Zira çoğu durumda, düzenlenmiş, yerliyurtlulaşmış bir işlev az çok yersizyurtsuzlaşmış, yersizyurtsuzlaşma sürecine girmiş yeni bir düzenleme oluşturmak için yeterli bağımsızlığı kazanır. Bu yola girmek için yeryurdu fiili olarak terk etmeye gerek yoktur; ama az önce yeryurtsal düzenlemede oluşturulmuş bir işlev şimdi başka bir düzenlemenin kurucu öğesi, başka bir düzenlemeye geçiş öğesi haline gelir. Tıpkı saray aşkında olduğu gibi, bir renk bir "kur yapma" düzenlemesine girmek üzere yeryurtsal olmaktan çıkar. Yeryurtsal düzenleme özerklik kazanmış toplumsal bir düzenleme olan kur yapma düzenlemesine açılır. Cinsel partnerin ya da grubun üyelerinin, artık yeryurdun

23 Paul Géroudet, *Les passereaux*, Delachaux & Niestlé, cilt II, s. 88-94.

tanınmasıyla karıştırılmayan kendi tanınması durumunda olan budur: Bu durumda partnerin bir *Tier mit der Heimvalenz*, "ev değeri taşıyan bir havyan" olduğu söylenir. Böylece grup ya da çift kümesinde bireysel tanınma olmaksızın ortam gruplarını ve çiftlerini, tanınmanın yalnızca yeryurtta uygulandığı yeryurtsal grupları ve çiftleri, son olarak da tanınma yerden bağımsız olarak meydana geldiğinde toplumsal grupları ve aşık çiftleri ayırt edebiliriz.[24] Kur yapma ya da grup artık yeryurtsal düzenlemenin bir parçası değildir; bir kur yapma ya da grup düzenlemesi özerklik kazanır – yeryurdun içinde kalınıyor olsa da. Tersine, yeni düzenlemenin içinde, kendisi-için değer kazanan (değerlik), çiftin üyesi veya grubun üyeleri üstünde bir yeniden-yerliyurtlulaşma meydana gelir. Yeryurtsal düzenlemenin diğer düzenlemelere bu şekilde açılması ayrıntılı olarak analiz edilebilir ve fazlasıyla çeşitlilik gösterir. Örneğin, yuvayı yapan erkek olmadığında, Avustralya ispinozlarında olduğu gibi, erkek malzemeleri taşımakla veya yapıyı taklit etmekle yetindiğinde, bazen dişiye gagasında bir dal sazla kur yapar (*Bathilda* cinsi), bazen yuvanınkinden başka bir malzeme kullanır (*Neochmia* cinsi), bazen ot sapını yalnızca kur yapmanın ilk aşamalarında veya hatta önceden kullanır (*Aidemosyne* veya *Lonchura* cinsi) ya da bazen otları sunmak yerine onları gagalar (*Emblema* cinsi).[25] Bu "ot sapı" davranışlarının arkaizmlerden ya da bir yuva kurma davranışının kalıntılarından başka bir şey olmadığı her zaman söylenebilir. Burada davranış mefhumunun düzenleme mefhumuna göre yetersiz kaldığını görüyoruz. Zira yuva halihazırda erkek tarafından yapılmadığında, yuva kurma da yeryurtsal düzenlemenin bir öğesi olmaktan çıkar ve tabiri caizse yeryurttan havalanır; üstüne üstlük, yuva kurmayı böylece önceleyen kur yapmanın kendisi görece özerklik kazanmış bir düzenleme haline gelir. Ve "ot sapı" ifade malzemesi yeryurtsal düzenlemeyle kur yapma düzenlemesi arasındaki bir geçiş bileşeni olarak etkide bulunur. Ot sapının bazı türlerde böylece giderek ilkel bir işlev kazanması, ele alınan dizide kendisini geçersiz kılma eğiliminde olması onu bir iz, hatta bir simge haline getirmek için yeterli değildir. Bir ifade malzemesi asla bir iz veya bir simge değildir. Ot sapı yersizyurtsuzlaşmış ya da yersizyurtsuzlaşma sürecindeki bir bileşendir. Bu, bir arkaizm, kısmi nesne veya geçiş nesnesi değildir. Bu bir işlemcidir, bir vektördür. Bir *düzenleme dönüştürücüsü*dür. Bir düzenlemeden diğerine bir geçiş bileşeni olarak ot sapı kendisini geçersiz kılar. Ve bu bakış açısını doğrulayan şey bir aktarım bileşeni onun yerini almadıkça ve giderek daha önemli hale gelmedikçe kendisini geçersiz kılma

---

24 Lorenz saldırganlık hakkındaki kitabında (*L'Agression*, Flammarion), ortam blokları oluşturan balık sürüsü tipindeki "anonim sürüler"; tanınmanın yalnızca yeryurdun içinde meydana geldiği ve "komşularla" ilgili azami kapsama ulaştığı "yerel gruplar"; ve son olarak özerk bir "bağ" üzerine kurulan topluluklar arasında açık bir ayrım yapar.

25 K. Immelmann, *Beiträge zu einer vergleichenden Biologie australischer Prachtfinken*, Zoologische Jahrbucher; Abteilung fur Systematik, Okologie und Geographic de Tiere, 90, 1962.

eğiliminde olmamasıdır: Bu bileşen artık yalnızca yeryurtsal olmayan, ama aşka dair ve toplumsal hale gelen ve buna göre değişen nakarattır.[26] Sessel "nakarat" bileşeninin yeni düzenlemelerin oluşumunda neden jeste dayalı "ot sapı" düzenlemesinden daha güçlü bir değerlik kazandığı sorusunu ancak daha sonra ele alabileceğiz. Şu an için önemli olan, yeni düzenlemelerin yeryurtsal düzenlemedeki bu oluşumunu, geçiş ve aktarım bileşenleriyle birlikte iç-düzenlemeden ara-düzenlemelere giden bu hareketi saptamaktır: yeryurdun yenilikçi bir tarzda dişiye ya da gruba açılımı. Seçilim baskısı ara-düzenlemelerden geçer. Sanki yersizyurtsuzlaşma kuvvetleri yeryurdun kendisini çalışıyor ve bizi yeryurtsal düzenlemeden başka tip düzenlemelere, kur yapma ya da cinsellik, grup ya da topluluk düzenlemelerine taşıyor gibidir. Ot sapı ve nakarat bu kuvvetlerin iki failidir, iki yersizyurtsuzlaşma failidir.

Yeryurtsal düzenleme sürekli diğer düzenlemelere geçer. Aynı şekilde, alt-düzenleme iç-düzenlemeden ve iç-düzenleme de ara-düzenlemelerden ayrılamazdır; bununla birlikte bu geçişler zorunlu değildir ve "durumlara bağlı olarak" meydana gelirler. Bunun da gerekçesi basittir: İç-düzenleme, yeryurtsal düzenleme cinsellik, saldırganlık, sürü halinde yaşama gibi işlevleri ve kuvvetleri yerliyurtlulaştırır ve onları yerliyurtlulaştırarak dönüştürür. Ama bu işlevler ve bu yerliyurtlulaşmış kuvvetler birdenbire, onları başka düzenlemelere deviren, onlarla başka yersizyurtsuzlaşmış düzenlemeler oluşturan bir özerklik kazanabilir. Cinsellik iç-düzenlemede yerliyurtlulaşmış bir işlev olarak belirebilir; ama aynı zamanda bir başka düzenlemeyi tanımlayan bir yersizyurtsuzlaşma çizgisi de çizebilir; bu yüzden, sanki cinsellik "mesafesini" koruyormuşçasına, cinsellikle yeryurt arasında son derece değişken ilişkiler olabilir... Meslek, ticaret, uzmanlık yersizyurtsuzlaşmış etkinlikleri ima eder; ama aynı zamanda, kendi çevrelerinde ve meslekler arasında yeni bir düzenleme inşa etmek için yeryurttan havalanabilirler. Bir yeryurtsal veya yerliyurtlulaşmış bileşen bir bileşeni tomurcuklandırmaya, üretmeye başlayabilir: Nakaratta bu durum o kadar fazladır ki, belki de bu durumda olan her şeyi nakarat olarak adlandırmamız gerekiyor. Yeryurtla yersizyurtsuzlaşma arasındaki bu muğlaklık Yerli'nin muğlaklığıdır. Yeryurdun kendiliğin en derinlerindeki yeğin bir merkeze gönderdiğini düşünürsek, bu daha iyi anlaşılır; ama tam da, daha önce gördüğümüz üzere, bu yeğin merkez yeryurdun dışında, birbirinden çok farklı ya da çok uzak yeryurtların yakınsama noktasında da konumlanabilir. Yerli dışarısıdır. Az çok gizemli, yeryurttan olağanüstü havalanma durumlarını gösteren, doğrudan yeryurtlara bağlanmış olan geniş bir yersizyurtsuzlaşmaya bizi tanık

26 Eibl-Eibesfeldt, *Ethologie*, s. 201: "Erkeğin kur yapma davranışında, yuva yapmak için malzemelerin taşınmasından hareketle ot saplarını kullanmaya dönük eylemler gelişmiştir. Bu bazı türlerde giderek ilkel bir hale gelmiştir. Aynı zamanda, bu kuşların başlangıçta yeryurdu sınırlandırmaya hizmet eden ötüşleri, onlar daha sosyal hale geldiklerinde bir işlev değişikliğine uğrar. Erkekler ot sunarak kur yapmak yerine, dişinin yakınında yumuşak bir şekilde öterler." Bununla birlikte Eibl-Eibesfeldt ot sapını bir "kalıntı" olarak yorumlar.

kılan ve onları baştan aşağı kateden çok sayıda ünlü ve rahatsız edici vakadan söz edebiliriz: 1) somon balıklarınınki gibi kaynağa uzun yolculuklar; 2) çekirgelerinki, ispinozlarınki gibi fazlasıyla kalabalık toplanmalar (1950-1951 yıllarında Thoune yakınlarında görülen on milyonlarca ispinoz); 3) güneş odaklı veya manyetik göçler; 4) ıstakozlarınki gibi uzun yürüyüşler.[27]

Bu hareketlerin nedenleri ne olursa olsun, hareketin doğasının değiştiğini açıkça görebiliriz. Ara-düzenleme vardır, bir yeryurtsal düzenlemeden diğer bir tip düzenlemeye geçiş vardır demek artık yeterli değildir, daha çok tüm düzenlemelerden çıktığımızı, başka bir düzleme girmek üzere tüm olası düzenleme kapasitelerini aştığımızı söylememiz gerekiyor. Ve aslında, bu artık ne bir hareket ne bir ortam ritmi ne de yerliyurtlulaştıran ya da yerliyurtlu hale getirilmiş bir hareket veya bir ritimdir. Şimdi, bu daha geniş hareketlerde artık Kozmos'a dair bir şey vardır. Yer belirleme mekanizmaları hâlâ son derece kesindir, ama yer belirleme kozmik hale gelmiştir. Bunlar, yeryüzünün kuvvetlerinde birleşmiş, yerliyurtlulaşmış kuvvetler değildir artık, yersizyurtsuzlaşmış bir Kozmos'un yeniden bulunan ya da serbest bırakılan kuvvetleridir. Göçte, güneş artık yeryurt üzerinde hüküm süren karasal güneş değil, hatta havasal güneş de değil, iki Kudüs'te, Kıyamet'te olduğu gibi Kozmos'un göksel güneşidir. Yersizyurtsuzlaşmanın kesinliğini yitirmeden (kozmik değişkenleri birleştirdiği için) mutlak hale geldiği bu görkemli durumlar dışında, yeryurdun, Kozmos'la birleşmek için yeryurdu terk etme ya da düzenlemelerden çıkma gereksinimi duyulmaksızın iç-düzenlemeden ara-düzenlemelere geçilen göreli ve hatta yerinde yersizyurtsuzlaşma hareketleriyle sürekli katedildiğini belirtmeliyiz. Bir yeryurt daima, en azından potansiyel olarak yersizyurtsuzlaşma sürecindedir, diğer düzenlemelere geçiş sürecindedir – diğer düzenleme bir yeniden-yerliyurtlulaşmayı işletse de (bir şey evde olma "değeri edinir")... Yeryurdun ortamı etkileyen bir kodsuzlaşma payında kendisini oluşturduğunu gördük; şimdi de yeryurdun kendisini etkileyen bir yersizyurtsuzlaşma payı olduğunu görüyoruz. Bu bir ilişik-kesme dizisidir. Yeryurt her durumda değerlendirilebilen, her yerliyurtlulaşmış

27 Bkz. *L'Odyssée sous-marine de l'équipe Cousteau, film no 36*, Cousteau-Diolé'nin yorumu, *La marche des langoustes* (L. R. A.). Yucatan'ın kuzey kıyılarındaki dikenli ıstakozlar bazen bölgelerini terk ederler. İlk kış fırtınasından önce ve insan aygıtları ölçeğinde herhangi bir işaretin tespit edilmesinden önce küçük gruplar halinde toplanırlar. Ardından, fırtına geldiğinde, tek sıra halinde, sırayla belirlenen bir lider ve bir artçı ile uzun yürüyüş alayları oluştururlar (100 km veya daha fazla bir mesafe boyunca saatte 1 km hızla yürürler). Bu göç altı ay sonrasına kadar gerçekleşmeyen yumurtlamayla ilgili görünmemektedir. Bir ıstakoz uzmanı olan Hernnkind bunun son buzul çağının (on bin yıldan fazla bir süre önce) bir "kalıntısı" olduğunu varsayar. Cousteau bunu yeni bir buzul çağının habercisi olarak yorumlamaktansa, daha güncel bir yoruma yönelir. Aslında asıl soru, ıstakozların yeryurtsal düzenlemesinin burada istisnai olarak toplumsal bir düzenlemeye yol açması ve bu toplumsal düzenlemenin kozmosun kuvvetleriyle ya da Cousteau'nun dediği gibi "dünyanın nabız atımlarıyla" ilişkili olmasıdır. Öte yandan, "muamma olduğu gibi kalmaya devam eder": Daha da önemlisi, bu ıstakoz alayı, balıkçıların katliamına vesile olur ve diğer yandan bu hayvanlar kabuklarının dökülmesi nedeniyle tespit edilemezler.

işlevin yeryurtla ve aynı zamanda yeryurdun her yersizyurtsuzlaşmış düzenlemeyle ilişkilerini çeşitlendiren belli yersizyurtsuzlaşma katsayılarından ayrılamaz. Ve ilk olarak, iç-düzenlemede alınan yerliyurtlulaşmış işlev olarak belirenle, ikinci olarak, özerk ya da yersizyurtsuzlaşmış düzenleme, ara-düzenleme olarak beliren aynı "şey"dir.

Bu nedenle nakaratların bir sınıflandırması şu şekilde sunulabilir: 1) Bir yeryurt arayan, işaretleyen, düzenleyen yeryurtsal nakaratlar; 2) Düzenlemede özel bir işlev üstlenen yerliyurtlulaşmış işlevlerin nakaratları (uykuyu ve çocuğu yerliyurtlulaştıran Ninni, cinselliği ve sevilen kişiyi yerliyurtlulaştıran Aşık, mesleği ve işleri yerliyurtlulaştıran Meslek Erbabı, dağıtımı ve ürünleri yerliyurtlulaştıran Tüccar...) 3) Aynısı, yeni düzenlemeleri işaretlediklerinde, yersizyurtsuzlaşma-yeniden-yerliyurtlulaşma yoluyla yeni düzenlemelere geçer (tekerlemeler çok karmaşık bir örnektir: bunlar yeryurtsal nakaratlardır, her mahallede, hatta her sokakta farklı şekilde söylenirler; yeryurtsal düzenlemedeki oyun rollerini ve işlevlerini dağıtırlar; ama aynı zamanda yeryurdu, kendisi özerk olma eğiliminde olan oyun düzenlemesine sokarlar).[28] 4) Ya yeryurdun içinde ya da dışarıya gitmek üzere kuvvetleri toplayan ya da bir araya getiren nakaratlar (bunlar, bazen mutlak bir yersizyurtsuzlaşma hareketini başlatan yüzleşme ya da başlangıç nakaratlarıdır: "Elveda, gidiyorum ve geriye bakmayacağım." Bu nakaratlar, Millikan'ın dediği gibi, Moleküllerin şarkılarına, Temel Elementlerin yeni doğmuş feryatlarına yeniden katılmalıdır. Onlar, karasal olmaktan çıkarak kozmik hale gelirler: Dinsel Nome moleküler panteist bir Kozmos'ta çiçeklenip çözündüğünde, kuşların şakıması yerini su, rüzgâr, bulutlar ve sis birleşimlerine bıraktığında olur bu. "Dışarıda, rüzgâr ve yağmur..." Yersizyurtsuzlaşmış uçsuz bucaksız bir nakarat olarak Kozmos).

Tutarlılık problemi gerçekten de bir yeryurtsal düzenlemenin bileşenlerinin bir arada tutulma tarzıyla ilgilidir. Ama aynı zamanda, farklı düzenlemelerin geçiş ve aktarım bileşenleriyle bir arada tutulma tarzıyla da ilgilidir. Hatta tutarlılık, koşullarının bütününü yalnızca, tüm ayrık ve heterojen öğelerin toplandığı tam anlamıyla kozmik bir düzlemde bulabilir. Bununla birlikte, heterojen öğelerin bir düzenlemede veya ara-düzenlemelerde bir arada tutulduğu her durumda, birlikte-varoluş veya ardışıklık açısından ve her ikisi açısından halihazırda bir tutarlılık problemi ortaya konulur. Yeryurtsal bir düzenlemede bile, yeryurdun tutarlılığını sağlayan belki de en yersizyurtsuzlaşmış bileşen, yersizyurtsuzlaştırıcı vektör, yani nakarattır. "Şeyleri bir arada tutan nedir?" genel sorusu sorulduğunda, verilebilecek en açık ve en kolay

28 En iyi tekerleme kitabı ve tekerlemeler üzerine olan kitap bize göre editörler Jean Beaucomont, Franck Guibat ve diğerlerinin yorumlarını da içeren *Les comptines de langue française*'dir (Seghers, 1970). Yeryurtsal karakter Gruyères'de "sokağın iki yakası"nda iki farklı versiyonu olan "Pimpanicaille" gibi ayrıcalıklı bir örnekte ortaya çıkar (s. 27-28); fakat yalnızca, bir oyunda uzmanlaşmış rollerin dağılımı ve yeryurdu yeniden-organize eden özerk bir düzenlemenin oluşumu söz konusu olduğunda tekerleme vardır.

yanıt öyle görünüyor ki *ağaç-yapılı*, merkezileşmiş, hiyerarşikleşmiş, doğrusal ve biçimselleştirici bir model üzerindendir. Örneğin, merkezi sinir sisteminde kodlanmış bir uzay-zamansal biçimler dizisini gösteren Tinbergen şemasını ele alalım: Üst bir işlevsel merkez otomatik olarak eyleme geçer ve özgün uyarımları arayış halindeki iştahlı bir davranışı tetikler (göç merkezi); o ana kadar ketlenmiş bir halde bulunan ikinci bir merkez, uyarımın aracılığıyla serbest bırakılır ve yeni bir iştahlı davranışı tetikler (yeryurt merkezi); sonra da diğer bağımlı merkezler, savaş, yuva kurma, kur yapma..., vb. merkezleri karşılık gelen icracı eylemleri tetikleyen yürütme eylemlerini tetikleyen uyaranlara varıncaya dek etkinleştirilir.[29] Bununla birlikte böyle bir temsil fazlasıyla basit ikilikler üzerine inşa edilmiştir: ketleme ile tetikleme, doğuştan-gelen ile edinilmiş-olan, vb. Etologların etnologlara göre önemli bir avantajı vardır: Bir "saha"yı akrabalık, politika, ekonomi, mit, vb. biçimlerine göre bölen yapısalcılık tehlikesine düşmemişlerdir. Bölünmemiş belli bir "saha"nın bütünselliğini korumuşlardır. Ama yine de sahayı ketleme ile tetikleme, doğuştan-gelen ile edinilmiş-olan eksenleriyle yönlendirmek zorunda kalarak dizinin her yerine ve her aşamasına ruhları ya da merkezleri yeniden sokma riskiyle karşı karşıya kalmışlardır. Bu yüzden, tetikleme uyarımları düzeyinde çevrenin ve edinilmiş-olanın rolü üzerinde fazlasıyla ısrar eden yazarlar bile okların yönünü tersine çevirmeyi başarsalar da, ağaç-yapılı doğrusal yapıyı sarsmayı başaramamışlardır.

Artık bu düalizmlerden geçmeyen, köksapa dayalı ve artık ağaç-yapılı olmayan bir işleyiş adına, tamamen farklı bir şema önermeye elverişli belirli sayıda etmenin altını çizmek bize daha önemli görünüyor. İlk olarak, işlevsel merkez olarak adlandırdığımız şey bir yer belirlenimini değil, tıpkı bir "kablo ağında" olduğu gibi, merkezi sinir sistemi üzerinden seçilen tüm bir nöronlar popülasyonunun dağılımını oyuna sokar. Buna göre, sistemin kendisi bir bütün olarak ele alındığında (ilgili yollar kesilerek yapılan deneyler), daha üstteki bir merkezin otomatizminden çok, bu merkezler arasındaki eşgüdümden ve bu eşleşmeleri yapan hücresel gruplaşmalardan ya da moleküler popülasyonlardan söz edilmesi gerekir: Ne dışarıdan ne de yukarıdan kendisini dayatan bir biçim ya da doğru bir yapı yoktur, daha çok sanki salınım halindeki moleküller, salıngaçlar merkezlerden birinin egemenliğini sağlamak için bile olsa heterojen bir merkezden diğerine geçiyormuşçasına, içeriden bir eklemlenme vardır.[30] Bu da moleküller tarafından yönlendirilen ilişki paketleri lehine, bir merkezden diğerine doğrusal ilişkiyi açıkça dışlar: Etkileşim, eşgüdüm pozitif *veya* negatif olabilir (tetikleme veya engelleme); doğrusal bir ilişkide veya kimyasal bir tepkimede olduğu

29 Tinbergen, *The Study of Instinct*, Oxford University Press.

30 Bir yandan, W. R. Hess'in deneyleri verili bir beyin merkezinin olmadığını, bir bölgede yoğunlaşan ve bir başkasında dağılan ve aynı etkiyi yaratabilen noktaların var olduğunu gösterdi; tersine, etki aynı noktanın uyarılma süresine ve yeğinliğine göre değişebilir. Diğer yandan, Von Holst'un "sinir sistemi

gibi asla doğrudan değildir, daima en azından iki başlı moleküller arasında ve her merkezde ayrı ayrı meydana gelir.[31]

Burada, tüm bir biyolojik-davranışsal "makine" vardır, tutarlılık problemlerinin doğasını daha iyi anlamamıza yardımcı olması gereken tüm bir moleküler *mühendislik* söz konusudur. Filozof Eugène Dupréel bir *pekişme* teorisi önerdi; yaşamın bir merkezden bir dışsallığa değil, bir dışsallıktan bir içselliğe doğru ya da daha doğrusu bulanık ya da ayrık bir kümeden onun pekişmesine gittiğini gösterdi. Bu da üç şeyi ima eder: Doğrusal bir dizinin türediği bir başlangıç yoktur, yoğunlaşmalar, yeğinleşmeler, güçlendirmeler, zerk etmeler, boşluk doldurmalar ve araya giren çok sayıda edim vardır ("yalnızca araya girme yoluyla büyüme vardır"). İkincisi, ve bu bir çelişki değildir, bir aralıklar düzenlemesi, bir eşitsizlik dağılımı olmalıdır ki, pekiştirmek için bazen bir delik açılması gerekir. Üçüncüsü, farklı ritimlerin üst üste binmesi, bir ölçü ya da kadans olmaksızın bir ara-ritmikliğin içeriden eklemlenmesi söz konusudur.[32] Pekişme sonradan gelmez, yaratıcıdır. Çünkü başlangıç daima arada, *intermezzo* olarak gelir. Tutarlılık tam olarak pekişmedir, ardışıklığın ve aynı zamanda birlikte-varoluşun pekişmiş halini şu üç etmene göre üreten edimdir: araya-girmeler, aralıklar ve üst üste binmeler-eklemlenmeler. Mimarlık meskenin ve yeryurdun sanatı olarak buna tanıklık eder: Sonradan yapılan pekişmeler olduğu gibi, bütünün kurucu parçaları olan kilit tipte pekişmeler de vardır. Ama yakın zamanda, betonarme gibi malzemeler, mimari bütünlüğe, sütunlar-ağaçlar, kirişler-dallar, yapraklar-tonozlarla işleyen ağaç-yapılı modellerden kurtulma olanağı vermiştir. Beton, tutarlılık derecesi karışım öğelerine göre çeşitlenen heterojen bir malzeme olmakla kalmaz, aynı zamanda demir bir ritme göre araya girer ve üstelik, onun *kendi-kendini-destekleyen yüzeylerinde*

çıkartılan" balıklar üzerinde yaptığı deneyler yüzgeç ritimlerinde merkezi sinir eşgüdümlerinin önemini göstermektedir: Bunlar Tinbergen'in şemasının yalnızca ikincil olarak dikkate aldığı etkileşimlerdir. Bununla birlikte, ortak bir ölçüden bağımsız olarak kendi içlerinde eklemlenme sistemleri oluşturacak bir "salıngaçlar popülasyonu", bir "salınım halindeki moleküller paketi" varsayımının en belirgin olduğu alan sirkadiyen ritimler problemidir. Bkz. A. Reinberg, "La chronobiologie", *Sciences* içinde, cilt I, 1970; T. van den Driessche ve A. Reinberg, "Rythmes biologiques", *Encyclopedia Universalis* içinde, cilt XIV, s. 572: "Sirkadiyen ritmikliğin mekanizmasını basit bir temel süreçler dizisine indirgemek olanaklı görünmemektedir."

31 Jacques Monod, *Le hasard et la nécessité* [*Rastlantı ve Zorunluluk*]: doğrudan-olmayan etkileşimler ve onların doğrusal-olmayan karakterleri hakkında bkz. s. 84-85, 90-91 [s. 70-71, 75-76]; karşılık gelen, en az iki-kafalı moleküller hakkında bkz. s. 83-84 [s. 69-70]; bu etkileşimlerin ketleyici ya da tetikleyici karakteri hakkında bkz. s. 78-81 [s. 64-67]. Sirkadiyen ritimler de bu karakterlere dayanacaklardır (bkz. *Encyclopedia Universalis*'teki tablo).

32 Dupréel özgün bir mefhumlar dizisi geliştirmiştir: "tutarlılık" ("kırılganlık"la ilişkili), "pekişme", "aralık", "araya-girme". Bkz. *Théorie de la consolidation, La cause et l'intervalle, La consistance et la probabilité objective*, Brüksel; *Esquisse d'une philosophie des valeurs*, P.U.F.; Bachelard *Sürenin Diyalektiği*'nde Dupréel'e gönderme yapar.

"gövdeleri" yakalanacak kuvvetin yeğinliğine ve doğrultusuna bağlı olarak farklı kesitlere ve değişken aralıklara sahip olan kompleks bir ritmik karakter oluşturur (yapı yerine armatür). Edebi ya da müzikal eserin bu anlamda bir mimarisi vardır: "atomu doyurun", der Virginia Woolf; veya Henry James'e göre kişi "uzaktan, olabildiğince uzaktan başlamalı" ve "işlenmiş malzeme blokları"yla ilerlemelidir. Artık sorun bir malzemeye bir biçim dayatmak değil, giderek daha zengin ve daha tutarlı, böylece daha yeğin kuvvetleri yakalayabilen bir malzeme geliştirmektir. Bir malzemeyi giderek daha zengin yapan şey, heterojen öğelerin heterojenliklerini yitirmeksizin bir arada tutulmasıdır; bu şekilde bir arada tutan şey salıngaçlar, en az iki başlı ara sentezleyicilerdir; bunlar aralık analizcileridir, ritim eşzamanlayıcılarıdır ("eşzamanlayıcı" sözcüğü muğlaktır, çünkü bu moleküler eşzamanlayıcılar ölçüyü homojenleştirerek ve eşitleyerek ilerlemezler, içeriden, iki ritim arasında işlerler). Pekişme tutarlılığın karasal adı değil midir? Yeryurtsal düzenleme bir ortam pekişmesidir, birlikte-varoluşun ve ardışıklığın bir uzay-zaman pekişmesidir. Ve nakarat üç etmenle işler.

Ama ifade malzemelerinin kendilerinin, böyle bir tutarlılık kazanmayı olanaklı kılan karakterler sunması gerekir. Bu bakımdan, onların, motifler ve kontrpuanlar oluşturan içsel ilişkilere girme yeteneğine sahip olduklarını görmüştük: Yerliyurtlulaştırıcı işaretler yeryurtsal motifler ya da kontrpuanlar haline gelirler, imzalar ve pankartlar bir "üslup" oluştururlar. Bunlar, bulanık ya da ayrık bir kümenin öğeleridir; ama kendilerini pekiştirir, tutarlılık kazanırlar. Bu ölçüde, işlevleri yeniden-organize etme ve kuvvetleri bir araya toplama gibi etkilere sahip olurlar. Böyle bir yeteneğin mekanizmasını kavramak için önce belirli homojenlik koşullarını sabitleyip bir sessel işaretler kümesi ya da bir kuş ötüşü gibi aynı türden işaretleri ya da malzemeleri ele alabiliriz. İspinozun ötüşünün normalde üç ayrı aşaması vardır: İlki, kreşendo halinde, ama sıklık olarak azalan dört ila on dört nota içerir; ikincisi, ilkinden daha düşük ve sabit sıklıkta iki ila sekiz nota içerir; üçüncüsü kompleks bir "fioritür" ya da "süsleme"yle sona erer. Edinim açısından bakıldığında, bu tam ötüşü (*full song*) normal koşullar altında, genel tonaliteye, bütünün süresine ve kıtaların içeriğine ve hatta daha yüksek bir notada sonlanma eğilimine sahip olduğu varsayılan bir alt ötüş (*sub-song*) önceler.[33] Ama üçlü kıta organizasyonu, onların ardışık düzeni, süslemenin ayrıntısı verili değildir; eksik olan şey tam da içeriden eklemlenmeler, aralıklar, araya giren notalar ve motifle kontrpuanı meydana getiren her şeydir. Alt ötüşle tam ötüş arasındaki ayrım o halde şu şekilde sunulabilir: işaret veya pankart olarak alt ötüş, üslup veya motif olarak tam ötüş ve birinden diğerine geçme yeteneği, birinin diğerinde pekişme yeteneği. Özellikle, suni yalıtımın, alt ötüş bileşenlerinin edinilmesinden önce mi yoksa sonra mı su yüzüne çıktığına bağlı olarak çok farklı etkilere sahip olacağı gayet açıktır.

33 İspinozun ötüşü ve *alt ötüş*le *tam ötüş* ayrımı hakkında bkz. Thorpe, *Learning and Instinct in Animals*, s. 420-426.

Ama şu anda bizi ilgilendiren nokta daha çok, bu bileşenler fiili olarak tam ötüş motiflerine ve kontrpuanlarına dönüştüklerinde ne olacağını bulmaktır. Dolayısıyla, daha önce kendimizi içine soktuğumuz niteliksel homojenlik koşullarından zorunlu olarak çıkıyoruz. Zira, kendimizi işaretlerle sınırladığımız sürece, bir türden işaretler başka türden işaretlerle birlikte-var-olur, o kadar: Bir hayvanın sesleri renkleri, jestleri, karaltılarıyla birlikte-var-olur; ya da belli bir türün sesleri belki tümüyle farklı, ama komşu bir bölgede yer alan türlerin sesleriyle birlikte-var-olur. Motiflerde ve kontrpuanlarda nitelenmiş işaretlerin organizasyonu zorunlu olarak bir tutarlılık kazanmaya, başka bir niteliğin işaretlerinin yakalanmasına, seslerin-renklerin-jestlerin birlikte dallanmasına, ya da farklı hayvan türlerinin seslerinin yakalanmasına..., vb. yol açacaktır. Tutarlılık zorunlu olarak heterojenlikler arasında meydana gelir: Bunun nedeni bir farklılaşmanın doğması değil, önceden birlikte-var-olmakla ya da birbirini izlemekle yetinen heterojen öğelerin şimdi birlikte-var-olmalarının ya da ardışıklıklarının "pekişme"siyle birbirlerine bağlanmalarıdır. İfadesel bir nitelik düzeninde motiflerin ve kontrpuanların kurucusu olan aralıklar, araya girmeler ve eklemlenmeler aynı zamanda başka bir düzenin başka niteliklerini ya da aynı düzene ait, ama başka bir cinsiyetten ya da hatta başka bir türden hayvanın niteliklerini sarmalar. Bir renk bir sese "yanıt verecek"tir. Heterojen düzenleri, türleri ve nitelikleri bir araya getiren gerçek bir *makinesel operan*ın kuruluşu olmaksızın böyle bir düzende bir niteliğin motifleri ve kontrpuanları, ritmik karakterler ve melodik manzaralar da yoktur. Makinesel olarak adlandırdığımız şey tam da olduğu haliyle heterojen öğelerin bu sentezidir. Bu heterojen öğeler *ifade* malzemeleri oldukları sürece, onların sentezlerinin kendisinin, tutarlılıklarının ya da yakalanmalarının tam anlamıyla makinesel bir "sözce", bir "sözceleme" oluşturduğunu söylüyoruz. Bir rengin, bir sesin, bir jestin, bir hareketin ve bir konumun aynı türde ve farklı türlerde girdiği çeşitli ilişkiler çok sayıda makinesel sözceleme oluşturur.

Sihirli kuş ya da opera kuşu olarak da anılan çardak kuşlarına dönelim. Onun renkleri canlı değildir (sanki bir ketleme var gibidir). Ama ötüşü, nakaratı çok uzaktan işitilebilir (bu bir telafi midir, yoksa ana etmen mi?). O, hazırladığı sahnenin (*display ground* [gösteri alanı]) hemen üzerinde, toprakla tezat oluşturan kesilmiş ve çevrilmiş yapraklarla işaretlenmiş bir asma ya da dal olan şakıma çubuğunun (*singing stick*) üstünde öter. Öterken, gagasının altındaki bazı tüylerin sarı köklerini açığa vurur: Kendisini aynı anda görsel ve sessel kılar. Ötüşü kendi notalarından ve aralıklarda taklit ettiği diğer kuşların notalarından örülmüş kompleks ve değişken bir motif oluşturur.[34] Bu da belirli türlere özgü seslerden, diğer türlerin seslerinden, yaprakların renk tonlarından, boğaz renginden "ibaret olan" bir pekişme oluşturur: çardak kuşunun makinesel sözcesi ve sözceleme düzenlemesi. Birçok kuş diğer kuşların ötüşünü "taklit eder" Ama taklit, içine girdikleri düzenlemeye göre çeşitlenen bu fenomenler için

34 A. J. Marshall, *Bower birds*, The Clarendon Press, Oxford.

pek de iyi bir kavram gibi durmuyor. *Alt ötüş* ele alınan türünkinden farklı ritmik ve melodik organizasyonlara girebilecek ve böylece tam ötüşteki gerçekten yabancı veya ek notaları sağlayabilecek öğeler içerir. Eğer ispinoz gibi bazı kuşlar taklide dirençli görünüyorsa, bunun nedeni onların *alt ötüş*lerinde ortaya çıkabilecek yabancı seslerin tam ötüşün tutarlılığından elenmesidir. Diğer yandan, eklenen ifadeciklerin tam ötüşte içerildiği durumların olmasının nedeni asalaklık tipinde, türler-arası bir düzenleme olması ve aynı şekilde kuşun düzenlemesinin kendisinin, melodisinin kontrpuanlarını gerçekleştirmesi olabilir. Thorpe burada, radyolardaki gibi bir frekans tutma problemi olduğunu söylemekte haksız değildir (yerliyurtluluğun sessel yönü).[35] Söz konusu olan, bir ötüşü taklit etmekten çok, karşılık gelen frekansları tutmaktır; zira, bazen, kontrpuanlar başka bir yerden sağlandığında, fazlasıyla belirlenmiş bir bölgeye bağlı kalmak; bazen de tam tersine, kendisine kontrpuanlar genişletmek veya onları derinleştirmek ve en fazla sayıda "taklitçi" kuşla karşılaşılan *yağmur ormanında* olduğu gibi, dağınık kalan akorları icat etmek avantajlı olabilir.

Tutarlılık açısından bakıldığında, ifade malzemeleri yalnızca motifler ve kontrpuanlar oluşturma yetenekleriyle değil, aynı zamanda üzerlerinde etkili olan ketleyiciler ve tetikleyicilerle ve onları kipleyen, doğuştan-gelen veya edinilmiş-olan, kalıtsal veya edinilmiş mekanizmalarla da ilişkilendirilmelidir. Etolojinin hatası bu etmenlerin ikili bir dağılımıyla kendisini sınırlaması, özellikle de her ikisini de aynı anda hesaba katmanın ve bunları bir "davranış ağacının" tüm seviyelerinde iç içe geçirmenin zorunluluğunu kabul ettiğinde bile bunu aşamamasıdır. Oysa, doğuştan-gelenle edinilmiş-olanın bir köksapta aldığı ve onların karışımının gerekçesi olarak işleyen çok özel karakteri açıklayabilecek pozitif bir mefhumdan hareket etmek gerekiyor. Böyle bir mefhuma davranış terimleri üzerinden değil, düzenleme terimleri üzerinden ulaşılabilir. Bazı yazarlar merkezlerde kodlanan özerk süreçleri vurgularken (doğuştan-gelirlik); bazıları çevresel duyumlar tarafından düzenlenen edinilmiş bağlantıları vurgular (öğrenme). Ama halihazırda Raymond Ruyer hayvanın daha çok, ne kaydedilmiş bir fonograf diskinin kodlamasıyla ne de onları gerçekleştiren ve duruma uyarlayan icra hareketleriyle açıklanan "müzikal ritimlerin", "ritmik ve melodik temaların" ağına düştüğünü göstermiştir.[36] Hatta tam tersi de olabilir: Ritmik ya da melodik temalar icralarından ve kayıtlarından önce gelirler. Öncelikle, bir nakaratın, küçük bir nağmenin ya bir merkezde yerel olarak kaydedilmesi gerekmeyen anımsatıcı bir melodi biçiminde ya da zaten atımlı ya da uyarılmış olması gerekmeyen belirsiz bir motif biçiminde tutarlılığı söz konusudur. Doğuştan-gelen ya da edinilmiş-olan gibi görece sönük ve bulanık kategorilere kıyasla Yerli gibi – *lied*'de, Hölderlin'de ya da Thomas

35 Thorpe, s. 426. Bu bakımdan ötüşler, genellikle pek az farklılaşmış ve çok sayıda tür arasında benzerlik gösteren çığlıklardan bambaşka bir problem ortaya koyar.

36 Raymond Ruyer, *La genèse des formes vivantes*, VII. bölüm.

Hardy'de bulunan – şiirsel ve müzikal bir mefhumdan belki de öğreneceğimiz daha fazla şey vardır. Zira, yeryurtsal bir düzenleme söz konusu olduğu andan itibaren, doğuştan-gelenin çok özel bir figür aldığını söyleyebiliriz, çünkü o, bir kodsuzlaşma hareketinden ayrılamaz, çünkü içsel ortamın doğuştan-gelen yanının aksine, kodun kıyısında işler; edinim de yine çok özel bir figür edinir, çünkü yerliyurtlulaşmış, artık dışsal ortamın uyaranlarına göre değil, ifade malzemelerine göre ayarlanmıştır. Yerli tam olarak doğuştan-gelendir, ama kodsuzlaşmış doğuştan-gelendir ve tam olarak edinilmiş-olandır, ama yerliyurtlulaşmış edinilmiş-olandır. Yerli, doğuştan-gelenle edinilmiş-olanın yerliyurtlulaşmış düzenlemede edindiği bu yeni figürdür. *Lied*'de işittiğimiz, daima kaybolmuş olmaya ya da yeniden bulunmaya, bilinmeyen vatana ulaşmaya dönük, yerliye özgü duygulam buradan doğar. Doğuştan-gelen, yerlide yer değiştirme eğilimindedir: Ruyer'in dediği gibi, o, edimin *öncesinde* ya da *aşağısındadır;* edimden ya da davranıştan çok bizzat ifade malzemelerini, onları ayıran, seçen algıyı, onları kuran ya da kendi başına oluşturan jesti ilgilendirir (bu yüzden, hayvanın bir nesneye ya da duruma değer verdiği, karşılık gelen edimi icra etmesinden çok önce bir ifade malzemesiyle "aşılandığı" "kritik dönemler" vardır). Bununla birlikte, bu, davranışın şans eseri öğrenmenin merhametine kaldığı anlamına gelmez; zira o, bu yer değiştirme tarafından önceden belirlenmiştir ve düzenleme kurallarını kendi yerliyurtlulaşmasında bulur. Bu yüzden yerli, doğuştan-gelenin kodsuzlaşmasından ve öğrenmenin yersizyurtsuzlaşmasından ibarettir, birbirleri üzerinde ve birbirleriyle birlikte bunu yaparlar. Yerlinin, doğuştan-gelenle edinilmiş-olanın bir karışımıyla açıklanamayan tutarlılığı söz konusudur, çünkü tam tersine, bu karışımları yeryurtsal düzenlemeyle ara-düzenlemelerin içinde hesaba katar. Özetle, davranış mefhumunun düzenleme mefhumuna kıyasla yetersiz ve çok doğrusal kaldığı ortaya çıkıyor. Yerli, iç-düzenlemede olup bitenleri, kendisini dışarı fırlatan merkeze kadar götürür, ara-düzenlemeleri kateder ve ta ki Kozmos'un kapılarına dayanana dek devam eder.

Yeryurtsal düzenleme yersizyurtsuzlaşma çizgilerinden ya da katsayılarından, diğer düzenlemelere dönük geçişlerden ve aktarımlardan ayrılamaz. Yapay koşulların kuşların ötüşü üzerindeki etkisi sıklıkla incelenmiştir, ancak sonuçlar türlere ve yapıntıların türüne ve zamanlamasına göre değişmektedir. Birçok kuş kritik dönemde duyulan diğer kuşların ötüşlerine karşı geçirgendir ve daha sonra bu yabancı ötüşleri yeniden üretir. Bununla birlikte, ispinoz kendi ifade malzemelerine çok daha bağlı görünür ve sentetik seslere maruz kaldığında bile, kendi tonalitesine dair doğuştan-gelen bir hissi korur. Bu aynı zamanda kuşların kritik dönemden sonra mı yoksa önce mi yalıtıldığına da bağlıdır. Zira ilk durumda ispinozlar neredeyse normal bir ötüş geliştirirken, ikincisinde, yalnızca birbirini işitebilen yalıtılmış gruptaki denekler türe özgü olmayan, ama yine de gruba ortak olan anormal bir ötüş geliştirirler (bkz. Thorpe). Her durumda, verili bir türün, verili bir uğraktaki yersizyurtsuzlaşma, yerlilikten-çıkma etkilerini dikkate almak gerekir. Ne zaman yeryurtsal bir düzenleme

onu yersizyurtsuzlaştıran bir harekete kapılsa (doğal ya da tersine yapay denilen koşullarda), sanki bir makine tetikleniyor gibidir. Hatta *makine*yle *düzenleme* arasında önermek istediğimiz fark da budur: Bir makine yersizyurtsuzlaşma sürecindeki düzenlemeye giren ve onda çeşitlenmelerini ve mutasyonlarını çizen bir keskin uçlar kümesi gibidir. Zira mekanik etkiler yoktur, etkiler daima makineseldir, başka bir deyişle, düzenlemeye bağlanan ve yersizyurtsuzlaşmayla serbest kalan bir makineye dayalıdır. *Makinesel sözceler* dediğimiz şey ifade malzemelerinin girdiği tutarlılığı tanımlayan bu makine etkileridir. Bu tür etkiler çok çeşitli olabilir, ancak asla simgesel veya imgesel değildirler, daima gerçek bir geçiş ve aktarım değerine sahiptirler.

Genel kural olarak, bir makine belirli bir yeryurtsal düzenlemeye bağlanır ve onu aynı türün ara-düzenlemelerinden geçirerek diğer düzenlemelere açar: Örneğin, bir kuş türünün yeryurtsal düzenlemesi partner veya "*socius*" yönünde kur yapmaya veya sürüye dönük ara-düzenlemelere açılır. Ama makine aynı zamanda, yabancı ötüşleri benimseyen kuşlarda ve de özellikle asalaklık durumunda yaşayan kuşlarda olduğu gibi, bir türün yeryurtsal düzenlemesini türler arası düzenlemelere de açabilir.[37] Ya da makine, Kozmos'ta bir açıklık oluşturmak için herhangi bir düzenlemeyi taşırabilir. Ya da tam tersine, yersizyurtsuzlaşmış düzenlemeyi başka bir şeye açmak yerine, sanki küme bir kara deliğe düşüp dönüyormuş gibi bir kapanma etkisi yaratabilir: Bu, erken ve aşırı ani yersizyurtsuzlaşma koşullarında ve türlere özgü, türler-arası ve kozmik yollar tıkandığında meydana gelir; makine böylece, yakalandıkları kara deliğin tınlamasından başka bir şeyi ifade etmeyen, çok erken yalıtılmış, ötüşü zayıflamış, basitleşmiş ispinozların durumunda olduğu gibi, daireler halinde dönüp duran, gruba özgü "bireysel" etkiler üretir. Burada, bu "kara delik" işlevini yeniden bulmak önemlidir, çünkü böylece ketleme fenomenlerini daha iyi anlayabiliriz ve ketleyici-tetikleyici arasındaki fazlasıyla katı düalizmi yeri geldiğinde kırabiliriz. Aslında, kara delikler en az yersizyurtsuzlaşma çizgileri kadar düzenlemelerin de bir parçasıdır: Daha önce, bir ara-düzenlemenin, bir kara deliğe götüren, ama yine de daha zengin ya da pozitif bir yersizyurtsuzlaşma çizgisi tarafından aktarılan yoksullaşma ve sabitlenme çizgilerini içerebileceğini görmüştük (sözgelimi, Avustralya ispinozlarının "ot sapı" bileşeni bir kara deliğe düşer ve "nakarat" bileşeni tarafından aktarılır).[38] Dolayısıyla, kara delik düzenlemelerdeki diğer etkilerle kompleks bir ilişki içinde olan bir makine etkisidir. Yenilikçi süreçlerin tetiklenmek için bir felakete neden olan bir kara deliğe düşmeleri

37 Özellikle de yeryurtsal ötüşü türe özgü olan ve kur yapma ötüşünü evlatlığı oldukları ev sahibinden öğrenen "dul kuşlar" (*Viduinae*), asalak kuşlar hakkında bkz. J. Nicolai, *Der Brutparasitismus der Viduinae*, Z. Tierps., cilt XXI, 1964.

38 Kara deliğin bir düzenlemenin parçası olma biçimi birçok ketleme ya da büyülenme-heyecanlanma örneğinde ve özellikle de tavus kuşu örneğinde karşımıza çıkar: "Erkek tavus kuşu kuyruk tüylerini açar. (...) Sonra açılmış kuyruğunu öne eğer ve boynu dik bir şekilde gagasıyla yeri işaret eder. Dişiyse öne

gerekebilir; ketleme durağanlıkları kavşak davranışların tetiklenmesiyle ilişkilidir. Öte yandan, kara delikler birlikte tınladığında ya da ketlemeler birleşip birbirini yankıladığında, tutarlılıkta bir açılma yerine, düzenlemenin sanki boşlukta yersizyurtsuzlaşmışçasına kapanmasına tanık oluruz: Yalıtılmış genç ispinozların durumu böyledir. *Makineler daima bir düzenlemeyi, bir yeryurdu açan ya da kapatan tekil anahtarlardır.* Dahası, makineyi verili bir yeryurtsal düzenlemede devreye sokmak yeterli değildir; o, ifade malzemelerinin ortaya-çıkışında, yani bu düzenlemenin kuruluşunda ve daha en baştan onu işleyen yersizyurtsuzlaşma vektörlerinde zaten devrededir.

O halde, ifade malzemelerinin tutarlılığı bir yandan ritmik ve melodik temalar oluşturma yeteneklerine, diğer yandan da yerlinin gücüne gönderir. Ve son olarak, moleküler olanla çok özel ilişkileri olan bir başka yön daha var (makine bizi bu doğrultuya sokuyor). "İfade malzemeleri" sözcüklerinin kendileri bile ifadenin maddeyle özgün bir ilişkisi olduğunu ima eder.[39] İfade malzemeleri tutarlılık kazanırken semiyotik sistemler oluştururlar, ama *semiyotik* bileşenler *maddi* bileşenlerden ayrılamaz ve moleküler düzeylerle tekil bir temas halindedirler. Dolayısıyla soru, moler-moleküler ilişkisinin burada yeni bir figür edinip edinmediğidir. Aslında, izlenen doğrultuya göre büyük ölçüde çeşitlenen "moler-moleküler" birleşimlerini genel olarak ayırt edebiliriz. İlk olarak: Atomun bireysel olguları, önce molekülde, sonra moler kümede bireyliklerini silme eğiliminde olan istatistiksel veya olasılığa dayalı birikimlere girebilirler; fakat aynı zamanda karşılıklı-eylemlerle karmaşık hale gelebilir ve farklı düzenlerden bireylerle doğrudan iletişimler kurarak önce molekülün, sonra makro-molekülün, vb. içinde bireyliklerini koruyabilirler.[40] İkinci olarak: Farkın bireyselle istatistiksel arasında olmadığını açıkça görüyoruz. Aslında, sorun daima popülasyonlarla ilgilidir; istatistik bireysel fenomenlerle ilgilenirken, istatistik-karşıtı bireylik yalnızca moleküler popülasyonlarla işler; aradaki fark, Alembert denkleminde olduğu gibi, bir grubun giderek daha olası, homojen ve dengeli hallere (ıraksak dalga ve gecikmiş potansiyel), diğer grubunsa daha az olası yoğunlaşma hallerine (yakınsak dalga ve öngörülen potansiyel) yöneldiği iki grup hareketi arasındadır.[41] Üçüncü olarak: Bir kümeye moler biçimini veren molekül-içi içsel kuvvetler iki tipte olabilirler: Ya kimyasal

---

doğru koşar ve yerin tam, açılmış kuyruğun içbükey şeklindeki odak noktasına gelen kısmında bir şeyler arar. Erkek açılmış kuyruğuyla hayali bir besini işaret ediyormuş gibi yapar" (Eibl-Eibesfeldt, s. 109). Fakat ispinozun ot sapı bir kalıntı ya da bir simge olmadığı gibi, tavus kuşunun odak noktası da hayali değildir: O bir düzenleme dönüştürücüsüdür, bu kertede bir kara deliğin gerçekleştirdiği bir kur düzenlemesine geçiştir.

39 *Matière* sözcüğünü çoğunlukla "madde" olarak çevirmekle birlikte, bağlama göre "malzeme" sözcüğünü de kullanıyorum. Bu sözcük Fransızcada her iki anlama da geliyor. *(ç.n.)*

40 Raymond Ruyer, *La genèse des formes vivantes*, s. 54 vd.

41 François Meyer, *Problématique de l'évolution*, P.U.F.

etki-tepki koşullarına ve zincirleme tepkime koşullarına tâbi yeri belirlenebilir, doğrusal, mekanik, ağaç-yapılı, eşdeğerlikli bağlardır ya da zincirlemeden çok, stereo-özgül *ayırt-etme ya da seçik-kılmayla* işleyen yeri belirlenemez, üst-doğrusal, makinesel ve mekanik-olmayan, eşdeğerlikli-olmayan, dolaylı bağlardır.[42]

Aynı farkı söze dökmenin çok sayıda yolu var, fakat bu fark bizim aradığımızdan çok daha geniş gözüküyor: Bu aslında madde ve yaşamla ilgili ya da daha doğrusu, tek bir madde olduğundan, atomik maddenin iki haliyle, iki eğilimiyle ilgili (örneğin, ilişkili atomları birbirlerine göre hareketsiz kılan bağlar ve serbest dönüşe izin veren başka bağlar vardır). Farkı en genel haliyle söze dökecek olursak, onun bir yanda katmanlaşmış sistemler, katmanlaşma sistemleri ve diğer yanda tutarlı, kendi-içinde-tutarlı kümeler arasında kurulduğunu söyleyebiliriz. Ama tutarlılık tam da kompleks yaşamsal biçimlere mahsus olmak şöyle dursun, halihazırda tümüyle atomu ve en temel parçacıkları ilgilendirir. Yatay yönde, öğeler arasında doğrusal nedensellikler; dikey yönde, gruplaşmalar arasında düzen hiyerarşileri; ve her şeyi derinlemesine bir arada tutmak için, her biçimin bir tözü biçim-lendirdiği[43] ve karşılığında diğer biçime töz olarak hizmet ettiği bir dizi çerçeveleyici biçim olduğundan, kodlanmış bir katmanlaşma sistemi söz konusudur. Bu nedensellikler, bu hiyerarşiler, bu çerçevelemeler bir katmanın yanı sıra, bir katmandan diğerine geçişi ve molekülerle molerin katmanlaşmış birleşimlerini oluşturacaktır. Diğer yandan, kurala bağlanmış bir biçimler-maddeler ardışık dizisi yerine, fazlasıyla heterojen bileşenlerin pekişmeleriyle, düzenin kısa devreleriyle ve hatta tersine nedenselliklerle, başka bir doğadan malzemelerle kuvvetler arasındaki yakalamalarla karşılaştığımızda tutarlılık kümelerinden söz edebiliriz: Sanki bir *makinesel dal, katmansızlaştırıcı bir çaprazlık* bir maddeyi serbest bırakıp kuvvetleri yakalamak için öğelerin, düzenlerin, biçimlerle tözlerin, molerle molekülerin içinden geçmektedir.

Şimdi kendimize bu ayrımda "yaşamın yeri"nin ne olduğunu sorarsak, bunun bir tutarlılık kazanma, yani bir artı-değer (*katmansızlaşma* artı-değeri) anlamına geldiğini görebiliriz. Örneğin, yaşam daha fazla sayıda kendi içinde tutarlı küme, pekişme süreci içerir ve onlara moler bir kapsam verir. O halihazırda katmansızlaştırıcıdır, çünkü onun kodu tüm katmana yayılmaz, fakat son derece uzmanlaşmış bir genetik çizgiyi kaplar. Yine de soru neredeyse çelişkili bir sorudur, çünkü yaşamın yeri nedir diye sormak, kendi düzenine sahip olan ve düzende yerini bulan, kendi biçimleriyle

---

42 Jacques Monod, *Rastlantı ve Zorunluluk*.

43 Deleuze ve Guattari Simondon'dan hareketle *information* mefhumuna ve özellikle de bu sözcüğün fiil haline (*informer*) özel bir anlam yüklüyorlar. Çevirinin genelinde "malumat" sözcüğüyle karşıladığımız *information* verili bir noktadan diğerine aktarılan edilgen bir ara terim değildir ve maddenin beklenmedik kesintilerle örülü biçim kazanma sürecini ifade eder. Bu dinamiği vurgulamak için sözcüğün fiil ya da fiilimsi halindeki kullanımını "biçim-lendirme" şeklinde karşılıyoruz. *(ç.n.)*

tözlerine sahip olan özel bir katmanı ele almak anlamına gelir. Onun her ikisi de olduğu doğrudur: hem bilhassa kompleks bir katmanlaşma sistemi hem de düzenleri, biçimleri ve tözleri allak bullak eden bir tutarlılık kümesidir. Canlının ortamların çapraz-kodlamasını nasıl işlettiğini daha önce görmüştük; bu çapraz-kodlama hem bir katmanı oluşturması hem de tersine nedensellikleri ve katmansızlaşma çaprazlarını işletmesi bakımından ele alınabiliyordu. O halde, aynı soru yaşam artık ortamları harmanlamakla kendisini sınırlamayıp yeryurtları düzenlediğinde de sorulabilir. Yeryurtsal düzenleme bir *kodsuzlaşma* anlamına gelir ve onu etkileyen bir *yersizyurtsuzlaşma*dan ayrılamaz (iki yeni artı-değer tipi). Böylece "etoloji" biyokimyasal, davranışsal, algısal, kalıtsal, edinilmiş, doğaçlamalı, toplumsal, vb. çok çeşitli bileşenlerin ne düzenlerin ayrımına ne de biçimlerin hiyerarşisine riayet eden düzenlemelerde nasıl kristalleşebildiğini göstermeye dönük çok ayrıcalıklı moler bir alan olarak anlaşılabilir. Tüm bileşenleri bir arada tutan şey *çaprazlardır* ve çaprazın kendisi, özelleşmiş yersizyurtsuzlaşma vektörünü üstlenen bir bileşendir yalnızca. Gerçekten de bir düzenlemeyi bir arada tutan, çerçeveleyici biçimlerin ya da doğrusal nedenselliklerin oyunu değil, edimsel ya da potansiyel olarak, onun en yersizyurtsuzlaşmış bileşeni, yersizyurtsuzlaşmanın keskin ucudur: Örneğin nakarat ot sapından daha fazla yersizyurtsuzlaşmıştır, ama bu onun "belirlenmiş" olmasını, bir başka deyişle biyokimyasal ve moleküler bileşenlerle temas halinde olmasını engellemez. Düzenleme en yersizyurtsuzlaşmış bileşeniyle bir arada tutulur, ama bu onun belirlenmemiş olduğu anlamına gelmez (nakarat erkeklik hormonlarıyla yakından bağlantılı olabilir).[44] Bir düzenlemeye giren böyle bir bileşen en çok belirlenmiş ve hatta mekanikleşmiş bileşen olabilir, yine de bileştirdiği şeyleri "oyuna" sokar; ortamların yeni boyutlarının girmesini teşvik eder, yeni olanaklar açan, yeryurtsal düzenlemeyi ara-düzenlemelere açan ayırt-edilebilirlik, uzmanlaşma, büzülme, hızlanma süreçlerini tetikler. Çardak kuşlarına geri dönelim: Onların edimi, edimlerinden biri yaprağın iki yüzünü ayırt etmek ve bunun ayırt edilmesini sağlamaktır. Bu edim tırtıklı gaganın belirleyiciliğiyle ilgilidir. Aslında düzenlemeler aynı anda, biçim-madde ilişkisinden bağımsız olarak tutarlılık kazanan *ifade malzemeleri;* ters nedensellikler ya da "ileri" belirlenimcilikler, zincirleme tepkilerden çok *ayırt etme* ya da eleme *edimlerine* dayalı kodsuzlaşmış doğuştan işlevler; doğrusal ilişkilerden çok eşdeğerlikli olmayan bağlarla ilerleyen *moleküler birleşimler;* kısacası *semiyotik* olanla *maddesel* olanın üst üste binmesiyle üretilen yeni bir "tutum"la tanımlanır. Bu anlamda, düzenlemelerin tutarlılığını, hâlâ ortamların katmanlaşması olan şeyin karşısına koyabiliriz. Ancak burada da bu karşıtlık yalnızca görelidir, tümüyle göreli. Tıpkı ortamların bir katmanlaşma durumu ile bir katmansızlaşma hareketi arasında gidip gelmesi gibi, düzenlemeler de onları

44 Normalde ötmeyen dişi kuşlar erkeklik hormonları verildiğinde ötmeye başlarlar ve "mührünü taşıdıkları türün ötüşünü yeniden üretirler" (Eibl-Eibesfeldt, s. 241).

yeniden-katmanlaştırma eğiliminde olan yeryurtsal bir kapanma ile onları Kozmos'a bağlayan yersizyurtsuzlaştırıcı bir açılma arasında gidip gelir. Dolayısıyla, aradığımız farkın düzenlemelerle başka bir şey arasında değil, herhangi bir olanaklı düzenlemenin iki sınırı arasında, yani katmanlar sistemiyle tutarlılık düzlemi arasında olması şaşırtıcı değildir. Ve unutmamalıyız ki, katmanlar tutarlılık düzleminde katılaşır ve organize olurlar ve tutarlılık düzlemi her iki durumda da katmanların içinde parça parça, hamle hamle, işlem işlem çalışır ve kendisini inşa eder.

Katmanlaşmış ortamlardan yeryurtsal düzenlemelere geçtik; ve aynı zamanda, kaosun ortamlar tarafından çözülen, kodlanan, çapraz-kodlanan kuvvetlerinden, yeryüzünün düzenlemelerde toplanan kuvvetlerine geçtik. Daha sonra, yeryurtsal düzenlemelerden ara-düzenlemelere, yersizyurtsuzlaşma çizgilerini izleyen düzenleme açılımlarına geçtik; ve aynı zamanda, yeryüzünün toplanan kuvvetlerinden yersizyurtsuzlaşmış ya da daha çok yersizyurtsuzlaştırıcı bir Kozmos'un kuvvetlerine geçtik. Paul Klee artık yeryüzüne dair bir "tutum" değil, kozmik bir "kopuş"[45] olan bu son hareketi nasıl sunar? Ve kesin olması gereken bir işlemden söz etmek için neden bu kadar büyük bir sözcük olan Kozmos kullanılır? Klee kişinin "yeryüzünden havalanmak için çırpınmalarla çaba harcadığını" ve "yerçekimine galip gelen merkezkaç kuvvetlerinin etkisiyle yeryüzünden yukarı yükseldiğini" söyler. Sanatçının etrafına, tüm ortamlara bakarak işe başladığını, ancak yaratılanın içinde yaratılışın, doğalanmış doğanın içinde doğalayan doğanın izini yakaladığını ve sonra da kendisini "yeryüzünün sınırlarına" yerleştirdiğini ekler. O, mikroskobik olanla, kristallerle, moleküllerle, atomlarla ve parçacıklarla ilgilenir, bilimsel uygunluk için değil, hareket için, sadece içkin hareket için. Sanatçı kendisine bu dünyanın farklı yönleri olduğunu, başkalarının da olacağını ve başka gezegenlerde halihazırda başka yönlerin olduğunu söyler; sonunda, kuvvetleri bir "eser"de yakalamak için kendisini Kozmos'a açar (ki bu olmadan Kozmos'a açılmak yeryüzünün sınırlarını genişletmekten aciz bir düş olarak kalırdı sadece) ve böyle bir eser için çok basit, çok saf, neredeyse çocuksu araçlara gereksinim vardır, fakat bir *halkın* kuvvetlerine de gereksinim vardır ve hâlâ eksik olan da budur. "Bu nihai kuvvet hâlâ eksik. Bir halkı arıyoruz. Bauhaus'ta başladık... Daha fazlasını yapamıyoruz..."[46]

Klasisizm'den söz ettiğimizde, bir biçim-madde ilişkisini ya da daha çok bir biçim-töz ilişkisini kastediyoruz (töz tam olarak biçim-lendirilmiş bir maddedir). Her biri az çok önemli bir rol üstlenen, bölümlere ayrılmış, merkezileşmiş, hiyerarşikleşmiş biçimlerin ardışıklığı maddeyi organize eder. Her biçim bir ortamın kodu gibidir

---

45 *Echappé* sözcüğü "açılım", "çıkış", kontrpuandaki "kaçış tonu" gibi anlamlara da geliyor. *(ç.n.)*

46 Paul Klee, *Théorie de l'art moderne*, s. 27-33 [*Modern Sanat Üzerine*, s. 54].

ve bir biçimden diğerine geçiş gerçek bir çapraz-kodlamadır. Mevsimler bile ortamlardır. Burada birlikte-var-olan iki işlem vardır: biri biçimin kendisini ikili ayrımlara göre farklılaştırması, diğeriyse biçim-lendirilmiş tözsel parçaların, ortamların ya da mevsimlerin, her iki yönde de aynı olabilen bir ardışıklık düzenine girmesidir. Ama klasik sanatçı bu işlemler altında, aşırı, tehlikeli bir serüveni göze alır. Ortamları parçalar, ayırır, uyumlu hale getirir, onların karışımlarını ayarlar, birinden diğerine geçer. Bu şekilde karşı karşıya geldiği şey kaostur, kaosun kuvvetleridir, Biçimlerin tözler, Kodlar yapmak üzere, ortamlar yapmak üzere kendilerini dayatmak zorunda oldukları evcilleştirilmiş bir hammaddenin kuvvetleridir. Müthiş bir çeviklik. Bu anlamda Barok ile Klasik arasında net bir sınır çizmek asla mümkün olmamıştır.[47] Baroğun tamamı klasiğin derinliklerinde gürler. Klasik sanatçının görevi bizzat Tanrı'nın görevidir: kaosu organize etmek. Ve onun tek çığlığı Yaratım'dır! Yaratım! Yaratılış Ağacı! Bin yıllık ahşap bir flüt kaosu organize eder, ama kaos Gecenin Kraliçesi olarak oradadır. Klasik sanatçı Bir-İki ile ilerler: biçimin kendisini bölmesi ölçüsünde farklılaşmasının Bir-İki'si (kadın-erkek, eril ve dişil ritimler, insan sesleri, enstrüman aileleri, *Ars Nova*'nın tüm ikilikleri); parçaların birbirlerine yanıt vermeleri ölçüsünde ayrılmalarının Bir-İki'si (büyülü flüt ve sihirli çan). Küçük melodi, kuşun nakaratı yaratımın ikili birliği, saf başlangıcın farklılaşan birliğidir: "Önce piyano yalnız başına, eşi tarafından terk edilmiş bir kuş gibi sızlandı; keman onu duydu ve adeta yandaki ağaçtan ona yanıt verdi. Sanki dünyanın başlangıcıydı bu, sanki yeryüzünde, *daha doğrusu*, geri kalan her şeye kapalı, bir yaratıcının mantığıyla inşa edilmiş ve asla yalnızca ikisinin olamayacağı bu dünyada yalnızca ikisi varmış gibiydi: bu sonat."[48]

Romantizm'i de kısaca tanımlamaya çalışırsak, her şeyin değiştiğini görebiliriz. Yeni bir çığlık yükselir: Yeryüzü, yeryurt ve Yeryüzü! Romantizm'le birlikte sanatçı evrensellik hırsından ve yaratıcı statüsünden vazgeçer: Kendisini yerliyurtlulaştırır, yeryurtsal bir düzenlemeye girer. Mevsimler artık yerliyurtlulaşmıştır. Ve kuşkusuz, yeryüzüyle yeryurt aynı şey değildir. Yeryüzü yeryurdun en derininde ya da odak noktası olarak kendi dışına yansıtılmış halde bulunan ve tüm kuvvetlerin göğüs göğüse bir araya geldikleri o yeğin noktadır. O artık ne diğer kuvvetler arasında bir kuvvet, ne de kendi sırası ve payı olan biçim-lendirilmiş bir töz ya da kodlanmış bir ortamdır. Yeryüzü tüm kuvvetlerin, yeryüzünün olduğu kadar tözlerin de bu göğüs-göğüseliği haline gelmiştir; öyle ki sanatçı artık kaosla değil, cehennemle ve yeraltıyla, dipsiz olanla yüzleşir. Artık ortamlarda dağılma tehlikesiyle değil, yeryüzüne çok fazla batma tehlikesiyle karşı karşıyadır: Empedokles. O artık Yaratılış'la değil, zeminle ya da

---

47 Bkz. *Renaissance, maniérisme, baroque*, Actes du XIe stage de Tours, Vrin, "dönemlendirmeler" hakkındaki 1. bölüm.

48 Proust, *Du côté de chez Swann*, la Pléiade, cilt I, s. 352 [Türkçesi: Proust, *Swann'ların Tarafı*, Roza Hakmen (çev.), Yapı Kredi Yayınları, 2022, s. 195].

temelle kendisini özdeşleştirir, temel, yaratıcı haline gelmiştir. O artık Tanrı değil, Tanrı'ya meydan okuyan bir Kahraman'dır: Temel Kuralım, Temel Kuralım, Yaratmayalım. Faust, özellikle de ikinci Faust bu eğilimin etkisi altındadır. Dogmatizm, yani ortamların Katolikliği (kod) yerini eleştirelliğe, yani yeryüzünün Protestanlığına bırakmıştır. Ve elbette, derinlikteki ya da izdüşümdeki yeğin bir nokta olarak, *ratio essendi* olarak Yeryüzü yeryurtla ilişkili olarak daima ayrıklık halindedir; ve "bilgi"nin, *ratio cognoscendi*'nin koşulu olarak yeryurt yeryüzüyle ilişkili olarak daima ayrıklık halindedir. Yeryurt Alman'dır, Yeryüzü Yunan. Romantik sanatçının statüsünü belirleyen de artık kaosun boşluğuyla değil, Arkaplan'ın çekiciliğiyle yüzleştiği ölçüde, tam da bu ayrıklıktır. Küçük melodi, kuş nakaratı değişmiştir: O artık bir dünyanın başlangıcı değildir, yeryüzünde yeryurtsal düzenlemeyi çizer. Sonuç olarak, artık birbirini arayan ve birbirine yanıt veren iki ünsüz parçadan oluşmaz, onun temelini oluşturan, ama aynı zamanda onunla çatışan, onu sürükleyen ve uyumsuz hale getiren daha derin bir şarkıya seslenir. Nakarat birbirinden ayrılamaz şekilde, yeryurtsal şarkıyla ve onu örtmek için yükselen yeryüzünün şarkısıyla oluşturulur. Böylece, *Yeryüzü Şarkısı*'nın sonunda, biri kuşun düzenlemelerini çağrıştıran melodik motif, diğeri yeryüzünün derin nefes alışını çağrıştıran ritmik motif, sonsuza dek birlikte-var-olur. Mahler kuşların ötüşünün, çiçeklerin renginin, ormanların kokusunun Doğa'yı yaratmak için yeterli olmadığını, Tanrı Dionysos'a ya da Büyük Pan'a gereksinim olduğunu söyler. Yeryüzünün bir Kök-nakarat'ı tüm yeryurtsal ya da diğer türlü nakaratları ve ortamın tüm nakaratlarını dizginler. *Wozzeck*'teki ninni nakaratı, askeri nakarat, içki nakaratı, av nakaratı, sondaki çocuk nakaratı yeryüzünün güçlü makinesi ve bu makinenin keskin uçları tarafından sürüklenen hayranlık uyandırıcı düzenlemelerdir: Wozzeck'in yeryüzünü sesli hale getiren sesi, Marie'nin göletin üzerinden geçen ölüm çığlığı, yeryüzü uluduğunda tekrarlanan *Si* notası... Romantik sanatçının yeryurdu yaşamasını sağlayan şey bu ayrıklık, bu kodsuzlaşmadır, ama onu zorunlu olarak yitik olarak yaşar ve kendisini de bir sürgün, bir gezgin, yersizyurtsuzlaşmış, *ortamlara geri itilmiş* birisi olarak yaşar: Uçan Hollandalı ya da Kral Voldemar böyledir (oysa Klasik, ortamlarda yaşıyordu). Ama aynı zamanda, bu hareketi kontrol eden hâlâ yeryüzüdür, yeryurttan itilme Yeryüzü'nün çekişiyle üretilir. Yön levhası artık yalnızca geri dönüşün olmadığı yolu gösterir. *Lied*'de, ama aynı zamanda senfoni ve operada da ortaya çıkan yerlinin muğlaklığı budur: *Lied* aynı zamanda yeryurttur, yitik yeryurttur, vektör yeryüzüdür. *İntermezzo* giderek daha önemli hale gelecektir, çünkü yeryüzüyle yeryurt arasındaki tüm ayrıklıkların üzerine oynar, araya girer, onları kendi tarzında doldurur: "iki saat arasında", "öğlen-gece yarısı" Bu açıdan bakıldığında, Romantizm'in temel yeniliklerinin şundan ibaret olduğunu söyleyebiliriz: Artık biçimlere karşılık gelen tözsel parçalar, kodlara karşılık gelen ortamlar, biçimlerde ve kodlar tarafından düzenlenecek, kaos içindeki bir madde yoktur. Parçalar daha çok yüzeyde yapılan ve çözülen düzenlemeler gibidir. Biçimin kendisi *sürekli*

gelişim halindeki büyük bir biçim, tüm parçaları demetler halinde alan yeryüzünün kuvvetlerinin toplanmasıdır. Maddenin kendisi, artık bastırılması ve organize edilmesi gereken bir kaos değil, *sürekli çeşitlenen hareket halindeki madde*dir. Evrensel olan, ilişki, çeşitlenme haline gelmiştir. Maddenin sürekli çeşitlenmesi ve biçimin sürekli gelişimi. Madde ve biçim düzenlemeler üzerinden böylece yeni bir ilişkiye girerler: Madde bir içerik malzemesi olmaktan çıkıp bir ifade malzemesi haline gelmiştir, biçim kaosun kuvvetlerini ehlileştiren bir kod olmaktan çıkıp kendisi bir kuvvet, yeryüzünün tüm kuvvetleri haline gelir. Burada tehlikeyle, delilikle, sınırlarla yeni bir ilişki vardır: Romantizm Barok klasisizminden daha ileri gitmedi, ama başka verilerle ve başka vektörlerle başka yerlere gitti.

Romantizm'de en çok eksik olan şey halktır. Yeryurda yalnız bir ses musallat olur; yeryüzünün sesi ona yanıt vermek yerine onunla tınlar ve ona vuruş sağlar. Bir halk olduğunda bile, yeryüzünün aracılığı söz konusudur. O, yeryüzünün bağırsaklarından çıkar ve ona geri dönmeye hazırdır: Yeryüzüne ait bir halktan çok, bir yeraltı halkıdır bu. Kahraman yeryüzünün kahramanıdır; halkın kahramanı ve tarihsel bir kahraman olmaktan çok mitiktir. Almanya, Alman Romantizmi nüfus yoğunluğu ne olursa olsun, yerli yeryurdu bir çöl olarak değil, bir "yalnız" olarak deneyimleme dehasına sahiptir; çünkü nüfus yalnızca yeryüzünün bir ortaya-çıkışıdır ve Yalnız Biri olma değeri taşır. Yeryurt bir halka açılmaz, Dost'a açılır, Sevgili'ye açılır ama Sevgili çoktan ölmüştür ve Dost belirsiz ve rahatsız edicidir.[49] Yeryurt boyunca her şey, tıpkı bir *lied*'de olduğu gibi, Ruhun Tek-Biri ile yeryüzünün Tek-Tümlüğü arasında meydana gelir. Romantizm'in Latin ve Slav ülkelerinde farklı bir tavır edinmesinin ve hatta farklı bir ad, farklı bir pankart talep etmesinin nedeni budur; buralarda her şey aksine, bir halkın teması ve bir halkın kuvvetleri olarak ortaya konulur. Bu defa, halk tarafından aracılık edilen ve yalnızca onlar aracılığıyla var olan yeryüzüdür. Bu defa, yeryüzü "çöl", kurak bir bozkır ya da parçalanmış, harap olmuş bir yeryurt olabilir, asla yalnız değildir, göçebe halde olan, ayrılan ya da yeniden birleşen, mücadeleye giren ya da sızlanan, saldıran ya da acı çeken bir nüfusla doludur. Bu defa, kahraman artık yeryüzünün değil, halkın kahramanıdır; artık *Tek-Tüm* ile değil, *Tek-Ahali* ile ilişki içindedir. Bir tarafta diğer tarafta olduğundan daha fazla ya da daha az milliyetçilik olduğu söylenemez elbette, zira milliyetçilik Romantizm figürlerinin her yerinde, bazen itici bir güç, bazen de bir kara delik olarak yer alır (ve Faşizm Verdi'yi Nazizm'in Wagner'i kullandığından çok daha az kullanmıştır). Problem gerçekten müzikaldir, teknik olarak müzikal ve bu yüzden daha da politik. Romantik kahraman,

---

49 Bkz. *Yeryüzü Şarkısı*'nın [*Das Lied von der Erde* – Mahler] sonunda, dostun muğlak rolü. Ya da Schumann'ın *Zwielicht lied*'indeki Eichendorff şiiri (Opus 39): "Bu dünyada bir dostun varsa, bu saatte ona güvenme; gözü ve ağzıyla nazik olsa bile, sinsi bir barış içinde savaş hayalleri kurar." (Alman Romantizmi'nde Tek-Biri ya da "Yalnız Varlık" problemi hakkında bkz. Hölderlin, "Le cours et la destination de l'homme en général", *Poésie*, sayı 4.)

kahramanın romantik sesi bir özne olarak, "hisleri" olan öznelleşmiş bir birey olarak davranır; ancak bu öznel vokal öğe, tam tersine, öznelleşmemiş "duygulamları" harekete geçiren ve romantizmle tüm önemini kazanan enstrümantal ve orkestral bir toplulukta yansıtılır. Ama bu ikisinin, yani vokal öğeyle orkestral-enstrümantal topluluğun basitçe dış-kaynaklı bir ilişki içinde olduğunu söyleyemeyiz: Orkestrasyon, tıpkı insan sesinin şu ya da bu orkestrasyon kipini sarmalaması gibi, sese şu ya da bu rolü dayatır. Orkestrasyon-enstrümantasyon sessel kuvvetleri birleştirir ya da ayırır, toplar ya da dağıtır; ama bu kuvvetler Yeryüzü'nün ya da Halk'ın, Tek-Tüm'ün ya da Tek-Ahali'nin kuvvetleri olmalarına göre değişir ve insan sesinin rolü de değişir. Bir durumda, söz konusu olan, tam olarak duygulamları oluşturan *güç gruplaşmaları*nın işletilmesidir. Diğer durumdaysa, duygulamı oluşturan ve orkestrasyonun nesnesi olan *grup bireyleşmeleri*dir. Güç gruplaşmaları tamamen çeşitlenmiştir, fakat bunlar *Evrensel'in kendi ilişkileri* olarak çeşitlenmiştir; oysa grup bireyleşmelerinde bu diğer tipteki müzikal ilişkileri ve grup-içi ya da gruplar-arası bu geçişleri tayin etmek için başka bir sözcüğe başvurmalıyız: *Bölünebilir Olan*.[50] İnsan sesinin öznel ya da duygusal öğesi öznelleşmemiş güç gruplaşmalarıyla ya da öznelleşmemiş grup bireyleşmeleriyle, evrenselin ilişkileriyle ya da "bölünebilir olan"ın ilişkileriyle içsel olarak yüzleşmesine bağlı olarak aynı role ve aynı konuma sahip değildir. Debussy Wagner'i bir ahalinin ya da bir halkın nasıl "oluşturulacağını" bilmediği için suçladığında Tek-Ahali problemini iyi bir şekilde ortaya koymuştur: Bir ahali tamamen bireyleştirilmelidir, fakat onu oluşturan öznelerin bireyliğine indirgenemeyen grup bireyleşmeleriyle yapılmalıdır bu.[51] Halk kendisini kişilere göre değil, eşzamanlı ve ardışık olarak deneyimlediği duygulamlara göre bireyleştirmelidir. Bu yüzden de halk bir yan yana gelişe ve evrenselin gücüne indirgendiğinde hem Tek-Ahali'yi hem de Bölünebilir Olan'ı ıskalamış oluruz. Kısacası, Yeryüzü'nün kuvvetlerinin mi yoksa Halk'ın kuvvetlerinin mi sessel kılınmaya çalışıldığına bağlı olarak iki ayrı orkestrasyon ve insan sesi-enstrüman ilişkisi kavramsallaştırması vardır. Bu farkın en basit örneği kuşkusuz Wagner-Verdi'dir; Verdi insan sesinin enstrümantasyon ve orkestrasyonla ilişkisine giderek daha fazla

50 Deleuze ve Guattari *individuel* sözcüğünün kökeninde bulunan "bölünemezlik, bütünsellik, birlik" anlamlarına karşılık, her bireyliğin çokluklardan oluştuğunu öne sürmek amacıyla *dividuel* kavramını öneriyorlar. "Bireysel olan" anlamına gelen *individuel* sözcüğünün bölünemezlik anlamıyla karşıtlığını vurgulamak için *dividuel* sözcüğünü "bölünebilir olan" olarak çeviriyorum. *(ç.n.)*

51 "Musorgski'nin *Boris*'teki insanları gerçek bir ahali oluşturmaz; bazen bir grup şarkı söyler, bazen bir diğeri, sonra bir diğeri, ama bir üçüncüsü değil, her biri sırayla ve çoğu zaman hep bir ağızdan söylerler. *Nürnberg'in Usta Şarkıcıları*'ndaki halksa bir ahali değil, Alman tarzında güçlü bir şekilde organize olmuş ve saflar halinde yürüyen bir ordudur. Benim istediğim daha dağınık, daha bölünmüş, daha gevşek, daha ele gelmez, görünüşte inorganik ama özünde düzenli bir şey" (aktaran Jean Barraqué, *Debussy*, s. 159). Bu problem – bir ahalinin nasıl oluşturulacağı problemi – açıkça diğer sanatlarda, resimde, sinemada… bulunur. Özellikle Ayzenştayn'ın bu tip çok özel grup bireyleştirmeleriyle ilerleyen filmlerine gönderme yapacağız.

önem verir. Bugün bile Stockhausen ve Berio Romantizmi'nkinden farklı bir müzikal problemle karşı karşıya olmalarına rağmen, bu farkın yeni bir versiyonunu geliştirirler (Berio Tek-Tüm'ün evrenselliğinde yeryüzünün bir çığlığının değil, Tek-Ahali'nin bölünebilirliğinde bir nüfusun çığlığının, çoğul bir çığlığın arayışındadır). Bir dünya Operası veya kozmik müzik fikri ve insan sesinin rolü orkestrasyonun bu iki kutbuna göre tekil olarak değişkenlik gösterir.[52] Kendimizi basit bir Wagner-Verdi karşıtlığına hapsetmemek için, Berlioz'un orkestrasyonunun bir kutuptan diğerine nasıl dahice geçebildiğini, hatta onlar arasında çekinceye düştüğünü göstermeliyiz: Sessel Doğa *ya da* Sessel Halk. Musorgski'ninki gibi bir müzik ahaliyi nasıl meydana getirebildi (Debussy ne derse desin)? Bartók'unki gibi bir müzik, halkların kendilerini sessel, enstrümantal ve orkestral hale getirmek için nasıl popüler ezgileri ya da halk ezgilerini kullanabildi, ki bu Bölünebilir Olan'ın yeni bir gamını, olağanüstü yeni bir kromatizm dayatıyordu.[53] Wagnerci olmayan yolların tümü...

Modern bir çağ varsa, o da elbette kozmik olanın çağıdır. Paul Klee kendisini bir Faust-karşıtı olarak ilan eder: "Hayvanları ve diğer tüm yaratıkları yeryüzüne özgü bir samimiyetle sevmiyorum; yeryüzüne özgü şeyler beni kozmik şeylerden daha az ilgilendiriyor." Düzenleme artık kaosun kuvvetleriyle yüzleşmez, artık yeryüzünün ya da halkın kuvvetlerini derinleştirmez, ama Kozmos'un kuvvetlerine açılır. Tüm bu son derece genel ve Hegelci nitelikteki şeyler mutlak bir Tin'e tanıklık ediyor gibidir. Oysa bu bir teknik sorunu, tümüyle bir teknik sorunu olsa gerektir. Temel ilişki artık madde-biçimler (ya da tözler-atfetmeler) değildir; ama artık biçimin sürekli gelişiminde ve maddenin sürekli çeşitlenmesinde de değildir. O, burada *malzeme-kuvvetler* arasındaki doğrudan bir ilişki olarak sunulur. Malzeme molekülerleşmiş bir maddedir ve bu vasıfla kuvvetleri "yakalaması" gerekir, ki bu kuvvetler de yalnızca Kozmos'un kuvvetleri olabilirler. Biçimde, karşılık gelen anlaşılabilirlik ilkesini bulan bir malzeme yoktur artık. Şimdi mesele başka bir düzenin kuvvetlerini yakalamakla yükümlü bir malzemeyi geliştirmektir: Görsel malzeme görünmeyen kuvvetleri yakalamalıdır. *Görünür kılın*, diyordu Klee, görünür olanı işleyin ya da yeniden üretin değil. Bu perspektifte, felsefe diğer etkinliklerle aynı hareketi izler; romantik felsefe hâlâ maddenin sürekli anlaşılabilirliğini (*a priori* sentez) sağlayan biçimsel bir sentetik özdeşliğe başvururken, modern felsefe kendisinde düşünülemeyen kuvvetleri kapmak için bir düşünce malzemesi geliştirme eğilimindedir. Bu, Nietzsche tarzındaki Kozmos felsefesidir. Hatta moleküler malzeme o kadar yersizyurtsuzlaşmıştır ki,

---

52 "Tiyatro" olarak çığlık, insan sesi, enstrüman ve müziğin ilişkileri hakkında bkz. Berio'nun kendi kayıtlarını sunduğu açıklamaları. – Son derece müzikal bir Nietzscheci tema olan, *Zerdüşt*'ün sonundaki tüm Üstün İnsanların çoklu çığlığı temasını anımsayabiliriz.

53 Bartók'un kromatizmi hakkında bkz. Gisèle Brelet'nin incelemesi, *Histoire de la musique* içinde, Pléiade, cilt II, s. 1036-1072.

artık Romantik yerliyurtlulukta olduğu gibi ifade malzemelerinden söz edemeyiz. *İfade malzemeleri yerini bir kapma malzemesine bırakır.* O andan itibaren, yakalanması gereken kuvvetler yeryüzünün hâlâ büyük bir ifadesel Biçim oluşturan kuvvetleri değildir artık, bunlar şimdi enerjik, biçim-dışı ve maddi-olmayan bir Kozmos'un kuvvetleridir. Ressam Millet bazen, resimde önemli olanın bir köylünün taşıdığı şey, örneğin kutsal bir nesne ya da bir çuval patates değil, taşıdığı şeyin tam ağırlığı olduğunu söylerdi. Romantizm-sonrası dönüştür bu: Önemli olan, artık biçimlerde ve maddelerde ya da temalarda değil, kuvvetlerde, yoğunluklarda, yeğinliklerdedir. Yeryüzünün kendisi sarsılır, bir yerçekimi ya da ağırlık kuvvetine dönük saf malzeme değeri edinmeye yönelir. Belki de, kayaların yalnızca yakaladıkları kıvrımlanma kuvvetleriyle, manzaraların manyetik ve termal kuvvetlerle ve elmaların filizlenme kuvvetleriyle var olmaları için Cézanne'ı beklemek gerekecekti: görsel olmayan ama yine de görünür kılınan kuvvetler. Aynı zamanda kuvvetler zorunlu olarak kozmik, malzemeyse moleküler hale gelir; uçsuz bucaksız bir kuvvet sonsuz küçüklükteki bir uzayda işler. Problem artık ne bir başlangıç ne de bir temel-zemin problemidir. Bu şimdi bir tutarlılık ya da pekişme problemi haline gelmiştir: Malzeme bu sessel olmayan, görünür olmayan, düşünülür olmayan kuvvetleri yakalayabilmesi için nasıl pekiştirilmeli, tutarlı hale getirilmelidir? Nakarat bile hem moleküler hem de kozmik hale gelir: Debussy... Müzik sessel malzemeyi molekülerleştirir, ama böylece Süre, Yeğinlik gibi sessel olmayan kuvvetleri yakalayabilir hale gelir.[54] *Süreyi sessel kılın.* Nietzsche'nin küçük bir şarkı, bir nakarat, ama Kozmos'un sessiz ve düşünülemez kuvvetlerini yakalayan bir nakarat olarak ebedi dönüş fikrini anımsayalım. Böylece düzenlemeleri arkamızda bırakıp Makine çağına, uçsuz bucaksız makine-yuvara, yakalanacak kuvvetlerin kozmikleştirilmesine dönük düzleme giriyoruz. Varèse'in bu çağın şafağındaki yaklaşımı örnek oluşturacaktır: müzikal bir tutarlılık makinesi, sessel malzemeyi molekülerleştirip atomize eden, iyonize eden ve Kozmos'un bir enerjisini yakalayan bir *ses makinesi* (sesleri yeniden üretme makinesi değil).[55] Bu makinenin bir düzenlemesi olacaksa, bu, sentezleyici olacaktır. Sentezleyici, modülleri, kaynak ve işleme öğelerini, salıngaçları, jeneratörleri ve transformatörleri bir araya toplayarak, mikro-aralıkları ayarlayarak, sessel sürecin kendisini, bu sürecin üretimini işitilebilir hale getirir ve bizi sessel malzemenin ötesine geçen diğer öğelerle ilişkiye

---

54 Barraqué Debussy hakkındaki kitabında "rüzgârla denizin diyaloğu"nu temalar değil kuvvetler terimleriyle analiz eder: s. 153-154. Bkz. Messiaen'ın kendi eserleri hakkındaki açıklamaları: Sesler "süreleri değerlendirilebilir kılmaya yazgılı kaba araçlardan" başka bir şey değillerdir artık (Goléa, *Rencontres avec Olivier Messiaen*, s. 211).

55 Odile Vivier Varèse'in sessel malzemeyi ele alma yöntemlerini açıklar, bkz. *Varèse*, Ed. du Seuil: bir prizma görevi gören saf seslerin kullanımı (s. 36), bir düzleme yansıtma mekanizmaları (s. 45, 50), oktavlı olmayan gamlar (s. 75), "iyonizasyon" süreci (s. 98 vd.). Her yerde, dönüşümlerin kuvvetler veya enerjiler tarafından belirlendiği sessel *moleküller* teması vardır.

sokar.[56] Malzemedeki ayrık öğeleri birleştirir ve bir formülün parametrelerini diğerine tahvil eder. Sentezleyici, tutarlılık işlemiyle, *a priori* sentetik yargıdaki temelin yerini almıştır: Onun sentezi artık biçimle maddenin, *Grund* ile yeryurdun sentezi değil, moleküllerle kozmiğin, malzemeyle kuvvetin sentezidir. Felsefe artık sentetik bir yargı olarak değil, düşüncelerin sentezleyicisi olarak, düşünceyi yolculuğa çıkartmak, onu hareketli kılmak, Kozmos'un bir kuvveti haline getirmek için (sesin yolculuğa çıkartılmasında olduğu gibi…) işler.

Ayrık öğelerin bu sentezi bir muğlaklık da taşır. Bu belki de çocuk desenlerinin, çılgın metinlerin, gürültü konserlerinin modern değer kazanışında bulduğumuz aynı muğlaklıktır. Bazen aşırıya kaçarız, çok fazla ekleme yaparız, karmakarışık çizgiler ya da seslerle çalışırız; ama o zaman da "sessel kılma" yeteneğine sahip kozmik bir makine üretmek yerine, bir yeniden-üretim makinesine geri döneriz ve bu da yalnızca tüm çizgileri silen bir karalama, tüm sesleri silen bir karmaşa üretir. Müziği tüm olaylara, tüm kesintilere açtığımızı iddia ederiz, ama sonunda yeniden ürettiğimiz şey, herhangi bir olayın olmasını engelleyen karmaşadır. Elimizde kalan tek şey bir kara deliğe dönüşmekte olan bir tınlama odasıdır. Çok zengin bir malzeme gürültü kaynakları üzerinde, nesnelerin doğası üzerinde fazlasıyla "yerliyurtlulaşmış" bir malzeme olarak kalır (bu, Cage'in hazırlanmış piyanosu için bile geçerlidir). Bulanık kümeyi ona ilişkin tutarlılık veya pekişme işlemleri*yle* tanımlamak yerine, bir kümeyi bulanık hale getiririz. Zira asıl önemli olan budur: *Bulanık bir küme, ayrık öğelerin bir sentezi yalnızca onu oluşturan ayrık öğelerin ayrımını tam olarak olanaklı kılan bir tutarlılık derecesiyle tanımlanır* (*ayırt-edilebilirlik*).[57] Malzeme istatistiksel bir kümeye geri dönmek yerine molekülerleşmek ve kozmik olana açılmak için yeterince yersizyurtsuzlaşmış olmalıdır. Bu koşul ancak tek tip olmayan malzemede belirli bir basitlikle karşılanabilir: ayrık öğelere veya parametrelere göre hesaplanan azami yetingenlik. Makine'nin etkilerinin zenginliğini olanaklı kılan, düzenlemelerin yetingenliğidir. Çoğunlukla,

---

56 Sentezleyicilerin [sintisayzırların] rolü ve müziğin fiilen "kozmik" boyutu hakkında bkz. Stockhausen söyleşisi *Le Monde*, 21 Temmuz 1977: "Çok sınırlı malzemelerin içinde çalışmak ve sürekli bir dönüşümle evreni bunlara entegre etmek." Bu konuda Richard Pinhas pop müzikle ilişkili olarak sintisayzırların olanakları hakkında mükemmel bir analiz yaptı: "Input, Output", *Atem*, sayı 10, 1977.

57 Aslında, bulanık kümelerin bir tanımı her türlü problemi ortaya koyar, çünkü yerel bir belirlenime bile başvurulamaz: "Bu masadaki tüm nesnelerin kümesi" açıkça bir bulanık küme değildir. Bu nedenle konuyla ilgilenen matematikçiler yalnızca "bulanık alt-kümelerden" söz ederler, referans kümenin normal olması gerekir (bkz. Arnold Kaufmann, *Introduction à la théorie des sous-ensembles flous*, Masson; ve Hourya Sinaceur, "Logique et mathématique du flou", *Critique*, Mayıs 1978). Bulanıklığı belirli kümelerin karakteri olarak tanımlamak için, aksine, yerel değil işlevsel bir tanımdan yola çıktık: yeryurtsal ya da daha çok yerliyurtlulaştırıcı bir işlevi olan heterojen öğelerin kümeleri. Ama bu, "neler olup bittiğini" hesaba katmayan nominal bir tanımdı. Gerçek tanım yalnızca bulanık kümede devreye giren süreçler düzeyinde ortaya çıkabilir; bir küme, öğeleri yalnızca belirli tutarlılık veya pekişme işlemleriyle ona ait olduğunda bulanıktır, ki onların kendileri de özel bir mantığa sahiptir.

çocuk, deli, gürültü üzerinde kendimizi yeniden-yerliyurtlulaştırma eğilimine fazlasıyla sahibizdir. Bu noktada, yersizyurtsuzlaşmış malzemede bulanık kümeyi mevcut kılmak ya da kozmik kuvvetleri kapmak yerine, *bulanıklaştırırız.* Bu yüzden Paul Klee, desenlerinin "çocuksuluğu"ndan söz edildiğinde büyük bir öfkeye kapılır (aynısı, gürültüden, vb. söz edildiğinde Varèse için de geçerlidir). Klee'ye göre, Kozmos'u "görünür kılmak" ya da yakalamak için bir nesne fikriyle birleştirilmiş saf ve basit bir çizgiye gereksinim vardır, daha fazlasına değil: Çizgiler çoğaltıldığında ve bütün nesne ele alındığında, karmaşadan ve görsel gürültüden başka bir şey elde edilemez.[58] Varèse'e göre, izdüşümün son derece kompleks bir biçim, yani kozmik bir dağılım verebilmesi için hareket halindeki basit bir figüre ve kendisi de hareketli olan bir düzleme gereksinim vardır; aksi takdirde bu bir gürültüdür. Yetingenlik, yetingenlik: Bu, malzemelerin yersizyurtsuzlaşmasının, malzemenin molekülerleşmesinin, kuvvetlerin kozmikleşmesinin ortak koşuludur. Belki de çocuk bunu başarabilir. Ama bu yetingenlik bir çocuk-oluşun yetingenliğidir, ki bu zorunlu olarak çocu*ğun* oluşu değildir, tam tersine; bir deli-oluşun yetingenliğidir, ki bu zorunlu olarak deli*nin* oluşu değildir, tam tersine. Sesin yolculuğa çıkabilmesi ve sesin etrafında yolculuğa çıkabilmemiz için çok saf ve basit bir sese, armonik olmayan bir yayıma veya bir dalgaya gereksinim olduğu açıktır (La Monte Young bu konuda başarılı olmuştur). Ne kadar çok ayrık öğeye sahipseniz, o kadar seyreltilmiş bir atmosferde bulunursunuz. Yetingen bir jesti, bir tutarlılığı, özet değil ama olağanüstü basitleştirilmiş, yaratıcı bir şekilde sınırlandırılmış, seçilmiş bir malzeme üzerinde çalışacak olan bir tutarlılık, yakalama ya da çıkarma edimini işleme koyarsanız, ayrık öğelerin sentezi de o kadar *kuvvetli* olur. Zira teknikte imgelemden başka hiçbir şey yoktur. Modern figür bir çocuk ya da deli figürü değildir, sanatçı figürü hiç değildir; o, kozmik zanaatkâr figürüdür: Ev yapımı bir atom bombası, bu, gerçekten de çok basittir, kanıtlanmıştır, yapılmıştır. Bir sanatçı, bir yaratıcı ya da bir kurucu değil, bir zanaatkâr olmak kozmik oluşa geçmenin, ortamlardan çıkmanın, yeryüzünden çıkmanın tek yoludur. Kozmos'un çağrısı hiçbir şekilde bir metafor olarak işlemez; tam tersine, sanatçı bir malzemeyi tutarlılık ya da pekişme kuvvetleriyle ilişkiye soktuğu anda işlem etkili olur.

O halde malzemenin üç ana özelliği vardır: O, molekülerleşmiş bir maddedir; yakalanacak kuvvetlerle ilişki içindedir; kendisini ilgilendiren tutarlılık işlemleriyle tanımlanır. Son olarak, yeryüzüyle, halkla olan ilişkinin değişmekte olduğu ve artık romantik tipte olmadığı açıktır. Yeryüzü şimdi en fazla yersizyurtsuzlaşmış haldedir: yalnızca bir galakside bir nokta değil, galaksiler arasında bir galaksi. Halk şimdi en fazla

58 Paul Klee, *Théorie de l'art moderne*, s. 31 [*Modern Sanat Üzerine*, s. 51]: "Desenlerimin çocuksuluğu masalının kökeni nesne fikrini, örneğin bir adamı, çizgi öğesinin saf sunumuyla birleştirmeye çalıştığım doğrusal üretimlerden geliyor olmalı. Adamı olduğu gibi göstermek için kafa karıştırıcı bir çizgi karmaşası yaratmam gerekiyordu. Bu durumda sonuç artık öğenin saf bir sunumu değil, kişinin yolunu bulamayacağı bir karmaşıklık oluyordu."

moleküler leşmiş haldedir: moleküler bir nüfus, birbiriyle etkileşim halinde olan pek çok kuvvetten oluşan bir salıngaçlar topluluğu. Sanatçı romantik figürlerinden sıyrılır, hem yeryüzünün hem de halkın kuvvetlerinden feragat eder. Savaş, eğer bir savaş varsa, başka bir yere taşınmıştır. Yerleşik iktidar yeryüzünü işgal etmiş ve insanlardan organizasyonlar oluşturmuştur. Kitle iletişim araçları, parti ya da sendika tipindeki büyük halk organizasyonları yeniden-üretim makineleridir, bulanıklık yaratma makineleridir ve işlemlerini tüm popüler yeryüzü kuvvetlerinin etkin bir şekilde karıştırılması yönünde yürütürler. Yerleşik iktidarlar bizi hem atomik hem de kozmik, galaktik bir savaş durumuna soktular. Pek çok sanatçı bu durumun uzun zamandır, hatta daha ortaya çıkmadan önce farkındaydı (örneğin Nietzsche). Ve bunun farkına varabildiler çünkü aynı vektör kendi alanları boyunca ilerliyordu: Bir molekülerleşme, malzemenin bir atomizasyonu bu malzemeye yakalanan kuvvetlerin kozmikleşmesiyle birleşti. O andan itibaren soru herhangi bir doğadaki atomik ya da moleküler "popülasyonların" (kitle iletişim araçları, kontrol araçları, bilgisayarlar, uzay silahlarının) mevcut halkı eğitmek, kontrol etmek ya da yok etmek için bombalamaya devam edip etmeyeceğiydi – ya da başka moleküler popülasyonların olanaklı olup olmadığı, ilkinin arasına girip gelecek bir halkı doğurup doğuramayacağıydı. Virilio'nun, halkın popülasyonsuzlaşmasına ve yeryüzünün yersizyurtsuzlaşmasına ilişkin çok titiz analizinde dediği gibi, soru şudur: "Bir şair olarak mı yoksa bir suikastçı olarak mı yaşanacak?"[59] Suikastçı mevcut halkı moleküler popülasyonlarla bombalayarak tüm düzenlemeleri kapatan, onları sürekli genişleyen ve derinleşen bir kara deliğe atan kişidir. Öte yandan şair moleküler popülasyonları, gelecek bir halkın tohumlarını ekme ve hatta yaratma umuduyla serbest bırakan kişidir, ki bu popülasyonlar gelecek bir halka geçecek ve bir kozmosu açacaktır. Burada bir kez daha, şaire sanki boğazına kadar metaforla doluymuş gibi yaklaşmamalıyız: Pop müziğin ses molekülleri belki de şu anda radyonun emirlerine, bilgisayarların kontrollerine, atom bombasının tehditlerine karşı tekilce kayıtsız olan yeni tipte bir halkı aşılıyordur. Bu anlamda sanatçılarla halk arasındaki ilişki büyük ölçüde değişmiştir: Sanatçı kendi içine kapalı Tek-Yalnız olmaktan çıkmış, ama halka hitap etmeyi, halkı oluşturulmuş bir kuvvet olarak çağırmayı da bırakmıştır. Onun bir halka hiç bu kadar gereksinimi olmamıştı, ama bir yandan da halkın eksik olduğunun tümüyle farkındadır – en çok eksik olan şey halktır. Popüler ya da popülist sanatçılar değildir onlar. Mallarmé Kitabın halka gereksinimi vardır der. Edebiyatın halkın meselesi olduğunu söyler Kafka. Ve Klee'ye göre en temel mesele halktır, *fakat o da eksiktir*. Dolayısıyla sanatçının problemi halkın modern tarzda popülasyonsuzlaşmasının açık bir yeryüzüne yol açması ve bunun da sanatın araçlarıyla ya da sanatın katkıda bulunduğu araçlarla

59 Virilio, *L'insécurité du territoire*, s. 49. Henry Miller bu temayı *Rimbaud ou le temps des assassins* kitabında ve Varèse için yazdığı "Kaybolduk! Kurtulduk!" metninde geliştirir. Hiç kuşku yok ki, Miller kozmik zanaatkâr olarak modern yazar figürünü en ileri taşıyan yazardır, özellikle de *Sexus*'ta.

yapılmasıdır. Halk ve yeryüzü kendilerini sınırlayan bir kozmosun içinde her yönden bombardımana tutulmak yerine, onları alıp götüren bir kozmosun vektörleri gibi olmalıdır; o zaman kozmosun kendisi sanat olacaktır. Popülasyonsuzlaşmadan kozmik bir halk, yersizyurtsuzlaşmadan kozmik bir yeryüzü yapın – budur sanatçı-zanaatkârın dileği, şurada, burada ve yerel olarak. Hükümetlerimizin moleküler olanla ve kozmik olanla derdi varsa, sanatlarımız da kendi dertlerini, halk ve yeryüzü meselesini, ne yazık ki karşılaştırılamaz, fakat yine de rekabetçi araçlarla burada bulurlar. Yaratımların doğası sessizce, yerel olarak işlemek, her yerde pekişme aramak, moleküler olandan belirsiz bir kozmosa gitmekken, yıkım ve koruma süreçleri toplu halde çalışıyor, ana sahneyi alıyor, moleküler olanı köleleştirmek, onu bir konservatuara ya da bir bombaya sokmak için tüm kozmosu işgal ediyor değil midir?

Bu üç "çağ", klasik, romantik ve modern (daha iyi bir ad olmadığından), ne bir evrim ne de imleyen kesintileri olan yapılar olarak yorumlanmalıdır. Bunlar farklı Makineleri ya da Makine'yle farklı ilişkileri sarmalayan düzenlemelerdir. Bir anlamda, bir çağa atfettiğimiz her şey bir önceki çağda zaten mevcuttur. Sözgelimi kuvvetler: Soru daima kuvvetlerle ilgili olmuştur, kaosun kuvvetleri ya da yeryüzünün kuvvetleri olarak tayin edilen kuvvetlerle. Aynı şekilde, resim her zaman, görüneni yeniden üretmek yerine görünür kılmaya, müzik de sesi yeniden üretmek yerine sessel kılmaya çalışmıştır. Sürekli bulanık kümeler oluşturulmuş ve onların pekişme süreçleri icat edilmiştir. Ve *moleküler olanın serbest kalmasını* katmansızlaşma yoluyla işleyen klasik içerik malzemelerinde ve kodsuzlaşma yoluyla işleyen romantik ifade malzemelerinde zaten buluruz. Söylenebilecek tek şey, kuvvetler yeryüzünün ya da kaosun kuvvetleri olarak belirdikleri sürece, onların doğrudan kuvvetler olarak kavranmadıkları, ama madde ve biçim ilişkilerinde yansıtıldıklarıdır. Dolayısıyla mesele daha çok şu ya da bu düzenlemeye ait olan algı eşikleri, ayırt-edilebilirlik eşikleri meselesidir. Madde ancak yeterince yersizyurtsuzlaştığında moleküler bir varlık olarak ortaya çıkar ve yalnızca Kozmos'a atfedilebilecek saf kuvvetleri ortaya çıkarır. Bu zaten "en başından beri" mevcuttur, fakat farklı algısal koşullar altında. Gömülen ya da üstü örtülen, çıkarım yapılan, sonuç çıkarılan şeylerin yüzeye çıkması için yeni koşullara gereksinim vardır. Bir düzenlemede bileşik olarak bulunan şey, yalnızca hâlâ bileşik olarak bulunan şey yeni bir düzenlemenin bileşeni haline gelir. Bu anlamda, algının tarihinden başka bir tarih neredeyse yoktur; oysa tarihi bir oluş malzemesi üzerinden yaparız, tarihsel bir hikâyenin konusu üzerinden değil. Oluş her bir düzenlemede farklı şekilde mevcut olan, ancak sabit bir düzenden veya belirlenmiş bir ardışıklıktan bağımsız olarak bir düzenlemeden diğerine geçen, birini diğerine açan makine gibidir.

O halde nakarata geri dönebiliriz. Yeni bir sınıflandırma önerebiliriz: Bir nakaratın diğerine yanıt verdiği (piyano ve keman), en az iki parçalı ortam nakaratları; kendileri değişken olan ve yeryüzüyle yeryurt arasındaki ayrıklığı her defasında işaret eden ilişkilere göre, parçanın bir bütünle, yeryüzünün uçsuz bucaksız bir nakaratıyla

ilişkili olduğu, yerlinin, yeryurdun nakaratları (ninni, içki şarkısı, av şarkısı, iş şarkısı, askeri şarkı, vb.); hem duygulamları hem de ulusları oyuna sokan değişken ahali bireyleşmelerine göre, kendileri halkın uçsuz bucaksız bir şarkısıyla ilişkili popüler ve folklorik nakaratlar (Polonez, Auvergneli, Alman, Macar veya Romen, aynı zamanda Patetik, Panik Halinde, Kindar..., vb.); kozmik kuvvetlerle, nakarat-Kozmos'la ilişkili molekülerleşmiş nakaratlar (deniz, rüzgâr). Zira Kozmos'un kendisi bir nakarattır ve kulak da öyledir (bir labirent olarak kabul ettiğimiz her şey nakarattır). Peki ama neden nakarat son derece sese dayalıdır? Hayvanlar ve kuşlar bize zaten bu kadar çok jeste dayalı, duruşa dayalı, kromatik ve görsel nakarat sunarken, kulağın bu ayrıcalığı nereden geliyor? Ressamın müzisyenden daha mı az nakaratı var? Cézanne ya da Klee'de Mozart, Schumann ya da Debussy'dekinden daha mı az nakarat var? Proust'un örnekleri: Vermeer'in küçük sarı duvar parçası ya da bir ressamın çiçekleri, Elstir'in gülleri Vinteuil'ün cümleciğinden daha mı az "nakarat" oluşturuyor? Burada söz konusu olan, belirli bir sanat türüne biçimsel bir hiyerarşiye ve mutlak ölçütlere göre üstünlük tanınması değildir elbette. Daha mütevazı problem sessel ve görsel bileşenlerin yersizyurtsuzlaşma güçlerini veya katsayılarını karşılaştırmak olurdu. Görünüşe göre ses yersizyurtsuzlaşarak gittikçe daha rafine, özgül ve özerk hale gelir. Renk illa da nesneye değil, ama yerliyurtluluğa sıkı sıkıya yapışır. O, yersizyurtsuzlaştığında, çözülme eğilimi, diğer bileşenlerin kılavuzluğuna kendini bırakma eğilimi gösterir. Bu durum, basit bir renk-ses karşılıklılığına indirgenmeyen, ama seslerin kılavuz rolü oynadığı ve görülen renklerin *üzerine bindirilen*, onlara tümüyle sessel bir ritim ve hareket ileten renkleri tetikleyen sinestezi fenomenlerinde açıkça görülür.[60] Ses bu gücünü ne imleyen değerlerine ne iletişim değerlerine (ki bunlar tam tersine bunu varsayarlar), ne de fiziksel özelliklerine (ki bunlar daha çok ışığa ayrıcalık tanırlar) borçludur. Bu, sesten geçen filogenetik bir çizgi, makinesel bir daldır ve onu yersizyurtsuzlaşmanın keskin ucu haline getirir. Bu da büyük belirsizliklere neden olur: Ses bizi istila eder, iter, sürükler, içimizden geçer. Bizi bir kozmosa açmak için olduğu kadar bir kara deliğe düşürmek için de yeryüzünden ayrılır. Bizde ölme isteği uyandırır. En büyük yersizyurtsuzlaşma kuvvetine sahip olmakla birlikte, aynı zamanda en kitlesel, en sersemletici, en gereksiz yeniden-yerliyurtlulaşmaları işletir. Esrime ve hipnoz. İnsanları renklerle hareket ettiremezsiniz. Bayraklar trompetler olmadan hiçbir şey yapamaz, lazerler sesle modüle olur. Nakarat mükemmel bir şekilde sesseldir, fakat kuvvetini en saf motifte ya da Vinteuil'ün cümleciğinde olduğu kadar vıcık vıcık bir şarkıda da geliştirir. Bazen de biri diğerinin içindedir: Beethoven bir "imza" olarak kullanılır. Müziğin potansiyel faşizmi. Kabaca, müziğin resimden

60 Renklerin seslerle olan bu ilişkisi hakkında bkz. Messiaen ve Samuel, *Entretiens*, s. 36-38. Messiaen uyuşturucu bağımlılarını bir sesle bir renk arasında o anda gerçekleşen ilişkiyi, ses-süre ve renk komplekslerini devreye sokmak yerine aşırı basitleştirmekle suçlar.

sonsuz derecede daha güçlü bir makinesel dala bağlı olduğu söylenebilir: seçici baskı çizgisi. Bu yüzden müzisyenin halkla, makinelerle, yerleşik kuvvetlerle ilişkisi ressamınki gibi değildir. Özellikle de iktidarlar müzikal makinenin etkilerini savuşturmak ya da kendilerine mal etmek için bu ses dalındaki kara deliklerin ve yersizyurtsuzlaşma çizgilerinin dağılımını güçlü bir şekilde kontrol etme gereksinimi hissederler. Ressam, en azından onunla ilgili sahip olduğumuz imgede, toplumsal olarak çok daha açık, çok daha politik ve dışarıdan ve içeriden daha az kontrol edilebilir olabilir. Bunun nedeni, onun kendisinin her defasında bir dal yaratmak ya da yeniden-yaratmak zorunda olması ve bunu da her defasında, ürettiği ışık ve renk bedenlerinden hareketle yapmak zorunda olmasıdır; oysa müzisyen, aksine, gizli de olsa, dolaylı da olsa, sessel bedenlerin üretimi üzerinden bir tür tohum halindeki sürekliliği hazır halde bulundurur. Bu aynı yaratım hareketi değildir: Biri *somadan germene*, diğeri *germenden somaya* gider. Ressamın nakaratı müzisyeninkinin tersi gibidir, müziğin bir negatifidir.

Ama her şekilde, nedir bir nakarat? *Glass harmonica:* Nakarat bir prizma, bir uzay-zaman kristalidir. Çeşitli titreşimleri, ayrışmaları, izdüşümleri ve dönüşümleri ortaya çıkarmak için kendisini çevreleyen şeye, sese veya ışığa etki eder. Nakaratın bir de katalitik bir işlevi vardır: Yalnızca onu çevreleyen şeydeki değiştokuşların ve tepkimelerin hızını arttırmakla kalmaz, aynı zamanda sözde doğal yakınlığı olmayan öğeler arasında dolaylı etkileşimler sağlar ve böylece organize kütleler oluşturur. Dolayısıyla nakarat kristal veya protein tipinde olacaktır. İçsel tohum ya da yapıya gelince, onların da iki temel yönü söz konusu olacaktır: artışlar ve azalışlar, eklemeler ve çıkarmalar, eşit olmayan değerlerle yükseltmeler ve ortadan-kaldırmalar, ama aynı zamanda "hareket halindeki bir tramvayın yan camlarında" olduğu gibi her iki yönde de ilerleyen geriye doğru bir hareketin varlığı. *Joke*'un tuhaf geriye doğru hareketi. Sanki uç noktalardan merkeze doğru hareket ediyormuş ya da aksine bir merkezden uç noktalara doğru giden eklemelerle gelişiyormuş gibi, inanılmaz kısa bir uğrakta eleme yoluyla kendini yoğunlaştırmak, ama aynı zamanda bu yolları her iki yönde de katetmek nakaratın doğasına aittir.[61] Nakarat zamanı imal eder. O, dilbilimci Guillaume'un sözünü ettiği "örtük zaman"dır. O zaman nakaratın belirsizliği daha da belirginleşir: Zira geriye doğru hareket yalnızca kapalı bir daire oluşturuyorsa, artışlar ve azalışlar yalnızca düzenli değerlerle, örneğin iki katı ya da yarısı şeklinde meydana geliyorsa, bu sahte uzay-zamansal kesinlik dışsal kümeyi daha da bulanık bırakır; kümenin bu durumda tohumla yalnızca çağrışımsal, göstergesel ya da betimsel ilişkileri vardır. O, kozmik kuvvetleri yakalayan saf kristal olmak yerine, "saf olmayan kristallerin oluşumuna dönük, sahici olmayan öğelerin bir şantiyesi"dir. Nakaratın kendisi ritmik bir karakter, melodik bir manzara oluşturmak yerine, bir karakteri veya

61 Kristal ya da kristal tipi, eklenen ve çıkartılan değerler, geriye dönük hareket hakkında Messiaen'ın *Entretiens*'deki ve Paul Klee'nin *Journal*'deki metinlerine gönderme yapıyoruz.

manzarayı çağrıştıran bir formül halinde kalır. O halde bu, nakaratın iki kutbu gibidir. Bu iki kutup yalnızca iç-kaynaklı bir niteliğe değil, aynı zamanda dinleyicinin güç durumuna da bağlıdır: sözgelimi Vinteuil'ün sonatının cümleciği uzun bir süre Swann'ın aşkıyla, Odette karakteri ve *Bois de Boulogne* manzarasıyla ilişkili kalır, ta ki kendi üzerine dönene, şimdiye kadar duyulmamış potansiyellikleri ortaya çıkarmak, başka bağlantılara girmek, aşkın başka düzenlemelere doğru sürüklenmesini sağlamak için kendi üzerine açılana dek. *A priori* bir biçim olarak Zaman yoktur, fakat nakarat zamanın her defasında farklı zamanlar imal eden *a priori* biçimidir.

Müziğin vasat ya da kötü nakaratı ya da nakaratın kötü kullanımını ortadan kaldırmak yerine, onu sürüklemesi ya da bir sıçrama tahtası olarak kullanması ilginçtir. "*Ah vous dirai-je maman...*", "*Elle avait une jambe de bois...*", "*Frère Jacques...*"[62] Çocuk ya da kuş nakaratı, folklorik şarkı, içki şarkısı, Viyana valsi, inek çanları, müzik her şeyi kullanır ve her şeyi sürükler. Bir çocuk ezgisi, bir kuş ezgisi ya da bir halk ezgisi daha önce sözünü ettiğimiz çağrışımsal ve kapalı formüle indirgenemez. Daha çok, bir müzisyenin *ilk tipte* bir nakarata, yeryurtsal nakarata ya da düzenleme nakaratına onu içeriden dönüştürmek, yersizyurtsuzlaştırmak ve son olarak müziğin nihai amacı olarak *ikinci tipte* bir nakaratı, bir ses makinesinin kozmik nakaratını üretmek için nasıl gereksinim duyduğu gösterilmelidir. Bir tipten diğerine, Gisèle Brelet, Bartók ile ilgili olarak problemi iyi bir şekilde ortaya koymuştur: Yeryurtsal ve popüler, özerk, kendine-yeten ve kipler gibi kendi üstüne kapalı *melodiler*den hareketle onları iletişime sokan yeni kromatiklik nasıl inşa edilebilir ve böylece Biçim'in gelişimini ya da daha çok Kuvvetlerin oluşunu sağlayan "*temalar*" nasıl yaratılabilir? Problem genel bir sorundur, çünkü nakaratlar kipleri geri getiren ve onları iletişime sokan, tamperamanı çözen, majörü ve minörü eriten, tonal sistemi kaçırtan, ondan kopmak yerine onun ilmeklerinden geçen yeni bir tohum tarafından her yöne ekilecektir.[63] Tıpkı Nietzsche'nin yaşasın Bizet demesi gibi, aynı teknik ve müzikal niyetlerle

---

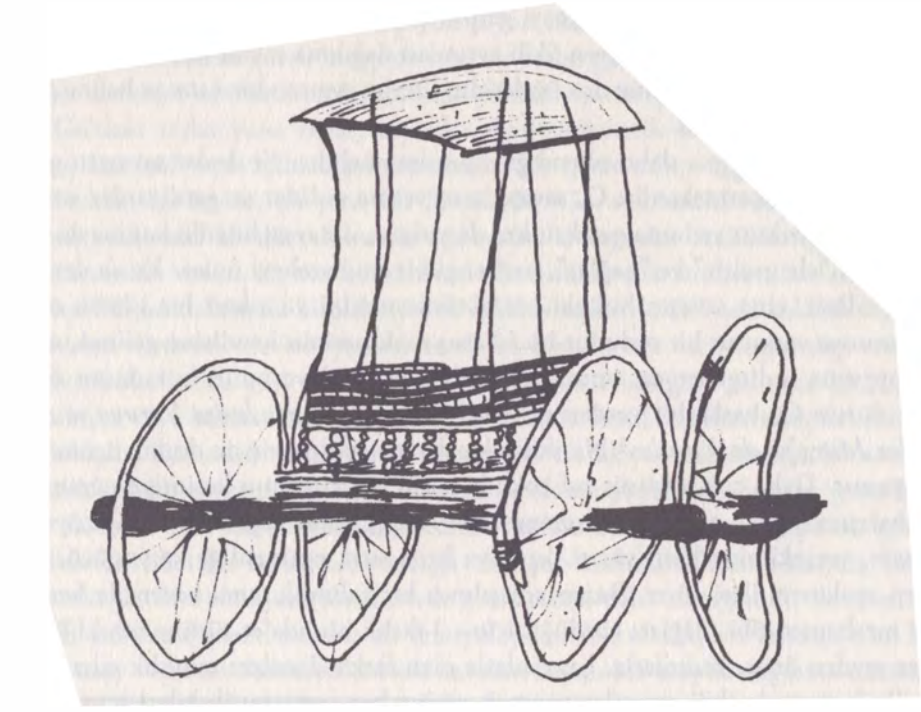
62 Mozart'ın Türkçeye "Yaşasın Okulumuz" olarak uyarlanan eseri *Ah vous dirai-je, Maman;* Rhône-Alpes bölgesine ait Fransız halk şansonu *Elle avait une jambe de bois;* Fransızca kökenli bir tekerlemeden uyarlanan ve Türkçede "Baş Parmağım Neredesin?" olarak da bilinen *Frère Jacques. (ç.n.)*

63 Bkz. *L'Histoire de la musique* içinde (Pléiade, cilt II) Roland-Manuel'in "l'évolution de l'harmonie en France et le renouveau de 1880" (s. 867-879) ve Delage'ın Chabrier hakkındaki makalesi (s. 831-840). Ve hepsinden önemlisi, Gisèle Brelet'nin Bartók üzerine yaptığı çalışma: "Seçkin müziğin popüler müziği kullanmasındaki zorluk melodi ve temanın bu çatışkısından kaynaklanmıyor mu? Popüler müzik kelimenin tam anlamıyla melodidir; melodi bizi kendi kendisine yeterli olduğuna ve müziğin kendisiyle eşanlamlı olduğuna ikna eder. Kendi amaçları doğrultusunda bir müzik eserinin bilimsel gelişimine boyun eğmeyi nasıl reddedemesin ki? Folklordan esinlenen birçok senfoni bilimsel gelişimin yabancı ve dışsal kaldığı popüler bir tema *üzerine* yazılmış senfonilerdir. Popüler melodi gerçek bir tema olamaz ve bu yüzden popüler müzikte o, eserin tamamıdır ve bir kez tamamlandıktan sonra yalnızca kendini tekrar etme kaynağına sahiptir. Peki melodi bir temaya dönüşemez mi? Bartók çözülemez olduğu düşünülen bu problemi çözer" (s. 1056).

Schoenberg'e karşı yaşasın Chabrier diyebiliriz. Modaldan tampere olmayan, genişletilmiş bir kromatizme geçiyoruz. Tonal olanı bastırmaya gerek yok, onun kaçmasını sağlamaya gereksinim var. Düzenlenmiş nakaratlardan (yeryurtsal, popüler, aşka dair, vb.) makineleşmiş büyük kozmik nakaratlara geçiyoruz. Ama yaratma işi birinci tipte zaten iş başındadır, tümüyle oradadır. Büyük bir kuvveti dizginleyecek biçim-bozmalar küçük biçimli nakaratta ya da rondoda zaten mevcuttur. Çocukluk sahneleri, çocuk oyunları: Bir çocuk tekerlemesinden yola çıkıyoruz, ama çocuğun zaten kanatları vardır, o, göksel hale gelir. Müzisyenin çocuk-oluşu ayrıştırılamaz bir blokta, çocuğun hava-oluşuyla ikiye katlanır. Bir meleğin anısı daha çok kozmosa dönük bir oluştur. Kristal: Mozart'ın kuş-oluşu kuşun önayak olduğu bir oluştan ayrılamaz ve onunla bir blok oluşturur.[64] İkinci tip nakaratı, yani Kozmos'un cümleciğini yaratacak olan, birinci tip nakarat üzerindeki son derece derin çalışmadır. Schumann bir konçertoda çelloyu sönen ya da uzaklaşan bir ışık gibi dolaştırmak için orkestranın tüm düzenlemelerine gereksinim duyar. Schumann'da, bu basit ve yetingen sonuca yol açan, melodik, armonik ve ritmik çalışmaların bütünüdür: *Nakaratı yersizyurtsuzlaştırın.*[65] Müziğin nihai hedefi olarak yersizyurtsuzlaşmış bir nakarat üretmek, onu Kozmos'a salmak, yeni bir sistem yapmaktan daha önemlidir. Düzenlemenin kozmik bir kuvvete açılması. Birinden diğerine geçişte, seslerin düzenlemesinden sessel kılan Makine'ye – müzisyenin çocuk-oluşundan çocuğun kozmik-oluşuna – geçişte pek çok tehlike ortaya çıkar: kara delikler, kapanmalar, parmak felçleri ve işitsel sanrılar, Schumann'ın deliliği, *kötü* yola düşen kozmik kuvvet, sizi takip eden bir nota, sizi delip geçen bir ses. Oysa biri zaten diğerinin içindeydi, kozmik güç malzemenin, büyük nakarat küçük nakaratların, büyük manevra küçük manevranın içindeydi. Ama yeterince güçlü olduğumuzdan asla tam emin olamayız, çünkü bir sistemimiz yoktur, yalnızca çizgiler ve hareketler vardır. Schumann.

64 Marcel Moré, *Le dieu Mozart et le monde des oiseaux*, Gallimard, s. 168. Ve kristal hakkında bkz. s. 83-89.

65 Bkz. Alban Berg'in ünlü "Rêverie" [Düşlem] analizi, *Ecrits* içinde, Ed. du Rocher, s. 44-64.

Tümüyle Tahtadan Yapılmış, Göçebe At Arabası
Altay, İ.Ö. 5.-4. Yüzyıllar Arası

Aksiyom I: Savaş Makinesi devlet aygıtına dışsaldır.
Önerme I: Bu dışsallık öncelikle mitoloji, epik, drama ve oyunlarda doğrulanır.

Georges Dumézil Hint-Avrupa mitolojisi üzerine yaptığı belirleyici analizlerde politik egemenliğin ya da tahakkümün iki başlı olduğunu göstermiştir: büyücü-kralınki ve hukukçu-rahibinki. Rex ve flamen, raj ve Brahman, Romulus ve Numa, Varuna ve Mitra, despot ve yasa koyucu, bağlayıcı ve organize edici. Ve kuşkusuz bu iki kutup karanlık ve aydınlık, şiddetli ve sakin, hızlı ve ağır, korkunç ve düzenli,

"bağ" ve "anlaşma", vb. gibi karşıt terimlerden oluşur.[1] Ama bu karşıtlıklar yalnızca görelidir; sanki Bir'in bir bölünmesini ifade ediyormuş ya da kendileri egemen bir birlik oluşturuyormuşçasına çiftler halinde, dönüşümlü olarak işlev görürler. "Aynı anda zıt ve tamamlayıcı, birbirleri için zorunludurlar ve bu yüzden düşmanlık, çatışma mitolojisi içermezler: bir düzlemdeki her bir özgülleşme otomatik olarak diğerindeki eş-türden bir özgülleşmeyi getirir ve ikisi birlikte işlev alanını tüketirler." Bunlar, Bir-İki şeklinde ilerleyen, ikili ayrımları dağılıma sokan ve bir içsellik ortamı oluşturan bir devlet aygıtının ana öğeleridir. Devlet aygıtını bir *katman* haline getiren çifte eklemlenmedir bu.

Savaşın bu aygıta dahil olmadığı unutulmamalıdır. *Ya* devlet savaştan geçmeyen bir şiddet içermektedir: O, savaşçıların yerine polisler ve gardiyanlar istihdam eder, silahı yoktur ve buna gereksinimi de yoktur, dolaysız büyülü kapmayla etkide bulunur, "ele geçirir" ve "bağlar", herhangi bir muharebeyi önler. *Ya da* devlet bir ordu edinir, ama savaşın hukuki bir bütünleşmesini ve askeri bir işlevin organizasyonunu varsayan bir ordudur bu.[2] Savaş makinesinin kendisine gelince, o, devlet aygıtına indirgenemez, onun egemenliğine dışsal ve onun hukukunu önceler gibi durur: O, başka bir yerden geliyordur. *Savaşçı tanrı İndra Varuna'ya olduğu kadar Mitra'ya da karşıdır.*[3] Ne ikisinden birine indirgenir ne de bir üçüncüsünü oluşturur. Daha çok, ölçüsüz saf çokluk, sürü, geçici olanın kesintiye uğraması ve başkalaşımın gücü gibidir. *Anlaşmaya ihanet ettiği kadar bağı da çözer.* Ölçüye karşı *gazabı*, yerçekimine karşı sürati, kamuya karşı sırrı, egemenliğe karşı gücü, aygıta karşı makineyi ileri sürer. Bazen anlaşılmaz bir zalimlik, ama bazen de benzersiz bir merhamet gibi (bağları çözdüğü için...) farklı bir adalet türüne tanıklık eder.[4] Her şeyden önce, kadınlarla, hayvanlarla olan farklı ilişkilere tanıklık eder, çünkü "haller" arasında ikili ayrımlar yapmak yerine her şeyi *oluş* ilişkileri içinde yaşar: Terimlerin düalitelerinin yanı sıra ilişkilerin karşılıklılıklarının da dışında yer alan, savaşçının bütün bir hayvan-oluşu, bütün bir kadın-oluş vardır. Bu bakımdan, savaş makinesi her açıdan devlet aygıtından farklı bir tür, farklı bir doğa ve farklı bir kökene sahiptir.

---

1 Georges Dumézil, *Mitra-Varuna*, Gallimard (*nexum* ve *mutuum*, bağ ve sözleşme hakkında bkz. s. 118-124).

2 Devlet ilk kutba (Varuna, Uranüs, Romulus) göre büyülü bağla, dolaysız tutma ya da kapmayla işler: Kavgaya girmez ve bir savaş makinesine sahip değildir, "bağlar ve hepsi bu" Diğer kutba (Mitra, Zeus, Numa) göreyse bir orduyu kendine mal eder, ama bunu da yalnızca devlet aygıtının bir parçası olan kurumsal ve hukuki kurallara onu tâbi kılarak yapar: Bu yüzden, Mars-Tiwaz savaşçı bir tanrı değil, "savaşın hukukçu" bir tanrısıdır. Bkz. Dumézil, *Mitra-Varuna*, s. 113 vd., 148 vd., 202 vd.

3 Dumézil, *Heur et malheur du guerrier*, P.U.F.

4 Savaşçının "bağ çözme" ve hukuki sözleşmeye olduğu kadar büyülü bağa da karşıt olma rolü hakkında bkz. *Mitra-Varuna*, s. 124-132. Ve Dumézil'in başka çalışmalarındaki *gazap* analizi.

Sınırlı bir örneği ele alalım ve savaş makinesiyle devlet aygıtını oyun teorisine göre karşılaştıralım. Oyundaki taşlar ve taşlarla oynanılan uzay arasındaki ilişkiler açısından satrancı ve Go'yu ele alalım. Satranç bir devlet ya da saray oyunudur; Çin imparatoru bu oyunu oynardı. Satranç taşları kodlanmıştır, hareketlerini, durumlarını, çatışmalarını türeten içsel bir doğaya veya iç-kaynaklı özelliklere sahiptirler. Niteliklere sahiptirler; at at olarak, piyon piyon olarak, fil fil olarak kalır. Her biri bir sözce öznesi olarak göreli bir güce sahiptir ve bu göreli güçler bir sözceleme öznesinde, satranç oyuncusunun kendisinde ya da oyunun içsellik biçiminde birleşir. Oysa Go'daki taşlar yassı taşlar, topaklar, basit aritmetik birimlerdir ve yalnızca anonim, kolektif veya üçüncü şahıstan başka bir işleve sahip değildir: "O" ilerler, bu bir erkek, bir kadın, bir pire, bir fil olabilir. Go oyunundaki taşlar öznelleştirilmemiş makinesel bir düzenlemenin öğeleridir, iç-kaynaklı özellikleri yoktur, yalnızca durumları vardır. Ayrıca iki durumda da ilişkiler çok farklıdır. Satranç taşları kendi içsellik ortamlarında birbirleriyle ve rakibin taşlarıyla ikili-tek-anlamlı ilişkiler sürdürürler: Onların işlevleri yapısaldır. Oysa bir Go taşı yerine getirdiği sınırlama, çevreleme, kırma gibi ekleme veya durum işlevlerine göre yalnızca bir dışsallık ortamına veya bulutsularla ya da takımyıldızlarla dışsal ilişkilere sahiptir. Bir Go taşı tek başına bütün bir takımyıldızını eşzamanlı olarak yok edebilirken, bir satranç taşı bunu yapamaz (ya da yalnızca artzamanlı olarak yapabilir). Satranç gerçekten de bir savaştır, ama kurumsallaşmış, kurala bağlanmış, kodlanmış, cephesi, gerisi, muharebeleri olan bir savaş. Go'ya özgü olan şey muharebe hattı olmayan, çatışma ve arkaplanları olmayan, son kertede muharebesi dahi olmayan bir savaş olmasıdır: Go saf stratejiyken, satranç bir semiyolojidir. Son olarak, söz konusu olan hiç de aynı uzay değildir: Satrançta mesele kendini kapalı bir uzayda dağılıma sokmak, dolayısıyla bir noktadan diğerine gitmek ve asgari taşla azami yeri işgal etmektir. Go'daysa mesele kendini açık bir uzayda dağılıma sokmak, uzayı tutmak, herhangi bir noktada ortaya çıkma olasılığını korumaktır: Hareket artık bir noktadan diğerine gitmez, ama ne hedefi ne varılacak noktası ne de kalkış ve varış noktası olan sürekli bir hareket haline gelir. Satrancın "şeritli" uzayına karşı Go'nun "pürüzsüz" uzayı. Go'nun *nomos*'u satrancın devletine karşı, *nomos polis*'e karşı. Satranç uzayı kodlar ve kodsuzlaştırırken, Go oldukça farklı bir şekilde ilerler, uzayı yerliyurtlulaştırarak yersizyurtsuzlaştırır (dışarıyı uzayda bir yeryurt haline getir, bu yeryurdu ikinci bir bitişik yeryurt inşa ederek pekiştir, düşmanın yeryurdunu içten parçalayarak yersizyurtsuzlaştır, vazgeçerek, başka bir yere giderek kendini yersizyurtsuzlaştır...). Başka bir adalet, başka bir hareket, başka bir uzay-zaman.

"Yazgı gibi gelirler, nedensiz, gerekçesiz, aldırışsız, bahanesiz..." "Başkente kadar nasıl girdiklerini anlamak mümkün değil, yine de oradalar ve her sabah sayıları artıyor gibi görünüyor..." – Luc de Heusch bizi aynı şemaya götüren bir Bantu efsanesini ortaya çıkartmıştır: Yerli imparator, büyük işlerin organizatörü, halk ve polis

adamı Nkongolo üvey kız kardeşlerini kendisine yardım eden avcı Mbidi'ye verir ve sonra oradan ayrılır; Mbidi'nin oğlu, sırların adamı, babasına katılır ama dışarıdan, hayal bile edilemeyecek bir şeyle – bir orduyla – geri dönmek ve yeni bir devlet kurmak pahasına Nkongolo'yu öldürmek istemektedir…[5] Despotik-büyülü devletle askeri bir kurumu içeren yasal devlet "arasında", dışarıdan gelen savaş makinesinin bu ani belirimi vardır.

Devletin bakış açısından, savaş adamının özgünlüğü, tuhaflığı zorunlu olarak negatif bir biçimde ortaya çıkar: aptallık, biçim-bozukluğu, delilik, gayrimeşruluk, gasp, günah… Dumézil Hint-Avrupa geleneğinde savaşçının üç "günahını" analiz eder: krala karşı, rahibe karşı, Devlet'ten kaynaklanan yasalara karşı (kadın ve erkek dağılımını tehlikeye atan cinsel bir ihlal ya da Devlet'in koyduğu savaş yasalarına ihanet).[6] Savaşçı, askeri işlev de dahil olmak üzere her şeye ihanet edebilecek *ya da* hiçbir şey anlamayacak bir durumdadır. Burjuva ya da Sovyet tarihçiler bazen bu negatif geleneği izlerler ve Cengiz Han'ın hiçbir şey anlamadığını açıklarlar: Cengiz Han devlet olgusunu "anlamaz", kent olgusunu "anlamaz". Söylemesi kolay bir şeydir bu. Problem şudur ki savaş makinesinin devlet aygıtıyla ilişkili dışsallığı her yerde kendini açığa vurur, ama bunu düşünmek kolay değildir. Makinenin aygıta dışsal olduğunu olumlamak yetmez; savaş makinesinin kendisinin saf bir dışsallık biçimi olduğunu düşünebilmek gerekir. Oysa devlet aygıtı model olarak almaya alıştığımız ya da düşünme alışkanlıklarımızda yer eden içsellik biçimini oluşturur. Her şeyi karmaşıklaştıran şey savaş makinesinin bu dış-kaynaklı gücünün kendisinin bazı durumlarda devlet aygıtının iki başından biriyle karışma eğilimi göstermesidir. Bazen devletin büyülü şiddetiyle, bazen de askeri kurumuyla karışır. Örneğin, savaş makinesi hızı ve sırrı icat eder; ama yine de, görece ikincil kalsa da devlete ait olan belirli bir hız ve sır da vardır. Dolayısıyla, politik egemenliğin iki kutbu arasındaki yapısal ilişkiyle bu iki kutbun birlikte savaş gücüyle olan dinamik ilişkisini özdeşleştirme konusunda büyük bir tehlike vardır. Dumézil Roma krallarının soyağacını alıntılar: bir dizi boyunca kendini yeniden üreten, eşit derecede meşru iki hükümdar tipi arasında değişimler ve dönüşümler gösteren Romulus-Numa ilişkisi; ama aynı zamanda "kötü bir kral"la, Düşman Tullus'la, Muhteşem Tarquin'le olan ilişki, savaşçının endişe verici, gayrimeşru

---

5 Luc de Heusch *Le roi ivre ou l'origine de l'Etat* kitabında Mbidi ve oğlunun gizli tavırlarının Nkongolo'nun tavırlarının kamusal karakterine karşıt olduğu konusunda ısrar eder: Nkongolo halkın içinde yemeğini yerken, diğerleri her öğünde saklanırlar. Bir savaş makinesinin sırla olan özsel ilişkisini hem sonuçlar hem de ilke açısından ele alacağız: casusluk, strateji, diplomasi. Yorumcular sıklıkla bu ilişkiyi vurgulamışlardır.

6 Dumézil, *Mythe et épopée*, cilt II, Gallimard, s. 17-19 [Türkçesi: Dumézil, *Mit ve Destan*, cilt II, Ali Berktay (çev.), Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 21-22]: Hint tanrısı İndra, İskandinav kahramanı Starcatherus, Yunan kahramanı Herakles örneklerinde bulunan üç günahın analizi. Aynı zamanda bkz. *Heur et malheur du guerrier*.

bir karakter olarak ortaya çıkışı.[7] Shakespeare'in krallarına da başvurabiliriz: Şiddet, cinayetler ve sapkınlıklar bile devlet soyunun "iyi" krallar oluşturmasını engellemez; ama III. Richard gibi rahatsız edici bir karakter araya girer ve en baştan bir savaş makinesini yeniden icat-etme ve onun çizgisini dayatma niyetini ilan eder (biçimsiz, hilekâr ve hain III. Richard devlet iktidarının fethinden oldukça farklı bir "gizli amaç"[8] ve kadınlarla bir *başka* ilişki ilan eder). Kısacası, savaş gücünün akın edişini devlet tahakkümünün soyağacıyla karıştırdığımızda, her şey karman çorman olur ve savaş makinesini yalnızca negatif terimlerle anlayabiliriz, çünkü devletin kendisinin dışında hiçbir şey kalmamış olur. Ama savaş makinesi dışsallık ortamına yeniden-yerleştirildiğinde ortaya başka bir tür, başka bir doğa, başka bir köken çıkar. Denilebilir ki savaş makinesi devletin iki başının arasına, iki eklemlenme arasına yerleşmiştir ve birinden diğerine geçmek zorunludur. Ama tam da bu ikisinin "arasında", geçici de olsa, şimşek hızında da olsa, anın içindeki indirgenemezliğini teyit eder. *Devletin kendine ait bir savaş makinesi yoktur;* onu yalnızca askeri bir kurum biçimi altında kendisine mal eder ve o da devlete sürekli sorun çıkartır. Dolayısıyla, devletler dış-kaynaklı bir savaş makinesini miras aldıkları sürece askeri kurumlarına dönük bir güvensizlik içindedirler. Clausewitz devletlerin politikalarının gereksinimlerine göre kısmen ve az çok iyi "iletkenler" olmalarına göre kendilerine mal ettikleri mutlak savaş akışını bir İde olarak ele aldığında, bu genel durumun önsezisine sahiptir.

Politik egemenliğin iki kutbu arasında sıkışıp kalan savaş adamı modası geçmiş, mahkûm edilmiş, geleceği olmayan, kendine karşı yönelttiği öfkesine indirgenmiş bir halde ortaya çıkar. Herakles'in, Akhilleus'un, sonra da Ajax'ın torunları eski devletin adamı Agamemnon'a karşı bağımsızlıklarını savunmak için hâlâ yeterli kuvvete sahiptirler, ama yeni doğmakta olan modern devlet adamına, ilk modern devlet adamı olan Odysseus'a karşı hiçbir şey yapamazlar. Ve Akhilleus'un silahlarını miras alan, onların kullanımını değiştiren, onları devletin yasalarına teslim eden Odysseus'tur – karşı geldiği, günah işlediği tanrıça tarafından mahkûm edilen Ajax değil.[9] Hem ayrıksı hem de mahkûm edilmiş olan savaş adamının bu durumunu en iyi Kleist göstermiştir. Zira *Penthesilea*'da, Akhilleus gücünden çoktan ayrı düşmüştür: Savaş makinesi adaletleri, dinleri ve aşk ilişkileri yalnızca savaşçı bir kipte organize olmuş, devletsiz bir kadın-halk olan Amazonların tarafına geçmiştir. İskitlerin soyundan gelen Amazonlar Yunan ve Truva olmak üzere iki devletin "arasında" şimşek gibi ortaya çıkarlar. Önlerine çıkan

---

7 Dumézil, *Mitra-Varuna*, s. 135. Dumézil karışıklığın, ekonomik değişkenleri ilgilendirebilen risklerini ve gerekçelerini analiz eder, bkz. s. 153, 159.

8 William Shakespeare, *III. Richard*, Özdemir Nutku (çev.), İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, 1. Oyun, 1. Sahne, 158. Satır. *(ç.n.)*

9 Ajax ve Sofokles trajedisi hakkında bkz. Jean Starobinski'nin analizi, *Trois fureurs*, Gallimard. Jean Starobinski savaş ve devlet problemini açıkça ortaya koyar.

her şeyi süpürürler. Akhilleus ikizi olan Penthesilea'yla karşı karşıyadır. Ve Akhilleus bu muğlak mücadelesinde savaş makinesiyle evlenmekten ya da Penthesilea'yı sevmekten kendini alamaz, böylece hem Agamemnon'a hem de Odysseus'a ihanet eder. Bununla birlikte Akhilleus, Penthesilea'nın halkının kolektif yasasına, düşmanı "seçmeyi" ve yüz yüze çatışmalara ya da ikili ayrımlara girmesini yasaklayan sürü yasasına ihanet etmeksizin, onunla tutkulu bir savaş ilişkisine giremeyecek ölçüde zaten Yunan devletine aittir.

Kleist bütün eseri boyunca bir savaş makinesinin şarkısını söyler ve onu peşinen kaybedilmiş bir savaşta devlet aygıtının karşısına koyar. Kuşkusuz Arminius ittifakların ve orduların imparatorluk düzeninden kopan ve sonsuza dek Roma devletine karşı duran bir Cermen savaş makinesinin habercisi olabilir. Ama Homburg Prensi sadece bir rüyada yaşamaktadır ve devletin yasalarına karşı gelerek zafer kazandığı için kendini mahkûm edilmiş halde bulur. Kohlhaas'a gelince, onun savaş makinesi ancak haydutluk olabilir. Devlet zafer kazandığında, böyle bir makinenin yazgısı şu alternatife düşmek midir: Ya devlet aygıtının askeri ve disiplinli bir organı olmaktan öteye gidememek *ya da kendine karşı dönmek* ve yalnız bir erkek ve kadın için iki kişilik bir intihar makinesi haline gelmek? Devlet düşünürleri Goethe ve Hegel Kleist'ta bir canavar görürler ve Kleist baştan kaybetmiştir. Peki neden en tuhaf modernlik onun tarafındadır? Çünkü onun eserinin öğeleri sır, hız ve duygulamdır.[10] Ve Kleist'ta sır artık bir içsellik biçiminden alınan bir içerik değildir, aksine kendisi bir biçim haline gelir ve daima kendisinin dışında olan dışsallık biçimiyle özdeşleşir. Aynı şekilde, hisler de bir "özne"nin içselliğinden sökülerek, onlara inanılmaz bir hız, bir mancınık kuvveti kazandıran saf bir dışsallık ortamına şiddetle fırlatılır: Aşk ya da nefret artık hisler değil, duygulamlardır. Ve bu duygulamlar savaşçının kadın-oluşunun, hayvan-oluşunun (ayı, dişi köpekler) çok sayıda kertesidir. Duygulamlar vücudu ok gibi geçer, onlar savaş silahlarıdır. Duygulamın yersizyurtsuzlaşma hızı. Rüyalar bile (Homburg Prensi'nin, Penthesilea'nın rüyaları) bir aktarımlar ve dallanmalar sistemiyle, savaş makinesine ait dışsal zincirlenmelerle dışsallaştırılır. Kırık halkalar. Kleist'ın edebiyatta icat ettiği ve ilk icat eden olduğu, her şeye hükmeden bu dışsallık öğesi zamana yeni bir ritim kazandıracaktır: donakalım olaylarının ya da bayılma nöbetlerinin, ani belirimlerin ya da hızlanmaların sonsuz bir ardışıklığı. Donakalım "bu duygulam benim için çok güçlü" ve ani belirim "bu duygulamın gücü beni alıp götürüyor" demektir, "Benlik" jestleri ve duyguları belki de ölüme varıncaya dek öznesizleşmiş bir karakterden başka bir şey değildir artık. Budur Kleist'ın kişisel formülü: artık hiçbir öznel içselliğin kalmadığı bir çılgın uçuşlar ve donakalım olayları dizisi. Kleist'ta Doğu'dan çok şey vardır: sonu gelmezcesine hareketsiz duran ve sonra algılanamayacak kadar hızlı hareket eden Japon güreşçisi. Go oyuncusu. Modern sanattaki çoğu şey Kleist'tan gelir. Goethe ve Hegel Kleist'a kıyasla yaşlı

10 Mathieu Carrière'in Kleist hakkında yayınlanmamış bir çalışmasında analiz ettiği temalar.

adamlardır. Savaş makinesi artık var olmadığında, devlet tarafından yenilgiye uğratıldığında, kendi indirgenemezliğine sonuna kadar tanıklık ediyor, kazanan devlete meydan okuyabilecek canlı veya devrimci kuvvetler taşıyan düşünme, sevme, ölme, yaratma makinelerine akın ediyor olabilir mi? Savaş makinesi bu aynı hareket içinde mi zaten aşılmış, mahkûm edilmiş, mal edilmiş bir halde bulunuyor ve yeni biçimler alıyor, başkalaşımlar geçiriyor, kendi indirgenemezliğini ve dışsallığını olumluyor ve Batılı devlet adamının ya da Batılı düşünürün indirgemekten asla vazgeçmediği bu saf dışsallık ortamını serimliyordur?

Problem I: Bir devlet aygıtının (ya da onun bir gruptaki eşdeğerlerinin) oluşumunu savuşturmanın bir yolu var mıdır?
Önerme II: Savaş makinesinin dışsallığı etnoloji tarafından da kanıtlanmıştır
(Pierre Clastres'ın anısına saygıyla).

Dilimli ilkel toplumlar genellikle devletsiz, yani belirgin bir iktidar organının bulunmadığı toplumlar olarak tanımlandı. Ama buradan da bu toplumların bir devlet aygıtının oluşumunu hem olanaklı hem de kaçınılmaz kılacak ekonomik gelişme derecesine ya da politik farklılaşma düzeyine ulaşmadıkları sonucuna varıldı: Demek ki ilkeller böylesine kompleks bir aygıtı "anlamıyorlardı" Clastres'ın tezlerinin temel önemi bu evrimsel koyuttan kopmaktır. Clastres devletin devredilebilir bir ekonomik gelişmenin ürünü olduğundan kuşkulanmakla kalmaz, ilkel toplumların anlamadıkları varsayılan bu canavarı potansiyel olarak savuşturma ve önleme kaygısına sahip olup olmadıklarını da sorar. Bir devlet aygıtının oluşumunu savuşturmak, böyle bir oluşumu olanaksız kılmak bilinçli bir şekilde tam olarak anlaşılamıyor olsa da bir dizi ilkel toplumsal mekanizmanın nesnesi olacaktır. Hiç kuşkusuz ilkel toplumların *şefleri* vardır. Ama devlet şeflerin varlığıyla tanımlanmaz, iktidar organlarının sürekliliği ya da korunmasıyla tanımlanır. Devletin kaygısı korumaktır. Dolayısıyla bir şefin devlet adamı olabilmesi için özel kurumlara gereksinim vardır, ama aynı şekilde bir şefin devlet adamı olmasını engellemek için de yaygın kolektif mekanizmalara gereksinim vardır. Savuşturucu ya da önleyici mekanizmalar şefliğin bir parçasıdır ve onun toplumsal bedeninin kendisinden ayrı bir aygıta dönüşmesini engeller. Clastres itibarından başka kurumsallaşmış bir silahı, ikna etmekten başka bir aracı, grubun arzularını sezmekten başka bir kuralı olmayan şefin bu durumunu şöyle betimler: Şef bir iktidar adamından çok bir öndere ya da bir yıldıza benzer ve daima kendi insanları tarafından reddedilme, terk edilme riskiyle karşı karşıyadır. Ama Clastres ilkel toplumlarda devlet oluşumuna karşı yöneltilen en kesin mekanizma olarak *savaşı* belirleyerek daha da ileri gider: Savaş grupların dağınıklığını ve dilimliliğini sürdürür ve savaşçının kendisi onu itibarlı, ama iktidardan yoksun bir yalnızlığa ve ölüme götüren

başarılarını biriktirme sürecine kapılır.[11] Böylece Clastres bir Doğal Hukuka başvurmakla birlikte onun temel önermesini tersine çevirir: Hobbes tam da *devletin savaşa, savaşın da devlete karşı olduğunu* ve onu olanaksız kıldığını görmüştür. Buradan savaşın bir doğa hali olduğu sonucunu çıkartamayız, aksine, savaş devleti savuşturan ve engelleyen toplumsal bir hal kipidir. İlkel savaş devleti üretmez ya da ondan türemez. Ve devletle açıklanamadığı gibi, değiştokuşla da açıklanamaz: Değiştokuştan türemek şöyle dursun, hatta onun başarısızlığının bir yaptırımı olduğunda bile, savaş değiştokuşları sınırlayan, onu "ittifaklar" çerçevesinde tutan, onların bir devlet etmeni haline gelmesini, grupların birleşmesini engelleyen şeydir.

Bu tezin önemi öncelikle kolektif ketleme mekanizmalarına dikkat çekmesidir. Bu mekanizmalar incelikli olabilir ve mikro-mekanizmalar olarak işlev görebilirler. Bu durum bazı çete veya sürü fenomenlerinde açıkça görülmektedir. Örneğin Jacques Meunier Bogota'daki çocuk çetelerinde liderin istikrarlı bir iktidar elde etmesini engelleyen üç yoldan söz eder: İlk olarak, çete üyeleri bir araya gelir ve hırsızlık etkinliklerini ortaklaşa, kolektif ganimetle gerçekleştirirler, ama sonra dağılırlar ve uyumak ve yemek yemek için bir arada kalmazlar. İkinci olarak ve hepsinden önemlisi, çetenin her üyesi bir, iki veya üç üyeyle eşleştirilir, böylece liderle anlaşmazlık durumunda, lider tek başına ayrılamayacak, fakat müttefiklerini de yanında götürecek ve onların birlikte ayrılmaları tüm çeteyi dağıtma riski taşıyacaktır. Son olarak, dağınık bir yaş sınırı vardır; yaklaşık on beş yaşındaki bir üye kaçınılmaz olarak çeteden ayrılmaya, uzaklaşmaya yönlendirilecektir.[12] Bu mekanizmaları anlamak için, grubu veya sürüyü ilkel ve daha az iyi organize olmuş toplumsal bir biçim haline getiren evrimsel görüşü terk etmeliyiz. Hayvan gruplarında bile şeflik en güçlü hayvanı öne çıkarmayan, aksine içkin ilişkiler ağı lehine istikrarlı iktidarların kurulmasını ketleyen kompleks bir mekanizmadır.[13] En fazla evrimleşmiş insanlardaki "sosyete" biçimiyle "toplumsallık" biçimi karşılaştırılabilir: Sosyete grupları çetelere yakındır ve toplumsal gruplarda

---

11 Pierre Clastres, *La société contre l'Etat*, Ed. de Minuit [Türkçesi: Clastres, *Devlete Karşı Toplum*, Mehmet Sert ve Nedim Demirtaş (çev.), Ayrıntı Yayınları, 2019]; "Şiddetin Arkeolojisi" ve "Vahşi Savaşçının Mutsuzluğu", *Libre* I ve II, Payot içinde. Bu son metinde Clastres ilkel toplumda savaşçının kaderinin portresini çizer ve iktidar yoğunlaşmasını engelleyen mekanizmayı analiz eder (benzer şekilde Mauss da potlaçta zenginliğin yoğunlaşmasını engelleyen bir mekanizmayı göstermişti).

12 Jacques Meunier, *Les gamins de Bogota*, Lattès, s. 159 ("chantage à la dispersion"), s. 177: Gerekirse, "çocuğa karmaşık bir kızgınlık ve sessizlik oyunuyla çeteden ayrılması gerektiği fikrini verenler diğer çocuklardır". Meunier eski çete üyesi çocuğun kaderinin ne ölçüde tehlikeye girdiğini vurgular: yalnızca sağlık nedenleriyle değil, aynı zamanda onun için fazla hiyerarşik, fazla merkezileşmiş, fazlaca iktidar organlarına odaklanmış bir topluma, bir "yeraltı suç dünyasına" iyi uyum sağlayamadığı için (s. 178). Çocuk çeteleri hakkında aynı zamanda bkz. Jorge Amado'nun romanı, *Capitaines des sables*, Gallimard [Türkçesi: J. Amado, *Kum Kaptanları*, İpek Gürsoy Manavbaşı (çev.), Kırmızı Kedi Yayınları, 2022].

13 Bkz. I. S. Bernstein, "La dominance sociale chez les primates", *La Recherche*, sayı 91, Temmuz 1978.

olduğu gibi iktidar merkezlerine gönderme yaparak değil, itibarın yayılmasıyla işlerler (Proust sosyete değerleriyle toplumsal değerlerin bu uyumsuzluğunu açıkça göstermiştir). Sık sık Orléans ailesine gittiği için Meşruiyetçiler tarafından kınanan sosyete adamı ve dandy Eugène Sue şöyle der: "Ben ailenin tarafında değil, sürünün tarafındayım." Sürüler ve çeteler iktidar organları üzerinde yoğunlaşan ağaç-yapılı tipin aksine köksap tipli gruplardır. Bu yüzden genel olarak çeteler, hatta haydutluk ya da sosyete yaşamı bile, temelde merkezileşmiş toplumları yapılandıran her türlü devlet aygıtından ya da onun eşdeğerlerinden biçimsel olarak farklılaşan bir savaş makinesinin başkalaşımlarıdır. Disiplinin, savaş makinesini tanımlayan şey olduğunu söylemiyoruz kesinlikle: Disiplin, devlet orduları kendisine mal ettiğinde, orduların zorunlu karakteri haline gelir. Savaş makinesiyse başka kurallara yanıt verir. Bunların daha iyi olduklarını söylemiyoruz kesinlikle, ama onlar, savaşçının temel disiplinsizliğini, hiyerarşinin sorgulanmasını, sürekli bir terk edilme ve ihanet şantajını ve bir kez daha devletin oluşumuna karşı koyan çok hassas bir onur duygusunu canlandırırlar.

Peki bu tez neden bizi tamamen ikna etmiyor? Devletin ne üretici kuvvetlerin gelişimi ne de politik kuvvetlerin farklılaşmasıyla açıklanamayacağını gösteren Clastres'ı takip ediyoruz. Aksine, büyük-ölçekli projelere girişilmesini, artı-değerlerin oluşturulmasını ve karşılık gelen kamusal işlevlerin organize edilmesini olanaklı kılan, devlettir. Yönetenlerle yönetilenler arasındaki ayrımı olanaklı kılan odur. Devletin onu varsayan şeyle nasıl açıklanabileceğini göremiyoruz, hatta diyalektiğe başvurulduğunda bile. Görünüşe göre devlet imparatorluğa dair bir biçim altında aniden ortaya çıkar ve ilerici etmenlere gönderme yapmaz. Onun hemen oracıkta ortaya çıkıvermesi, dahiyane bir dokunuş gibidir, Athena'nın doğuşu gibidir. Bir savaş makinesinin devlete karşı yönelmesi konusunda yine Clastres'ı takip ediyoruz. Bu, ya bir savaş makinesinin potansiyel devletleri peşinen savuşturması ya da dahası yok edilmesini önerdiği gerçek devletlere karşı olmak şeklinde olur. Hiç kuşku yok ki savaş makinesi savaşçı göçebelerin "barbar" düzenlemelerinde, ilkel toplumların "vahşi" düzenlemelerinden çok daha fazla gerçekleştirilmektedir. Her şekilde, savaşın bir devlet üretmesi ya da devletin, galiplerin mağluplara yeni bir yasa dayatacağı bir savaşın sonucu olması söz konusu değildir, çünkü savaş makinesinin organizasyonu edimsel ya da virtüel devlet biçimine karşı yöneltilmiştir. Devlet bir savaşın sonucu olarak açıklanamayacağı gibi, ekonomik ya da toplumsal kuvvetlerin ilerlemesiyle de açıklanamaz. Bu noktadan itibaren Pierre Clastres ilkel olarak adlandırılan devlet-karşıtı toplumlar ile nasıl oluşmuş olabildiklerini artık göremediğimiz, canavarca olarak adlandırılan devletli-toplumlar arasındaki uçurumu derinleştirir. Clastres La Boétie tarzında "gönüllü kölelik" problemiyle büyülenmiştir: İnsanlar kesinlikle istemsiz ve talihsiz bir savaşın sonucu olarak başlarına gelmeyen köleliği nasıl istemiş ya da arzulamışlardır? Sonuçta ellerinin altında devlet-karşıtı mekanizmalar bulunmaktadır: O halde devlet neden ve nasıl oluştu? Nasıl zafer kazandı? Pierre Clastres bu problemi derinlemesine ele

almasına rağmen, kendisini onu çözecek araçlardan mahrum bırakmış gibi görünür.[14] O, ilkel toplumları bir hipostaz, kendine-yeten bir varlık haline getirme eğilimindeydi (bu noktada fazlasıyla ısrarcıydı). Onların biçimsel dışsallığını gerçek bir bağımsızlık haline getirdi. Böylece bir evrimci olarak kaldı ve bir doğa hali varsaydı. Yalnızca, bu doğa hali ona göre saf bir kavram olmak yerine tümüyle toplumsal bir gerçeklikti ve bu evrim gelişme yerine ani bir mutasyondu. Zira, bir yandan devlet birdenbire, tümüyle biçimlenmiş bir halde ortaya çıkıyor, diğer yandansa, karşı-devlet toplumları devletin ortaya çıkmasını savuşturacak, engelleyecek çok hassas mekanizmalar taşıyordu. Bu iki önermenin geçerli olduğuna, fakat aralarındaki zincirin kusurlu olduğuna inanıyoruz. "Klanlardan imparatorluklara" ya da "çetelerden krallıklara" şeklinde eski bir şema vardır. Ama hiçbir şey bize bu yönde bir evrim olduğunu söylemez, çünkü çeteler ve klanlar imparatorluk-krallıklardan daha az organize değildir. Ama bu evrim varsayımından iki terim arasındaki uçurumu derinleştirerek, yani çetelere kendine-yeterlilik atfederek ve devletin çok daha mucizevi ya da canavarca bir şekilde ortaya çıktığını varsayarak kopamayız.

Devletin epey mükemmel, epey biçimlenmiş bir şekilde daima orada olduğunu söylemeliyiz. Arkeologlar ne kadar çok keşif yaparlarsa, o kadar çok imparatorluk ortaya çıkartıyorlar. *Urstaat* [Kök-devlet] varsayımı doğrulanmış gibi duruyor: "Devlet açıkça insanlığın en eski zamanlarına kadar uzanmaktadır." Çevrede ya da iyi kontrol edilmeyen bölgelerde imparatorluk devletleriyle temasa geçmemiş ilkel toplumları hayal bile edemeyiz. Ama asıl önemli olan karşıt varsayımdır: Devletin kendisinin daima bir dışarıyla ilişki içinde olduğu ve bu ilişkiden bağımsız olarak düşünülemeyeceği varsayımı. Devletin yasası Ya Hep Ya Hiç (*ya* devletli toplumlar *ya da* devlete karşı toplumlar) yasası değil, içerisi ve dışarısı yasasıdır. Devlet egemenliktir. Ama egemenlik yalnızca içselleştirebildiği, yerel olarak kendine mal edebildiği şey üzerinde hüküm sürer. Evrensel devlet olmadığı gibi, devletlerin dışarısı "dış politikaya", yani devletler arasındaki bir ilişkiler kümesine de indirgenemez. Dışarısı aynı anda iki doğrultuda belirir: belirli bir uğrakta tüm *ekümene* yayılmış ve devletlere göre büyük bir özerkliğe sahip olan büyük küresel makineler (örneğin, "büyük şirketler" tipindeki ticari organizasyonlar ya da sanayi kompleksleri ya da

14 Clastres, *La société contre l'Etat*, s. 170 [*Devlete Karşı Toplum*, s. 183-184]: "Devletin ortaya çıkışı, Vahşilerle Uygarlar arasındaki büyük tipolojik ayrımı getirdi, sınırı aşıldığında her şeyin değiştiği, zamanın Tarih haline geldiği, izi silinemez kırılmayı kaydetti." Clastres bu ortaya çıkışı açıklamak için önce demografik bir etmene (ama "demografik bir belirlenimciliği ekonomik bir belirlenimciliğin yerine koymayı düşünmeksizin…"); ayrıca savaş makinesinin olası zıvanadan çıkma haline (?) ya da daha beklenmedik bir şekilde, başlangıçta "şeflere" karşı yöneltilen ve başka bir açıdan korkunç olabilecek bir iktidar üretecek olan belirli bir *peygamberciliğin* dolaylı rolüne başvurdu. Ama Clastres'ın bu soruna getireceği daha ayrıntılı çözümler konusunda önyargılı olamayız. Peygamberciliğin olası rolü hakkında Hélène Clastres'ın kitabına gönderme yapıyoruz: *La terre sans mal, le prophétisme tupi-guarani*, Ed. du Seuil.

hatta Hristiyanlık, İslam, belirli peygamberlik ya da Mesihlik hareketleri, vb. gibi dinsel oluşumlar); ama aynı zamanda devlet iktidarının organlarına karşı dilimli toplumların haklarını savunmaya devam eden çetelerin, marjdakilerin, azınlıkların yerel mekanizmaları. Modern dünya bugün bize bu iki doğrultunun özellikle gelişmiş imgelerini sunabilir: ekümenik dünya makinelerine doğru bir doğrultu, ama aynı zamanda McLuhan'ın tanımladığı gibi yeni bir kabile toplumu olan neo-primitivizme doğru bir doğrultu. Bu doğrultular tüm toplumsal alanlarda, tüm dönemlerde eşit şekilde mevcuttur. Hatta bazen kısmen birbirlerine karışırlar. Örneğin, ticari bir organizasyon aynı zamanda güzergâhının bir kısmında ve etkinliklerinin çoğunda bir yağmacı veya korsan çetesidir; ya da dini bir oluşum çeteler halinde işlemeye başlar. Görünen o ki çeteler de en az küresel organizasyonlar kadar devlete indirgenemez bir biçimi ima ederler ve bu dışsallık biçimi kendisini zorunlu olarak, çok-biçimli ve yaygın bir savaş makinesi olarak sunar. Bu, "yasa"dan çok farklı olan bir *nomos*'tur. Devlet biçimi, bir içsellik biçimi olarak, kendini yeniden üretme eğilimindedir, çeşitlenmeleri boyunca kendisiyle özdeş kalır, kutuplarının sınırları içinde kolayca tanınabilir, daima kamusal tanınma peşindedir (maskeli devlet yoktur). Ama savaş makinesinin dışsallık biçimi öyledir ki yalnızca kendi başkalaşımlarında var olur; endüstriyel bir yenilikte, teknolojik bir icatta, ticari bir devrede, dinsel bir yaratımda, devletlerin ancak ikincil bir şekilde mal edebildikleri tüm akış ve akımlarda mevcuttur. Dışsallığı ve içselliği, başkalaşıma dönük savaş makinelerini ve devletin kimliğe dönük aygıtlarını, çeteleri ve krallıkları, mega makineleri ve imparatorlukları bağımsızlık açısından değil, *sürekli bir etkileşim alanındaki* bir birlikte-var-oluş ve rekabet açısından düşünmeliyiz. Aynı alan kendi içselliğinin sınırlarını devletlerde çizerken, dışsallığını devletlerden kaçan ya da onlara karşı duran şeyler üzerinden betimler.

Önerme III: Savaş makinesinin dışsallığı "minör" ya da "göçebe bir bilimin" varlığını ve devamlılığını sezdiren epistemoloji tarafından da doğrulanmaktadır.

Sınıflandırılması çok zor görünen ve tarihini takip etmenin bile zor olduğu bir tür bilim ya da bilimin ele alınışı vardır. Bunlar, alışılagelmiş kabulleri izleyen "teknikler" değildir. Ama bunlar tarihin belirlediği kraliyet veya hukuk anlamında "bilim" de değildir. Michel Serres'in yakın tarihli bir kitabına göre, bunun izleri hem Demokritos'tan Lucretius'a atom fiziğinde hem de Arşimet'in geometrisinde bulunabilir.[15] Böyle acayip bir bilimin özellikleri şunlar olacaktır:

15 Michel Serres, *La naissance de la physique dans le texte de Lucrèce: Fleuves et turbulences*, Ed. de Minuit. Metindeki üç noktayı ilk dile getiren kişi Serres'dir; bize göre dördüncüsü de bunların devamı niteliğindedir.

1) Akışkanları özel bir durum olarak gören bir katılar teorisi olmak yerine, öncelikle bir hidrolik modele sahip olacaktır; gerçekten de antik atomizm akışlardan ayrılamaz, akış gerçekliğin ya da tutarlılığın ta kendisidir.

2) Durağan, ebedi, özdeş ve sabit olana karşıt olan bir oluş ve heterojenlik modelidir. Bu bir "paradoks"tur, oluşun kendisini bir model haline getirir ve artık bir kopyanın ikinci karakteri değildir; Platon *Timaios*'ta bu olasılığı ortaya atmıştır, ama yalnızca kraliyet bilimi adına onu dışlamak ve savuşturmak için. Atomculuktaysa, tam tersine, atomun ünlü sapması böyle bir heterojenlik ve heterojen olana geçiş ya da oluş modeli sağlar. Asgari bir açı olarak *clinamen* yalnızca düz bir çizgiyle bir eğri, eğriyle teğeti arasında anlamlıdır ve atomun hareketinin birincil eğriliğini oluşturur. *Clinamen* atomun çizgiden saptığı en küçük açıdır. Bu bir sınıra geçiş, bir tükenme, paradoksal bir "tükeniş" modelidir. Arşimet geometrisinde de durum aynıdır; "bir noktadan diğerine giden en kısa yol" olarak tanımlanan düz çizgi diferansiyel-öncesi bir hesaplamada yalnızca bir eğrinin uzunluğunu tanımlamanın bir aracıdır.

3) Yapraksı ya da ince tabakalı bir akışta artık düz çizgiden paralellerine değil, eğrisel eğimden eğik bir düzlemdeki sarmalların ve girdapların oluşumuna geçeriz: en küçük açı için en büyük eğim. *Turba*'dan *turbo*'ya:[16] Bir başka deyişle, atom grupları veya sürülerinden girdaplı büyük organizasyonlara geçilir. Model girdabımsıdır; doğrusal ve katı şeyler için kapalı bir uzay dağıtmak yerine, şeylerin-akışların dağıtıldığı açık bir uzayda işler. Bu, *pürüzsüz* bir uzayla (vektörel, yansıtmalı veya topolojik) *şeritli* (metrik) bir uzay arasındaki farktır: bir durumda "uzay sayılmaksızın kaplanır", diğer durumdaysa "kaplamak için sayılır".[17]

4) Son olarak, model artık teorematik değil, problematiktir: Figürler yalnızca üzerlerinde meydana gelen *etkilenmeler*, kesitler, ablasyonlar, eklemeler, yansıtımlar açısından ele alınmaktadır. Türsel farklar yoluyla bir cinsten türlerine, tümdengelim yoluyla durağan bir özden ondan türeyen özelliklerine geçilmez artık, bir problemden onu koşullandıran ve çözen ilineklere gidilir. Her türlü biçim-bozulması, çapraz-mutasyon, sınırda geçişler, her bir şeklin bir özden çok bir "olayı" tayin ettiği işlemler vardır: kare artık bir karelemeden, küp bir küplemeden, doğru bir doğrultmadan bağımsız olarak var olmaz. Teorem gerekçeler düzenine aittir, oysa problem duygulama dairdir ve bilimin kendi içindeki başkalaşımlardan, üretimlerden ve yaratımlardan ayrılamaz. Gabriel Marcel'in söylediğinin aksine, problem bir "engel" değildir; o,

16 Michel Serres'e göre *turba* bir çokluğu, geniş bir popülasyonu ya da bir karmaşayı ifade eder. *Turbo* ise dönmekte olan bir koni ya da girdabımsı bir sarmal gibidir. Serres şeylerin kökeninin ve düzeninin başlangıcının bu ikisi arasındaki incelikli geçişlerde yattığını öne sürer. Bkz. *La naissance de la physique dans le texte de Lucrece: Fleuve et turbulences*, Minuit, 1977. *(ç.n.)*

17 İki müzikal uzay-zaman arasında ayrım yapan kişi Pierre Boulez'dir: Şeritli uzayda ölçü düzenli olduğu kadar düzensiz de olabilir, daima atanabilir, oysa pürüzsüz uzayda kesim ya da mesafe "kişinin istediği yerde serbestçe yer alacaktır". Bkz. *Penser la musique aujourd'hui*, Gonthier, s. 95-107.

bir engelin aşılmasıdır, bir öne-fırlatımdır [yansıtımdır],[18] yani bir savaş makinesidir. Kraliyet biliminin "problem-öğe" kısmını olabildiğince azaltarak ve onu "teorem-öğe"ye[19] tâbi kılarak sınırlamaya çalıştığı şey, işte tüm bu harekettir.

Bu Arşimet bilimi ya da bilim anlayışı esasen savaş makinesiyle bağlantılıdır: *Problemata* savaş makinesinin kendisidir ve eğik düzlemlerden, sınır geçişlerinden, girdaplardan ve yansıtmalardan ayrı tutulamaz. Öyle görünüyor ki savaş makinesi kendisini, devlet aygıtını ikiye katlayan bilgiden biçimsel olarak farklı, soyut bir bilgiye yansıtır. Öyle görünüyor ki kraliyet ya da imparatorluk bilimlerinden çok farklı, tüm bir göçebebilim dış-merkezli olarak gelişmektedir.[20] Üstelik, bu göçebebilim sürekli devlet biliminin talepleri ve koşulları tarafından "engellenir", ketlenir ya da yasaklanır. Roma devleti tarafından mağlup edilen Arşimet bir simge haline gelmiştir.[21] Bunun nedeni, iki bilimin biçimselleştirme kipinde farklılık göstermesi ve devlet biliminin göçebebilimin icatlarına kendi egemenlik biçimini durmaksızın dayatmasıdır; devlet bilimi göçebebilimden yalnızca kendine mal edebileceği şeyleri alır ve geri kalanı için onu gerçekten bilimsel bir statüden yoksun, dar ve sınırlı bir dizi reçeteye dönüştürür ya da basitçe bastırır ve yasaklar. Sanki göçebebilimin "bilim insanı" iki ateş arasında kalmış gibidir; kendisini besleyen ve esinleyen savaş makinesinin ateşiyle kendisine bir gerekçeler düzeni dayatan devletin ateşinin arasında. *Mühendis* (özellikle de askeri mühendis) karakteri tüm ikircikliğiyle bu durumu gösterir. Dolayısıyla belki de en önemli şey göçebebilimin devlet bilimi üzerinde baskı uyguladığı ve tersine devlet biliminin göçebebilimin verilerini kendine mal edip dönüştürdüğü sınır fenomenleridir. Bu, daima yansıtımları ve eğik düzlemleri harekete geçirmiş olan kamp kurma ve "karargâh kurma" sanatı için de geçerlidir: Devlet savaş makinesinin bu boyutunu kendine mal ettiğinde, göçebebilimi sıkı sıkıya sınırlayan, kontrol eden, sabitleyen ve onun toplumsal alanda etkiler üretmesini yasaklayan sivil ve metrik

---

18 Bu sözcük *pro-jection* şeklinde yazılarak hem sözcüğün kökenindeki "fırlatma" anlamı hem de "yansıtım" anlamı vurgulanıyor. *(ç.n.)*

19 Yunan geometrisi teorematik ve problematik olmak üzere bu iki kutbun karşıtlığı ve birincisinin görece zaferiyle kesişir: Proclus *Commentaires sur le premier livre des Eléments d'Euclide* (yeniden basım, Desclée de Brouwer) kitabında kutuplar arasındaki farkı analiz eder ve bunu Speusippos-Menaechmus karşıtlığıyla örneklendirir. Matematik bu gerilimle kesişmeye devam edecektir; örneğin aksiyomatik öğe aksiyomatikten ve her türlü teorematikten çok farklı bir problemler hesabı öne süren problematik, "sezgici" veya "inşacı" bir akımla karşı karşıya gelecektir. Bkz. Bouligand, *Le déclin des absolus mathématico-logiques*, Ed. d'Enseignement supérieur.

20 *Eccentrique:* hem kendisini bir tuhaflık olarak sunan hem de ekseni merkezden geçmeyen ya da dış merkezli olarak kendisini kuran şey. *(ç.n.)*

21 Virilio, *L'insécurité du territoire*, s. 120: "Arşimet'le birlikte, özgür ve yaratıcı bir araştırma olarak genç geometri çağının nasıl sona erdiğini biliyoruz. (...) Romalı bir askerin kılıcı ipliği kesti, der gelenek. Roma devleti geometrik yaratımı öldürerek Batı'nın geometrik emperyalizmini inşa edecektir."

kurallara tâbi kılar (Vauban bu açıdan Arşimet'in tekrarı gibidir ve benzer bir yenilgiye uğrar). Bu, kraliyet biliminin sözde üstün analitik geometrinin basit bir pratik bağımlılığı haline getirmek istediği betimsel ve yansıtmalı geometri için de geçerlidir (Monge veya Poncelet'nin "bilginler"[22] olarak belirsiz durumu buradan kaynaklanır). Bu, diferansiyel hesap için de geçerlidir: Diferansiyel hesap uzun bir süre yalnızca yarı-bilimsel bir statüye sahipti, "gotik bir varsayım" olarak ele alındı, kraliyet bilimi onun değerini yalnızca kullanışlı bir uzlaşım ya da iyi temellendirilmiş bir kurgu olarak tanıdı. Büyük devlet matematikçileri ona daha sağlam bir statü kazandırmaya çalıştılar, ama tam da oluş, heterojenlik, sonsuz küçük, sınıra geçiş, sürekli çeşitlenme, vb. gibi tüm dinamik ve göçebe mefhumları ondan çıkararak ona sivil, statik ve sıralı kuralları dayatmaları koşuluyla (Carnot'nun durumu bu açıdan belirsizdir). Son olarak bu, hidrolik model için de geçerlidir; zira, elbette devletin kendisinin de hidrolik bir bilime gereksinimi vardır (Wittfogel'in bir imparatorluktaki büyük hidrolik işlerin önemine ilişkin tezlerine geri dönmeye gerek yok). Ama bu da çok farklı bir biçimde olur, çünkü devletin hidrolik kuvveti girdabı önleyen, hareketin bir noktadan diğerine gitmesini, uzayın kendisinin şeritlendirilip ölçülmesini, akışkanın katıya bağlı olmasını ve akışın paralel tabakalı dilimler halinde ilerlemesini dayatan kanallara, borulara, bentlere tâbi kılması gerekir. Oysa göçebebilimin ve savaş makinesinin hidrolik modeli pürüzsüz bir uzayda girdap yoluyla yayılmayı, şu noktadan bu noktaya giden yerel harekette olduğu gibi uzay tarafından tutulmak yerine onu tutup tüm noktalarını aynı anda etkileyen bir hareket üretmeyi içerir.[23] Demokritos, Menaechmus, Arşimet, Vauban, Desargues, Bernoulli, Monge, Carnot, Poncelet, Perronet, vb.: Devlet biliminin kısıtlayarak, disipline ederek ve toplumsal ya da politik kavramlarını bastırarak kullandığı bu bilginlerin özel durumunu her defasında ele alan bir monografiye gereksinim var.

Pürüzsüz bir uzay olarak deniz gerçekten de savaş makinesinin özel bir problemidir. Virilio'nun gösterdiği gibi, *fleet in being* [donanma varlığı] problemi, yani etkisi herhangi bir noktada su yüzüne çıkabilecek bir girdap hareketiyle açık bir uzayı kaplama görevi denizde ortaya çıkar. Bu bakımdan, ritim üzerine, bu mefhumun kökeni

---

22 Monge ve özellikle Poncelet ile birlikte, duyusal ve hatta uzaysal temsilin (şeritli uzay) sınırları gerçekten de aşılır, ama simgesel bir soyutlama gücünden çok uzay-ötesi bir imgeleme veya sezgi ötesine (süreklilik) doğru aşılır. Bkz. Brunschvicg'in Poncelet hakkındaki yorumu, *Les étapes de la philosophie mathématique*, P.U.F.

23 Michel Serres d'Alembert-Bernoulli karşıtlığını bu açıdan analiz eder (*La naissance de la physique*, s. 105 vd.). Daha çok, iki uzay modeli arasında bir fark söz konusudur: "Akdeniz havzasında su yoktur ve iktidarı elinde bulunduran kişi suyu boşaltan kişidir. Dolayısıyla, akıntının öze dair olduğu ve *clinamen*'in özgürlük gibi göründüğü bu fiziksel dünya tam da bu burgaç nedeniyle zorunlu akışı reddeder. Bilimsel teori tarafından anlaşılmaz, suların efendisi tarafından anlaşılmaz. (...) Büyük Arşimet figürü de bundan kaynaklanır: yüzen cisimlerin ve askeri makinelerin efendisi."

üzerine yapılan son çalışmalar bize tam olarak ikna edici gözükmüyor. Zira bize ritmin dalgaların hareketiyle bir ilgisinin olmadığı, genel olarak "biçimi" ve daha özel olarak da "ölçülü, ahenkli"[24] bir hareketin biçimini tayin ettiği söyleniyor. Oysa ritim ve ölçü asla birbirine karışmaz. Ve eğer atomcu Demokritos ritmi biçim anlamında kullanan yazarlardan biriyse, bunun çok kesin dalgalanma koşulları altında olduğunu ve atomların biçimlerinin her şeyden önce metrik olmayan büyük topluluklar, hava, deniz ve hatta toprak gibi pürüzsüz uzaylar (*magnae res*) oluşturduğunu unutmamalıyız. Gerçekten de nehrin bentler arasındaki akışıyla ya da şeritlendirilmiş bir uzayın biçimiyle ilişkili ölçülü, ahenkli bir ritim vardır; ama aynı zamanda bir akışın akıntılılığıyla, yani bir sıvının pürüzsüz bir uzayı kaplama tarzıyla ilişkili ölçüsüz bir ritim de vardır.

İki bilim, savaş makinesinin göçebebilimiyle devletin kraliyet bilimi arasındaki bu karşıtlık ya da daha doğrusu bu sınır-gerilim farklı uğraklarda, farklı düzeylerde bulunabilir. Anne Querrien'in çalışması biri 12. yüzyılda Gotik katedrallerin inşası, diğeri 18. ve 19. yüzyıllarda köprülerin inşası olmak üzere bu uğraklardan ikisini tespit etmemizi sağlıyor.[25] Gerçekten de Gotik mimari Romanesk kiliselerden daha uzun ve daha yüksek kiliseler inşa etme istencinden ayrılamaz. Hep daha ileriye, hep daha yükseğe... Ama bu fark yalnızca niceliksel değildir, niteliksel bir değişime de işaret eder: Statik biçim-madde ilişkisi dinamik bir malzeme-kuvvet ilişkisi lehine kaybolma eğilimindedir. Taşı, itme kuvvetlerini yakalayıp bileşime sokabilecek ve daha yüksek ve daha uzun tonozlar inşa edebilecek bir malzeme haline getirecek olan kesimdir. Tonoz artık bir biçim değil, taşların sürekli bir çeşitlenme çizgisidir. Sanki Gotik, pürüzsüz bir uzayı fethederken, Romanesk kısmen şeritli bir uzayda kalmaktadır (burada tonoz, paralel sütunların yan yana dizilmesine bağlıdır). Bu durumda, taşların kesimi bir yandan, sınır düzlem olarak işlev gören, zemin düzeyindeki bir yansıtma düzleminden, diğer yandansa bir dizi ardışık kestirimden (kareleme) ya da hacimli taşların çeşitlenmeye sokulmasından ayrılamaz. Elbette, Öklid'in teorematik bilimi, bu girişimi kurmak için düşünülecektir: Rakamlar ve denklemler yüzeyleri ve hacimleri organize edebilen anlaşılabilir biçim olacaktır. Ama, efsaneye göre, Bernard de Clairvaux çok "zor" bulduğu için bundan çabucak vazgeçti ve mathe-lojiden çok bir mathe-grafi olan minör bir bilim olarak tanımlanan Arşimetçi, yansıtmalı ve betimsel bir işlevsel geometrinin özgüllüğünü ortaya koydu. Yoldaşı keşiş-mason Garin

---

24 Bkz. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, "La notion de rythme dans son expression linguistique", s. 327-375. Genellikle belirleyici olduğu düşünülen bu metin hidrolik sorununu hesaba katmadan Demokritos'a ve atomizme başvurduğu ve ritmi bedensel biçimin "ikincil bir uzmanlaşması" haline getirdiği için bize belirsiz görünmektedir.

25 Anne Querrien, *Devenir fonctionnaire ou le travail de l'Etat*, Cerfi. Anne Querrien'in bu kitabından ve yayınlanmamış diğer çalışmalarından yararlanıyoruz.

de Troyes "inisiye"nin uzayda iç içe geçmiş halde bulunan hacimleri çizmesini, sonra kesmesini ve sonra da "kesim çizgisinin denklemi itmesini"[26] sağlayan işlemsel bir hareket mantığına başvurur. Temsil ediliyor değildir, meydana getiriliyor ve katediliyordur. Bu bilimi karakterize eden şey denklemlerin yokluğundan çok onların eninde sonunda oynadıkları çok farklı roldür: Onlar, maddeyi organize eden mutlak iyi biçimler olmak yerine, optimum niteliksel bir hesaplamada malzeme tarafından "itilmiş" halde bulunarak "üretilirler" Tüm bu Arşimet geometrisi en yüksek ifadesine 17. yüzyılda ilginç matematikçi Desargues'la ulaşacak, ama aynı zamanda geçici olarak duraklamaya geçecektir. Akranlarının çoğu gibi Desargues da çok az yazmıştır; yine de pratikte büyük bir etkisi olmuştur ve hepsi de olay-problemlere odaklanan eskizler, taslaklar ve projeler bırakmıştır: "Karanlıkların dersi", "taşların kesilmesi taslak projesi", "bir koninin bir düzlemle karşılaşması türünden olayları ele almak üzerine taslak proje" Öte yandan Desargues kralın sekreteriyle anlaşmazlık yaşadığı gerekçesiyle Paris parlamentosu tarafından mahkûm edilmiş, perspektif uygulamaları yasaklanmıştır.[27] Kraliyet ya da devlet bilimi taşların *şablonlarla* kesilmesini (karelemenin tersi) yalnızca biçim, matematiksel şekiller ve ölçümün sabitlenmiş modelinin önceliğinin yeniden kurulması koşuluyla destekler ve kendine mal eder. Kraliyet bilimi perspefktifi yalnızca statik bir perspektif olarak destekler ve kendine mal eder; tüm buluşsal ve gezgin kapasitelerini yitirmiş, merkezi bir kara deliğe tâbi kılınmış bir perspektiftir bu. Ama Desargues'ın serüveni ya da olayı daha önce Gotik "yoldaşlar"ın toplu olarak yaşadıklarının aynısıdır. Zira Kilise imparatorluk biçimi altında bu göçebebilimin hareketini ciddi bir şekilde kontrol etme gereksinimi hissetmekle kalmamıştır: Tapınak Şövalyeleri'ne yerleri ve nesneleri sabitleme, inşaat alanlarını yönetme ve inşaatı disipline etme görevini vermiştir; ama dahası, kraliyet biçimi altında laik devlet Tapınak Şövalyeleri'ne karşı dönmüş ve her türlü gerekçeyle yoldaşları mahkûm etmiştir, ki bu gerekçelerden en az biri bu işlemsel veya minör geometrinin yasaklanmasıyla ilgilidir.

Anne Querrien aynı hikâyenin bir başka yankısını 18. yüzyılda köprü örneğinde bulmakta haklı mı? O dönemde iş bölümü devlet normlarına göre belirlendiği için koşullar kuşkusuz çok farklıydı. Gerçek şu ki *köprüler ve yollar*la ilgili etkinliklerin tümünde, yollar tümüyle merkezileşmiş bir yönetimin göreviyken, köprüler hâlâ, etkin, dinamik ve kolektif bir deneyleme konusuydu. Trudaine evinde herkese açık, ilginç "genel toplantılar" düzenledi. Perronet Doğu'daki esnek bir modelden esinlendi: Köprü nehri engellememeli ya da tıkamamalıdır. Perronet köprünün ağırlık merkezinin, kalın ve düzenli ayakların şeritli uzayının karşısına, ayakların incelmesini

26 Bkz. Raoul Vergez, *Les illuminés de l'art royal*, Julliard.

27 Desargues, *Œuvres*, Ed. Leiber ("modern geometrinin kurucuları" olarak Desargues, Monge ve Poncelet arasında bir süreklilik kuran Michel Chasles'ın metni de burada yer almaktadır).

ve süreksizliğini, tonozun alçaltılmasını, bütünün hafifliğini ve sürekli çeşitlenmesini koyar. Ama bu girişim kısa sürede ilkelere dair bir muhalefetle karşılaşır. Devlet Perronet'yi okul müdürü olarak atayarak, sıkça uygulanan bir prosedürü izler ve deneylerin kazanımlarını ödüllendirmektense onları engeller. Köprüler ve Yollar Okulu'nun tüm tarihi bu eski ve avam "teşkilat"ın nasıl Madencilik, Bayındırlık ve Politeknik okullarına tâbi olduğunu ve onun etkinliklerinin normalleştirildiğini gösterir.[28] Bu da bizi şu soruya götürüyor: Kolektif *beden* nedir? Ve hiç kuşkusuz bir devletin büyük organları bir yandan bir iktidar ya da işlev üzerinde tekel sahibi olan, diğer yandan da temsilcilerini yerel olarak dağıtan farklılaşmış ve hiyerarşik organizmalardır. Ailelerle özel bir ilişkileri vardır, çünkü aile modeliyle devlet modelini her iki uçtan iletişime sokar ve kendileri de "büyük" memur, kâtip, idareci veya çiftçi "aileleri" olarak yaşarlar. Bununla birlikte, bu organların çoğunda bu şemaya uymayan başka bir şeyin iş başında olduğu görülmektedir. Bu yalnızca onların ayrıcalıklarını inatla savunmaları meselesi değildir. Bu aynı zamanda, karikatür de olsa, hatta çokça çarpıtılmış da olsa, devletin karşısına başka modellerle, başka bir dinamizmle, göçebe bir hırsla çıkarak kendini bir savaş makinesi olarak kurabilme yeteneğidir. Örneğin, çok eski bir *lobi* problemi, değişken hatlara sahip bir grup problemi vardır; onun konumu "etkilemek" istediği devletle ve farklı hedefler doğrultusunda önayak olmak istediği savaş makinesiyle ilişkili olarak çok muğlaktır.[29]

Bir *beden* bir *organizmaya* indirgenemez, bir birlik ruhu [*l'esprit de corps*] da bir organizmanın tinine indirgenemez.[30] Ruh daha iyi değildir ama uçucudur, oysa tin [*l'âme*] yerçekimseldir, ağırlık merkezidir. Kolektif bedenin ve birlik ruhunun askeri kökenine başvurmak gerekir mi? Önemli olan "askerlik"le ilgili kısım değil, daha çok uzak göçebe kökendir. İbn Haldun göçebe savaş makinesini şöyle tanımlar: aileler veya soylar, *artı* birlik ruhu. Savaş makinesinin ailelerle ilişkisi devletinkinden çok farklıdır. Savaş makinesinde aile temel bir hücre değil, bir grup vektörüdür, böylece bir soyağacı belirli bir ailenin, belirli bir uğrakta azami "soydaş dayanışması"nı yerine getirme yeteneğine göre bir başka aileye taşınır. Ailenin bir devlet organizmasındaki yerini belirleyen şey onun kamusal itibarı değil, aksine, gizli dayanışma gücü ya da erdemi ve onun bir savaş birliğindeki itibarını belirleyen, soyağaçlarının karşılık

---

28 Anne Querrien, s. 26-27: "Devlet deneylerin başarısızlığı üzerine mi inşa edilir? (...) Devlet bir şantiye değildir, şantiyeleri kısa ömürlü olmalıdır. Bir tesis toplumsal olarak inşa edilmek için değil, işlevini yerine getirmek için yapılır: Bu bakış açısından devlet yalnızca uygulamak ya da emretmek için para alan ve önceden belirlenmiş bir deney modelini takip etmekle yükümlü olanların inşasına başvurur."

29 "Colbert lobisi" sorunu hakkında bkz. Dessert ve Journet, *Annales*, Kasım 1975.

30 *Corps* sözcüğü Fransızcada *beden, birlik, teşkilat* ve *organ* gibi anlamlara geliyor. Çeviride sürekliliği sağlamak için çoğunlukla *beden* karşılığını tercih etmekle birlikte, bağlama göre *birlik* sözcüğünü de kullanıyorum. *(ç.n.)*

gelen hareketidir.[31] Burada ne organik bir iktidar tekeliyle ne de yerel bir temsille ilgisi olan, ama göçebe bir uzaydaki girdaplı bir bedenin gücüne gönderen bir şey vardır. Ve modern bir devletin büyük organlarını Arap kabileleri olarak düşünmek elbette zordur. Daha çok, kolektif organların daima savaş makinesinin eşdeğerlerini, bazen çok beklenmedik biçimlerde, köprüler, katedraller inşa etmek veya bir yargıda bulunmak veya müzik yapmak, bir bilim, bir teknik oluşturmak gibi belirlenmiş düzenlemelerde yeniden-oluşturan saçaklara veya azınlıklara sahip olmasını kastediyoruz. Bir komutan birliği, taleplerini subaylar organizasyonu ve kıdemli subaylar kurulu aracılığıyla dile getirir. Bir organizma olarak devletin kendi organlarıyla sorun yaşadığı ve bu organların ayrıcalıklar talep ederken, kendilerine rağmen kendilerinin ötesinde bir şeye, kısa bir devrimci âna, deneysel bir atılıma açılmak zorunda kaldığı dönemler daima vardır. Eğilimlerin ve kutupların, hareketlerin doğalarının analiz edilmesini gerektiren karmaşık bir durumdur bu. Noterler grubu bir anda sanki Araplar ya da Hintliler gibi ilerliyor, sonra toparlanıyor ve yeniden-organize oluyordur: birazdan ne olacağını bilemediğimiz bir komik opera (hatta bazen "polis bizimle birlikte!" diye bağırdıkları bile olur).

Husserl *belirsiz*, yani başıboş ya da göçebe morfolojik özlere yönelik bir proto-geometriden söz eder. Bu özler duyulur şeylerden ayırt edilebileceği gibi krallığa ya da imparatorluğa dair ideal özlerden de ayırt edilebilir. Onlarla ilgilenecek olan bilim, proto-geometrinin kendisi başıboşluk anlamında belirsiz olacaktır: Ne duyulur şeyler gibi kesin-olmayan ne de ideal özler gibi kesindir, *kesinlik-dışıdır ve yine de sağlamdır* ("özü gereği kesin-olmayan, tesadüfen değil"). Daire ideal, organik, sabit bir özdür, ama yuvarlak hem daireden hem de yuvarlak şeylerden (bir vazo, bir tekerlek, güneş…) ayrılan belirsiz, akışkan bir özdür. Teorematik bir şekil sabit bir özdür, ama dönüşümleri, biçim-bozulmaları, ablasyonları ve artmaları, tüm çeşitlenmeleri "mercek", "şemsiye", "tuzluk" şeklinde belirsiz ve yine de eksiksiz problematik şekiller

31 Bkz. Ibn Khaldoun, *La Muqaddima*, Hachette [Türkçesi: İbn Haldun, *Mukaddime*, Süleyman Uludağ (çev.), Dergâh Yayınları, 2022]. Bu başyapıtın temel temalarından biri sosyolojik bir sorun olan "birlik ruhu" ve onun muğlaklığıdır. İbn Haldun bedeviliği (etnik bir grup olarak değil, bir yaşam biçimi olarak) yerleşiklik veya kentlilikle karşıtlaştırır. Bu karşıtlığın tüm yönleri arasında, her şeyden önce kamusal ile sırra dair olan arasındaki tersine ilişki vardır: Yalnızca, kent devletinin kamusallığına karşı Bedevi savaş makinesinin bir sırrı var değildir, aynı zamanda ilk durumda "itibar" gizli bir dayanışmadan kaynaklanırken, diğer durumda sır itibar taleplerine tâbi kılınır. İkinci olarak, Bedevilik soyların ve soyağaçlarının hem büyük saflığı hem de hareketliliği üzerinde oynarken, kentlilik, soyları çok saf olmayan ve aynı zamanda katı ve sabit bir hale getirir: Dayanışma bir kutuptan diğerine anlam değiştirir. Üçüncüsü ve en önemlisi, Bedevi soyları bir "birlik ruhu"nu harekete geçirir ve kendilerini yeni bir boyut olarak ona dahil ederler: Bu, sosyalizmin Arapçadaki adının türediği *Asabiyye* veya *İştirak*'tır (İbn Haldun hiçbir devlet kısıtlaması olmayan kabile şefinin "iktidar" yokluğunda ısrar eder). Oysa kentlilik birlik ruhunu iktidarın bir boyutu haline getirir ve onu "otokrasi"ye mal eder.

oluşturur. Görünen o ki, belirsiz özler şeylere şeysellikten daha fazla, *bedenselliğe* dair ve belki de bir birlik ruhu ima eden bir belirlenim veriyor.[32] Peki Husserl bunu neden saf bir bilim olarak değil de bir tür aracı, bir proto-geometri olarak görür? Sınıra her geçiş, olduğu haliyle belirsizliğe aitken, neden saf özleri bir sınıra geçişe bağlı kılar? Burada, daha çok, biçimsel olarak farklı iki bilim anlayışı vardır. Ontolojik açıdan, bir kraliyet biliminin göçebe veya belirsiz bir bilimin içeriğini sürekli kendine mal ettiği ve göçebe bir bilimin kraliyet biliminin içeriklerini sürekli kaçırttığı tek ve aynı etkileşim alanı söz konusudur. Son kertede, önemli olan tek şey sürekli hareket eden sınırdır. Husserl'de (ve aynı zamanda, ters yönde de olsa Kant'ta – dairenin "şeması" olarak yuvarlak), göçebebilimin indirgenemezliğinin çok doğru bir idrakini, ama aynı zamanda bir devlet adamının ya da devletin yanında yer alan birinin kraliyet biliminin yasal ve kurucu önceliğini sürdürme kaygısını buluruz. Bu önceliğin korunduğu her durumda, göçebebilim bilim-öncesi, yarı-bilimsel ya da alt-bilimsel bir kerte haline getirilmiş olur. Ve hepsinden önemlisi, artık bilim ve teknoloji, bilim ve pratik arasındaki ilişkileri anlayamayız, çünkü göçebebilim basit bir teknik veya pratik değil, bu ilişkiler probleminin, kraliyet biliminin bakış açısından çok farklı bir şekilde ortaya konulduğu ve çözüldüğü bilimsel bir alandır. Devlet sürekli ideal çemberler üretir ve onları yeniden üretir, ama bir yuvarlak oluşturmak için bir savaş makinesine gereksinim vardır. Bu yüzden, hem göçebebilimin maruz kaldığı baskıyı hem de kendisini içinde "tuttuğu" etkileşimi anlamak için onun özgül özelliklerinin belirlenmesi gerekiyor.

Göçebebilimin işle ilişkisi kraliyet bilimininkiyle aynı değildir. İş bölümü daha az olduğundan değil, ama farklı olduğundan. Devletlerin "yoldaşlar"la, duvarcı, marangoz, demirci, vb. tipindeki göçebe ya da seyyar gruplarla sürekli sorunlar yaşadıklarını biliyoruz. İşgücünü sabitlemek, yerleşik hale getirmek, iş akışının hareketini düzenlemek, ona kanallar ve boru hatları tahsis etmek, organizma anlamında şirketler kurmak ve geri kalanı için de belli yerlerde işe alınan (zorunlu kölelik hizmeti) veya yoksullardan temin edilen (hayır atölyeleri) insan gücüne başvurmak – bu, hem *bir grup serserinin* hem de *bir göçebe birliğinin* üstesinden gelmeyi üstlenen devletin temel dertlerinden biri olmuştur. Gotik örneğe dönecek olursak, yoldaşların ne kadar çok seyahat ettiklerini, şurada burada katedraller inşa ettiklerini, şantiyeleri doldurduklarını, devletlere kesinlikle uymayan etkin ve edilgin bir güce (hareketlilik ve

32 Husserl'in temel metinleri şunlardır: *Idées*, I, § 74, Gallimard ve *L'origine de la géométrie*, P.U.F (Derrida'nın çok önemli yorumuyla birlikte s. 125-138). Belirsiz ve yine de sağlam bir bilim problemiyle ilgili olarak, Michel Serres'in geometrik bir şekil olan Salinon hakkındaki yorumlarına dayalı formülüne gönderme yapıyoruz: "O sağlam, ama kesinlik-dışıdır. Ve tam, kesin ya da kesin-olmayan değildir. Yalnızca bir metrik, kesinliktir" (*Naissance de la physique*, s. 29). Bachelard'ın *Essai sur la connaissance approchée* (Vrin) adlı eseri kesinlik-dışı olanın bütün bir sağlamlığını oluşturan yaklaşımlar ve prosedürlerle bunların bilimdeki yaratıcı rolü üzerine yapılmış en iyi çalışma olmayı sürdürür.

grev) sahip olduklarını anımsamamız gerekir. Devletin buna yanıtı şantiyeleri yönetmek, "yönetenler"le "yönetilenler" arasındaki fark üzerinden modellediği, zihinselle el emeği, teorikle pratik arasındaki nihai ayrımı tüm iş bölümüne yaymak olmuştur. Kraliyet bilimlerinde olduğu kadar göçebebilimlerinde de bir "düzlem"in varlığına rastlanacaktır, ama bu hiç de aynı şekilde olmaz. Gotik yoldaşın zemin planı kâğıt üzerinde ve şantiye dışında çalışan mimarın metrik düzlemine karşıttır. Tutarlılık ya da bileşim düzlemi bir başka düzleme, organizasyon ve oluşum düzlemine karşıttır. Taşların kareleme yoluyla kesilmesi yeniden üretilecek bir modelin kurulmasını ima eden, kalıplarla taş kesmeye karşıttır. Denilebilir ki artık yalnızca nitelikli işlere gereksinim duyulmuyor değildir, aynı zamanda vasıfsız işler de zorunludur, işin vasıfsızlaştırılması söz konusudur. Devlet entelektüellere ya da tasarımcılara iktidar bahşetmez, aksine, onları yalnızca düşlerde özerkliğe sahip, ancak yine de yeniden üretmekten ya da uygulamaktan başka bir şey yapmayanların elinden tüm gücü almak için yeterli olan, sıkı sıkıya bağımlı bir organ haline getirir. Bu durum devletin kendi yarattığı, ama yeni göçebe ve politik iddialar ortaya koyan bu entelektüeller topluluğuyla sorunlar yaşamasını engellemez. Her durumda, devlet minör bilimleri ve göçebebilimleri sürekli bastırmaya yönlendiriliyorsa, eğer belirsiz özlere ve hattın işlemsel geometrisine karşı çıkıyorsa, bunun nedeni bu bilimlerin kesin-olmayan ya da kusurlu içerikleri ya da büyüsel ya da inisiyatik karakterleri değil, devlet normlarına karşıt bir iş bölümünü ima etmeleridir. Aradaki fark dış-kaynaklı değildir: Bir bilimin ya da bir bilim anlayışının toplumsal alanın organizasyonuna katılma ve özellikle de bir iş bölümüne neden olma tarzı o bilimin kendisinin bir parçasıdır. Kraliyet bilimi hem maddeye dönük organize edici bir biçim hem de biçime dönük hazırlanmış bir madde anlamına gelen bir "maddebiçimli" modelden ayrılamaz. Bu şemanın teknik ya da yaşamdan çok yönetenler-yönetilenler ve sonra da entelektüeller-el emekçileri olarak bölünmüş bir toplumdan nasıl türediği sıklıkla gösterilmiştir. Onu karakterize eden şey, tüm maddenin içeriğin tarafına konması, tüm biçiminse ifadeye geçmesidir. Görünüşe göre göçebebilim, oldukları halleriyle içerikle ifade arasındaki bağlantıya daha dolaysızca duyarlıdır ve bu iki terimden her birinin kendi biçimi ve maddesi vardır. Bu bakımdan, göçebebilim için madde asla hazır ve dolayısıyla homojenleştirilmiş bir madde değildir; özünde (bir içerik biçimi oluşturan) tekilliklerin taşıyıcısıdır. İfade de biçimsel değildir, ama (bir ifade malzemesi oluşturan) ilgili hatlardan ayrılamaz. Göreceğimiz gibi bu bambaşka bir şemadır. Dayanak ve süsleme arasındaki dinamik bağlantının madde-biçim diyalektiğinin yerini aldığı göçebe sanatının en genel karakterini düşünürsek, halihazırda bu durum hakkında bir fikir sahibi oluruz. Dolayısıyla, kendisini hem sanat hem de teknik olarak sunan bu bilimin bakış açısından, iş bölümü tümüyle mevcuttur, ama biçim-madde düalitesini takip etmez (ikili-tek-anlamlı karşılıklılıklarla bile). Daha çok, maddenin tekillikleriyle ifade hatları arasındaki bağlantıları *takip eder* ve doğal

ya da zoraki bu bağlantılar düzeyinde kurulur.[33] Bu, işin ve iş üzerinden toplumsal alanın başka bir organizasyonudur.

Platon'un *Timaios*'undaki gibi, iki bilimsel modelin karşı karşıya konulması gerekecektir.[34] Birinin adı *Compars*, diğerininki *Dispars* olacaktır. *Compars* kraliyet bilimi tarafından ödünç alınan yasal ya da hukuki modeldir. Yasaların araştırılması sabitlerin çıkartılmasından ibarettir, bu sabitler yalnızca değişkenler (denklemler) arasındaki ilişkiler olsa bile. Değişkenlerin değişmez bir biçimi, değişmezin değişken bir maddesi maddebiçimli şemayı kuran şeydir. Ama göçebebilimin bir öğesi olarak *dispars* madde-biçimden çok malzeme-kuvvetlere gönderir. Artık mesele tam olarak değişkenlerden hareketle sabitler çıkarmak değil, değişkenlerin kendilerini sürekli bir çeşitlenme durumuna sokmaktır. Eğer hâlâ denklemler varsa, bunlar uygunluklar, eşitsizlikler, cebirsel biçime indirgenemeyen diferansiyel denklemlerdir ve onların kendileri çeşitlenmenin duyulur bir sezgisinden ayrılamazlar. Genel bir biçim oluşturmak yerine maddenin tekilliklerini yakalar ya da belirlerler. Bireyleşmeleri maddeyle biçimin bileşimi olarak "nesne" aracılığıyla değil, olaylar ya da *hecceite*'ler aracılığıyla işletirler. Belirsiz özler *hecceite*'lerden başka bir şey değildir. Tüm bu açılardan, *logos* ile *nomos*, yasa ile *nomos* arasında bir karşıtlık vardır ve bu da yasanın hâlâ "çok fazla ahlaki bir tat" taşıdığını düşündürtür. Bununla birlikte, yasal modelin, kuvvetleri, kuvvetler oyununu yadsıdığı söylenemez. Bunu, *compars*'a karşılık gelen homojen uzayda görebiliriz. Homojen uzay hiçbir şekilde pürüzsüz bir uzay değildir, aksine şeritli uzayın biçimidir. *Sütunların* uzayı. Cisimlerin düşüşü, yerçekiminin dikeyleri, paralel dilimler halindeki maddenin dağılımı, akış halinde olanın yapraklı ya da ince tabakalı akıntısıyla şeritlenir. Bu paralel dikeyler kendisini her yerde iletişime sokabilen, diğer tüm boyutları biçimlendirebilen, tüm uzayı tüm doğrultularıyla şeritlendirebilen ve böylece onu homojen hale getirebilen bağımsız bir boyut oluşturmuştur. İki nokta arasındaki dikey mesafe diğer iki nokta arasındaki yatay mesafe için karşılaştırma kipi sağlar. Bu anlamda evrensel çekim iki cisim arasındaki ikili-tek-anlamlı

---

33 Gilbert Simondon maddebiçimli şemanın ve onun toplumsal önkabullerinin analizini ve eleştirisini çok ileri götürmüştür ("biçim, emreden insanın kendi içinde düşündüğü ve emirlerini verirken olumlu bir şekilde ifade etmek zorunda olduğu şeye karşılık gelir: Biçim bu nedenle ifade edilebilir olanın düzenindedir"). Simondon bu biçim-madde şemasının karşısına dinamik bir şemayı, bir sistemin tekillikleri-kuvvetleri veya enerjik koşullarıyla donatılmış maddeyi koyar. Bu da bilim ve teknik arasındaki ilişkinin tümüyle farklı bir şekilde kavranmasına yol açar. Bkz. *L'individu et sa genèse physico-biologique*, P.U.F., s. 42-56.

34 Platon *Timaios*'ta (28-29) Oluş'un yalnızca kopyaların ya da yeniden-üretimlerin kaçınılmazlığı olmadığını, aynı zamanda Özdeş ve Tek-biçimli olanla rekabet eden bir model olduğunu kısaca ele alır [Türkçesi: Platon, *Timaios*, Furkan Akderin (çev.), Say Yayınları, 2020]. Bu varsayımdan yalnızca onu dışlamak için söz eder; eğer oluş bir modelse, modelle kopya, modelle yeniden-üretim düalitesinin ortadan kalkmakla kalmadığı, aynı zamanda model ve yeniden-üretim kavramlarının da tüm anlamlarını yitirme eğiliminde olduğu doğrudur.

karşılıklılığı düzenlediği ölçüde tüm yasaların yasası olacaktır; ve bilim her yeni bir alan keşfettiğinde, bunu çekim alanı kipinde biçimlendirmeye çalışacaktır. Kimya bile ancak ağırlık mefhumunun tüm bir teorik kuruluşuyla birlikte kraliyet bilimi haline gelir. Öklid uzayı ünlü paralellik varsayımına dayanır, ama paralellikler her şeyden önce yerçekimseldir ve yerçekiminin bu uzayı doldurduğu varsayılan bir cismin tüm öğeleri üzerinde uyguladığı kuvvetlere karşılık gelir. Tüm bu paralel kuvvetlerin ortak doğrultusunu değiştirdiğimizde ya da cismi döndürdüğümüzde (*ağırlık merkezi*), değişmeden kalan şey bunların toplamının uygulama noktasıdır. Kısacası, öyle görünüyor ki, yerçekimi kuvveti tabakalı, şeritli, homojen ve merkezileşmiş bir uzayın temelinde yer alır; tam olarak, metrik denilen, ağaç-yapılı çoklukları koşullandırır; bunların büyüklükleri durumlardan bağımsızdır ve birimler ya da noktaların (bir noktadan diğerine hareketlerin) yardımıyla ifade edilirler. Bilim insanları 19. yüzyılda metafizik değil, ama tam da bilimsel bir kaygıdan dolayı, sık sık kendilerine tüm kuvvetlerin yerçekimine, daha doğrusu ona evrensel bir değer (tüm değişkenler için sabit bir ilişki), ikili-tek-anlamlı bir kapsam (her defasında iki cisim ve daha fazlası değil…) veren çekim biçimine indirgenip indirgenemeyeceğini sorarlar. Tüm bilimlerin içsellik biçimidir bu.

Diğer her şey *nomos* ya da *dispars*'tır. Bu, diğer kuvvetlerin yerçekimini çürüttüğü ya da çekimle çeliştiği anlamına gelmez. Öte yandan ona karşıt olmadıkları doğruysa da ondan türemezler ya da ona bağlı değildirler, ama daima ek olan olaylara ya da "değişken duygulamlara" tanıklık ederler. Ne zaman bir *alan* onu biçim ya da nesne mefhumundan çok daha önemli bir mefhum haline getiren koşullar altında bilime açılsa, bu alan ilk başta kendisini çekim mefhumuna ve yerçekimi kuvvetleri modeline indirgenemez olması üzerinden olumlamıştır – onlarla çelişmiyor olsa da. Bir "fazlalığı" ya da bir aşırılığı olumlamış ve kendisini bu aşırılığa, bu sapmaya yerleştirmiştir. Kimya kimyasal denklemlerin karakterini değiştiren, örneğin elektrik gibi başka tipte ağırlık bağlarının kuvvetinin eklenmesiyle belirleyici bir ilerleme kaydeder.[35] Ama hızın en basit ele alınışlarının dikey düşüşle eğrisel hareket arasındaki ya da daha genel olarak doğruyla eğri arasındaki farkı, diferansiyel *clinamen* ya da en küçük sapma, azami aşırılık türleri altında zaten devreye soktuğu fark edilecektir. Pürüzsüz uzay tam olarak en küçük sapmanın uzayıdır: Bu yüzden de yalnızca sonsuzca komşu noktalar arasında homojendir ve komşulukların bağlanması belirlenmiş

35 Aslında durum açıkça daha komplekstir ve yerçekimi baskın modelin tek karakteri değildir: Yerçekimine ısı eklenir (halihazırda kimyada yanma ağırlığa eklenmektedir). Ama bu durumda bile, "termal alanın" yerçekimi alanından ne ölçüde saptığını ya da tam tersine ona ne ölçüde dahil olduğunu bilmek oldukça sorunluydu. Tipik bir örnek Monge tarafından verilmiştir: Isıyı, ışığı ve elektriği "cisimlerin değişken etkilenimleri"yle ilişkilendirerek başlar, ki bunlar "özel fiziğin" ilgi alanıdır, oysa genel fizik uzam, yerçekimi ve yer değiştirmeyle ilgilenir. Monge ancak daha sonra tüm alanları genel fizikte birleştirdi (Anne Querrien).

herhangi bir yoldan bağımsız olarak meydana gelir. Bu, şeritli Öklid uzayındaki gibi görsel bir uzay olmaktan çok, küçük eylemlerden oluşan bir temas uzayı, dokunsal ya da manuel bir uzaydır. Pürüzsüz uzay olukları veya kanalları olmayan bir alandır. Bir alan, heterojen bir pürüzsüz uzay çok özel bir çokluk tipine bağlıdır: uzayı "saymadan" kaplayan ve yalnızca "üzerlerinde dolaşılarak keşfedilebilen" metrik olmayan, merkezsiz, köksapsı çokluklar. Kendilerinin dışındaki bir uzay noktasından gözlenebilme görsel koşulunu karşılamazlar: Buna örnek Öklid uzayına karşıt sesler ve hatta renkler sistemidir.

Hızla yavaşlık, süratle ağırlık, *Celeritas*'la *Gravitas* karşı karşıya konulduğunda, bu ne niceliksel bir karşıtlık ne de mitolojik bir yapı olarak görülmelidir (Dumézil bu karşıtlığın mitolojik önemini tam da devlet aygıtı açısından, onun doğal "yerçekimi" açısından göstermiş olsa da). Karşıtlık hem niteliksel hem de bilimseldir, bu bakımdan da hız genel olarak bir hareketin yalnızca soyut karakteri değildir, aynı zamanda düşme ya da yerçekimi çizgisinden az da olsa sapan hareketli bir cisimde somutlaşır. *Yavaş ve hızlı, hareketin niceliksel dereceleri değil*, birincisinin hızı ve ikincisinin gecikmesi ne olursa olsun, *iki tip nitelendirilmiş harekettir*. Doğrusu, bırakılan ve düşen bir cismin, ne kadar hızlı olursa olsun, bir hıza sahip olduğu söylenemez, daha çok, düşen cisimler yasasına göre sonsuza kadar azalan bir yavaşlığa sahip olduğu söylenebilir. Uzayı şeritlendiren ve bir noktadan diğerine giden tabakalı hareket ağırdır; ama hızlılık, sürat yalnızca asgari olarak sapan ve o andan itibaren pürüzsüz bir uzayı kaplayarak, onun kendisini çizerek girdaplı bir tutum edinen hareket için söylenebilir. Bu uzayda, madde-akış artık paralel dilimler halinde kesilemez ve hareket artık noktalar arasındaki ikili-tek-anlamlı ilişkilerle tanımlanamaz. Bu anlamda, yerçekimi-sürat, ağır-hafif, yavaş-hızlı arasındaki niteliksel karşıtlık ölçülebilir bir bilimsel belirleme rolünü değil, bilimle eş-uzanımlı olan ve iki modelin hem ayrılmasını hem karışmasını, birbirlerine olası nüfuz edişlerini, birinin ya da diğerinin egemenliğini, birbirlerinin alternatiflerini düzenleyen bir koşul rolünü oynar. Ve ne tür karışımlar ve bileşimler söz konusu olursa olsun, Michel Serres alternatif terimini vurgulayarak en iyi formülü önerir: "Fizik iki bilime indirgenmiştir: genel bir yollar ve patikalar teorisi ve küresel bir akış teorisi."[36]

İki tip bilimi ya da bilimsel yaklaşımı karşıtlaştırmamız gerekiyor: Bunlardan biri "yeniden üretmek", diğeriyse "takip etmek"ten ibarettir. Biri yeniden-üretim, yineleme ve tekrar-yinelemeyi içerirken; gezinmeyi içeren diğeri gezgin, seyyar bilimlerin tümü olacaktır. Gezinme çok kolay bir şekilde tekniğin bir koşuluna ya da bilimin uygulanması ve doğrulanmasına indirgenebilir. Oysa durum bu değildir: *Takip etmek yeniden üretmekle kesinlikle aynı şey değildir* ve asla yeniden üretmek için takip edilmez. Yeniden-üretim ideali, tümdengelim ya da tümevarım her zaman, her yerde

36 Michel Serres, *La naissance de la physique*, s. 65.

kraliyet biliminin bir parçasıdır ve zaman ve yer farklarını, sabit biçimi yasayla tam olarak ortaya konan çok sayıda değişken olarak ele alır: Aynı koşullar sağlanırsa ya da çeşitli koşullarla değişken fenomenler arasında aynı sabit ilişki kurulursa, aynı fenomenlerin üretilmesi için yerçekimsel ve şeritli bir uzay yeterlidir. Yeniden üretmek yeniden-üretilmiş-olana dışsal, sabit bir *bakış* açısının kalıcılığını ima eder: kıyıda durup akışı izlemek. Oysa takip etmek yeniden-üretme idealinden başka bir şeydir. Daha iyi değil, ama başka bir şey. Bir biçimin keşfini değil de bir maddenin ya da daha doğrusu bir malzemenin "tekilliklerini" aradığımızda, bir sürat alanına girmek için yerçekimi kuvvetinden kaçtığımızda, belirli bir doğrultusu olan tabakalı bir akışın akıntısını seyretmeyi bıraktığımızda ve girdaplı bir akış tarafından sürüklendiğimizde, sabitleri çıkarmak yerine değişkenlerin sürekli çeşitlenmesiyle meşgul olduğumuzda, vb. takip etmek zorunda kalırız. Ve Yeryüzü'nün anlamı tümüyle değişir: Yasal modele göre, bir bakış açısı üzerinde, bir alanda, bir dizi sabit ilişkiye göre kendimizi sürekli yeniden-yerliyurtlulaştırırız; ama seyyar bir modeli takip ettiğimizde, yeryurdun kendisini oluşturan ve genişleten şey yersizyurtsuzlaşma sürecidir. "İlk bitkinize gidin ve orada yağmurun meydana getirdiği suyun akışını dikkatlice gözlemleyin. Yağmur tohumları alıp götürmüş olmalı. Suyun kazdığı olukları takip edin, böylece akışın yönünü bileceksiniz. Sonra o yönde sizin bitkinizden en uzakta olan bitkiyi arayın. Bu ikisi arasında yetişenlerin hepsi sizindir. Daha sonra (...) yeryurdunuzu genişletebilirsiniz..."[37] *Tekilliklerin çok sayıda "ilinek"* (problem) *olarak dağıldığı bir vektörler alanında bir akışı takip etmekten oluşan seyyar, gezgin bilimler vardır.* Örneğin: İlkel metalürji neden zorunlu olarak seyyar bir bilimdir ve demircilerin yarı-göçebe bir statüye sahip olduğunu gösterir? Bu tür örneklerde hâlâ bir noktadan diğerine (bunlar tekil noktalar olsalar bile) kanallar aracılığıyla gidildiği ve akışın kısımlar halinde kesilebildiği yönünde itiraz edilebilir. Ancak bu yalnızca, seyyar prosedürler ve süreçler zorunlu olarak şeritli bir uzayla ilişkili olduğu, onları modellerinden yoksun bırakan, kendi modeline tâbi kılan ve onların yalnızca bir "teknik" veya "uygulamalı bilim" olarak kalmalarına izin veren kraliyet bilimi tarafından sürekli biçimlendirildiği ölçüde doğrudur. Genel bir kural olarak, pürüzsüz bir uzay, bir vektörler alanı, metrik olmayan bir çokluk daima bir "*compars*"a tercüme edilebilirdir ve de zorunlu olarak tercüme edilir: pürüzsüz uzayın her noktasında, yeterli sayıda boyutla donatılmış bir teğet Öklid uzayını konumlandıran ve yeniden-konumlandıran ve çokluğu bir "dolaşarak keşfetme"[38] tarzında takip etmeye devam etmek yerine, bu homojen ve şeritli

37 Castaneda, *L'herbe du diable et la petite fumée*, s. 160.

38 Albert Lautman örneğin Riemann uzaylarının Öklidyen bir birleşimi iki komşu vektörün paralelliğini sürekli olarak tanımlayabilecek şekilde nasıl kabul ettiğini çok açık bir şekilde göstermiştir; bu nedenle, bir çokluğu dolaşarak keşfetmek yerine, onu "yeterince boyutlu bir Öklidyen uzaya batmış olarak" düşünmek gerekir. Bkz. *Les schémas de structure*, Hermann, s. 23-24, 43-47.

yeniden-üretim uzayına dalmış olarak ele alan ve iki vektörün paralelliğini yeniden ortaya koyan temel bir işlem. Bu, *logos*'un ya da yasanın *nomos* üzerindeki zaferidir. Ama tam da işlemin kompleksliği, üstesinden gelmesi gereken direnci gösterir. Seyyar yaklaşımı ve süreci kendi modeline her döndürdüğümüzde, noktalar her türlü ikili-tek-anlamlı ilişkiyi dışlayan tekillikler olarak konumlarını yeniden kazanmakta, akış her türlü vektör paralelliğini dışlayan eğrisel ve girdaplı tutumunu yeniden bulmakta, pürüzsüz uzay artık homojen ve şeritli olmasına izin vermeyen temas özelliklerini yeniden kazanmaktadır. Seyyar ya da gezgin bilimlerin yeniden-üretici kraliyet bilimlerinde tamamen içselleştirilmelerine izin vermeyen bir akım daima vardır. Devlet bilimcilerinin sürekli mücadele ettikleri, içlerine aldıkları ya da ittifak kurdukları bir seyyar bilimci tipi vardır, öyle ki bilim ve tekniğe dair yasal sistemde ona küçük bir konum vermeyi bile önerebilirler.

Bu, seyyar bilimlerin akıldışı yaklaşımlarla, gizemle, sihirle daha fazla iç içe olduğu anlamına gelmez. Bu yalnızca geçerliliklerini yitirdiklerinde meydana gelir. Öte yandan, kraliyet bilimleri de çok sayıda rahiplik ve büyüyle çevrilidir. İki model arasındaki rekabette daha belirgin olan şey seyyar ya da göçebebilimlerin bilimin özerk bir güç kazanmasını ve hatta gelişmesini amaçlamadığıdır. Bunu yapacak araçları yoktur, çünkü tüm işlemlerini sezgi ve inşanın duyulur koşullarına tâbi kılarlar, maddenin akışını *takip eder*, pürüzsüz uzayı *çizer ve birleştirirler*. Her şey gerçekliğin kendisiyle karışan nesnel bir dalgalanma bölgesinde yakalanmıştır. İnceliği, hassaslığı ne olursa olsun, "yaklaşık bilgi" çözdüğünden daha fazla problem ortaya koymasına neden olan duyusal ve hassas değerlendirmelere tâbi olmaya devam eder: Problematik, onun tek kipi olmaya devam eder. Kraliyet bilimine, onun teorematik veya aksiyomatik gücüne ait olan şeyse aksine, tüm işlemleri sezginin koşullarından kopartıp onlardan iç-kaynaklı gerçek kavramlar veya "kategoriler" meydana getirmektir. Tam da bu yüzden bu bilimde yersizyurtsuzlaşma kavramlar aygıtı üzerinde bir yeniden-yerliyurtlulaşmayı içerir. Bu kategorik, apodiktik aygıt olmasaydı, diferansiyel işlemler bir fenomenin evrimini takip etmek zorunda kalırlardı; dahası, deneyler açık havada yapıldığından ve yapılar zemin düzeyinde inşa edildiğinden, onları istikrarlı modeller haline getirecek koordinatlara asla sahip olamazdık. Bu gerekliliklerden bazıları "güvenlik" terimlerine tercüme edilir: Orléans ve Beauvais katedralleri 12. yüzyılın sonunda çökmüştür ve seyyar bilim yapılarında kontrol hesaplamalarını yapmak zordur. Ama güvenlik temelde devletin teorik normlarının ve politik idealin bir parçası olsa da, aynı zamanda başka bir şey daha söz konusudur. Seyyar bilimler tüm yaklaşımları sayesinde hesaplamanın olanaklarını çok hızlı bir şekilde aşarlar: Yeniden-üretim alanını taşıran bu fazlalığa yerleşir, bu bakış açısından hızla aşılmaz zorluklarla karşılaşır ve sonunda bu zorlukları işin özünü yakalayan bir işlemle çözerler. Çözümlerin, onları özerk olmamaları üzerinden kuran bir dizi etkinlikten gelmesi beklenir. Oysa yalnızca kraliyet bilimi kavramlar aygıtını veya bilimin özerkliğini (deneysel

bilim de dahil olmak üzere) tanımlayan bir metrik güce sahiptir. Seyyar uzayları bir homojenlik uzayıyla birleştirme zorunluluğu buradan doğar; bu olmasaydı, fizik yasaları uzaydaki belirli noktalara bağlı kalırdı. Ama bu bir tercümeden ziyade bir kuruluş meselesidir: Seyyar bilimlerin ortaya koymadıkları ve ortaya koyacak araçlara sahip olmadıkları şey tam da bu kuruluştur. Seyyar bilimler iki bilimin etkileşim alanında *problemler icat etmekle* kendilerini sınırlarlar; bu problemlerin çözümü bir dizi kolektif ve bilim-dışı etkinliğe gönderecektir, oysa *bilimsel çözüm* aksine, kraliyet bilimine ve kraliyet biliminin, problemi önce kendi teorik aygıtına ve çalışma organizasyonuna taşıyarak dönüştürme tarzına bağlıdır. Biraz Bergson'daki sezgi ve zekâya benzer bu, yalnızca zekâ sezginin ortaya koyduğu, ama onun maddeyi *takip eden* bir insanlığın niteliksel etkinliklerine havale etmekle yetineceği problemleri biçimsel olarak çözecek bilimsel araçlara sahiptir...[39]

Problem II: Düşünceyi devlet modelinden çıkarmanın bir yolu var mıdır?
Önerme IV: Savaş makinesinin dışsallığı sonunda nooloji tarafından kanıtlanır.[40]

Bazen düşünce içeriklerini fazla konformist oldukları için eleştirdiğimiz olur. Ama soru her şeyden önce biçimin kendisiyle ilgilidir. Düşüncenin kendisi devlet aygıtından ödünç alacağı ve ona hedefler, yollar, kanallar, organlar, yani bütün bir *organonu* sabitleyecek olan bir modele halihazırda uygun olacaktır. Böylece tüm düşünceyi kapsayacak bir "nooloji"nin özel nesnesi olacak ve düşüncede gelişen devlet biçimi gibi olacak olan bir düşünce imgesi söz konusu olacaktır. Bu imgenin, tam da egemenliğin iki kutbuna gönderme yapan iki başı vardır: büyülü kapma, ele geçirme ya da bağlama yoluyla işleyen, bir temelin (*muthos*) etkililiğini oluşturan, doğru-düşünmenin *imperium*'u; bir temelin (*logos*) yaptırımını taşıyan, yasal ve hukuki bir organizasyon oluşturan, anlaşma ya da sözleşme yoluyla işleyen, özgür ruhlardan oluşan bir cumhuriyet. Bu iki kafa klasik düşünce imgesinde sürekli birbirine karışır:

---

39 Bergson'a göre, sürekli etkileşim halinde olan sezgiyle zekâ arasındaki ilişki çok komplekstir. Aynı şekilde Bouligand'ın temasına da gönderme yapabiliriz: İki matematiksel öğe, "problem" ve "global sentez", düalitelerini ancak global sentezin her defasında problemin onsuz genel bir çözümünün olamayacağı "kategorileri" sabitlediği bir etkileşim alanına girerek geliştirirler. Bkz. *Le déclin des absolus mathématico-logiques.*

40 Deleuze'ün *Anlamın Mantığı*'nda ve *Fark ve Tekrar*'da geliştirdiği "nooloji" düşünce imgelerinin incelenmesi anlamına geliyor. Deleuze'e göre, Husserl'in *noeisis* (edimin öznel yönü) ile *noema* (edimin nesnel yönü) ayrımının ötesinde saf ilişkisel biçimler vardır. Nooloji fikirlerin incelenmesi (ideoloji) ve belirimlerin incelenmesi (fenomenoloji) ile sınırlandırılamayacak bir çalışma alanı olarak bu tür biçimleri çalışır. Bu, *Bin Yayla*'da özgün bir tarihsellik içinde kavranır. Nooloji, imleyen sistemlerin ortaya çıkışına göre düşünceyi hem bir iktidar hem de bir potansiyellik problemi olarak ele alır. Son kertede asıl önemli olan düşüncenin imgesiz haline ulaşabilmektir. *(ç.n.)*

"Prensin en yüce Varlık fikri olduğu bir özgür ruhlar cumhuriyeti." Ve eğer iki kafa birbirine karışıyorsa, bu yalnızca aralarında pek çok aracı ya da geçiş olduğu için ve biri diğerini hazırladığı ve diğeri onu kullanıp muhafaza ettiği için değil, aynı zamanda zıt ve tamamlayıcı olmaları bakımından birbirleri için zorunlu olmalarındandır. Bununla birlikte, birinden diğerine geçmek için tamamen farklı doğadan bir olayın, ikisinin "arasında" olan ve imgenin dışında saklanan, dışarıda meydana gelen bir olayın gerekli olduğu göz ardı edilemez.[41] Ama imgeye sadık kalırsak, bize bir doğruluk *imperium*'undan ve bir özgür ruhlar cumhuriyetinden her söz edildiğinde, bunun basit bir metafor olmadığı anlaşılır. Bu, düşüncenin bir ilke ya da içsellik biçimi olarak, bir katman olarak oluşmasının koşuludur.

Düşüncenin bundan ne kazandığı açıktır: kendi başına asla sahip olamayacağı bir ağırlık, devlet de dahil olmak üzere her şeyi kendi etkililiği ya da yaptırımıyla varmış gibi gösteren bir merkez. Ama devlet de bundan daha az kazançlı çıkmaz. Devlet biçimi düşüncede kendini bu şekilde geliştirirken gerçekten de önemli bir şey kazanır: bütünlüklü bir uzlaşı. Yalnızca düşünce ilkece evrensel bir hukuk devleti kurgusunu icat edebilir, devleti hukuki evrensellik düzeyine yükseltebilir. Sanki egemen tüm ekümeni kapsayarak dünyada tek başına kalmış ve artık tek meselesi edimsel ya da potansiyel özneler olmuş gibidir. Artık sorun güçlü dışsal organizasyonlar ya da yabancı gruplar değildir: Devlet doğa durumuna geri döndürülen asi öznelerle kendi rızalarıyla onun biçimine geri dönen özneleri ayıran tek ilke haline gelir. Eğer düşüncenin devlete dayanması ilginçse, devletin kendisini düşünceye yayması ve ondan benzersiz, evrensel bir biçimin yaptırımını alması da bir o kadar ilginçtir. Devletin özelliği bir olgudan fazlası değildir; aynı şekilde olası sapkınlığı veya kusurluluğu da. Zira modern devlet ilkece "bir topluluğun akılcı ve makul organizasyonu" olarak tanımlanacaktır: Topluluğun geriye kalan tek özelliği içsel ya da ahlakidir (*bir halkın ruhu*), organizasyonuysa onun bir evrenselin uyumuna katkıda bulunmasını sağlar (*mutlak ruh*). Devlet düşünceye bir içsellik biçimi verir, ama düşünce bu içselliğe bir evrensellik biçimi verir: "Dünya çapındaki organizasyonun amacı birtakım özgür devletlerin içindeki makul bireylerin tatminidir." Bu, devletle akıl arasında gerçekleşen ilginç bir değiştokuştur, ancak bu değiştokuş aynı zamanda analitik bir önermedir, çünkü gerçekleştirilen akıl hukuk devletiyle tanımlanır, tıpkı olgusal devletin aklın oluşu olması gibi.[42] Modern denilen felsefede ve modern ya da akılcı denilen devlette

41 Marcel Detienne, *Les maîtres de vérité dans la Grèce archaïque*, Maspero. Detienne Dumézil'e göre egemenliğin iki yönüne karşılık gelen bu iki düşünce kutbunu açıkça ortaya çıkartmıştır: despotun ya da "denizin yaşlı adamı"nın büyülü-dinsel sözü, kentin diyalog-sözü. Yunan düşüncesinin ana karakterleri (Şair, Bilge, Fizikçi, Filozof, Sofist...) yalnızca bu kutuplarla ilişkili olarak konumlanmakla kalmazlar, Detienne bu ikisinin arasına geçişi veya evrimi sağlayan belirli bir Savaşçılar grubunu da sokar.

42 Resmi politika felsefesinde canlı kalan ve düşünceyle devletin kaderini birbirine bağlayan sağcı bir Hegelcilik vardır. Kojève (*Tyrannie et sagesse*, Gallimard) ve Eric Weil (*Hegel et l'Etat; Philosophie*

her şey yasa koyucunun ve öznenin etrafında döner. Devlet yasa koyucuyla özneyi öyle biçimsel koşullarda birbirinden ayırmalıdır ki, düşünce de kendi payına onların özdeşliğini düşünebilsin. Her zaman itaat edin, zira ne kadar çok itaat ederseniz, o kadar çok efendi olursunuz, çünkü yalnızca saf akla, yani kendinize itaat edersiniz... Felsefe kendisine temel rolünü biçtiğinden beri, yerleşik iktidarları kutsamaktan ve yetiler öğretisini devlet iktidarının organlarına aktarmaktan vazgeçmemiştir. Ortak duyu [sağduyu], *Cogito*'nun merkezi olarak tüm yetilerin birliği mutlağa taşınan devlet uzlaşımıdır. Bu, Hegelcilik tarafından ele alınan ve geliştirilen Kantçı "kritiğin" büyük işlemiydi. Kant işlevi daha iyi kutsamak için kötüye kullanımları eleştirmekten asla vazgeçmemiştir. Filozofun bir kamu profesörü ya da devlet memuru haline gelmesi şaşırtıcı değildir. Devlet biçimi bir düşünce imgesini esinlediğinde her şey hallolur. İyilik karşılıksız kalmaz. Ve hiç kuşkusuz, bu biçimin çeşitlenmelerine bağlı olarak, imgenin kendisi de farklı hatlar kazanır: O, filozofu her zaman tasarlamamış ya da belirlememiştir ve her zaman da tasarlamayacaktır. Büyülü bir işlevden akılcı bir işleve geçilebilir. Şair arkaik imparatorluk devletiyle ilişkili olarak imge eğitmeni rolünü oynamış olabilir.[43] Modern devletlerde sosyolog filozofun yerini alabilmiştir (örneğin Durkheim ve takipçileri cumhuriyete laik bir düşünce modeli vermek istediklerinde). Bugün bile psikanaliz büyülü bir geri dönüşle, Yasa'nın düşüncesi olarak *Cogitatio universalis* rolünü oynama iddiasındadır. Ve daha pek çok rakip ve hak iddiacısı vardır. İdeolojiyle karıştırılmaması gereken *nooloji* tam olarak düşünce imgelerinin ve onların tarihselliğinin incelenmesidir. Bir bakıma, bunun pek az önem taşıdığı ve bu düşüncenin sadece gülünecek kadar ciddi olduğu söylenebilir. Ama onun tek istediği şey de budur: onu ciddiye almamamız, çünkü o bizim yerimize daha iyi düşünebilir ve daima yeni memurlarını yaratabilir ve insanlar düşünceyi ne kadar az ciddiye alırlarsa, o kadar çok devletin istediği gibi düşünürler. Gerçekten de hangi devlet adamı o küçük olanaksız şeyi, düşünür olmayı düşlememiştir?

Ama *noolojinin* edimleri şiddetli, görünümleri süreksiz, varoluşu tarih boyunca hareketli olan karşı-düşüncelerle karşı karşıya gelir. Bunlar, kamu profesörüne karşıt bir "özel düşünürün" edimleridir: Kierkegaard, Nietzsche ve hatta Şestov... Nerede yaşarlarsa yaşasınlar, orası bozkır ya da çöldür. İmgeleri yok ederler. Belki de Nietzsche'nin *Eğitimci Olarak Schopenhauer*'i, düşünce imgesine ve onun devletle ilişkisine

---

politique, Vrin) bunun son temsilcileridir. Hegel'den Max Weber'e kadar, modern devletin hem akılcı-teknik hem de makul-insani bir varlık olarak Akıl'la ilişkisi üzerine bütün bir düşünce çizgisi gelişmiştir. Arkaik imparatorluk devletinde zaten mevcut olan bu akılsallığın yöneticilerin kendi *optimum*'u olduğuna itiraz edilirse, Hegelciler akılcı-makul olanın herkesin asgari katılımı olmadan var olamayacağı yanıtını verirler. Ama soru daha çok, akılcı-makul olanın biçiminin ona zorunlu olarak "akıl" verecek şekilde devletten çıkarılıp çıkarılmadığıdır.

43 "Egemenliğin memuru olarak" antik şairin rolü hakkında bkz. Dumézil, *Servius et la Fortune*, s. 64 vd., ve Detienne, *Les maîtres de vérité dans la Grèce archaïque*, s. 17 vd.

yönelik en büyük eleştiridir. Bununla birlikte, "özel düşünür" tatmin edici bir ifade değildir, çünkü o, bir içselliği abartır, oysa asıl söz konusu olan *dışarının düşüncesidir*.[44] Düşünceyi dışarıyla, dışarının kuvvetleriyle dolaysız bir ilişki içine sokmak, kısacası düşünceyi bir savaş makinesi haline getirmek kesin prosedürleri Nietzsche'de incelenebilecek tuhaf bir girişimdir (örneğin aforizma maksimden çok farklıdır, çünkü bir maksim okumuşlar cumhuriyetinde, devletin organik bir edimi ya da egemen bir yargı gibidir, oysa bir aforizma anlamını daima yeni bir dışsal kuvvetten, onu fethetmesi ya da ona boyun eğdirmesi, onu kullanması gereken son bir kuvvetten bekler). Ayrıca başka bir gerekçeden dolayı da "özel düşünür" iyi bir ifade değildir: Zira bu karşı-düşüncenin mutlak bir yalnızlığa tanıklık ettiği doğruysa bile, bu, çölün kendisi gibi son derece kalabalık bir yalnızlıktır, ipliğini gelecek bir halka şimdiden bağlayan, bu halkı çağıran ve bekleyen, hâlâ eksik olsa da yalnızca onun aracılığıyla ortaya çıkan bir yalnızlıktır... "Bizi taşıyacak bir halkımız olmadığından bu son kuvvetten yoksunuz. Bu halk desteğini arıyoruz..." Her düşünce halihazırda bir kabiledir, bir devletin karşıtıdır. Ve düşünceye dönük böyle bir dışsallık biçimi içsellik biçiminin hiçbir şekilde simetriği değildir. Aslına bakarsanız, simetri yalnızca farklı içsellik kutupları ya da odakları arasında vardır. Ama düşüncenin dışsallık biçimi – daima kendisine dışsal kuvvet ya da son kuvvet, *n*'inci güç – hiçbir şekilde, devlet aygıtından esinlenen imgeye karşıt olacak bir *başka imge* değildir. Aksine, imgeyi *ve* kopyalarını, modeli *ve* yeniden-üretimlerini, düşünceyi bir Doğruluk, Adalet ya da Hukuk modeline (Kartezyen doğruluk, Kantçı adalet, Hegelci hukuk, vb.) tâbi kılmaya dönük her türlü olasılığı yok eden kuvvettir. Bir "yöntem" *cogitatio universalis*'in şeritli uzayıdır ve bir noktadan diğerine takip edilmesi gereken bir yolu çizer. Ama dışsallık biçimi düşünceyi, onu sayabilmeksizin kaplamak zorunda olduğu ve olanaklı bir yöntemi, düşünülebilir bir yeniden-üretimi olmayan, yalnızca aktarımları, *intermezzo*'ları, yeniden-dirilmeleri olan pürüzsüz bir uzaya koyar. Düşünce Vampir gibidir, ne bir model oluşturacak ne de bir kopya yapacak bir imgesi vardır. Zen'in pürüzsüz uzayında ok artık bir noktadan diğerine gitmez, herhangi bir noktadan alınır, herhangi bir noktaya geri gönderilir ve atıcı ve hedefle birlikte yer değiştirme eğilimi gösterir. Savaş makinesi problemi zayıf araçlar söz konusu olduğunda bile bir aktarım problemidir, modelin ya da anıtın arkitektonik problemi değil. Model bir site yerine, seyyar bir aktarımcılar halkı. "Doğa, filozofu insanlığın içine bir ok gibi gönderir; nişan almaz ama okun bir yere saplanacağını umar. Bunu yaparken sonsuz kere yanılgıya düşer ve bu durumla dertlenir. (...) Sanatçılar ve filozoflar ereklerinin bilgeliğine dönük mükemmel bir kanıt oluştursalar da, araçlarında doğanın erekliliğine karşı bir savdırlar. Herkese dokunmaları gerekirken asla birkaç kişiden fazlasına dokunmazlar ve birkaç kişiye

44 Bkz. Foucault'nun Maurice Blanchot ve düşüncenin dışsallık biçimi analizi: "La pensée du dehors", *Critique*, Haziran 1966.

dokunma biçimi filozofların ve sanatçıların toplarını ateşlemek için harcadıkları kuvvete yanıt vermez…"[45]

Düşüncenin gerçekten bir *pathos* (bir ***karşı-logos*** ve bir ***karşı-muthos***) olması anlamında, özellikle iki patetik metni düşünüyoruz. Artaud'nun Jacques Rivière'e yazdığı mektuplardan oluşan metin düşüncenin ***merkezi bir çöküş***ten hareketle işlediğini, ancak kendi biçim verme olanaksızlığıyla yaşayabildiğini, bir malzemede yalnızca ifade hatlarını açığa çıkardığını, çevresel olarak, saf bir dışsallık ortamında, evrenselleştirilemeyen tekilliklerin, içselleştirilemeyen şartların işlevi olarak geliştiğini açıklar. Diğer metin Kleist'ın "*Uber die allmachliche Verfertigung der Gedanken beim Reden*" ["Düşüncelerin Konuşma Dilinde Aşamalı Oluşumu Hakkında"] metnidir. Kleist bu metinde bir kontrol aracı olarak – konuşmanın, dilin kontrolünün yanı sıra duygulamların, şartların ve hatta şansın kontrolü olarak – kavramın merkezi içselliğini mahkûm eder. Bunun karşısına bir süreç ve prosedür olarak düşünceyi koyar; tuhaf bir karşı-Platoncu diyalog, kız kardeşle erkek kardeş arasındaki, birinin bilmeden önce konuştuğu, diğerininse anlamadan önce çoktan aktardığı bir karşı-diyalogdur bu: *Gemüt*'ün düşüncesi budur, der Kleist, bir generalin savaş makinesinde yapması gerektiği gibi ya da elektrikle, saf yeğinlikle yüklenmiş bir cisim gibi ilerler. "Anlaşılmayan sesleri karıştırıyorum, geçiş terimlerini uzatıyorum, ayrıca gerekli olmayan yerlerde ekler kullanıyorum." Vakit kazanmak, sonra belki vazgeçmek ya da beklemek. Sözü kendine çekmek ve "dünyaya anlaşılmaz bir şey getirmek" için dilin kontrolünü elinde bulundurmama, kendi dilinde yabancı olma zorunluluğu. Dışsallığın biçimi, erkek kardeşle kız kardeşin ilişkisi, düşünürün kadın-oluşu, kadının düşünce-oluşudur bu: Artık kendisinin kontrol edilmesine izin vermeyen, bir savaş makinesi oluşturan *Gemüt* müdür bu? İçsel bir biçimde toplanmak yerine dışsal kuvvetlerle boğuşan bir düşünce; bir imge oluşturmak yerine aktarımla işleyen bir düşünce; bir düşünce-özne yerine bir düşünce-olay, bir ***hecceite;*** bir düşünce-öz ya da teorem yerine bir düşünce-problem; kendini bir bakanlık yerine koymaktansa bir halka hitap eden bir düşünce. Bir "düşünür" ne zaman bu şekilde bir ok fırlatsa, ona öğüt ve nasihat veren ve bir "hedef" belirlemek isteyen bir devlet adamının, bir gölgenin ya da bir devlet adamı imgesinin olması tesadüf müdür? Jacques Rivière Artaud'ya yanıt vermekten çekinmez: Çalışın, çalışmaya devam edin, işler yoluna girecek, sonunda bir yönteme varacaksınız ve düşündüklerinizin özünü tam olarak ifade edebileceksiniz (*Cogitatio universalis*). Rivière bir devlet başkanı değildir, ancak *Nouvelle Revue Française*'de kendisini bir okumuşlar cumhuriyetinin gizli prensi ya da bir hukuk devletinde perde arkasında duran güçlü adam yerine koyan son kişi de değildir. Lenz ve Kleist büyük bir deha, okumuşlar arasında gerçek bir devlet adamı olan Goethe ile

45 Nietzsche, *Schopenhauer éducateur*, § 7 [Türkçesi: Nietzsche, *Eğitimci Olarak Schopenhauer*, Cemal Atila (çev.), Say Yayınları, 2019].

karşı karşıya geldiler. Ama en kötüsü bu da değil: En kötüsü Kleist'ın, Artaud'nun metinlerinin kendilerinin birer anıt haline gelmeleri, kopyalanacak bir modeli esinlemeleridir – tüm yapay kekemeliklere ve onlar kadar değerli olduklarını iddia eden sayısız çizimlere yol açan, diğer modelden çok daha sinsi bir model.

Klasik düşünce imgesi ve onun işlediği zihinsel uzayın şeritlendirilmesi evrensellik iddiasındadır. Gerçekte iki "evrensel"le çalışır: varlığın son temeli ya da kuşatan ufuk olarak Bütün, varlığı bizim-için varlığa dönüştüren ilke olarak Özne.[46] *Imperium* ve cumhuriyet. İkisi arasında, gerçeğin ve doğrunun tüm çeşitleri, yerlerini "evrensel bir yöntem" doğrultusunda, Varlık'ın ve Özne'nin ikili bakış açısından, zihinsel bir şeritli uzayda bulur. Bu andan itibaren, böyle bir imgeyi reddeden ve farklı şekilde ilerleyen göçebe düşünceyi karakterize etmek kolaydır. Evrensel bir düşünen özne değil, aksine tekil bir ırk olma iddiasındadır o; her şeyi kuşatan bir bütünlüğe dayanmaz, aksine pürüzsüz uzay, bozkır, çöl veya deniz gibi ufuksuz bir ortamda serimlenir. Burada "kabile" olarak tanımlanan ırkla "ortam" olarak tanımlanan pürüzsüz uzay arasında bambaşka bir uygunluk tipi kurulur. Kuşatıcı Varlık'ın ufku altındaki evrensel bir özne yerine çölde bir kabile. Kenneth White kısa bir süre önce bir kabile-ırk (Keltler, kendilerini Kelt olarak hissedenler) ve bir uzay-ortam (Doğu, Gobi çölü...) arasındaki bu simetrik olmayan tamamlayıcılık üzerinde ısrarla durmuştur: White bu tuhaf bileşimin, Kelt ve Doğu evliliğinin İngiliz edebiyatını peşinden sürükleyen ve Amerikan edebiyatını oluşturan tam anlamıyla göçebe bir düşünceyi nasıl esinlediğini gösterir.[47] Burada, sanki her çaba ve her yaratım olası bir rezillikle karşı karşıyaymış gibi, bu girişimle birlikte-var-olan tehlikeleri, derin belirsizlikleri anında görebiliriz. Zira: ırk temasının ırkçılığa, baskın ve her şeyi kuşatan faşizme ya da daha basitçe aristokrasiye, mezheplere ve folklora, mikro-faşizmlere dönüşmesini nasıl engelleyebiliriz? Ve Doğu kutbunun tüm faşizmleri ve de tüm folklorları, yogayı, Zen'i ve karateyi başka türlü tepkisel hale getiren bir fanteziye dönüşmemesi için ne yapmalıyız? Fanteziden kaçmak için seyahat etmek kesinlikle yetmez ve kesinlikle gerçek ya da mitik bir geçmişi çağırarak ırkçılıktan kaçamayız. Ama burada da yine, şu ya da bu düzeyde, şu ya da bu uğrakta ölçütleri belirsizleştiren olgusal karışımlar ne olursa olsun, ayrım ölçütleri koymak kolaydır. Kabile-ırk yalnızca ezilen bir ırk düzeyinde ve maruz kaldığı bir baskı adına mevcuttur: Yalnızca aşağı, azınlık bir ırk vardır, baskın ırk yoktur, bir ırk saflığıyla değil, tam tersine bir tahakküm sisteminin ona yüklediği kirlilikle tanımlanır. Piç ve melez, ırkın gerçek isimleridir. Rimbaud bu noktada her şeyi söylemiştir: Ancak şunları söyleyebilen kişi ırkı gündeme getirebilir: "Ben daima aşağı bir ırktanım, (...) ezelden beri aşağı bir ırktanım, (...) işte Breton sahilindeyim,

---

46 Jaspers'in *Descartes* başlıklı ilginç metni (Alcan) bu bakış açısını geliştirir ve sonuçlarını kabul eder.

47 Kenneth White, *Le nomadisme intellectuel*. Bu eserin yayımlanmamış ikinci cildinin başlığı tam da *Poetry and Tribe*'dır.

(...) ben bir hayvanım, bir zenciyim, (...) ben uzak bir ırktanım, atalarım İskandinav'dı."[48] Ve tıpkı bir ırkın yeniden keşfedilebilecek bir şey olmaması gibi, Doğu da taklit edilemez: O yalnızca pürüzsüz bir uzayın inşasıyla var olur, tıpkı ırkın yalnızca onu dolduran ve kateden bir kabilenin oluşumuyla var olması gibi. Her türlü düşünce bir oluştur, bir çifte oluştur, bir Özne'nin atfetmesi ve bir Bütün'ün temsili değil.

Aksiyom II: Savaş makinesi göçebelerin icadıdır (devlet aygıtının dışında ve askeri kurumdan ayrı olduğu ölçüde). Dolayısıyla göçebe savaş makinesinin üç yönü vardır: uzaysal-coğrafi yön, aritmetik veya cebirsel yön ve duygulamsal yön.
Önerme V: Göçebe varoluş uzaydaki savaş makinesinin koşullarını zorunlu olarak gerçekleştirir.

Göçebenin bir yeryurdu vardır, alışılmış rotaları takip eder, bir noktadan diğerine gider, noktaları (su, barınma, toplanma noktaları, vb.) göz ardı etmez. Ancak asıl soru göçebe yaşamda neyin bir ilke ya da yalnızca bir sonuç olduğudur. İlk olarak, noktalar rotaları belirlese bile, yerleşiklikte olanın aksine, belirledikleri rotalara katı bir şekilde uyarlar. Su noktasına yalnızca geride bırakılmak üzere gidilir; her nokta bir aktarmadır ve yalnızca aktarma olarak vardır. Bir rota daima iki nokta arasındadır, ama iki-aradalık tüm tutarlılığını kazanmıştır ve hem kendi doğrultusunun hem de özerkliğinin keyfini sürer. Göçebenin yaşamı *intermezzo*'dur. Yaşam alanının öğeleri bile sürekli onları harekete geçiren rotaya göre tasarlanmıştır.[49] Göçebenin göçmenle hiçbir ilgisi yoktur; çünkü göçmen esas olarak bir noktadan diğerine gider, bu diğer nokta belirsiz, öngörülemeyen veya kötü konumlanmış olsa bile. Oysa göçebe yalnızca bir sonuç ve olgusal bir zorunluluk olarak bir noktadan diğerine gider: İlkece, noktalar onun için bir rotadaki aktarmalardır. Göçebeler ve göçmenler pek çok yönden birbirlerine karışabilir veya ortak bir bütün oluşturabilirler; yine de çok farklı nedenlere ve koşullara sahiptirler (örneğin, Medine'de Muhammed'e katılanlar göçebe veya bedevi yeminiyle hicret veya göç yemini arasında seçim yaparlar).[50]

---

48 Arthur Rimbaud, *Une saison en enfer*, Numilog, 2000, s. 12, 14, 31. *(ç.n.)*

49 Anny Milovanoff, "La seconde peau du nomade", *Nouvelles littéraires*, 27 Temmuz 1978: "Cezayir Sahrası'nın kenarındaki Larbaâ göçebeleri genellikle yol, patika anlamına gelen *trigâ* sözcüğünü çadırın destek direklerine tutturulmasını sağlayan dokuma kayışlarını belirtmek için kullanırlar. (...) Göçebe düşüncesinde yaşam alanı bir yeryurtla değil, bir güzergâhla bağlantılıdır. Geçtiği uzayı sahiplenmeyi reddeden göçebe kendine yün ya da keçi kılından, içinden geçtiği geçici uzayı işaretlemeyen bir çevre inşa eder. (...) Böylece yumuşak bir malzeme olan yün göçebe yaşama bir bütünlük kazandırır. (...) Göçebe katettiği uzayın aldığı şekil üzerinde değil, yolculuklarının temsili üzerinde durur. Uzayı uzaya bırakır. (...) Yün çok-biçimciliği."

50 Bkz. W. M. Watt, *Mahomet à Médine*, Payot, s. 107, 293.

İkinci olarak, göçebe rotası pekâlâ alışılagelmiş patikaları ya da yolları takip edebilir, ancak yerleşik güzergâhın işlevine sahip değildir; bu işlev *insanları* her birinin payını belirleyerek ve payların arasındaki iletişimi düzenleyerek *kapalı bir uzayda dağıtmaktan* ibarettir. Göçebe rotaysa bunun tam tersini yapar; *insanları* (*ya da hayvanları*) *açık*, tanımsız, iletişimsiz *bir uzayda dağıtır*. *Nomos* yasayı tanımlamakla ilgilidir, bu öncelikle böyleydi çünkü *nomos* dağılımdı, dağılım kipiydi. Fakat bu, sınırları ya da kapanımı olmayan bir uzayda, paylaşımsız, çok özel bir dağılımdır. *Nomos* bulanık bir kümenin tutarlılığıdır: Bu anlamda, art-ülke, bir dağ yamacı ya da bir kentin etrafındaki belli belirsiz uzam olarak, yasaya ya da *polis*'e karşıttır ("ya *nomos* ya *polis*").[51] Üçüncü olarak, uzaylar arasında kayda değer bir fark vardır: Yerleşik uzay duvarlar, çitler ve çitler arasındaki yollarla şeritlenmiştir, göçebe uzaysa pürüzsüzdür, rotayı silen ve değiştiren "hatlar"la işaretlenmiştir yalnızca. Çölün lamelleri bile birbiri üzerinde kayarak kusursuz bir ses çıkarır. Göçebe kendini pürüzsüz bir uzayda dağıtır; bu uzayı kaplar, onda konaklar ve onu tutar; bu onun yeryurt ilkesidir. Bu yüzden göçebeyi hareketle tanımlamak yanlıştır. Toynbee göçebenin daha çok, *hareket etmeyen kişi* olduğunu öne sürmekte son derece haklıdır. Göçmen şekilsiz ya da hasmane hale gelmiş bir ortamı terk ederken, göçebe gitmeyen, gitmek istemeyen, ormanın geri çekildiği, bozkırın ya da çölün büyüdüğü o pürüzsüz uzaya tutunan ve bu meydan okumaya bir yanıt olarak göçebeliği icat eden kişidir.[52] Elbette göçebe hareket eder, ama oturur haldedir ve yalnızca hareket ederken oturur (dörtnala giden Bedevi eyerin üzerinde diz çöker, kalkık ayak tabanlarının üzerinde oturur: "bir denge ustalığı"). Göçebe beklemesini bilir ve sonsuz bir sabra sahiptir. Hareketsizlik ve hız, donakalma ve hızlanma, "duraklamalı süreç", süreç olarak durak yeri, Kleist'taki bu özellikler fazlasıyla göçebenin özellikleridir. *Hız* ile *hareket* arasında da ayrım yapılmalıdır: Hareket çok hızlı olabilir, ama ona hız veren bu değildir; hız çok yavaş, hatta hareketsiz olabilir, ama yine de hızdır. Hareket uzanımlıdır, hız yeğinlikli. Hareket "bir" olarak kabul edilen ve bir noktadan diğerine giden bir cismin göreli karakterini belirler; *hızsa*

---

51 E. Laroche, *Histoire de la racine "Nem" en grec ancien*, Klincksieck. "Nem" kökü paylaşıma değil dağılıma işaret eder, ikisi ilişkili olsa da. Ama pastoral anlamda hayvanların dağılımı sınırsız bir uzayda gerçekleşir ve toprak paylaşımı anlamına gelmez: "Homeros döneminde çobanlık mesleğinin toprağın parsellenmesiyle hiçbir ilgisi yoktur; Solon döneminde tarım sorununun ön plana çıkmasıyla birlikte tümüyle farklı bir sözcük dağarcığıyla ifade edilir." *Otlatma* (*nemô*) hayvanların parsellenmesini değil, dağılımını, bölüştürülmesini ifade eder. Ve yalnızca Solon'dan itibaren *Nomos* yasaların ve hukukun ilkesini (*Thesmoi* ve *Dikè*) belirleyecek, daha sonra yasaların kendisiyle özdeşleştirilecektir. Bundan önce, yasalarla yönetilen kent ya da *polis*'le *nomos*'un yeri olarak çevreçeper arasında bir alternatif vardı. Benzer bir alternatif İbn Haldun'da da bulunur: kent olarak *Hadara*'yla *nomos* olarak *Badiya* (kent değil, kent öncesi kırsal alan, yayla, bozkır, dağ veya çöl) arasında.

52 Toynbee, *L'Histoire*, Gallimard, s. 185-210: "Bozkırın sınırlarını aşmak için değil, oraya yerleşmek ve orayı evleri haline getirmek için yola çıktılar."

aksine, indirgenemez parçaları (*atomları*) herhangi bir noktada ortaya çıkma olasılığı olan *bir girdap tarzında pürüzsüz bir uzayı kaplayan veya dolduran bir cismin mutlak karakterini oluşturur*. (Bu yüzden, göreli hareketin olmadığı, ama bir yerde yeğin olarak yapılan ruhani yolculukların gündeme getirilebilmesi şaşırtıcı değildir: bunlar göçebeliğin bir parçasıdır.) Kısacası, genel kabule göre, yalnızca göçebenin mutlak harekete, yani hıza sahip olduğunu söylüyoruz; girdaplı ya da dönüşlü hareketse özünde onun savaş makinesine aittir.

Bu anlamda göçebenin noktası, rotası ya da toprağı yoktur, bunlara sahipmiş gibi duruyor olsa da. Eğer göçebe mükemmelen Yersizyurtsuzlaşmış Olan olarak adlandırılabiliyorsa, bunun nedeni tam da yeniden-yerliyurtlulaşmanın göçmen örneğinde olduğu gibi *sonradan* ya da yerleşik örneğinde olduğu gibi *başka bir şey* üzerinde meydana gelmiyor oluşudur (aslında yerleşik olanın yeryüzüyle başka bir şey, mülkiyet rejimi, devlet aygıtı, vb. tarafından dolayımlanan bir ilişkisi vardır). Göçebe içinse tam tersine, yeryüzüyle ilişkiyi kuran şey yersizyurtsuzlaşmadır, böylece kendisini yersizyurtsuzlaşmada yeniden-yerliyurtlulaştırır. Kendi kendisini yersizyurtsuzlaştıran, yeryüzüdür, bu öyle bir tarzda olur ki göçebe burada kendisine bir yeryurt bulur. Yeryüzü yeryüzü olmaktan çıkar ve basitçe zemin ya da dayanak olmaya meyleder. Yeryüzü küresel ve göreli hareketinde yersizyurtsuzlaşmaz, ama belirli yerlerde, hatta ormanın geri çekildiği ve bozkır ve çölün kazandığı yerlerde yersizyurtsuzlaşır. Hubac göçebeliğin iklimlerin evrensel değişiminden çok (ki bu öncelikle göçlere gönderirdi), "yerel iklimlerin farklılık göstermesi"yle açıklanabileceğini söylemekte haklıdır.[53] Her doğrultuda kemiren ve büyüme eğilimi gösteren pürüzsüz bir uzay her oluştuğunda göçebe oradadır, yeryüzündedir. Göçebe bu yerlerde konaklar, bu yerlerde kalır ve onları kendisi büyütür, şu anlamda ki göçebenin çölü yaptığı kadar, çöl de onu yapar. O, yersizyurtsuzlaşma vektörüdür. Yönelimi ve doğrultusu sürekli çeşitlenen bir dizi yerel işlemle çölü çöle, bozkırı bozkıra ekler.[54] Kum çölü sabit noktalar gibi olan vahalar değildir yalnızca, aynı zamanda yerel yağışlara bağlı olarak geçici ve hareketli olan ve rotanın yönündeki değişiklikleri belirleyen köksapsı bitki örtüsünü de içerir.[55] Kum ve buz çölleri de aynı terimlerle betimlenir: Yeryüzüyle gökyüzünü ayıran hiçbir çizgi yoktur; ara mesafe, perspektif ya da hat yoktur, görüş kısıtlıdır; ama yine de noktalara ya da nesnelere değil, *hecceite*'lere, ilişki kümelerine (rüzgârlar, kar ya da

53 Bkz. Pierre Hubac, *Les nomades*, la Renaissance du livre, s. 26-29 (öte yandan Hubac göçebelerle göçmenleri karıştırma eğilimindedir).

54 J. Emperaire deniz göçebeleri ya da takımada göçebeleri hakkında şöyle yazar: "Bir güzergâhı bir bütün olarak değil, parçalı bir şekilde, bir kamp alanından diğerine, yolculuğa yayılmış farklı ardışık aşamaları sırayla yan yana getirerek kavrarlar. Bu aşamaların her biri için, yolculuğun uzunluğunu ve onu belirleyen ardışık yön değişikliklerini tahmin ederler" (*Les nomades de la mer*, Gallimard, s. 225).

55 Thesiger, *Le désert des déserts*, Plon, s. 155, 171, 225.

kum dalgalanmaları, kumun şarkısı ya da buzun çatırdaması, her ikisinin de dokunsal nitelikleri) dayanan olağanüstü ince bir topoloji vardır. Bu, dokunsal, daha doğrusu "haptik" bir uzaydır, görsel olmaktan çok daha fazla sessel bir uzaydır...[56] Doğrultuların çeşitlenebilirliği, çok-yönlülüğü köksap tipindeki pürüzsüz uzayların temel bir özelliğidir ve haritayı yeniden şekillendiren bir özelliktir bu. Göçebe, göçebe uzay yerelleşmiştir, ama sınırlanmamıştır. Hem sınırlı hem de sınırlayıcı olan şey şeritli uzaydır, *göreli küresel olan*'dır: O, sabit doğrultuların iliştirildiği, birbirleriyle ilişkili olarak yönlendirilen, sınırlarla bölünebilen ve bir araya getirilebilen parçalarıyla sınırlıdır ve sınırlayıcı olan şey (*kireç* ya da duvar, sınır değil) "içerdiği", büyümesini yavaşlattığı ya da önlediği, kısıtladığı ya da dışarıda bıraktığı pürüzsüz uzaylarla ilişkili olarak bu bütündür. Göçebe onun etkisine maruz kaldığında bile, bir noktadan diğerine, bir bölgeden diğerine gidilen bu göreli küreselliğe ait değildir. O daha çok, *yerel bir mutlağın* içindedir, yerelde kendisini dışavuran ve çeşitli yönelimlere sahip yerel işlemler dizisinde ortaya çıkan bir mutlak: çöl, bozkır, buz,.deniz.

Mutlak olanın bir yerde belirmesi dinin çok genel bir karakteri değil midir (belirimin doğasını ve onu yeniden üreten imgelerin meşruiyetini veya aksini tartışmak anlamına gelse bile)? Ama dinin kutsal yeri temelde bir merkezdir ve karanlık *nomos*'u geri iter. Dinin mutlağı özünde kuşatıcı bir ufuktur ve eğer kendisi bir yerde beliriyorsa, bu, küresele sağlam ve istikrarlı merkezi sabitlemek içindir. Çöl, bozkır ya da okyanus gibi pürüzsüz uzayların kuşatıcı rolü tektanrıcılıkta sıkça belirtilmiştir. Kısacası, din mutlak olanı dönüştürür. Bu anlamda din bu modeli evrensele taşıma ya da mutlak bir *Imperium* oluşturma gücüne sahip olsa bile, devlet aygıtının bir parçasıdır (ve bu, "bağ" ve "anlaşma veya ittifak" biçiminde olur). Oysa soru göçebe açısından bambaşka bir şekilde ortaya konulur: Yer aslında sınırlandırılmamıştır; mutlak olan, yerde belirmez, sınırlandırılmamış yerle iç içe geçer; ikisinin, yerin ve mutlak olanın birleşmesi merkezileşmiş, yönlendirilmiş bir küreselleşme ya da evrenselleşmede değil, yerel işlemlerin sonsuz bir ardışıklığında gerçekleşir. Bakış açıları arasındaki bu karşıtlıkla sınırlı kalırsak, göçebelerin din için iyi bir zemin olmadığını görebiliriz; savaş adamında daima rahibe ya da tanrıya karşı bir saldırganlık vardır. Göçebelerin belirsiz, sözcüğün tam anlamıyla başıboş bir "tektanrıcılığı" vardır ve bununla, seyyar ateşleriyle yetinirler. Göçebelerde bir mutlak hissi vardır, ama bu tekilce ateist bir histir. Göçebelerle uğraşmak zorunda kalan evrenselci dinler – Musa, Muhammed, hatta Nasturi sapkınlığıyla Hristiyanlık – bu konuda sürekli sorunlarla karşılaşmış ve inatçı dinsizlik olarak adlandırdıkları şeyle karşı karşıya gelmişlerdir. Gerçekten de bu

56 Bkz. Wilfred Thesiger'in kum çölü ve Edmund Carpenter'ın buz çölü (*Eskimo*, Toronto) hakkındaki hayranlık uyandırıcı betimlemeleri: rüzgârlar, dokunsal ve sessel nitelikler, görsel verilerin ikincil karakteri, özellikle de göçebelerin kraliyet bilimi olarak astronomiye kayıtsızlığı, ama niteliksel değişkenler ve izlerden oluşan bütün bir minör bilim.

dinler sağlam ve sabit bir yönelimden, emperyal bir hukuk devletinden ayrı düşünülemezdi, hatta ve özellikle de fiili bir devletin yokluğunda. Bir yerleşikleşme idealini teşvik ederler ve göçebe bileşenlerden çok göçmen bileşenlere hitap ederler. Yeni ortaya çıkan İslam bile göçebelik yerine hicret ya da göç temasını ön plana çıkarır ve Arap ya da Berberi göçebelerin kazanılmasını sağlayan da daha çok, (Haricilik gibi) bazı bölünmelerdir.[57]

Bununla birlikte, iki bakış açısı, din ve göçebelik arasında basit bir karşıtlık kurmak soruyu tüketmez. Zira tektanrılı din, tüm ekümene evrensel ya da ruhani bir devlet yansıtma eğiliminin derinliklerinde, ikirciklik ve sınır bölgelerinden yoksun değildir ve bir devletin, hatta emperyal bir devletin ideal sınırlarını bile aşarak daha bulanık bir bölgeye, bir mutasyon olanağına, çok özel bir uyarlanma olanağına sahip olduğu devletlerin dışına düşer. Bir savaş makinesinin öğesi olarak din ve bu makinenin motoru olarak kutsal savaş fikri. Kralın devlet karakterine ve rahibin dini karakterine karşı *peygamber* bir dinin savaş makinesine dönüştüğü ya da böyle bir makinenin tarafına geçtiği hareketi çizer. İslam'ın ve Muhammed peygamberin dinin bu dönüşümünü gerçekleştirdiği ve gerçek bir birlik ruhu oluşturduğu sıkça söylenmiştir: Georges Bataille'ın sözleriyle, "İslam emekleme döneminde, askeri bir girişime indirgenmiş bir toplumdur" Batı'nın İslam'a karşı duyduğu antipatiyi haklı çıkarmak için başvurduğu şey budur. Hatta Haçlı Seferleri tam anlamıyla Hristiyan olan bu türden bir serüveni içeriyordu. Peygamberler pekâlâ göçebe yaşamı kınamış olabilirler; dini savaş makinesi pekâlâ göç hareketini ve yerleşme idealini desteklemiş olabilir; genel olarak din kendi özel yersizyurtsuzlaşmasını, kutsal savaşla birlikte dünyanın merkezi olarak kutsal yerlerin fethinin iyi yönlendirilmiş bir yönünü edinen manevi ve hatta fiziksel bir yeniden-yerliyurtlulaşmayla pekâlâ telafi etmiş olabilir. Tüm bunlara rağmen, din bir savaş makinesine dönüştüğünde, göçebeliğin ya da mutlak yersizyurtsuzlaşmanın müthiş bir hamlesini harekete geçirir ve serbest bırakır, göçmeni kendisine eşlik eden bir göçebeyle ya da oluş sürecinde olduğu potansiyel bir göçebeyle ikiye katlar ve son olarak mutlak devlet hayalini devlet biçimine karşı çevirir.[58] Ve bu tersine çevirme dinin "özüne" en az bu düş kadar aittir. Haçlı Seferleri'nin tarihi en şaşırtıcı doğrultu değişiklikleriyle doludur: Ulaşılması gereken merkez olarak kutsal yerlerin kesin yönelimi çoğu zaman bir bahaneden başka bir şey değilmiş gibi görünür. Ama açgözlülük oyununa ya da Haçlı Seferi'ni saf yolundan saptıracak

57 E.-F. Gautier, *Le passé de l'Afrique du Nord*, Payot, s. 267, 316.

58 Bu açıdan bakıldığında Clastres'ın Hint peygamberliğine ilişkin analizi genellenebilir: "Bir tarafta şefler, diğer tarafta onlara karşı peygamberler. Ve *Karaylar* şaşkınlık verici Hintli kitleleri peşlerinden sürükleyebildikleri için kehanet makinesi mükemmel bir şekilde çalışacaktı. (...) Peygamberlerin şeflere karşı ayaklanma eylemi tuhaf bir şekilde tersine dönerek, peygamberlere şeflerin sahip olduğundan çok daha fazla iktidar verdi" (*La société contre l'Etat*, s. 185 [*Devlete Karşı Toplum*, s. 199]).

ekonomik, ticari veya politik etmenler oyununa başvurmak yanlış olacaktır. Haçlı savaşı fikri bu kırılmalı ve değişken *doğrultu çeşitliliğini kendi içinde barındırır* ve dini bir savaş makinesine dönüştürdüğü ve aynı zamanda buna karşılık gelen göçebeliğe yol açtığı andan itibaren içsel olarak tüm bu etmenlere ya da değişkenlere sahip olur.[59] Yerleşik, göçmen ve göçebe arasında en titiz şekilde ayrım yapma zorunluluğunun olgusal karışımları engellemediği, aksine bunları daha da zorunlu kıldığı doğrudur. Ve göçebeleri yenilgiye uğratan genel yerleşikleşme sürecini yerleşikleri alıp götüren ve göçmenleri (özellikle din yoluyla) iki katına çıkaran yerel göçebeleşme patlamalarını dikkate almaksızın düşünemeyiz.

Pürüzsüz ya da göçebe uzay iki şeritli uzay arasındadır: yerçekimi dikeyleriyle ormanın uzayı ve genelleştirilmiş ızgara sistemi ve paralelleriyle, bağımsız hale gelmiş ağaçsı-yapısıyla, ormandan ağacı ve odunu çıkartma sanatıyla tarımın uzayı. Ama "aradalık" aynı zamanda pürüzsüz uzayın onu sınırlayan, onun gelişimine karşı çıkan ve ona olabildiğince iletişimsel bir rol veren iki taraftan kontrol edildiği ya da tam tersine onlara karşı döndüğü, bir yandan ormanı kemirdiği, diğer yandan ekili arazileri kazandığı, saplanmış bir "kama" gibi, iletişimsel olmayan ya da *mesafeli* bir kuvveti ortaya koyduğu anlamına gelir. Göçebeler önce ormancılara ve dağlılara karşı cephe alır, sonra da çiftçilerin üstüne giderler. Burada olan şey devlet biçiminin tersi ya da dışı gibi bir şeydir – ama hangi anlamda? Küresel ve göreli bir uzay olarak bu biçim belirli sayıda bileşeni ima eder: orman-arazilerin-açılması; tarım-ızgara sisteminin kurulması; tarımsal çalışmaya ve yerleşik gıda üretimine bağlı hayvancılık; ticaretin temelindeki kent-kasaba (*polis-nomos*) iletişimi. Tarihçiler Batı'nın Doğu'ya karşı kazandığı zaferin gerekçelerini sorguladıklarında, temelde Doğu'yu dezavantajlı kılan şu özelliklerden söz ederler: Ekim amaçlı temizlikten çok ormansızlaştırma, ki bu da odun çıkarmayı ve hatta bulmayı çok zorlaştırır; ağaçlık ve tarladan çok, "çeltik ve bahçe" tipi ekim; yerleşik nüfusun büyük ölçüde kontrolü dışında kalan hayvancılık, ki bunun sonucunda yerleşik nüfus hayvan gücünden ve etli besinlerden mahrum kalır; kent-kır ilişkisinde düşük iletişim içeriği, ki bu da

59 Paul Alphandéry'nin klasik kitabının en ilginç temalarından biri rota değişikliklerinin, duraklamaların ve sapmaların Haçlı Seferi'nin nasıl ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektir (*La chrétienté et l'idée de croisade*, Albin Michel): "(...) modern bir ordu olarak yeniden diriltiğimiz bu haçlı ordusu bir XIV. Louis'nin ya da bir Napolyon'un, bir liderin, bir diplomatik personelin iradesine göre mutlak bir edilgenlikle yürüyor. Böyle bir ordu nereye gittiğini bilir ve hata yaptığında bunu akıllıca yapar. Farklara duyarlı bir tarih Haçlı ordusunun daha farklı ve daha gerçek bir imgesini kabul eder. Haçlı ordusu özgürce ve bazen anarşik bir şekilde yaşayan bir ordudur. (...) Bu ordu kompleks bir tutarlılıkla içeriden hareket ettirilir, bu da olan hiçbir şeyin rastgele olmadığı anlamına gelir. Konstantinopolis'in fethinin de diğer Haçlı Seferleri gibi bir gerekçesi, zorunluluğu ve dini karakteri olduğu kesindir" (cilt II, s. 76). Alphandéry özellikle, Kutsal Topraklar'ın kurtarılması fikrinin yanı sıra, *herhangi bir noktada* Kâfirlere karşı mücadele fikrinin de erken bir dönemde ortaya çıktığını gösterir (cilt I, s. 219).

ticareti çok daha az esnek hale getirir.[60] Bundan elbette Doğu'da devlet biçiminin olmadığı sonucunu çıkartamayız. Tam aksine, kaçış vektörlerinin iş başında olduğu çeşitli bileşenleri tutmak ve birleştirmek için daha sert bir merciye gereksinim vardır. Devletler daima aynı bileşime sahiptir; Hegel'in politik felsefesinde bile doğru bir şey varsa o da "her devletin kendi varoluşunun temel uğraklarını içinde taşıdığıdır" Devletler yalnızca insanlardan oluşmaz, aynı zamanda ormanlar, tarlalar ya da bahçeler, hayvanlar ve mallardan da oluşur. Tüm devletlerin bir *bileşim birliği* vardır, ama devletler ne aynı *gelişime* ne de aynı *organizasyona* sahiptir. Doğu'da bileşenler çok daha ayrık, çok daha birbirinden kopuktur ve bu da onları bir arada tutmak için büyük bir değişmez Biçim gerektirir: Asya ya da Afrika'daki "despotik oluşumlar" sürekli isyanlar, ayrılıklar, hanedan değişiklikleriyle sarsılır, ancak bunlar biçimin değişmezliğini etkilemez. Aksine, bileşenlerin iç içe geçmesi Batı'da devlet biçiminin devrimler yoluyla dönüştürülmesini olanaklı kılar. Devrim fikrinin kendisinin muğlak olduğu doğrudur; devletin dönüşümüne atıfta bulunduğu ölçüde batılıdır, ancak bir yıkımı, devletin ortadan kaldırılmasını öngördüğü ölçüde doğuludur.[61] Doğu'nun, Afrika'nın ve Amerika'nın büyük imparatorlukları içlerine nüfuz eden ve bileşenleri arasındaki mesafeleri koruyan geniş, pürüzsüz uzaylara çarparlar (*nomos* kıra dönüşmez, kır kentle iletişim kurmaz, büyük ölçekli hayvancılık göçebelerin işidir, vb.): Doğu devletiyle göçebe bir savaş makinesi arasında doğrudan çatışma vardır. Bu savaş makinesi entegrasyon yoluna geri dönebilir ve yalnızca isyan ve

60 Orta Çağ'dan itibaren yaşanan bu Doğu-Batı çatışması (kapitalizm neden başka yerde değil de Batı'da çıktı sorusuyla ilişkili olarak) modern tarihçilerin bazı iyi analizlerine esin vermiştir. Bkz. özellikle Fernand Braudel, *Civilisation matérielle et capitalisme*, Armand Colin, s. 108-121; Pierre Chaunu, *L'expansion européenne du XIIIe au XVe siècle*, P.U.F., s. 334-339 ("Pourquoi l'Europe? pourquoi pas la Chine?"); Maurice Lombard, *Espaces et réseaux du haut Moyen Age*, Mouton, VII. bölüm (ve s. 219: "Doğu'da ormansızlaştırma olarak adlandırılan şey Batı'da temizleme olarak adlandırılır; egemen merkezlerin Doğu'dan Batı'ya yer değiştirmesinin ilk köklü nedeni dolayısıyla coğrafi bir gerekçeye dayalıdır, orman-temizleme çöl-vahasından daha güçlü bir potansiyele sahip olduğunu kanıtlamıştır").

61 Marx'ın Asya'daki despotik oluşumlar hakkındaki sözleri Gluckman'ın Afrika analizleri (*Custom and Conflict in Africa*, Oxford) tarafından doğrulanmaktadır: hem biçimsel değişmezlik hem de sürekli isyan. Devletin "dönüşümü" fikri oldukça batılı durur. Ancak diğer fikir, yani devleti "yıkma" fikri Doğu'yla ve göçebe bir savaş makinesinin koşullarıyla çok daha fazla ilgilidir. Bu iki fikir devrimin birbirini izleyen aşamaları olarak sunulur, oysa aralarında çok sayıda fark vardır ve kolayca uzlaştırılamazlar; 19. yüzyıldaki sosyalist ve anarşist akımlar arasındaki karşıtlığı özetlerler. Batı proletaryasının kendisi iki açıdan ele alınmaktadır: iktidarı ele geçirip devlet aygıtını dönüştürmesi zorunluluğu (bir *iş gücünün* bakış açısı) ve devletin yıkımına dönük isteği ya da arzusu (bu defa, bir *göçebeleşme kuvvetinin* bakış açısı). Marx bile proleteri yalnızca yabancılaşmış (iş) olarak değil, aynı zamanda yersizyurtsuzlaşmış olarak tanımlar. Proleter, bu son yönüyle, Batı dünyasındaki göçebenin mirasçısı olarak ortaya çıkmaktadır. Ve pek çok anarşist Doğu'daki göçebe temalarına başvurmakla kalmamış, her şeyden önce 19. yüzyıl burjuvazisini proleterler ve göçebelerle kolayca özdeşleştirmiş ve Paris'i göçebelerin musallat olduğu bir kente benzetmiştir (bkz. Louis Chevalier, *Classes laborieuses et classes dangereuses*, L.G.F., s. 602-604).

hanedan değişikliğiyle ilerleyebilir. Fakat köleliğin kaldırılması hayalini ve gerçekliğini icat eden göçebe savaş makinesidir. Batılı devletler kendi şeritli uzaylarında çok daha korunaklıdırlar, bileşenlerini tutmak için çok daha fazla serbestliğe sahiptirler ve göçebelerle ancak dolaylı olarak, onların tetiklediklerini ya da tutum edindikleri göçler aracılığıyla karşı karşıya gelirler.[62]

Devletin temel görevlerinden biri, üzerinde hüküm sürdüğü uzayı şeritlendirmek ya da pürüzsüz uzaylardan onları bir iletişim aracı olarak bir şeritli uzayın hizmetine sokacak şekilde yararlanmaktır. Yalnızca göçebeliğin üstesinden gelmek değil, aynı zamanda göçleri kontrol etmek ve daha genel olarak bütün bir "dışarısı" üzerinde, ekümenden geçen tüm akışlar üzerinde bir hak alanı iddia etmek her devlet için hayati bir meseledir. Gerçekten de devlet kendisini, mümkün olan her yerde, her türlü nüfus, mal veya ticaret, para veya sermaye, vb. akışını yakalama sürecinden ayrı tutmaz. Ayrıca, hızı sınırlayan, dolaşımları düzenleyen, hareketi görelileştiren ve öznelerle nesnelerin göreli hareketlerini ayrıntılı olarak ölçen, iyi belirlenmiş doğrultulara sahip sabit rotalar gereklidir. Paul Virilio'nun tezi şunu göstermesi bakımından önemlidir: "Devletin politik gücü *polis*'tir, polis yolların yönetimi demektir" ve "sitenin kapıları, ayakbastı parası ve yükümlülükler barajlardır, kitlelerin akışkanlığına karşı, göçmen sürülerinin", insanların, hayvanların ve malların "sızma gücüne karşı filtrelerdir".[63] Yerçekimi, *gravitas*, devletin özüdür. Devlet hiçbir şekilde hızı görmezden geliyor değildir; ama en hızlı hareketin bile pürüzsüz bir uzayı kaplayan hareketli bir cismin mutlak durumu olmaktan çıkmasına ve şeritli bir uzayda bir noktadan diğerine giden "hareket ettirilmiş bir cismin" göreli karakteri haline gelmesine gereksinim duyar. Bu anlamda devlet hareketi ayrıştırmayı, yeniden oluşturmayı ve dönüştürmeyi ya da hızı düzenlemeyi asla bırakmaz. Bir yol denetmeni, bir yol değiştiricisi ya da dönüştürücüsü olarak devlet: mühendisin bu açıdan rolü. Mutlak hız ya da hareket yasasız değildir, ama bu yasalar *nomos*'un, onu serimleyen pürüzsüz uzayın, onu dolduran savaş makinesinin yasalarıdır. Göçebeler savaş makinesini oluşturduysa, bunu mutlak hızı icat ederek, hızla "eşanlamlı" hale gelerek yapmışlardır. Ve ne zaman devlete, disiplinsizliğe, isyana, gerilla savaşına ya da bir edim olarak devrime karşı bir işlem

---

62 Bkz. Lucien Musset, *Les invasions, le second assaut*, P.U.F.: örneğin Danimarkalıların üç "aşaması" analizi, s. 135-137.

63 Paul Virilio, *Vitesse et politique*, Ed. Galilée, s. 21-22 ve muhtelif yerler [Türkçesi: Virilio, *Hız ve Politika*, Meltem Cansever (çev.), Metis Yayınları, 2021, s. 13, 19]. "Kent" temas halinde olduğu ve dolaşımını düzenlediği dışsal akışlardan bağımsız olarak düşünülemeyeceği gibi, kale gibi belirli mimari topluluklar da hareketin analizine, genişletilmesine veya yeniden kurulmasına olanak tanıyan içsel uzayları sayesinde gerçek birer dönüştürücüdür. Virilio sorunun kapatmadan çok, yolların yönetimi veya kontrollü hareket sorunu olduğu sonucuna varır. Foucault *deniz hastanesini* bir işlemci ve filtre olarak analiz ederek bu doğrultuda ilerler: bkz. *Surveiller et punir*, s. 145-147 [*Hapishanenin Doğuşu*, s. 177-178].

söz konusu olsa, bir savaş makinesinin yeniden dirildiği, yeni bir göçebe potansiyelin belirdiği ve buna pürüzsüz bir uzayın ya da uzayda pürüzsüzmüş gibi var olmanın bir yolunun yeniden oluşturulmasının eşlik ettiği görülür (Virilio isyankâr ya da devrimci "sokağı tutma" temasının önemini anımsatır). Bu anlamda devletin, onun ötesine geçebilecek her türlü riske karşı yanıtı uzayı şeritlendirmektir. Devlet savaş makinesine göreli bir hareket biçimi vermeksizin onu kendine mal etmemiştir: Sözgelimi, hareket düzenleyicisi olarak *kale* modeli böyledir; bu, tam da göçebelerin karşılaştıkları engel, mutlak girdap hareketinin kırıldığı köstek ve siperdir. Aksine, bir devlet kendi içsel ya da komşu uzayını şeritlendirmeyi başaramadığında, bu uzaydan geçen akışlar zorunlu olarak, devlete karşı yönlendirilen, düşmanca ya da isyancı bir pürüzsüz uzayda serimlenen bir savaş makinesinin tutumuna bürünür (diğer devletler kendi şeritlerini bu uzaya sızdırabilseler bile). Çin'in serüveni buydu: 14. yüzyılın sonlarına doğru, gemi ve denizcilikteki çok yüksek teknoloji düzeyine rağmen, sırtını uçsuz bucaksız deniz uzayına dönmüş, kendi ticari akışlarının kendisine karşı döndüğüne ve korsanlarla ittifak kurduğuna tanıklık etmiş ve buna ancak bir hareketsizlik politikası, ticaretin büyük ölçüde kısıtlanmasıyla tepki verebilmiş ve bu da ticaretle savaş makinesi arasındaki ilişkiyi pekiştirmiştir.[64]

Durum sözünü ettiğimizden de karışık. Deniz belki de en temel pürüzsüz uzay, mükemmel bir hidrolik modeldir. Ama deniz aynı zamanda, tüm pürüzsüz uzaylar içinde ilk önce şeritlendirilmeye, sabit yollar, sabit doğrultular, göreli hareketler, kanalların ya da olukların tüm bir karşı-hidroliğiyle karaların bir bağımlılığına dönüştürülmeye çalışılır. Batı'nın hegemonyasının gerekçelerinden biri devlet aygıtının, Kuzey'in tekniklerini Akdeniz'inkilerle birleştirerek ve Atlantik'i ilhak ederek denizi şeritlendirme gücüdür. Ama bu girişim en beklenmedik sonuca yol açar: Göreli hareketlerin çoğalması, şeritli uzaydaki göreli hızların yeğinleşmesi pürüzsüz bir uzayın ya da mutlak bir hareketin yeniden oluşturulmasıyla sonlanır. Virilio'nun işaret ettiği üzere, deniz artık bir noktadan diğerine gidilmeyen, ama herhangi bir noktadan tüm uzayın tutulduğu *donanma varlığının* [*fleet in being*] yeri olacaktır: Uzayın şeritlendirilmesi yerine, sürekli hareket halindeki bir yersizyurtsuzlaşma vektörüyle uzay kaplanır. Bu modern strateji denizden yeni pürüzsüz uzay olarak havaya ve aynı zamanda çöl ya da deniz olarak ele alınan tüm Yeryüzü'ne iletilecektir. Bir dönüştürücü ve yakalayıcı olarak devlet hareketi yalnızca görelileştirmekle kalmaz, mutlak hareketi de yeniden kurar. Yalnızca pürüzsüzden şeritliye geçmez, pürüzsüz uzayı yeniden oluşturur, şeritlinin ardından pürüzsüzlüğü yeniden-açığa-vurur. Bu yeni göçebeliğin, organizasyonu devlet aygıtının ötesine geçerek enerjiye dair, askeri-endüstriyel ve çok uluslu komplekslere dönüşen küresel bir savaş makinesine eşlik ettiği doğrudur.

64 Çin ve Arap denizciliği, başarısızlıklarının nedenleri ve bu konunun Batı-Doğu "dosyasındaki" önemi hakkında bkz. Braudel, s. 305-314 ve Chaunu, s. 288-308.

Bunu şunu anımsatmak için söylüyoruz, pürüzsüz uzayın ve dışsallık biçiminin karşı konulmaz bir devrimci istidadı yoktur, aksine yakalandıkları etkileşimlere ve uygulamaları veya kuruluşlarının somut koşullarına göre tekil bir şekilde anlam değiştirirler (örneğin, topyekûn savaşla halk savaşının, hatta gerilla savaşının birbirlerinden ödünç aldıkları yöntemler vardır).[65]

Önerme VI: Göçebe varoluş zorunlu olarak bir savaş makinesinin sayısal öğelerini içerir.

Onlar, yüzler, binler, sayısız: Tüm ordular bu ondalık gruplandırmaları kullanır, öyle ki onlarla her karşılaştığımızda bir askeri organizasyonun söz konusu olduğu sonucunu çıkartabiliriz. Ordunun askerlerini yersizyurtsuzlaştırma şekli de bu mu? Ordu birliklerden, bölüklerden ve tümenlerden oluşur. Sayılar işlev, birleşim değiştirebilir, tamamen farklı stratejilere girebilir, ama daima bir savaş makinesiyle bu Sayı bağlantısı vardır. Bu bir nicelik meselesi değil, organizasyon ya da bileşim meselesidir. Devlet bu sayısal organizasyon ilkesini kullanarak ordular kurar; ama bu ilkeyi yalnızca savaş makinesini kendine mal ederken benimser. Zira böylesine ilginç bir fikir – insanların sayısal organizasyonu – ilk olarak göçebelere aittir. Bunu Mısır'a getirenler fetihçi göçebeler olan Hiksoslardır; ve Musa göç sırasında bunu halkına uyguladığında, göçebe kayınpederi Keniteli Yitro'nun tavsiyesi üzerine ve *Sayılar Kitabı*'nın

65 Virilio *donanma varlığını* ve bunun tarihsel sonuçlarını çok iyi tanımlar: "*Donanma varlığı* düşmana her yerde ve her zaman saldırabilecek görünmez bir filonun denizdeki daimi mevcudiyetidir (...), artık doğrudan çatışmadan değil, cisimlerin eşitsiz özelliklerinden, seçilmiş bir öğede onlara izin verilen hareket niceliklerinin değerlendirilmesinden, dinamik verimliliklerinin sürekli doğrulanmasından doğan yeni bir şiddet fikridir. (...) Artık bir kıtadan, bir okyanustan, bir kentten diğerine, bir kıyıdan diğerine geçmek söz konusu değildir; *donanma varlığı* uzayda ve zamanda varış noktası olmayan bir yer değiştirme mefhumu icat eder. (...) Stratejik denizaltının herhangi bir yere gitmesine gerek yoktur, denizi tutarak görünmez kalmakla yetinir (...), ne başlangıç ne de varış noktası olduğundan, mutlak, kesintisiz bir dairesel yolculuğu gerçekleştirir. (...) Eğer Lenin'in iddia ettiği gibi strateji kuvvetlerin uygulama noktalarının seçimiyse, bugün bu noktaların artık jeostratejik destek noktaları olmadığını dikkate almak zorundayız, çünkü artık herhangi bir noktadan yeri ne olursa olsun başka bir noktaya ulaşılabilmektedir. (...) *Coğrafi konum* stratejik değerini kesin olarak yitirmiş görünmektedir ve tersine, aynı değer vektörün, sürekli hareket halindeki bir *vektörün yersizleşmesine* atfedilmektedir" (*Vitesse et politique*, s. 46-49, 132-133 [*Hız ve Politika*, s. 48-49, 134-135]). Tüm bu açılardan Virilio'nun metinleri büyük bir önem ve yenilik taşımaktadır. Bizi zorlayan tek nokta Virilio'nun bize çok farklı görünen üç hız grubunu kaynaştırmasıdır: 1) göçebe eğilimli ya da devrimci eğilimli hızlar (isyan, gerilla savaşı); 2) devlet aygıtı ("yolların yönetimi") tarafından düzenlenen, dönüştürülen ve kendine mal edilen hızlar; 3) topyekûn savaşın ya da gezegensel aşırı silahlanmanın dünya çapındaki organizasyonu tarafından yeniden konumlandırılan hızlar (*donanma varlığı*'ndan nükleer stratejiye). Virilio etkileşimleri nedeniyle bu grupları kaynaştırma eğilimindedir ve genellikle hızın "faşist" karakterini teşhir eder. Yine de bu ayrımları olanaklı kılan kendi analizleridir.

öğelerini tanımladığı üzere, bir savaş makinesi oluşturacak şekilde yapmıştır. *Nomos* her şeyden önce sayısaldır, aritmetiktir. Yunan geometrisini Hint-Arap aritmetiğiyle karşılaştırdığımızda, bunun *logos*'a karşıt olabilecek bir *nomos*'u ima ettiğini görebiliriz: Göçebeler aritmetik veya cebir "yaptıklarından" değil, aritmetik ve cebir güçlü bir göçebe içeriğe sahip bir dünyada ortaya çıktığından.

Şimdiye kadar üç ana tipte insan organizasyonu olduğunu biliyoruz: *soya, yeryurda ya da sayıya dayalı*. Soy organizasyonu ilkel toplumlar olarak adlandırılan toplumları tanımlayan şeydir. Klan soyları özünde, görevlere ve koşullara göre, göz önüne alınan ataya göre çeşitlenen, birleşen veya ayrılan hareket halindeki dilimlerdir. Ve sayı soyun belirlenmesinde veya yeni soyların yaratılmasında kesinlikle büyük bir rol oynar. Yeryüzü de öyle, çünkü kabile dilimliliği klanınkini ikiye katlar. Ama yeryüzü her şeyden önce soy dinamiklerinin üzerine kaydolduğu maddedir ve sayı da bir kayıt aracıdır: Soylar yeryüzüne ve sayıyla yazılır ve bir tür "jeodezi" oluşturur. Devletli toplumlardaysa her şey değişir: Genellikle yeryurt ilkesinin baskın hale geldiği söylenir. Yeryüzü soyla birleşen etkin maddi öğe olmak yerine bir nesne haline geldiğinden, yersizyurtsuzlaşmadan da söz edilebilir. Mülkiyet tam da insanın yeryüzüyle olan yersizyurtsuzlaşmış ilişkisidir: O ya bir soy topluluğunun mevcut halde sahip oldukları-nın üzerine bindirilen devlet malını oluşturur ya da kendisi yeni topluluğu oluşturan özel insanların malı haline gelir. Her iki durumda da (ve devletin iki kutbuna göre), jeodezinin yerini alan bir tür üst-kodlama söz konusudur. Elbette soylar taşıdıkları büyük önemi korurlar ve sayılar kendi önemlerini geliştirirler. Ama asıl ön plana çıkan, soyun, yeryüzünün ve sayının tüm dilimlerinin onları üst-kodlayan *astronomik bir uzayda ya da geometrik bir uzamda* tutulması anlamında "yeryurtsal" bir organizasyondur. Arkaik imparatorluk devletlerinde ve modern devletlerde durum kesinlikle böyle değildir. Arkaik devlet tepe noktalı bir *spatium*'u, derinlemesine ve düzey düzey farklılaşmış bir uzayı sarmalarken, modern devletler (Yunan sitesinden itibaren) içkin bir merkezde, eş-türden bölünebilir parçalara, simetrik ve tersine çevrilebilir ilişkilere sahip homojen bir *extensio* geliştirir. Ve bu iki model, astronomik ve geometrik modeller, yalnızca iç içe geçmekle kalmaz; aynı zamanda saf oldukları varsayıldığında bile, her biri ya *emperyal spatium*'da ya da *politik extensio*'da belirdiği haliyle, soyların ve sayıların bu metrik güce tâbi kılınmasını ima eder.[66] Aritmetik, sayı devlet aygıtında daima belirleyici bir rol oynamıştır: Bu durum, nüfus sayımı, vergilendirme ve seçim gibi

66 J.-P. Vernant özellikle Yunan sitesinin geometrik homojen bir uzamla bağını analiz etmiştir (*Mythe et pensée chez les Grecs*, I, III. bölüm). Arkaik imparatorluklar ya da klasik sonrası site oluşumları söz konusu olduğunda sorun daha karmaşık bir hal almaktadır. Bunun da nedeni söz konusu uzayın çok farklı olmasıdır. Ama Vernant'ın ideal Platoncu siteyle ilgili olarak öne sürdüğü gibi, uzay hâlâ sayıya tâbi kılınır. Pisagorcu ya da Neoplatoncu sayı anlayışları homojen uzamdan farklı bir türdeki emperyal astronomik uzayları sarmalar, ancak sayıya tâbi olmayı sürdürür: Sayıların *ideal* olabilmesinin, ama tam anlamıyla "sayılayan" olamamasının nedeni budur.

üç bağlantılı işlem üzerinden imparatorluk bürokrasisi kadar erken bir döneme gider. Üstelik, devletin modern biçimleri matematik bilimiyle toplumsal teknoloji arasında ortaya çıkan tüm hesaplamaları kullanarak gelişmiştir (politik ekonomi, demografi, iş organizasyonu, vb. temelinde gelişen bütün bir toplumsal hesaplama söz konusudur). Devletin bu aritmetik öğesi her türlü maddenin işlenmesinde kendine özgü gücünü bulur: ilk maddeler [hammaddeler], üzerinde çalışılan nesnelerin ikincil maddesi veya insan nüfusunun oluşturduğu nihai madde. Ama sayılar daima bu şekilde maddeye egemen olmaya, onun çeşitlenmelerini ve hareketlerini kontrol etmeye, bir başka deyişle onları devletin uzay-zamansal çerçevesine tâbi kılmaya hizmet etmiştir – ya emperyal *spatium* ya da modern *extensio*.[67] Devlet sayıyı metrik büyüklüklere bağlayan yeryurtsal bir ilkeye ya da bir yersizyurtsuzlaşma ilkesine sahiptir (üst-kodlamayı işleten giderek kompleksleşen metrikler göz önüne alındığında). Sayı'nın bağımsızlığının ya da özerkliğinin koşullarının devlette bulunabileceğine, üstelik bunun gelişiminin tüm etmenleri burada olsa bile, inanmıyoruz.

Sayılayan sayı, bir başka deyişle özerk aritmetik organizasyon ne daha yüksek bir soyutlama derecesi ne de çok büyük nicelikler anlamına gelir. Yalnızca göçebeliğe dair olanaklılık koşullarıyla ve savaş makinesine dair gerçekleşme koşullarıyla ilişkilidir. Büyük niceliklerin işlenmesi problemi diğer maddelerle de ilişkili olarak devlet ordularında ortaya konulacaktır, oysa savaş makinesi sayılayan sayılarla ele aldığı küçük niceliklerle işler. Aslında bu sayılar uzayın bölünmesi ya da kendisinin dağıtılması yerine, bir şey uzayda dağıtıldığı anda ortaya çıkar. Sayı bir özne haline gelir. Sayının uzayla ilişkili bağımsızlığı soyutlamadan değil, kendisi sayılmadan kaplanan pürüzsüz uzayın somut doğasından gelir. Sayı artık bir sayma ya da ölçme aracı değil, hareket etme aracıdır: pürüzsüz uzayda hareket eden, sayının kendisidir. Kuşkusuz pürüzsüz uzayın bir geometrisi vardır, ancak gördüğümüz üzere bu, hattın minör, işlevsel bir geometrisidir. Tam olarak, uzay bir metrikten ne kadar bağımsızsa, sayı da uzaydan o kadar bağımsızdır. Bir kraliyet bilimi olarak geometrinin savaş makinesinde pek az önemi vardır (yalnızca devlet orduları ve yerleşik tahkimatlar açısından önemlidir, ama generalleri ağır yenilgilere sürükler).[68] Sayı bir şeritli uzayı ölçmek yerine bir pürüzsüz uzayı her kapladığında ve orada özne olarak serimlendiğinde bir ilke haline gelir. Sayı şeritli uzaydaki hareket-ettirilemezlik geometrisinin aksine, pürüzsüz uzaydaki hareketli kaplayıcı, hareket ettirilebilir olandır. Göçebe sayısal birimi hâlâ

67 Dumézil politik egemenliğin en eski biçimlerinde aritmetik öğenin rolü üzerinde ısrar eder. Hatta bunu egemenliğin üçüncü bir kutbu haline getirme eğilimindedir; bkz. *Servius et la Fortune*, Gallimard ve *Le troisième souverain*, Maisonneuve. Bununla birlikte, bu aritmetik öğe daha çok bir maddeyi organize etme rolüne sahiptir ve bu bakımdan maddeyi iki ana kutuptan birine veya diğerine tâbi kılar.

68 Clausewitz taktik ve stratejik açıdan geometrinin ikincil rolü konusunda ısrar eder: *De la guerre*, Ed. de Minuit, s. 225-226 ("L'élément géométrique") [Türkçesi: Clausewitz, *Savaş Üzerine*, H. Fahri Çeliker (çev.), Alfa Yayınları, 2019, s. 229-230, ("Geometrik Unsur")].

fazlasıyla hareketsiz olan çadır değil, seyyar ateştir: "Ateş yurttan önce gelir." Sayılayan sayı artık metrik belirlenimlere veya geometrik boyutlara tâbi değildir, yalnızca coğrafî doğrultularla dinamik bir ilişki içindedir: Bu, boyutsal veya metrik değil, doğrultulu bir sayıdır. Göçebe organizasyon birbirinden ayrılmaz bir şekilde aritmetik ve doğrultuludur; her yerde nicelik, onlar, yüzler ve her yerde doğrultu, sağ, sol: Sayısal lider aynı zamanda sağın veya solun lideridir.[69] Sayılayan sayı ritmiktir, armonik değil. Kadans ya da ölçü yoktur: Yalnızca devlet ordularında, o da disiplin ve geçit töreni için ritimle yürünür. Oysa özerk sayısal organizasyon anlamını başka yerde bulur, bozkırda, çölde – orman sakinlerine ait soyların ve devlet figürlerinin geçerliliğini yitirdiği yerlerde – her defasında bir *hareket düzeni* kurulmalıdır. "Çölün doğal yankılarını taklit ederek rastgele bir ritme göre ilerledi. Hiç kimse buradan bir insan geçtiğini fark edemezdi. Tüm Fremenler gibi o da bu yürüyüş sanatıyla yetiştirilmişti. Buna o kadar koşullanmıştı ki düşünmesine bile gerek yoktu. Ayakları ölçülemez bir ritimle kendiliğinden hareket ediyor gibiydi."[70] Savaş makinesiyle birlikte ve göçebe varoluşta, sayı artık sayılanmış değildir ve bir Şifre haline gelir ve bu sıfatla "birlik ruhunu" oluşturur ve sırrı ve sırrın devamyollarını (strateji, casusluk, kurnazlık, pusu, diplomasi, vb.) icat eder.

Şifrelenmiş, ritmik, doğrultulu, özerk, hareket ettirilebilir sayılayan sayı: Savaş makinesi göçebe organizasyonun zorunlu bir sonucudur (Musa bunun tüm sonuçlarını yaşayacaktır). Bugün, bu sayısal organizasyonu insanların yersizyurtsuzlaşmış "numaralar"dan başka bir şey olmadıkları askeri ya da hatta toplama kampı tarzı bir toplum olarak suçlayarak eleştirmek çok kolay. Oysa bu doğru değil. Korku üstüne korku; insanların sayısal organizasyonu kesinlikle soyların ya da devletlerin organizasyonundan daha acımasız değildir. İnsanlara sayılar olarak muamele etmek onlara budanacak ağaçlar ya da kesilip şekillendirilecek geometrik şekiller olarak muamele etmekten daha kötü değildir. Dahası, sayının bir numara olarak, istatistiksel bir öğe olarak kullanımı devletin sayılanmış sayısına aittir, sayılayan sayıya değil. Ve toplama kampı dünyası numaralandırmayla olduğu kadar soylar ve yeryurtlarla da işler. Dolayısıyla mesele iyi ya da kötü meselesi değil, özgüllük meselesidir. Sayısal organizasyonun özgüllüğü göçebe varoluş kipinden ve savaşın işlev-makinesinden kaynaklanır. Sayılayan sayı hem soy kodlarına hem de devletin üst-kodlamasına karşıttır. Aritmetik bileşim bir yandan göçebeliğe ve savaş makinesine girecek öğeleri soylardan seçip

---

69 Sayıyla doğrultuyu savaş makinesinde birbirine bağlayan en derin eski metinlerden biri için bkz. *Les mémoires historiques de Sema-Ts'ien*, Ed. Leroux, CX. bölüm (Hiung-nu'nun göçebe organizasyonu hakkında).

70 Frank Herbert, *Les enfants de dune*, Laffont, s. 223 [Türkçesi: F. Herbert, *Dune'un Çocukları*, Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural (çev.), Sarmal Yayımcılık, 2002, s. 214]. Julia Kristeva'nın sayılayan sayıyı tanımlamak için önerdiği karakterlere gönderme yapıyoruz: "diziliş", "çoğul ve olumsal dağılım", "sonsuz-nokta", "titiz kestirim", vb. (*Semeiotikè*, s. 293-297).

çıkaracak; diğer yandan onları devlet aygıtına karşı yönlendirecek, bir makine ve bir varoluşu devlet aygıtıyla karşıtlığa sokacak ve hem soy yerliyurtluluklarını hem de devletin yeryurdunu ve yersizyurtsuzluğunu kateden bir yersizyurtsuzlaşma çizecektir.

Göçebe ya da savaşçı sayılayan sayının ilk karakteri daima kompleks, yani eklemli olmasıdır. Her defasında bir sayılar kompleksi. Hatta sayılayan sayı bu sayede, devletin sayılarında ya da sayılanmış sayıda olduğu gibi, hiçbir şekilde homojenleştirilmiş büyük nicelikler içermez, ama incelikli eklemlenmesiyle, yani serbest bir uzaydaki heterojenlik dağılımıyla uçsuz bucaksız etkisini üretir. Devlet orduları bile, büyük sayıları ele aldıklarında bu ilkeden vazgeçmezler (10 "taban"ının baskınlığına rağmen). Roma lejyonu dilimlerin hareketli hale geldiği ve geometrik şekillerin hareketli, dönüştürülebilir olduğu şekilde sayılarla eklemlenmiş bir sayıdır. Ve kompleks veya eklemli sayı yalnızca insanları değil, zorunlu olarak silahları, hayvanları ve araçları da bileşime sokar. Bu yüzden temel aritmetik birim bir düzenleme birimidir: Örneğin, İskitlerin zaferini sağlayan formül insan-at-yay, 1 x 1 x 1 formülüdür ve bazı "silahlar" birkaç insanı ve hayvanı düzenlediği ya da eklemlediği ölçüde formül daha karmaşık hale gelir. Atlı savaş arabası örneğinde iki atla iki insan bir araya gelir, bir kişi atı sürerken, diğeri bir şey fırlatır, 2 x 1 x 2 = 1. Ya da hoplit reformunda insan zincirleri lehimlenerek ünlü iki kulplu kalkan meydana getirilir. "Birim" ne kadar küçük olursa olsun, eklemlenmiştir. Sayılayan sayının daima birden fazla tabanı vardır. Ayrıca bir soyun veya kabilenin üyeleri arasındaki savaşçıların oranını, yedeklerin ve stokların rolünü, insanların, eşyaların ve hayvanların bakımını ifade eden, sayıda içerilen ama dışsal olan aritmetik ilişkiler de hesaba katılmalıdır. *Lojistik, strateji*nin içsel ilişkilerine, yani birbiriyle savaş halinde olan birlik bileşimlerine olduğu kadar savaş makinesine de ait olan bu dışsal ilişkilerin sanatıdır. İkisi birlikte savaş sayılarının eklemlenmesinin bilimini oluşturur. Her düzenlemenin bu stratejik yönü ve bu lojistik yönü vardır.

Ama sayılayan sayının ikinci, daha gizli bir karakteri daha var. Savaş makinesi her yerde, sanki simetrik olmayan ve eşit olmayan iki dizi üzerinde işliyormuş gibi tuhaf bir kopyalama ya da aritmetik bir ikiye katlama süreci sergiler. *Bir yandan*, aslında soylar ya da kabileler sayısal olarak organize edilir ve yeniden karıştırılır; yeni ilkeyi egemen kılmak için sayısal bileşim soyların üzerine bindirilir. Ama *diğer yandan*, aynı zamanda, özel bir sayısal birlik oluşturmak için her soydan erkekler çıkarılır. Sanki soy-bedenin yeni sayısal bileşimi kendisi de sayısal olan kendi bedenini [birliğini] oluşturmadan başarılı olamazmış gibidir. Bunun tesadüfi bir fenomen değil, savaş makinesinin özsel bir bileşeni, sayının özerkliğini koşullandıran bir işlem olduğuna inanıyoruz: Bedenin sayısının eşdeşi olarak sayının bir bedeni olmalıdır, sayı birbirini tamamlayan iki işleme göre katlanıyor olmalıdır. Toplumsal beden ancak sayının özel bir beden oluşturmasıyla sayısallaştırılabilir. Cengiz Han bozkırın büyük bileşimini meydana getirdiğinde, soyları sayısal olarak ve her soyun savaşçılarını şifrelere

ve şeflere (onluk bir grup ve bir komutan, yüzlük bir grup ve bir komutan, binlik bir grup ve bir komutan) tâbi kılacak şekilde organize eder. Ama aynı zamanda her aritmetikleştirilmiş soydan, kişisel muhafızlarını oluşturacak az sayıda adam, yani idareciler, elçiler ve diplomatlardan oluşan dinamik bir oluşum ("*antrustion*")[71] çıkarır. Biri olmadan diğeri olmaz: ikincisi daha büyük bir güce sahip olan çifte yersizyurtsuzlaşma. Musa Yahve'nin etkisinden çok göçebelerin etkisi altında olduğu büyük çöl bileşimini meydana getirirken, her kabileyi sayar ve sayısal olarak organize eder; ama aynı zamanda her kabilede belirli bir dönemde doğan ilk çocukların hak gereği Yahve'ye ait olduğunu bildiren bir yasa çıkartır. Bu ilk çocuklar o sırada elbette çok küçük olduklarından, Sayı'daki rolleri özel bir kabileye, Leviler kabilesine devredilecek ve bu da Sayı'nın bedenini ya da sandığın özel muhafızlığını sağlayacaktır. Levilerin sayısı bir bütün olarak kabilelerdeki yeni doğan ilk çocukların sayısından daha az olduğundan, sayısı fazla gelen bu ilk çocukların kabileler tarafından ödenen bir vergi şeklinde geri alınması gerekecektir (bu da bizi lojistiğin temel bir yönüne geri götürür). Savaş makinesi bu çifte dizi olmadan işleyemezdi: Hem sayısal bileşim soy organizasyonunun yerini almalı hem de devletin yeryurtsal organizasyonunu savuşturmalıdır. Savaş makinesindeki iktidar bu ikili diziye göre tanımlanır: İktidar artık dilimlere ve merkezlere, merkezlerin olası tınlamasına ve dilimlerin üst-kodlamasına değil, nicelikten bağımsız olarak Sayı'ya içsel bu ilişkilere dayanır. Buradan da gerilimler ya da iktidar mücadeleleri doğar: Musa'nın kabileleriyle Leviler arasında, Cengiz'in "noyanları"yla "*antrustion*"lar arasında. Bu yalnızca eski özerkliklerini geri kazanmak isteyen soyların bir protestosu ya da bir devlet aygıtı etrafındaki bir mücadelenin önceden şekillendirilmesi değildir: Bu, bir savaş makinesine, onun özel iktidarına ve "şef"in gücünün özel olarak sınırlandırılmasına özgü bir gerilimdir.

Sayısal bileşim ya da sayılayan sayı o halde birkaç işlemi ima eder: başlangıç kümelerinin aritmetikleştirilmesi (soylar); çıkarılan alt-kümelerin yeniden birleştirilmesi (onlar, yüzler, vb. şeklinde grupların oluşumu); yeniden birleştirilen kümeye (özel birlik) karşılık gelen başka bir kümenin ikame yoluyla oluşturulması. Göçebe varoluşun en büyük çeşitliliğini ve özgünlüğünü ima eden de bu son işlemdir. Öyle ki bu problem devlet savaş makinesini kendine mal ettiğinde devlet ordularında bile görülmektedir. Gerçekten de, eğer toplumsal bedenin aritmetikleştirilmesinin eşdeşi kendisi de aritmetikleştirilmiş ayrı bir özel birliğin oluşumuysa, bu özel birlik birkaç şekilde oluşturulabilir: 1) egemenliği yeni bir anlam kazanan ayrıcalıklı bir soy ya da kabileyle (Musa'nın Levilerle yaşadığı durumda olduğu gibi); 2) o andan itibaren rehine olarak hizmet eden her soyun temsilcileriyle (ilk çocuklar: bu daha çok, Asya ya da Cengiz örneği için geçerlidir); 3) tümüyle farklı, taban topluluğa dışsal bir öğeyle, köleler,

71 Vladimirtsov, *Le régime social des Mongols*, Maisonneuve. Vladimirtsov'un kullandığı "*antrustions*" terimi kralın "*trust*" adlı *bölüğünü* Frenklerden oluşturduğu Saksonya rejiminden ödünç alınmıştır.

yabancılar veya başka bir bölgeden olanlarla (kralın özel birliklerini Frenk kölelerden oluşturduğu Saksonya rejiminde zaten geçerliydi bu; ama özellikle İslam örneğinde belirli bir sosyolojik kategori olan "askeri köleliğe" esin verecek noktaya varır: Örneğin Mısır Memlükleri, bozkırdan veya Kafkasya'dan sultan tarafından çok genç yaşta satın alınan köleler veya Hristiyan topluluklardan devşirilen Osmanlı Yeniçerileri).[72]

Bu, önemli bir temanın, "çocuk kaçıran göçebelerin" kökeni değil midir? Özellikle son örnekte, özel birliğin savaş makinesinde belirleyici bir iktidar öğesi olarak nasıl kurulduğu açıktır. Savaş makinesinin ve göçebe varoluşun aynı anda iki şeyi savuşturması gerekir: soy aristokrasisinin geri dönüşü ve aynı zamanda imparatorluk memurlarının oluşumu. Her şeyi karıştıran şey devletin kendisinin de sık sık köleleri yüksek memurlar olarak kullanmaya kararlı olmasıdır: Bunun aynı gerekçelerle olmadığını ve iki akımın ordularda birleştiğini, ancak iki farklı kaynaktan geldiğini göreceğiz. Zira göçebe kökenli bir savaş makinesinde kölelerin, yabancıların, kaçırılanların kudreti soy aristokrasilerinden olduğu kadar devlet memurları ve bürokratlardan da çok farklıdır. Bunlar "komiserler", elçiler, diplomatlar, casuslar, stratejistler ve lojistikçiler, bazen de demircilerdir. Bunlar "sultanın kaprisi"yle açıklanamaz. Aksine, yalnızca bir *nomos* olarak değer kazanan bu Şifre'nin, bu özel sayısal bedenin nesnel varlığı ve zorunluluğuyla açıklanan, savaş şefinin olası kaprisidir. Olduğu haliyle savaş makinesine ait hem bir yersizyurtsuzlaşma hem de bir oluş söz konusudur: Özel birlik – özellikle de köle-kâfir-yabancı – devletle ve soylarla ilişkili olarak yersizyurtsuzlaşırken, asker ve mümin *haline gelen* kişidir. Mümin olabilmesi için kâfir doğması gerekir, asker olabilmesi için köle doğması gerekir. Bunun için özel okullar ya da kurumlar gereklidir: Bu, savaş makinesine özgü bir icattır ve devletler bunu sürekli kullanır, onu tanınmaz hale getirecek kadar kendi amaçlarına uyarlar ya da devlet bürokrasisi biçiminde ya da çok özel birliklerin teknokratik biçiminde ya da devlete direndikleri kadar hizmet de eden "birlik ruhunda" ya da devlete hizmet ettikleri kadar ihanet de eden komiserlerde yeniden tesis ederler.

Göçebelerin tarihinin olmadığı doğrudur, onların yalnızca bir coğrafyaları vardır. Ve göçebelerin yenilgisi o kadar tamdır ki, tarih devletlerin zaferiyle bütünleşmiştir. Sonuçta da göçebeleri her türlü teknolojik ya da metalürjik, politik ya da metafizik yenilik yapmaktan aciz olarak konumlandıran genel bir eleştiriye tanıklık ettik. İster burjuva ister Sovyet (Grousset ya da Vladimirtsov) olsun, tarihçiler göçebeleri ne kayıtsız kaldıkları tekniklerden ne tarımdan ne de yıktıkları ya da fethettikleri kent ve devletlerden hiçbir şey anlamayan zavallı bir insanlık olarak görürler. Oysa göçebelerin güçlü bir

72 Tuaregler arasında özel bir demirci birliği olan Enadenler ("Ötekiler") özellikle ilginç bir örnektir; bu Enadenler aslen ya Sudanlı köleler, ya Sahra'dan gelen Yahudi yerleşimciler ya da St. Louisli savaşçıların torunlarıdır. Bkz. René Pottier, "Les artisans sahariens du métal chez les Touareg", *Métaux et civilisations* içinde, 1945-1946.

metalürjileri olmadan savaşta nasıl zafer kazanacaklarını anlamakta zorlanıyoruz: Göçebenin teknik silahlarını ve politik tavsiyelerini bir imparatorluk devletinden kaçan kişilerden aldığı fikri pek de olası durmuyor. Göçebelerin kentleri ve devletleri cehaletle değil, olumlu özellikleriyle, kendilerine özgü uzaylarıyla, soylardan kopan ve devlet biçimini savuşturan kendi bileşimleriyle tanımlanan bir göçebe organizasyon ve bir savaş makinesi adına nasıl yok etmeye giriştiklerini anlamak kolay değildir. Tarih göçebeleri sürekli kapı dışarı etmiştir. Savaş makinesine, tam anlamıyla askeri bir kategori ("askeri demokrasi" kategorisi) ve göçebeliğe tam anlamıyla yerleşik bir kategori ("feodalizm" kategorisi) uygulama girişimlerinde bulunulmuştur. Ancak bu iki varsayım da yeryurtsal bir ilkeyi varsayar: Ya emperyal bir devlet savaşçılara konumlarına bağlı olarak topraklar dağıtarak savaş makinesine el koyar (*cleroi* ve sahte tımarlar) ya da özel hale gelen mülkiyetin kendisi, orduyu oluşturan mülk sahipleri arasında bağımlılık ilişkileri kurar (gerçek tımarlar ve vasallık).[73] Her iki durumda da sayı hem hangi arazilerin devredilebileceğini ya da zaten devredildiğini belirlemek hem de hak sahiplerinin ödemesi gereken vergileri ayarlamak için "değişmez" mali organizasyona tâbi kılınmıştır. Hiç kuşku yok ki göçebe organizasyon ve savaş makinesi hem toprak hem de mali işler düzeyinde bu problemlerle uğraşır, göçebe savaşçılar, kim ne derse desin, büyük yenilikçilerdir. Ama tam da sayısal bir ilkenin özerkliğine tanıklık eden "hareketli" bir toprak ve mali organizasyon icat etmişlerdir: Sistemler arasında karmaşa veya birleşme olabilir, ama göçebe sistemin özgüllüğü toprağı hareket eden ve serimlenen sayılara ve vergiyi de bu sayılarla olan içsel ilişkilere tâbi kılmaya devam etmesidir (örneğin, halihazırda Musa'da vergi sayısal bedenlerle sayının özel bedeni arasındaki ilişkide devreye girer). Kısacası, askeri demokrasi ve feodalizm göçebe sayısal bileşimi açıklamak şöyle dursun, yerleşik rejimlerde ondan geriye kalabilecek şeylere tanıklık eder.

Önerme VII: Göçebe varoluşun "duygulamları" bir savaş makinesinin silahlarıdır.

Silahlarla aletler arasında daima kullanımlarına göre bir ayrım yapabiliriz (insanları yok etmek ya da mallar üretmek). Ama bu dış-kaynaklı ayrım teknik bir nesnenin belirli ikincil uyarlamalarını açıklıyorsa, iki grubun genel bir tarzda birbirine dönüştürülebilmesine engel değildir, öyle ki silahlarla aletler arasında iç-kaynaklı bir fark

73 Feodalizm sözde askeri demokrasiden daha az askeri bir sistem değildir; ancak her iki sistem de bir tür devlet aygıtıyla bütünleşmiş bir ordu varsayar (sözgelimi feodalizme dönük Karolenj toprak reformu). Vladimirtsov bozkır göçebelerinin feodal bir yorumunu geliştirirken, Gryaznov askeri demokrasiye eğilir (*Sibérie du Sud*, Nagel). Ancak Vladimirtsov'un temel savlarından biri göçebelerin organizasyonunun tam da fethettikleri imparatorlukları yıktıkları ya da onlarla bütünleştikleri ölçüde feodalleştiğidir. Ve kendisi de Moğolların başlangıçta ele geçirdikleri yerleşik toprakları gerçek ya da sahte tımarlar halinde *organize etmediklerini* belirtir.

önermek hiç de kolay gözükmez. Leroi-Gourhan'ın tanımladığı ateşlemeli silah tipleri her iki tarafta da bulunur. "Muhtemelen, birbirini takip eden birkaç çağ boyunca, tarım aletleri ve savaş silahları aynı kalmıştır."[74] Yalnızca kökende konumlanmayan ve iş aletleriyle savaş silahlarının belirlenimlerini değiştokuş ettikleri bir "ekosistem"den söz etmek olanaklı olmuştur: Görünüşe göre aynı *makinesel dal* her ikisinin de içinden geçmektedir. Bununla birlikte, aralarında açık içsel farklar olduğu hissine kapılıyoruz, bunlar iç-kaynaklı, yani mantıksal ya da kavramsal olmasalar ve kestirim düzeyinde kalsalar bile. İlk kestirime göre, silahların fırlatmayla ayrıcalıklı bir ilişkisi vardır. Fırlatan ya da fırlatılan her şey öncelikle bir silahtır ve ileri itiş temel andır. Silah balistiktir; "problem" mefhumunun kendisi savaş makinesiyle ilişkilidir. Bir alet ne kadar çok fırlatma mekanizmasına sahipse, potansiyel ya da yalnızca metaforik anlamda o kadar çok silah etkisi yapar. Ve yine aletler içerdikleri fırlatma mekanizmalarını sürekli telafi eder veya başka ereklere uyarlar. Menzilli silahların, tam olarak fırlatmalı ya da fırlatan silahların, diğer silahlar arasında yalnızca bir tür olduğu doğrudur; ama el silahları bile el ve kolun aletlerden başka bir şekilde kullanılmasını gerektirir, ki bu da dövüş sanatlarının gösterdiği fırlatmalı bir kullanımdır. Öte yandan, alet çok daha içe dönük, içe fırlatmalı olacaktır: Bir maddeyi bir denge durumuna getirmek ya da bir içsellik biçiminde onu kendine mal etmek için onu uzaktan hazırlar. Uzaktan etki her iki durumda da mevcuttur, ama birinde merkezkaç, diğerinde merkezcil etki söz konusudur. Görünüşe göre alet üstesinden gelinmesi ya da kullanılması gereken bir dirençle karşı karşıyayken, silah kaçınılması ya da icat edilmesi gereken karşı-saldırılarla ilgilidir (karşı-saldırı yalnızca niceliksel bir rekabete ya da bir savunma gösterisine indirgenmediği ölçüde, savaş makinesinin icat edici ve hızlandırıcı etmenidir).

İkinci olarak, silahlar ve aletler "eğilimsel olarak" (kestirimsel olarak) hareketle ve hızla aynı ilişkiye sahip değildir. Paul Virilio'nun silahla hız arasındaki bu tamamlayıcılıkta ısrar etmesi de önemli bir katkıdır: Silah hızı icat eder ya da hızın keşfi silahı icat eder (silahların fırlatmalı karakteri bundan kaynaklanır). Savaş makinesi kendi hız vektörünü yayar, o kadar ki yalnızca yıkım gücü olmayan, aynı zamanda bir "dromokrasi" (= *nomos*) olan özel bir ada gereksinim duyar. Bu fikir, diğer avantajlarının yanı sıra, avcılıkla savaş arasında yeni bir ayrım kipi ortaya koyar. Zira savaşın avcılıktan türemediği kesin olduğu gibi, avcılığın kendisi de silahları teşvik ediyor değildir: Ya silahlarla aletlerin ayırt-edilemezlik ve dönüştürülebilirlik alanında evrimleşir ya da zaten ayırt edilmiş, zaten oluşturulmuş silahları kendi yararı için kullanır. Virilio'nun dediği gibi, savaş, insan hayvanla kurduğu *avcı* ilişkisini insana uyguladığında değil, tam tersine insanla tamamen farklı bir ilişkiye, *avlanan* hayvanın kuvvetini ele geçirip insanla tümüyle başka bir ilişkiye, bir savaş ilişkisine girdiğinde ortaya çıkar (artık av değil, düşman söz konusudur). Bu yüzden savaş makinesinin göçebe çobanların icadı

74 J. F. Fuller, *L'influence de l'armement sur l'histoire*, Payot, s. 23.

olması şaşırtıcı değildir: Hayvancılık ve yetiştirme ne ilkel avcılıkla ne de yerleşik evcilleştirmeyle aynı şey değildir, tam olarak fırlatmalı ve fırlatıcı bir sistemin keşfidir. Savaş makinesi her darbede şiddet yoluyla işlemek ya da şiddeti "ilk ve son kez" oluşturmak yerine, hayvancılık ve yetiştirmeyle bütün bir şiddet ekonomisi, yani şiddeti kalıcı ve hatta sınırsız hale getirmenin yolunu kurar. "Kan dökmek, anında öldürmek şiddetin sınırsız kullanımına, yani ekonomisine aykırıdır. (...) *Şiddet ekonomisi hayvan yetiştiricisinin içindeki avcının değil, avlanan hayvanın ekonomisidir.* At binmede kinetik enerji, yani atın hızı korunur, proteinleri değil (et değil devinim). (...) Avcılıkta avcı vahşi hayvanı sistematik bir şekilde öldürerek hareketini durdurmayı amaçlarken, yetiştirici onu korumayı [amaçlar] ve binici yetiştirme sayesinde onu yönlendirerek ve hızlanmasını sağlayarak bu harekete katılır." Teknolojik devinim bu eğilimi geliştirecektir, "ata binme savaşçının ilk fırlatıcısı, ilk silah sistemidir".[75] Savaş makinesindeki hayvan-oluş buradan çıkar. Bu, savaş makinesinin ata binme ve süvarilikten önce var olmadığı anlamına mı gelir? Soru bu değil. Buradaki soru savaş makinesinin, hızın öncelikle avlanan hayvana gönderen avcılıkta ortaya çıkmayan, serbest veya bağımsız bir değişken haline gelen bir Hız vektörünün serbest bırakılmasını ima etmesidir. Bu koşu vektörü at binmeye başvurulmaksızın bir piyadede serbest bırakılmış olabilir; dahası, ata binme söz konusu olsa bile, bu, serbest vektörle hiçbir ilgisi olmayan bir taşıma veya hatta nakliye aracı şeklinde olabilir. Ama her şekilde, savaşçı, hayvandan bir av modelinden çok bir devinim fikrini ödünç alır. Av fikrini düşmana uygulayarak genelleştirmez, devinim fikrini kendine uygulayarak soyutlar.

Burada hemen iki itiraz ortaya çıkıyor. İlkine göre, savaş makinesi hızı içerdiği gibi ağırlığı ve yerçekimini de içerir (ağırla hafif arasındaki ayrım, savunmayla saldırının simetrik olmaması, durağanlıkla gerilim arasındaki karşıtlık). Ama savaşlarda çok önemli olan "zamanlama" ve hatta hareketsizlik ve donakalım fenomenlerinin nasıl bazı durumlarda saf hızın bir bileşenine gönderdiğini göstermek zor değil. Başka durumlarda, bu fenomenler devlet aygıtlarının savaş makinesini kendine mal ettiği koşullarla ilgilidir, bunu da özellikle karşıt kuvvetlerin bir dengeye gelebilecekleri bir şeritli uzayı düzenleyerek yaparlar. Bazen hız silahın kendisini ve askeri hareketsizliğe mahkûm eden (sözgelimi 1914 savaşındaki hareketsizlik) fırlatmalı bir silahın, kurşunun veya topçu mermisinin özelliğinde soyutlanır. Ama bir kuvvetler dengesi bir direnç fenomenidir, oysa karşı-saldırı dengeyi bozan bir hızlanma veya hız değişikliğini ima der: Tüm

75 Virilio, "Métempsychose du passage", *Traverses*, sayı 8. Bununla birlikte, Virilio avcılıktan savaşa dolaylı bir geçiş atfeder: Kadın "hamal ya da sürü" hayvanı olarak hizmet ettiğinde, avcılar avlanmanın ötesine geçen bir "eşcinsel düello" ilişkisine zaten girmiş olurlar. Ancak öyle görünüyor ki Virilio'nun kendisi bizi fırlatıcı ve fırlatan olarak *hız* ile taşıma ve hamaliye olarak *yer değiştirme* arasında ayrım yapmaya davet eder. Savaş makinesi ilk bakış açısından tanımlanırken, ikincisi ortak alana gönderir. Örneğin at yalnızca savaşmak için attan inen erkekleri taşımaya yaradığı sürece savaş makinesine ait değildir. Savaş makinesi eylemle tanımlanır, taşımayla değil, taşıma eylem üzerinde tepki veriyor olsa bile.

işlemleri hız vektörü üzerinde yeniden toplayacak olan ve insanları ve silahları yerinden ederek harekete yeniden pürüzsüz bir uzay kazandıracak olan tanktır.[76]

Karşı itiraz daha komplekstir: Hız silahtan çok aletin bir parçası gibi durur ve hiçbir şekilde savaş makinesine özgü değildir. Devinimin geçmişi yalnızca askeri değildir. Ama belki de çok fazla, niteliksel modeller aramak yerine hareket niceliklerini ele alma eğilimindeyiz. İki ideal hareket modeli iş ve *serbest eylem* modelleri olacaktır. İş, dirençle karşılaşan, dışarıda işleyen, etkisinde tüketilen veya harcanan ve bir andan diğerine yenilenmesi gereken itici bir nedendir. Serbest eylem de itici bir nedendir, ancak üstesinden gelinmesi gereken bir direnci yoktur, yalnızca hareketli bedenin kendisi üzerinde işler, etkisinde tükenmez ve iki an arasında devam eder. Ölçü ya da derece ne olursa olsun, hız ilk durumda göreli, ikinci durumdaysa mutlaktır (*sürekli hareket* fikri). İşte önemli olan, yerçekimi tarafından "bir" olarak kabul edilen bir cisme uygulanan sonuç kuvvetinin uygulama noktası (yerçekimi) ve bu uygulama noktasının göreli yer değiştirmesidir. Serbest eylemdeyse, cismin öğelerinin yerçekiminden kaçarak noktasal olmayan bir uzayı mutlak bir şekilde kaplama tarzıdır. Silahlar ve onların kullanımı, tıpkı aletlerin bir iş modeliyle ilişkili olması gibi, bir serbest eylem modeliyle ilişkili görünür. Bir noktadan diğerine doğrusal yer değiştirme aletin göreli hareketini oluşturur, ama bir uzayın girdaplı bir şekilde kaplanması silahın mutlak hareketidir. Sanki silah hareket ediyor, kendi kendini hareket ettiriyor gibidir, oysa alet hareketsizdir. Aletlerle iş arasındaki bu bağ işin biraz önce yaptığımız devinimsel ya da gerçek tanımı geçerli olmadığı sürece hiçbir şekilde açık değildir. İşi tanımlayan araç değil, tam tersidir. Alet işi varsayar. Buna şu da eklenmelidir ki, silahlar da açıkça nedenin yenilenmesini, etkinin harcanması ve hatta ortadan kalkmasını, dışsal dirençlerle yüz yüze gelmeyi, kuvvetin yer değiştirmesini, vb. ima eder. Aletlerin kısıtlılığına karşıt olarak, silahlara büyülü bir güç atfetmek anlamsızdır: Silahlar ve aletler tam olarak ortak alanı tanımlayan aynı yasalara tâbidir. Ama her türlü teknolojinin ilkesi teknik bir öğenin, onu varsayan bir *düzenleme*yle ilişkilendirilmediği sürece soyut, tümüyle belirsiz kaldığını göstermektir. Teknik öğeyle ilişkili olarak birincil olan şey makinedir: Kendisi bir öğeler kümesi olan teknik makine değil, belli bir uğrakta neyin teknik öğe olduğunu, onun nasıl kullanıldığını, uzanımı, kavranışı, vb. belirleyecek olan şey toplumsal ya da kolektif makinedir.

---

76 J. F. Fuller, *L'influence de l'armement sur l'histoire*, s. 155 vd. Fuller 1914 savaşının başlangıçta nasıl topçuluğa dayalı, saldırgan bir harekat savaşı olarak tasarlandığını gösterir. Ancak topçuluk kendi aleyhine döner ve hareketsizliği dayatır. Savaşı yeniden hareketlendirmek top sayısını arttırmakla olanaklı değildir, çünkü mermi delikleri araziyi daha da kullanışsız hale getirmektedir. İngilizlerin ve özellikle General Fuller'in belirleyici bir rol oynadığı çözüm tanktır: Bir "kara aracı" olan tank karada bir tür denizcilik uzayı ya da pürüzsüz uzay oluşturur ve "deniz taktiklerini kara savaşına getirir". Genel bir kural olarak, karşı-saldırı asla aynıdan aynıya doğru gitmez: Topçuya yanıt veren tanktır, tanka yanıt veren füze helikopteridir, vb. Dolayısıyla savaş makinesindeki yenilik etmeni iş makinesindeki yenilikten çok farklıdır.

Dal düzenlemeler aracılığıyla teknik öğeleri seçer, nitelendirir ve hatta icat eder. Öyle ki, silahların ve aletlerin varsaydıkları ve içine girdikleri kurucu düzenlemeleri tanımlamadan onlardan söz edemeyiz. Silahların ve aletlerin yalnızca dış-kaynaklı olarak ayırt edilmediğini ve buna rağmen hiçbir iç-kaynaklı ayırt edici özelliğe sahip olmadıklarını söylediğimizde kastettiğimiz buydu. Onlar, ilişkili oldukları ilgili düzenlemelere gönderen içsel (ve iç-kaynaklı olmayan) özelliklere sahiptirler. O halde bir serbest eylem modelini gerçekleştiren şey, silahların kendileri ve fiziksel varlıkları değil, onların biçimsel nedeni olarak "savaş makinesi" düzenlemesidir. Diğer yandan, iş modelini gerçekleştiren şey aletler değil, aletlerin biçimsel nedeni olarak "iş makinesi" düzenlemesidir. Alet yerçekimi koşullarına bağlı kalırken, silahın bir hız vektöründen ayrılamaz olduğunu söylediğimizde, aletin kendisine özgü düzenlemenin içinde soyut olarak "daha hızlı" ve silahın soyut olarak daha "ağır" olmasına rağmen, yalnızca iki düzenleme tipi arasındaki bir farkı belirtmeye çalışıyoruz. Alet özünde, yasalarını işte bulan bir oluşum, bir yer değiştirme ve bir kuvvet harcamasına bağlıyken, silah yalnızca serbest eyleme uygun olarak kuvvetin uzay ve zamanda uygulanması veya dışavurumuyla ilgilidir. Silah gökten zembille inmez ve açıkça üretim, hareket, harcama ve direniş gerektirir. Ama bu yön silahla aletin ortak alanına gönderir ve henüz silahın özgüllüğüyle ilgili değildir; onun özgüllüğü kuvvet kendisi için ele alındığında, artık yalnızca sayı, hareket, uzay ve zamanla ilişkilendirildiğinde veya *hız harekete eklendiğinde* ortaya çıkar yalnızca.[77] Somut olarak, olduğu haliyle bir silah İş modeliyle değil, işin koşullarının başka bir yerde yerine getirildiği varsayılan Serbest Eylem modeliyle ilgilidir. Kısacası, kuvvet açısından bakıldığında, alet bir yerçekimi-yer değiştirme, ağırlık-yükseklik sistemine ve silah da hız-*sürekli hareket* sistemine bağlıdır (bu anlamda hızın kendi başına bir "silah sistemi" olduğunu söyleyebiliriz).

Makinesel ve kolektif düzenlemenin teknik öğe üzerindeki en genel önceliği silahlar için olduğu kadar aletler için de her yerde geçerlidir. Silahlar ve aletler sonuçtur, sonuçtan başka bir şey değildir. Bir silahın, içinde bulunduğu savaş organizasyonundan bağımsız bir şey olmadığı sık sık dile getirilmiştir. Örneğin, "hoplitik" silahlar yalnızca, savaş makinesinin bir mutasyonu olarak falanks aracılığıyla var olur: O zamanki tek yeni silah olan iki saplı kalkan bu düzenleme tarafından yaratılmıştır; diğer silahlarsa önceden de vardır, ama farklı bir işleve, farklı bir doğaya sahip oldukları başka bileşimlerde ele alınmışlardır.[78] Her yerde silah sistemini oluşturan, düzenlemedir. Mızrak ve kılıç Bronz Çağı'ndan itibaren yalnızca insan-at düzenlemesiyle

77 İki model, "iş-serbest eylem", "tüketilen kuvvet-korunan kuvvet", "gerçek etki-biçimsel etki", vb. arasındaki bu genel ayrım için bkz. Martial Gueroult'nun sunumu, *Dynamique et métaphysique leibniziennes*, Les Belles Lettres, s. 55, 119 vd., 222-224.

78 Marcel Detienne, "La phalange, problèmes et controverses", *Problèmes de la guerre en Grèce ancienne* içinde, Mouton: "Teknik bir şekilde toplumsal olana ve zihinsel olana içseldir", s. 134.

var olmuş, hançer ve kazığın uzatılmasına neden olmuş ve ilk piyade silahları olan çekiç ve baltayı geçersiz kılmıştır. Üzengiyse yeni bir insan-at düzenlemesi figürünü dayatır ve bu da yeni bir mızrak ve silah tipine yol açar. Ve yine bu insan-at-üzengi kümesi çeşitlenir ve göçebeliğin genel koşullarına bağlı olup olmadığına ya da daha sonra feodalizmin yerleşik koşullarına uygun olup olmadığına bağlı olarak farklı etkilere sahiptir. Alet için de durum tamamen aynıdır: Burada da her şey iş organizasyonuna ve insanlar, hayvanlar ve şeyler arasındaki değişken düzenlemelere bağlıdır. Sözgelimi saban yalnızca, "uzun açık tarlaların" hâkim olduğu, atın çeki hayvanı olarak öküzün yerini alma eğiliminde olduğu, toprağın her üç yılda bir ekilmeye başlandığı ve ekonominin komünal hale geldiği bir kümede özgül bir araç olarak var olur. Bundan önce de saban pekâlâ var olmuş olabilir, ama bu, onun özgüllüğünü ortaya çıkarmayan ve onun pullukla olan diferansiyel karakterini işlenmemiş bırakan diğer düzenlemelerin sınırlarında olur.[79]

Düzenlemeler tutkuya dayalıdır, arzu bileşimleridir. Arzunun doğal ya da kendiliğinden bir belirlenimle hiçbir ilgisi yoktur, arzu yalnızca düzenleyerek, düzenlenmiş, makineleşmiş olarak vardır. Bir düzenlemenin akılcılığı, verimliliği oyuna soktuğu tutkular, bunları oluşturduğu kadar onu da oluşturan arzular olmadan var olmaz. Detienne Yunan falanksının değerlerin tümüyle tersine çevrilmesinden ve arzuyla savaş makinesi arasındaki ilişkiyi altüst eden tutkulu bir mutasyondan nasıl ayrılamaz olduğunu göstermiştir. Bu, insanın atından indiği ve insan-hayvan ilişkisinin, yerini asker-köylü, asker-yurttaşın ortaya çıkışını hazırlayan bir piyade düzenlemesinde erkekler arasındaki bir ilişkiye bıraktığı durumlardan biridir: Savaşın tüm Eros'u değişir, grubun homoseksüel Eros'u atlının zoo-seksüelleştirilmiş Eros'unun yerini alma eğilimindedir. Ve hiç kuşkusuz, bir devlet savaş makinesini her kendine mal ettiğinde, yurttaşın eğitimini, işçinin yetiştirilmesini, askerin çıraklığını birbirine yaklaştırma eğilimindedir. Ama her düzenlemenin bir arzu düzenlemesi olduğu doğruysa, soru kendileri olarak ele alınan savaş ve iş düzenlemelerinin öncelikle, farklı bir düzenin tutkularını harekete geçirip geçirmediğini bilmektir. Tutkular düzenlemeye göre farklılık gösteren arzu gerçekleşmeleridir: Aynı adalet, aynı zalimlik, aynı merhamet, vb. değildir bu. İş rejimi Biçim'in bir öznenin oluşumuna karşılık gelen organizasyonundan ve gelişiminden ayrılamaz. Bu, "işçinin biçimi" olarak hissin tutkuya dayalı rejimidir. His maddenin ve dirençlerinin bir değerlendirmesini, biçime ve onun gelişimlerine dönük bir doğrultuyu, kuvvetin ve yer değiştirmelerinin ekonomisini, bütün bir yerçekimini içerir. Oysa savaş makinesinin rejimi daha çok, yalnızca

79 Üzengi ve saban hakkında bkz. Lynn White Jr., *Technologie médiévale et transformations sociales*, Mouton, I. ve II. bölümler. Benzer şekilde, Asya'da kuru pirinç ekimi söz konusu olduğunda, kazma çubuğu, çapa ve sabanın sırasıyla nüfus yoğunluğu ve nadas döneminin uzunluğuna göre değişen kolektif düzenlemelere nasıl bağlı olduğu gösterilebilmiştir. Bu da Braudel'in şu sonuca varmasını sağlar: "Bu açıklamada alet bir neden değil, bir sonuçtur" (*Civilisation matérielle et capitalisme*, s. 128).

hareketli cismin kendisine, öğeler arasındaki hızlara ve hız bileşimlerine gönderen *duygulamların* rejimidir. Duygulam duygu yükünün hızla boşalmasıdır, karşı-saldırıdır, oysa his sürekli yer değiştiren, geciken, direnen bir duygudur. Duygulamlar tıpkı silahlar gibi fırlatıcılardır, hislerse aletler gibi içten-alıcıdır. Silahla yalnızca mitolojilerin değil, aynı zamanda *chanson de geste*'in,[80] şövalyelik ve saray aşk romanının da tanıklık ettiği duygulamsal bir ilişki vardır. Silahlar duygulamlardır ve duygulamlar da silahlar. Bu açıdan bakıldığında, en mutlak hareketsizlik, saf donakalım hız vektörünün bir parçasıdır, jestin taşlaşmasını hareketin hızlanmasına bağlayan bu vektör tarafından taşınır. Şövalye atının üzerinde uyur ve bir ok gibi yola koyulur. Kleist bu ani donakalımları, bayılma nöbetlerini, muallakta kalmaları bir savaş makinesinin en yüksek hızlarıyla en iyi şekilde bileşime sokan yazardır: Böylece bize teknik öğenin silah-oluşunu ve aynı zamanda tutkuya dayalı öğenin duygulam-oluşunu sunar (Penthesilea'nın denklemi). Dövüş sanatları silahları daima hıza ve öncelikle de zihinsel (mutlak) hıza tâbi kılmıştır; bu yüzden onlar da muallakta kalma ve hareketsizlik sanatlarıdır. Duygulam bu uç noktalar arasında gidip gelir. Dolayısıyla, dövüş sanatları bir devlet meselesinde olduğu gibi bir *koda* bağlı kalmaz, fakat duygulamın çok sayıda yolları olan *güzergâhları* izler. Bu güzergâhlarda, sanki duygulamın gücü ve kültürü, düzenlemenin gerçek amacıymış, silah da yalnızca geçici bir araçmışçasına, silahları kullanmayı olduğu kadar bu kullanımı "boşa çıkartmayı" da öğreniriz. Şeyleri çözmeyi ve kendini çözmeyi öğrenmek savaş makinesine özgüdür: savaşçının "yapmayışı", öznenin çözülmesi. Savaş makinesinin içinden bir üst-kodlama hareketi geçerken, üst-kodlama, aleti bir iş ve devlet organizasyonuna bağlar (aletin öğrenimi geri alınamaz, yalnızca onun yokluğu telafi edilebilir). Dövüş sanatlarının, ağırlık merkezini ve onun yer değiştirmesine ilişkin kuralları sürekli gündeme getirdiği doğrudur. Bunun nedeni, güzergâhların henüz nihai hale gelmemiş olmasıdır. Bununla birlikte, ne kadar uzağa gitseler de hâlâ Varlık alanındadırlar ve yalnızca başka bir doğanın mutlak hareketlerini ortak uzaya tercüme ederler – hiçlikte değil, Boşlukta, artık hedefin olmadığı boşluğun pürüzsüzlüğünde gerçekleştirilen hareketler: saldırılar, karşı-saldırılar ve "bodoslama" [81] düşmeler.

Yine düzenleme açısından bakıldığında, aletlerle imler arasında özsel bir ilişki vardır. Aleti tanımlayan iş modeli devlet aygıtına aittir. İlkel toplumlardaki insanların, etkinlikleri çok kısıtlanmış ve kurallara bağlanmış olsa bile, tam anlamıyla çalışmadığı

---

80 *Chanson de geste* Orta Çağ'da ortaya çıkan bir tür destansı şiirdir. Bu türün, içinde barındırdığı hikâye ve anlatı öğeleri bakımından modern Fransız edebiyatını hazırladığı düşünülmektedir. *(ç.n.)*

81 Dövüş sanatları incelemeleri bize hâlâ yerçekimine tâbi olan Güzergâhların boşlukta kendilerini aşmaları gerektiğini anımsatır. Kleist'ın *Kukla Tiyatrosu*, ki muhtemelen Batı edebiyatındaki en spontane doğulu metinlerden biridir, benzer bir hareket sunar: Ağırlık merkezinin doğrusal yer değiştirmesi hâlâ "mekaniktir" ve ruhla ilgili olan ve ağırlığı göz ardı eden daha "gizemli" bir şeye gönderir.

ve savaş insanının da savaş insanı olarak çalışmadığı sık sık söylenmiştir (Herkül'ün "işleri" bir krala boyun eğmeyi gerektirir). Teknik öğe yeryurttan soyutlanıp bir nesne olarak yeryüzüne uygulandığında bir alet haline gelir; ama aynı zamanda im bedene kaydedilmekten çıkar ve hareketsiz nesnel bir maddenin üzerine yazılır. İşin olabilmesi için, etkinliğin devlet aygıtı tarafından kapılması, yazıyla semiyotikleştirilmesi gerekir. İm-alet düzenlemeleriyle, işe dair yazı-organizasyon imleri arasındaki yakınlık bundan kaynaklanır. Takıyla temel bir ilişki içinde olan silah örneğinde durum tümüyle farklıdır. Takılar o kadar çok ikincil uyarlanmaya maruz kalmıştır ki, onların tam olarak ne olduğunu artık bilmiyoruz. Ama kuyumculuğun "barbar" sanatı ya da mükemmelen göçebe sanatı olduğu söylendiğinde ve bu küçük sanat şaheserlerini gördüğümüzde ruhumuzda bir şeyler uyanır. Bu fibulalar, bu altın ve gümüş levhalar, bu takılar taşınabilir küçük nesnelere takılır; yalnızca taşınmaları kolay değil, aynı zamanda yalnızca hareket halindeki nesne olarak nesneye aittirler. Bu plakalar kendileri de hareketli ve devingen olan nesneler üzerinde saf hızın ifade hatlarını oluşturur. Onlar arasındaki ilişki biçim-madde ilişkisi değil, motif-dayanak ilişkisidir; burada yeryüzü artık bir zeminden başka bir şey değildir ve hatta zemin bile yoktur, dayanak motif kadar hareketlidir. Renklere ışığın hızını verir, altını kırmızıya ve gümüşü beyaz ışığa dönüştürürler. Atın koşum takımına, kılıcın kınına, savaşçının giysisine, silahın kabzasına takılıdırlar: sadece bir kez kullanılacak olan bir okun ucu bile süslenir. Harcanan çaba ve emek ne olursa olsun, bunlar saf hareketlilikle ilişkili serbest eylemler düzenine aittir; yerçekimi, direnç ve harcama koşullarını taşıyan iş düzenine ait değil. Seyyar demirci altın kuyumculuğunu silahla ilişkilendirir, ve bunun tersi de geçerlidir. Altın ve gümüş başka pek çok işlev üstlenir, ama savaş makinesinin bu göçebe katkısı olmadan anlaşılamazlar, onlar burada malzemeler değil, silahlara uyan ifade hatlarıdır (tüm savaş mitolojisi yalnızca gümüşte varlığını sürdürmekle kalmaz, aynı zamanda onda etkin bir etmendir). Takılar silahlara karşılık gelen, aynı hız vektörüyle sürüklenen duygulamlardır.

Kuyumculuk, takıcılık, süsleme, hatta dekorasyon yazının soyutlama gücünden aşağı kalmayan bir soyutlama gücüne sahip olmalarına rağmen, bir yazı oluşturmazlar. Ama bu güç farklı bir şekilde düzenlenmiştir. Yazıyla ilgili olarak göçebelerin kendi sistemlerini yaratmaya gereksinimleri yoktur ve bunu yerleşik imparatorluk komşularından ödünç alırlar, hatta onlara dillerinin fonetik transkripsiyonunu bile sağlarlar.[82] "Kuyumculuk telkari ve yaldızlı ya da gümüşlü kaplamalarla tam anlamıyla bir barbar sanatıdır. (...) Yabancılara ayrılmış ticareti hem kullanan hem de reddeden göçebe

82 Bkz. Paul Pelliot, "Les systèmes d'écriture en usage chez les anciens Mongols", *Asia Major*, 1925: Moğollar Süryani alfabesiyle Uygur yazısını kullanıyorlardı (Uygur yazısının fonetik bir teorisini geliştiren Tibetlilerdir); "Moğolların Gizli Tarihi"nin bize ulaşan iki versiyonundan biri Çince çeviri, diğeriyse Çince karakterlerle fonetik transkripsiyondur.

ve savaşçı bir ekonomiye bağlı olan İskit sanatı bu lüks ve dekoratif yöne yönelmiştir. Barbarların kesin bir koda, örneğin başlangıç seviyesinde bir pikto-ideografiye, hatta daha gelişmiş komşularının kullandıklarıyla rekabet edebilecek bir hece yazısına sahip olmaya ya da bunları yaratmaya gereksinimleri yoktu. İ.Ö. 4. ve 3. yüzyıllara doğru Karadeniz İskit sanatı biçimlerin grafik şematizasyonuna yönelir, bu da onu bir proto-yazıdan çok çizgisel bir süsleme haline getirir."[83] Takı, metal plakalar ve hatta silahlar üzerine yazı yazılabileceği elbette doğrudur, ama bu, önceden var olan bir yazının bu maddelere uygulanması anlamına gelir. *Runik yazının* durumu daha da endişe vericidir, çünkü başlangıçta yalnızca takılar, fibulalar, kuyumcu eşyaları ve küçük taşınabilir nesnelerle bağlantılı gibi görünmektedir. Ancak tam da ilk döneminde runiğin çok az iletişimsel değeri ve çok sınırlı bir kamusal işlevi vardır. Gizli karakteri çoğu zaman büyülü bir yazı olarak yorumlanmasına yol açmıştır. Daha çok, duygulamsal bir semiyotik söz konusudur ve temel olarak şunları içerir: 1) aitlik veya üretim işaretleri olarak imzalar; 2) kısa savaş veya aşk mesajları. O, yazılı bir metinden çok "süslü bir metin", "pek işe yaramayan, yarım yamalak bir icat", yazının yerine geçen bir şey olacaktır. Ancak ikinci bir dönemde, M.S. 9. yüzyıldaki Danimarka reformuyla birlikte devlet ve işle bağlantılı olarak anıtsal yazıtlar ortaya çıktığında yazı değerini kazanır.[84]

Aletlerin, silahların, imlerin, takıların aslında her yerde, ortak bir alanda bulunduğuna itiraz edilebilir. Ama problem bu olmadığı gibi, her durumda bir köken aramak da değildir. Bu, düzenlemeleri atama, bir başka deyişle bir öğenin şu değil de bu düzenlemeye biçimsel olarak ait olduğu *diferansiyel hatları* belirleme meselesidir. Mimarlık ve aşçılığın devlet aygıtıyla yakınlık içinde olduğu, müzik ve uyuşturucununsa onları göçebe bir savaş makinesinin tarafına yerleştiren diferansiyel hatlara sahip oldukları söylenebilir.[85] Dolayısıyla, en az beş bakış açısından *silahlarla aletler arasında bir ayrım kuran diferansiyel bir yöntem söz konusudur:* doğrultu (fırlatma-içe-atma), vektör (hız-yerçekimi), model (serbest eylem-iş), ifade (takılar-imler), tutkuya veya arzuya dayalı tonalite (duygulam-his). Hiç kuşkusuz devlet aygıtı, ordularını disipline ederek, işi temel bir birim haline getirerek, yani kendi hatlarını dayatarak rejimleri standartlaştırma eğilimindedir. Ancak silahların ve aletlerin yeni başkalaşım düzenlemelerine yakalanmaları halinde, başka ittifak ilişkilerine girmeleri de olanaksız değildir. Köylü ya da

83 Georges Charrière, *L'art barbare scythe*, Ed. du Cercle d'art, s. 185.

84 Bkz. Lucien Musset, *Introduction à la runologie*, Aubier.

85 Göçebe savaş makinesinde elbette bir mutfak ve bir mimari vardır, ama onları yerleşik biçimlerinden ayıran bir "hat" altında. Göçebe mimari, örneğin Eskimo igloları, Hun ahşap sarayı çadırın bir türevidir; yerleşik sanat üzerindeki etkisi kubbeler ve yarı kubbelerden ve her şeyden önce çadırda olduğu gibi *çok alçaktan başlayan bir uzayın* kurulmasından gelir. Göçebe mutfağına gelince, sözcüğün tam anlamıyla oruç açmaktan oluşan bir mutfaktır bu (Paskalya geleneği göçebedir). Ve bu hat açısından bir savaş makinesine ait olabilir: Örneğin, Yeniçerilerin toplanma noktası olarak bir kazanları vardır, aşçıların rütbeleri ve başlıklarında bir tahta kaşık vardır.

işçi ittifakları kurmak savaş adamına düşer, ama her şeyden önce bir savaş makinesini yeniden icat etmek sanayi ya da tarım işçisine düşer. Köylüler Hussit savaşları sırasında Zisca'nın öküz arabalarından yapılmış seyyar kaleleri taşınabilir toplarla silahlandırarak topçuluk tarihine önemli bir katkıda bulunmuşlardır. İşçi-asker, silah-alet, his-duygulam yakınlığı kısa süreli de olsa devrimler ve halk savaşları için doğru zamanı işaret eder. Alete dönük şizofrenik bir haz vardır, bu onu işten serbest eyleme geçirir; silaha dönük şizofrenik bir haz vardır, bu onu barışın, barışa sahip olmanın bir aracı haline getirir. Hem bir karşı-saldırı hem de bir direniş. Her şey muğlaktır. Ama tarih-ötesi bir figür olarak "Asi"nin portresini çizen Jünger'in analizlerinin bu muğlaklık tarafından boşa çıkartıldığına inanmıyoruz, bir yanda İşçi, diğer yanda Asker aynı anda "bir silah arıyorum" ve "bir alet arıyorum" dedikleri ortak bir kaçış çizgisine sürüklenirler: Çizgiyi çiz ya da aynı anlama gelecek şekilde çizgiyi aş, çizgiyi geç, çünkü çizgi yalnızca ayrım çizgisinin ötesine geçilerek çizilir.[86] Hiç kuşku yok ki savaş adamından daha eski moda bir şey yoktur: O, uzun zamandan beri tamamen farklı bir karaktere, askere dönüşmüştür. Ve işçinin kendisi de pek çok talihsizliğe maruz kalmıştır... Ancak yine de savaş adamları birçok muğlaklıkla birlikte yeniden doğarlar: Şiddetin yararsızlığını bilen, ancak yeniden yaratılacak bir savaş makinesine, etkin ve devrimci bir karşı-saldırıya yakın olan kişilerdir onlar. İşçiler de yeniden doğarlar; çalışmaya inanmayan ama yeniden yaratılacak bir iş makinesine, etkin bir direniş ve teknolojik bir özgürleşme makinesine yakın olan kişilerdir onlar. Eski mitleri ya da arkaik figürleri diriltmezler, (ne tarihsel ne de ebedi, ama zamansız) bir tarih-ötesi düzenlemenin yeni figürüdür onlar: göçebe savaşçı ve seyyar işçi. Karanlık karikatür figürler halihazırda onları önceler: paralı asker ya da seyyar askeri danışman, teknokrat ya da transhümanist analist, CIA ve IBM. Ama tarih-ötesi bir figür kendisini eski mitlere karşı olduğu kadar önceden belirlenmiş, öngörücü şekil-bozulmalarına karşı da savunmalıdır. "Miti tekrar ele geçirmek için geri dönmeyiz, zaman, aşırı tehlikenin imparatorluğu altında iliklerine kadar sarsıldığında, mitle yeniden karşılaşırız." Dövüş sanatları ve ileri teknikler ancak işçi kitlelerini ve yeni tip savaşçıları bir araya getirebildikleri için altın değerindedir. Silahla aletin ortak kaçış çizgisi: saf bir olanak, bir mutasyon. Yeraltı, hava ve denizaltı teknisyenleri vardır; onlar az ya da çok dünya düzenine aittir, istenç-dışı bir şekilde, yeni düzenlemeler için başkaları tarafından kullanılabilen, titiz, ancak kolayca edinilebilen, çok sayıda virtüel bilgi ve eylemi icat eder ve biriktirirler. Gerillayla askeri aygıt arasındaki, işle serbest eylem arasındaki ödünç alıp vermeler çok daha çeşitlenmiş bir mücadeleye dönük olarak daima her iki doğrultuda gider.

---

86 Jünger *Traité du rebelle*'de (Bourgois) Nasyonal Sosyalizm'e en açık şekilde karşı çıkar ve *Der Arbeiter*'de yer alan bazı işaretleri geliştirir: eski Asker ve modern İşçi figürleri arasından geçen ve her ikisini de başka bir düzende başka bir yazgıya doğru götüren etkin bir kaçış olarak bir "çizgi" kavramsallaştırması (Heidegger'in Çizgi mefhumu üzerine düşüncelerinde bu yönden hiçbir şey kalmamıştır, ancak bunlar yine de Jünger'e adanmıştır).

Problem III: Göçebeler silahlarını nasıl icat eder ya da bulurlar?
Önerme VIII: Metalürji kendi başına, göçebelikle zorunlu olarak uyuşan bir akış oluşturur.

Bozkır halkları politik, ekonomik ve toplumsal rejimlerinden çok, saldırı ve savunma silahları, bileşim veya strateji ve teknolojik öğeler açısından (eyer, üzengi, nal, koşum takımı...) yaptıkları savaş yenilikleriyle tanınırlar. Tarih bu yeniliklere her defasında itiraz etse de göçebeliğin izlerini silmeyi başaramaz. Göçebelerin icat ettiği şey insan-hayvan-silah, insan-at-yay düzenlemesidir. Ve bu hız düzenlemesi üzerinden, metal çağlarına yenilik damga vurmuştur. Hiksosların oyuklu bronz baltası, Hititlerin demir kılıcı küçük atom bombalarıyla karşılaştırılabilir. Bozkır silahlarının, (İskit ve Sarmat tipindeki) ağır ve hafif silahların ve bunların iç içe geçmiş biçimlerinin değişimini gösteren oldukça kesin bir dönemlendirme yapılabilir. Eritilmiş çelikten yapılmış, genellikle kısa ve kavisli kılıç, keskin kısımla yandan saldırmak için kullanılan silah uç kısımla önden saldırmak için kullanılan döküm demirden yapılmış kılıçtan farklı bir dinamik uzayı sarmalar: Onu Hindistan'a ve İran'a getiren İskitlerdir, Araplar da oradan alacaklardır. Göçebelerin ateşli silahlar ve özellikle de top konusundaki yenilikçi rollerini yitirdikleri kabul edilmektedir ("barut onları solladı"). Ama bunun nedeni, illa da onların bu silahları nasıl kullanacaklarını bilmemeleri değildir: Türk ordusu gibi göçebe gelenekleri güçlü kalan ordular muazzam bir ateş gücü, yeni bir uzay geliştirmekle kalmamış, daha da karakteristik olarak, hafif topları vagonlardan, korsan gemilerinden, vb. oluşan seyyar birliklere başarıyla entegre etmişlerdir. Eğer top göçebeler için bir sınır teşkil ediyorsa, bunun nedeni daha çok, onun, yalnızca bir devlet aygıtının yapabileceği ekonomik bir yatırım anlamına gelmesidir (ticaret kentleri bile bunda zorlanacaktır). Gerçek şu ki, ateşli silahlar dışında kalan ve hatta top söz konusu olduğunda, verili bir *teknolojik soyun* ufkunda daima bir göçebe vardır.[87]

Örneğin üzengi üzerine yapılan büyük tartışmaların gösterdiği gibi, elbette her vaka tartışmalıdır.[88] Genel olarak, oldukları halleriyle göçebelere ait olanla, iletişim kurdukları, fethettikleri ya da entegre oldukları bir imparatorluktan aldıkları şeyleri ayırt etmek zordur. Bir imparatorluk ordusuyla göçebe bir savaş makinesi arasında o kadar çok saçak, aracı veya birleşim vardır ki, çoğu zaman şeyler öncelikle imparatorluktan kaynaklanır. Kılıç örneği tipiktir ve üzenginin aksine belirsizlik içermez:

---

87 Göçebelerin yenilikçi gücünden yana olmayan Lynn White bazen şaşırtıcı kökenleri olan geniş teknolojik soylar kurar: Malezya'da ortaya çıktığı söylenen sıcak hava ve türbin teknikleri. (*Technologie médiévale et transformations sociales*, Mouton, s. 112-113: "Böylece erken modern bilim ve teknolojinin bazı büyük figürlerinden geç Orta Çağ'a, Malezya ormanlarına kadar bir teknik uyaranlar zinciri izlenebilir. İkinci bir Malay icadı olan pistonun, hava basıncının incelenmesi ve uygulamaları üzerinde kuşkusuz önemli bir etkisi olmuştur.")

88 Üzengiyle ilgili özellikle karmaşık bir soru hakkında bkz. Lynn White, 1. bölüm.

Süvari kılıcını İskitlerin yaydıkları ve onu Hindulara, Perslere ve Araplara getirdikleri doğruysa, aynı zamanda onun ilk kurbanları da onlardı; bunun olumsuz sonuçlarına ilk önce onlar maruz kaldılar. Bu kılıcı çelik dökümü ve pota çeliğinde özellikle ustalaşmış olan Çin ve Han hanedanlarının Çin imparatorluğu icat etti.[89] Bu, modern arkeologların ve tarihçilerin karşılaştığı zorluklara işaret etmek için iyi bir örnektir. Arkeologlar bile göçebelere karşı duyulan belli bir nefret ya da aşağılamanın dışında değildir. Süvari kılıcı örneğinde olgular halihazırda bir imparatorluk kökenine yeterince işaret ediyor olsa bile, en iyi yorumcular İskitlerin bunu icat etmiş olamayacaklarını – çünkü onlar gariban göçebelerdir – ve potadaki çeliğin zorunlu olarak yerleşik bir ortamdan geldiğini ekleme gereği duyarlar. Peki ama çok eski resmi Çin anlatısına dayanarak, imparatorluk ordusundan firar edenlerin sırrı İskitlere açıkladıklarına neden inanmayalım? İskitler bu kılıcı kullanmayı beceremiyorlarsa ve bu konuda hiçbir şey anlamıyorlarsa, o zaman "sırrı açıklamak" ne anlama geliyor? Firarileri suçlamak çok kolaydır. Bir sırla atom bombası yapamazsınız; aynı şekilde, eğer bir kılıcı yeniden üretemiyorsanız, farklı koşullara entegre edemiyorsanız, başka düzenlemelere aktaramıyorsanız, onu yapamazsınız da. Yayılma ve nüfuz etme tümüyle yenilik çizgisinin bir parçasıdır; ondaki bir bükülmeye işaret eder. Ve her şeyden önce: Eğer pota çeliği öncelikle metalürjistlerin bir icadıysa, o zaman neden onun yerleşiklerin ya da imparatorluk mensuplarının zorunlu bir özelliği olduğunu söyleyelim? Bu, metalürjistlerin mutlaka bir devlet aygıtı tarafından kontrol edildiklerini varsayar; oysa onlar da belirli bir teknolojik özerkliği ve toplumsal bir yeraltılığı deneyimlerler; bu da onların göçebeler olmadıklarını gösterdiği gibi, kontrol edildiklerinde bile devlete ait olmadıklarını da gösterir. Sırra ihanet eden firariler yoktur, sırla iletişime geçen, onun uyarlanmasını ve yayılmasını olanaklı kılan metalürjistler vardır: bambaşka bir "ihanet" tipi. Sonuç olarak, tartışmaları bu kadar zorlaştıran şey (hem tartışmalı üzengi vakası hem de süvari kılıcı vakası açısından) yalnızca göçebeler hakkındaki önyargılar değil, aynı zamanda yeterince ayrıntılı bir teknolojik soy kavramının olmamasıdır (*teknolojik bir soyu veya sürerliği* ve onun verili bir bakış açısından değişken uzanımını tanımlayan şey nedir?).

Metalürjinin bir bilim olduğunu söylemek gereksiz olacaktır çünkü o, sabit yasaları, örneğin bir metalin her zaman ve her yerde eridiği noktayı keşfeder. Zira metalürji her şeyden önce birkaç çeşitlenme çizgisinden ayrılamaz: meteoritlerle doğal metaller arasındaki çeşitlenme; cevherlerle metal oranları arasındaki çeşitlenme; doğal olsun ya da olmasın, alaşımlar arasındaki çeşitlenme; bir metal üzerinde uygulanan işlemler arasındaki çeşitlenme; verili bir işlemi olanaklı kılan ya da bu işlemden kaynaklanan nitelikler arasındaki çeşitlenme. (Örneğin, Sümerlerde köken yerlerine ve

89 Bkz. Mazaheri'nin güzel makalesi, "Le sabre contre l'épée", *Annales*, 1958. Burada önerdiğimiz itirazlar bu metnin öneminden bir şey götürmüyor.

arıtma derecelerine göre on iki çeşit bakır saptanmış ve kaydedilmiştir.)[90] Tüm bu değişkenler iki ana başlık altında toplanabilir: farklı düzenlerdeki *uzay-zamansal tekillikler ya da hecceite'ler* ve biçim-bozumu ya da dönüşüm süreci olarak bunlarla ilişkili işlemler; bu tekilliklere ve işlemlere karşılık gelen, farklı düzeylerdeki *duygulamsal nitelikler ya da ifade hatları* (sertlik, ağırlık, renk, vb.). Süvari kılıcı ya da daha doğrusu pota çeliği örneğine geri dönelim: O, demirin yüksek sıcaklıkta eritilmesi olan ilk tekilliğin edimselleşmesini ima eder; ardından, birbirini izleyen karbondan-arındırma işlemlerine gönderen ikinci bir tekillik gelir; ifade hatları bunlara karşılık gelir, bunlar yalnızca sertlik, keskinlik, parlaklık değil, aynı zamanda erimiş çeliğin iç yapısından kaynaklanan kristalleşmenin izlediği dalgalar ya da desenlerdir. Demir kılıç tümüyle farklı tekilliklerle ilgilidir, çünkü eritilmiş değil dövülmüştür, hava soğutmalı değil kalıplanmış, temperlenmiştir, seri üretim değil parça üretimidir; onun ifade hatları zorunlu olarak çok farklıdır, çünkü kesmek yerine deler, yandan değil önden saldırıya dayanır; hatta ifadesel desenler tümüyle farklı bir şekilde, kakma yoluyla elde edilir.[91] *Bir ya da daha fazla atanabilir ifade hattına yakınsayan ve onlara yakınsatılan işlemlerle genişletilebilen bir tekillikler kümesiyle* her karşılaştığımızda, bir *makinesel daldan* ya da teknolojik bir soydan söz edebiliriz. Eğer tekillikler ya da işlemler farklı malzemelerde ya da aynı malzemede ıraksıyorsa, o zaman iki farklı dalı ayırmamız gerekir: Hançerin devamı olan demir kılıç örneğinde ve bıçağın devamı olan çelik süvari kılıcı örneğinde durum tam olarak böyledir. Her dalın arzunun teknik öğeyle ilişkisini belirleyen kendi tekillikleri ve işlemleri, kendi nitelikleri ve hatları vardır (süvari kılıcının duygulamları kılıcın duygulamlarıyla aynı değildir).

Ama bir daldan diğerine genişletilebilecek tekillikler düzeyine yerleşmek ve ikisini bir araya getirmek daima olanaklıdır. Son kertede, ideal olarak sürekli olan tek ve aynı filogenetik soy, tek ve aynı makinesel dal vardır yalnızca: madde-hareket akışı, sürekli çeşitlenme halindeki madde akışı, tekilliklerin ve ifade hatlarının taşıyıcısı. Bu işlemsel ve ifadesel akış hem doğal hem de yapaydır: İnsanla Doğa'nın birliği gibidir o. Ama aynı zamanda, bölünmeksizin ve farklılaşmaksızın burada ve şimdi gerçekleştirilemez. Yapay ve doğal bir şekilde yakınsama (tutarlılık) sağlayacak şekilde, seçilmiş, organize edilmiş, katmanlaştırılmış akıştan alınan herhangi bir tekillikler ve hatlar kümesine *düzenleme* diyoruz: Bu anlamda bir düzenleme gerçek bir icattır.

---

90 Henri Limet, *Le travail du métal au pays de Sumer au temps de la IIIe dynastie d'Ur*, Les Belles Lettres, s. 33-40.

91 Bu anlamda Mazaheri süvari kılıcıyla kılıcın nasıl iki farklı teknolojik soydan geldiğini açıkça gösterir. Özellikle *Şam* [Damas] sözcüğünden değil, Yunanca veya Farsça elmas sözcüğünden gelen damaskolama erimiş çeliğin elmas kadar sert hale getirilmesini ve bu çelikte sementit kristalleşmesiyle oluşan desenleri ifade eder ("gerçek damasko hiçbir zaman Roma egemenliğine tâbi olmamış merkezlerde yapılırdı"). Öte yandan, Şam'dan gelen *damaskola* yalnızca metal (veya kumaş) üzerine yapılan kakmaları belirtir, bunlar asıl damaskoyu başka araçlarla bilerek taklit eden desenler gibidir.

Düzenlemeler "kültürler" ya da hatta "çağlar" oluşturan çok geniş kümelerde gruplandırılabilirler; bu gruplaşmaların içindeki düzenlemeler bununla birlikte dalı ya da akışı farklılaştırır, onu verili bir düzene, verili bir düzeye göre çeşitli dallara böler ve ideal madde-hareket sürekliliğine seçici süreksizlikler sokar. Hem düzenlemeler dalı farklılaşmış ayrı soylara böler hem de makinesel dal hepsini kateder, birinden ayrılıp diğerine geçer ya da ikisinin birlikte-var-olmasını sağlar. Dalın yan taraflarında gömülü olan belirli bir tekillik, örneğin karbon kimyası, onu seçen, organize eden, icat eden ve dalın tamamının ya da bir kısmının içinden geçtiği düzenleme tarafından verili bir yerde, verili bir zamanda yüzeye çıkarılacaktır. Her durumda, çok farklı çizgileri ayırt edebiliriz: Bunlardan filogenetik olan bazıları çeşitli çağların ve kültürlerin düzenlemeleriyle uzun mesafeler kateder (püskürtme tabancasından topa? dua çarkından pervaneye? çömlekten motora?); ontogenetik çizgiler içeren diğerleri düzenlemeye içseldir ve onun çeşitli öğelerini birbirine bağlar ya da bir öğenin, çoğunlukla gecikmeli olarak, farklı bir doğaya sahip, ama aynı kültür veya çağdaki başka bir düzenlemeye geçmesine neden olur (örneğin, tarımsal düzenlemeler yoluyla yayılan at nalı). Bu yüzden, düzenlemelerin dal üzerindeki seçici etkisini ve dalın evrimsel tepkisini bir düzenlemeden diğerine geçen veya bir düzenlemeyi terk eden, onu sürükleyen ve açan bir yeraltı ipliği olarak dikkate almak gerekir. *Yaşamsal atılım!* Leroi-Gourhan teknik evrimi genel olarak biyolojik evrim üzerine modelleyen bir teknolojik vitalizm konusunda en ileri giden kişidir: Tüm ifade tekillikleri ve hatlarıyla yüklü bir *Evrensel eğilim* her bir ortamın tuttuğu, seçtiği, bir araya getirdiği, yakınsamaya neden olduğu, icat ettiği ifade tekilliklerine ve hatlarına bağlı olarak onu kırınıma uğratan veya farklılaştıran içsel ve teknik ortamları kateder.[92] Gerçekten de teknik düzenlemeleri yaratan, çeşitlenme halinde bir makinesel dal vardır, düzenlemelerse değişken dalları icat ederler. Teknolojik bir soy dal üzerinde mi çizildiğine yoksa düzenlemelerde mi kaydedildiğine bağlı olarak çok değişir; ama bu ikisi birbirinden ayrılamaz.

Peki, bu madde-hareket, bu madde-enerji, bu madde-akış, düzenlemelere girip çıkan çeşitlenme halindeki bu madde nasıl tanımlanabilir? Bu, katmansızlaşmış, yersizyurtsuzlaşmış bir maddedir. Bize öyle geliyor ki Husserl *maddi ve belirsiz*, yani başıboş, kesinlik-dışı ve yine de sağlam özleri sabit, metrik ve biçimsel özlerden ayırarak onların bir bölgesini keşfettiğinde düşüncede belirleyici bir adım atmış oldu. Bu belirsiz özlerin biçimlendirilmiş şeylerden olduğu kadar biçimsel özlerden de ayrı olduğunu daha önce görmüştük. Onlar bulanık kümeleri oluştururlar. Ne anlaşılabilir biçimsel özsellikle ne de duyulur, biçimlenmiş ve algılanan şeysellikle karışmayan bir *bedensellik* (maddesellik) yayarlar. Bu bedenselliğin iki özelliği vardır: Bir yandan,

92 Leroi-Gourhan, *Milieu et techniques*, Albin Michel, s. 356 vd. Gilbert Simondon kısa dizin halinde, "teknik bir soyun mutlak kökenleri" ya da "teknik bir özün" yaratımı sorununu ele alır: *Du mode d'existence des objets techniques*, Aubier, s. 41 vd.

hal değişimleri olarak sınıra geçişlerden, kendisi de kesinlik-dışı bir uzay-zamanda işleyen, olaylar (ablasyon, ekleme, yansıtma...) tarzında etkide bulunan biçim-bozunumu ya da dönüşüm süreçlerinden ayrılamaz; diğer yandan, değişken duygulamlar tarzında üretilen, derece olarak az ve çoğa duyarlı, ifadesel ya da yeğin niteliklerden (direnç, sertlik, ağırlık, renk...) ayrılamaz. O halde, belirsiz bedensel özü oluşturan ve "şeyden, biçimsel öz-biçimlenmiş şeyden türeyen sabit özsel özellikler"den, yerleşik bağdan ayrılan seyyar bir *olaylar-duygulamlar* eşleşmesi vardır. Ve hiç kuşkusuz Husserl belirsiz özü özle duyulur olan arasında, şeyle kavram arasında, biraz Kantçı şemaya benzer şekilde bir tür aracı yapma eğilimindedir. Yuvarlak belirsiz ya da şematik bir öz, duyulur yuvarlak şeylerle dairenin kavramsal özü arasında bir aracı değil midir? Aslında yuvarlak yalnızca bir duygulam-eşik (ne düz ne de sivri) ve bir süreç-sınır (yuvarlama) olarak, duyulur şeylerle teknik failler, taşlama taşı, torna, tekerlek, soket, vb. aracılığıyla var olur. Ama onun aracılığı, aracı özerk olduğu, *kendisi* öncelikle şeyler arasında ve düşünceler arasında yayıldığı, düşüncelerle şeyler arasında tümüyle yeni bir ilişki, ikisinin *belirsiz* bir özdeşliğini kurmaya yöneldiği ölçüde "aracı"dır.

Simondon'un önerdiği bazı ayrımlar Husserl'inkilerle karşılaştırılabilir. Zira Simondon sabit bir biçim ve homojen olarak kabul edilen bir maddeyi varsaydığı ölçüde, madde-biçim modelinin teknolojik yetersizliğini gözler önüne serer. Bu modelin tutarlılığını sağlayan şey yasa fikridir, çünkü maddeyi şu ya da bu biçime tâbi kılan ve tersine, maddede biçimden tümdengelimle çıkartılan şu ya da bu özsel özelliği gerçekleştiren yasalardır. Ama Simondon *maddebiçimli* modelin hem etkiye hem de duygulama dair pek çok şeyi dışarıda bıraktığını gösterir. Bir yandan, biçimlendirilmiş ya da biçimlendirilebilir maddeye, geometrik olmaktan çok topolojik olan ve biçim-bozunumu süreçleriyle birleşen, halihazırda örtük biçimler olan *tekillik ya da hecceite* taşıyıcısı, hareket halindeki bütün bir enerjik maddeselliği eklemeliyiz: örneğin, tahta yarma işlemini yönlendiren ahşap liflerinin değişken dalgalanmaları ve kıvrımları. Diğer yandan, maddenin biçimsel özünden kaynaklanan özsel özelliklere, bazen işlemden kaynaklanan ve bazen de aksine, bunu olanaklı kılan *değişken yeğin duygulamları* eklemeliyiz: örneğin, az ya da çok gözenekli, az ya da çok elastik ve dayanıklı bir tahta. Her şekilde, söz konusu olan, bir maddeye bir biçim dayatmak yerine, işlemleri ve maddeselliği birbirine bağlayarak tahtayı takip etmek ve onun götürdüğü yere gitmektir: Yasalara tâbi bir maddeden çok, bir *nomos*'a sahip bir maddesellik gündeme getirilir. Maddeye özellikler dayatabilen bir biçimden çok, ifadenin duygulamları oluşturan maddi hatları gündeme getirilir. Elbette, bu modelden kaçan şeyleri bir modele "tercüme etmek" daima olanaklıdır: Böylece, maddeselliğin çeşitlenme gücünü, sabit bir biçim ve sabit bir maddeyi uyarlayan yasalarla ilişkilendirebiliriz. Ama bunun için de değişkenlerden sabit noktalar ve sabit ilişkiler çıkarmak için, sürekli çeşitlenme halindeki değişkenleri sökmekten ibaret olan bir bozma gerekir. Böylece değişkenler atılır ve hatta madde-harekete içkin olmaktan çıkan denklemlerin

(eşitsizlikler, uygunluklar) doğası değiştirilir. Soru böyle bir tercümenin kavramsal olarak meşru olup olmadığını bilmek değildir, kaldı ki meşrudur, asıl soru burada hangi sezginin kaybolduğunu bilmektir. Kısacası, Simondon'un maddebiçimli modelde eleştirdiği şey biçim ve maddenin, her biri kendi tarafında tanımlanmış iki terim olarak, birbirlerine nasıl bağlandıkları artık görülemeyen iki yarım zincirin uçları olarak, durmaksızın gerçekleşen kiplemeyi artık kavrayamadığımız basit bir kalıplama ilişkisi olarak ele alınmasıdır.[93] Maddebiçimli şemanın eleştirisi "biçimle madde arasındaki, orta ve ara boyuttaki bir bölgenin" enerjik, moleküler "varoluşu"na – madde üzerinden maddeselliğini serimleyen tümüyle özgün bir uzay, biçim üzerinden hatlarını ileri iten tüm bir özgün sayı… – dayanmaktadır.

Sürekli şu tanıma geri dönüyoruz: *Makinesel dal* doğal ya da yapay ve aynı anda her ikisi de olan maddeselliktir, tekillikler ve ifade hatları taşıyıcısı olarak hareket halindeki, akış halindeki, çeşitlenme halindeki maddedir. Bundan bariz sonuçlar çıkar: Bu madde akışı ancak *takip edilebilir*. Kuşkusuz bu takip işlemi yerinde yapılabilir: Planya yapan bir zanaatkâr yer değiştirmeden ahşabı ve ahşabın liflerini takip eder. Ama bu takip etme tarzı daha genel bir sürecin yalnızca belirli bir sekansıdır. Zira zanaatkâr başka bir tarzı da takip etmek, başka bir deyişle gidip ahşabı olduğu yerde ve de doğru liflere sahip şekilde bulmak zorundadır. Aksi halde, ahşap ona getirilmelidir: Bunun tek nedeni tüccar, yolculuğun bir kısmını ters yönde gerçekleştirdiği için zanaatkârın bu yolculuğu yapma zahmetinden kurtulabilmesidir. Ama zanaatkâr ancak aynı zamanda bir arayıcı olduğunda tamlığını bulur; arayıcı, tüccar ve zanaatkârı birbirinden ayıran organizasyon zanaatkârı "işçi" haline getirmek için halihazırda onu sakatlar. Bu yüzden zanaatkârı bir madde akışını, bir *makinesel dalı* takip etmeye kararlı kişi olarak tanımlıyoruz. O bir *gezgin*, bir *seyyar*dır. Maddenin akışını takip etmek gezinmek, dolaşmaktır. Bu, edim halindeki sezgidir. Elbette, ikincil gezinmeler de söz konusudur; burada artık aranılan ve takip edilen şey bir madde akışı değil, örneğin bir pazardır. Bununla birlikte, takip edilen daima bir akıştır, bu akış artık madde akışı olmasa da. Ve hepsinden önemlisi, bir başka "koşul"dan türeyen ikincil gezinmeler vardır, onlara zorunlu olarak bu koşul yol açmış olsa da. Örneğin, bir *yaylacı* ister çiftçi ister hayvan yetiştiricisi olsun, toprağın yoksullaşmasına ya da mevsimlere göre toprak değiştirir; ama bir toprak akışını yalnızca ikincil olarak takip eder, çünkü öncelikle, orman kendisini yeniden oluşturduğunda, toprak dinlendiğinde ve mevsim değiştiğinde onu bıraktığı noktaya geri getirmeyi amaçlayan bir rotasyon gerçekleştirir. Yaylacılar bir akışı takip etmezler, bir devre çizer ve giderek genişlese bile

93 Kalıp-kipleme ilişkisi ve kalıplamanın madde-hareket için gerekli olan bir kipleme işlemini gizleme ya da daraltma biçimi hakkında bkz. Simondon, *Du mode d'existence des objets techniques*, Aubier, s. 28-50 ("kiplemek sürekli ve kalıcı olarak değişken bir tarzda kalıplamaktır", s. 42). Simondon maddebiçimli şemanın gücünü teknolojik işleyişe değil, kendisini ona tâbi kılan toplumsal *iş* modeline borçlu olduğunu açıkça gösterir (s. 47-50).

yalnızca devreden geçenleri takip ederler. Bu yüzden, onlar yalnızca sonuç olarak gezgindirler ya da yalnızca tüm toprak ya da otlak devreleri tükendiğinde ya da rotasyon belli bir genişliğe varıp akışlar devreden kaçtığında gezgin hale gelirler. Tüccar bile ticaret akışları bir kalkış ve bir varış noktasının rotasyonuna (getir-götür, ithalat-ihracat, alım-satım) tâbi olduğu ölçüde bir yaylacıdır. Karşılıklı içerimler ne olursa olsun, bir akışla bir devre arasında büyük farklar vardır. *Göçmen*, görmüş olduğumuz gibi, yine başka bir şeydir. Ve *göçebe* öncelikle bir *gezgin*, bir *yaylacı* ya da bir *göçmen* olarak tanımlanamaz, her ne kadar sonuç olarak öyle olsa da. Aslında göçebenin birincil belirlenimi pürüzsüz bir uzayı kaplaması ve tutmasıdır: O, bu yönü açısından göçebe olarak belirlenir (öz). Kendi açısından, yalnızca pürüzsüz uzayların dayattığı gerekliliklikler nedeniyle yaylacı ya da gezgin olacaktır. Kısacası, göçebelik, gezginlik ve yaylacılık karışımları ne olursa olsun, temel kavram üç durumda da aynı değildir (pürüzsüz uzay, madde-akış, rotasyon). Bu durumda, karışım hakkında bir yargıya ne zaman, hangi biçimde ve hangi düzende meydana geldiği üzerinden, yalnızca ayrı kavramdan yola çıkarak varabiliriz.

Ama bu tartışmayla asıl sorumuzdan uzaklaştık: *Makinesel dal*, madde akışı neden özünde metalik ya da metalürjiktir? Burada da yine, bu soruya gezginlikle metalürji arasında özel bir birincil ilişki (yersizyurtsuzlaşma) olduğunu göstererek yanıt verebilecek tek şey ayrık kavramdır. Bununla birlikte, Husserl ve Simondon'dan aldığımız örnekler metalleri, ahşabı ve kili ilgilendiriyordu. Oysa hareket halinde çok sayıda dal ya da madde oluşturan ot, su, sürü akışları da yok mudur? Bu soruları yanıtlamak artık daha kolay. Zira, sanki her şey metal ve metalürji bilince diğer maddelerde ve işlemlerde saklı ya da gömülü kalan bir şeyi dayatıyormuş ve çıkartıyormuş gibi meydana gelmektedir. Aradaki fark iki eşik arasında işlemlerin meydana geldiği başka bir yerde, birinin işlem için hazırlanan malzemeyi, diğerininse somutlaştırılacak biçimi (örneğin kil ve kalıp) oluşturmasıdır. Maddebiçimli model genel değerini buradan alır, çünkü bir işlemin sonunu işaret eden somutlaşmış biçim yeni bir işlem için malzeme olarak hizmet edebilir, ama bu da eşiklerin ardışıklığını işaret eden sabit bir düzende olur. Metalürjideyse işlemler eşiklere sürekli iki yandan otururlar, böylece enerjik bir maddesellik hazırlanmış maddeden taşar ve niteliksel bir biçim-bozma ya da dönüşüm biçimden taşar.[94] Sözgelimi, tavlama biçim almanın gerçekleşmesinden sonra, demir dövmeyle bağlanır. Ya da kalıplama işleminde metalürjist adeta kalıbın

94 Simondon metalürjiye dair problemleri özel olarak çekici buluyor değildir. Aslında, analizi tarihsel değildir ve elektroniğe dair örnekleri ele almayı tercih eder. Ama, tarihsel olarak, metalürji içermeyen bir elektronik yoktur. Simondon'un metalürjiye olan saygısı buradan gelir: "Metalürji tümüyle maddebiçimli şema açısından düşünülemez. Biçim alma tek bir görünür anda değil, birbirini izleyen birkaç işlemle gerçekleşir; biçim almayı niteliksel dönüşümden kesin olarak ayıramayız; bir çeliğin dövülmesi ve tavlanması önlü arkalı gerçekleşir, bu da tam anlamıyla biçim alma olarak adlandırılabilecek şeydir: Bununla birlikte dövme ve tavlama nesnelerin kuruluşlarıdır" (*L'individu*, s. 59).

içinde çalışır. Ya da eritilen ve kalıba dökülen çelik bir dizi ardışık karbondan-arındırma işleminden geçer. Ve son olarak, metalürji bir *külçe biçimi* verdiği malzemeyi yeniden eritme ve yeniden kullanma olanağına sahiptir: Metalin tarihi ne bir stok ne de bir meta olan bu çok özel biçimden ayrılamaz; parasal değer ondan kaynaklanır. Daha genel olarak, metalürjik "indirgeyici"ye dair fikir hazırlanmış maddeye ilişkin bir maddeselliğin, somutlaştırılacak biçime ilişkin bir dönüşümün çifte serbestleşmesini ifade eder. Madde ve biçim asla metalürjide olduğu kadar sert bir şekilde ortaya çıkmamıştır; yine de bu, biçimlerin ardışıklığının yerini alma eğiliminde olan sürekli bir gelişimin biçimidir, maddenin çeşitlenebilirliğinin yerini alma eğiliminde olan sürekli bir çeşitliliğin maddesidir. Eğer metalürji müzikle özsel bir ilişki içindeyse, bu yalnızca demirhanenin sesleri sayesinde değil, iki sanatı kateden, ayrı biçimlerin ötesinde biçimin sürekli gelişimini, değişken maddelerin ötesinde maddenin sürekli çeşitlenmesini sağlayan eğilim sayesindedir: Genişletilmiş bir kromatiklik hem müziği hem de metalürjiyi taşır; demirci-müzisyen ilk "dönüştürücü"dür.[95] Kısacası, metal ve metalürjinin gün ışığına çıkardığı şey maddeye özgü bir yaşam, olduğu haliyle maddenin bir yaşamsal atılımı, kuşkusuz her yerde var olan, ama genellikle saklanan veya örtbas edilen, tanınmaz hale getirilen, maddebiçimli model tarafından ayrıştırılan maddesel bir vitalizmdir. Metalürji madde-akışın bilinci ya da düşüncesidir, metalse bu bilincin eşdeşidir. Panmetalizmin ifade ettiği gibi, metalin tüm maddeye ve tüm maddenin de metalürjiye eş-uzanımlılığı söz konusudur. Sular, otlar ve ormanlar, hayvanlar bile tuzlar ya da mineral elementlerle doludur. Her şey metal değildir, ama her yerde metal vardır. Metal tüm maddelerin iletkenidir. Makinesel dal metalürjiye dairdir ya da en azından metalik bir kafaya, araştıran, gezgin bir kafaya sahiptir. Ve düşünce taştan çok metalle doğar: Metalürji kişideki minör bilim, maddenin "belirsiz" bilimi ya da fenomenolojisidir. *Organik-olmayan bir Yaşam*'a dair müthiş fikir – Worringer'in barbarca bir fikir haline getirdiği şeyin ta kendisi[96] – metalürjinin icadı, sezgisidir. Metal ne bir şey ne de bir organizmadır, bir organsız *beden*dir. "Kuzeyli ya da Gotik çizgi" her şeyden önce bu bedeni çevreleyen madencilik ve metalik çizgisidir. Metalürjinin simyayla ilişkisi Jung'un sandığı gibi, metalin simgesel değerine ve organik bir ruha karşılık gelmesine değil, tüm maddedeki bedenselliğin içkin gücüne ve ona eşlik eden birlik ruhuna dayanır.

---

95 Yalnızca mitler değil, pozitif tarih de dikkate alınmalıdır: Örneğin, müzikal biçimin evriminde "bakır nefesli çalgı"nın rolü ya da elektronik müzikte "metalik sentez"in oluşumu (Richard Pinhas).

96 W. Worringer Gotik sanatı canlı hale gelen "ilkel" geometrik çizgiyle tanımlar. Ancak bu yaşam klasik dünyada olacağı şekilde organik değildir: "Bu çizgi hiçbir organik ifade içermez ve yine de tümüyle canlıdır. (...) Hiçbir organik tonaliteye sahip olmadığından, yaşamsal ifadesi organik yaşamdan farklı olmalıdır. (...) Canlı hale gelen, Gotik mimarinin yaşayan cebirini duyuran bu geometride yatan hareketin pathosu duyumsamalarımızı onlar için doğal olmayan bir çabaya zorlar" (*L'art gothique*, Gallimard, s. 69-70).

İlk ve birincil gezgin zanaatkârdır. Ama zanaatkâr avcı, çiftçi ya da hayvan yetiştiricisi değildir. Zanaat etkinlikleriyle yalnızca ikincil olarak ilgilenen sepetçi ya da çömlekçi de değildir. Zanaatkâr saf üretkenlik olarak madde-akışı takip eden kişidir: Bunu da mineral biçimi altında yapar, bitkisel veya hayvansal biçim altında değil. O, yeryüzünün ya da toprağın insanı değil, toprak-altının insanıdır. Metal maddenin saf üretkenliğidir, bu nedenle metali takip eden kişi mükemmel nesnelerin üreticisidir. Gordon Childe'ın gösterdiği gibi, metalürjist ilk uzmanlaşmış zanaatkârdır ve bu açıdan bir *beden* (gizli topluluklar, loncalar, meslek grupları) oluşturur. Zanaatkâr-metalürjist gezgindir, çünkü toprak-altındaki madde-akışı takip eder. Elbette metalürjist "diğerleriyle", yer, toprak ve gökyüzü insanlarıyla da ilişki halindedir. Yerleşik toplulukların çiftçileriyle ve o toplulukları üst-kodlayan imparatorluğun göksel memurlarıyla ilişki halindedir: İşin aslı, yaşamak için onlara gereksinimi vardır, kendi geçimi için imparatorluğun tarım stokuna bağlıdır.[97] Ama kendi işinde ormancılarla ilişki halindedir ve kısmen onlara bağımlıdır: Gerekli kömürü elde etmek için atölyesini ormana yakın bir yerde kurmak zorundadır. Kendi uzayında göçebelerle ilişki halindedir, çünkü toprak-altı pürüzsüz uzayın toprağını şeritli uzayın toprağıyla birleştirir: İmparatorluğa girmiş çiftçilerin alüvyonlu vadilerinde maden yoktur, çölleri aşmak, dağlara yaklaşmak gerekir ve madenlerin kontrolü sorunu daima göçebe halkları içerir, *her maden bir kaçış çizgisidir* ve pürüzsüz uzaylarla iletişime geçer – burada bugünkü petrol sorunlarıyla paralellikler vardır.

Arkeoloji ve tarih madenlerin kontrolü konusunda tuhaf bir şekilde sessizdir. Güçlü bir metalürji organizasyonuna sahip imparatorluklarda maden olmadığı görülür; Yakın Doğu'da, bronz üretimi için çok gerekli olan kalay yoktur. Birçok metal, külçe halinde ve çok uzaklardan gelir (örneğin İspanya'dan ve hatta Cornouaille'dan gelen kalay). Böylesine kompleks bir durum güçlü bir imparatorluk bürokrasisi ve ayrıntılı ve uzak ticari devreler içermekle kalmaz; aynı zamanda, devletlerin, çok farklı halkların birbiriyle çatıştığı ya da madenlerin kontrolü için belli açılardan (maden çıkarma, odun kömürü, atölyeler, nakliye) yollar bulduğu bir dışarıyla yüz yüze geldiği hareketli bir politikayı da içerir. Maden savaşları ve seferleri olduğunu söylemek yeterli değildir; "Bretonya'nın en uç noktasına kadar" yerine "Batı Finistères'e kadar" başvurmak ve "tarih öncesi çağlardan beri göçebe nüfusların antik dünyanın ana metalürji merkezleriyle temas halinde olduğunu" belirtmek de yeterli değildir.[98]

---

97 Bu, Childe'ın tezinin temel noktalarından biridir (*L'Europe préhistorique*, Payot): Metalürjist, geçimi tarımsal bir artığın oluşmasıyla olanaklı kılınan ilk uzmanlaşmış zanaatkârdır. Bu yüzden demircinin tarımla ilişkisi yalnızca yaptığı aletlerle değil, aldığı ya da edindiği yiyeceklerle de ilgilidir. Griaule'ün değişkenlerini analiz ettiği Dogon miti demircinin tohumları aldığı ya da çaldığı ve onları "tokacında" sakladığı bu ilişkiye işaret edebilir.

98 Maurice Lombard, *Les métaux dans l'ancien monde du Ve au XIe siècle*, Mouton, s. 75, 255.

Göçebelerin bu merkezlerle, kendi çalıştırdıkları ya da sıklıkla iş yaptıkları demircilerle ve kendilerine yakın halklar ve metalürji gruplarıyla ilişkileri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak gerekiyor. Kafkasya'da ve Altaylar'da, İspanya'da ve Kuzey Afrika'da durum nedir? Madenler tarihte çok az karşılığı olan bir akış, karışım ve kaçış kaynağıdır. Onlara sahip olan bir imparatorluk tarafından iyi kontrol edildiklerinde bile (Çin İmparatorluğu ve Roma İmparatorluğu örneğinde olduğu gibi), çok önemli bir gizli sömürü hareketi ve madencilerin ya göçebe ve barbar akınlarıyla ya da köylü isyanlarıyla ittifak hareketi vardır. Mitlerin incelenmesi ve hatta demircilerin statüsüne ilişkin etnografik değerlendirmeler bizi bu politik sorulardan uzaklaştırır. Çünkü mitoloji ve etnoloji bu konuda iyi bir yönteme sahip değildir. Sık sık *başkalarının* demirciye nasıl "tepki verdiği" sorulur ve sonuç olarak *hislerin* ikircikli olduğuna dair tüm basmakalıp sözlere sığınılır, demirciden aynı anda korkulduğu, onun onurlandırıldığı ve hor görüldüğü – göçebeler arasında daha çok hor görüldüğü, yerleşikler arasındaysa daha çok onurlandırıldığı – söylenir.[99] Ama bu şekilde bu durumun gerekçelerini, demircinin özgüllüğünü, onun göçebeler ve yerleşiklerle sürdürdüğü simetrik olmayan ilişkiyi, icat ettiği *duygulam* türünü (metalik duygulam) gözden kaçırıyoruz. Başkalarının demirciye yönelik duygularını araştırmadan önce, demircinin kendisini bir Başkası olarak ve yerleşiklerle ve göçebelerle farklı duygulamsal ilişkilere sahip olması üzerinden değerlendirmek gerekiyor.

Göçebe demirciler ve yerleşik demirciler yoktur. Demirci seyyardır, gezgindir. Bu açıdan özellikle önemli olan demircinin konaklama tarzıdır: Onun uzayı ne yerleşiklerin şeritli uzayı ne de göçebelerin pürüzsüz uzayıdır. Demircinin bir çadırı olabilir, bir evi olabilir, bunların içinde metalin kendisi gibi, bir "maden yatağı" tarzında, bir mağara ya da bir delik, yarı kulübe ya da tümüyle yeraltı kulübesi tarzında konaklar. Onlar mağara insanlarıdır, ama doğaları gereği değil, sanat ve gereksinim gereği böyle olmuşlardır.[100] Elie Faure'un muhteşem metni Hindistan'ın gezgin halklarının cehennemî ilerleyişini gündeme getirir, uzayda delikler açar ve bu deliklere karşılık gelen fantastik biçimleri, organik-olmayan yaşamın yaşamsal biçimlerini yaratırlar. "Deniz kenarında, bir dağın eşiğinde granit bir duvarla karşılaştılar. Sonra hepsi granite girdi, onun gölgesinde yaşadılar, sevdiler, çalıştılar, öldüler, doğdular ve üç ya da dört yüzyıl sonra dağı aşarak fersahlarca öteden geri çıktılar. Arkalarında, oyulmuş kayalar,

---

99 Demircinin toplumsal durumu özellikle Afrika için ayrıntılı analizlere konu olmuştur: bkz. W. Cline'ın klasik çalışması, "Mining and Metallurgy in Negro Africa" (*General Series in Anthropology*, 1937); ve Pierre Clément, "Le forgeron en Afrique noire" (*Revue de géographie humaine et d'ethnologie*, 1948). Ama bu çalışmaların sonuçları pek de açık değildir; çünkü başvurulan ilkeler ne kadar iyi tanımlanıyorsa "horgörme tepkisi", "onama", "endişe" tepkisi, P. Clément'ın tablolarında varılan sonuçlar da o kadar bulanık ve karışıktır.

100 Bkz. Jules Bloch, *Les Tziganes*, P.U.F., s. 47-54. J. Bloch tam da yerleşikle göçebe arasındaki ayrımın mağaradaki yaşam alanına kıyasla ikincil olduğunu gösterir.

Delikli Uzay

her yöne kazılmış tüneller, şekil verilmiş, yontulmuş duvarlar, on binlerce korkunç veya çekici figürle dolu, adeta bir dantele dönüştürülmüş doğal veya yapay sütunlar bıraktılar. (...) İnsan burada gücünü ve hiçliğini olduğu gibi kabullenir. Biçimden, belirlenmiş bir idealin onaylanmasını beklemez. Onu biçimsiz olandan, biçimsiz olanın dayattığı şekilde ham olarak çeker. Kayaların gölgeli girintileri ve rastlantılarını kullanır."[101] Metalürjik Hindistan. Dağlara tırmanmak yerine onları delmek, toprağı şeritlendirmek yerine kazmak, uzayı pürüzsüz tutmak yerine delmek, yeryüzünü bir gravyere dönüştürmek. *Grev* filminden bir imge rahatsız edici bir grup insanın ortaya çıktığı delikli bir uzayı gösterir, her biri sanki her yeri mayın dolu bir tarladaymış gibi kendi deliğinden çıkmaktadır.[102] Kabil'in imi toprak-altının bedensel ve duygulamsal imidir, hem yerleşik uzayın şeritli toprağını hem de pürüzsüz uzayın göçebe zeminini, ikisinde de durmaksızın kateder; başıboş gezinme imidir bu, tarımdan ve hayvancılıktan uzak duran metalürjistin çifte hırsızlığı ve çifte ihanetidir. Tarihin derinliklerine dadanan bu metalürjik halklara Kabilliler ya da Keniteler adı mı verilmeli? Tarih

101 Elie Faure, *Histoire de l'art, l'art médiéval*, Le Livre de poche, s. 38.

102 *Grev* Sergey Ayzenştayn'ın 1925 tarihli filmidir. *(ç.n.)*

öncesi Avrupa göçebelerden kopan metalik bir dal olarak bozkırlardan çıkıp gelen *savaş baltalı halklar* ve megalitik tarımdan kopan bir dal olarak Endülüs'ten gelen ve *çan-biçimli kadehleriyle* tanınan *Kampaniform* halklarıyla katedilir.[103] Dolikosefal ve brakisefal olan bu tuhaf halklar Avrupa'nın her yerine karışıp yayılmışlardır. Madenleri ayakta tutan, Avrupa uzayını her yerden delen, Avrupa uzayımızı oluşturan onlar mıdır?

Demirci, göçebeler arasında göçebe ve yerleşikler arasında yerleşik değildir; ne göçebeler arasında yarı-göçebe ne de yerleşikler arasında yarı-yerleşiktir. Başkalarıyla ilişkisi kendi iç gezintisinden, belirsiz özünden kaynaklanır, tersi değil. Kendi özgüllüğü içinde, gezgin olduğu, delikli bir uzay icat ettiği ölçüde, yerleşiklerle *ve* göçebelerle (ve diğerleriyle, yaylacı ormancılarla) zorunlu olarak iletişime geçer. O, öncelikle, kendi içinde çifttir: bir melez, bir alaşım, bir ikiz oluşum. Griaule'ün dediği gibi, Dogon demircisi bir "saf-olmayan" değildir, bir "karışık"tır ve karışık olduğu için *endogam*dır; basitleştirilmiş bir nesle sahip olan saf-olanlarla evlenmezken, kendisi ikiz bir nesli yeniden oluşturur.[104] Gordon Childe metalürjistin zorunlu olarak kendisini ikiye katladığını, iki kez var olduğunu, bir kez Doğu İmparatorluğu'nun aygıtları içinde tutsak ve muhafaza edilmiş bir karakter olarak, bir kez de Ege dünyasında çok daha hareketli ve özgür bir karakter olarak var olduğunu gösterir. Ama her bir dilimi kendi bağlamıyla ilişkilendirerek *iki dilimi birbirinden ayıramayız.* İmparatorluk metalürjisti, işçi çok uzakta da olsa bir metalürjist-arayıcı varsayar ve arayıcı, metali ilk metalürjiste getirecek olan bir tüccara gönderir. Dahası, metal her bir dilimde işlenir ve külçe biçimi hepsini kateder: Delikten deliğe bir çeşitlenme çizgisi, bir tünel oluşturan hareketli atölyeler zincirinden daha az ayrı dilimler düşünmeliyiz. Dolayısıyla metalürjistin göçebelerle ve yerleşiklerle kurduğu ilişki diğer metalürjistlerle kurduğu ilişkiye de dayanır.[105] *Hem* yerleşiklerle *hem* de göçebelerle iletişime giren, silah ve alet üreticisi bu melez metalürjisttir. Delikli uzay kendi başına pürüzsüz uzayla ve şeritli uzayla iletişim kurar. Aslında, makinesel dal ya da metalik çizgi tüm düzenlemelerden geçer: Hiçbir şey madde-hareketten daha yersizyurtsuzlaşmış değildir. Bu hiç de aynı tarzda olmaz ve iki iletişim simetrik değildir. Worringer estetik alanda, soyut çizginin biri barbar Gotik sanatta, diğeri Klasik organik sanatta olmak üzere çok farklı

---

103 Bu halklar ve gizemleri hakkında bkz. Gordon Childe'ın analizleri, *L'Europe préhistorique* (VII. bölüm, "Missionnaires, marchands et combattants de l'Europe tempérée") ve *L'aube de la civilisation européenne*, Payot.

104 M. Griaule ve G. Dieterlen, *Le renard pâle*, Institut d'ethnologie, s. 376.

105 Forbes kitabında metalürjinin farklı çağlarının yanı sıra cevher çağındaki metalürjist tiplerini de analiz eder (*Metallurgy in Antiquity*, Ed. Brill): "madenci", maden arayıcı ve çıkarıcı, "eritici", "demirci" (*blacksmith*), "kalaycı" (*whitesmith*). Uzmanlaşma Demir Çağı'yla birlikte daha da karmaşık bir hal alır ve göçebe-gezgin-yerleşik arasındaki dağılımlar eşzamanlı olarak değişir.

iki ifadesi olduğunu söylemiştir. Burada bize göre dal aynı anda iki farklı bağ kipine sahiptir: Göçebe uzayla sürekli *bağlantı* halindeyken, kendisini yerleşik uzayla *bağlar*. Göçebe düzenlemeler ve savaş makineleri tarafında, sıçramaları, sapmaları, yeraltı geçitleri, sapları, açıklıkları, hatları, delikleri, vb. ile bir tür köksaptır. Ama diğer tarafta, yerleşik düzenlemeler ve devlet aygıtları dalı kapacak işlemler yürütür, ifade hatlarını bir biçimde ya da bir kodda yakalar, deliklerin birlikte tınlamasını sağlar, kaçış çizgilerini tıkar, teknolojik işlemi iş modeline tâbi kılar, bağlantılara tüm bir ağaç-yapılı bağlanmalar rejimini dayatır.

Aksiyom III: Göçebe savaş makinesi gezgin metalürjinin içeriğin eşdeş biçimi olduğu ifade biçimi gibidir.

	İÇERİK	İFADE
Töz	Delikli uzay (makinesel dal ya da madde-akış)	Pürüzsüz uzay
Biçim	Gezgin metalürji	Göçebe savaş makinesi

Önerme IX: Savaşın nesnesi zorunlu olarak muharebe değildir ve özellikle de savaş makinesinin nesnesi zorunlu olarak savaş değildir, savaş ve muharebe (belirli koşullar altında) onun zorunlu sonucu olarak ortaya çıksa bile.

Peş peşe üç sorunla karşılaşıyoruz: Savaşın "nesnesi" muharebe midir? Ama aynı zamanda: Savaş savaş makinesinin "nesnesi" midir? Ve son olarak, savaş makinesi ne ölçüde devlet aygıtının "nesnesi"dir? İlk iki sorunun muğlaklığı elbette *nesne* teriminden kaynaklanıyor, ama onların üçüncü soruya bağlı olduklarını ima ediyor. Bununla birlikte, örnekleri çoğaltmakla yetiniyormuşuz gibi dursak da bu problemleri aşamalı olarak ele almalıyız. İlk soru olan muharebe sorusu muharebenin arandığı durumla, ondan özünde savaş makinesi sayesinde kaçınıldığı iki durumun hemen ayırt edilmesini gerektirir. Bu iki durum hiçbir şekilde saldırı ve savunmayla örtüşmez. Ama katı anlamıyla savaş (Foch ile doruğa ulaşan bir anlayışa göre) nesne olarak muharebeyi alıyor gibi görünürken, gerilla savaşı açıkça *muharebesizliği* önerir. Bununla birlikte, savaşın bir harekat savaşına ve topyekûn savaşa dönüşmesi hem saldırı hem

de savunma açısından muharebe kavramını da sorgulamaya açar: Muharebesizlik bir yıldırım savaşının hızını ya da ani bir karşı-saldırının karşı-hızını ifade edebiliyor gibi durur.[106] Aksine, diğer yandan, gerilla savaşının gelişimi dış ve iç "destek noktaları"yla ilişkili olarak, muharebenin etkin bir şekilde aranması gereken bir uğrağını ve biçimlerini ima eder. Gerilla savaşı ve genel savaşın her iki yönde de sürekli olarak birbirlerinin yöntemlerini ödünç aldıkları doğrudur (örneğin, karadaki gerilla savaşının esinini deniz savaşından aldığı sık sık vurgulanmıştır). Bu yüzden tek söyleyebileceğimiz şey saldırıyla savunmayı, hatta genel olarak savaşla gerilla savaşını örtüştürmeyen bir ölçüte göre, savaşın çifte nesnesinin muharebe ve muharebesizlik olduğudur.

Bu nedenle soruyu daha da geriye götürerek savaşın kendisinin savaş makinesinin nesnesi olup olmadığını soruyoruz. Bu hiç de açık değildir. Savaş (muharebeli ya da muharebesiz), düşman kuvvetlerinin yok edilmesini ya da teslim alınmasını önerdiği ölçüde, savaş makinesinin nesnesi zorunlu olarak savaş değildir (örneğin, *baskın* savaşı [*razzia*] savaşın belirli bir biçiminden çok, başka bir nesnedir). Ama daha genel olarak, savaş makinesinin göçebe icadı olduğunu gördük, çünkü o, özünde pürüzsüz uzayın, onu kaplamanın, onda yer değiştirmenin ve buna karşılık gelen insan bileşiminin kurucu öğesiydi: Bu onun tek ve gerçek pozitif nesnesidir (*nomos*). Çölü ve bozkırı büyüt, onları halksızlaştırma, tam aksine. Eğer savaş zorunlu olarak bundan kaynaklanıyorsa, bunun nedeni savaş makinesinin pozitif nesnenin karşıtı olan kuvvetler (şeritlendirme kuvvetleri) olarak devletler ve kentlerle karşı karşıya gelmesidir: O andan itibaren savaş makinesinin düşmanı devlet, kent, devlet ve kent fenomenleridir ve bunları yok etmeyi amaç edinir. İşte bu noktada savaş makinesi savaşa dönüşür: Devletin kuvvetlerini yok et, devlet biçimini yok et. Attila'nın ya da Cengiz Han'ın serüveni, pozitif nesneyle negatif nesnenin bu ardışıklığını açıkça gösterir. Aristoteles gibi konuşacak olursak, savaşın savaş makinesinin ne koşulu ne de nesnesi olduğunu, ancak zorunlu olarak ona eşlik ettiğini veya onu tamamladığını söyleyebiliriz; Derrida gibi konuşacak olursak, savaşın savaş makinesinin "eklenti"si olduğunu söyleyebiliriz. Hatta bu eklentililiğin kaygı dolu, ilerici bir vahiyde

---

106 Gerilla savaşı üzerine en önemli metinlerden biri T. E. Lawrence'a aittir (*Les sept pilliers*, Payot, XXXIII. bölüm, ve "La science de la guérilla", *Encyclopedia Britannica*). Bu metin kendisini "Foch-karşıtı" olarak sunar ve muharebesizlik mefhumunu detaylandırır. Ama muharebesizliğin yalnızca gerilla savaşına bağlı olmayan bir tarihi vardır: 1) savaş teorisinde "muharebe" ve "manevra" arasındaki geleneksel ayrım (bkz. Raymond Aron, *Penser la guerre, Clausewitz*, Gallimard, cilt I, s. 122-131); 2) harekat savaşının muharebenin rolünü ve önemini sorgulama biçimi (halihazırda Saksonya Mareşali ve Napolyon savaşlarındaki tartışmalı muharebe sorunu); 3) son olarak, daha yakın zamanda, nükleer silahlanma adına muharebenin eleştirisi, ikincisinin caydırıcı bir rol oynaması ve konvansiyonel güçlerin yalnızca bir "test" veya "manevra" rolüne sahip olması (bkz. Gaullist muharebesizlik kavramsallaştırması ve Guy Brossollet, *Essai sur la non-bataille*). Son dönemde muharebe mefhumuna geri dönülmesi yalnızca taktik nükleer silahların geliştirilmesi gibi teknik etmenlerle açıklanamaz, aynı zamanda savaşta muharebeye (ya da muharebesizliğe) biçilen rolün bağlı olduğu politik değerlendirmeleri de içerir.

kavrandığı bile olabilir. Örneğin Musa'nın serüveni: Mısır devletini terk edip çöle doğru yola çıkan Musa göçebe İbranilerin eski bir geçmişinden esinlenerek ve göçebelerden gelen kayınpederinin tavsiyesiyle bir savaş makinesi oluşturarak işe başlar. Bu, Haklıların makinesidir; halihazırda, savaşı henüz nesne olarak almamış bir savaş makinesidir. Musa yavaş yavaş ve aşamalı olarak savaşın bu makinenin zorunlu bir eklentisi olduğunu fark eder, çünkü kentlerle ve devletlerle karşılaşır ya da onlardan geçmek zorundadır, çünkü önce casuslar göndermelidir (*silahlı gözlem*), sonra belki de aşırıya kaçmalıdır (*imha savaşı*). O zaman Yahudi halkı kuşkuya düşer ve yeterince güçlü olmadıklarından korkar; ama Musa'nın da kuşkuları vardır, bu eklentinin vahyinden önce geri adım atar. Ve savaştan sorumlu olacak kişi Musa değil, Yeşu'dur. Son olarak Kant gibi konuşacak olursak, savaşın savaş makinesiyle ilişkisinin zorunlu ama "sentetik" olduğunu söyleyebiliriz (sentezi yapmak için Yahveh'e gereksinim vardır).

Böylece savaş sorunu ertelenmiş ve savaş makinesiyle devlet aygıtı arasındaki ilişkiye tâbi kılınmış olur. Savaş yapanlar öncelikle devletler değildir: Savaş herhangi bir şiddet türü olarak Doğa'nın evrenselliğinde bulunabilecek bir fenomen değildir kuşkusuz. Ama savaş devletlerin nesnesi değildir, hatta tam tersi geçerlidir. En arkaik devletler bir savaş makinesine bile sahip görünmezler; onların tahakkümünün başka mercilere dayandığını göreceğiz (ki bunlar da polis ve cezaevini içerir). Arkaik, ama güçlü devletlerin aniden yok olmasının gizemli gerekçeleri arasında tam da onlara misilleme yapıp onları yok eden dış-kaynaklı ya da göçebe bir savaş makinesinin müdahalesinin olduğu varsayılabilir. Ama devlet çabuk öğrenir. Evrensel tarih açısından en büyük sorulardan biri şudur: Devlet savaş makinesini nasıl *kendisine mal edecek*, yani kendi ölçüsüne, tahakkümüne ve hedeflerine uygun olarak kendisi için nasıl inşa edecek? Hangi risklerle? (Askeri kurum ya da ordu olarak adlandırdığımız şey kesinlikle savaş makinesinin kendisi değil, devletin kendisine mal ettiği biçimidir.) Böyle bir girişimin paradoksal karakterini kavramak için tüm hipotezi yeniden özetlemek gerekiyor: 1) Savaş makinesi savaşı birincil nesnesi olarak bile almayan, karşı karşıya geldiği devlet biçimini ve kent biçimini yok etmeye kararlı olması anlamında ikincil, eklentili ya da sentetik bir amaç olarak gören göçebe bir buluştur; 2) Devlet savaş makinesini kendine mal ettiğinde, bu makine açıkça doğa ve işlev değiştirir, çünkü artık göçebelere ve tüm devlet yıkıcılara karşı yöneltilmiştir ya da bir devletin yalnızca bir başka devleti yok etme ya da ona kendi hedeflerini dayatma iddiasında bulunması anlamında devletler arası ilişkileri ifade etmektedir; 3) Ama tam da savaş makinesi devlet tarafından bu şekilde mal edildiğinde, savaşı doğrudan ve birincil nesnesi olarak, "analitik" nesnesi olarak alma eğilimindedir (ve savaş da nesnesi olarak muharebeyi alma eğilimindedir). Kısacası, devlet aygıtının bir savaş makinesini kendisine mal etmesi, savaş makinesinin savaşı nesne olarak alması ve savaşın devletin amaçlarına tâbi kılınması aynı zamanda gerçekleşir.

Bu kendine mal etme sorusu tarihsel olarak o kadar çeşitlidir ki, birkaç tür problemin ayırt edilmesi gerekir. Birincisi, işlemin olanaklılığıyla ilgilidir: Bunun nedeni tam da savaşın göçebe savaş makinesinin kendisi için ölümcül olacak bir çekinceyle karşılaşmasıyla onu yalnızca eklentili ya da sentetik nesne olarak alması ve buna karşılık devlet aygıtının savaşı ele geçirebilmesi ve böylece savaş makinesini göçebelere karşı çevirebilmesidir. Göçebenin çekincesi genellikle efsanevi bir şekilde sunulmuştur: Fethedilen ve geçilen topraklarla ne yapmalı? Onları çöle, bozkıra, açık otlaklara mı döndürmeli? Yoksa onları doğrudan sömürebilecek bir devlet aygıtının, onun er ya da geç basit bir hanedanı olma pahasına, hayatta kalmasına izin mi vermeli? Bu er ya da geç olacaktır çünkü örneğin Cengiz Han ve takipçileri kendilerini fethettikleri imparatorluklara kısmen entegre ederek, ama aynı zamanda kendilerini imparatorluk merkezlerine tâbi kılan bozkırların bütün bir pürüzsüz uzayını koruyarak uzun süre dayanabilmişlerdir. Bu onların dehasıydı, *Pax Mongolica*. Geriye şu kalır ki, göçebelerin fethedilen imparatorluklara entegre edilmesi savaş makinesinin devlet aygıtı tarafından kendine mal edilmesindeki en güçlü etmenlerden biridir: göçebelerin yenik düştüğü kaçınılmaz tehlike. Ama bir de diğer tehlike var, savaş makinesini kendine mal ettiğinde devleti tehdit eden tehlike (tüm devletler bu tehlikenin ağırlığını ve bu kendine mal etmenin kendileri için yarattığı riskleri hissetmiştir). Timurlenk en uç örnektir ve Cengiz Han'ın halefi değil, tam karşıtıdır: Göçebelere karşı dönen fantastik bir savaş makinesi inşa eden Timurlenk'tir, ama bununla birlikte, çok daha hantal ve verimsiz bir devlet aygıtı kurmak zorunda kalır, çünkü bu aygıt yalnızca bu makinenin mal edilmesinin boş biçimi olarak var olur.[107] Savaş makinesini göçebelere karşı kullanmak devletleri göçebelerin savaş makinesini onlara karşı kullandıklarında karşılaştıkları kadar büyük bir tehlike altına sokabilir.

İkinci bir problem tipi savaş makinesinin hangi somut biçimlerde mal edildiğiyle ilgilidir: paralı askerler mi yoksa yeryurtsal mal etme mi? Profesyonel ordu mu yoksa zorunlu askerlikle oluşturulan ordu mu? Özel birlikler mi yoksa ulusal birlikler mi? Bu formüller eşdeğer olmadığı gibi, aynı zamanda aralarında her türlü olası karışım vardır. Belki de en alakalı ya da genel ayrım şu olabilir: Savaş makinesinin yalnızca "yerleştirilmesi" mi yoksa tam anlamıyla bir "kendine mal etme" mi söz konusudur? Savaş makinesinin devlet aygıtı tarafından kapılması iki şekilde gerçekleşmiştir: Ya dışarıdan gelen ya da içeriden çıkan bir savaşçılar topluluğu yerleştirilir ya da aksine, sivil toplumun bütününe karşılık gelen kurallara göre oluşturulur. Burada da bir formülden diğerine geçiş ve dönüşüm söz konusudur. Üçüncü tipte bir problem mal etmenin araçlarıyla ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında, devlet aygıtının temel yönlerine

---

107 Timurlenk'le Cengiz Han arasındaki temel farklar için bkz. René Grousset, *L'empire des steppes*, Payot, özellikle de s. 495-496 [Türkçesi: Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, M. Reşat Uzmen (çev.), Ötüken Yayınları, 2003, s. 373-374].

ilişkin çeşitli verileri göz önünde bulundurmak gerekir: *yerliyurtluluk, iş ya da kamusal işler, mali organizasyon.* Bir askeri kurumun ya da bir ordunun kurulması zorunlu olarak savaş makinesinin yerliyurtlulaştırılmasını, yani çok çeşitli biçimler alabilen "sömürge" ya da iç toprakların verilmesini içerir. Ama aynı zamanda vergi rejimleri hem savaşçı imtiyaz sahiplerinin yararlandıkları hizmetlerin hem de borçlu oldukları vergilerin niteliğini ve her şeyden önce ordunun idamesi için toplumun tamamının veya bir kısmının tâbi olduğu sivil vergi türünü belirler. Ve aynı zamanda, devletin giriştiği bayındırlık işleri ordunun yalnızca kale ve istihkamlarla değil, aynı zamanda stratejik iletişim, lojistik yapı, endüstriyel altyapı, vb. ile de belirleyici bir rol oynadığı bir "yeryurtsal planlamaya" göre yeniden organize edilmelidir (bu mal etme biçiminde Mühendis'in rolü ve işlevi).[108]

Bir bütün olarak bu varsayımı Clausewitz'in formülüyle karşılaştıralım: "Savaş politik ilişkilerin başka araçlarla sürdürülmesidir." Bildiğimiz üzere, bu formül, öğeleri birbirine bağlı olan teorik ve pratik, tarihsel ve tarih-ötesi bir bütünden çıkarılmıştır: 1) Mutlak, koşulsuz bir savaş olarak saf bir savaş kavramı, deneyimde verili olmayan bir İde vardır (düşmanı katletmenin veya "devirmenin" politik, ekonomik veya toplumsal önem taşımayan hiçbir belirlenimi olmadığı varsayılır); 2) Verili olan, devletin hedeflerine tâbi kılınmış gerçek savaşlardır; devletler mutlak savaşla ilgili olarak az çok iyi "iletkenler"dir ve her durumda kendi gerçekleşmesini deneyimde koşullandırır; 3) Gerçek savaşlar her ikisi de devlet politikasına tâbi olan iki kutup arasında gidip gelir: Topyekûn savaşa kadar gidebilen (imhanın dayandığı hedeflere bağlı olarak) ve uç noktalara yükselerek koşulsuz kavrama yaklaşma eğiliminde olan imha savaşı; "daha az" savaş olmayan, ama sınırlayıcı koşullara doğru bir iniş gerçekleştiren ve basit bir "silahlı gözleme" kadar gidebilen sınırlı savaş.[109]

İlk olarak, bir İde olarak mutlak savaşla gerçek savaşlar arasındaki bu ayrım bize büyük önem taşıyormuş gibi geliyor, ama Clausewitz'in ölçütünden başka bir ölçüt olasılığıyla birlikte. Saf İde düşmanın soyut bir şekilde ortadan kaldırılmasının idesi değil, *nesnesi savaş olmayan* ve savaşla yalnızca potansiyel ya da eklentili sentetik bir ilişkisi olan bir savaş makinesinin idesidir. Öyle ki göçebe savaş makinesi bize, Clausewitz'de olduğu gibi, diğer gerçek savaş vakaları arasında bir vaka olarak değil, aksine kendi nesneleri, *nomos*'un uzayı ve bileşimiyle İde'ye uygun içerik, İde'nin

---

108 Bkz. *Armées et fiscalité dans le monde antique*, Ed. du C.N.R.S.: Bu konferans özellikle mali yönü inceler, ama diğer iki boyutu da ele alır. Askerlere veya asker ailelerine arazi tahsisi meselesi tüm devletlerde mevcuttur ve önemli bir rol oynamaktadır. Belirli bir biçimde, tımarların ve feodalizmin temelidir. Ama dünyanın her yerindeki "sahte tımarların" ve özellikle Yunan medeniyetindeki Kleros ve Klerukya'nın temelinde zaten bu vardır (bkz. Claire Préaux, *L'économie royale des Lagides*, Brüksel, s. 463 vd.).

109 Clausewitz, *De la guerre* [*Savaş Üzerine*], özellikle de 8. kitap. Ve bkz. Raymond Aron'un bu üç tezle ilgili yorumu, *Penser la guerre, Clausewitz*, cilt I (özellikle de "pourquoi les guerres de la deuxième espèce?" bölümü, s. 139 vd.).

icadı olarak görünüyor. Yine de bu bir İde'dir ve bu savaş makinesi göçebeler tarafından gerçekleştirilmiş olsa bile saf İde kavramı korunmalıdır. Ama göçebeler daha çok bir soyutlama, bir İde, gerçek ve edimsel olmayan bir şey olarak kalırlar ve bunun birkaç gerekçesi vardır: Birincisi, gördüğümüz üzere, göçebeliğin verileri aslında göç, gezinme ve yaylacılık verileriyle karışır, bunlar, kavramın saflığını bozmaz, ama halihazırda savaş makinesi üzerinde tepkide bulunan, daima karışık nesneleri ya da uzay ve bileşim birleşimlerini ortaya çıkarırlar. İkinci olarak, göçebe savaş makinesi, kavramının saflığında bile, zorunlu olarak savaşla sentetik ilişkisini, yok etmeye yöneldiği devlet biçimine karşı keşfedilmiş ve geliştirilmiş bir eklenti olarak gerçekleştirir. Ama tam da bu eklentili nesneyi ya da bu sentetik ilişkiyi gerçekleştirirken, devlet de kendi tarafında, savaş makinesini kendine mal etme vesilesini ve savaşı bu terse çevrilmiş makinenin doğrudan nesnesi haline getirmenin aracını bulur (dolayısıyla göçebenin devlete entegre olması göçebeliği başından itibaren, devlete karşı atılan ilk savaş adımlarından itibaren kateden bir vektördür).

Öyleyse soru savaşın gerçekleştirilmesinden çok savaş makinesinin mal edilmesiyle ilgilidir. Devlet aygıtı aynı zamanda hem savaş makinesini *kendisine mal eder* hem onu "politik" *hedeflere* tâbi kılar hem de ona doğrudan *nesne* olarak savaşı verir. Devletlerin üçlü bir bakış açısıyla evrimleşmesine yol açan da aynı tarihsel eğilimdir: yerleştirme figürlerinden tam anlamıyla mal etme biçimlerine ve sınırlı savaştan topyekûn denilen savaşa geçilir, hedefle nesne arasındaki ilişki dönüştürülür. Devlet savaşını topyekûn bir savaş haline getiren etmenler kapitalizmle yakından bağlantılıdır: Sabit sermayenin malzemeye, sanayiye ve savaş ekonomisine yatırılması ve değişken sermayenin fiziksel ve ahlaki nüfusa (hem savaş yapan hem de savaşa maruz kalan) yatırılması söz konusudur.[110] Aslında, topyekûn savaş yalnızca bir imha savaşı değildir; imha yalnızca düşman ordusunu ya da düşman devleti değil, tüm nüfusu ve ekonomisini "merkez" olarak aldığında ortaya çıkar. Bu çifte yatırımın ancak sınırlı savaş önkoşulları altında meydana gelebilmesi topyekûn savaşı geliştirecek kapitalist eğilimin karşı konulmaz karakterini gösterir.[111] Dolayısıyla topyekûn savaşın devletin

---

110 Ludendorff evrimin savaşta "halka" ve "iç politikaya" giderek daha fazla önem verdiğini, oysa Clausewitz'in hâlâ orduları ve dış politikayı tercih ettiğini belirtir (*La guerre totale*, Flammarion). Clausewitz'in bazı metinlerine rağmen bu eleştiri genel olarak doğrudur. Bu, Lenin'de ve Marksistlerde de bulunabilir (her ne kadar Marksistlerin halk ve iç politika anlayışları Ludendorff'tan tamamen farklı olsa da). Bazı yazarlar proletaryanın endüstriyel olduğu kadar askeri ve özellikle de denizci kökenli olduğunu derinlemesine göstermişlerdir: örneğin Virilio, *Vitesse et politique*, s. 50-51, 86-87 [*Hız ve Politika*, s. 52-53, 87-88].

111 J. U. Nef'in gösterdiği gibi, "topyekûn savaşı" belirleyecek olan yoğunlaşma, birikim ve yatırım fenomenleri "sınırlı savaş"ın büyük döneminde (1640-1740) meydana gelmiştir: bkz. *La guerre et le progrès humain*, Ed. Alsatia. Napolyoncu savaş kodu topyekûn savaş, seferberlik, ulaşım, yatırım, bilgi, vb. öğelerini hızlandıracak bir dönüm noktasını temsil eder.

politik hedeflerine tâbi olduğu ve devlet aygıtının savaş makinesini kendisine mal etmesinin yalnızca *azami koşullarını* sağladığı doğrudur. Ancak şu da bir gerçektir ki, mal edilmiş savaş makinesinin nesnesi topyekûn savaş haline geldiğinde, tüm koşulların tamamının bu düzeyinde, amaç ve nesne çelişkiye kadar gidebilen bu yeni ilişkilere girerler. Clausewitz'in bazen topyekûn savaşın devletlerin politik hedefleri tarafından koşullandırılmış bir savaş olarak kaldığını, bazen de koşulsuz savaş İde'sini gerçekleştirme eğiliminde olduğunu gösterdiğinde yaşadığı çekince bundandır. Gerçekten de hedef özünde politik olmaya devam etmekte ve devlet tarafından bu şekilde belirlenmektedir, öte yandan nesnenin kendisi sınırsız hale gelmiştir. Sanki kendine mal etme tersine çevrilmiş ya da daha doğrusu devletler gevşeme eğilimindeymiş gibi, kendilerinin karşıt ya da yapıştırılmış parçalarından başka bir şey olmadıkları uçsuz bucaksız bir savaş makinesini yeniden oluşturma eğilimindeymiş gibi görünür. Bir bakıma, devletlerden "yeniden doğan" dünya çapındaki bu savaş makinesi birbirini izleyen iki figür sunar: İlki, savaşı kendisinden başka bir amacı olmayan sınırsız bir hareket haline getiren faşizmin figürüdür; ama faşizm yalnızca bir taslaktır ve faşizm sonrası figür barışı doğrudan Terör'ün ya da Hayatta Kalma'nın barışı olarak amaç edinen bir savaş makinesinin figürüdür. Savaş makinesi şimdi kontrol ettiğini iddia ettiği pürüzsüz bir uzayı, tüm yeryüzünü kuşatacak şekilde yeniden oluşturmaktadır. Topyekûn savaşın kendisi, daha da korkunç bir barış biçimine doğru aşılır. Savaş makinesi kendisine amaç olarak dünya düzenini edinmiştir ve devletler bu yeni makineye uygun nesneler ya da araçlardan başka bir şey değildir. Clausewitz'in formülünün etkili bir şekilde tersine çevrildiği yer de burasıdır; zira politikanın savaşın başka araçlarla devamı olduğunu söyleyebilmek için sözcüklerin sırasını sanki onlar her yönde söylenebilirlermiş gibi tersine çevirmek yeterli değildir; ortaya çıkan gerçek hareketi takip etmek gerekir: Devletler bir savaş makinesini kendilerine mal etmiş ve bunu da kendi amaçlarına uygun bir şekilde yapmışlardır ve amacın sorumluluğunu üstlenen, devletleri kendine mal eden ve giderek daha kapsamlı politik işlevler üstlenen bir savaş makinesini tekrar açığa-vurmuşlardır.[112]

Mevcut durum kuşkusuz vahim. Dünya çapında savaş makinesinin bir bilimkurgu öyküsündeki gibi giderek güçlendiğini gördük; kendisine belki de faşistçe ölümden bile daha korkunç bir barış hedefi koyduğunu gördük; en korkunç yerel savaşları kendi parçaları olarak sürdürdüğünü ya da tetiklediğini gördük; yeni bir düşman tipi belirlediğini gördük ve bu da artık başka bir devlet, hatta başka bir rejim bile değildi, "herhangi bir düşman"dı; iki kez değil, bir kez gafil avlayabilen kendi kontrgerilla öğelerini kurduğunu gördük... Öte yandan, Devlet ya da Dünya savaş makinesinin

112 Faşizmin ve topyekûn savaşın bu "aşılması" hakkında ve Clausewitz'in formülünün yeni tersine çevrilme noktası hakkında bkz. Virilio'nun bütün analizleri: *L'insécurité du territoire*, özellikle de 1. bölüm.

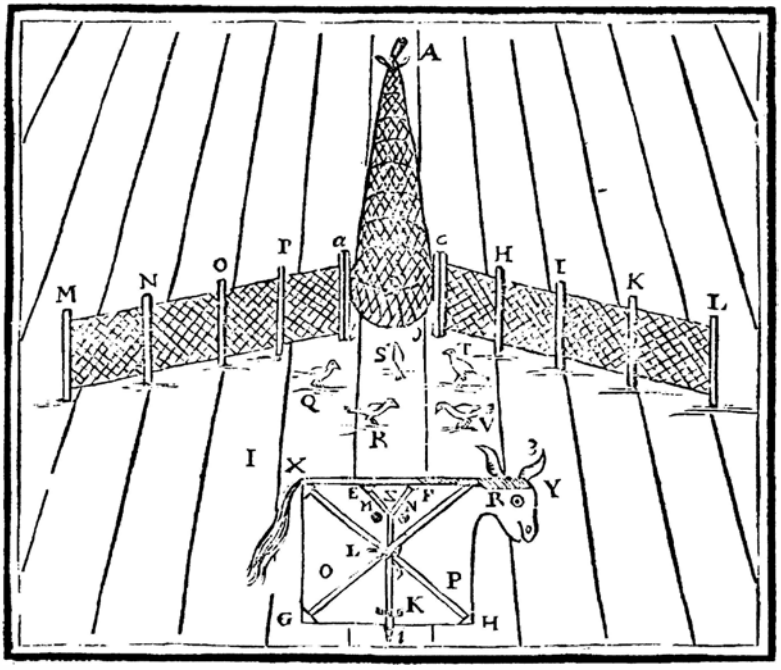
bizzat kendi koşulları, yani sabit sermaye (kaynaklar ve malzeme) ve değişken insan sermayesi, beklenmedik karşı-saldırı olanaklarını, mutant, azınlık, popüler, devrimci makineleri belirleyen öngörülemez girişim olanaklarını sürekli yeniden yaratır. Herhangi bir Düşman'ın tanımı da bunu doğrular: "ekonomik, yıkıcı, politik, ahlaki, vb. düzenin (...) çok-biçimli, manevracı ve her yerde hazır ve nazır" hali, yeri belirlenemez maddi Sabotajcı ya da en çeşitli kılıklara giren Firari.[113] Önemli olan ilk teorik öğe savaş makinesinin çok çeşitli anlamları olmasıdır *ve bunun da nedeni tam da savaş makinesinin savaşın kendisiyle son derece değişken bir ilişkiye sahip olmasıdır.* Savaş makinesi tek tip olarak tanımlanamaz ve artış halindeki kuvvet niceliklerinden daha fazlasını içerir. Savaş makinesinin iki kutbunu tanımlamaya çalıştık: *İlk kutba göre*, savaş makinesi savaşı nesne olarak alır ve evrenin sınırlarına kadar uzanabilecek bir yıkım çizgisi oluşturur. Bununla birlikte, burada üstlendiği tüm yönleriyle, sınırlı savaş, topyekûn savaş, dünya organizasyonu savaş makinesinin varsayılan özünü hiçbir şekilde temsil etmez, yalnızca, makinenin gücü ne olursa olsun, ya devletlerin makineyi, hatta dünyanın ufku olarak yansıtacak denli ileri giderek, kendilerine mal etme koşullarının tümünü ya da devletlerin kendilerinin yalnızca parçası oldukları dünya düzenini temsil eder. *Diğer kutupsa* bize özün kutbu gibi geliyor: Savaş makinesi sonsuz derecede daha düşük "nicelikler"le nesne olarak savaşı değil, yaratıcı bir kaçış çizgisinin çizilmesini, pürüzsüz bir uzayın ve insanların bu alandaki hareketinin bileşimini aldığında söz konusu olan kutup. Bu diğer kutba göre, savaş gerçekten de bu makineyle karşılaşır, ama onun sentetik ve eklentili nesnesi olarak, devlete ve devletler tarafından ifade edilen dünya çapındaki aksiyomatiğe karşı yönlendirilmiş bir halde karşılaşır.

Böyle bir savaş makinesinin icadını göçebelerde bulduğumuzu düşündük. Ama savaş makinesinin, en başından beri, diğer kutupla bileşime girmesine ve diğer kutba doğru salınmasına neden olan tüm muğlaklığı sergilemesine rağmen, bu şekilde icat edildiğini göstermek yalnızca tarihsel bir kaygı taşıyordu. Bununla birlikte, göçebeler, öze uygun olarak, sır tutmazlar: Sanatsal, bilimsel, "ideolojik" bir hareket tam da, bir *dalla* ilişkili olarak bir tutarlılık düzlemi, yaratıcı bir kaçış çizgisi, pürüzsüz bir yer değiştirme uzayı çizdiği ölçüde potansiyel bir savaş makinesi olabilir. Bu karakterler kümesini tanımlayan göçebe değil, göçebeyi ve aynı zamanda savaş makinesinin özünü tanımlayan bu kümedir. Gerilla savaşı, azınlık savaşı, halk savaşı ve devrimci savaş öze uygunsa, bunun nedeni onların, savaşı yalnızca "eklenti" olmasından çok daha zorunlu bir şekilde bir nesne olarak almalarıdır: *Savaşı ancak aynı anda başka bir şey*, ancak organik-olmayan yeni toplumsal ilişkiler *yaratmaları koşuluyla yürütebilirler.*

---

113 Guy Brossollet, *Essai sur la non-bataille*, s. 15-16. Aksiyomatik "herhangi bir düşman" mefhumu ulusal savunma, uluslararası hukuk ve yargı ve polis alanlarına ilişkin resmi ve gayri resmi metinlerde zaten oldukça gelişmiştir.

Bu iki kutup arasında, hatta ve özellikle ölüm açısından büyük bir fark vardır: yaratan *ya da* bir yıkım çizgisine dönüşen kaçış çizgisi; parça parça da olsa kendini oluşturan *ya da* bir organizasyon ve tahakküm düzlemine dönüşen tutarlılık düzlemi. İki çizgi ya da iki düzlem arasında bir iletişim olduğunu, her birinin diğerinden beslendiğini, diğerinden bir şeyler ödünç aldığını sürekli fark ediyoruz: En kötü dünya savaş makinesi dünyayı kuşatıp kapatmak için pürüzsüz bir uzayı yeniden oluşturuyor. Diğer yandan, yeryüzü kendi yersizyurtsuzlaşma güçlerini, kaçış çizgilerini, yeni bir yeryüzü için yaşayan ve kendi yollarını kazan pürüzsüz uzaylarını ileri sürer. Mesele nicelikler değil, iki kutba göre iki tür savaş makinesinde karşı karşıya gelen niceliklerin ölçülemezliğidir. Savaş makineleri makineyi kendine mal eden ve savaşı kendi derdi ve nesnesi haline getiren aygıtlara karşı kurulur: Onlar kapma ya da tahakküm aygıtlarının büyük birleşimine karşı bağlantıları öne çıkarırlar.

Önerme X: Devlet ve kutupları.

Dumézil'in tezlerine geri dönelim: 1) Politik egemenliğin iki kutbu vardır: kapma, bağlar, düğümler ve ağlarla işleyen korkunç ve büyücü İmparator; ahitler, antlaşmalar, sözleşmelerle ilerleyen rahip ve Hukukçu-Kral (Varuna-Mitra, Odin-Tyr, Wotan-Tiwaz, Uranüs-Zeus, Romulus-Numa çiftidir); 2) Savaşın işlevi politik egemenliğe dışsaldır ve bir kutupta olduğu kadar diğerinde de ayırt edilir (İndra, Thor ya da Düşman Tullus...).[1]

1 Dumézil'in bu konuyla ilgili temel kitabı *Mitra-Varuna*'dır (Gallimard, 1948) (burada aynı zamanda "Tek-Gözlü" ve "Tek-Kollu" tanrılar analizi de vardır).

1) Devlet aygıtı bu şekilde tuhaf bir ritimle canlandırılır ve bu her şeyden önce büyük bir gizemdir: Bağlayıcı-Tanrıların ya da büyülü imparatorların gizemi, uzaktan düğüm atan, kaptığı imleri tek gözüyle yayan *Tek-Gözlü-Adamlar*ın gizemi. Hukukçu-krallarsa daha çok tek elini hukukun ve tekniğin, yasanın ve aletin bir öğesi olarak kaldıran *Tek-Kollu-Adamlar*dır. Art arda gelen devlet adamlarında daima Tek-Gözlü-Adam'ı ve Tek-Kollu-Adam'ı, Horatius Cocles ve Mucius Scaevola'yı (de Gaulle ve Pompidou?) arayın. Bu, birinin imlere, diğerininse aletlere ayrıcalıklı bir erişimi olduğu anlamına gelmez. Korkunç imparator halihazırda büyük işlerin efendisidir; bilge kralsa tüm imler rejimini alıp dönüştürür. İmlerin ve aletlerin birleşimi her durumda politik egemenliğin diferansiyel hattını ya da devletin tamamlayıcılığını oluşturur.[2]

2) Elbette, iki devlet adamı sürekli savaş hikâyelerine dahil olur. Ama tam olarak, ya büyülü imparator kendi askerlerini değil, kaparak hizmetine soktuğu savaşçıları savaştırır ya da daha önemlisi, savaş alanında göründüğünde silahların kullanımını askıya alır, ağını savaşçıların üzerine atar, bir gözüyle onlara taşlaşmış bir donakalım esinler, "savaşmadan bağlar", savaş makinesini *yerleştirir* (bu yüzden, devletin bu kapmasını savaşta kapılan şeylerle karıştırmamak gerekir: fethedilen topraklar, esirler, ganimetler).[3] Diğer kutba gelince, hukukçu-kral büyük bir savaş organizatörüdür; ama ona yasalar getirir, onun için bir alan hazırlar, bir hak icat eder, ona bir disiplin dayatır, onu politik amaçlara tâbi kılar. Savaş makinesini askeri bir kurum haline getirir, onu devlet aygıtına *mal eder*.[4] Yumuşamadan, insanileşmeden söz etmek için acele etmeyelim: Belki de tam tersine, savaş makinesinin tek bir nesnesi kalmıştır, o da savaşın kendisidir. Şiddet her yerde, ama farklı rejimler ve ekonomiler altında bulunabilir. Büyülü imparatorun şiddeti: onun düğümü, ağı, "ilk ve son" hamleleridir... Hukukçu-kralın şiddeti, onun her hamleyle yeniden başlama şekli, dikkatini daima hedeflere, ittifaklara ve yasalara yöneltmesidir... Tüm bunlar dikkate alındığında, savaş makinesinin şiddeti devlet aygıtınınkinden daha yumuşak ve esnek görünebilir: Bunun nedeni henüz "nesnesi" olarak savaşı almaması, devletin iki kutbundan sıyrılmasıdır. Bu yüzden savaş adamı, dışsallığı içinde, hukukçu-kralın ittifaklarını ve

---

2 Bağlayıcı-tanrı ve büyülü düğüm teması kapsamlı mitolojik çalışmalara konu olmuştur: özellikle bkz. Mircea Eliade, *Images et symboles*, Gallimard, III. bölüm [Türkçesi: M. Eliade, *İmgeler ve Simgeler*, Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), Doğu Batı Yayınları, 2020]. Ama bu çalışmalar senkretik veya arketipik bir yöntem kullandıkları için muğlaktır. Dumézil'in yöntemi tam tersine diferansiyeldir: Kapma ya da bağ teması yalnızca çeşitli verileri, tam olarak politik egemenlik tarafından oluşturulan diferansiyel bir özellik altında bir araya getirir. Bu iki yöntemin karşıtlığı konusunda bkz. Ortigues, *Le discours et le symbole*, Aubier.

3 Dumézil, *Mitra-Varuna*, s. 113-114, 151, 202-203.

4 *A.g.y.*, s. 150: "Savaş tanrısı olmanın çeşitli tarzları vardır ve bunlardan biri savaşçı tanrı, muharip tanrı etiketlerinin tam ifade edemediği Tiwaz'dır... Tiwaz başka bir şeydir: savaş hukukçusu ve aynı zamanda bir tür diplomat" (aynısı Mars için de geçerlidir).

anlaşmalarını sürekli protesto eder ve aynı zamanda büyülü imparatorun bağlarını çözer. Hem bir bağ çözücü hem de bir haindir: iki kere hain.[5] Onun başka bir ekonomisi, başka bir zulmü, ama aynı zamanda başka bir adaleti, başka bir merhameti vardır. Savaş adamı devletin imlerinin ve aletlerinin karşısına silahlarını ve takılarını koyar. Burada da yine hangisinin daha iyi, hangisinin daha kötü olduğunu kim söyleyebilir? Savaşın öldürdüğü ve korkunç bir şekilde sakat bıraktığı doğrudur. Ama bu, devlet savaş makinesini kendine mal ettiğinde özellikle geçerlidir. Hepsinden önemlisi, devlet aygıtı sakatlanmanın ve hatta ölümün ilk sırada gelmesini sağlar. O, bunların baştan yerine getirilmesine, insanların bu şekilde sakat ve zombi olarak doğmasına gereksinim duyar. Zombi miti, yaşayan ölü miti bir iş mitidir, savaş miti değil. Sakatlama savaşın bir sonucudur, ama devlet aygıtının ve iş organizasyonunun bir koşulu, bir önvarsayımıdır (dolayısıyla yalnızca işçinin değil, devlet adamının, Tek-Gözlü ya da Tek-Kollu olabilen devlet adamının kendisinin de doğal zafiyetidir): "Kesilmiş et parçalarının bu vahşi gösterisi beni dehşete düşürdü. (...) Teknik mükemmelliğin ve onun verdiği sarhoşluğun ayrılmaz bir parçası değil miydi bu (...)? İnsanlar en eski zamanlardan beri birbirleriyle savaşmışlardır, ama *İlyada*'nın tamamında bir savaşçının kolunu ya da bacağını kaybettiği tek bir örnek bile hatırlamıyorum. Mitolojide sakatlanmalar canavarlara, Tantalus ya da Procrustes ırkından olan insan yaratıklara ayrılmıştır. (...) Bu sakatlanmaları kazalara indirgememizin nedeni optik bir yanılsamadır. Aslında kazalar dünyamızın tohumlarının halihazırda maruz kaldığı sakatlanmaların sonucudur; uzuv-kesmelerdeki sayısal artış neşter ahlakının zaferine ihanet eden belirtilerden biridir. Kayıp, gözle görülebilir bir hale gelmeden çok önce gerçekleşmiştir..."[6] Devlet aygıtının, en tepesinde olduğu kadar en altında da, baştan engellenmiş, daha baştan sakat ya da ölü doğmuş, yaradılıştan zaaflı, tek-gözlü ve tek-kollu insanlara gereksinimi vardır.

O halde üç parçalı cazip bir hipotezimiz var: Savaş makinesi politik egemenliğin iki kutbu "arasında" yer alır ve bir kutuptan diğerine geçişi sağlar. Gerçekten de şeyler kendilerini mitlerde ya da tarihte 1-2-3 şeklinde sunuyor gibidir. Dumézil'in analiz ettiği Tek-Gözlü ve Tek-Kollu tanrıların iki versiyonunu ele alalım: 1) Tanrı Odin tek gözüyle Savaş Kurdu'nu bağlar ve onu büyülü bağının içine alır; 2) ama kurt ihtiyatlıdır ve her türlü dışsallık gücünü elinde bulundurmaktadır; 3) Tanrı Tyr elini kurdun ağzında tutarak ona yasal bir rehin verir, böylece kurt kendisini bağdan kurtarmayı başaramazsa onun elini ısırıp kopartabilir. – 1) Tek-gözlü Horatius Cocles yalnızca yüzünü, onun buruşuk halini ve büyü gücünü kullanarak Etrüsk liderinin Roma'ya saldırmasını engeller; 2) bunun üzerine savaş lordu kuşatmaya karar verir;

---

5 *A.g.y.*, s. 124-132.

6 Ernst Jünger, *Abeilles de verre*, Bourgois, s. 182 [Türkçesi: E. Jünger, *Cam Arılar*, Mert Moralı (çev.), Jaguar Kitap, 2019, s. 142].

3) Mucius Scaevola politik olarak yönetimi ele alır ve savaşçıyı kuşatmayı kaldırmanın ve bir anlaşma yapmanın daha iyi olacağına ikna etmek için elini rehin olarak verir. – Tamamen farklı bir tarihsel bağlamda, Marcel Detienne Antik Yunan için benzer bir üç aşamalı şema önerir: 1) Büyülü egemen, "Hakikatin Efendisi", kuşkusuz kendisinden kaynaklanmayan ve imparatorluğunda göreli bir özerkliğe sahip olan bir savaş makinesinden yararlanır; 2) Bu savaşçılar sınıfının bir "izonomi", izotropik bir uzay, bir "ortam"la tanımlanan kendi kuralları vardır (ganimet orta[m]dadır, konuşan kişi meclisin ortasındadır): Bu, başka bir uzaydır, tepeden kapan ve konuşan egemenin kurallarından başka kurallar söz konusudur; 3) Savaşçı sınıfta hazırlanan hoplitik reform toplumsal bedenin tamamına yayılacak, yurttaş-askerlerden oluşan bir orduyu teşvik edecek, aynı zamanda egemenliğin imparatorluk kutbunun son kalıntıları yerini kent devletinin hukuksal kutbuna bırakacaktır (bir yasa olarak izonomi, bir uzay olarak izotropi).[7] Öyle görünüyor ki tüm bu durumlarda savaş makinesi devlet aygıtının iki kutbu "arasına" girerek birinden diğerine geçişi sağlar ve bunu zorunlu kılar.

Diğer yandan, bu şemaya nedensel bir anlam yükleyemeyiz (ve başvurulan yazarlar da bunu yapmazlar). İlk olarak, savaş makinesi hiçbir şeyi açıklamaz; zira ya devletin dışındadır ve ona karşı yönlendirilmiştir ya da zaten ona aittir, yerleştirilmiş ya da mal edilmiştir ve onu varsayar. Eğer savaş makinesi devletin evriminde devreye giriyorsa, bu zorunlu olarak diğer içsel etmenlerle bağlantılıdır. İkinci olarak ortaya çıkan şey de şudur: Eğer devletin bir evrimi söz konusuysa, ikinci kutup, evrimleşmiş kutup birinciyle tınlama halinde olmalı, onu sürekli belli bir tarzda yeniden yüklemeli ve devletlerin tüm organizasyon ve gelişme farklarına rağmen devletin tek bir içsellik ortamına, bir başka deyişle bir *bileşim birliğ*ine sahip olmalıdır. Hatta her devlet her ne kadar bu iki kutbun organizasyonları çeşitlilik gösterse de varlığının özsel uğrakları olarak bu iki kutba sahip olmak zorundadır. Üçüncü olarak, devletin bu içsel özüne ya da birliğine "kapma" diyorsak, o zaman "büyülü kapma" sözcüklerinin durumu iyi tanımladığını söylemeliyiz, çünkü o daima zaten yapılmış ve kendini varsayar bir halde belirir. Peki o halde, devlet hiçbir *ayrık* nedene atanamıyorsa onu nasıl açıklayabiliriz? Devletin kökenine ilişkin tezlerin daima totolojik olmasının nedeni budur. Bazen savaş ve savaş makinesiyle bağlantılı dış-kaynaklı etmenler; bazen özel mülkiyeti, parayı, vb. doğuran iç-kaynaklı etmenler; bazen de "kamusal işlevlerin" oluşumunu belirleyen özgül etmenler gündeme getirilir. Her üç tezi de Tahakküm yollarının çeşitliliğinin kavranışına bağlı olarak Engels'te buluruz. Ama üçü de asıl soruyu varsayar. Savaş ancak iki taraftan en az biri önceden mevcut olan bir devletse bir devlet üretir ve savaş

---

7 Marcel Detienne, *Les maîtres de vérité;* ve *Problèmes de la guerre en Grèce ancienne* içinde (Mouton) "La phalange, problèmes et controverses" bölümü. Aynı zamanda bkz. J.-P. Vernant, *Les origines de la pensée grecque*.

organizasyonu ancak devlete aitse bir devlet etmenidir. Ya devletin bir savaş makinesi yoktur (askerlerden önce polisleri ve gardiyanları vardır) ya da savaş makinesi vardır ama askeri bir kurum ya da kamu hizmeti şeklinde vardır.[8] Aynı şekilde, özel mülkiyet devletin kamu mülkiyetini varsayar, onun ilmeklerinden akar ve para da vergilendirmeyi varsayar. Ve kamusal işlevlerin, ima ettikleri devletten önce nasıl var olabileceklerini görmekte zorlanıyoruz. Dönüp dolaşıp bir anda tam haliyle doğup serpilen bir devlet fikrine, koşullandırılmamış bir *Urstaat* [Kök-devlet] fikrine geliyoruz.

Önerme XI: Hangisi önce geliyor?

İlk kapma kutbuna emperyal ya da despotik kapma adını veriyoruz. Bu, Marx'ın Asya tipi oluşumuna karşılık gelir. Arkeoloji onu her yerde, çoğu zaman unutulmaya yüz tutmuş bir halde, yalnızca Asya'da değil, Afrika'da, Amerika'da, Yunanistan'da, Roma'da, tüm sistemlerin ya da devletlerin ufkunda keşfeder. Bellek-ötesi *Urstaat* [Kök-devlet] Neolitik Çağ'a ve belki de daha gerilere kadar gider. Marksist tanıma göre: Bir devlet aygıtı zaten soya dayalı-yeryurtsal kodlara sahip olan ilkel tarımsal toplumların üzerine inşa edilir; *ama onları üst-kodlar*, tek ve aşkın kamusal mülk sahibi, artığın veya stokun efendisi, büyük işlerin (artı-iş) organizatörü, kamusal işlevlerin ve bürokrasinin kaynağı olan despot bir imparatorun iktidarına tâbi kılar. Bağ, düğüm *paradigmasıdır* bu. Devletin imler rejimi böyledir: üst-kodlama ya da İmleyen. Bu bir *makinesel köleleştirme* sistemidir: Mumford'un dediği gibi, tam tamına ilk "mega-makine" Tek bir hamlede olağanüstü bir başarı: Diğer devletler bu modele kıyasla cüce kalacaktır. İmparator-despot bir kral ya da tiran değildir; bunlar yalnızca, daha önce ortaya çıkmış özel bir mülkiyet açısından var olacaktır.[9] Oysa imparatorluk rejiminde her şey kamusaldır: Toprak mülkiyeti komünaldir, herkes sadece bir

8 Jacques Harmand aktarıyor (*La guerre antique*, P.U.F., s. 28): "Firavun I. Pepi döneminde, 1400'lerde, bir devlet memuru olan Uni tarafından tek başına yönetilen büyük ölçekli girişim." Morgan'ın betimlediği askeri demokrasi bile imparatorluk tipi arkaik bir devleti varsayar ve onu açıklamaz (Detienne ve Vernant'ın çalışmalarından çıkan sonuç budur). Bu emperyal devletin kendisi öncelikle savaşçılardan çok hapishane görevlileri ve polislerle işler: bkz. Dumézil, *Mitra-Varuna*, s. 200-204.

9 Asyalı despotik oluşum fikri 18. yüzyılda, özellikle Montesquieu ile ortaya çıkmıştır, ama amaç imparatorlukların evrimleşmiş bir halini ve mutlak monarşiyle ilişkili olarak betimlemektir. Tümüyle farklı bir bakış açısına sahip olan Marx arkaik imparatorlukları tanımlamak için bu mefhumu yeniden yaratır. Bu konudaki başlıca metinler şunlardır: Marx, *Grundrisse*, Pléiade, II, s. 312 vd. [Türkçesi: Marx, *Grundrisse: Ekonomi Politiğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma*, Sevan Nişanyan (çev.), Birikim Yayıncılık, 2014, s. 443 vd.]; Wittfogel, *Le despotisme oriental*, Ed. de Minuit (ve Vidal-Naquet'nin ilk baskıda bulunan, ancak ikinci baskıda Wittfogel'in isteği üzerine çıkartılan önsözü); Tökei, *Sur le mode de production asiatique*, Studia historica 1966; C.E.R.M.'nin tüm çalışmaları, *Sur le mode de production asiatique*, Ed. Sociales.

toplumun üyesi olarak toprak sahibidir; despotun en üstün mülkiyeti toplumların sözde birliğidir ve memurların kendileri de yalnızca işlevlerine göre toprak sahibi olabilirler (ama bu işlev de kalıtsal olabilir). Para özellikle memurların imparatora borçlu olduğu vergi biçiminde var olabilir, ama toprak el değiştirebilir bir meta olarak var olmadığı için alım-satım için kullanılmaz. Bu, *nexum*'un rejimidir, bağdır: Mülkiyet devri olmaksızın, özel kendine mal etme olmaksızın bir şey ödünç verilir ya da hatta verilir ve bunun karşılığı, bağışlayan için bir faiz ya da kâr biçiminde değil, bir başka kullanım için bir şeyin ödünç verilmesinin ya da gelir bağışının eşlik ettiği, kişinin payına düşen bir "rant" olarak verilir.[10]

Tarihçi Marx'la arkeolog Childe şu noktada hemfikirdir: Tarım toplumlarını üst-kodlayan arkaik emperyal devlet, stokunu oluşturabilecek, uzmanlaşmış bir zanaatı (metalürjiyi) sürdürebilecek ve kamusal işlevleri giderek arttırabilecek potansiyel bir artığa gereksinim duyduğundan, üretici güçlerini en azından bir miktar geliştirmelidir. Marx'ın arkaik devleti belirli bir "üretim tarzına" bağlamasının nedeni budur. Bununla birlikte, bu Neolitik devletlerin kökeni gittikçe daha gerilere götürülür. Neredeyse Paleolitik olan bu imparatorluklara dair bir kestirimde bulunulduğunda, söz konusu olan yalnızca zamansal bir nicelik değil, değişmekte olan niteliksel bir problemdir. Anadolu'daki Çatalhöyük tekil olarak güçlendirilmiş bir imparatorluk paradigmasını olanaklı kılar: Farklı yeryurtlardan gelen yabani tohumlar ve görece barışçıl hayvanlardan oluşan bir stok *tarımın ve küçük ölçekli hayvancılığın ortaya çıkacağı* melezleşmelerin ve seçimlerin ilk başta rastgele yapılmasına izin verir.[11] Bu değişikliğin önemi problemin verilerinde görülebilir. Bundan böyle bir potansiyel artığı varsayan stok değildir, tam tersi geçerlidir. Bundan böyle gelişmiş tarım toplumlarını ve gelişmiş üretici güçleri varsayan devlet değildir; tam tersine, devlet doğrudan, daha önce tarım ya da metalürjiye sahip olmayan avcı-toplayıcı bir ortamda kurulur ve tarımı, hayvancılığı ve metalürjiyi önce kendi topraklarında yaratır, sonra da bunları çevresindeki dünyaya dayatır. Artık yavaş yavaş kenti yaratan kırsal kesim değil, kırsal

---

10 Varro *nexum* ile *nec suum fit* arasında ünlü bir sözcük oyunu yapmıştır (şey onu edinenin mülkü haline gelmez). Aslında, *nexum* arkaik Roma hukukunun temel bir biçimidir; burada yükümlülük getiren şey sözleşme tarafları arasındaki bir anlaşma değil, büyülü-dinsel bir kipte yalnızca borç verenin veya bağışçının sözüdür. Bu bir sözleşme (*mancipatio*) değildir ve vadeli de olsa bir alım-satım ya da faiz içermez, ama bize öyle geliyor ki bir tür rant içerebilir. Bkz. özellikle Pierre Noailles, *Fas et Jus*, Les Belles Lettres; ve *nexum* ile büyülü bağ arasındaki ilişkide ısrar eden Dumézil, *Mitra-Varuna*, s. 118-124.

11 Bkz. J. Mellaart'ın kazıları ve çalışmaları, *Earliest Civilizations in the Near East*, ve *Çatal Hüyük*, Londra. Kentçilik uzmanı Jane Jacobs "Yeni Obsidyen" (alet yapımında kullanılan lavın adı) olarak adlandırdığı ve Neolitik Çağ'ın başlangıcına ve hatta çok daha öncesine kadar uzanabilecek bir imparatorluk modeli türetmiştir. Tarımın "kentsel" kökeni ve kentteki tohum stoklarında melezleşmenin rolü üzerinde ısrar eder: Stoku varsayan tarımdır, tersi değil. Jean Robert yakında yayınlanacak bir çalışmasında Mellaart'ın tezlerini ve Jane Jacobs'un varsayımını analiz ediyor ve bunları yeni şekillerde kullanıyor: *Décoloniser l'espace*.

kesimi yaratan kenttir. Bir üretim tarzını varsayan devlet değil, tam tersine üretimi bir "tarz" haline getiren devlettir. Böylece ilerici gelişme varsayımına dair son gerekçeler de ortadan kalkar. Bir torbadaki tohumlar gibi: Her şey rastgele bir karışımla başlar. "Devlet ve kent devrimi" Childe'ın sandığı gibi Neolitik değil Paleolitik olabilir.

Evrimcilik birçok yönden sorgulanmıştır (zikzaklı hareketler, şurada burada eksik olan aşamalar, bütündeki indirgenemez kesintiler). Özellikle Pierre Clastres'ın iki teze dayanarak evrimsel çerçeveyi nasıl kırmaya çalıştığını gördük: 1) İlkel denilen toplumlar belirli bir aşamaya ulaşmamış olmaları anlamında devletsiz toplumlar değil, devlet biçimini savuşturan ve onun kristalleşmesini olanaksız kılan mekanizmaları organize eden karşı-devlet toplumlarıydı; 2) Devlet ortaya çıktığında, bu, üretici güçlerin ilerici bir gelişiminin sonucu olmadığından, indirgenemez bir kesinti biçiminde olur ("Neolitik devrim" bile ekonomik bir altyapı açısından tanımlanamaz).[12] Bununla birlikte, evrimcilikten keskin bir kesinti ortaya konularak kopulamaz. Clastres çalışmasının son aşamasında karşı-devlet toplumlarının ön-varoluşunu ve otarşisini kabul etmeye devam eder ve mekanizmalarını, henüz var olmayan ve savuşturdukları şeyin çok gizemli bir önsezisine bağlar. Daha genel olarak, etnolojinin arkeolojiye karşı göstermekte olduğu tuhaf ilgisizlik şaşırtıcıdır. Öyle görünüyor ki, kendi yeryurtlarına kapanmış olan etnologlar bu yeryurtları soyut ya da yapısal bir tarzda titiz bir şekilde karşılaştırmaya isteklidirler, ama otarşilerini tehlikeye atacak arkeolojik yeryurtlarla yüzleşmeyi reddederler. İlkellerin fotoğraflarını çekerler, ama etnografik ve arkeolojik iki haritanın birlikte-var-oluşunu ve üst üste binmesini daha baştan reddederler. Bununla birlikte Çatalhöyük üç bin kilometrelik bir etki alanına sahip olmuş olabilir; o halde ilkel toplumlarla imparatorluklar, hatta Neolitik imparatorluklar arasında daima birlikte-varoluş ilişkisi açısından ortaya konulan problemi nasıl belirsiz bırakabiliriz? Arkeolojinin üstünden atlandığı sürece, etnoloji-tarih ilişkisi sorunu idealist bir yüzleşmeye indirgenir ve tarihsiz toplum ya da tarihe karşı toplum gibi saçma bir temadan yakasını kurtaramaz. *Her şey devlet değildir, çünkü tam da her yerde her zaman devletler olmuştur.* Devleti varsayan sadece yazı değil, aynı zamanda söz, dil ve dil yetisidir. Kendi kendine yeterlilik, otarşi, bağımsızlık, ilkel toplumların önceden varoluşu bir etnolog düşüdür: Bu toplumlar zorunlu olarak devlete dayanıyor değillerdir, ama onlarla kompleks bir ağ içinde birlikte-var-olurlar. İlkel toplumların birbirleriyle "en başından beri" yalnızca kısa erimli değil, uzak ilişkiler de sürdürmüş olmaları ve bu ilişkiler devlet tarafından yalnızca ve kısmi olarak kapılmış olsalar bile, onlar üzerinden geçiyor olmaları olasıdır. Sözlerin kendileri ve diller yazıdan bağımsız

12 Clastres, *Devlete Karşı Toplum*. Clastres'a göre ilkel savaşın, dilimli küçük grupların muhalefetini ve dağılmasını koruduğu ölçüde devleti savuşturan ana mekanizmalardan biri olduğunu gördük. Ama aynı zamanda, bu bakış açısına göre, ilkel savaş konjonktürel mekanizmalara tâbi kalır ve uzmanlaşmış bir bedene sahip olsa bile bir makine içinde özerkleşmez.

olarak, birbirini anlayan kapalı grupları tanımlamaz, ama önce birbirini anlamayan gruplar arasındaki ilişkileri belirler: Dil varsa, önce aynı dili konuşmayanlar arasındadır. Dil bunun için yaratılmıştır, tercüme için, iletişim için değil. Ve ilkel toplumlarda, devlet "arayışında" olan çok sayıda eğilim, devlet doğrultusunda çalışan çok sayıda vektör olduğu gibi, devletin içinde ya da dışında, ondan uzaklaşmaya, kendilerini ondan korumaya, onu geliştirmeye ya da daha baştan ortadan kaldırmaya eğilimli hareketler de vardır: Her şey sürekli etkileşim içinde birlikte-var-olur.

Ekonomik bir evrimcilik olanaksızdır: "Toplayıcılar - avcılar - yetiştiriciler - çiftçiler - sanayiciler" şeklinde dallanıp budaklansa bile bir evrime inanmak zordur. "Göçebeler - yarı-göçebeler - yerleşikler" şeklindeki bir etolojik evrimcilik daha iyi değildir. "Yerel grupların dağınık otarşisi - köyler ve kasabalar - kentler - devletler" şeklinde ekolojik evrimcilik de daha iyi değildir. Her türlü evrimciliğin çökmesi için bu soyut evrimleri iç içe geçirmek yeterlidir: Örneğin, kasabalardan geçmeksizin tarımı yaratan kenttir. Örneğin, göçebeler yerleşiklerden önce gelmezler, ama göçebelik bir harekettir, yerleşikleri etkileyen bir oluştur, tıpkı yerleşikleşmenin göçebeleri sabitleyen bir durak olması gibi: Gryaznov bu bağlamda en eski göçebeliğin nasıl yalnızca yarı-kentsel yerleşik yaşam tarzlarını ya da ilkel gezginliklerini terk ederek göçebeleşmeye başlayan nüfuslara atfedilebileceğini göstermiştir.[13] İşte bu koşullar altında göçebeler göçebe uzayı kaplayan ya da dolduran ve ortadan kaldırma eğiliminde oldukları kentler ve devletlerle karşıtlık içinde olan savaş makinesini icat ederler. İlkellerin halihazırda devletin oluşumunu engellemeye yardımcı olan savaş mekanizmaları vardı; ancak bu mekanizmalar devletlere karşı misilleme yapan göçebeliğin özgül bir makinesinde özerk hale geldiklerinde değişikliğe uğrar. Ama buradan ilkel toplumlardan devletlere, devletlerden göçebe savaş makinelerine doğru zikzaklı bir evrim çıkarsanamaz: ya da en azından zikzak ardışık değildir, ama burada ilkel toplumları, şurada devletleri, burada savaş makinelerini tanımlayan bir topolojinin yerlerinden geçer. Ve devlet savaş makinesini kendine mal ederek onun doğasını değiştirdiğinde bile, bu bir evrim değil, bir taşıma, bir aktarma fenomenidir. Göçebe yalnızca oluş halinde ve etkileşim içinde var olur; ama ilkel de öyledir. Tarihin tek yaptığı şey oluşların birlikte-varoluşunu ardışıklığa tercüme etmektir. Ve topluluklar zaten orada, başka bir yerde veya yan tarafta olan devletin hazırlık aşamalarını içermeksizin yaylacı, yarı-yerleşik, yerleşik veya göçebe olabilirler.

En azından avcı-toplayıcıların "gerçek" ilkeller olduklarını ve ne kadar geriye gidersek gidelim devlet oluşumunun temeli ya da asgari önvarsayımı olarak kaldıklarını söyleyebilir miyiz? Bu bakış açısı ancak çok yetersiz bir nedensellik anlayışına sahip olunması halinde benimsenebilir. Materyalist, evrimsel ve hatta diyalektik şemalarıyla

13 Gryaznov'a göre bunlar, Bronz Çağı'nda bozkırda göçebeleşmeye başlayan yerleşik çiftçilerdir: Evrimdeki zikzak hareketinin örneklerinden biridir bu. Bkz. *Sibérie du Sud*, Nagel, s. 99, 133-134.

insan bilimlerinin fizikte ve hatta biyolojide ortaya çıkan nedensel ilişkilerin zenginliği ve kompleksliğinin gerisinde kaldığı doğrudur. Fizik ve biyoloji bizi *ereksellik içermeyen*, ama yine de geleceğin şimdiki zaman üzerindeki ya da şimdiki zamanın geçmiş üzerindeki bir eylemine tanıklık eden tersine nedenselliklerin varlığına götürür: Sözgelimi yakınsak dalga ve öngörülen potansiyel, zamanın tersine çevrilmesini ima eder. Kesintilerden ya da zikzaklardan çok, evrimi parçalayan bu tersine nedenselliklerdir. Benzer şekilde, ele aldığımız alanda, Neolitik ya da hatta Paleolitik devletin bir kez ortaya çıktıktan sonra avcı-toplayıcıların çevresindeki dünyaya tepki verdiğini söylemek yeterli değildir; o, bu ilkel toplumların kendi adlarına savuşturdukları edimsel sınır olarak ya da yakınsadıkları, ama kendilerini ortadan kaldırmadan ulaşamayacakları nokta olarak ortaya çıkmadan önce zaten etkide bulunmaktadır. Bu toplumlarda hem devlete doğru giden vektörler hem de onu savuşturan mekanizmalar vardır; biz ona yaklaştıkça itilen, dışarıda bırakılan bir yakınsama noktası vardır. Savuşturmak aynı zamanda öngörmektir. Elbette devletin varoluşta belirmesiyle, savuşturulmuş bir sınır olarak önceden var olması aynı şey değildir; dolayısıyla indirgenemez olumsallık söz konusudur. Ama henüz var olmayanın bir "önsezisi" fikrine pozitif bir anlam kazandırmak için, var olmayanın var olduğundakinden farklı bir biçimde nasıl etkide bulunduğunu göstermek gerekir. Devlet bir kez ortaya çıktığında, avcı-toplayıcılara, tarım, hayvancılık, gelişmiş bir iş bölümü, vb. dayatarak, böylece bir merkezkaç veya ıraksak dalga biçimi altında tepki verir. Ama ortaya çıkmadan önce, avcı-toplayıcıların yakınsak ya da merkezcil dalgası biçiminde etkide bulunuyordur; *bu dalga tam da imlerin tersine dönmesine ya da devletin ortaya çıkışına işaret eden yakınsama noktasında iptal olur* (bu ilkel toplumların içsel ve işlevsel istikrarsızlığı bundan kaynaklanır).[14] O halde, bu bakış açısından, iki ters hareketin, zamanın iki doğrultusunun – devletten "önceki" ilkellerin ve ilkellerden "sonraki" devletin – eşzamanlılığını ya da birlikte-varoluşunu, sanki bize birbirini dışlıyormuş ya da birbirini takip ediyormuş gibi görünen iki dalga moleküler mikro-mantıksal, mikropolitik, "arkeolojik" bir alanda eşzamanlı olarak açımlanıyormuş gibi düşünmek zorunludur.

Merkezi bir iktidarın oluşumunu hem savuşturan hem de öngören kolektif mekanizmalar vardır. Bu iktidar böylece bir *eşik ya da dereceye* göre ortaya çıkar, öyle ki öngörülen şey tutarlılık kazanır ya da kazanmaz, savuşturulan şey savuşturulmuş olmaktan çıkar ve gelir. Ve bu tutarlılık ya da kısıtlama eşiği evrime dayalı değildir, onun hâlâ ötesine geçmesi gereken şeyle birlikte-var-olur. Dahası, tutarlılık eşikleri arasında ayrım yapmalıyız: Kentle devlet her ne kadar birbirini tamamlıyor olsa da aynı şey değildir. "Kentsel devrim"le "devlet devrimi" çakışabilir, ama birbirine

14 Jean Robert bu mefhumu "imlerin ve mesajların tersine çevrilmesi"nden çıkartır: "İlk aşamada malumat temelde çevreden merkeze doğru dolaşır, ama belirli bir kritik noktadan itibaren kent kırsal dünyaya, giderek daha buyruksal mesajlar gönderir" ve bir ihracatçı haline gelir (*Décoloniser l'espace*).

karıştırılmamalıdır. Her iki durumda da merkezi bir iktidar vardır, ama bu aynı figür değildir. Bazı yazarlar emperyal ya da saray sistemi (saray-tapınak) ile kentsel sistem arasında ayrım yapabilmişlerdir. Her iki durumda da bir kent vardır, ancak bir durumda kent sarayın veya tapınağın bir uzantısıdır, diğer durumdaysa saray veya tapınak kentin somutlaşmış bir halidir. Bir durumda, kent tam anlamıyla başkenttir, diğer durumdaysa metropoldür. Sümer Mısır'ın imparatorluk çözümünün aksine, bir kent çözümüne tanıklık eder. Ama daha da önemlisi, Doğu'nun imparatorluk yapılarından farklı bir kentsel doku yaratan, Pelasglar, Fenikeliler, Yunanlılar ve Kartacalılarla Akdeniz dünyasıdır.[15] Burada da söz konusu olan evrim değil, birlikte-var-olan iki tutarlılık eşiğidir. Farklar çeşitli yönlerle ilgilidir.

Kent yolun eşdeşidir. Yalnızca dolaşımın ve devrelerin bir işlevi olarak var olur; onu yaratan veya onun yarattığı devreler üstündeki dikkate değer bir noktadır. Girişler ve çıkışlarla tanımlanır; bir şey ona girmeli ve çıkmalıdır. Bir sıklık dayatır. Durağan, canlı ya da insana dair maddenin kutuplaşmasını işletir; *dal*ın, akışların yatay çizgilerden, şuradan buradan geçmesini sağlar. Bu bir *çapraz-tutarlılık* fenomenidir, bir *ağ*dır, çünkü temelde diğer kentlerle ilişki halindedir. Bu bir yersizyurtsuzlaşma eşiğini temsil eder, zira herhangi bir malzemenin ağa girmesi, kutuplaşmaya boyun eğmesi, kentsel ve yola dair yeniden-kodlama devresini takip etmesi için yeterince yersizyurtsuzlaşmış olması gerekir. Yersizyurtsuzlaşmanın azami noktası ticarete ve denizciliğe dayalı kentlerin kendilerini arka-bölgelerinden, kırsal bölgelerden ayırma eğiliminde ortaya çıkar (Atina, Kartaca, Venedik...). Kentin ticari karakteri sıklıkla vurgulanmıştır, ama ticaret aynı zamanda manastır veya tapınak kentler ağında olduğu gibi ruhani bir nitelik de taşır. Kentler yatay çizgiler üzerinde bir karşı-nokta görevi gören her türden devre noktalarıdır; kentten kente tam ama yerel bir bütünleşmeyi işletirler. Her biri merkezi bir iktidar, ama bunun yanında bir kutuplaşma ya da ortam iktidarı, zorunlu bir eşgüdüm iktidarı da oluşturur. Bu iktidarın, biçimi ne olursa olsun, tiranlık, demokrasi, oligarşi, aristokrasi..., vb. eşitlik iddiası bundan kaynaklanır. Kent iktidarı devlet *memurluğ*undan çok farklı olan bir *sulh hakimliği* fikrini icat etmiştir.[16] Ama en büyük sivil şiddetin nerede olduğunu kim söyleyebilir?

Aslında devlet farklı bir şekilde ilerler: Bu bir *iç-tutarlılık* fenomenidir. Halihazırda mutlaka kent kutupları olması gerekmeyen, ama çok çeşitli düzendeki, coğrafi,

---

15 Çin kentleri ve imparatorluk ilkesine tâbi kılınmaları hakkında bkz. Balázs, *La bureaucratie céleste*, Gallimard. Ve Braudel, *Civilisation matérielle et capitalisme*, s. 403: "Çin'de olduğu gibi Hindistan'da da toplumsal yapılar kenti baştan reddediyor, ona kötü, dirençli bir malzeme sunuyor diyebiliriz. (...) Bunun nedeni, toplumun bir tür indirgenemez sistem içinde, önceki bir kristalleşmede donup kalmış olmasıdır."

16 Tüm bu açılardan François Châtelet klasik kent devleti mefhumunu sorgular ve Atina kentinin herhangi bir devlete asimile edilebileceğinden kuşkulanır ("La Grèce classique, la Raison, l'Etat", *En marge, l'Occident et ses autres* içinde, Aubier). Benzer sorunlar İslam için ve 11. yüzyıldan itibaren İtalya,

etnik, dilsel, ahlaki, ekonomik, teknolojik özelliklere sahip noktaları birlikte *tınlamaya* sokar... Kenti taşrayla tınlamaya sokar. Katmanlaşma yoluyla işler, yani yatay çizgileri derinlemesine kateden dikey ve hiyerarşik bir bütün oluşturur. Dolayısıyla bu ve benzeri öğeleri ancak onun dışsal hale gelen diğer öğelerle ilişkilerini keserek, onları ketleyerek, yavaşlatarak ya da kontrol ederek muhafaza eder; eğer devletin kendisinin bir devresi varsa, bu öncelikle tınlamaya dayanan bir iç devredir, kendisini ağın geri kalanından yalıtan bir yinelenme bölgesidir, bu, geri kalan kısımlarla ilişkileri daha da sıkı bir şekilde kontrol etmek anlamına gelse bile. Soru, muhafaza edilenin doğal mı yoksa yapay mı (sınırlar) olduğu değildir, çünkü her durumda yersizyurtsuzlaşma söz konusudur; ancak yersizyurtsuzlaşma burada yeryurdun kendisinin bir nesne olarak, katmanlaştırılacak, tınlamaya sokulacak bir malzeme olarak ele alınmasından kaynaklanır. Merkezi devlet iktidarı bu bakımdan hiyerarşiktir ve bir memuriyet oluşturur; merkez orta[m]da değil, en tepededir, çünkü yalnızca tabiyet yoluyla yalıttıklarını bir araya getirebilir. Elbette devletlerin çokluğu kentlerin çokluğundan daha az değildir, ama bu aynı türden bir çokluk değildir: Her biri diğerlerinden ayrılmış, derinlemesine dikey kesimler kadar çok sayıda devlet vardır, oysa kent yatay kentler ağından ayrılamaz. Her devlet (yerel değil) küresel bir bütünleşmedir, bir tınlama artıklığıdır (sıklık artıklığı değil), yeryurdun bir katmanlaşması işlemidir (ortamın kutuplaşma işlemi değil).

İlkel toplumların bu iki eşiği öngörürken aynı anda nasıl savuşturduklarını yeniden oluşturabiliriz. Lévi-Strauss aynı köylerin biri dilimli ve eşitlikçi, diğeri kuşatıcı ve hiyerarşik olmak üzere iki sunuma açık olduğunu gösterir. Burada *iki potansiyel* vardır; biri iki yatay dilimde ortak olan merkezi bir noktayı, diğeriyse tam tersine bir doğrunun dışındaki merkezi bir noktayı öngörür.[17] İlkel toplumlar iktidar oluşumlarından yoksun değildir: Hatta çok sayıda iktidar oluşumuna sahiptirler. Ama potansiyel merkezi noktaların kristalleşmesini, tutarlılık kazanmasını engelleyen şey tam da bu iktidar oluşumlarının üst noktada birlikte tınlamaya girmemesini ve ortak noktada kutuplaşmamasını sağlayan mekanizmalardır: Daireler eş-merkezli değildir ve iki dilimin iletişime girecekleri üçüncü bir dilime gereksinimi vardır.[18] Bu anlamda ilkel toplumlar devlet eşiği kadar kent eşiğinin de altında kalmaktadır.

Almanya ve Flandra için de ortaya çıkacaktır: Buralarda politik güç devlet biçimini ima etmez. Örneğin, memurları, ordusu ve hatta tüzel kişiliği olmayan Hansa kentleri topluluğu. Kent her zaman bir kentler ağının parçasıdır, ama "kentler ağı" "devletler mozaiği"yle tam olarak örtüşmez: Tüm bu noktalar hakkında bkz. François Fourquet ve Lion Murard'ın analizleri: *Généalogie des équipements collectifs*, 10-18, s. 79-106.

17 Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale*, Plon, s. 167-168.

18 Louis Berthe kesin bir örnek olarak, kendini kapatmaya yönelik devreyi engelleyen bir "üçüncü köy"ün zorunluluğunu analiz eder: "Aînés et cadets, l'alliance et la hiérarchie chez les Baduj", *L'Homme*, sayı 3/4, Temmuz-Aralık 1965, s. 214-215.

Şimdi iki tutarlılık eşiğini ele alırsak, bunların ilkel yeryurtsal kodlarla ilişkili bir yersizyurtsuzlaşmayı ima ettiklerini açıkça görebiliriz. Ve hangisinin öncelikli olduğunu, kent mi devlet mi, kent devrimi mi devlet devrimi mi, sormak anlamsızdır, çünkü her ikisi de karşılıklı önvarsayım içindedir. Uzayın şeritlendirilmesi için, kentlerin melodik çizgilerini, devletlerin armonik kesintilerini işletmek için ikisi de gereklidir. Ortaya çıkan tek soru bu karşılıklılığın bağrındaki tersine bir ilişkinin olanaklılığı sorusudur. Zira arkaik imparatorluk devleti zorunlu olarak önemli kentleri içeriyorsa, Saray dış ticaret tekelini elinde tuttuğu için bu kentler bu devlete daha da bağımlı kalmaktadır. Aksine, devletin *üst-kodlamasının* kendisi *kodsuzlaşmış* akışları kışkırttığında kent kendini özgürleştirme eğilimindedir. Bir kodsuzlaşma yersizyurtsuzlaşmaya eklenir ve onu güçlendirir: Zorunlu olan yeniden-kodlama, dolayısıyla kentlerin belirli bir özerkliğinden ya da doğrudan devlet biçiminden özgürleşmiş ticari ve kurumsal kentlerden geçer. Bu anlamda, artık kendi topraklarıyla ilişkisi olmayan kentler ortaya çıkar, çünkü bu kentler imparatorluklar arasında ticareti sağlarlar ya da daha iyisi, diğer kentlerle özgürleştirilmiş bir ticari ağ oluştururlar. Dolayısıyla en yeğin kodsuzlaşma bölgelerinde kentlere özgü bir serüven vardır: Antikite'nin Ege dünyasındaki, Orta Çağ ve Rönesans'ın Batı dünyasındaki serüveni. Ve kapitalizmin kentlerin meyvesi olduğunu ve kentsel bir yeniden-kodlamanın devletin üst-kodlamasının yerini alma eğiliminde olduğunda ortaya çıktığını söyleyemez miyiz? Yine de bu doğru değildir. Kapitalizmi yaratan kentler değildir. Ticarete ve bankacılığa dayalı kentler verimsizlikleriyle, arka-bölgelerine dönük ilgisizlikleriyle, kodsuzlaşmış akışların genel olarak bağlanmasını ketlemeksizin bir yeniden-kodlamayı işleme koymazlar. Kapitalizmi öngördükleri doğru olsa da onu savuşturarak bunu yaparlar. Bu yeni eşiğin altındadırlar. Bu nedenle hem öngörücü hem de ketleyici mekanizmalar varsayımını genişletmek gerekiyor: Bu mekanizmalar devlete "karşı" *ve* kapitalizme "karşı" yalnızca ilkel toplumlarda değil, kentlerde de ortaya çıkmaktadır. Son olarak, kapitalizmin zaferi kent biçimi aracılığıyla değil, devlet biçimi aracılığıyla olacaktır: Bu, Batılı devletler kodsuzlaşmış akışların aksiyomatiğine dönük gerçekleşme modelleri haline geldiklerinde ve bu sıfatla kentleri yeniden kendilerine tâbi kıldıklarında meydana gelir. Braudel'in dediği gibi, "*ne zaman iki koşucu*, Kent ve Devlet" – iki yersizyurtsuzlaşma biçimi ve hızı – söz konusu olsa ve "genellikle Devlet kazanmış olsa (...), gözlerimizi tüm Avrupa'da nereye çevirirsek çevirelim devlet, kentleri şiddetle ya da şiddetsiz bir şekilde disipline etmiş, kentlerin dörtnala koşusuna katılmıştır".[19] Ama

19 Braudel, *Civilisation matérielle et capitalisme*, s. 391-400 (Batı'daki kent-devlet ilişkileri hakkında). Braudel'in de belirttiği gibi, 15. yüzyıldan itibaren devletlerin kentlere karşı kazandığı zaferin nedenlerinden biri devletin tek başına, savaş makinesini tümüyle kendine mal etme yeteneğine sahip olmasıdır: yeryurtsal olarak adam toplama, maddi yatırım ve savaşın sanayileştirilmesi (seri üretim ve mekanik bölünme toplu iğne fabrikalarından çok silah fabrikalarında ortaya çıkar...) yoluyla. Ticaret kentleriyse aksine hızlı savaşlara gereksinim duyar, paralı askerlere başvurur ve savaş makinesini yerleştirmekle yetinir.

ilişki iki yönlüdür: Eğer kapitalizme gerçekleşme modellerini veren modern devletse, bu şekilde gerçekleştirilen şey devletlerin birer parçası, mahallesi olduğu tek bir Kent, bir megapolis ya da "mega-makine" gibi olan bağımsız, küresel bir aksiyomatiktir.

Toplumsal oluşumları *makinesel süreçlerle* tanımlıyoruz, (aksine, süreçlere dayanan) üretim tarzlarıyla değil. Sözgelimi ilkel toplumlar savuşturma-öngörme mekanizmalarıyla, devletli toplumlar kapma aygıtlarıyla; kent toplumları kutuplaşma aygıtlarıyla; göçebe toplumlar savaş makineleriyle ve son olarak uluslararası ya da daha çok ekümenik organizasyonlar heterojen toplumsal oluşumların kuşatılmasıyla tanımlanırlar. Bunun nedeni tam da bu süreçlerin toplumsal bir topolojinin nesnesi olan birlikte-varoluş değişkenleri olmaları, bunlara karşılık gelen çeşitli oluşumların birlikte-var-olmalarıdır. Onlar iki şekilde var olurlar: dış-kaynaklı bir tarzda ve iç-kaynaklı bir tarzda. Bir yandan, ilkel toplumlar imparatorluk ya da devlet oluşumunu öngörmeksizin savuşturmazlar ve ufuklarının bir parçası olarak bu oluşumun zaten orada olmasıyla onu öngörürler. Devlet kapmayı işletirken, kapılanlar da ilkel toplumlarda birlikte-var-olur, direnir, kentler ya da savaş makineleri gibi yeni biçimler altında kaçışa geçerler... Savaş makinelerinin sayısal bileşimi ilkel soy organizasyonunun üzerine bindirilir ve aynı anda devletin geometrik organizasyonuyla, kentin fiziksel organizasyonuyla karşıtlaşır. Uluslararası topluluklarda kendi adına ifade edilen, işte bu dış-kaynaklı birlikte-varoluştur – etkileşimdir. Zira bunlar oluşmak için kesinlikle kapitalizmi beklememiştir: Neolitik, hatta Paleolitik dönem kadar erken bir tarihte, uzun mesafeli ticarete tanıklık eden ve aynı anda en çeşitli toplumsal oluşumları kateden (metalürji örneğinde gördüğümüz üzere) ekümenik organizasyonların izleri vardır. Yayılma, yayılmacılık problemi yayılmanın meydana geleceği bir merkez önvarsayıldığı sürece kötü bir şekilde ortaya konuluyor. Ancak farklı düzenlere ait potansiyellerin iletişimi yoluyla yayılma vardır: Tıpkı "boy veren" her şeyin köksap tipinde olması gibi, her türlü yayılım da orta[m]da, orta[m] üzerinden işler. Uluslararası ekümenik bir organizasyon dışsal bir ortama onu homojenleştirmek için kendisini dayatan bir imparatorluk merkeziyle işlemez; aynı düzendeki oluşumlar arasındaki, örneğin devletler arasındaki (Milletler Cemiyeti, Birleşmiş Milletler...) ilişkilere de indirgenemez. Aksine, birlikte-var-olan farklı düzenler arasında bir ara ortam oluşturur. Bu yüzden de yalnızca ekonomik ya da ticari değil, aynı zamanda dinsel, sanatsal, vb.'dir. Bu anlamda, çeşitli toplumsal oluşumlardan, eşzamanlı olarak devletlerden, kentlerden, çöllerden, savaş makinelerinden, ilkel toplumlardan geçme yeteneğine sahip olan her şeyi uluslararası organizasyon olarak adlandırıyoruz. Büyük tarihsel ticaret oluşumlarının yalnızca kent kutupları değil, aynı zamanda içinden geçtikleri ilkel, emperyal, göçebe dilimleri de vardır, bu başka bir biçimde yeniden ortaya çıkabilecek olsa bile. Samir Amin uluslararası ilişkilerin, ekonomik olsalar bile ekonomik bir teorisi olmadığını söylemekte son derece haklıdır, bunun da nedeni heterojen oluşumlara iki yandan

yaslanıyor olmalarıdır.[20] Ekümenik bir organizasyon emperyal bir devletten başlamaz, emperyal devlet onun sadece bir parçasıdır ve kapabildiği her şeyi kapmaktan ibaret olan kendi düzeni ölçüsünde onun kendi kipinin bir parçasını oluşturur. İlerlemeci homojenleştirme ya da tümleştirmeyle değil, olduğu haliyle çeşitliliğe tutarlılık kazandırılmasıyla ya da onun pekiştirilmesiyle işler. Örneğin, tektanrılı dinler evrensellik iddiasıyla yeryurtsal kültten ayrılır. Ama bu iddia homojenleştirici değildir, yalnızca kendisini her yere yayarak anlam kazanır: Çetelerini, çöllerini ve savaş makinelerini harekete geçirerek emperyal ve kentsel hale gelen Hristiyanlığın durumu budur.[21] Benzer şekilde, kendi kentleri ve imparatorlukları ve bunun yanında kendi göçebeleri, çeteleri ve ilkelleri olmayan hiçbir sanatsal hareket yoktur.

En azından kapitalizmle birlikte, uluslararası ekonomik ilişkilerin ve son kertede tüm uluslararası ilişkilerin toplumsal oluşumların homojenleşmesi eğiliminde olduğu yönünde itirazda bulunulabilir. Yalnızca ilkel toplumların soğuk ve uyumlu bir şekilde yok edilmesi değil, aynı zamanda son despotik oluşumların – örneğin kapitalist taleplere karşı çok fazla direnç ve atalet gösteren Osmanlı İmparatorluğu'nun – çöküşü de buna örnek gösterilebilir. Ama bu itiraz sadece kısmen doğrudur. Kapitalizm bir aksiyomatik (pazar için üretim) oluşturduğu ölçüde, tüm devletler ve toplumsal oluşumlar gerçekleşme modelleri olarak *eş-biçimli* olma eğilimindedir: Tek bir dünya pazarı vardır, sözde sosyalist ülkelerin bile katıldığı kapitalist pazar. Böylece dünya organizasyonu oluşumların eş-biçimliliğini sağladığı için artık heterojen biçimler "arasında" geçiş yapmayı bırakır. Ama eş-biçimliliği homojenlikle karıştırmak yanlış olacaktır. Bir yandan, eş-biçimlilik devletlerin büyük bir heterojenlik içinde ortaya çıkmalarına izin verir ve hatta bunu körükler (demokratik ve totaliter devletler ve hatta "sosyalist" devletler birer dış cephe değildir). Diğer yandan, uluslararası kapitalist aksiyomatik yalnızca iç pazarın geliştiği ve genişlediği yerde, yani "merkezde", çeşitli oluşumların eş-biçimliliğini etkin bir şekilde sağlar. Ama kendi sınırlarını etkin bir şekilde ittiği ve doygunluğa ulaşmadığı ölçüde belirli bir çevresel çok-biçimliliğe göz yumar ve hatta bunu gerektirir: Bu da *kesinlikle varkalanları ya da geçişken biçimleri oluşturmayan* değişken-biçimli toplumsal oluşumların çevredeki varlığını açıklar, çünkü bu oluşumlar ultra-modern kapitalist bir üretimi, ama aynı zamanda üretimlerinin diğer yönleri ve iç pazarlarının dünya pazarı karşısındaki zorunlu yetersizliği nedeniyle kapitalizm-öncesi ya da kapitalizm-dışı da olan bir üretimi gerçekleştirirler (petrol, madenler, plantasyonlar,

20 Bu, Samir Amin'in sıklıkla geliştirdiği bir temadır: "Farklı toplumsal oluşumlar arasındaki ilişkilerin teorisi ekonomist olamayacağından, tam da bu çerçevede yer alan uluslararası ilişkiler de ekonomik bir teoriye kapı açamaz" (*Le développement inégal*, Ed. de Minuit, s. 124 vd.).

21 Bkz. Jacques Lacarrière, *Les hommes ivres de Dieu*, Fayard.

sanayi teçhizatları, demir-çelik, kimya...).[22] Uluslararası organizasyon kapitalist aksiyomatik haline geldiğinde, toplumsal oluşumların heterojenliğini içermeye devam eder, "üçüncü dünya"yı doğurur ve organize eder.

Yalnızca oluşumların dışsal bir birlikte-varoluşu değil, aynı zamanda makinesel süreçlerin içsel bir birlikte-varoluşu da söz konusudur. Bunun nedeni, her sürecin kendi gücünden başka bir "güç" altında da işleyebilmesi, başka bir sürece karşılık gelen bir güç tarafından ele alınabilmesidir. Bir kapma aygıtı olarak devlet bir *kendine mal etme gücüne* sahiptir; ancak bu güç *dal* olarak tanımlanan bir malzemede kapabileceği her şeyi, kapması olanaklı olan her şeyi kapmasından ibaret değildir. Kapma aygıtı aynı zamanda savaş makinesini, kutuplaştırma araçlarını, öngörme-savuşturma mekanizmalarını da kendine mal eder. Bu, tersine, öngörme-savuşturma mekanizmalarının büyük bir *aktarım gücüne* sahip olduğu anlamına gelir: Bunlar yalnızca ilkel toplumlarda değil, aynı zamanda devlet biçimini savuşturan kentlerde, kapitalizmi savuşturan devletlerde, hatta kendi sınırlarını savuşturduğu ya da geri ittiği ölçüde kapitalizmin kendisinde de uygulanır. Ve yalnızca diğer güçlerin altından geçmekle kalmazlar, aynı zamanda kendi kentleri, enternasyonalizmleri, vb. olan "çete" fenomenlerinde gördüğümüz üzere yeniden direniş ve bulaşma odakları oluştururlar. Aynı şekilde, savaş makinelerinin de elbette devletler tarafından kapıldıkları, ama aynı zamanda bu kapmaya direndikleri ve başka biçimlerde, savaştan başka "nesneler"le yeniden doğdukları bir *başkalaşım gücü* vardır (devrim?). Her güç diğer güçlerle işbirliği yapan ya da rekabet eden bir yersizyurtsuzlaşma kuvvetidir (ilkel toplumların bile kendi yersizyurtsuzlaşma vektörleri vardır). Her bir süreç diğer güçlerin altına girebilir, ama aynı zamanda başka süreçleri kendi gücüne tâbi kılabilir.

Önerme XII: Kapma.

Yabancı ilkel gruplar arasında stok, iş ve meta gibi mefhumlardan bağımsız bir "değiştokuş" düşünebilir miyiz? Görünüşe göre tadil edilmiş bir marjinalizm bize bir varsayımın araçlarını veriyor. Zira marjinalizmin ilgisi son derece zayıf ekonomi teorisinden değil, örneğin Jevons'ı ekonominin bir tür Lewis Carroll'ı yapan mantıksal gücünden kaynaklanır. İki soyut grubu ele alalım: Biri tohum verip balta alırken (A), diğeri tam tersini yapıyor (B). Nesnelerin kolektif değerlendirmesi neye dayanır? Her

22 Samir Amin Üçüncü Dünya'nın "çevresel oluşumlarının" bu özgüllüğünü analiz eder ve Doğu ve Afrika, ve Amerika olmak üzere iki ana türü birbirinden ayırır: "Amerikalar, Asya ve Arap Doğu, Siyah Afrika aynı şekilde dönüşmemiştir, çünkü merkezdeki kapitalist gelişmenin aynı aşamasına entegre olmamışlar ve dolayısıyla bu gelişmede aynı işlevleri yerine getirmemişlerdir" (*Le développement inégal*, s. 257 vd.; ve *L'accumulation à l'échelle mondiale*, Ed. Anthropos, s. 373-376). Bununla birlikte, merkez ve çevrenin belirli koşullar altında nasıl karakterlerini değiştokuş etmeye kararlı olduklarını birazdan göreceğiz.

iki taraf açısından, alınan, daha doğrusu alınabilir olan son nesnenin *fikrine* dayanır. "Son" ya da "marjinal"le kastedilen en son ya da nihai olan değil, sondan bir önceki, yani görünürdeki değiştokuşun değiştokuşçular için tüm cazibesini yitirmesinden ya da onları kendi düzenlemelerini değiştirmeye, başka bir düzenlemeye girmeye zorlamasından *önceki* sonuncudur. Balta alan A toplayıcı-ekici grubunun, kendisini düzenlemesini değiştirmeye zorlayacak balta sayısı hakkında bir "fikre" sahip olduğu ve B üretici grubununsa kendisini düzenlemesini değiştirmeye zorlayacak tohum miktarı hakkında bir "fikre" sahip olduğu düşünülebilir. Bu durumda tohum-balta oranının (A grubu için) son baltaya karşılık gelen son tohum kütlesi tarafından (B grubu için) belirlendiğini söyleyebiliriz. Kolektif bir değerlendirme nesnesi olarak sonuncu, tüm dizinin değerini belirleyecektir. Bu, tam olarak düzenlemenin kendini yeniden üretmesi, yeni bir uygulama ya da yeni bir döngü başlatması, başka bir yeryurda yerleşmesi gereken ve bunun ötesinde düzenlemenin olduğu haliyle devam edemeyeceği noktayı işaret eder. Öyleyse sondan bir önceki tam da nihai olandan önce olduğu için sondan bir öncekidir. Nihai olan, düzenlemenin doğasını değiştirmek zorunda olduğu zamandır: B fazla tohumları ekmeli, A kendi ekim hızını arttırmalı ve aynı toprakta kalmalıdır.

O halde "sınır"la "eşik" arasında kavramsal bir fark ortaya koymalıyız. Sınır zorunlu bir yeniden başlamayı işaret eden sondan bir önceki, eşikse kaçınılmaz bir değişimi işaret eden nihai olandır. Bu, herhangi bir işletmenin ekonomik bir gerçeğidir ve işletmenin yapısını değiştirmesi gereken sınırın bir değerlendirilmesini içerir. Marjinalizm bu sondan bir önceki mekanizmanın sıklığını gösterme iddiasındadır: Yalnızca son değiştirilebilir nesneler değil, düzenlemenin değişmesinden önceki son üretilebilir nesne ya da son üreticinin kendisi, sınır ya da marjinal üretici.[23] Bu bir gündelik yaşam ekonomisidir. Örneğin, alkoliğin *son bardak* dediği şey nedir? Alkolik neyi kaldırabileceğinin öznel bir değerlendirmesine sahiptir. Onun kaldırabileceği şey tam da kendisine göre yeniden başlayabileceğini düşündüğü sınırdır (bir dinlenme, bir moladan sonra yeniden başlayabileceği sınır…). Ancak bu sınırın ötesinde, ona düzenlemesini değiştirtecek bir eşik daha vardır: Ya içkilerin doğasına dönük ya da genellikle içtiği yerler ve zamanlara dönük ya da daha da kötüsü, bir intihar düzenlemesine ya da bir tıp ya da hastane düzenlemesine, vb. gireceği bir eşik. Alkoliğin yanılıyor olması ya da "burada artık duracağım" temasını, sonuncu temasını çok muğlak bir tarzda kullanıyor olması pek de önemli değildir. Önemli olan, tüm "bardaklar" dizisinin değerini ayarlayan kendiliğinden bir marjinal ölçütün ve bir marjinalist değerlendirmenin

23 Gaëtan Pirou, *Economie libérale et économie dirigée*, Ed. Sedes, cilt I, s. 117: "Marjinal işçinin üretkenliği yalnızca o marjinal işçinin ücretini değil, diğerlerinin ücretini de belirler; tıpkı metalar söz konusu olduğunda, son kova suyun ya da son çuval buğdayın faydasının yalnızca o kova ya da çuvalın değerini değil, diğer tüm kova ya da çuvalların değerini de belirlemesi gibi." (Marjinalizm düzenlemeyi nicelleştirdiğini iddia ederken, "sonuncu"nun değerlendirilmesinde her türlü niteliksel etmen etkilidir.)

varlığıdır. Aile içi kavga düzenlemesinde de *son sözü* söylemek açısından benzer bir durum söz konusudur. Eşlerden her biri kendisine avantaj sağlayacak son sözcüğün hacmini veya yoğunluğunu en baştan değerlendirir ve her şeyin yeniden başlayabilmesi için bir düzenleme uygulamasının ya da döngüsünün sonunu işaret ederek tartışmayı kapatır. Herkes sözlerini bu son sözcüğün değerlendirmesine ve ona ulaşmak için belli belirsizce uzlaşılan süreye göre hesaplar. Ve son (sondan bir önceki) sözcüğün ötesinde, bu kez nihai olan başka sözcükler de olacaktır, bu da başka bir düzenlemeye, örneğin boşanmaya yol açacaktır, çünkü taraflardan biri "ölçüyü" aşmış olacaktır. Aynı şey *son aşk* için de söylenebilir. Proust bir aşkın nasıl kendi sınırına, kendi marjına doğru yönlendirilebileceğini göstermiştir: O, kendi sonunu tekrarlar. Sonra yeni bir aşk başlar, o halde her aşk diziseldir ve bir aşklar dizisi söz konusudur. Ama yine bunun "ötesinde", düzenlemenin değiştiği, aşk düzenlemesinin yerini sanatsal bir düzenlemeye bıraktığı nihai olan vardır – Proust'un problemi: meydana getirilecek Eser...

Değiştokuş yalnızca bir görünümdür: Her bir partner ya da grup, alınabilir olan son nesnenin (sınır-nesne) değerini takdir eder ve görünürdeki eşdeğerlik de bundan çıkar. Denkleştirme iki heterojen diziden, değiştokuş ya da iletişimse iki monologdan (*palavra*) kaynaklanır. Ne değiştokuş değeri ne de kullanım değeri vardır, ama her iki tarafta da sonun bir değerlendirmesi vardır (sınırın aşılmasıyla ilgili riskin hesaplanması); hem ritüel hem de faydacı karakteri, hem dizisel hem de değiştokuşçu karakteri dikkate alan bir değerlendirme-öngörme. Sınırın değerlendirilmesi her bir grup için en başından beri mevcuttur ve halihazırda ikisi arasındaki ilk "değiştokuşu" yönetir. Elbette bir deneme yanılma söz konusudur, değerlendirme kolektif bir deneme yanılma sürecinden ayrı tutulamaz. Ancak bu, hiçbir şekilde toplumsal emeğin niceliğiyle ilgili değildir, her iki taraf açısından da sonuncuya dair fikirle ilgilidir ve değişken bir hızda yapılır; ama bu, son nesneye etkili bir şekilde varmak veya hatta bir işlemden diğerine geçmek için gereken süreden her zaman daha hızlıdır.[24] Bu anlamda değerlendirme özünde öngörüye dayalıdır ve dizinin ilk terimlerinde zaten mevcuttur. Marjinal faydanın (her iki taraftaki son alınabilir nesnelerle ilgili olarak) hiçbir şekilde soyut olarak varsayılan bir stoka değil, iki grubun ilgili düzenlemesine bağlı olduğunu görüyoruz. Pareto marjinal fayda yerine "ofelimite"den söz ettiğinde

---

24 Marjinalizmde bir değerlendirme ve deneme yanılma teorisinin önemi hakkında bkz. Fradin'in eleştirel sunumu, *Les fondements logiques de la théorie néoclassique de l'échange*, Maspero. Marksistler için de deneme yanılma yoluyla yapılan bir değerlendirme vardır, ama bu sadece toplumsal olarak gerekli emeğin niceliğiyle ilgili olabilir; Engels bundan tam da kapitalizm öncesi toplumlarla ilgili olarak söz eder. "Karanlıkta deneme yanılma yoluyla ilerleyen zikzaklı bir kestirim süreci"nden söz eder ve bu süreç "herkesin kendi giderleriyle ilgili [az çok] bir fikre sahip olması zorunluluğu" üzerine kuruludur (bu son cümlenin bir tür marjinalist ölçütü yeniden oluşturup oluşturmadığını merak ediyoruz). Bkz. Engels, *Kapital*'e Önsöz, kitap III, Ed. Sociales, s. 32-34 [Türkçesi: K. Marx, *Kapital*, cilt III, Mehmet Selik ve Erkin Özalp (çev.), Yordam Kitap, s. 877-879 – söz konusu bölüm Önsöz'de değil, Engels'in yazdığı "*Kapital*'in III. Kitabı İçin Tamamlayıcı ve Ek Açıklamalar" bölümünde bulunmaktadır].

bu doğrultuda hareket ediyordu.[25] Burada söz konusu olan, bir düzenleme bileşeni olarak *arzu edilebilirlik*tir: Her grup düzenleme değiştirmek zorunda kalacağı son alınabilir nesnenin değerine göre arzular. Ve her düzenlemenin tam olarak iki tarafı vardır; bedenlerin ya da nesnelerin makineleştirilmesi, grup sözcelemesi. Sonuncunun değerlendirilmesi *tüm* nesneler *dizisi*nin karşılık geldiği kolektif sözcelemedir, yani bir düzenleme döngüsü ya da uygulamasıdır. İlkel değiştokuş grupları böylece dizilere dayalı gruplar olarak ortaya çıkar. Şiddet açısından bile özel bir rejimdir bu. Zira şiddet bile marjinal bir ritüel muameleye, yani tüm darbeler dizisine nüfuz eden "son şiddet"in bir değerlendirmesine tâbi tutulabilir (bunun ötesinde başka bir şiddet rejimi başlayacaktır). Daha önce ilkel toplumları *öngörme-savuşturma* mekanizmalarının varlığı üzerinden tanımlamıştık. Bu mekanizmaların nasıl oluşturulduğunu ve dağıtıldığını şimdi daha açık bir şekilde görebiliyoruz: Sonuncu, bir öngörü oluştururken aynı zamanda eşik ya da nihai olan (yeni düzenleme) olarak onu savuşturan sınır olarak değerlendirilir.

Eşik, sınırdan "sonra"dır, alınabilir son nesnelerden "sonra"dır: Görünürdeki değiştokuşun artık ilgi çekici olmadığı uğrağı işaret eder. Oysa biz stokun tam da bu noktada başladığını düşünüyoruz; bundan önce değiştokuş ambarları, değiştokuşa dönük ambarlar olabilir, ama tam olarak bir stok yoktur. Önceki bir stoku varsayan değiştokuş değildir, o yalnızca bir "esnekliği" varsayar. Stok ancak değiştokuş her iki taraf için de ilgisini ve arzulanabilirliğini yitirdiğinde başlar. Ayrıca stoka kendine özgü ilgi çekiciliğini, kendi arzulanırlığını veren bir koşul da olmalıdır (aksi takdirde nesneler depolanmak yerine yok edilir ya da tüketilirdi: Tüketim aslında ilkel grupların stoku savuşturma ve düzenlemelerini sürdürme aracıdır). Stokun kendisi yeni bir tür düzenlemeye bağlıdır. Ve bu "sonra", "yeni", "yerini bırakmak" gibi ifadelerde çok fazla muğlaklık olduğuna hiç kuşku yok. Aslında, eşik zaten oradadır, ama onu yalnızca belli bir mesafeye koymakla, belli bir mesafede tutmakla yetinen sınırın dışındadır. Problem hangi düzenlemenin stoka dönük mevcut ilgiyi, arzulanabilirliği verdiğini bulmaktır. Bize göre stokun zorunlu bir eşdeşi var: *ya aynı anda sömürülen yeryurtların birlikte-varoluşu ya da tek ve aynı yeryurtta sömürülerin ardışıklığı*. Burada yeryurtlar bir Toprak oluşturur, yerlerini bir Toprağa bırakır. Bu, zorunlu olarak bir stok içeren ve ilk durumda uzanımlı bir kültür, diğer durumdaysa yeğinlikli bir kültür oluşturan düzenlemedir (Jane Jacobs'un paradigmasına uygundur bu). Böylece eşik-stokun sınır-değiştokuştan hangi noktada ayrıldığını görebiliyoruz: İlkel

25 Vilfredo Pareto'nun Yunanca "faydanın sınırı" anlamında kullanılan "ofelitos" (ὠφέλιμος) sözcüğünden türettiği *ofelimite* (*ofelimità*) terimi ekonomik tatminin ölçülmesini ifade eder. Burada tatmin ekonominin dışındaki etik, dinsel, politik ya da toplumsal boyutları da kapsadığından ölçülemez olanın ekonomik hesaplamalara dahil edilmesini gündeme getirir. Pareto bu kavramı farklı eserlerinde ele alır. Temel olarak şuna bakılabilir: Vilfredo Pareto, *Cours d'économie politique*, cilt II, Libraire de l'Université, Lausanne, 1896. *(ç.n.)*

avcı-toplayıcı düzenlemelerde bir yeryurdun sömürülmesiyle tanımlanan bir uygulama birimi vardır; yasa zamansal bir ardışıklıktır, çünkü düzenleme yalnızca her uygulamanın sonunda yeryurt değiştirerek sebat eder (gezinme, dolaşma); her uygulamada, bir "gösterge" olarak son nesneye, yeryurdun sınır ya da marjinal nesnesine meyleden bir tekrar veya zamansal dizi vardır (görünürdeki değiştokuşu kontrol edecek olan yineleme). Aksine, diğer düzenlemede, stok düzenlemesinde, yasa uzaysal birlikte-varoluşun yasasıdır, farklı yeryurtların aynı anda sömürülmesini ilgilendirir ya da ardışık olduğunda, uygulamaların ardışıklığı bir ve aynı yeryurtla ilgilidir; her uygulama ya da sömürü çerçevesinde, diziye dayalı yineleme kuvveti yerini simetri, yansıtma ve küresel karşılaştırma gücüne bırakır. Bu nedenle, yalnızca betimsel terimlerle, (kodlarla işleyen) diziye dayalı, gezgin ya da yeryurtsal düzenlemelerin karşısına, (bir üst-kodlamayla işleyen) yerleşik, bütüne veya Toprağa dayalı düzenlemeleri koyuyoruz.

Toprak rantı, soyut modelinde, tam da aynı anda sömürülen farklı yeryurtların ya da bir ve aynı yeryurdun ardı ardına sömürülmelerinin karşılaştırılmasıyla ortaya çıkar. En kötü toprak (ya da en zayıf sömürü) rant yaratmaz, ama diğerlerinin rant yaratmasına, karşılaştırmalı olarak rant "üretmelerine" neden olur.[26] Verimler stok bazında karşılaştırılabilir (farklı topraklardaki aynı ekimler ya da aynı topraktaki art arda gelen çeşitli ekimler). *Sonuncu* kategorisi burada ekonomik önemini teyit eder, ama anlamı tamamen değişmiştir: Artık kendi içinde tamamlanmış bir hareketin terimini değil, biri azalan diğeri artan iki hareketin simetri merkezini belirtir; artık bir sıralı dizinin sınırını değil, bir asal kümenin en alttaki öğesini, kümenin eşiğini belirtir – aynı anda sömürülen topraklar kümesindeki en az verimli toprak.[27] Toprak rantı bir *toprak sahibine* en yüksek verimliliğin en düşük verimliliğe göre fazlalığını vererek farklı verimlilikleri homojenleştirir ve eşitler: Fiyat (kâr da dahil olmak üzere) en az verimli toprağa göre belirlendiğinden, rant en iyi topraklara ilişkin fazla-kârı kapar; "iki eşit nicelikteki sermaye ve emeğin istihdamıyla elde edilen farkı" kapar. Bu, göreli bir yersizyurtsuzlaşma sürecinden ayrılamaz bir kapma aygıtı tipidir. Bir tarım nesnesi olarak toprak aslında bir yersizyurtsuzlaşmayı ima eder, çünkü insanların gezgin

---

26 Ricardo, *Principes de l'économie politique et de l'impôt*, Flammarion, 2. bölüm [Türkçesi: Ricardo, *Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri*, Barış Zeren (çev.), İş Bankası Yayınları, 2008; aynı kitabın bir de 2000 yılında Belge Yayınları tarafından *Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri* başlığıyla Tayfun Ertan çevirisiyle yayınlanan bir baskısı daha bulunuyor]. Ve bkz. Marx'ın "diferansiyel rant"ın iki biçimi analizi, *Kapital*, III, 6. kısım.

27 Elbette, en az verimli toprak aynı zamanda, teorik olarak, bir dizinin ya en yenisi ya da sonuncusudur (bu da birçok yorumcunun Ricardo'nun rant teorisinde marjinalizmi öngördüğünü söylemesine olanak tanır). Ama bu bir kural bile değildir ve Marx "azalan bir hareket" kadar "artan bir hareketin" de olanaklı olduğunu ve daha iyi bir toprağın "son sıraya yerleştirilebileceğini" gösterir (bkz. Pléiade, II, s. 1318-1326) [*Kapital*, cilt II, s. 656-664].

bir yeryurtta dağıtılmasındansa, toprak parçaları ortak bir niceliksel ölçüte (eşit yüzey alanındaki verimlilik) göre insanlar arasında dağıtılır. Bu nedenle toprak diğer öğelerden farklı olarak geometri, simetri ve karşılaştırma yoluyla ilerleyen bir şeritlendirmenin bizzat kendi ilkesidir: Su, hava ve rüzgârlar, toprak-altı gibi diğer öğeler yalnızca bulundukları yere, yani toprağa göre belirlendikleri ölçüde şeritlendirilebilir ve dolayısıyla rant olarak ortaya konulabilirler.[28] Toprak iki yersizyurtsuzlaşma potansiyeline sahiptir: Onun nitelik farkları, sömürülebilir toprağın bölümlerine karşılık gelmelerini sağlayacak bir nicelik açısından birbirleriyle *karşılaştırılabilir;* toprak sahibini ya da sahiplerini belirleyecek bir tekel açısından, dışarıdaki vahşi toprağın aksine, sömürülen tüm arazi *mal edilebilir*.[29] Birinci potansiyelliği koşullandıran ikincisidir. Ama bu iki küme yeryurdun, yeryüzünü yerliyurtlulaştırmasıyla savuşturulmuş ve şimdi stok sayesinde ve tarımsal düzenlemede, yeryurdun yersizyurtsuzlaşmasıyla gerçekleştirilmektedir. Mal edilen ve karşılaştırılan toprak yeryurtlardan onların dışında bulunan bir yakınsama merkezini çıkartır; toprak bir kent fikridir.

Rant tek kapma aygıtı değildir. Toprakların karşılaştırılması ve toprağın tekelci bir tarzda mal edilmesi açısından stokun tek eşdeşi toprak değildir; etkinliklerin karşılaştırılması ve işin tekelci bir tarzda mal edilmesi (artı-iş) açısından iş de onun eşdeşidir. Aslında burada da "serbest eylem" tipindeki etkinlikler stokun işlevi olarak karşılaştırılacak, ilişkilendirilecek ve iş adı verilen homojen ve ortak bir niceliğe tâbi kılınacaktır. İş yalnızca stokla, onun oluşumu, korunması, yeniden oluşturulması ya da kullanımıyla ilgili olmakla kalmaz, aynı zamanda işin kendisi depolanmış etkinlik ve işçi de depolanmış bir "eyleyen"dir. Ayrıca, iş artı-işten açıkça ayrıldığında bile, bunları bağımsız olarak ele alamayız: Zorunlu adı verilen iş ve bunun ötesinde artı-iş diye bir şey yoktur. İş ve artı-iş tam anlamıyla aynı şeydir; biri etkinliklerin niceliksel

---

28 Ricardo, s. 64: "Eğer hava, su, buharın esnekliği ve atmosferin basıncı değişken ve sınırlı niteliklere sahip olabilseydi; dahası, bunları kendimize mal edebilseydik, tüm bu failler bir rant getirecek ve farklı nitelikleri kullanıldıkça bu rant gelişecekti."

29 İki *diferansiyel rant* biçimi karşılaştırma üzerine kuruludur. Ama Marx, teorisyenlerin (Ricardo) görmezden geldiği ve uygulayıcıların iyi bildiği başka bir biçimin varlığını savunur: Bu, toprak mülkiyetinin bir tekel olarak özel karakterine dayanan *mutlak ranttır*. Gerçekten de toprak diğerleri gibi bir meta değildir, çünkü belirlenebilir bir küme düzeyinde yeniden üretilebilir değildir. Dolayısıyla ortada bir tekel vardır ve bu "tekel fiyatı" anlamına gelmez (tekel fiyatı ve buna karşılık gelen olası rant tamamen farklı sorulardır). En basit haliyle, diferansiyel rantla mutlak rant şu şekilde ayırt edilir: Ürünün fiyatı en kötü toprağa göre hesaplandığından, en iyi toprağın girişimcisi, eğer fazla-kâr mal sahibinin diferansiyel rantına dönüştürülmezse, buna sahip olacaktır; ama öte yandan, tarımsal artı-değer oransal olarak endüstriyel artı-değerden daha büyük olduğundan (?), genel olarak tarımsal girişimci, eğer fazla-kâr mal sahibinin mutlak rantına dönüştürülmezse, buna sahip olacaktır. Dolayısıyla rant kârın eşitlenmesinde ve ayarlanmasında gerekli bir öğedir: ya tarımsal kâr oranının eşitlenmesi (diferansiyel rant) ya da bu oranın endüstriyel kâr oranıyla eşitlenmesi (mutlak rant). Bazı Marksist iktisatçılar tamamen farklı, fakat Marx'taki zorunlu ayrımları koruyan bir mutlak rant şeması önermişlerdir.

karşılaştırması, diğeriyse işin girişimci tarafından (artık mal sahibi tarafından değil) tekelci bir tarzda mal edilmesidir. Gördüğümüz üzere, işle artı-iş ayırt edildiklerinde ve ayrıldıklarında bile, artı-işten geçmeyen hiçbir iş yoktur. Artı-iş işi aşan şey değildir; aksine iş artı-işten çıkarılan ve onu varsayan şeydir. Burada yalnızca bir iş-değerinden ve toplumsal işin niceliğine dayalı bir değerlendirmeden söz edebiliriz; oysa ilkel gruplar serbest eylem rejimi ya da sürekli çeşitlenen etkinlik rejimi içindeydiler. Girişimci kârı, artı-işe ve artı-değere bağlı olması anlamında, tıpkı mal sahibinin rantı gibi bir kapma aygıtıdır: İşi kapan yalnızca artı-iş değildir ve toprağı kapan da yalnızca mülkiyet değildir, ama iş ve artı-iş etkinliği kapma aygıtıdır, tıpkı toprakların karşılaştırılmasının ve toprağın mal edilmesinin yeryurdun kapma aygıtı olması gibi.[30]

Son olarak, ranta ve kâra ek olarak üçüncü bir kapma aracı daha olacaktır: vergi. Bu üçüncü biçimi ve onun yaratıcı kapsamını ancak metanın bağlı olduğu iç ilişkiyi belirlersek anlayabiliriz. Yunan sitesi ve özellikle de Korint tiranlığıyla ilgili olarak Edouard Will paranın öncelikle nasıl değiştokuştan, metadan ya da ticaretin gerekliliklerinden değil de, ilk olarak parayla mallar ya da hizmetler arasında bir eşdeğerlik olasılığını ortaya çıkaran ve parayı genel bir eşdeğer haline getiren vergilendirmeden geldiğini göstermiştir. Aslında para stokun bir eşdeşidir, uzun süre muhafaza edilebilen herhangi bir nesne tarafından oluşturulabildiği ölçüde stokun bir alt-kümesidir: Korint örneğinde, metalik para önce "yoksullara" (üreticiler olarak) dağıtılır, onlar da bunu toprak hakları satın almak için kullanırlar; daha sonra bu, orada kalmaması koşuluyla "zenginlerin" eline geçer; zengin ve yoksul herkes, yoksullar mal veya hizmet olarak, zenginler para olarak vergi vermiş olur, böylece para-mal ve hizmet eşdeğerliği kurulur.[31] Zenginlere ve fakirlere yapılan bu göndermenin halihazırda geç bir döneme denk gelen Korint örneğinde ne anlama geldiğini göreceğiz. Ama bu örneğin bağlamından ve özelliklerinden bağımsız olarak, para daima bir iktidar aygıtı tarafından ve bir mal-hizmet-para eşdeğerliğinin kurulma olasılığını bulacağı şekilde muhafaza, dolaşım ve rotasyon koşullarında dağıtılır. Dolayısıyla, önce iş rantı, sonra ayni rant, daha sonra da para rantının geldiği bir ardışıklığa inanmıyoruz. Vergilendirme bu

30 Bernard Schmitt iki temel avlanma biçimine karşılık gelen iki kapma ya da "ele geçirme" biçimi ayırt eder: *bekleme* ve *takip etme* (*Monnaie, salaires et profit*, Ed. Castella, s. 289-290). Rant dışsal kuvvetlere bağlı olduğu ve aktarım yoluyla işlediği için artığa ya da beklemeye dayalı bir kapma olacaktır; kâr özgül bir eylemden kaynaklandığı ve kendine özgü bir kuvvet ya da bir "yaratım" gerektirdiği için takibe ya da fethe dayalı bir kapma olacaktır. Bununla birlikte bu yalnızca diferansiyel rant açısından doğrudur; Marx'ın belirttiği gibi mutlak rant toprak mülkiyetinin "yaratıcı" yönünü temsil eder (Pléiade, II, s. 1366) [*Kapital*, cilt II, s. 743].

31 Edouard Will Korint'teki tiran Cypselus'un reformu gibi geç ama örnek bir vakayı analiz eder (*Korinthiaka*, Ed. de Boccard, s. 470 vd.): a) Soy aristokrasisinin topraklarının bir kısmına el konur ve yoksul köylülere dağıtılır; b) Ama aynı zamanda, yasaklanmış kişilerin mülküne el konulması üzerinden bir metal stoku oluşturulur; c) Bu paranın kendisi yoksullara dağıtılır, ama amaç yoksulların bunu eski sahiplerine tazminat olarak vermeleridir; d) Bu eski sahipler daha sonra vergiyi, paranın dolaşımını veya

üçünün eşdeğerliğinin ve eşzamanlılığının hesaplandığı yerdir. Genel bir kural olarak, ekonomiyi parasallaştıran vergidir, parayı yaratan vergidir ve zorunlu olarak onu hareket halinde, dolaşımda, rotasyonda yaratır ve yine zorunlu olarak bu dolaşım sırasında hizmetlere ve mallara karşılık gelecek şekilde yaratır. Devlet bu ticareti kendine mal ettiği ölçüde, vergilendirmede dış ticaret yolları bulacaktır. Ama para biçimi ticaretten değil, vergilendirmeden doğar.[32] Ve vergilendirmeden doğan para biçimi dövizin devlet tarafından tekelci bir biçimde mal edilmesini olanaklı kılar (parasallaştırılmış ticaret). Aslında değiştokuş rejiminde her şey farklılaşır. Artık değiştokuşun dolaylı olarak, öznel olarak, son alınabilir nesnelerin eşitlenmesi (talep yasası) yoluyla gerçekleştiği "ilkel" durumda değilizdir. Elbette değiştokuş ilkesel olarak olduğu gibi kalır, yani eşitsizdir ve buna bağlı olarak bir eşitleme üretir: Ama bu kez doğrudan karşılaştırma, nesnel fiyat, parasal eşitleme (arz yasası) vardır. Mal ve hizmetlerin meta gibi olması ve metanın parayla ölçülmesi ve eşitlenmesi, her şeyden önce vergilendirmeden kaynaklanır. Bu nedenle, bugün bile verginin anlamı ve kapsamı dolaylı vergiler olarak adlandırılan vergilerde, yani fiyatın bir parçası olan ve metanın değerini piyasadan bağımsız olarak ve onun dışında etkileyen vergilerde ortaya çıkar.[33] Ama dolaylı vergi yalnızca fiyatlara eklenen ve onları şişiren ek bir öğedir. Vergilerin "nesnel" bir fiyatın ilk tabakasını, fiyatın diğer öğeleri olarak rant ve kârın eklendiği, birbirine yapıştığı ve aynı kapma aygıtında yakınsadığı parasal mıknatısı oluşturduğu daha derin bir hareketin göstergesi ya da ifadesidir. Kapitalizmde, kapitalistlerin vergilerin üretken, özellikle de kârlar ve hatta rantlar için elverişli olabileceğini fark ettikleri büyük bir uğrak vardır. Ama dolaylı vergi gibi bu da elverişli bir durumdur; daha da derin ve arkaik bir anlayışın, aynı aygıtın üç yönü arasındaki bir yakınlaşmanın ve ilkesel özdeşliğin

---

rotasyonunu ve mal ve hizmetlerle eşdeğerliğini sağlayacak şekilde para olarak ödeyeceklerdir. Benzer figürlerin halihazırda, özel mülkiyet sorunlarından bağımsız olarak, arkaik imparatorluklarda doğrudan yer aldığını görüyoruz. Örneğin, arazi onu kullanan veya kiralayan memurlara bu şekilde dağıtılır. Ama memur bu şekilde emek ve ayni olarak bir rant elde ederse, imparatora para olarak ödenecek bir vergi borçludur. Bu yüzden, kompleks koşullar altında malların ve paranın ekonomi genelinde eşdeğerliğini, dönüşümünü ve dolaşımını sağlayan "bankalara" gereksinim vardır. Bkz. Guillaume Cardascia, "Armée et fiscalité dans la Babylonie achéménide", *Armées et fiscalité dans le monde antique* içinde, C.N.R.S., 1977.

32 Edouard Will ve Gabriel Ardant gibi yazarlar ticari işlevin, "ödeme", "tasfiye", "vergilendirme" fikirleriyle bağlantılı olan paranın kökenini açıklamadığını göstermişlerdir. Özellikle Yunan ve Batı dünyası için bunu kanıtlarlar; ama Doğu imparatorluklarında bile, parasallaştırılmış bir ticaretin tekeli bize parasal vergiyi önceden varsayıyor gibi görünüyor. Bkz. Edouard Will, "Réflexions et hypothèses sur les origines du monnayage", *Revue numismatique*, 1955; Gabriel Ardant, *Histoire financière de l'antiquité à nos jours*, Gallimard (s. 28 vd.: "Vergiyi doğuran ortamlar aynı şekilde parayı da doğurur.")

33 Dolaylı verginin bu yönü için bkz. A. Emmanuel, *L'échange inégal*, Maspero, s. 55-56, 246 vd. (dışsal ticaretle ilişkili olarak). Vergiler-ticaret ilişkileriyle ilgili olarak, Eric Alliez tarafından analiz edilen merkantilizm özellikle ilginç bir tarihsel vakadır (*Capital et pouvoir*, yayınlanmamış metin).

üstünü örtmemelidir. Üç başlı bir kapma aygıtı, (her ne kadar şeyleri farklı bir şekilde dağıtsa da) Marx'ın formülünden türeyen "üçlü formül":

Stok	*Toprak* (yeryurttan farklı olarak) *a)* yeryurtların doğrudan karşılaştırılması, diferansiyel rant *b)* toprağın tekelci tarzda mal edilmesi, mutlak rant	Rant Mülk Sahibi
	İş (etkinlikten farklı olarak) *a)* etkinliklerin doğrudan karşılaştırılması, iş *b)* işin tekelci tarzda mal edilmesi, artı-iş	Kâr Girişimci
	Para (değiştokuştan farklı olarak) *a)* değiştokuş edilen nesnelerin doğrudan karşılaştırılması, meta *b)* karşılaştırma araçlarının tekelci tarzda mal edilmesi, paranın yayılması	Vergi Bankacı

1. Stokun aynı anda üç yönü vardır; toprak ve tohum, aletler, para. Toprak depolanmış yeryurttur, alet depolanmış etkinliktir, para depolanmış değiştokuştur. Ama stok ne yeryurtlardan ne etkinliklerden ne de değiştokuşlardan *gelir*. O, başka bir düzenlemeye işaret eder, bu diğer düzenlemeden gelir.

2. Bu düzenleme "mega-makine" ya da kapma aygıtıdır, arkaik imparatorluk. Stokun yönlerine karşılık gelen üç kipte çalışır: rant, kâr, vergi. Ve bu üç kip bir üst-kodlama (ya da imlemlilik) mercisinde ona yakınsar ve onda örtüşür: Despot aynı zamanda toprağın seçkin sahibi, büyük eserlerin müteahhidi, vergi ve fiyatların efendisidir. Bu, iktidarın üç sermayeleştirilmesi ya da "sermaye"nin üç eklemlenmesi gibidir.

3. Kapma aygıtını oluşturan şey yakınsak kiplerin her birinde bulunan iki işlemdir: doğrudan karşılaştırma, tekelci mal etme. Ve karşılaştırma daima mal etmeyi

varsayar: iş artı-işi, diferansiyel rant mutlaklığı, ticari para vergiyi varsayar. Kapma aygıtı genel bir karşılaştırma uzayı ve hareketli bir mal etme merkezi oluşturur. Daha önce gördüğümüz, despotun *yüzünü* oluşturan kara delik-beyaz duvar sistemi. Bir tınlama noktası bir karşılaştırma uzayında dolaşır ve dolaşarak bu uzayı çizer. Devlet aygıtını birlikte-var-olmayan yeryurtları ve tınlamaya girmeyen merkezleriyle ilkel mekanizmalardan ayıran da budur. Devlet ya da kapma aygıtıyla başlayan şey ilkel semiyotikleri üst-kodlayan genel bir semiyolojidir. Devlet bir makinesel *dalı* takip eden ve onu bir tekillikler dağılımına bağlayan ifade hatları yerine, o dalı köleleştiren bir ifade biçimi oluşturur: Dal ya da madde karşılaştırılmış, homojenleştirilmiş, eşitlenmiş bir içerikten başka bir şey değildir, ifadeyse bir tınlama ya da mal etme biçimi haline gelir. Kapma aygıtı mükemmel bir semiyolojik işlemdir... (Bağdaşımcı filozoflar, bu anlamda, politik iktidarı fikirlerin bağdaşımına bağlı zihinsel işlemlerle açıklamakta haksız değillerdi.)

Bernard Schmitt karşılaştırma ve mal etme işlemlerini açıklayan bir kapma aygıtı modeli önermiştir. Bu model kuşkusuz kapitalist bir ekonomide paranın bir işlevi olarak kurgulanmıştır. Ama bu sınırların ötesine geçen soyut ilkelere dayanıyor gibi görünmektedir.[34]

A. Henüz mal edilmemiş ya da karşılaştırılmamış, "saf kullanılabilirlik", "mülkiyetsizlik ve servetsizlik" olan bölünmemiş bir akıştan yola çıkılır: Bankalar para yarattığında olan tam da budur, ama genel olarak alındığında, bölünmemiş bir akışın yaratımı olan stokun belirlenimidir.

B. Bölünmemiş akış "etmenlere" dağıtıldığı, "etmenler" arasında bölüştürüldüğü ölçüde bölünmüştür. Yalnızca tek bir tür etmen vardır, o da dolaysız üreticilerdir. Onlara "yoksullar" adını verebilir ve akışın yoksullar arasında dağıtıldığını söyleyebiliriz. Ama bu tam doğru olmayacaktır, çünkü önceden mevcut "zengin" diye bir şey yoktur. Önemli olan, üreticilerin kendilerine dağıtılan şeyin mülkiyetini henüz edinmemiş olmaları ve kendilerine dağıtılan şeyin henüz bir zenginlik olmamasıdır: *Ücretlendirme* ne karşılaştırmayı ne mal etmeyi ne de alım-satımı varsayar, o daha çok *nexum* tipinde bir işlemdir. Yalnızca B kümesiyle A kümesi arasında, dağıtılmış kümeyle bölünmemiş küme arasında eşitlik vardır. Dağıtılmış küme *nominal ücret* olarak adlandırılabilir, öyle ki nominal ücretler bölünmemiş kümenin ifade biçimidir ("nominal ifadenin tümü" ya da sıklıkla söylendiği gibi, "tüm ulusal gelirin ifadesi"): Kapma aygıtı burada semiyolojik olarak ortaya çıkar.

C. O halde, bir dağılım, bir ücretlendirme olarak düşünülen maaşın bir satın alma olduğu bile söylenemez; tam tersine, bunun sonucunda ortaya çıkacak olan satın alma gücüdür: "Üreticilerin ücretlendirilmesi bir satın alma değildir, paranın yeni gücünü uygulayacağı ikinci bir aşamada satın almaların olanaklı olacağı bir

34 Bernard Schmitt, *Monnaie, salaires et profits.*

işlemdir..." Gerçekten de dağıtılmış olması bakımından B kümesi zenginlik haline gelir ya da yine başka bir şeye göre karşılaştırmalı bir güç kazanır. Bu diğer şey, üretilen ve bundan böyle satın alınabilir olan belirlenmiş mallar kümesidir. Başlangıçta üretilen mallara göre heterojen olan para satın alabileceği ürünlere göre homojen bir mal haline gelir ve fiili satın almayla ortadan kalkan bir satın alma gücü kazanır. Ya da daha genel olarak, iki küme arasında, dağıtılmış B kümesiyle gerçek mallar kümesi C arasında, bir *karşılıklılık*, bir *karşılaştırma* kurulur ("alım gücü gerçek üretimler kümesiyle doğrudan bağlanarak yaratılır").

D. Gizem ya da büyü de burada, bir tür ayrıklıkta yatar. Zira B' kümesine karşılaştırmalı küme, yani gerçek mallara karşılık gelen küme dersek, bunun zorunlu olarak dağıtılmış kümeden daha aşağı olduğunu görürüz. B' zorunlu olarak B'den aşağıdadır: Satın alma gücünün bir dönem boyunca üretilen tüm nesnelerle ilgili olduğunu varsaysak bile, dağıtılan kümenin kullanılan ya da karşılaştırılan küme üzerinde daima bir fazlalığı vardır, öyle ki dolaysız üreticiler bunun yalnızca bir kısmını dönüştürebilirler. *Gerçek ücretler* nominal ücretlerin yalnızca bir kısmıdır ve benzer şekilde, "faydalı" iş işin yalnızca bir kısmıdır ve "kullanılan" toprak dağıtılan toprağın yalnızca bir kısmıdır. Kârı, artı-işi ya da artı-ürünü oluşturacak olan bu farka ya da fazlalığa Kapma adını veriyoruz: "Nominal ücretler her şeyi içerir, ama maaşlı çalışanlar yalnızca *mala dönüştürmeyi başardıkları* gelirleri ellerinde tutarlar ve şirketler tarafından kapılan gelirleri kaybederler." Bütünün "yoksullara" tam olarak dağıtıldığı söylenebilir; ama bu tuhaf hız yarışında kendilerini, dönüştürmeyi başaramadıkları her şeyden mahrum bırakılmış olarak bulanlar da yoksullardır: Kapma dalganın ya da bölünebilir akışın tersine çevrilmesini sağlar. Tekelci mal etmenin nesnesi olan tam da kapmadır. Ve ("zenginler" tarafından yapılan) bu mal etme sonradan gelmez: Nominal ücretlere dahil edilirken, gerçek ücretlerden kaçar. İkisinin arasındadır, mülkiyetin olmadığı dağıtım ile karşılıklılık ya da karşılaştırma yoluyla dönüşümün arasına girer; iki küme arasındaki, B ve B' arasındaki güç farkını ifade eder. Son olarak, ortada hiçbir gizem yoktur: *Kapma mekanizması kapmanın gerçekleştiği kümenin yapısının zaten bir parçasıdır.*

Bu şema anlaşılması zor ama yine de işlevsel bir şemadır, diyor yazarı. O çok özel bir "gerekçeler düzeni" sunarak soyut bir kapma veya gasp makinesini ortaya çıkartır. Örneğin, ücretlendirmenin kendisi bir satın alma değildir, çünkü satın alma gücü ondan türer. Schmitt'in dediği gibi ne hırsız ne de soyulan kişi vardır, çünkü üretici yalnızca sahip olmadığı ve elde etme şansı olmayan şeyi kaybeder: 17. yüzyıl felsefesinde olduğu gibi, yadsımalar vardır, ama yoksunluk yoktur... Ve her şey bu mantıksal kapma aygıtında birlikte-var-olur. Ardışıklık sadece mantıksaldır: Kapma kendi içinde B ile C arasında ortaya çıkar, ama aynı zamanda A ile B arasında, C ile A arasında da vardır; tüm aygıta nüfuz eder, sistemde yeri saptanamaz bir bağ olarak etkide bulunur. Aynısı artı-iş için de geçerlidir: İş artı-işi varsayıyorsa, o zaman artı-işin

yerini nasıl saptayabiliriz? O halde devlet – her durumda arkaik emperyal devlet – bu aygıtın kendisidir. Devlet için ek bir açıklamaya başvurmak her zaman yanlıştır: Bu şekilde yaparak, devleti sonsuza kadar kendi arkasına itmiş oluruz. Devlet ilkel dizinin sınırının ötesinde, tam vaktinde var olduğundan, onu en başından beri olduğu yerde bırakmak daha iyidir. İlkel kodları üst-kodlayacak, dizilerin yerine kümeleri koyacak ya da imlerin anlamını tersine çevirecek olan kapma aygıtının işlemesi için bu karşılaştırma ve mal etme noktasının etkin bir şekilde doldurulması yeterlidir. Bu nokta zorunlu olarak işgal edilmiş, gerçekleştirilmiştir, çünkü ilkel dizileri kateden ve onları bir eşiğe doğru sürükleyen yakınsak dalgada o zaten mevcuttur; yakınsak dalga bu eşikte sınırlarını aşarak kendi anlamını değiştirir. İlkeller yalnızca hayatta kalmak için var olmuşlardır, onları sürükleyen tersine çevrilebilir dalga (yersizyurtsuzlaşma vektörü) tarafından halihazırda işlenmektedirler. Dışsal koşullara bağlı olan yalnızca aygıtın gerçekleştirildiği yerdir – tarımsal "üretim tarzının", Doğu'nun doğabileceği yer. Bu anlamda aygıt soyuttur. Ama kendi içinde, basitçe soyut bir tersine çevrilebilirlik olasılığına işaret etmez; indirgenemez, özerk bir fenomen olarak bir tersine çevrilme noktasının gerçek varlığına işaret eder.

Devlet şiddetinin kendine özgü karakteri buradan gelir; bu şiddeti saptamak zordur, çünkü kendini zaten yapılmış bir halde sunar. Şiddetin üretim tarzına gönderdiğini söylemek bile yeterli değildir. Marx bunu kapitalizm için fark etmiştir: *Zorunlu olarak devletten geçen*, kapitalist üretim tarzını önceleyen, "ilksel birikimi" oluşturan ve bu üretim tarzının kendisini olanaklı kılan bir şiddet vardır. Kapitalist üretim tarzı açısındansa, kimin hırsız kimin soyulan olduğunu ve hatta şiddetin nerede olduğunu söylemek zordur. Bunun nedeni, işçinin nesnel olarak tümüyle çıplak doğması ve kapitalistin nesnel olarak "giyinik", bağımsız bir mülk sahibi olmasıdır. İşçiyi ve kapitalizmi bu şekilde biçimlendiren şey diğer üretim tarzlarında işlediğinden ona akıl sır erdiremeyiz. Bu her gün tekrar tekrar meydana getiriliyor olsa da, zaten yapılmış bir halde ortaya konulan bir şiddettir.[35] Şimdi bunu söylemenin ya da sonsuza kadar susmanın tam sırası olabilir: *Sakatlama önceden mevcuttur, önceden kurulmuştur.*

---

35 Marx özellikle ilksel birikim analizinde sık sık şu noktalarda ısrar eder: 1) Bu birikim üretim tarzından önce gelir ve onu olanaklı kılar; 2) Dolayısıyla şiddete karşıt olmayan, aksine onu teşvik eden devletin ve hukukun belirli bir eylemini ima eder ("bu yöntemlerden bazıları kaba kuvvet kullanımına dayanır, ama istisnasız hepsi devletin iktidarını, toplumun yoğunlaşmış ve örgütlenmiş gücünü sömürür", Pléiade, I, s. 1213); 3) Bu hukuki şiddet ilk başta kaba biçimiyle ortaya çıkar, ama üretim tarzı yerleştikçe bilinçli olmaktan çıkar ve saf ve basit Doğa'ya gönderme yapar ("bazen hâlâ zorlamaya, kaba kuvvet kullanımına başvurulur, ama bu yalnızca istisnai bir durumdur", Pléiade, I, s. 1196); 4) Böyle bir hareket hiçbir şekilde hırsızlığa, suça veya yasadışılığa indirgenemeyecek olan bu şiddetin özel karakteriyle açıklanır (bkz. *Notes sur Adolph Wagner*, II, s. 1535): İşçiden alınan şey yüzeydeki bir şey değildir, kapitalist "kendini almak ya da çalmakla sınırlamaz, artı-değer üretimini gasp eder, *yani* önce alınacak olanın yaratılmasına katkıda bulunur. (...) Kapitalistin emeği olmadan oluşan değerin bir kısmı metaların değiştokuşuna karşılık gelen yasa ihlal edilmeksizin hukuki olarak mal edilebilir."

Bununla birlikte, Marx'ın bu analizleri genişletilmelidir. Zira tarımsal üretim tarzından türemek şöyle dursun, ondan önce gelen ilksel bir emperyal birikim vardır; genel bir kural olarak, üzerinde uygulandığı şeyi yaratan ya da yaratılmasına katkıda bulunan ve böylece kendi kendisini önvarsayan o çok özel şiddetle birlikte bir kapma aygıtının kurulduğu her yerde ilksel bir birikim vardır.[36] Dolayısıyla problem şiddet rejimlerini birbirinden ayırmaktır. Ve bu bağlamda, farklı rejimler olarak mücadele, savaş, suç ve polis arasında bir ayrım yapabiliriz. *Mücadele* ilkel şiddet rejimi gibi olacaktır (buna ilkel "savaşlar" da dahildir): Bu, bir koddan yoksun olmayan, darbe üstüne darbe tarzı bir şiddettir, çünkü darbelerin değeri diziler yasasına bağlı olarak, değiştokuş edilebilir son bir darbenin ya da fethedilecek son bir kadının, vb. değerine göre sabitlenir. Dolayısıyla şiddetin bir tür ritüelleştirilmesi söz konusudur. *Savaş*, en azından savaş makinesiyle ilişkili olarak, başka bir rejimdir, çünkü her şeyden önce ve ilkece devlet aygıtına karşı yöneltilmiş bir şiddetin seferber edilmesini ve özerkleştirilmesini ima eder (bu anlamda savaş makinesi devlete karşı dönen özgün bir göçebe organizasyonun icadıdır). *Suç* yine farklıdır, çünkü bu, "hakkı" olmayan bir şeyi ele geçirmekten, "hakkı" olmayan bir şeyi kapmaktan ibaret olan bir yasadışılık şiddetidir. Ama tam da *polis devleti ya da yasal şiddet* yine farklı bir şeydir, çünkü bir kapma hakkı oluşturarak kapmaktan ibarettir. Bu, her türlü doğrudan şiddete karşıt olan birleşik, yapısal bir şiddettir. Devlet çoğunlukla "şiddet tekeli"yle tanımlanır, ama bu tanım devleti bir "hukuk devleti" (*Rechtsstaat*) olarak belirleyen başka bir tanıma gönderir. Devletin üst-kodlaması tam da hakkı tanımlayan bu yapısal şiddettir, savaşçı bir şiddet değil bir "polis" şiddetidir. Şiddet üzerinde uygulandığı şeyin yaratımına katkıda bulunduğunda ya da Marx'ın dediği gibi, kapma kaptığı şeyin yaratımına katkıda bulunduğunda hukuken şiddet vardır. Suçun şiddetinden çok farklıdır bu. İlkel şiddetin *aksine*, hukuki şiddetin ya da devlet şiddetinin daima kendini önvarsayar görünmesinin nedeni de budur, çünkü o kendi uygulamasından önce var olur: Devlet bu durumda şiddetin "ilksel" olduğunu, basitçe bir doğa fenomeni olduğunu ve kendisinin bundan sorumlu olmadığını söyleyebilir, çünkü o, yalnızca şiddete başvuranlara, "suçlulara" karşı şiddet uygulamaktadır – barışı egemen kılmak için ilkellere, göçebelere karşı şiddet uygulamaktadır...

Önerme XIII: Devlet ve biçimleri.

Bir kamu mülkiyeti, para birimi ve emeği içeren arkaik emperyal devletten, üst-kodlamadan, kapma aygıtından, köleleştirme makinesinden hareket ediyoruz: tek

36 Bu anlamda Jean Robert ilksel birikimin homojenleştirilmiş, "sömürgeleştirilmiş" bir alanın şiddetle inşası anlamına geldiğini açıkça gösterir.

hamlede mükemmel, ama "özel" hiçbir şeyi önvarsaymayan, hatta onu var ettiği için önceden bir üretim tarzını bile varsaymayan bir formül. Önceki analizlerin bize verdiği bu çıkış noktası arkeoloji tarafından başarıyla kurulmuştur. O halde soru şudur: Birdenbire ortaya çıkan, oluşan devlet nasıl "evrilecek?" Evrimin ya da mutasyonun etmenleri nelerdir ve evrilen devletlerle arkaik imparatorluk devleti arasındaki ilişki nedir?

Evrimin gerekçesi onu destekleyen dış etmenlerden bağımsız olarak içseldir. *Arkaik devlet kendisinden kaçacak olan büyük miktardaki kodsuzlaşmış akışı da serbest bırakmaksızın üst-kodlamaz.* Unutmayalım ki "kodsuzlaşma" kodu anlaşılan (deşifre edilen, tercüme edilebilen, özümsenebilen) bir akışın durumunu değil, aksine, daha radikal bir anlamda, artık kendi kodu içinde anlaşılmayan, kendi kodundan kaçan bir akışın durumunu imler. Bir yandan, ilkel kodlar artık kendilerini ayarlayamadıklarında ve daha üst bir merciye tâbi olduklarında, ilkel toplulukların görece kodladığı akışlar kaçma fırsatı bulur. Ama diğer yandan, *arkaik devletin üst-kodlamasının kendisi ondan kaçan yeni akışları olanaklı kılmakta ve doğurmaktadır.* Devlet, bürokrasisinden kaçan bağımsız emek akışı olmadan (özellikle madencilik ve metalürjide) büyük eserler yaratamaz. Para akışı kaçmadan ve başka güçleri (özellikle ticaret ve bankacılıkta) beslemeden ya da doğurmadan verginin parasal biçimini yaratamaz. Ve hepsinden önemlisi, kendi kamu mülkiyeti sistemini, onun *yanında* serpilen, sonra da onun pençesinden kurtulmaya başlayan bir özel mal etme akışı olmaksızın yaratamaz: Bu özel mülkiyetin kendisi arkaik sistemden türemez, ama marjinal bir şekilde, üst-kodlamanın ilmekleri aracılığıyla daha da zorunlu, daha da kaçınılmaz bir tarzda oluşturulur. Tökei hiç kuşkusuz, özel mülkiyetin kökeni sorununu, onu her yönden dışlıyor gibi görünen bir sistemle ilişkili olarak en ciddi şekilde ortaya koyan kişidir. Zira özel mülkiyet ne imparator-despottan, ne özerklikleri komünal mülkiyete bağlı olan köylülerden, ne de varlıklarının ve gelirlerinin temelini bu kamusal komünal biçimde bulan memurlardan doğabilir ("aristokratlar bu koşullarda küçük despotlar haline gelebilirler, ama özel mülk sahibi olamazlar"). Köleler bile komüne ya da kamu hizmetine aittir. Bu durumda şu soru ortaya çıkıyor: Üst-kodlayan imparatorlukta oluşturulmuş, ama zorunlu olarak dışlanmış ve kodsuzlaşmış halde olan insanlar var mıdır? Tökei'in yanıtı *azat edilmiş köle*dir. Azat edilmiş köle artık bir yeri olmayan kişidir. Onların feryatları bütün Çin İmparatorluğu'nda boydan boya yankılanır: Ağıt (mersiye) daima politik bir etmen olmuştur. Ama aynı zamanda özel mülkiyetin ilk tohumlarını atan, ticareti geliştiren ve metalürjide yeni efendisi olacağı özel bir köleliği icat eden de odur.[37] Azat edilmiş kölenin özel birliklerin oluşumuyla ilgili olarak

37 Tökei, "Les conditions de la propriété foncière dans la Chine de l'époque Tcheou", *Acta antiqua*, 1958. Marx ve Engels Romalı pleblerin (kısmen, azat edilmiş kamusal kölelerden oluşuyordu) tek başına "*ager publicus*'un mülkiyetini devretme hakkına" sahip olduğunu anımsatmışlardır: plebler tam da "tüm

savaş makinesindeki rolünü daha önce görmüştük. O, başka bir biçimde ve oldukça farklı gerekçelerle, devlet aygıtında ve bu aygıtın evriminde, özel bir birliğin oluşumu için çok önemlidir. Bu iki yön bir araya gelebilir, ama iki farklı çizgiye aittir.

Dolayısıyla önemli olan, azat edilen kölenin özel durumu değildir. Önemli olan Dışlananların kolektif karakteridir. Önemli olan, şu ya da bu şekilde, üst-kodlama aygıtının, kendileri kodsuzlaşmış akışlara yol açmasıdır – para, emek, mülkiyet. Bunlar da onunla eşdeştir. Ve bu eşdeşlik yalnızca toplumsal değildir, arkaik imparatorluğun içinde coğrafidir de. Bu, Doğu ile Batı arasındaki çatışmanın yeniden başlayacağı uğrak olacaktır. Gordon Childe'ın büyük arkeolojik tezine göre, arkaik imparatorluk devleti uzmanlaşmış bir metalürjistler ve tüccarlar topluluğunu sürdürmeyi olanaklı kılacak olan depolanmış bir tarımsal fazlalığı ima eder. Gerçekten de üst-kodlamanın kendi içeriği olarak fazlalık yalnızca depolanmakla kalmamalı, aynı zamanda soğurulmalı, tüketilmeli ve gerçekleştirilmelidir. Fazlalığın soğurulmasına dönük bu ekonomik gereklilik kuşkusuz savaş makinesinin emperyal devlet tarafından mal edilmesinin temel yönlerinden biridir: Askeri kurum en başından beri fazlalığın soğurulmasının en güçlü araçlarından biridir. Ama askeri ve bürokratik kurumların yeterli olmadığı varsayılırsa, emeğin tarımın yerleşikleştirilmesini pekiştireceği, uzmanlaşmış, tarımla uğraşmayan zanaatkârlar topluluğu için uygun bir ortam vardır. Tüm bu koşulların yerine getirildiği ve devlet aygıtının icat edildiği yer Afrasya'dır, Doğu'dur: Yakın Doğu, Mısır ve Mezopotamya, ama aynı zamanda İndus (ve Uzak Doğu). Tarımsal depolama ve buna eşlik eden bürokratik, askeri ve aynı zamanda metalürjik ve ticari etkinlikler burada gerçekleştirilmiştir. Ama bu emperyal ya da doğulu "çözüm" bir çıkmaz tehdidi altındadır: Devletin üst-kodlaması metalürjistleri, zanaatkârları ve tüccarları dar sınırlar içinde, güçlü bürokratik kontrol altında, dış ticareti tekelci bir tarzda kendine mal eden bir yönetici sınıfın hizmetinde tutar, böylece köylülerin kendileri devletin yeniliklerinden çok az yararlanırlar. O andan itibaren, devlet biçimi yayılır ve arkeoloji onu her yerde, Ege dünyasında Batı tarihinin ufkunda keşfeder. Ama bu, aynı koşullar altında olmaz. Minos ve Miken bir imparatorluğun karikatürüdür, Mikenli Agamemnon ne Çin'in imparatoru ne de Mısır'ın firavunudur ve Mısırlı, Yunanlılara şöyle diyebilir: "Siz diğerleri, siz daima çocuk gibi olacaksınız..." Ege halkları hem Doğu'nun etki alanına giremeyecek kadar uzaktadır, hem de kendi fazlalıklarını depolamak için fazlasıyla fakirdir, öte yandan Doğu'nun pazarlarını görmezden gelecek kadar uzakta ya da fakir de değildir. Dahası, doğulu üst-kodlama kendi tüccarlarına uzun mesafeli bir rol biçmiştir. Böylece Ege halkları Doğu'nun tarımsal stokundan, *onu kendileri inşa*

---

kamusal haklardan dışlandıkları" ölçüde, toprağın yanı sıra ticarete ve zanaata dayalı zenginliğin de özel sahipleri olmuşlardır (bkz. Marx, *Grundrisse*, Pléiade, II, s. 319 [*Grundrisse*, s. 451-452]; Engels, *Origine de la famille*, Ed. Sociales, s. 119 [Türkçesi: Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Kenan Somer (çev.), Sol Yayınları, 1990, s. 135; aynı kitabın bir de Yordam Yayınları tarafından 2021 yılında Erkin Özalp çevirisiyle yayımlanan bir versiyonu daha bulunuyor]).

etmek zorunda kalmaksızın, kâr edebilecek bir konumdadırlar: Fırsat bulduklarında yağma yapar ve daha düzenli olarak Orta ve Batı Avrupa'dan bile hammadde (özellikle ahşap ve metaller) karşılığında pay alırlar. Doğu'nun stoklarını sürekli olarak yeniden üretmek zorunda olduğu elbette doğrudur; ama Doğu biçimsel olarak, Batı'nın yeniden üretmek zorunda kalmadan yararlandığı "ilk ve son kez" bir hamle yapmayı başarmıştır. Buradan da şu sonuç çıkar ki, metalürjist zanaatkârlar ve tüccarlar Batı'da bambaşka bir statüye sahiptir, çünkü varoluşları doğrudan yerel bir devlet aygıtı tarafından biriktirilen bir fazlaya bağlı değildir: Batı'daki köylüler Doğu'dakiler kadar ya da bazen daha ağır bir sömürüye maruz kalsalar da zanaatkâr ve tüccar daha özgür bir statüye ve bir orta sınıfın habercisi olan daha çeşitli bir pazara sahiptir. Doğu'daki birçok metal işçisi ve tüccar bu koşulları hem daha özgür hem daha çeşitli hem de daha istikrarlı buldukları Ege dünyasına taşıyacaktır. Kısacası, *Doğu'da üst-kodlanmış olan aynı akışlar Avrupa'da çözülme eğilimindedir;* bu yeni durum diğerinin tersi ya da eşdeşi gibidir. Artı-değer bundan böyle bir kod artı-değeri (üst-kodlama) değil, bir akış artı-değeri haline gelir. Sanki aynı probleme iki çözüm bulunmuş gibidir: Doğu çözümü ve ardından onu varsayarken ona aşılanan ve onu çıkmazdan çıkaran Batı çözümü. Avrupalı ya da Avrupalılaşmış metalürjist ve tüccar kendisini çok daha az kodlanmış bir imparatorluk evi ya da sınıfıyla sınırlı olmayan bir uluslararası pazarla karşı karşıya bulacaktır. Ve Childe'ın dediği gibi, Ege ve Batı devletleri uluslar-üstü bir ekonomik sisteme daha en başından batmış durumdadır: onu kendi ilmeklerinin sınırları içinde tutmak yerine onun içinde yüzerler.[38]

Gerçekten de ortaya devletin bir başka kutbu çıkar; bunu kısaca şöyle tanımlayabiliriz. *Kamusal alan* artık mülkiyetin nesnel doğasını karakterize etmez, daha çok özel hale gelen bir kendine mal etmenin ortak aracıdır; böylece modern dünyayı oluşturan kamusal-özel karışımlarına girmiş oluyoruz. *Bağ kişisel hale gelir;* hem mal sahipleri arasındaki (sözleşmeler) hem de mallar ve mülk sahipleri arasındaki (uzlaşmalar) kişisel bağımlılık ilişkileri topluluğa ve işleve dayalı ilişkileri ikiye katlar veya bunların yerini alır; kölelik bile artık topluluktaki işçinin kamusal kullanılabilirliğini değil, bireysel işçiler üzerinde uygulanan özel mülkiyeti tanımlar.[39] Tüm *hukuk* mutasyona uğrar ve öznel, birleştirici, "topik" hukuk haline gelir: Devlet aygıtı halihazırda kodlanmış akışları üst-kodlamaktan çok, *olduğu haliyle kodsuzlaşmış akışların bağlanmalarını organize etmek*ten oluşan yeni bir görevle karşı karşıya kalır. İm rejimi

38 Bkz. V. Gordon Childe'ın iki büyük kitabı: *L'Orient préhistorique* ve de özellikle *L'Europe préhistorique*, Payot. Özellikle arkeolojik analizler Childe'ın Ege dünyasının Doğu'yla karşılaştırılabilecek zenginlik ve meta birikim yerleri sunmadığı sonucuna varmasını sağlar (*L'Europe préhistorique*, s. 107-109).

39 Arkaik imparatorluktaki "genelleşmiş kölelik" ile özel kölelik, feodal angarya, vb. arasındaki farklar hakkında bkz. Charles Parain, "Protohistoire méditerranéenne et mode de production asiatique", C.E.R.M., *Sur le mode de production asiatique* içinde, s. 170-173.

böylece değişmiştir: Tüm bu açılardan, emperyal "imleyenin" işlemi yerini *özneleşme süreçlerine* bırakır; makinesel köleleştirme yerini *toplumsal bir özneleştirerek-tâbi-kılma* rejimine bırakma eğilimine girer. Görece tek-biçimli imparatorluk kutbunun aksine, bu ikinci kutup en çeşitli biçimleri sunar. Ancak kişisel bağımlılık ilişkileri ne kadar çeşitli olursa olsun, her defasında topik ve nitelikli bağlanmaları işaret ederler. Özel olanın bu yeni kamusal alanını Roma İmparatorluğu'ndaki *consilium* ya da *fiscus* gibi kurumlarda detaylandıran (azat edilmiş köle devlet memurlarının politik iktidarını ikiye katlayan bir politik iktidarı bu kurumlarda edinir), Batı'da olduğu gibi Doğu'da da evrimleşmiş imparatorluklardır.[40] Ama bunlar aynı zamanda özerk kentler, feodal sistemlerdir... Ve bu son oluşumların hâlâ devlet kavramına yanıt verip vermediği sorusu ancak belirli eşdeşlikler göz önünde bulundurularak sorulabilir: Tıpkı evrimleşmiş imparatorluklar gibi, kentler ve feodal sistemler de arkaplanları olarak hizmet eden arkaik bir imparatorluğu varsayarlar; kendileri de onlara tepki veren evrimleşmiş imparatorluklarla temas halindedirler; etkin bir şekilde yeni devlet biçimlerini hazırlarlar (örneğin, öznel hukuk ve feodal süreçlerin sonucu olarak mutlak monarşi).[41] Aslına bakılırsa, kişisel ilişkilerin zengin alanında önemli olan, kişilerin öngörülemezliği ya da değişkenliği değil, ilişkilerin tutarlılığı ve hak ve yükümlülüklere kaynaklık eden nitelikli eylemlerle, hezeyana kadar gidebilen bir öznelliğin uygunluğudur. Edgar Quinet güzel bir pasajda, "on iki Sezar'ın hezeyanıyla Roma hukukunun altın çağı" arasındaki bu örtüşmenin altını çizmiştir.[42]

Özneleşmeler, bağlamalar ve kendine mal etmeler kodsuzlaşmış akışların akmaya devam etmesini ve sürekli olarak kaçan yeni akışlar üretmesini engellemez (örneğin Orta Çağ'da mikropolitik düzeyde bunu görmüştük). Bu aygıtların muğlaklığı da bundan kaynaklanır: Hem yalnızca kodsuzlaşmış akışlarla çalışırlar ve yine de bunların bir arada akmasına izin vermezler hem de birçok düğüm veya yeniden-kodlama değerinde olan topik bağlamaları işletirler. Tarihçilerin kapitalizmin bu uğraktan itibaren – Çin'de, Roma'da, Bizans'ta, Orta Çağ'da – "ortaya çıkabileceğini" söylediklerinde, koşulların verili olduğu, ama bunların gerçekleştirilmediği ya da hatta gerçekleştirilebilir olmadığı izlenimini edinmelerinin nedeni budur. Akışların baskısı kapitalizmin negatif taslağını çıkartır, ama kapitalizmi gerçekleştirmek için *kodsuzlaşmış*

---

40 Bkz. Boulvert, *Domestique et fonctionnaire sous le haut-empire romain*, Les Belles Lettres. Daha genel olarak Paul Veyne Roma İmparatorluğu'nda "öznel hukukun" oluşumunu, buna karşılık gelen kurumları ve özel olanın yeni kamusal anlamını analiz etmiştir. Bu Roma hukukunun nasıl "kavramsız bir hukuk" olduğunu, "topikler" üzerinden ilerlediğini ve bu anlamda modern "aksiyomatik" hukuk anlayışıyla karşıt olduğunu gösterir: bkz. *Le pain et le cirque*, Ed. du Seuil, III. ve IV. bölümler ve s. 744.

41 Bkz. François Hincker, "La monarchie absolue française", C.E.R.M., *Sur le féodalisme* içinde, Ed. Sociales.

42 Edgar Quinet, *Le génie des religions, Œuvres complètes*, Hachette, cilt I.

akışların tüm bir *integrali*ne, önceki aygıtları taşıran ve altüst eden tüm bir *genelleştirilmiş bağlama*ya gereksinim vardır. Ve aslında, Marx kapitalizmi tanımlamaya kalktığında tüm özneleşme süreçlerini, "ayrım gözetmeksizin tüm etkinlikleri", "genel olarak üretken etkinliği", "zenginliğin biricik öznel özünü" sermayeleştiren tek bir küresel ve nitelendirilmemiş Öznelliğin ortaya çıkışını gündeme getirerek işe başlar. Ve bu biricik Özne artık şu ya da bu niteliksel durumda değil, herhangi bir Nesne'de ifade ediliyordur: "Zenginlik yaratan etkinliğin soyut evrenselliğiyle birlikte, aynı zamanda nesnenin zenginlik olarak evrenselliğine, kısacası ürüne ya da emeğe, ama geçmiş, maddileşmiş emek olarak sahip oluruz."[43] Dolaşım toplumun tamamına uygun bir öznellik olarak sermayeyi oluşturur. Ama tam da bu yeni toplumsal öznellik ancak kodsuzlaşmış akışlar bağlanmalarını aştığı ve devlet aygıtlarının artık yetişemeyeceği bir kodsuzlaşma düzeyine ulaştığı ölçüde oluşturulabilir: *Bir yandan*, emek akışının artık kölelik veya serflik içinde belirlenmemesi, serbest ve çıplak emek haline gelmesi gerekir; *diğer yandansa*, zenginliğin artık toprak, meta, finans olarak belirlenmemesi ve saf, homojen ve bağımsız sermaye haline gelmesi gerekir. Ve kuşkusuz, en azından bu iki oluş (zira diğer akışlar da birlikte akarlar) çizgilerin her biri üzerinde çok sayıda olumsallığı ve farklı etmeni devreye sokar. Ama kapitalizmi oluşturacak olan, bir kerede soyut bir tarzda bağlanmalarıdır, birbirlerine evrensel bir özne ve herhangi bir nesne sağlarlar. Kapitalizm nitelendirilmemiş zenginlik akışı emek akışıyla buluştuğunda ve onunla bağlandığında oluşur.[44] Hâlâ niteliksel ya da topik olan önceki bağlanmalar sürekli engellenmiş durumdaydı (iki temel ketleyici, kırsalın feodal organizasyonu ve kentlerin korporatif organizasyonuydu). Bu da kapitalizmin *genel bir kodsuzlaşmış akışlar aksiyomatiği* oluşturduğunu söylemek demektir. "Sermaye bir haktır ya da daha net olmak gerekirse, kendisini bir hak olarak dışavuran bir üretim ilişkisidir ve bu haliyle, üretken işlevinin her anında aldığı somut biçimden bağımsızdır."[45] Özel mülkiyet artık kişisel bağımlılık bağını değil, artık tek bağı oluşturan Özne'nin bağımsızlığını ifade eder. Bu, özel mülkiyetin evriminde büyük bir farktır: Yasa özel mülkiyeti toprağa, şeylere ya da kişilere dayandırmak yerine, özel mülkiyetin kendisi haklara dayandığında olur bu (özellikle kapitalizmde toprak rantının ortadan

---

43 Marx, *Introduction générale à la critique de l'économie politique*, Pléiade, I, s. 258 [Türkçesi: Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Sevim Belli (çev.), Sol Yayınları, 1976, s. 271].

44 İki dizinin tarihsel bağımsızlığı ve karşılaşmaları hakkında bkz. Balibar, *Lire le Capital* içinde, Maspero, cilt II, s. 286-289.

45 Arghiri Emmanuel, *L'échange inégal*, s. 68-69 (ve Sweezy'nin alıntısı: "Sermaye, üretim araçlarının basit bir eşanlamlısı değildir, niteliksel olarak homojen ve niceliksel olarak birlikte-ölçülebilir olan bir değer fonuna indirgenmiş üretim araçlarıdır" dolayısıyla kârın eşitlenmesidir). Maurice Dobb ilksel sermaye birikimi analizinde bu birikimin üretim araçlarına değil, şartlar nedeniyle üretim araçlarına dönüştürülebilen "servet hakları ve unvanları"na dayandığını açıkça gösterir (*Etudes sur le développement du capitalisme*, Maspero, s. 189-199).

kaldırılmasıyla ilgili ünlü soru buradan çıkar). *Yeni bir yersizyurtsuzlaşma eşiği.* Ve sermaye böylece etkin bir hak haline geldiğinde, hukukun tüm tarihsel figürü değişir. Hukuk arkaik imparatorlukta olduğu gibi geleneklerin üst-kodlaması olmaktan çıkar; evrimleşmiş devletlerde, sitelerde ve feodal sistemlerde olduğu gibi artık bir topikler kümesi değildir; medeni "kanun"umuzda gördüğümüz gibi giderek aksiyomatiğin doğrudan biçimini ve dolaysız özelliklerini alır.[46]

Akışlar bu kapitalist kodsuzlaşma ve yersizyurtsuzlaşma eşiğine ulaştığında (çıplak emek, bağımsız sermaye), doğrudan ekonomik hale gelen kendine mal etmeyi sağlamak için artık bir devlete, farklı politik ve yasal tahakküme gereksinim yokmuş gibi görünür. Ekonomi aslında küresel bir aksiyomatik, "tüm engelleri ve bağları ters yüz eden evrensel kozmopolit bir enerji", "yıllık ürünün toplam değeri gibi" hareketli ve dönüştürülebilir bir töz oluşturur. Bugün, para birimleri ve sınırlar arasında dolaşan, devletlerin kontrolünden kaçan, çok uluslu bir ekümenik organizasyon oluşturan, hükümetlerin kararlarından etkilenmeyen fiili bir uluslar-üstü güç oluşturan, sözde devletsiz bir devasa para kitlesinin resmini çizebiliriz.[47] Ama kapitalizm, mevcut boyutları ve nicelikleri ne olursa olsun, başından beri devlete özgü yersizyurtsuzlaşmayı sonsuz derecede aşan bir yersizyurtsuzlaşma kuvvetini harekete geçirmiştir. Zira devlet Paleolitik ya da Neolitik dönemden itibaren toprağı kendi üstün birliğinin bir *nesnesi*, yeryurtların kendi aralarında ve soylarla serbestçe oynaması yerine zorunlu bir birlikte-varoluş kümesi haline getirdiği ölçüde yersizyurtsuzlaştırıcıdır. Ama tam da bu anlamda devletin "yeryurtsal" olduğu söylenir. Oysa kapitalizm ilk aşamalarında bile hiç de yeryurtsal değildir: Onun yersizyurtsuzlaşma gücü nesne olarak toprağı bile değil, "maddileşmiş emeği", metayı almasından kaynaklanır. Ve özel mülkiyet artık toprağın ya da arazinin, hatta üretim araçlarının bile özel mülkiyeti değil, soyut dönüştürülebilir hakların özel mülkiyetidir.[48] Bu yüzden kapitalizm kendi içinde bir tutarlılık kazanan ekümenik ya da küresel organizasyonların mutasyonuna işaret eder:

---

46 Bkz. bazı hukukçular tarafından işaret edilen ve Paul Veyne tarafından ele alınan, "topik" tipindeki Roma hukukuyla medeni kanun tipindeki, "aksiyomatik" modern hukuk arasındaki karşıtlık. Medeni Kanun'u bir kanundan çok aksiyomatik bir kanuna yaklaştıran bazı temel yönleri tanımlayabiliriz: 1) Sözceleme biçiminin buyruk ve duygulamsal formüller (lanetleme, öğüt, nasihat, vb.) karşısındaki üstünlüğü; 2) Kanun'un eksiksiz ve doygun bir rasyonel sistem oluşturma iddiası; 3) Ama aynı zamanda aksiyomların eklenmesini olanaklı kılan önermelerin göreli bağımsızlığı. Bu yönler için bkz. Jean Ray, *Essai sur la structure logique du code civil français*, Alcan. Roma Hukuku'nun çok daha geç bir dönemde, 17. ve 18. yüzyıllarda sistematik hale getirildiğini biliyoruz.

47 Bkz. Jean Saint-Geours, *Pouvoir et finance,* Fayard. Saint-Geours parasal sistemin ve aynı zamanda modern ekonomideki "özel-kamusal" karışımlarının en iyi analistlerinden biridir.

48 Kapitalizmdeki toprak rantını saf dışı bırakma eğilimi hakkında bkz. Amin ve Vergopoulos, *La question paysanne et le capitalisme*, Ed. Anthropos. Samir Amin iki farklı rant tarzı olan toprak rantının ve maden rantının çevre bölgelerde güncel anlamını koruma gerekçelerini analiz eder: *La loi de la valeur et le matérialisme historique*, Ed. de Minuit, 4. ve 6. bölümler.

Heterojen toplumsal oluşumların ve onlar arasındaki ilişkilerin bir sonucu olmak yerine, bu oluşumları büyük ölçüde dağıtan, uluslararası bir iş bölümü organize ederek ilişkilerini sabitleyen dünya aksiyomatiğidir. Tüm bu açılardan bakıldığında, kapitalizmin devlet olmadan da yapabilecek bir ekonomik düzen geliştirdiğini görüyoruz. Ve gerçekten de kapitalizm yalnızca piyasa adına değil, aynı zamanda üstün yersizyurtsuzlaşma özelliği sayesinde devlete karşı savaş çığlıkları atmaktan geri durmaz.

Bununla birlikte bu, sermayenin yalnızca çok kısmi bir yönüdür. "Aksiyomatik" sözcüğünü sadece bir metafor olarak kullanmadığımız doğruysa, bir aksiyomatiği her türlü koddan, üst-kodlamadan ve yeniden-kodlamadan ayıran şeyin ne olduğunu anımsamamız gerekiyor: Aksiyomatik, doğası belirlenmemiş olan ve çok çeşitli alanlarda aynı anda dolaysızca gerçekleşen tümüyle işlevsel öğeleri ve ilişkileri doğrudan dikkate alırken, kodlar bu alanlara görelidir, nitelendirilmiş öğeler arasında ancak aşkınlık yoluyla ve dolaylı olarak daha yüksek bir biçimsel birliğe (üst-kodlama) indirgenebilen belirli ilişkileri ifade ederler. O halde *içkin aksiyomatik* bu anlamda, geçtiği alanlarda birçok *gerçekleşme modeli* bulur. Aynı şekilde, bir hak olarak, "niteliksel olarak homojen ve niceliksel olarak birlikte-ölçülebilir" bir öğe olarak sermayenin sektörlerde ve üretim araçlarında (ya da "küresel sermayenin" "parsellenmiş sermayede") gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Ama gerçekleşme modeli olarak hizmet eden tek tek farklı sektörler değil, her biri kaynaklarına, nüfusuna, zenginliğine, donanımına, vb. göre çeşitli sektörleri gruplandıran ve birleştiren *devletlerdir*. Kapitalizmle birlikte devletler birbirini ortadan kaldırmaz, ama biçim değiştirir ve yeni bir anlam kazanır: devletleri aşan bir küresel aksiyomatiğin gerçekleşme modelleri. Ama ötesine geçmek hiçbir şekilde onsuz yapmak değildir... Kapitalizmin kent biçiminden çok devlet biçiminden geçtiğini ve Marx'ın betimlediği temel mekanizmaların (sömürge yönetimi, kamu borcu, modern mali organizasyon ve dolaylı vergilendirme, endüstriyel koruma, ticaret savaşları) kentlerde hazırlanabileceğini, ancak devletler tarafından mal edildikleri ölçüde birikim, hızlanma ve yoğunlaşma mekanizmaları olarak işlediklerini gördük. Yakın zamanlı olaylar aynı ilkeyi başka bir şekilde doğruluyor: NASA örneğin, sanki kapitalizm kendisini aya gönderecek bir vektörün üzerinde duruyormuşçasına, gezegenler arası keşif için hatırı sayılır bir sermayeyi seferber etmeye hazır görünmektedir, oysa dünya-dışını bir "nesne" olarak, dünyayı çevreleyen bir kuşak gibi tasarlayan SSCB'nin ardından, Amerikan hükümeti keşif fonlarını kesti ve bu durumda sermaye daha merkezci bir modele geri döndü. Bu yüzden, sermayenin üstün yersizyurtsuzlaşmasını hafifletmek ve ona telafi edici yeniden-yerliyurtlulaşmalar sağlamak devletin yersizyurtsuzlaşmasına bağlıdır. Daha genel olarak, bu uç örnekten bağımsız olarak, modern devletin ya da ulus-devletin "materyalist" belirlenimini dikkate almalıyız: emeğin ve sermayenin serbestçe dolaştığı, yani sermayenin homojenliğinin ve rekabetinin ilke olarak dış engeller olmaksızın gerçekleştiği bir üreticiler grubu. Kapitalizm gerçekleşmek için hem çıplak emek akışı düzeyinde hem de bağımsız

sermaye akışı düzeyinde daima yeni bir kuvvete ve yeni bir devlet yasasına gereksinim duymuştur.

Devletler artık bir üst-kodlamanın aşkın paradigmaları değil, kodsuzlaşmış akışların aksiyomatiği için içkin gerçekleşme modelleridir. Bir kez daha, "aksiyomatik" sözcüğü burada o kadar küçük bir metafordur ki, bir aksiyomatikteki modellerin ortaya koyduğu teorik problemler harfiyen devletle ilişkili olarak bulunmalıdır. Zira gerçekleşme modelleri, ne kadar farklı olurlarsa olsunlar, gerçekleştirdikleri aksiyomatik açısından *eş-biçimli* olarak varsayılırlar; bununla birlikte, bu eş-biçimlilik, somut çeşitlenmeler dikkate alındığında, en büyük biçimsel farklarla uzlaştırılır. Dahası, aynı aksiyom çok-biçimli modelleri, yalnızca henüz "doygun" olmadığı ölçüde değil, doygunluğunun ayrılmaz öğeleri olarak da içerebilecek gibi görünür.[49] Modern devletleri düşündüğümüzde bu "problemler" tekil olarak politik hale gelir:

1) Demokratik, totaliter, liberal, tiranik devletlerin yalnızca somut değişkenlere ve bu değişkenlerin daima olası yeniden-ayarlanmalara tâbi olan dünya dağılımına bağlı olduğu noktaya kadar, kapitalist aksiyomatik açısından tüm modern devletlerin bir eş-biçimliliği yok mudur? Sözde sosyalist devletler bile, kapitalist *tek bir küresel pazar* olduğu sürece eş-biçimlidir.

2) Tersine, küresel kapitalist aksiyomatik iki nedenden ötürü gerçek bir çok-biçimliliği, hatta modellerin değişken-biçimliliğini desteklemez mi? Bir yandan, genel olarak bir üretim ilişkisi olarak sermaye kapitalist olmayan somut sektörleri ya da üretim tarzlarını pekâlâ kendisine katabilir. Ama diğer yandan ve hepsinden önemlisi, bürokratik sosyalist devletlerin kendileri de farklı üretim ilişkileri geliştirebildikleri için, bunlar ancak kapitalizmle bağlanarak "gücü" aksiyomatiğin kendisini aşan bir bütün oluştururlar (bu gücün doğasını, onu neden bu kadar sık kıyametçi bir şekilde düşündüğümüzü, onun hangi çatışmalara yol açtığını, bize hangi belirsiz şansları bıraktığını belirlemeye çalışmak gerekecektir).

3) Modern devletlerin bir tipolojisi böylece bir meta-ekonomiye katılır: Tüm devletleri "eşit değerde" ele almak yanlış olacaktır (eş-biçimlilik bile bu sonucu doğurmaz); ama (çok-biçimliliğin, örneğin Batı demokrasileri ile başka yerlerde kurdukları veya sürdürdükleri sömürgeci veya yeni sömürgeci tiranlıklar arasında katı

---

49 Aksiyomatik yöntemi tanıtan kitaplar bir dizi problemin altını çiziyor. Örneğin Robert Blanché'nin güzel kitabı, *L'axiomatique*, P.U.F. İlk olarak, aksiyomların ayrı ayrı bağımsızlığı ve sistemin doygunluğu ya da doygun olmaması sorusu vardır (§§ 14 ve 15). İkinci olarak, "gerçekleşme modelleri", bunların heterojenliği ve aynı zamanda aksiyomatikle ilişkili eş-biçimlilik sorusu (§ 12). Ve sonra, yalnızca doymamış bir sistemde değil, doymuş bir aksiyomatikte bile modellerin çok-biçimliliği olasılığı sorusu gelir (§§ 12, 15, 26). Ve sonra, yine, bir aksiyomatiğin karşı karşıya geldiği "karar verilemez önermeler" sorusu (§ 20). Son olarak, kanıtlanamaz sonsuz kümelerin aksiyomatik kümelerden taşmasına neden olan "güç" sorusu vardır (§ 26 ve sürekli olanın gücü). Tüm bunlar, politikanın bir aksiyomatikle yüzleşmesinin temelini oluşturan yönlerdir.

tamamlayıcılıklar oluşturduğunu unutarak) belirli bir devlet biçimine ayrıcalık tanımak da bir o kadar yanlış olacaktır; (aksiyomatiğin, daha kötüsü için bile olsa, bütünün üstün gücünün ortaya çıktığı gerçek bir değişken-biçimlilik içerebileceği gerçeğini ihmal ederek) bürokratik sosyalist devletleri totaliter kapitalist devletlerle bir tutmak da aynı derecede yanlıştır.

Ulus-devlet dediğimiz şey çeşitli biçimleriyle, tam da bir gerçekleşme modeli olarak devlettir. Ve aslında, ulusların doğuşu çok sayıda yapıntı gerektirir: Uluslar yalnızca emperyal ya da evrimleşmiş sistemlere, feodalitelere, sitelere karşı etkin bir mücadele içinde oluşmazlar, aynı zamanda kendi "azınlıklarını", yani onları içeriden çalışan ve gerektiğinde eski yasalarda daha büyük bir özgürlük derecesi bulan azınlıkçı ya da "milliyetçi" diyebileceğimiz olguları da ezmeye çalışırlar. Ulusun bileşenleri bir toprak, bir halktır: "Yerli"nin doğuştan gelmesi, "halka dair olan"ın verili olması zorunlu değildir. Ulusun problemi halkı olmayan bir toprak ya da toprağı olmayan bir halk gibi iki uç durumda daha da kötüleşir. Bir halk ve bir toprak, yani bir ulus – bir nakarat – nasıl meydana getirilir? En kanlı ve en soğuk araçlar burada romantizmin atılımlarıyla rekabete girer. Aksiyomatikler komplekstir ve tutkudan yoksun değildir. Başka yerlerde de gördüğümüz üzere, yerli ya da toprak yeryurtların (komünal yerler, imparatorluk eyaletleri, senyörlük alanları, vb.) belirli bir yersizyurtsuzlaşmasını ve halk da nüfusun bir kodsuzlaşmaşını ima eder. Ulus bu kodsuzlaşmış ve yersizyurtsuzlaşmış akışlar üzerine kurulur ve karşılık gelen toprağa ve halka bir tutarlılık kazandıran modern devletten ayrı tutulamaz. Halkı yaratan çıplak emek akışıdır, tıpkı toprağı ve donanımlarını yaratanın sermaye akışı olması gibi. Kısacası ulus, modern devletin bir özneleştirerek-tâbi-kılma süreci olarak karşılık geldiği kolektif bir özneleşme işleminin ta kendisidir. Tam da ulus-devletin bu biçimi, tüm olası çeşitleriyle birlikte, devletin kapitalist aksiyomatik için bir gerçekleşme modeli haline gelmesidir. Bu, ulusların yalnızca görünüşler ya da ideolojik fenomenler olduğu anlamına gelmez; aksine onlar soyut sermayenin niteliksel homojenliğinin ve niceliksel rekabetinin öncelikle gerçekleştiği canlı ve tutkulu biçimlerdir.

Makinesel köleleştirme ile *toplumsal özneleştirerek-tâbi-kılma*yı iki kavram olarak birbirinden ayırıyoruz. İnsanlar birbirleriyle ve diğer şeylerle (hayvanlar, aletler), daha yüksek bir birimin kontrolü ve yönlendirmesi altında bir makinenin parçalarını oluşturduklarında köleleştirme vardır. Oysa özneleştirerek-tâbi-kılma üst birim insanı dışsal hale gelmiş bir nesneyle ilişki kuran bir özne olarak oluşturduğunda meydana gelir; bu nesnenin kendisi bir hayvan, bir alet ya da hatta bir makine olabilir: İnsan artık makinenin bir parçası değil, bir işçidir, bir kullanıcıdır... *Makine tarafından* köleleştiriliyor değildir, özneleşerek *makineye tâbi* oluyordur. Bu, ikinci rejimin daha insani olduğu anlamına gelmez. Ama ilk rejim arkaik imparatorluk oluşumuna mükemmel bir gönderme yapıyor gibi durur: İnsanlar tebaa değil, bütünü üst-kodlayan bir makinenin parçalarıdır (Antikite'nin özel köleliğine ya da feodal serfliğine karşıt

olarak "genelleştirilmiş kölelik" dediğimiz şey). Lewis Mumford arkaik imparatorluklardan mega-makineler olarak söz ederken ve bunun bir metafor olmadığına işaret ederken bize haklı görünüyor: "Bir makine Reuleaux'nun klasik tanımına az çok uygun olarak, her biri kendi özel işlevine sahip olan ve insan kontrolü altında bir hareketi iletmek ve iş yapmak için çalışan katı öğelerin birleşimi olarak kabul edilebilirse, o zaman *insan makinesi* tam anlamıyla gerçek bir makinedir."[50] Elbette makinelerin, özellikle de motorlu makinelerin zaferini teşvik eden modern devlet ve kapitalizmdir (oysa arkaik devlet en iyi ihtimalle yalnızca basit makinelere sahipti); ama burada dışsal olarak tanımlanabilen *teknik makinelerden* söz ediyoruz. Ve tam olarak, teknik makine tarafından köleleştiriliyor değilizdir, ona tâbi olarak özneleşiyoruzdur. Bu anlamda, teknolojik gelişmeyle birlikte modern devletin makinesel köleleştirmenin yerine giderek daha güçlü bir şekilde toplumsal özneleştirerek-tâbi-kılmayı koyduğu görülüyor. Antik kölelik ve feodal serflik halihazırda özneleştirerek-tâbi-kılma süreçleriydi. Kapitalizmin "özgür" ya da çıplak işçisine gelince, özneleşme süreçleri artık seyrini kesintiye uğratacak kısmi bağlanmalara girmediğinden, özneleştirerek-tâbi-kılmayı en radikal ifadesine iter. Aslında sermaye tüm insanları özne olarak oluşturan bir özneleşme noktası olarak hareket eder, ama bunlardan bazıları, "kapitalistler" sermayenin özel öznelliğini oluşturan sözceleme özneleri gibiyken, diğerleri, "proleterler" sabit sermayenin gerçekleştirildiği teknik makinelere özneleştirilerek-tâbi-kılınan sözceleme özneleridir. Dolayısıyla ücret rejimi insanların özneleştirilerek-tâbi-kılınmasını görülmemiş bir noktaya taşıyabilir ve özel bir zulme tanıklık edebilir, yine de hümanist çığlığını yükseltmekte haklı olacaktır: Hayır, insan bir makine değildir, ona bir makine gibi davranmıyoruz, değişken sermayeyi sabit sermayeyle kesinlikle karıştırmıyoruz...

Ama kapitalizm küresel bir özneleştirme girişimi olarak ortaya çıkıyorsa, bu, kodsuzlaşmış akışların bir aksiyomatiğini oluşturarak olur. Özneleşmenin bir eşdeşi olarak toplumsal özneleştirerek-tâbi-kılma aksiyomatiğin kendisinden çok aksiyomatiğin gerçekleşme modellerinde ortaya çıkar. Özneleşme süreçleri ve bunlara karşılık gelen özneleştirerek-tâbi-kılmalar ulus-devlet ya da ulusal öznellikler çerçevesinde açığa çıkar. Devletlerin gerçekleştirme modelleri oldukları aksiyomatiğin kendisine gelince, teknik hale gelmiş yeni biçimler altında bütün bir makinesel köleleştirme sistemini yeniden kurar ya da yeniden icat eder. Bu hiçbir şekilde imparatorluk makinesine bir geri dönüş değildir, çünkü artık biçimsel bir Birliğin aşkınlığı altında değil, aksiyomatik bir içkinliğin içindeyizdir. Ama bu, insanların kurucu parçaları oldukları bir makinenin yeniden icadıdır tam da; onlar artık özneleştirilerek-tâbi-kılınmış işçiler ve kullanıcılar değillerdir. Motorlu makineler teknik makinenin ikinci çağını oluşturduysa, sibernetik ve bilişim makineleri genelleştirilmiş bir kölelik rejimini

50 L. Mumford, "La première mégamachine", *Diogène*, Temmuz 1966.

yeniden oluşturan üçüncü bir çağı oluşturur: iki öğe arasında tersine çevrilemez ve yinelenemez eski özneleştirerek-tâbi-kılma ilişkilerinin yerini alan, tersine çevrilebilir ve yineleyen "insan-makine sistemleri"; insan ve makine arasındaki ilişki artık kullanım ya da eylem terimlerine değil, içsel karşılıklı iletişim terimlerine dayalıdır.[51] Değişken sermaye sermayenin organik bileşiminde, ana çerçevesi işletme veya fabrika olan işçinin (insan artı-değeri) özneleştirerek-tâbi-kılma rejimini tanımlar; ama sabit sermaye orantılı olarak daha fazla büyüdüğünde, otomasyonda, emek rejimi değişirken aynı zamanda yeni bir kölelik buluruz, artı-değer makinesel hale gelir ve çerçeve toplumun tamamına yayılır. Sanki özneleşme bizi biraz makinesel köleleştirmeden uzaklaştırıyor, ama pek çok şey de bizi ona geri götürüyor gibi görünüyor. Son zamanlarda, modern iktidarın uygulanmasının klasik "baskı veya ideoloji" alternatifine ne ölçüde indirgenemeyeceği, dil, algı, arzu, hareket, vb. ile ilgili olan ve mikro-düzenlemelerden geçen normalleştirme, kipleme, modelleme, malumat süreçlerini içerdiği vurgulanıyor. Sürekli birbirini güçlendiren ve besleyen iki eşzamanlı parça olarak, aşırı uçlara itilmiş özneleştirerek-tâbi-kılmayı ve de köleleştirmeyi içeren, bu bütündür. Örneğin: Televizyon izledikçe ve onu tükettikçe, kendisini az ya da çok sözceleme öznesi olarak alan bir sözce öznesinin bu çok özel durumunda özneleşerek televizyona tâbi kılınıyoruz ("bizleri yaratan siz sevgili izleyicilerimizsiniz..."); teknik makine iki özne arasındaki aracıdır. Ama seyirciler artık tüketiciler ya da kullanıcılar ve hatta televizyonu "üretmesi" beklenen özneler dahi olmadıklarında, makineye ait olan ve artık onun üretilme ya da kullanılma tarzına ait olmayan içsel parçalar, "girdiler" ve "çıktılar", *geri-bildirimler* ya da yinelemeler olduğunda, insan makinesi olarak televizyon tarafından köleleştiriliyoruzdur. Makinesel köleleştirmede yalnızca, bazıları mekanik, diğerleri insani olan dönüşümler veya malumat değiştokuşları vardır.[52] Ve elbette köleleştirmeyi ulusal boyutla sınırlı tutup özneleştirerek-tâbi-kılmayı da uluslararası ya da küresel olarak ele almıyoruz. Zira bilişim de kendilerini insan-makine sistemleri olarak kuran devletlerin mülkiyetindedir. Ama tam da bu iki yön, aksiyomatik yön ve gerçekleşme modelleri yönü, sürekli birbirlerine geçtikleri

---

51 Ergonomi "insan-makine" sistemleri (veya iş istasyonları) ile "insan*lar*-makine*ler*" sistemleri (insan ve insan-dışı öğelerin iletişim kümeleri) arasında ayrım yapar. Ama bu yalnızca bir derece farkı değildir, ikinci bakış açısı birincinin genellemesi değildir: "Malumat mefhumu insan merkezli yönünü yitirir" ve problemler uyarlanma değil, duruma göre insan veya insan-dışı bir öğenin seçimidir. Bkz. Maurice de Montmollin, *Les systèmes hommes-machines*, P.U.F. Soru artık şiddet altında bile uyum sağlamak değil, yerini belirlemektir: Nereye aitsin? Engeller bile düzeltilmek ya da telafi edilmek yerine hizmete sokulabilir. Bir sağır-dilsiz, "insan-makine" iletişim sisteminde çok önemli olabilir.

52 Bu, bilimkurgunun temel temalarından biridir: makinesel köleleştirmenin özneleştirerek-tâbi-kılma süreçleriyle nasıl birleştiğini, ama bunların ötesine geçerek niteliksel bir sıçrama yaptığını göstermek. Örneğin Bradbury: Televizyon artık evin merkezini meydana getiren bir enstrüman değildir, evin duvarlarını oluşturur.

ve birbirleriyle iletiştikleri sürece bu böyledir. Toplumsal özneleştirerek-tâbi-kılma, tıpkı makinesel köleleştirmenin modelde gerçekleştirilen aksiyomatiğe uzanması gibi, gerçekleşme modeli açısından ölçülür. Aynı şeyler ve aynı olaylar üzerinden aynı anda her iki işleme de maruz kalma ayrıcalığına sahibizdir. Özneleştirerek-tâbi-kılma ve köleleştirme aşamalardan çok birlikte-var-olan iki kutup oluşturur.

Çeşitli devlet biçimlerine evrensel bir tarihin bakış açısından dönebiliriz. Üç ana biçim ayırt ediyoruz: 1) Halihazırda kodlanmış akışların üst-kodlanmasıyla bir köleleştirme makinesi oluşturan arkaik emperyal devletler, paradigmalar (bu devletler herkes için geçerli olan belirli bir biçimsel değişmezlik nedeniyle çok az çeşitliliğe sahiptir); 2) Özneleştirmeyle ve özneleştirerek-tâbi-kılmayla işleyen ve kodsuzlaşmış akışlarla nitelenen ya da topik bağlamaları oluşturan, kendi içinde çok çeşitli devletler, evrimleşmiş imparatorluklar, siteler, feodal sistemler, monarşiler...; 3) Kodsuzlaşmayı daha da ileri götüren ve bir aksiyomatiğin ya da akışların genel olarak bağlanmasının gerçekleşme modelleri gibi olan modern ulus-devletler (bu devletler toplumsal özneleştirerek-tâbi-kılmayla yeni makinesel köleleştirmeyi birleştirirler ve onların çeşitlilikleri aksiyomatik açısından modellerin olası eş-biçimliliği, çok-biçimliliği ya da değişken-biçimliliğini ilgilendirir).

Kuşkusuz bu devlet tipleri arasında derin yarılmalara işaret eden ve her şeyden önce arkaik imparatorlukları radikal bir unutuluşla, yalnızca arkeolojinin onları kurtarabileceği bir gömülmeyle vuran her türlü dışsal koşul vardır. Bu imparatorluklar anlık bir felakette olduğu gibi aniden kaybolmuşlardır. Dorian istilasında olduğu gibi, bir savaş makinesi dışarıdan kurulur ve uygulanır ve belleği öldürür. Oysa içeride durum çok başkadır; burada devletler birbirleriyle tınlamaya girer, ordular mal edilir ve organizasyon ve gelişme farklarına rağmen bir bileşim birliği ortaya konulur. Kodsuzlaşmış tüm akışların, her ne olursa olsunlar, devlete karşı bir savaş makinesi oluşturabilecek kapasitede oldukları kesindir. Ama her şey bu akışların savaş makinesine bağlanıp bağlanmadığına ya da tam tersine, onları devlete mal eden bağlanmalara veya genel bir bağlamaya girip girmediğine göre değişir. Bu açıdan bakıldığında, modern devletler arkaik devletle bir tür uzay-zaman-ötesi bir birliğe sahiptir. I'den II'ye, Ege dünyasının dağılmakta olan biçimleri Doğu'nun büyük imparatorluk biçimini önvarsaydığı ve kendi hesaplarına üretmeye ya da biriktirmeye gereksinim duymadıkları tarımsal stoku ya da artığı tam olarak orada buldukları ölçüde, içsel eşdeşlik en açık şekilde ortaya çıkar. Ve ikinci çağın devletleri yalnızca dışsal koşullar nedeniyle bile olsa, yine de bir stok inşa etmek zorunda oldukları sürece – hangi devlet onsuz yapabilir? – bunu daima Yunan, Roma ya da feodal dünya tarafından yeniden diriltildiğini gördüğümüz evrimleşmiş bir imparatorluk biçimini yeniden etkinleştirerek yaparlar: Ufukta daima, öznel devletler için imleyen ve kuşatıcı rolü oynayan bir imparatorluk vardır. Ve II'den III'e de eşdeşlik daha az değildir; zira sanayi devrimleri de eksik değildir ve topik bağlanmalarla kodsuzlaşmış akışların büyük bağlacı arasındaki fark o kadar incedir ki,

kapitalizmin tarihin tüm kavşaklarında sürekli doğduğu, yok olup yeniden dirildiği izlenimine kapılırız. Ve III'den I'e de eşdeşlik zorunludur: Üçüncü çağın modern devletleri içkin hale gelen biçimin yeniliği ya da güncelliği ne olursa olsun, toplumsal özneleştirerek-tâbi-kılma kadar makinesel köleleştirmeyle de işleyen bir aksiyomatiği gerçekleştirerek en mutlak imparatorluğu, yeni bir "mega-makineyi" yeniden kurarlar. Kapitalizm "*Urstaat* [Kök-devlet]"ı uyandırır ve ona yeni kuvvetler bahşeder.[53]

Hegel'in dediği gibi, her devlet "bir devlet olarak varoluşunun özsel uğraklarını" içermekle kalmaz, aynı zamanda kuvvetlerin birleşmesi anlamında biricik bir uğrak vardır ve devletin bu uğrağı, kapma, bağ, düğüm, *nexum*, büyülü kapmadır. Daha çok anlaşma ve sözleşmeyle işleyen ikinci bir kutuptan mı söz etmeliyiz? Bu daha çok, birleşmenin biricik uğrağı olarak kapmayla gelen diğer kuvvet değil midir? Zira bu iki kuvvet kodlanmış akışların üst-kodlanması ve kodsuzlaşmış akışların işlenmesidir. Sözleşme bu ikinci yönün hukuki bir ifadesidir: Özneleştirerek-tâbi-kılmanın sonucu olduğu özneleşme süreci olarak ortaya çıkar. Ve sözleşme sonuna kadar gitmek zorundadır, bir başka deyişle o artık iki kişi arasında değil, kendiyle kendi arasında, hatta özneleşmiş ve egemen haldeki aynı kişide, *Ich* = *Ich* [Ben = Ben] denkliğinde meydana gelir. En saf düğümleri onaran sözleşmenin aşırı sapkınlığı. Düğüm, bağ, kapma bu bakımdan uzun bir tarihi kateder: önce nesnel, emperyal kolektif bağ; sonra her türlü öznel kişisel bağların biçimleri; nihayet kendini bağlayan ve böylece en büyülü işlemi, "kendini tek evrensellik, tek engel ve tek bağ olarak ortaya koymak için her engeli ve bağı deviren kozmopolit enerjiyi" yenileyen Özne.[54] Özneleştirerek-tâbi-kılma bile yalnızca devletin temel uğrağı, sivil kapma ya da makinesel köleleştirme için aktarımdır. Kuşkusuz devlet ne özgürlüğün mekânıdır ne de zorla köleleştirmenin veya savaşta esir almanın aracıdır. O halde "gönüllü kölelikten" mi söz etmeliyiz? Bu, "büyülü kapma" ifadesi gibidir: Onun tek değeri görünürdeki gizemin altını çizmektir. Her defasında, kendisini önceden varsaydığı söylenebildiğinde, önceden tamamlanmış olarak ortaya çıktığında makinesel bir köleleştirme vardır; bu makinesel köleleştirme "zoraki" olmadığı gibi "gönüllü" de değildir.

Önerme XIV: Aksiyomatik ve güncel durum.

Politika kesinlikle apodiktik bir bilim değildir. Deneyleme, deneme yanılma, zerk etme, geri çekilme, ilerleme ve caymayla ilerler. Karar ve tahmin etmenleri

53 Bkz. Lewis Mumford, *Le mythe de la machine*, Fayard, cilt II, s. 319-350 ("eski mega-makine"yle modern mega-makinenin karşılaştırması: Eski mega-makine yazıya rağmen özellikle bir "iletişim" zorluğundan mustariptir).

54 Marx, *Economie et philosophie*, Pléiade, II, s. 72 [Türkçesi: Marx, *1844 El Yazmaları*, Murat Belge (çev.), Birikim Yayınları, 2013, s. 103; kitabın muhtelif çevirileri mevcuttur].

sınırlıdır. Son kertede kararları alacak küresel bir süper-hükümet varsaymak saçmadır. Para arzının büyümesini tahmin etmek bile olanaklı değildir. Benzer şekilde, devletler her türlü belirsizlik ve öngörülemezlik katsayısından etkilenirler. Galbraith, François Châtelet devlet adamlarının zaferlerini ve bir o kadar da nadir başarılı kararlarını oluşturan belirleyici ve sabit hatalar kavramını ortaya atmışlardır. Bu, politika ve aksiyomatiği birbirine yaklaştırmak için bir başka gerekçedir. Zira bilimde aksiyomatik hiçbir şekilde deneylemeye ve sezgiye karşıt olacak olan aşkın, özerk ve belirleyici bir güç değildir. Bir yandan, onun kendine özgü deneme yanılma, deneyleme ve sezgi kipleri vardır. Aksiyomlar birbirinden bağımsız olduğuna göre, eklenebilirler mi ve ne ölçüde (doymuş sistem)? Çıkartılabilirler mi ve hangi noktaya kadar ("zayıflamış" sistem)? Diğer yandan, aksiyomatiğin *karar verilemez denilen önermeler*le karşı karşıya gelmesi veya hâkim olamadığı *zorunlu üstün güçler*le yüzleşmesi onun doğasına aittir.[55] Son olarak, aksiyomatik, bilimin bir uç noktasını değil, daha çok bir durma noktasını, kodsuzlaşmış matematiksel ve fiziksel semiyotik akışların her tarafa sızmasını engelleyen bir toparlamayı oluşturur. Büyük aksiyomatisyenler matematikte çok yaygın olan kaçış çizgilerini tıkayan, geçici de olsa yeni bir *nexum* dayatma ve resmi bir bilim politikası oluşturma iddiasında olan bilimin devlet adamlarıdır. Onlar geometrinin teorematik anlayışının mirasçılarıdır. Sezgicilik aksiyomatikle karşıtlık taşıdığında, bu yalnızca sezgi, inşa ve yaratım adına değil, aynı zamanda bir problemler hesabı, daha az soyut olmayan, ama tamamen farklı bir soyut makineyi ima eden, karar verilemez ve kaçkın olanla çalışan, bilimin problematik bir kavranışı adına olmuştur.[56] Bunlar, kapitalizmin ve güncel politikanın harfiyen bir aksiyomatik olduğunu söylemeyi olanaklı kılan, aksiyomatiğin gerçek özellikleridir. Ama tam da bu nedenle hiçbir şey önceden belli değildir. Bu açıdan, "verilerin" bir özet tablosunu oluşturabiliriz.

1. *Ekleme, çıkarma.* — Kapitalizmin aksiyomları açıkça teorik önermeler ya da ideolojik formüller değil, Sermaye'nin semiyolojik biçimini oluşturan ve üretim, dolaşım ve tüketim düzenlemelerine bileşen parçalar olarak giren işlemsel sözcelerdir. Aksiyomlar, bir başka sözceden türemeyen veya bir başkasına bağlı olmayan ilksel

---

55 Bunlar tarihsel olarak aksiyomatiğin iki büyük problemidir: "karar verilemez" önermelerle karşılaşma (çelişkili önermeler de kanıtlanamazdır); doğaları gereği aksiyomatik işlemden kaçan sonsuz kümelerin güçleriyle karşılaşma ("Örneğin sürekli olan, yapısal özgüllüğü içinde aksiyomatik olarak tasarlanamaz, çünkü ona vereceğimiz herhangi bir aksiyomatik sayılabilir bir model içerecektir". Bkz. Robert Blanché, *L'axiomatique*, s. 80).

56 "Sezgici" ekol (Brouwer, Heyting, Griss, Bouligand, vb.) sezginin indirgenemez haklarını ileri sürdüğü için, hatta çok yeni bir inşacılık geliştirdiği için de değil, özünde aksiyomatikle rekabet eden ve diğer kurallarla (özellikle dışlanan üçüncü terimle ilgili olarak) ilerleyen bir *problem* anlayışı ve bir *problemler hesabı* geliştirdiği için büyük bir matematiksel öneme sahiptir.

sözcelerdir. Bu anlamda, bir akış bir veya daha fazla aksiyomun (akışların bağlanmasını oluşturan aksiyomlar kümesi) nesnesi olabilir; ama kendi aksiyomları olmayabilir ve onun ele alınışı yalnızca diğer aksiyomların bir sonucu olabilir; nihayetinde alanın dışında kalabilir, sınırsızca evrilebilir ve sistemde "vahşi" çeşitlenme durumunda bırakılabilir. Kapitalizmde sürekli aksiyom ekleme eğilimi vardır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, dünya çapındaki krizin ve Rus Devrimi'nin birleşik etkisi kapitalizmi işçi sınıfı, istihdam, sendikal örgütlenme, toplumsal kurumlar, devletin rolü, dış pazar ve iç pazarla ilgili aksiyomları çoğaltmaya ve yenilerini icat etmeye zorlamıştır. Keynes ekonomisi ve *New Deal* aksiyom laboratuvarlarıydı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra aksiyomların yeni yaratımlarına örnekler şunlardır: Marshall Planı, yardım ve kredi biçimleri, para sistemindeki dönüşümler. Aksiyomlar yalnızca genişleme veya toparlanma dönemlerinde çoğalmaz. Devletlerle ilgili olarak aksiyomatiği çeşitlendiren şey dış pazarla iç pazar arasındaki ayrım ve ilişkidir. Özellikle, dış piyasanın gerekliliklerleriyle rekabet eden bütünleşik bir iç piyasa organize edildiğinde aksiyomların çoğalması söz konusudur. Gençler için, yaşlılar için, kadınlar için, vb. aksiyomlar vardır. Çok genel bir devlet kutbu olarak "sosyal demokrasiyi" yatırım alanları ve kâr kaynaklarıyla ilişkili olarak bu ekleme, aksiyom icat etme eğilimiyle tanımlayabiliriz: Mesele özgürlük ya da kısıtlama, merkeziyetçilik ya da âdem-i merkeziyetçilik değil, akışların nasıl kontrol edildiğidir. Burada akışlar, yol gösterici aksiyomların çoğaltılmasıyla kontrol altına alınır. Karşıt eğilim de bir o kadar kapitalizmin parçasıdır: geri çekilme, aksiyomları çıkarma eğilimi. Baskın akışları düzenleyen çok az sayıda aksiyoma geri dönülür, diğer akışlara sonuçlardan türetilen bir statü verilir (aksiyomlardan çıkan "teoremler" tarafından sabitlenen bir statü) veya tam tersine devlet iktidarının acımasız müdahalesini dışlamayan vahşi bir durumda bırakılır. Aksiyomların sayısını kısıtlamaya yönelik bu eğilimi somutlaştıran ve dış sektörün özel olarak teşvik edilmesi, yabancı sermayeye başvurulması, hammadde veya gıda ihracatına yönelik bir sanayinin geliştirilmesi, iç pazarın çökertilmesi yoluyla işleyen devlet kutbu "totalitarizm"dir. Totaliter devlet azami devlet değil, Virilio'nun formülüne göre anarko-kapitalizmin *asgari devleti*dir (bkz. Şili). Son kertede, bir tek dış sektör dengesi, rezerv seviyesi ve enflasyon oranına dair aksiyomlar korunur; "nüfus artık verili değildir, bir sonuç haline gelmiştir"; vahşi evrimlere gelince, bunlar diğer şeylerin yanı sıra istihdamdaki değişimlerde, kırsal göç, kentleşme-gecekondulaşma, vb. fenomenlerinde kendilerini gösterirler.

Faşizmin ("nasyonal sosyalizm"in) durumuysa totalitarizmden farklıdır. Zira iç pazarın ezilmesi ve aksiyomların azaltılması totaliter kutupla örtüşür. Bununla birlikte, dış sektörün teşviki hiçbir şekilde dış sermayeye ve ihracat sanayisine başvurularak olmaz, totalitarizme yabancı bir yayılmacılığa ve özerk bir sermaye üretimine yol açan savaş ekonomisi yoluyla olur. İç pazara gelince, bu özgül bir *Ersatz* üretimi tarafından gerçekleştirilir. Faşizm aynı zamanda aksiyomların çoğalmasını da içerir,

bu yüzden de sık sık Keynezyen ekonomiyle karşılaştırılmıştır. Oysa bu, faşizmi çok özel bir durum haline getiren kurgusal veya totolojik bir çoğalma, bir çıkarma yoluyla çoğalmadır.[57]

2. *Doygunluk.* — Sistemin doygunluğunun tersine-dönme noktasını işaret ettiğini söyleyerek iki ters eğilimi dağılıma sokabilir miyiz? Hayır, zira kendisi göreli olan daha çok doygunluktur. Eğer Marx kapitalizmin işleyişini bir aksiyomatik olarak gösterdiyse, bu her şeyden önce kâr oranının düşme eğilimi üzerine olan ünlü bölümdedir. Kapitalizm gerçekten de aksiyomatiktir çünkü içkin yasalardan başka yasası yoktur. Evrenin sınırlarıyla, kaynakların ve enerjinin aşırı sınırıyla karşı karşıya geldiğine inanmamızı ister. Ama yalnızca kendi sınırlarıyla (mevcut sermayenin periyodik değer kaybıyla) karşı karşıya gelir ve tek geri ittiği veya yerinden ettiği kendi sınırlarıdır (yüksek kâr oranlarına sahip yeni endüstrilerde yeni sermaye oluşumu). Bu, petrolün ve nükleer enerjinin hikâyesidir. Ve ikisini aynı anda yapar: Kapitalizm hem kendi sınırlarıyla karşı karşıya gelir hem de onları daha da ileri götürmek için yerlerinden eder. Aksiyomları sınırlandıran totaliter eğilimin sınırlarla yüzleşmeye, sosyal-demokratik eğiliminse sınırların yerinden edilmesine karşılık geldiği söylenebilir. Ama, biri olmadan diğeri olmaz, ya iki farklı ama birlikte-var-olan yerde ya da birbirini takip eden ama yakından bağlantılı uğraklarda, daima birbiriyle temas halinde ve hatta biri diğerinin içinde aynı aksiyomatiği oluştururlar. Bunun tipik bir örneği muğlak "totalitarizm-sosyal demokrasi" alternatifiyle bugünkü Brezilya'dır. Genel kural olarak, bir yerde ne kadar çok aksiyom çıkarılıp başka bir yere eklenirse, sınırlar o kadar hareketli hale gelir.

Aksiyomlar düzeyindeki mücadeleyi görmezden gelmek hata olacaktır. Kapitalizmde ya da onun devletlerinden birinde her aksiyomun bir "iyileşme" olduğu düşünülür. Ama bu gözden düşmüş iyileşme kavramı iyi bir kavram değildir. Kapitalist aksiyomatiğin sürekli olarak yeniden ayarlanması, yani eklemeler (yeni aksiyomların sözcelenmesi) ve geri çekmeler (özel aksiyomların yaratılması) hiçbir şekilde teknokrasiye özgü olmayan mücadelelerin nesnesidir. Gerçekten de işçi mücadeleleri şirketlerin özellikle türetilmiş önermeleri içeren çerçevesinden her yandan taşar.

---

57 Nazi ekonomisiyle ilgili en iyi analizlerden biri Jean-Pierre Faye'ın analizi gibi duruyor: *Langages totalitaires*, s. 664-676: Faye Nazizm'in tam da asgari devlet anlayışı, ekonominin devletleştirilmesini reddetmesi, ücretleri sıkıştırması ve büyük kamu işlerine düşmanlığı nedeniyle nasıl bir totalitarizm olduğunu; ama aynı zamanda, yerli sermayenin yaratılmasına, stratejik bir inşaya, bir silahlanma sanayisine nasıl yöneldiğini ve bunun onu sosyalist eğilimli bir ekonomiye rakip kıldığını, hatta bazen onunla karıştırdığını gösterir ("Myrdal'ın büyük ölçekli işler için savunduğu İsveç kredilerine benziyor gibi görünen, ama aslında ve en başından beri onun karşıtı olan bir şey, silahlanma ekonomisinin ve savaş ekonomisinin yazılması" ve "bayındırlık işleri müteahhidi" ile "ordu tedarikçisi" arasındaki karşılık gelen fark, s. 668, 674).

Mücadeleler doğrudan, devletin kamu harcamalarını yöneten aksiyomlarla, hatta şu ya da bu uluslararası kuruluşla ilgilidir (örneğin, çok uluslu bir firma bir ülkedeki fabrikasının tasfiyesini gönüllü olarak planlayabilir). O andan itibaren küresel bir işçi bürokrasisinin ya da teknokrasisinin bu sorunları devralması tehlikesi ancak yerel mücadeleler ulusal ve uluslararası aksiyomları doğrudan hedef aldığı ölçüde, tam da bunların içkinlik alanına girdiği noktada savuşturulabilir (bu açıdan kırsal dünyanın taşıdığı potansiyel). Canlı akışlarla onları kontrol ve karar merkezlerine tâbi kılan, onların şu ya da bu dilime karşılık gelmelerini sağlayan, kuantumlarını ölçen aksiyomlar arasında daima temel bir fark vardır. Ama hem totaliter indirgemelere karşı mücadele etmek hem de eklemeleri öngörmek ve hızlandırmak, yönlendirmek ve teknokratik sapkınlığı önlemek için canlı akışların ve bunların ortaya çıkardığı ve dayattığı sorunların baskısı aksiyomatik içinde uygulanmalıdır.

3. *Modeller, eş-biçimlilik.* — İlke olarak, tüm devletler eş-biçimlidir, yani tek ve aynı dış dünya piyasasına göre sermayenin gerçekleşme alanlarıdır. Ama ilk soru eş-biçimliliğin devletin homojenliği ya da hatta homojenleşmesi anlamına gelip gelmediği olacaktır. Bugünün Avrupa'sında adalet ve polis, karayolları trafik kanunları, malların dolaşımı, üretim maliyetleri, vb. ile ilgili olarak gördüğümüz gibi, yanıt evettir. Ama bu, yalnızca tek bir bütünleşik iç pazara doğru bir eğilim olduğu ölçüde doğrudur. Yoksa eş-biçimlilik hiçbir şekilde homojenlik anlamına gelmez: Üretim tarzı her defasında aynı olduğunda, totaliter ve sosyal demokrat devletler arasında eş-biçimlilik, ama aynı zamanda heterojenlik vardır. Bu konudaki genel kurallar şunlardır: *aksiyomatiklerin* tutarlılığı, *bütünü ya da birliği* sermaye tarafından bir "hak" ya da (piyasa için) bir üretim ilişkisi olarak tanımlanır; *aksiyomların ayrı ayrı bağımsızlığı* bu bütünle hiçbir şekilde çelişmez, ama kapitalist üretim tarzının bölümlerinden ve sektörlerinden gelir; *modellerin eş-biçimliliği* iki ekleme ve çıkarma kutbuyla, her durumda iç ve dış piyasanın dağılımına bağlıdır.

Ama bu yalnızca merkezi devletler için ve kapitalist üretim tarzı altında geçerli olan ilk çift-kutupluluktur. Batı-Doğu, kapitalist devletlerle bürokratik sosyalist devletler arasındaki ikinci bir çift-kutupluluk merkeze dayatılmıştır. Bu yeni ayrım bir öncekinin bazı özelliklerini taşısa da (sosyalist denilen devletlerin totaliter devletlere asimile olması), problem farklı bir şekilde ortaya konulur. Doğu ve Batı devletleri arasında belirli bir homojenleşme olduğunu göstermeye çalışan çok sayıdaki "yakınsama" teorisi pek de ikna edici değildir. Eş-biçimlilik bile buna uymaz: Yalnızca üretim tarzı kapitalist olmadığı için değil, üretim ilişkisi Sermaye olmadığı için de (bu daha çok Düzlem'dir) gerçek bir değişken-biçimlilik söz konusudur. Sosyalist devletler kapitalist aksiyomatiğin gerçekleştirilmesi için hâlâ birer modelse, bunun nedeni tek bir dış dünya pazarının varlığıdır; o, sonucu olduğu üretim ilişkilerinin ötesinde bile burada belirleyici etmen olarak kalır. Hatta sosyalist *bürokratik düzlem*in *sermayenin*

*düzlemi*yle ilişkili olarak bir tür parazit işlevi görmesi bile olasıdır; bu da "virüs" tipinde daha büyük bir yaratıcılığa tanıklık eder.

Son olarak, üçüncü temel çift-kutupluluksa merkez ve çevre (Kuzey-Güney) arasındadır. Aksiyomların ayrı ayrı bağımsızlığı sayesinde, Samir Amin'le birlikte çevrenin aksiyomlarının merkezinkilerle aynı olmadığını söyleyebiliriz.[58] Ve yine burada, aksiyomların farklılığı ve bağımsızlığı genel aksiyomatiğin tutarlılığını hiçbir şekilde tehlikeye atmaz. Aksine, merkezi kapitalizmin, en modern sanayisinin büyük bir bölümünü kurduğu, sermaye yatırmakla yetinmeyip kendisine sermaye sağlayan Üçüncü Dünya'nın oluşturduğu bu çevreye gereksinimi vardır. Elbette, Üçüncü Dünya devletlerinin bağımlılığı sorunu açıktır, ama en önemli soru bu değildir (eski tip sömürgecilikten miras kalmış bir sorudur bu). Aksiyomların bağımsızlığının bile hiçbir zaman devletlerin bağımsızlığını garanti etmediği, aksine uluslararası bir iş bölümü sağladığı açıktır. Buradaki en önemli soru yine dünya aksiyomatiğiyle ilişkili eş-biçimlilik sorusudur. Amerika Birleşik Devletleri ile Güney Amerika'nın en kanlı tiranlıkları arasında (ya da Fransa, İngiltere, Almanya Federal Cumhuriyeti ile bazı Afrika devletleri arasında) büyük ölçüde eş-biçimlilik vardır. Bununla birlikte, merkezi devletlerle üçüncü dünya devletleri arasındaki merkez-çevre çift-kutupluluğu önceki iki çift-kutupluluğun ayırt edici özelliklerini alabilir, ama aynı zamanda bunlardan kaçar ve başka problemler ortaya koyar. Üçüncü Dünya'nın büyük bir bölümünde genel üretim ilişkisi sermaye olabilir ve hatta Üçüncü Dünya'nın tamamında, toplumsallaştırılmış sektör bu ilişkiden faydalanabilir ve bu durumda onu kendi hesabına devralabilir. Ama üretim tarzı yalnızca arkaik ya da geçişken denilen biçimlerde değil, en üretken ve yüksek düzeyde sanayileşmiş sektörlerde de kapitalist olmak zorunda değildir. Bu yüzden, dünya aksiyomatiğine dahil olan üçüncü bir durum söz konusudur: Bu, sermaye bir üretim ilişkisi olarak, ama kapitalist olmayan üretim biçimlerinde etkide bulunduğunda ortaya çıkar. Bu durumda Üçüncü Dünya devletlerinin merkezdeki devletlere göre çok-biçimli olduğundan söz edilebilir. Ve bu, aksiyomatiğin en az diğerleri kadar zorunlu olan bir boyutudur: Hatta çok daha zorunludur, zira sosyalist denilen devletlerin değişken-biçimliliği onu iyi kötü sindiren kapitalizme dayatılmıştır, oysa Üçüncü Dünya devletlerinin çok-biçimliliği sömürgeleştirmenin yerine geçen bir aksiyom olarak merkez tarafından kısmen organize edilmiştir.

Her defasında, bir dünya aksiyomatiğini gerçekleştirmeye yönelik modellerin harfiyen ne olduğu sorusuna geliyoruz: merkez devletlerdeki modellerin ilkesel olarak *eş-biçimliliği;* bürokratik sosyalist devletin dayattığı *değişken-biçimlilik;* Üçüncü Dünya devletlerinin organize ettiği *çok-biçimlilik.* Burada da halk hareketlerinin tüm bu

---

58 Çevre aksiyomlarının eleştirisinin listesi için bkz. Samir Amin, *L'accumulation à l'échelle mondiale*, s. 373-376.

içkinlik alanına dahil edilmesinin önceden mahkûm edildiğine inanmak ve bir uçta demokratik, sosyal demokrat ya da sosyalist olan "iyi" devletler olduğunu ya da tam tersine tüm devletlerin eşit ve homojen olduğunu varsaymak saçma olacaktır.

4. *Güç*. — Aksiyomatiğin ele aldığı güçten, yani model olarak hizmet ettiği kümelerin gücünden daha üstün bir güç çıkarttığını varsayalım. Bu, aksiyomatikle bağlantılı ve yine de onu aşan bir süreklilik gücü gibidir. Bu gücü birbiriyle süreklilik içinde olan askeri, endüstriyel ve finansal teknolojik komplekslerde somutlaşan bir yıkım ve savaş gücü olarak hemen tanırız. Bir yandan, savaş açıkça kapitalizmin hareketiyle aynı hareketi izler: Hakeza sabit sermaye orantılı olarak büyüdükçe, savaş da giderek daha fazla "malzeme savaşı" haline gelir; bu savaşta insan artık özneleştirerek-tâbi-kılmanın değişken sermayesini bile temsil etmez, makinesel köleleştirmenin saf bir öğesini temsil eder. Öte yandan ve hepsinden önemlisi, sabit sermayenin aksiyomatikteki artan önemi mevcut sermayenin değer kaybının ve yeni sermayenin oluşumunun artık komplekslerde somutlaşan bir savaş makinesinden zorunlu olarak geçen bir ritim ve büyüklük kazandığı anlamına gelir: Bu makine dünyanın, deniz ve gezegen kaynaklarının sömürülmesinin gerektirdiği yeniden dağılımına etkin bir şekilde katılır. Aksiyomatiğin "sınırlarının" taşınmasına her defasında eşlik eden sürekli bir güç "eşiği" vardır; sanki savaş gücü sistemin doygunluğunu sürekli aşıyor ve onu koşullandırıyordur.

Merkezi devletler arasındaki klasik (ve çevrenin sömürgeleştirilmesine dayalı) çatışmalar Batı ile Doğu, Kuzey ile Güney arasında birbirini kesen ve bütünü kapsayan iki büyük çatışma hattıyla birleşmiş ya da daha doğrusu ikame edilmiştir. Ama Batı ve Doğu'nun aşırı silahlanması yerel savaşların gerçekliğini olduğu gibi sürdürmekle ve onlara yeni bir kuvvet ve yeni paylar vermekle kalmaz; iki büyük eksen boyunca doğrudan bir çatışmanın doğuracağı "kıyamet" olasılığını kurmakla kalmaz; aynı zamanda savaş makinesi endüstriyel, politik, hukuki, vb. ek bir özgül anlam kazanıyor gibi durur. Devletlerin kendi tarihleri boyunca savaş makinesini sürekli kendilerine mal ettikleri doğrudur; aynı zamanda savaş hazırlanışında ve yürütülüşünde, az ya da çok "sınırlı" bir savaş olarak makinenin tek nesnesi haline gelir. Hedefe gelince, bu, devletlerin politik hedefi olarak kalmıştır. Savaşı "topyekûn" bir savaş haline getirme eğiliminde olan farklı etmenler ve özellikle de faşist etmen hareketin tersine dönmesinin başlangıcına işaret eder: Sanki devletler uzun bir kendine mal etme döneminden sonra, birbirlerine karşı yürüttükleri savaş üzerinden özerk bir savaş makinesini yeniden kuruyorlardır. Ama serbest bırakılmış ya da zincirlerinden boşanmış bu savaş makinesi, nesnesi olarak edim halindeki savaşı, topyekûn ve sınırsız hale gelen savaşı almaya devam eder. Tüm faşist ekonomi bir savaş ekonomisi haline gelir, ama savaş ekonomisi nesne olarak hâlâ topyekûn savaşa gereksinim duyar. Bu andan itibaren faşist savaş, Clausewitz'in ifadesiyle, "politikanın başka araçlarla devamı" olarak kalır,

her ne kadar bu diğer araçlar çok özel olsa da, bir başka deyişle politik amaç nesneyle çelişkiye girse de (Virilio'nun faşist devletin totaliter bir devletten çok "intihara meyilli" bir devlet olduğu fikri buradan gelir). Savaş makinesinin otomatikleşmesinin, sonra da otomasyonunun gerçek etkisini göstermesi ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra olmuştur. Savaş makinesi onu kateden yeni çatışkılar dikkate alındığında, artık savaşı tek nesnesi olmaktan çıkarmış, barışı, politikayı, dünya düzenini, kısacası hedefi nesnesi haline getirmiştir. Clausewitz'in formülünün tersine çevrilmesi burada ortaya çıkar: Savaşın devamı haline gelen politikadır, *topyekûn savaşın sınırsız maddi sürecini teknik olarak serbest bırakan barıştır*. Savaş savaş makinesinin maddileşmesi olmaktan çıkar, *kendisi maddileşmiş savaş haline gelen savaş makinesidir*. Bu anlamda artık faşizme gereksinim kalmamıştır. Faşistler yalnızca öncü çocuklardır ve hayatta kalmanın mutlak barışı, topyekûn savaşın başarısız olduğu yerde başarılı olmuştur. Zaten üçüncü dünya savaşının içindeyizdir. Savaş makinesi "dünya-ekonomisini" çevreleyen sürekliliğin gücü olarak tüm aksiyomatiklerin üzerinde hüküm sürmüş ve evrenin tüm parçalarıyla temasa geçmiştir. Dünya bir kez daha, kendi parçalarıyla karşıtlık halinde olsa bile tek ve aynı savaş makinesinin hüküm sürdüğü pürüzsüz bir uzay (deniz, hava, atmosfer) haline gelmiştir. Savaşlar barışın parçaları haline gelmiştir. Dahası, devletler artık savaş makinesini kendilerine mal etmiyor, kendilerinin yalnızca parçası oldukları bir savaş makinesini yeniden oluşturuyorlardır.

Kıyametçi ya da binyılcı bir anlayış geliştiren yazarlardan olan Paul Virilio beş önemli noktanın altını çizer: Savaş makinesi nasıl yeni nesnesini terörün ya da caydırmanın mutlak barışında bulur; tekno-bilimsel bir "sermayeleşmeyi" nasıl işletir; bu savaş makinesi onun bize şantaj yaparmışçasına vaat ettiği olası savaş açısından değil, tam tersine zaten teşvik ettiği ve kurmuş olduğu çok özel gerçek barış açısından nasıl da korkunçtur; bu savaş makinesinin artık nitelendirilmiş bir düşmana nasıl gereksinimi yoktur, aksiyomatiğin gereklerine uygun olarak, iç veya dış (birey, grup, sınıf, halk, olay, dünya) "herhangi bir düşmana" karşı nasıl uygulanır; maddileşmiş savaş, organize güvensizlik veya programlanmış, dağıtılmış, molekülerleşmiş felaket olarak yeni bir güvenlik anlayışı nasıl ortaya çıkar.[59]

---

59 Paul Virilio, *L'insécurité du territoire; Vitesse et politique* [*Hız ve Politika*]; *Défense populaire et luttes écologiques:* Savaş makinesi tam olarak faşizmin ve topyekûn savaşın ötesinde, nükleer caydırıcılığın tehditkâr barışında tam nesnesini bulur. Clausewitz'in formülünün tersine çevrilmesinin somut bir anlam kazandığı yer burasıdır, aynı zamanda politik devlet zayıflama eğilimindedir ve savaş makinesi azami sivil işlevleri devralır ("tüm sivil toplumu askeri güvenlik rejimi altına sokmak", "halkları ikamet edenler olma niteliklerinden soyarak gezegensel habitatın tamamını etkisiz kılmak", "savaş zamanı ile barış zamanı arasındaki ayrımı silmek [...]": bkz. medyanın bu konudaki rolü). Basit bir örnek vermek gerekirse, bazı Avrupa polis güçleri "gördükleri yerde ateş etme" hakkını talep ettiklerinde, devlet aygıtının bir dişlisi olmaktan çıkıp bir savaş makinesinin parçası haline gelirler.

5. *İçerilen orta*.[60] — Kapitalist aksiyomatiğin bir merkeze gereksinim duyduğunu ve bu merkezin uzun bir tarihsel sürecin ardından Kuzey'de oluştuğunu kimse Braudel'den daha iyi göstermemiştir: "Ama ağ yeterince sıkı dokunmuş ilmeklerden oluştuğunda, değiştokuş merkezi bir bölgeye hayat verecek kadar düzenli ve hacimli olduğunda bir dünya-ekonomisi meydana gelebilir."[61] Bu bağlamda, birçok yazar Kuzey-Güney, merkez-çevre ekseninin günümüzde Batı-Doğu ekseninden daha önemli olduğunu ve hatta esas olarak onu belirlediğini düşünmektedir. Bu, Giscard d'Estaing tarafından ele alınıp geliştirilen ortak bir tezde ifadesini bulur: Aşırı silahlanma dengesinden başlayarak, Batı ile Doğu arasında merkezde ne kadar denge sağlanırsa, Kuzey'den Güney'e doğru işler o kadar dengesizleşir ya da "istikrarsızlaşır" ve merkezi dengeyi bozar. Bu formüllerde Güney'in Üçüncü Dünya'yı ya da çevreyi tanımlayan soyut bir terim olduğu ve hatta merkezin içinde Güneyler ya da Üçüncü Dünyalar olduğu açıktır. Bu istikrarsızlaşmanın tesadüfi olmadığı, kapitalizmin aksiyomlarının ve özellikle de işleyişi için vazgeçilmez olan *eşitsiz değişim* aksiyomunun (teorematik) bir sonucu olduğu da açıktır. Dolayısıyla bu formül başka koşullar altında arkaik imparatorluklar için zaten geçerli olan en eski formülün modern versiyonudur. Arkaik imparatorluk akışları ne kadar üst-kodlarsa, kendisine karşı dönen ve kendisini değiştirmeye zorlayan kodsuzlaşmış akışları da o kadar fazla kışkırtır. Kodsuzlaşmış akışlar merkezi bir aksiyomatiğe ne kadar fazla girerse, bunlar o kadar çok çevreye kaçma ve aksiyomatiğin çözemediği veya kontrol edemediği problemler oluşturma eğilimindedir (hatta bu çevreye özel aksiyomlar eklediği olur).

Dünya ekonomisinin veya aksiyomatiğinin temsilcilerine eziyet eden dört ana akış şunlardır: madde-enerji akışı, nüfus akışı, gıda akışı ve kentsel akış. Durum içinden çıkılmaz görünür, çünkü aksiyomatik sürekli bu problemler kümesini yaratırken, aynı zamanda, hem de çoğaltılmış olan aksiyomları problemleri çözecek araçlardan (örneğin, dünyayı beslemeyi olanaklı kılacak dolaşım ve dağıtım) yoksun kılar. Üçüncü Dünya'ya uyarlanmış bir sosyal demokrasi bile bütün bir sefil nüfusu bir iç pazara dahil etmeyi değil, dahil edilebilir öğeleri seçecek sınıfsal kırılmayı yaratmayı amaçlar.

---

60 Bu bölümde kapitalist merkez olarak Kuzey ile sömürülen çevre olarak Güney karşıtlığının dışında kalan Üçüncü Dünya'nın statüsü ele alınıyor. Bu bakımdan, bu bölümün başlığı olan "*tiers inclu*" ifadesindeki "*tiers*" terimi bu üçüncü dünyaya bir göndermedir. Öte yandan, aynı ifade klasik mantıkta iki önermeden birinin doğru olmak zorunda olmasını ifade eden ve Türkçede yer yer "üçüncü halin olanaksızlığı" olarak karşılanan "*tiers exclu*" (dışlanan orta) ifadesinin karşıtı olarak ele alınır. Burada Deleuze ve Guattari Kuzey-Güney, merkez-çevre gibi ikiliklerin ötesine geçen bir mantık arayışındadırlar. Bu yüzden, "içerilen orta" karşılığını tercih ediyoruz. *(ç.n.)*

61 Braudel bu ağırlık merkezinin Avrupa'nın kuzeyinde, ancak 9. ve 10. yüzyıllardan itibaren Avrupa'nın Kuzey ve Güney alanlarını birbiriyle rekabet ettiren ya da yarıştıran hareketlerin sonunda nasıl oluşacağını gösterir (bu problem kent biçimi ve devlet biçimi problemiyle karışmaz, ama onu keser). Bkz. "Naissance d'une économie-monde", *Urbi*, I, Eylül 1979.

Ve merkezdeki devletler yalnızca üçüncü dünyayla uğraşmak zorunda kalmazlar, yalnızca dışsal bir üçüncü dünyaya sahip değillerdir, aynı zamanda içlerinde yükselen ve onları içeriden çalışan içsel üçüncü dünyalar da vardır. Hatta bazı açılardan, çevre ve merkezin kendi belirlenimlerini değiştokuş ettiği söylenebilir: merkezin yersizyurtsuzlaşması, yeryurtsal ve ulusal topluluklardan kopması, çevresel oluşumların gerçek yatırım merkezleri haline gelmesi, merkezi oluşumlarınsa çevreselleşmesi. Samir Amin'in tezleri böylece hem daha güçlü hem de göreli hale getirilmiş olur. Dünya aksiyomatiği yüksek sanayiyi ve yüksek sanayileşmiş tarımı çevreye yerleştirdikçe, sanayi-sonrası denilen etkinlikleri (otomasyon, elektronik, bilişim, uzayın fethi, aşırı silahlanma...) geçici olarak merkeze tahsis ettikçe, az gelişmiş çevresel bölgeleri, içsel üçüncü dünyaları, içsel Güneyleri de o kadar merkeze yerleştirir. Nüfusun "kitleleri" güvencesiz çalışmaya (taşeronluk, geçici veya kayıtdışı işçilik) terk edilmiştir ve geçimleri resmi olarak yalnızca devlet ödenekleri ve güvencesiz ücretlerle sağlanmaktadır. Negri gibi düşünürler İtalya örneğinden hareketle, giderek artan bir şekilde öğrencileri *emarginat*'larla[62] birleştirme eğiliminde olan bu içsel marjı teorileştirdiler.[63] Bu fenomenler yeni makinesel köleleştirme ile klasik özneleştirerek-tâbi-kılma arasındaki farkı doğrular. Zira özneleştirerek-tâbi-kılma emeğe dayalı olmaya devam eder ve mülkiyet-emek, burjuvazi-proletarya gibi iki-kutuplu bir organizasyona gönderir. Oysa sabit sermayenin getirdiği kölelik ve merkezi tahakküm altında emek iki yönde parçalara ayrılıyor gibi durur: Artık iş doğrultusunda bile gitmeyen yeğin bir artı-iş ve güvencesiz ve yüzer-gezer hale gelen uzanımlı bir iş. İstihdam aksiyomlarını terk etmeye dönük totaliter eğilim ve statüleri çoğaltmaya dönük sosyal demokrat eğilim burada birleştirilebilir, ama amaç her ikisinde de sınıfsal kırılmaları işletmektir. Aksiyomatikle onun kontrol edemediği akışlar arasındaki karşıtlık daha da vurgulu hale gelir.

6. *Azınlıklar.* — Çağımız azınlıklar çağı haline geliyor. Azınlıkların ille de sayılarının azlığıyla değil, oluşları ya da yüzer-gezerlikleriyle, yani onları bir artık çoğunluk

---

62 *Emarginati* (dışlanmış anlamındaki *emarginato* sözcüğünün çoğulu) ekonomik ve toplumsal olarak dışlanmış tüm kesimleri kapsamak için kullanılan bir terimdir. İtalya'da 70'li yılların ortalarından itibaren özellikle otonomcu gruplar ve *operaismo* hareketiyle birlikte, bu gruplar işçi sınıfıyla yakınlaşmış ve toplumsal hareketlerin önemli bir öznesi haline gelmiştir. *(ç.n.)*

63 Tronti'den (*Ouvriers et Capital*, Bourgois) [Türkçesi: Tronti, *İşçiler ve Sermaye*, Eyüp Eser (çev.), Otonom Yayıncılık, 2021] başlayarak İtalyan otonomculuğu ve Antonio Negri ile birlikte yeni çalışma biçimlerini ve çalışmaya karşı mücadeleyi analiz etmek üzere Marksist bir araştırma hareketi oluşmuştur. Bu aynı zamanda: 1) bunun kapitalizmin tesadüfi ya da "marjinal" bir fenomeni olmadığını, sermayenin bileşimi (sabit sermayenin orantılı büyümesi) için gerekli olduğunu; 2) ama aynı zamanda bu fenomenin işçi, halk, etnik gruplar, dünya çapında ve her alanda yeni bir mücadele türüne yol açtığını gösterme meselesiydi. Bkz. Antonio Negri, muhtelif yerler ve özellikle *Marx au-delà de Marx;* K. H. Roth, *L'autre mouvement ouvrier en Allemagne*, Bourgois; ve Yann Moulier, Alain ve Danièle Guillerm, Benjamin Coriat gibi kişilerin Fransa'daki güncel çalışmaları.

("Ulysses ya da günümüzün ortalama Avrupalısı, kent sakini" ya da Yann Moulier'nin dediği gibi "otuz beş yaş üstü milli, nitelikli, erkek işçi") oluşturan şu ya da bu aksiyomdan ayıran mesafeyle tanımlandığını çeşitli vesilelerle gördük. Bir azınlık çok az sayıda olabilir; ama aynı zamanda en büyük sayıda da olabilir ve mutlak, belirsiz bir çoğunluk oluşturabilir. Yazarlar, hatta solda diyebileceğimiz bazı yazarlar bile, büyük kapitalist alarm çığlığını yinelediğinde olan budur: Yirmi yıl içinde "beyazlar" dünya nüfusunun yalnızca %12'sini oluşturacak... Çoğunluğun değişeceğini ya da zaten değişmiş olduğunu söylemekle yetinmezler, bir de çoğalan ve sayılamaz hale gelen bir azınlığın, çoğunluğu kendi kavramı içinde, yani bir aksiyom olarak yok etme riskiyle karşı karşıya olduğunu söylerler. Ve gerçekten de şu tuhaf beyaz-olmayan kavramı sayılabilir bir küme oluşturmaz. Dolayısıyla bir azınlığı tanımlayan şey sayı değil, sayıyla olan içsel ilişkilerdir. Bir azınlık çok sayıda, hatta sonsuz sayıda olabilir; hakeza bir çoğunluk da öyle. Onları ayıran şey, çoğunluk durumunda sayıyla olan içsel ilişkinin sonlu ya da sonsuz ama daima sayılabilir bir küme oluşturması, azınlığınsa öğelerinin sayısı ne olursa olsun sayılamayan bir küme olarak tanımlanmasıdır. Sayılamaz olanı karakterize eden şey ne küme ne de öğelerdir; daha çok öğeler arasında, kümeler arasında meydana gelen ve ikisine de ait olmayan, ikisinden de kaçan ve bir kaçış çizgisi oluşturan *bağlantıdır*, "ve"dir. Aksiyomatik yalnızca sayılabilir kümeleri, hatta sonsuz olanları ele alırken, azınlıklar bu sayılamayan, aksiyomatikleştirilemeyen "bulanık" kümeleri, kısacası bu "kitleleri", bu kaçış ya da akış çokluklarını oluşturur.

İster çevredeki beyaz-olmayanların sonsuz kümesi olsun, isterse Baskların, Korsikalıların, vb. azaltılmış kümesi olsun, her yerde küresel bir hareketin koşullarını görüyoruz: Azınlıklar ulus-devletlerin kontrol etmekle ve boğmakla yükümlü oldukları "milliyetçi" fenomenleri yeniden yaratıyorlar. Bürokratik sosyalist kesim de bu hareketlerden kesinlikle muaf değildir ve Amalrik'in dediği gibi, bu hareketleri SSCB'de çalışan azınlıklar üzerinden soyutlarsak, muhalifler bir hiçtir ya da uluslararası politikada sadece piyon görevi görürler. Azınlıkların aksiyomatik olarak ve piyasa açısından yaşayabilir devletler kurmaktan aciz olmaları pek de önemli değildir, çünkü uzun vadede kapitalist ekonomiden geçmeyen bileşimleri devlet biçiminden daha fazla teşvik ederler. Devletlerin ya da aksiyomatiğin buna yanıtı elbette azınlıklara bölgesel, federal ya da yasal özerklik vermek, kısacası aksiyomlar eklemek olabilir. Ama problem tam da bu değildir: Bu işlem yalnızca azınlıkları sayılabilir kümelere ya da alt-kümelere çevirmekten ibarettir, bunlar da öğeler olarak çoğunluğa girer, çoğunluk içinde sayılabilirler. Aynısı kadınların, gençlerin, güvencesiz çalışanların..., vb. statüsü için de geçerlidir. Kriz ve kan durumunda, beyaz dünyayı sarı bir merkezin çevresi haline getirecek daha radikal bir tersine dönüşü düşünmek bile olanaklıdır; bu kuşkusuz tümüyle farklı bir aksiyomatik olurdu. Ama biz başka bir şeyden söz ediyoruz, belki de çözümü bile olmayan bir şeyden: Kadınlar, erkek-olmayanlar, bir azınlık olarak, bir akış ya da sayılamayan bir küme olarak, çoğunluğun, yani sonlu sayılabilir

bir kümenin öğeleri haline gelerek hiçbir uygun ifade edinmezler. Beyaz-olmayanlar yeni bir çoğunluk, sarı, siyah, sonsuzca sayılabilir küme haline gelerek uygun bir ifade edinmezler. Tek bir üyeden oluşsa bile, sayılamayanın gücünü iddia etmek azınlığın özelliğidir. Bu, çoklukların formülüdür. Evrensel bir figür olarak azınlık ya da herkes/her şey oluş [*devenir tout le monde*]. Kadın: İster erkek ister kadın olalım hepimizin kadın-oluşa girmesi gerekir. Beyaz-olmayan: İster beyaz ister sarı ister siyah olalım, hepimizin beyaz-olmayan-oluşa girmesi gerekir.

Burada da yine, bu, aksiyomlar düzeyindeki mücadelenin önemsiz olduğu anlamına gelmez; tam tersine belirleyicidir (en farklı düzeylerde, kadınların oy, kürtaj, istihdam için mücadelesinde; bölgelerin özerklik mücadelesinde; Üçüncü Dünya'nın mücadelesinde; Doğu veya Batı bölgelerinde ezilen kitlelerin ve azınlıkların mücadelesinde...). Ama daima bu mücadelelerin bir başka mücadelenin, birlikte-var-olan bir mücadelenin göstergesi olduğunu gösteren bir im vardır. Bir talep ne kadar mütevazı olursa olsun, insanlar kendi problemlerini ortaya koymayı ve en azından bunların daha genel bir çözüm edinebileceği tikel koşulları belirlemeyi talep ettiklerinde (yenilikçi bir biçim olarak *Tikel*'e tutunarak) daima aksiyomatiğin kaldıramayacağı bir nokta ortaya çıkar. Aynı hikâyenin tekrarlanması insanı her zaman hayrete düşürüyor: Başlangıçta azınlıkların iddialarının alçakgönüllülüğü aksiyomatiğin en ufak bir problemi çözmedeki acizliğiyle birleşir. Kısacası, aksiyomlar üzerindeki mücadele iki tür önerme arasındaki, akış önermeleriyle aksiyom önermeleri arasındaki uçurumu dışavurduğu ve genişlettiği ölçüde daha da önemlidir. Azınlıkların gücü çoğunluk sistemine girme ve kendilerini dayatma, hatta çoğunluğun zorunlu olarak totolojik olan ölçütünü altüst etme kapasiteleriyle ölçülmez; sonsuz, altüst edilmiş ya da değiştirilmiş bile olsa, hatta yeni aksiyomlar ve daha da ötesi yeni bir aksiyomatik içerse bile sayılabilir kümelerin kuvvetine karşı, ne kadar küçük olursa olsun, sayılamaz kümelerin kuvvetini ileri sürme kapasiteleriyle ölçülürler. Sorun anarşi ya da organizasyon, hatta merkeziyetçilik ya da âdem-i merkeziyetçilik sorunu değil, sayılabilir kümeler aksiyomatiğine karşı sayılamaz kümeleri ilgilendiren problemlerin hesaplanması ya da kavramsallaştırılması sorunudur. Bu hesaplamanın bileşimleri, organizasyonları, hatta merkezileşmeleri olabilir, ama o ne devletler ne de aksiyomatik süreç üzerinden işler; o, azınlıkların bir oluşuyla işler.

7. *Karar verilemez önermeler.* — Aksiyomatiğin kendisinin sayılamayan sonsuz bir kümenin gücünü serbest bıraktığı yönünde itirazda bulunulabilir: Bu tam da savaş makinesinin gücüdür. Bununla birlikte, savaş makinesini, savuşturması beklenen mutlak savaşı tetiklemeksizin azınlıkların genel "ele alınışında" kullanmak zor görünüyor. Savaş makinesinin, her defasında "herhangi bir düşman"ın (bireyler, gruplar, halklar...) doğasına göre saldırılarını veya hamlelerini derecelendirebilmesini sağlayan niceliksel ve niteliksel süreçler, minyatürleştirmeler ve uyarlamalar

oluşturduğunu gördük. Ama bu koşullar altında kapitalist aksiyomatik savaş makinesinin yok etmeye çalıştığı şeyi sürekli üretir ve yeniden üretir. Kıtlık organizasyonu bile açları öldürdüğü kadar çoğaltır. "Sosyalist" kesimin kendini korkunç bir şekilde ayırt ettiği *kampların* organizasyonu bile gücün hayalini kurduğu radikal çözümü sağlamaz. Bir azınlığın yok edilmesi o azınlığın başka bir azınlığı doğurmasına yol açar. Katliamların sürekliliğine rağmen, Üçüncü Dünya'da bile bir halkı veya grubu aksiyomatik öğelerle yeterince bağlantı kurduğu andan itibaren tasfiye etmek görece zordur. Yine başka açılardan, yeni kaynaklarla (deniz petrolü, metalik nodüller, gıda malzemeleri) ilişkili olarak sermayenin yeniden biçimlendirilmesinden ibaret olan ekonominin gelecekteki sorunlarının dünya savaş makinesini harekete geçirecek ve onun parçalarını yeni hedefler üzerinde karşıtlaştıracak şekilde dünyanın yeniden dağılımını gerektirmeyeceği tahmin edilebilir; aynı zamanda muhtemelen ilgili bölgelerle ilişkili olarak azınlık kümelerinin oluşumuna veya yeniden biçimlenmesine tanıklık edeceğiz.

Genel olarak azınlıklar aksiyomlar, statüler, özerklikler, bağımsızlıklarla bile entegrasyon yoluyla sorunlarına çözüm bulamazlar. Taktikleri mutlaka buralardan geçer. Fakat eğer devrimciyseler, bunun nedeni dünya aksiyomatiğine meydan okuyan daha derin bir hareket taşımalarıdır. Azınlığın, tikelliğin gücü kendi figürünü ya da evrensel bilincini proleterde bulur. Ama işçi sınıfı kendisini kazanılmış bir statüyle, hatta teorik olarak fethedilmiş bir devletle tanımladığı sürece, yalnızca "sermaye" olarak, sermayenin bir parçası (değişken sermaye) olarak ortaya çıkar ve *sermayenin düzlemi*nden çıkamaz. Düzlem en fazla bürokratik bir hal alır. Öte yandan, bir kitle sermayenin düzleminden çıkarak, sürekli ondan çıkmaya devam ederek durmaksızın devrimci hale gelir ve sayılabilir kümelerin baskın dengesini yok eder.[64] Bir amazon devletinin, bir kadınlar devletinin ya da bir güvencesiz işçiler devletinin, bir "reddiye" devletinin nasıl bir şey olduğunu görmekte zorlanıyoruz. Eğer azınlıklar kültürel, politik ve ekonomik olarak yaşayabilir devletler oluşturamıyorlarsa, bunun nedeni devlet biçiminin ne sermayenin aksiyomatiğine ne de buna karşılık gelen kültüre uygun olmasıdır. Kapitalizm çoğu zaman, tam da azınlıkları ezmek için, yaşayamaz durumdaki devletleri kendi gereksinimlerine göre korumuş ve organize etmiştir. Dolayısıyla azınlıklar sorunu daha çok kapitalizmi yıkma, sosyalizmi yeniden tanımlama, dünya savaş makinesine karşı başka araçlarla karşılık verebilecek bir savaş makinesi oluşturma sorunudur.

---

64 Bu, Tronti'nin "kitle işçisi" ve işle ilişkiye dair yeni kavrayışları belirleyen temel tezlerinden biridir: "İşçi sınıfı sermayeye karşı savaşmak için sermaye olarak kendisine karşı savaşmalıdır; bu, işçiler için değil kapitalistler için çelişkinin en üst aşamasıdır. (...) Sermaye düzlemi artık *toplumsal bir gelişme* olarak değil, *devrimci bir süreç* olarak geriye doğru işlemeye başlar." Bkz. *Ouvriers et capital*, s. 322 [*İşçiler ve Sermaye*, s. 342]; ve Negri'nin *Devlet Düzleminin Krizi* olarak adlandırdığı şey [*Crisi dello Stato-plano*, Feltrinelli, Milano, 1974].

Eğer imha ve entegrasyon gibi iki çözüm pek olanaklı görünmüyorsa, bunun nedeni kapitalizmin en derin yasasıdır: Kapitalizm sürekli kendi sınırlarını belirler ve geri iter, ama bunu da ancak her yönde aksiyomatiğinden kaçan çok sayıda akışa yol açarak yapar. *Ona model olarak hizmet eden sayılabilir kümelerde kendisini gerçekleştirirken, aynı hamleyle, bu modelleri kateden ve bozan sayılamaz kümeleri oluşturur.* Kodsuzlaşmış ve yersizyurtsuzlaşmış akışların "bağlanması"nı işletirken, akışlar da yine daha ileri gider, onları yeniden-yerliyurtlulaştıran modeller olarak bağlayan aksiyomatikten kaçar ve yeni bir Toprak çizen, hedefi artık ne imha savaşı ne genelleşmiş terör barışı değil, devrimci hareket olan bir savaş makinesi oluşturan "bağlantılar"a girme eğilimi gösterirler (akışların bağlantısı, sayılamayan kümelerin bileşimi, herkesin [her şeyin] azınlık-oluşu). Bu bir dağılma ya da parçalara ayrılma değildir: Aksine burada *sermayenin organizasyon ve gelişme düzlemi ya da bürokratik sosyalist düzlemle bir tutarlılık düzlemi arasında karşıtlık buluruz.* Bir inşacılık, bir "diyagramcılık" her durumda problemin koşullarının belirlenimi ve bunlar arasındaki problemlerin çapraz bağlarıyla işler: Bu, bürokratik programlamaya olduğu kadar kapitalist aksiyomların otomasyonuna da karşıttır. Bu anlamda, "karar verilemez önermeler" dediğimiz şey herhangi bir sisteme zorunlu olarak ait olan sonuçların belirsizliği değildir. Aksine, sistemin bağladığı şeylerin ve kendileri bağlantılandırılabilir olan kaçış çizgileri boyunca sürekli sistemden kaçan şeylerin birlikte-varoluşu ve ayrılmazlığıdır. Karar verilemez olan, mükemmelen devrimci kararların tohumu ve yeridir. Bazıları dünya çapındaki köleleştirme sisteminin yüksek teknolojisini gündeme getirir; ama bu makinesel köleleştirme bile, hatta hepsinden önemlisi, yeminli uzmanların bilgi alanına ait olmak şöyle dursun, herkes/her şey-oluşa, radyo-oluşa, elektronik-oluşa, moleküler-oluşa pek çok silah sağlayan karar verilemez önermeler ve hareketlerle doludur...[65] Tüm bu karar verilemez önermeler üzerinden meydana gelmeyen ve *aksiyomatiğin bağlamalarına* karşı *devrimci bağlantılar* kurmayan hiçbir mücadele yoktur.

65 Bu da mevcut durumun bir başka yönüdür: Artık emek ve emeğin evrimiyle ilgili yeni mücadeleler değil, "alternatif pratikler" olarak adlandırılan tüm alan ve bu tür pratiklerin inşası (özgür radyo en basit örnek olabilir, ama aynı zamanda kentsel topluluk ağları, psikiyatriye alternatif yaklaşımlar, vb.) söz konusudur. Tüm bu noktalar ve iki yön arasındaki bağlantı için bkz. Franco Berardi Bifo, *Le ciel est enfin tombé sur la terre*, Ed. du Seuil; ve *Les Untorelli*, Ed. Recherches.

Kilt

Pürüzsüz uzay ve şeritli uzay – göçebe uzay ve yerleşik uzay; savaş makinesinin geliştiği uzay ve devlet aygıtının kurduğu uzay –, bunlar aynı doğadan değiller. Ama bazen iki tür uzay arasında basit bir karşıtlık kurabiliriz. Bazen çok daha kompleks bir farka işaret etmemiz gerekir, ki bu da ele alınan karşıtlıkların ardışık terimlerinin tümüyle örtüşmediği anlamına gelir. Bazen de iki uzayın aslında yalnızca karışımlarıyla var olduklarını anımsamamız gerekir: Pürüzsüz uzay sürekli şeritli uzaya tercüme edilir, onu çaprazlamasına kateder; şeritli uzaysa sürekli tersine çevrilir, pürüzsüz uzaya

geri döndürülür. Bir durumda, çöl bile organize edilir; diğer durumda, kazanan ve büyüyen çöldür; ve bunların her ikisi de aynı anda olur. Fakat olgusal karışımlar iki uzay arasındaki ilkesel, yani soyut ayrımı engellemez. Hatta bu yüzden ikisi birbiriyle aynı şekilde iletişim kurmaz: Şu ya da bu olgusal karışımın biçimlerini ve anlamını belirleyen, ilkesel ayrımdır (şeritli bir uzay tarafından kapılan, sarmalanan pürüzsüz bir uzay mıdır, yoksa pürüzsüz bir uzayın içinde çözünen, onun gelişmesine izin veren şeritli bir uzay mıdır?). Bu da beraberinde birtakım eşzamanlı sorular getirir: İki uzay arasındaki basit karşıtlıklar; kompleks farklar; olgusal karışımlar ve birinden diğerine geçişler; karışımların, hiç de simetrik olmayan ve bazen pürüzsüzden şeritliye, bazen de şeritliden pürüzsüze tümüyle farklı hareketlerle geçmemizi sağlayan gerekçeleri. Bu yüzden, iki uzayın değişken yönleri ve ilişkileri olarak belirli sayıda modeli göz önüne almalıyız.

Teknolojik model. — Bir doku, ilkesel olarak, şeritli bir uzay olarak tanımlanmasına izin veren belirli sayıda özelliğe sahiptir. İlk olarak, iki tür paralel öğeden oluşur: En basit düzeyde, bazıları dikey, bazıları yataydır ve her ikisi de birbirini dik keser ve birbiriyle kesişir. İkinci olarak, iki tür öğe aynı işleve sahip değildir; bazıları sabit, bazıları hareketlidir, hareketli olanlar sabit olanların üzerinden ve altından geçerler. Leroi-Gourhan bu "esnek katılar" figürünü sepetçilik ve dokumacılık üzerinden analiz etmiştir: dikmeler ve iplikler, çözgü ve atkı.[1] Üçüncü olarak, böyle bir şeritli uzay zorunlu olarak sınırlandırılmıştır, en az bir tarafı kapalıdır: Doku uzunlamasına sonsuz olabilir, ama çözgü çerçevesi tarafından tanımlanan genişliği sonsuz olamaz; bir gidiş-geliş zorunluluğu kapalı bir uzayı ima eder (ve dairesel veya silindirik figürlerin kendileri de kapalıdır). Son olarak, böyle bir uzay zorunlu olarak bir üst ve bir alt tarafa sahipmiş gibi durur; çözgü ve atkı iplikleri tamamen aynı doğaya, sayıya ve yoğunluğa sahip olsa bile, dokuma düğümlenmiş iplikleri bir tarafa aktararak alt tarafı yeniden oluşturur. Platon'un dokuma modelini "kraliyet bilimi"nin, yani insanları yönetme ya da devlet aygıtını işletme sanatının bir paradigması olarak kullanabilmesini sağlayan tüm bu özellikler değil midir?

Keçeyse bir anti-kumaş olarak farklı bir şekilde işleyen yumuşak bir katı üründür. İplikler arasında ayrım, iç içe geçme yoktur, yalnızca liflerin dolgu yoluyla (örneğin lif bloğunun ileri geri yuvarlanmasıyla) dolaşıklığı söz konusudur. Dolaşan şey liflerin mikro ölçekleridir. Böyle bir karmaşıklık kümesi hiçbir şekilde *homojen* değildir: yine de pürüzsüzdür ve kumaşın uzayına noktası noktasına karşıttır (ilkece sonsuzdur, her doğrultuda açık ya da sınırsızdır; ne alt ne üst tarafı ne de merkezi vardır; sabit ve hareketli noktalar atfedilemez, aksine sürekli bir çeşitlenme dağılıma

1 Leroi-Gourhan, *L'homme et la matière*, Albin Michel, s. 244 vd. (ve kumaşla keçe arasındaki karşıtlık).

sokulur). Göçebelerin buluş gücü hakkında en büyük kuşkuları dile getiren teknoloji uzmanları bile en azından keçenin hakkını teslim ederler: muhteşem bir yalıtkan, parlak bir icat, Türk-Moğolların çadır, giysi ve zırh yapmak için kullandıkları malzeme. Hiç kuşku yok ki Afrika ve Mağrip göçebeleri yünü daha çok bir kumaş olarak kullanırlar. Ama bu karşıtlığın yerini değiştirsek bile, kumaşın kendisi ve keçe olarak birbirinden ayrılan iki farklı dokuma kavrayışı ve hatta iki farklı uygulama bulmaz mıyız? Zira yerleşikler arasında kumaş-giyim ve kumaş-döşeme, bazen bedeni bazen de dış uzayı hareketsiz eve ekleme eğilimindedir: Kumaş, bedeni ve dışarıyı kapalı bir uzaya dahil eder. Oysa göçebe, dokuma yaparak giysiyi ve evi bedenin hareket ettiği dışarının uzayında, açık pürüzsüz uzayda işaretler.

Keçeyle kumaş arasında çok sayıda arabağ, çok sayıda karışım vardır. Karşıtlığın yerini bir kez daha değiştiremez miyiz? Örgü örneğinde, iğneler şeritli bir uzay örer; onlardan biri çözgü, diğeri atkı rolünü oynar, ama bu da sırayla olur. Tığ ise her doğrultuda açık, her yöne uzatılabilir bir uzay çizer, ama bu uzayın hâlâ bir merkezi vardır. Ancak daha önemli bir ayrım ana teması ya da motifi olan nakış ile bir uçtan diğer uca sonsuz ve ardışık kumaş ilaveleriyle oluşturulan *kırkyama* arasındadır. Kuşkusuz nakış, değişkenleri ve sabitleri, sabit ve hareketli noktalarıyla olağanüstü kompleks olabilir. Kırkyama da onu nakışa yaklaştıran eşdeğer temalara, simetrilere ve tınlamalara sahip olabilir. Oysa uzay hiç de aynı şekilde oluşturulmamıştır: Merkez yoktur; temel motif (*blok*) tek bir öğeden oluşur; bu öğenin geri dönüşü nakışın armonilerinden farklı olan benzersiz ritmik değerleri serbest bırakır (özellikle değişken boyut, şekil ve renkteki parçaları bir araya getiren ve kumaşların *dokusuyla* oynayan "çılgın kırkyama"da). "On beş yıldır bunun üzerinde çalışıyordu, onu her yere şekilsiz bir brokar çanta içinde yanında götürüyordu, içinde olası tüm şekillerde renkli kumaştan öteberi vardı. Onları hangi modele göre dizeceğine bir türlü karar veremezdi, bu yüzden hiç bitmeyen bir sabır oyununun parçaları gibi, makas kullanmadan, yumuşak parmaklarıyla onları düzeltir, onların yerlerini değiştirir, düşünüp taşınır, sonra yeniden onların yerlerini değiştirip onları tekrar yerlerine koyardı..."[2] Sonsuz sayıda yolla birbirine bağlanabilen yan yana getirilmiş parçalardan oluşan şekilsiz bir koleksiyon: Kırkyamanın tam anlamıyla bir Riemann uzayı olduğunu ya da bunun tersinin de doğru olduğunu göreceğiz. Bu yüzden kırkyama yapımı için çok özel çalışma grupları oluşturulmuştur (Amerika'daki *kırkyama yapma günlerinin* önemi ve bunun bir kadın kolektivitesi açısından rolü). Kırkyamanın pürüzsüz uzayı "pürüzsüz"ün homojen anlamına gelmediğini, tam tersine *op-art*'ı önceleyen *şekilsiz*, biçimi olmayan bir uzay olduğunu gösterir.

Bu açıdan Kilt'in hikâyesi özellikle ilginçtir. Kilt genellikle aralarında dolgu malzemesi bulunan iki kumaş katmanının birbirine tutturulmasıdır. Onun ön ve arka

2 Faulkner, *Sartoris*, Gallimard, s. 136.

kısım içermeme olasılığı da bundan kaynaklanır. Ama kiltin tarihini kısa bir göçler dizisi (Avrupa'dan Yeni Dünya'ya giden sömürgeciler) üzerinden takip edersek, nakışın egemen olduğu bir formülden (buna "sıradan" kilt adı verilir) kırkyama adını alan bir formüle ("uygulamalı kilt" ve özellikle de "parçaları bağlantılı kilt") geçtiğimizi görürüz. Zira 17. yüzyılın ilk sömürgecileri yanlarında sıradan kiltleri, aşırı güzellikteki işlemeli ve şeritli uzaylarını götürdülerse de 17. yüzyılın sonunda, öncelikle tekstil kıtlığı nedeniyle (kumaş artıkları, kullanılmış giysilerden geri kazanılan parçalar, "ıvır zıvır torbasında" toplanan artıkların kullanılması), sonra da Hint pamuklu kumaşlarının başarısı nedeniyle giderek daha fazla kırkyama tekniği geliştirdiler. Sanki şeritli bir uzaydan pürüzsüz bir uzay ortaya çıkıyormuş gibidir, fakat aynı zamanda ikisi arasında bir eşdeşlik, birinin diğeri tarafından yeniden ele alınması, birinin diğeri üzerinden ilerlemesi ve yine de peşi sıra kompleks bir farkın ortaya çıkması söz konusudur. Kırkyama, göçle uyumlu olarak, göçebelikle de belli bir yakınlık derecesini paylaşarak, yalnızca güzergâhların adını almakla kalmayacak, aynı zamanda onları "temsil edecek", açık bir uzayda hızdan veya hareketten ayırt-edilemez olacaktır.[3]

Müzikal model. — Pürüzsüz uzayla şeritli uzay arasında bir dizi basit karşıtlık ve kompleks farkın yanı sıra simetrik olmayan karşılıklı eşdeşlikleri ilk geliştiren Pierre Boulez olmuştur. Boulez bu kavramları ve sözcükleri müzik alanında yaratmış ve hem soyut ayrımları hem de somut karışımları açıklamak için onları çeşitli düzeylerde tam olarak tanımlamıştır. Boulez en basit haliyle, pürüzsüz bir uzay-zamanı saymadan kapladığımızı, şeritli bir uzay-zamanıysa kaplamak için saydığımızı söyler. Böylece metrik olmayan çokluklarla metrik çokluklar arasındaki, doğrultulu uzaylarla boyutlu uzaylar arasındaki farkı duyulur ya da algılanır hale getirir. Onları sessel ve müzikal kılar. Ve onun kişisel çalışmaları kuşkusuz, müzikal olarak yaratılan ve yeniden-yaratılan bu ilişkilerle örülüdür.[4]

İkinci düzeyde, uzayın iki tür kesintiye uğrayabileceğini söyleyebiliriz: Biri bir standart tarafından tanımlanırken, diğeri düzensiz ve belirlenmemiştir, herhangi bir yerde gerçekleştirilebilir. Bir başka düzeydeyse, sıklıkların aralıklar halinde, kesintiler arasında veya istatistiksel olarak, kesintisiz dağıtılabileceğini söyleyebiliriz: İlk durumda, kesintilerin ve aralıkların dağılımının gerekçesini "*modulo*" olarak adlandırıyoruz,

3 Amerikan göçünde kilt ve kırkyamanın bu tarihi hakkında bkz. Jonathan Holstein, *Quilts*, Musée des arts décoratifs, 1972 (reprodüksiyonlar ve kaynakça ile birlikte). Holstein kiltin Amerikan sanatının ana kaynağı olduğunu iddia etmez, ama Amerikan resmindeki bazı eğilimleri ne ölçüde esinlemiş ya da onları ne ölçüde canlandırmış olabileceğine dikkat çeker: bir yanda sıradan kiltlerin "beyaz üzerine beyaz"ı, diğer yanda kırkyama bileşimler ("*optik* efektler, dizi halindeki imgeler, renkli alanların kullanımı, gerçek bir negatif alan anlayışı, biçimsel soyutlama tarzı, vb.", s. 12).

4 Pierre Boulez, *Penser la musique aujourd'hui*, Médiations, s. 95 vd. Boulez'in analizini bir sonraki paragrafta özetliyoruz.

bu gerekçe sabit ve değişmez (*düz* şeritli uzay) veya değişken, düzenli veya düzensiz olabilir (*eğri* şeritli uzaylar; *modulo* düzenli olarak değişkense odaklı, düzensizse odaksızdırlar). Oysa *modulo* olmadığında, sıklıkların dağılımı kesintisizdir: Olabildiğince küçük bir uzay parçası üzerinde, "istatistiksel" olarak gerçekleşir; bununla birlikte, dağılımın eşit olup olmamasına göre (yönlendirilmemiş pürüzsüz uzay), az çok nadir, az çok yoğun olmasına göre (yönlendirilmiş pürüzsüz uzay) iki yönü vardır. Kesintisiz ya da *modulo*'suz pürüzsüz uzayda aralık olmadığını söyleyebilir miyiz? Ya da tam tersine, her şey bir aralık, bir *intermezzo* haline gelmemiş midir? Pürüzsüz olan bir *nomos*'tur, oysa şeritli olanın daima, örneğin oktav gibi, bir *logos*'u vardır. Boulez'in derdi iki tür uzayın iletişimi, birbirinin yerine geçmesi ve üst üste binmesidir: Boulez "güçlü bir şekilde yönlendirilmiş pürüzsüz bir uzayın [nasıl] şeritli bir uzayla karışma eğiliminde olacağı", "kullanılan ses perdelerinin istatistiksel dağılımının *olgusal olarak* eşit olacağı şeritli bir uzayın [nasıl] pürüzsüz bir uzayla karışma eğiliminde olacağı"; oktavın yerini, sarmal bir ilkeye göre kendini yeniden üreten "oktav-dışı ölçekler"e nasıl bırakabileceği; "doku"nun nasıl, sabit ve homojen değerlerini yitirerek zamandaki kaymalar, aralıklardaki yer değiştirmeler, *op'art*'ın dönüşümleriyle karşılaştırılabilecek *son'art*'ın dönüşümleri için bir destek haline geleceği şekilde işlenebileceği gibi sorularla ilgilenir.[5]

Basit karşıtlığa dönecek olursak, şeritli olan, sabit ve değişken öğeleri iç içe geçirir, farklı biçimlere düzen verip onları art arda dizer, yatay melodik çizgileri ve dikey armonik düzlemleri organize eder. Pürüzsüz olan, sürekli çeşitlenme, biçimin sürekli gelişimi, tam anlamıyla ritmik değerlerin serbest bırakılması lehine armoniyle melodinin kaynaşması, bir köşegenin dikey ve yatay boyunca saf bir çizimidir.

Denizcilik modeli. — Elbette, pürüzsüz uzayda olduğu gibi şeritli uzayda da noktalar, çizgiler ve yüzeyler vardır (hacimler de vardır, ancak bu soruyu şimdilik bir kenara bırakıyoruz). Ama şeritli uzayda, çizgiler ve yörüngeler noktalara tâbi olma eğilimindedir: Bir noktadan diğerine gidilir. Pürüzsüzdeyse durum tam tersidir: Noktalar rotaya tâbidir. Bu, halihazırda göçebeler arasında dışarının giysi-çadır-uzay vektörüydü. Bu, yaşam alanının güzergâha tâbi kılınması, içerinin uzayının dışarının uzayına uygun hale getirilmesidir: çadır, iglo, tekne. Şeritlide olduğu gibi pürüzsüzde de duraklar ve rotalar vardır; ama pürüzsüz uzayda durağa neden olan yörüngedir, burada da her şeyi alan aralıktır, töz olan aralıktır (bu da ritmik değerleri oluşturur).[6]

---

5 Deleuze ve Guattari optik yanılsamaların kullanımına dayalı *op'art* sanat akımını ses fenomenleriyle ilişkilendirerek bir *son'art*'ın [sessel sanat] olanaklılığından söz ediyorlar. *(ç.n.)*

6 Çöl göçebelerinde içerinin dışarıyı bu şekilde işaretlemesi hakkında bkz. Anny Milovanoff, "La seconde peau du nomade" Ve buz göçebelerinde iglonun dışarıyla ilişkisi hakkında bkz. Edmund Carpenter, *Eskimo*.

Pürüzsüz uzayda çizgi dolayısıyla bir vektördür, bir doğrultudur ve bir boyut ya da metrik bir belirlenim değildir. Bu, doğrultu değişiklikleriyle yerel işlemler tarafından inşa edilen bir uzaydır. Bu doğrultu değişiklikleri takımada göçebelerinde olduğu gibi güzergâhın kendi doğasından kaynaklanabilir ("yönlendirilmiş" pürüzsüz bir uzay durumu); ama daha da fazla, yerel ve geçici bir bitki örtüsüne doğru giden çöl göçebelerinde olduğu gibi hedefin veya ulaşılacak noktanın değişkenliğinden kaynaklanabilir ("yönlendirilmemiş" pürüzsüz uzay). Ama yönlendirilmiş olsun ya da olmasın ve özellikle ikinci durumda, pürüzsüz uzay boyutsal ya da metrik değil, doğrultuludur. Pürüzsüz uzay biçimlenmiş ve algılanan şeylerden çok, olaylar veya *hecceite*'lerle doldurulur. Özelliklerden çok bir duygulamlar alanıdır bu. Optik bir algıdan çok *haptik* bir algıdır. Biçimler şeritlide bir malzemeyi organize ederken, malzemeler pürüzsüzde kuvvetlere işaret eder ya da onların belirtileri olarak hizmet ederler. Bu, uzanımlı bir uzaydan çok yeğinlikli bir uzaydır, ölçümlerden çok mesafelerin uzayıdır. *Extensio* yerine Yeğin *Spatium*. Organizma ve organizasyon yerine organsız beden. Burada algı ölçümler ve özelliklerden çok belirtiler ve değerlendirmelerden oluşur. Bu yüzden pürüzsüz uzayı kaplayan şey, çölde, bozkırda veya buzda olduğu gibi yeğinlikler, rüzgârlar ve sesler, kuvvetler ve dokunsal ve sessel niteliklerdir.[7] Buzun çatırtısı ve kumun şarkısı. Şeritli uzayı kaplayan şeyse, tam tersine, bir ölçü olarak gökyüzü ve ondan türeyen ölçülebilir görsel niteliklerdir.

İşte burada denizle ilgili çok özel bir problem ortaya çıkıyor. Zira deniz en mükemmel pürüzsüz uzay olmakla birlikte, giderek artan katı şeritlendirme talepleriyle ilk yüzleşen uzaydır. Problem karayla yakınlık içinde kurulmaz. Aksine, denizlerin şeritlendirilmesi açık deniz seferleriyle olanaklı olur. Denizcilik uzayı astronomik ve coğrafi olmak üzere iki kazanıma göre çizilmiştir: yıldızların ve güneşin tam olarak gözlemlenmesine dayalı bir dizi hesaplamayla elde edilen *kerteriz;* meridyenleri ve paralelleri, boylamları ve enlemleri kesiştiren, böylece bilinen veya bilinmeyen bölgeleri ızgaraya dönüştüren *harita* (örneğin Mendelyev tablosu). Portekiz savını kabul edip ilk belirleyici şeritlendirmeye işaret eden ve büyük keşifleri olanaklı kılacak olan 1440'ları dönüm noktası olarak mı kabul etmeliyiz? Bu konuda daha çok, pürüzsüzle şeritlinin uzun bir süre boyunca denizde karşı karşıya geldiğini ve şeritlinin giderek kendisini kabul ettirdiğini gündeme getiren Pierre Chaunu'yü takip etmeyi tercih ediyoruz.[8] Zira boylamların tanımlanmasından çok önce, rüzgârları, sesleri, renkleri ve denizin seslerini içeren bütün bir deneysel ve kompleks göçebe yön bulma sistemi vardı; daha sonra, işlevsel geometriye göre hareket eden, "kerteriz alma" olanağı olmaksızın hâlâ yalnızca enlemle işleyen, "tercüme edilebilir [bir] genelleme"

---

7 Buz uzayıyla kum uzayının birbirine yakınsayan betimlemeleri: E. Carpenter, *Eskimo* ve W. Thesiger, *Le désert des déserts* (iki durumda da astronomi dikkate alınmaz).

8 Bkz. Pierre Chaunu'nün sunumu, *L'expansion européenne du XIIIe au XVe siècle*, s. 288-305.

olmaksızın gerçek haritalara değil, yalnızca *portolano*'lara sahip doğrultulu, astronomi-öncesi ve halihazırda astronomik bir yön bulma geldi; son olarak da Hint Okyanusu'nun özel enlem koşullarında, sonra da Atlantik'in eliptik devrelerinde (düz ve kavisli uzaylar)[9] ilerlemeler kaydedildi. Sanki deniz yalnızca tüm pürüzsüz uzayların arketipi olmakla kalmamış, aynı zamanda bu uzaylar içinde onu aşamalı olarak kazanan ve onu bir yandan diğer yana, şurada ya da burada ızgaraya alan bir şeritlendirmeye maruz kalan ilk uzay olmuştur. Ticaret siteleri genellikle yenilikler yaparak bu şeritlendirmeye katılmış, ancak bunu yalnızca devletler tam olarak gerçekleştirebilmiş ve küresel bir "bilim politikası" düzeyine yükseltebilmişlerdir.[10] *Doğrultusallığı* kendisine tâbi kılan ya da onunla üst üste binen bir *boyutsallık* giderek kendisini sağlamlaştırmıştır.

Kuşkusuz bu yüzden, pürüzsüz uzayın arketipi olan deniz aynı zamanda pürüzsüz uzayın tüm şeritlendirmelerinin de arketipi olmuştur: çölün şeritlendirilmesi, havanın şeritlendirilmesi, stratosferin şeritlendirilmesi (Virilio bunun üzerinden bir doğrultu değişikliği olarak "dikey bir kıyı şeridinden" söz eder). Pürüzsüz uzay ilk olarak denizde ehlileştirilmiş ve başka yerlerde de işe yarayacak bir gelişim modeli, şeritli olanı dayatma modeli bulunmuştur. Bu da Virilio'nun diğer varsayımıyla çelişmez: Deniz, şeritlendirildikten sonra bir tür pürüzsüz uzayı tekrar açığa çıkartır, bu uzay önce *donanma varlığı*yla, sonra da stratejik denizaltının sürekli hareketiyle kaplanmış, her türlü ızgaradan taşma halindedir ve devletlerin, şeritlendirmelerinin sınırında yeniden oluşturdukları savaş makinesinden bile daha rahatsız edici bir savaş makinesinin hizmetindeki bir yeni-göçebeliği icat eder. Deniz, ardından hava ve stratosfer pürüzsüz uzay haline gelirken, bunun amacı, en tuhaf tersine çevirmeleri içerecek şekilde şeritlendirilmiş yeryüzünü daha iyi kontrol etmektir.[11] Pürüzsüz olan şeritli olandan daima daha büyük bir yersizyurtsuzlaşma gücüne sahiptir. Yeni mesleklere ve hatta yeni sınıflara baktığımızda, gece gündüz ekranlara bakan, uzun süre stratejik denizaltılarda ve uydularda yaşayan ya da yaşayacak olan bu askeri teknisyenlerin kendilerine nasıl bir kıyamet gözü ve kulağı yaptıklarını, herhangi bir noktadan gelen fiziksel bir fenomeni, bir çekirge sürüsünü, bir "düşman" saldırısını birbirinden zorlukla ayırt edebildiklerini sorgulamamak elde mi? Tüm bunları pürüzsüzün kendisinin şeytani *organizasyon* güçleri tarafından çizilebildiğini ve kaplanabildiğini, ama

9 Özellikle Paul Adam, "Navigation primitive et navigation astronomique", *Colloques d'histoire maritime V* içinde (bkz. kutup yıldızının işlemsel geometrisi).

10 Guy Beaujouan, "Science livresque et nautique au XVe siècle", *Les aspects internationaux de la découverte océanique*, s. 61-90.

11 Denizin donanma varlığında bir pürüzsüz uzayı nasıl yeniden açığa çıkarttığı ve havasal ve stratosferik bir egemenliğe dair dikey bir pürüzsüz uzayın nasıl ortaya çıktığı hakkında bkz. Paul Virilio, *L'insécurité du territoire* (özellikle 4. bölüm "Le littoral vertical").

bunun da her şeyden önce her türlü değer yargısından bağımsız olduğunu anımsatmak ve simetrik olmayan iki hareket olduğunu, bunlardan birinin pürüzsüzü şeritlendirdiğini, ama diğerinin de şeritliden hareketle pürüzsüzü tekrar açığa çıkardığını göstermek için söylüyoruz. (Ve dünya çapında bir organizasyonun pürüzsüz uzayıyla ilişkili olarak bile, bir siper kılığında doğan yeni pürüzsüz uzaylar ya da delikli uzaylar yok mudur? Virilio, "mineral kalınlıkta" yer alan ve çok çeşitli değerlere sahip olabilen bir yeraltı habitatının başlangıçlarını gündeme getirir.)

Somut ve simetrik olmayan karışımları henüz ele alacak durumda olmadığımız için, pürüzsüz ve şeritli arasındaki basit karşıtlığa geri dönelim. Pürüzsüz ve şeritli ilk olarak noktayla çizgi arasındaki ters ilişkiyle ayırt edilir (şeritli durumunda iki nokta arasındaki çizgi, pürüzsüz durumunda iki çizgi arasındaki nokta). İkinci olarak, çizginin doğasına göre (doğrultulu-pürüzsüz, açık aralıklar; boyutlu-şeritli, kapalı aralıklar) ayırt edilir. Son olarak, yüzey veya uzayla ilgili üçüncü bir fark daha vardır. Şeritli uzayda, bir yüzey kapalıdır ve belirlenmiş aralıkları izleyerek, atfedilen kesintilere göre "paylaştırılır"; pürüzsüzdeyse, "dağılım" açık bir uzayda, sıklıklara göre ve güzergâhlar boyunca gerçekleştirilir (*logos* ve *nomos*).[12] Ama karşıtlık ne kadar basit olursa olsun, onu yerleştirmek kolay değildir. Göçebe çobanın pürüzsüz zeminiyle yerleşik çiftçinin şeritli toprağı arasında hızlı bir karşıtlık kurmakla yetinemeyiz. Yerleşik bile olsa bir çiftçinin rüzgârların, sessel ve dokunsal niteliklerin uzayına tümüyle katıldığı açıktır. Antik Yunanlılar *nomos*'un sınırsız, paylaşılmamış açık uzayından, kent öncesi kırlardan, dağlardan, yaylalardan, bozkırlardan söz ettiklerinde, bunu kültüre karşıt olarak değil, tam tersine onun bir parçası olabilecek *polis*'e, siteye, kente karşıt olarak ele alırlar. İbn Haldun bedevilikten, *Badiya*'dan söz ettiğinde, bu hem ekicileri hem de göçebe hayvan yetiştiricileri kapsar. Bunu *Hadara*'nın, yani "kentli"nin karşısına koyar. Bu kesinlikle önemli bir saptamadır, ancak pek bir şey değiştirmez. Zira en eski zamanlardan, Neolitik ve hatta Paleolitik dönemlerden itibaren *tarımı icat eden kenttir:* Çiftçi ve onun şeritli uzayı kentin etkisiyle hâlâ pürüzsüz olan uzayda ekiciyle (yaylacı, yarı-yerleşik ya da zaten yerleşik ekici) üst üste biner. Öyle ki, çiftçilerle göçebeler arasında, şeritli toprakla pürüzsüz zemin arasında ilk başta reddedilen basit karşıtlık bu düzeyde yeniden bulunabilir: Ama bunun için şeritlendirme kuvveti olarak kent yoluna sapmak gerekir. Bu andan itibaren, pürüzsüzle şeritli arasındaki çekişmenin yeri yalnızca deniz, çöl, bozkır, hava değil, *nomos*-uzayda bir kültür veya site-uzayda bir tarım olup olmadığına bağlı olarak yeryüzünün kendisidir. Ve dahası, aynısını site için de söylememiz gerekmez mi? Site denizden farklı olarak, en mükemmel şeritli uzaydır; ama tıpkı denizin temelde şeritlendirilmeye açık pürüzsüz uzay olması gibi, kent de pürüzsüz uzayı tekrar açığa çıkartan, onu her yerde, yeryüzünde ve

12 E. Laroche bu bakımdan iki grup arasındaki, iki uzay türü arasındaki ve "taşra" kutbuyla "site" kutbu arasındaki dağılım fikriyle paylaşım fikri arasındaki farkı açıkça ortaya koyar.

diğer öğelerde, kendisinin içinde ve dışında yeniden uygulamaya koyan şeritlendirme kuvveti olacaktır. Böylece kentten pürüzsüz uzaylar çıkar; bunlar artık yalnızca dünya çapındaki organizasyonun değil, aynı zamanda pürüzsüzle delikliyi birleştiren, kente karşı dönen bir karşı-saldırının pürüzsüz uzaylarıdır: göçebelerin ve mağara insanlarının muazzam, geçici, hareketli gecekonduları, artık para, iş veya barınmanın şeritlendirilmesiyle bile ilgili olmayan metal ve kumaş kalıntıları, kırkyamalar. Kentin salgıladığı ve Thom'un matematiksel formülüne karşılık gelen patlayıcı bir sefalet: "geriye dönük bir pürüzsüzleştirme." [13] Yoğunlaştırılmış kuvvet, bir karşı-saldırı potansiyeli?

O halde, basit "pürüzsüz-şeritli" karşıtlığı bizi her defasında karmaşalara, çok daha zor yer değiştirmelere ve üst üste binmelere yönlendiriyor. Ama bu karmaşalar tam da simetrik olmayan hareketleri oyuna soktuklarından, öncelikle ayrımı doğrularlar. Şimdilik, yalnızca nokta, çizgi ve uzayın kendi rollerine göre ayırt edilen iki tür yolculuk olduğunu söylemeliyiz. Goethe-yolculuğu ve Kleist-yolculuğu? Fransız yolculuğu ve İngiliz (veya Amerikan) yolculuğu? Ağaç-yapılı-yolculuk ve köksapsı-yolculuk? Ama hiçbir şey tamamen örtüşmez ve ayrıca her şey birbirine karışır veya birinden diğerine geçer. Bunun nedeni, farkların nesnel olmamasıdır: Şeritli halde çöllerde, bozkırlarda veya denizlerde konaklayabiliriz; kentlerde bile pürüzsüz halde konaklayabilir, bir kent göçebesi olabiliriz (örneğin, Henry Miller'ın Clichy veya Brooklyn'de yaptığı bir yürüyüş pürüzsüz uzayda göçebe bir yolculuktur, kenti hız farkları, gecikmeler ve hızlanmalar, yönelim değişiklikleri, sürekli çeşitlenmelerle dolu bir tür kırkyama haline getirir. Beatnikler Miller'a çok şey borçludurlar, ama yine de yönelim değiştirecek, uzayı kentlerin dışında yeni bir kullanıma sokacaklardır). Fitzgerald uzun zaman önce şöyle demişti: Mesele Güney Denizleri'ne gitmek değil, yolculuğu belirleyen bu değil. Kentte yalnızca tuhaf yolculuklar değil, yerinde yolculuklar da vardır: Deneyimleri fazlasıyla belirsiz olan uyuşturucu bağımlılarını değil, gerçek göçebeleri düşünüyoruz. Toynbee'nin de belirttiği gibi bu göçebeler hakkında şunu söyleyebiliriz: *Onlar hareket etmezler.* Hareket etmedikleri, göç etmedikleri, terk etmeyi reddettikleri ve yalnızca fethetmek ve ölmek için terk ettikleri pürüzsüz bir uzayı ellerinde tuttukları için göçebedirler. Yerinde yolculuk: uzanımda gelişseler bile tüm yeğinliklerin adıdır. Düşünmek: yolculuğa çıkmaktır. Daha önce pürüzsüz uzayların ve şeritli uzayların teo-noolojik bir modelini oluşturmaya çalıştık. Kısacası, yolculukları ayırt eden şey ne mekânların nesnel niteliği ne hareketin ölçülebilir niceliği ne de yalnızca zihinde olan bir şeydir; uzaylaştırma kipi, uzayda olma tarzı, uzaya dönük olma tarzıdır. Pürüzsüz veya şeritli, bir şekilde yolculuk yapmak, aynı şekilde düşünmek... Ama daima birinden diğerine geçişler, birinin diğerine dönüşümleri ve tersine dönüşler söz konusudur. Wim Wenders *Zamanın Akışında* filminde iki karakterin

13 Bu ifadeyi, değişkenin öncüllerine tepki verdiği, sürekli bir çeşitlenmeyle ilgili olarak kullanan René Thom'da buluyoruz: *Modèles mathématiques de la morphogenèse*, 10-18, s. 218-219.

yollarının kesişmesini ve üst üste binmesini sağlar; bu karakterlerden biri hâlâ Goethevari, kültürel, belleksel, "eğitici" bir yolculuktadır ve her yandan şeritlendirilmiştir, diğeriyse Alman "çölünde" yalnızca deneyleme ve bellek kaybından oluşan pürüzsüz bir uzayı çoktan fethetmiştir. Ama, tuhaf bir şekilde, uzayı açan ve bir tür geriye dönük pürüzsüzleştirme işlevi gören ilk karakterdir, ikincisindeyse şeritler yeniden şekillenerek onun uzayını kapatır. Pürüzsüz halde yolculuk yapmak tümüyle bir oluştur, hem de zor ve belirsiz bir oluş. Mesele ne astronomi öncesi yön-bulmaya ne de eski göçebelere dönmektir. Bugün de pürüzsüz ve şeritli çok farklı anlamlarda karşı karşıya gelmekte, geçişler, yer değişimleri ve üst üste binmeler devam etmektedir.

Matematiksel model. — Matematikçi Riemann'ın çokluğu yüklem halinden koparıp bir ad, "çokluk" haline getirmesi belirleyici bir olaydır. Bu, bir çokluklar tipolojisi ve topolojisi lehine diyalektiğin sonudur. Her çokluk ***n*** sayıda belirlenimle tanımlanır, fakat bazen belirlenimler durumdan bağımsızdır, bazen de duruma bağlıdır. Örneğin, iki nokta arasındaki dikey çizginin büyüklüğüyle başka iki nokta arasındaki yatay çizginin büyüklüğü karşılaştırılabilir: Burada çokluğun metrik olduğu, aynı zamanda şeritlendirilebileceği ve belirlenimlerinin büyüklükler olduğu görülür. Öte yandan, eşit perdeli ve farklı yeğinlikteki iki ses arasındaki farkla eşit şiddetteki ve farklı perdeli iki sesi karşılaştıramayız; bu durumda iki belirlenimi ancak "biri diğerinin bir parçasıysa ve kendimizi birinin diğerinden daha küçük olduğuna karar vermekle sınırladığımızda ve bunun da ne kadar olduğunu söyleyemediğimizde"[14] karşılaştırabiliriz. Bu ikinci çokluklar metrik değildir ve yalnızca dolaylı yollarla şeritlendirilebilir ve ölçülebilirler, ki buna da daima belli bir direnç gösterirler. Kesinlik-dışı ve yine de sağlamdırlar. Meinong ve Russell *mesafe* mefhumunu ortaya atmış ve bunu *büyüklük* (genlik) mefhumunun karşısına koymuşlardır.[15] Mesafeler tam anlamıyla bölünemez değildir: Tam da bir belirlenimin bir diğerinin parçası olduğu durumlarda bölünebilirler. Ama, niceliklerden farklı olarak, *her defasında doğa değiştirmeksizin bölünemezler*. Örneğin bir yeğinlik toplanabilen ve yeri değiştirilebilen büyüklüklerden oluşmaz: Bir sıcaklık daha küçük iki sıcaklığın toplamı değildir, bir hız daha küçük iki hızın toplamı değildir. Ama kendisi de bir fark olan her yeğinlik bölünmenin her teriminin doğaca diğer terimlerden ayrıldığı bir düzene göre bölünür. Dolayısıyla mesafe, düzenlenmiş, yani tam bir büyüklükten bağımsız olarak en büyükle en küçüğe karar verilebilecek şekilde birbirini sarmalayan bir farklar kümesidir.

---

14 Riemann ve Helmholtz çokluklarının sunuluşu hakkında bkz. Jules Vuillemin, *Philosophie de l'algèbre*, P.U.F., s. 409 vd.

15 Bkz. Russell, *The Principles of Mathematics*, Allen ed., 31. bölüm. Takip eden tartışma Russell'ın teorisine uymuyor. Meinong ve Russell'a göre mesafe ve büyüklük mefhumlarının harikulade bir analizi için bkz. Albert Spaier, *La pensée et la quantité*, Alcan.

Örneğin, hareket dörtnal, tırıs ve adım olarak bölünebilir, ama bu, bölünen hareketin bölünmenin her uğrağıyla birlikte ve bu uğraklardan biri diğerinin bileşimine girmeksizin doğa değiştirmesiyle olur. Tam da bu anlamda, "mesafe" çoklukları sürekli bir çeşitlenme sürecinden ayrılamazken, "büyüklük" çoklukları tam tersine sabitleri ve değişkenleri dağıtır.

Bu yüzden bize öyle geliyor ki Bergson (Husserl'den, hatta Meinong ve Russell'dan çok daha fazla) çokluklar teorisinin gelişiminde büyük bir öneme sahiptir. Zira daha *Bilincin Dolaysız Verileri Üzerine Deneme*'de, süre metrik ya da büyüklük çokluğuna karşıt bir çokluk tipi olarak sunulur. Süre hiçbir şekilde bölünemez değildir, ama her bölünmede doğasını değiştirmeksizin bölünmeyen şeydir (Akhilleus'un koşusu adımlara bölünmüştür, ama tam da bu adımlar onu büyüklükler tarzında oluşturmaz).[16] Öte yandan homojen uzam gibi bir çokluktaki bölünme sabit nesnede herhangi bir şeyi değiştirmeksizin daima istenildiği kadar ileri götürülebilir; ya da büyüklükler şeritlendirdikleri uzayın genişlemesi ya da daralmasından başka bir etki olmaksızın çeşitlenebilirler. Bergson böylece "birbirinden çok farklı iki çokluk türü" tanımlar: biri niteliksel ve füzyonel, kesintisiz çokluk; diğeri sayısal ve homojen, kesintili çokluk. *Madde*nin ikisi arasında gidip geldiğini belirtmeliyiz; bazen halihazırda niteliksel çoklukla sarmalanmış, bazen de onu kendi dışına çıkartan metrik bir "şema" içinde halihazırda gelişmiş haldedir. Bergson'un Görelilik konusunda Einstein'la karşı karşıya gelmesi, Bergson'un dönüştürdüğü şekliyle Riemann çokluklarının temel teorisi bağlamına yerleştirilmezse anlaşılmaz kalır.

Sık sık iki farklı çokluk tipi arasındaki çeşitli farklarla karşılaşıyoruz: metrik ve metrik olmayan; uzanımlı ve niteliksel; merkezli ve merkezsiz; ağaç-yapılı ve köksapsı; sayısal ve düz; boyutlu ve doğrultulu; kitle ve sürü çoklukları; büyüklük ve mesafe çoklukları; kesinti ve sıklık çoklukları; *şeritli ve pürüzsüz*. Pürüzsüz bir uzayı dolduran şey yalnızca kendini bölerek doğasını değiştiren bir çokluk değildir – sözgelimi çöl kabileleri: sürekli değişen mesafeler, sürekli başkalaşan sürüler –, aynı zamanda pürüzsüz uzayın kendisi, çöl, bozkır, deniz veya buz, bu tipte, metrik olmayan, merkezsiz, doğrultulu, vb. bir çokluktur. O halde Sayı'nın yalnızca *diğer çokluklara* ait olduğu ve onlara metrik olmayan çoklukların sahip olmadığı bilimsel statüyü verdiği düşünülebilir. Ama bu yalnızca kısmen doğrudur. Sayının, metriğin eşdeşi olduğu doğrudur: Büyüklükler yalnızca sayılara atıfta bulunarak uzayı şeritlendirirler ve

16 Bergson *Essai*'nin II. bölümünden itibaren "çokluk" adını tekrar tekrar kullanır, ki bu durumun yorumcuların dikkatini çekmesi gerekiyor: Riemann'a yapılan örtük atıf bize kuşkulu görünmüyor [Türkçesi: Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, Mustafa Şekip Tunç (çev.), Dergâh Yayınları, 2017]. Bergson *Madde ve Bellek*'te Akhilleus'un koşusunun ve hatta adımının mükemmel bir şekilde "alt-çokluklara" bölündüğünü, ama bunların böldükleri şeyle doğa bakımından farklılık gösterdiğini açıklar; benzer şekilde, kaplumbağanın adımı; alt-çokluklar "her iki yanda" doğaca farklılık gösterir [Türkçesi: Bergson, *Madde ve Bellek*, Işık Ergüden (çev.), Fol Kitap, 2020].

tersine, sayılar büyüklükler arasında giderek kompleksleşen ilişkileri ifade edebilir, böylece şeritlendirmeyi güçlendiren ve onu tüm maddeyle eş-uzanımlı hale getiren ideal uzaylar yaratırlar. Dolayısıyla geometriyle aritmetik, geometriyle cebir arasında, metrik çoklukların içinde majör bilimi oluşturan bir eşdeşlik vardır (bu konuda en derin yazarlar en basit biçimlerden itibaren, sayının burada yalnızca asal bir karaktere ve birimin özünde bölünebilir bir karaktere sahip olduğunu görmüş olanlardır).[17] Buna karşılık, metrik olmayan çokluklar ya da pürüzsüz uzay çoklukları hesaplamanın zorunlu olarak çok sınırlı olduğu, yerel işlemlerin genel bir tercüme-edilebilirliğe ya da homojen bir tanımlama sistemine bile yetkin olmadığı, yalnızca işlemsel ve niteliksel olan minör bir geometriye işaret ediyor gibi durur. Öte yandan, bu "aşağıda olma durumu" yalnızca görünürdedir, zira neredeyse kara cahil, metrik olmayan bir geometrinin bu bağımsızlığı şeritli (ya da şeritlendirilecek) uzaydaki büyüklükleri ölçme işlevine artık sahip olmayan sayının bağımsızlığını olanaklı kılar. Sayı kendini pürüzsüz uzayda dağıtır, artık her defasında doğa değiştirmeksizin, her biri bir büyüklüğü değil bir mesafeyi temsil eden birimi değiştirmeksizin kendini bölmez. Bu, eklemli, göçebe, doğrultulu, sıralı sayı, tıpkı sayılanmış sayının şeritli uzaya göndermesi gibi, pürüzsüz uzaya gönderen sayılayan sayıdır. O halde her çokluğun halihazırda bir sayı ve hâlâ bir birim olduğunu söyleyebiliriz. Ancak sayı ve birim ve hatta birimin kendini bölme tarzı bu iki durumda aynı değildir. Ve minör bilim, sezgisini, işleyiş tarzını, gezinme tarzını, maddeye, tekilliğe, çeşitlenmeye, sezgici geometriye ve sayılayan sayıya dair hissini ve tat duyusunu majör bilime ileterek onu sürekli zenginleştirir.

Ama şu ana kadar, metrik çokluklara karşıt olan pürüzsüz veya metrik olmayan çoklukların yalnızca ilk yönünü ele aldık: Bir durumun belirlenimi nasıl biz o duruma tam bir büyüklük ya da ortak birim atayamadan ya da ona kayıtsız kalamadan bir diğer belirlenimin parçası olabilir? Bu, pürüzsüz uzayın sarmalayan veya sarmalanmış karakteridir. Ama tam da ikinci yön daha önemlidir: İki belirlenimin kendi durumu aralarındaki karşılaştırmayı dışladığında ortaya çıkar. Bunun Riemann uzaylarının ya da daha doğrusu Riemann uzay parçalarının birbirlerine göre durumu olduğunu biliyoruz: "Riemann uzayları her türlü homojenlikten yoksundur. Bunların her biri sonsuza kadar komşu iki noktanın uzaklığının karesini tanımlayan ifadenin biçimiyle karakterize edilir. (...) Buradan, iki komşu gözlemcinin Riemann uzayında yakın çevrelerindeki noktaların yerini belirleyebileceği, ancak yeni bir uzlaşım olmadan birbirlerinin yerini belirleyemeyecekleri sonucu çıkar. Dolayısıyla her

17 Bkz. Bergson, *Essai*, Ed. du Centenaire, s. 56: Eğer bir çokluk "herhangi bir sayıyı kendisine eklenecek geçici bir birim olarak ele alma olasılığını ima ediyorsa, bunun tersine birimler istendiği kadar büyük olabilen, ama onları kendi aralarında bir araya getirmek için geçici olarak bölünemez kabul ettiğimiz gerçek sayılardır" [*Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s. 79].

bir komşuluk Öklid uzayının küçük bir parçası gibidir, *ama bir komşuluktan diğerine bağlantı tanımlanmamıştır ve sonsuz sayıda yolla yapılabilir. En genel Riemann uzayı böylece birbirine bağlı olmadan yan yana gelen parçaların şekilsiz bir toplamı olarak sunulur.*" Bu çokluğu bir metriğe yapılan herhangi bir göndermeden bağımsız olarak, bir komşuluk kümesi için geçerli olan sıklık veya daha çok *birikim* koşullarıyla, metrik uzayları ve bunların kesimlerini belirleyen koşullardan oldukça farklı koşullarla tanımlamak olanaklıdır (iki tür uzay arasında bir ilişki olması gerekse bile).[18] Kısacası, Lautman'ın bu çok güzel betimlemesini takip edersek, Riemann uzayı saf bir kırkyamadır. Bağlantıları veya dokunsal ilişkileri vardır. Metrik bir uzaya tercüme edilebilmelerine rağmen başka bir yerde bulunmayan ritmik değerlere sahiptir. Heterojen olan ve sürekli çeşitlenme halindeki bu uzay, şekilsiz olması ve homojen olmaması bakımından pürüzsüz bir uzaydır. Bu yüzden genel olarak pürüzsüz uzayın çifte pozitif karakterini tanımlıyoruz: bir yandan birbirinin parçası olan belirlenimler büyüklükten bağımsız olarak sarmalanmış mesafelere veya sıralı farklara gönderdiğinde; diğer yandan birbirinin parçası olamayan ve metrikten bağımsız olarak sıklık veya birikim süreçleriyle bağlanan belirlenimler ortaya çıktığında. Bunlar pürüzsüz uzayın *nomos*'unun iki yönüdür.

Yine de daima pürüzsüzden şeritliye, şeritliden pürüzsüze doğru gitmeye yönelik simetrik olmayan bir zorunluluk buluyoruz. Gezgin geometrinin ve pürüzsüz uzayların göçebe sayısının şeritli uzayın kraliyet bilimini sürekli esinlediği doğruysa, tersine şeritli uzayların metriği (*metron*) pürüzsüz bir çokluğun tuhaf verilerini tercüme etmek için vazgeçilmezdir. Ancak tercüme etmek basit bir edim değildir: Hareketin yerine katedilen uzayı koymak yeterli değildir, bir dizi zengin ve kompleks işlem gereklidir (ve bunu ilk söyleyen Bergson'dur). Tercüme etmek ikincil bir edim de değildir. Bu, kuşkusuz, pürüzsüz uzayı ehlileştirmek, üst-kodlamak, *metrikleştirmek*, etkisizleştirmek, ama aynı zamanda ona bir yayılma, genişleme, kırılma, yenilenme, atılım ortamı vermekten ibaret bir işlemdir; o, bu olmadan belki de kendi kendine ölecektir: tıpkı bir maske gibi, onsuz ne nefes alabileceği ne de genel bir ifade biçimi bulabileceği bir maske. Majör bilim sürekli olarak minör bilimden esinlenmeye gereksinim duyar; ancak minör olan, en yüksek bilimsel taleplerle yüzleşmez ve bunlardan geçmezse bir hiç olur. Kapanma veya durma riskleri kadar açılma fırsatları da sunan tercümelerin zenginliğine ve zorunluluğuna dair yalnızca iki örneği ele alalım. İlk olarak, yeğinlikleri uzanımlı niceliklere ya da daha genel olarak mesafe çokluklarını onları ölçen ve şeritlendiren büyüklük sistemlerine tercüme ettiğimiz araçların kompleksliği (bu bağlamda logaritmaların rolü). Öte yandan ve hepsinden önemlisi, Riemannyen pürüzsüz uzay parçalarının Öklidyen bir birleşim aldığı araçların inceliği ve kompleksliği (sonsuz küçük bir şeritlendirmedeki vektörlerin paralelliğinin

18 Albert Lautman, *Les schémas de structure*, Hermann, s. 23, 34-35.

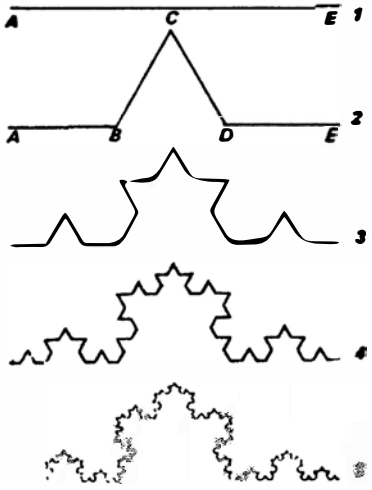
rolü).[19] Riemann uzay parçalarının kendi bağlantısı ("birikim") ile Riemann uzayının bu Öklidyen birleşimini ("paralellik") birbirine karıştırmamamız gerekiyor. Bununla birlikte, ikisi birbirine bağlıdır ve birbirlerini canlandırırlar. Hiçbir şey asla bitmiş değildir: Pürüzsüz bir uzayın kendisinin şeritlendirilmesine izin verme tarzı, ama aynı zamanda şeritli bir uzayın muhtemelen çok farklı değerler, kapsamlar ve imlerle pürüzsüzlüğü yeniden açığa vurma tarzı. Belki de tüm ilerlemenin şeritli uzayda, şeritli uzay tarafından gerçekleştiğini, ancak tüm oluşun pürüzsüz uzayda olduğunu söylemeliyiz.

Pürüzsüz uzayların çok genel bir matematiksel tanımını verebilir miyiz? Benoît Mandelbrot'nun "fraktal nesneleri" bu yolda ilerliyor gibi görünüyor. Bunlar, boyut sayısı kesirli veya tamsayı olmayan ya da tamsayı olan, ama sürekli doğrultu çeşitlenmesi gösteren kümelerdir. Merkezinin üçte biri bir eşkenar üçgenin açısıyla değiştirilen bir dilim örnek olarak alınabilir; aynı işlem ortaya çıkan dört dilim için tekrar edilir ve aynı benzerlik ilişkisi izlenerek bu şekilde sonsuza kadar devam edilir – böyle bir dilim, boyutu 1'den büyük, ancak yüzeyden küçük (= 2) sonsuz bir doğru veya eğri oluşturacaktır. Benzer sonuçlar, bir üçgene "uçlar" eklemek yerine bir daireden "bölmeler" çıkararak delikler açma yoluyla da elde edilebilir; benzer şekilde, benzerlik ilkesine göre delik delinen bir küp bir hacimden daha az ve bir yüzeyden daha fazla hale gelir (bu, boş bir uzayla delikli bir uzay arasındaki yakınlığın matematiksel sunumudur). Yine başka biçimlerde, Brown hareketi, burgaç, gök kubbe bu tür "fraktal nesnelerdir".[20] Belki de bu, ***bulanık kümeleri*** tanımlamak için yeni bir yol sağlayacaktır. Ama, her şeyden önce, pürüzsüz uzay şeritliyle olan farklarını ve ilişkilerini açıklayan genel bir belirlenime kavuşur: 1) Tam sayıda boyuta sahip olan ve sabit yönler atayabildiğimiz herhangi bir kümeye şeritli veya metrik adını veriyoruz; 2) Metrik olmayan pürüzsüz uzay 1'den büyük kesirli boyutlu bir çizginin, 2'den büyük kesirli boyutlu bir yüzeyin inşasıyla oluşturulur; 3) Kesirli boyut sayısı tam anlamıyla doğrultulu bir yüzeyin göstergesidir (teğet olmaksızın sürekli bir doğrultu çeşitlenmesi gösterir); 4) Pürüzsüz uzay bu andan itibaren, içinden geçen veya içine kaydedilen şeye ek bir boyuta sahip olmamasıyla tanımlanır, o bu anlamda düz bir çokluktur, örneğin bir düzlemi dolduran bir çizgidir; 5) Uzayın kendisi ve onu dolduran şey sayılayan ya da tam olmayan sayının kesinlik-dışı ve yine de sağlam olan (saymadan kaplayan) biçimi altında kendisini tanımlama ve aynı güce sahip olma eğilimindedir; 6) Böyle bir pürüzsüz, şekilsiz uzay komşulukların birikimiyle oluşur ve her birikim "oluş"a özgü bir ***ayırt-edilemezlik bölgesi*** tanımlar (bir çizgiden daha fazla ve bir yüzeyden daha az, bir hacimden daha az ve bir yüzeyden daha fazla).

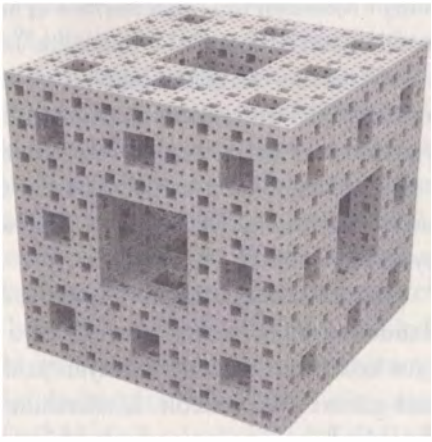
---

19 Tam anlamıyla Öklidyen olan (birikim sürecinden çok farklı olan) bu bağlantı hakkında bkz. Lautman, *Les schémas de structure*, s. 45-48.

20 Benoît Mandelbrot, *Les objets fractals*, Flammarion.

Von Koch Eğrisi: bir çizgiden daha fazlası, bir yüzeyden daha azı! *AE (1) diliminin orta üçte birlik kısmı kesilir ve BCD (2) üçgeniyle değiştirilir. (3)'te bu işlem AB, BC, CD ve DE dilimlerinin her birinde ayrı ayrı tekrarlanır. Bu, tüm dilimlerin eşit olduğu bir açısal çizgiyle sonuçlanır. Bu dilimlerin her birinde (2) ve (3)'te yapılanlar üçüncü kez (4) tekrarlanır ve bu şekilde sonsuza kadar devam edilir. Sonunda, sonsuz sayıda açısal noktadan oluşan ve hiçbir noktasında teğet kabul etmeyen bir "eğri" elde edilir. Bu eğrinin uzunluğu sonsuzdur ve boyutu birden büyüktür: 1,261859 boyutunda bir uzayı temsil eder (tam olarak log 4/log 3).*

Sierpinski Süngeri: bir yüzeyden daha fazlası, bir hacimden daha azı! *Bu küpün oyulma yasası ilk bakışta sezgiseldir: Her kare delik üçte birlik kısmına denk gelen sekiz delikle çevrilidir. Bu sekiz deliğin kendisi de yine boyutlarının üçte biri kadar sekiz delikle çevrilidir. Ve böylece, sonsuza dek gidilir. Tasarımcı dördüncü derecenin ötesinde giderek küçülen deliklerin sonsuzluğunu temsil edemez, ama bu küpün nihayetinde sonsuz derecede oyuklu olduğu açıktır. Toplam hacmi sıfıra yaklaşırken, oyukların toplam yanal yüzeyi sonsuza dek artar. Bu "uzay" 2,7268-boyutludur. Dolayısıyla bir yüzey (boyut 2) ile bir hacim (boyut 3) arasında "uzanır". "Sierpinski halısı" bu küpün yüzeylerinden biridir, oyuklar karedir ve bu "yüzeyin" boyutu 1,2618'dir (Leonard Blumenthal ve Karl Mayer,* Studies in Geometry, *Freeman & Company, 1970'den alınmıştır).*

Benoît Mandelbrot'nun "Fraktal Nesneleri" Hakkında

Fiziksel model. — Belirli bir şeritlendirme fikri farklı modeller üzerinden doğrulanıyor: Diklemesine kesişen ve dikey olanların daha çok hareketsiz veya sabit, yatay olanlarınsa daha çok değişken rolünü oynadıkları iki paralel dizi. Çok kabaca söylemek gerekirse, bu bir çözgü ve atkı, armoni ve melodi, boylam ve enlem durumudur.

Kesişim ne kadar düzenli olursa, şeritlendirme ne kadar sıkı olursa, uzay da o kadar homojen olma eğilimindedir: Bu anlamda homojenlik bize başından beri pürüzsüz uzayın karakteri değil, aksine şeritlendirmenin en uç sonucu ya da her taraftan, her yönden şeritlendirilmiş bir uzayın sınır-biçimi gibi göründü. Ve eğer pürüzsüz olanla homojen olan görünüşte iletişim kuruyorsa, bu, yalnızca şeritlinin pürüzsüzü yeniden açığa vurmaya hazır olmadan, homojenin hareketinin üzerine binen ama ondan tamamen farklı kalan bir hareketi takip ederek mükemmel homojenlik idealine ulaşamadığı sürece böyledir. Pürüzsüz bize aslında her bir model altında temel bir heterojenliğe aitmiş gibi göründü: dokuma değil keçe veya kırkyama, armoni-melodi değil ritmik değerler, Öklidyen değil Riemannyen uzay – sabitlerin ve değişkenlerin herhangi bir dağılımını aşan sürekli çeşitlenme, iki nokta arasından geçmeyen bir çizginin serbest kalması, paralel ve dik çizgilerle ilerlemeyen bir düzlemin ortaya çıkışı.

Homojenle şeritli arasındaki bu bağ temel, imgesel bir fiziğin terimleriyle ifade edilebilir: 1) Uzay birbirine paralel dikey *yerçekimi* kuvvetleriyle şeritlendirilerek işe başlanır; 2) Bu paralellikler ya da kuvvetler uzayı dolduran cismin bir noktasına, *ağırlık merkezine* uygulanan bir sonuca sahiptir; 3) Bu paralel kuvvetlerin doğrultusunu değiştirdiğimizde, ilk doğrultularına *dik* hale geldiklerinde bu noktanın konumu değişmez; 4) Yerçekiminin evrensel bir *çekimin* özel bir durumu olduğunu, iki cisim arasındaki herhangi bir düz çizgiyi ya da ikili-tek-anlamlı ilişkileri izlediğini keşfederiz; 5) Genel bir *iş* mefhumu bir doğrultudaki kuvvet-yer değiştirme ilişkisiyle tanımlanır; 6) Böylece yalnızca dikey ve yatayda değil, noktalara bağlı tüm doğrultularda giderek mükemmelleşen şeritli bir uzayın fiziksel temeline sahip oluruz.

Bu Newtoncu sözde fiziğe başvurmaya gerek bile yok. Yunanlılar yukarıdan aşağıya doğru, dikey olarak şeritli bir uzaydan merkezi bir uzaya, her doğrultuda simetrik ve tersine çevrilebilir ilişkilere, yani bir homojenlik oluşturacak şekilde her yönde şeritli bir uzaya zaten geçmişlerdi. Ve açıktır ki burada devlet aygıtının iki modeli vardı: imparatorluğun dikey aygıtı ve kentin izotropik aygıtı.[21] Geometri fiziksel bir problemle bir devlet meselesinin buluşma noktasıdır.

Öyleyse açıktır ki bu şekilde oluşturulan şeritlendirmenin sınırları vardır: Yalnızca büyük ve küçük sonsuz söz konusu olduğunda değil, aynı zamanda ikiden fazla cisim ele alındığında ("üç cisim problemi"). En basit haliyle, uzayın, şeritlendirilmesinin sınırlarından nasıl kaçtığına bakalım. Bir kutupta, *meyil*le, yani en küçük sapmayla, yerçekimi dikeyiyle bu dikeyin teğet olduğu daire yayı arasındaki sonsuz küçük sapmayla ondan kaçar. Diğer kutupta, *sarmal ya da girdap*la, yani uzayın tüm noktalarının, paralellerin şeritlendirilmesine karşılık gelen "laminer" denilen dağılıma karşıt olan sıklık ya da birikim, dağılım yasaları altında aynı anda tutulduğu bir şekille kaçar. O halde, en küçük sapmadan girdaba varıncaya dek geçerli ve zorunlu bir

21 Bu iki uzay hakkında bkz. J.-P. Vernant, *Mythe et pensée chez les Grecs*, cilt I, s. 174-175.

sonuç söz konusudur: Onlar arasında uzanan şey, tam da öğe olarak meyli alan ve sarmalla doldurulan bir pürüzsüz uzaydır. Pürüzsüz uzay dikeyden sapan asgari açıyla ve şeritlendirmeden taşan girdapla oluşturulur. Michel Serres'in kitabının gücü, diferansiyel üreten bir öğe olarak *clinamen* ile üretilen bir pürüzsüz uzayı kaplayan girdapların ve burgaçların oluşumu arasındaki bu bağı göstermiş olmasıdır. Gerçekten de Demokritos'tan Lucretius'a kadar Antik dönemin atom kavrayışı bir hidrolikten ya da genelleştirilmiş bir akıntılar ve akışlar teorisinden asla ayrı tutulamaz. Eğer antik atomun özünde akmak ve akıtmak olduğunu görmezsek, onun hakkında hiçbir şey anlayamayız. Bu teori düzeyinde, Öklid'in homojen ve şeritli uzayından çok farklı bir Arşimet geometrisiyle katı ya da lamelli maddeden çok farklı bir Demokritosçu fizik arasındaki sıkı eşdeşlik ortaya çıkar.[22] Aynı örtüşme bu kümenin artık hiçbir şekilde bir devlet aygıtına bağlı olmadığı, bir savaş makinesine bağlı olduğu anlamına gelir: bir savaş geometrisi için, onun sanatının ve makinelerinin geometrisi için bir sürüler, burgaçlar, "felaketler" ve salgınlar fiziği. Serres Lucretius'un en derin amacı olarak gördüğü şeyi ifade eder: Mars'tan Venüs'e gitmek, savaş makinesini barışın hizmetine sunmak.[23] Ama bu işlem devlet aygıtından geçmez, aksine savaş makinesinin nihai bir başkalaşımını ifade eder ve pürüzsüz bir uzayda meydana gelir.

Başka bir yerde, pürüzsüz uzaydaki "serbest eylem" ile şeritli uzaydaki "iş" arasındaki ayrımla karşılaşmıştık. Ve gerçekten de 19. yüzyılda iki yönlü bir açıklamaya gidildi: fiziksel-bilimsel bir İş kavramı (ağırlık-yükseklik, kuvvet-yer değiştirme) ve toplumsal-ekonomik bir iş gücü veya soyut iş kavramı (tüm işlere uygulanabilen, çarpma ve bölmeye uygun homojen bir soyut nicelik). Burada fizikle sosyoloji arasında derin bir bağ vardı; öyle ki toplum işin ekonomik bir ölçüsünü, fizikse onun "mekanik para birimini" sağlıyordu. Ücretli iş rejiminin eşdeşi olarak bir kuvvetler mekaniği vardı. Fizik hiç bu kadar toplumsal olmamıştı, çünkü her iki durumda da söz konusu olan, standart bir insan tarafından olabildiğince eşit bir şekilde uygulanan bir kaldırma veya çekme kuvveti için sabit bir ortalama değer tanımlamaktı. İş modelini herhangi bir etkinliğe dayatmak, herhangi bir edimi olanaklı ya da virtüel işe tercüme etmek, serbest eylemi disipline etmek ya da (aynı anlama gelecek şekilde) onu yalnızca işe göndermeyle var olacak şekilde "boş zaman etkinliği" üzerinden reddetmek. Bu andan itibaren iş modelinin neden fiziksel ve toplumsal çifte yönüyle temelde devlet aygıtının bir parçası olduğunu anlamak kolaydır. Standart insan her şeyden önce *kamusal işler*den sorumlu kişidir.[24] Soyut işin etkilerinin

22 Michel Serres, *La naissance de la physique dans le texte de Lucrèce:* "Fizik metrik bir uzaydan çok daha fazla vektörel bir uzaya dayalıdır" (s. 79). Ve hidrolik problem hakkında bkz. s. 104-107.

23 M. Serres, *La naissance de la physique*, s. 35, 135 vd.

24 Anne Querrien, Köprüler ve Yollar Okulu'nun, iş kavramının bu şekilde detaylandırılmasındaki önemini açıkça ortaya koymuştur. Örneğin, bir mühendis ve mekanik profesörü olan Navier

çoğalmasının, işlemlerinin bölünmesinin problemleri ilk olarak toplu iğne fabrikasında ortaya çıkmaz: İlk olarak kamusal inşaat alanlarında ve daha sonra orduların organizasyonunda (yalnızca insanların disipline edilmesinde değil, aynı zamanda silahların endüstriyel üretiminde de) ortaya çıkar. Bundan daha normal bir şey olamaz: Bu normalleşmeyi ima eden savaş makinesinin kendisi değildir. Ama 18. ve 19. yüzyıllarda devlet aygıtı savaş makinesini kendine mal etmenin yeni bir yolunu buldu: onu her şeyden önce, başka yerlerde, fakat yavaşça gelişmekte olan inşaat sahasının ve fabrikanın iş modeline tâbi kılmak. Savaş makinesi belki de etkileri çoğaltılabilecek ve işlemleri bölünebilecek soyut iş zamanını serbest bırakmak için şeritlendirilecek ilk şeydi. Pürüzsüz uzaydaki serbest eylemin üstesinden gelinmesi gereken yer de burasıdır. Fiziksel-toplumsal İş modeli iki gerekçeden dolayı kendi icadı olarak devlet aygıtına aittir. Bir yandan, iş yalnızca bir *artığın* oluşmasıyla ortaya çıktığı için, yalnızca *depolanmış iş* vardır, bu yüzden de (tam anlamıyla) iş yalnızca *artı-iş* olarak adlandırılan şeyle başlar. Diğer yandansa iş, kökenini ve araçlarını devletin temel girişiminde, savaş makinesinin fethinde bulan genelleştirilmiş bir uzay-zaman şeritlendirme işlemini, serbest eylemin özneleştirerek-tâbi-kılınmasını, pürüzsüz uzayların iptalini gerçekleştirir.

Karşı-kanıt: Devlet aygıtının ya da artı-işin olmadığı yerde İş modeli de yoktur. Sözden eyleme, şu ya da bu eylemden diğerine, eylemden şarkıya, şarkıdan söze, sözden girişime, tuhaf bir kromatiklik içinde, dış gözlemcinin yalnızca iş terimleriyle "tercüme edebileceği", yeğin ve nadir bir şekilde ortaya çıkan zirve ya da çaba uğraklarıyla geçen sürekli bir serbest eylem çeşitlenmesi olacaktır. Zenciler için hep denildiği gibi: "Çalışmıyorlar, çalışmanın ne olduğunu bilmiyorlar." Onların soyut bir niceliğe göre herkesten daha fazla çalışmaya zorlandıkları doğrudur. Kızılderililerin kölelik de dahil olmak üzere hiçbir iş organizasyonundan anlamadıkları ve buna uygun olmadıkları da doğru gibidir: Amerikalılar bu kadar çok Siyahı, ölüme terk ettikleri Kızılderilileri kullanamadıkları için ithal etmişlerdi. Bazı önemli etnologlar temel bir soru sordular. Problemi tersine çevirmeyi başardılar: İlkel denilen topluluklar kıtlık toplulukları ya da işin olmadığı asgari-geçim toplulukları değil, aksine iş etmenine gereksinim duymayan ve bir stok oluşturmayan serbest eylem ve pürüzsüz uzay topluluklarıdır.[25] Bu topluluklar tembel değildir, ama işten farkları bir "tembellik hakkı"

1819'da şöyle yazar: "Her türlü üretimi gerçekleştirmek için gereken iş miktarını tahmin etmek için mekanik bir para birimi oluşturmalıyız."

25 Misyonerlerin anlatılarında, alan açma etkinliklerinin zahmetli olduğu yayla tarımında bile bir iş kategorisinin olmadığı yaygındır. Marshall Sahlins yalnızca bakım ve yeniden-üretim için gereken iş süresinin kısalığına işaret etmekle kalmaz, niteliksel etmenler üzerinde de ısrarla durur: etkinliği düzenleyen sürekli çeşitlenme, stokları dışlayan ve "nesneyi taşıma kolaylığı" üzerinden ölçülen hareketlilik veya hareket özgürlüğü ("La première société d'abondance", *Temps modernes*, Ekim 1968, s. 654-656, 662-663, 672-673).

şeklinde ifade edilebilir. Bu topluluklar yasasız değildir, ama yasadan farkları "anarşi" kisvesi altında ifade edilebilir. Onlar daha çok, kendi sağlamlığı, kendi zalimliğiyle (taşınamayacak olanlardan, yaşlılardan veya çocuklardan kurtulmak gibi) sürekli bir etkinlik çeşitlenmesini düzenleyen *nomos*'un yasasına sahiptirler.

Ama eğer iş devlet aygıtına karşılık gelen şeritli bir uzay-zaman oluşturuyorsa, bu her şeyden önce arkaik ya da antik biçimler için geçerli değil midir? Zira orada artı-iş yalıtılır, haraç ya da angarya biçiminde ayırt edilir. İş kavramının tüm açıklığıyla ortaya çıkabileceği yer burasıdır: Örneğin, imparatorlukların büyük eserleri, hidrolik, tarımsal veya kentsel çalışmalar, "laminer" bir su akışının paralel olduğu varsayılan tabakalar halinde (şeritlendirme) dayatıldığı yerlerdir. Aksine, kapitalizm rejiminde artı-işin "sıradan" işten giderek daha az ayırt edilebilir olduğu ve ona tamamen nüfuz ettiği görülmektedir. Modern kamusal çalışmalar büyük imparatorluk çalışmalarıyla aynı statüye sahip değildir. Yeniden-üretim için gereken zamanla "gasp edilen" zaman artık birbirinden zamansal olarak ayrılamıyorsa, bunlar arasında nasıl bir ayrım yapılabilir? Bu açıklama kesinlikle Marksist artı-değer teorisine aykırı değildir, zira Marx tam da bu artı-değerin kapitalist rejimde *artık konumlandırılabilir olmaktan çıktığını* gösterir. Hatta bu, Marx'ın temel katkısıdır. Marx makinenin kendisinin bir artı-değer üreticisi haline geldiğini ve sermayenin dolaşımının değişken ve sabit sermaye arasındaki ayrımı sorgulamaya açtığını açıkça öngörür. Bu yeni koşullarda her türlü işin artı-iş olduğu doğrudur; ama artı-iş artık işten bile geçmez. Artı-iş ve bir bütün olarak kapitalist organizasyon giderek daha az fiziksel-toplumsal iş kavramına karşılık gelen uzay-zamanın şeritlendirilmesinden geçer. Sanki insani yabancılaşmanın yerini artı-işin kendisindeki genelleştirilmiş bir "makinesel köleleştirme" almıştır, öyle ki artı-değer herhangi bir işten bağımsız olarak sağlanmaktadır (çocuk, emekli, işsiz, televizyon izleyicisi, vb.). Kullanıcı yalnızca bir çalışan haline gelme eğiliminde olmakla kalmaz, aynı zamanda kapitalizm işin niceliğinden çok, ulaşım biçimlerini, kentsel modelleri, medyayı, eğlence endüstrisini, algılama ve hissetme biçimlerini, tüm semiyotikleri oyuna sokan kompleks bir niteliksel süreç üzerinde işler. Sanki kapitalizmin benzersiz bir mükemmellik noktasına getirmeyi başardığı şeritlendirmenin sonunda, dolaşımdaki sermaye insanların yazgısının yeniden oynandığı bir tür pürüzsüz uzayı yeniden yaratıyor, zorunlu olarak yeniden oluşturuyordur. Elbette, şeritlendirme en mükemmel ve katı biçimlerini sürdürür (artık yalnızca dikey değildir, her yönde işler); bununla birlikte, her şeyden önce kapitalizmin devlet kutbuna, yani modern devlet aygıtlarının sermayenin organizasyonundaki rolüne işaret eder. Öte yandan, *bütünleşik* (ya da daha doğrusu bütünleştirici) bir *dünya kapitalizmi*nin tamamlayıcı ve baskın düzeyinde, sermayenin "mutlak" hızına ulaştığı, artık işin insan bileşenine değil, makine bileşenlerine dayanan yeni bir pürüzsüz uzay üretilmektedir. Çok uluslu şirketler değiş-tokuş kutupları olarak kaplama noktalarının klasik şeritlendirme rotalarından oldukça bağımsız hale geldiği bir tür yersizyurtsuzlaşmış pürüzsüz uzay üretmektedirler. Yeni

olan daima yeni rotasyon biçimleridir. Sermaye dolaşımının mevcut hızlandırılmış biçimleri sabit ve değişken sermaye, hatta sabit ve dolaşımdaki sermaye ayrımlarını giderek daha göreli hale getirmektedir; asıl önemli olan daha çok *şeritli sermayeyle pürüzsüz sermaye* arasındaki ayrım ve birincinin, yeryurtların ve devletlerin ve hatta farklı devlet tiplerinin üzerinde-gezinen kompleksler aracılığıyla ikinciye yol açma tarzıdır.

Estetik model: Göçebe sanat. — Hem pratik hem de teorik birçok mefhum göçebe sanatı ve sonrasını (barbar, Gotik ve modern) tanımlamak için uygundur. Bu, her şeyden önce, uzak görüşten farklı olarak "yakın görüş"tür; aynı zamanda optik uzaydan farklı olarak "dokunsal uzay" ya da daha doğrusu "haptik uzay"dır. Haptik dokunsaldan daha iyi bir sözcüktür çünkü iki duyu organı arasında karşıtlık kurmaz, ama gözün kendisinin optik olmayan bu işleve sahip olabileceğini varsaymaya izin verir. Alois Riegl hayranlık uyandıran sayfalarda, bu *Yakın görüş-Haptik uzay* eşleşmesine temel bir estetik statü kazandırdı. Öte yandan, Riegl'ın (ve daha sonra Worringer ve bugün Henri Maldiney'in) önerdiği ölçütleri geçici olarak göz ardı etmeli ve kendimiz bazı riskler almalı ve bu mefhumları serbestçe kullanmalıyız.[26] Pürüzsüz olan bize hem mükemmel bir yakın görüşün nesnesi hem de haptik bir uzayın (dokunsal olduğu kadar görsel ve işitsel olabilen) bir öğesi gibi görünüyor. Aksine, Şeritli Olan, daha uzak bir görüşe ve daha optik bir uzaya gönderir – her ne kadar göz bu kapasiteye sahip tek organ olmasa da. Ve yine de, daima, bu analiz şeritliyle pürüzsüz arasındaki geçişlerin hem zorunlu hem de belirsiz olduğu ve giderek artan bir yıkıcılık içerdiği bir dönüşüm katsayısıyla düzeltilmelidir. Bu, görece uzaktan görülmesine rağmen yakından yapılan resmin yasasıdır. Bir şeyden uzaklaşılabilir, ama uğraşmakta olduğu resimden uzaklaşan iyi bir ressam değildir. Buna uğraşılan o "şey" de dahildir: Cézanne buğday tarlasını *artık görmeme*, ona fazlasıyla yakın olma, referans noktaları olmadan, pürüzsüz bir uzayda kendini kaybetme gereksiniminden söz eder. O zaman şeritlendirme doğabilir: desen, katmanlar, yeryüzü, "inatçı geometri", "dünyanın ölçüsü", "jeolojik temeller", "her şey yerli yerine oturur" Şeritliyse yeri geldiğinde yeni bir pürüzsüz uzaya ve başka bir şeritli uzaya yer açma adına bir "felaket"te yitip gidebilir.

Bir resim uzaktan görülse bile yakından yapılır. Bestecinin işitmediği dahi söylenir: O, yakından işitirken, dinleyici uzaktan işitir. Ve yazarın kendisi kısa bir bellekle yazarken, okuyucunun uzun bir belleğe sahip olması beklenir. Haptik ve yakın görüşlü pürüzsüz uzayın ilk yönü budur: Yönelimleri, nirengi noktaları ve bağlantıları

---

26 Temel metinler şunlardır: A. Riegl, *Spätrömische Kunstindustrie*, Viyana; W. Worringer, *Abstraction et Einfühlung*, Klincksieck [Türkçesi: Worringer, *Soyutlama ve Özdeşleyim*, İsmail Tunalı (çev.), Hayalperest Yayınevi, 2017]; H. Maldiney, *Regard, parole, espace*, özellikle "L'art et le pouvoir du fond" bölümü ve Maldiney'in Cézanne hakkındaki yorumları.

sürekli çeşitlenir; adım adım işler. Çöl, bozkır, buz veya deniz, saf bağlantının yerel uzayları bunun örneğidir. Bazen söylenenin aksine, kişi bu tür bir uzayda bir uzaklıktan görmez ve onu uzaktan görmez, asla "önünde" değildir, tıpkı "içinde" olmadığı gibi ("üzerindedir"). Yönelimler sabit değildir, geçici yeşillenmelere, yer doldurmalara ve yağışlara göre değişir. Nirengi noktaları onları birbirleriyle değiştirebilecek ve dışsal bir hareketsiz gözlemciye atanabilir bir atalet sınıfında birleştirebilecek görsel bir modele sahip değildir. Aksine, "monad" olarak nitelendirilebilecek, ama daha çok birbirleriyle dokunsal ilişkiler sürdüren *göçebeler* olan çok sayıda gözlemciyle bağlantılıdırlar. Karşılıklı-bağlanmalar çokluğun içine daldırılacağı ve mesafelere bir değişmezlik kazandıracak hiçbir kuşatıcı uzayı içermez; aksine, aynı mesafenin bölünmesini içsel olarak çeşitlendiren sıralı farklara göre oluşturulurlar.[27] Bu yönelim, yer belirleme ve karşılıklı-bağlanma soruları göçebe sanatının en ünlü eserleri tarafından gündeme getirilir: Bu çarpık hayvanların altında toprak yoktur; zemin bir hava akrobasisinde olduğu gibi sürekli doğrultu değiştirir; pençeler başın tersi yöndedir, vücudun arka kısmı ters çevrilmiştir; "monadolojik" bakış açıları ancak göçebe bir uzayda birleştirilebilir; bütün ve parçalar onlara bakan göze artık optik değil, haptik bir işlev verir. Ruhen dokunulmadan, ruh parmak haline gelmeden, gözle bile görülemeyen bir hayvansallıktır bu. (Daha kaba bir ifadeyle, kaleydoskopun rolüdür bu: göze dijital bir işlev kazandırmak.) Aksine, şeritli uzayı uzak bir görüşün gereklilikleriyle tanımlıyoruz: yönelimin sabitliği, mesafenin atalet halindeki nirengi noktalarının değiştokuşu üzerinden değişmezliği, kuşatıcı bir ortamın içine dalarak bağlantı kurma, merkezi bir perspektif oluşturma. Ama bu şeritli uzayın yaratıcı potansiyelini ve hem pürüzsüzlükten nasıl çıkabileceğini hem de her şeyin nasıl yeniden başlatılabileceğini değerlendirmek daha az kolaydır.

Şeritliyle pürüzsüz arasındaki karşıtlık basitçe küreselle yerel arasındaki karşıtlık gibi değildir. Zira bir durumda küresel hâlâ göreliyken, diğerinde yerel olan zaten mutlaktır. Görmenin yakın olduğu yerde uzay görsel değildir ya da daha doğrusu gözün kendisinin optik değil haptik bir işlevi vardır: Aynı tözden olan yeryüzüyle gökyüzünü hiçbir çizgi ayıramaz; ufuk yoktur, arkaplan yoktur, perspektif yoktur, sınır yoktur, kontur ya da biçim yoktur, merkez yoktur; ara mesafe yoktur ya da tüm mesafeler ara mesafedir. Eskimo uzayı böyledir.[28] Ama tamamen farklı bir şekilde, tamamen farklı bir bağlamda, Arap mimarisi çok yakın ve çok alçaktan başlayan,

---

27 Tüm bu noktalar halihazırda, "monadlar"la olan temel ilişkisinde (Öklid uzayının birlikçi Öznesiyle karşıtlık içinde) bir Riemann uzayına gönderir. Gilles Châtelet, "Sur une petite phrase de Riemann", *Analytiques*, sayı 3, Mayıs 1979. Ama eğer "monadlar" artık kendi üzerlerine kapalı olarak düşünülmezse ve birinden diğerine doğrudan ilişkiler sürdürmeleri beklenirse, salt monadolojik bakış açısı yetersiz kalır ve bir "göçebebilime" (şeritli uzayın idealliği, pürüzsüz uzayın gerçekçiliği) yol açmalıdır.

28 Bkz. Edmund Carpenter'ın *Eskimo*'daki buz uzayı ve iglo uzayı betimlemesi: "Ara mesafe yok, perspektif ya da kontur yok, göz yalnızca binlerce buharlı kar tüyünü yakalayabiliyor. (...) Tabanı ya da

hafif ve havasal olanı aşağıya, katı veya ağır olanı yukarıya koyan, *doğrultu eksikliğinin*, hacmin yadsınmasının yapıcı kuvvetler haline geldiği yerçekimi yasalarının tersine çevrildiği bir uzayı çizer. Göçebe bir mutlaklık bir parçadan diğerine giden ve bağlanmaların ve doğrultu değişikliklerinin sonsuz ardışıklığında pürüzsüz uzayı oluşturan yerel bütünleşme olarak var olur. Oluşun kendisiyle ya da süreçle bir olan bir mutlaklıktır bu. Göçebe sanatında dışavurumuyla karışan geçişin mutlaklığıdır. Burada, mutlak olan yereldir, çünkü tam da yer sınırlandırılmamıştır. Öte yandan, uzak görüşün optik ve şeritli uzayına dönersek, bu uzayı karakterize eden göreli küreselin de mutlak olanı gerektirdiğini görürüz, ancak tamamen farklı bir şekilde. Mutlak olan artık ufuk ya da arkaplandır, yani Kapsayıcı Öğe'dir; bu olmadan ne küresel olabilir ne de bir şey kapsanabilir. İşte göreli kontur ya da biçim bu arkaplanda ortaya çıkar. Mutlak olanın kendisi Kapsanmış Olan'da ortaya çıkabilir, ama yalnızca ayrıcalıklı bir yerde, bir merkez olarak açıkça sınırlandırılmış ve bu yüzden küresel bütünleşmeyi tehdit edecek her şeyi sınırlarının dışına itme işlevine sahip bir yerde. Burada pürüzsüz uzayın nasıl varlığını sürdürdüğünü, ama bunu da yalnızca şeritliyi ortaya çıkartmak için yaptığını görebiliriz. Çöl ya da gökyüzü ya da deniz, Okyanus, Sınırsız Olan önce kapsayıcı bir rol oynar ve ufuk haline gelme eğilimindedir: Böylece yeryüzü onu hareketsiz bir dengede tutan ve bir Biçim'i olanaklı kılan bu öğe tarafından kapsanır, küreselleştirilir, "temellendirilir" Ve kapsayan öğenin kendisi yeryüzünün merkezinde belirdiği ölçüde, ikinci bir rol üstlenir; bu defa, hâlâ pürüzsüz ya da ölçüsüz kalabilecek her şeyi iğrenç bir dipliğe, bir ölüm ikametgâhına geri itmekten ibarettir.[29] Yeryüzünün şeritlendirilmesi pürüzsüzün bu çifte ele alınışını koşulu olarak ima eder; bir yandan kapsayıcı bir ufkun mutlak durumuna taşınmış ya da indirgenmiş, diğer yandan görece kapsanmış öğeden dışarı atılmıştır. Büyük emperyal dinler bu yüzden pürüzsüz bir uzaya (örneğin çöle) gereksinim duyarlar, ama bunda da amaç ona, her noktada *nomos*'la karşıtlık içinde olan ve mutlak olanı dönüştüren bir yasa vermektir.

Bu belki de Riegl, Worringer ve Maldiney'in güzel analizlerinin muğlaklığını bize açıklar. Onlar Mısır sanatının imparatorluk koşullarındaki haptik uzayı kavrarlar. Onu bir ufuk-arkaplanın varlığıyla, uzayın düzleme indirgenmesiyle (dikey ve yatay, yükseklik ve genişlik) ve bireyselliği çevreleyen, onu değişimden uzaklaştıran

---

sınırı olmayan bir arazi (...), kalabalık bir halkın hareketleriyle yaşayan bir labirent. Hiçbir statik düz duvar kulağı ya da gözü durduramaz ve göz buraya kayabilir, şuradan geçebilir."

29 Bu iki yön, Kapsayıcı Öğe ve Merkez, Jean-Pierre Vernant'ın Anaksimandros'daki uzay analizinde de yer bulur (*Mythe et pensée chez les Grecs*, cilt 1, 3. kısım). Bir başka bakış açısıyla, çölün tüm tarihi onun kapsayıcı öğe haline gelme ve de sanki tersine bir hareketin içindeymişçesine merkez tarafından itilme ve reddedilme olasılığını ilgilendirir. Van der Leeuw'un kurmayı başardığı gibi bir din fenomenolojisinde, *nomos*'un kendisi tam da kapsayıcı-sınır ve aynı zamanda bir merkezkaç hareketinde itilmiş, dışlanmış bir halde ortaya çıkar.

doğrusal konturla tanımlarlar. Bu, her kenarı düz bir yüzeye yaslanan, hareketsiz bir çölün arkaplanda olduğu piramit biçimidir. Öte yandan, bu yazarlar optik bir uzayın Yunan sanatıyla birlikte (daha sonra Bizans sanatında ve Rönesans'a kadar), arkaplanı biçimle birlikte sürükleyen, düzlemleri iç içe geçirten, derinliği fetheden, hacimli veya kübik bir uzamda çalışan, perspektifi organize eden, kabartmalar ve gölgeler, ışıklar ve renklerle oynayan haptik bir uzaydan nasıl farklılaştığını gösterirler. Ama böylece, en başından beri, haptikle bir mutasyon noktasında, halihazırda uzayı şeritlendirmeye hizmet eden koşullarda karşılaşırlar. Optik, bu şeritlendirmeyi daha mükemmel, daha sıkı ya da başka türlü mükemmel, başka türlü sıkı yapacaktır (bu aynı "sanatsal istenç" değildir). Gerçek şu ki, her şey imparatorluklardan sitelere ya da gelişmiş imparatorluklara uzanan bir şeritli uzayda meydana gelir. Riegl'ın göçebe ve hatta barbar bir sanata özgü etmenleri saf dışı bırakma eğiliminde olması ve Worringer'in en geniş anlamda bir Gotik sanat fikrini ortaya attığı anda, bu fikri bir yandan Kuzey'in Germen ve Kelt göçleriyle, diğer yandan da Doğu'daki imparatorluklarla ilişkilendirmesi tesadüf değildir. Bununla birlikte, bu ikisinin arasında göçebeler vardır, onlar ne karşılaştıkları imparatorluklara ne de tetiklediklerı göçlere indirgenirler. Ve tam da Gotlar Sarmatlar ve Hunlarla birlikte bozkırın bu göçebelerinin bir parçasıydı, Doğu ile Kuzey arasındaki iletişimin temel bir vektörü, ama aynı zamanda bu iki boyuttan birine indirgenemeyecek bir etmendi.[30] Bir yandan, Mısır'ın Hiksosları, Küçük Asya'nın Hititleri, Çin'in Türk-Moğolları vardı; diğer yandan, İbranilerin Habiruları, Germenlerin, Keltlerin ve Romalıların Gotları, Arapların Bedevileri vardı. Göçebelerin bir özgüllüğü vardır; bu özgüllük onların imparatorluklara ya da göçmenlere dahil edilmesiyle, birine ya da diğerine indirgenmesiyle, onların kendilerine özgü sanat "istençlerinin" reddedilmesiyle çok hızlı bir şekilde sonuçlarına indirgenir. Bir kez daha, Doğu ile Kuzey arasındaki aracının mutlak özgüllüğü, aracının, aralığın oynadığı bu tözsel rol reddedilir. Üstelik aracı, buna bir "istenç" olarak sahip değildir, yalnızca bir oluşa sahiptir, bir "sanatçı-oluş"u icat eder.

Pürüzsüzle şeritli arasında ilksel bir düaliteyi gündeme getirdiğimizde, "haptik-optik", "yakın görüş-uzak görüş" arasındaki farkların kendilerinin de bu ayrıma tâbi olduğunu söylemiş oluyoruz. Haptiği hareketsiz arkaplan, düzlem ve konturla tanımlamıyoruz, zira bu zaten haptiğin şeritlendirmeye hizmet ettiği ve pürüzsüz bileşenlerini yalnızca başka bir uzaya dönüştürmek için kullandığı halihazırda karma

30 Etkileşimler ne olursa olsun, göç Germenlerine aktarılacak olan "bozkır sanatı"nın bir özgüllüğü vardır: René Grousset göçebe bir kültür hakkındaki tüm çekincelerine rağmen buna açıkça işaret eder, *L'empire des steppes*, Payot, s. 42-62 [Türkçesi: Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, M. Reşat Uzmen (çev.), Ötüken Yayınları, 2003, s. 26-43]. Bu, İskit sanatının Asur sanatına, Sarmat sanatının Pers sanatına, Hun sanatının Çin sanatına indirgenemezliğidir. Bozkır sanatının ödünç aldığından daha fazla etki yarattığı söylenebilir (bkz. özellikle Ordos sanatı ve Çin ile ilişkisi meselesi).

bir durumdur. Haptik işlev ve yakın görüş öncelikle, bir arkaplan, bir düzlem veya bir kontur içermeyen, ama doğrultu değişikliklerini ve yerel parçaların bir araya getirilmesini içeren pürüzsüzü varsayar. Tersine, geliştirilen optik işlev şeritlendirmeye imgesel bir evrensel değer ve kapsam kazandırarak onu yeni bir mükemmellik noktasına taşımakla yetinmez; aynı zamanda ışığı serbest bırakarak ve rengi modüle ederek, düzlemlerin iç içe geçişinin sınırsız mekânını oluşturan bir tür havasal haptik uzayı yeniden kurarak pürüzsüzü yeniden açığa vurmaya elverişlidir.[31] Kısacası, haptikle optik, yakınla uzak arasındaki göreli ayrımlar türetilmeden önce, pürüzsüz ve şeritli kendi adlarına tanımlanmalıdır.

İşte burada üçüncü bir eşleştirme devreye giriyor: "soyut çizgi-somut çizgi" ("haptik-optik" ve "yakın-uzak" ile birlikte). Bu soyut çizgi fikrine temel önemi veren, onu sanatın başlangıcı ya da sanatsal bir istencin ilk ifadesi olarak gören Worringer'dir. Soyut makine olarak sanat. Kuşkusuz burada da daha önce olduğu gibi aynı itirazları dile getirme eğilimindeyiz: Worringer'e göre soyut çizgi öncelikle olabilecek en düz çizgili emperyal Mısır biçimi, geometrik ya da kristal biçim olarak ortaya çıkar; ancak o zaman belirli bir görünümden geçerek çok geniş anlamda "Gotik ya da kuzeyli çizgiyi" oluşturur.[32] Bizim için ise tam tersine, soyut çizgi her şeyden önce "gotik"tir, daha doğrusu göçebedir ve doğrusal değildir. Bu yüzden de soyut çizginin estetik motivasyonunu ya da sanatın başlangıcıyla özdeşliğini aynı şekilde anlamıyoruz. Düz çizgili (ya da "düzenli olarak" yuvarlatılmış) Mısır çizgisi geçip giden, bulanıklaşan ya da çeşitlenen şeyin kaygısı içinde negatif bir motivasyon bulurken ve bir Kendinde-Şey'in sabitliğini ve ebediliğini kurarken, göçebe çizgi tamamen farklı bir anlamda soyuttur, çünkü tam da çoğul yönelimlidir ve noktalar, figürler ve konturlar *arasından* geçer: Onun pozitif motivasyonu çizdiği pürüzsüz uzaydadır, kaygıyı savuşturmak ve kendini pürüzsüz olana tâbi kılmak için işleyeceği şeritlendirmede değil. Soyut çizgi pürüzsüz uzayların duygulamıdır, şeritlendirmeyi gerektiren kaygı hissi değil. Diğer yandan, sanatın yalnızca soyut çizgiyle başladığı doğrudur; ancak bunun nedeni, doğrusal olanın doğanın taklidinden, hâlâ tarih-öncesinin, vahşinin, "sanatsal istenç"ten yoksun bir şey olarak çocuksu olanın bağımlı olacağı estetik olmayan bir taklitten kopmanın ilk tarzı olması değildir. Aksine, eğer tam anlamıyla tarih-öncesi bir sanat varsa, bunun nedeni doğrusal olmayan soyut çizgiyi ele almasıdır: "İlkel sanat başlangıcını soyut ve hatta ön-figüratif olarak yapar,

---

31 Özellikle Bizans sanatında bu ışık ve renk sorunu hakkında bkz. Henri Maldiney, *Regard, parole, espace*, s. 203 vd., s. 239 vd.

32 Riegl halihazırda bir "haptik-yakın-soyut" eşdeşliği önermiştir. Ama bu soyut çizgi temasını geliştiren Worringer'dir. Ve eğer onu temelde Mısır biçiminde kavrıyorsa, bunun üzerinden, soyutun inorganik kalırken yeğin bir yaşam ve dışavurumcu bir değer kazandığı ikinci bir biçimi betimler: *Abstraction et Einfühlung*, 5. bölüm [*Soyutlama ve Özdeşleyim*, 5. bölüm: "Kuzey Erken-Rönesans'ı"] ve özellikle *L'art gothique*, s. 61-80.

(...) sanat en baştan itibaren soyuttur ve kökeninde başka türlü de olamaz."[33] Aslında yazı mevcut olmadığında çizgi daha da soyuttur, bunun nedeni ya gelişimine hâlâ devam ediyor olması ya da yalnızca dışarıda ya da yanda var olmasıdır. Yazı imparatorluklarda olduğu gibi soyutlama işini üstlendiğinde, zaten alt düzeye düşürülmüş olan çizgi zorunlu olarak somut ve hatta figüratif olma eğilimine girer. Çocuklar artık resim yapamazlar. Ama yazı olmadığında ya da az çok komşu imparatorluklar tarafından sağlandığından halkların kendi yazılarına gereksinimi olmadığında (göçebeler örneğinde olduğu gibi), çizgi başka bir çıkış bulamadığından zorunlu olarak soyuttur; tüm soyutlama gücünü edinir. Bu nedenle, imparatorluk çizgisinin çeşitli büyük tiplerinin, doğrusal Mısır çizgisinin, organik Asur (ya da Yunan) çizgisinin, fenomenler-ötesi kapsayıcı Çin çizgisinin soyut çizgiyi halihazırda dönüştürdüğüne, onu pürüzsüz uzayından kopardığına ve ona somut değerler kazandırdığına inanıyoruz. Bununla birlikte, bu emperyal çizgilerin soyut çizgiyle eşzamanlı olduğu söylenebilir; soyut çizgi başka bir kutup oluşturabilecek herhangi bir çizginin daima önvarsaydığı kutup olduğu ölçüde, yine de "başlangıç"tadır. Soyut çizgi tarih-öncesine tarihlenmesiyle olduğu kadar tarihsel soyutluğuyla da başlangıçtadır. Öyle ki, yerleşik sanatın emperyal çizgileriyle karşılıklı etkileşim, etki ve yüzleşme içinde olsa bile, göçebe sanatın özgünlüğünde, indirgenemezliğinde ortaya çıkar.

Soyut olan, figüratif olana doğrudan karşıt değildir: Figüratif olan asla olduğu haliyle, bir "sanat istencine" ait değildir. Bu yüzden sanatta figüratif bir çizgiyle figüratif olmayan bir çizgi arasında karşıtlık kurulamaz. Figüratif ya da taklit, temsil şu ya da bu biçimi aldığında çizginin belirli özelliklerinden kaynaklanan neticedir, bir sonuçtur. Bu nedenle öncelikle bu özellikleri tanımlamalıyız. Çaprazların köşegenlere, köşegenlerin yataylara ve dikeylere, yatayların ve dikeylerin (virtüel de olabilen) noktalara tâbi olduğu bir sistem düşünelim: Böyle bir doğrusal veya tek doğrultulu sistem (çizgi sayısı ne olursa olsun) bir uzayın şeritli olduğu ve çizginin bir kontur oluşturduğu biçimsel koşulları ifade eder. Böyle bir çizgi hiçbir şeyi temsil etmese bile, biçimsel olarak kendi içinde temsilidir. Aksine, *hiçbir şeyi sınırlamayan, artık herhangi bir konturu çevrelemeyen*, artık bir noktadan diğerine gitmeyen, ama noktaların arasından geçen, sürekli yataydan ve dikeyden düşen, sürekli doğrultu değiştirerek köşegenden sapan bir çizgi, dışı veya içi olmayan, biçimi veya arkaplanı olmayan, başlangıcı veya sonu olmayan, sürekli bir çeşitlenme kadar canlı olan bu

33 Leroi-Gourhan, *Le geste et la parole*, Albin Michel, cilt I, s. 263 vd.; cilt II, s. 219 vd. ("Ritmik işaretler açık figürlerden önce gelir"). Worringer'in konumu çok muğlaktı; zira tarih-öncesi sanatın öncelikle figüratif olduğunu düşünerek, onu tıpkı "çocuk karalamaları" gibi Sanatın dışında tutuyordu: *Abstraction et Einfühlung*, s. 83-87 [*Soyutlama ve Özdeşleyim*, s. 51-60]. Ardından, mağara sakinlerinin belki de soyut ile başlayan bir dizinin "son üyesi" oldukları varsayımını öne sürer (s. 166). Ama böyle bir varsayım Worringer'i soyut kavramını yeniden ele almaya ve onu Mısır geometrisiyle özdeşleştirmeyi bırakmaya zorlamaz mı?

mutant çizgi gerçekten soyut bir çizgidir ve pürüzsüz bir uzayı tanımlar. O, ifadesiz değildir. Bununla birlikte, onun noktaların tınlamasına, çizgilerin birleşimine dayanan istikrarlı ve simetrik hiçbir *ifade biçimi* oluşturmadığı doğrudur. Ancak yine de o, onunla birlikte hareket eden ve etkisi adım adım çoğalan *maddi ifade hatları*na sahiptir. Worringer bu anlamda Gotik çizginin (bize göre soyutlamadan yararlanan göçebe çizgi) biçime değil ifade gücüne, biçim olarak simetriye değil güç olarak tekrara sahip olduğunu söylediğinde bunu kasteder. Gerçekten de simetri sayesinde doğrusal sistemler tekrarı sınırlar, onun sonsuz ilerleyişini önler ve yansımalı ya da yıldız şeklindeki figürlerde olduğu gibi merkezi bir noktanın ve yayılan çizgilerin *organik* egemenliğini sürdürür. Bununla birlikte, etkisini çoğaltan ve sonsuz bir hareketi takip eden *makinesel* bir kuvvet olarak tekrarın gücünü serbest bırakan serbest eylemdir. O, ayrışma ve merkezden uzaklaşmayla ya da en azından çevresel hareketle işler: simetrik bir antitetizm yerine ayrışık bir politetizm.[34] [35] Bu yüzden, pürüzsüz bir uzayı betimleyen ve bir madde akışına bağlanan ifade hatlarıyla, uzayı dönüştüren, maddeyi ızgaraya alıp organize eden bir ifade biçimi oluşturan şeritleri karıştırmamak gerekiyor.

Worringer'in en güzel sayfaları soyutla organiği karşı karşıya getirdiği sayfalardır. Organik olan, temsil edilen bir şeyi değil, her şeyden önce temsilin biçimini ve hatta temsili, bir özneyle birleştiren hissi (*Einfühlung*) tayin eder. "Sanat eserinde, insandaki doğal organik eğilimlere karşılık gelen biçimsel süreçler yer alır."[36] Ama tam da, bu anlamda organiğin karşıtı doğrusal olan, geometrik olan olamaz. Hacmi ya da uzamsallığı kendisine tâbi kılan organik Yunan çizgisi onları düzleme indirgeyen

---

34 Öğelerin birbirine karşıt olarak, simetrik bir şekilde konumlandığı antitetizmin aksine politetizm hangi öğenin hangi sınıfa ait olduğunun baştan belirlenmediği, problematik bir alanın oluşturulmasına ve ele alınan sorulara bağlı olarak değişkenlik gösteren bir sınıflandırma yöntemidir. Özellikle din çalışmaları alanında kullanılır. *(ç.n.)*

35 Worringer mekanik, çoğalan, sabit bir yönelimi olmayan tekrarın gücünü, organik, eklemeli, yönelimli ve merkezli simetrinin gücüyle karşılaştırır. Burada Gotik ve Yunan veya Klasik süsleme arasındaki temel farkı görür: *L'art gothique*, s. 83-87 ("Kuzey çizgisinin sonsuz melodisi"). Laure Morgenstern *Esthétiques d'Orient et d'Occident* (Alcan) adlı güzel kitabında özel bir örnek geliştirir ve Sasani Pers sanatının "simetrik antitetizmi" ile İranlı göçebelerin (Sarmatların) sanatının "ayrışık antitetizmi" arasında ayrım yapar. Bununla birlikte, pek çok yorumcu göçebe ya da barbar sanatında simetrik ve merkezli motifler üzerinde ısrarla durmuştur. Oysa Worringer yanıtını zaten vermiştir: "Tüm bu açılardan düzenli ve geometrik bir yıldız yerine, gülbezek veya durağan diğer figürler yerine, çıkrık, türbin veya güneş adı verilen çarkı buluyoruz; tüm bu modeller şiddetli bir hareketi ifade eder; hareketin doğrultusu yayılmalı değil, çevreseldir." Teknoloji tarihi türbinin göçebe yaşamındaki önemini doğrular. Bir başka biyo-estetik bağlamda, Gabriel Tarde belirsiz güç olarak tekrarla sınırlama olarak simetri arasında karşıtlık kurar. Yaşam simetriyle birlikte bir organizma haline gelmiş ve yıldız şeklinde veya yansıtılmış, katlanmış bir biçim almıştır (radyal simetrili canlılar ve yumuşakçalar). Daha sonra dışsal yeniden-üretimde başka bir tip tekrarı serbest bıraktığı doğrudur; bkz. *L'opposition universelle*, Alcan.

36 Worringer, *Soyutlama ve Özdeşleyim*, s. 40. *(ç.n.)*

geometrik Mısır çizgisinin yerini alır. Organik olan, simetrisi, konturu, dışı ve içiyle, hâlâ şeritli bir uzayın doğrusal koordinatlarıyla ilişkilidir. Organik beden, kendisini uzaklara bağlayan düz çizgiler halinde uzanır. İnsanın ya da yüzün önceliği de buradan gelir, çünkü o, hem en üstün organizma hem de tüm organizmaların genel olarak metrik uzayla ilişkisi olan bu ifade biçiminin ta kendisidir. Diğer yandan, soyut olan yalnızca, Worringer'in "gotik" görünüm olarak sunduğu şeyle başlar. Worringer göçebe çizgi hakkında şöyle der: O, mekaniktir, ama serbest ve girdaplı bir eylemi içerir; inorganiktir, ama yine de canlıdır ve inorganik olduğu için daha da canlıdır. Hem geometrik olandan hem de organik olandan farklıdır. "Mekanik" ilişkileri *sezgi düzeyine* yükseltir. Kafalar (artık bir yüz olmayan adamınki bile) sürekli bir süreç içinde açılıp kurdelelere dönüşür; ağızlar sarmal şeklinde kıvrılır. Saçlar, kıyafetler... Kurdeleler, sarmallar, zikzaklar, S'ler şeklindeki bu çılgın çeşitlenme çizgisi insanın düzelttiği, organizmaların çevrelediği ve şimdi maddenin onu kateden hat, akış ya da atılım olarak ifade ettiği bir yaşam gücünü serbest bırakır. Eğer her şey canlıysa, bunun nedeni her şeyin organik ve organize olması değil, tam tersine organizmanın yaşamın bir sapması olmasıdır. Kısacası, tohum halindeki, inorganik, yeğin bir yaşam, organsız güçlü bir yaşam, organsız oldukça daha da canlı olan bir Beden, organizmalar *arasında* geçen her şey ("organik etkinliğin doğal sınırları bir kez aşıldı mı, artık sınır yoktur"...). Çok sayıda yazar göçebe sanattaki soyut süsleme çizgisiyle hayvan motifleri arasında; ya da daha incelikli bir şekilde, çizginin ifade edici hatları bütünleştirip taşıdığı hızla, bu şekilde katedilen hayvansal maddenin yavaşlığı ya da sabitliği arasında, başı ya da sonu olmayan bir kaçış çizgisiyle neredeyse hareketsiz bir dönüş arasında bir tür düalite kurmak istemiştir. Ama herkes sonunda bunun aynı istenç ya da aynı oluş olduğu konusunda hemfikirdir.[37] Bunun nedeni soyut olanın tesadüfen ya da çağrışım yoluyla organik motifler üretmesi değildir. Bunun nedeni tam da saf hayvansallığın inorganik ya da organiklik-ötesi olarak yaşanması, soyutla bu kadar iyi birleşebilmesi ve hatta maddenin yavaşlığını ya da ağırlığını artık yalnızca tinsel hale gelen bir çizginin aşırı hızıyla birleştirebilmesidir. Bu yavaşlık aşırı hızla aynı dünyaya aittir: her durumda organik bir biçimin hareketini ve organların belirlenimini aşan öğeler arasındaki hız ve yavaşlık ilişkileri. Çizgi kaçışgan bir hareketlilikle geometriden kaçarken, yaşam da aynı zamanda yerinde ve devşirmeli bir girdapla kendini organik olandan koparır. Pürüzsüz yüzeyi çizen, Soyutlama'ya özgü bu yaşamsal kuvvettir. Soyut çizgi pürüzsüz bir uzayın duygulamıdır, tıpkı organik temsilin şeritli uzaya egemen olan his olması gibi. Bu andan itibaren, haptik-optik, yakın-uzak ayrımları soyut

37 Tüm bu noktalar hakkında bkz. Georges Charrière'in oldukça sezgisel kitabı *L'art barbare*, Ed. du Cercle d'art. Bu kitapta çok sayıda reprodüksiyon mevcut. Göçebe sanatın dramatik kutbu olarak "yavaşlık" hakkında en çok ısrar eden hiç kuşkusuz René Grousset'dir: *L'empire des steppes*, s. 45 [*Bozkır İmparatorluğu*, s. 31-32].

çizgiyle organik çizgi arasındaki ayrıma tâbi kılınmalı ve böylece onların ilkesi uzaylar arasındaki genel bir yüzleşmede bulunmalıdır. Ve soyut çizgi geometrik ve doğrusal olarak tanımlanamaz. Bu da şu soruyu gündeme getirir: Modern sanatta *soyut* olarak adlandırılması gereken nedir? Herhangi bir kontur çizmeyen ve herhangi bir biçimi sınırlamayan değişken doğrultulu bir çizgi…[38]

Modelleri çoğaltmayalım. Gerçekten de başka pek çok model olduğunun farkındayız: bir oyun modeli; oyunlar uzay tiplerine göre ayrılacak ve farklı ilkelere sahip bir oyunlar teorisi kurulacaktır (örneğin Go oyununun pürüzsüz uzayına karşı satrancın şeritli uzayı). Ya da noolojik bir model: Bu model düşünce içerikleriyle (ideoloji) değil, genel bir düşünce teorisi, bir düşüncenin düşüncesi açısından izini sürdüğü zihinsel uzaya bağlı olarak düşüncenin tarzı, kipi ya da işleviyle ilgilenir. Ve böyle devam eder. Dahası, diğer uzayları da hesaba katmak gerekecektir: pürüzsüzle ve şeritliyle farklı bir şekilde iletişim kuran delikli uzay. Ancak bizi ilgilendiren, şeritlendirme ve pürüzsüzleştirme işlemlerindeki geçişler ve birleşimlerdir. Uzay, üzerinde uygulanan kuvvetlerin kısıtlaması altında nasıl sürekli şeritlendirilmekten kurtulabilir; ama aynı zamanda nasıl başka kuvvetler geliştirir ve şeritlendirme üzerinden yeni pürüzsüz uzaylar ortaya çıkarır? En şeritli kent bile pürüzsüz uzaylar ortaya çıkartır: Kentte bir göçebe ya da bir mağara insanı olarak yaşamak. Bazen pürüzsüz bir uzayı yeniden yaratmak için tek gereken hareket, hız veya yavaşlıktır. Ve elbette, pürüzsüz uzaylar kendi başlarına özgürleştirici değildir. Ama mücadele onların içinde değişir, hareket eder ve yaşam, bahislerini yeniden oluşturur, yeni engellerle yüzleşir, yeni tutumlar icat eder ve düşmanlarını değiştirir. Pürüzsüz bir uzayın bizi kurtarmaya yeteceğine asla inanmayın.

---

38 Dora Vallier *Abstraction et Einfühlung*'a yazdığı önsözde Worringer ve Kandinsky'nin bağımsızlıklarına ve problemlerindeki farklılığa işaret etmekte haklıdır. Yine de aralarında yakınsama veya tınlama olabileceğini de savunur. Bir bakıma, tüm sanat soyuttur ve figüratif olan yalnızca belirli soyutlama tiplerinden ortaya çıkar. Ama başka bir şekilde, eğer geometrik-Mısır, organik-Yunan, yaşamsal-Gotik, vb. gibi çok farklı çizgi tipleri varsa, sorun hangisinin soyut kaldığını ya da soyutlamayı gerçekleştirdiğini belirlemektir. Bunun geometrik çizgi olduğu kuşkuludur çünkü soyut ve temsili de olsa yine de bir figür çizmektedir. Soyut çizgi daha çok Michael Fried'in Pollock'un bazı eserlerinden yola çıkarak tanımladığı çizgidir: çok yönlü, içi ya da dışı olmayan, biçimi ya da arkaplanı olmayan, hiçbir şeyi sınırlamayan, bir kontur tanımlamayan, lekeler ile noktalar arasından geçen, pürüzsüz bir uzayı dolduran, haptik ve yakın bir görsel malzemeyi harekete geçiren, "izleyicinin gözünü cezbeden, ama ona dinlenecek yer bırakmayan" çizgi ("Trois peintres américains", *Peindre* içinde, s. 267 vd.). Kandinsky'nin kendi çalışmalarında soyutlama geometrik yapılardan çok, göçebe Moğol motiflerine gönderme yapıyor gibi görünen yürüyüş veya geçiş çizgileriyle elde edilir.

Bilgisayar Çıktısı Einstein

K.
Katman, katmanlaşma.

Katmanlar yeryüzünün Bedeni üzerindeki hem moleküler hem de moler
3 kalınlaşma fenomenleridir: birikimler, pıhtılaşmalar, tortullaşmalar, kıvrılmalar. Bunlar Kuşaklar, Kıskaçlar ya da Eklemlenmelerdir. Özetle ve geleneksel

olarak üç ana katman ayırt edilebilir: fiziko-kimyasal, organik, insan-biçimli (veya "alloplastik"). Her katman ya da eklemlenme kodlanmış ortamlardan ve biçimlendirilmiş tözlerden oluşur. *Biçimler ve tözler, kodlar ve ortamlar* gerçek anlamda ayrı değildir. Bunlar her türlü eklemlenmenin soyut bileşenleridir.

Bir katman açıkça çok çeşitli biçimler ve maddeler, kodlar ve ortamlar sunar. Bu nedenle hem farklı biçimsel organizasyon Tiplerine hem de bir organizasyonu *yan-katmanlara ve üst-katmanlara* bölen farklı tözsel gelişme Kiplerine sahiptir: örneğin organik katmanın bölümleri. Bir katmanı alt-bölümlere ayıran üst-katmanlar ve yan-katmanların kendileri de birer katman olarak ele alınabilir (böylece liste sürekli genişletilebilir). Herhangi bir katman organizasyon ve gelişim çeşitliliğine rağmen yine de bir bileşim birliğine sahiptir. Bileşim birliği bir katmanın tüm biçimlerine veya kodlarına ortak olan biçimsel hatları ve tüm tözleri veya ortamlarına ortak olan tözsel öğeleri, malzemeleri ilgilendirir.

Katmanlar arasında büyük bir hareketlilik vardır. Bir katman evrimsel bir düzenden bağımsız olarak daima bir diğer katmana dönük olarak *alt-katman* görevi görebilir ya da bir diğeriyle çarpışabilir. Ve hepsinden önemlisi, iki katman arasında veya katmanların iki bölümü arasında, *ara-katman* fenomenleri vardır: ortamlar arası çapraz-kodlamalar ve geçişler, karışımlar. Ritimler aynı zamanda katmanlaşma edimleri olan bu katmanlar-arası hareketlere gönderir. Katmanlaşma dünyanın kaostan yaratılması gibidir, sürekli ve yenilenen bir yaratım. Ve katmanlar Tanrı'nın Yargısı'nı oluşturur. Klasik sanatçı Tanrı gibidir, biçimleri ve tözleri, kodları ve ortamları, ve ritimleri organize ederek dünyayı meydana getirir.

Bir katmanı oluşturan eklemlenme daima bir çifte eklemlenmedir (çifte kıskaç). *Bir içerik ile bir ifadeyi* eklemler. Biçim ve töz gerçek anlamda ayrık değilken, içerik ve ifade gerçek anlamda ayrıktır. Dolayısıyla Hjelmslev'in ızgarası katmanlara uygulanabilir: içerik ve ifadenin her birinin kendi biçimi ve tözü olmak üzere, içeriğin eklemlenmesi ve ifadenin eklemlenmesi. İkisi arasında, içerikle ifade arasında hiçbir karşılıklılık, hiçbir neden-sonuç ve imlenen-imleyen ilişkisi yoktur: Aralarında gerçek bir ayrım, bir karşılıklı önvarsayım ve yalnızca eş-biçimlilik vardır. Ama içerikle ifade her bir katmanda birbirinden aynı şekilde ayrılmaz: Üç büyük geleneksel katman aynı içerik ve ifade dağılımına sahip değildir (örneğin, organik katmanda ifadenin "doğrusallaşması" veya insan-biçimli katmanlar için "üst-doğrusallık" vardır). Bu yüzden molerle moleküler, ele alınan katmana göre çok farklı bileşimlere girer.

Hangi hareket, hangi atılım bizi katmanların dışına (*meta-katmanlara*) sürükler? Elbette, fiziko-kimyasal katmanların maddeyi tükettiğini düşünmek için hiçbir gerekçe yoktur: Biçimlenmemiş, molekül-altı bir Madde vardır. 3, 4

Aynı şekilde, organik katmanlar da Yaşam'ı tüketmez: Organizma daha çok yaşamın kendini sınırlamak için karşıt olduğu şeydir ve organizma-dışı daha yeğin, daha güçlü bir yaşam vardır. Ve yine aynı şekilde, insanın insan-biçimli katmanların her yanından taşan insan-dışı Oluşları vardır. Peki ama bu "düzlem"e nasıl ulaşacağız, daha doğrusu bu düzlemi nasıl inşa edeceğiz ve bizi ona götüren "çizgi"yi nasıl çizeceğiz? Zira katmanların dışında ya da onlar olmadan ne biçimlere ve tözlere ne organizasyona ve gelişime ne içeriğe ve ifadeye sahibizdir. Eklemsizleşmiş hale gelir, artık ritimler tarafından desteklenmiyor gibi oluruz. Biçimlenmemiş madde, organizma-dışı yaşam, insan-dışı oluş nasıl saf ve basit kaostan başka bir şey olabilir? Bu nedenle, tüm katmansızlaşma girişimleri (örneğin, organizmadan taşma, bir oluşa atılma) öncelikle aşırı ihtiyat-
6 lılığın somut kurallarını gözlemlemelidir: Çok sert bir katmansızlaşma intihar veya kansere giden bir yola girme riski taşır, bir başka deyişle bazen kaosa, boşluğa ve yıkıma açılır, bazen daha da sertleşen ve hatta çeşitlilik, farklılaşma ve hareketlilik derecelerini yitiren katmanları üzerimize kapatır.

D.
Düzenlemeler.

Düzenlemeler halihazırda katmanlardan başka bir şeydir. Bununla birlikte
11 katmanlarda meydana getirilir, fakat ortamların kodsuzlaşma bölgelerinde işlerler: Ortamlardan öncelikle bir *yeryurt* çekip çıkartırlar. Her türlü düzenleme her şeyden önce yeryurtsaldır. Düzenlemelerin ilk somut kuralı sarmaladıkları yerliyurtluluğu keşfetmektir, zira mutlaka bir yerliyurtluluk vardır: Beckett'in karakterleri çöp kutularında ya da banklarında kendilerine bir yeryurt yaparlar. İnsan ya da hayvan, birinin yeryurtsal düzenlemelerini keşfedin: "evim." Yeryurt ortamlardan ödünç alınan, ama sonradan "mülkiyet" değeri kazanan her türlü kodsuzlaşmış fragmandan oluşur: Burada ritimler bile yeni bir anlam kazanır (nakaratlar). Yeryurt düzenlemeyi meydana getirir. Yeryurt hem organizma ve ortamdan hem de onlar arasındaki ilişkiden fazla bir şeydir; bu nedenle düzenleme basit "davranış"ı da aşar (yeryurt hayvanlarıyla ortam hayvanları arasındaki göreli ayrımın önemi buradan gelir).

Yeryurtsal olan düzenlemeler hâlâ katmanlara aittir; en azından bir yönüyle onlara bağlıdır. İşte bu yönüyle içerik ve ifade her düzenlemede ayırt
4 edilebilir. Her düzenlemede içerik ve ifadeyi bulmak, aralarındaki gerçek ayrımı, karşılıklı önvarsayımı, parça parça birbirlerine girişlerini değerlendirmek gerekir. Ama düzenlemeyi katmanlardan daha fazlası yapan şey ifadenin *semiyotik bir sistem*, bir imler rejimi ve içeriğin de *pragmatik bir sistem*, etkilemeler

ve etkilenmeler haline gelmesidir. Bu, yüzle el, jestle söz arasındaki çifte eklemlenme ve ikisi arasındaki karşılıklı önvarsayımdır. O halde her türlü düzenlemenin ilk bölünmesi buradan gelir: O, aynı anda ve ayrılamazcasına, hem makinesel düzenleme hem de sözceleme düzenlemesidir. Her durumda, ikisini de bulmak gerekir: Ne yapıyoruz ve ne söylüyoruz? Ve bu ikisi arasında, içerikle ifade arasında, henüz katmanlarda belirmeyen yeni bir ilişki kurulur: Sözceler ya da ifadeler kendilerini bedenlere ya da içeriklere bu şekilde (özellikler) "atfedilen" *bedensiz dönüşümleri* ifade ederler. Katmanlarda, ifadeler ne imleri ne de *pragmata* içeriklerini oluştururlar, böylece ilki tarafından ifade edilen ve ikinciye atfedilen bedensiz dönüşümlerin bu özerk bölgesi belirmez. Kuşkusuz, im rejimleri yalnızca alloplastik veya insan-biçimli katmanlarda gelişir (buna yerliyurtlulaşmış hayvanlar da dahildir). Ama bu, onların tüm katmanları katetmedikleri ve her yönden onlardan taşmadıkları anlamına gelmez. Düzenlemeler içerikle ifade arasındaki ayrıma boyun eğdikleri sürece, hâlâ katmanlara aittirler; ve im rejimlerini, pragmatik sistemleri biraz önce gördüğümüz geniş anlamda, yeri geldiğinde katmanlar oluşturmaları bakımından ele alabiliriz. Ama içerik-ifade ayrımı yeni bir şekil aldığından, dar anlamda, artık katmanların öğesinden farklı bir öğenin içindeyizdir.

Ama düzenleme bir başka eksene göre de bölünür. Onun yerliyurtluluğu (içerikle ifade de dahil olmak üzere) yalnızca ilk yönüdür, diğer yönüyse onu katedip sürükleyen *yersizyurtsuzlaşma çizgileri*nden oluşur. Bu çizgiler çok çeşitlidir: Bazıları yeryurtsal düzenlemeyi diğer düzenlemelere açar ve onu bunlara geçirir (örneğin, hayvanın yeryurtsal nakaratı bir kur yapma ya da grup nakaratı haline gelir...). Bazıları doğrudan, düzenlemenin yerliyurtluluğunu çalışır ve onu dış-merkezli, bellek-ötesi ya da gelmekte olan bir araziye açar (örneğin, *lied*'deki ya da genel olarak romantik sanatçıdaki yeryurt ve yeryüzü oyunu). Bazılarıysa yine bu düzenlemeleri gerçekleştirdikleri soyut ve kozmik 11
makinelere açar. Ve düzenlemenin yerliyurtluluğu nasıl ki kökenini ortamların 4
belli bir kodsuzlaşmasında buluyorsa, aynı şekilde bu yersizyurtsuzlaşma çizgileri tarafından zorunlu olarak uzatılır. Nasıl ki yeryurt yersizyurtsuzlaşmadan ayrılamazsa, kod da kodsuzlaşmadan ayrılamaz. Ve düzenleme bu çizgileri takip ederek artık ayrı ifadeler ve içerikler değil, yalnızca biçimlenmemiş malzemeler ve katmansızlaşmış kuvvetler ve işlevler sunar. Düzenlemenin somut kuralları bu iki eksen boyunca işler: Bir yandan, düzenlemenin yerliyurtluluğu hangisidir, imler rejimi ve pragmatik sistem nelerdir? Diğer yandan, yersizyurtsuzlaşmanın keskin uçları ve onların gerçekleştirdikleri soyut makineler nelerdir? Düzenlemenin dörtlü bir yapısı söz konusudur: 1) içerik ve ifade; 2) yerliyurtluluk ve yersizyurtsuzlaşma. Bu yüzden, Kafka'nın düzenlemelerindeki ayrıcalıklı örnekte dört yön bulunur.

K.
Köksap.

10 Yalnızca katmanlar değil, düzenlemeler de çizgilerden oluşan komplekslerdir. Çizginin ilk halini ya da türünü belirleyebiliriz: Çizgi noktaya, köşegen yataya ve dikeye tâbidir; çizgi figüratif olsun ya da olmasın bir kontur oluşturur; çizdiği uzay şeritlendirme uzayıdır; oluşturduğu sayılabilir çokluk daima daha üst ya da ek bir boyutta Bir'e boyun eğer. Bu tip çizgiler molerdir ve
9 ağaç-yapılı, ikili, dairesel ve dilimli bir sistem oluştururlar.

1 İkinci tür çok farklıdır, moleküllerdir ve "köksap" tipindedir. Köşegen serbest hale gelir, kırılır veya yılankavi hale gelir. Çizgi artık bir kontur meydana getirmez ve şeyler *arasından*, noktalar *arasından* geçer. Pürüzsüz bir uzaya aittir. Kendisini kesen boyutlardan daha fazla boyut içermeyen bir düzlem çizer; böylece oluşturduğu çokluk artık Bir'e tâbi değildir, kendi içinde tutarlılık kazanır.
2 Bunlar artık sınıf çoklukları değil, kitle ya da sürü çokluklarıdır; artık normal ya
10 da yasal çokluklar değil, anomal ve göçebe çokluklardır; artık sayılabilir öğeler
14 ve düzenli ilişkiler içeren çokluklar değil, oluş ya da dönüşüm çokluklarıdır; ar-
12 tık kesin değil, bulanık kümelerdir, vb. *Pathos* açısından, psikoz ve özellikle de şizofreni bu çoklukları ifade eder. Pragmatik açısından, büyücülük bunları ele alır. Teori açısından, çoklukların statüsü uzaylarınkiyle eşdeştir ve bunun tersi de geçerlidir: çöl, bozkır ya da deniz tipindeki pürüzsüz uzaylar halksız ya da halksızlaştırılmış değildir, ikinci türden çokluklarla halklarını edinir (matematik ve müzik bu çokluklar teorisinin detaylandırılmasında çok ileri gitmiştir).

Bununla birlikte, Bir ve çok karşıtlığının yerine çokluk tipleri ayrımını
9 koymak yeterli değildir. Zira iki tipin ayrımı birbirlerine içkin olmalarına engel değildir, her biri kendi tarzında diğerinden "çıkar". Ağaç-yapılı çokluklar ve ağaç-yapılı-olmayan çokluklardan çok çoklukların ağaçlaşması söz konusudur. Bir köksapta dağılan kara delikler birlikte tınlamaya başladığında ya da gövdeler uzayı her yönde şeritlendiren ve onu karşılaştırılabilir, bölünebilir,
12 homojen hale getiren dilimler oluşturduğunda (bunu özellikle Yüz konusunda görmüştük) olan budur. "Kitle" hareketleri, moleküler akışlar, onları şeritlendirip düzelten birikme veya durma noktalarında bağlandığında olan budur. Oysa, tersine, simetri olmaksızın, köksap gövdeler sürekli ağaçlardan çıkar, kitleler ve akışlar sürekli kaçar, ağaçtan ağaca atlayan ve onları kökünden söken bağlantılar icat eder: Yeri geldiğinde şeritli uzaya tepki veren, uzayı tüm bir pürüzsüzleştirme işlemi. Hatta ve özellikle yeryurtlar bu derin hareketlerle çalkalanır. Ya da dil: Dil ağaçları tomurcuklar ve köksaplarla sarsılır. Öyle ki köksap çizgileri aslında onları dilimlere ayıran ve hatta katmanlaştıran ağaç-yapılı
8 çizgilerle onları sürükleyen kaçış ya da kırılma çizgileri arasında salınır.

O halde üç çizgiden oluşuruz ama her bir çizgi türünün kendine özgü tehlikeleri vardır. Yalnızca bizi kesen ve bize homojen bir uzayın şeritlerini dayatan dilimli çizgiler değil; aynı zamanda halihazırda kendi mikro-kara-deliklerini taşıyan moleküler çizgiler; son olarak, yaratıcı potansiyellerini terk ederek bir ölüm çizgisine dönüşme, saf ve basit bir yıkım çizgisi (faşizm) haline gelme riskiyle daima karşı karşıya olan kaçış çizgilerinin kendileri. 9

T.
Tutarlılık Düzlemi, Organsız Beden.

Tutarlılık ya da bileşim düzlemi (düzlem-diyar), organizasyon ve gelişme düzlemine karşıttır. Organizasyon ve gelişme biçim ve tözle ilgilidir: hem biçimin gelişimi hem de tözün ya da öznenin oluşumu. Oysa tutarlılık düzlemi töz ve biçimi göz ardı eder: Bu düzleme kaydedilen *hecceite*'ler tam da ne biçim ne de özneyle işleyen bireyleşme kipleridir. Düzlem soyut olarak, ama gerçek anlamda, biçimlenmemiş öğeler arasındaki hız ve yavaşlık ilişkilerinden ve buna karşılık gelen yeğin duygulam bileşimlerinden (düzlemin "boylamı" ve "enlemi") oluşur. İkinci bir anlamda, tutarlılık, heterojenleri, ayrık öğeleri oldukları halleriyle somut olarak birleştirir: Bulanık kümelerin, yani köksap tipindeki çoklukların pekiştirilmesini sağlar. Gerçekten de, pekiştirme yoluyla işleyen tutarlılık zorunlu olarak orta[m]da, orta[m] aracılığıyla etkide bulunur ve her türlü ilke ya da ereklilik düzlemine karşıttır. Spinoza, Hölderlin, Kleist, Nietzsche böyle bir tutarlılık düzleminin araştırmacılarıdır. Asla birleştirmeler, tümleştirmeler değil, tutarlılıklar ya da pekiştirmeler. 10 11

Tutarlılık düzlemine kaydedilenler şunlardır: *hecceite*'ler, olaylar, kendileri olarak kavranan bedensiz dönüşümler; *göçebe* ya da belirsiz ve yine de sağlam olan *özler;* sabitler ve değişkenlerin ötesine geçen *yeğinlik sürerlikleri* ya da sürekli çeşitlenmeler; ne terimi ne de öznesi olan, ama her ikisini de yakınlık ya da karar-verilemezlik bölgelerine çeken *oluşlar;* şeritli uzay üzerinden oluşan *pürüzsüz uzaylar*. Her defasında, organsız bir bedenin ya da organsız bedenlerin (yaylalar) *hecceite* yoluyla işleyen bireyleşmelerde, sıfır dereceden başlayan yeğinlik üretiminde, çeşitlenme malzemesinde, oluş ya da dönüşüm mecrasında ve uzayın pürüzsüzleştirilmesinde oyuna girdiği görülür. Katmanlardan kaçan, düzenlemeleri kateden ve kontursuz soyut bir çizginin, göçebe sanatın ve gezgin metalürjinin çizgisini çizen güçlü bir organik-olmayan yaşam. 10 4, 6 7, 9 6, 10 14

Organsız bedenleri oluşturan tutarlılık düzlemi midir, yoksa düzlemi oluşturan organsız bedenler midir? Organsız beden ve Düzlem aynı şey midir? Her şekilde, bileşen ve bileşik aynı güce sahiptir: Ne çizgi noktaya ne yüzey çizgiye

ne de hacim yüzeye üstün bir boyuta sahiptir, ama daima kesirli, kesinlik-dışı,
10 boyutlu bir sayı söz konusudur ve bu, parçalarla birlikte sürekli artıp azalır.
14 Düzlem değişken boyutlu çoklukların kesitini işletir. O halde soru düzlemin çeşitli parçalarının bağlantı kipidir: Organsız bedenler ne ölçüde birlikte bir bileşime girerler? Yeğinlik sürerlikleri nasıl uzatılır? Dönüşümler dizisi hangi düzende meydana gelir? Daima orta[m]da meydana gelen ve düzlemin artan ya da azalan kesirli bir düzene göre parça parça inşa edildiği bu mantıksal bağlantılar nelerdir? Düzlem bir kapılar dizisi gibidir. Ve düzlemin somut inşa kuralları ancak seçici bir rol oynadıkları sürece geçerlidir. Gerçekten de, organsız bedenle rekabet eden boş ve kanserli bedenleri saf dışı bırakmanın; pürüzsüz
6 uzayı örten homojen yüzeyleri reddetmenin; kaçış çizgisini saptıran ölüm ve yıkım çizgilerini etkisiz hale getirmenin araçlarını sağlayan şey düzlem, yani bağlantı kipidir. Tutulan ve korunan ve dolayısıyla yaratılan tek şey, meydana gelen tek şey her bölünme ya da bileşim düzeyinde ve dolayısıyla artıp azalan düzende *bağlantıların sayısını arttıran şeydir* (doğa değiştirmeksizin bölünmeyen, karşılaştırma ölçütünü değiştirmeksizin bileşmeyen şey...).

Y.
Yersizyurtsuzlaşma.

5 Yersizyurtsuzlaşma işlevi: Y "birinin" yeryurdu terk ettiği harekettir. Kaçış çizgisinin işlemidir bu. Ama çok farklı durumlar vardır. Y, onu telafi eden bir yeniden-yerliyurtlulaşmayla örtülebilir, böylece kaçış çizgisi tıkanmış olur: Bu durumda Y'nin *negatif* olduğu söylenir. Herhangi bir şey yeniden-yerliyurtlulaşmaya hizmet edebilir, bir başka deyişle kayıp yeryurt "için değer kazanabilir"; gerçekten de bir varlık, bir nesne, bir kitap, bir aygıt veya sistem üzerinde yeniden-yerliyurtlulaşabiliriz... Örneğin, devlet aygıtının yeryurtsal olduğu pek de doğru değildir: O, aslında bir Y'yi işletir, ama anında mülkiyet, iş ve para üzerindeki yeniden-yerliyurtlulaşmalarla örtülür (buradan da şu sonuç çıkar ki, kamusal ya da özel toprak mülkiyeti yeryurtsal değil, yeniden-yerliyurtlulaştırıcıdır). İm rejimleri arasında, *imleyen rejim* kesinlikle yüksek bir Y düzeyine ulaşır; ama aynı zamanda imlenen üzerinde, imlenenin kendisi üzerinde bütün bir yeniden-yerliyurtlulaşma sistemini işlettiğinden, kaçış çizgisini engeller ve yalnızca negatif bir Y'nin devam etmesine izin verir. Bir başka durum Y pozitif hale geldiğinde ortaya çıkar. Bu durumda Y yalnızca ikincil bir rol oynayan yeniden-yerliyurtlulaşmalara baskın çıkar – bu yeniden-yerliyurtlulaşmalar Y'nin çizdiği kaçış çizgisi dilimlere ayrıldığından, ardışık "süreçlere" bölündüğünden, kara deliklere girdiğinden ve hatta genelleşmiş bir kara delikte

soluğu aldığından (felaket), *göreli* kalır. Bu, tutkuya ve bilince dayalı bir Y'ye sahip olan *öznel im rejimi*nin durumudur. Bu defa Y pozitiftir, ama yalnızca göreli bir anlamda. Y'nin bu iki büyük biçiminin basit bir evrimsel ilişki içinde olmadığına dikkat çekmeliyiz: İkincisi birinciden kaçabilir, aynı zamanda ona yol açabilir (bunu özellikle yakınsayan kaçış çizgilerinin dilimlenmeleri bütünsel bir yeniden-yerliyurtlulaşmaya yol açtığında ya da kaçış hareketini durduracak şekilde dilimlerden birini ön plana çıkarttığında görürüz). Çok çeşitli Y biçimlerini varsayan her türlü karma figür söz konusudur. 9

Mutlak bir Y var mıdır ve "mutlak" ne demektir? Öncelikle Y, yeryurt, yeniden-yerliyurtlulaşma ve yeryüzü arasındaki ilişkileri daha iyi anlamalıyız. İlk olarak, yeryüzünün kendisi, onu içeriden çalışan yersizyurtsuzlaşma vektörlerinden ayrılamaz: Bunun nedeni ya yeryüzünün esnek ve "marjinal", yani gezgin olması ya da yeryurtsal düzenlemenin kendisinin onu kendine çeken başka düzenleme tiplerine açılmasıdır. İkinci olarak, Y de eşdeş yeniden-yerliyurtlulaşmalardan ayrılamaz. Çünkü Y asla basit değildir, daima çoklu ve bileşiktir: Bunun nedeni yalnızca aynı anda çeşitli biçimlere katılması değil, aynı zamanda şu ya da bu uğrağa atfettiğimiz bir "yersizyurtsuzlaşmış" ve "yersizyurtsuzlaştırıcı" öğeye göre farklı hızları ve hareketleri bir araya getirmesidir. Şu halde, özgün bir işlem olarak yeniden-yerliyurtlulaşma yeryurda bir geri dönüşü değil, Y'nin kendi içindeki bu diferansiyel ilişkileri, kaçış çizgisinin kendi içindeki bu çokluğu ifade eder (bkz. "Y Teoremleri"). Son olarak, yeryüzü hiçbir şekilde Y'nin karşıtı değildir: Bunu, ateşli, dış-merkezli ya da yeğin bir odak olarak yeryüzünün yeryurdun dışında olduğu ve yalnızca Y'nin hareketinde var olduğu "yerli"nin gizeminde görmüştük. Ama dahası, yeryüzü, buzul tam anlamıyla Yersizyurtsuzlaşmıştır: Bundan dolayı o, Kozmos'a aittir ve kendisini insanın kozmik kuvvetleri yakaladığı malzeme olarak sunar. Yersizyurtsuzlaşmış halde bulunan yeryüzünün kendisinin Y'nin katı eşdeşi olduğunu söyleyebiliriz. Öyle ki Y'ye yeryüzünün yaratıcısı denebilir – yeni bir yeryüzü, bir evren ve artık yalnızca bir yeniden-yerliyurtlulaşma değil. 9 13 11 7 10 11 3

İşte budur "mutlak"ın anlamı: Mutlak, hiçbir şekilde aşkın ya da farklılaşmamış bir şeyi ifade etmez; herhangi bir verili (göreli) niceliği aşacak bir niceliği bile ifade etmez. O yalnızca, göreli hareketten niteliksel olarak ayrılan bir hareket tipini ifade eder. Bir hareket, niceliği ve hızı ne olursa olsun, çoklu olarak düşünülen "bir" cismi girdap tarzında kapladığı pürüzsüz bir uzayla ilişkilendirdiğinde mutlaktır. Hareket, niceliği ve hızı ne olursa olsun, *Bir* olarak ele alınan bir cismi, içinde hareket ettiği ve en azından virtüel doğrular boyunca ölçtüğü şeritli bir uzayla ilişkilendirdiğinde görelidir. Y bu ikinci duruma göre, ya kaçış çizgilerini engelleyen temel yeniden-yerliyurtlulaşmalarla ya da onları dilimlere ayırıp yuvarlama eğiliminde olan ikincil yeniden-yerliyurtlulaşmalarla 7 14

her işlediğinde negatif ya da görelidir (yine de halihazırda etkilidir). İlk duruma göre Y yeni bir yeryüzünün yaratımını her işlettiğinde, bir başka deyişle kaçış çizgileri arasında bağlantı kurduğunda, onları soyut bir yaşamsal çizginin gücüne taşıdığında ya da bir tutarlılık düzlemini çizdiğinde mutlaktır. Ama bu mutlak Y'nin tam da aşkın olmadığı için zorunlu olarak göreliden geçiyor olması işleri karmaşıklaştırır. Ve tersine, göreli ya da negatif Y kendi işlemini yürütmek için bir mutlaklığa gereksinim duyar: Mutlaklığı "kuşatıcı" bir şey, yeryüzünü üst-kodlayan bir tümleyici haline getirir ve böylece kaçış çizgilerini yaratıma dönük olarak birbiriyle bağlantılandırmak yerine onları durdurmak, imha etmek için birbirine bağlar (*bağlama* ve *bağlantı* terimlerini çok genel bir bakış açısından sık sık eşanlamlı olarak ele almamıza rağmen, onları karşıt olarak konumlandırdık). Dolayısıyla, tam anlamıyla negatif ve hatta göreli
9, 14 Y'lerde halihazırda devreye giren sınırlayıcı bir mutlaklık vardır. Ve her şeyden önemlisi, mutlak olanın bu dönüm noktasında, kaçış çizgileri yalnızca tıkanmış ya da dilimlere ayrılmış değildir, aynı zamanda yıkım ve ölüm çizgilerine dönüşür. Zira asıl mesele burada, mutlak olandaki negatif ve pozitiftir: Ya sarılmış, kuşatılmış, üst-kodlanmış ve bağlanmış yeryüzü, ki bu halde onu her
11 yandan çevreleyen ölümcül ve intihara meyilli bir organizasyonun nesnesidir, *ya da* pekiştirilmiş, Kozmos'a bağlanmış, yaratım çizgileri boyunca Kozmos'a yerleştirilmiş yeryüzü, ki bu çizgiler çok sayıda oluş halinde yeryüzünü kateder (Nietzsche'nin dediği gibi: Yeryüzü hafiflik olsun...). Dolayısıyla Y'nin birbiriyle yüz yüze gelen ve birleşen ve somut kurallarla ayırt edilmesi gereken en az dört biçimi söz konusudur.

S.
Soyut makineler (diyagram ve dal).

İlk anlamda, Platoncu İdelere benzeyen, aşkın, evrensel ve ebedi soyut makine ya da soyut makineler yoktur. Soyut makineler somut düzenlemelerde işlerler: düzenlemelerin dördüncü yönüyle, yani kodsuzlaşma ve yersizyurtsuzlaşmanın keskin uçlarıyla tanımlanırlar. Bu keskin uçları çizer ve aynı zamanda
11 yeryurtsal düzenlemeyi başka bir şeye, başka tipte düzenlemelere, molekülere, kozmiğe açar ve oluşları oluştururlar. Dolayısıyla daima tekil ve içkindirler. Soyut makineler katmanlarda ve onların başka yönleriyle ele alındıkları düzenlemelerde olup bitenlere karşıt olarak biçimleri ve tözleri göz ardı ederler. Onları soyut yapan şey budur, ama aynı zamanda makine kavramının tam anlamı da budur. Her türlü mekaniği aşarlar. Sıradan anlamıyla soyut olana karşıttırlar. Soyut makineler *biçimlenmemiş maddelerden ve biçimsel-olmayan işlevlerden*

oluşurlar. Her soyut makine bir pekiştirilmiş madde-işlevler kümesidir (*dal* ve *diyagram*). Bunu teknolojik bir "düzlem"de açıkça görürüz: Böyle bir düzlem basitçe biçimlendirilmiş tözlerden, alüminyum, plastik, elektrik teli, vb. ya da organize edici biçimlerden, program, prototipler, vb. oluşmaz, aksine, artık yalnızca yeğinlik dereceleri (direnç, iletkenlik, ısınma, gerilme, hız veya gecikme, tetikleme, çapraz-aktarım...) sunan biçimlenmemiş maddelerin ve yalnızca diferansiyel denklemler ya da genel olarak "gericiler" sunan diyagramatik işlevlerin bir kümesinden oluşur. Kuşkusuz, soyut makine ya da soyut makineler düzenlemenin boyutları içinde, değişken serbestlik durumlarına sahip biçimlerde ve tözlerde kendilerini gerçekleştirirler. Ama soyut makinenin aynı anda hem kendini hem de bir tutarlılık düzlemini oluşturması gerekir. Soyut, tekil ve yaratıcı, şimdi ve burada, somut olmasa da gerçek, gerçekleştirilmemiş olsa da edimsel – soyut makinelerin tarihlendirilmesinin ve adlandırılmasının nedeni budur (Einstein-soyut makinesi, Webern-soyut makinesi, ama aynı zamanda Galileo, Bach veya Beethoven, vb. soyut makineleri). Bu makineler kişilere ya da gerçekleştirici uğraklara gönderiyor değildir; tam tersine, makinelerin tekilliklerine ve onların gerçekleştirdikleri şeylere gönderen adlar ve tarihlerdir. 5

Peki soyut makineler biçim ve tözü göz ardı ediyorlarsa, katmanların ve hatta düzenlemelerin, içerik ve ifadenin diğer belirlenimine ne olur? Bir bakıma, bu ayrımın soyut makine için de geçerli olmaktan çıktığını söyleyebiliriz; bunun nedeni tam da soyut makinenin bu ayrımı koşullandıran biçim ve tözlere artık sahip olmamasıdır. Tutarlılık düzlemi bir sürekli çeşitlenme düzlemidir, her soyut makine içerik ve ifade değişkenlerini süreklilik içine sokan bir çeşitlenme "yayla"sı olarak düşünülebilir. İçerik ve ifade böylece burada en yüksek göreliliklerine ulaşarak "aynı işlevin fonktifleri" ya da aynı maddenin malzemeleri haline gelirler. Ama, başka bir şekilde, ayrımın *hatlar* düzeyinde devam ettiğini ve hatta yeniden yaratıldığını söyleyebiliriz: içerik hatları (biçimlenmemiş maddeler ya da yeğinlikler) ve ifade hatları (biçimsel olmayan işlevler veya gericiler) vardır. Ayrım tamamen yer değiştirmiş ya da hatta yeni bir ayrım haline gelmiştir, çünkü artık yersizyurtsuzlaşmanın keskin uçlarını ilgilendirmektedir. Gerçekten de mutlak yersizyurtsuzlaşma bir "yersizyurtsuzlaştıran öğe" ve bir "yersizyurtsuzlaştırılan öğe" içerir; her durumda bunların biri ifadeye, diğeri içeriğe ayrılır *ya da tam tersi,* ama bu daima ikisi arasındaki göreli ayrımın taşınması şeklinde olur. Böylece sürekli çeşitlenme zorunlu olarak içerik ve ifadeyi birlikte etkiler, fakat yine de bir ve aynı oluşun öğeleri ya da bir ve aynı akışın kuantumları olarak iki simetrik olmayan rolü dağıtır. Bundan dolayı hem içeriği hem de ifadeyi ayırt-edilemez hale getirecek şekilde içine almayan ve aynı zamanda ayırt-edilemez hale gelen şeyin göreli ve hareketli kutuplarını belirleyerek biri *ya da* diğeriyle işlemeyen bir sürekli çeşitlenmeyi 3 4 5

tanımlamak olanaksızdır. Bu bakımdan, hem içerik hatlarını ya da yeğinlikle-
1, 2 rini hem de tutarlılık düzleminde birbiri ardına sürüklenen ifade hatlarını ya
4, 10 da gericilerini (*belirsiz artikel, özel ad, mastar ve tarih*) aynı anda tanımlamamız gerekir. Biçimlenmemiş madde, dal ölü, ham, homojen bir madde değil, tekil-
12 likler ya da *hecceite*'ler, nitelikler ve hatta işlemler içeren bir madde-harekettir (gezgin teknolojik soylar); ve biçimsel olmayan işlev, diyagram sözdizimsiz ve ifadesiz bir meta-dil değil, daima dilin içinde yabancı bir dil, dilin içinde dilsel
4 olmayan kategoriler içeren bir ifade-harekettir (göçebe şiirsel soylar). O halde kişi biçimlenmemiş bir maddenin gerçeğiyle aynı düzeyde, bu maddenin tümüyle biçim-dışı dili katedip esnetmesiyle eşzamanlı olarak yazar: Kafka'nın
10 fareleri, Hofmannsthal'ın sıçanları, Moritz'in buzağıları gibi bir hayvan-oluş? Gerçek olduğu ölçüde daha da soyut olan devrimci bir makine. Artık ne imleyenden ne de öznelden geçen bir rejim.

İşte böyledir içkin ve tekil soyut makineler. Ama bu, "belli" [*la*] soyut makinenin çok özel koşullar altında aşkın bir model olarak hizmet etmesini engellemez. Bu defa somut düzenlemeler soyut bir Makine fikriyle ilişkilendirilir ve onların bu makineyi gerçekleştirme tarzına göre potansiyellerini, yaratıcılıklarını dikkate alan katsayılar atanır. Düzenlemeleri "nicelleştiren" katsayılar düzenlemenin değişken bileşenlerini (yeryurt, yersizyurtsuzlaşma, yeniden-yerliyurtlulaşma, yeryüzü, Kozmos); bir düzenlemenin "haritasını" oluşturan iç içe geçmiş çeşitli çizgileri (moler çizgiler, moleküler çizgiler, kaçış çizgileri); her düzenlemenin bir tutarlılık düzlemiyle farklı ilişkilerini (dal ve diyagram) ilgilendirir. Örneğin, "ot sapı" bileşeni çok benzer hayvan türü düzenlemeleri
11 üzerinden katsayı değiştirebilir. Genel kural olarak, bir düzenleme ne kadar
4 çok, şeyler arasından geçen kontursuz çizgiler sunarsa soyut makineyle o kadar çok yakınlık içindedir ve madde-işleve karşılık gelen bir başkalaşım (dönüşüm
10 ve töz-değişimi) gücüne sahiptir: bkz. *Dalgalar*'ın Makinesi.

Özellikle iki büyük insan-biçimli ve alloplastik düzenlemeyi, *savaş makinesi ve devlet aygıtını* ele aldık. Bunlar yalnızca doğaca farklı değil, aynı zamanda "soyut makine"yle ilişkili olarak farklı şekilde nicelleştirilebilen iki düzenlemedir. Dalla, diyagramla ilişkileri aynı değildir; aynı çizgiler ya da aynı bileşenler söz konusu değildir. İki düzenlemenin ve katsayılarının bu analizi
12 *savaş makinesinin savaşı kendi başına nesnesi olarak almadığını*, ama devlet ay-
13 gıtı tarafından kendine mal edildiğinde zorunlu olarak bu nesneyi aldığını gösterir. İşte tam da bu noktada kaçış çizgisi ve onun gerçekleştirdiği soyut yaşam çizgisi bir ölüm ve yıkım çizgisine dönüşür. Savaş "makinesi" (adı da buradan gelir) bu nedenle soyut makineye devlet aygıtından çok daha yakındır ve bu da onun başkalaşım gücünü yitirmesine neden olur. Yazı ve müzik savaş makineleri olabilir. Bir düzenleme bağlantıları açıp çoğalttığı ve yeğinlik ve pekişme

nicelleştiricileriyle bir tutarlılık düzlemini çizdiği canlı soyut makineye çok daha yakındır. Ama yaratıcı bağlantıların yerine tıkanmalar getiren bağlamalar (*aksiyomatik*), katmanlar meydana getiren organizasyonlar (*katman-ölçerler*), kara delikler meydana getiren yeniden-yerliyurtlulaşmalar (*dilim-ölçerler*), ölüm çizgilerine dönüştürmeler (*yıkım-ölçerler*) koyduğu ölçüde bundan uzaklaşır. Böylece, düzenlemelerin artan bağlantılarla bir tutarlılık düzlemini çizme yeteneklerine göre bir seçilimi yapılır. Şizo-analiz yalnızca, soyut makinelerin düzenlemelerle ilgili niteliksel bir analizi değil, aynı zamanda düzenlemelerin saf olduğu varsayılan soyut bir makineyle ilgili niceliksel bir analizidir. 1, 4 5, 9 12 14

Son bir bakış açısı daha var: tipolojik analiz. Zira soyut makinelerin genel tipleri vardır. Tutarlılık düzleminin soyut makinesi veya soyut makineleri katmanları ve hatta düzenlemeleri oluşturan işlemlerin tamamını tüketmez ve bunlara hükmetmez. Katmanlar tutarlılık düzleminin kendisini "alır" ve orada başka bir düzlemin (töz-biçim, içerik-ifade) eksenleri boyunca organize olacak ve gelişecek kalınlaşmalar, pıhtılaşmalar, kuşaklar oluşturur. Ama bu anlamda her katman öncelikle tözsel öğeleri ve biçimsel hatları ilgilendiren bir tutarlılık ya da bileşim birliğine sahiptir ve bu da bu diğer düzlem üzerinde hüküm süren tümüyle katmana dair bir soyut makineye tanıklık eder. Ve üçüncü bir tür daha vardır: Özellikle düzenlemelere elverişli olan alloplastik katmanlarda, yersizyurtsuzlaşmaları yeniden-yerliyurtlulaşmalarla ve hepsinden önemlisi kodsuzlaşmaları üst-kodlamalarla ya da onların eşdeğerleriyle telafi eden soyut makineler kurulur. Özellikle şunu da gördük ki, düzenlemeleri açan soyut makinelerse, onları kapatan da yine soyut makinelerdir. Bir buyruk-sözcük makinesi dili üst-kodlar, bir yüzsellik makinesi bedeni ve hatta kafayı üst-kodlar, bir köleleştirme makinesi yeryüzünü üst-kodlar ya da aksiyomatikleştirir: Bunlar yanılsamalar değil, gerçek makinesel etkilerdir. Artık düzenlemelerin, onları tutarlılık düzleminin soyut makinesine yaklaştıran ya da ondan uzaklaştıran niceliksel bir ölçekte ölçüldüğünü söyleyemeyiz. Sürekli olarak birbiri içinde çalışan ve düzenlemeleri niteleyen soyut makine tipleri vardır: tekil ve mutant, çoğaltılmış bağlantılara sahip *soyut tutarlılık makineleri;* aynı zamanda tutarlılık düzlemini başka bir düzlemle çevreleyen *soyut katmanlaşma makineleri;* ve tümlemeler, homojenleştirmeler, kapama bağlamalarıyla işleyen *soyut üst-kodlayıcı ya da aksiyomatik makineler.* Her soyut makine diğer soyut makinelere gönderir: Bunun nedeni onların yalnızca, birbirlerinden ayrılamaz şekilde politik, ekonomik, bilimsel, sanatsal, ekolojik, kozmik – algısal, duygulamsal, etkin, düşünsel, fiziksel ve semiyotik – olmaları değil, aynı zamanda farklı tiplerinin hem iç içe geçmeleri hem de uygulamalarının birbirlerine yakınsamasıdır. Mekano-yuvar. 3 9 11 4, 7 8 5 13

REPRODÜKSİYON DİZİNİ

1	Sylvano Bussotti, *David Tudor için Beş Piyano Parçası* © 1970 by G. Ricordi E. C. SPA	13
2	Fotoğraf: Boyer, *Kar üzerinde kurt izleri*, Viollet Koleksiyonu	37
3	Fotoğraf: Boyer, *Istakoz*, Viollet Koleksiyonu	50
4	Fritz Lang, *Dr. Mabuse'nin Vasiyeti*, (kurşunlarla delinmiş doktor Mabuse büstü)	85
5	*Ateş Sütunu ve Bulut ile Ahit Sandığı*, Musée des arts décoratifs, Viollet Koleksiyonu	124
6	M. Griaule ve G. Dieterlen, *Soluk Tilki*, Institut d'ethnologie, Musée de l'homme (Amma'nın ilk Yumurta Yalası)	162
7	Duccio, *Aziz Pietro ve Aziz Andrea'ya Çağrı*, New York, Bulloz Koleksiyonu	180
	Büyülü Etiyopya rulolarında yer alan yüzler, Jacques Mercier'nin çizimleri	197
8	R. F. Outcault, *Buster Brown, le petit farceur*, Librairie Hachette	205
9	Fernand Léger, *Şehirdeki İnsanlar*, 1919 The Solomon R. Guggenheim Museum, New York, fotoğraf: Robert E. Mates	221
10	Kurt adam, Etrüsk amfora, Cerveteri. Musée du Louvre, fotoğraf: Chuzeville	247
	Etrüsk vazo, Museo Nazionale Etrusco, Roma	247
11	Paul Klee, *Cwltı Makinesi*, Museum of Modern Art, New York	327
12	*At Arabası* deseni, Ermitage Müzesi, St. Petersburg	371
	Ayzenştayn, *Grev*, Cahiers du cinéma Koleksiyonu	438
13	Chomel, *Dictionnaire économique*, 1732, "Keklik" makalesi	449
14	*Crazy en bandes*, Vermont, 1865. Jonathan Holstein, *Quilts* içinde, Musée des arts décoratifs, Paris, 1972	502
	Lancelot Herrisman'ın Benoît Mandelbrot'nun kitabını incelemesi, *Science et Vie*, Aralık 1977	516
15	*Bilgisayar Çıktısı Einstein*	530

TÜRKÇE-FRANSIZCA KAVRAM SÖZLÜĞÜ

açımlamak: *dérouler*
ağaçsı-yapı: *arborescence*
aktarmak: *relayer*
alt-katman: *substrate*
anlama yetisi: *entendement*
ara-katman: *interstrate*
arayıcı kafa: *tête chercheuse*
arazi: *terrain*
artı-değer: *plus-value*
artıklık: *redondance*
artsüremli: *diachronique*
atalet: *inertie*
atfetme: *attribut*
atfetmek: *attribuer*
aygıt: *appareil*
ayrıklık: *décalage*
ayrıştırmak: *décomposer*
azalma: *rémission*
bağ: *liaison*
bağdaşım: *comptabilité*
bağıntı: *relation*
bağlama: *conjugaison*
bağlantı: *connection*
bağlayıcı: *embrayeur*
bastırma: *refoulement*
başıboş: *vagabonde*
belirteç: *marqueur*
belirtmek, işaret etmek: *marquer*
benzetim: *analogie*
biçim-bozma: *déformation*
bileşim: *composition*
bilgisayım: *ordination*
birbirine dolanmak: *s'entrelacer*
birleşik ortam: *milieu associé*
birlikte-varoluş: *coexistence*
boyun-eğme: *soumission*
bölümleniş: *découpage*
bulanık: *flou*
buluşsal: *heuristique*
burgaç: *turbulance*
buyruk-sözcük: *mot d'ordre*
cins: *genre*
cins ad: *nom commun*
cinse özgü: *générique*
coşkun sevinç: *jubilation*
çağırma: *interpellation*
çapraz-aktarım: *transduction*
çapraz-dönüşüm: *transmutation*
çapraz-kodlama: *transcodage*
çift-yönlü makine: *machine duelle*
çifte bağ: *double bind*
çoğalma: *multiplication*
çözülme: *dissolution*
dağılımsal: *distributif*
dal: *phylum*
dalgalandıran: *flottant*
dayanak: *support*
değerlik: *valence*

değişmezlik: *invariance*
deri, ten: *peau*
devinim: *moteur*
devre: *circuit*
dış-değer-kazanmak: *extrapoler*
dış-kaynaklı: *extrinsèque*
dış-kökenli: *exogène*
dile getirme: *connotation*
dilim: *segment*
dilimlenme: *segmentation*
dilimlileştirme: *segmentarisation*
dokuma: *trame*
dolaşmak: *itinérer*
doluşma, kalabalıklaşma: *peuplement*
döngüsel: *cyclique*
durağanlık: *repos*
duygulam: *affect*
düğüm: *nœud*
düzenek: *dispositif*
düzenleme: *agencement*
edimsöz: *illocutoire*
egemenlik, tahakküm: *domination*
eklemlenme: *articulation*
esriklik: *extase*
eş-biçimli: *isomorphe*
eş-türden: *homologue*
eşdeşlik: *corrélation*
eşsüremli: *synchronique*
fail: *agent*
fasıl: *épisode*
fışkırma: *irruption*
geçiş derecesi: *gradient*
gerçekleştirmek: *effectuer*
gerileme: *régression*
gezinme: *itinération*
görelilik: *relativité*
gösterge: *indice*
göz önüne almak: *envisager*
güç: *puissance*
hezeyan: *délire*
hilekârlık: *tricherie*
hükümran: *souverain*
ızgara: *grille*
ızgara sistemi: *quadrillage*
iç-kaynaklı: *intrinsèque*
iç-kökenli: *endogène*
içerim: *intension*
içine-girilemez: *impénétrable*
iğrenç: *abject*
ihanet: *trahison*
ikili: *binaire*
ikili makine: *machine binaire*
ikili-tek-anlamlı: *biunivoque*
ilineksel: *accidental*
ilişik ortam: *milieu annexé*
ilişki: *rapport*
ilmek: *maille*
im: *signe*
imleme: *signification*
imlemlilik: *signifiance*
imlemsiz: *asignifiant*
imlenen: *signifié*
imleyen: *signifiant*
istenç-dışı: *non volontaire*
iş, emek, çalışma: *travail*
kaçışgan: *fuyant*
kaplamak: *occuper*
kapma: *capture*
karmaşıklık: *intrication*
karşılıklı önvarsayım: *présupposition réciproque*
katman: *strate*
katsayı: *coefficient*
kaynaşma: *fusion*

kendine mal etme: *appropriation*
kesinlik-dışı ve yine de sağlam: *anexact et pourtant rigoureux*
keyif: *jouissance*
kırılma: *rupture*
kıvamlılık: *viscosité*
kıvrılma: *plissement*
kitle: *masse*
kopma: *détachement*
koyut: *postulat*
köken: *descendance*
köksap: *rhizome*
köleleştirme: *asservissement*
kuşatıcı: *ambiant*
lif: *fibre*
maddebiçimli model / şema: *modèle/schéma hylémorphique*
mecra: *médium*
merci: *instance*
mesken: *demeure*
meta-kararlı: *métastable*
meta-katman: *métastrate*
meyil: *déclinaison*
mimini yapmak: *mimer*
muhit: *entourage*
netlik: *clarté*
odak: *foyer*
oluşum: *formation*
ortadan-kaldırma: *abolition*
ortaya-çıkış: *émergence*
oyuk: *niche*
ön-tutuş: *préhension*
özneleştirerek-tâbi-kılma: *assujettissement*
parçacık: *particule*
parçalara ayırmak, çözmek: *défaire*
pay etmek: *répartir*
pekişme: *consolidation*
sahici: *authentique*
sahip-olma: *possession*
salıngaç: *oscillateur*
sanrı: *hallucination*
sarmal: *spirale*
savuşturmak: *conjurer*
serimlenmek: *se déployer*
sesbilimsel: *phonologique*
sıklık: *fréquence*
sicim: *enfilade*
soy: *lignée*
soy-bağı: *filiation*
söz yankılama: *écholalie*
sözce: *énoncé*
sürat: *célérité*
sürerlik: *continuum*
şablon: *calque*
şart: *circonstance*
tarumar etmek, parçalamak: *éclater*
tayin etmek: *désigner*
tefsir: *paraphrase*
tekrar ele alış: *remaniement*
temel: *fondation*
tetikleme: *induction*
tıkanıklık: *occlusion*
tıkanma: *blocage*
tınlama: *résonance*
tınlamak: *résonner*
tohum: *germe*
tomurcuklanma: *bourgeonnement*
tortu: *résidu*
tortullaşma: *sédimentation*
tutarlılık: *consistance*
tutarlılık düzlemi: *plan de consistance*
tutum: *allure*
tümel, evrensel: *universel*
tümleştirme: *totalisation*

uyumsuzluk: *dissonance*
uzanım: *extension*
üst-katman: *épistrate*
varlık: *entité*
yadsıma: *négation*
yakınmacılık: *quérulance*
yan-katman: *parastrate*
yapıntı: *artifice*
yaşantı: *vécu*
yaygın: *diffus*
yayılım: *diffusion*
yayım: *émission*
yeniden-yerliyurtlulaşma: *reterritorialisation*
yerli: *natal*
yerliyurtlulaşma: *territorialisation*
yerliyurtluluk: *territorialité*
yersizyurtsuzlaşma: *déterritorialisation*
yeryüzü, toprak: *terre*
yetenek: *aptitude*
yetingenlik: *sobriété*
yıkım-ölçer: *déléomètre*
yoğunlaşma: *concentration*
yuvarlama: *rabattement*
yüz çevirme: *détournement*
zamansız: *intempestif*
zar: *membrane*
zemin, dip: *fond*

III. Richard 139, 144, 375
III. Richard 375n
XIV. Louis 225n, 407n
Adam, Paul 508n
Agamemnon 375-376, 477
Aguirre (Werner Herzog) 139
Ajax 375
Akhilleus 259, 283, 293, 375-376, 512
Alçaklığın Evrensel Tarihi (Jorge Luis Borges) 255
Alliez, Eric 470n
Alphandéry, Paul 34n, 407n
Althusser, Louis 143-144, 224n
Amado, Jorge 378n
Amalrik, Andrei 498
Amin, Samir 461, 462n, 463n, 481n, 493, 497
Anti-Ödipus (Gilles Deleuze & Félix Guattari) 11, 13
Arland, Marcel 208
Aron, Raymond 441n, 444n
Arrow, Kenneth 27n, 306n
Arşimet 381-384, 386, 518
Asimov, Isaac 263n
Attila 441
Austin, John Langshaw 87
Autran, Charles 140n
Ayzenştayn [Eisenstein], Sergey 188n, 197, 360n, *438*, 438n, 543
Aziz Francis 192
Aziz Pietro'ya Çağrı (Duccio) *180*, 198, 543
Bach, Johann Sebastian 539
Bachelard, Gaston 250, 252, 331, 347n, 389n
Badiou, Alain 235n
Baer, Karl Ernst von 57, 58, 64, 269
Bahtin, Mikhail 87n, 90n, 93, 101n
Baillon, M. H. 32n
Bailly, Jean-Christophe 36n, 255n
Balandier, Georges 223n
Balázs, Etienne 458n
Balibar, Etienne 480n
Balmès, François 235n
Balzac, Honoré de 281
Bamberger, J.-P. 87
Barbey d'Aurevilly, Jules Amédée 206-207
Barnes, Mary 151
Barraqué, Jean 182n, 313n, 360n, 362n
Barthes, Roland 185n, 314n
Bartók, Béla 361, 369
Bataille, Georges 406
Bateson, Gregory 32, 171, 293n
Bay Klein (Joseph Losey) 307
Bayan Dalloway (Virginia Woolf) 278n
Beaufret, Jean 138n
Beaujouan, Guy 508n
Beckett, Samuel 109, 187, 212, 532
Beethoven, Ludwig van 107, 285, 367, 539
Bellini, Vincenzo 324

Bene, Carmelo 110
Bennet, E.A. 41n
Benveniste, Emile 87-89, 93, 143, 279n, 385n
Benveniste, R.E. 20
Berg, Alban 313, 370n
Bergson, Henri 44, 105n, 252-253, 396, 512, 513n, 514
Berio, Luciano 108, 313n, 318n, 361
Berlioz, Hector 361
Bernoulli, Daniel 384
Bernstein, I.S. 378n
Berthe, Louis 226n, 459n
Bettelheim, Bruno 289n, 293n
Bifo, Franco Berardi 501n
Bilincin Dolaysız Verileri Üzerine Deneme (*Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*) (Henri Bergson) 512, 513n
Bir Yaşam [*Une vie*] (Guy de Maupassant) 206n, 213
Bizet, Georges 284, 369
Blanché, Robert 483n, 489n
Blanchot, Maurice 241n, 279, 280n, 399n
Bloch, Jules 437n
Blumfeld (Franz Kafka) 182
Bolero (Maurice Ravel) 286
Bonnard, Pierre 188
Borges, Jorge Luis 139, 255-256
Boris (Modest Musorgski) 360n
Boulez, Pierre 22n, 117n, 276, 282, 284, 286, 312, 313n, 337n, 382n, 505-506
Bouligand, Georges 383n, 396n, 489n
Boulte, Nicolas 235n
Boulvert, Gérard 479n
Bourdieu, Pierre 93n
Bradbury, Ray 277n, 486n
Braudel, Fernand 408n, 410n, 423n, 458n, 460, 496
Bréhier, Emile 97n
Brekle, Herbert 104
Brelet, Gisèle 325n, 361n, 369
Breytenbach, Breyten 114n
Broglie, Louis de 157
Brontë, Charlotte 275
Brossollet, Guy 28n, 441n, 447n
Brouwer, L.E.J. 489n
Brunhoff, Suzanne de 240n
Brunschvicg, Léon 384n
Brunswick, Ruth Mack 42, 43n, 46
Buda 30
Burroughs, William 16, 163n, 166
Butor, Michel 314n
Büchner, Georg 36
Cage, John 282, 284, 313n, 363
Calame-Griaule, Geneviève 262n
Caldwell, Erskine 30n
Canetti, Elias 44-45, 96n, 119-120, 227
Canguilhem, Georges 59n, 258n
Capgras, Joseph 132, 133n, 134n
Cardascia, Guillaume 470n
Carnot, Nicolas 384
Carpenter, Edmund 405n, 506n, 507n, 522n
Carrière, Mathieu 284n, 376n
Carroll, Lewis 86, 463
Castaneda, Carlos 22n, 151, 175, 241-242, 264, 297n, 298, 394n
Certeau, Michel de 113n
Cézanne, Paul 362, 367, 521
Chabrier, Emmanuel 369n, 370
Charles, Daniel 284n, 313n
Charrière, Georges 426n, 528n
Chasles, Michel 386n
Châtelet, François 458n, 489
Châtelet, Gilles 522n
Chatrian, Alexandre 261

Chaunu, Pierre 408n, 410n, 507
Chauvin, Rémy 20, 64n
Cheng, François 280n, 295
Chevalier, Louis 408n
Childe, V. Gordon 436, 439, 454-455, 477-478
Chomsky, Noam 15, 17, 22, 25, 88n, 102-104, 113-115, 152n, 154, 161
Chopin, Frédéric 286
Christen, Yves 20n
Chronochromie (Olivier Messiaen) 338
Clairvaux, Bernard de 385
Clastres, Pierre 130n, 377-379, 380n, 406n, 455
Clausewitz, Carl von 232, 375, 413n, 441n, 444, 445n, 446, 494-495
Clément, Pierre 437n
Clérambault, Gatian de 132, 133n, 134n, 141-142
Clèves Prensesi [*La princesse de Clèves*] (Madame de la Fayette) 187
Cline, W. B. 437n
Cooper, David 95n
Corbaz, Aloïse 196
Coriat, Benjamin 497n
Cousteau, Jacques 344n
The Crack-up (Scott Fitzgerald) 211
Cromwell, Oliver 139
Cuénot, Lucien 340n
Cummings, E. E. 111
Cuvier, Georges 57-58, 59n, 64, 232, 249n, 269
Çakallar ve Araplar (Franz Kafka) 48
Çehov, Anton 219
Çimen Yaprakları (Walt Whitman) 30
Dalcq, Albert 166n
Dalgalar (Virginia Woolf) 267, 540
Dali, Salvador 38
Darien, Georges 86n
Darius 135
Darwin, Charles 57-58, 59n, 248
Daudin, Henri 249n
De Niro, Robert 290
Debussy, Claude 182, 286, 313n, 315n, 319, 324, 336, 360-362, 367
Delage, Roger 369n
Deligny, Fernand 25, 216, 329n
Demokritos 381, 384-385, 518
Derrida, Jacques 76n, 389n, 441
Desargues 384, 386
Descartes, René 141, 147n, 401n
Dessert, Daniel 387n
Detienne, Marcel 397n, 398n, 422n, 423, 452, 453n
Devaux, Emile 73n, 185n
Dhorme, Edouard 135n, 136n
Dickens, Charles 188
Dieterlen, Germaine *162*, 439n, 543
Dillard, J. L. 116n
Diomedes 267, 268n
Dobb, Maurice 234n, 480n
Dos Passos, John 30n
Dostoyevski, Fyodor 145n, 209, 272
Doyle, Arthur Conan 50
Dreiser, Theodore 30n
Driessche, T. van den 347n
Duby, Georges 234n
Duccio *180*, 198, 543
Ducrot, Oswald 88-89, 91
Duhem, Pierre 268n
Dumas, Alexandre 265
Dumézil, Georges 257, 371, 372n, 374, 375n, 393, 397n, 398n, 413n, 449, 450n, 451, 453n, 454n

Duns Scotus, John 275n
Dupouy, Roger 169n, 274n
Dupréel, Eugène 347
Durkheim, Emile 232, 398
Duvignaud, Jean 252
Eğitimci Olarak Schopenhauer (Friedrich Nietzsche) 398, 400n
Eibl-Eibesfeldt, Irenäus 333n, 343n, 353n, 355n
Eichendorff, Joseph von 359n
Einstein, Albert 512, *530*, 539, 543
Eliade, Mircea 339n, 450n
Emmanuel, Arghiri 470n, 480n
Emperaire, José 404n
Engels, Friedrich 452, 465n, 476n, 477n
Erckmann, Emile 261
Ernst, Max 196
Esquirol, Jean 132-133, 134n
Etika (Baruch Spinoza) 167, 271-272
Evans-Pritchard, E. E. 223n
Farrachi, Armand 34
Fatih William 30
Faulkner, William 30n, 276, 307, 504n
Faure, Elie 437, 438n
Faye, Jean-Pierre 93, 152, 228n, 245, 491n
Ferenczi, Sándor 274
Fernandez, Dominique 320, 324
Fiedler, Leslie 30n, 298
Fitzgerald, F. Scott 30n, 207, 211-213, 219, 243, 263, 275, 294, 510
Flaubert, Gustave 278n
Fleutiaux, Pierrette 213, 215n
Fiore, Gioacchino da 140n
Foch, Ferdinand 440, 441n
Focus (Arthur Miller) 307
Forbes, Robert James 439n
Foucault, Michel 77-78, 98, 129n, 153, 154n, 231n, 239, 249n, 399n, 409n
Fourquet, François 459n
Fradin, Jacques 465n
Freud, Sigmund 24, 28, 37-43, 46, 48-49, 138, 141, 178, 255, 274, 279n, 299, 304n, 305n
Fried, Michael 314n, 529n
Fuller, J. F. 419n, 421n
Galbraith, John Kenneth 92n, 489
Galileo 539
Galois, Evariste 156
Gardiner, Alan Henderson 278n
Gaulle, Charles de 230, 450
Gautier, Emile-Félix 237n, 406n
Gavi, Philippe 289
Geoffroy Saint-Hilaire, Etienne 56-58, 59n, 67, 232, 269, 270n, 285n
Géroudet, Paul 341n
Giotto 192n
Girard, Claude 304n
Giscard d'Estaing, Valéry 229, 496
Glass, Philip 282n
Gluckman, Max 408n
Godard, Jean-Luc 35, 109-110, 186, 282
Godelier, Maurice 150n
Goethe, Johann von 35, 283-284, 285n, 376, 400, 510
Goléa, Antoine 334n, 338n, 362n
Gordon, Pierre 262n
Gorz, André 229
Gould, Glenn 18
Greimas, A. J. 130n
Grev (Sergey Ayzenştayn) 438, 543
Griaule, Marcel 52n, *162*, 436n, 439, 543
Griffith, D. W. 188, 196-197
Grohmann, Will 319n

Grousset, René 417, 443n, 524n, 528n
Gryaznov, Mikhail 418n, 456
Guérin, Daniel 228, 237n
Gueroult, Martial 422n
Guillaume, Gustave 278n, 368
Guillerm, Alain 497n
Guillerm, Danièle 497n
Gulik, Robert van 170n
Güç İstenci (Friedrich Nietzsche) 284
Hardy, Thomas 200, 350-351
Harmand, Jacques 453n
Haudricourt, André-Georges 29-30, 191n
Hegel, G. W. E. 283-284, 376, 397n-398n, 408, 488
Heidegger, Martin 138, 427n
Heliogabalus (Antonin Artaud) 172
Helmholtz, Hermann von 511n
Herbert, Frank 414n
Herzog, Werner 122, 139
Hess, W. R. 346n
Heusch, Luc de 128n, 302n, 373, 374n
Heyting, A. 489n
Hilbert, David 157
Hincker, François 479n
Histoire du gouffre et de la lunette (Pierrette Fleutiaux) 213
Hitchcock, Alfred 321
Hitler, Adolf 177, 228, 245-246
Hitler'e Mektup (Antonin Artaud) 177
Hjelmslev, Louis 54, 56, 77n, 103n, 110, 120, 155n, 531
Hobbes, Thomas 378
Hocquenghem, Guy 288-289
Hofmannsthal, Hugo von 122, 254, 272, 290, 540
Holstein, Jonathan *502*, 505n, 543
Hölderlin, Friedrich 138, 283, 350, 359n, 535
Hubac, Pierre 404
Husserl, Edmund 206, 311n, 388-389, 396n, 431-432, 434, 512
Hyperion (Friedrich Hölderlin) 283
Immelmann, K. 342n
Isakower, Otto 182, 183n
İbn Haldun 387, 388n, 403n, 509
İgnatius (Loyolalı) 185n
İlyada (Homeros) 451
In the Cage [*Dans la Cage*] (Henry James) 208, 209n
İncil 30, 131, 138n, 141, 144
İsa 92, 137, 138n, 180n, 185n, 190-192, 195, 198, 201, 203-204, 317
Jackson, George 218n
Jacob, François 21, 53n, 54n, 64n, 70n, 73
Jacobs, Jane 454n, 466
Jakobson, Roman 155n
James, Henry 30n, 208-210, 305, 348
Jannequin, Clément 316
Jargy, Simon 330n
Jaspers, Karl 401n
Jaulin, Robert 191n
Jevons, W. Stanley 463
Jones, LeRoi 117n, 150n
Joset, Paul Ernst 257n, 303n
Jouhandeau, Marcel 145n
Journet, Jean-Louis 387n
Joyce, James 16, 65, 117, 141, 213, 222
Julia, Dominique 113n
Julien, Florence 216
Jung, Carl Gustav 41, 250, 252, 255, 274, 435
Jünger, Ernst 18n, 427, 451n
Kafka, Franz 14, 25, 34n, 35, 46-48, 86, 100, 106, 109, 116, 135, 136n, 145, 182, 227, 239, 258, 310n, 323, 365, 533, 540
Kandinsky, Vasili 311, 314, 529n

Kant, Immanuel 389, 398, 442
Kara Panterler 306
Kaufmann, Arnold 363n
Kayıp Zamanın İzinde (Marcel Proust) 286-287, 304, 337
Kerouac, Jack 29, 295
Kesey, Ken 30n
Kırmızı Perde [*Le rideau cramoisi*] (Jules Barbey d'Aurevilly) 206
Kierkegaard, Søren 211, 232n, 294, 296-297, 398
Kinderszenen (Robert Schumann) 316
Kipling, Rudyard 42
Klaatsch, Hermann 185n
Klee, Paul 311, 314, 319, 321, *327*, 329, 356, 361, 364-365, 367, 368n, 543
Klein, Melanie 23-24, 279n
Kleist, Heinrich von 14, 19, 35-36, 244, 283, 284n, 375-376, 400-401, 403, 424, 510, 535
Kleistenes 225
Klossowski, Pierre 43n, 145
Kojève, Alexandre 397n
Kraepelin, Emil 132, 133n
Kristeva, Julia 76n, 131n, 414n
Kuran 140
Küçük Hans 24, 270, 272, 279
La Boétie, Etienne de 379
La Casinière, Joëlle de 33n
Laborit, Henri 217n
Labov, William 88n, 90n, 104-105, 108n, 115
Lacan, Jacques 37, 133n, 168n, 184
Lacarrière, Jacques 262n, 462n
Lagache, Daniel 133n
Lalonde, Michèle 114n
Lamarck, Chevalier de 59n, 249n
Laplanche, Jean 279n
Laroche, Emmanuel 403n, 509n
Larouche, Jean-Claude 322n
Lautman, Albert 394n, 514, 515n
Lautréamont, le Conte de 76n, 250
Laviosa-Zambotti, Pia 63n, 64n
Lawrence, D. H. 135n, 200, 202-203, 210, 218, 259, 266, 276, 291, 316n
Lawrence, T. E. 441n
Leach, Edmund R. 261
Leclaire, Serge 37
Leeuw, Gerardus van der 523n
Lelart, Michel 231n
Lenin, V. I. 94, 112, 411n, 445n
Lenz, Friedrich Walter 36, 400
Leroi-Gourhan, André 71, 75, 318, 419, 431, 503, 526n
Les portes du paradis (Jerzy Andrzejewski) 34
Lévi-Strauss, Claude 125-126, 222-223, 250-252, 257n, 278n, 459
Lewin, Bertram D. 182, 183n
Lewin, Kurt 166
Ligers, Z. 262n
Limet, Henri 430n
Lindon, Jérôme 137n
Lindqvist, N. 113n
Liszt, Franz 337
Lizot, Jacques 189, 222, 224n
Lombard, Maurice 408n, 436n
Lorca, Federico García 276
Lorenz, Konrad 45, 332n, 333-334, 338n, 342n
Lory, G. M. 114n
Losey, Joseph 307
Lovecraft, H. P. 84n, 254, 259, 263, 266
Lowie, Robert 126
Lowry, Malcolm 186n-187n
Luca, Gherasim 109, 147n
Lucretius 381, 518

Ludendorff, Erich 445n
Lulu (Georg Wilhelm Pabst) 198
Luther, Martin 139
Luxemburg, Rosa 235n
Lyotard, Jean-François 170n
M'Uzan, Michel de 165n
Macciocchi, Maria Antonietta 245n
Madde ve Bellek (Henri Bergson) 512n
Mahler, Gustav 358, 359n
Maldiney, Henri 329n, 521, 523, 525n
Mallarmé, Stéphane 76n, 141, 365
Malmberg, Bertil 18n, 113
Mandelbrot, Benoît 515, *516*, 543
Mann, Daniel 247
Mann, Klaus 245
Mann, Thomas 108
Manuel de zoologie fantastique (Jorge Luis Borges) 256
Mao, Zedung 15, 30, 240
Marcel, Gabriel 382
Marshall, Alexander James 349n
Martinet, André 75, 120n, 146n
Martino, Ernesto de 322n
Marx, Karł 141, 408n, 453-454, 465n, 467n, 468n, 469n, 471, 474-475, 476n, 477n, 480, 482, 488n, 491, 497n, 520
Matheson, Richard 263n, 294
Maupassant, Guy de 206, 213
Maurel, Christian 290n
Mayani, Zacharia 136n
Mazaheri, A. 429n, 430n
McLuhan, Marshall 381
Meinong, A. 44, 511-512
Mellaart, James 454n
Melville, Herman 200, 202, 212, 218, 260n
Mercier, Jacques 196n, *197*, 543
Messiaen, Olivier 106, 316, 318, 321, 325-326, 334, 336n, 338, 362n, 367n, 368n
Meunier, Jacques 378
Meyer, François 353n
Michaux, Henri 298, 300-301
Michelet, Jules 236
Miller, Arthur 307
Miller, Henry 29, 142n, 147n, 150n, 160, 179, 184n, 200-201, 263, 275, 291, 301, 314n, 326n, 365n, 510
Millet, Jean-François 362
Millikan, Robert 345
Milovanoff, Anny 402n, 506n
Moby Dick (Herman Melville) 258-260, 263-264, 321, 323
Moiroux, Jacques 235n
Mondrian, Piet 311, 314n, 317, 321
Monet, Claude 314
Monge, Gaspard 384, 386n, 392n
Monod, Jacques 53n, 60, 70n, 73n, 347n, 354n
Montesquieu 453n
Montmollin, Maurice de 486n
Morand, Paul 294
Moré, Marcel 320-321, 370n
Morgenstern, Laure 527n
Moritz, Karl Philipp 255, 540
Moulier, Yann 118n, 497n, 498
Mozart, Wolfgang Amadeus 313, 316, 319n, 320-321, 325, 367, 369n, 370
Muhammed 236n, 402, 405-406
Mumford, Lewis 453, 485, 488n
Murard, Lion 459n
Musa 131, 135-137, 140-141, 143, 240, 405, 411, 414, 416, 418, 442
Musorgski, Modest 317, 360n, 361
Musset, Lucien 409n, 426n

Myrdal, Gunnar 491n
Napolyon 58, 407n, 441n
Nash, Paul 314n
Nef, John Ulric 445n
Negri, Antonio 497, 500n
Nelli, René 170n
Nicolai, J. 352n
Nietzsche, Friedrich 16, 34, 138, 241, 272, 283-284, 312, 361-362, 365, 369, 398-399, 400n, 535, 538
Nijinski, Vaslav 182, 272
Noailles, Pierre 454n
Nürnberg'in Usta Şarkıcıları (Richard Wagner) 360n
Odysseus 267, 375-376
Omnès, Roland 51n
Oresme, Nicholas 268n
Orlando (Virginia Woolf) 310
Ödipus 23, 46, 48, 129, 138, 165n, 210, 218, 242, 248, 304, 305n, 306
Öklid 121, 385, 392-394, 514, 518, 522n
Ölüm Şarkıları ve Dansları (Modest Musorgski) 317
Pacotte, Julien 26n, 308n
Parain, Brice 86n
Parain, Charles 478n
Parant, Jean-Luc 198n
Pareto, Vilfredo 465, 466n
Paris, Jean 198
Pasolini, Pier Paolo 87n, 116n, 118
Passionnément (Gherasim Luca) 109
Peirce, C. S. 155n
Pelléas et Mélisande (Claude Debussy) 315n
Pelliot, Paul 425n
Pembe Panter 21, 35
Penthesilea 160, 259, 283, 293, 375-376, 424
Perrier, Edmond 57, 59n, 72, 270
Perronet, Jean 384, 386-387
Petitot, Jean 27-28, 308n
Philebus (Platon) 322
Pingaud, Bernard 305n
Pinhas, Richard 363n, 435n
Pirenne, Henri 236
Pirou, Gaëtan 464n
Platon 76n, 382, 391, 503
Pollock, Jackson 314n, 529n
Pompidou, Georges 230, 450
Poncelet, Jean-Victor 384, 386n
Pontalis, J.-B. 279n, 305n
Popelin, Claude 66n
Potemkin Zırhlısı (Sergey Ayzenştayn) 197
Pottier, René 417n
Pound, Ezra 30n, 117, 190, 213
Préaux, Claire 444n
Proclus 383n
Propp, Vladimir 208
Proust, Marcel 48, 110, 198, 200, 209, 210n, 278n, 281, 282n, 286-287, 293, 305, 310n, 323, 337, 357n, 367, 379, 465
Querrien, Anne 385-386, 387n, 392n, 518n
Quinet, Edgar 479
Ravel, Maurice 286
Régis, Emmanuel 134n
Regnault, François 110n
Reich, Steve 282n
Reich, Wilhelm 202n
Reinberg, A. 347n
Reuleaux, Franz 485
Revel, Jacques 113n
Ricardo, David 467n, 468n
Riegl, Alois 521, 523-524, 525n
Riemann, Bernhard 44, 156, 394n, 504, 511-515, 522n
Rivière, Jacques 400

Robert, Jean 454n, 457n, 475n
Ronai, Maurice 193n
Rose, Steven 26n
Rosenstiehl, Pierre 27-28, 308n
Rossini, Gioacchino 324
Roth, Karl Heinz 497n
Rouget, Gilbert 108n
Rousseau, Jean-Jacques 92, 107, 147n
Roussel, Raymond 304
Rovini, Robert 283
Rush, J. H. 62n
Russell, Bertrand 44, 161, 511-512
Ruwet, Nicolas 111
Ruyer, Raymond 53n, 350-351, 353n
Sadock, J. M. 25n, 102n
Sahlins, Marshall 519n
Saint-Geours, Jean 481n
Salle, J.-B. de la 185n
Samson, Joseph 330n
Samuel, Claude 334n, 336n, 367n
Sarraute, Nathalie 209-210, 282
Sartre, Jean-Paul 184
Saumjan, S. K. 103n
Saussure, Ferdinand de 88n, 89n
Schérer, René 288-289
Schmitt, Bernard 231n, 469n, 472-473
Schnebel, Dieter 108
Schoenberg, Arnold 108n, 370
Schumann, Robert 285, 313-314, 316, 319-320, 324, 359n, 367, 370
Schwob, Marcel 34
Searle, John 89n
Simondon, Gilbert 61n, 65n, 69n, 71n, 80n, 83n, 354n, 391n, 431n, 432-434
Solomon 135-136
Son of Sam 91
Spaier, Albert 511n
Speed (William Burroughs) 166
Spengler, Oswald 86
Spinoza 136, 167, 171n, 172, 190n, 269, 271, 275, 535
Spitz, René 182, 183n
Stalin, Joseph 101n
Starobinski, Jean 375n
Sternberg, Josef von 181n
Stockhausen, Karlheinz 281, 361, 363n
Stravinsky, Igor 313n
Strindberg, August 128, 145, 294
Sue, Eugène 379
Synge, J. M. 110n
Sznycer, Evelyne 337n
Şato (Franz Kafka) 145, 227n, 239n
Şestov, Lev [Léon Chestov] 219, 398
Şeytani Öyküler (Jules Amédée Barbey d'Aurevilly) 206n, 207
Tao 170-171
Tarahumaralar [*Les Tarahumaras*] (Antonin Artaud) 172, 174n, 177, 283n, 300n
Tarde, Gabriel 230, 232-233, 234n, 527n
Tétry, Andrée 325n
Thesiger, Wilfred 404n, 405n, 507n
Thom, René 260n, 510
Thorpe, W. H. 333n, 348n, 350-351
Timaios (Platon) 76n, 382, 391
Timurlenk 443
Tinbergen, Nikolaas 346, 347n
Titorelli 136n
Tiziano 186
Todaro, G. J. 20
Tournier, Michel 276
Toynbee, Arnold 403, 510
Tökei, Ferenc 453n, 476
Tronti, Mario 118n, 497n, 500n
Troyes, Chrétien de 186n-187n, 187

Troyes, Garin de 385-386
Trudaine 386
Truffaut, François 321n
Uexküll, Jacob von 62, 271, 331, 332n
Une ruse (Guy de Maupassant) 206
Vallier, Dora 529n
Varèse, Edgar 325, 326n, 362, 364, 365n
Varro, Marcus Terentius 454n
Vauban, Marquis de 384
Vendryès, Pierre 53n
Verdi, Giuseppe 324, 359-361
Vergez, Raoul 386n
Vergopoulos, Kostas 481n
Vermeer, Jan 367
Vernant, Jean-Pierre 225n, 251, 293n, 412n, 452n, 453n, 517n, 523n
Veyne, Paul 479n, 481n
Vialleton, Louis 57-58
Vidal-Naquet, Pierre 453n
Virilio, Paul 35n, 225, 229n, 244-245, 246n, 365, 383n, 384, 409-410, 411n, 419, 420n, 445n, 446n, 490, 495, 508-509
Vivier, Odile 362n
Vladimirtsov, Boris 416n, 417, 418n
Vuillard, Jean 188
Vuillemin, Jules 511n
Wagenbach, Klauss 116n
Wagner, Richard 141, 156, 284, 286, 324-325, 336-337, 359-361
Wahl, Jean 110n
Watt, W. Montgomery 402n
Weber, Max 398n
Webern, Anton 156, 539
Weinreich, Uriel 18
Wenders, Wim 510
What Maisie Knew (Henry James) 305
White, Kenneth 401
White, Lynn Townsend Jr. 423n, 428n
Wilf, H. S. 27n
Willard (Daniel Mann) 247
Wilson, Robert 110
Wittfogel, Karl 30, 384, 453n
Wolfson, Louis 288
Woolf, Virginia 40, 254, 267, 277, 278n, 291-292, 295, 310, 348
Worringer, Wilhelm 435, 439, 521, 523-528, 529n
Wozzeck (Alban Berg) 313, 358
Wölfli, Adolf 196
Wunderlich, Dieter 25n, 102n, 104n
Yeryüzü Şarkısı [*Das Lied von der Erde*] (Gustav Mahler) 358, 359n
Young, La Monte 364
Yüz [*Visage*] (Luciano Berio) 108, 318
Zamanın Akışında [*Im Lauf der Zeit*] (Wim Wenders) 510
Zavin, Fanny 295n
Zola, Emile 86n

Nietzsche'nin dediği gibi: Yeryüzü hafiflik olsun...

G.D. - F.G.

9 786257 917261